Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΑΠΟ
ΛΕΟΝΤΟΣ ΤΟΥ Γ
ΜΕΧΡΙ
ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΟΥ Α΄

Διάζωμα ναοῦ τοῦ Ζ' αἰῶνος (Μουσεῖον Καΐρου)

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

Η ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΠΩΣ ΕΙΧΕ ΠΟΛΙΤΙΚΩΣ ΚΑΙ ΗΘΙΚΩΣ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΕΝ ΑΡΧΗι ΤΗΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΩΣ

Ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης περιόδου ἡ ἔκτασις τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἦτο πολὺ μικροτέρα τῆς ἐκτάσεως ἣν εἶχε κατὰ τὴν πρώτην τῆς προηγουμένης περιόδου ἑκατονταετηρίδα. Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ τὸ χριστιανικὸν τῆς Ἀνατολῆς κράτος ἀπέβαλε πρὸς βορρᾶν τὴν κάτω καὶ τὴν ἄνω Μοισίαν, τὴν ἐντὸς τοῦ Ἴστρου Δακίαν, τὴν Δαρδανίαν καὶ τὰ μεσόγεια τῆς βορείου Ἰλλυρίας, ἤτοι τὰς σημερινὰς χώρας· Βουλγαρίαν, Σερβίαν, Κροατίαν, Μορλακίαν, Δαλματίαν καὶ ἄνω Ἀλβανίαν. Προσέτι τὸ ἀνατολικὸν κράτος ἐστερήθη πρὸς δυσμὰς μὲν τὴν ἄνω Ἰταλίαν καὶ τὸ ἐπὶ μικρὸν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἀνακτηθὲν μέρος τῆς Ἱσπανίας· πρὸς μεσημβ. ἅπασαν τὴν παρὰ τὴν Μεσόγειον θάλασσαν Ἀφρικὴν ἀπὸ τῶν Ἡρακλείων στηλῶν μέχρι τοῦ Σουεσσικοῦ ἰσθμοῦ· πρὸς ἀνατολὰς δὲ τὴν Συρίαν, τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν μεγάλην Ἀρμενίαν. Καὶ πλὴν τούτου, ἐντὸς αὐτῶν τῶν χωρῶν, ὅσων τὸ ἀνατολικὸν κράτος διετήρει τὴν κυριαρχίαν, καὶ εἰς τὰς ὁποίας προηγουμένως ἤδη εἶχον ἐγκατασταθῆ διάφοροι ξενικαὶ

φυλαί, παρεισέφρησαν πάλιν Σλαῦοι μὲν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ, Λομβαρδοὶ δὲ ἐν τῇ μέσῃ καὶ τῇ κάτω Ἰταλίᾳ. Τὸ κράτος λοιπὸν τοῦτο ἠκρωτηριάσθη δεινῶς, ὁ δὲ Ἑλληνισμὸς ἐν τῷ περιλιπομένῳ αὐτῷ μέρει ἐνοθεύθη ἔτι μᾶλλον ἢ πρότερον.

Καὶ ὅμως τὸ ἀνατολικὸν κράτος οὕτως ἔχον ἦτο ἀκόμη τὸ πλουσιώτερον καὶ τὸ βέλτιον διοικούμενον ὅλων ὅσα ὑφίσταντο κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου περὶ αὐτό. Συγκείμενον ἐξ ὅλης σχεδὸν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἐξ ὅλων τῶν μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας νήσων, πλὴν τῆς Κύπρου, ἐκ τῶν μεταξὺ Αἵμου καὶ Ταινάρου χωρῶν, τῆς μέσης καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας, περιελάμβανε τὰς βιομηχανικωτέρας καὶ ἐμπορικω-

Βασιλεὺς θηρεύων λέοντας
(Βυζαντιακὸν μετάξινον ὕφασμα εὑρισκόμενον εἰς τὸ σκευοφυλάκιον τοῦ ναοῦ Μοζὰκ ἐν Γαλλίᾳ)

τέρας τῆς οἰκουμένης χώρας. Ἂν ἀπέβαλε τὴν Ἀντιόχειαν, τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν Καρχηδόνα, ἂν ἡ Ῥώμη ἕνεκα τῶν πολλῶν ἁλώσεων καὶ καταστροφῶν, ὅσας ὑπέστη, ἀπώλεσε τὸ ἀρχαῖον κάλλος καὶ ἀξίωμα, ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο πάντοτε ἡ λαμπροτέρα πόλις τῆς γῆς. Οὐδεμία δὲ τῆς ἀρχαιότητος ἢ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων πόλις ἠμπορεῖ νὰ δώσῃ ἔννοιάν τινα τοῦ τί ἦτο ἡ μεγάλη τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος βασιλεύουσα, ἥτις, συνδυάζουσα ἐν ἑαυτῇ τὰ μνημεῖα καὶ τὰς ἕξεις τοῦ ἑλληνικοῦ, τοῦ ρωμαϊκοῦ, τοῦ χριστιανικοῦ καὶ τοῦ ἀσιανοῦ κόσμου, εἶχεν ὅλως ἰδιάζοντα χαρακτῆρα καὶ τύπον. Δὲν προσήκει ἐνταῦθα νὰ ἐπιχειρήσωμεν ἀκριβῆ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκείνης περιγραφήν. Περὶ τῆς θέσεως αὐτῆς, τῆς πρώτης ἱδρύσεως, τῆς ἐκτάσεως καί τινων μνημείων, οἷον τοῦ Ἱπποδρόμου καὶ τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, εἴπομεν ἄλλοτε

ὅσα ἠδύναντο νὰ ῥηθῶσιν ἐν τῇ παρούσῃ ἱστορίᾳ. Ἤδη παραθέτομεν τὰς ὀλίγας δυστυχῶς εἰδήσεις ὅσαι περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς περὶ τῶν ποικίλων καὶ δαψιλῶν αὐτῆς πόρων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους.

Ἡ Κωνσταντινούπολις, ἀριθμοῦσα ὑπὲρ τὰς 500.000 κατοίκων, ἦτο ὁμολογουμένως τὸ μέγιστον ἐμπορεῖον τοῦ τότε κόσμου. Ἐκεῖ συνέρρεον οἱ παντοδαποὶ ἔμποροι τῶν διαφόρων μωαμεθανικῶν ἐπικρατειῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς, οἱ ἔμποροι τῶν πρὸς βορρᾶν σκυθικῶν καὶ γερμανικῶν φυλῶν, οἱ ἔμποροι τῆς Ἰταλίας, τῆς Ἱσπανίας, τῆς Γερμανίας καὶ αὐτῆς τῆς Βρεταννίας. Ἐκεῖ μετεκομίζοντο τὰ προϊόντα τῶν τριῶν μερῶν τῆς γῆς καὶ τὰ βιομηχανήματα τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους, δίδοντα ἀφορμὴν εἰς τὰ ποικιλώτερα συναλλάγματα τοῦ εἰσαγωγικοῦ, τοῦ ἐξαγωγικοῦ καὶ τοῦ διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου. Ἅπαντα τὰ προηγουμένως ἀκμάσαντα μεγάλα ἐμπορεῖα ἢ εἶχον ὅλως ἐκλείψει, ὅπως ἡ Καρχηδών, ἢ εἶχον μαρανθῆ παραδόξως, ὅπως ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Ῥώμη· ὥστε ἡ Κωνσταντινούπολις ἐκληρονόμησεν ὁλόκληρον τὴν ἄλλοτε τοσοῦτον μεμερισμένην τοῦ κόσμου περιουσίαν· τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ διὰ τὴν εὔρυθμον αὐτῆς διοίκησιν, τὰ τακτικὰ δικαστήρια, τοὺς σοφοὺς νόμους καὶ τὰς ποικίλας τοῦ βίου ἀνέσεις, παρεῖχεν εἰς τοὺς συναλλαττομένους ἐγγυήσεις καὶ εὐκολίας, τὰς ὁποίας οὐδαμοῦ ἀλλοῦ ἠδύναντο τότε νὰ εὕρωσιν. Ἐντεῦθεν ἡ ἐμπορία ἀπέβη τοσοῦτον ἐπικερδὴς ὥστε πολλάκις καὶ αὐτοὶ τῶν βασιλέων οἱ πλησιέστατοι συγγενεῖς δὲν ἀπηξίουν νὰ μετέρχωνται αὐτήν. Ἠξεύρομεν λ. χ. ὅτι ἡ βασίλισσα Θεοδώρα, ἡ σύζυγος τοῦ περὶ τὰ τέλη τῆς παρούσης περιόδου ἀκμάσαντος Θεοφίλου, μετεκόμιζεν ἐπὶ ἰδίων ὁλκάδων ἐκ Συρίας ποικίλα εἴδη, τὰ ὁποῖα ἐκποιούμενα εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς πρωτευούσης ηὔξανον οὐκ ὀλίγον τὴν πρόσοδον τοῦ ἰδιαιτέρου τῆς βασιλίσσης ταμείου. Καὶ πολλὰ μὲν ὑπῆρχον ἐν Κωνσταντινουπόλει δημόσια καταστήματα χρησιμεύοντα ὡς ἀποθῆκαι τῶν ἐμπορευμάτων, ἅτινα συνεκεντροῦντο αὐτόθι, ἵνα πωληθῶσιν, εἴτε πρὸς ἐσωτερικὴν κατανάλωσιν εἴτε πρὸς ἐξωτερικὴν διαπόρθμευσιν. Τὰ δὲ πολυτελέστερα καὶ πολυτιμότερα τῶν ἐμπορευμάτων τούτων ἀπετίθεντο ἐντὸς κολοσσιαίου οἰκοδομήματος, τὸ ὁποῖον ἠγείρετο εἰς τὸ βορειοανατολικὸν τῆς πόλεως μέρος μεταξὺ τῆς ἐν τῷ κέντρῳ αὐτῆς ἁπλουμένης ἀγορᾶς τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ ἐν τῇ κορυφῇ τῆς τριγωνοειδοῦς βασιλευούσης ὑψουμένου μεγάλου παλατίου· ἐκεῖ πιθανῶς ὅπου σήμερον ὑπάρχουσι τὰ λεγόμενα Βεζεστένια τῆς ὀθωμανικῆς πρωτευούσης. Τὰ πολυάριθμα τοῦ καταστήματος τούτου ἐργοστάσια ἐξήστραπτον ἐκ σηρικῶν καὶ χρυσοπάστων ὑφασμάτων, ἐπιτηδείως ἐκτεθειμένων, ἵνα ἑλκύωσι τὴν προσοχὴν καὶ δελεάζωσι τὴν φιλοκαλίαν τῶν διαβαινόντων. Ὠνομάζετο δὲ Λαμπτήρ, ἢ λαμπτήρων οἶκος, διότι πᾶσαν ἑσπέραν ἐφωταγωγεῖτο μέχρι βαθείας νυκτὸς διὰ ῥεύματος φωτὸς ἐκ πολλῶν λαμπτήρων σχηματιζομένου. Ὁ Λαμπτὴρ εἶχε πυρποληθῆ ἐν μέρει ἐπ τῆς μεγάλης στάσεως τοῦ «Νίκα», καὶ ῥητῶς δὲν λέγεται ἂν ἀνῳκοδομήθη, ἀλλὰ πιθανώτατον εἶναι ὅτι ἐξηκολούθησεν ἀποτελῶν ἓν τῶν καλλίστων τῆς πόλεως κοσμημάτων καὶ τὴν πλουσιωτέραν αὐτῆς ἀποθήκην. Ἐπειδὴ δὲ συνέπεσεν ὁ λόγος περὶ φωταγωγίας, μὴ παραλείψωμεν νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι πᾶσα ἡ Κωνσταντινούπολις ἐφωτίζετο τὸ ἑσπέρας διὰ λαμπτήρων ἀναπτομένων πανταχοῦ μὲν αὐτῆς, μάλιστα δ' ἐν ταῖς τριόδοις καὶ ἐν τοῖς καπηλείοις. Ἡ διάταξις αὕτη τοῦ τακτικοῦ φωτισμοῦ εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐκτελῆται ἀπὸ τῆς ἕκτης ἑκατονταετηρίδος καὶ εἰς ἄλλας πόλεις, εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, τὴν Ἀντιόχειαν, τὴν Ἔδεσσαν· ἀλλ' ἀφοῦ αὗται πεσον ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Μωαμεθανῶν ἀπώλεσαν τὸ πλεονέκτημα τοῦτο, ἡ δὲ Κωνσταντινούπολις ἔμεινε τότε ἡ μόνη ἴσως ἐπὶ γῆς τακτικῶς φωτιζομένη πόλις. Βεβαίως

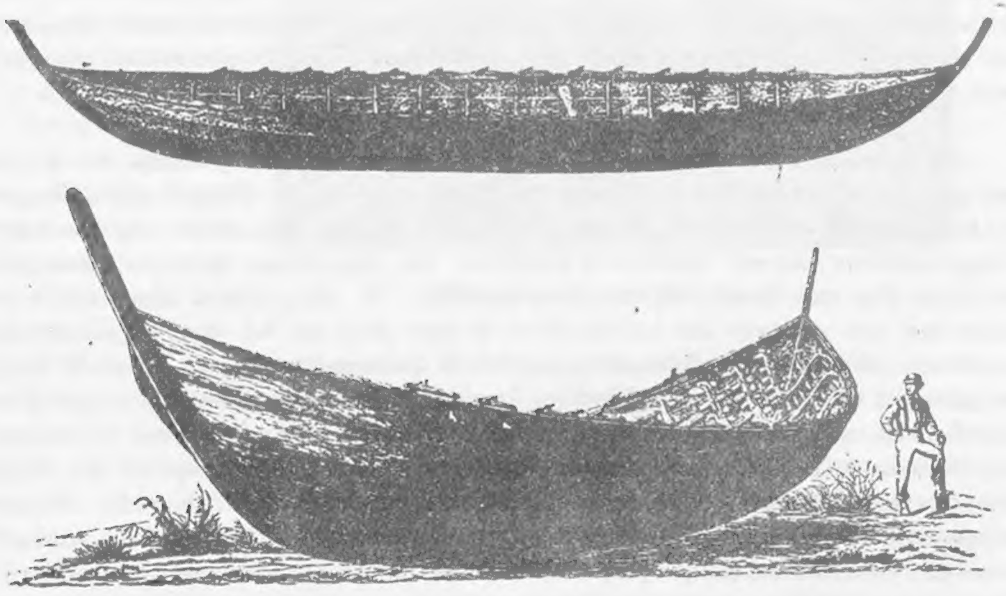
ὁ φωτισμὸς οὗτος δὲν ἠδύνατο νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν διὰ τοῦ ἀερίου φωτισμόν, ἀλλὰ πρὸ τῆς εὑρέσεως τοῦ ἀερίου ἀμφιβάλλομεν ἂν ὑπῆρχον καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους πολλαὶ πόλεις ἰσοφαρίζουσαι κατὰ τοῦτο πρὸς τὴν βασιλεύουσαν τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος.

Τὸ μέγα αὐτῆς ἐμπόριον διεξήγετο διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ θαλάσσης ἢ διὰ ξηρᾶς, διότι ἡ θάλασσα παρεῖχε πολὺ πλείονα εὐκολίαν τῆς ἀπεστερημένης ὁδῶν καὶ ἀσφαλείας στερεᾶς. Καὶ τὸ μὲν λεγόμενον ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ἐν τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι ὅτι ὁ «αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως θαλασσοκρατεῖ μέχρι τῶν Ἡρακλείων στηλῶν καὶ πάσης ὁμοῦ τῆς ὧδε θαλάσσης» δὲν ἦτο ὅλως διόλου ἀληθὲς ὡς πρὸς τὴν ὀγδόην, ὅτε οἱ μωαμεθανοί, κύριοι γενόμενοι τῆς Συρίας, τῆς Αἰγύπτου, τῆς δυτικωτέρας Ἀφρικῆς καὶ μετ' ὀλίγον τῆς Ἱσπανίας συνεκρότουν στόλους μεγάλους, δι' ὧν εἶχον πολιορκήσει προσφάτως τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐξηκολούθησαν ἐκ διαλειμμάτων ἐπιτιθέμενοι κατὰ τῶν νήσων. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου τὸ ἀνατολικὸν κράτος, ἄρχον τῶν πλείστων ἀρκτικῶν παραλίων τῆς Μεσογείου καὶ τῶν πλείστων νήσων καὶ κατασκευάζον στόλους οὐδὲν ἧττον πολυαρίθμους τῶν μωαμεθανικῶν, καθυπερτέρους δὲ αὐτῶν συνήθως ἕνεκα τοῦ ὑγροῦ πυρός, συνεμερίζετο μετὰ τῶν ἀντιπάλων ἐκείνων τὴν μέχρις Ἡρακλείων στηλῶν ἡγεμονίαν· κατὰ δὲ τὸ ἐμπορικὸν ναυτικὸν ὁμολογουμένως ἐπλεονέκτει διά τε τὸ ἐμπορικώτερον πνεῦμα τῶν κατοίκων αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπικαιροτέραν θέσιν τὴν βασιλευούσης, καὶ προσέτι τὴν συνετὴν ἐπιμέλειαν, δι' ἧς ἡ κυβέρνησις ἐνεψύχωνε καὶ προῆγε τὸ μέρος τοῦτο τῇ ἐθνικῆς δυνάμεως. Πρὶν προχωρήσωμεν παρατηροῦμεν ὅτι ἐν τῷ παρατεθέντι χωρίῳ τοῦ Πορφυρογεννήτου ὁ ἐστεμμένος συγγραφεὺς δὲν μεταχειρίζεται τὸν συνήθη ὅρον «αὐτοκράτωρ Ρωμαίων» ἀλλ' ἕτερον, λέγων «αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως». Καὶ πάλιν ἐν ἑτέρῳ τῆς αὐτῆς πραγματείας χωρίῳ «Βασιλέα Κωνσταντινοπόλεως» ἀποκαλεῖ τὸν ἄρχοντα τοῦ κράτους. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πραγματεία αὕτη δύναται νὰ λογισθῇ ὡς ἐπίσημος, ἐπιτρέπεται νὰ συμπεράνωμεν ὅτι πρὸς τῇ ἐπικρατεστάτῃ ἐπωνυμίᾳ «αὐτοκράτωρ» ἢ «βασιλεὺς Ρωμαίων» ἐγίνετο χρῆσις οὐδὲν ἧττον ἐπίσημος καὶ τῆς «αὐτοκράτωρ» ἢ «βασιλεὺς Κωνσταντινουπόλεως». Ἀλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν προστασίαν ἥτις ἐνέμετο τοῖς ναυτιλλομένοις. Οἱ ναυτικοί, οἱ πλώϊμοι, καθώς τους ἔλεγον τότε, ἀπηλλάσσοντο πολλάκις φόρων τινῶν· τοὐλάχιστον ἔχομεν ῥητὴν μαρτυρίαν, περὶ ἧς προϊόντος τοῦ λόγου θέλομεν εἴπει πλειότερά τινα, ὅτι ἐν ἀρχαῖς τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος οἱ πλώϊμοι τῆς Πελοποννήσου ἐξηρέθησαν τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ νὰ συντελέσωσιν εἴς τινα ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν στρατείαν. Ἐν ἀρχῇ δὲ τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος ἵδρυσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει εἶδός τι ναυτικῆς τραπέζης. Τὰ δὲ νεώρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχον τοσαύτην προμήθειαν ναυπηγησίμου ξυλείας, σχοινίων, ἱστίων, σιδήρου καὶ ἄλλων τοιούτων εἰδῶν ὥστε περὶ τὰ μέσα τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Λέοντος Γ' παρεσκεύαζεν ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν στόλους 2.000 καὶ 2.600 χελανδίων [1]. Τὰ πλοῖα ταῦτα, τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα ἐνθυμίζει τὰς μεγάλας ἀκάτους τὰς γαλλιστὶ λεγομένας chalands, ἦσαν οὐχὶ κυρίως πολεμικὰ ἀλλὰ φορτηγά, καὶ ἐξαιρέτως, ὡς φαίνεται, ἱππαγωγά, διότι λέγεται ὅτι ἕκαστον αὐτῶν μετεκόμιζεν ἀνὰ 12 ἵππους, ἐξ οὗ συνάγεται ὅτι εἶχον ἱκανὸν μέγεθος. Τὸ αὐτὸ

[1] **Χελάνδια** (ἐκ τοῦ μεσαιωνικοῦ λατινικοῦ chelandium καὶ chelandrium, salendra, salendria, πάντα ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ **κύλινδρος**) ἐκαλοῦντο τὰ πλοῖα (naves chelindres, chelandres) ἐκ τοῦ σχήματος αὐτῶν.

δὲ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν καὶ ἐκ τοῦ περιστατικοῦ ὅτι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος βασιλεὺς Κωνσταντῖνος Ε΄ ἀσθενήσας μετεκομίσθη ἐκ Σηλυβρίας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ χελανδίου· ὅπερ προϋποτίθησιν ὅτι τὸ πλοῖον τοῦτο ἠδύνατο νὰ παράσχῃ τῷ βασιλεῖ τὴν ἀπαιτουμένην ἄνεσιν.

Τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰσέπραττεν ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως κατ' ἔτος πρόσοδον οὐ μικράν, ἥτις συνίστατο κυρίως εἰς τοὺς τελωνιακοὺς δασμούς. Τὸ θαλάσσιον τελωνεῖον τῆς βασιλευούσης δὲν ἦτο ἱδρυμένον παρ' αὐτῇ τῇ πόλει ἀλλ' εἰς ἱκανὴν ἀπ' αὐτῆς ἀπόστασιν, ἐντὸς τῶν δύο πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς μεσημβρίαν παρακειμένων πορθμῶν, καὶ ἐν μὲν τῷ Βοσπόρῳ εἰς τὸ λεγόμενον Ἱερὸν 'Ασίας καὶ Εὐρώπης, μεταξὺ τοῦ «Ρούμελι-καβὰκ» καὶ τοῦ «'Ανατὸλ-καβάκ», ἐν δὲ τῷ 'Ελλησπόντῳ εἰς Ἄβυδον. Πλὴν δὲ τῶν

Νορμανδικὸν πλοῖον εὑρεθὲν εἰς τὰ ἕλη τοῦ Σλέσβιχ

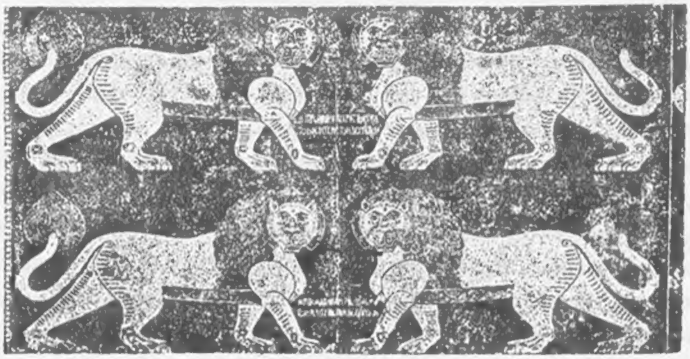
τελωνιακῶν δασμῶν, πολλὰς προσόδους ἔδιδεν ὁ ἐπὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων φόρος, ὅστι κατεβάλλετο ὑπὸ τῶν πολυαρίθμων ἐμπόρων, τραπεζιτῶν, βιομηχάνων, καπήλων. Καὶ ἐπὶ τέλους ἱκανὰ ἐπορίζετο τὸ ταμεῖον ἐκ τοῦ μισθώματος τῶν ἐργαστηρίων, τὰ ὁποῖα ἐνοικιάζοντο ὑπὸ τοῦ δημοσίου ἐντὸς τῶν ἐπὶ τούτῳ οἰκοδομηθέντων καταστημάτων, οἷα ἦσαν ὁ Λαμπτήρ, τὸ Πορφυροπώλιον καὶ ἄλλα πολλά, κατὰ τὰ ποικίλα εἴδη τῆς ἐμπορίας καὶ τῆς βιομηχανίας. Εἰς τί συνεποσοῦτο ἐπὶ τῆς περιόδου ταύτης τὸ κατ' ἔτος εἰσπραττόμενον ποσὸν δὲν γνωρίζομεν. 'Υπάρχει περὶ τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος πληροφορία, ἣν καὶ ἄλλοτε ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν προηγουμένως ἐν τῷ παρόντι τόμῳ, καθ' ἣν αἱ ἐτήσιαι ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰσπράξεις τοῦ δημοσίου ταμείου συνεποσοῦντο τότε εἰς 109.500.000 δραχμῶν. 'Εν τῇ δωδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι ἴσως συνέβη ἕνεκα τῶν σταυροφοριῶν πλειοτέρα τις ἀνάπτυξις εἰς τὸ εὐρωπαϊκὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐμπόριον· ἀφ' ἑτέρου ὅμως δύο τινὰ πιθανῶς ἐπενήργησαν τότε εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῆς ὅλης ἐμπορικῆς κινήσεως τῆς πόλεως ταύτης, τὸ μὲν ὅτι πολλὴ ἀναρχία ἐπεκράτησεν εἰς τὰς ἀσιανὰς τοῦ κράτους ἐπαρχίας, τὸ δὲ ὅτι

περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους οἱ Νορμανδοὶ ἀπήγαγον ἐξ Ἑλλάδος πολλοὺς ἐργάτας τῶν μεταξωτῶν ἰδίως ὑφασμάτων, καὶ ἵδρυσαν ἐν Σικελίᾳ καὶ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἐργοστάσια, τὰ ὁποῖα ἀφήρεσαν ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸν κράτος τὸ ὑπ' αὐτοῦ πρότερον κατεχόμενον μονοπώλιον τῶν ὑφασμάτων τούτων, ἐξ οὗ οὐ μικρὰ βεβαίως κέρδη συνέρρεον ἄλλοτε εἴς τε τὰ ἰδιωτικὰ ταμεῖα καὶ εἰς τὸ δημόσιον. Ἐντεῦθεν δυνάμεθα μέχρι τινὸς νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ ὅλη ἐμπορικὴ κίνησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῇ δωδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι δὲν διέφερε πολὺ τῆς κατὰ τὴν ἐνάτην ἐμπορικῆς κινήσεως. Ὁπωσδήποτε τὸ ποσὸν ἐκεῖνο τῶν εἰσπράξεων, ὅσον ἀόριστον καὶ ἂν εἶναι, παρέχει ἡμῖν ἔννοιάν τινα, εἰ καὶ ἀμυδράν, τῶν δαψιλῶν τῆς βασιλευούσης καὶ τοῦ ἐπιλοίπου κράτους πόρων, περὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν ὁποίων δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι ἡ σχετικὴ τοῦ νομίσματος ἀξία ἦτο τότε μείζων ἢ τανῦν (διότι ὑπολογίζεται εἰς τὸ πενταπλάσιον καὶ ἐπέκεινα τοῦ σημερινοῦ) καὶ ὅτι ἑπομένως τὰ ποσὰ τὰ ὁποῖα ἀναφέρομεν εἰς δραχμὰς κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν τῶν νομισμάτων ἀξίαν ἐκπροσωποῦσι σήμερον, κατὰ τὴν σχετικὴν αὐτῶν ἀξίαν, πολὺ μεγαλύτερα κεφάλαια.

Μηδὲ νομίσῃ τις ὅτι πᾶς ὁ πλοῦτος, πᾶσα ἡ ἐμπορία, πᾶσα ἡ δύναμις καὶ ἡ ζωὴ τοῦ κράτους συνεκεντρώθησαν ἐν μόνῃ τῇ πρωτευούσῃ καὶ ὅτι ἀλλαχοῦ αὐτοῦ ἐπεκράτει ἐρήμωσις καὶ καταστροφή, ὥς τινες ἠξίωσαν. Ἔχομεν περιγραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης γενομένην ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Καμενιάτου καὶ παριστῶσαν ἡμῖν τὴν πόλιν ταύτην ὅπως εἶχε περὶ τὰ τέλη τῆς παρούσης περιόδου. Ἡ πόλις λέγεται πλουσιωτάτη οὐ μόνον διὰ τὴν ναυτικὴν τοῦ λιμένος αὐτῆς κίνησιν ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν δαψίλειαν τῶν προϊόντων, ἅτινα παρῆγεν ἡ ἐπιμελῶς περὶ αὐτὴν διεξαγομένη γεωργία. Ὅ,τι δὲ ἰδίως συνετέλει εἰς τὴν ἐπίδοσιν αὐτῆς, ἦτο ὅτι ἔκειτο ἐπὶ τῆς δημοσίας λεωφόρου, ἥτις ἦγεν ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, ἐξ οὗ συνάγεται ὅτι, ὁσαιδήποτε καὶ ἂν ἦσαν αἱ ἀνωμαλίαι αἱ ἐπικρατοῦσαι ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς ἐπαρχίαις, ἕνεκα τῶν βαρβαρικῶν καὶ ἰδίως τῶν σλαυικῶν ἐπιδρομῶν, αἱ ἀνωμαλίαι αὗται δὲν διεκώλυον τὴν ἐμπορικὴν κίνησιν τῆς μεγάλης ὁδοῦ, τῆς τότε ἀπὸ τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου μέχρι τοῦ Θερμαϊκοῦ παρατεινομένης. Ἐντεῦθεν παμμιγὴς ὄχλος ἀλλοδαπῶν καὶ ἡμεδαπῶν ἐπλήρουν τὰς ἀγυιὰς τῆς Θεσσαλονίκης, ἡ δὲ ἀγορὰ αὐτῆς ἔβριθεν ἀνθρώπων διοδευόντων καὶ συναλλαττομένων. Καὶ οὐ μόνον ἡ ἐμπορία ἤκμαζεν ἐν αὐτῇ ἀλλὰ καὶ ἡ βιομηχανία. Τὰ ἐργοστάσια τοῦ χαλκοῦ καὶ τοῦ σιδήρου, τοῦ κασσιτέρου, τοῦ μολύβδου καὶ τοῦ ὑέλου ἦσαν τοσαῦτα ὥστε ἠδύναντο νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τὰς ἀνάγκας ὁλοκλήρου ἄλλης πόλεως. Ἡ εὐπορία τῶν κατοίκων ἀνεφαίνετο ἔν τε τῇ πολυτελεῖ αὐτῶν διαίτῃ καὶ ἐν τοῖς κεφαλαίοις τὰ ὁποῖα ἀπεταμίευον· διότι λέγεται ὅτι οἱ πολλοὶ ἐκτήσαντο ἐνταῦθα θησαυροὺς παμπληθεῖς χρυσίου, καὶ ἀργυρίου, καὶ λίθων τιμίων, τὰ δὲ μεταξωτὰ ὑφάσματα ἦσαν τοσοῦτον συνήθη, ὅσον ἀλλαχοῦ τὰ ἐξ ἐρίου. Οὐδὲ περιωρίζοντο οἱ Θεσσαλονικεῖς εἰς τοιαύτας μόνον δαπάνας ἀλλὰ καὶ σχολεῖα συνετήρουν ὀνομαστά, εἰς ἃ συνέρρεεν ἡ νεολαία τῆς Μακεδονίας, ἀσκουμένη περὶ λόγους καὶ ἐπιστήμας καὶ τέχνας. Ἀναφέρει δὲ ὁ Καμενιάτης καὶ ἄλλας τῆς Μακεδονίας πόλεις, ἰδίως τὴν Βέροιαν καὶ τὴν Δημητριάδα, ὡς διαπρεπούσας ἐπὶ τῷ πλήθει τῶν κατοίκων καὶ τῇ εὐπορίᾳ αὐτῶν.

Κατερχόμενοι δὲ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα εὑρίσκομεν ἐνταῦθα πόλεις παραδόξως ἀκμαζούσας ἐν τῇ ὀγδόῃ καὶ ἐν τῇ ἐνάτῃ ἑκατονταετηρίδι, ἐξαιρέτως ἕνεκα τῶν βιομηχανικῶν αὐτῶν καταστημάτων, τὰς Πάτρας, τὴν Κόρινθον, τὰς Θήβας. Ἐνταῦθα κατεσκευάζοντο τάπητες πολυτελεῖς καὶ μεταξωτὰ καὶ λινᾶ καὶ πορφυρᾶ ὑφάσματα θαυ-

μάσια. Ἐν τῇ ἐνάτῃ ἑκατονταετηρίδι ἀναφέρεται εἰς Πάτρας οἰκογένειά τις, περὶ ἧς κατωτέρω θέλομεν ὁμιλήσει πάλιν, τῆς ὁποίας ἡ κινητὴ περιουσία, ἤτοι τὰ χρηματικὰ κεφάλαια, τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη, τὰ πολυτελῆ ἱμάτια καὶ ἔπιπλα, τὰ πλοῖα καὶ τὸ πλῆθος τῶν δούλων καὶ τῶν ὑποζυγίων ἦσαν ἀντάξια βασιλέων κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, τοῦ ὁποίου ὁ ὀφθαλμὸς δὲν ἠδύνατο νὰ θαμβωθῇ εὐκόλως, καθ' ὃ συνηθισμένος ὢν εἰς τὴν λαμπρότητα τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείων. Ἡ πληθὺς τῶν δούλων καὶ τῶν κτημάτων τῆς οἰκογενείας ἐκείνης ἦτο τοσαύτη ὥστε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀρχηγοῦ της τρισχίλιοι δοῦλοι ἀπηλευθερώθησαν καὶ ἐστάλησαν ὡς ἄποικοι εἰς Ἰταλίαν, εἷς δὲ τῶν κληρονόμων ἔλαβεν ὀγδοήκοντα κτήματα εἰς τὸ μερίδιον αὐτοῦ. Καὶ δὲν περιωρίζετο ὁ τοιοῦτος πλοῦτος εἰς μίαν οἰκογένειαν μόνον. Ἡ εὐπορία τῆς ὅλης τῶν Πατρῶν πόλεως καταφαίνεται ἐν τῇ δυνάμει αὐτῆς, ἡ δὲ δύναμις μαρτυρεῖται ἀποχρώντως ἐκ τούτου, ὅτι ἐν ἀρχῇ τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος, ἤτοι ἐν τῷ μέσῳ τῆς περιόδου ἐν ᾗ εὑρισκόμεθα, αἱ Πάτραι πολιορκηθεῖσαι ἀπὸ θαλάσσης μὲν ὑπὸ στόλου μωαμεθανικοῦ, ἀπὸ ξηρᾶς δὲ ὑπὸ ἀποίκων σλαύων, δεινὴν ἐπιχειρησάντων τότε ἐπανάστασιν, κατώρθωσαν οἴκοθεν καὶ μηδεμίαν λαβοῦσαι παρὰ τῆς κυβερνήσεως ἐπικουρίαν νὰ ἀποκρούσωσι τοὺς μωαμεθανούς, νὰ κατατροπώσωσι δὲ κατὰ κράτος τοὺς Σλαύους. Ἐκ τούτου συνάγεται πρὸς τούτοις ὅτι τὸ συνήθως λεγόμενον ὅτι ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία συνεκέντρωσεν εἰς ἑαυτὴν πᾶσαν τὴν ζωὴν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ κράτους, μὴ καταλιποῦσα εἰς τὰς κοινότητας μηδὲν ἴχνος αὐτοτελοῦς ἐνεργείας, καὶ νεκρώσασα αὐτὰς διὰ τοῦ συστήματος τούτου, δὲν εἶναι εἰμὴ ἐν μέρει ἀληθές. Ὅτι αἱ Πάτραι εἶχον ἐγχωρίους ἀρχὰς ἰσχυρῶς ὠργανωμένας καὶ δυναμένας νὰ ὁπλίσωσι πληθυσμὸν πολυάριθμον καὶ ἐνεργὸν ἐξάγεται ἀποχρώντως ἐκ τοῦ πρὸ μικροῦ ἀναφερθέντος γεγονότος, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἄλλην ἄκραν τοῦ κράτους ἡ ἐπὶ τῆς Ταυρικῆς χερσονήσου πόλις τῆς Χερσῶνος, ἧς ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ παραστήσωμεν τὴν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐμπορικὴν ἀκμήν, ἐξηκολούθησε δι' ὅλης σχεδὸν ταύτης τῆς περιόδου κυβερνωμένη ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτῆς ἀρχόντων, τοῦ καλουμένου Π ρ ω τ ε ύ ο ν τ ο ς καὶ τῶν λεγομένων Π α τ έ ρ ω ν τῆς πόλεως ἢ Δ υ ν α τ ῶ ν, καὶ μόνη οὕτως ἐκπροσωποῦσα τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίαν εἰς τὰς βορείους ἐκείνας χώρας, μέχρις οὗ ἐπὶ Θεοφίλου ἀπεστάλη καὶ αὐτόθι στρατηγὸς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἤτοι γενικὸς Διοικητὴς τοῦ Θέματος Χερσῶνος. Περὶ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἵνα ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, δὲν ἔχομεν ἀκριβεστέρας πληροφορίας· γινώσκομεν ὅμως ὅτι δύο κυρίαι, ἐξ αὐτῶν καταγόμεναι, ἡ Εἰρήνη καὶ ἡ Θεοφανώ, ἐκάθισαν ἐντὸς τῆς περιόδου ταύτης ἐπὶ τοῦ θρόνου Κωνσταντινουπόλεως, ὅπερ μαρτυρεῖ ὅτι περιφανεῖς οἰκογένειαι κατῴκουν τότε ἐνταῦθα καὶ ὑποδεικνύει τήν τε ἠθικὴν καὶ τὴν ὑλικὴν αὐτῶν δύναμιν.

Βυζαντινὸν πορφυροβαφὲς ὕφασμα

Ἐν γένει δὲ ἡ κυρίως Ἑλλὰς παρίστησι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εὐπορίαν καὶ ἐνεργητικότητα ἧς συνήθως δὲν ἔχομεν ἔννοιαν. Ἡ Ἑλλὰς μετὰ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου ἐξαρτύει ναυτικὴν καὶ πεζικὴν δύναμιν ἐπελθοῦσαν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἵνα καταλύσῃ τὴν ἀρχὴν τοῦ Λέοντος Γ΄. Ἐπὶ τῆς μεγάλης στάσεως τοῦ στρατηγοῦ Θωμᾶ κατὰ τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ Β΄, ἐν ἀρχῇ τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος, ἀξιόλογος μοῖρα τοῦ στόλου δι' οὗ ὁ ἀρχηγὸς τῆς στάσεως ἐπολιόρκησε τὴν βασιλεύουσαν, συνέκειτο ἐκ πλοίων ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος εἰς αὐτὸν προσελθόντων, ἦσαν δὲ τὰ πλοῖα ταῦτα τὸν ἀριθμὸν 350. Ἐν ἀρχῇ τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος μόνη ἡ Πελοπόννησος ἔδωκεν εἰς ἐκστρατείαν τινὰ ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν σταλεῖσαν χιλίους πολεμιστηρίους ἵππους, ἐστρωμένους καὶ χαλινωμένους. Ἐκ τούτων δὲ πάντων συνάγεται ἀριδήλως ὅτι ἡ δοξασία τοῦ Φαλλμεράυερ καὶ τῶν ὁμοφρόνων αὐτῷ, καθ' ἣν ἡ Ἑλλὰς κατακτηθεῖσα ὑπὸ τῶν Σλαύων ἐν τῇ ἕκτῃ ἑκατονταετηρίδι ἔπαθε τοσαύτην ἐξ αὐτῶν δῄωσιν καὶ καταστροφὴν ὥστε μέχρι τῆς δεκάτης κατήντησεν ἀληθὴς σκυθικὴ ἐρημία, εἶναι πλάσμα τῆς φαντασίας τῶν ἱστορικῶν ἐκείνων, ἀνατρεπόμενον ὑπὸ γεγονότων ἀναμφισβητήτων. Μὴ λησμονήσωμεν τελευταῖον νὰ ἐπιφέρωμεν ὅτι μία τῶν δυτικωτέρων ἑλληνικῶν νήσων, ἡ Κέρκυρα, κατέβαλλεν ἐν τῇ δωδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι, κατ' ἔτος, εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον 14 κεντηνάρια χρυσοῦ, ἤτοι 1.500.000 περίπου δραχμῶν, κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ χρυσοῦ ἀξίαν.

Ἀλλὰ μάλιστα ἡ μικρὰ Ἀσία μετὰ τῶν παρακειμένων αὐτῇ νήσων περιελάμβανε πόλεις ἀκμαίας καὶ μεγάλας, φρούρια ὀχυρὰ πολλάκις ἀναχαιτίσαντα τὸν μωαμεθανικὸν χείμαρρον καὶ πληθυσμὸν πυκνὸν καὶ μάχιμον. Ἐκεῖ ἐστρατολογοῦντο τὰ πλεῖστα καὶ κράτιστα τῶν ταγμάτων, δι' ὧν ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἀντηγωνίζετο κατὰ τῶν ἀδιακόπως ἐπιτιθεμένων πολεμίων· ἐκεῖ κατῴκουν οἱ Ἀρμένιοι, οἱ Καππαδόκαι, οἱ Γαλάται, οἱ Λυκάονες, οἱ Κίλικες, οἱ Ἴσαυροι, οἵτινες ἅπαντες ἐξελληνισθέντες κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον καὶ ταυτίσαντες τὴν ἰδίαν τύχην μετὰ τῆς τύχης τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας δὲν ἔπαυσαν, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν γνησίων Ἑλλήνων τῆς παραλίας καὶ τῶν νήσων, ἀφειδῶς χύνοντες τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς ὅλα τὰ πεδία τῆς μάχης τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας, κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν, ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ χριστιανισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς.

Περιγραφὰς τῶν πόλεων καὶ τῶν βιομηχανημάτων τῆς μεγάλης ἀσιανῆς χερσονήσου δὲν ἔχομεν ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ. Βραδύτερον θέλομεν παραστήσει ἐκ πηγῶν ἀσφαλῶν ὁπόσον αἱ πόλεις ἐκεῖναι ἤκμαζον ἐν τῇ 11 καὶ τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι προσλαβοῦσαι τὴν ἀκμὴν ταύτην οὐχὶ βεβαίως τότε κατὰ πρῶτον ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν προτέρων χρόνων εἰς οὓς εὑρισκόμεθα πλούσιαι οὖσαι καὶ εὐδαίμονες. Ἐνταῦθα δὲ ἀνάγκη νὰ περιορισθῶμεν εἰς πενιχράς τινας εἰδήσεις. Περιεσώθη λ. χ. εἰς ἡμᾶς γεγονὸς μαρτυροῦν ὁπόσον ἐθεραπεύετο αὐτόθι ἡ κτηνοτροφία· διότι ἱστορεῖται ὅτι Θωμᾶς τις, ἔγκριτος πολίτης τῆς μικρᾶς κατὰ τὴν Ἀρμενίαν πόλεως Λυκανδοῦ (1) ἢ πρόοικος, ὡς λέγει αὐτὸν ὁ Πορφυρογέννητος, προσέφερέ ποτε εἰς τὸν βασιλέα δῶρον μυρίων προβάτων, ἐχόντων τοῦτο τὸ παράδοξον προτέρημα, ὅτι ἑκάστη αὐτῶν χιλιὰς διεκρίνετο τῆς ἑτέρας δι' ἰδίου χρώματος· καὶ τὰ μὲν χίλια πρόβατα ἦσαν μέλανα, τὰ δὲ ἕτερα χίλια λευκότριχα, καὶ ἕτερα χίλια σποδοειδῆ, καὶ ἕτερα ραντά (κηλιδωτά), καὶ

(1) Λυκανδὸς ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου (περὶ θεμ. 3) ὡς πόλις παρὰ τὰ ὅρια τῆς Ἀρμενίας κειμένη, εἶτα δὲ ὡς θέμα περιλαμβάνον μέρος τῆς ἀνατολικῆς Καππαδοκίας καὶ τῆς μικρᾶς Ἀρμενίας.

ἕτερα πυρρὰς ἔχοντα τὰς ὄψεις καὶ ἕτερα φαιά, καὶ ἄλλα πάλιν ξανθὰς ἔχοντα τὰς τρίχας καὶ ἄλλα περκνά, καὶ ἄλλα φοινικότριχα, καὶ ἄλλα τελευταῖον χρυσίζοντα· ἐξ οὗ ἐπεγράφη ἐν τῷ περιστύλῳ τῆς πόλεως τὸ ἀκόλουθον ἀστεῖον λόγιον· «Τί Κωνσταντινούπολις; τί Λυκανδός; τί Θωμᾶς ὁ πρόοικος; τί βασιλεύς;» Ἐννοεῖται ὅτι δὲν ἀναφέρομεν τὸ διηγημάτιον τοῦτο διὰ τὸν ποικίλον χρωματισμὸν τῶν προβάτων, ὅστις ἦτο πιθανώτατα κατὰ τὸ πλεῖστον τεχνητός, ἀλλὰ μόνον ὡς παρέχον ἐνδόσιμόν τι περὶ τῆς πολλῆς ἐπιδόσεως ἣν εἶχε λάβει εἰς τὰς ἐπαρχίας ἐκείνας ἡ τῶν βοσκημάτων ἐπιμέλεια. Ἵνα δώσωμεν δὲ ἔννοιάν τινα, ἔστω καὶ ἀόριστον, τοῦ πληθυσμοῦ τινῶν ἐπαρχιῶν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, μνημονεύομεν ἐνταῦθα ὅτι, ἐν ἀρχῇ τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος, εἰς ἐκστρατείαν τινὰ τῆς Κρήτης, τῆς καταληφθείσης τότε ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ὑπὸ τῶν μωαμεθανῶν, τὸ θέμα τῶν Κιβυρραιωτῶν, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε τὴν ἀρχαίαν Καρίαν, Λυκίαν, Παμφυλίαν καὶ μέρος τῆς Φρυγίας, ἔδωκε στρατιώτας μὲν 6.600, ναυβάτας δὲ 6.760, ἤτοι ἐν ὅλοις 13.360 ἄνδρας· καὶ τὸ θέμα τῆς Σάμου, ὅπερ, ἐκτὸς τῆς νήσου ταύτης, περιελάμβανεν ἐπὶ τῆς παρακειμένης Ἀσίας τὴν χώραν τῶν Ἐφεσίων καὶ τὴν τῶν Ἀδραμυττηνῶν, ἔδωκεν εἰς τὴν αὐτὴν ἐκστρατείαν στρατιώτας 5.000, ναυβάτας δὲ 4.680, ἤτοι ἐν ὅλοις 9.680 ἄνδρας. Ἐκ τῶν ἀριθμῶν τούτων δὲν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἀκριβῶς τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων τῶν δύο τούτων θεμάτων, διότι δὲν γνωρίζομεν κατὰ τίνα ἀναλογίαν ἐπὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων ἐγένετο συνήθως ἡ στρατολογία. Οὔτε αἱ εἰδήσεις τὰς ὁποίας ἐδώκαμεν ἤδη περὶ τῶν στρατολογικῶν ἐν τῷ κράτει διατάξεων, οὔτε αἱ εἰδήσεις τὰς ὁποίας θέλομεν ἔτι δώσει περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἐν τῷ παρόντι βιβλίῳ, εἶναι ἱκαναὶ νὰ διαφωτίσωσι τὸ ἀνὰ χεῖρας ζήτημα· ἀλλ' ὅμως, ἐπειδὴ ἐν τῇ προκειμένῃ στρατείᾳ δὲν ἔγινε λόγος περὶ πανδήμου στρατολογίας, ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ προσημειωθέντες ἀριθμοὶ ἐκδηλοῦσιν ἀναλογίαν τινὰ ἐπὶ τοῦ ὅλου τῶν κατοίκων ἀριθμοῦ. Τούτου δὲ τεθέντος, ὁσονδήποτε καὶ ἂν ἀναβιβάσωμεν τὴν ἀναλογίαν ταύτην, ἐντὸς τῶν συνήθων αὐτῆς ὅρων, καὶ ἂν ὑποθέσωμεν λ. χ. ὅτι ἐστρατολογήθησαν δέκα ἐπὶ τοῖς χιλίοις, ὁ πληθυσμὸς τῶν δύο ἐκείνων θεμάτων ὑπερέβαινε τὰ δύο ἑκατομμύρια ψυχῶν. Καὶ ὅλον μὲν τὸ κράτος ἀπὸ τῆς ἑβδόμης μάλιστα ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς ὑπῆρχεν ἐπὶ τὸ στρατιωτικώτερον διωργανωμένον, ἰδίως ὅμως ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ὑπῆρχεν ὁ τοιοῦτος διοργανισμὸς ὁλοσχερέστερος, διότι πρὸς τοῦτο τὸ μέρος τὸ κράτος εἶχεν ἄμεσον γείτονα τὸν φοβερώτερον τῶν πολεμίων αὐτοῦ, ἤτοι τοὺς μωαμεθανούς. Τούτου ἕνεκεν εἶχεν ὀργανωθῇ ἐνταῦθα καὶ εἶδός τι τηλεγραφικῆς ὑπηρεσίας, σκοπὸν ἐχούσης νὰ ἀναγγείλῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐν ἀκαρεῖ πάντα τὰ στρατιωτικὰ κινήματα τῶν περὶ τὴν Κιλικίαν Ἀράβων. Ἡ τηλεγραφικὴ αὕτη ὑπηρεσία διεξήγετο διὰ πυρσῶν ἀναπτομένων ἐπὶ ὀκτὼ ὑψηλῶν ὀχυρωμάτων ἀλληλοδιαδόχως κειμένων κατὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν ἀπὸ Ταρσοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Καὶ ἦσαν τὰ ὀκτὼ ταῦτα ἐν περιόπτῳ κείμενα ὀχυρώματα τὰ ἑξῆς· πλησιέστατα μὲν τῆς Ταρσοῦ τὸ φρούριον Λοῦλον, κατόπιν δὲ τούτου ὁ Ἀργαῖος, ἔπειτα ὁ Ἴσαμος, μετὰ τοῦτον ὁ καλούμενος Αἰγιαλός, ὕστερον ὁ λεγόμενος Μάμας, ὃν διεδέχετο ὁ Κίρκος, καὶ τοῦτον πάλιν ὁ Μόκιλλος, ἐκεῖνον δὲ ὁ τοῦ Ἁγίου Αὐξεντίου βουνός, ὃν παρατηρήσαντες οἱ ἐπὶ τοῦ ἐν αὐτῷ τῷ Παλατίῳ τοῦ Φάρου ἡλιακοῦ σταθμεύοντες σκοποὶ ἧπτον καὶ αὐτοὶ τὸν φανὸν αὐτῶν, ὥστε ἅμα γενομένης ἐπιδρομῆς τινος ἐν Κιλικίᾳ ἡ περὶ τούτου ἀγγελία ἔφθανεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐν ὥρᾳ μιᾷ, ἔτι δὲ ταχύτερον εἰς τὰς καθ' ὁδὸν κειμένας ἐπαρχίας, αἵτινες ἠδύναντο οὕτω νὰ διατάξωσιν ἀμέσως τὰ δέοντα. Ἀνάλογοι δὲ τηλεφανεῖς σκοπιαὶ ὑπῆρχον κατὰ τοὺς

χρόνους τούτους ὡσαύτως ἐν Πελοποννήσῳ, ἕνεκα τῶν συχνῶν ἀπὸ θαλάσσης μωαμεθανικῶν ἐπιδρομῶν. Καὶ ἐνταῦθα δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ παρατηρήσωμεν ὁπόσον βραδέως ἐνίοτε ἡ ἀνθρωπότης προβαίνει εἰς τελείωσιν τῶν ἁπλουστέρων κατὰ τὸ φαινόμενον εὐκολιῶν τοῦ βίου. Ἐν τῇ 8 ἑκατονταετηρίδι ὑπῆρχον πρόχειρα πάντα τὰ συστατικὰ τὰ ἀπαρτίζοντα τὸν τελειότερον ἐναέριον τηλέγραφον. Πρῶτον αὐτὴ τοῦ τηλεγράφου ἡ ἰδέα, δεύτερον οἱ ἀναγκαῖοι πρὸς διαβίβασιν τῶν σημείων πύργοι, τρίτον ἡ πρὸ καιροῦ γνωστὴ τοιαύτη ἢ τοιαύτη συμβολικὴ γραφή, οὐδ' ἀπῃτεῖτο εἰμὴ νὰ συνδυασθῶσι τὰ τρία ταῦτα στοιχεῖα, ἵνα διαβιβάζωνται πόρρωθεν καὶ τάχιστα αἱ ποικιλώτεραι εἰδήσεις. Οὐχ ἧττον ὁ συνδυασμὸς οὗτος δὲν ἐγένετο, ἀλλὰ περιωρίζοντο εἰς τὴν στοιχειώδη διὰ φρυκτωριῶν τηλεφάνειαν, καὶ ἐδέησε νὰ παρέλθωσι χίλια ἔτη πρὶν ἢ κατορθωθῇ τὸ ἁπλούστατον ἐκεῖνο ἐπινόημα τοῦ ὁποίου ἔπειτα ἐπῆλθε μετ' οὐ πολὺ καὶ διὰ μιᾶς σχεδὸν ἡ ἐξαισία διὰ τοῦ ἠλεκτρικοῦ σύρματος τελείωσις.

Περὶ τοῦ ὅλου ποσοῦ τῶν ἐτησίων εἰσπράξεων τοῦ κράτους οὐδὲν ἔχομεν ἀσφαλὲς διδόμενον ἀλλὰ τεκμήρια μόνον ὁπωσοῦν διδακτικά. Ἡ βασίλισσα Θεοδώρα, ἀναγκασθεῖσα ἐν ἔτει 856 νὰ καταλίπῃ τὴν ἀρχήν, παρέδωκεν εἰς τὴν σύγκλητον 140 ἑκατομμύρια δραχμῶν, αἵτινες εἶχον ἐναποταμιευθῆ ὑπ' αὐτῆς καὶ τοῦ προαποθανόντος συζύγου αὐτῆς Θεοφίλου ἐκ τῶν δημοσίων εἰσπράξεων, ἀφοῦ ἀμφότεροι ἐπήρκεσαν εἰς ὅλας τὰς ἀνάγκας τοῦ κράτους ἐν διαστήματι ἐτῶν εἰκοσιέξ. Ἵνα ἐκ τοῦ ἀποταμιεύματος τούτου συμπεράνωμέν τι περὶ τοῦ ὅλου ποσοῦ τῶν εἰσπράξεων, πρέπει νὰ ἠξεύρωμεν ὅτι ὁ βασιλεὺς Θεόφιλος διετέλεσε δι' ὅλης σχεδὸν τῆς βασιλείας αὐτοῦ εἰς ἀδιαλείπτους πρὸς τοὺς μωαμεθανοὺς πολέμους καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲν ἀνεδείχθη εὐτυχὴς εἰς τοὺς πολέμους τούτους, ὅτι πρόσετι κατεσκεύασε πολλὰ λαμπρότατα καὶ πλουσιώτατα οἰκοδομήματα, τῶν ὁποίων ἡ περιγραφὴ ὑπό τε τῶν συγχρόνων καὶ τῶν μεταγενεστέρων μαρτύρων καταδεικνύει ὅτι ἐδαπάνησεν εἰς αὐτὰ ποσὰ ὑπέρογκα, ὅτι ἐπὶ πᾶσιν ἡ ὅλη τοῦ Θεοφίλου βασιλεία ὑπῆρξε πολυτελεστάτη περί τε τὴν ἀποστολὴν δαπανηρῶν πρεσβειῶν καὶ τὴν ἄλλην κυβερνητικὴν μεγαλοπρέπειαν. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἠδυνήθη νὰ καταλίπῃ, μετὰ τοιαύτην οἰκονομικὴν διαχείρισιν, περίσσευμα τοσούτων ἑκατομμυρίων, ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι αἱ εἰσπράξεις τοῦ κράτους ἦσαν δαψιλέσταται.

Τοιαῦται εἶναι αἱ ὀλίγαι καὶ ἀτελεῖς εἰδήσεις ὅσας ἠδυνήθημεν νὰ συλλέξωμεν περὶ τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν αὐτοῦ πόρων. Ἐξ αὐτῶν συνάγεται ὅτι κατὰ τοῦτο ἡ κατάστασις αὐτοῦ δὲν ἦτο τοσοῦτον ἀθλία ὅσον ἐνίοτε παριστάνεται. Ἡ δὲ κατάστασις αὕτη θέλει προσλάβει ἔτι μείζονα εἰς τὰ ὄμματα ἡμῶν ἀξίαν, ὅταν παραβάλωμεν αὐτὴν πρὸς τὰ λοιπὰ κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ὑφιστάμενα περὶ αὐτὸ κράτη. Ἐν ἀρχῇ τῆς 8 ἑκατονταετηρίδος οὐδὲν ὑπῆρχεν εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην κράτος τὸ δυνάμενον, ἔστω καὶ πόρρωθεν, νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίαν λόγῳ βιομηχανίας, ἐμπορίας, ναυτιλίας καὶ διοικητικῆς τάξεως καὶ ἐμπειρίας. Αἱ γερμανικαὶ καὶ φραγκικαὶ φυλαὶ διετέλουν ἔτι διῃρημέναι εἰς πολλὰς μικράς, ἀσυντάκτους, πτωχάς, διχονοούσας πρὸς ἀλλήλας ἡγεμονίας. Ἐντεῦθεν δὲ οἱ Ἄραβες ἠδυνήθησαν τῷ 711 νὰ διαπεράσωσιν εἰς Ἱσπανίαν, νὰ γίνωσιν ἐν μάχῃ μιᾷ κύριοι ἁπάσης τῆς μεγάλης ἐκείνης χερσονήσου καὶ νὰ ἀπειλήσωσιν ἐκεῖθεν τὴν Εὐρώπην, ἐνῷ περὶ τὰ τέλη τῆς 7 καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς 8 ἑκατονταετηρίδος εἰς τοὺς κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους πολέμους αὐτῶν δὲν ἔπαυσαν ἀναχαιτιζόμενοι καὶ πολλάκις ἡττώμενοι. Κατὰ δὲ τὰς δύο πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔπαθον

δεινοτάτας συμφοράς. Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται βεβαίως τὴν καταπληκτικὴν ἐντύπωσιν ἣν ἐπροξένησαν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην αἱ δύο μεγάλαι ἐκεῖναι νῖκαι τῶν ἡμετέρων βασιλέων, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, καὶ τὴν εὐλάβειαν δι' ἧς οἱ ῥῆγες, οἱ ἔξαρχοι, οἱ κάσταλδοι καὶ οἱ ἐξοχώτατοι τῶν πρὸς Δύσιν ἐθνῶν προσηνέχθησαν τότε εἰς τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς δυνάστας. Ἀλλοίαν ὅλως ὄψιν παρίστα τὸ ἀπὸ τῆς 7 ἑκατονταετηρίδος προκύψαν μέγα ἐν τῇ Ἀνατολῇ μωαμεθανικὸν κράτος. Ἐν ἀρχῇ τῆς 8 ἑκατονταετηρίδος τὸ κράτος τοῦτο ἐξετείνετο ἀπὸ τῆς Σινικῆς μέχρι τῶν Πυρρηναίων, οἱ πόροι αὐτοῦ ἦσαν ἀνεξάντλητοι· οἱ στρατοὶ πολυάριθμοι· οἱ στόλοι ἐνάμιλλοι τῶν στόλων τοῦ μεσαιωνικοῦ

ΤΑ ΑΡΑΒΙΚΑ ΚΡΑΤΗ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ Η' ΚΑΙ Γ' ΑΙΩΝΑ

ἑλληνισμοῦ. Καὶ ὅμως τὸ κράτος τοῦτο οὕτως ἔχον δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξακολουθήσῃ ὡς πρὸς τὸ χριστιανικὸν τῆς Ἀνατολῆς βασίλειον τὰς πρώτας αὐτοῦ ὁρμητικὰς κατακτήσεις· ὁ δὲ ἀγέρωχος αὐτοῦ καλίφης, ὁ πρῶτος πολιορκήσας τὴν Κωνσταντινούπολιν, μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς πολιορκίας ταύτης ἠναγκάσθη νὰ τελέσῃ φόρον εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει μονάρχην. Οἱ μάχιμοι ὀπαδοὶ τοῦ ἐν τῇ Ἀραβίᾳ κηρυχθέντος νέου δόγματος ὑπῆρξαν μὲν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἀκαταγώνιστοι, ἀλλὰ δὲν ἀνεφάνησαν ἐπιτήδειοι νὰ κυβερνήσωσι τοσαύτας χώρας καὶ τοσαῦτα ἔθνη, οὐδ' ἠδυνήθησαν ἐπὶ πολὺ νὰ διατηρήσωσι τὴν ἑνότητα τοῦ προχείρως ὑπ' αὐτῶν κατασκευασθέντος κολοσσιαίου οἰκοδομήματος. Μακροὶ καὶ ἀδιάκοποι ἐμφύλιοι ἀγῶνες παρέλυσαν πρωιμώτατα τὰς δυνάμεις αὐτῶν, καὶ περὶ τὰ μέσα τῆς 8 ἑκατονταετηρίδος ἤρχισε τὸ μωαμεθανικὸν κράτος νὰ κατακερματίζεται. Τότε ἀπεσπάσθησαν ἀπ' αὐτοῦ ἡ Ἱσπανία ὑπὸ τοὺς Ὀμμιάδας· περὶ τὰ τέλη τῆς αὐτῆς ἑκατονταετηρίδος οἱ Ἐδρισίδαι ἀπέβησαν ἀνεξάρτητοι ἐν τῇ δυτικωτέρᾳ Ἀφρικῇ, καθ' ὅλην δὲ τὴν ἐνάτην ἑκατονταετηρίδα οἱ Ἀγλαβῖται, οἱ Ταχηρῖται, οἱ Σοφφαρίδαι, οἱ Σαμανίδαι, οἱ Τουλωνίδαι, οἱ Ἰξιδῖται,

οἱ Ἀμαδανῖται ἵδρυσαν ἰδίας δυναστείας εἰς τὴν μέσην Ἀφρικήν (¹), εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ εἰς τὰς διαφόρους χώρας τῆς Ἀσίας. Ἡ ἰσχὺς τῶν ἐν Βαγδατίῳ διατριβόντων Ἀββασιδῶν, οἵτινες ἐλογίζοντο ὑπέρτατοι τοῦ μωαμεθανισμοῦ ἡγεμόνες, πολυειδῶς ἐμειώθη καὶ ἠκρωτηριάσθη. Ὅθεν τὸ χριστιανικὸν τῆς Ἀνατολῆς κράτος καθ' ὅλην τὴν παροῦσαν περίοδον οὐδένα ὑπέστη μέγαν ἐξ αὐτοῦ κίνδυνον, ἐπὶ δὲ τῆς ἀκολούθου μακεδονικῆς δυναστείας ἔμελλε νὰ ἀναλάβῃ ἐπιθετικὸν κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν ἀγῶνα καὶ νὰ ἀνακτήσῃ οὐκ ὀλίγας τῶν χωρῶν ὅσας προηγουμένως ἀπώλεσεν.

Τοιαύτη ἦτο ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ κατάστασις τοῦ χριστιανισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς καθ' οὓς χρόνους ὁ Λέων Γ', καταβαλὼν τοὺς μωαμεθανικοὺς στρατοὺς τοὺς ἐπιχειρήσαντας τὴν δευτέραν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πολιορκίαν, ἀνέλαβε τὰς ἡνίας τῆς κυβερνήσεως. Ἡ μὲν ἔκτασις αὐτοῦ εἶχεν ἐλαττωθῆ πολύ, ἕνεκα ὅμως τῶν δαψιλῶν καὶ ἐπιτηδείως χρησιμοποιουμένων αὐτοῦ πόρων ἦτο πάντοτε τὸ ἰσχυρότερον τῆς Εὐρώπης κράτος καὶ ἐνάμιλλον τοῦ μωαμεθανικοῦ. Ἀλλά, καθὼς εἴπομεν ἤδη, ἡ ὑλικὴ δύναμις δὲν ἀρκεῖ, ἵνα τὰ ἔθνη εὐδοκιμήσωσιν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὅσον ἐντέχνως καὶ ἂν εἶναι ὠργανωμένη· ἀπαιτοῦνται προσέτι ἠθικά τινα ἐλατήρια, δι' ὧν καὶ μόνον περιποιεῖται ἀνεξάντλητος ζωὴ καὶ δραστηριότης εἰς τὰς ὑλικὰς τῶν ἐθνῶν δυνάμεις. Ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς δὲν ἐστερεῖτο βεβαίως ἐμπορικῆς, βιομηχανικῆς, ναυτικῆς δεξιότητος· δὲν ἐστερεῖτο ἐπιστήμης καὶ τέχνης καὶ διοικητικῆς ἐμπειρίας· δὲν ἐστερεῖτο τελευταῖον οὐδὲ πολεμικῆς ἀνδρείας· ἂν δὲν εἶχε τὰ προτερήματα ταῦτα, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συντηρηθῇ ὅσον συνετηρήθη, νὰ δημιουργήσῃ τοσούτους πόρους καὶ νὰ ἀνθέξῃ ἐπὶ μακρὸν εἰς ἀδιαλείπους πολεμίους. Ἀλλά, ὡς πολλάκις εἴπομεν, τὸ ἰσχυρότατον τῶν ἠθικῶν ἐλατηρίων του ἦτο ἡ πρὸς τὸ θρήσκευμα αὐτοῦ ἀφοσίωσις. Τὸ θρήσκευμα τοῦτο ἐπρέσβευεν ἀρχὰς καὶ δοξασίας ἐπιτηδείας βεβαίως νὰ μετεωρίσωσι τὸ πνεῦμα καὶ νὰ κρατύνωσι τὴν καρδίαν· παρεκτὸς τῶν εὐγενεστέρων περὶ μελλούσης ζωῆς καὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς προσδοκιῶν, ἐπρέσβευεν ὡς πρὸς τὸν παρόντα βίον τὴν ἰσότητα, τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ἀγάπην τοῦ πλησίον, τὴν ἐθελοθυσίαν, τὴν ἐργατικότητα, πάντα ὅσα ἠδύναντο νὰ ἐπενεργήσωσιν εἰς τὴν ἀνύψωσιν καὶ τελείωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου χαρακτῆρος. Ὁπόσον τοῦτο εἶναι ἀληθὲς μαρτυρεῖται ὑπὸ τῆς πνευματικῆς καὶ πρακτικῆς δραστηριότητος ἣν ἀνέδειξαν ἅπαντες σχεδὸν οἱ ἐπιφανέστεροι κήρυκες τοῦ νέου δόγματος ἀπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου μέχρι τῶν Ἀθανασίων καὶ τῶν Συνεσίων. Ἀλλ' αἱ ἀρχαὶ καὶ δοξασίαι, ἵνα παρεισδύσωσιν ἐντὸς τῶν σπλάγχνων τῆς κοινωνίας καὶ διαμορφώσωσι τὸ πνεῦμα καὶ τὸ φρόνημα ὅλων αὐτῆς τῶν τάξεων, δέον νὰ συμπεριπλακῶσι μεθ' ἅπαντος αὐτῆς τοῦ βίου διὰ καταλλήλων πρὸς τοῦτο πρακτικῶν θεσμῶν. Δυστυχῶς δὲ τινὲς τῶν ἐξωτερικῶν τοῦ χριστιανισμοῦ τύπων καὶ θεσμῶν, οἷοι μάλιστα διεμορφώθησαν ἀπὸ τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος, δὲν ἀνταπεκρίθησαν πάντοτε πρὸς τὰς ἀρχικὰς αὐτοῦ ἐπαγγελίας. Ἰδίως ἡ ὑπερβολικὴ ἀνάπτυξις τοῦ μοναχικοῦ βίου κατήντησε νὰ ἀφαιρῇ ἀπὸ τῆς ἐνεργοῦ κοινωνίας μυριάδας ἀνθρώπων καὶ νὰ καθιστᾷ οὕτως ἐντελῶς ἄχρηστον εἰς τὸν πρακτικὸν βίον μεγάλην αὐτῆς μερίδα· αἱ δὲ ποικίλαι

(¹) Οὐχὶ ἐν τῇ **μέσῃ** ἀλλ' ἐν τῇ βορείῳ Ἀφρικῇ, ἐν ταῖς ερβερικαῖς χώραις, ἱδρύθησαν αἱ δυναστεῖαι τῶν Ἀγλαβιτῶν (πρὸ αὐτῶν δὲ καὶ τῶν Εὐριδιτῶν) καὶ τῶν Ἰξιδιτῶν. Οἱ Τουλωνίδαι ἦρξαν ἐν Αἰγύπτῳ, οἱ Ἀμαδανῖται ἐν Συρίᾳ, οἱ Σοφφαρίδαι καὶ οἱ Σαμανίδαι ἐν Περσίᾳ. Ἐν τῇ μέσῃ Ἀφρικῇ λέγων ὁ συγγραφεὺς ἐννοεῖ πάντως οὐχὶ τὰ ἔνδον τῆς Ἀφρικῆς ἀλλ' ἐν τῷ μεσαίῳ τμήματι τῆς ορείου Ἀφρικῆς (ἐν Τυνησίᾳ).

καταχρήσεις αἱ παρεισαχθεῖσαι περί τινα τῶν ἐξωτερικῶν τῆς χριστιανικῆς λατρείας σημείων, συνετέλεσαν οὐκ ὀλίγον εἰς τὸ νὰ μαραίνωσι τὰς ἠθικὰς καὶ διανοητικὰς δυνάμεις τῶν ἀνθρώπων, ὅσοι ἔμενον ἐν τῷ κόσμῳ. Ἵνα δώσωμεν τῆς ἀλλοιώσεως ταύτης ἀκριβῆ ἔννοιαν, καὶ ἐνταυτῷ προλάβωμεν πᾶσαν τῶν λόγων ἡμῶν παρεξήγησιν, ἀνάγκη νὰ ἐπιφέρωμεν πλειοτέρας τινὰς περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐξηγήσεις.

Κατὰ τοὺς πρώτους τοῦ χριστιανισμοῦ αἰῶνας πολλοὶ ἄνθρωποι, κινούμενοι ὑπὸ τοῦ ἐνθέου ζήλου, ὅστις ἐπικρατεῖ συνήθως ἐπὶ τῆς τῶν θρησκευμάτων ἱδρύσεως, ἐνόμιζον ἀπαραίτητον νὰ ἐνασκῶσιν ἑαυτοὺς περὶ τὴν αὐστηροτέραν ἐκτέλεσιν τῶν παραγγελιῶν τοῦ νέου δόγματος, ἀποχωροῦντες τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν φροντίδων τοῦ κόσμου καὶ διάγοντες τὸν βίον μακρὰν τῶν πόλεων, εἴτε μεμονωμένοι εἴτε μετ' ἄλλων ἀνθρώπων ὑπὸ τῶν αὐτῶν αἰσθημάτων πρὸς τὴν ἔρημον φερομένων. Ἐντεῦθεν ὁ ἐρημικός, ὁ μοναχικὸς βίος, ὅστις ὡς πολλὰ ἄλλα τὰ κατὰ τὴν χριστιανικὴν πίστιν, δὲν ἦτο ἀλλότριος τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Διότι ὁ νεοπλατωνικὸς Πλωτῖνος, ἐπερειδόμενος εἰς τὰ τοῦ Πλάτωνος παρὰ Φαίδωνι καὶ Θεαιτήτῳ, ἐσύσταινε τὸ «μόνον εἶναι, μόνον πρὸς μόνον Θεὸν γενέσθαι». Ὁπωσδήποτε ὁ μοναχικὸς βίος διὰ τῶν ἐξόχων ἀρετῶν, ἃς ἀνέδειξαν πολλαὶ τῶν ἀσπασαμένων αὐτὸν μακαρίων ψυχῶν, συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἠθικὴν τῆς πίστεως κραταίωσιν, ἀλλ' ἡ θεσμοθεσία αὕτη ἐξώκειλεν ἐκ πρώτης ἀρχῆς εἰς πολλὰ ἀτοπήματα. Δὲν θέλομεν ἀναφέρει ἐνταῦθα ὅσα ἐκτραγῳδοῦσι περὶ τούτου οἱ ἐθνικοὶ Λιβάνιος, Ζώσιμος, Εὐνάπιος, διότι φυσικῷ τῷ λόγῳ οἱ συστηματικοὶ οὗτοι τοῦ χριστιανισμοῦ πολέμιοι δὲν δύνανται νὰ εἶναι οὐδ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου πολλῆς πίστεως ἄξιοι. Καὶ αὐτοὶ ὅμως οἱ Πατέρες τῆς ἐκκλησίας ὁμολογοῦσιν ὅτι ὁ ἐρημικὸς βίος δὲν ἦτο πάντοτε ἐπιτήδειος νὰ σώσῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῶν τοῦ βίου πειρασμῶν. «Κατέλιπον μὲν τὰς ἐν ἄστει διατριβάς, ἔλεγεν ὁ μέγας Βασίλειος, ὡς μυρίων κακῶν ἀφορμάς, ἐμαυτὸν δ' οὔπω ἀπολιπεῖν ἠδυνήθην... ὥστε οὐδὲν μέγα τῆς ἐρημίας ἀπωνάμεθα ταύτης». Τὴν δ' αὐτὴν ἔννοιαν ἀναπτύσσει πλειότερον ὁ Φίλων διὰ τῶν ἑξῆς· «Ἐγὼ πολλάκις καταλιπὼν μὲν ἀνθρώπους συγγενεῖς καὶ φίλους καὶ πατρίδα καὶ εἰς ἐρημίαν ἐλθών, ἵνα τι τῶν θέας ἀξίων κατανοήσω, οὐδὲν ὤνησα, ἀλλὰ σκορπισθεὶς ὁ νοῦς ἢ πάθει δηχθεὶς ἀνεχώρησεν εἰς τἀναντία· ἔστι δ' ὅτε καὶ πλήθει μυριάνδρῳ ἐρημῶ τὴν διάνοιαν, τὸν ψυχικὸν ὄχλον σκεδάσαντος Θεοῦ καὶ διδάξαντός με ὅτι οὐ τόπων διαφοραὶ τό τε εὖ καὶ χεῖρον ἐργάζονται, ἀλλ' ὁ κινῶν Θεὸς καὶ ἄγων ᾗ ἂν προαιρῆται τὸ τῆς ψυχῆς ὄχημα». Ἄλλας δὲ δεινοτέρας περιπετείας τοῦ μοναχικοῦ βίου ἀποκαλύπτουσιν ἡμῖν ὁ Νεῖλος, ὁ Παχώμιος, ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, τοῦ ὁποίου παραθέτομεν ἐνταῦθα τὰ περὶ τούτου ἔπη·

«Θνήσκουσι πολλοῖς προφρονέως θανάτοις,
»Αὐτοὶ ὑπὸ σφετέρης παλάμης, καὶ γαστρὸς ἀνάγκῃ,
»Οἱ δὲ κατὰ σκοπέλων βένθεσί τ' ἠὲ βρόχοις,
»Μάρτυρες ἀτρεκίης· πολέμου δ' ἄπο καὶ στονόεντος
»Χαίρουσι βιότου τοῦδ' ἀπανιστάμενοι.
»Ἴλαθι Χριστὲ Ἄναξ πισταῖς φρεσὶν ἀφραδέουσιν».

Καὶ ἄλλας πάλιν ἀτοπίας ἱστορεῖ ὁ Νεῖλος λέγων· «Ὥστε λοιπὸν τοὺς πολλοὺς πορισμὸν ἡγεῖσθαι τὴν εὐσέβειαν, καὶ δι' οὐδὲν ἕτερον ἐπιτηδεύεσθαι τὸν πάλαι ἀπράγμονα καὶ μακάριον βίον ἢ ὅπως διὰ τῆς ἐπιπλάστου θεοσεβείας τὰς μὲν ἐπιπόνους λει-

τουργίας φύγωμεν, ἄδειαν δὲ ἀπολαύσεως πορισάμενοι, ἀκωλύτως ἐπὶ τὰ δοκοῦντα τὰς ὁρμὰς ἐκτείνωμεν μετὰ πολλῆς ἀναισχυντίας καταλαζονευόμενοι τῶν ὑποδεεστέρων, ἔστι δὲ ὅτε καὶ τῶν ὑπερεχόντων· ὥσπερ ὑπόθεσιν τυραννίδος, ἀλλ' οὐχὶ ταπεινώσεως καὶ ἐπιεικείας τὸν ἐνάρετον βίον εἶναι νομίσαντες. Διὰ τοῦτο καὶ παρὰ τῶν σέβεσθαι ἡμᾶς ὀφειλόντων, ὡς εἰκαῖος ὄχλος ὁρώμεθα καὶ γελώμεθα, οὐκ ἐκ πολιτείας ἀλλ' ἐκ σχήματος γνωρίζεσθαι βουλόμενοι». Καὶ τῷ ὄντι, μήπως δὲν εἴδομεν πολλάκις ἐν τοῖς προηγουμένοις βιβλίοις τοὺς μοναχοὺς ἐγκαταλείποντας τὸν ἐρημικὸν βίον, πληροῦντας τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς οἰκίας τῶν πόλεων, ἀναμιγνυομένους εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα καὶ ἄλλως ῥαδιουργοῦντας, κερδοσκοποῦντας, ἀκολασταίνοντας; Ἐν γένει προϊόντος τοῦ χρόνου ὁ θεμελιώδης ἀσκητικὸς τοῦ βίου τούτου χαρακτὴρ κατήντησεν ἐξαίρεσις. Συνήθως οἱ μοναχοὶ διῆγον ἤδη βίον ἄνετον καὶ εὐπαθῆ εἰς μοναστήρια πλούσια γενόμενα διὰ τῶν πολλῶν κινητῶν καὶ ἀκινήτων ἀναθημάτων, τὰ ὁποῖα ἀφιέρωνεν εἰς αὐτὰ ἡ τῶν ἀνθρώπων εὐλάβεια. Ταῦτα λέγοντες δὲν προαιρούμεθα νὰ καταδικάσωμεν ἀπολύτως τὴν προκειμένην θεσμοθεσίαν τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν. Εἴπομεν ἤδη ὅτι ὁ μοναχικὸς βίος ἀνέδειξεν ἀρετὰς μεγάλας. Τίς δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὅτι παρέσχε καὶ παραμυθίας οὐ σμικράς; Πολλαὶ τεθλιμμέναι, πολλαὶ ἐκ τῶν περιπετειῶν τοῦ κόσμου τούτου καιρίως τρωθεῖσαι ψυχαί, αἵτινες, ἂν ἔμενον ἐν αὐτῷ, ἤθελον περιπέσει εἰς τὴν ἐσχάτην ἀπόγνωσιν ἢ ἐξαχρείωσιν, εὗρον εἰς τὰ ἄσυλα ἐκεῖνα σωτηριώδη θεραπείαν τῶν θορύβων τοῦ πνεύματος καὶ τῆς καρδίας αὐτῶν. Πολλάκις τὰ μοναστήρια παρέσχον εἰς τοὺς ἀσθενεῖς, εἰς τοὺς πένητας, εἰς τοὺς ὁδοιπόρους καταφυγὴν καὶ προστασίαν, τὴν ὁποίαν οὗτοι κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους οὐδαμοῦ ἀλλοῦ ἠδύναντο νὰ εὕρωσι. Πολλάκις ὑπῆρξαν ἐν πολιτικαῖς καὶ κοινωνικαῖς τρικυμίαις τὰ ἀσφαλῆ καταγώγια τῶν γραμμάτων, τῶν τεχνῶν, τῶν ἐπιστημῶν. Μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων καὶ χθὲς ἀκόμη ἀνεδείχθησαν προμαχῶνες πολύκροτοι τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας· ὥστε καὶ σήμερον ἔτι ἡ θεσμοθεσία αὕτη περιεσταλμένη ἐντὸς εὐλόγων ὁρίων, ὠργανωμένη ἐπιτηδείως καὶ αὐστηρῶς ἐπιτηρουμένη, δύναται ἴσως νὰ ἀποβῇ λυσιτελὴς τῇ πολιτείᾳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ.

Ἀλλὰ μὴ ἐπιμένοντες πλειότερον εἰς τὸ πρακτέον σήμερον ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ μοναχικοῦ βίου. Ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς διδάσκει ἡμᾶς κάλλιστα πῶς ἐνόει ὁ μέγας Βασίλειος τὸν συνδυασμὸν τοῦ ἐρημικοῦ βίου μετὰ τοῦ πρακτικοῦ ἐπὶ ἀμοιβαίῳ ἀμφοτέρων ἀγαθῷ· «τοῦ τοίνυν ἐρημικοῦ βίου καὶ τοῦ μιγάδος μαχομένων πρὸς ἀλλήλους ὡς τὰ πολλά, καὶ διισταμένων, καὶ οὐδετέρου πάντως ἢ τὸ καλὸν ἢ τὸ φαῦλον ἀνεπίμικτον ἔχοντος· ἀλλὰ τοῦ μὲν ἡσυχίου μὲν ὄντος μᾶλλον καὶ καθεστηκότος, καὶ Θεῷ συνάγοντος, οὐκ ἀτύφου δὲ διὰ τὸ τῆς ἀρετῆς ἀβασάνιστον καὶ ἀσύγκριτον· τοῦ δὲ πρακτικωτέρου μὲν μᾶλλον καὶ χρησιμωτέρου, τὸ δὲ θορυβῶδες οὐ φεύγοντος, καὶ τούτους ἄριστα κατήλλαξεν ἀλλήλοις καὶ συνεκέρασεν, ἀσκητήρια καὶ μοναστήρια δειμάμενος μέν, οὐ πόρρω δὲ τῶν κοινωνικῶν καὶ μιγάδων οὐδὲ ὥσπερ τειχίῳ τινὶ μέσῳ ταῦτα διαλαβὼν καὶ ἀπ' ἀλλήλων χωρίσας, ἀλλὰ πλησίον συνάψας καὶ διαζεύξας, ἵνα μήτε τὸ φιλόσοφον ἀκοινώνητον ᾖ, μήτε τὸ πρακτικὸν ἀφιλόσοφον». Τοιαύτας ὅμως ὑψηλὰς περὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου δοξασίας οὐδέποτε κατενόησαν καὶ ἐπρέσβευσαν οἱ πλεῖστοι τῶν ὀπαδῶν τοῦ μοναχικοῦ βίου· ἀπὸ δὲ τῆς 4 μάλιστα ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς ὁ βίος οὗτος ἐξετράπη εἰς καταχρήσεις δεινάς, καὶ προσέτι εἰς ἀλλοκότους μεταμφιέσεις. Τὰ μοναστήρια, αἱ μοναί, τὰ μονύδρια, αἱ λαῦραι, τὰ κελλία, εἰς ἃ συνηγελάζοντο οἱ κοινοὶ τῶν ἀνθρώπων, ἐπολλαπλασιάσθησαν ἐπ' ἄπειρον. Καὶ τοῦτο δὲν ἤρκεσεν. Οἱ ὕπατοι τῶν λειτουργῶν τοῦ κράτους καὶ μεγιστᾶνες ἔκτιζον ἑαυτοῖς ἰδίας μονάς, ἵνα ἔχωσι τόπον ἀποχωρήσεως ἐκ τῶν τοῦ βίου περιπετειῶν· οἱ

ἀσθενεῖς ἔκτιζον μονὰς χάριν τῆς ὑγείας των· οἱ ἐρασταὶ χάριν τῶν ἐρωμένων αὐτῶν. Ἐντεῦθεν ἅπαν μὲν τὸ κράτος ἰδίως δὲ ἡ βασιλεύουσα καὶ τὰ πέριξ αὐτῆς ἔβριθον ποικίλων τοιούτων ἱδρυμάτων μεγάλων ἢ μικρῶν, τὰ ὁποῖα, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον πολυτελῆ ὄντα, ἐκτίζοντο πάντοτε ἐν χώραις χαριεστάταις, ἐκοσμοῦντο διὰ παραδείσων λαμπροτάτων καὶ ἔφερον ἴδια ὀνόματα, φροντιστήρια, ἀσκητήρια, σεμνεῖα, ἱλαστήρια καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐκεῖ ἐτελοῦντο μὲν ἀκριβῶς πᾶσαι αἱ θρησκευτικαὶ ἀκολουθίαι, δὲν ἐτηροῦντο ὅμως ἀπαραβάτως ἅπαντες οἱ αὐστηροὶ τῆς μοναστηριακῆς διαίτης τύποι. Ὁ βίος ἦτο εὐπρεπὴς ἀλλ' ὄχι καὶ ὅλως ἀπηλλαγμένος τῶν ματαιοτήτων τοῦ κόσμου τούτου· οὐδ' ἀπεκλείοντο ἐκεῖθεν αἱ ἀναμνήσεις, αἱ συγκινήσεις καὶ αὐταὶ αἱ τρυφερώτεραι συνεντεύξεις. Τὰ ἱδρύματα ταῦτα ὡμοίαζον πολὺ μᾶλλον πρὸς τὰς θερινὰς ἐπαύλεις τῶν νεωτέρων χρόνων ἢ πρὸς τὰ μοναστήρια ὅπως εἶχον ἄλλοτε ὀργανωθῆ. Καθάπερ τὴν σήμερον οἱ ἄνθρωποι, καθ' ὡρισμένας τινὰς ὥρας τοῦ ἔτους, ἀπομακρύνονται τῶν μεριμνῶν τοῦ ἐνεργοῦ βίου, ἀναπαυόμενοι ἐντὸς ἀγροτικῶν ἐνδιαιτημάτων καὶ ψυχαγωγούμενοι δι' ἀναγνωσμάτων, δι' ἐκδρομῶν, διὰ μουσικῶν διαχύσεων, οὕτω μέχρι τινὸς συνέβαινε καὶ ἐν πολλοῖς τῶν ἐνδιαιτημάτων ἐκείνων, παρεκτὸς ὅτι ἓν τῶν κυρίων ψυχαγωγημάτων ἦσαν τότε αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἀκολουθίαι καὶ ψαλμῳδίαι.

Ταῦτα πάντα οὐδὲν εἶχον κοινὸν πρὸς τὸν ἀρχικὸν τοῦ μοναχικοῦ βίου σκοπόν. ἀλλ' ἐπὶ τέλους δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιδράσωσιν ἐπιζημίως εἰς τὴν τύχην τοῦ κράτους. Τὸ δεινόν, τὸ μέγα δεινόν, ἐνέκειτο εἰς τὰ κοινῶς λεγόμενα μοναστήρια, διότι μυριάδες νέων συνέρρεον κατ' ἔτος εἰς τὰ ἐνδιαιτήματα ταῦτα τῆς ἀπραγμοσύνης, καὶ ἐνίοτε τῆς ἀκολασίας, οἱ πλεῖστοι οὐχὶ ὑπὸ ζέοντος θρησκευτικοῦ αἰσθήματος ἢ ἄλλης ἀνάγκης φερόμενοι ἀλλ' ἐλαυνόμενοι ὑπὸ τῆς εἰς τὴν ἀργίαν καὶ τὴν τρυφὴν ῥοπῆς. Ἐντεῦθεν ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία, ἡ γεωργία, ἡ βιομηχανία ἐστεροῦντο τῶν χρησιμωτέρων καὶ ῥωμαλεωτέρων βραχιόνων, καὶ τοῦτο ἐν ᾧ καιρῷ ἡ πολιτεία εἶχε χρείαν ὅλων αὐτῆς τῶν δυνάμεων, ἵνα ἀποκρούσῃ τοὺς ἁπανταχόθεν ἐπικειμένους ἐχθροὺς τῆς πίστεως καὶ τοῦ ἔθνους. Πλὴν τούτου δὲ ἐπειδὴ τὰ ἀφιερωμένα εἰς τὰ μοναστήρια κτήματα ἔμενον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀφορολόγητα ὑπὸ τοῦ δημοσίου, τὰ δὲ κτήματα ταῦτα ἦσαν πολλὰ καὶ μεγάλα, ἡ πολιτεία ἐστερεῖτο ἀξιολόγου μέρους τῶν ἀνηκόντων εἰς αὐτὴν χρηματικῶν πόρων.

Καὶ ἐνῷ πολλαὶ τοῦ ἔθνους δυνάμεις ἐνεκροῦντο τοιουτοτρόπως διὰ τῶν καταχρήσεων, αἵτινες παρεισέδυσαν εἰς τὸν μοναστηριακὸν βίον, ἕτερα προέκυψαν εἰς μέσον ἀτοπήματα ἐκ τῶν πολυαρίθμων ἐξωτερικῶν τύπων, δι' ὧν ἡ ἐκκλησία περιέβαλε τὰ δόγματα αὐτῆς. Ἡ κοινὴ τῶν χριστιανῶν λατρεία ἦτο κατ' ἀρχὰς ἁπλουστάτη· οὔτε ναοὺς εἶχον οὔτε εἰκόνας, ἀλλὰ ἠθροίζοντο εἰς οἰκίας ἐπὶ τούτῳ ὡρισμένας, ἵνα προσφέρωσι βραχεῖαν καὶ ἀφελῆ πρὸς τὸν Ὕψιστον δέησιν, προσάγοντες ἐνταὐτῷ ἑκουσίας προσφοράς, ἐξ ὧν ἐλαμβάνοντο τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τέλεσιν τῆς εὐχαριστίας καὶ τῆς ἀγάπης, ἤτοι τοῦ κοινοῦ δείπνου τῶν πιστῶν τοῦ παριστῶντος τὴν κοινωνίαν αὐτῶν μετά τε τοῦ Κυρίου καὶ πρὸς ἀλλήλους· τὰ δὲ περιλιπόμενα τῶν προσφερομένων ἀπεδίδοντο εἰς τοὺς κληρικούς, εὐαρίθμους ὄντας καὶ ἴσους ἅπαντας, ἔτι δὲ καὶ εἰς τοὺς πένητας χάριν τῶν ὁποίων ἐγίνοντο παρεκτὸς τούτου μηνιαῖαι χορηγήσεις. Ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου, καθ' ὅσον τὸ νέον δόγμα ἐξαπλωθὲν διεδόθη εἰς πολλὰ ἀνθρώπων πλήθη· καθ' ὅσον περιῆλθεν εἰς πολεμίας σχέσεις πρὸς τὴν ἐπικρατοῦσαν κυβέρνησιν· καθ' ὅσον ἐδέησε νὰ προσελκύσῃ ὄχλους εἰθισμένους ἀνέκαθεν εἰς ποικίλους λατρείας τύπους, ὁ χριστιανισμὸς ᾐσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ διατυπωθῇ καὶ ὀργανωθῇ

πληρέστερον καὶ ἐπιτηδειότερον ἢ ἄλλοτε. Ὅθεν ἀπὸ τῆς 3 ἑκατονταετηρίδος μάλιστα ἱδρύθησαν πρὸς τέλεσιν τῆς κοινῆς λατρείας ἴδια οἰκοδομήματα, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πολυτελέστερον κοσμηθέντα. Οἱ λειτουργοὶ τῆς θρησκείας διεκρίθησαν εἰς ἀνωτέρους καὶ κατωτέρους, καθυπεβλήθησαν εἰς ποικίλην ἱεραρχίαν καὶ περιεβλήθησαν ἄμφια μεγαλοπρεπῆ. Ἡ λατρεία ἐκανονίσθη διὰ τῆς ἰδίως λεγομένης λειτουργίας καὶ διαφόρων ἄλλων παρασκευαστικῶν αὐτῆς προσευχῶν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑορτῶν ηὔξησε, καὶ τιμαὶ ποικίλαι ἀπεδόθησαν εἰς τοὺς ἱδρυτὰς καὶ προμάχους τῆς πίστεως, «οὓς στρα-

Ἡ Πεντηκοστή. Μικρογραφία ἐν Εὐαγγελίῳ τοῦ ς' αἰῶνος
(Λαυρεντιανή βιβλιοθήκη Φλωρεντίας)

τιώτας τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας οὐκ ἂν ἁμάρτοις εἰπών», λέγει ὁ Εὐσέβιος. Ἔτι δὲ βραδύτερον αἱ ἐκκλησίαι ἐκοσμήθησαν δι' εἰκόνων τοῦ Σωτῆρος καὶ τῆς Παναγίας, καὶ ὅλων τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἄλλων πρωταγωνιστῶν τοῦ νέου δόγματος, ἤτοι τῶν ἁγίων καὶ ἡρώων, οὕτως εἰπεῖν, τῆς πίστεως, «ὧν τὰ σώματα πόλεις καὶ κῶμαι διανειμάμεναι σωτῆρας καὶ ψυχῶν καὶ σωμάτων καὶ ἰατροὺς ὀνομάζουσι καὶ ὡς πολιούχους τιμῶσι καὶ φύλακας». Πολλοὶ ἔψεξαν τὴν τοιαύτην τοῦ χριστιανισμοῦ διαμόρφωσιν, ὡς παρεκτροπὴν τοῦ ἰδεώδους χαρακτῆρος τῆς πίστεως, οἵαν προέθετο αὐτὴν τὸ κήρυγμα τοῦ Ἰησοῦ, ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι δὲν ἐνόησαν ἢ δὲν ἠθέλησαν νὰ ἐννοήσωσι τὸ πρακτικὸν πνεῦμα ὑπὸ τοῦ ὁποίου καθωδηγήθησαν περὶ τὰς διατάξεις αὐτῶν οἱ Πατέρες τῆς ἐκκλησίας. Ἐν γένει ἡ θρησκεία δὲν εἶναι δόγμα φιλοσοφικόν, τὸ ὁποῖον συζητοῦσιν, ἀσπάζονται ἢ ἀποκρούουσιν ὀλίγοι τινὲς ἐλλόγιμοι ἄνδρες ἐξῳκειωμένοι

ὄντες πρὸς τοιαύτας μεταφυσικὰς μελέτας. Ἡ πίστις ἣν ἡ θρησκεία ἐπαγγέλλεται νὰ ἐνιδρύσῃ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων δέον νὰ διαδοθῇ εἰς τοὺς πολλοὺς καὶ νὰ συντηρηθῇ ἀκράδαντος ἐν ταῖς συνειδήσεσιν αὐτῶν. Οἱ δὲ πολλοὶ οὗτοι οὔτε ἀσχολοῦνται οὔτε δύνανται νὰ ἀσχοληθῶσιν εἰς τὰ περὶ φύσεως τῆς θεότητος ζητήματα, περὶ τῶν σχέσεων αὐτῆς πρὸς τὸν ἄνθρωπον, περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ὅθεν ἀνάγκη τὰ δόγματα τῆς θρησκείας καὶ αἱ ἀρχαὶ αὐτῆς καὶ ἐπαγγελίαι νὰ συνδεθῶσιν ἀναποσπάστως, οὕτως εἰπεῖν, μετὰ τῶν καθημερινῶν ἕξεων καὶ ὑποχρεώσεων τοῦ βίου τῶν πολλῶν. Τοῦτο δὲ διαπράττει ἡ ἐκκλησία διὰ τῶν ἐξωτερικῶν αὐτῆς διατυπώσεων. Δὲν ὑπάρχει θρήσκευμα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἄνευ τοιούτων διατυπώσεων· ἠμποροῦν νὰ εἶναι ἀλλοῦ περισσότεραι, ἀλλοῦ ὀλιγώτεραι, ἀλλ' ὑφίστανται ἁπανταχοῦ, καὶ ἰδίως καθιερώθησαν οὐ μόνον παρ' ἡμῖν τοῖς ἀνατολικοῖς λαοῖς, καὶ πολὺ μᾶλλον παρὰ τοῖς καθολικοῖς, ἀλλὰ μέχρι τινὸς καὶ παρὰ τοῖς Διαμαρτυρομένοις, οἵτινες πλειότερον τῶν ἄλλων φιλοσοφοῦσι περὶ τὸν χριστιανισμόν. Οὐδεὶς λοιπὸν ἄνθρωπος, ἂν ἔχῃ θρησκείαν τινὰ θετικήν, καὶ πρὸ πάντων ἐὰν εἶναι χριστιανός, δικαιοῦται νὰ κατακρίνῃ ἀπολύτως τὴν τοιαύτην τοῦ χριστιανισμοῦ διαμόρφωσιν· ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι παρήχθησαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου καταχρήσεις καὶ παρεξηγήσεις, τὰς ὁποίας ὁ εὐλαβέστερος τῶν χριστιανῶν δὲν δύναται νὰ ἐπιδοκιμάσῃ. Αἱ ἑορταὶ ἐπολλαπλασιάσθησαν τοσοῦτον ὥστε καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐτελεῖτο ἡ μνήμη ἑνὸς ἢ πλειόνων ὁσίων ἢ μαρτύρων· αἱ θρησκευτικαὶ ἀκολουθεῖαι ἀπέβησαν μακρόταται, ἐκ δὲ τούτου οἱ μὲν προσερχόμενοι εἰς αὐτὰς τακτικῶς ἀπησχολοῦντο ἐπὶ ὥρας πολλὰς ἐκ τῶν βιωτικῶν αὐτῶν ἔργων, οἱ δὲ μὴ προσερχόμενοι ἐσυνήθιζον εἰς τὴν ἀδιαφορίαν περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων.

Εἰς τὴν πολλαπλασίασιν ταύτην τῶν ἱεροτελεστιῶν συνετέλεσαν καί τινες κοινωνικαὶ ἀνάγκαι τοῦ τότε κόσμου. Αἱ μόναι κοιναὶ ψυχαγωγίαι ἦσαν τὰ δημόσια θεάματα καὶ ἰδίως τὸ ἱπποδρόμιον· διότι δὲν τολμῶμεν νὰ καταλέξωμεν μεταξὺ αὐτῶν τὸ θέατρον. Ὅστις ἀνέγνωσε τὰ *Ἀνέκδοτα τοῦ Προκοπίου* ἠξεύρει ὁποῖόν τι ἦτο κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου τὸ θέατρον, ἐν ᾧ δὲν ἐδιδάσκοντο οὔτε τραγῳδίαι οὔτε κωμῳδίαι ἀρχαῖαι ἢ νεώτεραι ἀλλὰ μίμων ἀρρένων τε καὶ θηλέων αἰσχρολογίαι καὶ αἰσχροπραγίαι. Εὐτυχῶς εἰς τὰ θεάματα ταῦτα δὲν παρίσταντο γυναῖκες καὶ οὐδὲ ἄνδρες πολλοὶ ἐκ τῶν χαριεστέρων τῆς κοινωνίας τάξεων ἀλλὰ συνήθως ὄχλος μόνον κοινὸς καὶ συρφετώδης. Τὰ ἱπποδρομικὰ θεάματα ἦσαν βεβαίως ψυχαγωγικώτερα διά τε τὴν θέαν τοσούτων ἀρχαίων καὶ μεταγενεστέρων καλλιτεχνημάτων καὶ τὴν ὑπὲρ τῶν ἀγωνιστῶν ἅμιλλαν, καὶ τὰ πολιτικὰ πάθη καὶ συμφέροντα, τὰ ὁποῖα αὐτόθι ἀπεκαλύπτοντο καὶ συνεκρούοντο. Ἀλλ' οἱ ἱπποδρομικοὶ ἀγῶνες ἐτελοῦντο ἐκ διαλειμμάτων μόνον, καὶ ἐνίοτε διεκόπτοντο ἐπὶ ἔτη, ἕνεκα πολιτικῶν ἢ οἰκονομικῶν λόγων. Πλὴν δὲ τούτου οὐδ' ἐν τοῖς ἱπποδρομίοις προσήρχετο συνήθως τὸ γυναικεῖον φῦλον. Κοινὸν λοιπὸν ἁπάσης τῆς κοινωνίας ἐντευκτήριον δὲν ὑπῆρχε τότε εἰμὴ ἡ ἐκκλησία, εἰς ἣν συνέρρεον οἱ ἄνθρωποι οὐ μόνον ἵνα ἀπευθύνωσι τὰς δεήσεις αὐτῶν πρὸς τὸν Ὕψιστον καὶ τὴν Θεοτόκον καὶ τοὺς πρωταθλητὰς τῆς πίστεως ἀλλὰ καὶ ἵνα κοινωνήσωσι πρὸς ἀλλήλους. Ἡ κοινωνία αὕτη ἦτο μεμετρημένη, διότι χωριστὰ μὲν ἵσταντο οἱ ἄνδρες, χωριστὰ δὲ αἱ γυναῖκες, εἰς τὸν ἔκτοτε καλούμενον γυναικίτην· ἀλλ' ὁπωσδήποτε ἑκάτερον τῶν φύλων ἤρχετο κατ' ἰδίαν εἰς οἰκειοτέραν τινὰ σχέσιν, ἐκ δὲ τούτου αἱ συναθροίσεις ἐκεῖναι ἔλαβον ὅλως ἰδιάζοντα χαρακτῆρα. Ἅμα ἡ ἐκκλησία ἐγένετο τὸ μόνον κοινὸν ἐντευκτήριον τῶν ἀνθρώπων, παρήχθη ἡ ἀνάγκη τοῦ νὰ αὐξήσωσιν αἱ ἀφορμαὶ τῆς συνεντεύξεως. Αἱ ἑορταὶ ἐπολλαπλασιάσθησαν τοσοῦτον ὥστε παρεκτὸς τῶν Κυριακῶν καὶ τῶν μεγά-

λων ἱεροτελεστιῶν τῶν Χριστουγέννων, τῆς Ἀναστάσεως καὶ τῆς Ἀναλήψεως, καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐτελεῖτο ἡ μνήμη ἑνὸς ἢ πλειόνων ἁγίων, ὁσίων, μαρτύρων· αἱ δὲ θρησκευτικαὶ ἀκολουθίαι ἀπέβησαν μακρόταται. Ἐν πολλαῖς τῶν ἀκολουθιῶν τούτων, ἰδίως ἐν τῷ ὄρθρῳ, ἐν τῷ ἑσπερινῷ, ἐκ διαλειμμάτων καὶ ἐν αὐτῇ τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ, οἱ προσερχόμενοι συνδιελέγοντο, μικρὸν προσέχοντες εἰς τὰ ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ βήματος ἀπαγγελλόμενα ἢ ψαλλόμενα ῥήματα. Ἅμα ὅμως ἐπήρχετο ἐπίσημός τις τῆς ἀκολουθίας στιγμή, οἷον ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Ἀποστόλου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, ἡ μεγάλη τῶν ἀχράντων μυστηρίων ἔξοδος καὶ ἄλλαι τινὲς ἐξαίρετοι εὐχαὶ καὶ προσευχαί, πᾶσα ὁμιλία κατέπαυε, πάντες δὲ μετ' εὐλαβείας καὶ κατανύξεως ἠκροῶντο τῶν ἱερῶν λογίων καὶ ᾀσμάτων, καὶ πολλοὶ συναπήγγελλον αὐτὰ καὶ συνέψαλλον. Ὅταν δὲ ἀναλογισθῶμεν ὅτι ταῦτα πάντα συνέβαινον καθ' ἑκάστην, καὶ οὐ μόνον ἅπαξ ἀλλὰ δὶς τῆς ἡμέρας, πρωίαν καὶ ἑσπέραν, ἐνίοτε δὲ καὶ δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ἐπὶ τῶν λεγομένων παννυχίδων, θέλομεν λάβει ἔννοιάν τινα τῆς ἀνυπολογίστου ἐπιρροῆς ἣν εἶχε τότε ἡ ἐκκλησία οὐ μόνον ἐπὶ τῆς θρησκευτικῆς ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς καὶ ψυχολογικῆς οὕτως εἰπεῖν διαπλάσεως τῆς κοινωνίας. Ἡ ἐπιρροὴ αὕτη ἐνησχεῖτο ἰδίως ἐπὶ τῶν γυναικῶν, αἵτινες οὐδαμοῦ ἀλλοῦ δυνάμεναι νὰ συνέλθωσιν ἀθρόαι ὠφελοῦντο πολὺ μᾶλλον τῶν ἀνδρῶν ἐκ τῆς ἀφορμῆς ταύτης τῶν συνεντεύξεων· καὶ πλὴν τούτου πολλαὶ τῶν προσευχῶν, οἷον αἱ ἀδιάλειπτοι πρὸς τὴν Παναγίαν δεήσεις καὶ αἱ πρὸς τὴν ψυχὴν ἀποστροφαὶ τοῦ μεγάλου κανόνος, ἐπενήργουν ἰσχυρότερον εἰς τὰς εὐπαθεστέρας αὐτῶν καρδίας. Τινὲς μάλιστα τῶν προσευχῶν ἐφαίνοντο ἰδίως πρὸς αὐτὰς ἀπευθυνόμεναι· μήπως περὶ τὰ τέλη τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἀκαθίστου ἡ ἐκκλησία δὲν ἀνέκραζε· «Γυναῖκες ἀκουτίσθητε, σκιρτήσατε, χορεύσατε, μετ' εὐφροσύ»νης ᾄσατε· ὁ Γαβριὴλ τῇ παρθένῳ, χαρὰν κομίζων ἐπέστη, εἰς Ναζαρὲτ νῦν τὴν πό»λιν, χαρᾶς τὰ εὐαγγέλια» (¹). Πᾶσα ψυχαγωγία κοινωνικὴ ἐζητεῖτο οὕτως ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ἡ ἐξωτερικὴ τοῦ θεάματος μεγαλοπρέπεια καὶ αἱ ἐξ αὐτοῦ παραγόμεναι πνευματικαὶ καὶ ἠθικαὶ συγκινήσεις, τὰ πάντα συνετέλουν εἰς τὸ νὰ φέρωσιν ἀδιακόπως τὰ πλήθη πρὸς τὸν ἱερὸν ἐκεῖνον χῶρον. Ἐκεῖ καὶ μόνον ἠδύναντο νὰ ἀθροισθῶσιν αἱ γυναῖκες μὴ συνδιαλεγόμεναι μὲν εἰμὴ πρὸς ἀλλήλας ἀλλὰ θεραπεύουσαι ἐνταυτῷ ἕνα τῶν κυριωτάτων ἐμφύτων αὐτῶν πόθων τοῦ νὰ ἐπιδειχθῶσιν εἰς τὸ ἕτερον φῦλον. Ἐκεῖ ἐλάμβανον ἀφορμὴν νὰ συρρέωσιν οἱ ἄνδρες συνεχέστερον ἢ πανταχοῦ ἀλλοῦ, συνδυάζοντες τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος μετὰ τῆς πληρεστέρας ἐνασκήσεως τῶν κοινωνικῶν αὐτῶν διαθέσεων.

(¹) Ταῦτα παρεξηγήθησαν ὑπό τινων ἄγαν εὐσεβῶν θεωρούμενα ὡς ἀναφερόμενα εἰς τὰς μυροφόρους, ἄρα πλημμελῶς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τῆς ἱστορίας ταύτης ἐκτιθέμενα ὡς εἰς τὰς γυναῖκας καθόλου ἀπευθυνόμενα. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ εὐσεβέστατος καὶ εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ καθόλου εἰς τὰ πάτρια λίαν ἀφωσιωμένος φίλος Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης ἀπέδωκεν εἰς τὸν συγγραφέα τοιαύτην τινὰ παρανόησιν θεωροῦμεν προσῆκον νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ναὶ μὲν οὐχὶ καλῶς καὶ προσηκόντως ἐγράφησαν ἐνταῦθα τὰ περὶ γυναικῶν ἀλλὰ σύγχυσις τῶν γυναικῶν καθόλου πρὸς τὰς μυροφόρους δὲν ἐγένετο. Πλημμελῶς πάντως ἔχει τὸ παρὰ τοῦ συγγραφέως γραφόμενον ὅτι ἡ ἀνωτέρω ᾠδὴ (οὐχὶ προσευχή) ψάλλεται εἰς τὸ τέλος τοῦ ἀκαθίστου ὕμνου. Δὲν ψάλλεται ἐν τῷ ἀκαθίστῳ ὕμνῳ ἀλλ' ἐν τῷ ἐξαποστειλαρίῳ τοῦ Σαββάτου τῆς Ε' ἑβδομάδος τῶν Νηστειῶν. Κατὰ τοῦτο ὁ συγγραφεὺς δὲν εὑρίσκεται ἐν τῇ ἀκριβείᾳ. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ ἀνωτέρω ᾠδὴ ἀναφέρεται εἰς τὰς Μυροφόρους. Ἡ πρὸς τὰς Μυροφόρους ᾠδὴ ἡ ψαλλομένη ἐν τῷ Ἐξαποστειλαρίῳ τῆς Κυριακῆς τῶν Μυροφόρων ἔχει ὧδε· «Γυναῖκες ἀκουτίσθητε φωνὴν ἀγαλλιάσεως· τύραννον Ἅδην πατήσας φθορᾶς ἐξήγειρας τὸν κόσμον. Δράμετε

Ἡ πρὸς τὰ ὄργανα τῶν παθῶν τοῦ Σωτῆρος, καὶ πρὸς τὰ λείψανα τῶν μαρτύρων καὶ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας εὐλάβεια ἦτο βεβαίως αἴσθημα σεβαστόν, ἀλλὰ εἰς ταῦτα πάντα ἀπεδόθη δύναμις θαυματουργός, καὶ τοῦτο ἐνῷ πολλάκις μὲν ἠδύνατο νὰ ἀμφισβητηθῇ ἡ γνησιότης τῶν ἀντικειμένων ἐκείνων, πολλάκις δὲ ἀναμφίβολον ἦτο ὅτι ἐγίνετο ἀνόσιος αὐτῶν παραποίησις καὶ ἐμπορία. Ὡσαύτως ἡ δι' εἰκόνων διακόσμησις τῶν ἐκκλησιῶν ἦτο μὲν ἐπιτηδεία νὰ ὑποθάλπῃ τὴν εὐσεβῆ ἀνάμνησιν τῶν ἱδρυτῶν καὶ τῶν ἀθλητῶν τῆς πίστεως, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον εὔλογοι ἦσαν αἱ πρὸς αὐτοὺς προσευχαί, ὡς μεσίτας τῶν δεήσεων τὰς ὁποίας οἱ κοινοὶ τῶν ἀνθρώπων ἀπηύθυνον εἰς τὸ Ὑπέρτατον Ὄν. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἡ διάκρισις αὕτη μεταξὺ τῆς ἀπολύτου λατρείας, τῆς ὀφειλομένης εἰς μόνον τὸν Θεόν, καὶ τῆς σχετικῆς, ἥτις ἀπευθύνεται μὲν καὶ αὕτη εἰς τὸν δημιουργὸν τοῦ Παντὸς ἀλλὰ διὰ τῆς μεσολαβήσεως τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ σκευῶν, ἐξέλιπεν εἰς τὰς συνειδήσεις τῶν πολλῶν. Ἡ ἄμεσος τῶν ἁγίων λατρεία ἐπεσκίασε τὸ πρὸς τὸ Ὑπέρτατον Ὄν αἴσθημα ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἐπὶ τέλους αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς αἱ τῶν ἁγίων εἰκόνες ἐτιμήθησαν πολλάκις ὡς θαυματουργοί· οἱ ἄνθρωποι ἠσπάζοντο αὐτάς, ἐπέθετον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, προσῆγον εἰς τὰ ὄμματα καὶ εἰς τὸ στῆθος, ἐποίουν ἐνώπιον αὐτῶν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, ἐγονάτιζον, προσεκύνουν καὶ ἐν γένει ἀπέδιδον εἰς αὐτὰς ὅλα τὰ δείγματα τῆς ἀμέσου λατρείας, ἐξ οὗ οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ μωαμεθανοὶ κατήντησαν νὰ ὀνομάζωσι τοὺς χριστιανοὺς εἰδωλολάτρας.

Αἱ πολυειδεῖς αὗται καταχρήσεις καὶ παρεξηγήσεις ἐπενήργησαν ὀλεθρίως εἰς τὸν ἐθνικόν, εἰς τὸν κοινωνικόν, εἰς τὸν πολιτικὸν βίον. Ἐνῷ, καθὼς πολλάκις εἴπομεν, τὸ ἰσχυρότατον ἠθικὸν τοῦ ἔθνους ἐλατήριον ἦτο τότε ἡ θρησκεία, τὸ ἐλατήριον τοῦτο ἐφθείρετο ὁσημέραι διὰ τῶν ἀτοπημάτων, τὰ ὁποῖα παρεισέφρησαν εἰς πολλοὺς θρησκευτικοὺς θεσμούς, τὸ δὲ ἔθνος περιέπιπτεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς ποικίλην ὑλικήν, ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν ἔκλυσιν. Μέγα αὐτοῦ μέρος ἐντελῶς ἀφῃρεῖτο διὰ τοῦ μοναστηριακοῦ βίου ἀπὸ τῆς ἐνεργοῦ καὶ πρακτικῆς κοινωνίας, τοῦ δὲ περιλιπομένου ἐν ταύτῃ μέρους ἡ δραστηριότης περιεστέλλετο διὰ τῶν καθ' ὑπερβολὴν πολλαπλασιασθέντων καὶ ἀλλοιωθέντων θρησκευτικῶν τύπων. Δὲν ἠμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν ὅτι οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ δὲν εἰργάζοντο διότι καὶ ποικίλην βιομηχανίαν εἶχον, καὶ ἐμπορίαν, καὶ ναυτιλίαν, καὶ στρατὸν καὶ διοίκησιν, ἀλλὰ βεβαίως διετέλουν ἐν ἀργίᾳ τὸ ἥμισυ τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ. Ἀρκεῖ νὰ ρίψῃ τις ἓν βλέμμα εἰς τὴν «Ἔκθεσιν τῆς βασιλείου Τάξεως», τὴν ἀποδιδομένην εἰς τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον, καὶ εἰς τὴν περὶ τῶν ὀφφικίων πραγματείαν τοῦ Κουροπαλάτου, ἵνα καταπλαγῇ ἐκ τῆς πληθύος τῶν δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἑορτῶν, τῶν ἑορτῶν τῶν μεγάλων ἁγίων, καὶ τῶν πολιτικῶν πανηγύρεων, καθ' ἃς πᾶσαι αἱ κοινωνικαὶ τάξεις, ἀπὸ τῆς ἀνωτάτης μέχρι τῆς κατωτάτης, ἀπησχολοῦντο ὑπὸ διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν, αὐλικῶν καὶ δημοτελῶν τελετῶν. Καὶ αὗται ἦσαν αἱ μεγάλαι, αἱ ἐπίσημοι, αἱ κοινῶς ὑπὸ ὅλου τοῦ ἔθνους τελούμεναι ἑορταί, αἱ δὲ εἰς μνήμην ἀναριθμήτων μαρτύρων καθιερωμέναι δὲν ἐπανηγυρίζοντο μὲν εἰμὴ κατὰ τόπους, ἀλλὰ διὰ τὴν πληθὺν αὐτῶν συνετέλουν ὡσαύτως εἰς τὴν τοῦ ὅλου ἔθνους ἀργίαν. Ὁποία διαφορὰ καταστάσεως πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου παραγγελλομένην, λέγοντος εἰς τοὺς Θεσσαλονικεῖς· «αὐτοὶ γὰρ οἴδατε πῶς δεῖ μιμεῖσθαι ἡμᾶς· ὅτι...

φίλοις εἴπατε χαρᾶς εὐαγγέλια· βούλομαι γὰρ τὸ πλάσμα μου καὶ χαρὰν ἐκεῖθεν αὐγάσαι, ἐξ ἧς προῆλθεν ἡ λύπη».

οὐδὲ δωρεὰν ἄρτον ἐφάγομεν παρά τινος, ἀλλ' ἐν τῷ κόπῳ καὶ μόχθῳ, νύκτα καὶ ἡμέραν ἐργαζόμενοι. . . καὶ γὰρ ὅτε ἦμεν πρὸς ὑμᾶς τοῦτο παρηγγέλλομεν ὑμῖν, ὅτι, εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδ' ἐσθιέτω· ἀκούομεν γάρ τινας ἐν ὑμῖν περιπατοῦντας ἀτάκτως, μηδὲν ἐργαζομένους, ἀλλὰ περιεργαζομένους. Τοῖς δὲ τοιούτοις παραγγέλλομεν καὶ παρακαλοῦμεν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα μετὰ ἡσυχίας ἐργαζόμενοι τὸν ἑαυτῶν ἄρτον ἐσθίωσιν». Οἱ δὲ πολυάριθμοι ἐκεῖνοι τῆς λατρείας τύποι δὲν συνεπήγαγον μόνον τὴν ἀργίαν καὶ τὰ ποικίλα καὶ ὀλέθρια αὐτῆς ἐπακολουθήματα ἀλλὰ κατέπνιξαν προσέτι τὸ πνεῦμα τῆς ἀρχικῆς τοῦ Ἰησοῦ διδασκαλίας. Ἡ θαυματουργὸς δύναμις ἡ ἀποδοθεῖσα εἰς πλεῖστα τῶν ἱερῶν ἀντικειμένων παρήγαγε τὴν δοξασίαν ὅτι ἀρκεῖ νὰ φέρῃ τις μεθ' ἑαυτοῦ ἢ παρ' ἑαυτῷ ἓν τῶν ἀντικειμένων ἐκείνων ἵνα ἀπαλλαγῇ παντὸς κινδύνου καί, τὸ δεινότερον, πάσης ἠθικῆς ὑποχρεώσεως. Ἔτι ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς 4 ἑκατονταετηρίδος ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος κατεδίκαζε τὴν τοιαύτην ἕξιν λέγων· «αἱ γυναῖκες καὶ τὰ μικρὰ παιδία ἀντὶ φυλακῆς μεγάλης εὐαγγέλια ἐξαρτῶσι τοῦ τραχήλου καὶ πανταχοῦ περιφέρουσιν, ὅπου περ ἂν ἀπίωσι». Τὸ αὐτὸ συνέβαινε καὶ ὡς πρὸς τὰς εἰκόνας τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς πίστεως· «ὡς ἐν ἅπασι τοῖς τῶν ἐργαστηρίων προπυλαίοις εἰκόνας αὐτῷ βραχείας ἀναστῆσαι, ἱστορεῖ ὁ Θεοδώρητος περὶ ἁγίου τινὸς ἀνδρός, φυλακήν τινα σφίσιν αὐτοῖς καὶ ἀσφάλειαν ἐντεῦθεν πορίζοντας». Καὶ ἡ θαυματουργὸς αὕτη δύναμις μετεβιβάσθη ἀπὸ τῶν ἱερῶν ἀντικειμένων εἰς ἕτερα ἥκιστα ἱερὰ δι' ὧν οἱ πολλοὶ οἰωνίζοντο καὶ φαρμακείαις καὶ κλυδωνισμοῖς καὶ ἐπῳδαῖς ἐχρῶντο ἐν μέσῃ ἑορτῇ τοῦ Πάσχα, ὡς ἐκτραγῳδεῖ ὁ Χρυσόστομος. Τὸ δὲ χείριστον, καὶ οἱ ἱερεῖς μετεχειρίζοντο καὶ ὑπέτρεφον τὰ τοιαῦτα ἀτοπήματα, διὸ ἡ ἐν Λαοδικείᾳ σύνοδος ἠναγκάσθη νὰ ὁρίσῃ ὅτι «οὐ δεῖ ἱερατικοὺς ἢ κληρικοὺς μάγους ἢ ἐπαοιδοὺς εἶναι, ἢ μαθηματικοὺς ἢ ἀστρολόγους, ἢ ποιεῖν τὰ λεγόμενα φυλακτήρια». Τελευταῖον, ἂν ὄχι πρὸ καιροῦ, τοὐλάχιστον εἰς τοὺς χρόνους καθ' οὓς περὶ τὴν παροῦσαν ἱστορίαν εὑρισκόμεθα, αἱ προλήψεις αὗται ἐπὶ τοσοῦτον ἐξετραχηλίσθησαν ὥστε ὁ χρονογράφος Θεοφάνης ἱστορεῖ ὅτι ἐν ἔτει 716, πολιορκουμένης τῆς Περγάμου ὑπὸ τῶν μωαμεθανῶν, οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ταύτης κατ' εἰσήγησιν μάγου τινὸς ἀνέτεμον γυναῖκα ἐπίτεκα καὶ λαβόντες τὸ βρέφος καὶ ἐπὶ κακκάβου ἑψήσαντες εἰς τὴν τοιαύτην θεοβδέλυκτον θυσίαν πάντες οἱ πολεμεῖν βουλόμενοι τὰ μανίκια τῆς δεξιᾶς χειρὸς αὐτῶν κατέβαψαν», ἐξ οὗ γνωστὸν ἤδη εἶναι ὅτι δὲν διεκωλύθη ἡ ὑπὸ τῶν πολεμίων ἅλωσις τῆς πόλεως. Τὴν πίστιν λοιπὸν διεδέχθη ἡ δεισιδαιμονία, ἡ δεινοτέρα δεισιδαιμονία· διὰ δὲ τοῦ συνδυασμοῦ τῆς ἀργίας καὶ τῆς δεισιδαιμονίας ἐξελύοντο πᾶσαι αἱ δυνάμεις τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἡ ἐκπαίδευσις ἦτο κυρίως εἰς χεῖρας τῶν μοναχῶν, οἵτινες παρεκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων ἀνέτρεφον τὴν νεολαίαν κατὰ τὰς ἡμαρτημένας ἐκείνας δοξασίας. Καί, ὡς νὰ μὴ ἤρκουν πάντα ταῦτα τὰ δεινά, ἡ ἐκκλησία ἀπέκλειε τῆς κοινωνίας τῶν ὀρθοδόξων τοὺς αἱρετικούς, καὶ αὐτοὶ οἱ ἀστικοὶ νόμοι κατεβίβαζον αὐτοὺς εἰς τάξιν ὑποδεεστέραν τῆς τῶν ὀρθοδόξων τάξεως, ἐξ οὗ παρήγοντο νέαι ἀφορμαὶ ἠθικῶν διαιρέσεων καὶ διενέξεων, ὧν τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἱστορήσωμεν διὰ μακρῶν.

Ἐν τούτοις ἡ κοινωνία ἐκείνη δὲν εἶχε περιέλθει εἰς τοσαύτην ἔκλυσιν ὥστε οὐδεμία αὐτῆς μερὶς νὰ μὴ ἔχῃ τὴν συνείδησιν τοῦ κινδύνου τὸν ὁποῖον ἔτρεχε καὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ προνοήσῃ περὶ τῆς σωτηρίας αὐτῆς. Πρὸ καιροῦ πολλοὶ ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει εἶχεν ἰδίως ἐπιστήσει τὴν προσοχὴν εἰς τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα καὶ εἰς τὰ ἀτοπήματα τὰ ὁποῖα προέκυπτον ἐκ τῶν παρεισαχθεισῶν εἴς τινας θρησκευτικοὺς

θεσμοὺς καταχρήσεων. Ἔτι ἐπὶ Ζήνωνος τοῦ βασιλέως, περὶ τὰ τέλη τῆς 5 ἑκατονταετηρίδος, ὁ Φιλόξενος, ἐπίσκοπος τῆς ἐν Συρίᾳ Ἱεραπόλεως, ἀπεπειράθη νὰ καταργήσῃ τὰς εἰκόνας ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ αὐτοῦ διοικήσει. Ἐν τῇ ἑπομένῃ ἑκατονταετηρίδι ὁ βασιλεὺς Μαυρίκιος ἠθέλησε νὰ περιστείλῃ διὰ διαφόρων περιοριστικῶν διατάξεων τὴν ἀκατάσχετον ὁρμὴν τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸν μοναστηριακὸν βίον. Ὁ τοῦ Μαυρικίου διάδοχος Φωκᾶς, ἵνα ἀναζωπυρήσῃ τὸ μάχιμον τοῦ λαοῦ πνεῦμα, ἀπεφήνατο ὅτι οἱ ἐν πολέμῳ πίπτοντες ἐξομοιοῦνται πρὸς τοὺς μάρτυρας τῆς πίστεως. Ἔπειτα ὁ τοῦ Φωκᾶ διάδοχος Ἡράκλειος ἠγωνίσθη πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως νὰ καταστήσῃ πρακτικὸν καὶ ἐνεργὸν ὅσον ἔνεστι τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα. Μικρὸν πρὸ τοῦ Λέοντος ὁ βασιλεὺς Φιλιππικὸς ἐμελέτησε τὴν κατάλυσιν τῆς τῶν εἰκόνων λατρείας· λέγεται μάλιστα ὅτι καὶ ῥητὸν νόμον κατ' αὐτῶν ἐξέδωκε τῷ 713. Ὁλόκληροι φυλαί, ὁλόκληροι κοινότητες διεμαρτύροντο κατὰ τῆς ὑπερβολικῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν τύπων ἀναπτύξεως. Ὅτε ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι ἐγένετο ἡ μεγάλη γερμανικὴ ἐπὶ τὴν Ἀνατολὴν σταυροφορία, οἱ Ἀρμένιοι ὑπεδέχθησαν τοὺς Γερμανοὺς ὡς φίλους διὰ τὴν μεταξὺ αὐτῶν περὶ πολλὰ θρησκευτικὰ ζητήματα ὁμοφροσύνην. «Ἀρμενίοις γὰρ καὶ Ἀλαμανοῖς ἐπίσης ἡ τῶν ἁγίων εἰκόνων προσκύνησις ἀπηγόρευται, λέγει ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, καὶ ἄλλα ἄττα, ὀρθοδόξοις χριστωνύμοις ἀπόβλητα, οὗτοι σφαλλόμενοι τοῦ ὀρθοῦ τηροῦσιν ὡς ἔννομα». Ὅτι δὲ τοῦτο συνέβαινεν ἀπὸ τῶν χρόνων εἰς οὓς εὑρισκόμεθα (¹) ἐξάγεται οὐ μόνον ἐκ τῆς προθυμίας, μεθ' ἧς οἱ Ἀρμένιοι ἐξ ἀρχῆς ἠσπάσθησαν τὴν μεταρρύθμισιν ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἐν Ἀρμενίᾳ παρήχθησαν ἐν τῇ 7 καὶ 8 ἑκατονταετηρίδι αἱρέσεις ἐπιχειρήσασαι τολμηροτάτας περὶ τὸν χριστιανισμὸν καινοτομίας, καὶ ἰδίως ἡ τῶν λεγομένων Παυλιανιτῶν αἵρεσις, οἵτινες κατήντησαν οὐδένα ν' ἀποδέχωνται ἐξωτερικὸν τῆς λατρείας τύπον ἀρκούμενοι εἰς τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῆς ἄλλης καινῆς Διαθήκης. Οὐδὲ περιωρίζετο ἡ κοινωνία αὕτη εἰς τὰς τοιαύτας περὶ μόνον τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα ἐνεργείας. Ἐν τῇ 8 ἑκατονταετηρίδι καὶ μέχρι τῶν μέσων τῆς 9 ὑποφαίνεται ὁλόκληρον οὐ μόνον ἐκκλησιαστικῆς ἀλλὰ καὶ κοινωνικῆς μεταρρυθμίσεως (²) σύστημα ἐπιδιωκόμενον μετ' ἐπιμονῆς μαρτυρούσης ὅτι δὲν ἦτο ἔργον βασιλέων ἴδιον ἢ καὶ ὀλίγων τινῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἀλλ' ὅτι προέκυψεν ἐκ τῶν σπλάγχνων αὐτῶν κοινωνίας ἥτις ἐμελέτησε πρὸ καιροῦ τὸ ζήτημα ὑφ' ὅλας αὐτοῦ τὰς ἐπόψεις καὶ ἐμόρφωσε περὶ αὐτοῦ δοξασίας καὶ πεποιθήσεις, τὰς ὁποίας ἠγωνίσθη νὰ βάλῃ εἰς πρᾶξιν. Τῷ ὄντι ἡ περίοδος αὕτη ἐπωνυμεῖται συνήθως ἀπὸ τῆς εἰκονομαχίας, οὐχὶ δι' ἄλλο εἰμὴ διότι ἡ τῶν εἰκόνων κατάλυσις, προσβαλοῦσα τὰς περισσοτέρας ἕξεις καὶ τὰ περισσότερα συμφέροντα, κατέπληξε ζωηρότερον τὴν φαντασίαν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐπεσκίασε πάντα τὰ λοιπὰ γεγονότα. Καθ' ὅσον ὅμως δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν ἀτελῶν εἰδήσεων ὅσαι εἰς ἡμᾶς περιεσώθησαν δὲν προέκειτο ἤδη περὶ μόνης τῆς τῶν εἰκόνων καταλύσεως ἀλλὰ καὶ περὶ πλείστων ἄλλων θρησκευτικῶν ἅμα καὶ κοινωνικῶν μεταβολῶν, καὶ κοινωνικῶν μᾶλλον ἢ θρησκευτικῶν. Ἡ μεταρρύθμισις ἐπιβαλοῦσα χεῖρα τολμηρὰν ἐπὶ πάντα τὰ ἐλαττώματα, ὅσα ὑπέσκαπτον τὴν ὑλικήν, τὴν ἠθικήν, τὴν

(¹) Οἱ Ἀρμένιοι ἤτοι ἡ ἀρμενικὴ ἐκκλησία οὐδέποτε ἀπέβαλε τὰς εἰκόνας ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας. Περιττὸν δὲ νὰ εἴπωμεν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου ἔτι οἱ «Γερμανοί (Ἀλαμανοὶ κατὰ Νικήταν), ὄντες ἀκραιφνῶς Καθολικοί, σύμπαντες ἐτίμων τὰς εἰκόνας, ὡς μέχρι νῦν οἱ Καθολικοὶ αὐτῶν. Ἀλλ' ἐνταῦθα ὁ λόγος περὶ τῆς κυρίως προσκυνήσεως, ἤτοι ἀσπασμοῦ ἢ χαιρετισμοῦ τῶν εἰκόνων, ὅστις δὲν εἶναι λίαν συνήθης παρὰ τοῖς Ἀρμενίοις.

(²) Μεταρρύθμισιν ὠνόμασαν τὸ ἔργον τῶν «εἰκονομάχων βασιλέων πρὸ τοῦ Παπαρρηγοπούλου καὶ ὁ ἡμέτερος Ζαμπέλιος καὶ ὁ γερμανὸς Φαλλμεράυερ.

διανοητικὴν τῆς κοινωνίας ἐκείνης δύναμιν, ἐπεχείρησεν, ὡς φαίνεται, παρεκτὸς τῆς τῶν εἰκόνων καταλύσεως καὶ τοῦ περιορισμοῦ τῆς χρήσεως τῶν ἁγίων λειψάνων, νὰ περιστείλῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν μοναστηρίων, νὰ καθυποβάλῃ εἰς τὸν κοινὸν φόρον τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ τὰ μοναστηριακὰ κτήματα, νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοῦ κλήρου τὴν δημοσίαν ἐκπαίδευσιν, νὰ καταργήσῃ τὴν δουλοπαροικίαν, νὰ περιορίσῃ τὴν δουλείαν, νὰ καθιερώσῃ μέχρι τινὸς τοὐλάχιστον τὴν ἀνεξιθρησκίαν (ἰδίως ὡς πρὸς τὸν γάμον καὶ ἐνίοτε ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων) καὶ οὐδ' εἰς ταῦτα ἀρκουμένη νὰ νομοθετήσῃ καὶ νὰ πολιτευθῇ εἰς τρόπον ὑπόδηλοῦντα ὅτι ἐπεζήτει τὴν διάπλασιν κοινωνίας νέας ἐχούσης εὐγενεῖς καὶ ἐθνικὰς προαιρέσεις. Εἰς τὸν ὀργανισμὸν τῆς οἰκογενείας, ὅπως εἶχε διαρρυθμισθῇ ὑπὸ τῆς νομοθεσίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ, εἶχον μὲν ἐπενεργήσει πολὺ τὰ χριστιανικὰ τοῦ Εὐαγγελίου δόγματα ἀλλὰ περιεσῴζοντο ἔτι ἐν αὐτῇ ἴχνη τινὰ τῶν ἀρχαιοτέρων ἐθνικῶν δοξασιῶν, τὰ ὁποῖα ἡ μεταρρύθμισις ἠθέλησε νὰ ἐξαφανίσῃ, περιποιοῦσα, παρεκτὸς τῶν ἄλλων, εἰς τὴν γυναῖκα ἀξίωμα οἰκογενειακὸν ἐντελῶς ἴσον πρὸς τὸ τοῦ ἀνδρὸς ἀξίωμα. Πλὴν τούτου ἀπεμάκρυνε συστηματικῶς ἐκ τῶν πραγμάτων τοὺς εὐνούχους, πιθανώτατα κατήργησε καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐξευτελιστικοὺς τῆς ἐδαφιαίας προσκυνήσεως τῶν βασιλέων τύπους, δὲν φαίνεται μεταχειρισθεῖσα πλέον, παρεκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, τὰς ἀποτροπαίους ποινὰς τῆς γλωττοκοπίας, τῆς ῥινοκοπίας, τῆς τυφλώσεως, ἀφῄρεσεν ἀπὸ τῆς ξενικῆς τοῦ πάπα δικαιοδοσίας πολλὰς ἑλληνικὰς χώρας καὶ περὶ τὰ τέλη ἠσχολήθη δραστηρίως εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς ὑψηλοτέρας λαϊκῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἐπὶ πᾶσιν ἐπεχείρησε τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου καὶ εἰσήγαγεν ἀρχὰς ὑγιεστέρας εἰς ὅλην ἐν γένει τὴν διοίκησιν. Ὁμολογοῦμεν ὅτι οἱ ὀπαδοὶ καὶ αὐτοὶ οἱ πρωταγωνισταὶ τῆς μεταρρυθμίσεως ταύτης δὲν ἀνεδείχθησαν πάντοτε ἀνώτεροι ὅλων τῶν προλήψεων τοῦ αἰῶνος αὐτῶν καὶ ἐνίοτε ἐξετράπησαν εἰς πράξεις τὰς ὁποίας ἀποδοκιμάζει ἡ σημερινὴ δημοσία καὶ ἰδιωτικὴ ἠθική. Ἀνάγκη ὅμως νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐν γένει ὑπῆρξαν χρηστότεροι τῶν ἀντιπάλων, ὅτι ἔρριψαν εἰς μέσον ἀρχὰς καὶ δοξασίας τὰς ὁποίας μετ' ἀπορίας συναντῶμεν ἐν τῇ ὀγδόῃ ἑκατονταετηρίδι, καὶ ὅτι ἐπεχείρησαν θρησκευτικήν, κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν ἀνάπλασιν, τῆς ὁποίας ὁλοσχερεστέρα καὶ συστηματικωτέρα σπανίως εὕρηται ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Τοιαύτη δὲ μεταβολὴ ἐπιδιωχθεῖσα ἐν διαστήματι μιᾶς καὶ ἐπέκεινα ἑκατονταετηρίδος, δὲν ἐπεβλήθη βεβαίως ὑπὸ τῆς πρωτοβουλίας ἑνὸς ἢ καὶ πολλῶν βασιλέων. Ἐν πρώτοις οἱ βασιλεῖς οὗτοι δὲν ἀνῆκον, πολλοῦ γε δεῖ, εἰς τὴν αὐτὴν οἰκογένειαν. Ὁ Νικηφόρος οὐδεμίαν εἶχε συγγένειαν πρὸς τοὺς δύο πρώτους βασιλεῖς, τὸν Λέοντα Γ' καὶ τὸν τούτου υἱὸν Κωνσταντῖνον Ε'. Οὐδεμίαν ὡσαύτως εἶχε συγγένειαν ὁ Λέων Ε' πρὸς τὸν Νικηφόρον. Καὶ πάλιν ὁ Μιχαὴλ Β' καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Θεόφιλος, οἱ τελευταῖοι τῶν λεγομένων εἰκονομάχων βασιλέων, οὐδεμίαν εἶχον συγγένειαν πρὸς τὸν Λέοντα Ε'. Ὥστε τοῦτο ἤδη τὸ γεγονός, ὅτι ἡ μεταρρύθμισις ἐπεδιώχθη ὑπὸ ἡγεμόνων ἀλλοτρίων πρὸς ἀλλήλους, μαρτυρεῖ ἀποχρώντως ὅτι αὕτη δὲν ἦτο ἔργον οὔτε ἑνὸς ἐξ αὐτῶν οὔτε μιᾶς οἰκογενείας. Ἀλλὰ πλὴν τούτου ἠξεύρομεν θετικῶς ὅτι ὁ Λέων Ε', προκειμένου νὰ ἐκτελέσῃ αὖθις τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος πολιτικὸν σύστημα, τοῦ ὁποίου ἡ ἐφαρμογὴ εἶχε διακοπῆ ὑπὸ τῆς Εἰρήνης καὶ τοῦ Μιχαὴλ Α', ἐδίστασεν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον, οὐδ' ἀπεφάσισε νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ ἔργον τοῦ Λέοντος Γ' εἰμὴ καταναγκαζόμενος ὑπὸ τῶν κραυγῶν μεγάλης κοινωνικῆς μερίδος. Προσέτι οἱ νόμοι, οἱ τοσοῦτον τὴν περίοδον ταύτην τῆς πατρίου ἡμῶν ἱστορίας τιμήσαντες, καὶ πρὸ πάντων οἱ ἀστικοὶ νόμοι, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἶναι ἐπινόημα πρόχειρον βασιλέων τινῶν ἢ ὀλίγων περὶ αὐτοὺς ἀνδρῶν, ἀλλ' ὑπῆρξαν μᾶλλον τὸ πόρισμα μακρῶν σκέψεων καὶ συζητήσεων, ἃς προεκάλεσαν

μὲν αἱ ἀνάγκαι τοῦ κράτους, παρεσκεύασαν δὲ αἱ ἐξ αὐτῶν τῶν σπλάγχνων τῆς κοινωνίας προκύψασαι πεποιθήσεις καὶ ἀπαιτήσεις. Ὁ στρατὸς ἀνεδείχθη ἐκ πρώτης ἀρχῆς, καὶ διετέλεσε δι' ὅλης τῆς περιόδου ταύτης, ζηλωτὴς ἔνθερμος τῆς μεταβολῆς· καὶ τοῦτο οὐ μόνον ὑπὸ ἡγεμόνας πρεσβεύοντας τὰ δόγματα αὐτῆς ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἡγεμόνας πολεμίους τῶν δογμάτων τούτων. Ἡ μικρὰ Ἀσία, ἐν ᾗ ἀνέκαθεν ἐκυοφορήθησαν αἱ κυριώτεραι θρησκευτικαὶ συζητήσεις καὶ αἱρέσεις, ὑπῆρξε καὶ τῆς προκειμένης μεταρρυθμίσεως ἡ τροφὸς καὶ ἐπέμεινεν ὑπερμαχοῦσα ὑπὲρ αὐτῆς πολὺ ἀφοῦ αὕτη κατελύθη ὁριστικῶς ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ βασιλείου. Ἐπὶ πᾶσιν ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι αἱ πρῶται τῆς μεταβολῆς ἀπόπειραι συνήντησαν πρὸς τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν ὀλιγωτέρας δυσκολίας ἢ αἱ πρῶται τῆς καταργήσεως αὐτῆς ἀπόπειραι. Ἡ ἐν ἔτει 754 ψηφίσασα τὴν καθαίρεσιν τῶν εἰκόνων σύνοδος συνεκροτήθη ἐκ 348 ἐπισκόπων, καὶ ἐν τούτοις αὐτοὶ οἱ ἐχθροὶ αὐτῆς, οὐδὲν λέγοντες περὶ βίας τινὸς ἐπενεχθείσης εἰς τοὺς ἱεράρχας ἐκείνους, μαρτυροῦσι διὰ τῆς σιωπῆς αὐτῶν ὅτι ὁ πολυάριθμος οὗτος ἀνώτερος κλῆρος ἐκανόνισεν ἐλευθέρως τὸ μέγα ἐκεῖνο ζήτημα, ἐνῷ ἡ μὲν πρώτη σύνοδος ἡ βραδύτερον ὑπὸ τῆς βασιλίσσης Εἰρήνης συγκροτηθεῖσα ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς τῶν εἰκόνων ἀναστηλώσεως διελύθη ἄπρακτος διὰ τὴν ἀντιπολίτευσιν τῶν πλείστων ἐπισκόπων, ἡ δὲ δευτέρα δὲν ἐπέτυχε τὴν ἀνόρθωσιν τῶν εἰκόνων εἰμὴ ἐν μέσῳ πολλῶν δυσκολιῶν. Ἐκ τούτων δὲ πάντων καθίσταται πρόδηλον ὅτι τὴν μεταρρύθμισιν ἐπεζήτουν καὶ ἠσπάζοντο πρὸ καιροῦ αἱ λογιώτεραι, αἱ νοημονέστεραι, αἱ πρακτικώτεραι τῆς κοινωνίας τάξεις, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις οἱ πλεῖστοι ἀνώτεροι τοῦ κλήρου λειτουργοί.

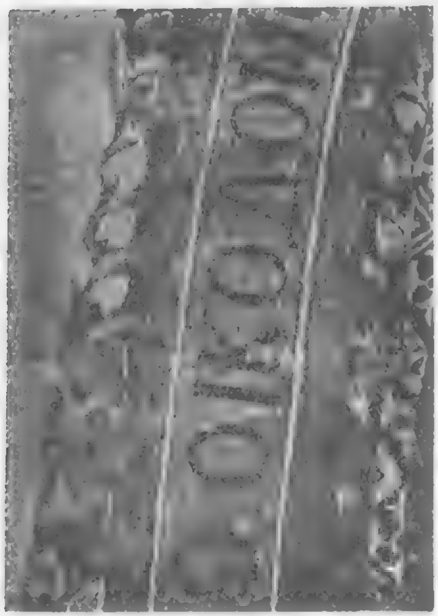

Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου. Ψηφιδωτὸν ἐν Παλέρμῳ μὲ ἑλληνικὴν ἐπιγραφὴν Η ΚΟΙΜΗCIC

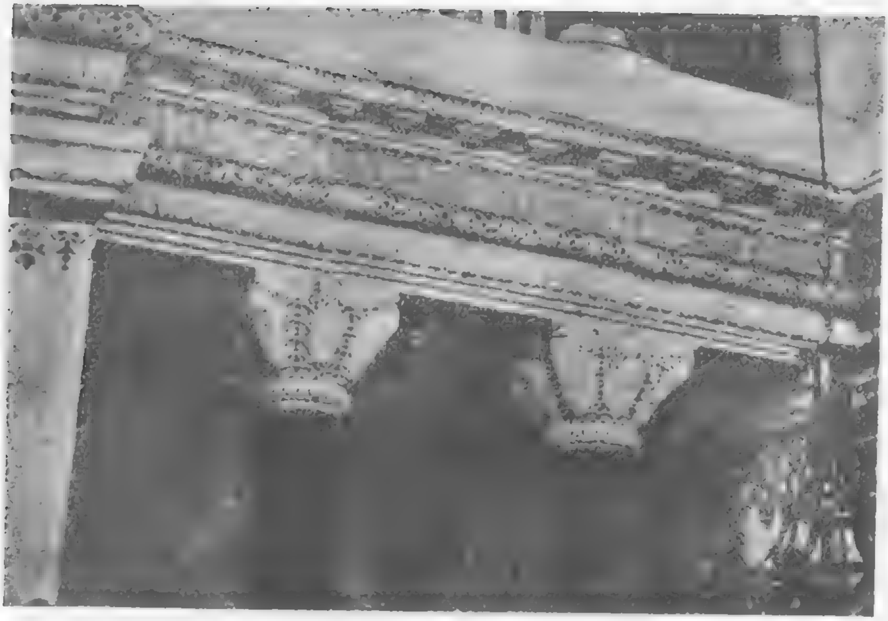
Κατέναντι αὐτῶν πολλαὶ ἕτεραι κοινωνικαὶ τάξεις κατώτεραι μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τῶν ἄλλων κατὰ τὴν παιδείαν καὶ τὴν διανοητικὴν δύναμιν ἀλλὰ πολυαριθμότεραι

αὐτῶν ἀπέκρουον πᾶσαν καινοτομίαν καὶ ἀναμόρφωσιν. Προϊόντος μάλιστα τοῦ χρόνου οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἐπολλαπλασιάσθησαν ἔτι μᾶλλον καθ' ὅσον ἡ διοικητικὴ καὶ κοινωνικὴ μεταβολὴ προσέβαλλε πλειότερα συμφέροντα. Ἀλλὰ καὶ ἐκ πρώτης ἀφετηρίας, ἐνῷ ἔτι δὲν προέκειτο εἰμὴ περὶ μόνης τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως, οἱ ὀπαδοὶ τῶν καθεστώτων ἦσαν πολυπληθέστεροι τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν. Οἱ ἁπλούστεροι τῶν ἀνθρώπων, τῶν ὁποίων οὔτε ὁ νοῦς οὔτε ἡ καρδία διεπλάσθη ὑπὸ ἐλευθερίου ἀγωγῆς, ἀδυνατοῦσι συνήθως νὰ ἐννοήσωσι τὴν λατρείαν ἄλλως ἢ περιβεβλημένην διὰ ποικίλων τύπων ἐπιτηδείων νὰ ὑπομιμνήσκωσιν εἰς αὐτοὺς τὰ ἀντικείμενα τῆς εὐλαβείας αὐτῶν καὶ νὰ ὑποτρέφωσι τὸ πρὸς αὐτὰ σέβας. Ἐντεῦθεν ὁ κοινὸς ὄχλος διέσωσεν ἀκμαίας τὰς πεποιθήσεις αὐτοῦ πρὸς τὰ καθεστῶτα, καὶ οὐ μόνον δὲν ἦτο ἱκανὸς νὰ διακρίνη τὰ ὅρια ἐπέκεινα τῶν ὁποίων ἠλλοιοῦτο ὁ γνήσιος τῆς πίστεως χαρακτὴρ ἀλλ' οὐδὲ εἶχε τὴν συνείδησιν τῶν ἀτοπημάτων τὰ ὁποῖα συνεπήγετο ἡ ὑπέρβασις τῶν ὁρίων τούτων. Ὁ κοινὸς ὄχλος ἐπὶ τοσοῦτον συνήθως ταυτίζει τὴν πίστιν μετὰ τῶν τύπων ὥστε μέχρι τῆς σήμερον πολλοὶ φρονοῦσιν ὅτι ὑπάρχει κίνδυνος μήπως, ἐκλιπόντων τῶν τύπων, συνεκλείψη καὶ ἡ πίστις, ἥτις δι' αὐτῶν ὑποθάλπεται ἐν τῇ φαντασίᾳ καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν πολλῶν. Ἔπειτα ἤρχοντο αἱ γυναῖκες οὐ μόνον τοῦ ὄχλου ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἀνωτέρων κοινωνικῶν τάξεων, καὶ αὐταὶ αἱ σύζυγοι, αἱ θυγατέρες, αἱ ἀδελφαὶ τῶν βασιλέων τῆς μεταρρυθμίσεως, αἵτινες οὐδέποτε ἐπείσθησαν νὰ ὑποκύψωσιν ἀγογγύστως εἰς τὰς πρεσβευθείσας ὑπ' αὐτῶν καινοτομίας καὶ πολλάκις ἀντέπραξαν κρυφίως εἰς αὐτάς. Τὸ φαινόμενον τοῦτο τῆς ἀκραδάντου τῶν γυναικῶν ἀφοσιώσεως εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς τῆς λατρείας τύπους εἶναι ἓν τῶν περιεργοτέρων τῆς ἱστορίας φαινομένων. Αἱ νεώτεραι γενεαὶ αἱ ἀνατραφεῖσαι ὑπὸ τὸ κράτος ἄλλων δοξασιῶν δυσκόλως ἴσως δύνανται νὰ ἐξηγήσωσι τὴν ἀφοσίωσιν ταύτην. Ἀλλ' οἱ πρεσβύτεροι ἡμεῖς, οἱ γνωρίσαντες ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰς πεποιθήσεις καὶ τὰς ἕξεις τῶν μητέρων ἡμῶν, ἐννοοῦμεν κάλλιστα καὶ συμμεριζόμεθα μέχρι τινὸς τὸ τοιοῦτο τῆς εὐλαβείας αἴσθημα. Τῷ ὄντι ὅσοι ἐξ ἡμῶν εἶδον τὰς σεβασμίας ἐκείνας γυναῖκας ἀσπαζομένας ἐν πάσῃ πεποιθήσει ἱερὰς εἰκόνας καὶ ἅγια λείψανα καὶ ἐν τῇ πεποιθήσει ταύτῃ ἀρυομένας τὴν ἀκαταμάχητον τῆς ψυχῆς καρτερίαν, δι' ἧς ἠδυνήθησαν νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τὰς συμφορὰς τῆς ἐπαναστάσεως· ὥστε, ἐνῷ οἱ σύζυγοι αὐτῶν καὶ υἱοὶ ἐσφάζοντο ἢ ἔπιπτον ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης, ἐνῷ ἡ περιουσία αὐτῶν ἐλεηλατεῖτο ἢ ἐδημεύετο, καὶ αὗται ἠναγκάζοντο νὰ φεύγωσι μετὰ νηπίων εἰς τὴν ξένην ἢ εἰς τὰ ὄρη, δὲν ἔπαυσαν οὐδὲν ἧττον μέχρι τέλους ζωῆς ἐμμένουσαι πισταὶ εἰς τὸ πάτριον θρήσκευμα καὶ εἰς τὸ ἐθνικὸν φρόνημα· ὅσοι εἶδον τὸ θέαμα τοῦτο (καὶ τίς Ἕλλην τῆς ἡμετέρας ἡλικίας δὲν εἶδεν αὐτό ;) οὐ μόνον ἐννοοῦσι τὴν ἀφοσίωσιν τῶν γυναικῶν τῆς 8 ἑκατονταετηρίδος ἀλλὰ καὶ κύπτουσι βεβαίως τὴν κεφαλὴν ἐνώπιον τοιούτων αἰσθημάτων καὶ πεποιθήσεων, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ πολλάκις αἱ περιστάσεις τῶν χρόνων ἐκείνων ὑπῆρξαν ἀνάλογοι τῶν περιστάσεων τῆς νεωτέρας ἡμῶν ἱστορίας. Τελευταῖον ἡ πολυάριθμος τῶν μοναχῶν τάξις ἀντέστη φυσικῷ τῷ λόγῳ εἰς πᾶσαν καινοτομίαν. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μεταρρύθμισις ἔτεινεν εἰς τὸ νὰ προσβάλῃ αὐτὴν τὴν ὕπαρξιν τοῦ μοναχικοῦ τάγματος· τοῦτο δὲν ἔγινεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐπῆλθεν ἀναγκαίως ὁ περιορισμὸς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μοναστηρίων, ἐπὶ τέλους δὲ πιθανώτατα ἤθελεν ἐπακολουθήσει ἡ ὁλοσχερὴς αὐτῶν κατάργησις. Καὶ ἂν ὅμως τοιοῦτό τι δὲν συνέβαινεν, οἱ πόροι τοῦ μοναστηριακοῦ βίου περιεστάλησαν οὐσιωδῶς, τὸ μὲν διότι ἐφορολογήθησαν τὰ μοναστηριακὰ κτήματα, τὸ δὲ διότι, ἐκλιπούσης τῆς τῶν εἰκόνων χρήσεως, συνεξέλιπεν ἡ ἀνάγκη τῆς κατασκευῆς αὐτῶν· ἡ δὲ κατασκευὴ τῶν εἰκόνων ἦτο ἓν τῶν κυριωτέρων καὶ τῶν μᾶλλον εὐπρο-

σόδων βιομηχανημάτων τοῦ μοναστηριακοῦ βίου. Ἐντεῦθεν οἱ μοναχοί, ἐκτος ὀλιγίστων ἐξαιρέσεων, ἠγωνίσθησαν ἐκθύμως κατὰ τῆς μεταβολῆς, καὶ διὰ τῆς επιρροῆς ἣν εἶχον εἰς τὰς γυναῖκας καὶ εἰς τὸν κοινὸν ὄχλον, ἀπέβησαν οἱ κυριώτατοι παραίτιοι τῆς ἀποτυχίας τοῦ ἐπιχειρήματος.

Ψηφιδωτὸν τοῦ Η' αἰῶνος μετ' ἐπιγραφῆς
(Ἐκ τῆς ἀψῖδος τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, ἐν Κωνσταντινουπόλει)

Κίονες καὶ ἐπιστύλιον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Σεργίου ἐν Κωνσταντινουπόλει
(Ἤδη μουσουλμανικοῦ τεμένους Κουτσοὺκ Ἁγιὰ Σοφιά)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

ΛΕΩΝ Γ΄

Ἐν τῷ μέσῳ τῶν δύο ἀντιθέτων μερίδων καὶ δοξασιῶν, περὶ ὧν ὡμιλήσαμεν ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ, εὑρέθη ὁ Λέων Γ΄ ὅτε, μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐδέησε νὰ σκεφθῇ περὶ τῆς τύχης τοῦ κράτους. Αἱ εἰδήσεις ἃς ἔχομεν σήμερον περὶ τῶν διανοημάτων αὐτοῦ καὶ ἐνεργειῶν, ἰδίως κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη, εἶναι τοσοῦτον ἀτελεῖς ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ ἱστορήσωμεν ἀκριβῶς τίνες ὑπῆρξαν ἐξ ἀρχῆς αἱ σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὰς δύο ἀντιθέτους μερίδας καὶ τίνες αἱ ἄμεσοι περιστάσεις δι᾽ ἃς ἠναγκάσθη νὰ συνταχθῇ μετὰ τῆς ἑτέρας ἐξ αὐτῶν. Οἱ περισωθέντες εἰς ἡμᾶς χρονογράφοι εἶναι ὅλοι πολέμιοι τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ ὄχι μόνον δὲν ἐξηγοῦσι τὰς ἀληθεῖς αὐτῆς ἀφορμὰς ἀλλ᾽ ἀπ᾽ ἐναντίας ἀποδίδουσιν εἰς τὴν διαγωγὴν τοῦ Λέοντος αἰτίας ὅλως εὐτελεῖς. Διηγοῦνται λ.χ. ὅτι νεώτατος ἔτι ὢν καὶ περιοδεύων ἐν Ἰσαυρίᾳ συνήντησεν ἰουδαίους τινάς, ὧν εἷς ἠρώτησεν αὐτὸν παίζων ἂν βασιλεύσας τυχὸν ποτὲ δὲν θέλει ἐξαλείψει ἁπάσας τὰς ἀσεβεῖς ἐκείνας εἰκόνας· ὁ δὲ ἀπήντησεν ἐπίσης γελῶν ὅτι βεβαίως δὲν θέλει φεισθῇ οὐδεμιᾶς. Καὶ καθ᾽ ἑτέραν διήγησιν οἱ ἰουδαῖοι εἶχον σπουδάζοντες προφητεύσει εἰς τὸν Λέοντα ὅτι θέλει βασιλεύσει, λαβόντες ἀντὶ τῆς προφητείας ταύτης τὴν ἔνορκον αὐτοῦ ὑπόσχεσιν ὅτι θέλει καταργήσει τὴν τῶν

εἰκόνων λατρείαν, ὑπόσχεσιν ἣν ἐπεχείρησεν ἤδη νὰ ἐκτελέσῃ. Ἐνῷ δὲ παριστῶσιν αὐτὸν ἀναλαβόντα τοιαύτας πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ὑποχρεώσεις, βεβαιοῦσιν ἔπειτα ὅτι γενόμενος βασιλεὺς ἠγωνίσθη πρὸ πάντων νὰ προσαγάγῃ διὰ τῆς βίας αὐτοὺς εἰς τὸν χριστιανισμόν. Ἱστοροῦσι προσέτι ὅτι ὁ πατρίκιος Βίσηρ, εἷς τῶν κυριωτέρων ὀπαδῶν τῆς τῶν εἰκόνων καταλύσεως, συνεβούλευε τοῦτο εἰς τὸν βασιλέα, κυρίως ἵνα προσελκύσῃ εἰς τὴν πίστιν ἡμῶν πολλοὺς μωαμεθανούς. Δὲν ἀξιοῦμεν ὅτι ταῦτα πάντα εἶναι ἐντελῶς ἀνυπόστατα. Ἴσως ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ διευκολύνῃ τὴν εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἐπιστροφὴν τῶν ἰουδαίων καὶ τῶν μωαμεθάνων συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ Λέοντος· βέβαιον τοὐλάχιστον εἶναι ὅτι κατ᾽ ἐκεῖνο τοῦ χρόνου οἱ καλίφαι Ὀμὰρ καὶ Ἰεζὶδ Β΄, ἵνα τἀνάπαλιν καταναγκάσωσι τοὺς χριστιανοὺς ὑπηκόους αὐτῶν εἰς τὸ νὰ δεχθῶσι τὸν ἰσλαμισμόν, ἀπηγόρευσαν τὴν εἰς τὸ ἀραβικὸν κράτος εἰσαγωγὴν τοῦ οἴνου, ἐπέτρεψαν ἀσυδοσίαν εἰς τοὺς ἀρνησιθρήσκους, ἀπεφήναντο ἄκυρον τὴν τῶν χριστιανῶν μαρτυρίαν καὶ διέταξαν τὴν καταστροφὴν τῶν χριστιανικῶν εἰκόνων. Οὐδὲν λοιπὸν παράδοξον ἂν ὁ Λέων ἠθέλησε νὰ ἀντενεργήσῃ εἰς τὴν πολιτικὴν ταύτην, προτείνων εἰς τοὺς μωαμεθανοὺς καὶ τοὺς ἰουδαίους τὸ δέλεαρ τῆς τῶν εἰκόνων καταργήσεως. Ἀλλὰ μετὰ τὰ προεκτεθέντα περὶ τῶν δοξασιῶν αἵτινες πρὸ καιροῦ ἐπεκράτουν ἐν τῷ Ἀνατολικῷ κράτει ὡς πρὸς τὸ προκείμενον ζήτημα εἶναι πασίδηλον ὅτι τὰ ὑπὸ τῶν χρονογράφων ἀναφερόμενα, ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἐπενήργησαν εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ Λέοντος, δὲν δύνανται νὰ λογισθῶσιν εἰμὴ ὡς αἴτια ὅλως δευτερεύοντα, τὰ δὲ κυριώτερα αἴτια ὑποφαίνονται καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς διηγήσεσιν αὐτῶν, ὅσῳ καὶ ἄν, εἴτε ἐκ προαιρέσεως εἴτε ἐξ ἀμαθείας, διέστρεψαν τὴν ἀλήθειαν. Διότι ὁμολογοῦσιν ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἐφέσου Θεοδόσιος, ὁ ἐπίσκοπος τῆς ἐν Γαλατίᾳ Κλαυδιουπόλεως Θωμᾶς καὶ ὁ τῆς ἐν Φρυγίᾳ Νακολίας Κωνσταντῖνος προέτρεψαν καὶ καθωδήγησαν τὸ Λέοντα εἰς τὴν τῶν εἰκόνων κατάλυσιν, ἐξ οὗ συνάγεται ἀποχρώντως ὅτι ἡ μεταρρύθμισις εἶχε ῥίζας βαθείας ἐντὸς τοῦ ἀνωτέρου κλήρου καὶ μάλιστα ἐντὸς τοῦ ἀνωτέρου κλήρου τῆς μικρᾶς Ἀσίας, καὶ ὅτι ἡ κυριωτάτη ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐνέργεια προῆλθεν ἐξ αὐτῆς τῆς ἐκκλησίας. Τὰ δὲ περὶ τοῦ πατρικίου Βίσηρ λεγόμενα ὑποδεικνύουσιν ὅτι οὐδ᾽ οἱ πολιτικοὶ ἄρχοντες ὑπῆρξαν ἀμέτοχοι τῆς ἐνεργείας ταύτης. Ἀλλὰ καὶ τὸ περὶ τῆς συνεντεύξεως ἣν ἔλαβεν ὁ Λέων πρὸς ἰουδαίους τινάς, πρὶν βασιλεύσῃ, διηγημάτιον εἶναι ἀξιοσημείωτον, καθ᾽ ὃ ἐπιμαρτυροῦν ὅτι τὸ περὶ εἰκόνων ζήτημα περιεφέρετο πολὺ πρότερον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ προσέτι ὑπεμφαῖνον τὴν γνώμην ὅτι ὁ Λέων εἶχεν ἀναλάβει περὶ αὐτοῦ ὑποχρεώσεις τινάς, πρὶν περιέλθῃ εἰς τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν.

Οἱαιδήποτε ὅμως καὶ ἂν ὑπῆρξαν αἱ σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὴν μερίδα τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ οἱαιδήποτε αἱ παρ᾽ αὐτῷ γενόμεναι ἐνέργειαι, τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπὶ ἱκανὸν ἐδίστασε περὶ τοῦ πρακτέου. Ὁ Λέων ἐβασίλευσε τῷ 717, ἡ πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐλύθη τῷ 718, αἱ δὲ πρῶται αὐτοῦ κατὰ τῶν εἰκόνων πράξεις δὲν ἐγένοντο εἰμὴ μετὰ ὀκτὼ ἔτη, ἤτοι τῷ 726. Καὶ πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ διστάσῃ; Ἀφ᾽ ἑνὸς λόγοι ἠθικοί, κοινωνικοὶ καὶ πολιτικοὶ ἔπειθον αὐτὸν ὅτι ἡ μεταρρύθμισις ἦτο ἀπαραίτητος, ἀφ᾽ ἑτέρου συνῃσθάνετο ὅτι ἐπιβάλλων χεῖρα εἰς τὰ ζητήματα ταῦτα καὶ ἰδίως εἰς τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα ἔμελλε νὰ προσβάλῃ τοσαύτας πεποιθήσεις καὶ ἕξεις καὶ τοσαῦτα συμφέροντα ὥστε ἀναπόδραστος ἦτο μέγας τις ἐν τῷ κράτει σάλος. Ἡ ἀνάγκη τῆς κοινῆς σωτηρίας ἦτο κατεπείγουσα, ἀλλ᾽ ὁ κίνδυνος τῆς διαταράξεως τῶν πνευμάτων οὐδὲν ἧττον προφανής. Δὲν ἠξεύρομεν μέχρι τίνος ὁ Λέων ἦτο κύριος νὰ πράξῃ ἢ νὰ μὴ πράξῃ τι ἐπὶ τοῦ προκειμένου, τὸ δὲ ἀναμ-

φισβήτητον εἶναι ὅτι· πρὶν ἀποφασίσῃ διῆλθε διὰ πολλῶν καὶ μακρῶν ἐνδοιασμῶν. Οἱ δὲ ἐνδοιασμοὶ οὗτοι δὲν ἀναφαίνονται παρὰ μόνῳ τῷ Λέοντι. Αὗται αἱ δύο ἀντίθετοι μερίδες περιέστησαν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας καὶ βραδύτερον εἰς ἀμφιβολίας δεινάς. Καίτοι ἐπιδιώκουσαι ἡ μὲν μία τὴν μεταβολήν, ἡ δὲ ἄλλη τὴν τήρησιν τῶν καθεστώτων, ἐνόησαν πολλάκις ἀμφότεραι, ἢ τοὐλάχιστον οἱ σωφρονέστεροι καὶ μετριοπαθέστεροι αὐτῶν ἀρχηγοί, ὅτι καὶ ἡ ριζικὴ ἀνατροπὴ καὶ ἡ ἀναλλοίωτος συντήρησις ἦσαν ἐξ ἴσου ἐπισφαλεῖς. Ὅθεν ἐπανειλημμένως ἠθέλησαν νὰ ἔλθωσιν εἴς τινα συμβιβασμόν. Θέλομεν ἴδεῖ ὅτι ὁ Λέων ἐπροοιμίασεν οὐχὶ διὰ τῆς καταργήσεως τῶν εἰκόνων ἀλλὰ διὰ τῆς ἀναρτήσεως αὐτῶν ἐν χώρῳ τῶν ἐκκλησιῶν ὑψηλοτέρῳ ἵνα μὴ δύνανται οἱ πολλοὶ νὰ δίδωσιν εἰς αὐτὰς τὰ ὑπερβολικὰ ἐκεῖνα τῆς εὐλαβείας δείγματα, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἡ εὐλάβεια μετεβάλλετο εἰς ἀληθῆ λατρείαν· παραπλήσιός τις τοῦ ζητήματος συμβιβασμὸς ἀναφαίνεται αὖθις βραδύτερον ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Β'. Πάλιν δὲ ἡ συντηρητικὴ μερὶς ἠναγκάζετο νὰ ὁμολογήσῃ, ἔστω καὶ ἐκ πλαγίου, τὰ ἀτοπήματα ὅσα συνεπήγετο ἡ περὶ τὴν λατρείαν τῶν εἰκόνων καὶ τῶν ἁγίων λειψάνων κατάχρησις. Καὶ δὲν προέβαινε μὲν βεβαίως μέχρι τοῦ νὰ ἀποδεχθῇ τὴν ἐντελῆ τῶν εἰκόνων κατάργησιν ἀλλὰ λόγῳ καὶ ἔργῳ συνωμολόγει τὴν ἀνάγκην θεραπείας τινός. Εἰς τῶν θερμοτέρων ἀλλὰ καὶ λογικωτέρων ἀντιπάλων τῆς μεταρρυθμίσεως, ἀπαντῶν εἰς τὴν πολλάκις γενομένην ἔνστασιν ὅτι «ἡ παροῦσα γενεὰ ἐθεοποίησε τὰς εἰκόνας», ἔλεγεν ὀρθότατα «ὀφείλεις διδάξαι τὸν ἀγράμματον λαόν», ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὡμολόγει ὅτι ἅμα τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ διανοήματα τῶν πολλῶν ἤθελον καταρτισθῇ δεόντως διὰ τῆς διδασκαλίας, ἡ μεταρρύθμισις ἔμελλε νὰ προκύψῃ, οὕτως εἰπεῖν, ἀπ' αὐτῶν τῶν σπλάγχνων τοῦ λαοῦ καὶ νὰ θριαμβεύσῃ ἀφ' ἑαυτῆς ἄνευ κλονισμῶν, καὶ ἴσως ἄνευ καινοτομιῶν περὶ τοὺς θεσμούς, διὰ τῆς ἁπλῆς μεταβολῆς ἥτις ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ εἰς τὰς ἕξεις καὶ εἰς τὰ φρονήματα τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ πατριάρχης Ταράσιος, ὁ προεδρεύσας τῆς ἐν Νικαίᾳ Ζ' οἰκουμενικῆς συνόδου, ἐκανόνισε δι' αὐτῆς τὸ ἀνὰ χεῖρας ζήτημα εἰς τρόπον καταδεικνύοντα ὅτι οὐδόλως προαιρούμενος νὰ καθιερώσῃ τὰς προϋπαρχούσας καταχρήσεις, ἐσκόπει τοὐναντίον νὰ καταπαύσῃ τὰς καταχρήσεις ταύτας διὰ καταλλήλου ἑρμηνείας. Κατὰ τὸν ὅρον τῆς συνόδου ταύτης τὸν μέχρι τῆς σήμερον παρ' ἡμῖν ἰσχύοντα αἱ εἰκόνες ἀναρτῶνται ἐν ταῖς ἐκκλησίαις οὐχὶ ἵνα ἀπονέμεται εἰς αὐτὰς ἀληθινὴ λατρεία, ἣ πρέπει μόνῃ τῇ θείᾳ φύσει, ἀλλ' ἵνα οἱ ταύτας θεώμενοι διανίστανται πρὸς τὴν τῶν πρωτοτύπων μνήμην τε καὶ ἐπιπόθησιν· ἡ δὲ προσαγωγὴ θυμιαμάτων καὶ φώτων διατηρεῖται ἁπλῶς ὡς ἔθος, καὶ μόνον διότι ἡ τῆς εἰκόνος τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει. Ὡσαύτως καὶ ὁ 7 κανὼν τῆς αὐτῆς συνόδου ὡς ἔθος ἁπλοῦν ἀνανεοῖ τὴν πρὸς τὰ ἅγια λείψανα εὐλάβειαν. Πᾶσαι αὗται αἱ διατάξεις καὶ δοξασίαι τῶν συντηρητικῶν οὐδὲν ἄλλο ἦσαν εἰμὴ συνομολόγησις τῶν γενομένων καταχρήσεων καὶ ἀπόπειρα διορθώσεως αὐτῶν. Ἡ δὲ ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τῆς μεταρρυθμίσεως ἐπανειλημμένως προταθεῖσα ἁπλῆ τῶν εἰκόνων ἀνύψωσις οὐδὲν ἄλλο ὡσαύτως ἦτο εἰμὴ συνομολόγησις τῶν κινδύνων, οὓς ἠδύνατο νὰ συνεπαγάγῃ ἡ ἐντελὴς αὐτῶν ἐκ μέσου ἀφαίρεσις, καὶ προσπάθεια νὰ συμβιβασθῇ ἡ διατήρησις αὐτῶν μετὰ τῆς ἀποτροπῆς παντὸς ἀτοπήματος. Δυστυχῶς ἀμφότεραι αὗται αἱ ἀπόπειραι τοῦ συμβιβασμοῦ ἀπέτυχον καὶ δὲν ἠδύναντο εἰμὴ νὰ ἀποτύχωσιν ἐνόσῳ δὲν συνεδυάζοντο μετὰ τῆς ἀναπλάσεως, συμπληρώσεως καὶ διαδόσεως τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, δι' ἧς καὶ μόνης ἠδύνατο νὰ κατανοήσῃ ὁ λαὸς τίς ὁ ἀληθὴς σκοπὸς τῆς τῶν εἰκόνων ἀναρτήσεως. Ἀλλ' ἦτο ἆρά γε δυνατὴ ἡ τοιαύτη ἀνάπλασις, ἡ τοιαύτη συμπλήρωσις καὶ πρὸ πάντων ἡ τοσαύτη διάδοσις τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ἐνόσῳ, διὰ

τὴν ἔλλειψιν τῆς τυπογραφίας, ἡ ἐκπαίδευσις αὕτη περιωρίζετο εἰς μόνας τὰς ἀνωτέρας τῆς κοινωνίας τάξεις (1); Πρὸς τιμὴν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ ἀρκεῖ ὅτι ἀμφότεραι αἱ μερίδες ᾐσθάνοντο τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ διδαχθῇ ὁ ἀγράμματος λαός. Μὴ δυνηθεῖσαι δὲ νὰ θεραπεύσωσι τὴν ἀνάγκην ταύτην περιωρίσθησαν νὰ πρεσβεύσωσιν ἡ μὲν ὅτι ἀρκεῖ νὰ ἀφαιρέσῃ τὰς εἰκόνας ἐκ μέσου, ἡ δὲ ὅτι ἀρκεῖ νὰ ἑρμηνευθῇ ἐπισήμως ὁ λόγος τῆς ἀναρτήσεως αὐτῶν· ἀλλ' ἡ μὲν ἀφαίρεσις δὲν ἤρκει νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς πολλοὺς νὰ λατρεύωσιν αὐτὰς λάθρα κατ' ἰδίαν, ἐνόσῳ ἐπίστευον ὅσα ἐπίστευον, ἡ δὲ ἑρμηνεία δὲν ἤρκει νὰ μεταβάλῃ τὰς ἕξεις καὶ τὰς δοξασίας τοῦ πλήθους. Εἰς τὰς δυσχερείας ταύτας προσετέθησαν κατὰ τὸ σύνηθες πολλὰ πάθη, πολλὰ συμφέροντα, καὶ ἡ κοινωνία παρεσύρθη εἰς μακρὰν καὶ ἐναγώνιον ρῆξιν.

Λέων Γ'
(Εἰκὼν ἐκ νομίσματος ἐν μεγεθύνσει)

Ὁ Λέων δὲν εἶχεν ἴσως πλήρη τὴν συνείδησιν ὅλων τῶν ποικίλων περιπλοκῶν τοῦ ζητήματος τούτου, ἀλλά, ὡς κεκτημένος νοῦν ὑγιᾶ καὶ σώφρονα, προῃσθάνετο τὴν καταιγίδα ἣν ἔμελλε νὰ προκαλέσῃ ἡ λύσις αὐτοῦ καὶ τούτου ἕνεκα ἐδίσταζε. Τελευταῖον ὅμως, ἐπειδὴ ἐγίνωσκε τὰς πληγὰς τῆς κοινωνίας ἣν ἐκλήθη νὰ κυβερνήσῃ, ἐπειδὴ ἐπείθετο ὅτι ἀναπόδραστος ἦτο ἡ ἀνάγκη μεταβολῆς τινος, καὶ ἐπειδὴ ἔβλεπε μεγάλην τοῦ ἔθνους μερίδα, τὴν λογιωτέραν, τὴν νοημονεστέραν καὶ αὐτὴν τὴν τάξιν τοῦ ἀνωτέρου κλήρου, ἀποδεχομένην τὴν ἀνάγκην ταύτην, καὶ ἰδίως τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ ἔργον, καὶ ἀπὸ τῆς ἁπλῆς μετατοπίσεως προέβη τάχιστα εἰς τὴν ὁλοσχερῆ τῶν εἰκόνων ἀφαίρεσιν. Τινὲς καὶ αὐτῶν τῶν μετριοπαθεστέρων αὐτοῦ κριτῶν κατηγόρησαν τὸν ἄνδρα ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις, διότι ἀνέλαβε νὰ γίνῃ νομοθέτης θρησκευτικοῦ ζητήματος καὶ νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὸ ἔθνος τὰς θρησκευτικὰς αὐτοῦ πεποιθήσεις. Νομίζομεν ὅτι ἡ κατηγορία αὕτη εἶναι ἄδικος. Ὁ Λέων οὔτε ἐνομοθέτησεν οὔτε ἐπέβαλέ τι ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἀλλ' ἁπλῶς ἠσπάσθη τὴν δοξασίαν μεγάλης τοῦ ἔθνους μερίδος, τὴν δοξασίαν ὅλου σχεδὸν τοῦ ἀνωτέρου κλήρου· καὶ συνταχθεὶς μετὰ τῆς δοξασίας ταύτης ἐπολιτεύθη πολὺ ὀλιγώτερον αὐτογνωμόνως καὶ ἰδιοτελῶς ἢ οἱ ἡγεμόνες τῆς μεγάλης μεταρρυθμίσεως τοῦ ἑκκαιδεκάτου αἰῶνος, ὁ Ἐρρῖκος Η' τῆς Ἀγγλίας, ὁ Γουσταῦος Βάζας τῆς Σουηδίας, αἱ κυβερνήσεις τῆς Σαξονίας, τῆς Ἔσσε Κάσσελ, τοῦ Μεκλεμβούργου, τῆς Πρωσσίας, τῆς Γαλλίας. Διότι οὔτε ἵνα ἐπιτύχῃ ἀγεννῆ προσωπικὰ συμφέροντα ἐπεχείρησε τὴν μεταβολήν, ὅπως ὁ Ἐρρῖκος Η', οὔτε τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα ἐδήμευσεν, ὅπως αὐτὸς καὶ οἱ ἄλλοι ἐκεῖνοι ἡγεμόνες, οὔτε εἰς ἀναριθμήτους καὶ ἀνηλεεῖς ἐξετράπη σφαγάς, ὅπως οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ σωτηρία τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ ἀπῄτει ἀπαραιτήτως τὴν μεταρρύθμισιν καὶ ὅτι ἀπέτυχε μὲν αὕτη ἐν τῷ συνόλῳ ἀλλ' ἐπὶ τέλους συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀναβίωσιν τοῦ κράτους ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.

(1) Καὶ ὅμως τὰ κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν μετὰ χίλια καὶ διακόσια ἔτη ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων τελούμενα μετὰ τῶν θαυματουργῶν εἰκόνων μαρτυροῦσι τρανῶς ὅτι οὐδὲν βῆμα προόδου ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Λέοντος Γ' μέχρι νῦν ἐγένετο ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ ὅτι οὐδεμίαν εἰς τὴν τῶν πολλῶν ἀντίληψιν ροπὴν εἶχον τὰ σχολεῖα καὶ τὰ γράμματα καὶ ἡ ὁπωσδήποτε προαχθεῖσα λαϊκὴ ἐκπαίδευσις·

Τὸ καθ' ἑαυτὸν ὁ Λέων ἐπολιτεύθη ὅσον ἐνδέχεται συνετῶς καὶ μετριοπαθῶς· λέγομεν ὅσον ἐνδέχεται, διότι, ὅπως κατήντησαν τὰ πράγματα, ἡ μεταξὺ τῶν δύο μερίδων σύγκρουσις ἀπέβη ἀναπόδραστος. Τὸ ἔθνος διηρέθη εἰς δύο στρατόπεδα. Οἱ ὀπαδοὶ τῆς μεταρρυθμίσεως ἐστιγμάτισαν τοὺς ὀπαδοὺς τῶν καθεστώτων ἀποκαλέσαντες αὐτοὺς εἰκονολάτρας, ξυλολάτρας, εἰδωλολάτρας, καὶ οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἀνταπέδωκαν εἰς τοὺς πρώτους τὰ ἴσα ἐπονομάσαντες αὐτοὺς εἰκονομάχους, εἰκονοκαύστας, εἰκονοκλάστας, χριστιανοκατηγόρους, σαρακηνόφρονας. Ἐκ τῶν ἐπωνυμίων τούτων ἐννοεῖ ὁ ἀναγνώστης τὰ πάθη ὑπὸ τῶν ὁποίων ἀμφότεραι αἱ μερίδες ἐνεφοροῦντο. Ὁ Λέων ὅμως εὑρεθεὶς ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν, καὶ μετά τινας δισταγμοὺς ἀναγκασθεὶς νὰ ἀσπασθῇ τὴν μίαν, δὲν συνεμερίσθη, πολλοῦ γε δεῖ, τὰ πάθη αὐτῆς, οὐδ' ἀνεδείχθη ἀδυσώπητος πρὸς τὴν ἑτέραν, ἀλλὰ διεξήγαγε τὸν μέγαν ἀγῶνα ὃν ἀνέλαβε μετὰ πνεύματος νηφαλίου καὶ καρδίας ἀγαθῆς, ἀναδείξας ἐν γένει ἀρετὰς ἀξίας τῇ ἀληθείᾳ τοῦ εὐγενοῦς σκοποῦ ὃν προετίθετο, τοῦ σκοποῦ τῆς τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ ἀναμορφώσεως.

Πρὶν προχωρήσωμεν, θέλομεν εἴπει ὀλίγας τινὰς λέξεις περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀξίας τῶν χρονογράφων, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὰς κυριωτέρας πηγὰς τοῦ πρώτου τούτου τῆς εἰκονομαχίας μέρους. Κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Γεωργίου Ἁμαρτωλοῦ τοῦ ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι ζήσαντος, κατά τινα περικοπὴν προσηρτημένην εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Νικηφόρου, καὶ κατ' αὐτὸ τὸ κείμενον τοῦ 9 κανόνος τῆς ἐν Νικαίᾳ οἰκουμενικῆς συνόδου, πολλοὶ ὑπῆρξαν οἱ γράψαντες ἐν τῷ πνεύματι τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ ἀνακηρύξαντες τὰς ἀρετὰς τῶν βασιλέων αὐτῆς. Δυστυχῶς ἅπαντες οὗτοι οἱ συνήγοροι τῆς ἑτέρας τῶν μερίδων ἐξηφανίσθησαν μετὰ τὸν θρίαμβον τῆς ἀντιθέτου μερίδος, δυνάμει τοῦ προειρημένου 9 κανόνος, ὅστις διέταξεν, ἐπὶ ποιναῖς πνευματικαῖς βαρυτάταις, νὰ παραδοθῶσιν αἱ συγγραφαὶ αὐτῶν εἰς τὸν ἐπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως, ἵνα ἀποτεθῶσι μετὰ τῶν λοιπῶν αἱρετικῶν βιβλίων. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τοὺς προηγουμένους κανόνας τὰ βιβλία τῶν αἱρετικῶν ἐκαίοντο, τὴν αὐτὴν πιθανῶς τύχην ἔλαβον καὶ αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος συγγραφαί. Ὁπωσδήποτε τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι αὗται ἐξέλιπον καὶ ὅτι τὴν σήμερον ἄλλους ὁδηγοὺς δὲν ἔχομεν εἰμὴ τοὺς πολεμίους πάσης μεταρρυθμίσεως χρονογράφους. Ἐκ τούτων δὲ δύο εἶναι οἱ κυριώτεροι, ὁ Θεοφάνης καὶ ὁ Νικηφόρος, τοὺς ὁποίους ἐλάβομεν ἤδη πολλάκις ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ, περὶ ὧν ὅμως ἀπαραίτητον εἶναι νὰ ἀκριβολογήσωμεν πλειότερον ἐνταῦθα· διότι ὡς πρὸς μὲν τοὺς προηγουμένους χρόνους οὐδένα συνήθως λόγον εἴχομεν νὰ δυσπιστῶμεν πρὸς αὐτούς, ἐπὶ δὲ τοῦ προκειμένου ὁμολογουμένως διαστρέφουσι τὴν ἀλήθειαν πολλάκις, ἂν ὄχι καὶ πάντοτε ἐξ ἴσου. Ἀμφότεροι ἀνῆκον εἰς οἴκους ἐπιφανεῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐκ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Θεοφάνους κατήγετο ἡ Ζωὴ ἐκείνη Καρβωνοψίνα, ἣν ἔγημεν εἰς τέταρτον γάμον ὕστερον ὁ βασιλεὺς Λέων Ϛ' ὁ σοφός, ὁ υἱὸς μὲν τοῦ Βασιλείου τοῦ μακεδόνος, πατὴρ δὲ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, τοῦ καὶ δίδοντος εἰς ἡμᾶς τὴν εἴδησιν ταύτην ἐν τῇ πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανὸν συγγραφῇ. Ἐγεννήθη δὲ ὁ Θεοφάνης ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τὸ 757 ἔτος ἐκ πατρὸς ὀνόματι Ἰσαακίου, ὅστις, στρατηγὸς ὢν τοῦ θέματος τοῦ Αἰγαίου, ἀνῆκε βεβαίως εἰς τὴν μερίδα τῆς μεταρρυθμίσεως, διότι ὁ τότε βασιλεὺς Κωνσταντῖνος Ε' ὁ τοῦ Λέοντος Γ' υἱὸς δὲν ἐσυνήθιζε νὰ διορίζῃ εἰς τοιαῦτα ἀξιώματα ἀνθρώπους ἑτεροδοξοῦντας. Πλὴν τούτου ὁ Ἰσαάκιος ἦτο ἀνὴρ πλουσιώτατος, ὥστε εὐρὺ ἠνοίγετο τὸ στάδιον τοῦ πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου ἐνώπιον τοῦ Θεοφάνους, ὅστις τῷ ὄντι ἐπροοιμίασεν εἰς τὸ στάδιον τοῦτο αἰσίως,

γήμας νεώτατος ἔτι μίαν τῶν πλουσιωτέρων κορῶν τῆς πρωτευούσης. Καὶ ὅμως ὁ νέος αὐτός, παραφερόμενος ὑπὸ τοῦ νοσηροῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον ἐπεκράτει τότε εἰς τὸ μέγα τῆς κοινωνίας μέρος, ὑπείκων δὲ ἴσως προσέτι εἰς τὰς εἰσηγήσεις τῆς μητρὸς Θεοδοσίας, οὐ μόνον διεφώνησε πρὸς τὸ φρόνημα τοῦ πατρὸς ἀλλὰ καὶ πρωιμώτατα ἀπεφάσισε ν' ἀσπασθῇ τὸν μοναχικὸν βίον, πείσας εἰς τοῦτο καὶ τὴν σύζυγον. Τοῦτο ἐγένετο ἐν ἔτει 777 ἐπὶ Λέοντος Δ' τοῦ υἱοῦ Κωνσταντίνου Ε' καὶ ἐνῷ ὁ Θεοφάνης ἦτο μόλις εἰκοσαετής. Εἰς μάτην ὁ Λέων Δ' ἠγωνίσθη νὰ ἀποτρέψῃ αὐτὸν ἀπὸ τοῦ τοιούτου βουλεύματος, καὶ ἀνέθηκεν αὐτῷ ἐπὶ τούτῳ πολιτικήν τινα ἐν Κυζίκῳ ὑπηρεσίαν. Μετ' ὀλίγον, ἀποθανόντος τοῦ Λέοντος Δ' καὶ περιελθούσης τῆς ἀρχῆς εἰς τὴν ἀναστηλώσασαν ἐπί τινα χρόνον τὰς εἰκόνας Εἰρήνην, ὁ Θεοφάνης ἐξετέλεσε τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ προαίρεσιν, ἔκτισεν ἐν Βιθυνίᾳ μονὴν ἰδίαν τὴν καλουμένην τοῦ Μεγάλου Ἀγροῦ, ἐγένετο μετά τινα χρόνον ἡγούμενος αὐτῆς, ἠγωνίσθη ἐκθύμως κατὰ πάσης ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως, παρέστη ἐν τῇ Ζ' οἰκουμενικῇ συνόδῳ, ἐπέμεινεν εἰς τὸ φρόνημα αὐτοῦ ὅτε μετέπειτα ὁ Λέων Ε' ἐπανέλαβε τὸ ἔργον τῆς ἀναμορφώσεως καὶ ἀπεβίωσε περὶ τὸ ἑξηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας τῷ 818. Τοῦ Νικηφόρου ὁ βίος ὑπῆρξε πολὺ ἐπιφανέστερος. Διατελέσας ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ἰδιαίτερος γραμματεὺς τῆς βασιλίσσης Εἰρήνης καὶ εἷς τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῆς παρὰ τῇ Ζ' οἰκουμενικῇ συνόδῳ παρῃτήθη ἔπειτα τῆς πολιτικῆς ὑπηρεσίας. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἀνεμίχθη αὖθις εἰς τὰ πράγματα προχειρισθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως Νικηφόρου ἐκ λαϊκοῦ διὰ μιᾶς εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, περιῆλθε κατ' ἀρχὰς εἰς μακρὸν ἀγῶνα πρὸς τὸ μοναχικὸν τάγμα, ὡς θέλομεν ἱστορήσει ἐν οἰκείῳ τόπῳ καὶ χρόνῳ, κατόπιν ὑπέκυψεν εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ τάγματος τούτου καὶ τελευταῖον ἐπὶ μὲν Λέοντος Ε' τῷ 815 ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου, ἐπὶ δὲ τοῦ Μιχαὴλ Β' τῷ 829 ἀπεβίωσεν ἐν ἐξορίᾳ.

Τοιοῦτος ἐν συνόψει ὑπῆρξεν ὁ βίος καὶ τοιαύτη ἡ πολιτεία τῶν δύο ἀνδρῶν, ἐξ ὧν ὁ μὲν Θεοφάνης ἔγραψε χρονογραφίαν ὁπωσοῦν ἐκτενῆ ἀπὸ Διοκλητιανοῦ ἕως Μιχαὴλ (τοῦ Α') καὶ Θεοφυλάκτου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὁ δὲ Νικηφόρος ἱστορίαν σύντομον ἀπὸ τῆς Μαυρικίου βασιλείας μέχρι τοῦ 769, ἤτοι μέχρι τοῦ 29 ἔτους τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ Ε'. Τοῦ Θεοφάνους ἡ ἀφήγησις εἶναι ἐνίοτε ζωηρὰ καὶ εἰκονική, ὁ ἀναγινώσκων αὐτὸν συναισθάνεται ὅτι ὑπὸ τὸ ράσον τοῦ μοναχοῦ ἐκείνου ἔπαλλεν ἔστιν ὅτε καρδία ἥτις ἐπόθει τὸ ἐθνικὸν μεγαλεῖον, καὶ ἐπτερύγιζε φαντασία ἥτις δὲν εἶχεν ὅλως διόλου ἀλλοτριωθῇ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν χάριν καὶ εὐφυΐαν. Ὁ δὲ Νικηφόρος εἶναι ξηρός, ἀπέριττος, θετικός. Ὁ Θεοφάνης ὑπῆρξε δι' ὅλης αὐτοῦ τῆς ζωῆς ἀντίπαλος πεισματώδης πάσης ἀναμορφώσεως, ὁ δὲ Νικηφόρος, ἀποδεχόμενος τὴν κοινωνικὴν μεταρρύθμισιν, δὲν ἀπεδοκίμαζεν εἰμὴ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καθεστώτων τὴν μεταβολήν. Ἐντεῦθεν ὡς πρὸς τὸ κυριώτατον τοῦτο ζήτημα οὐδέτερος μὲν ἐξ αὐτῶν ἠδύνατο νὰ εἶναι κριτὴς ἀπαθὴς τῶν πραγμάτων καὶ τῶν προσώπων ἀλλ' ὁ ἀναγνώστης ἐννοεῖ ἤδη ὅτι περὶ τὴν ἐκτίμησιν αὐτῶν ὁ Νικηφόρος ὑπῆρξε πολὺ μετριοπαθέστερος τοῦ Θεοφάνους. Τῷ ὄντι τοῦ μὲν Νικηφόρου ἡ ἀφήγησις εἶναι ἀφήγησις ψυχῆς σώφρονος, ἥτις καταδικάζουσα τὰ γενόμενα καὶ ἐνίοτε διαστρέφουσα αὐτὰ δὲν ἐπινοεῖ τοὐλάχιστον μύθους, καὶ πρὸ πάντων δὲν ἀρνεῖται ἐκ συστήματος πᾶσαν τοῦ ἀντιπάλου ἀρετήν, ἀπ' ἐναντίας ὁμολογεῖ αὐτὴν ἐκ διαλειμμάτων. Τοῦ δὲ Θεοφάνους ἡ παραφορὰ ἐπὶ τοσοῦτον ἐθόλωσε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ὥστε οὐ μόνον δὲν ἠδύναντο νὰ διακρίνωσι τοὺς ἀληθεῖς χαρακτῆρας τῶν ἀντικειμένων ἀλλ' ἔβλεπον πολλάκις ἀντικείμενα ἀνύπαρκτα· Τοιοῦτοι εἶναι οἱ δύο κυριώτατοι ὁδηγοί, τοὺς ὁποίους ἐξ ἀνάγκης πρέπει νὰ ἀκολου

θήσωμεν. Οἱ μεταγενέστεροι Κεδρηνός, Ζωναρᾶς καὶ ἄλλοι, ἐνῷ στεροῦνται τῆς ἰδιαζούσης εἰς τὸν αὐτόπτην μάρτυρα ἀξίας, δὲν ἔχουσι τοὐλάχιστον τὸ προτέρημα ἀνθρώπου ὅστις ὁμιλῶν καὶ κρίνων πόρρωθεν πρέπει νὰ εἶναι φυσικῷ τῷ λόγῳ μᾶλλον ἀμερόληπτος. Οἱ μεταγενέστεροι οὗτοι ζήσαντες εἰς χρόνους καθ' οὓς ἐξέλιπε κατὰ τὸ πλεῖστον ἡ μεταρρύθμισις, καὶ ἀνατραφέντες εἰς δόγματα πολεμιώτατα πρὸς αὐτήν, ἀπέβησαν κριταὶ αὐτῆς ἐμπαθέστεροι καὶ αὐτῶν τῶν αὐτουργῶν τοῦ μεγάλου ἐκείνου δράματος. Οἱ σύγχρονοι λοιπὸν εἶναι καθ' ὅλους τοὺς λόγους προτιμότεροι αὐτῶν. Ὁσάκις οὗτοι διαφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους, θέλομεν προτιμήσει τὸν Νικηφόρον· ἀλλὰ καὶ τούτου τὰς κρίσεις θέλομεν ἀντιπαραθέτει πρός τε τὰ παρ' αὐτοῦ καὶ τοῦ Θεοφάνους ἱστορούμενα γεγονότα καὶ πρὸς τὰ ὀλίγα ἀλλὰ σῳζόμενα μνημεῖα τῆς περιόδου ἐκείνης, οἷον τοὺς ἀστικοὺς καὶ γεωργικοὺς νόμους, τὰς πράξεις τῶν συνόδων καὶ τὰ τοιαῦτα, ἵνα ἀνεύρωμεν τὴν ἀλήθειαν, ἐφ' ὅσον εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνευρεθῇ αὕτη ἐν μέσῳ τοσούτων ἀντιθέτων παθῶν καὶ συμφερόντων. Ἐν τῇ εἰλικρινεῖ δὲ ταύτῃ προαιρέσει ἐπιχειροῦμεν τὴν ἡμετέραν ἀφήγησιν.

Αἱ πρῶται κατὰ τῶν εἰκόνων πράξεις τοῦ Λεόντος Γ' ἐγένοντο, ὡς προείπομεν, τῷ 726, ἀλλ' οἱ μεταγενέστεροι χρονογράφοι ἱστοροῦσιν ἀρχαιότερόν τι τοῦ ἔτους τούτου γεγονός, τὸ ὁποῖον, εἰ καὶ ὅλως ἀπίθανον, ἐπειδὴ ὅμως ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν, δὲν δυνάμεθα νὰ παρασιωπήσωμεν ἐνταῦθα. Λέγεται λοιπὸν ὅτι πρὶν προβῇ εἰς ὁριστικήν τινα ἀπόφασιν ἐζήτησε τὴν περὶ τούτου γνώμην τοῦ ὑπερτάτου τοῦ κράτους ἐκπαιδευτηρίου. Τὸ ἐκπαιδευτήριον τοῦτο ἔκειτο μὲν πλησίον τοῦ βασιλικοῦ θησαυροφυλακίου καὶ τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, εἶχε δὲ ἀξιόλογον δημοσίαν βιβλιοθήκην, ἥτις ἐσυστήθη κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ, καὶ ἔπειτα πυρποληθεῖσα ἱδρύθη αὖθις ὑπὸ τοῦ Ζήνωνος. Ἀλλ' ἐνῷ πρὸ τῆς πυρπολήσεως περιεῖχεν 120 χιλιάδας τόμων, ἀπὸ τοῦ Ζήνωνος καὶ ἐφεξῆς δὲν κατωρθώθη νὰ ἀθροίσωσιν ἐν αὐτῇ εἰμὴ 36 χιλιάδας τόμων. Ἡ βιβλιοθήκη αὕτη, ὀργανωθεῖσα ὅπως πάλαι ποτὲ τὸ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μουσεῖον (ἰδὲ Κεφ. Β' βιβλ. Ζ' Β' τόμ.), ἦτο σύναμα καὶ ἀνώτερον ἐπιστημονικὸν ἐκπαιδευτήριον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐδίδασκον τρισκαίδεκα διδάσκαλοι, ἐξ ὧν εἷς, ὁ τῶν λοιπῶν προϊστάμενος, ἐπεκαλεῖτο οἰκουμενικὸς διδάσκαλος· ἦσαν δὲ ἅπαντες ἱερωμένοι καὶ ἀπετέλουν συνέδριον, τοῦ ὁποίου ἐζητεῖτο εἰς σπουδαίας περιστάσεις ἡ γνώμη, ἔχουσα μέγα κῦρος παρά τε τῇ κυβερνήσει καὶ παρὰ τῷ λαῷ. Τούτους λοιπὸν τοὺς σοφοὺς ἄνδρας καλέσας παρ' ἑαυτῷ ὁ Λέων τῷ 724 καθυπέβαλεν εἰς αὐτοὺς τοὺς θρησκευτικοὺς καὶ πολιτικοὺς λόγους δι' οὓς ἐνόμιζεν ἀναγκαῖον νὰ ἀφαιρεθῇ ἐκ μέσου ἡ τῶν εἰκόνων προσκύνησις καὶ ἐπεκαλέσατο τὴν ὑποστήριξιν αὐτῶν· ἀλλ' οὗτοι κατεπολέμησαν τὴν γνώμην τοῦ βασιλέως, ὅστις ἐφάνη ἐνδοὺς τὸ κατ' ἀρχάς, καὶ ἐφ' ἱκανὸν χρόνον οὐδὲν ἔπραξε πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ βουλεύματος αὐτοῦ. Οἱ ἱστοροῦντες ταῦτα μεταγενέστεροι χρονογράφοι, Κεδρηνός, Ζωναρᾶς, Γλυκᾶς, Μανασσῆς, προσθέτουσιν ὅτι ὁ Λέων, ἐκδικούμενος τοὺς ἱεροὺς καὶ σοφοὺς ἄνδρας, κατεπυρπόλησε τὸ κατάστημα αὐτῶν καὶ σὺν αὐτῷ τὴν βιβλιοθήκην. Τινὲς δὲ οὐδ' εἰς τοῦτο ἀρκούμενοι ἀξιοῦσι προσέτι ὅτι, διαρκούσης τῆς πυρκαϊᾶς, ὁ Λέων Γ' ἔταξε φρουροὺς εἰς ὅλους τοὺς δρόμους, ἵνα μὴ ἠμπορέσῃ νὰ σωθῇ οὐδὲ βίβλος καμμία οὐδὲ ἄνθρωπος κανείς. Εἶναι ἆρά γε ἀνάγκη νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ταῦτα πάντα δὲν εἶναι ἄξια πίστεως; Ἐν πρώτοις τὸ κατάστημα δὲν λέγεται πυρποληθὲν εἰμὴ μετὰ ἓξ περίπου ἔτη ἀπὸ τῆς γνωμοδοτήσεως· ὥστε πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ Λέων Γ', τοῦ ὁποίου ἡ γενναιοφροσύνη καὶ ἡ μετριοπάθεια μαρτυροῦνται ὑφ' ὅλων τῶν γεγονότων τῆς μακρᾶς αὐτοῦ βασι-

λείας, διετέλεσε μνησικακῶν ἐπὶ ἔτη πολλά, καὶ ἐπὶ τέλους ἐπεχείρησε τὴν ἐκδίκησιν μετὰ μοχθηρίας ἀνηκούστου. Ἂν ἔλεγον τοὐλάχιστον ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ ἀγανακτήσει καὶ ὀργῇ αὐτοῦ διέταξε τοιοῦτό τι, ἴσως εὑρίσκοντό τινες νά το πιστεύσωσιν, ἀλλὰ μετὰ ἓξ ἔτη! Πῶς δὲ νὰ ἐξηγηθῇ ἡ ἐντελὴς σιωπὴ τῶν πλησιεστάτων εἰς τὰ πράγματα χρονογράφων; Παράδοξον ἤδη εἶναι ὅτι δὲν ἀνέφεραν τὴν ζητηθεῖσαν γνωμοδότησιν· ἀλλὰ πῶς νὰ μὴ διακηρύξωσι στεντορείᾳ τῇ φωνῇ τὴν πυρπόλησιν, ἐξαιρέτως ὁ Θεοφάνης, ὅστις ἐπισωρεύων ὅλας τὰς δυνατὰς κατηγορίας κατὰ τοῦ Λέοντος Γ΄ ὀνομάζει αὐτὸν ἄθλιον, παράνομον, σαρακηνόφρονα, δυσσεβῆ, παμμίαρον; Ὅθεν ἀφήνοντες κατὰ μέρος τὰ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀπίθανα ταῦτα ἱστορήματα ἐρχόμεθα εἰς γεγονότα βεβαιότερα. Μετὰ πολλοὺς δισταγμοὺς ὁ Λέων συνεκάλεσε τῷ 726 μίαν τῶν ἐκτάκτων ἐκείνων συνεδριάσεων τῆς συγκλήτου αἵτινες ἐκαλοῦντο Σιλέντιον (¹) καὶ εἰς τὰς ὁποίας, ἐκτὸς τῶν συγκλητικῶν, παρῆσαν καὶ οἱ ἐπιφανέστεροι ἐκ τῶν τοῦ κλήρου· εἰς τοῦτον δὲ τὸν ἀνώτατον σύλλογον καθυπέβαλε τύπον ἢ βασιλικὸν διάταγμα δι' οὗ ἀπεδοκιμάζετο ἐν γένει ἡ τῶν εἰκόνων προσκύνησις, ὥς τις ψευδολατρεία, ἐξ ἧς αἱ εὐλαβεῖς ψυχαὶ ἐκινδύνευον νὰ τιμῶσιν εἴδωλα ἀντὶ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, τὸν ὁποῖον ἐνόμιζον ὅτι λατρεύουσι. Τὸ διάταγμα ἐγένετο δεκτόν. Ὁ Λέων ὅμως, ἵνα μὴ προσβάλῃ ἀποτόμως τὰς ἕξεις τῶν πολλῶν, ἀπεφήνατο συγχρόνως ὅτι δὲν ἐννοεῖ νὰ ἀφαιρεθῶσι καθ' ὁλοκληρίαν ἐκ μέσου τὰ ἀντικείμενα ἐκεῖνα τῆς εὐλαβείας αὐτῶν ἀλλὰ μόνον νὰ τεθῶσιν ὑψηλότερα, ἵνα μὴ δι' ἀσπασμῶν καὶ ψηλαφήσεων βεβηλῶνται μὲν αἱ εἰκόνες, προσβάλλεται δὲ τὸ θεῖον. Ἐντεῦθεν ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει τὰ πνεύματα δὲν ἐταράχθησαν πολὺ κατ' ἀρχάς. Ἀλλ' ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης Γρηγόριος Β΄, κατὰ τὸ ἀρχαῖον τῶν παπῶν σύστημα, ἐνόμισε πρόσφορον τὴν περίστασιν νὰ διαλύσῃ τοὺς πολιτικοὺς

Ψηφιδωτὸν τῶν κτιτόρων τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἐν Θεσσαλονίκῃ

(Ὁ Ἅγιος Δημήτριος ἐν τῷ μέσῳ ἀνωτέρου ἀξιωματούχου καὶ ἐπισκόπου, οἵτινες εἶναι, κατὰ τὴν σχετικὴν ἐπιγραφήν, οἱ κτίτορες τῆς ἐκκλησίας).

(87) **Σιλέντιον** συνηθέστερον «σελέντιον», περὶ οὗ ἐγένετο καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν λόγος, εἶναι λέξις λατινικὴ σημαίνουσα σιωπὴ καὶ ἐντεῦθεν τὸ μετὰ σιωπῆς καὶ προσοχῆς καὶ εὐλαβείας γινόμενον, εἶτα δὲ καὶ τὸν στενὸν σύλλογον τῶν μετὰ προσοχῆς καὶ εὐλαβείας ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνερχομένων, ἰδίως τὸν σύλλογον τοῦ βασιλέως καὶ τῶν βασιλικῶν, συνήθως δὲ καὶ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου, ἐν ᾧ (συλλόγῳ) ὁ βασιλεὺς ἀπήγγελλέ τινα λόγον ἀναφερόμενον εἰς οἱονδήποτε ζήτημα, ἐνίοτε δὲ καὶ καθαρῶς θεωρητικόν. Ὑπῆρχε δέ, ὡς εἴρηται, καὶ ἀξίωμα αὐλικὸν τῶν **Σιλεντιαρίων** καλουμένων καὶ **Ἡσυχοποιῶν** τῶν ἐπιτετραμμένων τὴν ἐσωτερικὴν εὐταξίαν ἐν τῷ παλατίῳ (καὶ ἐν ἰδιωτῶν οἴκοις ἐν Ῥώμῃ ἐναντίον τῶν ἀτακτούντων δούλων).

δεσμούς, οἵτινες συνῆπτον ἔτι τὴν Ῥώμην μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως· καὶ ὠφελούμενος ἰδίως ἐκ τῆς δυσαρεσκείας ἥτις ἐπεκράτει ἐν Ἰταλίᾳ διὰ τὴν διαταχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως αὐστηρὰν τῶν φόρων εἴσπραξιν ὑπεκίνησεν αὐτόθι στασιαστικὰς πράξεις. Ὁ Λέων, ὅστις ἤθελε νὰ ἀποφύγῃ ὅσον ἐνδέχεται πᾶσαν ῥῆξιν, ἐπεχείρησε κατ' ἀρχὰς νὰ μεταπείσῃ τὸν ἀρχιερέα δι' ἐπιστολῶν, ὧν μία ἀναφέρει τὰς ἑξῆς ἀξιομνημονεύτους περικοπάς· «Αἱ εἰκόνες εἰδώλων τόπον ἀναπληροῦσιν· οἱ προσκυνοῦντες αὐτὰς εἰδωλολάτραι· οὐ δεῖ προσκυνεῖν χειροποίητα καὶ πᾶν εἶδος καθ' ὁμοίωμα, καθὼς εἶπεν ὁ Θεός, μήτε ἐν οὐρανῷ μήτε ἐπὶ γῆς. Πληροφόρησόν με τίς ἡμῖν παρέδωκε σέβεσθαι καὶ προσκυνεῖν χειροποίητα, κἀγὼ ὁμολογῶ ὅτι Θεοῦ νομοθεσία ἐστί».

Ἀλλὰ τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα δὲν μετέβαλον τὴν διάθεσιν τοῦ Γρηγορίου Β΄ καὶ πρὸ πάντων δὲν ἔπεισαν αὐτὸν νὰ παύσῃ στασιάζων. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ διατάξῃ τὸν ἐν Ἰταλίᾳ στρατὸν αὐτοῦ νὰ σωφρονίσῃ τόν τε πάπαν καὶ τοὺς Ῥωμαίους· οὗτοι ὅμως ἐζήτησαν τὴν συνδρομὴν τῶν Λομβαρδῶν καὶ νικήσαντες τὰ βασιλικὰ στρατεύματα κατέλυσαν ἐν τῇ μέσῃ Ἰταλίᾳ ὅλας τὰς βασιλικὰς ἀρχάς.

Οὐδὲ περιωρίσθη εἰς ταύτην τὴν στάσιν ὁ Γρηγόριος Β΄ ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι ὑπεκίνησε τῷ 727 μεγάλην κατὰ τοῦ Λέοντος ἐπανάστασιν. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ κυρίως Ἑλλάς, καθὼς καὶ ἡ Κρήτη καὶ ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Ἰλλυρία, ὑπήγοντο εἰσέτι ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης (1). Ὁ Γρηγόριος Β΄

(1) Ἀλλ' ἡ λεγομένη αὕτη δικαιοδοσία δὲν εἶχε τὴν ἔννοιαν τῆς ἀμέσου οὐδὲ τῆς ἐμμέσου ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης ἐξαρτήσεως τῶν ἐν ταῖς χώραις ταύταις ἐκκλησιῶν. Αἱ ἐκκλησίαι τῆς ἐπαρχίας Ἰλλυρικοῦ ἦσαν ἀνεξάρτητοι καθ' ἑαυτὰς ὅπως καὶ αἱ τῆς Ἀνατολῆς πρὶν ὑπαχθῶσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν Κωνσταντινουπόλεως (κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα), ἀνεγνώριζον δὲ τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης ὡς πρῶτον ἐν ἴσοις, ὅπως καὶ αἱ ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλ' ἀνέκαθεν στενώτεραι ἦσαν αἱ σχέσεις αἱ συνδέουσαι τὰς ἐκκλησίας τοῦ Ἰλλυρικοῦ πρὸς τὰς ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης. Καθ' οὓς ἔτι χρόνους πρωτεύουσα τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἦτο τὸ Σίρμιον, ὁ τῆς πόλεως ταύτης ἐπίσκοπος εἶχε τὴν τιμητικὴν προσωνυμίαν τοῦ ληγάτου τοῦ πάπα. Ὅτε δὲ ἡ περὶ τὸ Σίρμιον χώρα κατελήφθη περὶ τὰ μέσα τοῦ 5 μ. Χ. αἰῶνος ὑπὸ τῶν Οὔννων καὶ πρωτεύουσα τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἐγένετο ἡ Θεσσαλονίκη, ὁ τῆς πόλεως ταύτης ἐπίσκοπος ἔλαβε τὴν αὐτὴν προσωνυμίαν (τοῦ ἀποστολικοῦ ληγάτου). Καὶ ἦν ὁ πρῶτος τῶν ἐν τῷ Ἰλλυρικῷ ἐπισκόπων, ὡς πρότερον ὁ Σιρμίου ἔχων ὑφ' ἑαυτὸν τοὺς ἐπισκόπους τῶν κυριωτάτων ἑλληνικῶν πόλεων, Λαρίσης (πρωτευούσης Θεσσαλίας), Νικοπόλεως (πρωτευούσης Ἠπείρου) καὶ Κορίνθου (πρωτευούσης Ἀχαΐας). Ὅτε δὲ ἡ δ' οἰκουμενικὴ σύνοδος περὶ τὰ μέσα τοῦ ε' μ. Χ. αἰῶνος τοὺς πλείστους τῶν ἀρχαίων ἀνεξαρτήτων ἐπισκοπικῶν θρόνων τῆς Ἀνατολῆς ὑπήγαγεν ὑπὸ τὴν ἀνωτέραν δικαιοδοσίαν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας, αἱ τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἐκκλησίαι διετήρησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν, οἱονεὶ μεσάζουσαι μεταξὺ ἐκκλησίας Ῥώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως καὶ στενώτερον μὲν συνδεόμεναι πρὸς τὴν Ῥώμην, ἀλλ' οὐχὶ πάντως ἀπηλλαγμέναι και τῆς ἐπιτηρήσεως τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας. Κατὰ τὸν 6 αἰῶνα ὁ Ἰουστινιανὸς ἵδρυσεν ἐν τῇ ἑλληνικῇ χερσονήσῳ καὶ νέαν αὐτοκέφαλον ἐκκλησίαν, τὴν τῆς πατρίδος αὐτοῦ Ἀχρίδος Ἀχριδῶν, κληθείσης Ἰουστινιανῆς πρώτης, ἧς ὁ ἐπίσκοπος ἐκλήθη ἐπίσης ληγᾶτος ἀποστολικὸς τῆς Ῥώμης. Κατὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα καὶ ὁ Κορίνθου προσέλαβε τὴν προσωνυμίαν ταύτην. Καὶ ἦσαν αἱ ἐκκλησίαι αὗται Θεσσαλονίκης (ἧς οἱ ἐπίσκοποι φαίνεται ὅτι ἐλέγοντο ἐνίοτε καὶ πατριάρχαι), Ἰουστινιανῆς καὶ Κορίνθου αὐτοκέφαλοι, ἀσκοῦσαι ὑπερτέραν τινα δικαιοδοσίαν ὁμοίως ἐπὶ τοὺς ἐν τ περιφερείᾳ αὐτῶν ἐπισκοπικοὺς θρόνους, συνδεόμεναι δὲ ἐμμέσως πρός τε τὴν πρεσβυτέραν καὶ πρὸς τὴν νέαν Ῥώμην, ἧς οἱ ἐπίσκοποι συχνὰς ἔπεμπον παραινετικὰς ἐπιστολὰς πρὸς τὰς εἰρημένας ἐκκλησίας, χωρὶς νὰ ἀσκῶσι διοικητικὴν δικαιοδοσίαν ἐπ' αὐτάς. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε ὁ Λέων ἥνωσε τὰς ἐκκλησίας ταύτας ὁριστικῶς πρὸς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

λοιπὸν ἠρέθισε, διὰ τοῦ ὑποτεταγμένου εἰς αὐτὸν πολυαρίθμου τῆς Ἑλλάδος κλήρου, τὰ πνεύματα τῆς χώρας ταύτης κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τόσῳ εὐχερέστερον ὅσῳ συνέβη τότε πρὸ μικροῦ ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει ἓν ἐκ τῶν φυσικῶν ἐκείνων φαινομένων τὰ ὁποῖα εἰς τοιαύτας μάλιστα περιστάσεις εἶναι ἐπιτηδειότατα νὰ παρασταθῶσιν εἰς τοὺς πολλοὺς ὡς διοσημίαί τινὲς καὶ θεομηνίαι. Τῷ ὄντι ἐν ἔτει 726 ἐγένετο περὶ τὴν νῆσον Θήραν ἔκρηξίς τις ὁμοία ἐκείνης ἣν εἶδον αἱ παροῦσαι γενεαὶ συμβαίνουσαν ἐν τῷ αὐτῷ χώρῳ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1866, ἣν ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν (Κεφ. Α΄ παράρτ. τόμου Α΄) καὶ ἧς ἀνάλογοι ἐγένοντο πολλαὶ περὶ τὴν Θήραν καὶ πρὸ τοῦ 726 καὶ μετὰ τὸ ἔτος τοῦτο. «Ἐν αὐτῷ δὲ τῷ ἔτει, ἰνδικτιῶνι θ΄, ὥρᾳ θέρους, λέγει ὁ Θεοφάνης, ἀτμὶς ὡς ἐκ καμίνου πυρὸς ἀνέβρασεν ἀναμέσον Θήρας καὶ Θηρασίας τῶν νήσων, ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς θαλάσσης ἐπὶ ἡμέρας τινάς, καὶ κατὰ βραχὺ παχυνομένης καὶ ἀπολιθουμένης τῇ ἐξάψει τῆς πυρώδους ἐκκαύσεως, ὅλος ὁ καπνὸς πυροφανὴς ἐδείκνυτο. Τῇ δὲ παχύτητι τῆς γαιώδους οὐσίας, πετροκισήρους μεγάλους ὡς λίθους τινὰς ἀναπέμψαι καθ' ὅλης τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ Λέσβου καὶ Ἀβύδου καὶ τῆς πρὸς θάλασσαν Μακεδονίας, ὡς ἅπαν τὸ πρόσωπον τῆς θαλάσσης ταύτης κισήρων ἐπιπολαζόντων γέμειν· μέσον δὲ τοῦ τηλικούτου πυρὸς νῆσος ἀπογαιωθεῖσα τῇ Ἱερᾷ λεγομένῃ νήσῳ συνήφθη, μήπω τὸ πρὶν οὖσα». Περίεργον δὲ εἶναι νὰ ἀντιπαραθέσωμεν εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ μεσαιωνικοῦ χρονογράφου τὴν περιγραφὴν ἣν εὑρίσκομεν εἰς τὸν μέγαν ἡμῶν ἀρχαῖον γεωγράφον τῆς πρώτης ἱστορικῆς γνωστῆς περὶ Θήραν ἐκρήξεως· «Ἀνὰ μέσον γὰρ Θήρας καὶ Θηρασίας, λέγει ὁ Στράβων, ἐκπεσοῦσαι φλόγες ἐκ τοῦ πελάγους ἐφ' ἡμέρας τέσσαρας, ὥστε πᾶσαν ζεῖν καὶ φλέγεσθαι τὴν θάλατταν, ἀνεφύσησαν κατ' ὀλίγον ἐξαιρουμένην, ὡς ἂν ὀργανικῶς, συντεθειμένην ἐκ μύδρων νῆσον, ἐπέχουσαν δώδεκα σταδίων περίμετρον. Μετὰ δὲ τὴν παῦλαν τοῦ πάθους ἐθάρρησαν πρῶτοι Ρόδιοι θαλαττοκρατοῦντες ἔτι, προσπλεῦσαι τῷ τόπῳ καὶ Ποσειδῶνος Ἀσφαλίου ἱερὸν ἱδρύσασθαι κατὰ τὴν νῆσον».

Ἐννοεῖται πόσον εὔκολον ἦτο εἰς τὸν Γρηγόριον Β΄ νὰ καταπείσῃ τοὺς πολλοὺς ὅτι τὸ φυσικὸν ἐκεῖνο φαινόμενον ἦτο σημεῖον τῆς τοῦ Θεοῦ ὀργῆς κατὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Λέοντος μελετωμένων καινοτομιῶν. Ὅθεν ἐν ἔτει 727 ἀποστατοῦσιν ἀναφανδὸν ἥ τε κυρίως Ἑλλὰς καὶ αἱ Κυκλάδες νῆσοι, ἀναγορεύουσι βασιλέα ἄσημόν τινα ἄνθρωπον ὀνόματι Κοσμᾶν καὶ συγκροτοῦσι πεζικὸν καὶ ναυτικὸν στρατόν, ὅστις, ἀγόμενος ὑπὸ δύο στρατηγῶν, τοῦ Ἀγαλλιανοῦ καὶ τοῦ Στεφάνου, καὶ συνεπαγόμενος τὸν Κοσμᾶν, προσῆλθεν ἐνώπιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐνῷ οἱ Ἄραβες, οἵτινες κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος ἐμβαλόντες εἰς Καππαδοκίαν εἶχον κυριεύσει τὴν πρωτεύουσαν αὐτῆς Καισάρειαν, ἤδη ἤλαυνον ἐπὶ τὴν Νίκαιαν. Ἀλλ' ὁ Λέων δὲν ἐπτοήθη ὑπὸ τῶν ποικίλων τούτων δυσχερειῶν. Πρὸ πάντων ἐξώρμησε μετὰ τοῦ στόλου αὐτοῦ κατὰ τῶν ἐκ τοῦ Αἰγαίου πελάγους ἐπελθόντων στασιαστῶν καὶ κατετρόπωσεν αὐτοὺς διὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ πυρός. Ὁ γενναῖος Ἀγαλλιανός, μὴ θέλων νὰ παραδοθῇ, ἀπέθανε ρίψας ἑαυτὸν ἔνοπλον εἰς τὴν θάλασσαν. Ἔπεσον δὲ καὶ ἄλλοι οὐκ ὀλίγοι, οἱ δὲ πλεῖστοι παρεδόθησαν εἰς τὸν νικητήν, ὅστις ἐν τῇ γενναιοφροσύνῃ αὐτοῦ συνεχώρησε τοὺς πάντας μὴ ἐπιβαλὼν τὴν νόμιμον ποινὴν τοῦ θανάτου εἰμὴ εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς Κοσμᾶν καὶ Στέφανον. Καὶ κατετροπώθη μὲν οὕτως εὐχερῶς ἡ ἐπανάστασις αὕτη ἀλλ' ἐν τούτοις εἶναι, ὡς καὶ ἄλλοτε εἴπομεν, νέα ἀπόδειξις ὁπόσους ἠθικοὺς καὶ ὑλικοὺς πόρους εἶχεν ἔτι ἐν τῇ 8 ἑκατονταετηρίδι ἡ κυρίως Ἑλλάς, ἀφοῦ ἐτόλμησε μόνη ν' ἀντεπεξέλθῃ καθ' ὅλης τῆς αὐτοκρατορίας, ἀξιοῦσα νὰ ἐπιβάλῃ αὐτῇ ἰδικόν της βασιλέα. Ἅμα δὲ

κατατροπώσας τὴν στάσιν τῆς Ἑλλάδος, ὁ Λέων ἐξέπεμψε τὸν στρατὸν εἰς ἐπικουρίαν τῆς ὑπὸ τῶν Ἀράβων πολιορκουμένης Νικαίας καὶ ἠνάγκασεν ὡσαύτως τοὺς πολεμίους τούτους νὰ ἀπέλθωσιν ἄπρακτοι. Ὁ Θεοφάνης ἀποδίδει τὴν διάλυσιν τῆς πολιορκίας ταύτης εἰς τὰς εὐπροσδέκτους πρὸς τὸν Θεὸν εὐχὰς τῶν ἁγίων Πατέρων τῆς πρώτης οἰκουμενικῆς συνόδου, τῶν ὁποίων αἱ εἰκόνες ἦσαν ἀναστηλωμέναι ἐν Νικαίᾳ· καὶ ἀναγκάζεται μὲν νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ἐπολέμησεν ὁ στρατὸς γενναίως καὶ νὰ θαυμάσῃ μάλιστα ἕνα τῶν ἡγεμόνων αὐτοῦ, ὀνόματι Κωνσταντῖνον, ἡρωικῶς ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων πεσόντα, ἀλλ' ἐπιφέρει ὅτι οὗτος ἔπεσε τιμωρηθεὶς ὑπὸ τῆς Παναγίας, διότι τὴν προτεραίαν εἶχε συντρίψει διὰ λίθου καὶ καταπατήσει μίαν εἰκόνα αὐτῆς. Ἀναφέρομεν τὰς ἑρμηνείας ταύτας τοῦ χρονογράφου, ἵνα δείξωμεν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ κατὰ τῶν εἰκόνων πολέμιον πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἐμφανῶς ἐπεκράτει ἐν τῷ στρατῷ, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν τάσιν τὴν ὁποίαν εἶχον τότε οἱ μοναχοὶ νὰ ἀναιρῶσι πᾶσαν ἀνθρωπίνην ἀρετὴν καὶ νὰ ἐξηγῶσι τὰ πάντα διὰ τῆς τῶν ἁγίων καὶ τῶν εἰκόνων ἐπεμβάσεως.

Ὁ Λέων Γ' λοιπὸν κατέβαλεν ἅπαντας τοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀντιπάλους. Αὐτὸς ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ρώμης βλέπων ὅτι οἱ σύμμαχοι αὐτοῦ Λομβαρδοὶ ἐκυρίευσαν τὴν περὶ Ἀγκῶνα Πεντάπολιν καὶ τὴν Ραύενναν, σαφῶς ὑποδεικνύοντες ὅτι δὲν ἐνόουν νὰ βοηθήσωσιν αὐτὸν δωρεάν, καὶ πεισθεὶς ἐκ τούτου ὅτι τρέχει πολὺ πλειότερον κίνδυνον ἀπὸ τῶν γειτόνων ἐκείνων βαρβάρων ἢ ἀπὸ τοῦ πόρρω ἑδρεύοντος βασιλέως, ἤρχισε πάλιν νὰ προσεγγίζῃ πρὸς τὸν Λέοντα καὶ συνέδραμεν αὐτὸν νὰ ἀνακτήσῃ μὲν τὴν Ραύενναν, νὰ καταβάλῃ δὲ στασιαστήν τινα, ὅστις ἐσφετερίσθη ἐν Τυρρηνίᾳ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα.

Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Λέων, μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν ἁπλῆν ἀνύψωσιν τῶν εἰκόνων, διέταξε τὴν ἐντελῆ ἐκ μέσου ἀφαίρεσιν αὐτῶν. Δὲν ἠξεύρομεν ἀκριβῶς πόθεν ὁρμώμενος ἐτροπολόγησε τὴν πρώτην αὐτοῦ συμβιβαστικὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀπόφασιν. Ἴσως οἱ μᾶλλον ἔνθερμοι τῆς μεταρρυθμίσεως ὀπαδοὶ παρέστησαν αὐτῷ ὅτι ἡ ἁπλῆ ἐκείνη ἀνύψωσις, ἐνῷ δὲν προέλαβε τὰς στάσεις τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, ἀφ' ἑτέρου ὑπέθαλπε τὰς προλήψεις τῶν πολλῶν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ οὗτοι ἠδύναντο νὰ ἔχωσι παρ' ἑαυτοῖς εἰκόνας καὶ νὰ δίδωσιν εἰς αὐτὰς ἅπαντα τὰ δείγματα τῆς προτέρας λατρείας. Ἴσως ὁ βασιλεὺς ἐνθαρρυνθεὶς ὑπὸ τῆς εὐκόλου κατατροπώσεως τῶν δύο στάσεων ἐνόμισεν ὅτι ἠμπορεῖ ἀκινδύνως νὰ ἐπιχειρήσῃ ριζικωτέραν μεταβολήν. Ἀλλ' εἴτε διὰ τὴν μίαν εἴτε διὰ τὴν ἄλλην αἰτίαν, εἴτε, ὅπερ πιθανώτερον δι' ἀμφοτέρας, ἐξέδωκε τῷ 728 νέον διάταγμα, δι' οὗ ἀπηγορεύθη ὁλοσχερῶς ἡ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ ἀλλαχοῦ ἀνάρτησις πάσης εἰκόνας ἀγγέλων, ἁγίων καὶ μαρτύρων, καὶ παρηγγέλθησαν αἱ ἀρχαὶ νὰ καθαιρῶσιν αὐτὰς πανταχοῦ ὅπου ἤθελον εὑρεθῆ. Λέγεται μάλιστα, διότι τὸ κείμενον τοῦ διατάγματος δὲν σῴζεται, ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις διετάχθη ἐπὶ ποινῇ. Ἐν τούτοις εἶναι βέβαιον ὅτι τὸ διάταγμα τοῦτο δὲν ἐξετελέσθη ἀκριβῶς οὐδ' ἐν αὐτῇ τῇ πρωτευούσῃ, καθ' ἃ θέλει καταστῆ πρόδηλον ἐξ ὅλων τῶν ἱστορηθησομένων γεγονότων. Ὁ Λέων Γ' ἠθέλησε δι' αὐτοῦ νὰ διατυπώσῃ τὰς ἀρχὰς τῆς μεταρρυθμίσεως μᾶλλον ἢ νὰ ἐκβιάσῃ τὴν ἄμεσον ἐφαρμογὴν αὐτῶν. Ὅ,τι μόνον ἔπραξεν ἔκτοτε εἶναι ὅτι διέλυσε τὰς δημοσίας σχολάς, αἵτινες, καθ' ὃ διευθυνόμεναι ἅπασαι ὑπὸ μοναχῶν, ἐκτὸς τῶν σχολῶν ἐν αἷς ἐδιδάσκετο ἡ νομικὴ ἐπιστήμη, ἐπολέμουν ἀκαταπαύστως τὴν μελετωμένην μεταβολήν. Πιθανῶς δὲ ταύτην τὴν διάλυσιν ἐδείνωσαν οἱ μεταγενέστεροι χρονογράφοι, οἱ μυθολογήσαντες τὰ περὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ ὑπερτάτου ἐκπαιδευτηρίου ἐκείνου περὶ οὗ ἀνωτέρω ὡμιλήσαμεν. Ἡ πρᾶξις αὕτη τοῦ Λέοντος

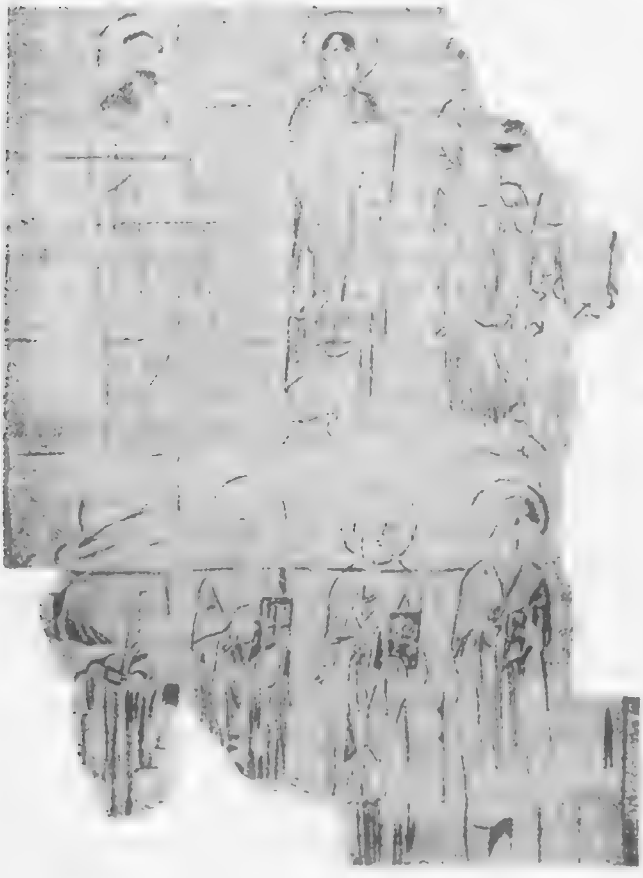
ἦτο συνετή, διότι ἀπαραίτητον ἦτο τῷ ὄντι νὰ ἀφαιρεθῇ ἡ δημοσία ἐκπαίδευσις ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ κλήρου, ὅστις περιορίζων αὐτὴν εἰς σχολαστικάς τινας ἑρμηνείας τῶν Γραφῶν καὶ τῶν θρησκευτικῶν δογμάτων, ἀντὶ νὰ διαλύσῃ τὰς ἐπικρατούσας προλήψεις, ἀπ' ἐναντίας ηὔξανεν αὐτάς. Τούτων δὲ διαταχθέντων, ὅ τε Λέων καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ ἐπεμελήθησαν οὐδὲν ἧττον τὴν λαϊκὴν ἐκπαίδευσιν, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν πολλῶν διακεκριμένων ἐπὶ παιδείᾳ ἀνδρῶν, ὅσοι ἀναφαίνονται ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς 8ης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ, τοῦ Ἰωάννου Γραμματικοῦ, τοῦ φιλοσόφου Λέοντος, τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ, τοῦ γεωμέτρου Θεοδώρου, τοῦ ἀστρονόμου Θεοδηγίου, τοῦ φιλολόγου Κομητᾶ καὶ αὐτοῦ τοῦ Φωτίου, τοῦ γεννηθέντος καὶ παιδευθέντος ἐντὸς τῶν τελευταίων τῆς μεταρρυθμίσεως χρόνων, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς τοὺς ἐπιφανεστέρους. Τὸ παρὰ Γεωργίου Ἁμαρτωλοῦ ἀξιούμενον, ὅτι «ἔκτοτε ἡ τῶν ἐπιστημόνων γνῶσις ἐν Ρωμανίᾳ ἔπαυσε, τῇ τῶν βασιλευόντων εἰκονομάχων ἀπονοίᾳ μειουμένη ἕως τῶν ἡμερῶν Μιχαὴλ καὶ Θεοδώρας», εἶναι μία τῶν πολλῶν καὶ ἀνυποστάτων συκοφαντιῶν ὧν βρίθουσιν οἱ σῳζόμενοι χρονογράφοι. Κατὰ τοῦτο ὁ Θεοφάνης εἰλικρινέστερος ὢν δὲν λέγει καταλυθεῖσαν εἰμὴ τὴν εὐσεβῆ παίδευσιν, ὅ ἐστι τὴν ἱερατικὴν καὶ μοναστηριακὴν παίδευσιν· μὴ ἀναφέρων δέ τι περὶ τῆς θύραθεν παιδείας ὑποδεικνύει ἀρκούντως ὅτι αὕτη ἐξηκολούθει ὑφισταμένη. Τὸ μόνον βέβαιον εἶναι ὅτι, ὡς καὶ πρὸ μικροῦ ἔτι ἐξηγήσαμεν, ἡ ἐκλαϊκευθεῖσα ἐκπαίδευσις δὲν ἦτο τότε δυνατὸν νὰ διαδοθῇ ὅσον ἔδει εἰς τὸν κοινὸν λαόν, ἀπὸ τῆς διαφωτίσεως τοῦ ὁποίου ἐξηρτᾶτο ἐν τούτοις ἡ τύχη τῆς μεταρρυθμίσεως.

Ὁ ἀνώτερος κλῆρος οὐδόλως ἀντέστη εἰς τὸ νέον περὶ εἰκόνων βασιλικὸν διάταγμα. Μόνος ὁ πατριάρχης Γερμανὸς ἀπεποιήθη νὰ ὑπογράψῃ καὶ νὰ κοινοποιήσῃ αὐτό· ἀλλὰ ἐξ ὅλης τῆς προηγουμένης αὐτοῦ διαγωγῆς καθίσταται πρόδηλον ὅτι ἐπολιτεύθη ἐπὶ τοῦ προκειμένου χαριζόμενος εἰς τὴν μοναχικὴν μερίδα μᾶλλον, καὶ συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης, οὐχὶ δὲ καθοδηγούμενος ὑπὸ λόγων συνειδήσεως. Ὁ Γερμανός, ὢν ἔτι Κυζίκου, εἶχεν ἀσπασθῆ μετὰ πολλῆς προθυμίας τὴν ὑπὸ τοῦ Φιλιππικοῦ ἐνεργηθεῖσαν ἀνατροπὴν τῶν ὅσα ἡ 6 οἰκουμενικὴ σύνοδος ὥρισε κατὰ Μονοθελητῶν καὶ Μονοφυσιτῶν. Τινὲς μάλιστα ἀξιοῦσιν ὅτι καὶ νόμον ρητὸν ἐξέδωκεν ὁ Φιλιππικὸς κατὰ τῶν εἰκόνων. Διατί ἤδη ὁ Γερμανὸς ἐδυσχέραινε νὰ ἀποδεχθῇ τὰ ὑπὸ τοῦ τοῦ Λέοντος ψηφισθέντα, τὰ ὁποῖα ὁμολογουμένως προσέβαλλον τὰ θεμελιώδη τῆς ἐκκλησίας δόγματα πολὺ ὀλιγώτερον τῶν ἐπὶ Φιλιππικοῦ γενομένων; Τούτου ἕνεκα ὠργίσθη φυσικῷ τῷ λόγῳ ὁ βασιλεὺς κατὰ τοῦ πατριάρχου, ἀλλὰ δὲν ἐπεχείρησε νὰ καταναγκάσῃ αὐτὸν εἰς τὸ νὰ μεταβάλῃ γνώμην. Κατ' ἀρχὰς προέτρεψεν αὐτὸν κατ' ἰδίαν νὰ παύσῃ ἀντιπράττων· καὶ ἐπειδὴ οὗτος εἰς ἀπάντησιν ὑπέμνησε τῷ βασιλεῖ τὴν ὑπόσχεσιν ἣν ἔδωκε πρὸ τῆς στέψεως «ἐν μηδενὶ σαλεῦσαι τὴν ἐκκλησίαν τῶν θεσμῶν αὐτῆς», ὁ Λέων, ὅστις ἐπρέσβευεν ὅτι ἡ προσκύνησις τῶν εἰκόνων δὲν ἦτο θεμελιῶδες τῆς ἐκκλησίας δόγμα, διότι δὲν εἶχε ποτὲ ὁρισθῆ ἐπισήμως καὶ κανονικῶς, συνεκάλεσεν ἐν ἀρχῇ τοῦ 730 Σιλέντιον, ἵνα ἀποφασίσῃ περὶ τῆς διενέξεως. Ἀποποιηθέντος δὲ τοῦ πατριάρχου πάλιν νὰ ἐνδώσῃ, τὸ συνέδριον ἐκεῖνο, ἐν ᾧ ἤδρευε καὶ αὐτὸς ὁ σύγκελλος (1) καὶ μαθητὴς αὐτοῦ Ἀναστάσιος, κατεδίκασεν ὁμοψήφως τὴν διαγωγὴν τοῦ Γερμανοῦ, ὅστις ἐννοήσας ἤδη ὅτι δὲν δύναται νὰ διατηρήσῃ τὸ ὕπατον τῆς ἐκκλησίας

(1) Τὸ ὄνομα Σύγκελλος σημαῖνον κυριολεκτικῶς τὸν ἐν τῷ αὐτῷ κελλίῳ (cella) οἰκοῦντα ἤτοι σύντροφον ἐδόθη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ εἰς ἰδιαιτέραν τάξιν πατριαρχικῶν κληρικῶν ἀξιωματούχων, ὧν ὁ πρῶτος ἐκλήθη πρωτοσύγκελλος.

ἀξίωμα ἀπετάξατο τὴν ἀρχιερωσύνην ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, καὶ ἐπιθεὶς τὸ ὠμοφόριον ἀπεχώρησεν εἰς τὴν πατρικὴν οἰκίαν, μεθ' ὃ προεχειρίσθη πατριάρχης ὁ σύγκελλος Ἀναστάσιος.

Κατὰ τὰ εἰθισμένα ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ Ἀναστάσιος ἀνήγγειλαν τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου πατριάρχου εἰς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ρώμης, ὅστις ὅμως τὴν μὲν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀναστασίου ἐπέστρεψε, τὸν δὲ Λέοντα ἤλεγξε πικρῶς ὡς παραβιάσαντα τὰ δίκαια τῆς ἐκκλησίας. Ἡ ἀπάντησις αὕτη ἐθορύβησε τὸν βασιλέα καθ' ἑαυτόν τε καὶ διότι εἶχε τότε συμβῆ ἐν τῇ βασιλευούσῃ ταραχὴ οὐ σμικρὰ ἐκ τοιαύτης τινὸς περιστάσεως. Εἷς τῶν ἀξιωματικῶν τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, παρασυρόμενος ὑπὸ τῶν φρονημάτων τὰ ὁποῖα ἐπεκράτουν ἐν γένει εἰς τὸν στρατόν, ἠθέλησε νὰ καθαιρέσῃ τὴν ἐπιφανεστάτην τῶν εἰκόνων τῆς πόλεως, ἤτοι τὴν τοῦ Σωτῆρος εἰκόνα, ἥτις ὑπερέκειτο τῆς μεγάλης τῶν ἀνακτόρων πύλης, καὶ ἣν ὀνομάζουσι μὲν εἰκόνα ὅ τε Θεοφάνης καὶ ὁ Κεδρηνός, ὁ δὲ Ζωναρᾶς καλεῖ ἐκτύπωμα, ὁ δὲ Κωδινὸς στήλην χαλκῆν, ῥητῶς ἐπιλέγων ὅτι ἡ βραδύτερον ἱστορηθεῖσα αὐτόθι εἰκὼν τοῦ Θεοῦ δὲν ἦτο πλέον στήλη ἀλλὰ διὰ ψηφίδων κατεσκευάσθη.

Χριστιανικαὶ τοιχογραφίαι τοῦ εἰς χριστιανικὸν ναὸν κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα μετατραπέντος Παρθενῶνος

Ἡ πύλη ἧς ὑπερέκειτο ἡ εἰκὼν αὕτη ἦτο ἡ κυρία πύλη τῆς λεγομένης Χαλκῆς, οἰκοδομήματος ὅπερ ἀπετέλει τὰ προπύλαια οὕτως εἰπεῖν τοῦ βασιλικοῦ οἴκου· ὠνομάζετο Χαλκῆ ἕνεκα τῆς χαλκίνης αὐτοῦ στέγης καὶ ἐφημίζετο διὰ τὸ πλῆθος τῶν κιόνων καὶ τῶν ἀγαλμάτων δι' ὧν ἐκοσμεῖτο· καὶ ἡ εἰκὼν δὲ αὐτὴ ἐτιμᾶτο σφόδρα καὶ ἐλέγετο θαυματουργήσασα ἐπὶ Μαυρικίου καὶ Ἡρακλείου. Ἐνῷ λοιπὸν ὁ ἀξιωματικὸς ἐκεῖνος ἀναβὰς ἐπὶ κλίμακος ἠγωνίζετο νὰ κατακόψῃ διὰ πελέκεως τὴν εἰκόνα καὶ ἐνέπαιζε τὰς γυναῖκας αἵτινες συρρεύσασαι πολυάριθμοι προσεπάθουν νὰ ἀποτρέψωσιν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἐπιχειρήματος, ὁ ὄχλος ἐξαγριωθεὶς ἐπὶ τέλους ἔρριψε τὴν κλίμακα ἐφ' ἧς ὁ ἀξιωματικὸς ἵστατο καὶ ἐφόνευσεν αὐτόν τε πεσόντα καὶ τοὺς ὀλίγους στρατιώτας ὑφ' ὧν συνωδεύετο. Μανιώδης δὲ γενόμενος ἐκ τοῦ πρώτου τούτου χυθέντος

αἵματος ὥρμησεν ἀμέσως ἔπειτα εἰς τὸ πατριαρχεῖον, ἵνα φονεύσῃ καὶ τὸν Ἀναστάσιον, ὅστις ὅμως προλαβὼν ἐσώθη εἰς τὰ βασίλεια. Ὁ Λέων κατ' ἀρχὰς ἀδιαφορήσας πρὸς τὸν θόρυβον εἶδεν ἤδη ὅτι τὸ πρᾶγμα ἀποβαίνει σπουδαιότερον καὶ διέταξε τοὺς στρατιώτας τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς νὰ περιστείλωσι τὸ πλῆθος, τὸ ὁποῖον συγκείμενον ἐξ ἀνθρώπων τῆς κατωτέρας τάξεως, μοναχῶν καὶ γυναικῶν, διελύθη μετ' οὐ πολὺ ἀλλ' ἀφοῦ ἔπεσον ἱκανοί, ἐξ ὧν βραδύτερον ἡ ἐκκλησία ἀνέγραψε τὰς γυναῖκας ἰδίως μεταξὺ τῶν ἁγίων. Ἡ δὲ εἰκὼν ἡ δοῦσα ἀφορμὴν εἰς τὴν ταραχὴν ταύτην ἠφανίσθη ἐκ διαταγῆς τοῦ Λέοντος, καὶ ἀντ' αὐτῆς ἐτέθη μὲν ἐπὶ τῆς πύλης τῶν ἀνακτόρων σταυρός (διότι τὸν σταυρὸν οὐδέποτε ἔπαυσαν τιμῶντες καὶ εὐλαβούμενοι οἱ τῆς μεταρρυθμίσεως βασιλεῖς), προσετέθη δὲ ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή·

Ἄφωνον εἶδος καὶ πνοῆς ἐξηρμένον,
Χριστὸν γράφεσθαι μὴ φέρων ὁ δεσπότης
Ὕλῃ γεηρᾷ ταῖς γραφαῖς πατουμένῃ,
Λέων σὺν υἱῷ τῷ νέῳ Κωνσταντίνῳ,
Σταυροῦ χαράττει τὸν τρισόλβιον τύπον,
Καύχημα πιστῶν, ἐν πύλαις ἀνακτόρων.

Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἀφ' ἑνὸς μαρτυρεῖ πόσον βραδέως καὶ ἀτελῶς ἐξετελεῖτο ἐν αὐτῇ τῇ πρωτευούσῃ, ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀνακτόροις, τὸ πρὸ διετίας ἐκδοθὲν κατὰ τῶν εἰκόνων διάταγμα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀποδεικνύει ὁπόσον δύσκολον ἦτο ν' ἀποφύγῃ αἱματηρὰς μεταξὺ τῶν δύο ἀντιπάλων μερίδων ῥήξεις καὶ αὐτὴ ἡ μετριοπαθεστέρα κυβέρνησις.

Ὅθεν ἄπορον δὲν εἶναι ὅτι ὁ Λέων ἐταράχθη λαβὼν ἐν μέσῳ τῶν περιπετειῶν τούτων τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην τοῦ Γρηγορίου, ἐξ ἧς ἔβλεπε σαφῶς ὅτι θέλει ἔλθει εἰς νέας διενέξεις πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης. Ὁ βασιλεὺς ἠθέλησεν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ προλάβῃ τὰς διενέξεις ταύτας, καὶ ἐπειδὴ ὁ Γρηγόριος, καθὼς καὶ ὁ πρῴην πατριάρχης Γερμανός, εἶχον πάντοτε ἰσχυρισθῆ ὅτι τὰ περὶ προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων, εἰ καὶ αὕτη δὲν ἀποτελεῖ θεμελιῶδες τῆς πίστεως δόγμα, ἔπρεπεν οὐδὲν ἧττον νὰ κανονισθῶσιν ὑπὸ οἰκουμενικῆς συνόδου, ὁ Λέων ἔγραψεν εἰς τὸν πάπαν ὅτι εἶναι πρόθυμος νὰ συγκαλέσῃ τοιαύτην σύνοδον καὶ ὅτι προσκαλεῖ αὐτὸν νὰ συμπράξῃ εἰς τοῦτο. Ἀλλ' ὁ πάπας ἀπήντησεν εἰς τὴν πρότασιν ταύτην ὑβριστικῶς. Καὶ δὲν εἶναι μὲν βέβαιον ἂν ἡ περὶ τούτου σῳζομένη ἐπιστολὴ τοῦ Γρηγορίου εἶναι γνησία, εἰς πᾶσαν ὅμως περίστασιν φαίνεται ἀναμφίβολον ὅτι ἡ ἀπάντησις ὑπῆρξεν οὐ μόνον ἀποποιητικὴ ἀλλὰ καὶ ἐλεγκτική, διότι ὁ Λέων παροξυνθεὶς εἰς ὑπερβολὴν ἀπεκρίθη ὅτι θέλει ἐξώσει τὸν πάπαν ἐκ Ῥώμης· εἰς ὃ ὁ ἀρχιερεὺς ἀνταπήντησεν, ἐμπαίζων τὴν ἀπειλὴν καὶ προσεπιλέγων ὅτι προτιμᾷ νὰ καταφύγῃ εἰς τοὺς νεοφύτους βαρβάρους μᾶλλον ἢ νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὴν ἐπιβαλλομένην αὐτῷ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως πίστιν. Οὕτω δέ, ἐκλιπούσης πάσης ἐλπίδος εἰς συμβιβασμόν, ὁ μὲν Γρηγόριος συγκαλέσας σύνοδον κατεδίκασε τὸν βασιλέα ὡς αἱρετικόν, ὅπερ ἔπραξε καὶ ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων, ὁ δὲ Λέων διέταξεν ἔκτοτε τὴν κατάσχεσιν τῶν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ καὶ ἐν Σικελίᾳ κτημάτων τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα βραδύτερον ἐντελῶς ἐδήμευσεν.

Ἀλλὰ πολὺ δεινότερος τοῦ Γρηγορίου ἀντίπαλος ἐπέτειλεν ἐξ ἀνατολῶν κατὰ τοῦ Λέοντος, ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός. Ἡ ἀντιπολίτευσις τοῦ πάπα παρήγαγε βεβαίως πολλὰς δυσκολίας εἰς τὸ ἀνατολικὸν κράτος καὶ παρεσκεύασε τὸν ἀπ' αὐτοῦ χωρισμὸν

τῆς μέσης Ἰταλίας, ἀλλ' ἡ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ ἀντιπολίτευσις συνετέλεσεν εἴπερ τι καὶ ἄλλο εἰς τὴν ὁριστικὴν ἐπὶ τέλους ἀποτυχίαν τῆς μεταρρυθμίσεως· διότι αἱ συγγραφαὶ αὐτοῦ ἀνήγαγον εἰς σύστημα τὴν τῶν εἰκόνων προσκύνησιν, ὑπεστήριξαν διὰ τῶν τεχνικῶν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ὅρων τὴν περὶ τούτου δοξασίαν τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀπετέλεσαν ἐν γένει ἐπὶ αἰῶνας πολλοὺς τὴν βάσιν τῆς δογματικῆς διδασκαλίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ὡς ἐκ τῆς καταγωγῆς αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς δὲν εἶχε πολλὰ δικαιώματα εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ὁ μὲν πάππος αὐτοῦ κατηγορεῖτο ἀδίκως ἢ δικαίως ὅτι εἶχε προδώσει τὴν Δαμασκὸν εἰς τοὺς Ἄραβας, ὁ δὲ πατὴρ Σέργιος, ὁ ἐπιλεγόμενος Μανσούρ, διετέλεσε μέγας λογοθέτης ἢ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ὑπουργὸς τοῦ καλίφου, διότι οἱ Ἄραβες ἠρίθμουν εἰσέτι τότε διὰ ἑλληνικῶν γραμμάτων, καὶ μετεχειρίζοντο πολλοὺς χριστιανοὺς εἰς τὰς οἰκονομικὰς ὑπηρεσίας. Αὐτὸς ὁ Ἰωάννης διεδέξατο ἐπί τινα χρόνον, ὡς λέγεται, τὴν ἀρχὴν τοῦ πατρός, καὶ ὁ βιογράφος αὐτοῦ δὲν διστάζει μάλιστα ν' ἀποκαλέσῃ αὐτὸν πρωτοσύμβουλον τοῦ ἀραβικοῦ κράτους. Τὸ τελευταῖον τοῦτο φαίνεται ὅλως ἀπίθανον, διότι εἰς χριστιανὸν ἠδύνατο ν' ἀνατεθῇ ἡ οἰκονομικὴ διαχείρισις τοῦ κράτους, οὐχὶ ὅμως ποτὲ τὸ πρῶτον πολιτικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα· ἀμφίβολον δὲ εἶναι καὶ ἂν ὁ Ἰωάννης διετέλεσέ ποτε εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ καλίφου.

Χριστιανικαὶ τοιχογραφίαι τοῦ εἰς χριστιανικὸν κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα μετατραπέντος Παρθενῶνος

Ὁπωσδήποτε, βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Σέργιος ἐφρόντισε νὰ ἐκπαιδεύσῃ τὸν υἱὸν διὰ μοναχοῦ τινος σοφωτάτου, καταγομένου μὲν ἐκ Καλαβρίας, ὀνομαζομένου δὲ Κοσμᾶ, εἰς τοιοῦτον τρόπον ὥστε ὁ Ἰωάννης ἀπέβη ἐντὸς ὀλίγου εἷς τῶν λογιωτέρων ἀνδρῶν τοῦ αἰῶνος ἐκείνου καὶ δικαίως ἐπωνομάσθη διὰ τὴν εὐγλωττίαν Χρυσορρόας. Οὐδεμιᾶς τῶν ἐπιστημῶν ὅσαι τότε ἐγινώσκοντο καὶ ἐδιδάσκοντο ὑπῆρξεν ἄγευστος. Ὁ ἐγκωμιαστὴς αὐτοῦ λέγει ὅτι περὶ μὲν τὴν Ἀριθμητικὴν ἦτο ἄλλος Πυθαγόρας καὶ Διόφαντος, περὶ δὲ τὴν Γεωμετρίαν νέος Εὐκλείδης· ὅτι ἦτο ἐγκρατέστατος περὶ τὴν Ἠθικήν, οἵαν ἐδίδαξεν αὐτὴν ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Πλάτων· ὅτι ἀπέβη δεινὸς περὶ τοὺς κανόνας τῆς Λογικῆς καὶ τὰς ῥητορικὰς ἀσκήσεις· ὅτι ἐσπούδασεν ὅλα τὰ μυστήρια τῆς Μουσικῆς, ὅτι ἐγνώρισεν ὅλας τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως, τῆς τε ἐπιγείου καὶ τῆς οὐρανίου, καὶ ὅτι ὡς κολοφῶνα ἁπάσης τῆς ἐγκυκλοπαιδικῆς ταύτης ἐπιστήμης ἐπέθετο τὴν εὐρυτάτην

περὶ θείου μελέτην. Αἱ εἰδήσεις αὗται περὶ τῶν μαθημάτων τὰ ὁποῖα ἐδίδαξεν ὁ Κοσμᾶς εἰς τὸν Ἰωάννην μαρτυροῦσιν ὅτι ἐσῴζοντο τότε εἰσέτι, μέχρι τινὸς τοὐλάχιστον, αἱ περὶ τοῦ συνδυασμοῦ τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς χριστιανικῆς σοφίας παραδόσεις, περὶ οὗ ἄλλοτε ὡμιλήσαμεν ἐν ἐκτάσει ἐν τῷ παρόντι τόμῳ. Τὰ δὲ ἔργα τοῦ μαθητοῦ ἐτίμησαν τῇ ἀληθείᾳ κατὰ τοῦτο τὸν διδάσκαλον, πρὸ πάντων τὰ φιλοσοφικὰ ἔργα. Ἡ διαλεκτικὴ ἀνέκαθεν οὐσιωδῶς ἐπενήργησεν εἰς τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν· «ἡ γὰρ τῆς διαλεκτικῆς δύναμις τεῖχός ἐστι τοῖς δόγμασιν», εἶπεν ὁ μέγας Βασίλειος. Ταύτης λοιπὸν τῆς διαλεκτικῆς κατὰ Ἀριστοτέλην καὶ Πορφύριον καὶ Ἀμμώνιον συνέταξεν ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς μακρὰν ἐξήγησιν, πρὸς χρῆσιν τῶν σχολείων, συντελέσας ὡς οὐδεὶς ἄλλος εἰς τὴν παρ' ἡμῖν κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους ἐπικράτησιν τῆς σπουδῆς τοῦ Ἀριστοτέλους. Ναὶ μὲν καὶ πρότερον ὁ Ἀριστοτέλης ἐμελετᾶτο παρά τε τοῖς μονοφυσίταις, ἐν οἷς ἰδίως διέλαμψε κατὰ τοῦτο ὁ Ἰωάννης ὁ Φιλόπονος, ὡς προηγουμένως ἀνεφέρομεν, καὶ παρὰ τοῖς ὀρθοδόξοις, ἀλλὰ διὰ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ τὸ κῦρος τοῦ Σταγειρίτου ἀπέβη παρ' ἡμῖν ἀναμφισβήτητον. Ὥριζε δὲ τὴν φιλοσοφίαν ἐν γένει ὁ Δαμασκηνὸς «γνῶσιν τῶν ὄντων ᾗ ὄντα ἐστί, γνῶσιν τῆς τῶν ὄντων φύσεως», ἀπεκάλει αὐτὴν «τέχνην τεχνῶν καὶ ἐπιστήμην ἐπιστημῶν» καὶ διῄρει εἰς δύο, τὴν θεωρητικὴν καὶ τὴν πρακτικήν, καταλέγων εἰς τὸ θεωρητικὸν μέρος τὴν θεολογίαν, τὴν φυσιολογίαν, τὴν μαθηματικήν· εἰς δὲ τὸ πρακτικὸν τὴν ἠθικήν, τὴν οἰκονομικήν, τὴν πολιτικήν· ὥστε τὴν διαλεκτικὴν ὑπελάμβανεν οὐχὶ ὡς μέρος τῆς φιλοσοφίας, ἀλλ' ὡς ὄργανον αὐτῆς· «αὐτῇ γὰρ πρὸς πᾶσαν ἀπόδειξιν κέχρηται». Ἐπιστήσωμεν δὲ μᾶλλον τὸν νοῦν εἰς τὴν ἐπιρροὴν ἣν ἤσκησεν ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ Δαμασκηνοῦ ἡ φιλοσοφικὴ ἐκείνη μελέτη, ἐπιρροὴν ἥτις ὑπῆρξε βεβαίως ἀξιοσημείωτος. Ἐὰν ἡ περὶ δρακόντων καὶ στρυγγῶν μικρὰ πραγματεία ἡ ἀποδιδομένη συνήθως εἰς αὐτὸν εἶναι τῷ ὄντι γνησία, ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς εἶχε περὶ τῆς συναφείας τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ὑπερφυσικοῦ κόσμου δοξασίας εὐλογωτέρας οὐ μόνον ὅλων τῶν συγχρόνων αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ πολλῶν χριστιανῶν τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Περὶ δὲ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ θέματος τῆς τῶν εἰκόνων προσκυνήσεως ἐξετράπη μὲν ἐνίοτε εἰς προλήψεις, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἀναπόσπαστοι ἀπὸ τὸν μοναχικὸν βίον ὃν διῆγεν, ἢ ἐλογίζοντο ἀπαραίτητοι ἵνα καταπλήξωσι τὸ πλῆθος, πολλάκις ὅμως μετεχειρίσθη κατὰ τῶν ἀντιπάλων ἐπιχειρήματα τῶν ὁποίων τὴν ὀρθότητα καὶ τὴν δύναμιν πᾶς νουνεχὴς καὶ εἰλικρινὴς ἄνθρωπος δὲν δύναται εἰμὴ νὰ ὁμολογήσῃ.

Εἴτε δὲ εἶχε διατελέσει ὑπουργὸς τοῦ καλίφου εἴτε μή, ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι εἶχεν ἤδη ἀσπασθῆ τὸν μοναχικὸν βίον, ὅτε ἔγραψε τοὺς τρεῖς αὐτοῦ ἀπολογητικοὺς πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἁγίας εἰκόνας λόγους. Ὑπάρχουσί τινες ἀμφιβάλλοντες περὶ τῆς γνησιότητος τῶν λόγων τούτων, ὧν ὁ δεύτερος καὶ ὁ τρίτος εἶναι εἰς πολλὰ ἁπλῆ κατὰ λέξιν ἐπανάληψις ὁ μὲν τοῦ πρώτου, ὁ δὲ τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου. Ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν οἱ λόγοι οὗτοι ἔχουσι πάντοτε σπουδαιότητα κατὰ τοῦτο, ὅτι ἀποδοθέντες ἀνέκαθεν εἰς τὸν Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνὸν συνεταυτίσθησαν μετὰ τῆς ὑπὲρ τῶν εἰκόνων ἐνεργείας αὐτοῦ καὶ περιέχουσι τὰ ἰσχυρότατα ἐπιχειρήματα ὅσα προέτειναν ἔκτοτε οἱ ὑπέρμαχοι τῆς τῶν εἰκόνων προσκυνήσεως. Τούτου ἕνεκα ἐπιχειροῦμεν μικράν τινα αὐτῶν ἀνάλυσιν. Ἐν τῷ πρώτῳ λόγῳ, ὅστις ἐγράφη, ὡς φαίνεται, ἅμα μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ πρώτου βασιλικοῦ κατὰ τῶν εἰκόνων διατάγματος, ὁ Δαμασκηνὸς ἀναιρεῖ ἐπιτηδείως τὸ ἐπιχείρημα τὸ ὁποῖον ὁ Λέων καὶ ἐν γένει οἱ τῆς μεταρρυθμίσεως ὀπαδοὶ ἤντλουν κατὰ τῶν εἰκόνων ἐκ τοῦ θείου παραγγέλματος τοῦ εἰπόντος «οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἴδωλον, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω

καὶ ἐν τῇ γῇ κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασιν ὑποκάτω τῆς γῆς· οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς, οὐδὲ μὴ λατρεύσεις αὐτοῖς· ἐγὼ γάρ εἰμι Κύριος ὁ Θεός». Εἰς ταῦτα ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ἀποκρίνεται λέγων ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι, οὐδένα γνωρίσαντες μεσάζοντα μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, οὐδὲ ἀξιωθέντες νὰ ἴδωσι τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ἐπὶ γῆς, καὶ ἐπομένως ἕνα ἔχοντες μόνον τρόπον προσευχῆς, τὴν ἄμεσον πρὸς τὸν Θεὸν δέησιν, φυσικῷ τῷ λόγῳ οὐδὲν οὐδενὸς ὁμοίωμα ἐν τοῖς εὐκτηρίοις αὐτῶν οἴκοις ἀπεδέχοντο. Πλὴν τούτου ὁ ἀδιάκοπος τοῦ Νομοθέτου φόβος ἦτο μήπως οἱ νήπιοι εἰσέτι περὶ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀντίληψιν Ἰουδαῖοι λατρεύσωσι τὴν κτίσιν παρὰ τὸν Κτίσαντα καὶ ἐξολισθήσωσιν οὕτως εἰς εἰδωλολατρείαν. «Ἰουδαίοις μὲν διὰ τὸ πρὸς εἰδωλολατρείαν εὐόλισθον ταῦτα νενομοθέτητο· ἡμεῖς δέ, θεολογικῶς εἰπεῖν, οἷς ἐδόθη φυγοῦσι τὴν δεισιδαίμονα πλάνην μετὰ τοῦ Θεοῦ γενέσθαι, ἐπεγνωκόσι τὴν ἀλήθειαν, καὶ Θεῷ μόνῳ λατρεύειν, καὶ τῆς θεογνωσίας πλουτῆσαι τὴν τελειότητα, καὶ εἰς ἄνδρα καταντῆσαι τέλειον, παρελθοῦσι τὴν νηπιότητα, οὐκ ἔτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἐσμεν, λαβόντες κριτικὴν ἕξιν παρὰ Θεοῦ καὶ εἰδότες τί τὸ εἰκονιζόμενον καὶ τί τὸ εἰκόνι μὴ περιγραφόμενον. «Οὐ γὰρ εἶδος αὐτοῦ, φησίν, ἑοράκατε». Βαβαὶ τῆς σοφίας τοῦ Νομοθέτου! πῶς εἰκονισθήσεται τὸ ἀόρατον; πῶς εἰκασθήσεται τὸ ἀνείκαστον; πῶς γραφήσεται τὸ ἄποσον καὶ ἀμέγεθες καὶ ἀόριστον; πῶς ποιωθήσεται τὸ ἀνείδεον; πῶς χρωματουργηθήσεται τὸ ἀσώματον; Τί οὖν τὸ μυστικῶς μηνυόμενον; Δῆλον ὡς, ὅταν ἴδῃς διὰ σὲ γενόμενον ἄνθρωπον τὸν ἀσώματον, τότε δράσεις τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς τὸ ἐκτύπωμα· ὅταν ὁρατὸς σαρκὶ ὁ ἀόρατος γενήσηται, τότε εἰκονίσεις τὸ τοῦ ὁραθέντος ὁμοίωμα· ὅταν ὁ ἀσώματος καὶ ἀσχημάτιστος ἄποσός τε καὶ ἀπήλικος καὶ ἀμεγέθης τῇ ὑπεροχῇ τῆς ἑαυτοῦ φύσεως, ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, μορφὴν δούλου λαβών, ταύτῃ συσταλῇ πρὸς ποσότητά τε καὶ πηλικότητα, καὶ χαρακτῆρα περιθῆται σώματος, τότε ἐν πίναξι χάραττε καὶ ἀνατίθει πρὸς θεωρίαν τὸν ὁραθῆναι καταδεξάμενον. Χάραττε τούτου τὴν ἄφατον συγκατάβασιν, τὴν ἐκ Παρθένου γέννησιν, τὴν ἐν Ἰορδάνῃ βάπτισιν, τὴν ἐν Θαβὼρ μεταμόρφωσιν, τὰ πάθη τὰ τῆς ἀπαθείας πρόξενα, τὸν θάνατον, τὰ θαύματα, τὰ τῆς θείας αὐτοῦ σύμβολα φύσεως, δι' ἐνεργείας σαρκὸς ἐνεργείᾳ θείᾳ πραττόμενα, τὸν σταυρὸν τὸν σωτήριον, τὴν ταφήν, τὴν ἀνάστασιν, τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον, πάντα γράφε καὶ λόγῳ καὶ χρώμασι. Μὴ φοβοῦ, μὴ δέδιθι, οἶδα διαφορὰν προσκυνήσεως. Προσεκύνησέ ποτε Ἀβραὰμ τοῖς υἱοῖς Ἐμμώρ, ὅτε τὸ σπήλαιον τὸ διπλοῦν εἰς τάφου κλῆρον ὠνήσατο, ἀνδράσιν ἀσεβέσι καὶ ἀγνωσίαν νοσοῦσι Θεοῦ. Προσεκύνησεν Ἰακὼβ Ἠσαῦ τῷ ἀδελφῷ καὶ Φαραὼ ἀνδρὶ αἰγυπτίῳ, ἀλλὰ μὴν καὶ ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου· προσεκύνησε μὲν ἀλλ' οὐκ ἐλάτρευσε. Προσεκύνησαν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ καὶ Δανιὴλ ἀγγέλῳ Θεοῦ ἀλλ' οὐκ ἐλάτρευσαν. Ἕτερον γάρ ἐστιν ἡ τῆς λατρείας προσκύνησις καὶ ἕτερον ἡ ἐκ τιμῆς προσαγομένη τοῖς κατά τι ἀξίωμα ὑπερέχουσι».

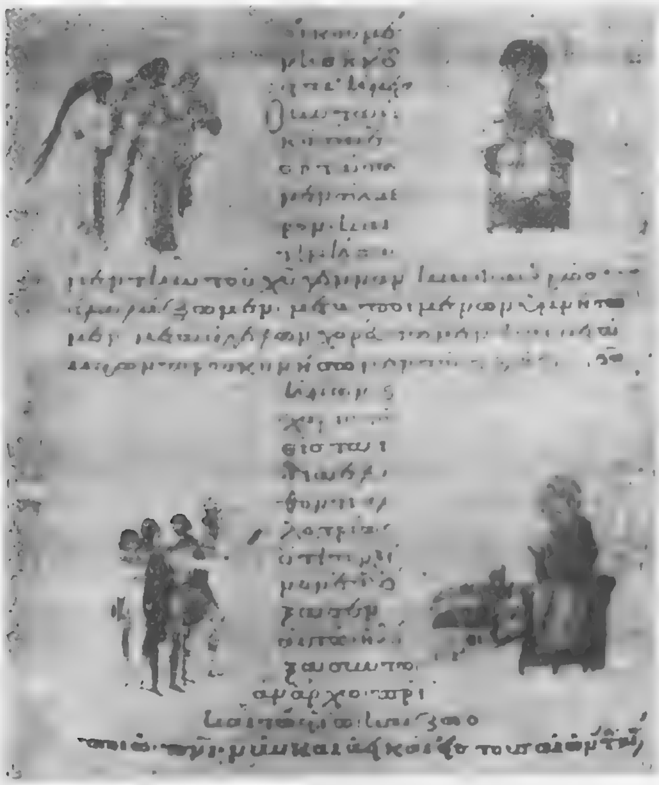
Μόνον λοιπὸν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ ἀπαγορεύεται ἡ ἐξεικόνισις· καὶ ὁ Δαμασκηνὸς πολλαχοῦ διαρρήδην λέγει ὅτι, ἐὰν τούτου ἐποιοῦμεν εἰκόνα, ὄντως ἡμαρτάνομεν, Θεοῦ δὲ σαρκωθέντος καὶ ὀφθέντος ἐπὶ γῆς σαρκὶ καὶ ἀνθρώποις συναναστραφέντος, ἤτοι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐπιτρέπεται νὰ γράφωμεν τὴν εἰκόνα, ἔτι δὲ μᾶλλον τῆς Θεοτόκου καὶ πρὸ πάντων τῶν ἁγίων. Καὶ οὐ μόνον ἐπιτρέπεται νὰ γράφωμεν τὰς εἰκόνας αὐτῶν ἀλλὰ καὶ ἀπαιτεῖται διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἥτις ἔχει χρείαν ἐξωτερικῶν τοιούτων σημείων, ἵνα μὴ λησμονῇ τὰ ἀντικείμενα ἐκεῖνα τῆς εὐλαβείας ἡμῶν καὶ τοῦ σεβασμοῦ. Τοῦτο δὲ τὸ ἐπιχείρημα τὸ ἐξαγόμενον ἐκ τῆς ἀσθενείας τῆς φύσεως ἡμῶν, ἀδυνατούσης ἀμέσως ἐπὶ τὰς νοητὰς θεωρίας ἀνατείνεσθαι καὶ δεομένης οἰκείων καὶ συμφυῶν ἀναγωγῶν, εἶναι τὸ ἰσχυρότερον πάντων ὅσα προτείνει

ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, συνηγορῶν ὑπὲρ τῶν εἰκόνων. «Ὑπόμνημα γάρ ἐστιν ἡ εἰκών, καὶ ὅπερ τοῖς γράμμασι μεμυημένοις ἡ βίβλος, τοῦτο καὶ τοῖς ἀγραμμάτοις ἡ εἰκών· καὶ ὅπερ τῇ ἀκοῇ ὁ λόγος, τοῦτο τῇ ὁράσει ἡ εἰκών· νοητῶς δὲ αὐτῇ ἑνούμεθα». Ἄτοπα ὅμως λέγει ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ὅταν θέλων νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὀφείλομεν νὰ ποιῶμεν τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, οὐ μόνον ἀλλὰ καὶ ἁπάντων τῶν ἁγίων, ὀνομάζει αὐτοὺς στρατὸν τοῦ Κυρίου καὶ παραβαλὼν πρὸς τὸν στρατὸν τοῦ βασιλέως ἀνακράζει· «Ἱστοροῦμεν οὖν Χριστὸν τὸν βασιλέα καὶ κύριον οὐ γυμνοῦντες αὐτὸν τοῦ στρατεύματος. Στρατὸς γὰρ τοῦ Κυρίου οἱ ἅγιοι· γυμνωσάτω ἑαυτὸν τοῦ οἰκείου στρατεύματος ὁ ἐπίγειος βασιλεύς, καὶ τότε τὸν ἑαυτοῦ Βασιλέα καὶ Κύριον». Ἔτι δὲ ἀσθενέστερά εἰσιν ὅσα συνεπάγεται, ἵνα ἀναιρέσῃ τὸν θεῖον Ἐπιφάνιον τὸν ῥητῶς ἀπαγορεύσαντα τὰς εἰκόνας, καὶ τὸν μακάριον Ἀθανάσιον τὸν προστάξαντα ὑπὸ γῆν καλύπτειν τὰ τῶν ἁγίων λείψανα καὶ οὐχὶ ἐν λάρναξι τιθέναι. Πρῶτον μέν, λέγει, ἐνδέχεται νὰ εἶναι παραγεγραμμένος καὶ ἐπίπλαστος ὁ λόγος ἄλλου μὲν ὢν πόνος, ἑτέρου δὲ τὴν ἐπωνυμίαν ἔχων, ὃ πολλοῖς εἴθισται δρᾶν. Δεύτερον, καὶ ἂν ὑποτεθῇ γνήσιος ὁ λόγος, ἴσως ἐνομοθέτησε τὸ μὴ χρῆναι ποιεῖν εἰκόνας ἐπὶ ἄλλῳ τινὶ σκοπῷ ἀναλόγῳ τῆς προμνημονευθείσης τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ἀπαγορεύσεως, ἥτις δὲν ἐγένετο εἰμὴ ἵνα καταργηθῇ τὸ ἄτοπον ἔθος τῶν Αἰγυπτίων, οἵτινες τοὺς ἑαυτῶν νεκροὺς οὐχ ὑπὸ γῆν ἔκρυπτον ἀλλ' ἐπὶ κλινῶν καὶ σκιμπόδων ἐτίθουν. Διότι, ἐπιφέρει παραδόξως ὁ Δαμασκηνός, ὅτι ὁ θεῖος Ἐπιφάνιος δὲν ἀπέκρουσε τὰς εἰκόνας, μάρτυς ἡ ἐκκλησία αὐτοῦ, ἡ μέχρι τῆς σήμερον δι' εἰκόνων οὖσα περικεκοσμημένη. Τρίτον δὲ «οὐ τὸ σπάνιον νόμος τῇ ἐκκλησίᾳ οὐδὲ μία χελιδὼν ἔαρ ποιεῖ, ὡς καὶ τῷ θεολόγῳ Γρηγορίῳ καὶ τῇ ἀληθείᾳ δοκεῖ, οὐδὲ λόγος εἷς δυνατὸς ὅλης ἐκκλησίας τῆς ἀπὸ γῆς περάτων μέχρι τῶν αὐτῆς περάτων ἀνατρέψαι παράδοσιν».

Ἀξία ὡσαύτως σημειώσεως εἶναι ἡ μετριοπάθεια μεθ' ἧς ἀναφέρεται ἐν τοῖς προκειμένοις λόγοις ὁ βασιλεύς, ὁσάκις γίνεται ἄμεσος μνεία τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Χαρακτηρίζεται μὲν ὁ κατὰ τῶν εἰκόνων πόλεμος ὡς ἐνέργεια τοῦ φθονεροῦ διαβόλου καὶ τοῦ ἐχθροῦ τῆς ἀληθείας δαίμονος, καὶ πολεμεῖται ἡ ἐπέμβασις τοῦ βασιλέως εἰς τὰ τῆς ἐκκλησίας. «Οὐ βασιλέων ἐστὶ νομοθετεῖν τῇ ἐκκλησίᾳ.... Βασιλέως ἐστὶν ἡ πολιτικὴ εὐπραξία, ἡ δὲ ἐκκλησιαστικὴ κατάστασις ποιμένων καὶ διδασκάλων.... Ὑπείκομέν σοι, ὦ βασιλεῦ, ἐν τοῖς κατὰ τὸν βίον πράγμασι, φόροις, τέλεσι, δοσιληψίαις, ἐν οἷς σοὶ τὰ καθ' ἡμᾶς ἐγκεχείρισται, ἐν δὲ τῇ ἐκκλησιαστικῇ καταστάσει ἔχομεν τοὺς ποιμένας τοὺς λαλήσαντας ἡμῖν τὸν λόγον καὶ τυπώσαντας τὴν ἐκκλησιαστικὴν θεσμοθεσίαν». Προχωρεῖ δὲ ἐνταῦθα καθ' ἓν εἰσέτι βῆμα καὶ ἀνακράζει· «ληστρικὴ ἔφοδός ἐστιν αὕτη, ἀδελφοί»· ἀλλ' εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀφικόμενος δὲν προβαίνει περαιτέρω. Οὔτε εἰς τὸν δεύτερον οὔτε εἰς τὸν τρίτον λόγον, οἵτινες φαίνονται γραφέντες μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ καὶ τὴν χειροτονίαν τοῦ Ἀναστασίου, δὲν ἀναθεματίζει τὸν βασιλέα· ἀπ' ἐναντίας ῥητῶς λέγει ἐν τῷ δευτέρῳ λόγῳ· «ὀκνῶ γὰρ τέως εἰπεῖν, ὡς ἔφη ὁ θεῖος ἀπόστολος, ἀνάθεμα ἔστω, ἐκδεχόμενος τὴν διόρθωσιν». Καὶ τὰ αὐτὰ αὐταῖς λέξεσιν ἐπαναλαμβάνει ἐν τῷ τρίτῳ λόγῳ.

Ἀφ' ἑτέρου ὅμως διαστρέφει ἐνίοτε δεινῶς τὴν ἀλήθειαν, ὡς ἐπὶ παραδείγματι, ὅταν βεβαιοῖ ἐν τῷ δευτέρῳ λόγῳ ὅνι«καὶ νῦν ὁ μακάριος Γερμανὸς ὁ βίῳ καὶ λόγῳ ἐξαστράπτων ἐρραπίσθη καὶ ἐξόριστος γέγονε, καὶ ἕτεροι πλεῖστοι ἐπίσκοποι καὶ πατέρες, ὧν οὐκ οἴδαμεν τὰ ὀνόματα». Ὅτι ὁ πατριάρχης Γερμανὸς οὔτε ἐρραπίσθη οὔτε ἐξόριστος γέγονεν, εἶναι ἀναμφισβήτητον. Ὅ τε Νικηφόρος καὶ ὁ Θεοφάνης λέγουσι ῥητῶς ὅτι μὴ πεισθεὶς νὰ συναινέσῃ ἐν τῷ Σιλεντίῳ εἰς τὴν ἀπαγόρευσιν τῶν εἰκόνων

παρητήθη καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὸν πατρικὸν οἶκον. Οὐδέτερος δ' ἐξ αὐτῶν εἶχε συμφέρον νὰ καλύψῃ τὴν ἀλήθειαν. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα ὑπὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἀορίστως πως ἐκτραγῳδούμενα περὶ τῶν παθημάτων πλείστων ἐπισκόπων καὶ πατέρων ἀποδείκνυνται ἀνυπόστατα, ἅμα ὑποβάλωμεν αὐτὰ εἰς ἀκριβέστερόν τινα ἔλεγχον. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὡς πρὸς τοὺς πλείστους τούτους ἐπισκόπους καὶ πατέρας οἱ χρονογράφοι δὲν παρέχουσιν ἡμῖν τρόπον ἐξελέγξεως τῆς ἀληθείας, διότι, ὅπως καὶ ὁ Δαμασκηνός, οὐδένα ὀνομαστὶ ἀναφέροντες μάρτυρα ἐν γένει μόνον λέγουσιν, ὁ μὲν Θεοφάνης ὅτι «πολλοί τε κληρικοὶ καὶ μονασταὶ καὶ εὐλαβεῖς λαϊκοὶ ὑπερεκινδύνευσαν τοῦ ὀρθοῦ τῆς πίστεως λόγου τὸν μαρτυρικὸν ἀναδησάμενοι στέφανον», ὁ δὲ Νικηφόρος ὅτι «πολλοὶ τῶν εὐσεβούντων τιμωρίας πλείστας καὶ αἰκισμοὺς ὑπέμενον». Μόνοι οἱ συναξαρισταὶ μνημονεύουσιν ἐξ ὀνόματος πολλῶν ἐπὶ Λέοντος μαρτύρων. Ἀλλὰ τὸ περίεργον εἶναι ὅτι ὅσα περὶ αὐτοῦ δὴ τοῦ

Χειρόγραφον τῶν ὁμιλιῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἐκ βυζαντινοῦ χειρογράφου εὑρισκομένου ἐν Ἱεροσολύμοις

Ἄγγελοι, μάγοι καὶ ποιμένες προσκυνοῦντες τὴν Θεοτόκον καὶ τὸν Σωτῆρα

Δαμασκηνοῦ λέγουσιν εἶναι ἡ πρώτη καὶ κυρία ἀπόδειξις τοῦ πόσον δικαιούμεθα νὰ δυσπιστῶμεν πρὸς τοὺς λόγους αὐτῶν. Τφόντι πρὸς τοῖς ἄλλοις οἱ συναξαρισταὶ διηγοῦνται ὅτι ὁ Λέων διέταξεν εἴς τινα τῶν περὶ αὐτὸν νὰ ἀπομιμηθῇ τὸν χαρακτῆρα τοῦ προμάχου ἐκείνου τῶν εἰκόνων καὶ νὰ γράψῃ ἐπιστολὴν τούτου ὑποσχομένην δῆθεν τῷ Λέοντι τὴν παράδοσιν τῆς Δαμασκοῦ, ὁ δὲ χαλίφης, εἰς ὃν ὁ Λέων ἔπεμψε τὴν ἐπιστολήν, ἀπέκοψε τὴν χεῖρα τοῦ νομιζομένου προδότου, ὅστις ὅμως διὰ θαύματος τῆς Παναγίας Θεοτόκου ἀνέλαβεν αὖθις τὴν χρῆσιν τῆς χειρός. Πολλοὶ τῶν θερμοτέρων ἀντιπάλων τοῦ Λέοντος, καὶ ἰδίως ὁ Λεβώ, δυσπιστοῦσι πρὸς τὸ θαῦμα τοῦτο· καὶ ἅμα δυσπιστήσωμεν πρὸς τὸ θαῦμα δὲν ἠξεύρομεν διατί νὰ παραδεχθῶμεν τὸ γεγονὸς τὸ ὁποῖον ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸ ἱστόρημα ἐκεῖνο. Πλὴν τούτου ὅμως οὐ μόνον οἱ χρονογράφοι ἀποσιωπῶσι τὴν πλαστογραφίαν τοῦ Λέοντος ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τοῖς ἑπομένοις λόγοις οὐδὲν διαλαμβάνει περὶ τοῦ γεγονότος τούτου καὶ τοῦ θαύματος, ἐνῷ ἤθελεν εἶναι τὸ ἰσχυρότερον τῶν ἐπιχειρημάτων πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ θέματος αὐτοῦ. Πῶς

θέλετε λοιπὸν νὰ πιστεύσωμεν εἰς τοὺς ἄλλους τῶν συναξαριστῶν λόγους, ἀφοῦ εἶναι βέβαιον ὅτι περὶ ἑνὸς τῶν ἐπισημοτέρων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δὲν λέγουσιν ἀλήθειαν; Ἄλλως τε ὅσῳ περισσότερον μελετῶμεν τὰ περιστατικὰ τῆς τοῦ Λέοντος βασιλείας τόσῳ μᾶλλον πειθόμεθα ὅτι ἐπιτρέπεται νὰ διστάσωμεν ἂν ὑπῆρξαν ἀληθῶς ποτὲ οἱ πολλοὶ καὶ οἰκτροὶ ἐκεῖνοι μάρτυρες. Οὔτε ἡ διενεργηθεῖσα τότε καινοτομία ἦτο τοσοῦτο σπουδαία ὥστε νὰ προκαλέσῃ ἀφοσιώσεις ἀναλόγους τῶν μαρτύρων τοῦ ἐθνικοῦ διωγμοῦ, οὔτε ὁ χαρακτὴρ τοῦ Λέοντος, καθ' ὅσον γνωρίζομεν αὐτόν, ἦτο τοιοῦτος ὥστε νὰ ἐπιβάλῃ ἀγρίας καὶ ἀπανθρώπους ποινάς· οὐδὲ ἐξετελέσθη ἡ ἐκ μέσου ἀφαίρεσις τῶν εἰκόνων τοσοῦτο γενικῶς ὥστε νὰ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς πολλὰς ἀντιστάσεις. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου συνέβαινε μᾶλλον ὅ,τι ἐπὶ τῶν νόμων οἵτινες ἄλλοτε ἐν διαστήματι πολλῶν αἰώνων ἐξεδίδοντο κατὰ τῶν συμβόλων τοῦ ἐθνικοῦ θρησκεύματος· ἅμα ἐκδοθέντος τοῦ νόμου, οὗτος ἐξετελεῖτό που καί που· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐλησμονεῖτο καὶ ἔπιπτεν εἰς ἀχρηστίαν μέχρις οὗ ἐξεδίδετο νέος νόμος, ὅστις ἐλάμβανε τὰς αὐτὰς περιπετείας. Ἔπαθόν τινες ἐπὶ Λέοντος, ἀλλὰ μᾶλλον διότι περιύβριζον τὸν βασιλέα ἀναισχύντως, ὅπως ἀναγκάζεται νὰ ὁμολογήσῃ αὐτὸς ὁ Λεβώ, ἢ διότι δὲν ἐπείθοντο νὰ παραιτηθῶσι τῆς τῶν εἰκόνων προσκυνήσεως, οἱ δὲ πλεῖστοι τῶν ἀνθισταμένων, καὶ τοιοῦτοι ἦσαν ἐξαιρέτως οἱ μοναχοί, εὕρισκον ἄσυλον ἀσφαλὲς ἐν τῇ μέσῃ Ἰταλίᾳ παρὰ τῷ ἀρχιερεῖ τῆς Ρώμης, ὅστις ἕνεκα πολιτικῶν λόγων καὶ συμφερόντων δὲν ἔπαυεν ἀντιπολιτευόμενος εἰς τὸν Λέοντα καὶ ὑπερμαχῶν ὑπὲρ τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων καὶ ἁπάντων αὐτῆς τῶν ὀπαδῶν.

Τφόντι ὁ διαδεξάμενος τὸν Γρηγόριον Β΄ ἐν τῷ ἀρχιερατικῷ τῆς Ρώμης ἀξιώματι Γρηγόριος ὁ Γ΄ ἀντετάχθη ὡσαύτως εἰς τὸν Λέοντα, καὶ μετὰ πλείονος ἢ ὁ προκάτοχος ζήλου, γράφων πρὸς τοῖς ἄλλοις αὐτῷ ἐπιστολὰς ἐπὶ τοσοῦτον ὑβριστικὰς ὥστε ὁ βασιλεὺς οὔτε ἐδέχετο αὐτάς. Μετ' ὀλίγον μάλιστα, τῷ 732, ὁ πάπας συνεκάλεσε τοπικὴν σύνοδον, ἥτις ἀπεφήνατο πάντα τὸν μὴ προσκυνοῦντα τὰς εἰκόνας προδότην τῆς πίστεως καὶ ἐχθρὸν τῆς ἐκκλησίας. Ἐπεχείρησε δὲ νὰ ἐνισχύσῃ ἔτι μᾶλλον ἑαυτόν, προκαλῶν διαμαρτύρησιν ὅλων τῶν ἰταλικῶν πολιτειῶν, ἀλλ' ἀπέτυχε κατὰ τοῦτο, διότι ἡ κάτω Ἰταλία καὶ ἡ Σικελία δὲν ἔπαυσαν ἀναγνωρίζουσαι τὸ κῦρος τῶν περὶ εἰκόνων ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀποφασισθέντων, μόνη δὲ ἡ μέση Ἰταλία, ἤτοι ἡ Ρώμη, ἡ Ραύεννα καὶ ἡ Πεντάπολις, συνετάσσοντο μετὰ τοῦ πάπα. Ἵνα σωφρονίσῃ τὰς χώρας ταύτας ὁ βασιλεὺς ἐξέπεμψε τῷ 733 στρατὸν ἀξιόλογον· ὁ στόλος ὅμως ὅστις ἔφερε τὸν στρατὸν τοῦτον κατεστράφη κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τρικυμίας ἐν τῇ Ἀδριατικῇ θαλάσσῃ. Ἀλλ' ὁ Λέων, καίτοι ἀποτραπεὶς ὑπὸ τῶν ποικίλων ἄλλων περισπασμῶν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους νὰ ἐκπέμψῃ νέαν στρατιὰν εἰς τὴν Ἰταλίαν, κατέφερεν οὐδὲν ἧττον καιρίαν πληγὴν εἰς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ρώμης δι' ἀξιομνημονεύτου διατάξεως. Εἴπομεν ὅτι μέχρι τῶν χρόνων τούτων ἡ Κρήτη, ἡ κυρίως Ἑλλάς, ἡ Θεσσαλία, ἡ Μακεδονία, ἡ Ἤπειρος καὶ πᾶσα ἡ λεγομένη σήμερον Ἀλβανία ὑπήγοντο ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὸν πάπαν. Ἤδη δὲ ὁ Λέων ἀπέσπασεν ἁπάσας τὰς χώρας ταύτας ἀπ' αὐτὸν καὶ καθυπέβαλεν αὐτὰς εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Οὐδὲ εἰς τοῦτο ἠρκέσθη ἀλλὰ καθυπήγαγεν εἰς τὴν αὐτὴν δικαιοδοσίαν πρὸς τούτοις ὅλας τὰς ἐπισκοπὰς τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας. Καὶ αἱ μὲν τελευταῖαι αὗται δὲν διετέλεσαν ὑποτεταγμέναι εἰς τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως εἰμὴ ἐπὶ τρεῖς ἑκατονταετηρίδας, ἐφ' ὅσον δηλαδὴ διήρκεσεν ἡ ἐπὶ τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας κυριαρχία τῶν ἡμετέρων βασιλέων. Αἱ δὲ ἐντεῦθεν τοῦ Ἀδρίου χῶραι οὐδέποτε ἔκτοτε ἐχωρί-

σθησαν ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Οὐδ' ἔχομεν χρείαν νὰ ἐξηγήσωμεν διὰ μακρῶν εἰς Ἕλληνα ἀναγνώστην ὁπόσον σπουδαία διὰ τὴν ἐθνότητα ἡμῶν ἀπέβη ὡς ἐκ τούτου ἡ πρᾶξις αὕτη τοῦ βασιλέως Λέοντος. Εἶναι πρόδηλον ὅτι, ἂν αἱ προαναφερθεῖσαι χῶραι, ὧν αἱ πλεῖσται ἀποτελοῦσι τὴν κυριωτάτην τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἑστίαν, ἐξηκολούθουν ἔκτοτε διοικούμεναι ὑπὸ κλήρου ἀνατρεφομένου ἐν Ρώμῃ καὶ ἐκεῖθεν ἐξηρτημένου, ὁ ἑλληνισμὸς ἤθελε περιπέσει εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Ὥστε ἡ διάταξις ἐκείνη τοῦ Λέοντος ὑπῆρξε σωτήριος δι' ἡμᾶς οὐδὲν ἧττον τῇ ἀληθείᾳ ἢ ἡ ἐπανειλημμένη κατατρόπωσις τῶν Ἀράβων περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οὐδ' ἐννοοῦμεν πῶς ἀνὴρ Ἕλλην, κατὰ τἆλλα διαπρεπὴς ἐπὶ παιδείᾳ, εὐφυΐᾳ καὶ φιλοπατρίᾳ, ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης, ἀπεδοκίμασε τὸ ἔργον τοῦ Λέοντος ἀξιώσας ὅτι «δύο ἀσεβεῖς αἱρετικοί (ὁ εἰκονομάχος Λέων καὶ ὁ εἰκονομάχος Ἀναστάσιος) ἀφήρπασαν τὴν ἀνατολικὴν Ἰλλυρίαν ἀπὸ τοῦ ἀντάρτου μὲν ἀλλ' ὀρθοδόξου καὶ εὐσεβοῦς ἀρχιεπισκόπου Ρώμης». Προκειμένου περὶ ἱστορικῶν γεγονότων εἶναι ἀδιάφορον τὸ θρησκευτικὸν δόγμα τοῦ πράττοντος. Ὁ μᾶλλον ὀρθόδοξος ἄνθρωπος ἠμπορεῖ νὰ εἶναι κυβερνήτης ὀλέθριος, καὶ τἀνάπαλιν ὁ αἱρετικώτατος ἄνθρωπος νὰ εἶναι καλὸς κἀγαθὸς κυβερνήτης. Τὸ ζήτημα εἶναι ἂν ἡ διάταξις τοῦ Λέοντος, δι' ἧς ἡ Ἑλλὰς ἀπηλλάγη τῆς δικαιοδοσίας ἀρχιερέως ξένου, ἵνα ὑποβληθῇ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν ἀρχιερέως Ἕλληνος, ὑπῆρξεν ἐθνοσωτήριος, περὶ δὲ τούτου οὐδεμία δύναται νὰ προκύψῃ παρ' ἡμῖν ἀμφιβολία. Μόνον εἰς ἀσπόνδους τινὰς ἐχθροὺς ἡμῶν ἐπιτρέπεται νὰ κακίζωσι τὴν πρᾶξιν ἐκείνην τοῦ Λέοντος καὶ τὸ θλιβερὸν εἶναι ὅτι τινὲς ἐξ αὐτῶν ὠφελήθησαν ἐκ τῶν ἀποφάνσεων τοῦ ἡμετέρου θεολόγου, ἵνα ἀποδείξωσι θριαμβευτικῶς τὴν κατ' αὐτοὺς γενομένην τότε εἰς τὴν Ρώμην ἀδικίαν.

Οἱ κυριώτατοι τῶν περισπασμῶν, ὅσοι ἀπέτρεψαν τὸν βασιλέα νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ δυσμάς, ἦσαν αἱ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν μωαμεθανικαὶ ἐπιδρομαί, αἵτινες ἀπὸ τοῦ 734 καὶ ἐφεξῆς ἀπέβησαν συνεχέστεραι καὶ τολμηρότεραι. Ἀλλ' ὁ Λέων ἐπὶ τέλους κατετρόπωσε τοὺς πολεμίους τούτους τῷ 740 ὁλοσχερῶς ἔχων εἰς τοῦτο συναρωγὸν καὶ τὸν υἱὸν Κωνσταντῖνον, ὅστις πρὸ καιροῦ ἀναγορευθεὶς συνάρχων τοῦ πατρὸς ἤρχισεν ἔκτοτε νὰ δίδῃ δείγματα ἐξαιρέτου στρατιωτικῆς ἀξίας. Κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο Σουλεϊμάν, ὁ υἱὸς τοῦ καλίφου Ἰσάμ, ἐξέπεμψε 30.000 ἀνδρῶν ὑπὸ στρατηγοὺς τέσσαρας μέχρι τοῦ ἐν Φρυγίᾳ Ἀκροϊνοῦ, αὐτὸς δὲ παρεπόμενος μετὰ 60.000 ἀνδρῶν ἔφθασε δῃῶν καὶ πορθῶν μέχρι τῶν ἐν Καππαδοκίᾳ Τυάνων. Τότε ὁ Λέων καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος, ἐπελθόντες κατὰ τοῦ ἐν Ἀκροϊνῷ στρατοῦ, κατετρόπωσαν αὐτὸν ἐν μάχῃ μεγάλῃ, ἐξ ἧς μόλις 6.800 ἄνδρες διεσώθησαν παρὰ τῷ στρατῷ τοῦ Σουλεϊμάν, ὅστις βλέπων ὅτι εἶναι ἀδύνατον ν' ἀνθέξῃ ἔσπευσε νὰ ὑποχωρήσῃ ἐν τάχει εἰς Περσίαν [1].

[»Κατὰ τὴν μάχην τοῦ Ἀκροϊνοῦ ἡττήθησαν, λέγει ὁ Θεοφάνης, οἱ περὶ τὸν »Μελὶχ καὶ Βατάλ, καταπολεμηθέντες ὑπὸ Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου, ἐν τῇ μάχῃ »δὲ ταύτῃ ἔπεσεν ὁ Βατάλ. Ὁ Βατὰλ οὗτος εἶναι ὁ περίφημος μωαμεθανὸς ἥρως τοῦ »ἐν τοῖς ἔμπροσθεν μνημονευθέντος ἀραβικοῦ ἰσλαμικοῦ ἔπους Δζαφάρ, ἐπικληθεὶς »Σεΐδ (ἤτοι νικηφόρος ἐν πολέμῳ κατὰ ἀπίστων) καὶ Βατάλ=ἀγωνιστής. Περὶ τοῦ »ἡρωικοῦ ἔπους Βατὰλ παρεμφεροῦς καὶ ἀναλόγου ἐν πολλοῖς πρὸς τὸ μικρασιατικὸν

(1) Περσίαν, εἰς ἣν ὑπεχώρησεν ὁ Σουλεϊμάν, ἐννοεῖ ἐνταῦθα τὸ Ἰράκ (τὰς πέραν τοῦ Εὐφράτου μέχρι τῶν ὁρίων τῆς Περσίας καὶ τοῦ Περσικοῦ κόλπου ἐκτεινομένας περὶ τὸν Τίγρητα χώρας) συγχέων τὸ Ἰρὰκ πρὸς τὸ Ἰράν.

»(καππαδοκικόν) ἑλληνικόν, ἡρωικόν, μεσαιωνικὸν ἔπος Διγενῆς Βασίλειος »Ἀκρίτας, ἐγένετο ἤδη ἱκανὸς λόγος ἀνωτέρω ἐν τοῖς περὶ Μαρδαϊτῶν. Ἡ πρὸς »ἄλληλα παραβολὴ καὶ σύγκρισις τῶν δύο ἐπῶν μαρτυρεῖ ὅτι ἀμφότερα τὰ ἔπη (προ»κειμένου περὶ συγκρίσεως τῶν δύο πρέπει νὰ προτιμηθῇ πάντοτε τὸ τῆς Κρυπτο»φέρης χειρόγραφον τοῦ ἔπους Ἀκρίτα) ἔχουσι τὴν αὐτὴν πηγὴν καὶ κοιτίδα, τὴν »περὶ τὸν Ταῦρον Καππαδοκίαν καὶ τὴν ὅμορον ταύτῃ βόρειον Συρίαν, ὅπως ἀμφότεροι »οἱ ἥρωες τῶν δύο ἐπῶν, ὅ τε χριστιανὸς καὶ ὁ μωαμεθανός, εἰσὶ Καππαδόκαι. Οὐ »μόνον δὲ ἀμφότεροι οἱ ἥρωες ἔχουσιν ἐν πολλοῖς ὁμοιότητα πρὸς ἀλλήλους ὡς πολεμι»σταί (μετὰ τῆς εὐκόλως νοουμένης διαφορᾶς τοῦ ἀποδιδομένου τῷ Ἀκρίτα ἐν τῇ μετα»γενεστέρᾳ διαμορφώσει τοῦ ἔπους φιλανθρωποτέρου χριστιανικοῦ χαρακτῆρος ἀπέναντι »τοῦ ἀπηνοῦς μωαμεθανικοῦ φανατικοῦ χαρακτῆρος τοῦ Βατάλ), ἀλλὰ καὶ τὰ πολλὰ »ἐπεισόδια καὶ αἱ ποικίλαι περιπέτειαι τοῦ βίου αὐτῶν, οἱ τόποι ἐν οἷς πολεμοῦσι, »καὶ οἱ τρόποι αὐτοὶ τοῦ πολεμεῖν καὶ τὰ ὅπλα αὐτὰ καὶ ἡ μαγικὴ δύναμις καὶ οἱ ἔρω»τες αὐτῶν καί τινα ὀνόματα ἡρώων κοινῶν εἰς ἀμφότερα τὰ ἔπη (τοῦ Ἀκρίτου »τὸ ὄνομα ὑπάρχει ἐν τῷ ἔπει Βατάλ, ἐν ᾧ ὁ ἕλλην ἥρως παρίσταται μονομαχῶν οὐχ »ἅπαξ πρὸς τὸν Βατάλ, ὡς στρατηγὸς καὶ βεζίρης τοῦ ἐν Κωνσταντινουπό»λει αὐτοκράτορος, τοὐναντίον δὲ ἐν τῷ ἑλληνικῷ ἔπει δὲν γίνεται ὑπαινιγμὸς περὶ τοῦ »Βατάλ, ἀλλ' ἐν τῷ σπουδαιοτέρῳ χειρογράφῳ τοῦ ἔπους, τῷ τῆς Κρυπτοφτέρης, εἰς »αὐτὸν τὸν Ἀκρίταν ἀποδίδονται πράξεις τοῦ Βατάλ)· ταῦτα πάντα ἐκπληκτικὴν π(ερι»στῶσι τὴν μεταξὺ τῶν δύο ἐπῶν συγγένειαν καὶ ἀποδεικνύουσι τὴν κοινὴν γένεσιν »καὶ καταγωγὴν ἀμφοτέρων ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις, οἵτινες συχνότατα περιήρχοντο »ἀμοιβαδὸν εἰς χεῖρας Ἀράβων καὶ Ἑλλήνων. Ἐν τῷ χειρογράφῳ μάλιστα τῆς Κρυ»πτοφέρης, οὗ ἡ ἀρχὴ «Ἔπαινοι καὶ τρόπαια, ἐγκώμιόν τε τοῦ τρισμάκαρος Ἀκρίτου »Βασιλείου», ἐπὶ τοσοῦτον συγχέονται πρὸς ἀλλήλους οἱ δύο σύγχρονοι ἥρωες δύο ὅλως »ἀντιθέτων πρὸς ἀλλήλους κόσμων ὥστε ὁ χριστιανὸς ἥρως δὲν ὑποτάσσει μόνον »Συρίαν, Βαβυλωνίαν καὶ Ἀρμενίαν, ἀλλὰ μετὰ τὰς χώρας ταύτας ὑποτάσσει πολεμῶν »καὶ χώρας χριστιανικὰς τῆς μ. Ἀσίας, «Χαρζιανήν τε καὶ τὴν Καππαδοκίαν, »τὸ Ἀμόριν τε καὶ τὸ Ἰκόνιον, ἅμα τὴν Ἄγκυραν λέγω τε καὶ πᾶσαν »Σμύρνην», ἃς χώρας πάσας μόνον ὁ Βατὰλ ἠδύνατο νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῶν Ἑλλή»νων πολεμῶν πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Καὶ νομίζει τις, ἀναγινώσκων ταῦτα τὰ ἐν τῷ »ἑλληνικῷ ἔπει τῷ Ἀκρίτᾳ ἀποδιδόμενα πολεμικὰ κατορθώματα, ὅτι ἀναγινώσκει ἐπι»κήν τινα ἀφήγησιν τῆς διὰ μ. Ἀσίας νικηφόρου πορείας τοῦ Μωσλέμ (Μασλαμᾶ) »ἢ Ἀρούν-αλ-Ρασίδ. Καθ' ὃν τρόπον αἱ ἀραβικαὶ αὗται στρατεῖαι ἐκτίθενται ὑπὸ τοῦ »Θεοφάνους, λέγοντος (σ. 407 ἔκδ. πατρ. Migne) «καὶ πολιορκήσας κατέλαβεν ὁ Ἄρων »(Ἀρούν) τὸ Ἡρακλέους κάστρον καὶ Θήβασαν καὶ τὴν Μαλακοπαίαν καὶ »τὴν Σιδερόπολιν καὶ Ἄνδραπα καὶ κατῆλθεν ἕως Ἀγκύρας», νομίζει τις ὅτι »ἀναγινώσκει τὸ τῆς Κρυπτοφέρης χειρόγραφον τοῦ ἔπους Ἀκρίτα Κεφ. Α΄. «Τὴν Ἡρά»κλειαν ὕστερον ἐξήλειψε ταχέως, τὸ Ἀμόριν δὲ καταλαβὼν ἄχρι τοῦ Ἰκονίου» καὶ χειρόγρ. »Τραπεζοῦντος Κεφ. Β΄ 86—87 «καὶ Ἡρακλέους ἐκούρσευσα τὸ Ἀμόριν καὶ τὸ Ἰφέ»ριν»). Ὅτι ὁ Βατάλ (τὸ πλῆρες ὄνομα Τζαφάρ, Σεΐδ, Βατάλ, Γαζῆ. Γαζῆ= »νικητὴς ἐν τῷ κατὰ ἀπίστων ἀγῶνι) ὑπῆρξε πρόσωπον ἱστορικὸν μαρτυρεῖται ἔκ τε τῆς »τοῦ Θεοφάνους ἀνωτέρω παρατεθείσης ἱστορικωτάτης ἀφηγήσεως περὶ τῆς μάχης τοῦ »Ἀκροϊνοῦ, ὅπου ἔπεσεν ὁ Βατάλ, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ μέχρι νῦν ἐγγὺς περίπου τοῦ »τόπου ἐν ᾧ ἔπεσε δεικνυμένου καὶ τιμωμένου τάφου αὐτοῦ καὶ τῆς ἐγγὺς τούτου »ὁμωνύμου τῷ ἥρωι κώμης Σεΐτ Γαζῆ, ἣν ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς πρὸ τεσσάρων ἐτῶν

»(1921) καταλαβὼν ἐτήρησεν ἐπὶ ἔτος ὁλόκληρον καὶ ἧς τὸ ὄνομα πολλάκις διήλαυνε »διὰ τῶν στηλῶν τῶν ἐφημερίδων, χωρίς, ἐννοεῖται, μηδενὸς νὰ ἐξεγείρῃ τὸ διαφέρον »διὰ τὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἰδιάζουσαν θέσιν καὶ σημασίαν τοῦ ὀνόματος, »παρὰ πάντα τὰ ὑφ' ἡμῶν περὶ τούτου δημοσίᾳ γραφόμενα. (Ἴδ. καὶ σύγκρισιν »λεπτομερῆ Ἀκρίτα καὶ Βατὰλ ἐν ταῖς ἡμετέραις «Σημειώσεσι, κριτικαῖς, ἱστορικαῖς »καὶ τοπογραφικαῖς περὶ τοῦ ἔπους Ἀκρίτα» ἐν τῇ ἐπετηρίδι τοῦ πανεπιστημίου ἔτους »1906). Ἀλλὰ καὶ τοῦ Βατὰλ ἡ ἱστορικὴ μορφή, ὅπως καὶ ἡ τοῦ Διγενοῦς Ἀκρίτα, »μεταστᾶσα ἐπὶ τὸ ποιητικὸν ὑπερεφορτώθη μετὰ μυθικῶν διηγημάτων τῆς ἀσιατικῆς »φαντασίας».]

Ἡ λαμπρὰ αὕτη νίκη ἐγένετο κατὰ Μάιον· ἀλλὰ πέντε δὲν παρῆλθον μῆνες καὶ σεισμὸς μέγας συνέβη τῇ 26 Ὀκτωβρίου, ἐπαναληφθεὶς δὲ πολλάκις ἐκ διαλειμμάτων ἐν διαστήματι ἔτους σχεδὸν ὁλοκλήρου ἐπροξένησε συμφορὰς δεινὰς εἴς τε τὴν βασιλεύουσαν καὶ εἰς τὰς πέριξ χώρας. Τὰ χερσαῖα τῆς πόλεως τείχη ἐντελῶς κατέπεσον, πλεῖστα δὲ μνημεῖα καὶ μοναστήρια, πλεῖσται οἰκίαι καὶ ἐκκλησίαι κατηδαφίσθησαν, οὐκ ὀλίγοι ἄνθρωποι ἐθανατώθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ κατεσκήνωσαν πρὸ τῆς πόλεως, ἵνα ἀποφύγωσι τὸν θάνατον. Συγχρόνως ἀνετράπησαν καὶ πόλεις καὶ χωρία ἐν τῇ Θρᾴκῃ καὶ ἡ Νικομήδεια ἐν τῇ Βιθυνίᾳ καὶ ἡ Πραίνετος καὶ ἡ Νίκαια, ἐν ᾗ μία μόνη ἐσώθη ἐκκλησία. Ὁ βασιλεύς, ἵνα θεραπεύσῃ τὰς ζημίας ταύτας, ἠναγκάσθη νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὰς ἄλλας ἐπαρχίας ἐκτάκτους φόρους. Πρὸ πάντων ηὔξησε καθ' ἓν δωδεκατημόριον τὸν τακτικὸν κανόνα τοῦ ἐγγείου φόρου, ψηφίσας ὅτι κατὰ ὁλοκοτίνην θέλει προστίθεσθαι μιλιαρίσιον. Ὁλοκοτίνην ὠνόμαζον εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν τὸ χρυσοῦν νόμισμα, μιλιαρίσια δὲ τὰ ἀργυρᾶ νομίσματα, ὧν δώδεκα ἀπετέλουν ἓν χρυσοῦν. Καὶ ἐπειδὴ εἰς μὲν τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἕνεκα τῶν ἀραβικῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῆς ἐκ τῶν σεισμῶν συμφορᾶς, εἰς δὲ τὰς ἐντεῦθεν τοῦ Ἀδρίου εὐρωπαϊκὰς χώρας ἕνεκεν αὐτῶν τούτων τῶν σεισμῶν καὶ τῆς ὑπὸ Βουλγάρων καὶ Σλαύων καταλήψεως οὐκ ὀλίγων ἐκ τῶν χωρῶν ἐκείνων, ἔτι δὲ καὶ τῶν ἐπιδρομῶν τὰς ὁποίας οὗτοι ἐπεχείρουν εἰς τὰς ἐπιλοίπους, ἡ εἴσπραξις οὐ μόνον προσθέτου μιλιαρισίου ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀνέκαθεν ὡρισμένου κανόνος ἀπέβαινεν ἢ δύσκολος ἢ ἀδύνατος, ὁ βασιλεὺς ἀνενέωσε συγχρόνως εἴς τινας ἐπαρχίας, αἵτινες οὔτε ὑπὸ τῶν σεισμῶν οὔτε ὑπὸ πολεμίων ἔπαθον καὶ ἰδίως εἴς τινα μέρη τῆς Καλαβρίας καὶ τῆς Σικελίας, τὸν κεφαλικὸν ἢ προσωπικὸν φόρον, ὅστις πάλαι ποτὲ καθ' ὅλον τὸ κράτος εἰσπραττόμενος εἶχε πρὸ καιροῦ καταργηθῆ. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ἐδήμευσε τότε ὁριστικῶς τὰ λεγόμενα πατριμόνια τῆς ἐκκλησίας τῆς Ρώμης, δηλαδὴ τὰ κτήματα ὅσα εἶχεν ἡ ἐκκλησία αὕτη ἐντὸς τοῦ κράτους. Οἱ πολέμιοι τοῦ Λέοντος χρονογράφοι κατακρίνουσιν αὐτὸν πικρῶς διά τε τὴν δήμευσιν τῶν πατριμονίων καὶ διὰ τὴν ἀνανέωσιν τοῦ κεφαλικοῦ φόρου εἴς τινα μέρη τῆς Καλαβρίας καὶ τῆς Σικελίας. Ἐν τούτοις ἐνόσῳ ὁ πάπας ἐστασίαζεν, ἤθελεν εἶναι γελοῖον νὰ ἐξακολουθῇ τὸ κράτος νὰ παρέχῃ αὐτῷ τοὺς ἀναγκαίους εἰς συντήρησιν αὐτοῦ πόρους· οὐδὲν δὲ δικαιότερον ἢ τὸ νὰ συντελέσωσιν ἐπαρχίαι τινὲς ὀλιγώτερον τῶν ἄλλων παθοῦσαι εἰς ἀνακούφισιν τῶν συμφορῶν ὅσας δὲν ἔπαυσαν ὑφιστάμεναι αἱ ἄλλαι ἐπαρχίαι. Περιττὸν νὰ προσθέσωμεν ὅτι αὐτὴ ἡ προσθήκη τοῦ μιλιαρισίου δικαιολογεῖται ἀποχρώντως ὑπὸ τῆς ἀνάγκης εἰς ἣν εὑρέθη ὁ βασιλεὺς νὰ ἀνορθώσῃ τὰ καταπεσόντα τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Φαίνεται ὅτι ἄλλοτε ἡ πρωτεύουσα ἐπήρκει ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῆς πόρων εἰς τὴν ἐπιδιόρθωσιν τῶν τειχῶν, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ πρωτεύουσα κατεστράφη τοσοῦτον ὥστε δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ καταβάλῃ οἴκοθεν

ΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

ΟΙΚΟΣ ΤΟΥ ΛΕΟΝΤΟΣ

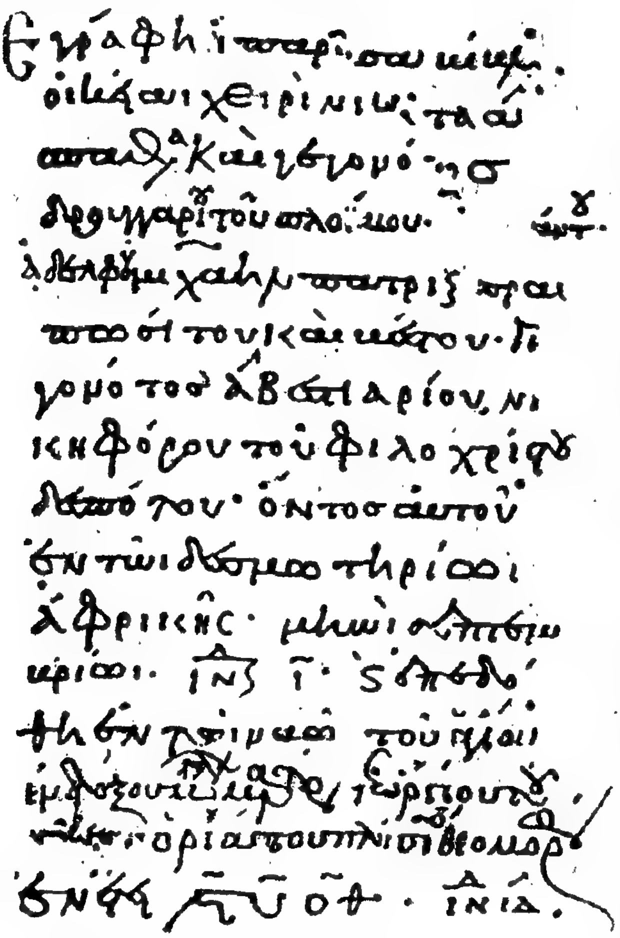
Λέων Γ΄ ὁ Ἴσαυρος (Σύρος)	717—740
Κωνσταντῖνος Ε΄ ὁ Κοπρώνυμος	740—775
Λέων Δ΄	775—780
Κωνσταντῖνος Ϛ΄	780—797
Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία	797—802
Νικηφόρος Α΄	802—811
Σταυράκιος	811
Μιχαὴλ Α΄ Ραγγαβέ	811—813
Λέων Ε΄ ὁ Ἀρμένιος	813—820
Μιχαὴλ Β΄ ὁ Τραυλός	820—829
Θεόφιλος	829—842
Μιχαὴλ Γ΄ ὁ Μέθυσος	842—867

τὴν ἀπαιτουμένην δαπάνην. Τί λοιπὸν εὐλογώτερον ἢ νὰ καταβάλῃ τὴν δαπάνην ταύτην τὸ ἐπίλοιπον κράτος, τοῦ ὁποίου ἡ τύχη ἐξηρτᾶτο κατὰ μέρος ἀπὸ τῆς ἀσφαλείας τῆς πρωτευούσης; Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ προσθήκη τοῦ μιλιαρισίου ἐξηκολούθησε νὰ εἰσπράττεται καὶ ἀφοῦ ἠνωρθώθησαν τὰ τείχη, ὅ ἐστιν ἀπέβη φόρος τακτικός. Ἀλλ' ὁ Λέων δὲν εὐθύνεται διὰ τοῦτο, διότι ἔτος μόνον ἐπέζησε μετὰ τὴν ψήφισιν τοῦ νόμου. Καὶ *ἔπειτα δυστυχῶς παντοῦ καὶ πάντοτε, καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους,* καὶ εἰς αὐτὰ τὰ μᾶλλον εὐνομούμενα κράτη, εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, φόροι πρόσθετοι ἢ ἔκτακτοι ἐπιβληθέντες ἕνεκα ἐξαιρετικῶν περιστάσεων ἀπέβησαν φόροι τακτικοί, διότι ἐξηκολούθησαν εἰσπραττόμενοι πολὺ ἀφοῦ παρῆλθον αἱ προκαλέσασαι αὐτοὺς κατὰ πρῶτον ἐξαιρετικαὶ περιστάσεις. Ὅτι δὲ ἐν γένει οἱ βασιλεῖς τῆς μεταρρυθμίσεως δὲν ἐπίεσαν τὸ ὑπήκοον διὰ καταθλιπτικῆς εἰσπράξεως φόρων ἀπόδειξις ἔστω πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἡ ἀπὸ τῶν χρόνων αὐτῶν ἀρχίσασα νὰ περιπίπτῃ εἰς ἀχρηστίαν ἄδικος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διάταξις τῆς ἐπιβολῆς, περὶ ἧς ὡμιλήσαμεν ἐν ἐκτάσει εἰς τὸ προηγούμενον βιβλίον τοῦ παρόντος τόμου.

Ἐν ἔτει 740 οὔτε οἱ ἀρχαῖοι χρονογράφοι οὔτε οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ ἀναφέρουσιν ἕτερόν τι γεγονός. Καὶ ὅμως ὁ Λέων κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, καθ' ὃ ἤγειρε μὲν τὸ ἔνδοξον περὶ Ἀκροϊνὸν τρόπαιον ἔπασχε δὲ τὴν δεινὴν ἐκείνην τοῦ σεισμοῦ συμφοράν, ἐξέδιδε συγχρόνως τὸν νέον ἀστικὸν τοῦ βασιλείου κώδικα, ὅστις καὶ μόνος ἦτο ἱκανὸς νὰ καταστήσῃ ἀθάνατον τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ κῶδιξ οὗτος κατηγορήθη περὶ τὰ τέλη τῆς ἀκολούθου ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ἀνετράπησαν πάντα τὰ ἔργα τῶν βασιλέων τῆς μεταρρυθμίσεως· ἐντεῦθεν δὲ λησμονηθεὶς καὶ ὅλως ἀποσιωπηθεὶς ὑπὸ τῶν χρονογράφων κατέστη ἄγνωστος εἰς τὰς ἑπομένας γενεάς. Ὀλίγα μέν τινα αὐτοῦ ἀντίγραφα περιεσώθησαν εὐτυχῶς εἰς ἡμᾶς ἀλλὰ μέχρι πρὸ ἐτῶν τριάκοντα δὲν εἶχεν ἐκδοθῆ ὁλόκληρον αὐτοῦ τὸ κείμενον καὶ ἔτι ὀλιγώτερον εἶχεν ἐκτιμηθῆ ἡ ἀξία αὐτοῦ· ἐκ τούτου ἡ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν σιωπή. Μόλις δὲ τῷ 1852 ὁ Ἐδουάρδος Ζαχαρίας, τοῦ ὁποίου οἱ ἀναγνῶσται ἡμῶν γνωρίζουσιν ἤδη τὸ ὄνομα καὶ τὰς ὑπὲρ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ ὑπηρεσίας, ἐδημοσίευσε κατὰ πρῶτον πλῆρες τὸ κείμενον τοῦ νομοθετικοῦ τούτου ἔργου. Καὶ ἔπειτα κατὰ τὰ ἔτη 1856 καὶ 1858 διαπραγματευθεὶς τὴν ἐσωτερικὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνορρωμαϊκοῦ δικαίου περιέλαβεν ἐν αὐτῇ ἀξιόλογον ἀνάλυσιν τοῦ προκειμένου νομοθετήματος. Ὁ νέος κῶδιξ ἐπεγράφετο Ἐκλογὴ τῶν νόμων ἐν συντόμῳ γενομένη παρὰ Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου τῶν σοφῶν καὶ φιλευσεβῶν ἡμῶν βασιλέων, ἀπὸ τῶν Ἰνστιτούτων τῶν Διγέστων, τοῦ Κώδικος καὶ τῶν Νεαρῶν τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ διατάξεων, καὶ ἐπιδιόρθωσις εἰς τὸ φιλανθρωπότερον ἐκτεθεῖσα ἐν μηνὶ Μαρτίῳ Ἰνδ. θ' ἔτους ἀπὸ κτίσεως κόσμου ,ϛσμη'. Ἀλλὰ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης μόνον τὸ τελευταῖον μέρος εἶναι ἀκριβές, τὸ διαλαμβάνον ὅτι διὰ τῆς Ἐκλογῆς ἐγένετο ἐπὶ τὸ φιλανθρωπότερον διόρθωσις τῶν προηγουμένων νόμων. Τὸ δὲ πρῶτον, καθ' ὃ ἡ Ἐκλογὴ συνετάχθη ἐκ τῶν νόμων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, προσετέθη ἴσως ἵνα καλύψῃ τὰς μεγάλας καινοτομίας αἵτινες προέκειτο νὰ εἰσαχθῶσιν εἰς τὸν ἀστικὸν τοῦ ἔθνους βίον. Τῷ ὄντι τὸ νέον τοῦτο νομοθέτημα ἔχει πλείστην σπουδαιότητα διά τε τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ὅλης νομικῆς καὶ πολιτικῆς ἐπιστήμης. Καθότι οὐ μόνον εἶναι ὁ πρῶτος κῶδιξ ὁ ἐπισήμως ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι ἑλληνιστὶ ἐκδοθεὶς ἀλλὰ καὶ ἐρρύθμισε πλεῖστα ὅσα, ἰδίως δὲ τὰ περὶ γάμου καὶ οἰκογενείας, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν

εὐαγγελικωτέρων καὶ χριστιανικωτέρων ἀρχῶν, τὰς ὁποίας πολλάκις μὲν εἶχον παρίδει οἱ προηγούμενοι νόμοι κατὰ πρῶτον δὲ καθιέρωσαν οἱ μεγάλοι ἐκεῖνοι τῆς μεταρρυθμίσεως βασιλεῖς, καὶ αἵτινες τὸ πλεῖστον καταργηθεῖσαι δυστυχῶς ὑπὸ τῶν βραδύτερον ὑπερισχυσάντων ἀντιπάλων αὐτῶν μόλις εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐπέπρωτο νὰ θριαμβεύσωσιν ὁριστικῶς ἐν ταῖς νομοθεσίαις τῶν μᾶλλον πεπολιτισμένων ἐθνῶν.

Αὐτόγραφον Νικήτα
(Ἐν κώδικι τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων)

Ἡ σύνταξις τῆς Ἐκλογῆς ἀνετέθη εἰς τὸν κοιαίστωρα, ἤτοι ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης ὑπουργόν, Νικήταν καὶ εἰς τοὺς ὑπάτους Μαρῖνον καὶ Νόννον· προτάσσεται δὲ τοῦ ἔργου προοίμιον, τὸ ὁποῖον ἀπέφυγε πάλιν νὰ ὁμολογήσῃ τὸν ἀληθῆ σκοπὸν τοῦ νομοθέτου, καὶ ὡς μόνον λόγον τῆς ἐκδόσεως τῆς εὐσυνόπτου καὶ εὐκρινοῦς ταύτης συλλογῆς ἀναφέρει ὅτι τὰ ὑπὸ τῶν προηγουμένων βασιλέων νομοθετηθέντα, καθὸ διεσπαρμένα εἰς πολλὰς βίβλους, κατήντησαν δυσκατάληπτα καὶ πολλάκις ἐντελῶς ἀκατάληπτα, μάλιστα εἰς τοὺς ἐκτὸς τῆς πρωτευούσης οἰκοῦντας ὑπηκόους. Τὸ προοίμιον περιέχει ὡσαύτως ἀξιολόγους τινὰς παραινέσεις πρὸς τοὺς λειτουργοὺς τῆς δικαιοσύνης, καὶ μετὰ τὸ πέρας αὐτοῦ ἔρχονται αἱ διατάξεις τοῦ νέου νόμου, αἵτινες διαιροῦνται εἰς δεκαοκτὼ τίτλους, ὑποδιαιρουμένους εἰς ἄρθρα. Δὲν θέλομεν ἀναλύσει ἐνταῦθα, καὶ τοῦτο διὰ βραχέων, εἰμὴ μόνας τὰς διατάξεις δι᾽ ὧν ἐρρυθμίσθησαν αἱ μεταξὺ συζύγων σχέσεις, αἱ μεταξὺ γονέων καὶ τέκνων, καὶ ἐν γένει αἱ οἰκογενειακαὶ σχέσεις, ἵνα δώσωμεν εἰς τοὺς ἀναγνώστας ἡμῶν ἀκροθιγῆ τινα γνῶσιν τῶν ὑγιῶν ἀρχῶν, τὰς ὁποίας περὶ πάντων τούτων ἐπρέσβευον οἱ παρ᾽ ἡμῖν ὀπαδοὶ τῆς μεταρρυθμίσεως, ἔτι ἀπὸ τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος. Κατὰ τὴν χριστιανικὴν θεωρίαν ὁ γάμος εἶναι ὁ μόνος ἐπιτετραμμένος σύνδεσμος μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἐπερειδόμενος ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ δημιουργίᾳ τοῦ πρώτου ἀνθρωπίνου ζεύγους, καὶ ἔτι μᾶλλον κυρούμενος διὰ τῆς ἕκτης ἐντολῆς. Συνίσταται δὲ εἰς πλήρη καὶ ἀδιάρρηκτον κοινωνίαν μεταξὺ τῶν συζύγων, οἵτινες οὐ μόνον ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους τὰ αὐτὰ δικαιώματα καὶ τὰς αὐτὰς

ὑποχρεώσεις ἀλλὰ καὶ συναποτελοῦσι σάρκα μίαν. Ἐὰν τὸ πρὸ τοῦ Λέοντος δίκαιον ἐνεφορεῖτο τοιούτων ἀρχῶν, δὲν ἤθελεν ἐπιτρέψει τὴν παλλακείαν οὐδ' ἀπονείμει νόμιμα δικαιώματα εἰς τὰ ἐξ αὐτῆς τέκνα, τοὺς λεγομένους φυσικοὺς ἢ νόθους παῖδας, δὲν ἤθελε συγχωρήσει τὴν εὐχερῆ τοῦ γάμου διάλυσιν· ἤθελε χαρακτηρίσει ὡς κοινὴν ὅσον ἐνδέχεται τὴν περιουσίαν τῶν συζύγων καὶ ἤθελεν ὑπολάβει ὡς παρὰ φύσιν πᾶσαν ἀνισότητα περὶ τὰ σχέσεις τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς πρὸς τὰ τέκνα. Ἀλλ' ἡ ἐπιρροὴ τῆς χριστιανικῆς θεωρίας ἐπὶ τοῦ θετικοῦ γαμικοῦ δικαίου ὑπῆρξεν ἐλαχίστη πρὸ τοῦ Λέοντος· ἐπὶ τούτου δὲ κατὰ πρῶτον εἰσήχθη εἰς τοὺς νόμους, δηλαδὴ εἰς τὴν κοινωνίαν αὐτήν, τὸ γνήσιον χριστιανικὸν περὶ γάμου δόγμα. Κατὰ τὴν Ἐκλογὴν παλλακεία μὴ μετατραπεῖσα εἰς γάμον λογίζεται πορνεία, ἡ δὲ πορνεία τιμωρεῖται διὰ διαφόρων κατὰ τὰς διαφόρους περιστάσεις ποινῶν. Κατὰ τὸ πρὸ τοῦ Λέοντος δίκαιον καθιεροῦτο ἡ ἀρχὴ ὅτι «τῶν ἐν ἀνθρώποις παρακολουθούντων τὸ δεθὲν ἅπαν λυτόν»· καὶ ἐπομένως ἐπετρέπετο εὐχερέστατα ἡ τοῦ γάμου διάλυσις καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν ἐξ ἀμοιβαίας συναινέσεως. Ὁπόσον μᾶλλον σωτηριώδη περὶ τούτου δόγματα καθιέρωσεν ἡ Ἐκλογὴ τοῦ Λέοντος, οὕτω πως αὐτολεξεὶ ἀποφαινομένη ἐν τῷ ἄρθρῳ δωδεκάτῳ τοῦ δευτέρου τίτλου· «Τῆς ἀδιαλύτου τῶν γαμικῶς ἐν Κυρίῳ συμβιούντων ἑνώσεως ἡ τοῦ Κτίστου καὶ Δημιουργοῦ τῶν ἁπάντων σοφία ὑπάρχει διδάσκαλος. Αὐτὸς γὰρ εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν ἐξ οὐκ ὄντων τὸν ἄνθρωπον οὐ τὸν αὐτὸν καὶ τὴν γυναῖκα πλάσαι τρόπον ἐκέλευσε, καίπερ δυνάμενος, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀνδρὸς ταύτην ἐδημιούργησεν, ἵνα ἐκ τῆς ἡνωμένης σαφῶς μιᾶς ἐν δυάδι προσώπων σαρκὸς τὸ ἀχώριστον καὶ τῆς συζυγίας νομοθετήσῃ τὸ ἀδιάζευκτον. Ὅθεν οὐδὲ τὴν γυναῖκα τῇ ὑποθέσει τοῦ ὄφεως τῆς πικρᾶς τῷ ἀνδρὶ κατάρξασαν γεύσεως ἀπὸ τούτου ἐχώρισεν οὐδ' αὖ τὸν ἄνδρα τῆς δεσποτικῆς ἐντολῆς τὴν παράβασιν τῇ ὁμοζύγῳ συνεργασάμενον ταύτης διέζευξεν, ἀλλὰ τὴν μὲν ἁμαρτίαν ἐκόλασε τὴν δὲ συζυγίαν οὐκ ἔλυσε. Ταύτῃ τοίνυν τῇ ἐναργεῖ νομοθεσίᾳ, αὖθις καὶ λόγῳ κυρωθείσῃ παρὰ τοῦ Κτίσαντος κατὰ τὸν καιρὸν τῆς τῶν Φαρισαίων ἐρωτήσεως, εἰ ἔξεστιν ἀνθρώπῳ κατὰ πᾶσαν αἰτίαν ἀπολύειν τὴν γυναῖκα, καὶ ἀποκριθέντος τοὺς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ζευχθέντας μηδαμῶς παρὰ τοῦ ἀνθρώπου, παρεκτὸς λόγου πορνείας, χωρίζεσθαι, ἐξακολουθοῦντές τε καὶ πειθόμενοι οὐδὲ ἡμεῖς ἕτερόν τι νομοθετεῖν ὑπὲρ τούτων βουλόμεθα. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ τῆς κακίας εἶδος ἐπιμελῶς τοῖς πολλοῖς τῶν ἀνθρώπων ἐμπολιτεύεται, κἀντεῦθεν ἀγαπητικῶς πρὸς ἀλλήλους μὴ διακείμενοι κατὰ πολλὰς αἰτίας καίπερ μὴ οὔσας τοιαύτας ποιοῦνται τῆς ἑαυτῶν συμβιώσεως τὴν διάζευξιν, ῥητῶς ἐνθεῖναι τῇ παρούσῃ νομοθεσίᾳ δι' ὧν τὰ συνοικέσια λύονται τῶν δεόντων ἐκρίναμεν» !

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δογμάτων τούτων ὡρίσθη διὰ τοῦ ἑπομένου ἄρθρου ὅτι ὁ γάμος δὲν λύεται εἰμὴ 1ον διὰ τὴν πορνείαν τῆς γυναικός· 2ον διὰ φυσικὴν ἀνικανότητα τοῦ ἀνδρός· 3ον δι' ἐπιβουλὴν κατὰ τῆς ζωῆς καὶ 4ον ἐὰν ὁ ἕτερος ἐκ τῶν συζύγων εἶναι λωβός. Πᾶσαι δ' αἱ ἄλλαι αἰτίαι τῆς διαζεύξεως ὅσας ἐπέτρεπε τὸ προηγούμενον δίκαιον ἠκυρώθησαν καὶ ἔπαυσεν οὕτω τὸ σκάνδαλον τῆς εὐχεροῦς τῶν γάμων διαλύσεως, ὅπερ ὅμως ἴσχυσε πάλιν μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐπικρατεῖ παρ' ἡμῖν.

Οὐσιωδῶς ὡσαύτως διαφέρει τοῦ προηγουμένου δικαίου ἡ Ἐκλογὴ τοῦ Λέοντος καὶ ὡς πρὸς τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐρρύθμισε τὰ περὶ τῆς περιουσίας τῶν συζύγων. Ἡ ἐν τῇ Ἐκλογῇ ὡς πρὸς τοῦτο ἐπικρατοῦσα ἀρχὴ εἶναι ὅτι ὁ γάμος συνεπάγεται ἑνότητα οὐ μόνον τῶν προσώπων ἀλλὰ καὶ τῆς περιουσίας, καὶ ὅτι ἡ κοινὴ αὐτὴ κτῆσις πρέπει νὰ εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ὁλοσχερής, καθ' ὅσον δηλαδὴ οἱ σύζυγοι

ἐγέννησαν ἢ δὲν ἐγέννησαν τέκνα. Εἰς τὴν πρώτην περίστασιν ἡ κοινὴ κτῆσις ὑφίσταται καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἑτέρου τῶν συζύγων, ὁ δὲ ἐπιζῶν ἀναλαμβάνει τὴν διαχείρισιν οὐ μόνον τῆς προικὸς καὶ τῆς προγαμιαίας δωρεᾶς ἀλλὰ μέχρι τινὸς τῆς ὅλης περιουσίας τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικός. Ἡ Ἐκλογὴ ἀπορρίπτει τὴν ἀξίωσιν τοῦ προηγουμένου δικαίου ὅτι ἡ προὶξ πρέπει νὰ εἶναι ἴση τῆς προγαμιαίας δωρεᾶς· καθότι ὁ ἱερὸς τοῦ γάμου χαρακτὴρ προϋποτίθησιν οὐχὶ τὴν ἰσότητα τῆς ἀμοιβαίας εἰσφορᾶς ἀλλ' ἴσον δίκαιον ἐπὶ τῆς ἀμοιβαίας περιουσίας.

Πλὴν τούτου ἡ Ἐκλογὴ κατήργησε καὶ τὰ τελευταῖα ἴχνη τῆς ὑπερόγκου καὶ παρὰ φύσιν ἐξουσίας ἣν εἶχεν ὁ πατὴρ ἐπὶ τῶν τέκνων κατὰ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον καὶ τῆς ἀνισότητος ἣν καθιέρου μεταξὺ τῶν δικαιωμάτων τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρός. Κατὰ τὴν νομοθεσίαν τοῦ Λέοντος ἡ μήτηρ ἔχει τὰ αὐτὰ δικαιώματα ὅσα καὶ ὁ πατήρ· ἐπὶ τοῦ γάμου τῶν τέκνων λόγου χάριν ἀπαιτεῖται οὐ μόνον τοῦ πατρὸς ἡ συναίνεσις ἀλλὰ καὶ τῆς μητρός. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς ἡ πατρικὴ ἐξουσία ἐξακολουθεῖ ἐνασκουμένη καθ' ὁλοκληρίαν ὑπὸ τῆς μητρὸς οὐχὶ ὡς ἐπιτρόπου ἀλλ' ὡς ἐχούσης αὐτοδικαίως τὴν ἐξουσίαν ἐκείνην. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ Ἐκλογὴ ἐν τῇ περιπτώσει τοῦ θανάτου ἀμφοτέρων τῶν γονέων καθιέρωσεν ὡς πρὸς τὴν ἐπιτροπείαν τῶν ἀνηλίκων παράδοξόν τινα διάταξιν· ἡ ἐπιτροπεία δὲν μετέβαινεν εἰς τοὺς ἐξ ἀδιαθέτου κληρονόμους τῶν θανόντων, ἀλλά, ἐὰν οἱ γονεῖς τελευτῶντες δὲν προενόουν περὶ τούτου (ὅτε «φυλαττέσθω ἐκείνων ἡ βούλησις»), ἀνετίθετο ἐν μὲν τῇ Κωνσταντινουπόλει εἰς τὸ ὀρφανοτροφεῖον καὶ τοὺς ἄλλους εὐαγεῖς οἴκους καὶ τὰς ἐγνωσμένας ἐκκλησίας, ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις εἰς τὰ ἐπισκοπεῖα, τὰ μοναστήρια καὶ τὰς ἐκκλησίας. Αὕτη ἡ τοῦ κλήρου ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀνάμιξις ἦτο ἄτοπος· ἀλλ' ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς δὲν γνωρίζομεν τοὺς ὑπαγορεύσαντας τὴν διάταξιν ταύτην εἰδικοὺς λόγους δὲν ἔχομεν ἀφ' ἑτέρου τὴν ἀξίωσιν νὰ παραστήσωμεν τοὺς ὀπαδοὺς τῆς μεταρρυθμίσεως ὡς ἐν παντὶ ἀναμαρτήτους. Ὁπόσον ὅμως εἰς πολλὰ ἄλλα ὑπῆρξαν ἀνώτεροι τοῦ αἰῶνος αὐτῶν! Τῳόντι, ἀφοῦ διὰ τῶν διαφόρων προεκτεθεισῶν διατάξεων καθιερώθη μὲν ὅτι ὁ γάμος εἶναι ὁ μόνος νόμιμος ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς σύνδεσμος, κατέστη δὲ ἡ συνάφεια αὕτη ὅσον ἔνεστιν ἀδιάρρηκτος καὶ ἀνυψώθη ἡ γυνὴ εἰς ἴσην πρὸς τὸν ἄνδρα θέσιν, ἔπειτα ἡ Ἐκλογὴ ἐπεχείρησε νὰ καταστήσῃ σφιγκτότερον καὶ τὸν δεσμὸν τῆς ὅλης οἰκογενείας διὰ διαφόρων ἑτέρων διατάξεων καὶ ἰδίως διὰ τῶν περὶ κληρονομίας ὁρισμῶν· Ἐπὶ τῶν προκειμένων καινοτομιῶν ἀρκούμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι, κατὰ τὴν νέαν νομοθεσίαν, ἂν ὁ ἀδιάθετος, δηλαδὴ χωρὶς νὰ ἀφήσῃ διαθήκην, τελευτήσας δὲν ἔχῃ τέκνα ἢ ἔγγονα, κληρονομοῦσιν αὐτὸν ὁ πατὴρ αὐτοῦ καὶ ἡ μήτηρ, οὐχὶ δὲ συγχρόνως οἱ ἀδελφοὶ καὶ αἱ ἀδελφαί, ὅπως ὥριζε τὸ προηγούμενον δίκαιον. «Ἐὰν υἱὸς ἢ θυγάτηρ, λέγει τὸ ἄρθρον τρίτον τοῦ τίτλου ἕκτου, τῶν γονέων ζώντων, τελευτήσωσιν ἄτεκνοι καὶ ἀδιάθετοι, ἀδελφοὺς ἢ καὶ ἀδελφὰς ὁμοπατρίους ἔχοντες, τὴν τούτων κληρονομίαν εἰς τοὺς γονεῖς ἐπανάγεσθαι καὶ μὴ ἔχειν ἄδειαν τοὺς ἀδελφοὺς περὶ τούτων λέγειν τι». Ἡ διάταξις αὕτη μαρτυρεῖ τὴν βαθεῖαν συνείδησιν τοῦ πρέποντος, ἣν εἶχεν ὁ νομοθέτης ἐκεῖνος· διότι ἄτοπον εἶναι νὰ γίνωνται οἱ γονεῖς συγκληρονόμοι τῶν ἰδίων τέκνων, νὰ παράγωνται οὕτω πολλάκις ἀμφισβητήσεις καὶ δίκαι μεταξὺ γονέων καὶ τέκνων καὶ νὰ ἐλαττῶνται αἱ προσδοκίαι τὰς ὁποίας καλὸν εἶναι πάντοτε τὰ τέκνα νὰ ἔχωσιν ἀπὸ τοὺς γονεῖς καὶ ἐν γένει νὰ δηλητηριάζεται ἡ ἀμοιβαία στοργὴ καὶ εὐλάβεια, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν κυρίαν ἠθικὴν βάσιν τῆς οἰκογενείας.

Μία τῶν μᾶλλον ἀξιομνημονεύτων διατάξεων τῆς Ἐκλογῆς εἶναι ἡ τοῦ ἄρθρου πρώτου τοῦ τίτλου δευτέρου, δι' οὗ ὁρίζεται ὅτι πρὸς σύστασιν γάμου ἀρκεῖ οἱ σύζυγοι

νὰ εἶναι χριστιανοί, δηλαδὴ αἴρεται ἐκ μέσου πᾶν κώλυμα εἰς τὸν μεταξὺ ὀρθοδόξου καὶ αἱρετικοῦ γάμον. Πρὸ τοῦ Λέοντος ἡ ἐκκλησία εἶχε ρητῶς ἀπαγορεύσει πάντα τοιοῦτον μικτὸν γάμον διὰ τοῦ 72 κανόνος τῆς ἐν τῷ Τρούλλῳ συνόδου τοῦ διαλαμβάνοντος ἐπὶ λέξεως· «μὴ ἐξέστω ὀρθόδοξον ἄνδρα αἱρετικῇ συνάπτεσθαι γυναικί, μήτε μὴν αἱρετικῷ ἀνδρὶ γυναῖκα ὀρθόδοξον συζεύγνυσθαι». Ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη δὲν εἶχεν εἰσχωρήσει μὲν εἰς τοὺς ἀστικοὺς νόμους, οὐχ ἧττον ὅμως καὶ οὗτοι περιώριζον οὐσιωδῶς τοὺς μετὰ αἱρετικῶν γάμους, στεροῦντες τοὺς αἱρετικοὺς πολλῶν πολιτικῶν καὶ ἀστικῶν δικαιωμάτων καὶ ἀπονέμοντες εἴς τε τοὺς ὀρθοδόξους συζύγους καὶ εἰς τὰ ὀρθόδοξα τέκνα πολλὰ προνόμια καὶ πλεονεκτήματα, ὡς πρὸς τὴν προικῴαν καὶ κληρονομικὴν περιουσίαν. Ὥστε ὁ Λέων διὰ τῆς πραπαρατεθείσης διατάξεως τῆς Ἐκλογῆς καθιέρωσε πρῶτος ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν ἐντελῆ ἐνώπιον τοῦ ἀστικοῦ νόμου ἰσότητα τῶν χριστιανῶν, ἀδιαφόρως ἂν ἦσαν ὀρθόδοξοι ἢ αἱρετικοί· καὶ ἔλυσεν οὕτω κατὰ τὰς ὑγιεστέρας ἀρχάς, ἀπὸ τῆς 8 ἑκατονταετηρίδος, τὸ ζήτημα τοῦ λεγομένου μικτοῦ γάμου, τὸ ὁποῖον ἐπέπρωτο μέχρις ἐσχάτων νὰ παραγάγῃ τοσαύτας δυσκολίας εἰς τὴν νεωτέραν ἡμῶν κοινωνίαν.

Εἰς τὴν βραχεῖαν ταύτην τῆς Ἐκλογῆς ἐξέτασιν περιοριζόμενοι δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ ἐκφέρωμεν γενικήν τινα περὶ αὐτῆς παρατήρησιν. Ὁπόσα ἐρρήθησαν περὶ τῆς ὀλίγης τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους δεξιότητος ὡς πρὸς τὴν ρύθμισιν τῆς ἀστικῆς νομοθεσίας καὶ περὶ τῆς κατὰ τοῦτο ὑπεροχῆς τῶν Ρωμαίων! Ἀλλὰ τί ἆρά γε εἶναι ὁ προκείμενος κῶδιξ τοῦ Λέοντος καὶ τοῦ Κωνσταντίνου; Ρωμαϊκὴ νομοθεσία; βεβαίως ὄχι· διότι οἱ βασιλεῖς ἐκεῖνοι οὔτε ρωμαῖοι ἦσαν οὔτε λατινιστὶ ἔγραψαν καὶ πρὸς τούτοις ριζηδὸν ἐτροπολόγησαν τὴν ρωμαϊκὴν νομοθεσίαν. Ἡ Ἐκλογή, τῆς ὁποίας οὐδεὶς σήμερον δύναται νὰ ἀρνηθῇ τὴν μεγάλην νομοθετικὴν ἀξίαν, ἦτο ἔργον ἑλληνικόν· ναὶ μὲν ὄχι προϊὸν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὁποῖον ἦτο ἐπὶ Λυκούργου καὶ Σόλωνος, ἀλλὰ προϊὸν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὁποῖον διεμορφώθη διὰ τῆς διαδόσεως αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ διὰ τῆς παραδοχῆς τοῦ χριστιανικοῦ θρησκεύματος. Τὸ ἑλληνικὸν τοῦτο ἔθνος δὲν ἦτο, ἐπαναλαμβάνομεν, τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ἔθνος, πολλοῦ γε δεῖ, ἀλλ' ἦτο νέα τις τοῦ ἔθνους φάσις· καὶ τὸ περίεργον, ἐνῷ ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ αὐτοῦ φάσει τὸ ἔθνος τοῦτο ἀπέβαλε πολλοὺς τῶν λαμπροτέρων χαρακτήρων τῆς ἀρχαιότητος, παρήγαγεν ἐν τούτοις νομοθέτημα, τοῦ ὁποίου οἱ ὁρισμοὶ λογίζονται μέχρι τῆς σήμερον ὡς οἱ ἄριστοι τῶν ὅσοι ποτὲ ἐκανόνισαν τὰ κατὰ τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογένειαν. Οὐδὲ εἰς τοῦτο ἠρκέσθησαν οἱ βασιλεῖς Λέων καὶ Κωνσταντῖνος, ἀλλ' ἐὰν παραδεχθῶμεν τὴν δεδικαιολογημένην γνώμην τοῦ Ἐδουάρδου Ζαχαρία, συγχρόνως μετὰ τῆς Ἐκλογῆς, ἢ ὀλίγον μετ' αὐτήν, ἐξεδόθη τότε καὶ ἕτερός τις νόμος, ἐπιγραφόμενος μὲν Νόμος γεωργικὸς κατ' ἐκλογὴν ἐκ τῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ βιβλίων, πράγματι δὲ πολλὰ τροπολογήσας τῶν ἐν τῇ προκειμένῃ νομοθεσίᾳ ὁρισθέντων. Ἤθελεν εἶναι ἐκτὸς τοῦ προκειμένου νὰ ἀναλύσωμεν ἐνταῦθα τὸν ἀγροτικὸν τοῦτον ἀστυνομικὸν κώδικα. Τοῦτο μόνον παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ κῶδιξ οὗτος κατήργησεν ἐν μέρει σιωπηλῶς καὶ ἐν μέρει ρητῶς τὴν ἀρχὴν ὅτι οἱ γεωργοὶ εἶναι διὰ παντὸς συνδεδεμένοι μετὰ τοῦ κτήματος εἰς ὃ ἀνήκουσι διὰ τῆς γεννήσεως ἢ διὰ μακροχρονίου διαμονῆς (Κεφ. Β´ Βιβλ. Θ´ τοῦ παρόντος τόμου), ἐν ἄλλαις λέξεσι κατήργησε τὴν λεγομένην δουλοπαροικίαν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἀνετράπη βραδύτερον ἡ διάταξις αὕτη ὅπως αἱ πλεῖσται ἀγαθαὶ τῶν βασιλέων τῆς μεταρρυθμίσεως διατάξεις ἀλλ' οὐδὲν ἧττον τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος δύναται νὰ καυχηθῇ ὅτι ὑπῆρξαν παρ' αὐτῷ ἡγεμόνες καταργήσαντες ἔτι ἀπὸ τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος τὸν ἐπαχθῆ ἐκεῖνον θεσμόν,

ὅστις ἐπὶ πολὺν μετέπειτα χρόνον βασανίσας τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης, δὲν ἐξέλιπεν ὁλοσχερῶς ἐξ αὐτῆς εἰμὴ διὰ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καί τινων μεγάλων νομοθετικῶν διατάξεων τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔτους 741 ἀπεβίωσεν ὁ Λέων ἐξ ὕδρωπος, ἢ κατ' ἄλλους ἐκ δυσεντερίας, βασιλεύσας ἔτη 25 περίπου. Καὶ ἤδη προκειμένου νὰ ἐκφέρωμεν τὴν τελευταίαν κρίσιν ἡμῶν περὶ τοῦ ἀνδρός, ὡς συμπέρασμα τοῦ ὅλου αὐτοῦ βίου καὶ πολιτεύματος, ὁμολογοῦμεν ὅτι ἡ κρίσις αὕτη δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι οὔτε πλήρης οὔτε ἀκριβής. Περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ αὐτοῦ βίου τοσοῦτον ἀτελεῖς περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς εἰδήσεις ὥστε δὲν ἠξεύρομεν ἀσφαλῶς οὔτε ποῦ ἐγεννήθη. Οἱ μὲν ἔλεγον αὐτὸν ἐξ Ἰσαυρίας καταγόμενον, οἱ δὲ ἐκ τῆς πόλεως Γερμανικείας (¹), κειμένης εἰς τὴν βόρειον Συρίαν. Καὶ ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ διαφωνίᾳ ὑποφαίνεται ἤδη ἡ πάλη ἥτις ἔμελλε νὰ συγκροτηθῇ περὶ ὅλου αὐτοῦ τοῦ βίου· διότι οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ πρὸ πάντων ἰσχυρίζοντο ὅτι πατρίδα εἶχε τὴν Ἰσαυρίαν, νομίζοντες ὅτι θέλουσιν ἐλαττώσει τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀνδρός, ἂν ἐπικρατήσῃ ἡ γνώμη ὅτι ἐγεννήθη εἰς χώραν τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἐφημίζοντο ἰδίως διὰ τὸν τραχὺν καὶ λῃστρικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα· τούτου δ' ἕνεκα εἴθισται παρά τε τοῖς σῳζομένοις χρονογράφοις καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐπισήμῳ γλώσσῃ τῶν καταβαλόντων τὴν μεταρρύθμισιν βασιλέων νὰ ὀνομάζωνται Ἴσαυροι οὐ μόνον ὁ ἀρχηγέτης ἀλλὰ καὶ ἅπαντες οἱ βασιλεῖς τῆς μεταρρυθμίσεως ἐκείνης, τὰ δὲ νομοθετήματα αὐτῶν νὰ ἀποκαλῶνται φληναφίαι παρὰ τῶν Ἰσαύρων ἐκτεθεῖσαι.

Τὸ περιεργότερον εἶναι ὅτι οὐδὲ τὸ ὄνομα τοῦ Λέοντος ἀκριβῶς γνωρίζομεν· διότι οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ χρονογράφοι ἀξιοῦσιν ὅτι κατ' ἀρχὰς ἐλέγετο Κόνων καὶ ἔπειτα μετωνομάσθη Λέων, μὴ ἐξηγοῦντες πόθεν προῆλθεν ἡ μεταβολὴ αὕτη. Ἄλλοι προγενέστεροι Ἴσαυροι εἶχον τῷ ὄντι μεταβάλει τὰ ἀρχικὰ αὐτῶν ὀνόματα εἰσελθόντες εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ κράτους, ἀλλὰ τοῦτο διότι τὰ ὀνόματα ταῦτα ἦσαν παντελῶς βάρβαρα, ἐνῷ τὸ ὄνομα Κόνων ἦτο ἐπίσης ἑλληνικὸν ὅσον καὶ τὸ Λέων. Πλὴν τούτου ὁ Θεοφάνης ἰδοὺ πῶς ἱστορεῖ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐγνώσθη κατὰ πρῶτον τὸ ἀρχικὸν ἐκεῖνο τοῦ Λέοντος ὄνομα. Ὅτε ὁ βασιλεύς, καλέσας τὸν πατριάρχην Γερμανόν, ἐπεχείρησε, λέγει, νὰ μεταπείσῃ αὐτὸν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων, ὁ ἀρχιερεὺς ἀπεκρίθη· «τὴν μὲν καθαίρεσιν τῶν ἁγίων καὶ σεπτῶν εἰκόνων ἀκούομεν ἔσεσθαι ἀλλ' οὐχ ἐπὶ τῆς σῆς βασιλείας· τούτου δὲ ἐπαναγκάσαντος εἰπεῖν ἐπὶ τίνος βασιλείας ἔφη· ἐπὶ Κόνωνος. Ὁ δὲ ἔφη· τὸ βαπτιστικόν μου ὄνομα ἐν ἀληθείᾳ Κόνων ἐστίν. Ὁ δὲ πατριάρχης ἔφη: μὴ γένοιτο, Δέσποτα, διὰ τῆς σῆς βασιλείας τὸ κακὸν τοῦτο τελεσθῆναι». Ἀλλ' εἶναι ἆρά γε πιθανὸν ὅτι, ἐνῷ ὁ Λέων ἦτο πρὸ εἰκοσαετίας εἰς τὰ δημόσια πράγματα καὶ εἰς τὰ ὕπατα τῶν ἀξιωμάτων, ὅ ἐστι γνωστότατος ἄνθρωπος, πρὸ ἑπταετίας δὲ καὶ βασιλεύς, τότε κατὰ πρῶτον ἀπεκαλύπτετο ὅτι τὸ βαπτιστικόν του ὄνομα ἦτο ἄλλο παρ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔφερεν; Ὁ Νικηφόρος δὲν μνημονεύει παντάπασι τοῦ ὀνόματος Κόνων. Τὸ δὲ καθ' ἡμᾶς δὲν ἐχρονοτριβήσαμεν ἐπ' ὀλίγον εἰς τὸ ἄλλως ἀσήμαντον τοῦτο ζήτημα εἰμὴ ἵνα φέρωμεν νέαν ἀπόδειξιν τῶν ἀμφιβολιῶν αἵτινες προκύπτουσιν ἅμα θελήσῃ τις νὰ ἐξακριβώσῃ τὰ κατὰ τὸν Λέοντα.

Ὅ,τι μόνον φαίνεται βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ γονεῖς τοῦ Λέοντος ἦσαν πένητες ἄνθρωποι, ὅτι μετῴκησαν ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας εἰς τὴν Θρᾴκην καὶ ὅτι κατασταθέντες εἰς τὴν πόλιν Μεσημβρίαν ἐκτήσαντο περιουσίαν τινὰ διὰ τοῦ ἐμπορίου τῶν ζῴων

(¹) Τῆς νῦν π. Μαράς (Marach).

'Εκεῖ εὑρίσκοντο, ὅτε, στρατεύσαντος τοῦ 'Ιουστινιανοῦ Β' κατὰ τῶν Βουλγάρων, ἔπαθεν ὁ στρατὸς ἔνδειαν τροφῶν, ὁ δὲ Λέων, ὅστις ὑπηρέτει ἐν αὐτῷ, προέτρεψε τὸν πατέρα του νὰ πέμψῃ τῷ βασιλεῖ δῶρον πεντακοσίων προβάτων· ἐντεῦθεν ὁ Λέων ἠξιώθη τῆς εὐνοίας τοῦ 'Ιουστινιανοῦ, ὅστις προήγαγεν αὐτὸν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ σπαθαρίου. 'Αλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ ὕποπτος ἐκεῖνος βασιλεὺς ἀπεμάκρυνεν αὐτὸν ἐκ τῆς αὐλῆς καὶ ἐξέπεμψεν εἰς δυσχερεστάτην τινὰ περὶ τὰ Καυκάσια ὄρη στρατείαν, ἐπ' ἐλπίδι ὅτι οὐδέποτε θέλει ἐπανέλθει ἐκεῖθεν. 'Ο Λέων ὅμως πολυμήχανος ὢν ἐσώθη καὶ ἐπιστρέψας εἰς Κωνσταντινούπολιν προεχειρίσθη ὑπὸ τοῦ τότε βασιλεύοντος 'Αρτεμίου στρατηγὸς τῶν ἀνατολικῶν· ἀπὸ δὲ τοῦ ἀξιώματος τούτου ὁρμώμενος κατέλαβε τῷ 717, ὡς γνωρίζομεν ἤδη, τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Τοιαῦτα εἶναι τὰ μόνα ἀσφαλῆ ὁπωσοῦν γεγονότα ὅσα γινώσκομεν περὶ αὐτοῦ πρὶν βασιλεύσῃ. 'Αφοῦ δὲ ἐβασίλευσεν, οὐδὲν ἀναφέρουσιν οἱ χρονογράφοι περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ αὐτοῦ βίου καὶ χαρακτῆρος. 'Αλλ' ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων εἰδήσεων δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ Λέων, γεννηθεὶς εἰς τὰς ἀνατολικὰς τοῦ κράτους ἐπαρχίας, ὅπου πρὸ ἑνὸς μάλιστα αἰῶνος τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα ἔλαβε σπουδαιότατον χαρακτῆρα διὰ τὸν συνεχῆ σχεδὸν θρίαμβον τοῦ μωαμεθανικοῦ κηρύγματος καὶ τὴν οὐδὲν ἧττον συνεχῆ ὑποχώρησιν τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος, ἦτο φυσικὸν νὰ κυριευθῇ ἐκ νεότητος ἀπὸ τὴν ἐκεῖθεν προκύψασαν ἰδέαν τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ἐπέλθῃ θρησκευτική τις καὶ κοινωνικὴ μεταρρύθμισις ἐντὸς τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Τούτου ἕνεκα προθύμως συνετάχθη μετὰ τῆς μερίδος ἥτις ἐξεπροσώπει τὴν ἰδέαν ταύτην ἐν Κωνσταντινουπόλει. 'Οποία τις ἦτο ἡ παιδεία αὐτοῦ ἄδηλον. 'Αλλ' ἐν τῇ στρατιωτικῇ ὑπηρεσίᾳ καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν πολλῶν καὶ δυσχερῶν περιπετειῶν εἰς τὰς ὁποίας εὑρέθη ὡς στρατηγὸς προσεκτήσατο τὸ πρακτικὸν ἐκεῖνο πνεῦμα τὸ ὁποῖον, ἂν δὲν ἀναπληροῖ πάντοτε τὴν θεωρίαν, εἶναι ὅμως πολλάκις χρησιμώτερον αὐτῆς, μάλιστα εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸν κεκλημένον νὰ διευθύνῃ τῆς πολιτείας τὰ πράγματα. Βεβαίως ἦτο ἀγαθὸς σύζυγος, ἀγαθὸς πατὴρ καὶ ἐν γένει ἀγαθὸς ἄνθρωπος. Οἱ χρονογράφοι οὐδεμίαν ἀποδίδουσιν αὐτῷ καθ' ὅλα ταῦτα κακίαν, ἐνῷ εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι ἤθελον προθύμως διασαλπίσει καὶ τὴν ἐλαχίστην κηλῖδα τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ, ἂν ἠδύναντο ν' ἀνακαλύψωσι τοιαύτην ἐν τῷ κατ' ἰδίαν βίῳ τοῦ ἀνδρός. 'Επὶ πᾶσιν ἠξεύρομεν ὅτι ἦτο «καλὸς τῷ εἴδει καὶ εὐμήκης τῷ σώματι», διότι παρ' ἐλπίδα ὁ Κεδρηνὸς ἔλαβε τὴν εἰλικρίνειαν νά μας πληροφορήσῃ περὶ τούτου. "Οταν ἀνορύττωμεν τὴν γῆν τῆς 'Ελλάδος ἵνα ἀνακαλύψωμεν ὅσα τυχὸν ὑπάρχουσιν ἔτι ἐντὸς αὐτῆς λείψανα τῆς ἀρχαίας τέχνης, εὑρίσκομεν ἐνίοτε ἄγαλμα συντετριμμένον, τὸ ὁποῖον προσπαθοῦμεν νὰ ἀναπλάσωμεν συναρμολογοῦντες ὅσον ἔνεστι τὰ σῳζόμενα αὐτοῦ μέρη· ἐκ τῆς διασκευῆς ταύτης δὲν προκύπτει δυστυχῶς εἰς μέσον ἀκέραιον τὸ ἀρχαῖον ἀριστούργημα ἀλλὰ καταφαίνεται ἐν μέρει τοὐλάχιστον ἡ χάρις, ἡ εὐφυΐα, ἡ ῥώμη αὐτοῦ. Τοιαύτη τις ἀτελὴς ἀλλ' ὄχι ἐντελῶς ἀμέτοχος τοῦ πρωτοτύπου χαρακτῆρος εἶναι ἡ εἰκὼν τοῦ Λέοντος ὡς ἀνθρώπου, ἣν ἰχνογραφήσαμεν ἐνταῦθα ἐκ τῶν κλασμάτων τὰ ὁποῖα ἠδυνήθημεν νὰ ἀνεύρωμεν ἐντὸς τῶν βιβλίων τῶν χρονογράφων ἐκείνων, οἵτινες ἀνηλεῶς κατεκερμάτισαν καὶ παρεμόρφωσαν τὴν εἰκόνα ταύτην.

'Ηξεύρει δὲ ἤδη ὁ ἀναγνώστης ὅτι καὶ ἡ πολιτεία τοῦ Λέοντος οὐδὲν ἧττον δεινῶς ἠλλοιώθη καὶ ἠκρωτηριάσθη. Οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἀρνηθῶσι τὴν πολεμικὴν τοῦ ἀνδρὸς δεξιότητα οὐδὲ νὰ ἀποκρύψωσι τὴν ὑποχώρησιν εἰς ἣν κατηνάγκασε τοὺς πολιορκήσαντας τὴν Κωνσταντινούπολιν "Αραβας, τὴν κατατρόπωσιν τῆς μεγάλης στάσεως τοῦ Κοσμᾶ, τὴν γενναίαν ἄμυναν τῆς Νικαίας καὶ τὸ περὶ 'Ακροϊνὸν τρόπαιον. 'Αλλὰ πάντα ὅσα ἔπραξε πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς μεταρρυθμίσεως διεστράφησαν

μὲν καθ' ὅσον ἦσαν δεκτικὰ διαστροφῆς ἀπεσιωπήθησαν δὲ ὁσάκις ἦσαν ὁμολογουμένως εὐεργετικά. Εὐτυχῶς αἱ δεινότεραι τῶν συκοφαντιῶν ἐπενοήθησαν ὑπὸ μεταγενεστέρων χρονογράφων· οἱ ἀρχαιότεροι καὶ μάλιστα ὁ Νικηφόρος ὑπῆρξαν μετριώτεροι περὶ τὰς κατακρίσεις αὐτῶν καὶ ἐπὶ τούτων δὴ τῶν ἀρχαιοτέρων χρονογράφων ἐπερειδόμενοι δυνάμεθα θαρροῦντως νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι οὔτε τὸ ἀνώτατον ἐκκλησιαστικὸν ἐκπαιδευτήριον τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ διδασκάλων καὶ βιβλίων ἐπυρπόλησεν, οὔτε τὸν πατριάρχην ἐρράπισε καὶ ἐξώρισεν, οὔτε εἰς φοβερὰ βασανιστήρια ἐξετραχηλίσθη, ἀλλ' ἀποφασίσας ἅπαξ νὰ διαπράξῃ τὴν μεταρρύθμισιν ἀνεδείχθη περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ τολμηροῦ αὐτοῦ βουλεύματος ὅσον ἦτο δυνατὸν ν' ἀναδειχθῇ μετριοπαθὴς εἰς τοιαύτας δυσκόλους περιπετείας. Τί δὲ νὰ εἴπωμεν περὶ τῆς ποικίλης βίας δι' ἧς ἠγωνίσθησαν νὰ ἀφαιρέσωσιν ἐκ μέσου τὰς καλλίστας τῶν διατάξεων αὐτοῦ; Ἐξεθέσαμεν ἀνωτέρω τί φρονοῦμεν περὶ τῶν ἀποδιδομένων εἰς τὸν Λέοντα βασάνων· ἀλλ' ἐὰν ἀπατώμεθα, ἂν εἶναι τῷ ὄντι ἀληθὲς ὅτι ὁ καλὸς κἀγαθὸς οὗτος ἀνήρ, παρελαυνόμενος ὑπὸ τῆς πεπρωμένης φορᾶς πάσης σχεδὸν θρησκευτικῆς καινοτομίας, ἐξώκειλέ ποτε εἰς τὸν διὰ προσωπικῆς πιέσεως καταναγκασμὸν τῶν συνειδήσεων, δέον νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ ἀνταπέδωκαν αὐτῷ μυριοπλάσιον τὴν ἀδικίαν ταύτην διὰ τοῦ τρόπου καθ' ὃν παρέστησαν τὰ τῆς βασιλείας ταύτης γεγονότα. Διότι δὲν βασανίζεται μόνον τὸ σῶμα· λαμβάνομεν, λέγει που ὁ Φώτιος, ἐπὶ ψυχὴν αὐτὴν πληγὰς χαλεπωτέρας τῶν ἐπὶ σώματος καταφερομένων πληγῶν, οὐδεὶς δὲ τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς ἱστορίας ἠκρωτηριάσθη ἠθικῶς οἰκτρότερον τοῦ Λέοντος. Καθὼς πολλάκις εἴπομεν, τὰ μᾶλλον ἔνδοξα αὐτοῦ ἔργα, οἱ νόμοι δι' ὧν ἀπεπειράθη νὰ εἰσαγάγῃ ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἡμῶν τὰς χριστιανικωτέρας περὶ οἰκογενείας ἀρχάς, οἱ νόμοι δι' ὧν κατήργησε τὴν δουλοπαροικίαν, οἱ νόμοι δι' ὧν πιθανώτατα ἀφῄρεσεν ἀπὸ τὸν κλῆρον τὴν δημοσίαν ἐκπαίδευσιν καὶ παρέδωκεν αὐτὴν εἰς τοὺς λαϊκούς, οἱ νόμοι ἑνὶ λόγῳ δι' ὧν ἀνεδείχθη τοσοῦτο καθυπέρτερος τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ, οἱ νόμοι οὗτοι ἅπαντες ἠκυρώθησαν, περιυβρίσθησαν, ἀπεσιωπήθησαν, ἠφανίσθησαν. Ὁ μεγαλοφυέστερος τῶν νομοθετῶν παρεστάθη εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ὡς ὁ ἀθλιώτερος τῶν κακούργων. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἀσπαζόμενοι τὸ θρησκευτικὸν αὐτοῦ δόγμα (¹) δὲν ἤξευρον μέχρι χθὲς ὁπόσον ἐδικαιοῦντο νὰ θαυμάσωσι τὸν ἄνδρα· διότι ἠγνόουν ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἐπὶ τέλους δὲν ἐπεχείρησε μόνον ν' ἀφαιρέσῃ τὰς εἰκόνας ἀπὸ τῶν ἐκκλησιῶν ἀλλὰ καὶ ἄλλο τι πολὺ σπουδαιότερον καὶ γενναιότερον ἐπεχείρησε· νὰ δώσῃ ψυχήν, νὰ δώσῃ ζωήν, νὰ δώσῃ ἐλευθερίαν πνεύματος καὶ γενναιότητα φρονήματος εἰς τὴν κοινωνίαν ἐκείνην ἥτις, ἀφοῦ κατήντησε νὰ μὴ ἔχῃ ἄλλο ἠθικὸν ἐλατήριον εἰμὴ τὸ θρήσκευμα, κατήντησεν ἔπειτα νὰ νομίζῃ ὅτι τὸ θρήσκευμα συνίσταται εἰς τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων καὶ εἰς τὸν μοναχικὸν βίον. Τί πρᾶγμα παράδοξον εἶναι ἡ δόξα τοῦ κόσμου τούτου! Πόσα δὲν ἐγράφησαν περὶ τῶν νομοθετικῶν ἔργων τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τοῦ Τριβωνιανοῦ, ἐγκώμια καὶ ὕβρεις, πάντα ὅμως συντελεστικὰ εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι πολύκροτα τὰ ὀνόματα ἐκεῖνα! Τίς δ' ἐμνημόνευσεν ἕως τώρα τοῦ Λέοντος ὡς ἐξόχου νομοθέτου· ἢ τίς ἤξευρε κἂν τὰ ὀνόματα τοῦ Νικήτα, τοῦ Μαρίνου καὶ τοῦ Νόννου; Καὶ ὅμως τὰ νομοθετήματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τοῦ Τριβωνιανοῦ οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἢ εὐμέθοδος κατάταξις προηγουμένων ἀρχῶν καὶ διατάξεων, ἐνῷ τὰ ἔργα τοῦ Λέοντος, τοῦ Νικήτα, τοῦ Μαρίνου καὶ τοῦ Νόννου καθιέρωσαν τὴν ριζικωτέραν

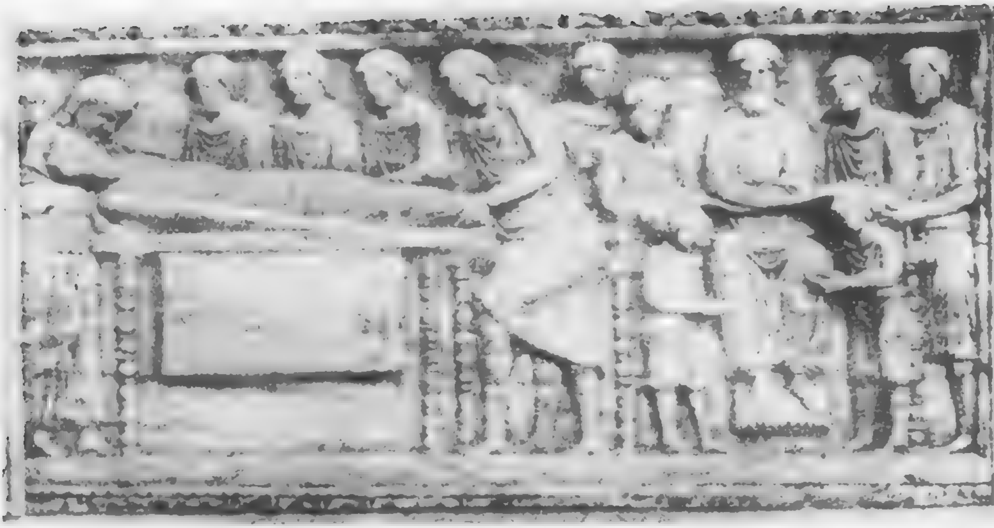
(¹) Δόγμα ἐνταῦθα, ὅπως πλεισταχοῦ τοῦ βιβλίου τούτου, κεῖται ἀντὶ γνώμη, δόξα, φρόνημα, οὐχὶ δόγμα ὑπὸ τὴν ἀκριβῆ καὶ αὐστηρὰν θεολογικὴν ἔννοιαν τοῦ ὀνόματος.

τῶν μεταβολῶν, ἐξακοντίσαντα ἀκτῖνας ἀληθείας αἵτινες, σκιασθεῖσαι ἐπὶ δέκα ἑκατονταετηρίδας ὑπὸ τῆς πλάνης καὶ τῆς ἀμαθείας, ἔμελλον νὰ φωτίσωσι καὶ νὰ θερμάνωσι τὰς εὐτυχεστέρας τῶν καθ' ἡμᾶς αἰώνων γενεάς. Ἀλλ' ἐπέστη τελευταῖον ἡ ὥρα ν' ἀποδοθῇ δικαιοσύνη εἰς ἕνα τῶν μεγαλυτέρων ἡγεμόνων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, εἰς ἕνα τῶν εὐεργετῶν τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ Λέων παρέλαβε τὴν ἀρχὴν ἐνῷ ἡ μὲν πρωτεύουσα ἐπολιορκεῖτο ὑπὸ τῶν Ἀράβων ὁ δὲ στρατὸς εἶχεν ἐντελῶς παραλύσει, τὸ ταμεῖον ἦτο κενόν, τὸ ἔθνος εἶχε περιέλθει εἰς τὴν ἐσχάτην ἀθυμίαν καὶ ἡ ἀναρχία ἠπείλει τὴν διάλυσιν τοῦ κράτους· ὅτε δέ, μετὰ εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν βασιλείαν, παρέδωκε τὸν θρόνον εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον, οἱ μὲν Ἄραβες ἦσαν τεταπεινωμένοι ὁ δὲ στρατὸς ἄριστα ὠργανωμένος καὶ πειθαρχῶν, τὸ ταμεῖον πλῆρες, ἡ δημοσία εἰρήνη ἀσφαλής· καὶ πλὴν τούτων διὰ νόμων θρησκευτικῶν, ἀστικῶν, γεωργικῶν, οἰκονομικῶν κατετέθησαν τὰ σπέρματα ἀναμορφώσεως, ἥτις, ἂν ἦτο δυνατὸν νὰ συνοδευθῇ ὑπὸ ἀποχρώσης ἐκπαιδεύσεως τοῦ λαοῦ, ἤθελεν ἀναδείξει τὸν ἑλληνισμὸν πρωταγωνιστοῦντα αὖθις ἐν τῷ κόσμῳ κοινωνικῶς, διανοητικῶς καὶ πολιτικῶς.

Κιονόκρανον τοῦ ϛ΄ αἰῶνος

(Μονὴ τῆς Λαύρας, ἐν Ἁγίῳ Ὄρει)

Ὁ θάνατος τοῦ Ἰσαάκ. Ἐλεφάντινον ἀνάγλυφον τοῦ ΙΒ' αἰῶνος
(Βρεττανικὸν Μουσεῖον)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ε'

Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Λέοντος Κωνσταντῖνος Ε΄ οὐ μόνον ἔμεινε πιστὸς εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἀλλ' ὡς πρὸς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα ἀνεδείχθη πολὺ τολμηρότερος· τούτου ἕνεκα προεκάλεσε καθ' ἑαυτοῦ ὕβρεις καὶ συκοφαντίας τῶν ἀντιπάλων χρονογράφων πολὺ δεινοτέρας τῶν ὅσαι κατὰ τοῦ Λέοντος ἐπενοήθησαν. Ἤρχισαν δὲ λοιδοροῦντες αὐτὸν ἐξ αὐτῆς τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ἐδέχθη τὸ ἅγιον βάπτισμα· διότι ἐρρήθη ὅτι, ἐνῷ ἐβαπτίζετο, ἐμόλυνε τὴν ἁγίαν κολυμβήθραν διὰ τῆς κόπρου αὐτοῦ, ἐκ τούτου δ' ἐπωνομάσθη Κοπρώνυμος· ἂν καὶ ὁ Θεοφάνης, ὅστις πρῶτος ἀνέφερε τὸ διηγημάτιον τοῦτο, ὑποδεικνύει ἐν ἄλλῳ τινὶ χωρίῳ ὅτι ἀπεδόθη αὐτῷ ἡ εἰρημένη ἐπωνυμία, ὡς καὶ ἡ τοῦ Καβαλλίνου, ἐκ τοῦ ὅτι ἐτέρπετο ὀσφραινόμενος τὴν κόπρον καὶ τὰ οὖρα τῶν ἵππων. Ἄλλος δὲ πάλιν χρονογράφος, ὁ Μιχαὴλ Γλυκᾶς, βεβαιοῖ ὅτι πολλὰ καὶ πολλάκις ζητήσας πόθεν ἐκεῖνος ἐκλήθη Κοπρώνυμος οὐδὲν ἄλλο εἰμὴ τοῦτο μόνον εὗρεν. Ὑπάρχει, λέγει, χώρα καλουμένη Κάβαλλα· οἱ ἐκεῖθεν λοιπὸν ὁρμώμενοι φυσικῷ τῷ λόγῳ Καβαλλῖνοι ὀνομάζονται, ἐκ τούτου καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἐπωνομάσθη Καβαλλῖνος· καί, επειδὴ κοινῶς καβαλλίνα λέγεται ἡ κοπρία, δικαίως ὁ κάκιστος ἐκεῖνος ἐπεκλήθη πρὸς τούτοις Κοπρώνυμος, ὡς ὄνομα κοπριας ἐν ἑαυτῷ ἐπιφερόμενος. Ἀναφέρομεν τὰς ἀηδεῖς καὶ ἀνυποστάτους καὶ συγκεχυμένας ταύτας

εἰδήσεις, μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ καταδείξωμεν μέχρι τίνος βαθμοῦ μανίας ἔφθασαν περὶ τὰς ὕβρεις αὐτῶν οἱ πολέμιοι τῆς μεταρρυθμίσεως χρονογράφοι. Αἱ περὶ τῆς παραγωγῆς τῶν ὑβριστικῶν τούτων ἐπωνυμιῶν ἀντιφάσεις ἤθελον ἀρκέσει ἵνα γεννήσωσι τὴν ὑπόνοιαν ὅτι πάντα τὰ περὶ τούτου λεγόμενα εἶναι μεταγενέστερα ἐμπαθῶν ἀνθρώπων ἐπινοήματα. Ἀλλ' ἡ ὑπόνοια αὕτη μεταβάλλεται εἰς βεβαιότητα διὰ τὴν παντελῆ περὶ αὐτῶν σιωπὴν τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου, ὅστις καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἱστορίαν οὐδὲ ἅπαξ ἀποκαλεῖ τὸν Κωνσταντῖνον Ε' Κοπρώνυμον. Καὶ ὅμως παρέμεινεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ ἐλεεινὸν τοῦτο ἐπώνυμον προσηρτημένον ἀδιασπάστως εἰς ἕνα τῶν μεγαλοφυεστέρων βασιλέων τοῦ μέσου αἰῶνος. Ἐρχόμεθα νῦν εἰς σπουδαιότερα γεγονότα.

Παρεκτὸς τοῦ Κωνσταντίνου Ε' ὁ Λέων εἶχε θυγατέρα, τὴν ὁποίαν συνέζευξε μετὰ τοῦ ἀρμενίου στρατηγοῦ Ἀρταβάσδου, ὅστις ἄλλοτε εἶχε βοηθήσει αὐτὸν εἰς τὸ νὰ καταλάβῃ τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Ὁ Ἀρτάβασδος, βλέπων τὴν πολιτείαν διῃρημένην μεταξὺ δύο ἀντιπάλων στρατοπέδων, ἐμελέτησεν, ὡς φαίνεται, πρὸ καιροῦ νὰ ἁρπάσῃ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ, ἐπερειδόμενος εἰς τὴν πολυάριθμον μερίδα τῶν πολεμίων τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἐπολιτεύετο δὲ οὕτως οὐχὶ ἐκ πεποιθήσεως, διότι ὡς Ἀρμένιος ποτὲ δὲν ἐπρέσβευσεν ὅτι πρέπει νὰ λατρεύωνται αἱ εἰκόνες, ἀλλὰ παρεσύρθη ὑπὸ ἰδιοτελείας. Ὁ Κωνσταντῖνος Ε', ὅστις δὲν ἦτο ἄνθρωπος νὰ ἀπατηθῇ καὶ νὰ καταβληθῇ εὐκόλως, ὑπώπτευσε τὰ μελετώμενα ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Ἀρτάβασδος δὲν ἐνεφανίσθη παντάπασιν εἰς τὴν αὐλὴν ἀπὸ τῆς ἀναγορεύσεως αὐτοῦ ἐπὶ ἓν ὅλον ἔτος, ἀλλὰ διέτριβε μετὰ τῶν δύο υἱῶν, Νικήτα καὶ Νικηφόρου, εἰς Δορύλαιον, τὴν πρωτεύουσαν τῆς στρατιωτικῆς ἀρχηγίας ἣν εἶχε τότε, τοῦ λεγομένου ὀψικοῦ θέματος. Ὅθεν ὁ Κωνσταντῖνος Ε' περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου 742, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι στρατεύει κατὰ τῶν Ἀράβων, ἐξῆλθε τῆς πρωτευούσης μετά τινος τοῦ στρατοῦ μοίρας καὶ ἀφικόμενος εἰς Κράσον διεμήνυσεν εἰς τὸν Ἀρτάβασδον νὰ προσέλθῃ πρὸς αὐτόν, ἵνα συνεννοηθῶσι περὶ τοῦ παρασκευαζομένου ἐπιχειρήματος. Τότε ὁ Ἀρτάβασδος ἐστασίασεν ἀναφανδὸν καὶ ἐπελθὼν μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως εἰς τὸ βασιλικὸν στρατόπεδον μικροῦ ἐδέησε νὰ συλλάβῃ τὸν Κωνσταντῖνον Ε', ὅστις ὅμως κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ εἰς τὸ ὀχυρὸν φρούριον τοῦ Ἀμορίου, ὅπου ἐν ἀσφαλείᾳ παρεσκεύασε τὰ πάντα ἵνα τιμωρήσῃ τὸν προδότην.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἀρτάβασδος ἐγένετο κύριος τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ προδοσίας τοῦ μαγίστρου Θεοφάνους τοῦ ἐπικαλουμένου Μονωτίου, ὅστις συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ ἅρπαγος τῆς ἀρχῆς ἠπάτησε τοὺς Βυζαντίους ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέθανε καὶ παρέπεισεν αὐτοὺς νὰ διακηρύξωσι βασιλέα τὸν Ἀρτάβασδον. Καὶ ὁ μὲν Ἀρτάβασδος ἦλθε τότε μετὰ τοῦ ἰδίου στρατοῦ εἰς τὴν βασιλεύουσαν καὶ ἐντεῦθεν ὁρμώμενος ἐπεκράτησεν ὅλων τῶν εὐρωπαϊκῶν τοῦ κράτους χωρῶν, ἀναστηλώσας ἁπανταχοῦ τὰς εἰκόνας καὶ δεινὸν πράξας διωγμὸν κατὰ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Κωνσταντίνου Ε'. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος Ε' ἐπερειδόμενος ἐπὶ τοῦ Ἀμορίου καὶ δύο στρατιωτικῶν σωμάτων, τῶν λεγομένων ἀνατολικῶν καὶ θρακησίων (τὸ τελευταῖον τοῦτο περιελάμβανε τὰς χώρας Λυδίας καὶ Φρυγίας), ὧν οἱ στρατηγοὶ Λογγῖνος καὶ Σισίννιος ἐξ ἀρχῆς μετ' αὐτοῦ συνετάχθησαν, ἦρχε τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Εἶναι περιττὸν νὰ προσθέσωμεν ὅτι ὁ μὲν πάπας ἔσπευσε ν' ἀναγνωρίσῃ τὸν πρόμαχον τῆς τῶν εἰκόνων προσκυνήσεως οἱ δὲ Ἄραβες ὠφελούμενοι ἐκ τῆς διαιρέσεως ταύτης ἐπεχείρησαν ἐπανειλημμένας ἐντὸς τοῦ κράτους λεηλασίας.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε ἐν ἔαρι τοῦ 743 ὁ Ἀρτάβασδος, ὅστις εἶχε πέμψει

τὸν υἱὸν αὐτοῦ Νικήταν εἰς Ἀρμενίαν, ἵνα συγκροτήσῃ ἐκ τῶν ὁμογενῶν στρατιὰν καὶ ἐπιτεθῇ ἐκεῖθεν κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄, ἐξεστράτευσε συγχρόνως καὶ αὐτὸς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἵνα καταπολεμήσῃ διὰ δύο ἐνταῦτῷ στρατῶν τὸν ἀντίπαλον. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος Ε΄ ἐνόησε τὰ παρασκευαζόμενα· καὶ διὰ τῆς ταχύτητος αὐτοῦ προέλαβε τὸν κίνδυνον τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἡ ἐκπλήρωσις τῆς ἐντολῆς ἣν ἔλαβεν ὁ Νικήτας δὲν ἦτο εὔκολος. Οἱ Ἀρμένιοι δὲν ἦσαν πρόθυμοι ν' ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ τῶν εἰκόνων, ὅθεν ὁ Νικήτας, καίτοι ἔχων ἐν Ἀρμενίᾳ πολλοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους, δὲν ἠμπόρεσε νὰ ἀπαρτίσῃ δύναμίν τινα εἰμὴ βραδέως. Ἐν τούτοις δὲ ὁ Κωνσταντῖνος Ε΄ προελάσας ἐν μηνὶ Μαΐῳ τοῦ 743 μέχρι Σάρδεων ἐπιπίπτει περὶ τὴν πόλιν ταύτην κατὰ τοῦ Ἀρταβάσδου καὶ νικήσας λαμπρῶς καταδιώκει αὐτὸν μέχρι Κυζίκου, ἀφ' ἧς οὗτος μόλις ἐσώθη ἐπὶ δρόμωνος εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἔπειτα δὲ τρέπεται ὁ βασιλεὺς κατὰ τοῦ Νικήτα καὶ καταβάλλει ὡσαύτως αὐτὸν ἐν μηνὶ Αὐγούστῳ εἰς μάχην φονικωτάτην συγκροτηθεῖσαν περὶ Μωδρινήν (πρὸς δυσμὰς τῆς Ἀγκύρας), καθ' ἣν ἔπεσον ὅ τε ἐξάδελφος τοῦ Νικήτα Τιριδάτης καὶ ἄλλοι ἐπιφανεῖς ἀρμένιοι ἄνδρες. Οὐδὲ στιγμὴν δὲ χρονοτριβήσας ἐπέρχεται ὁ Κωνσταντῖνος Ε΄ ἐπὶ τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἐπιχειρεῖ τὴν πολιορκίαν αὐτῆς ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός. Ὁ Ἀρτάβασδος εἶχε, φαίνεται, τοιαύτην πεποίθησιν, ὅτι ἡ πρωτεύουσα οὐδένα ἔτρεχε κίνδυνον, ὥστε δὲν ἐφρόντισε νὰ εἰσαγάγῃ εἰς αὐτὴν ἐγκαίρως τὰς ἀναγκαίας τροφάς. Μόλις τὴν τελευταίαν ὥραν ἔστειλε νὰ φέρῃ ἐφόδια ἐκ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἀλλὰ τὰ ἐφόδια ταῦτα εἰσπλέοντα διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου συνελήφθησαν περὶ Ἄβυδον ὑπὸ τῶν Κιβυρραιωτῶν, ὀπαδῶν ὄντων τοῦ Κωνσταντίνου. Ὅθεν δεινὴ ἐπεκράτησε μετ' ὀλίγον ἀμηχανία ἐντὸς τῆς πολιορκουμένης πόλεως. Εἰς μάτην ὁ κατὰ τὰ ἄλλα γενναῖος Ἀρτάβασδος ἐπεχείρησε μεγάλην κατὰ τοῦ σώματος τοῦ Σισιννίου ἔξοδον· ἡττηθεὶς ἠναγκάσθη νὰ κατακλεισθῇ πάλιν ἐντὸς τῆς πόλεως· εἰς μάτην ἐξέπεμψε τὸν ἰσχυρὸν αὐτοῦ στόλον κατὰ τῶν Κιβυρραιωτῶν· οἱ Κιβυρραιῶται ἀπέφυγον τὸν ἀγῶνα καὶ ἐν τούτοις ἐξηκολούθησαν διακωλύοντες πᾶσαν εἰσαγωγὴν τροφῶν εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Ὁ λιμὸς ἀπέβη ἐν αὐτῇ τοσοῦτος ὥστε πολλοὶ ἀπέθνῃσκον ἐξ αὐτοῦ, πλεῖστοι δ' ἔφευγον ὅπως ἠδύναντο πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον, ὅστις ὑπεδέχετο ἅπαντας εὐμενῶς καὶ περιεποιεῖτο ὅσον ἦτο δυνατόν. Ἐντεῦθεν ὁ Ἀρτάβασδος ἠδυνήθη νὰ περιμείνῃ τὴν ἐπικουρίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Νικήτα, ὅστις συλλέξας τὰ λείψανα τοῦ ἐν Μωδρινῇ κατατροπωθέντος στρατοῦ ἔφθασε περὶ τὰ τέλη Ὀκτωβρίου εἰς Χρυσόπολιν. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος ἀντιπεράσας ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ὀπισθοδρομήσῃ μέχρι Νικομηδείας, ὅπου κατέβαλεν ὁλοσχερῶς τὸν στρατὸν αὐτοῦ, πολλοὺς συλλαβὼν αἰχμαλώτους, ἐν οἷς καὶ αὐτὸν τὸν Νικήταν καὶ τὸν μετ' αὐτοῦ συμπράξαντα Μαρκελλῖνον, ἐπίσκοπον τῆς Γαγγρηνῶν μητροπόλεως. Καὶ τὸν μὲν ἐπίσκοπον ἀμέσως ἀπεκεφάλισε τὸν δὲ Νικήταν δεσμεύσας παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, τῆς ὁποίας ἐγένετο ἤδη κύριος ἐξ ἐφόδου τὴν δευτέραν Νοεμβρίου. Ὁ Ἀρτάβασδος κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ ἐπὶ πλοιαρίου εἰς Νίκαιαν καὶ ἐκεῖθεν μετὰ μικρᾶς τινος δυνάμεως

Ὁ Ἀρτάβασδος ὡς βασιλεύς
(Εἰκὼν ἐκ νομίσματος ἐν μεγεθύνσει)

εἰς φρούριόν τι καλούμενον Πούζαντιν (¹). Ὁ Κωνσταντῖνος ὅμως πέμψας αὐτόθι μοῖραν τοῦ στρατοῦ συνέλαβε τὸν φυγάδα καὶ μετέφερεν εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Περὶ τῶν ἄχρι τοῦδε ἐκτεθέντων συμφωνοῦσι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον οἵ τε ἀρχαῖοι χρονογράφοι καὶ οἱ νεώτεροι ἱστορικοί. Τὸν δὲ τρόπον καθ' ὃν μετὰ τὴν νίκην ἐπολιτεύθη ὁ Κωνσταντῖνος Ε΄ καὶ οἱ μετριώτεροι τῶν νεωτέρων ὑπέλαβον εἰς πολλὰ ἀξιοκατάκριτον. Αὐτὸς ὁ γερμανὸς Σλόσσερ, ὅστις ἔγραψε τῷ 1812 εἰδικὴν συγγραφὴν περὶ τῶν εἰκονομάχων βασιλέων πολλοῦ λόγου ἀξίαν καὶ ἀναγνωρίζουσαν τὰς ἀρετὰς τῶν ἀνδρῶν τούτων, ἐπανέλαβε τὰς κατηγορίας ἐκείνας· τούτου δὲ μάλιστα ἕνεκα νομίζομεν ἀπαραίτητον νὰ ἐξετάσωμεν ἐνταῦθα ἀκριβέστερον ὁπωσοῦν μέχρι τίνος αὗται εἶναι ἀληθεῖς.

Εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος θριαμβεύσας ἐπὶ ἀγῶνος ἱππικοῦ συμπεριήγαγεν ἐν τῷ θριάμβῳ τούτῳ δεσμίους τόν τε Ἀρτάβασδον καὶ τοὺς δύο αὐτοῦ υἱούς, ἔπειτα δ' ἐτύφλωσεν αὐτούς. Ἡ ποινὴ αὕτη τῆς τυφλώσεως εἶχεν, ὡς μὴ ὤφελε, παρεισδύσει ἐν τῇ ποινικῇ νομοθεσίᾳ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους· ἅμα δὲ λογισθῇ ὡς ποινὴ κοινῶς ὑπὸ τῆς νομοθεσίας ἐπιτετραμμένη, δικαιούμεθα μὲν νὰ κατακρίνωμεν τὸν Κωνσταντῖνον διότι δὲν ἐμιμήθη τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τοὺς ἄλλους βασιλεῖς τῆς μεταρρυθμίσεως, οἵτινες οὐδέποτε σχεδὸν ἐφήρμοσαν τὴν ποινὴν ταύτην, ἀλλὰ δὲν ἠμποροῦμεν νὰ καταδικάσωμεν αὐτὸν ἀπολύτως διότι ἐφήρμοσεν αὐτήν, ὑφισταμένην ἐν τῇ νομοθεσίᾳ, εἰς ἄνδρας γενομένους ἐνόχους ἐσχάτης προδοσίας καὶ ἐπὶ ἓν ἥμισυ ἔτος ἐπαγαγόντας εἰς τὸ κράτος δεινὰς συμφοράς. Τοῦτο ὁμολογεῖ καὶ ὁ Σλόσσερ. Ἀγανακτεῖ ὅμως παραδόξως διότι ὁ Κωνσταντῖνος ἀπεκεφάλισε τὸν Βακτάγειον, πιστότατον ἀναδειχθέντα στρατηγὸν τοῦ Ἀρταβάσδου, ἐνῷ δυσκόλως δύναταί τις νὰ ἀρνηθῇ ὅτι ἡ ἐσχάτη τῶν ποινῶν εἶναι ἡ ποινὴ ἡ προσήκουσα εἰς τὸν ἐπιφανέστατον συνεργὸν τῆς ἐσχάτης προδοσίας. Ἀγανακτεῖ δ' ἔτι μᾶλλον διότι, ἕνεκα, λέγει, πραγματικῆς ἢ ὑποτιθεμένης συνωμοσίας, ὁ Κωνσταντῖνος ἐτιμώρησε καὶ τὸν Σισίννιον, εἰς ὃν πρὸ πάντων ὤφειλε τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἀρχῆς. Ἀλλ' εἶναι ἆρά γε ἀληθὲς ὅτι ὑπῆρχεν ἀμφιβολία τις περὶ τῆς συνωμοσίας τοῦ Σισιννίου κατὰ τοῦ βασιλέως ἅμα μετὰ τὴν τοῦ Ἀρταβάσδου πτῶσιν ; Ὁ Θεοφάνης, ὅστις θέλει νὰ παραστήσῃ τὸν βασιλέα ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀγνώμονα ἀναδειχθέντα, οὐδὲν λέγει περὶ τῆς αἰτίας δι' ἣν ἐπεβλήθη ποινὴ κατὰ τοῦ Σισιννίου, ἀλλὰ παρατηρεῖ ἁπλῶς ὅτι οὗτος ἐτιμωρήθη «τῇ τοῦ Θεοῦ δικαίᾳ κρίσει· ὁ γὰρ βοηθῶν τῷ ἀσεβεῖ ἐμπεσεῖται εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ κατὰ τὸ γεγραμμένον». Ὁ Νικηφόρος ὅμως ῥητῶς ὁμολογεῖ ὅτι ὁ Σισίννιος «τυραννίδα ἐφωράθη κατὰ Κωνσταντίνου μελετήσας». Πῶς λοιπὸν δυνάμεθα νὰ ἀμφιβάλλωμεν ὅτι ὁ Σισίννιος ἔγινεν αἴτιος ἐσχάτης προδοσίας ; Τεθέντος δὲ ὅτι ἔγινεν αἴτιος ἐσχάτης προδοσίας πῶς ἠμποροῦμεν ν' ἀρνηθῶμεν ὅτι ἡ ποινὴ ὑπῆρξε δικαία ; Ἀλλ' ὁ Σλόσσερ ἐπιφέρει ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Ε΄ ἔδωκε δείγματα ἀγρίας καὶ αἱμοβόρου φύσεως καταδιώξας καὶ ἀκρωτηριάσας ἢ θανατώσας πλείστους ὀπαδοὺς τοῦ Ἀρταβάσδου, ἐπιτρέψας δὲ εἰς τὸν στρατὸν νὰ λεηλατήσῃ τὴν πρωτεύουσαν. Τῷ ὄντι ὁ Θεοφάνης ἐκτραγῳδεῖ ταῦτα πάντα, ἀλλ' ὁ πατριάρχης Νικηφόρος οὐδὲν περὶ τούτων λέγει. Ἀναφέρει ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος συμπεριήγαγε δεσμώτας τὸν Ἀρτάβασδον καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἱππικοῦ ἀγῶνος ὃν ἐτέλεσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει· ἀναφέρει ὅτι ἐτύφλωσε τὸν Σισίννιον φωρα-

(¹) Τὸ ἀρχαιότερον καλούμενον Ποδενδόν (νῦν Βόζαντι), φρούριον Καππαδοκίας κείμενον ἐν τῇ βορείᾳ εἰσόδῳ τῶν κιλικίων πυλῶν.

θέντα ἔνοχον συνωμοσίας· ἀναφέρει ὅτι ἔπειτα ἐτύφλωσε τόν τε Ἀρτάβασδον καὶ τοὺς υοὺς αὐτοῦ, ἀλλ' οὐδὲ λέξιν ἐπιφέρει περὶ ἄλλων διωγμῶν καὶ περὶ λεηλασίας τῆς πόλεως. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἔν τινι προηγουμένῃ σημειώσει ὁ Σλόσσερ παρατηρεῖ ὅτι τὸ είμενον τοῦ Νικηφόρου ἔχει χάσματα. Τί ἐννοεῖ ὅμως διὰ τούτου; Ἂν ὅτι τὰ χειρόγραφα τοῦ Νικηφόρου εἶναι ἐνιαχοῦ ἐφθαρμένα καὶ ἐλλιπῆ, τοῦτο εἶναι βέβαιον, ἀλλὰ τὸ προκείμενον χωρίον εἶναι ἀκέραιον καὶ ἔχει ὑγιῶς. Ἂν δὲ ὁμιλῶν περὶ χασμάτων ὁ Σλόσσερ ἐννοῇ ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ Νικηφόρου εἶναι, ὅπως ἐπιγράφεται, σύντομος καὶ ὅτι τούτου ἕνεκα δὲν ἀναφέρει τὰς λεπτομερείας ὅσας ἱστορεῖ ὁ Θεοφάνης, τὸ ζήτημα περιπλέκεται. Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ σύντομος ἱστορία τοῦ Νικηφόρου δὲν ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ ὅσα ἡ ἐκτενὴς χρονογραφία τοῦ Θεοφάνους. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα εἶναι ἂν ὀφείλομεν νὰ παραδεχθῶμεν ὡς ἀληθῆ πάντα τὰ ὑπὸ τοῦ τελευταίου τούτου λεγόμενα, ὑπολαμβάνοντες ὡς ἀναμφίβολον ὅτι μόνον χάριν συντομίας παρελείφθησαν ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου. Τὸ δὲ ζήτημα τοῦτο εἶναι μὲν δύσκολον ἀλλ' ὄχι καὶ ἀδιάλυτον. Μὴ λησμονῶμεν πρὸ πάντων ὅτι ὁ Νικηφόρος ἦτο μὲν ἐπίσης πολέμιος τῶν εἰκονομάχων, ὅπως ὁ Θεοφάνης, ἦτο ὅμως ἀνὴρ μετριοπαθής, ὅστις ἐξέθεσε τὰ ἀληθῆ τῶν βασιλέων ἐκείνων ἁμαρτήματα, χωρὶς οὔτε τὰς ἀρετὰς αὐτῶν νὰ ἀποκρύπτῃ οὔτε τὰς κακίας νὰ δεινοῖ, ἐνῷ ὁ Θεοφάνης εἶναι ἀδιάλειπτος καὶ ἀδυσώπητος αὐτῶν κατήγορος. Ἵνα ἀποδειχθῇ τοῦτο, πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν πῶς ἐκθέτουσιν οὗτοι ἕτερα γεγονότα τῆς προκειμένης στάσεως. Ὁ Νικηφόρος ὁμολογεῖ ὅτι ὁ Σισίννιος ἐφωράθη ἔνοχος συνωμοσίας. ὁ Θεοφάνης δὲν το ὁμολογεῖ, ἵνα παραστήσῃ ἀγνώμονα τὸν Κωνσταντῖνον. Ἀμφότεροι λέγουσιν ὅτι διὰ τὴν ἔλλειψιν τροφῶν πολλοὶ κάτοικοι τῆς πολιορκουμένης πρωτευούσης ἔφευγον ἐκ τῆς πόλεως· ἀλλ' ὁ μὲν Νικηφόρος προστίθησιν ὅτι «Κωνσταντῖνος δὲ ἅπαντας εὐμενῶς ἐδέχετο καὶ περιεποιεῖτο μάλιστα», ὁ δὲ Θεοφάνης οὐδὲ λέξιν ἀναφέρει περὶ τῆς τοιαύτης διαγωγῆς τοῦ βασιλέως, ἥτις δὲν μαρτυρεῖ βεβαίως ὅτι εἶχε ψυχὴν ἀγρίαν καὶ αἱμοβόρον. Ὁ Κωνσταντῖνος Ε΄ ἐπιτρέπων καὶ ἐνθαρρύνων τὴν ἔξοδον τῶν ἀνθρώπων τούτων ὄχι μόνον ἐδείκνυτο ἐπιεικὴς πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως, ἥτις ἔσπευσε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν Ἀρτάβασδον, ἀλλὰ καὶ τὸν τελευταῖον τοῦτον ἀνεκούφιζε παρέχων οὕτως αὐτῷ τὸν τρόπον τοῦ νὰ παρατείνῃ τὴν ἄμυναν· οὐδὲν ἧττον δὲν ἐλησμόνησε τὸ καθῆκον τῆς φιλανθρωπίας, ὥστε δὲν ἦτο τοσοῦτον θηριώδης ὅσον παρέστησαν αὐτὸν ὁ Θεοφάνης καὶ οἱ ἀντιγράφοντες αὐτὸν ἱστορικοί. Σημειωτέον πρὸς τούτοις ὅτι τὰ γεγονότα τῆς δεινῆς σφαγῆς τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ἀρταβάσδου καὶ τῆς λεηλασίας τῆς πόλεως ἦσαν τόσον σπουδαῖα ὥστε δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι χάριν συντομίας παρέλιπεν αὐτὰ ὁ Νικηφόρος, ἐνῷ πρὸ μικροῦ εἴδομεν ὅτι χάριν ἀληθείας δὲν ἐδίστασεν οὗτος νὰ παρατείνῃ ἐπ' ὀλίγον τὸν λόγον, ἀναφέρων γεγονότα ἀποσιωπώμενα ὑπὸ τοῦ συνήθως μακρηγοροῦντος Θεοφάνους. Τούτων πάντων ἕνεκα τὸ καθ' ἡμᾶς δὲν νομίζομεν ὅτι δικαιούμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὡς ἄξια ἱστορικῆς πίστεως τὰ περὶ τῆς εἰρημένης σφαγῆς καὶ λεηλασίας ὑπὸ τοῦ τελευταίου τούτου χρονογράφου μετὰ πλείστου στόμφου ἱστορούμενα.

Ἀλλ' ὁ Σλόσσερ ἐξηκόντισε καὶ ἄλλην κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου κατηγορίαν, ἥτις ἠθικῶς θεωρουμένη δύναται νὰ λογισθῇ δεινοτέρα πασῶν τῶν προηγουμένων. Κατηγορεῖ αὐτὸν πρῶτον ὅτι ἐν τῷ ἱππικῷ ἀγῶνι ἐν ᾧ συμπεριήγαγε δεσμίους τὸν Ἀρτάβασδον καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ εἶχε συγχρόνως παρακολουθοῦντα καὶ τὸν πατριάρχην Ἀναστάσιον δέσμιον καὶ ἐξανάστροφα ἐπὶ ὄνου καθήμενον· ἔπειτα δὲ ὅτι, ἐπειδὴ οὐδένα ἄλλον ἐγίνωσκε πρόθυμον νὰ συμπράξῃ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων

αὐτοῦ, ἐκάθισε πάλιν τὸν Ἀναστάσιον εἰς τὸν θρόνον τῆς ἱερωσύνης. Ταῦτα λέγονται μέχρι τινὸς ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους ἀλλὰ παντάπασι δὲν ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου. Ἐρωτῶμεν δὲ καὶ αὖθις· εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ Νικηφόρος, ἀπομνημονεύσας τὴν πομπικὴν ἐν τῷ ἱππικῷ ἀγῶνι περιαγωγὴν τοῦ Ἀρταβάσδου καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ, ἤθελεν ἀποσιωπήσει χάριν συντομίας τὴν φοβερὰν ἐκείνην ὕβριν τὴν συγχρόνως γενομένην εἰς τὸν ὕπατον ἀρχιερέα, ἂν τῷ ὄντι τοιοῦτό τι συνέβαινε; Καὶ ἔπειτα ὁ Θεοφάνης παρεσκεύασε πόρρωθεν τὸν ἀναγνώστην εἰς τὴν τραγικὴν ταύτην σκηνήν. Ὅτε ὡμίλησε περὶ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Ἀρταβάσδου ὡς βασιλέως ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐβεβαίωσεν ὅτι ὁ πατριάρχης Ἀναστάσιος, καταπροδίδων πρῶτος τὸν Κωνσταντῖνον, ὤμοσε τῷ λαῷ κρατῶν τὰ τίμια καὶ ζωοποιὰ ξύλα «ὅτι μὰ τὸν προσηλωθέντα ἐν αὐτοῖς, οὕτως μοι εἶπεν ὁ Κωνσταντῖνος ὁ βασιλεύς, ὅτι μὴ λογίσῃ υἱὸν Θεοῦ εἶναι ὃν ἔτεκεν ἡ Μαρία, τὸν λεγόμενον Χριστόν, εἰμὴ ψιλὸν ἄνθρωπον· ἡ γὰρ Μαρία αὐτὸν ἔτεκεν ὡς ἔτεκεν ἐμὲ ἡ μήτηρ μου ἡ Μαρία». Ὁ δὲ πατριάρχης Νικηφόρος καὶ περὶ τούτου τοῦ γεγονότος οὐδὲ λέξιν ἀναφέρει. Πολὺ δὲ πρότερον ὁ Θεοφάνης, ὁμιλῶν περὶ τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ καὶ τῶν ἀγώνων· οὓς κατέβαλεν ὁ βασιλεὺς Λέων ἵνα καταπείσῃ αὐτὸν νὰ δεχθῇ τὴν μεταρρύθμισιν, ἀξιοῖ ὅτι, εἰσερχομένου ποτὲ τοῦ πατριάρχου ἐκείνου πρὸς τὸν βασιλέα, ὁ ἀκολουθῶν αὐτὸν σύγκελλος Ἀναστάσιος ἐπάτησε τὰ ὀπίσθια τῆς στολῆς αὐτοῦ. Ὁ δέ, ἐκ τούτου λαβὼν ἀφορμήν, ἐπροφήτευσεν ἀμέσως τῷ Ἀναστασίῳ τὸ δεινὸν ὅπερ μετὰ εἴκοσιν ἔτη ἔμελλε νὰ πάθῃ ἐν τῷ ἱππικῷ ἀγῶνι. Ἀλλ' οὔτε περὶ τούτου τοῦ γεγονότος λέγει τι ὁ πατριάρχης Νικηφόρος. Πῶς δ' ἄλλως δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν πεισματώδη ταύτην σιωπὴν τοῦ Νικηφόρου εἰμὴ διὰ τούτου, ὅτι δὲν ἐπίστευεν εἰς τὰ θρυλήματα ταῦτα, ἂν τῷ ὄντι ἐθρυλοῦντο, καὶ δὲν ἐπενοήθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους; Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ κειμένῳ τοῦ Θεοφάνους ὑπάρχει ἡ ἀπόδειξις ὅτι ἅπαν τὸ ἱστόρημα τοῦτο εἶναι πλάσμα τῶν ἐχθρῶν τοῦ Κωνσταντίνου ἐπαναληφθὲν ἀπερισκέπτως, ἂν ὄχι ἐπινοηθὲν ὑπὸ τοῦ χρονογράφου ἐκείνου. Διότι ὁ Θεοφάνης, μὴ περιορισθεὶς νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος περιήγαγεν ἐν τῷ ἱππικῷ ἀγῶνι τὸν πατριάρχην Ἀναστάσιον, ἐξανάστροφα ἐπὶ ὄνου καθήμενον, προστίθησιν ὅτι καὶ ἐτύφλωσεν αὐτὸν δημοσίως. Εἶναι ὅμως δυνατὸν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Ἀναστάσιος ἐξηκολούθησε πατριαρχεύων ἐνῷ ἦτο τυφλός; Ἵνα ἀποφύγωσι τὸν παραλογισμὸν τοῦτον οἱ μεταγενέστεροι χρονογράφοι, εἶπον ὅτι ὁ Ἀναστάσιος δὲν ἐτυφλώθη τότε ἀλλ' ἐτύφθη· ὁ δὲ Σλόσσερ ἐντελῶς ἐν τῇ ἀφηγήσει αὐτοῦ παρέλιπε τὸ γεγονὸς τῆς τε τυφλώσεως καὶ τῆς τύψεως. Ἀλλ' εἶναι πρόδηλον ὅτι οἱ μὲν μεταγενέστεροι οὐδὲν ἔχουσι κῦρος ἀπέναντι τῆς μαρτυρίας τοῦ Θεοφάνους, οὐδεὶς δὲ δίδει εἰς ἡμᾶς τὸ δικαίωμα νὰ διαιρέσωμεν τοῦ τελευταίου τούτου τὴν μαρτυρίαν, ἣν ὀφείλομεν νὰ παραδεχθῶμεν ὅπως ἔχει, ἢ νὰ ἀπορρίψωμεν. Πλὴν τούτου ὁ λόγος τὸν ὁποῖον ὅ τε Θεοφάνης καὶ ὁ Σλόσσερ ἀναφέρουσιν ἵνα καταστήσωσι πιθανὸν ὅτι ἐξηκολούθησε πατριαρχεύων ὁ Ἀναστάσιος καίτοι τοσοῦτο περιυβρισθείς, ὁ λόγος δηλαδὴ ὅτι ὁ βασιλεὺς οὐδένα ἄλλον εὕρισκεν ἀρχιερέα πρόθυμον νὰ συμπράξῃ μετ' αὐτοῦ, ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν πραγμάτων ἀνυπόστατος, διότι μετ' οὐ πολὺ ὁ Κωνσταντῖνος συγκαλέσας σύνοδον εὗρεν ὄχι ἕνα ἀλλὰ 348 ἀρχιερεῖς προθύμους νὰ καταδικάσωσι τὴν τῶν εἰκόνων προσκύνησιν. Ἐπὶ πᾶσι παρατηροῦμεν ὅτι περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου ἕτερός τις πατριάρχης φωραθεὶς ἔνοχος ἐσχάτης προδοσίας ὑπέστη τῷ ὄντι τὴν ποινὴν ταύτην τῆς πομπεύσεως, ὡς θέλομεν ἱστορήσει ἐν οἰκείῳ χρόνῳ ἐπὶ τῇ βάσει μαρτυριῶν ἀναμφισβητήτων. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦδε δὲν δικαιούμεθα ἆρά γε νὰ ἐρωτήσωμεν μήπως ὁ Θεοφάνης ἐφήρμο-

σεν εἰς τὸν Ἀναστάσιον τὰ περιστατικὰ τῆς τοῦ μεταγενεστέρου πατριάρχου καταδίκης, ἀξιῶν ἴσως ὅτι ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως ὅλοι οἱ πατριάρχαι ἔπρεπε νὰ πομπευθῶσιν ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ἐπὶ ὄνου ἐξανάστροφα καθήμενοι;

Ἐνῷ δὲ ὁ Κωνσταντῖνος διὰ τῆς κατατροπώσεως τοῦ Ἀρταβάσδου καὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπαγίου τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, οἱ Ἄραβες κατέτριβον τὰς ἰδίας δυνάμεις εἰς ἐμφυλίους ἀγῶνας μεταξὺ Ὀμμιαδῶν [1], οἵτινες μέχρι τοῦδε κατεῖχον τὸ ἀξίωμα τοῦ καλίφου, καὶ τῶν ἀπογόνων τοῦ θείου τοῦ Μωάμεθ Ἀββᾶς, οἵτινες μετ' οὐ πολὺ ἔμελλον νὰ κυριαρχήσωσι τοῦ μωαμεθανικοῦ κράτους ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Ἀββασιδῶν. Ὁ Κωνσταντῖνος, ὠφελούμενος ἐκ τῶν διενέξεων τούτων, ἐνέβαλεν ἐν ἔτει 746 εἰς τὴν βόρειον Συρίαν καὶ ἐκυρίευσεν ἐν τῇ Κομμαγηνῇ τήν τε Γερμανίκειαν καὶ τὴν Δουλιχίαν, διενεργήσας τὴν εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἐπιστροφὴν τῶν κατοίκων τῆς χώρας ταύτης, οἵτινες ἄλλοτε χριστιανοὶ ὄντες εἶχον ἀναγκασθῆ νὰ ἀσπασθῶσι τὸν μωαμεθανισμὸν ἐπὶ τῆς τῶν Ἀράβων κατακτήσεως. Κατὰ δὲ τὸ ἑπόμενον ἔτος ἐξέπεμψε στόλον ἰσχυρὸν εἰς Κύπρον, ἥτις ἐν μέρει, ὡς ἠξεύρομεν, εἶχεν ἤδη ἀνακτηθῆ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ Β' ἢ ἐπὶ Λέοντος, ἵνα ἐκεῖθεν ἀπειλήσῃ τὰ παράλια τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου. Οἱ μωαμεθανοὶ μαθόντες τὰ μελετώμενα ἀντεπέστειλαν ἐξ Ἀλεξανδρείας ἐπὶ τὴν αὐτὴν νῆσον ναυτικὴν δύναμιν, ἥτις λέγεται ὅτι συνέκειτο ἐκ χιλίων δρομώνων. Ὁ στόλος οὗτος εἰσῆλθεν εἴς τινα λιμένα τῆς Κύπρου, ὃν οἱ χρονογράφοι καλοῦσι Κεραμέαν. Ἐνταῦθα δ' ἐπελθὼν ὁ ναύαρχος τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου διέπραξε κατόρθωμα ἀντάξιον τῶν ἀναμνήσεων τῆς παραλίας ταύτης, περὶ ἣν τοσάκις ἠγωνίσθησαν καὶ ἐθριάμβευσαν οἱ προπάτορες ἡμῶν (Κεφ. Α' Βιβλ. Ζ' τοῦ δευτέρου τόμου). Διὸ καταλαβὼν τὸ στόμιον τοῦ λιμένος τοσαύτην ἐπήνεγκε διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς φθορὰν εἰς τοὺς πολεμίους ὥστε κατὰ τὸν Θεοφάνην ἐκ τῶν χιλίων δρομώνων δὲν ἐσώθησαν εἰμὴ τρεῖς. Δυστυχῶς ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξακολουθήσῃ τὰ λαμπρὰ ταῦτα κατὰ τῶν Ἀράβων τρόπαια, διότι κατὰ τὸ αὐτὸ τοῦτο ἔτος ἐνέσκηψεν εἰς τὸ κράτος συμφορὰ δεινή, ἥτις ἐδέησε νὰ ἐπιστήσῃ ἅπασαν τὴν προσοχὴν αὐτοῦ καὶ ἐνέργειαν.

Τῷ ὄντι λοιμὸς ὀλέθριος ἐθέρισε τότε πάλιν τοὺς κατοίκους πολλῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους, λοιμὸς ὅστις ἦτο προδήλως ὅμοιος τοῦ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ συμβάντος, ἂν καὶ δὲν παρετάθη ὅσον ἐκεῖνος, διότι διήρκεσε τρία μόνον ἔτη. Ὁ λοιμὸς οὗτος ἀνεφάνη κατὰ πρῶτον τῷ 747 εἰς Σικελίαν καὶ Καλαβρίαν, κομισθεὶς αὐτόθι πιθανώτατα ὑπὸ τῶν Ἀράβων τῆς Ἀφρικῆς. Ἀπὸ τῶν δυτικῶν τούτων ἐπαρχιῶν μετεδόθη εἰς τὴν Μονεμβασίαν ἢ Μονοβασίαν, ὡς λέγει ὁ Θεοφάνης (κατὰ πρῶτον δὲ ἀπαντᾷ παρ' αὐτῷ τὸ τοιοῦτον ὄνομα τῆς ἀρχαίας Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς), καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ τὰς περὶ τὴν πρωτεύουσαν χώρας, μάλιστα δὲ εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ὅπου ἐν ἔτει 748 ἡ ὀξύτης τοῦ κακοῦ τούτου ἀπέβη τοσαύτη ὥστε αἱ πλεῖσται τῶν οἰκιῶν ἠρημώθησαν· ὁ δὲ βασιλεὺς ἠναγκάσθη, ἐκλιπούσης τῆς νόσου κατὰ τὰ ἑπόμενα ἔτη, νὰ μεταφέρῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ τὰς περὶ αὐτὴν χώρας νέους ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν καὶ τῶν ἀσιανῶν ἐπαρχιῶν κατοίκους.

Ἐπειδὴ δὲ τότε καὶ τῆς Πελοποννήσου οὐκ ὀλίγοι κάτοικοι ἐξέλιπον οἱ μὲν ἐκ τοῦ

---

(1) Οὐμμεϊαδῶν δυναστεία καλεῖται ἡ ὑπὸ τοῦ Μωαβιᾶ ἐν Δαμασκῷ ἱδρυθεῖσα τῷ 660 μ. Χ. δυναστεία χαλιφῶν ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ πάππου τοῦ Μωαβιᾶ (Οὐμμεϊά).

λοιμοῦ, οἱ δὲ διότι μετῳκίσθησαν εἰς Θράκην πρὸς ἀναπλήρωσιν τοῦ αὐτόθι συμβάντος ἔτι μείζονος ὀλέθρου ἀνθρώπων, ἀνεπληρώθη πάλιν ἡ ἐν τῇ χερσονήσῳ ἐκείνῃ προκύψασα ἔλλειψις κατοίκων διὰ πολλῶν σλαυικῶν ἀποικιῶν, αἵτινες ἀποτελοῦσιν, ἂν ὄχι τὴν πρώτην, τοὐλάχιστον τὴν κυριωτάτην ἐν αὐτῇ τοιούτων ἀλλοφύλων ἐγκατάστασιν. Ὅθεν πρόσφορον εἶναι νὰ ἐπανέλθωμεν ἐπὶ μικρὸν εἰς τὸ σπουδαῖον τοῦτο ἐθνολογικὸν τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἱστορίας ζήτημα.

Εἴδομεν ἐπὶ Ἡρακλείου τοὺς Σλαύους ἐγκατασταθέντας ἐντὸς τῆς Ἰλλυρίας καὶ τῆς ἄνω Μοισίας. Ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου τινὲς τῶν φυλῶν τούτων βαθμηδὸν πρὸς νότον κατερχόμεναι ἀναφαίνονται ἤδη περὶ Στρυμόνα. Καίτοι δὲ οἱ τελευταῖοι οὗτοι Σλαῦοι ὁλοσχερῶς κατατροπωθέντες ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β΄ μετεκομίσθησαν οἱ πλεῖστοι εἰς μικρὰν Ἀσίαν, φαίνεται ὅμως ὅτι ἤρχισαν πάλιν πολλαπλασιαζόμενοι ἐν Μακεδονίᾳ καὶ πρὸς μεσημβρίαν πάντοτε καταβαίνοντες· διότι περὶ τὰ μέσα τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος μετὰ τὸν προειρημένον μέγαν λοιμὸν βεβαιοῦται ἤδη ὅτι ἐγκατεστάθησαν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, ὅστις πρῶτος ἐμνημόνευσε τοῦ γεγονότος τούτου, ἀξιοῖ ὅτι τότε «ἐσλαυώθη πᾶσα ἡ χώρα (δηλαδὴ ἡ Πελοπόννησος) καὶ γέγονε βάρβαρος». Ἐκ δὲ τούτου ἐννοεῖται πόσον ἠθέλησαν νὰ ὠφεληθῶσιν ὅ τε Φαλλμεράυερ καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ ἱστορικοῦ αὐτῶν συστήματος, ὅπερ, ὡς ἄλλοτε διὰ μακρῶν ἐξεθέσαμεν, ἐσκόπει νὰ ἀποδείξῃ τὴν ὁλοσχερῆ καταστροφὴν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ τὴν ὑπὸ τῶν Σλαύων κατάληψιν ὅλων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Ὅθεν καίτοι παραθέντες ἄλλοτε τὴν μαρτυρίαν ταύτην ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν αὖθις ἀκριβέστερον τὰ κατ᾽ αὐτήν.

Κωνσταντῖνος Ε΄
(Εἰκὼν ἐκ νομίσματος ἐν μεγεθύνσει)

Τίς ἦτο ἡ ἔκτασις τῶν σλαυικῶν τούτων ἐποικήσεων, καὶ ἐξωντώθη ἆρά γε τῷόντι ὑπ᾽ αὐτῶν πᾶσα ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ φυλή; Ὁμολογοῦμεν ὅτι ὁ τρόπος καθ᾽ ὃν ἐκφράζεται ὁ Πορφυρογέννητος περὶ Πελοποννήσου συνηγορεῖ μέχρι τινὸς ὑπὲρ τῆς γνώμης τοῦ Φαλλμεράυερ καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ, διότι, ἂν δὲν λέγει ὅτι ἐξωντώθησαν οἱ προηγούμενοι κάτοικοι, λέγει ὅμως ὅτι ἐσλαυώθη πᾶσα ἡ χώρα. Ὑπάρχει δὲ καὶ ἑτέρα μαρτυρία, ἥτις φαίνεται τὰ αὐτὰ ἀξιοῦσα οὐ μόνον ὡς πρὸς τὴν Πελοπόννησον ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὰς ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ ἑλληνικὰς χώρας. Ἡ μαρτυρία αὕτη εἶναι αἱ λεγόμεναι Χρηστομάθειαι ἐκ τῶν Στράβωνος Γεωγραφικῶν, αἵτινες, ὡς εἰκάζεται, συνετάχθησαν περὶ τὰ τέλη τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος. Αἱ Χρηστομάθειαι αὗται διαλαμβάνουσιν ἀληθῶς ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων καθ᾽ οὓς ἐγράφησαν «πᾶσαν Ἤπειρον καὶ Ἑλλάδα σχεδὸν καὶ Πελοπόννησον καὶ Μακεδονίαν σκύθαι Σλαῦοι νέμονται». Εἰς ἐπίμετρον δὲ ἔρχεται τοῦτο τὸ γεγονὸς ὅτι μέχρι τῆς σήμερον πολλὰ ὀνόματα ὀρέων, ποταμῶν, κωμῶν καὶ χωρίων τῶν προειρημένων ἑλληνικῶν χωρῶν ἔχουσι σλαυικὴν καταγωγήν. Ἀλλ᾽ ἐπιμελεστέρα τῶν πραγμάτων ἐξέτασις ἐλαττώνει πολὺ τὴν ὑπερβολικὴν ἔκτασιν τὴν ὁποίαν φαίνονται ἐκ τῶν προηγουμένων λαβοῦσαι αἱ σλαυικαὶ ἐποικήσεις. Τὸ περὶ κτίσεως τῆς Μονεμβασίας χειρόγραφον τῆς ἐν Τουρίνῳ βιβλιοθήκης, τὸ ὁποῖον παρεθέσαμεν ἤδη ἐν τῷ ἐνάτῳ βιβλίῳ, ρητῶς βεβαιοῖ ὅτι τὸ ἀνατολικὸν τῆς Πελοποννήσου μέρος ἀπὸ Κορίνθου μέχρι Μαλέας οὐδὲ

ποτε ὑπὸ Σλαύων κατελήφθη. Καὶ τοῦτο συμφωνεῖ πρὸς ἕτερόν τι χωρίον τῶν Χρηστομαθειῶν, ἐν τῷ ὁποίῳ, εἰδικώτερον περὶ Πελοποννήσου γενομένου λόγου, δὲν ἀναφέρονται ῥητῶς ὑπὸ Σλαύων καταληφθεῖσαι εἰμὴ αἱ δυτικαὶ τῆς χερσονήσου ἐκείνης χῶραι, αἵτινες πάλαι ποτὲ κατῳκοῦντο ὑπὸ Πισατῶν καὶ Καυκώνων καὶ Πυλίων. Πλὴν τούτου πολλὰ γεγονότα, ἐξ ὧν τινα ἀνεφέραμεν ἤδη, οἷον ἡ περὶ τὰ τέλη τοῦ 662 καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 663 διατριβὴ τοῦ Κωνσταντίνου ἐν Ἀθήναις καὶ ἡ μεγάλη κατὰ τοῦ Λέοντος ἐπανάστασις τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων, πλεῖστα δὲ ἕτερα θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ἔν τε τῷ παρόντι βιβλίῳ καὶ ἐν τοῖς ἑπομένοις, καθιστῶσι πρόδηλον ὅτι οἱ Σλαῦοι κατέλαβον μὲν οὐκ ὀλίγα μέρη ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ ἰδίως τὰς ἐκτὸς τῶν πόλεων χώρας ἀλλ' εἰς τὰς πόλεις οὐδόλως κατῴκησαν, καὶ ἐκτὸς δὲ τῶν πόλεων πολλὰ ἔτι τμήματα τῆς χώρας ἐξηκολούθουν κατεχόμενα ὑπὸ τῶν ἀρχαίων κατοίκων. Τοῦτο δὲ τὸ συμπέρασμα ἐνισχύεται καὶ ἐκ τῶν ἄχρι τοῦδε σῳζομένων πολλῶν σλαυικῶν ὀνομάτων. Τῷ ὄντι, ὡς προείπομεν, πολλὰ ὑπάρχουσι τοιαῦτα ὀρέων, ποταμῶν, κωμῶν καὶ χωρίων· ἀλλὰ πᾶσαι ἀνεξαιρέτως αἱ πόλεις, τοὐλάχιστον τῶν μεσημβρινωτέρων ἑλληνικῶν χωρῶν, διετήρησαν τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα, ἐφθαρμένα μὲν πολλάκις ἀλλ' οὐδὲν ἧττον μαρτυροῦντα ὅτι ἔσῳζον τὴν ἀρχαίαν ῥίζαν. Τὸ συμπέρασμα ἡμῶν εἶναι ὅτι αἱ σλαυικαὶ φυλαί, καταλαβοῦσαι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς ἑβδόμης ἑκατονταετηρίδος ἐπὶ Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως τὴν ἄνω Μοισίαν καὶ τὴν Ἰλλυρίαν, ἤρχισαν ἔκτοτε καταβαίνουσαι πρὸς μεσημβρίαν καὶ κατεστάθησαν ἐν μέρει διὰ τῆς βίας, ἐν μέρει διὰ συμβάσεων εἰς διάφορα τμήματα τῆς ὑπαίθρου χώρας ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν Ἠπείρῳ, ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι, ἴσως καὶ ἐν Πελοποννήσῳ· περὶ δὲ τὰ μέσα τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος ὁμολογουμένως εἰσῆλθον καὶ εἰς τὴν χερσόνησον ταύτην διὰ τὴν τότε, ὡς προείρηται, συμβᾶσαν ἐκ ποικίλων αἰτιῶν πολλὴν ἐν αὐτῇ λειψανδρίαν, ὄχι ὅμως ὅτι ἐξώντωσαν τὴν ἑλληνικὴν φυλήν. Περὶ τῶν σχέσεων εἰς ἃς αἱ σλαυικαὶ αὗται φυλαὶ διετέλουν πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίαν καὶ πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς κατοίκους τῆς χώρας θέλομεν ὁμιλήσει ἐν ἐκτάσει ὁπωσοῦν ἐν τῷ παρόντι μὲν δεκάτῳ βιβλίῳ ἀλλ' ἐν οἰκειοτέρῳ αὐτοῦ τόπῳ. Ἐν δὲ τῷ τρισκαιδεκάτῳ βιβλίῳ θέλομεν πραγματευθῆ περὶ τοῦ ὀνόματος Μωρέας, ὅπερ εἶναι τὸ σημαντικώτατον τῶν γεωγραφικῶν ὀνομάτων τὰ ὁποῖα παρήχθησαν ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι.

Εἶχον δὲ ἤδη παρέλθει δέκα ἔτη ἀφ' ἧς ἐβασίλευεν ὁ Κωνσταντῖνος Ε΄ καὶ ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ οὐδεμία ἀναφέρεται πρᾶξις αὐτοῦ ἀναγομένη εἰς τὸ μέγα ἔργον τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἀλλὰ περὶ τοὺς χρόνους τούτους ἐπελήφθη αὐτοῦ συστηματικώτερον, ἐπιμονώτερον, βιαιότερον τοῦ πατρός. Εἴδομεν ὅτι μετῴκισε τότε εἰς Θρᾴκην πολλοὺς κατοίκους τῶν εὐρωπαϊκῶν καὶ τῶν ἀσιανῶν χωρῶν ἵνα ἀναπληρώσῃ τὴν ἐκ τοῦ λοιμοῦ προελθοῦσαν λειψανδρίαν. Ἐκ τῆς Ἀσίας ἰδίως μετήνεγκε Σύρους καὶ Ἀρμενίους· Σύρους μὲν ἐκ τῶν χωρῶν ὅσας ἀνέκτησε τῷ 746 ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκείνῃ τοῦ κράτους ἐπαρχίᾳ Ἀρμενίους δὲ ἐκ τῶν κατακτήσεων ὅσας διέπραξε τῷ 752 εἰς Ἀρμενίαν, ὅτε καὶ τὴν Θεοδοσιούπολιν ἀφήρεσεν ἀπὸ τῶν Ἀράβων. Καὶ προετίμησεν ὁ βασιλεὺς τὴν μετοικεσίαν τῶν νεωστὶ τούτων ἀνακτηθέντων ὑπηκόων, οὐ μόνον διότι μᾶλλον ἐκτεθειμένοι ὄντες εἰς τὰς ἀραβικὰς ἐπιδρομὰς ἐκινδύνευον αὖθις ν' ἀποξενωθῶσι τοῦ κράτους ἀλλὰ προσέτι διότι, καθὸ πρεσβεύοντες οἱ πλεῖστοι αἵρεσίν τινα σφόδρα ἐλευθεριάζουσαν, ἠδύναντο οἰκοῦντες περὶ τὴν βασιλεύουσαν νὰ ἀποβῶσι σύμμαχοι ἐπιτήδειοι εἰς τὰς καινοτομίας ὅσαι διεπράχθησαν καὶ προέκειτο ἔτι νὰ διαπρα-

χθῶσιν. Οἱ αἱρετικοὶ οὗτοι, οἵτινες ὠνομάζοντο παυλικιανοὶ ἢ παυλιανῖται[1], ἐπενήργησαν ἔκτοτε πολὺ εἰς τὴν τύχην τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους. Ὅθεν εὔλογον εἶναι νὰ εἴπωμεν περὶ αὐτῶν πλειότερά τινα ἐνταῦθα, ὅτε κατὰ πρῶτον συναντῶμεν τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Οἱ ἐν Περσίᾳ χριστιανοὶ εἶχον ἀνέκαθεν ὑποκύψει εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἐγχωρίου ζωροαστρικοῦ θρησκεύματος. Τὸ θρήσκευμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἐξώκειλεν εἰς πυρολατρείαν καὶ μέχρι τινὸς εἰδωλολατρείαν, περιεῖχε κατ' ἀρχὰς τὰ καθαρώτατα τῶν δογμάτων ὅσα παρήχθησαν ἐν Ἀσίᾳ, ἐκτὸς τοῦ ἰουδαϊκοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ. Δὲν ἐθεοποίει οὐδ' ἐλάτρευε τὴν φύσιν, δὲν ἤγειρε ναοὺς καὶ βωμοὺς καὶ ἀγάλματα. Ἡ φύσις παρ' αὐτῷ δὲν ἦτο εἰμὴ ἡ ἀτελὴς εἰκὼν δύο ὑπερτέρων δυνάμεων, τοῦ Ὡρομάσδου (Aouramazdâ) καὶ τοῦ Ἀριμάν (Angrômaïnyous), οἵτινες ἐρίζουσι πρὸς ἀλλήλους περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ κόσμου. Καὶ ἦσαν μὲν τὸ πρῶτον ἀγαθοὶ καὶ τέλειοι ἀλλ' ὁ Ἀριμάν, ἐκπεσὼν τῆς τοιαύτης μακαριότητος διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ καὶ γενόμενος πονηρός, ἀντιπαλαίει ἤδη πρὸς τὸν Ὡρομάσδην· ἡ δὲ πάλη αὐτὴ εἶναι ἡ αἰτία παντὸς φυσικοῦ καὶ ἠθικοῦ κακοῦ. Αἱ ποικίλαι τοῦ ἀγῶνος ἐκείνου περιπέτειαι ἀποτελοῦσι τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου τούτου, μέχρις οὗ, νικήσαντος ἐπὶ τέλους τοῦ Ὡρομάσδου καὶ ἔπειτα συνδιαλλαγέντος πρὸς τὸν Ἀριμάν, ἀποκατασταθῇ αὖθις ἡ καθολικὴ εἰρήνη καὶ εὐδαιμονία. Τὰ δὲ δόγματα ταῦτα ἐξετράπησαν εἰς εἰδωλολατρείαν ἐκ τούτου, ὡς φαίνεται, ὅτι ὁ Ὡρομάσδης ἐλογίζετο παρὰ τοῖς Πέρσαις καὶ ὡς βασιλεὺς φωτός, ὁ δὲ Ἀριμὰν ὡς βασιλεὺς τοῦ σκότους· ὥστε κατὰ μικρὸν οἱ Πέρσαι, ἀντὶ τοῦ φωτός, ἐλάτρευσαν τὸν ἥλιον[2], τὸ πῦρ καὶ διαφόρους αὐτῶν προσωποποιήσεις. Ὁπωσδήποτε ἐκ τῆς συναφείας τῶν δύο ἐκείνων δυνάμεων τοῦ περσικοῦ δόγματος μετὰ τῶν χριστιανικῶν δογμάτων προέκυψαν πρωιμώτατα παρὰ τοῖς χριστιανοῖς τῆς Περσίας καὶ τῶν πέριξ χωρῶν ποικίλαι αἱρέσεις, ἐξ ὧν πάλιν πολυειδῶς διὰ τοῦ χρόνου τροπολογουμένων προῆλθεν εἰς μέσον περὶ τὸ 660 ἡ αἵρεσις τῶν λεγομένων παυλιανιτῶν.

---

(1) Ἡ αἵρεσις τῶν Παυλιανιτῶν οὐδεμίαν φαίνεται ἔχουσα σχέσιν καὶ συνάφειαν πρὸς τὸν **Μασδαϊσμὸν** ἢ **Μανιχαϊσμόν**, εἶναι δὲ ἁπλούστατα χριστιανικὴ θρησκεία ἢ αἵρεσις ἐπιτηδεύουσα λατρείαν ἁπλουστάτην ὁμοίαν πρὸς τὴν τῶν πρώτων αἰώνων τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ **Μασδαϊσμοῦ** ἐπὶ τὸν Χριστιανισμὸν προῆλθεν ὁ **Μανιχαϊσμός**, αἵρεσις τοῦ πέρσου Μάνεντος ἢ Μανιχαίου ἡ συγχέουσα τὸν Χριστὸν πρὸς τὸν Ἥλιον φυσικῶς καὶ ἠθικῶς, ἐν μέρει δὲ πρὸς τὸν Ὡρομάσδην. Ὁμοίως ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Μασδαϊσμοῦ ἐπὶ τὴν ἐν Περσίᾳ διαδοθεῖσαν μωαμεθανικὴν θρησκείαν προῆλθεν ἡ αἵρεσις τῶν περσῶν Μωαμεθανῶν **Σχιιτῶν**, ἐν ᾗ τὴν θέσιν καὶ τὴν ἰδιότητα τοῦ Ὡρομάσδου ἔλαβεν ὁ **Ἀλῆς**.

(2) Ἥλιος ἐν τῇ προμασδαϊκῇ ἢ προζωροαστρικῇ ἰρανικῇ φυσιολατρείᾳ εἶναι θεὸς καλούμενος **Μίθρας**, οὗ ἡ φυσικὴ λατρεία διετηρήθη ἐν τῷ **Μασδαϊσμῷ** ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν τοῦ ἰδεώδους θεοῦ Ὡρομάσδου (ὅπως καὶ ἐν τῷ Βραχμανισμῷ διετηρήθησαν πολλοὶ θεοὶ τῆς φυσιολατρείας ἀλλὰ πάντοτε ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ἰδεώδους ὑπερτάτου θεοῦ **Βράχμα**). Ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὁ **Μίθρας** ἐλατρεύετο ἐν πάσαις ταῖς ἑλληνικαῖς καὶ ἑλληνιστικαῖς χώραις, ἰδίως ταῖς ἀσιατικαῖς, καὶ ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ, παραβαλλόμενος πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα. Τοὐναντίον δὲ ὁ **Ὡρομάσδης** ἐγένετο μὲν γνωστὸς ἐν ἑλληνικαῖς καὶ ἑλληνιστικαῖς χώραις ἀλλὰ δὲν ἐλατρεύετο. Τὸ ὄνομα ὅμως εἰσήλασε καὶ εἰς αὐτὴν τὴν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν ὑπὸ τύπον **Ὁρμίσδας** ἀλλὰ μόνον ὡς ὄνομα ἀνδρός, φερόμενον ὅπως ὑπό τινων Σασσανιδῶν βασιλέων οὕτω καὶ ὑπὸ παπῶν Ῥώμης (πάπα Ῥώμης Ὁρμίσδα καλουμένου 514—523 μ. Χ.) λίαν γνωστοῦ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ ὡς ἄραντος τὸ ἀπὸ 484 μέχρι 516 ἕνεκα τοῦ Ἑνωτικοῦ τοῦ βασιλέως Ζήνωνος ἐπελθὸν σχίσμα καὶ ἀποκαταστήσαντος τὴν μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἑνότητα.

[«Ταῦτα δὲν εἶναι ἐν πᾶσιν ἀκριβῆ. Ὁ Ὡρομάσδης (=Hauramasda = ὕψιστον »πνεῦμα) καὶ Ἀ(χ)ριμάνης (Angriu-manyu = πονηρὸν πνεῦμα) ἐκπροσωποῦντες »ἀρχῆθεν ἐχθρικωτάτας πρὸς ἀλλήλας δυνάμεις παρίστανται ἐν διηνεκεῖ διατελοῦντες »πρὸς ἀλλήλους πολέμῳ. Ὁ Ὡρομάσδης ἐκπροσωπεῖ ἐν μὲν τῷ φυσικῷ κόσμῳ τὸ »φῶς καὶ τὸ πῦρ, τὴν γένεσιν καὶ τὴν ζωήν, ἐν δὲ τῷ ἠθικῷ τὴν ἀλήθειαν, τὸ »ἀγαθὸν καὶ τὸ δίκαιον· τοὐναντίον δὲ ὁ Ἀριμάνης ἐκπροσωπεῖ ἐν μὲν τῷ φυσικῷ »κόσμῳ τὸ σκότος, τὴν φθορὰν καὶ τὸν θάνατον, ἐν δὲ τῷ ἠθικῷ τὸ ψεῦδος, τὸ κακὸν »καὶ τὸ ἄδικον. Ἔχουσι δ' ἑκάτεροι ὑφ' ἑαυτοῖς ἄπειρον πλῆθος πολυωνύμων ἀγγέ»λων ἀγαθῶν (ὁ Ὡρομ.) καὶ πονηρῶν (ὁ Ἀ(χ)ριμ.) πολλῶν καὶ διαφόρων τάξεων καὶ »βαθμῶν, οἵτινες διευθύνουσι πάντα τὰ ὄντα καὶ τὸν ἄνθρωπον (ὁ ἀγαθὸς ἄγγελος ἐκ »δεξιῶν, ὁ πονηρὸς ἐξ εὐωνύμων) εἰς ἀγαθὸν ἢ κακόν. Καὶ ὁ ἀγὼν οὗτος ἐξακολουθή»σει μέχρι τῆς συντελείας τοῦ παντός, ὅτε ὁ Ὡρομάσδης καὶ αἱ στρατιαὶ αὐτοῦ »κατανικήσουσι καὶ ἐξολοθρεύσουσι τὸν Ἀχριμὰν καὶ τὰς στρατιὰς αὐτοῦ καὶ τότε »βασιλεύσει ἐν τῷ κόσμῳ αἰωνίως ὁ Ὡρομάσδης καὶ μετὰ τούτου αἰωνία εἰρήνη, ἀλή»θεια, ἀγαθὸν καὶ δικαιοσύνη ἐν αἰωνίῳ φυσικῷ φωτὶ καὶ αἰωνίᾳ ζωῇ. Τοιαύτη ἡ »θεμελιώδης ἀρχὴ τοῦ Μασδαϊσμοῦ (οὕτω κληθέντος τοῦ θρησκεύματος ἐκ τοῦ Ἀχουρα»μάσδα), τοῦ ἀρχαιότατα ὑπὸ Ζωροάστρου κατὰ τὴν παράδοσιν συστηματοποιηθέντος »ἰρανικοῦ θρησκεύματος, θρησκείας δυασμοῦ (dualismus), ἐν ᾧ ἡ τελειότης τοῦ κόσμου »δὲν εἶναι ἡ ἀρχὴ ἀλλὰ τὸ τέλος τῆς δημιουργίας. Τὰ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως λεγόμενα »εἶναι ἐπίνοιαι φιλοσοφικαί, σχολαστικαὶ τῶν χρόνων τῆς μαγικῆς λατρείας τῶν »Σασσανιδῶν, ὅτε σχολαστική τις θεολογία καὶ φιλοσοφία τῶν Πάρσων (οὕτω »καλοῦνται οἱ Πέρσαι τοῦ νέου περσικοῦ κράτους τῶν Σασσανιδῶν) ἐζήτησε νὰ φέρῃ »εἰς ἑνότητα τὰ δύο ἀντιμαχόμενα πρὸς ἄλληλα στοιχεῖα τοῦ ζωροαστρικοῦ συστήμα»τος καὶ ὑπεράνω τῶν δύο ἀρχῶν ἔθηκε τρίτην τινὰ ἀρχὴν ὡς γεννήτορα ἀμφοτέρων, »τὸν Ζιρβάνα (ἢ Ζιρουάνα) Ἀκαρένα, ἤτοι τὸν ἄτμητον καὶ ἀδιαίρε»τον χρόνον, ὅστις ἐπροσωποποιήθη ἐν τῷ Ζιρβάνα τῆς παρσικῆς θεολογίας »καὶ μυθολογίας. Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ Μασδαϊσμὸς ὁ μεταφυσικὸς εἶναι »ἡ ἐπὶ τὸ ἰδεῶδες μετάστασις τοῦ ἀρχαίου φυσιολατρικοῦ θρησκεύματος τῶν ἰρανίων »λαῶν, προῆλθε δὲ ὅπως καὶ ὁ Βραχμανισμὸς τῆς Ἰνδικῆς (οὗτος μετὰ συστήμα»τος τριαδικοῦ, γενέσεως, φθορᾶς καὶ ἐν μέσῳ τούτων συντηρήσεως) ἐκ φυσιολα»τρείας παρεμφεροῦς πρὸς τὰς βάσεις τῆς ἑλληνορωμαϊκῆς μυθολογίας, μετέστη δὲ ἀπὸ »τοῦ φυσικοῦ ἐπὶ τὸ ἰδεῶδες μεταφυσικὸν ἕνεκα τῆς ἠθικῆς καὶ θεολογικῆς ἐξάρσεως, »ἧς ἕνεκα ἡ φυσιολατρεία τῶν ἀρίων λαῶν τῶν ἐν τῇ Ἰνδικῇ καὶ τῷ Ἰρὰν μετέστη »ἀπὸ τοῦ μυθικοῦ θρησκεύματος τῶν εἰρημένων λαῶν εἰς θρησκείαν δογμάτων μεταφυ»σικῶν καὶ ἠθικῶν. Ἐν Ἑλλάδι τὸ τοιοῦτον ἤρξατο μὲν γινόμενον μέχρι τινὸς διά »τε τῶν φοιβολήπτων προφητῶν καὶ διὰ τῶν μεγάλων θεολόγων ποιητῶν »ἀλλὰ δὲν προώδευσε προκαταληφθὲν ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας, ἥτις ἐν τῷ χώρῳ τοῦ ὑψηλοῦ »καὶ ἀπείρου ἀντικατέστησε τὴν φαντασίαν καὶ τὸ αἴσθημα διὰ τοῦ ἀπολύτου κράτους »τῆς διανοίας».

Ἡ αἵρεσις αὕτη ἀνεφάνη κατὰ πρῶτον περὶ Σαμόσατα τῆς Συρίας, ἀφ' ἧς διεδόθη ἔπειτα εἰς τὰ ἀνατολικώτερα τῆς μικρᾶς Ἀσίας, καὶ ἰδίως εἰς τὴν Ἀρμενίαν καὶ εἰς τὸν Πόντον. Καὶ ἐπίστευον μὲν οἱ ὀπαδοὶ αὐτῆς καὶ ἤλπιζον εἰς τὸν ἐπουράνιον πατέρα τοῦ Χριστοῦ, τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, καὶ τοῦ ἀοράτου κόσμου ἀλλ' ὡς πρὸς τὸν ὁρατόν, τὸν ὑλικὸν κόσμον, ὡμολόγουν τὰς δύο περσικὰς ἀρχάς, τοῦ πονηροῦ θεοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Οἱ παυλιανῖται ἀπεδέχοντο τὸ μυστήριον τῆς Τριάδος, ἀλλ' ἀντὶ νὰ

ὁμολογήσωσι τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ τὰ πραγματικὰ πάθη τοῦ Ἰησοῦ ἐφαντάσθησαν οὐράνιόν τι σῶμα, διελθὸν ὡς διὰ σωλῆνος διὰ τοῦ σώματος τῆς Παρθένου, καὶ πρόσχημά τι σταυρώσεως, διαφυγούσῃ τὴν ματαίαν τῶν Ἰουδαίων ὀργήν. Ἡ θεολογικὴ αὐτῶν διδασκαλία περιωρίζετο εἰς τὰ τέσσαρα εὐαγγέλια, τὰς 14 ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου, τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Ἰακώβου, τοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ Ἰούδα καὶ τὰς πράξεις τῶν ἀποστόλων, ἀποκρούουσα τήν τε παλαιὰν διαθήκην καὶ τὰς δύο καθολικὰς τοῦ ἀποστόλου Πέτρου ἐπιστολάς. Λειτουργοὺς τῆς θρησκείας ἰδιάζοντας δὲν εἶχον ἀλλὰ μόνον ἐξηγητὰς τῶν γραφῶν, τοὺς παρ' αὐτῶν λεγομένους συνεκδήμους, οἵτινες ἡρμήνευον τὰ κείμενα μετὰ πλείστης ἐλευθερίας καὶ δὲν διέφερον κατὰ τὸ σχῆμα ἢ τὴν δίαιταν ἢ κατ' ἄλλον τινὰ τρόπον τοῦ πλήθους τὸ ὁποῖον ἐδίδασκον. Πλὴν τούτου οἱ παυλιανῖται οὐδένα ἀπεδέχοντο ἐξωτερικὸν τῆς λατρείας τύπον· οὔτε εἰκόνας οὔτε σταυρὸν οὔτε ἱερὰ λείψανα οὔτε βάπτισμα οὔτε μετάληψιν. Ὠνομάσθησαν δὲ ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων παυλιανῖται διὰ τὴν ἰδιάζουσαν ἐκείνην πρὸς τὸν ἀπόστολον Παῦλον εὐλάβειαν, ἐνῷ αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἀπεκάλουν ἁπλῶς χριστιανούς, ἀποδίδοντες τὸ ὄνομα τῶν Ρωμαίων εἰς πάντας τοὺς ἀλλότρια αὐτῶν πρεσβεύοντας χριστιανούς, καὶ τὰ συνέδρια αὐτῶν ὠνόμαζον καθολικὴν ἐκκλησίαν.

Δὲν γνωρίζομεν πόσοι ἦσαν οἱ παυλιανῖται τοὺς ὁποίους ὁ Κωνσταντῖνος Ε΄ μετῴκισεν εἰς Θράκην μεταξὺ τοῦ 746 καὶ τοῦ 752 ἔτους. Ἐν τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι ἐγένετο καὶ ἄλλη αὐτῶν ἐξ Ἀσίας μετοικεσία, ὥστε ἐπὶ τέλους ἀπέβησαν οὐκ ὀλίγοι τὸν ἀριθμόν, διότι μοῖραι ὁλόκληροι τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ συνεκροτοῦντο ἐκ παυλιανιτῶν. Ἀλλ' ἴσως εἰς τὸν τοιοῦτον αὐτῶν πολλαπλασιασμὸν συνετέλεσε καὶ ἡ διάδοσις τῆς αἱρέσεως εἰς τοὺς ἐγχωρίους, ὧν οὐκ ὀλίγοι, ἐὰν πιστεύσωμεν τοὺς χρονογράφους, ἀπεδέξαντο τὰ δόγματα αὐτῆς. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ παυλιανῖται οὗτοι ἐχρησίμευσαν ἀφ' ἑνὸς μὲν ὡς σύμμαχοι τῶν τῆς μεταρρυθμίσεως βασιλέων περὶ τὴν παγίωσιν τῶν ὑπὸ τούτων διενεργηθεισῶν καινοτομιῶν ἀφ' ἑτέρου δὲ ὡς πρόμαχοι τῆς βασιλείας κατὰ τῶν Βουλγάρων, διότι κατὰ τὴν πάγκοινον ὁμολογίαν τῶν χρονογράφων οἱ συνήγοροι οὗτοι τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας ἐνεπνέοντο, ὅπως πολλάκις συνέβη καὶ ἐν τῇ νεωτέρᾳ Εὐρώπῃ, ὑπὸ ἐκθύμου ἀρειμανίου πνεύματος, διαπρέποντες διὰ τὸ φιλοκίνδυνον αὐτῶν καὶ περὶ τοὺς πολέμους καὶ τὰς μάχας ἀκάθεκτον. Μετὰ παρέλευσιν δὲ μιᾶς καὶ ἐπέκεινα ἑκατονταετηρίδος, ὅτε κατελύθη ἡ μεταρρύθμισις, οἱ καταδιωκόμενοι ταύτης ὀπαδοὶ εὗρον ἄσυλον παρὰ τοῖς παυλιανίταις ὅσοι ἔμειναν ἐν Ἀσίᾳ, καὶ συνταχθέντες μετὰ τούτων ἐπεχείρησαν ἀγῶνα μακρὸν καὶ φοβερώτατον κατά τε τοῦ Μιχαὴλ Γ΄ καὶ κατὰ τοῦ Βασιλείου τοῦ μακεδόνος. Ἐπὶ τέλους κατετροπώθησαν μὲν ἀλλ' οἱ περισωθέντες ἐξ αὐτῶν κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη, ὅπου δὲν ἔπαυσαν ἐπὶ μίαν ὅλην πάλιν ἑκατονταετηρίδα διαμαρτυρόμενοι ἐνόπλως ὑπὲρ τῆς θρησκείας αὐτῶν καὶ τῆς ἐλευθερίας, μέχρις οὗ ἐγένετο ἡ προαναφερθεῖσα δευτέρα αὐτῶν εἰς Θρᾴκην μετοικεσία.

Τὸ περίεργον ὅμως εἶναι ὅτι, ἐνῷ ἡ τῶν παυλιανιτῶν αἵρεσις ἐξηλείφετο οὕτω βαθμηδὸν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ αὐτῆς κοιτίδι, ἡ ἐν Θρᾴκῃ παυλιανικὴ ἀποικία οὐ μόνον διέσωσε τὴν ὕπαρξιν αὐτῆς καὶ τὸ δόγμα μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς μεταρρυθμίσεως ἀλλὰ καὶ ἐξηκολούθει, ὡς εἴδομεν, παρέχουσα εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν στρατὸν τὰ ἄριστα τῶν ταγμάτων αὐτοῦ. Τὸ δὲ ἔτι περιεργότερον, ὁ Γίββων, ὅστις δὲν ἐξετίμησεν ἀποχρώντως τὴν ἀξίαν τῆς μεταρρυθμιστικῆς ἀποπείρας, τῆς κατὰ τὴν ὀγδόην ἑκατονταετηρίδα γενομένης ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει, ἐν μέρει διότι δὲν εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τοὺς κυριωτάτους αὐτῆς νόμους, ὁμολογεῖ οὐχ ἧττον ὅτι ἡ τῶν παυλιανιτῶν αἵρεσις ἐπενήργησεν οὐσιω-

δῶς εἰς τὸ μέγα κίνημα τὸ ἀρξάμενον μὲν ἐν τῇ μέσῃ καὶ ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ ἀπὸ τῆς τρισκαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος θριαμβεῦσαν δ' ἐπὶ τέλους ἀπὸ τῆς ἑκκαιδεκάτης. Καὶ προσδιορίζει μάλιστα ὁ ἄγγλος ἱστορικὸς τὸν τρόπον καθ' ὃν διεξήχθη ἡ ἐπίδρασις αὕτη, ἐπιφέρων ὅτι οἱ παυλιανῖται τῆς Θράκης, διὰ τῶν ἐμπορικῶν καὶ στρατιωτικῶν σχέσεων εἰς τὰς ὁποίας περιῆλθον μετὰ τῆς Οὐγγαρίας, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας, διέδωκαν πρὸς βορρᾶν καὶ δυσμὰς τινὰς τῶν ἀρχῶν τῆς αἱρέσεως αὐτῶν, ἤτοι τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἑρμηνείας, τὴν κατάργησιν τῆς ἱεραρχίας καὶ τὴν ἔλλειψιν τῶν ἐξωτερικῶν τῆς πίστεως συμβόλων, καὶ κατέθεσαν οὕτω τὰ πρῶτα τῆς νεωτέρας θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως σπέρματα.

Ἀλλ' ἡ εἰς Θράκην ἐγκατάστασις τῶν παυλιανιτῶν δὲν ὑπῆρξεν εἰμὴ τὸ προοίμιον ἄλλων σπουδαιοτέρων γεγονότων. Ὁ Κωνσταντῖνος Ε΄ ἔβλεπεν ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἐνῷ ὡς πρὸς τὴν κοινωνικὴν καὶ διοικητικὴν μεταρρύθμισιν ἔπραξε πολλὰ καὶ μεγάλα, κατέλιπεν ἡμιτελὲς τὸ ἔργον τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως, ὁρίσας μᾶλλον τὰς ἀρχὰς αὐτῆς ἢ ἐπιχειρήσας τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἀρχῶν τούτων. Αἱ εἰκόνες, ἐπανειλημμένως ἀπαγορευθεῖσαι, ἐξηκολούθουν ὑπάρχουσαι, ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, εἰς τὰς ἐκκλησίας, εἰς τὰ δημόσια μέρη καὶ ἔτι μᾶλλον εἰς τὰ μοναστήρια καὶ εἰς τὰς οἰκίας. Ὁ Κωνσταντῖνος Ε΄, ὅστις ἦτο ἄνθρωπος πολὺ ἀποτομώτερος τοῦ πατρὸς καὶ ἐπρέσβευεν ὅτι ἡ παρουσία αὕτη τῶν εἰκόνων ὑπέτρεφε τὰς προλήψεις τοῦ ὄχλου, τὰς ὁποίας μόνα τὰ βασιλικὰ διατάγματα δὲν ἴσχυον ν' ἀνατρέψωσιν, ἀπεφάσισε νὰ προβῇ εἰς τὴν ἀκριβεστέραν τῶν διαταγμάτων ἐκτέλεσιν. Ἐν ἔτει 752, ἐνῷ ἠσχολεῖτο εἰς τὰ τῆς μετοικεσίας τῶν παυλιανιτῶν, συνεκρότησε συγχρόνως ἐπανειλημμένα σιλέντια, ἵνα βουλευθῇ μετὰ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου καὶ τῶν ἐν τέλει περὶ τοῦ καταλληλοτέρου τρόπου τῆς ἐφαρμογῆς τῶν διαταχθέντων. Ἐκ δὲ τῶν συζητήσεων τῶν τότε γενομένων ἐνόμισεν ὅτι ἤθελεν εὐκολυνθῇ πολὺ ἡ ὑπὸ τοῦ πλήθους παραδοχὴ τῆς καταλύσεως τῶν εἰκόνων, ἐὰν ἡ κατάλυσις αὕτη ἐκυροῦτο ὑπὸ συνόδου οἰκουμενικῆς. Ὅθεν εἰς τὸ κατὰ πόδας ἔτος ἐξέδωκε τὰς ἀναγκαίας διαταγὰς πρὸς συγκρότησιν τοιαύτης συνόδου ἐν Κωνσταντινουπόλει, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ αἱ περιστάσεις ἐφαίνοντο κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην πρόσφοροι ὁπωσοῦν εἰς τὴν ἀδιακώλυτον συγκρότησιν τοῦ συνεδρίου τούτου καὶ τὴν εὐχερῆ ἐκτέλεσιν τῶν παρ' αὐτοῦ ἀποφασισθησομένων. Τῷ ὄντι μία τῶν μεγαλυτέρων δυσχερειῶν ἃς ἠδύνατο πρὸς τοῦτο νὰ συναντήσῃ ἦτο ἡ ἀντιπολίτευσις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης. Ἀλλὰ κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο μάλιστα τὸ ἔτος 753 ὁ τότε ἐπίσκοπος Ρώμης Στέφανος Β΄ τοσοῦτον ἐκινδύνευσεν ἀπὸ τῶν Λομβαρδῶν ὥστε ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐκ Ρώμης καὶ νὰ ἀπέλθῃ εἰς Γαλατίαν, ἵνα ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τοῦ ἡγεμόνος τῶν Φράγκων Πιπίνου τοῦ μικροῦ. Καὶ ἐπέτυχε μὲν τὴν συνδρομὴν ταύτην εἰς ἀμοιβὴν τοῦ ὅτι ἔχρισε τὸν ἡγεμόνα ἐκεῖνον βασιλέα τῶν Φράγκων καὶ πατρίκιον Ρώμης ἀλλ' ὁ Πιπῖνος δὲν ἠδυνήθη νὰ περιστείλῃ τὸν βασιλέα τῶν Λομβαρδῶν ὁριστικῶς εἰμὴ μετὰ δύο ἔτη, ὥστε ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἀρχιερεὺς Ρώμης οὔτε καιρὸν οὔτε διάθεσιν εἶχε νὰ ἀντιπράξῃ πρὸς τὸν βασιλέα Κωνσταντῖνον Ε΄.

Ἐκ τούτων ὠφελούμενος συνεκάλεσεν οὗτος τῷ 753 εἰς Κωνσταντινούπολιν τὴν οἰκουμενικὴν αὐτοῦ σύνοδον, ἥτις ὅμως δὲν ἤρχισε τὰς συνεδριάσεις της εἰμὴ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 754. Συνῆλθε δὲ ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τῆς Ἱερείας, τὸ ὁποῖον ἔκειτο ἐπὶ τῆς ἀσιανῆς τοῦ Βοσπόρου παραλίας, καὶ ἡ πρώτη αὐτῆς συνεδρίασις ἐγένετο τῇ δεκάτῃ Φεβρουαρίου. Ἐπειδὴ ὁ πατριάρχης Ἀναστάσιος εἶχεν ἀποθάνει κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος, ἡ προεδρία ἀνετέθη εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἐφέσου Θεοδόσιον, υἱὸν τοῦ

προδιατελέσαντος βασιλέως Ἀψιμάρου ἢ Τιβερίου, καὶ εἰς τὸν ἐπίσκοπον Πέργης Παστιλλᾶν. Καὶ δὲν ἐξεπροσωπήθησαν μὲν ἐν αὐτῇ οὔτε ὁ Ρώμης ἐπίσκοπος οὔτε οἱ πατριάρχαι Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων, οὐδὲ ἀνεγνωρίσθη αὐτὴ ποτὲ ὑπὸ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας πανηγυρικῶς κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ μετὰ 33 ἔτη συγκροτηθείσης ἑβδόμης οἰκουμενικῆς συνόδου, οὐδὲν ἧττον ὅμως εἶναι πολυειδῶς ἀξιομνημόνευτος διά τε τὸ πλῆθος τῶν ἐν αὐτῇ παρευρεθέντων ἀρχιερέων, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς συμποσοῦται εἰς 348, καὶ τὴν σπουδαιότητα τῶν ζητημάτων περὶ ὧν ἐπραγματεύθη καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς δυναμένην νὰ ἐκπηγάσῃ διευκρίνησιν τοῦ τοσοῦτον ὑπὸ τῶν χρονογράφων ἀλλοιωθέντος ἀληθινοῦ χαρακτῆρος τῶν χρόνων ἐκείνων.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου ταύτης δὲν περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς ἀκέραια· ἀλλ' ὅσῳ ἀτελῆ καὶ ἂν ὦσι παρέχουσιν ἀκριβῆ ὁπωσοῦν ἔννοιαν περί τε τῶν σκέψεων καὶ τῶν ἀποφάσεων αὐτῆς. Τὸ σκεπτικὸν μέρος τῶν ἐν Ἱερείᾳ γενομένων συζητήσεων δηλοῦται ἀποχρώντως ἐκ τῶν ἑπομένων ὀλίγων ἀποσπασμάτων. «Ὁ τῆς κακίας δημιουργὸς οὐκ ἠπόρησεν, εἶπον οἱ πατέρες τῆς συνόδου, κατὰ διαφόρους καιρούς τε καὶ τρόπους, πονηρᾶς ἐπινοίας, ὥστε ὑπὸ χεῖρα δι' ἀπάτης ἑαυτῷ ποιῆσαι τὸ ἀνθρώπινον· ἀλλ' ἐν προσχήματι χριστιανισμοῦ τὴν εἰδωλολατρείαν κατὰ τὸ λεληθὸς ἐπανήγαγε, πείσας τοῖς ἰδίοις σοφίσμασι τοὺς πρὸς αὐτὸν ὁρῶντας μὴ ἀποστῆναι τῆς κτίσεως ἀλλὰ ταύτην προσκυνεῖν καὶ ταύτην σέβεσθαι καὶ Θεὸν τὸ ποίημα οἴεσθαι τῇ τοῦ Χριστοῦ κλήσει ἐπονομαζόμενον. Διὸ δὴ καθὼς πάλαι ὁ τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἀρχηγὸς καὶ τελειωτὴς Ἰησοῦς τοὺς ἑαυτοῦ πανσόφους μαθητὰς καὶ ἀποστόλους τῇ τοῦ παναγεστάτου πνεύματος δυνάμει ἐπὶ ἐκμειώσει τῶν τοιούτων κατὰ παντὸς ἐξαπέστειλεν οὕτω καὶ νῦν τοὺς αὐτοῦ θεράποντας καὶ τῶν ἀποστόλων ἐφαμίλλους πιστοὺς ἡμῶν βασιλεῖς ἐξανέστησε τῇ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος σοφισθέντας δυνάμει, πρὸς καταρτισμὸν μὲν ἡμῶν καὶ διδασκαλίαν καθαίρεσιν δὲ δαιμονικῶν ὀχυρωμάτων ἐπαιρομένων κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ καὶ ἔλεγξιν διαβολικῆς μεθοδείας καὶ πλάνης». Ἡ δὲ ἀπόφασις τῆς συνόδου διετυπώθη ἐπὶ λέξεως ὡς ἑξῆς· «Ὁμοφώνως ὁρίζομεν ἀπόβλητον εἶναι καὶ ἀλλοτρίαν καὶ ἐβδελυγμένην ἐκ τῆς τῶν χριστιανῶν ἐκκλησίας πᾶσαν εἰκόνα ἐκ πάσης ὕλης καὶ χρωματουργικῆς τῶν ζωγράφων κακοτεχνίας πεποιημένην. Μηκέτι τολμᾶν ἄνθρωπον τὸν οἱονδήποτε ἐπιτηδεύειν τὸ τοιοῦτον ἀσεβὲς καὶ ἀνόσιον ἐπιτήδευμα, ὁ δὲ τολμῶν ἀπὸ τοῦ παρόντος κατασκευάσαι εἰκόνα ἢ προσκυνῆσαι ἢ στῆσαι ἐν ἐκκλησίᾳ ἢ ἐν ἰδιωτικῷ οἴκῳ ἢ κρύψαι, εἰ μὲν ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος εἴεν, καθαιρείσθω, εἰ δὲ μονάζων ἢ λαϊκός, ἀναθεματιζέσθω καὶ τοῖς βασιλικοῖς νόμοις ὑπεύθυνος ἔστω, ὡς ἐναντίος τῶν τοῦ Θεοῦ προσταγμάτων καὶ ἐχθρὸς τῶν πατρικῶν δογμάτων».

Ἡ σύνοδος λοιπὸν τοῦ 754 οὐ μόνον ἀποβλήτους ἀνεκήρυξεν ἐκ τῆς τῶν χριστιανῶν ἐκκλησίας τὰς εἰκόνας ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν κατασκευήν, καὶ αὐτὴν τὴν ὁπουδήποτε ἀνάρτησιν καὶ προσκύνησιν, καὶ αὐτὴν τὴν ἀπόκρυψιν πάσης τοιαύτης εἰκόνος ἐπὶ διαφόροις ποιναῖς ἀπηγόρευσεν. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ρητῶς ἀνωμολόγησεν ὡς Θεοτόκον τὴν ἀειπάρθενον Μαρίαν, καὶ τὴν ἁγιότητα ἁπάντων τῶν ἀθλητῶν τῆς πίστεως, προσεπιβαλοῦσα εἰς τοὺς χριστιανοὺς ἐπὶ ποινῇ ἀναθέματος νὰ ἐξαιτῶνται τὰς πρὸς τὸν ὕψιστον ὑπὲρ τοῦ κόσμου πρεσβείας καὶ τὰς προσευχὰς αὐτῶν. Τοῦτο ἐξάγεται ρητῶς ἐκ τῶν δύο ἑπομένων διατάξεων τῆς συνόδου· «Εἴ τις οὐχ ὁμολογεῖ τὴν ἀειπάρθενον Μαρίαν κυρίως καὶ ἀληθῶς Θεοτόκον ὑπερτέραν τε εἶναι πάσης ὁρατῆς καὶ ἀοράτου κτίσεως καὶ μετὰ εἰλικρινοῦς πίστεως τὰς αὐτῆς οὐκ ἐξαιτεῖται πρεσβείας, ὡς παρρησίαν ἐχούσης πρὸς τὸν ἐξ αὐτῆς τεχθέντα Θεὸν ἡμῶν, ἀνάθεμα. Εἴ τις οὐχ ὁμολογεῖ ἅπαν-

τας τοὺς ἀπ' αἰῶνος καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἁγίους πρὸ νόμου καὶ νόμῳ καὶ χάριτι τῷ Θεῷ εὐαρεστήσαντας τιμίους εἶναι ἐνώπιον αὐτοῦ ψυχῇ τε καὶ σώματι καὶ τὰς τούτων οὐκ ἐξαιτεῖται προσευχάς, ὡς παρρησίαν ἐχόντων ὑπὲρ τοῦ κόσμου πρεσβεύειν, κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν, ἀνάθεμα».

Αἱ τελευταῖαι αὗται διατάξεις ἦσαν βεβαίως καθ' ὅλα σύμφωνοι πρὸς τὰ καθεστῶτα· μόνον δὲ διὰ τῆς πρώτης ἐψηφίσθη καινοτομία σπουδαία, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου δύο τινὰ εἶναι ἄξια σημειώσεως. Οὐδεμία ἀναμφιβόλως βία ἐγένετο εἰς τὴν σύνοδον καὶ οὐδὲ ἀντιλογία τις σπουδαία προέκυψεν ἐν αὐτῇ. Ὁ Σλόσσερ παρατηρεῖ ὀρθῶς ὅτι, ἂν τοιοῦτό τι συνέβαινεν, οἱ πατέρες τῆς ἐν Νικαίᾳ δευτέρας συνόδου, οἱ τὰς εἰκόνας ἀναστηλώσαντες καὶ μετὰ πολλῆς περιεργείας ἐξελέγξαντες τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν δὲν ἤθελον παραμελήσει νὰ καταδείξωσι τὴν ἐπέμβασιν τῆς ἀρχῆς ἢ τὴν ἀντιπολίτευσιν τῶν ἀρχιερέων. Ἐκ ταύτης δὲ τῆς ἀνεπηρεάστου καὶ ὁμοθύμου ἐνεργείας τῆς ἐν ἔτει 754 συγκροτηθείσης συνόδου συνάγεται προδήλως ὅτι ὁ ἀνώτερος κλῆρος ἠσπάζετο τὴν καινοτομίαν. Πλὴν τούτου δὲ ἀνάγκη ὡσαύτως νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι οἱ ὀπαδοὶ τῆς μεταρρυθμίσεως περιέστειλαν αὐτὴν ὅσον ἐνδέχεται, μὴ ὑπερβάντες ὅριά τινα ἐπέκεινα τῶν ὁποίων ἠδύναντο νὰ διασεισθῶσιν αὐτὰ τὰ θεμέλια τῆς χριστιανικῆς πίστεως· ὥστε οἱ πλεῖστοι τῶν ψόγων οὓς ὡς πρὸς ταῦτα ἀναγινώσκομεν εἰς τοὺς πολεμίους τῆς μεταρρυθμίσεως χρονογράφους κατὰ τῶν βασιλέων Λέοντος Γ' καὶ Κωνσταντίνου Ε' ἀποδεικνύονται ἀνυπόστατοι Πῶς συμβιβάζονται τῷ ὄντι οἱ προπαρατεθέντες δύο τελευταῖοι ὅροι πρὸς τὴν περὶ Λέοντος βεβαίωσιν τοῦ Θεοφάνους, καθ' ἣν «οὐ μόνον περὶ τὴν σχετικὴν τῶν σεπτῶν εἰκόνων ὁ δυσσεβὴς ἐσφάλλετο προσκύνησιν ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν πρεσβείων τῆς πανάγνου Θεοτόκου καὶ πάντων τῶν ἁγίων καὶ τὰ λείψανα αὐτῶν ὁ παμμίαρος, ὡς οἱ διδάσκαλοι αὐτοῦ ἄραβες, ἐβδελύττετο». Ἢ μήπως τὰ αὐτὰ καὶ χείρονα δὲν κατηγορεῖ τὸν Κωνσταντῖνον, βεβαιῶν ὅτι διετέλεσε «πανταχοῦ μὲν τὰς πρεσβείας τῆς Παρθένου καὶ Θεοτόκου καὶ πάντων τῶν ἁγίων ἀποκηρύττων, καὶ τὰ ἅγια λείψανα αὐτῶν κατορύττων καὶ ἀφανῆ ποιῶν»; Καὶ ὅμως ἡ μεταξὺ τοῦ Κωνσταντίνου Ε' καὶ τῆς συνόδου ὁμοφροσύνη μαρτυρεῖ ὅτι ἡ σύνοδος δὲν ἐψήφισεν ὀλιγώτερα τῶν ὅσα ἐδόξαζεν ὁ Κωνσταντῖνος Ε'. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Κωνσταντῖνος Ε' ὑπῆρξε τολμηρότερος μᾶλλον ἢ ἀτολμότερος τοῦ πατρός, ἕπεται ὅτι οὐδὲ ὁ Λέων Γ' ἐδόξαζε καινοπρεπέστερον τῶν ὅσα ὥρισεν ἡ σύνοδος. Τούτων δὲ τεθέντων ἐκ μόνης τῆς ἀντιπαραθέσεως τῶν λόγων τοῦ Θεοφάνους πρὸς τοὺς ὅρους τῆς συνόδου ἐξάγεται ἀναμφισβητήτως ὅτι ὁ χρονογράφος οὗτος ψεύδεται ἀσυστόλως ἐλέγχων τοὺς βασιλεῖς τῆς μεταρρυθμίσεως ὡς ζητήσαντας ν' ἀπαγορεύσωσι, πλὴν τῆς τῶν εἰκόνων προσκυνήσεως, καὶ τὰς πρεσβείας τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν ἁγίων. Ἡ προσκύνησις τῶν εἰκόνων ἀπηγορεύθη ἀληθῶς, τὰ περὶ πρεσβειῶν ὅμως τῆς Παναγίας καὶ τῶν ἁγίων πάτρια δόγματα, δηλαδὴ τὰ περὶ τῆς σχετικῆς λατρείας δόγματα, οὐ μόνον δὲν κατηργήθησαν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ποινῇ ἀναθέματος κατὰ τῶν ἀντιφρονούντων πανηγυρικῶς ἐπεκυρώθησαν. Περὶ δὲ τῶν ἁγίων λειψάνων ἡ σύνοδος, καθ' ὅσον σῴζονται τὰ πρακτικὰ αὐτῆς, οὐδὲν φαίνεται ῥητῶς ὁρίσασα. Ἐν τούτοις, ἐνῷ ὁ Θεοφάνης περὶ μὲν Λέοντος Γ' λέγει ἁπλῶς ὅτι ἐβδελύττετο τὰ λείψανα τῶν ἁγίων, περὶ δὲ Κωνσταντίνου Ε' ὅτι ἀπεκήρυττε, κατώρυσσε καὶ ἀφανῆ ἐποίει αὐτά, ὁ πατριάρχης Γερμανὸς ἐκτραγῳδεῖ πολὺ δεινότερον καὶ περὶ τούτου. «Πρὸς δὲ τούτοις, λέγει, καὶ τὸ πάσης ἀνοσιουργίας ἀνάμεστον δρᾶν οὐκ ἐνάρκησαν. Τὰ γὰρ τῶν μακαρίων καὶ ἀοιδίμων μαρτύρων λείψανα ὑπὸ τῶν τῆς ἐκκλησίας διδασκάλων συγκομισθέντα καὶ ἐν τιμίοις κιβωρίοις σωρηδὸν ἐντεθέντα ἀπογυμνώσαντες πυρὶ κατηνάλωσαν, τὸ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς

τοὺς διὰ πίστιν ἠθληκότας καταπατῆσαι καὶ ἀτιμάσαι σπουδάσαντας». Ἀλλ' ἐὰν τὸ παρὰ τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ λεγόμενον, ὅτι πυρὶ κατηνάλωσαν τὰ λείψανα τῶν μαρτύρων, ἦτο ἀληθές, εἶναι δυνατὸν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Θεοφάνης ἤθελεν ἀρκεσθῇ νὰ κατηγορήσῃ τὸν μὲν Λέοντα Γ΄ ἁπλῶς ὡς βδελυττόμενον τὰ ἅγια λείψανα, τὸν δὲ Κωνσταντῖνον Ε΄ μόνον ὡς κατορύσσοντα καὶ ἀφανῆ ποιοῦντα αὐτά; Τὸ μόνον ὅπερ ἐπὶ τοῦ προκειμένου συνέβη εἶναι, καθ' ἃ ἐξάγεται ἐκ τῶν πρακτικῶν τῆς ἐν Νικαίᾳ δευτέρας συνόδου, ὅτι «σεπτοὶ ναοὶ καθιερώθησαν ἐκτὸς ἁγίων λειψάνων μαρτύρων»· διὸ ἡ σύνοδος αὕτη ὥρισε «γενέσθαι ἐν αὐτοῖς κατάθεσιν λειψάνων μετὰ καὶ τῆς συνήθους εὐχῆς». Δὲν ἀξιοῦμεν βεβαίως ὅτι οὐδεμία ἐγένετο ὑπὸ τῶν νεωτεριστῶν ἀτομικὴ καὶ αὐτογνώμων παρεκτροπή. Ἐνώπιον αὐτῆς τῆς συνόδου τοῦ 754 κατηγγέλθη τοιαύτη τις κατάχρησις, κατηγορηθέντος ἑνὸς τῶν ἐπισκόπων «ὅτι ἅγιον δίσκον τῶν ἀχράντων τοῦ Θεοῦ μυστηρίων κατεπάτησε διότι ἐκτετύπωτο εἰκόνας σεπτὰς τοῦ τε Χριστοῦ καὶ τῆς αὐτοῦ μητρὸς καὶ τοῦ Προδρόμου». Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ ὁρισμὸς τῆς συνόδου ἠδύνατο νὰ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς τοιαύτην τινὰ παρεξήγησιν, καθότι ἔλεγεν ἀπόβλητον **πᾶσαν εἰκόνα ἐκ παντοίας** ὕλης· ὥστε ἐπεδέχετο μέχρι τινὸς τὴν ἑρμηνείαν ὅτι ἀπηγόρευεν οὐ μόνον τὰς ἐπὶ σανίδων καὶ τοίχων ζωγραφίας ἀλλὰ καὶ τὰς ἐπὶ σκευῶν καὶ ἀμφίων. Οὐχ ἧττον ἡ σύνοδος ὅσον ἔνεστι στενῶς ἑρμηνεύουσα τὸν ὅρον αὐτῆς διέταξε ῥητῶς νὰ μὴ ἀφαιρῶνται τοῦ λοιποῦ ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν ἱερὰ σκεύη καὶ ἄμφια δι' εἰκόνων κεκοσμημένα «καθὼς τοιαῦτα ὑπό τινων ἀτάκτως φερομένων προγέγονεν». Καταχρήσεις λοιπὸν συνέβησαν ἀναμφιβόλως· ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι δὲν πρόκειται νὰ κρίνωμεν καὶ νὰ ἐκτιμήσωμεν τὴν μεταρρύθμισιν ἐκ τῶν καταχρήσεων εἰς ἃς ἠδύναντο νὰ ἐξοκείλωσιν ὄχλοι ἀσύνετοι καὶ νεωτερισταὶ ἀκάθεκτοι ἀλλ' ἐκ τῶν διατάξεων καὶ ὁρισμῶν τῶν βασιλέων καὶ τῆς συνόδου. Ἐκ δὲ τῶν διατάξεων τούτων καὶ ὁρισμῶν συνάγεται ὅτι ἡ μόνη καινοτομία ἡ τότε γενομένη συνίστατο εἰς τὴν ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν ἀποβολὴν τῶν εἰκόνων, τῶν τε ἐπὶ σανίδων ἐζωγραφημένων καὶ τῶν ἐπὶ τῶν τοίχων. Καθ' ὅλα τὰ λοιπὰ τὰ δόγματα τῆς πίστεως ἔμειναν ἀναλλοίωτα· ἰδίως οἱ εἰκονομάχοι δὲν ἔπαυσαν ἀείποτε τιμῶντες τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ. Παρεκτὸς δὲ τῆς τῶν εἰκόνων καθαιρέσεως ἡ μόνη εὔλογος κατηγορία ἥτις ἐγένετο ἔτι κατὰ τῶν πατέρων τῆς προκειμένης συνόδου εἶναι ὅτι δὲν ἠρκέσθησαν νὰ ἀποβάλωσιν ἀπὸ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτὰς ἀλλὰ καὶ πᾶσαν οἱανδήποτε αὐτῶν ζωγραφίαν ἀνεκήρυξαν ὡς ἐπιτήδευμα ἀσεβὲς καὶ ἀνόσιον, ἐπαγαγόντες πληγὴν καιρίαν εἰς τὴν καλὴν ἐκείνην τέχνην. Τίς ὅμως ἐπαναστατικὴ σύνοδος καὶ μάλιστα θρησκευτικὴ δὲν ἐξετραχηλίσθη εἰς ἀναλόγους καὶ ἔτι μείζονας ὑπερβολάς, θέτουσα τὸν θρίαμβον τῶν δοξασιῶν αὐτῆς ὑπεράνω παντὸς ἄλλου κοινωνικοῦ συμφέροντος;

Αἱ συνεδριάσεις τῆς συνόδου ταύτης ἀρξάμεναι τῇ 10 Φεβρουαρίου 754 ἐν Ἱερείᾳ ἐξηκολούθησαν αὐτόθι μέχρι τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ αὐτοῦ ἔτους καὶ ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ ἡ σύνοδος συνεζήτησε καὶ ἀπεφάσισε τοὺς ἐν κεφαλαίῳ προεκτεθέντας ὅρους, ἀναθεματίσασα ἐπὶ πᾶσιν ὀνομαστὶ τοὺς κορυφαίους ἀντιπάλους τῶν δοξασιῶν αὐτῆς, ἤτοι τὸν πατριάρχην Γερμανόν, Γεώργιον τὸν Κύπριον καὶ Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν. Τῇ δὲ 8 Αὐγούστου διαπεράσαντες οἱ πατέρες τὸν Βόσπορον συνῆλθον ἐν μεγάλῃ πομπῇ μετὰ τοῦ βασιλέως εἰς τὴν ἐν Βλαχέρναις ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, ἀφ' ἧς εἶχον ἀφαιρεθῆ πᾶσαι αἱ εἰκόνες. Ἐκεῖ ἀνεγνώσθησαν πανηγυρικῶς οἱ ὅροι τῆς συνόδου καὶ ἀνευφήμησαν οἱ πατέρες τὸν βασιλέα ἀνακράζοντες· «σήμερον σωτηρία τῷ κόσμῳ, ὅτι σύ, βασιλεῦ, ἐλυτρώσω ἡμᾶς ἐκ τῶν εἰδώλων». Μεθ' ὃ ὁ βασιλεὺς ἀνελθὼν ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος καὶ κρατῶν τῆς χειρὸς τὸν ἐπίσκοπον Συλαίου Κωνσταντῖνον, προχειρισθέντα

πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, ἐγκαθίδρυσεν αὐτὸν εἰς τὸ νέον αὐτοῦ ἀξίωμα, ἐπευξάμενος μεγάλῃ τῇ φωνῇ· «Κωνσταντίνου, οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, πολλὰ τὰ ἔτη». Ἰδίως ἀξιοσημείωτον ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ὅτι ἡ πανηγυρικὴ αὕτη ἀνακήρυξις τῆς τῶν εἰκόνων καθαιρέσεως δὲν ἐγένετο ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ὅπως ἦτο φυσικώτατον, ἀλλ' ἐν τῇ κατὰ τὰς Βλαχέρνας ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας· καὶ τοῦτο διότι ἡ τελετὴ αὕτη ἔπρεπε νὰ πανηγυρισθῇ ἐν ἐκκλησίᾳ γυμνωθείσῃ πάσης εἰκόνος, ὁ δὲ ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας εἶχε διατηρήσει τὰς εἰκόνας αὐτοῦ, καίτοι παρῆλθον τριάκοντα περίπου ἔτη ἀφ' ἧς ἐπὶ ποιναῖς ἀπηγορεύθη ἡ χρῆσις αὐτῶν ὑπὸ Λέοντος Γ'. Νέα αὕτη ἀπόδειξις ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν ὑπὸ τῶν συναξαριστῶν θρυλουμένων περὶ βιαίας ἐπὶ Λέοντος Γ' ἐκτελέσεως τῶν διαταχθέντων εἰσὶν ἀνυπόστατα· διότι πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ταῦτα ἐφηρμόζοντο διὰ τῆς βίας παντοῦ ἀλλοῦ παρεκτὸς τοῦ πρωτεύοντος τῆς βασιλευούσης ναοῦ;

Καὶ ἤδη προέκειτο νὰ διαπραχθῇ ἔργον δυσχερέστερον τοῦ προηγηθέντος· προέκειτο νὰ ἐκτελεσθῶσι τελευταῖον τὰ ψηφισθέντα, δηλαδὴ νὰ ἀφαιρεθῶσιν αἱ εἰκόνες ἀφ' ὅλων τῶν ἐκκλησιῶν, ἀφ' ὅλων τῶν μοναστηρίων, ἀφ' ὅλων τῶν οἰκιῶν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο εὔκολον· διότι, ἂν ὁ ἀνώτερος τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους κλῆρος καὶ αἱ ἀνώτεραι κοινωνικαὶ ἐνταῦθα τάξεις ἠσπάζοντο τὴν καινοτομίαν, ὁ ὄχλος, ὅλαι αἱ γυναῖκες καὶ αὐταὶ αἱ ἀνήκουσαι εἰς τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν, ὅλοι οἱ μοναχοὶ καὶ οἱ τέσσαρες ὕπατοι ἀρχιερεῖς, ὁ Ρώμης, ὁ Ἀλεξανδρείας, ὁ Ἀντιοχείας καὶ ὁ Ἱεροσολύμων, ἐνέμενον ἀνενδότως εἰς τὴν πατροπαράδοτον προσκύνησιν τῶν εἰκόνων· ἐν δὲ τῇ Δύσει, ἵνα ἀπ' αὐτῆς ἀρχίσωμεν τὴν ἐξιστόρησιν τῶν ἐνεργηθέντων, ὑπῆρχον καὶ ἕτεραι ἀφορμαὶ ἀντιστάσεως. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ πάπας, ἐπειδὴ περὶ τὰ τέλη τοῦ 754 καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 755 ἐκινδύνευεν ἔτι ἀπὸ τῶν Λομβαρδῶν, δὲν ἐτόλμησε νὰ περιέλθῃ ἀμέσως εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν βασιλέα. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως χρίσας τὸν Πιπῖνον βασιλέα τῶν Φράγκων καὶ πατρίκιον, ὅ ἐστι προστάτην τῆς πόλεως Ρώμης, κατέπεισεν αὐτὸν νὰ ἐμβάλῃ εἰς Ἰταλίαν, ὁ δὲ Πιπῖνος κατετρόπωσε τοὺς Λομβαρδούς, ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ παραχωρήσωσι πολλὰς τῶν προηγουμένως κατακτηθεισῶν πόλεων, ἔθεσεν αὐτὰς ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ πάπα καὶ ὁσημέραι ἐφαίνετο προθυμότερος νὰ ὑποστηρίξῃ αὐτόν. Ἐντεῦθεν ὁ πάπας μετέβαλεν αὖθις ὕφος εἰς τὰς πρὸς τὸν ἡμέτερον βασιλέα σχέσεις αὐτοῦ καὶ ἤρξατο πάλιν ἀναφανδὸν ἀντιπολιτευόμενος. Ὡρμᾶτο δὲ εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν οὐχὶ ἐκ λόγων συνειδήσεως ἀλλὰ κυρίως ἐκ τούτου, ὅτι ἐπεθύμει νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἀνεξαρτησίαν, γινόμενος διὰ τῶν πρὸ ὀλίγου μνημονευθεισῶν παραχωρήσεων κοσμικὸς ἡγεμὼν τῆς Ρώμης καὶ τῶν περὶ αὐτὴν χωρῶν, ὅπερ πρὸς τοῖς ἄλλοις πλεονεκτήμασιν ἔμελλε νὰ διευκολύνῃ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ βουλεύματος, τὸ ὁποῖον πρὸ καιροῦ εἶχε συλλάβει, τοῦ νὰ ἐπεκτείνῃ ἐφ' ἅπαντα τὸν χριστιανικὸν κόσμον τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ κυριαρχίαν. Ἵνα ματαιώσῃ τὰς ἐνεργείας ταύτας ὁ Κωνσταντῖνος, ἀναλογιζόμενος ὅτι ἡ κυριωτάτη τοῦ πάπα δύναμις ἐξεπήγαζεν ἐκ τῆς προστασίας τοῦ βασιλέως τῶν Φράγκων, ἀπεφάσισε τῷ 757 νὰ πέμψῃ πρὸς τοῦτον πρεσβείαν ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ προσοικειωθῇ αὐτὸν καὶ ν' ἀφαιρέσῃ οὕτως ἀπὸ τὸν ἀρχιερέα τῆς Δύσεως τὸ ἰσχυρότερον αὐτοῦ ὅπλον. Ἡ πρεσβεία αὕτη ἐκόμισεν ὡς δῶρον τὸ τότε πρῶτον εἰς τοὺς Φράγκους γνωστὸν γενόμενον ὄ ρ γ α ν ο ν, ἤτοι τὸ μουσικὸν ἐκεῖνο ὄργανον τὸ ὁποῖον μέχρι τῆς σήμερον οἱ δυτικοὶ μεταχειρίζονται εἰς τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν. Ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἀξιομνημόνευτον ὑπῆρξε κατὰ τοῦτο, ὅτι μικροῦ ἐδέησε νὰ καταπείσῃ τοὺς Φράγκους εἰς τὴν παραδοχὴν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει προσφάτως ψηφι-

σθέντων. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ πάπας ἔσπευσε νὰ ἐξαποστείλῃ καὶ αὐτὸς πρεσβευτὰς εἰς Γαλατίαν ἐπιτετραμμένους νὰ ἀντιπράξωσιν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον. Ἡ ἐπιστολὴ ἣν ἔγραψε τότε πρὸς τὸν Πιπῖνον διελάμβανεν ὅτι ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων, ὁ ἄσπονδος οὗτος ἐχθρὸς τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἐκκλησίας, μελετᾷ ἐκστρατείαν κατ' αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐξαρχάτου τῆς Ραυέννης· καθικέτευε δὲ τὸ φίλτατον ἐκεῖνο τῆς ἐκκλησίας τέκνον, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν προστασίαν, μετὰ Θεὸν καὶ τὸν ἅγιον Πέτρον, ἀνέθετεν ἁπάσας αὐτοῦ τὰς ἐλπίδας, νὰ σώσῃ δι' ἀγάπην τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πέτρου τὴν χώραν, ἣν διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ εἶχε πρὸ μικροῦ ἀπαλλάξει ἑτέρων πολεμίων, καὶ προσεδόκα τοῦτο τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ Πιπῖνος ἐγίνωσκεν ὅτι οἱ κατάρατοι ἐκεῖνοι Ἕλληνες δὲν κατεδίωκον τὸν ἀρχιερέα Ρώμης εἰμὴ ἕνεκα τοῦ μίσους αὐτῶν κατὰ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ τῶν παραδόσεων τῶν ἁγίων πατέρων. Ὁ ἰταλὸς Μουρατόρης παρατηρεῖ ὀρθῶς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅτι ἡ ὀρθοδοξία τῶν παπῶν δὲν ἦτο ἡ μόνη αἰτία τῆς κατ' αὐτῶν ὀργῆς τοῦ Κωνσταντίνου· ὑπῆρχε καὶ ἄλλη αἰτία θετικωτέρα, ὡς προείπομεν, τὴν ὁποίαν ὅμως οὗτοι ἀπεσιώπων. Ἦτο δὲ ἡ αἰτία αὕτη ἡ αὐτογνώμων κοσμικὴ ἐξουσία, ἣν ἤρχισαν νὰ σφετερίζωνται εἰς Ρώμην καὶ εἰς τὸ ἐξαρχᾶτον. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ καθολικώτατος Λεβὼ ἐπιφέρει ὅτι ἔκτοτε δυστυχῶς ἡ πολιτικὴ ἤρχισε νὰ μεταχειρίζεται τὴν θρησκείαν ὡς ὄργανον τῶν συμφερόντων αὐτῆς. Ἀλλ' οὐδ' ὁ Πιπῖνος ἠπατήθη ἐκ τῶν προφάσεων ἐκείνων τοῦ πάπα· ἐδέχθη φιλικῶς τὴν ἑλληνικὴν πρεσβείαν, συνεζήτησε τὰς προτάσεις αὐτῆς μετὰ τῶν μεγιστάνων ἐν Κομπιέννῃ καὶ ἀπεφάσισε τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀποστολὴν ἰδίας πρεσβείας, ὅπερ δυσηρέστησε τόσῳ μᾶλλον τὸν πάπαν ὅσῳ καὶ αὐτὸς ὁ ἀπεσταλμένος αὐτοῦ Μαρῖνος συνέπραττεν εἰς ταῦτα πάντα. Τῷ ὄντι οἱ Φράγκοι, ὅπως τὰ πλεῖστα γερμανικὰ φῦλα, δὲν ἦσαν ἀνέκαθεν πολὺ προσηλωμένοι εἰς τὴν τῶν εἰκόνων προσκύνησιν, ὥστε δὲν ἦτο ἀπίθανος ἡ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου συνεννόησις μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν ἡμετέρων. Ποικίλα ὅμως αἴτια ἐπήγαγον τὴν ματαίωσιν τῆς συνεννοήσεως ταύτης. Οἱ Φράγκοι ἐπὶ τέλους ἐνόησαν ὅτι διὰ τῆς προστασίας τοῦ πάπα ἠδύναντο νὰ λάβωσι τὴν ὑπερτάτην ἐπὶ τῆς Ἰταλίας κυριαρχίαν καὶ ἐν γένει νὰ αὐξήσωσι τὸ ἀξίωμα αὐτῶν ἐν τῇ Δύσει καὶ νὰ καταστήσωσιν αὐτὸ τοὐλάχιστον ἐνάμιλλον τοῦ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν ἀξιώματος τῶν ἡμετέρων βασιλέων. Πλὴν τούτου διὰ τὴν δυσκολίαν τῆς τότε συγκοινωνίας αἱ μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἑλλάδος σχέσεις δὲν ἠδύναντο νὰ εἶναι συνεχεῖς· καὶ ἦσαν τόσῳ ὀλιγώτερον συνεχεῖς ὅσῳ οἱ βασιλεῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀδιακόπως ἀντιπεριεσπῶντο ὑπὸ ποικίλων πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, ἐξ οὗ ὠφελούμενοι οἱ πάπαι κατώρθουν νὰ κατισχύωσιν αὐτῶν περὶ τοῖς Φράγκοις. Ἐντεῦθεν, εἰ καὶ μετέπειτα ἐπανελήφθησαν αἱ ἀμοιβαῖαι πρεσβεῖαι, εἰς οὐδὲν ὅμως ἀπέληξαν πρακτικὸν ἀποτέλεσμα.

Ἐπίσκοπος
(Εἰκὼν βυζαντιακοῦ χειρογράφου)

Τοιαύτας πολιτικὰς μᾶλλον ἢ θρησκευτικὰς δυσκολίας δὲν ἔμελλε νὰ συναντήσῃ ἡ ἐκτέλεσις τῶν ὑπὸ τῆς συνόδου ἀποφασισθέντων εἰς τὰς χώρας ὅσαι εἶχον ὑποταχθῆ εἰς τοὺς μωαμεθανούς. Ἀλλ' αἱ χῶραι αὗται διετέλουν ἐκκλησιαστικῶς ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων, οἵτινες ἀπέκρουον

τὴν περὶ τῶν εἰκόνων καινοτομίαν καὶ συγχρόνως οὐδὲν εἶχον νὰ φοβηθῶσιν ἀπὸ τῆς κοσμικῆς τοῦ βασιλέως ἐξουσίας. Ναὶ μὲν ὁ Θεοφάνης ἱστορεῖ ὅτι Κοσμᾶς ὁ ἐπίσκοπος Ἐπιφανείας τῆς κατὰ Ἀπάμειαν τῆς Συρίας ἐγένετο ὁμόφρων τῆς κατὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων αἱρέσεως τοῦ Κωνσταντίνου ἀλλ᾿ ὁ ἐπίσκοπος οὗτος κατεδικάσθη ὑπὸ τῶν τριῶν πατριαρχῶν. Ὁ αὐτὸς Θεοφάνης διηγεῖται ὡσαύτως ὅτι ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας διετέλει εἰς συνεχῆ ἀλληλογραφίαν πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον διαμηνύων αὐτῷ πάντα τὰ βουλεύματα καὶ κινήματα τῶν Ἀράβων. Ἀλλὰ τὸ εὐγενὲς αἴσθημα τὸ ὁποῖον ὑπηγόρευε τὴν τοιαύτην τοῦ πατριάρχου διαγωγὴν δὲν ἐτροπολόγει τὸ θρησκευτικὸν αὐτοῦ δόγμα. Καὶ ἔπειτα μὴ λησμονῶμεν ὅτι ὑπῆρχεν ἐνταῦθα, ὡς ἁπανταχοῦ καὶ ἐνταῦθα ἴσως πλειότερον ἢ ἀλλαχοῦ, ὁ ἄλλος ἐκεῖνος τῆς ἀποτυχίας λόγος, ὃν προανεφέραμεν· ὁ λόγος ὅτι ἡ πλείστη τοῦ ἔθνους μερὶς ἦτο σφόδρα προσηλωμένη εἰς τὰ ἐξωτερικὰ τῆς πίστεως σύμβολα. Ἐντεῦθεν δὲ ὠφελούμενοι οἱ μοναχοὶ ὑπεκίνουν τὴν γενικὴν ἀντίστασιν, ἐξ ἧς ἐπὶ τέλους ἐματαιώθη τὸ ὅλον ἐπιχείρημα οὐ μόνον ἐν τῇ ἀπωτέρω Ἀνατολῇ ἀλλὰ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς χώραις ὅσαι ὑπήγοντο εἴς τε τὴν δικαιοδοσίαν τῶν ἀρχιερέων τῶν ψηφισάντων τὴν καινοτομίαν καὶ εἰς τὴν ἄμεσον κυριαρχίαν τῶν βασιλέων τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἐὰν πιστεύσωμεν τοὺς χρονογράφους, τοὺς συναξαριστὰς καί τινας τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν, ὁ Κωνσταντῖνος Ε΄ ἐξετράπη ἐν ταῖς χώραις ταύταις εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφασισθέντων, εἰς φοβερὰς βασάνους, μαστιγώσεις, τυφλώσεις, γλωττοκοπίας καὶ ἄλλους ἀκρωτηριασμούς. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα εἶναι πρόδηλοι ὑπερβολαί. Ὁ Κωνσταντῖνος Ε΄ δὲν ἔδειξε βεβαίως τὴν μετριοπάθειαν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἐξετράπη ὅμως εἰς αὐτὰς προκαλούμενος ὑπὸ τῆς αὐθάδους ἀντιστάσεως τῶν μοναχῶν· καὶ τότε δὲ πάλιν δὲν κατήντησε ποτὲ εἰς τὰ τερατώδη ἐκεῖνα κακουργήματα ὅσα ἀπεδόθησαν εἰς αὐτὸν ὑπὸ πολεμίων ἀσπόνδων. Ἐξ αὐτοῦ τοῦ τρόπου καθ᾿ ὃν οἱ χρονογράφοι διηγοῦνται πολλὰ πράγματα συνάγεται ὁπόσον κατ᾿ ἀρχὰς ὑπῆρξεν ἀνεκτικός. Ὁ Θεοφάνης λ. χ. ἱστορεῖ ὅτι ὁ βασιλεὺς καλέσας τὸν πατριάρχην Κωνσταντῖνον εἶπεν αὐτῷ· «ἄρτι τί ἡμᾶς βλάπτει, ἐὰν λέγωμεν τὴν Θεοτόκον Χριστοτόκον;» Ὁ δὲ περιπτυξάμενος αὐτὸν λέγει· «ἐλέησον, δέσποτα, μηδὲ εἰς ἔννοιάν σου ἔλθῃ οὗτος ὁ λόγος· οὐχ ὁρᾷς ὅσα στηλιτεύεται καὶ ἀναθεματίζεται Νεστόριος ὑπὸ πάσης τῆς ἐκκλησίας;» Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ βασιλεὺς εἶπεν· «ἐγὼ μαθεῖν θέλων ἠρώτησα· ἕως δὲ σοῦ ὁ λόγος»· δηλαδή, μὴ ἐπαναλαμβάνῃς εἰς ἄλλον τινὰ τὸν λόγον τοῦτον. Δὲν ἠξεύρομεν ἂν ἐγένετό ποτε ὁ διάλογος οὗτος μεταξὺ βασιλέως καὶ πατριάρχου. Ὁ Νικηφόρος, ὅστις διηγεῖται πολλὰ τῶν μεταξὺ αὐτῶν διατρεξάντων, δὲν ἀναφέρει τοιοῦτό τι. Ἂν ὅμως τὰ λεγόμενα ἐρρήθησαν, εἶναι πολυειδῶς ἀξιοσημείωτα. Ἐν πρώτοις μαρτυροῦσιν ὁπόσον αἱ ἀνατρεπτικώτεραι δοξασίαι τῆς θρησκευτικῆς τῶν νεωτέρων χρόνων μεταρρυθμίσεως εἶχον ἐπικρατήσει ἔκτοτε ἐν τῷ μεσαιωνικῷ ἡμῶν κράτει, ἀφοῦ ὁ βασιλεὺς αὐτὸς ἤρχετο εἰς τοιαύτας συζητήσεις πρὸς τὸν πατριάρχην. Ἀφ᾿ ἑτέρου ὁ διάλογος ἐκεῖνος ἀποδεικνύει ὁπόσον ὁ κλῆρος ἠγωνίζετο νὰ περιστείλῃ τὴν μεταρρύθμισιν εἰς στενώτατά τινα ὅρια, ἀποφεύγων πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο νὰ προσβάλῃ τὰ θεμελιώδη τῆς πίστεως δόγματα. Ἐπὶ πᾶσιν ἐκ τοῦ διαλόγου ἐκείνου, ὅπως ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους ἐκτίθεται, καθίσταται ἀναμφισβήτητον ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ἦτο ἄνθρωπος βίαιος ὅσον συνήθως εἰκονίζεται.

Ἀξιοσημείωτος ὡσαύτως εἶναι ὁ τρόπος καθ᾿ ὃν ἱστοροῦσι τὸν φόνον τοῦ μοναχοῦ Ἀνδρέου, ὅστις ὑπῆρξεν, ὡς φαίνεται, τὸ πρῶτον θῦμα τῆς ἀντιστάσεως τῆς ἐκραγείσης κατὰ τῶν ὅρων τῆς συνόδου. Ἐξαιρέτως κατεκραύγαζον κατὰ τῶν ὅρων τούτων, ὡς γνωρίζομεν, οἱ μοναχοί, καὶ ἐπειδὴ ἡ κυβέρνησις ἀπηγόρευσε τὴν τοιαύτην

θορυβώδη κατάκρισιν, πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ ε'ρημένος Ἀνδρέας ὁ ἐπικληθεὶς καλυβίτης, Κρὴς δὲ ὢν τὸ γένος, κατέφυγον εἰς ἔρημα μακρὰν τῆς πρωτευούσης οἰκητήρια. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Ἀνδρέας ἐγκαταλιπὼν τὴν ἐρημίαν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν βασιλεύουσαν καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Μάμαντος, ὅπου παρευρίσκετο ὁ βασιλεύς, διασχίζει τὸ πλῆθος, πλησιάζει εἰς τὸν ὑπέρτατον ἄρχοντα καὶ γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ ἐρωτᾷ αὐτόν, διατί, ἐὰν εἶναι χριστιανός, προξενεῖ τοσαύτας εἰς τοὺς χριστια-

ιονόκρανον τοῦ Η' αἰῶνος ἐν Στάρᾳ Ζαγορᾷ τῆς Βουλγαρίας

νοὺς συμφοράς. Ὁ βασιλεὺς διέταξε νὰ συλληφθῇ καὶ νὰ φυλακισθῇ· ἀλλὰ τὴν ἐπιοῦσαν καλέσας τὸν ἄνθρωπον ἐπροσπάθησε νὰ πείσῃ αὐτὸν ὁπόσον ἄδικον εἶχεν ὑβρίζων τοιουτοτρόπως τὴν βασιλείαν. Ὁ Ἀνδρέας ὅμως, ἀντὶ νὰ μεταβάλῃ ὕφος καὶ τρόπον, ἀπεκάλεσεν αὐτὸν νέον Οὐάλεντα καὶ Ἰουλιανόν, ἐφ' ᾧ ὁ βασιλεὺς παροξυνθεὶς παρήγγειλε νὰ μαστιγωθῇ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ καὶ ἔπειτα νὰ φονευθῇ. Δὲν θέλομεν δικαιολογήσει τὴν πρᾶξιν ταύτην τοῦ Κωνσταντίνου. Ἀλλά, ἐὰν ἡ πρὸς τὰ πάτρια δόγματα ἀφοσίωσις εἶναι ἀξιοσέβαστος, ἔχει καὶ ἡ πολιτικὴ ἀρχὴ καθήκοντα οὐδὲν ἧττον σεβαστά. Ὁ βασιλεὺς ἐδικαιοῦτο νὰ ἀπαγορεύσῃ τὰς κατὰ τῶν ἀποφάσεων τῆς συνόδου στασιαστικὰς διαδηλώσεις, ἐδικαιοῦτο νὰ διατάξῃ τὴν σύλληψιν ἀνθρώπου ὅστις πρὸς κοινὸν σκάνδαλον ἐξύβρισεν αὐτὸν δημοσίᾳ· ἔδειξεν ἔπειτα ἀνοχὴν καὶ συγκατάβασιν ἀγωνισθεὶς νὰ συνετίσῃ τὸν παραβάτην τοῦ νόμου μοναχόν· καὶ ἐπὶ τέλους ἦτο φυσικώτατον νὰ ὑπερβῇ ἡ ὀργὴ αὐτοῦ πᾶν μέτρον, ὅτε ἤκουσε τὸν ἄνθρωπον, πρὸς ὃν ἐφέρθη μετὰ τοσαύτης ἐπιεικείας, ὑβρίζοντα αὖθις αὐτὸν κατὰ πρόσωπον Ἴσως ἠδύνατο νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὴν φυλάκισιν αὐτοῦ· ἀλλ' εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ διαγωγὴ τοῦ μοναχοῦ ἦτο ἐπιτηδεία νὰ φέρῃ εἰς ἀγανάκτησιν καὶ τὸν μειλιχιώτερον τῶν ἡγεμόνων· ὁ δὲ θάνατος αὐτοῦ ὑπῆρξε τιμωρία πολιτικοῦ μᾶλλον κακουργήματος ἢ θρησκευτικοῦ διωγμοῦ.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ βασιλεὺς ἀνέδειξεν ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης ἀρετὰς ὁμολογουμε-

νας καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ, τοὐλάχιστον τῶν πλειοτέρων. Εἴδομεν ἀνωτέρω ὅτι πρὸ ὀγδοήκοντα περίπου ἐνιαυτῶν οἱ Βούλγαροι εἶχον καταλάβει ὁριστικῶς τὴν μεταξὺ Ἴστρου, Αἵμου, Εὐξείνου πόντου καὶ Σερβίας χώραν καὶ ὅτι ὁ τότε βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνᾶτος συνωμολόγησεν εἰρήνην ἐπὶ πληρωμῇ εἰς αὐτοὺς ἐτησίας εἰσφορᾶς. Ἔκτοτε οἱ Βούλγαροι περιῆλθον εἰς ποικίλας καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πολεμίας σχέσεις πρὸς τοὺς ἡμετέρους· ἡ πληρωμὴ τῆς συμφωνηθείσης εἰσφορᾶς ἔπαυσεν· ἐπ' ἐσχάτων δέ, ἀφ' ἧς μετῳκίσθησαν εἰς Θρᾴκην, περὶ αὐτὰ τῆς Βουλγαρίας τὰ σύνορα, οἱ μάχιμοι ἐκεῖνοι Σύροι καὶ Ἀρμένιοι, περὶ ὧν ὡμιλήσαμεν μικρὸν ἀνωτέρω, οἱ Βούλγαροι ὑποπτεύσαντες ὅτι δεινόν τι παρασκευάζεται κατ' αὐτῶν ἠθέλησαν νὰ προλάβωσι τὸ πρᾶγμα, καὶ ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπήτησαν τὴν ἐπανάληψιν τοῦ φόρου ἀφ' ἑτέρου δὲ συνεμάχησαν μετὰ τῶν σλαυικῶν ἀποικιῶν, αἵτινες ἦσαν πρὸ καιροῦ ἐγκατεστημέναι εἰς Μακεδονίαν. Ὁ βασιλεύς, ἐννοεῖται, ἀπέκρουσε τὴν ἀπαίτησιν ταύτην καὶ τότε οἱ πολέμιοι ἐκεῖνοι ἐπεχείρησαν τῷ 758, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν συμμάχων Σλαύων, ἐπιδρομὰς καὶ λεηλασίας εἰς τὴν Θρᾴκην. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐστράτευσε τὸ πρῶτον κατὰ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ σλαυικῶν ἀποικιῶν καὶ κατατροπώσας αὐτὰς πολλοὺς μὲν Σλαύους ἀπήγαγεν εἰς αἰχμαλωσίαν τοὺς δὲ λοιποὺς ἠνάγκασε νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ. Ἔπειτα δὲ ἐτράπη ἀμέσως κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ νικήσας αὐτοὺς ἐδίωξε κατὰ κράτος καὶ πλείστους ἐφόνευσε. Καὶ οὐδὲ εἰς τοῦτο ἠρκέσθη ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐξέπεμψε ναῦς πεντακοσίας διὰ τοῦ Εὐξείνου πρὸς τὸν Ἴστρον ποταμόν, ἐξεστράτευσε δὲ καὶ αὐτὸς διὰ ξηρᾶς ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἐκείνους. Καὶ ὁ μὲν ἐπὶ στόλου στρατὸς πολλὴν ἐπήγαγε δῄωσιν εἰς τὰ παράλια τῆς Βουλγαρίας. Ὁ δὲ βασιλεὺς συναντήσας τοὺς Βουλγάρους κατὰ τὰς λεγομένας Μαρκέλλας, φρούριον πλησιέστατα εἰς τὴν χώραν αὐτῶν κείμενον, κατετρόπωσεν αὐτοὺς αὖθις καὶ καθυπεχρέωσε νὰ ζητήσωσιν εἰρήνην, δίδοντες ὁμήρους περὶ τῆς διατηρήσεως αὐτῆς. Δυστυχῶς κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος, 759, εἷς τῶν στρατηγῶν τοῦ Κωνσταντίνου ἡττήθη ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἐν Ἀσίᾳ, ὥστε ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ πέμψῃ αὐτόθι μέρος ἀξιόλογον τοῦ εὐρωπαϊκοῦ στρατοῦ. Ἐντεῦθεν δὲ ὠφελούμενοι οἱ πρὸ μικροῦ ζητήσαντες καὶ λαβόντες εἰρήνην Βούλγαροι ἐπέπεσον κατὰ τῶν ἡμετέρων, οἵτινες ἕνεκα τῶν σπονδῶν διέτριβον ὁπωσοῦν ἀμερίμνως ἐν τοῖς στενωποῖς τοῦ Αἵμου, καὶ κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν ταύτην οἱ ἐπίβουλοι ἐκεῖνοι πολέμιοι ἐφόνευσαν δύο στρατηγοὺς καὶ πολλοὺς κατωτέρους ἀξιωματικοὺς καὶ στρατιώτας, ἐκυρίευσαν τὴν ἀποσκευὴν αὐτῶν καὶ ἠνάγκασαν τοὺς ἄλλους νὰ ὑποχωρήσωσιν. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος ἐν τῇ ἀτυχίᾳ ταύτῃ μάλιστα ἀνέδειξε τὴν καρτερίαν αὐτοῦ καὶ τὴν δεξιότητα. Ἐπιχειρήσας τὴν συγκρότησιν νέου στρατοῦ περιωρίσθη μὲν ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὸ νὰ καταλάβῃ ὀχυρά τινα χωρία περὶ τὰ σύνορα τῶν Βουλγάρων ἀλλ' ἔφερεν αὐτοὺς καὶ διὰ μόνου τούτου τοῦ κινήματος εἰς πλείστην ἀμηχανίαν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ μετ' οὐ πολὺ κατέπεισεν ὑπὲρ τὰς 200.000 Σλαύων νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν Βουλγαρίαν καὶ νὰ ἐγκατασταθῶσιν εἰς Βιθυνίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας παρὰ τὸν Ἀρτάνην ποταμόν. Πρὶν ἱστορήσωμεν τὰ ἐντεῦθεν ἐπακολουθήσαντα σπουδαῖα γεγονότα παρατηροῦμεν ὅτι ὁ Θεοφάνης ἐνόμισε περιττὸν ν' ἀναφέρῃ τὰς ἐπανειλημμένας νίκας τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἰδίως τὸ περὶ Μαρκέλλας κατόρθωμα, περιορισθεὶς εἰς μόνην τὴν ἐν τοῖς στενωποῖς τοῦ Αἵμου ἐπελθοῦσαν συμφοράν, ἐνῷ ὁ πολὺ ἐπιτομώτερος Νικηφόρος μνημονεύει ὁπωσοῦν ἐκτενῶς τῶν θριάμβων ἐκείνων· νέα αὕτη ἀπόδειξις τῆς ὀλίγης τοῦ πρώτου εἰλικρινείας. Τὸ δὲ παραδοξότερον, ὁ Λεβὼ συμμεριζόμενος μετὰ 800 ἔτη τὰ πάθη τοῦ Θεοφάνους ἀπεσιώπησεν ὡσαύτως τὰς τοῦ Κωνσταντίνου νίκας.

Ἐν τούτοις οἱ Βούλγαροι, βλέποντες ὅτι ὄχι μόνον δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιτύχωσι

τὴν ἀνανέωσιν τῆς εἰσφορᾶς ἥτις ἄλλοτε ἐπληρώνετο εἰς αὐτοὺς ἀλλὰ καὶ ἐπανειλημμένα ἔπαθον ἀτυχήματα καὶ ἤδη δεινῶς ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄ ἠπειλοῦντο, ἀπέδωκαν ταῦτα εἰς τοὺς πολλοὺς ἡγεμονίσκους, ὑπὸ τῶν ὁποίων κληρονομικῶς ἐκυβερνῶντο, καὶ φονεύσαντες ἢ ἀποβαλόντες αὐτοὺς ἀνέδειξαν τῷ 762 ἡγεμόνα ἕνα ὀνόματι Τελέτσην, ἄνθρωπον νέον καὶ τολμηρόν, δι᾽ οὗ ἤλπισαν νὰ βελτιώσωσι τὰ καθ᾽ ἑαυτούς. Ὁ νέος ἡγεμὼν ἀθροίσας ὄχλον μάχιμον ἐπεχείρησεν ἐπιδρομὰς κατά τινων ἑλληνικῶν χωρίων καὶ φρουρίων, ἀλλὰ μετ᾽ ὀλίγον ἐτιμωρήθη δεινῶς. Διότι ὁ Κωνσταντῖνος, ἀπαρτίσας τελευταῖον τὸν στρατὸν αὐτοῦ, ἐπετέθη κατὰ τοῦ Τελέτση ἀπὸ ξηρᾶς ἅμα καὶ ἀπὸ θαλάσσης. Ἡ ναυτικὴ δύναμις ἣν ἐξαπέστειλε διὰ τοῦ Εὐξείνου πρὸς τὸν Ἴστρον ποταμὸν συνέκειτο κατὰ μὲν τὸν Θεοφάνην ἐκ δισχιλίων πλοίων κατὰ δὲ τὸν Νικηφόρον ἐκ πεντακοσίων· καὶ ὁ μὲν ὀνομάζει τὰ πλοῖα ταῦτα χελάνδια ὁ δὲ ἱππαγωγοὺς ναῦς. Ἀμφότεροι δὲ λέγουσιν ὅτι ἅπαντα ἐκόμιζον ἀνὰ δώδεκα ἵππους. Συγχρόνως δὲ ὁ βασιλεὺς ἐξεστράτευσε τῷ 763 διὰ ξηρᾶς. Καὶ κατ᾽ ἀρχὰς μὲν ὁ Τελέτσης, περιχαρακωθείς, παρέμεινεν εἰς τὰ ὀχυρώματα αὐτοῦ, ἀλλὰ τῇ 30 Ἰουνίου, λαβὼν ἰσχυρὰς ἐπικουρίας ἐκ τῶν παρακειμένων σλαυικῶν ἐθνῶν, ἐπῆλθε κατὰ τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ, σταθμεύοντος περὶ Ἀγχίαλον· καὶ ἐκεῖ συνεκροτήθη τὴν ἡμέραν ἐκείνην μάχη πεισματώδης, καθ᾽ ἣν οἱ Βούλγαροι ὁλοσχερῶς κατετροπώθησαν, πλείστων μὲν πεσόντων ἐξ αὐτῶν οὐκ ὀλίγων δὲ ζωγρηθέντων, ἐν οἷς καὶ ἄνδρες τῶν ἐπιφανεστέρων. Ἐπὶ τῇ νίκῃ ταύτῃ ἐτέλεσεν ὁ Κωνσταντῖνος θρίαμβον μεγαλοπρεπῆ ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἰσελθὼν ἐν αὐτῇ μετὰ τοῦ στρατοῦ λαμπρῶς παρεσκευασμένου, κομίζοντος λάφυρα πολυτελῆ καὶ συνεπαγομένου δεσμίους τοὺς αἰχμαλωτευθέντας ἐχθρούς. Μεταξὺ τῶν λαφύρων ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου καὶ δύο χρυσοῖ λουτῆρες, οἵτινες εἶχον κατασκευασθῇ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἐν Σικελίᾳ καὶ ἦγον ἕκαστος ὁλκὴν χρυσοῦ ὀκτακοσίων περίπου λιτρῶν. Μετὰ δὲ τὸν θρίαμβον οἱ αἰχμάλωτοι παρεδόθησαν εἰς τοὺς δημίους τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐθανατώθησαν ὑπ᾽ αὐτῶν ἔξω τῆς Χρυσῆς Πύλης. Ἡ πρᾶξις αὕτη ἐκνύει βεβαίως τὴν ἀγριότητα τῶν τότε ἠθῶν. Ἀλλ᾽ ἡ ἀγανάκτησις ἣν ἐκφράζει ὁ Σλόσσερ ἕνεκα αὐτῆς, ὀνομάζων τοὺς μὲν κατοίκους τῆς πόλεως ὑαίνας τὸν δὲ ἡγεμόνα αὐτῶν τίγριν, εἶναι νομίζομεν ὀλίγον ὑπερβολική· διότι οἱ ἄνθρωποι πρέπει ἐν γένει νὰ κρίνωνται κατὰ τὸν χαρακτῆρα τῶν χρόνων ἐν οἷς ζῶσιν, οἱ δὲ βάρβαροι πρὸς τοὺς ὁποίους ἠναγκάζετο νὰ ἀντιπαλαίῃ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἐξώκελλον καθ᾽ ἑκάστην εἰς φοβερωτάτας σφαγὰς καὶ βασάνους. Ἰδίως δὲ ἡ προκειμένη τιμωρία ἐγένετο εἰς ἀνταπόδοσιν πολλῶν ὁμοίων ἢ καὶ χειρόνων κακουργιῶν ὅσας διέπραττον οἱ Βούλγαροι, οἵτινες πρὸ μικροῦ ἔτι, παραβάντες τὰς μετὰ τὴν πρώτην αὐτῶν ἧτταν συνομολογηθείσας συνθήκας, ἐπέπεσον ἐπιβούλως κατὰ τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ, διατρίβοντος ἐν τοῖς στενωποῖς τοῦ Αἵμου ἀμερίμνως ἕνεκα τῆς γενομένης εἰρήνης.

Ἡ περὶ Ἀγχίαλον νίκη ἐταπείνωσε δεινῶς τοὺς Βουλγάρους. Στασιάσαντες τότε κατὰ τοῦ Τελέτση καὶ ἀποκτείναντες αὐτόν τε καὶ τοὺς συνάρχοντας αὐτοῦ ἀνηγόρευσαν κύριον Βουλγαρίας (διότι οὕτως οἱ ἡμέτεροι ὠνόμαζον τὸν γεμόνα τῆς χώρας ταύτης) Σαβῖνον, τὸν γαμβρὸν ἑνὸς τῶν προτέρων ἡγεμόνων. Καί, ἐπειδὴ ὁ Σαβῖνος ἐνόμισε φρόνιμον νὰ ὑποβάλῃ εἰς τὸν βασιλέα αἴτησιν εἰρήνης οἱ Βούλγαροι, ἀφοῦ ἐν συνόδῳ ἀντέστησαν εἰς τὰ ἐπὶ τούτῳ ἐνεργούμενα, λέγοντες ὅτι τοιουτοτρόπως παρασκευάζει τὴν ὑποδούλωσιν τῆς χώρας αὐτῶν, ἔπειτα ἐστασίασαν κατὰ τοῦ νέου ἡγεμόνος, ὅστις κατέφυγε κατ᾽ ἀρχὰς εἰς Μεσημβρίαν καὶ ἔπειτα εἰς Κωνσταντινούπολιν παρὰ τῷ βασιλεῖ. Ἀνηγορεύθη δὲ ἕτερος κύριος, ὃν ὁ Θεοφάνης ὀνομάζει Παγανόν· ἀλλὰ καὶ οὗτος ὑπῆρξεν ἀτυχὴς εἰς τὸν κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄ πόλεμον, ὥστε

ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ προσωπικὴν μετ' αὐτοῦ συνέντευξιν, διατρίβοντος ἔν τινι τῶν περὶ τὰ μεθόρια φρουρίων. Καὶ παρέστη λοιπὸν ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων τεταπεινωμένος καὶ ὑπὸ τῶν ἐπισημοτέρων ἀρχόντων παρακολουθούμενος ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, ὅστις ἔχων παρακαθήμενον τὸν Σαββῖνον ὠνείδισε τοὺς βαρβάρους διὰ τὴν ἀταξίαν αὐτῶν καὶ τὴν εἰς τὸν Σαββῖνον ἀπείθειαν καὶ ἀπήτησε ν' ἀναγνωρίσωσιν αὖθις αὐτὸν ἡγεμόνα· ἐκράτησε μάλιστα εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν ἡγεμόνα τοῦτον διορίσαντα ἐπίτροπον, ἵνα κυβερνᾷ τὴν Βουλγαρίαν ἐν ὀνόματι αὐτοῦ. Ταῦτα ἐγένοντο ἐν ἔτει 765.

'Αλλ' ἐνῷ ὁ βασιλεὺς ἀνεδείκνυτο νικηφόρος ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης κατετρύχετο ὑπὸ πολλῶν δεινῶν ἕνεκα τῆς ἐκτελέσεως τῶν ἀποφάσεων τῆς συνόδου. Πρωταγωνισταὶ τῆς κατὰ τούτων ἀντιστάσεως ἦσαν πάντοτε οἱ μοναχοί, οἵτινες δὲν ἠρκοῦντο ν' ἀμφισβητῶσι τὴν ὀρθότητα τῆς ψηφισθείσης μεταρρυθμίσεως, δὲν ἠρκοῦντο νὰ ὑβρίζωσι καὶ νὰ ἀναθεματίζωσι πάντας τοὺς ἀλλοτριοφρονοῦντας ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα ἀναφανδὸν ἐλοιδόρουν καὶ δὲν ἔπαυον προτρέποντες ἀπροκαλύπτως ὅλον τὸν κόσμον νὰ καταπολεμήσῃ ἐκ παντὸς τρόπου τὰ ἀποφασισθέντα. Οἱ χρονογράφοι καὶ συναξαρισταί, οἵτινες ἀποδίδουσιν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον διωγμὸν φοβερώτατον, ἔπρεπεν, ἂν ἦσαν δίκαιοι, νὰ παρατηρήσωσιν ὅτι οἱ ἀντιδοξοῦντες ἔπραξαν ὅ,τι ἦτο δυνατὸν ἵνα προκαλέσωσι τὸν διωγμὸν τοῦτον καὶ ὅτι ἔδωκαν μάλιστα αὐτοὶ πρῶτοι τὸ παράδειγμα τοῦ διωγμοῦ, διότι, ἀναθεματίζοντες τοὺς ἑτεροδοξοῦντας καὶ διενεργοῦντες τὴν βιαίαν κατ' αὐτῶν ἀντίστασιν, ὑπεδείκνυον ἀρκούντως εἰς ποίαν καταπίεσιν ἔμελλον νὰ ἐκτραχηλισθῶσιν ὅταν ἤθελον λάβει τὴν ἐξουσίαν εἰς τὰς χεῖρας. Καὶ ἔπειτα ἀναρίθμητα μὲν λέγουσιν ἀορίστως οἱ χρονογράφοι τὰ θύματα τοῦ διωγμοῦ ὃν ἐπεχείρησεν ὁ Κωνσταντῖνος ὀνομαστὶ ὅμως ὀλιγίστους ἀναφέρουσι τοὺς παθόντας. Βεβαίως εἶναι λυπηρὸν ὅτι ἡ μεταρρύθμισις φέρει τὸ στίγμα τῶν θυμάτων τούτων, ὅσον εὐάριθμα καὶ ἂν ὦσιν, ἀλλ' ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἱστοροῦνται τὰ περὶ αὐτῶν καθίσταται πάλιν πρόδηλον ὅτι βασιλεὺς ἄκων καὶ ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον παροξυνόμενος ἐξετράπη εἰς τὰς βιαιοπραγίας ἐκείνας.

Μετὰ τὸν μοναχὸν 'Ανδρέαν ἐθανατώθη τῷ 765 ὁ μοναχὸς Στέφανος. 'Ο Στέφανος διέτριβεν εἰς μονήν τινα κειμένην κατὰ τὴν ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀσιανὴν παραλίαν. Ἦτο ἀνὴρ χρηστὸς καὶ θεοφιλής, δὲν περιωρίζετο ὅμως εἰς τὸ νὰ ἐμμένῃ ἀφωσιωμένος εἰς τὰς πατρίους παραδόσεις καὶ νὰ ἐξακολουθῇ προσκυνῶν τὰς εἰκόνας ἀλλὰ κατεκραύγαζεν ἀδιακόπως κατὰ τῆς συνόδου, προκαλῶν τὰς ἀρὰς τῆς ἐκκλησίας κατὰ παντὸς ὅστις ἐφρόνει ἄλλα ἢ ὅσα ἐφρόνει αὐτὸς καὶ συνεννοούμενος μετὰ τῶν ἁπανταχοῦ εἰκονολατρῶν. 'Ο βασιλεὺς ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν τὸν πατριάρχην καὶ ἄλλους ἱεράρχας ἵνα τον καταπείσωσι νὰ ὑπογράψῃ τοὺς ὅρους τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συνόδου. 'Ο Στέφανος ἀπεποιήθη καὶ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἀποποιηθῇ νὰ ὑπογράψῃ πράγματα ἀντιβαίνοντα εἰς τὰς πεποιθήσεις αὐτοῦ. 'Αλλὰ μὴ ἀρκούμενος εἰς τοῦτο ἠσχολεῖτο εἰς τὸ νὰ ὑποθάλπῃ τὴν ἀντίστασιν τῶν εἰκονολατρῶν, καὶ μάλιστα τῶν εἰκονολατρῶν τῆς γείτονος πρωτευούσης, ὥστε ὁ βασιλεὺς ἐνόμισε φρόνιμον νὰ ἀπομακρύνῃ αὐτὸν ἐκεῖθεν καὶ διέταξε νὰ μεταφερθῇ εἰς Προκόννησον τῆς Προποντίδος. Τὸ παράδοξον εἶναι ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐπέτρεψεν εἰς πολλοὺς μοναχούς, συγχρόνως μετὰ τοῦ Στεφάνου ἐκ τῆς μονῆς ἐκείνης ἐξωσθέντας, νὰ συνοδεύσωσιν εἰς Προκόννησον καὶ νὰ περιστοιχίσωσιν αὐτὸν ἐκεῖ, γινόμεναι ἀκροαταί, θεαταὶ καὶ κήρυκες τῶν λόγων καὶ τῶν θαυμάτων αὐτοῦ. 'Ο Στέφανος ὅμως οὐδὲ ταύτην τὴν ἀνοχὴν τοῦ βασιλέως ἐξετίμησεν ἀλλ'

ἀναχωρήσας ἐκ Προκοννήσου ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα ἐπιχειρήσῃ πρακτικωτέραν κατὰ τῶν καθεστώτων ἀντιπολίτευσιν. Ὁ βασιλεύς, καίτοι ἐδικαιοῦτο τότε νὰ παραπέμψῃ αὐτὸν εἰς δίκην, δὲν ἔπραξεν ἀμέσως τοιοῦτό τι, καλέσας δὲ τὸν Στέφανον ἐπεχείρησε νὰ συζητήσῃ προς αὐτὸν τὸ περὶ εἰκόνων ζήτημα, ἐπ' ἐλπίδι ὅτι ἴσως μεταπείσῃ τὸν ἄνθρωπον. Ἐν τῷ μέσῳ ὅμως τῆς συζητήσεως ὁ Στέφανος, ἵνα ἀποδείξῃ ὅτι ἡ εἰκὼν τοῦ Ἰησοῦ εἶναι ἐπίσης σεβαστὴ ὅσον καὶ ὁ Ἰησοῦς αὐτός, λαμβάνει νόμισμα φέρον τὴν εἰκόνα τοῦ βασιλέως, ρίπτει αὐτο κατὰ γῆς, τὸ καταπατεῖ καὶ λέγει ὅτι, ἂν ὁ μὴ σεβόμενος τὴν εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ δὲν προσβάλλῃ τὸν Ἰησοῦν αὐτόν, δικαιοῦται καὶ αὐτὸς νὰ καταπατήσῃ τὸ νόμισμα ἐκεῖνο, μὴ παραβαίνων τὴν εἰς τὸν βασιλέα ὀφειλομένην εὐλάβειαν. Οἱ παρεστῶτες εἰς τὴν σκηνὴν ταύτην ἄρχοντες ἠθέλησαν νὰ τιμωρήσωσιν ἀμέσως τὸν τολμηρὸν πρόμαχον τῆς εἰκονολατρείας, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος Ε΄ ἠμπόδισε τὴν βιαιοπραγίαν ταύτην, ἀλλὰ διέταξε νὰ ἀπαχθῇ ὁ Στέφανος εἰς τὴν φυλακὴν καὶ νὰ δικασθῇ κατὰ τοὺς νόμους τοῦ κράτους ὡς ὑβριστὴς τοῦ βασιλέως. Ὁπόσην δὲ καὶ πάλιν ἀνοχὴν ἔδειξεν ἐξάγεται ἐκ τούτου, ὅτι ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς βουλομένους νὰ προσέρχωνται πρὸς αὐτόν, ἐν τῇ φυλακῇ τοῦ πραιτωρίου διαμένοντα, καὶ ν' ἀκούωσι νυχθημερὸν τοὺς λόγους αὐτοῦ καὶ τὰς ψαλμῳδίας. Ἐκ τῶν μετέπειτα ἱστορουμένων φαίνεται ὅτι δίκη δὲν ἔγινεν ἀλλ' ὅτι ἐπὶ τέλους ὁ βασιλεὺς ἀπολέσας τὴν ὑπομονὴν διέταξε νὰ θανατωθῇ ὁ Στέφανος καὶ ὅτι ἡ διαταγὴ αὕτη ἐξετελέσθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ ὄχλου.

Ἡ Μονὴ τῆς Λαύρας ἐν Ἁγίῳ Ὄρει

Ἡ πεισματώδης αὕτη ἀντίστασις τῶν μοναχῶν δὲν ἔμεινεν ἐπὶ πολὺν χρόνον μεμονωμένη. Αἱ ἀνώτεραι κοινωνικαὶ τάξεις ἐπρέσβευον πάντοτε ἐν γένει τὰ τῆς μεταρρυθμίσεως, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἄπορον ὅτι εὑρέθησαν μεταξὺ αὐτῶν ἄνθρωποι φίλαρχοι νομίσαντες ἐπιτηδείαν τὴν περίστασιν τοῦ νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τῆς ἀντιστάσεως τῶν μοναχῶν καὶ τῆς ἐπιρροῆς ἣν οὗτοι εἶχον εἰς τὸν κοινὸν λαόν. ἵνα ἐπιβάλωσιν ἑαυτοὺς εἰς τὴν κυβέρνησιν. Τῷ ὄντι τινὲς ἐκ τῶν τοῦ ἀνωτέρου κλήρου καὶ τῶν ἀρχόντων περιεπλάκησαν εἰς συνωμοσίας κατὰ τῶν καθεστώτων. Ἐντεῦθεν δὲ ἡ μεταξὺ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς ἀντιπολιτεύσεως ρῆξις ἀπέβαινεν ὁσημέραι δεινοτέρα. Εἴδομεν ὅτι ὁ βασιλεὺς εἶχε προτρέψει τὸν Στέφανον νὰ ὑπογράψῃ τὸν κατὰ τῶν εἰκόνων συνοδικὸν τόμον· αὐτὸ τοῦτο ἀπήτησε καὶ παρ' ὅλων τῶν ἀρχιερέων καὶ παρ' ὅλων τῶν λόγου ἀξίων κληρικῶν. Τινὲς ἐξ αὐτῶν ἀπεποιήθησαν καὶ κατὰ τοῦτο οὐδὲν ἔπραξαν βεβαίως ἄτοπον· ἀλλ' ἀντὶ νὰ περιορισθῶσι νὰ ἀντιτάξωσιν εἰς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ βασιλέως τὴν

συνείδησιν αὐτῶν καὶ τὴν πεποίθησιν ἀντιπροέτειναν εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδον ἑτέραν τινὰ τοπικὴν σύνοδον συγκροτηθεῖσαν τότε ὑπὲρ τῶν εἰκόνων ἐν Ἱεροσολύμοις ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ αὐτόθι πατριάρχου. Τοῦτο φυσικῷ τῷ λόγῳ παρώργισε τὸν βασιλέα, ὅστις δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀποδεχθῇ ὡς κῦρος ἔχουσαν ἐν τῷ κράτει σύνοδον συνελθοῦσαν εἰς χώραν ἀλλοτρίαν καὶ μάλιστα ἀρχομένην ὑπὸ πολεμίων ἀσπόνδων τοῦ χριστιανισμοῦ. Καὶ πλὴν τούτου, ἐνῷ ὁ βασιλεὺς ἐν ἔτει 766 ἐπολέμει πρὸς τοὺς Βουλγάρους, τινὲς τῶν ἐν τέλει καταπροδίδοντες τὰ ἱερώτατα καθήκοντα συνώμοσαν κατ' αὐτοῦ συνεννοούμενοι μετὰ τῶν ἀντιπολιτευομένων κληρικῶν καὶ μοναχῶν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι κατὰ τοὺς χρονογράφους ἐσυκοφαντήθησαν κατηγορηθέντες ἐπὶ ἐπιβουλῇ κατὰ τῆς ἀρχῆς. Ἀλλὰ διατί λοιπὸν ἐτιμωρήθησαν ; Ὁ Θεοφάνης βεβαιοῖ ὅτι κατεδικάσθησαν διότι ὁ βασιλεὺς ἐφθόνει αὐτοὺς ὡς «εὐειδεῖς καὶ ρωμαλέους καὶ παρὰ πάντων ἐπαινουμένους». Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἐξήγησις τοῦ πράγματος ἐφάνη ὡς εἰκὸς καὶ εἰς αὐτὸν γελοία, διότι ἀμέσως ἐπιφέρει ὡς πρός τινας τοὐλάχιστον ἐξ αὐτῶν ὅτι συνενοοῦντο καὶ συνέπραττον μετὰ τῶν μοναχῶν. Τὸ βέβαιον εἶναί ὅτι δεκαεννέα ἀνώτεροι δημόσιοι ὑπάλληλοι κατεδικάσθησαν εἰς διαφόρους ποινὰς ἐπὶ συνωμοσίᾳ κατὰ τῆς ἀρχῆς καὶ ὅτι δύο ἐξ αὐτῶν, οἱ μᾶλλον ἔνοχοι λογισθέντες, Κωνσταντῖνος ὁ Ποδοπάγουρος καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Στρατήγιος ἀπεκεφαλίσθησαν. Σημειωτέον ὅτι ὁ Θεοφάνης, ἵνα δεινώσῃ τὴν τραγῳδίαν ταύτην, προστίθησιν ὅτι, ἐπειδή, ὅτε ἐκαρατομήθησαν οἱ δύο ἀδελφοί, πολὺς ἐγένετο θρῆνος τοῦ λαοῦ, ὁ βασιλεὺς ἀγανακτήσας ἔτυψε καὶ ἔπαυσε τὸν ἔπαρχον Προκόπιον διότι ἠνέσχετο τὴν δήλωσιν ἐκείνην τῆς κοινῆς συμπαθείας. Πλὴν τούτου ὁ Θεοφάνης βεβαιοῖ ὅτι ὁ βασιλεύς, μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς τὴν ἐξορίαν τῶν ἄλλων ἐνόχων, ἐφρόντιζε νὰ στέλλῃ τακτικώτατα κατ' ἔτος διαταγήν, ἵνα δίδωνται εἰς ἕκαστον ἑκατὸν ῥαβδισμοὶ διὰ βουνεύρων. Ὁ Νικηφόρος ὅμως οὐδὲν τῶν ἀνωτέρω δύο γεγονότων ἀναφέρει.

Εἰς τὴν συνωμοσίαν ἐκείνην περιεπλάκη, ὡς φαίνεται, παραδόξως καὶ ὁ πατριάρχης Κωνσταντῖνος. Ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Θεοφάνην καί τινας μεταγενεστέρους, ὁ πατριάρχης ἔτι ἀπὸ τοῦ προηγουμένου ἐνιαυτοῦ εἶχε καταστῇ ὕποπτος, καθὸ ἀνεχόμενος τὰς εἰκόνας καὶ ἐν αὐτῷ τῷ πατριαρχείῳ. Ἐντεῦθεν δὲ ὑπεχρεώθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως ν' ἀνέλθῃ ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος καὶ ὑψώσας τὰ τίμια καὶ ζωοποιὰ ξύλα νὰ ὀμόσῃ ὅτι δὲν εἶναι ἐκ τῶν προσκυνούντων τὰς εἰκόνας, μεθ' ἅ, καλούμενος εἰς τὴν βασιλικὴν τράπεζαν, ἐκρεοφάγει, καὶ κιθαρῳδιῶν ἠκροᾶτο, καὶ εἰς ἄλλα ἀσυμβίβαστα πρὸς τὸ σχῆμα αὐτοῦ ἐξετρέπετο. Ἀλλ' ὁ Νικηφόρος τὸ μὲν πρῶτον τῶν ἱστορημάτων τούτων δὲν ἀναφέρει εἰμὴ ὡς ᾀδόμενον· «φασί δέ, λέγει, καὶ ὡς τὸν τηνικαῦτα τῆς πόλεως ἀρχιερέα θεασάμενοι ὑψώσαντα τὰ ζωοποιὰ ξύλα ὀμωμοκέναι μηδ' αὐτὸν εἶναι τῶν προσκυνούντων τὰς ἱερὰς εἰκόνας». Περὶ δὲ κρεοφαγίας καὶ κιθαρῳδιῶν καὶ τοιούτων οὐδὲν λέγει. Ὁ Νικηφόρος ἱστορεῖ μόνον ὅτι ὁ πατριάρχης περιεπλάκη εἰς τὴν συνωμοσίαν τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Ποδοπαγούρου. Ναὶ μέν, κατ' ἀμφοτέρους τοὺς χρονογράφους, ὁ βασιλεὺς παρεσκεύασεν ἀνθρώπους ἵνα ψευδομαρτυρήσωσι κατὰ τοῦ πατριάρχου, ὡς συνεννοηθέντος μετὰ τοῦ Ποδοπαγούρου, ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐννοήσωμεν ποῖον συμφέρον εἶχεν ὁ βασιλεὺς νὰ συκοφαντήσῃ τὸν πατριάρχην. Ὁ πατριάρχης ἦτο ἄνθρωπος τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ· ὁ πατριάρχης ὑπῆρξεν ἀνάδοχος τῶν δύο νεωτέρων αὐτοῦ τέκνων· ὁ πατριάρχης ὁμοφώνει αὐτῷ ἐντελῶς ὡς πρὸς τὸ τῶν εἰκόνων ζήτημα καί, ἂν δὲν προέβη μέχρι τοῦ ν' ἀρνηθῇ τὸ τῆς θεοτόκου δόγμα, εἴδομεν ὅτι οὔτε ὁ βασιλεὺς ἐπέμεινεν εἰς τὴν περὶ τὸ δόγμα τοῦτο καινοτομίαν, ἂν ποτε ἡ καινοτομία αὕτη ἐπέρασεν ἀπὸ τὸν νοῦν του. Διατί λοιπὸν ἤθελε δωρεὰν κατηγορήσει τὸν πατριάρχην ; Καὶ δὲν εἶναι πιθανώτερον

ΔΙΑΠΟΜΠΕΥΣΙΣ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΡΟ ΤΗΣ ΚΑΡΑΤΟΜΗΣΕΩΣ ΑΥΤΟΥ

(Ἔργον Γ. Ρολάνδου)

(Γ΄β΄ 86)

ὅτι ὁ πατριάρχης δὲν συνώμοσε μὲν κατὰ τοῦ βασιλέως, φοβούμενος ὅμως τὴν ὑπερβολικὴν ἀνάπτυξιν τῆς καινοτομίας δὲν ἤθελε νὰ παύσῃ πᾶσαν σχέσιν πρὸς τὴν ἀντίθετον μερίδα, ὅπερ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτρέψῃ ὁ βασιλεύς, ὅστις διὰ τὸν ὀξὺν αὐτοῦ χαρακτῆρα οὐδένα ἠνείχετο συμβιβασμόν, οἱ δὲ χρονογράφοι, διὰ νὰ αὐξήσωσι τὸν ὁρμαθὸν τῶν ἁμαρτημάτων τοῦ βασιλέως, εἶπον ὅτι ἐσυκοφάντησε τὸν πατριάρχην; Ὅτι ὁ πατριάρχης εἰς τὴν περίστασιν ταύτην δὲν ἐξώκειλε μέχρις ἐσχάτης προδοσίας, δηλοῦται ἐκ τούτου, ὅτι ἐξωρίσθη ἁπλῶς εἰς Ἱέρειαν κατ' ἀρχὰς καὶ ἔπειτα εἰς Πρίγκηπον, ἐχειροτονήθη δὲ ἀντ' αὐτοῦ πατριάρχης ὁ πρεσβύτερος τῆς τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἐκκλησίας Νικήτας, ὅστις λέγεται ὅτι κατήγετο ἐκ Σλαύων καὶ ὅτι ἦτο εὐνοῦχος. Ἀλλὰ κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος ὁ πρῴην πατριάρχης Κωνσταντῖνος, μεταπεμφθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν, κατεδικάσθη εἰς θάνατον. Ὁ πολὺ μεταγενέστερος Κεδρηνὸς λέγει ὅτι ἡ τοῦ βασιλέως ὀργὴ ὑπερέβη ἤδη πᾶν ὅριον, διότι ἔμαθεν ὅτι ὁ πρῴην πατριάρχης διέδωκε τὴν περὶ θεοτόκου ἐκείνην ὁμιλίαν, περὶ ἧς εἶχε συστήσει αὐτῷ νὰ μείνῃ ὅλως διόλου μεταξύ των [1]. Ἀλλ' οἱ ἀρχαιότεροι καὶ σχεδὸν σύγχρονοι Θεοφάνης καὶ Νικηφόρος οὐδὲν τοιοῦτο λέγουσιν, ἀναφέροντες μόνον ὅτι πολλαὶ ἤδη ἐγένοντο κατ' αὐτοῦ κατηγορίαι καὶ αἰτιάσεις. Ὥστε εἶναι πρόδηλον ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ ὁ πατριάρχης ἀγανακτήσας διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνου ἀπομάκρυνσιν αὐτοῦ ἐξετράπη εἰς πραγματικὰς κατὰ τῶν καθεστώτων ἐνεργείας. Ὅθεν ἀναγνωσθείσης ἐπ' ἐκκλησίας τῆς κατ' αὐτοῦ κατηγορίας καθῃρέθη ἔπειτα καὶ τὴν ἐπιοῦσαν ἐπομπεύθη ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ καθήμενος ἐπὶ ὄνου ἐξανάστροφα, μεθ' ὃ ἐκαρατομήθη. Συμβαίνει δὲ ἐνταῦθα ὅ,τι καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ὁ Θεοφάνης ἱστόρησε τὰ κατὰ τὴν καταδίκην τοῦ Ποδοπαγούρου καὶ τῶν συνενόχων αὐτοῦ. Ὁ χρονογράφος οὗτος μὴ ἀρκούμενος εἰς τὰ προεκτεθέντα περιστατικὰ τῆς καταδίκης τοῦ πρῴην πατριάρχου διακοσμεῖ αὐτὰ καὶ δι' ἑτέρου τινὸς διηγήματος· λέγει ὅτι μετὰ τὴν καθαίρεσιν καὶ τὴν πόμπευσιν ὁ Κωνσταντῖνος ἔστειλε πατρικίους τινάς, ἵνα ἐρωτήσωσιν αὐτὸν τί φρονεῖ περὶ τῆς πίστεως τοῦ βασιλέως καὶ τῆς συνόδου ἣν συνεκρότησεν. Ἀπαντήσαντος δὲ ἐκείνου ὅτι ὁ βασιλεὺς καλῶς καὶ πιστεύει καὶ ἔπραξεν, οἱ πατρίκιοι περιύβρισαν τὸν πατριάρχην καὶ διέταξαν νὰ θανατωθῇ. Τὸ ἀνυπόστατον τοῦ διηγήματος τούτου ἐξάγεται οὐ μόνον ἐκ τοῦ ὅτι σιωπᾶται ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου, τοῦ ἱστορήσαντος ἐν τούτοις πάντα τὰ λοιπὰ τῆς καταδίκης περιστατικά, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ὅτι δὲν βλέπει τις ποῖον σκοπὸν ἤθελεν ἔχει ἡ πρόσθετος αὕτη ὕβρις. Ὁπωσδήποτε κατὰ τἆλλα ἡ καταδίκη τοῦ πρῴην πατριάρχου Κωνσταντίνου εἶναι γεγονὸς ἀναμφισβήτητον· τὰ δὲ περὶ τῆς πομπεύσεως αὐτοῦ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ καθημένου ἐξανάστροφα ἐπὶ ὄνου τοσοῦτον ὁμοιάζουσι πρὸς ὅσα ἄλλοτε ἱστορήσαμεν περὶ τοῦ πατριάρχου Ἀναστασίου προηγουμένως ὥστε, καθὼς καὶ τότε παρετηρήσαμεν, οὐδεμία σχεδὸν ὑπολείπεται ἀμφιβολία ὅτι τὸ ὡς πρὸς τὸν πατριάρχην Κωνσταντῖνον βέβαιον τοῦτο γεγονὸς ἐπανελήφθη ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους καὶ ὡς πρὸς τὸν πατριάρχην Ἀναστάσιον ἁπλῶς διὰ νὰ πολλαπλασιασθῶσι τὰ παραδείγματα τῆς περιφρονήσεως τοῦ βασιλέως κατὰ τῶν λειτουργῶν τῆς πίστεως. Παρεκτὸς τῶν ἄλλων λόγων δι' οὕς, ἐν οἰκείῳ τόπῳ ἀναπτυχθέντας, δὲν πιστεύομεν ὅτι τοιοῦτό τι συνέβη ἐπὶ τοῦ πατριάρχου

---

(1) Ἡ ὁμιλία ἐκείνη ἐγένετο, κατὰ τὰ ἀνωτέρω κατὰ Θεοφάνην ἱστορηθέντα, πρὸς τὸν πατριάρχην Ἀναστάσιον, οὐχὶ πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον, ὥστε ἐν τῇ παραδόσει τοῦ Κεδρηνοῦ ὑπάρχει τις ἀντίφασις πρὸς τὰ τοῦ Θεοφάνους καὶ σύγχυσις παρὰ τοῖς χρονογράφοις προσώπων καὶ πραγμάτων, εἰς ἣν, ἐν τοῖς ἀφορῶσιν εἰς τὸν περὶ τῆς Θεοτόκου λόγον, παρεσύρθη λεληθότως ἐν μέρει καὶ ὁ ἡμέτερος συγγραφεύς.

Ἀναστασίου, ἤθελεν εἶναι ἀνεξήγητον, ἂν ἄλλως εἶχε τὸ πρᾶγμα, διατί ὁ Νικηφόρος, ὅστις ἀναφέρει αὐτὸ ἐπὶ Κωνσταντίνου, νά το ἀποσιωπήσῃ ἐπὶ Ἀναστασίου, ἢ τοὐλάχιστον ὁμιλῶν περὶ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντίνου νὰ μὴ δώσῃ τὴν ἐλαχίστην νύξιν ὅτι τὸ ἀλλόκοτον ἐκεῖνο θέαμα δευτέραν ἤδη φορὰν ἐδίδετο ἐπὶ τῆς αὐτῆς βασιλείας.

Τοιουτοτρόπως παρεσύρθη ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος εἰς δεινὴν ἐσωτερικὴν πάλην διὰ τῆς λογικῆς τῶν πραγμάτων ἅμα καὶ ἕνεκα τοῦ προσωπικοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος. Ὁ συνοδικὸς κατὰ τῶν εἰκόνων τόμος προεκάλεσε τὴν ἀντίπραξιν τῶν μοναχῶν· ἡ ἀντίπραξις τῶν μοναχῶν συνεπήγαγε τὴν κατὰ τῆς ἀρχῆς ὕβριν, ἀντίστασιν, συνωμοσίαν· ἡ κατὰ τῆς ἀρχῆς ὕβρις, ἀντίστασις, συνωμοσία κατέστησαν ἀναγκαίαν τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ὑπὸ τῶν νόμων τοῦ κράτους εἰς τὰ κακουργήματα ταῦτα ἐπιβαλλομένων ποινῶν, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἡ αὐτὴ ἀμείλιχος τῶν πραγμάτων λογικὴ μετέβαλε τὴν πάλην ταύτην εἰς ἀληθῆ θρησκευτικὸν διωγμόν. Ἦτο πρόδηλον ὅτι ἡ ἀντίστασις ἐξεπήγαζε κυρίως ἐκ τῶν μοναχῶν. Ὅθεν ὁ βασιλεύς, ὅστις ἔβαινεν ἀπαρεγκλίτως πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, ἐνόμισεν ἀπαραίτητον, ἂν ὄχι νὰ καταργήσῃ τὸ μοναχικὸν τάγμα, τοὐλάχιστον νὰ περιορίσῃ τὸ ἀναρίθμητον αὐτοῦ πλῆθος, κλείων τινὰς τῶν μονῶν, αἵτινες ἀποβαλοῦσαι τὸν ἀρχικὸν τῆς θεσμοθεσίας ταύτης χαρακτῆρα κατήντησαν καταγώγια πολιτικῶν σκευωριῶν ἐπικινδύνων εἰς τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ κράτους. Κατέλυσε λοιπὸν τότε ἐν Βυζαντίῳ τὴν λεγομένην τῶν Δαλμάτων μονὴν καὶ τὴν τοῦ Στουδίου, καὶ τὰ Καλλιστράτου καὶ τὰ Μαξιμίνου καὶ ἄλλα τινὰ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν μοναστήρια, μεταχειρισθεὶς τὰ καταστήματα ταῦτα εἰς ἄλλας χρείας τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας καὶ ἰδίως ὡς στρατῶνας. Πολλοὶ τῶν ἐκεῖθεν ἐκβληθέντων μοναχῶν ἀπέβαλον προθύμως τὸ προηγούμενον σχῆμα, ἐπανελθόντες εἰς τοὺς κόλπους τῆς κοινωνίας καὶ ἢ νυμφευθέντες ἢ καταταχθέντες εἰς τὸν στρατὸν ἢ ἄλλα δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ ἔργα μετελθόντες. Τοῦτο ἀποσιωπώμενον ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους ὁμολογεῖται ῥητῶς ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου. Ἐξ ἐκείνων δὲ οἵτινες ἐπέμειναν τηροῦντες τὴν ὁμολογίαν αὐτῶν οἱ μὲν ἔφυγον οἱ δὲ ὑπέκυψαν, ὡς φαίνεται, εἰς ποικίλας ποινὰς καὶ ὕβρεις. Τοὐλάχιστον οὐ μόνον ὁ Θεοφάνης ἀλλὰ καὶ ὁ Νικηφόρος λέγει ὅτι ὁ βασιλεύς, ἵνα ἀτιμάσῃ καὶ περιυβρίσῃ τοὺς τοιούτους, ἤγαγεν αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ ἱπποδρόμου καὶ ὑπεχρέωσεν ἕνα ἕκαστον νὰ διέλθῃ διὰ τοῦ θεάτρου κρατῶν μὲν γυναῖκα διὰ τῆς χειρός, ἐμπτυόμενος δὲ καὶ ὑβριζόμενος ὑπὸ παντὸς τοῦ λαοῦ. Πλὴν τούτου ὁ Θεοφάνης, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου μόνος ὁ Θεοφάνης, βεβαιοῖ ὅτι, καθὼς καὶ ἄλλοτε εἴπομεν, ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος μὴ ἀρκούμενος εἰς ταῦτα ἀπηγόρευσεν ἐπὶ ποιναῖς καὶ πᾶσαν ἐπίκλησιν τῆς Θεοτόκου καὶ πᾶσαν πρὸς αὐτήν τε καὶ τοὺς ἁγίους προσευχήν. Ἐνταῦθα ὅμως συλλαμβάνεται ἐπ' αὐτοφώρῳ ψευδόμενος, οὐ μόνον δι' οὓς λόγους ἀνεφέρομεν ἐν τῷ πρὸ μικροῦ μνημονευθέντι χωρίῳ τοῦ παρόντος βιβλίου, οὐ μόνον διότι, ἂν τὸ πρᾶγμα ἦτο ἀληθές, ὁ Νικηφόρος δὲν ἤθελε βεβαίως ἀποσιωπήσει αὐτό, σπουδαιότατον ὄν, ἀλλὰ διότι αὐτὸς ὁ Θεοφάνης παρέστησε τὸν βασιλέα εἰς τὸν περίφημον πρὸς τὸν πατριάρχην περὶ θεοτόκου διάλογον τοσοῦτο φοβούμενον μὴ διαδοθῇ ὁ περὶ τῆς ἀσπόρου συλλήψεως τοῦ Σωτῆρος δισταγμὸς αὐτοῦ ὥστε ἐσύστησε τῷ ἀρχιερεῖ αὐστηροτάτην περὶ τούτου ἐχεμυθίαν. Ὁ δὲ ἀντιγράφων συνήθως τὸν Θεοφάνην Κεδρηνὸς λέγει, ὡς ἠξεύρομεν, ὅτι ἡ κυριωτάτη αἰτία δι' ἣν ὁ βασιλεὺς κατεδίκασε τὸν πατριάρχην Κωνσταντῖνον ὑπῆρξεν ἡ παρὰ τούτου διάδοσις τῆς ὁμιλίας ἐκείνης. Πῶς λοιπὸν συμβιβάζεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ βασιλεὺς νὰ μὴ θέλῃ νὰ ἀκουσθῇ ὅτι διστάζει περὶ τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ καὶ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν βαρυτάτην τῶν ποινῶν εἰς τὸν πατριάρχην ἐπὶ τῇ ἁπλῇ ὑπονοίᾳ ὅτι οὗτος διέδωκε τοὺς δισταγμοὺς αὐτοῦ ἐκείνους καὶ συγ-

χρόνως νὰ διατάσσῃ ὅτι οὐδεὶς πρέπει νὰ τολμᾷ νὰ ὀνομάζῃ τὴν παναγίαν Θεοτόκον; Καὶ τίνα πίστιν δυνάμεθα ν' ἀποδώσωμεν εἰς ἄνθρωπον τοσοῦτον ἀπροκαλύπτως καὶ ἀνεπιτηδείως μεταχειριζόμενον τὸ ὅπλον τῆς συκοφαντίας;

Ὅ,τι φαίνεται βεβαιότερον εἶναι ὅτι ὁ βασιλεὺς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους διέταξε τὴν ὁλοσχερεστέραν ἐξαφάνισιν τῶν εἰκόνων ἐν τῇ πρωτευούσῃ. Τοὐλάχιστον ὅ τε Νικηφόρος καὶ ὁ Θεοφάνης ἐκ συμφώνου λέγουσιν ὅτι ὁ νέος πατριάρχης Νικήτας ἀπέξυσε πολλὰς εἰκόνας τοῦ Σωτῆρος καὶ τῶν ἁγίων σῳζομένας ἔτι ἐν τῷ πατριαρχείῳ, κατεσκευασμένας δὲ διὰ ψηφίδων χρυσῶν καὶ κηροχύτου ὕλης. Τοῦτο πιστεύομεν τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ οἱ χρονογράφοι σχετικῶς ὀλίγον ὑβρίζουσι τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος πατριάρχην. Μόνος ὁ Γλυκᾶς, ἵνα ἀποδείξῃ τὴν παράδοξον τοῦ ἀνδρὸς ἀμάθειαν, ἱστορεῖ ὅ τι ἀναγινώσκων ποτὲ τὸ εὐαγγέλιον, ἀντὶ νὰ εἴπῃ ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, ἐξεφώνησεν «ἐκ τοῦ κατὰ Ματθάιον», ἐφ' ᾧ καί τις τῶν παρισταμένων παρετήρησεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ διαιρῇ τὴν αι δίφθογγον. Ἀλλ' ὁ πατριάρχης ὀργισθείς, «φλυαρεῖς, ἀπεκρίθη, τὰ γὰρ δίφθογγα καὶ τρίφθογγα πολλὰ μισεῖ ἡ ψυχή μου». Σημειωτέον ὅμως ὅτι ὁ αὐτὸς Γλυκᾶς μικρὸν ἀνωτέρω βεβαιοῖ ὅτι τότε, «τῆς κατὰ Μεσοποταμίαν γῆς σχισθείσης, ἡμίονος ἀνεδόθη πολεμίων ἔφοδον ἀνθρωπίνῃ φωνῇ προσημαίνουσα». Ὥστε εἰς τὸν ἀναγνώστην ἀπόκειται νὰ κρίνῃ εἰς τίνα ἔλεγχον καθυπέβαλε τὰς εἰδήσεις ὅσας διεβίβασεν εἰς ἡμᾶς ὁ λογιώτατος καὶ μακαριώτατος κύριος Μιχαὴλ ὁ Γλυκᾶς, διότι οὗτος εἶναι ὁ πλήρης τοῦ ἀνδρὸς τίτλος.

Συγχρόνως ὁ βασιλεὺς διέταξε τὴν εἰς τὰς ἐπαρχίας ἀκριβεστέραν ἐκτέλεσιν τοῦ κατὰ τῶν εἰκόνων συνοδικοῦ τόμου. Δυστυχῶς ἐνταῦθα ἀπολήγει ἡ σύντομος ἱστορία τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου. Ὅθεν ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ἐγκαταλειπόμεθα εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ Θεοφάνους, τὸν ὁποῖον γνωρίζει ἤδη ὁ ἀναγνώστης, καὶ τῶν μεταγενεστέρων χρονογράφων, οἵτινες δὲν εἶναι φιλαληθέστεροι τοῦ Θεοφάνους. Τρεῖς τῶν κατὰ τὰς ἐπαρχίας ὑπερτάτων ἀρχόντων ἀναφέρονται ὡς ὑπερβαλόντες πάντας τοὺς ἄλλους περὶ τὸν διωγμὸν τῆς εἰκονολατρείας. Μιχαὴλ ὁ Λαχανοδράκων, ἀνὴρ περιώνυμος διὰ τὰ πολεμικὰ αὐτοῦ προτερήματα, τότε προχειρισθεὶς στρατηγός, ἤτοι γενικὸς διοικητὴς τοῦ θέματος Θρακησίων, ὅπερ περιελάμβανε τὴν ἀρχαίαν Λυδίαν καὶ Ἰωνίαν, ὁ Μάνης, στρατηγὸς τοῦ θέματος τῶν Βουκελλαρίων, ἤτοι τῆς κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν Γαλατείας· ὁ Μιχαὴλ Μελισσηνός, ἀδελφὸς τῆς τρίτης τοῦ βασιλέως συζύγου Εὐδοκίας, χειροτονηθεὶς στρατηγὸς τοῦ θέματος τῶν Ἀνατολικῶν, ἤτοι τῆς Φρυγίας καὶ τῶν περὶ αὐτὴν ἐπαρχιῶν. «Καὶ τίς ἱκανὸς διηγεῖσθαι τὰ τούτων ἀνοσιουργήματα», ἀνακράζει ὁ Θεοφάνης, ἐπιλέγων ὅτι, ἐὰν ἐπεχείρει τις νὰ συγγράψῃ κατὰ μέρος πάντα ὅσα ἐνήργησαν πρὸς θεραπείαν τοῦ κρατοῦντος, ὁ κόσμος ὅλος δὲν ἤθελε χωρήσει τὰ γραφόμενα βιβλία. Ὅθεν κατωτέρω ἐν γένει μόνον ἱστορεῖ τὰ παρὰ τοῦ Λαχανοδράκοντος πραχθέντα ὡς ἑξῆς· «Τῷ δ' αὐτῷ ἔτει μιμησάμενος ὁ Λαχανοδράκων τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ πάντα μοναχὸν καὶ μονάστριαν τοὺς ὑπὸ τὸ θέμα τῶν Θρακησίων ὄντας συνῆξεν εἰς Ἔφεσον καὶ ἐξαγαγὼν αὐτοὺς εἰς πεδίον λεγόμενον Τζουκανιστήριον ἔφη πρὸς αὐτοὺς ὅτι «ὁ μὲν βουλόμενος τῷ βασιλεῖ πειθαρχεῖν καὶ ἡμῖν ἐνδυσάσθω στολὴν λευκὴν καὶ λαβέτω γυναῖκα τῇ ὥρᾳ ταύτῃ, οἱ δὲ τοῦτο μὴ ποιοῦντες τυφλούμενοι εἰς Κύπρον ἐξορισθήσονται». Καὶ ἅμα τῷ λόγῳ τὸ ἔργον ἐτελέσθη. Καὶ πολλοὶ μὲν μάρτυρες ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἀνεδείχθησαν· πολλοὶ δὲ καὶ λιποτακτήσαντες ἀπώλοντο, οὓς καὶ ᾠκειοῦτο ὁ Δράκων» (δηλαδὴ ὁ Λαχανοδράκων). Καὶ πάλιν κατωτέρω ὁ Θεοφάνης ἱστορεῖ· «Τῷ δ' αὐτῷ ἔτει ὁ τῶν Θρακησίων στρατηγὸς Μιχαὴλ ὁ Λαχανοδράκων ἀποστείλας Λέοντα τὸν νόθον αὐτοῦ, τὸν ἐπιλεγόμενον Κουλούκην, καὶ Λέοντα ἀπὸ

ἀββάδων τον Κουτσοδάκτυλον, ἔπρασεν ὅλα τὰ μοναστήρια ἀνδρῷά τε καὶ γυναικεῖα, καὶ πάντα τὰ ἱερὰ σκεύη καὶ βιβλία καὶ κτήνη καὶ ὅσα ἦν εἰς ὑπόστασιν αὐτῶν καὶ τὰς τούτων τιμὰς ἐνεκόμισε τῷ βασιλεῖ. Ὅσα δὲ εὗρε μοναχικὰ καὶ πατερικὰ βιβλία πυρὶ κατέκαυσε. Καὶ εἴ που λείψανον ἁγίου ἐφάνη τις ἔχων εἰς φυλακτήριον, καὶ τοῦτο τῷ πυρὶ παρέδωκε καὶ τον ἔχοντα αὐτὸ ὡς ἀσεβοῦντα ἐκόλαζε. Καὶ πολλοὺς μὲν τῶν μοναχῶν διὰ μαστίγων ἀνήλωσεν, ἔστι δὲ οὓς διὰ ξίφους, ἀναριθμήτους δὲ ἐτύφλωσεν. Καὶ τῶν μὲν τὰς ὑπήνας κηρελαίῳ ἀλείφων ὑφῆπτε πῦρ, καὶ οὕτω τά τε πρόσωπα

Μεταφορὰ ἁγίων λειψάνων
('Ελεφαντουργικὴ τῆς Ϛ' ἑκατονταετηρίδος)

αὐτῶν καὶ τὰς κεφαλὰς κατέκαιε, τοὺς δὲ μετὰ πολλὰς βασάνους ταῖς ἐξορίαις ἐξέπεμπεν. Καὶ τέλος οὐκ εἴασεν εἰς ὅλον τὸ ὑπ' αὐτὸν θέμα ἕνα ἄνθρωπον μοναχικὸν περιβεβλημένον σχῆμα. Ὃ καὶ μαθὼν ὁ μισάγαθος βασιλεὺς ἔγραψεν αὐτὸ εὐχαριστίας λέγων ὅτι, εὗρόν σε ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, ὅτι ποιεῖς πάντα τὰ θελήματά μου. Τοῦτον οὖν μιμησάμενοι καὶ οἱ λοιποὶ τὰ ὅμοια διέπραττον». Ἀπαράλλακτα δὲ σχεδὸν γράφει καὶ ὁ Κεδρηνός.

Πῶς ἤδη θέλομεν ἀνεύρει τὴν ἀλήθειαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἐνῷ πρὸς τοῦτο δὲν ἔχομεν ἄλλους ὁδηγοὺς εἰμὴ δύο χρονογράφους, ἐξελεγχθέντας πολλάκις ἐπὶ διαστροφῇ τῶν πραγμάτων καὶ ἐπὶ συκοφαντίᾳ τῶν προσώπων ; Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι οἱ κατὰ τὰς ἐπαρχίας διοικηταὶ ἔλαβον διαταγὰς νὰ ἐκτελέσωσιν ὅσα ἐξετελοῦντο ἐν τῇ βασιλευούσῃ· ὅτι ἐν μέρει ὑπερέβαλον τὸν ζῆλον τῶν ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἀρχῶν, ἐν μέρει ὅμως ὑπῆρξαν μετριώτεροι ἐκείνων, ἕκαστος κατὰ τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ καὶ τὰς περιστάσεις τῆς χώρας ἧς προΐστατο· ὅτι πολλαὶ εἰκόνες ἠφανίσθησαν τότε, πολλὰ λείψανα ἁγίων κατεστράφησαν, πολλὰ μοναστήρια κατηργήθησαν. Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τοὺς μοναχούς, πολλοί, κατὰ τὴν ἰδίαν ὁμολογίαν τῶν χρονογράφων, ὠφελήθησαν προθύμως τῆς περιστάσεως, ἵνα ἐπανέλθωσιν εἰς τοὺς κόλπους τῆς κοινωνίας, ὅπως συνέβη ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἄλλοι πολλοὶ πάλιν ἀπέδρασαν εἰς χώρας ὅπου δὲν ἴσχυεν ἡ θέλησις τοῦ βασιλέως, ἰδίως εἰς Ἰταλίαν, ὡς μετ' ὀλίγον θέλομεν ἐξηγήσει. Ὑπολείπεται λοιπὸν μόνον τὸ ζήτημα ἂν πολλοὶ ἦσαν οἱ ἐπιμείναντες εἰς τὴν τήρησιν τῆς ἐπαγγελίας αὐτῶν καὶ ἐπιμείναντες συγχρόνως εἰς τὸ νὰ μὴ ζητήσωσιν ἄσυλον ἀλλαχοῦ ἐκτιθέμενοι εἰς τὴν ὀργὴν καὶ τὴν τιμωρίαν τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς. Οἱ χρονογράφοι βεβαιοῦσιν ὅτι ἀναρί-

θμητοι ἦσαν οἱ λαβόντες τὸν τοῦ μαρτυρίου στέφανον, ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε καθ' ὅλον ἐκεῖνο τὸ θέμα οὐδεὶς περιεσώθη μοναχός, καὶ ὅτι τοιοῦτό τι συνέβη καὶ εἰς τὰ θέματα τῶν Ἀνατολικῶν καὶ τῶν Βουκελλαρίων. Ἀλλὰ τὸ καθ' ἡμᾶς ὁμολογοῦμεν ὅτι διστάζομεν νὰ πιστεύσωμεν εἰς τὸ πλῆθος τῶν μαρτύρων ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Αὐτὸς ὁ κυριώτατος λόγος δι' ὃν οἱ μοναχοὶ τοσοῦτον ἐκθύμως ὑπερεμάχοντο ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῶν μοναστηρίων ἥκιστα συνεβιβάζετο πρὸς τὸν μαρτυρικὸν θάνατον. Ὅ,τι πρὸ πάντων ἐδελέαζε τοὺς τότε ἀνθρώπους καὶ ἔπειθεν αὐτοὺς νὰ ἐγκαταλείπωσι τὰς ὑποχρεώσεις, τὰς μερίμνας, τοὺς ἀγῶνας τοῦ πρακτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου ἦτο ὁ ἀργός, ὁ ἄφροντις, ὁ εὔπορος, ἔστιν ὅτε καὶ ἀκόλαστος βίος ὃν ἠδύναντο νὰ διάγωσιν εἰς τὰ ἀπειράριθμα ἐκεῖνα καθιδρύματα τῆς κακῶς νοουμένης εὐσεβείας τῶν χριστιανῶν. Τοιοῦτος δὲ βίος δὲν παρεσκεύαζε συνήθως εἰς μαρτυρικὸν θάνατον. Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ὑπῆρχον καί τινες ἀσπαζόμενοι τὸν μοναχικὸν βίον, ἵνα σκληραγωγήσωσιν ἑαυτοὺς μακρὰν πάσης κοινωνίας καὶ ἀσκήσωσιν ἑαυτοὺς περὶ τὴν αὐστηρὰν τήρησιν τῆς ψυχικῆς καὶ σωματικῆς διαίτης, ἣν ὑπελάμβανον ὡς τὸ ἔπακρον τῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς καὶ ἀφοσιώσεως. Ἀλλ' οὗτοι ἦσαν βεβαίως εὐάριθμοι. Καὶ ἂν ἐκ τῶν εὐαρίθμων τούτων ἀφαιρέσωμεν οὐκ ὀλίγους, ὅσοι ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ ἐπίστευσαν ὅτι δύνανται νὰ ζητήσωσιν ἀλλαχοῦ χῶρον ἀσφαλῆ πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ ἀσκητικοῦ αὐτῶν ἐπαγγέλματος, πειθόμεθα ἐπὶ τέλους ὅτι οἱ μάρτυρες ὑπῆρξαν ἐλάχιστοι τὸν ἀριθμόν.

Μὴ παρασιωπήσωμεν δ' ὅτι, ἐνῷ μνημονεύονται οἱ γενικοὶ διοικηταὶ τῶν θεμάτων τῆς μικρᾶς Ἀσίας, οἱ ἀναλαβόντες καὶ διενεργήσαντες τὴν ἐκτέλεσιν τῶν κατὰ τῶν εἰκόνων καὶ τῶν μοναστηρίων διαταγῶν τοῦ βασιλέως, εἰς οὓς προσθετέον καὶ τὸν παρά τινων εἰς τὴν τάξιν ἐκείνην συγκαταλεγόμενον στρατηγὸν Κρήτης Θεοφάνην Λαρδατύρην, οὐδὲν ἀναφέρεται περὶ τῆς ἐκτελέσεως τῶν διαταγῶν τούτων εἰς τὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἠπείρου θέματα τοῦ κράτους. Καὶ εἶναι πρόδηλον τὸ διατί. Εἰς τὰ ἀνατολικὰ θέματα τὰ πνεύματα ἦσαν πολὺ μᾶλλον παρεσκευασμένα πρὸς παραδοχὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς καινοτομίας ἢ εἰς τὰ εὐρωπαϊκά. Αἱ μακραὶ φιλοσοφικαὶ συζητήσεις, ὅσαι ἐπὶ αἰῶνας πολλοὺς τοσαύτας παρήγαγον αἱρέσεις, καὶ φυσικῷ τῷ λόγῳ πλὴν τῶν ἄλλων προσέβαλλον πολλὰ τῶν ἐξωτερικῶν τῆς λατρείας συμβόλων ὅσα περιεβάλλετο ὁ χριστιανισμός, διεξήχθησαν κυρίως ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὡς πολλάκις εἴπομεν, καὶ ἐλαχίστην ἀπήχησιν εὗρον ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς ἐπαρχίαις. Τοῦτο δὲ διότι ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ταύταις ὁ λαὸς ὑπέκυπτε πολὺ πλέον ἢ ἀλλαχοῦ εἰς τὴν ἐπιρροὴν τῶν παραδόσεων καὶ τῶν ἕξεων τοῦ ἀρχαίου θρησκεύματος. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται πρὸς τοῖς ἄλλοις διατί οὐ μόνον κατὰ τὴν ὀγδόην ἑκατονταετηρίδα ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἐνάτην ἐσῴζοντο ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι οὐκ ὀλίγοι ἔτι εἰδωλολάτραι. Ἐν ταῖς ἐπαρχίαις λοιπὸν ταύταις ἡ εἰκονολατρεία ἦτο διὰ πολλοὺς λόγους πολὺ ἰσχυροτέρα ἢ ἐν τῇ Ἀνατολῇ· ὁ δὲ βασιλεύς, ὅστις τολμηρῶς μὲν καὶ ἀποτόμως ἀλλ' ὄχι καὶ ἄνευ συνέσεώς τινος προέβαινεν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὑπὸ τῆς συνόδου αὐτοῦ ἀποφασισθέντων, ἤρχισεν εὐλόγως ἀπὸ τῶν χωρῶν εἰς τὰς ὁποίας αὕτη ἦτο δυνατὸν νὰ διεξαχθῇ εὐκολώτερον, ἐλπίζων ὅτι, ἀφοῦ ἅπαξ εὐδοκιμήσῃ εἰς ἀξιόλογον τοῦ κράτους μέρος, ἠμπορεῖ ἔπειτα κατὰ μικρόν, διὰ βαθμιαίας τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν ἕξεων διαδόσεως, νὰ παρεισδύσῃ καὶ εἰς τὰς κατ' ἀρχὰς ἧττον προσιτὰς αὐτῇ χώρας. Τὸ πολίτευμα τοῦτο τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου ἐνθυμίζει μέχρι τινὸς τὴν φειδὼ ἣν ἔδειξαν ἄλλοτε οἱ αὐτοκράτορες περὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν κατὰ τῶν ἐθνικῶν νόμων ὡς πρὸς τὴν κυρίως Ἑλλάδα (κεφ. Γ' βιβλ. Η' τοῦ δευτέρου τόμου). Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ἡ μεταρρύθμισις ἐφάνη μᾶλλον εὐπρόσδεκτος εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ εἰς τὴν Σικελίαν, ὅπου ἐπρέσβευσαν αὐτὴν ὅ τε ἀρχιεπίσκοπος Νεαπόλεως Σέργιος καὶ οὐκ

ὀλίγοι τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων. Ἀλλ᾽ ἐν γένει οἱ ὀπαδοὶ αὐτῆς ὑπῆρξαν καὶ αὐτόθι εὐάριθμοι, οὐδὲ ἴσχυσαν ἐπὶ μακρὸν χρόνον. Οἱ λόγοι δι᾽ οὓς εἰς τὰς ἐντεῦθεν τοῦ Ἀδρίου καὶ τοῦ Ἰονίου πελάγους εὐρωπαϊκὰς χώρας τοῦ κράτους οἱ κάτοικοι ἦσαν μᾶλλον ἢ ἀλλοῦ που προσηλωμένοι εἰς τὴν λατρείαν τῶν εἰκόνων καὶ ἔκδοτοι εἰς τὸν μοναχικὸν βίον, οἱ αὐτοὶ λόγοι τὸ αὐτὸ ἔφερον ἀποτέλεσμα καὶ εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ εἰς τὴν Σικελίαν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ αἱ χῶραι αὗται, καίτοι ὑπαγόμεναι πολιτικῶς εἰς τὸν βασιλέα τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην, ἦσαν ὅμως, ὡς ἐκ τῆς γειτονίας τῆς Ῥώμης, ἐκτεθειμέναι εἰς τὴν ἀδιάκοπον ἀντενέργειαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς πόλεως ταύτης. Καὶ τῳόντι, εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐζήτησαν ἄσυλον οἱ πολυάριθμοι ἐκεῖνοι μοναχοὶ τοὺς ὁποίους εἴδομεν φεύγοντας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐκ μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοὺς ὁποίους νεώτεροί τινες ὑπελόγισαν, ἂν καὶ αὐθαιρέτως ὁπωσοῦν, εἰς πέντε ὅλας μυριάδας. Συνέρρεον δὲ οἱ πρόσφυγες οὗτοι οὐ μόνον ἐν Ῥώμῃ ἰδίως ἀλλὰ καὶ ἐν Νεαπόλει, ὅπου, κατὰ τὰς παραδόσεις τῶν συναξαριστῶν, μετεκομίσθησαν καὶ εἰκόνες πολλαὶ ὀνομασταὶ διὰ τὴν θαυματουργὸν αὐτῶν δύναμιν καὶ ἅγια λείψανα ἱκανά. Ἐκ δὲ τῆς πολλῆς ἐκείνης συρροῆς ἑλλήνων μοναχῶν ἐνισχύθη ἔτι μᾶλλον ἡ αὐτόθι χρῆσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἥτις πάλιν συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας παράτασιν τῆς ἑλληνικῆς κυριαρχίας.

Αἱ μόναι τῆς δυτικωτέρας Εὐρώπης φυλαί, αἵτινες ἠδύναντο νὰ ἀποδεχθῶσι τὸ κατὰ τῶν εἰκόνων κήρυγμα, ὡς ἐκ τοῦ πνεύματος καὶ τῶν παραδόσεων αὐτῶν, ἦσαν αἱ γερμανικαί· καὶ ἐκ τούτων ἐπέστησεν ἰδίως τὴν προσοχὴν ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τὰς φραγκικάς, διὰ τὸν λόγον ὅτι συνέπεσε τότε νὰ ἄρχωνται ὑπὸ ἡγεμόνος διαπρέποντος ἐπὶ πολεμικαῖς καὶ πολιτικαῖς ἀρεταῖς. Εἴδομεν ὅτι ὁ βασιλεὺς εἶχεν ἤδη περιέλθει εἰς σχέσεις πρὸς τὸν Πιπῖνον ὀλίγον μετὰ τὴν συγκρότησιν τῆς οἰκουμενικῆς τῶν μεταρρυθμιστῶν συνόδου. Ἔκτοτε διεκόπησαν ἐπὶ δεκαετίαν περίπου αἱ διαπραγματεύσεις ἕνεκα τῶν βουλγαρικῶν πολέμων καὶ ποικίλων ἄλλων ἐσωτερικῶν περισπασμῶν. Ἀλλὰ νῦν ὁ Κωνσταντῖνος ἀπεφάσισε νὰ ἐπαναλάβῃ αὐτὰς καὶ νὰ ζητήσῃ συγχρόνως τὴν θυγατέρα τοῦ ἡγεμόνος τῶν Φράγκων Γισέλαν ὡς σύζυγον τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ διαδόχου Λέοντος, ἐπ᾽ ἐλπίδι τοῦ νὰ προσελκύσῃ ἔτι μᾶλλον τὸν Πιπῖνον. Ὁ πάπας ἠγωνίσθη ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ματαιώσῃ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸ ἔργον τῆς πρεσβείας ταύτης τοῦ βασιλέως, ἰδίως διὰ τῆς ψευδοῦς ἀγγελίας ὅτι, ἐνῷ οἱ Ἕλληνες διεπραγματεύοντο πρὸς τοὺς Φράγκους, συγχρόνως παρεσκευάζοντο νὰ προσβάλωσιν αὐτοὺς ἢ τοὐλάχιστον τὴν Ῥώμην. Ἀλλ᾽ ὁ Πιπῖνος δὲν ἐταράχθη ὑπὸ τῶν ἀνυποστάτων τούτων εἰδήσεων καὶ ἐξακολουθήσας τὰς διαπραγματεύσεις ἀνταπέστειλεν ἰδίους πρέσβεις εἰς Κωνσταντινούπολιν, οἵτινες μετ᾽ οὐ πολὺ ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια ἐν συνοδίᾳ ἑλλήνων καὶ ρωμαίων πρέσβεων, ἵνα λύσωσιν ὁριστικῶς τὰ δύο σπουδαιότατα ζητήματα, ὧν ἡ ρύθμισις ἔμελλεν ἀναγκαίως νὰ προηγηθῇ τῶν γάμων τῆς Γισέλας, τὸ περὶ τῶν εἰκόνων καὶ τὸ περὶ τῶν χωρῶν, αἵτινες, ἀνήκουσαι ἄλλοτε εἰς τὸν μονάρχην Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῇ ἄνω Ἰταλίᾳ, εἶχον ἐν τῷ μεταξὺ ἀφαιρεθῆ ἀπὸ τῶν Λομβαδῶν ὑπὸ τοῦ Πιπίνου. Οἱ πρέσβεις τοῦ πάπα ἠξίουν ὅτι ἔπρεπε νὰ δοθῇ ἀμέσως ἀποποιητικὴ ἀπάντησις ὡς πρὸς ἀμφότερα τὰ ζητήματα ταῦτα· ὁ Πιπῖνος ὅμως ἐπέμεινεν ὅτι ἤθελε νὰ ὑποβάλῃ αὐτὰ εἰς κοινὴν σύνοδον τῶν φράγκων ἀρχόντων κοσμικῶν τε καὶ ἐκκλησιαστικῶν, ἣν συνεκάλεσεν ἐν ἀρχῇ τοῦ 762 εἰς Γεντιλὺ πλησίον τῶν Παρισίων. Τί ἀπεφασίσθη ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς· τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι διελύθη αὕτη ἄπρακτος, διότι οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα κατώρθωσαν ἐπιτηδείως νὰ

ἀναμίξωσιν εἰς τὴν συζήτησιν τὸ πολυθρύλητον δόγμα τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος οὐ μόνον ἐκ τοῦ πατρὸς ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. Ἡ προσθήκη αὕτη εἰς τὸ ἐν Νικαίᾳ καθιερωθὲν σύμβολον τῆς πίστεως εἶχε γίνει πρωιμώτατα, ἀπὸ τοῦ τέλους δηλαδὴ τῆς ἕκτης ἑκατονταετηρίδος ἐν Ἱσπανίᾳ, ἐκεῖθεν δὲ διεδόθη κατὰ μικρὸν καὶ ἐν Γαλατίᾳ· ὥστε κατὰ τοῦτο οἱ φράγκοι ἐπίσκοποι διεφώνουν ἔκτοτε πρὸς τὴν ἡμετέραν ἐκκλησίαν. Οὐδὲν ἧττον, ἐπειδὴ ὡς πρὸς τὸ τῶν εἰκόνων ζήτημα ἀπέκλινον μᾶλλον πρὸς τὰς δοξασίας αἵτινες τότε ἐπεκράτησαν παρ' ἡμῖν, καὶ πρὸς τούτοις ὁ Πιπῖνος ἐκολακεύθη ὑπὸ τῆς γενομένης αὐτῷ περὶ τῆς θυγατρός του προτάσεως, ὁριστικὴ ῥῆξις δὲν ἐπῆλθεν, ὡς φαίνεται, ἀλλ' ἁπλῶς ἀνεβλήθησαν αἱ διαπραγματεύσεις. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ ἀναβολὴ ἰσοδυνάμει πρὸς τὴν παντελῆ ἀποτυχίαν, διότι ἕνεκα τῶν λόγων οὓς προανεφέρομεν, μετὰ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν πρεσβειῶν, ἡ συνεχὴς τῶν σχέσεων διατήρησις ἦτο ἀδύνατος, καὶ ἐν τῷ μεταξὺ ὁ πάπας ὑπερίσχυσεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὸ πνεῦμα τῶν φράγκων ἡγεμόνων. Ὅθεν ἐπανανελήφθησαν μὲν ἐκ διαλειμμάτων καὶ μετέπειτα αἱ πρὸς αὐτοὺς σχέσεις ἀλλ' εἰς οὐδὲν ἀπέληξαν αἴσιον ἀποτέλεσμα.

Ὅτι ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ἐνόμισε τότε ματαιωθεῖσαν τὴν διαπραγμάτευσιν αὐτοῦ πρὸς τοὺς Φράγκους, ἐξάγεται ἀριδήλως ἐκ τοῦ ὅτι μετ' οὐ πολὺ ἐζήτησεν ἑτέραν διὰ τὸν υἱὸν αὐτοῦ σύζυγον καὶ συνέζευξεν αὐτὸν μετὰ τῆς ἀθηναίας Εἰρήνης, τῆς διαβοήτου μετέπειτα βασιλίδος. Περὶ τῆς οἰκογενείας εἰς ἣν ἀνῆκεν ἡ Εἰρήνη οὐδὲν σχεδὸν γνωρίζομεν. Βραδύτερον ἀναφέρεται ὑπὸ τῆς ἱστορίας ὁ ἀνεψιὸς αὐτῆς Θεοφύλακτος ὡς υἱὸς τοῦ πατρικίου Κωνσταντίνου τοῦ Σαραντάπηχου, ὅστις ὅμως ἄδηλον ἂν ἦτο ἀδελφὸς τῆς Εἰρήνης ἢ γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ. Πλὴν τούτου οὐδεὶς τῶν χρονογράφων ἐξηγεῖ διατί ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ἐξελέξατο τὴν νύμφην αὐτοῦ ἐκ τῆς τῶν Ἀθηνῶν πόλεως, ἥτις, ὡς καὶ πᾶσα ἡ ἐνταῦθα Ἑλλάς, ἦτο σφόδρα προσηλωμένη εἰς τὴν τῶν εἰκόνων προσκύνησιν. Μήπως ἤλπισεν ὅτι προσοικειούμενος μίαν τῶν ἐπιφανῶν τῆς Ἑλλάδος οἰκογενειῶν ἠδύνατο νὰ παρασκευάσῃ δι' αὐτῆς τὰ πνεύματα εἰς τὴν εὐχερεστέραν ἀποδοχὴν τῆς μεταρρυθμίσεως ἢ μήπως συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐκλογὴν ταύτην καὶ ἡ ἔνδοξος ἀνάμνησις τῆς μητροπόλεως ἐκείνης τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἣν οἱ βασιλεῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως συνῃσθάνοντο ἐκ διαλειμμάτων τὴν ἀνάγκην νὰ συνδέωσι πρὸς τὴν μητρόπολιν τοῦ μεσαιωνικοῦ; Τοὐλάχιστον μετ' ὀλίγον θέλομεν ἴδει καὶ ἄλλην ἐξ Ἀθηνῶν δέσποιναν ἀναβαίνουσαν τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁπωσδήποτε τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐξελέξατο τὴν νύμφην αὐτοῦ ἐκ τῆς τῶν Ἀθηνῶν πόλεως μαρτυρεῖ, ἐκτὸς ἄλλων πολλῶν προηγουμένων καὶ ἑπομένων εἰδήσεων, ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἦτο ἐκ τῶν ἀξιολόγων τοῦ κράτους καὶ οὐχὶ ἔρημος κατοίκων, ὅπως ἰσχυρίσθη ὁ Φαλλμεράυερ. Σημειωτέον πρὸς τούτοις ὅτι τὸ ἐπώνυμον Σαραντάπηχος, εἴτε ἀνῆκεν εἰς τὴν οἰκογένειαν τῆς Εἰρήνης εἴτε ἀνῆκεν εἰς ἄλλην τινὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἰκογένειαν, εἶναι ἓν ἐκ τῶν νέων οἰκογενειακῶν ἐπωνύμων τὰ ὁποῖα ἤρχισαν ν' ἀναφέρωνται ἀπὸ τῆς ἑβδόμης καὶ μάλιστα ἀπὸ τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος καὶ χαρακτηρίζουσιν ἰδιαζόντως τοὺς χρόνους τούτους τῆς διαπλάσεως τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Πρότερον δὲν ἀναφέρονται εἰμὴ σπανίως ἐπώνυμα στρατηγῶν καὶ ὑπουργῶν, συνήθως δὲ ὀνόματα, καὶ ταῦτα τὸ πλεῖστον ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ἢ ῥωμαϊκά. Τότε δὲ προκύπτουσιν εἰς τὸ μέσον ἐπώνυμα, καὶ ταῦτα σχηματιζόμενα οὐχὶ ἐξ ἀρχαίων ἑλληνικῶν ἢ λατινικῶν ὀνομάτων ἀλλὰ κατὰ τὸν νεώτερον τρόπον ἐκ λέξεων τῆς τότε ὁμιλουμένης γλώσσης· ἄρα ἐκπηγάζοντα προδήλως

ἀπὸ τῶν σπλάγχνων κοινωνίας λαβούσης νέαν τινὰ ὑπόστασιν καὶ μόρφωσιν. Τοιαῦτα ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν ν' ἀναφέρωμεν τὰ ἐπώνυμα Ποδοπάγουρος, Λαχανοδράκων, Μελισσηνός, Λαρδατύρης, Σεραντάπηχος, εἰς ἃ θέλομεν προσθέσει προϊόντος τοῦ λόγου καὶ ἄλλα πολλά, ὧν τινα μέχρι τῆς σήμερον σῳζόμενα ὑποδεικνύουσι πρὸς τοῖς ἄλλοις πολλοῖς ὁπόσον ἡ τότε μορφουμένη κοινωνία ἤρχισε νὰ ἔχῃ συγγένειαν πρὸς τὴν ἡμετέραν μᾶλλον ἢ πρὸς τὴν τῶν προηγουμένων χρόνων.

Ἡ Εἰρήνη, ἥτις τότε δὲν διεκρίνετο εἰμὴ ἐπὶ τῇ νεότητι, τῷ κάλλει καὶ τῇ εὐφυΐᾳ αὐτῆς, ἦλθεν ἐξ Ἀθηνῶν τῷ 769 καὶ κατέλυσε κατ' ἀρχὰς εἰς τὰ ἀντικρὺ τοῦ Βυζαντίου ἐπὶ τῆς ἀσιανῆς παραλίας ἀνάκτορα τῆς Ἱερείας, ἀπὸ τῶν ὁποίων εἰσῆλθεν εἰς τὴν βασιλεύουσαν πανηγυρικῶς τῇ 1 Σεπτεμβρίου. Στόλος ὁλόκληρος δρομώνων καὶ χελανδίων, ἐστολισμένων διὰ μεταξωτῶν ὑφασμάτων συνώδευσε τὸ μετακομίζον αὐτὴν σκάφος· οἱ δὲ προύχοντες τῆς πόλεως καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν προϋπήντησαν αὐτὴν καὶ προσήγαγον εἰς τὰ βασίλεια. Οἱ ἀρραβῶνες ἐτελέσθησαν τῇ 3 Σεπτεμβρίου ὑπὸ τοῦ πατριάρχου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ *Φάρου* καὶ τῇ 17 Δεκεμβρίου ἐστέφθη *βασίλισσα* ἅμα καὶ σύζυγος τοῦ πρὸ καιροῦ συμβασιλεύοντος μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ ἐπιδόχου τοῦ κράτους Λέοντος, ὅστις διέτρεχε τότε τὸ εἰκοστὸν τῆς ἡλικίας του ἔτος. Ἀλλά, ἐὰν ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ἤλπισε τῳόντι ὅτι ἡ νέα βασίλισσα θέλει ἀσπασθῇ εἰλικρινῶς τὴν μεταρρύθμισιν καὶ θέλει συντελέσει διὰ τῶν οἰκείων αὐτῆς εἰς τὴν κατὰ τὴν Ἑλλάδα διάδοσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς καινοτομίας, ἠπατήθη οἰκτρῶς, διότι ἡ Εἰρήνη, ἥτις κατὰ τὰ ὑπόλοιπα ἓξ ἔτη τῆς τοῦ Κωνσταντίνου ζωῆς ἐφάνη προθύμως παραδεξαμένη τὰς δοξασίας αὐτοῦ, ἅμα ἐξέλιπεν ἡ σιδηρᾶ ἐκείνη θέλησις καὶ ἐβασίλευσεν ὁ ἀσθενὴς Λέων, ἀπέβαλε βαθμηδὸν τὸ προσωπεῖον καὶ ἀνέδειξε περὶ τὴν ἀνόρθωσιν τῶν εἰκόνων καὶ τῶν μοναστηρίων ζῆλον ὅστις ἐνόμισεν ὅτι δικαιοῦται νὰ καταπατήσῃ, πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, πάντα ἀνθρώπινον καὶ πάντα θεῖον νόμον.

Ἐν γένει δέ, καθὼς πολλάκις ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωμεν, αἱ γυναῖκες πάσης τάξεως παρέμειναν πισταὶ εἰς τὰς ἀρχαίας τῆς ἐκκλησίας παραδόσεις καὶ ἕξεις, ὅσαι ἰδίως περιεστρέφοντο εἰς τὰ ἐξωτερικὰ τῆς λατρείας σημεῖα καὶ αὐταὶ αἱ γυναῖκες αἱ ἀνήκουσαι εἰς τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν καὶ αὐταὶ ὅσαι ἐγεννήθησαν καὶ ἀνετράφησαν ἐν τοῖς βασιλείοις ὑπὸ τὸ κράτος τῆς μεταρρυθμίσεως. Ὁ Κωνσταντῖνος ἔλαβεν ἀλληλοδιαδόχως τρεῖς συζύγους· πρώτην τὴν Εἰρήνην, ἐξ ἧς ἐγέννησε τὸν διάδοχον αὐτοῦ Λέοντα· τῆς δευτέρας ἀγνοεῖται τὸ ὄνομα· ἡ δὲ τρίτη ἦν ἡ Εὐδοκία Μελισσηνή, ἐξ ἧς ἐγέννησε πέντε υἱούς, οἵτινες ἐγένοντο βραδύτερον θύματα τῶν πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν παθῶν τῆς συζύγου τοῦ Λέοντος. Ἡ πρώτη σύζυγος ὑπῆρξε θυγάτηρ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Χαζάρων καί, βαπτισθεῖσα καὶ μετονομασθεῖσα Εἰρήνη, φημίζεται ὡς διατελέσασα ἀφωσιωμένη τῷ πενθερῷ καὶ τῷ ἀνδρὶ ἀλλ' ἐπιμόνως ἀντιταχθεῖσα εἰς τὰ θρησκευτικὰ αὐτῶν φρονήματα. Ἔτι δὲ μᾶλλον περιώνυμος ἀπέβη διὰ τὴν πίστιν αὐτῆς πρὸς τὰ καθεστῶτα τῆς ἐκκλησίας ἡ θυγάτηρ τῆς Εἰρήνης ἐκείνης Ἀνθοῦσα, ἥτις, οὐδέποτε ὑπανδρευθεῖσα, διένειμε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς εἰς τοὺς πένητας μέρος τῶν κτημάτων της, τὸ δὲ λοιπὸν μετεχειρίσθη εἰς ἀνόρθωσιν τῶν μοναστηρίων καὶ εἰς λύτρωσιν αἰχμαλώτων, ἀποχωρήσασα ἐπὶ τέλους καὶ αὐτὴ ἐκ τοῦ κόσμου καὶ ἀσπασθεῖσα τὸν μοναχικὸν βίον. Ἀλλ' ὅ,τι πρὸ πάντων κατέστησε τὴν μνήμην αὐτῆς ἀθάνατον εἰς πάντα γνήσιον χριστιανὸν εἶναι ὅτι ἐσύστησε καὶ πλουσιοπαρόχως ἐπροίκισεν ἓν παιδοκομεῖον τῶν ὀρφανῶν ἢ ἐγκαταλελειμμένων ὑπὸ τῶν γονέων αὐτῶν τέκνων, τῶν ὁποίων αὐτὴ δὲν ἔπαυσεν ἐπιμελουμένη ὡς ἀληθὴς μήτηρ· ἅμα δὲ φθάσαντα εἰς ἡλικίαν νὰ ἐκπαιδευθῶσιν, ἐφρόντιζε τὰ μὲν ἄρρενα νὰ μορφῶνται πρὸς τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν

ἀρετὴν ὑπὸ ἀνδρῶν διαπρεπόντων ἐπὶ συνέσει, τὰ δὲ θήλεα ν' ἀνατρέφωνται ἐν τοῖς μοναστηρίοις μέχρι τῆς ἀποκαταστάσεως αὐτῶν, περὶ ἧς ἐπρονόει ὡσαύτως ἡ γενναία ἐκείνη προστάτις.

Τρεῖς λοιπὸν γυναῖκες, ἀνήκουσαι εἰς τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν, ἀντεπολιτεύθησαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον τὴν μεταρρύθμισιν. Ἀλλ' ὁποία διαφορὰ μεταξὺ τῆς

Τὰ ἐρείπια τοῦ ὑδραγωγείου τοῦ Οὐάλεντος

διαγωγῆς τῶν δύο, τῶν ὁποίων γνωρίζομεν ἀκριβέστερον τὸν βίον καὶ τὴν πολιτείαν, ἤτοι τῆς ἀθηναίας Εἰρήνης καὶ τῆς Ἀνθούσης! Ἡ μὲν Εἰρήνη, ἡ ἀνατραφεῖσα ἐν τῇ μητροπόλει τῆς εἰκονολατρείας, μετεχειρίσθη τὴν θρησκείαν ὡς ὄργανον φιλαρχίας κα φιλοδοξίας, ἐκτραπείσης εἰς τὰ φοβερώτερα τῶν κακουργημάτων, ἡ δὲ Ἀνθοῦσα, ἥτι ἀνετράφη ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ προμάχου τῆς μεταρρυθμίσεως, δὲν ἐπείσθη μὲν νὰ ἀποβάλῃ τὰς ἀρχαίας τῆς ἐκκλησίας παραδόσεις καὶ ἕξεις ἀλλ' ὑπείκουσα εις τὰς ἀρχὰς τῆς χρηστότητος καὶ τῆς κοινῆς ὠφελείας, τὰς ὁποίας δὲν ἔπαυσεν ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων διδασκομένη, μετεχειρίσθη τὰς παραδόσεις ἐκείνας καὶ ἕξεις ἵνα περιθάλψῃ καὶ καταστήσῃ χρήσιμα τῇ πολιτείᾳ πολυάριθμα δυστυχῆ ὄντα.

Ὀλίγον πρὶν τελέσῃ τοὺς γάμους τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Λέοντος ὁ Κωνσταντῖνος διέπραξεν ἔργον τὸ ὁποῖον καὶ μόνον ἤθελεν ἀρκέσει νὰ καταστήσῃ εὐλογητὸν τὸ ὄνομά του παρὰ τοῖς κατοίκοις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ κύριον τῆς πόλεως ταύτης ὑδραγωγεῖον εἶχε καταστραφῆ πρὸ ἑκατὸν τεσσαράκοντα ἐνιαυτῶν ὑπὸ τῶν Ἀβάρων, ὅτε οὗτοι ἐπὶ Ἡρακλείου ἐπολιόρκησαν τὴν βασιλεύουσαν. Ἔκτοτε δὲ οὐδεὶς τῶν βασιλέων ἐφρόντισε νὰ ἀνακαινίσῃ αὐτό, ὥστε, ὁσάκις συνέπιπτεν ἀνομβρία, ἡ βασιλεύουσα ἔπασχε δεινὴν ὕδατος στέρησιν. Καί, ἐπειδὴ τοῦτο συνέβη ἰδίως ἐν ἔτει 767, ὁ Κωνσταντῖνος ἀπεφάσισε τότε ν' ἀνακαινίσῃ τὸ ὑδραγωγεῖον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον, κτισθὲν πάλαι ποτὲ

ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ, ἀνῳκοδομήθη ἔπειτα τῷ 366 ὑπὸ τοῦ Οὐάλεντος (¹). Ὅθεν ἐλέγετο καὶ Οὐάλης, συνήθως δὲ μέγας ἀγωγός, σῳζόμενον δὲ μέχρι τῆς σήμερον ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν Τούρκων Μποζδογὰν κεμερῆ. Περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ κολοσσιαίου τούτου ἔργου ἔδειξεν ὁ βασιλεὺς τὴν συνήθη αὐτοῦ δραστηριότητα, προσαγαγὼν ἐξ Ἀσίας καὶ Πόντου καὶ Ἑλλάδος καὶ τῶν νήσων καὶ τῆς Θράκης ἑπτακισχιλίους περίπου διαφόρων εἰδῶν ἐργάτας. Τίς ἐν τούτοις ἤθελε πιστεύσει ὅτι οὐδὲ τοῦτο τὸ κοινωφελὲς κατασκεύασμα ἠδυνήθη νὰ εὕρῃ χάριν ἐνώπιον τινῶν ἐκ τῶν ἀμειλίχων κατηγόρων τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου, οἵτινες ἠξίωσαν ὅτι ἠνάγκασε τὸν λαὸν νὰ πληρώσῃ δὶς τὴν πρὸς τοῦτο ἀπαιτουμένην δαπάνην; Ναὶ μὲν οἱ δύο ὁπωσοῦν σπουδαιότεροι χρονογράφοι, Θεοφάνης καὶ Νικηφόρος, ἱστοροῦντες τὰ περὶ τῆς ἀνακαινίσεως τοῦ ὑδραγωγείου, οὐδὲν λέγουσι περὶ τῆς διπλῆς ταύτης ἀπαιτήσεως. Καὶ αὐτοὶ ὅμως ὁμιλοῦντες περὶ τῆς ὑπερβολικῆς εὐθηνίας τῶν γεννημάτων τῆς γῆς ἐπὶ Κωνσταντίνου ἀποδίδουσιν αὐτὴν εἰς τὴν πλεονεξίαν τοῦ βασιλέως, ὅστις ἀδυσώπητος ὤν, ὡς λέγουσι, περὶ τὴν τῶν χρηματικῶν φόρων εἴσπραξιν ἠνάγκαζε τοὺς χωρικοὺς νὰ ἐκποιῶσι τὰ προϊόντα αὐτῶν ἐπὶ ἐλαχίστῃ τιμῇ, διότι κατὰ τὸν Νικηφόρον ἑξήκοντα μόδια σίτου ἀντὶ νομίσματος ἠγοράζοντο. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα εἶναι ἆρά γε ἀληθῆ; Πολλάκις συμβαίνει τφόντι ἡ ἄμεσος ἀπαίτησις τοῦ χρηματικοῦ φόρου ν' ἀναγκάζῃ τὸν χωρικὸν εἰς τὴν ἐπὶ εὐτελεῖ τιμῇ ἐκποίησιν τῶν προϊόντων αὐτοῦ, ἐκ τούτου ὅμως δὲν ὠφελεῖται ἀμέσως τὸ μέγα τῶν ἀναλωτῶν πλῆθος· ὠφελοῦνται πρὸ πάντων οἱ ἔμποροι οἱ ἀγοράζοντες παρὰ τῶν χωρικῶν τὰ προϊόντα αὐτῶν. Καὶ δύνανται μὲν οἱ ἔμποροι οὗτοι νὰ μεταπωλήσωσιν ἔπειτα αὐτὰ ἐπὶ τιμῇ εὐθηνοτέρᾳ τῆς συνήθους ἀλλ' ἡ ὡς ἐκ τούτου καὶ μόνου ὑπερβολικὴ ἐκείνη ὑποτίμησις φαίνεται ἀπίθανος, ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι ἑξήκοντα μόδια ἀντὶ ἑνὸς νομίσματος σημαίνει ὅτι τὸ κοιλὸν ἐπωλεῖτο δραχμὴν μίαν καὶ πεντήκοντα λεπτά. Πλὴν τούτου, εἶναι ἤδη γνωστὸν ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς μεταρρυθμίσεως, καὶ ἰδίως ὁ Λέων καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, ἀπένειμαν, ὡς ἐξάγεται ἐκ νομοθετημάτων ἀναμφισβητήτων, ἰδιάζουσαν πρὸς τὴν γεωργίαν προστασίαν, ἰδίως καταργήσαντες τὴν ἐπαχθῆ θεσμοθεσίαν τῆς ἐπιβολῆς καὶ τὸν οὐδὲν ἧττον ὀλέθριον θεσμὸν τῆς δουλοπαροικίας. Πῶς εἶναι δυνατὸν λοιπὸν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἄνθρωποι ὁρμώμενοι περὶ τὰς οἰκονομικὰς αὐτῶν διατάξεις ἀπὸ ἀρχῶν τοσοῦτον ὑγιῶν συγχρόνως κατηνάγκαζον τοὺς χωρικοὺς νὰ καταστρέφωνται ἐκποιοῦντες ἐπὶ τιμῇ εὐτελεστάτῃ τοὺς καρποὺς τῶν κόπων αὐτῶν καὶ τοῦτο ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ εἰσπραχθῶσιν οἱ φόροι ἐντὸς βραχυτάτου διαστήματος; Ἴσως τοιοῦτο συνέβη ἅπαξ ἢ δὶς ἕνεκα ἐκτάκτων καὶ κατεπειγουσῶν ἀναγκῶν τοῦ δημοσίου, ἡ δὲ κακοβουλία τῶν χρονογράφων ἔσπευσε νὰ παραστήσῃ τὸ γεγονὸς ὡς συνήθως καὶ τακτικῶς συμβαῖνον. Ἴσως ἀφ' ἑτέρου ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ἐφρόντισε νὰ προμηθεύσῃ εἰς τὰς ἀποθήκας τῆς πρωτευούσης δαψιλῆ ἀποταμιεύματα γεννημάτων, ἵνα οἱ κάτοικοι τῆς μεγάλης ταύτης πόλεως μὴ γίνωνται ἕρμαιον τῶν κερδοσκόπων καὶ ἀγοράζωσι τὸν σῖτον καὶ τὴν κριθὴν εἰς τιμὴν μετριωτέραν, ἂν καὶ ὄχι εἰς τὴν μυθώδη ἐκείνην τῶν χρονογράφων τιμήν· διότι τῷ ὄντι ὁ Θεοφάνης λέγει ἐπὶ λέξεως· «ἐποίησε δὲ εὐθηνῆσαι τὰ εἴδη ἐν τῇ πόλει τῷ χρόνῳ τούτῳ». Ἀλλὰ πρὸς τί νὰ ἀναλισκώμεθα εἰς εἰκασίας, ἐνῷ ἐκ τοῦ κειμένου αὐτοῦ τοῦ Νικηφόρου ὑποδεικνύεται μᾶλλον ἡ ἀλήθεια; Ὁ Νικηφόρος, ἀφοῦ

(¹) Ἐν τῇ τελευταίᾳ μεγάλῃ πυρκαϊᾷ τοῦ Βυζαντίου, τῇ τοῦ 1908, τὸ ὑδραγωγεῖον τοῦτο νέας ἔπαθε καταστροφάς.

ἀπέδωκεν εἰς τὴν καταπιεστικὴν τῶν φόρων εἴσπραξιν τὴν μεγάλην τῶν γεννημάτων των εὐθηνίαν, ἀναφέρει ἔπειτα ὅτι ὑπῆρχόν τινες πρεσβεύοντες ὅτι ἡ εὐθηνία αὕτη προέκυπτεν ἐκ τῆς εὐφορίας τῆς γῆς, ἐνῷ ἄλλοι ὑπελάμβανον αὐτὴν ἔργον τυραννίδος καὶ φιλοχρηματίας καὶ ἀπανθρωπίας νόσον. Ἐν ἄλλοις λόγοις ὁ Νικηφόρος πληροφορεῖ ἡμᾶς ἀρκετὰ σαφῶς ὅτι οἱ εἰλικρινέστεροι τῶν πραγμάτων κριταὶ ἀπέδιδον τὴν εὐθηνίαν τῶν σιτηρῶν εἰς τὴν εὐφορίαν τῆς γῆς, ἥτις ἦτο φυσικὸν παρακολούθημα τῆς ποικίλης καὶ συνετῆς προστασίας, ἣν ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ πατήρ του Λέων ἀπένειμαν εἰς τὴν γεωργίαν διὰ διαφόρων αὐτῶν διατάξεων.

Ἵνα συμπληρώσωμεν δὲ τὰς ὀλίγας δυστυχῶς εἰδήσεις ὅσας ἔχομεν περὶ τῆς ἐσωτερικῆς τοῦ Κωνσταντίνου διοικήσεως, ἐπιφέρομέν τινα περὶ τοῦ προαχθέντος ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐξελληνισμοῦ τῶν νομισμάτων. Ὁ ἀναγνώστης γινώσκει ἤδη ὅτι τὰ νομίσματα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας παρέμειναν ἐντελῶς λατινικὰ μέχρις Ἡρακλείου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου συναντῶνται κατὰ πρῶτον χαλκᾶ νομίσματα φέροντα τὴν ἑλληνικὴν ἐπιγραφὴν ἐ ν τ ο ύ τ ῳ ν ί κ α. Ἀλλὰ πρῶτον ὁ Κωνσταντῖνος ὁ τοῦ Λέοντος υἱὸς ἔκοψε χρυσᾶ ἅμα καὶ χαλκᾶ νομίσματα ἐπὶ τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα τῶν βασιλέων φαίνονται ἑλληνιστὶ ἅμα καὶ λατινιστὶ ἐγγεγραμμένα, ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ ἑλληνικὸς τίτλος Δ ε σ π ό τ η ς παρὰ τὸν λατινικὸν Dominus. Τὸ δὲ μικτὸν τοῦτο σύστημα χρήσεως ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν λέξεων ἐξηκολούθησε μέχρι τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ἐντελῶς παύουσιν ἐπὶ τῶν νομισμάτων αἱ λατινικαὶ ἐπιγραφαί. Ἀλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὰ πολεμικὰ τοῦ Κωνσταντίνου ἔργα.

Ἄξιον πρὸ πάντων μνείας εἶναι ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅτι ὁ βασιλεὺς οὗτος, καίτοι διαγαγὼν ἐν πολέμοις τὸ πλεῖστον τῆς μακρᾶς αὐτοῦ βασιλείας, ἅπαξ μόνον, τῷ 746, ἐστράτευσε κατὰ τῶν μωαμεθανῶν. Ἡ πανωλεθρία ἣν οὗτοι ἔπαθον κατὰ τὴν δευτέραν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πολιορκίαν, ἡ περὶ Ἀκροϊνὸν ἧττα, ἡ ἐν ἔτει 747 ὁλοσχερὴς καταστροφὴ τοῦ στόλου αὐτῶν ἐν Κύπρῳ καὶ πολλαὶ ἐμφύλιοι διενέξεις, τοσοῦτο, φαίνεται, ἐξητόνισαν τὰς δυνάμεις τῶν μωαμεθανῶν ὥστε οὗτοι δὲν ἐπεχείρησαν ἔκτοτε εἰμὴ ἐπιδρομάς τινας εἰς τὰ μεθόρια κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον λόγου ἀξίας, αἵτινες ὅμως δὲν ἀπήτησαν τὴν προσωπικὴν τοῦ βασιλέως ἐκστρατείαν. Ἰδίως δὲ ἐπέστησε τὴν προσοχὴν ὁ βασιλεὺς εἰς τοὺς Βουλγάρους, οἵτινες ἤρχισαν νὰ ἐπιδεικνύωσι σκοποὺς φιλοδοξίας, πρὸς τοὺς ὁποίους δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀδιαφορήσῃ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία. Ἐξηγήσαμεν ἄλλοτε τοὺς λόγους διὰ τοὺς ὁποίους ἡ μοναρχία αὕτη ἐφοβεῖτο πολὺ μᾶλλον τοὺς ἀπ' Ἀνατολῶν ἀπειλήσαντας αὐτὴν ὠργανωμένους πολεμίους ἢ τοὺς ἀπὸ βορρᾶ ἐμβάλλοντας ἀσυντάκτους ὄχλους. Ἀλλ' ἤδη οἱ Βούλγαροι δὲν ἠρκοῦντο εἰς τὴν ἐπιτραπεῖσαν αὐτοῖς χώραν καὶ ἀναφανδὸν προέτειναν ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς Θράκης. Ὅθεν κατέστη ἀπαραίτητον αὐτοὶ πρὸ παντὸς ἄλλου πολεμίου νὰ περισταλῶσιν.

Εἴδομεν ὁπόσον ἐταπεινώθησαν διὰ τῆς περὶ Ἀγχίαλον νίκης τοῦ βασιλέως τῷ 763, ἀναγκασθέντες μετ' οὐ πολὺ νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὸν Σαβῖνον, ὅστις διαμένων ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκυβέρνα αὐτοὺς δι' ἐπιτρόπου. Ἡ κατάστασις αὕτη τῶν πραγμάτων δὲν διήρκεσε πολύ. Οἱ Βούλγαροι, οἵτινες δὲν ἔπαυσαν σφαδάζοντες κατὰ τοῦ ἐπιβληθέντος εἰς αὐτοὺς ζυγοῦ, φονεύουσι τῷ 765 τὸν ἐπίτροπον τοῦ Σαβίνου καὶ ἀναγορεύουσιν ἕτερον ἡγεμόνα, τὸν Τόκον. Τότε ὁ Κωνσταντῖνος ἐμβάλλει ἀμέσως εἰς Βουλγαρίαν, ἀναγκάζει τὸν Τόκον νὰ καταφύγῃ εἰς τὰς περὶ τὸν Ἴστρον ἑλώδεις χώρας

καὶ ἐξακολουθεῖ τὴν δίωξιν ἐν ταῖς χώραις ταύταις, ὅπου ἐφονεύθησαν ὅ τε Τόκος καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ πλεῖστοι ἄλλοι πολέμιοι. Ἄλλος δέ τις ἄρχων αὐτῶν, ὃν ὠνόμαζον Καμπαγάνον, κατέφυγεν εἰς τὴν ὀχυρὰν Βάρναν. Ἀλλ' ὁ τρόμος ὃν διέδωκαν οἱ Ἕλληνες ὑπῆρξε τοσοῦτος ὥστε οἱ περὶ τὸν Καμπαγάνον, δολοφονήσαντες αὐτόν, παρέδωκαν τὴν πόλιν εἰς τοὺς ἡμετέρους. Κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔαρ ὁ βασιλεύς, ἐπιβιβάσας ἐπὶ 2600 χελανδίων μέρος τοῦ πεζικοῦ, ἐξαπέστειλεν αὐτὸ πρὸς Μεσημβρίαν, Ἀγχίαλον καὶ Ἴστρον ποταμόν, στρατεύσας αὐτὸς διὰ ξηρᾶς μετὰ τοῦ ὑπολοίπου στρατοῦ. Αἱ δυνάμεις τὰς ὁποίας παρεσκεύασεν ἦσαν τοσαῦται καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν διέθεσεν αὐτὰς τοσοῦτον ἐπιτήδειος ὥστε ἡ ὁλοσχερὴς καταστροφὴ τῶν Βουλγάρων ἐφαίνετο ἄφευκτος, διότι ἦτο ἀπίθανον νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τὰ τάγματα καὶ τὰς ἴλας ὅσαι ἐξώρμησαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως· ἠναγκασμένοι δὲ νὰ ὑποχωρήσωσι πρὸς τὸν Ἴστρον ἔμελλον νὰ εὕρωσι τὴν φυγὴν πεφραγμένην διὰ πολυαρίθμου στόλου καὶ στρατοῦ. Τῷ ὄντι, ἅμα ὁ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης στρατὸς ἀφίκετο περὶ Μεσημβρίαν καὶ Ἀγχίαλον, οἱ Βούλγαροι, *βλέποντες ἑαυτοὺς κινδυνεύοντας τὸν ἔσχατον κίνδυνον «εἰς συμβάσεις τῷ βασιλεῖ ἐτράποντο»*. Ὁ Νικηφόρος, ὅστις ἱστορεῖ ἔτι τὰ τῆς ἐκστρατείας ταύτης, δὲν λέγει τίνες ἦσαν αἱ συμβάσεις ἐκεῖναι· ἀλλ' εἶναι πρόδηλον ὅτι δι' αὐτῶν οἱ Βούλγαροι ὑπέκυψαν αὖθις εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως, διότι ἄλλως δὲν ἐννοοῦμεν διὰ τί οὗτος ἤθελεν ἀποδεχθῇ τὰς *προτάσεις αὐτῶν*. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι μετ' ὀλίγον τρικυμία δεινὴ καταλαβοῦσα τὸν στόλον εἰς τὴν ἀλίμενον ἐκείνην παραλίαν καθωρμισμένον πολλὴν ἐπήνεγκεν εἰς αὐτὸν φθορὰν καὶ κατεπόντισεν οὐκ ὀλίγον πλῆθος τῶν ἐπὶ τῶν πλοίων στρατιωτῶν. Κατὰ τὸν Νικηφόρον ὅμως αἱ περὶ εἰρήνης προτάσεις ἐγένοντο πρὸ τῆς τρικυμίας, ὅτε ὁ βασιλεύς, σῴζων ἀκεραίαν ἔτι τὴν δύναμιν αὐτοῦ, οὐδένα εἶχε λόγον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ ἀρχικὸν βούλευμα τῆς ὁλοσχεροῦς δουλώσεως, ἂν ὄχι τῆς ὁλοσχεροῦς καταστροφῆς τῶν πολεμίων ἐκείνων. Μὴ παραλείψωμεν δὲ ν' ἀναφέρωμεν τί ἔπραξεν ὁ βασιλεὺς πρὸς τοὺς νεκροὺς τῶν ἐν πελάγει θανόντων στρατιωτῶν, διότι ἡ διαγωγὴ αὐτοῦ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην χαρακτηρίζει τὸν ἄνθρωπον. Διέταξε νὰ περιβάλωσι διὰ δικτύων τὴν θάλασσαν καὶ ἀνελκύσας οὕτω τὰ σώματα τῶν πνιγέντων ἐπεμελήθη νὰ κηδευθῶσιν ἀξιοπρεπῶς. Μόνον δὲ ἀφοῦ συνετελέσθησαν ταῦτα πάντα ἐπέστρεψεν εἰς τὰ βασίλεια. Ἐξεθέσαμεν τὰ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ὅπως ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου. Ὁ δὲ Θεοφάνης ἱστορεῖ ἄλλα καὶ ἄλλα. Δὲν λέγει τι περὶ τῆς ἀνάγκης εἰς ἣν εὑρέθησαν οἱ Βούλγαροι νὰ καθυποβάλωσιν εἰς τὸν βασιλέα συμβάσεις. Ἀξιοῖ ὅτι μετὰ τὴν τρικυμίαν ὁ βασιλεὺς εἰσῆλθεν ἀδόξως ἐν τῇ πόλει καὶ βεβαιοῖ ὅτι *πάντα ταῦτα* ἦσαν *θεία δίκη, ἕνεκα τῶν ὅσα κατὰ τῆς θρησκείας ἔπραξεν*. Ἐννοεῖται ὅτι καθὼς πάντοτε ὁ Νικηφόρος εἶναι πολὺ μᾶλλον ἀξιόπιστος· ὅπως δὲ πολλάκις συμβαίνει, ὁ Θεοφάνης ἀναγκάζεται καὶ ἐνταῦθα, ἐν μέσῳ τῆς ποικίλης αὐτοῦ συκοφαντίας καὶ κακοβουλίας νὰ ἀποκαλύψῃ τὸν εὐγενῆ τοῦ βασιλέως χαρακτῆρα, διότι ὁμολογεῖ *καὶ αὐτὸς τὴν εὐσεβῆ ἐπιμέλειαν* ἣν ἔλαβε περὶ τῆς κηδείας τῶν στρατιωτῶν, *παραμείνας εἰς τὴν παραλίαν ἐκείνην* μέχρι τῆς ἐκτελέσεως τοῦ καθήκοντος τούτου.

Ἀλλ' οἱοιδήποτε καὶ ἂν ἦσαν οἱ ὅροι εἰς οὓς ὑπέκυψαν οἱ Βούλγαροι τῷ 766 ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη μετὰ ἑπταετίαν νὰ στρατεύσῃ πάλιν κατ' αὐτῶν, διότι πιθανῶς παρεβίασαν κατὰ τὸ ἔθος αὐτῶν τὰ συντεθειμένα. Τῷ ὄντι τῷ 773 παρασκευάσας στόλον χελανδίων δισχιλίων καὶ ἐπιβιβασθεὶς ἐπὶ τοῦ στόλου τούτου ἐξέπλευσεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἵνα ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Βουλγαρίας ἀπό τε τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ

τοῦ Ἴστρου ποταμοῦ. Συγχρόνως δὲ διέταξε τὰ ἱππικὰ συντάγματα νὰ ἐμβάλωσι διὰ τοῦ Αἵμου. Ἀλλ' ἅμα ἀφίκετο εἰς Βάρναν ἔλαβε παρὰ τῶν κατεπτοημένων Βουλγάρων νέας πάλιν περὶ εἰρήνης προτάσεις. Διατί ὁ βασιλεὺς ἐδέχθη τὰς προτάσεις ταύτας, εἶναι ἄδηλον. Ὁ Θεοφάνης, ὃν καὶ μόνον ἔχομεν ὁδηγὸν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, λέγει ὅτι προσελθὼν μέχρι Βάρνης ἐδειλίασε καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστρέψῃ, ὅτε δειλιάσαντες καὶ οἱ Βούλγαροι ἀπέστειλαν δύο πρέσβεις αἰτούμενοι εἰρήνην. Ἡ κακοβουλία τοῦ χρονογράφου ἀποβαίνει ἐνταῦθα κωμική. Ὁ Θεοφάνης θέλει πρὸ πάντων νὰ καταδικάσῃ τὸν Κωνσταντῖνον· ὅθεν λέγει ὅτι ἐδειλίασε. Δὲν θέλει ὅμως ἐνταυτῷ καὶ νὰ ὑπερασπίσῃ τοὺς Βουλγάρους· ὅθεν λέγει ὅτι καὶ αὐτοὶ ἐδειλίασαν. Συγχρόνως δὲ ἀναγκάζεται νὰ ἐκθέσῃ τί πραγματικῶς συνέβη καὶ ἐπιφέρει ὅτι οἱ Βούλγαροι καθυπέβαλον

Βυζαντιακὰ ἀνάγλυφα τοῦ Ζ' καὶ Η' αἰῶνος ἐν Στάρα-Ζαγορᾷ τῆς Βουλγαρίας
(Μουσεῖον τῆς Σόφιας)

αἴτησιν περὶ εἰρήνης ὅτι αὕτη ἐγένετο δεκτή, ὅτι συνετάχθησαν περὶ αὐτῆς ἔγγραφοι ὁμολογίαι καὶ ὅτι ἐδόθησαν ἀμοιβαῖοι ὅρκοι, μήτε οἱ Βούλγαροι νὰ προέλθωσιν ἐκ τῶν ἐκτραπέντων αὐτοῖς ὁρίων μήτε ὁ βασιλεὺς νὰ ἐνοχλήσῃ αὐτοὺς ἐντὸς τῶν ὁρίων τούτων. Ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι δὲν ἐννοοῦμεν καλῶς διατί ὁ βασιλεὺς συνωμολόγησε τοσοῦτον ἐπιεικεῖς συνθήκας, ἐνῷ διὰ τῶν δυνάμεων τὰς ὁποίας παρεσκεύασεν ἠδύνατο νὰ καταφέρῃ πληγὰς καιρίας κατὰ τῶν βαρβάρων ἐκείνων. Ἀλλ' ὅτι ἐδειλίασεν εἶναι γελοῖον, διότι ὅλας τὰς κακίας ἠμποροῦμεν νά τας ἀποδώσωμεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον ἀλλ' ἅπας αὐτοῦ ὁ βίος μαρτυρεῖ ὅτι ἦτο ὁ τολμηρότερος καὶ γενναιότερος τῶν ἀνθρώπων. Καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἔδωκε δεῖγμα ἐξαίρετον τῆς κατὰ τοῦτο ἀρετῆς αὐτοῦ μὴ στρατεύσας διὰ ξηρᾶς ἀλλ' ἐπιβιβασθεὶς ἐξεπίτηδες ἐπὶ τοῦ στόλου ἵνα ἐνθαρρύνῃ τούς τε ναύτας καὶ τοὺς ἐπιβάτας, οἵτινες ἠδύναντο ἴσως νὰ σῴζωσι τὴν μνήμην τῆς πρὸ ὀλίγων ἐνιαυτῶν κατὰ τὰ αὐτὰ παράλια συμβάσης συμφορᾶς. Τὸ πιθανώτερον λοιπὸν εἶναι ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀνέκαθεν μόνον σκοπὸν εἶχε νὰ περιστείλῃ τοὺς Βουλγάρους ἐν τῇ ἐπιτραπείσῃ αὐτοῖς χώρᾳ, καὶ ὅτι ἅμα οἱ Βούλγαροι ὑπέβαλον προτάσεις ἐπὶ τῇ βάσει ταύτῃ ὁ βασιλεὺς ἐδέχθη αὐτὰς τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ εἶχε συγχρόνως κατασκευάσει εἰς ὅλας τὰς παρόδους ὀχυρώματα, ἐντὸς τῶν ὁποίων κατέλιπεν ἀποχρώσας δυνάμεις.

Ἀλλὰ τὸ ἄγριον καὶ ἄπιστον ἐκεῖνο ἔθνος οὐδέποτε ἐτήρει συνθήκας καὶ ὅρκους. Μετ' οὐ πολὺ καὶ ἐνῷ οἱ πρέσβεις τῶν Βουλγάρων ἦσαν ἔτι ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ βασιλεὺς μανθάνει διὰ τῶν κρυπτῶν φίλων τοὺς ὁποίους εἶχεν ἐν Βουλγαρίᾳ ὅτι

ὁ Κύριος τῆς χώρας ταύτης ἑτοιμάζει νέαν ἐπιδρομὴν ἀνδρῶν 12.000 κατὰ τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ Σλαύων τῆς Βελζητίας ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ αἰχμαλωτεύσῃ αὐτοὺς καὶ μεταφέρῃ εἰς Βουλγαρίαν. Τότε ὁ Κωνσταντῖνος, ἵνα μὴ νοήσωσιν οἱ πρέσβεις ὅτι ἐπιχειρεῖ τι κατὰ τῆς χώρας αὐτῶν, ἀναγγέλλει ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ ἀποστέλλει μάλιστα εἰς τὴν ἀσιανὴν παραλίαν τὸ ἐπιτελεῖον αὐτοῦ. Ἐν τῷ ἅμα δὲ ἀποχαιρετίσας τοὺς πρέσβεις καὶ βεβαιωθεὶς ὅτι ἀπῆλθον ἐξορμᾷ ἐν πάσῃ σπουδῇ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς καὶ ἐπιπεσὼν κατὰ τῶν Βουλγάρων, εἰς τὰ Λιθοσώρια, κατατροπώνει αὐτοὺς ὁλοσχερῶς. Ἀπὸ τοῦ κατορθώματος τούτου ἐπιστρέψας μετὰ πολλῶν λαφύρων καὶ αἰχμαλώτων ἐθριάμβευσεν εἰσελθὼν ἐν παρατάξει εἰς τὴν πόλιν, καὶ «τὸν πόλεμον τοῦτον ἐπωνόμασεν εὐγενῆ, λέγει ὁ Θεοφάνης, ὡς μηδενὸς αὐτῷ ἀντιστάντος, μηδὲ σφαγῆς ἢ ἐκχύσεως χριστιανικῶν αἱμάτων γενομένης». Ὁ ἀναίμακτος οὗτος πόλεμος δὲν ἐνθυμίζει εἰς ἡμᾶς τὸν «ἄδακρυν πόλεμον», ὃν ἐπανηγύρισε ποτὲ ἐν Σπάρτῃ ὁ βασιλεὺς Ἀρχίδαμος; Ἡ δὲ ταχύτης μὲ τὴν ὁποίαν συνεκεντρώθη ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐξεκίνησε κατὰ τῶν πολεμίων ὁ πολυάριθμος ἐκεῖνος στρατός, ὃν τινες ἀναβιβάζουσιν εἰς 80.000 ἀνδρῶν, μαρτυρεῖ βεβαίως ὁπόσον καλῶς ὠργανωμένος καὶ ἀκριβῶς πειθαρχῶν διετέλει ἐπὶ Κωνσταντίνου ὁ στρατὸς οὗτος.

Μετὰ τὴν εἰς Λιθοσώρια νίκην ὁ Θεοφάνης ἱστορεῖ ὅτι ὁ βασιλεὺς «ἐξώπλισε πάλιν στόλον πολὺν καὶ εἰσαγαγὼν εἰς αὐτὸν καβαλλαρικὸν χιλιάδας ιβ, ἀπέλυσε τοὺς στρατηγοὺς τῶν πλωιμάτων πάντας σὺν αὐτῷ· αὐτὸς δὲ φοβηθεὶς (πάλιν φοβηθείς) ἔμεινεν εἰς τὸ καβαλλαρικόν ([1])». Καὶ προελθόντος τοῦ στόλου μέχρι Μεσημβρίας ἔπνευσε σφοδρὸς βορρᾶς, καταστρέψας τὰ πλεῖστα τῶν πλοίων, μεθ' ὧν καὶ πολλοὶ ἀπώλοντο· ὥστε ὁ βασιλεὺς ἐπέστρεψε μηδὲν ποιήσας. «Ὁ δὲ Τζέριγος (κατ' ἄλλους Τελέριγος ἢ Τελέριχος) ὁ Κύριος Βουλγαρίας γνοὺς ὅτι ἐκ τῶν οἰκείων αὐτοῦ τὰς βουλὰς αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς μανθάνει γράφει αὐτῷ ὅτι βουλή μοι ἐστὶ φυγεῖν καὶ ἐλθεῖν πρὸς σέ. Ἀλλὰ πέμψον μοι λόγον ἀπαθείας μου καὶ τίνας φίλους ἔχεις ἐνταῦθα ἵνα θαρρήσω αὐτοῖς καὶ συνδράμωσί μοι. Ὁ δὲ κουφότητι ἔγραψεν αὐτῷ, κἀκεῖνος μαθὼν ἐκούρασε πάντας (ἐφόνευσεν), ὅπερ ἀκούσας Κωνσταντῖνος πολλὰ τὰς πολιὰς αὐτοῦ ἔτιλεν». Παραθέτομεν κατὰ λέξιν τὰς εἰδήσεις ταύτας τοῦ Θεοφάνους, διότι, σιωπήσαντος τοῦ Νικηφόρου ἀπὸ τοῦ ἔτους 769, οὐδένα ἤδη ἔχομεν τρόπον νὰ ἐξελέγξωμεν μέχρι τίνος ἔχονται ἀληθείας ἢ οὔ. Ἀλλ' ὁ ἀναγνώστης, παρατηρῶν τὴν ἀποδιδομένην αὖθις εἰς τὸν Κωνσταντῖνον δειλίαν καὶ προσέτι εὐπιστίαν τῇ ἀληθείᾳ μωράν, ἴσως διστάσῃ νὰ ἀποδεχθῇ κατὰ γράμμα τὰ ἱστορούμενα καὶ ἴσως μάλιστα ἐνθυμούμενος τὴν πρό τινων ἐνιαυτῶν συμβᾶσαν ἐκ τρικυμίας εἰς τὰ αὐτὰ παράλια καταστροφὴν τοῦ στόλου ὑποπτεύσῃ ὅτι ὁ Θεοφάνης, ἵνα καταστήσῃ σκοτεινοτέραν τὴν εἰκόνα τῆς βασιλείας ταύτης, ἔπραξεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅ,τι ἐπὶ τῆς ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ πομπεύσεως τῶν πατριαρχῶν, ἤτοι ἐπανέλαβε δὶς τὸ ἅπαξ γενόμενον σκάνδαλον. Πλὴν τούτου μετ' οὐ πολὺ ὁ Τζέριγος κατέφυγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἔτυχεν αὐτόθι μεγάλων περιποιήσεων, ὅπερ δυσκόλως συμβιβάζεται μὲ τὴν δεινὴν προδοσίαν ἣν πρὸ ὀλίγου λέγεται διαπράξας. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Ε', στρατεύσας κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐν μηνὶ Αὐγούστῳ τοῦ 775, ἔπαθε καθ' ὁδὸν ἄνθρακα εἰς τὸ σκέλος καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ

([1]) **Καβαλλαρικὸν** καὶ **καβαλλέρια** = ἱππικόν (ἐκ τοῦ μεσαιωνικοῦ λατινικοῦ cavalus ἵππος, cavaleria=ἱππικόν (πρβλ. καὶ **καβαλλαρικὰ** θέματα=ἐπαρχίαι παρέχουσαι ἢ διατηροῦσαι ἱππικόν).

εἰς Ἀδριανούπολιν, ἐκεῖθεν δὲ εἰς Σηλυβρίαν, ὅπου ἐπεβιβάσθη εἰς χελάνδιον ἵνα μετακομισθῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ἀπέθανε τῇ 16 Σεπτεμβρίου πρὶν φθάσῃ εἰς τὰ ἴδια, ἐκ τοῦ ὀξυτάτου πυρετοῦ ὃν ἐπροξένησεν εἰς αὐτὸν τὸ ἐξάνθημα ἐκεῖνο.

Ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος Ε΄ ἀνεδείχθη πολὺ αὐστηρότερος καὶ ἐπιμονώτερος τοῦ πατρὸς περὶ τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως. Ὁ Λέων Γ΄ ἐσχεδίασε μᾶλλον ἢ ἐξετέλεσε τὰ περὶ τοῦτο τὸ μέρος βουλεύματα αὐτοῦ, ἐνῷ ὁ Κωνσταντῖνος Ε΄ οὐ μόνον πρῶτος ἐξετέλεσεν ἀλλὰ καὶ συνεπλήρωσε τὰ βουλεύματα ταῦτα. Ἐντεῦθεν δὲ ὑβρίσθη μὲν πλειότερον ἢ ὁ πατὴρ ἀλλὰ πολλαὶ τῶν ἀποδιδομένων εἰς αὐτὸν βιαιοπραγιῶν ἔχονται πλειότερον ἀληθείας ἢ αἱ ἀποδοθεῖσαι εἰς τὸν Λέοντα Γ΄. Οἱ πολέμιοι αὐτοῦ ἠδίκησαν τὸν ἄνδρα κατὰ τοῦτο, ὅτι ἠθέλησαν νὰ δεινώσωσι τὰς βιαιοπραγίας τὰς ὁποίας ὁμολογουμένως ἔπραξε καὶ ἐπενόησαν πλείστας ἄλλας τὰς ὁποίας οὐδέποτε ἔπραξεν. Ὁ ἀναγνώστης γινώσκει ἤδη μετὰ πόσης ἐπιμελείας ἀνεζητήσαμεν τὴν περὶ τῆς δημοσίας αὐτοῦ πολιτείας ἀλήθειαν, ἀγωνισθέντες νὰ ἀνακαλύψωμεν ἀνὰ μέσον τῆς τερατολογίας τῶν χρονογράφων καὶ τῶν συναξαριστῶν τὴν γνησίαν τῆς ἱστορίας εἰκόνα. Περὶ τὴν ἀνακάθαρσιν ταύτην, ἥτις ἐνθυμίζει ὁπωσοῦν τὴν ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἐπὶ τῶν παλιμψήστων χειρογράφων γινομένην ἐργασίαν, ὁδηγὸν κύριον ἐλάβομεν τὸν πατριάρχην Νικηφόρον. Ἀλλὰ προκειμένου νὰ συμπληρώσωμεν τὴν κρίσιν ἡμῶν ἐπιφέροντες ὀλίγα τινὰ καὶ περὶ τῆς ἰδιωτικῆς πολιτείας τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄ συναντῶμεν ὡς πρὸς αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν κύριον ἡμῶν ὁδηγὸν δυσκολίαν τινά, περὶ ἧς δέον νὰ ὁμιλήσωμεν ἐκτενέστερον.

Ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Θεοφάνην καὶ τοὺς συναξαριστάς, ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος Ε΄ ὑπῆρξε δειλὸς καὶ ἀπάνθρωπος. Καὶ οὐδ' εἰς τοῦτο τινὲς εὐχαριστούμενοι προσθέτουσιν ὅτι ἐλάτρευε τὴν Ἀφροδίτην, θύων αὐτῇ ἐν νυκτὶ ἀνθρώπινα θύματα· ὅτι ἦτο θηριώδης πρὸς τοὺς περὶ αὐτόν, τοὺς ὁποίους πολλάκις μὲν διέτασσε νὰ μαστιγώσωσι, πολλάκις δ' αὐτὸς ὁ ἴδιος διὰ πυγμῶν καὶ λακτισμῶν ἀγεννῶς καὶ ἀναξιοπρεπῶς ἐτιμώρει· ἐπὶ πᾶσι δ' ὅτι ὑπῆρξεν ἔκδοτος εἰς δεινὴν περὶ τὴν δίαιταν ἀκολασίαν. Ὁ Νικηφόρος ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ οὐδὲν τοιοῦτον ἀναφέρει καὶ ἀπ' ἐναντίας μνημονεύει γεγονότων μαρτυρούντων τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν γενναιότητα τοῦ ἀνδρός. Ἀλλ' εἰς ἓν τῶν χειρογράφων τοῦ Θεοφάνους σῴζεται περικοπή τις περιλαμβάνουσα ἐν εἴδει ἀνακεφαλαιώσεως τῆς ὅλης τοῦ Κωνσταντίνου πολιτείας ἅπασαν τὴν πρὸ μικροῦ συνοψισθεῖσαν τερατογραφίαν καὶ ταύτην ὡς γνώμην τοῦ Νικηφόρου· διότι προοιμιάζει ἡ περικοπὴ ἐκείνη διὰ τῶν λέξεων «περὶ οὗ (τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου) καὶ ὁ θεῖος Νικηφόρος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως τοιάδε φησίν». Τὸ καθ' ἡμᾶς τοσοῦτο πεπείσμεθα ὅτι ἡ περικοπὴ αὕτη δὲν εἶναι ἔργον τοῦ καλοῦ κἀγαθοῦ ἐκείνου ἀνδρὸς ὥστε οὐδόλως ἠθέλομεν μνημονεύσει αὐτῆς ἐὰν ὁ περιφανὴς Πεταύιος δὲν ἐπισυνῆπτεν αὐτὴν ἐν τῷ τέλει τῶν εἰς Νικηφόρον σημειώσεών του ὡς κρίσιν ἀναμφισβήτητον τοῦ πατριάρχου. Ἐνώπιον τῆς γνώμης ταύτης εἶναι ἀδύνατον νὰ σιωπήσωμεν. Ἐκθέτομεν λοιπὸν τοὺς λόγους δι' οὓς ὑπολαμβάνομεν τὸ ἔργον ὡς νόθον καὶ ὑποβολιμαῖον. Ἐν πρώτοις ἡ μακρὰ αὕτη καὶ ὑβριστικὴ περὶ Κωνσταντίνου κρίσις εἰς οὐδὲν τῶν τοῦ Νικηφόρου χειρογράφων ἀναφέρεται. Καὶ πῶς ἦτο δυνατὸν ν' αναφερθῇ, ἐνῷ ἡ ἱστορία τοῦ Νικηφόρου, ὅπως ἐπὶ Φωτίου τοῦ πατριάρχου ἐσῴζετο, ἀπολήγει εἰς τὸ ἔτος 769, ἤτοι ἑπταετίαν πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Κωνσταντίνου, ἡ δὲ περὶ ἧς ὁ λόγος περικοπὴ περιλαμβάνει κρίσιν γενικὴν περὶ ὁλοκλήρου τῆς βασιλείας

ταύτης καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις μνημονεύει γεγονότων τοῦ τελευταίου τῆς βασιλείας ταύτης ἔτους; Πλὴν τούτου οὐ μόνον ἅπαν τῆς περικοπῆς ταύτης τὸ πνεῦμα ἀντιβαίνει ἄντικρυς εἰς τὸ πνεῦμα τῆς σχετικῆς μετριοπαθείας καθ' ὃ ἔγραψεν ὁ Νικηφόρος ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ περὶ τὰ καθέκαστα περιλαμβάνει πράγματα ἀριδήλως μαρτυροῦντα ὅτι δὲν ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου. Ὀνομάζει, λόγου χάριν, τὸν βασιλέα κοπρόνουν καὶ κοπρώνυμον, ἐνῷ, ὡς ἠξεύρομεν ἤδη, ὁ πατριάρχης Νικηφόρος, καίτοι ἀναφέρων πλειστάκις ἐν τῇ ἱστορίᾳ του τὸ τοῦ Κωνσταντίνου ὄνομα, οὐδέποτε ἐπισυνῆψεν εἰς αὐτὸ τὸ κακόζηλον ἐκεῖνο ἐπώνυμον καὶ οὐδέποτε διηγήθη τοὺς μύθους δι' ὧν οἱ ἄλλοι χρονογράφοι καὶ ἰδίως ὁ Θεοφάνης ἐζήτησαν νὰ ἐξηγήσωσι δῆθεν αὐτό. Πῶς δυνάμεθα λοιπὸν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐν τῇ ὑποτιθεμένῃ ἐκείνῃ ἀνακεφαλαιώσει μετεχειρίσθη ὁ Νικηφόρος ἐπωνυμίαν τοῦ βασιλέως, περὶ ἧς οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην νύξιν ἐν τοῖς προηγουμένοις ἔδωκεν; Ἵνα ἀποδείξῃ ὅτι αἱ νῖκαι τὰς ὁποίας ἀποδίδουσιν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον «οἱ ἐμβρόντητοι καὶ λυσσώδεις ὁμόφρονες αὐτοῦ» ἦσαν ἅπασαι τῆς φαντασίας αὐτῶν ἐπινοήματα, ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος περικοπὴ βεβαιοῖ ὅτι ὁ βασιλεὺς στρατεύσας ποτὲ κατὰ τῶν Βουλγάρων ἔπαθε «κατὰ τὴν Ἀχελὼν καλουμένην πόλιν» ἧτταν ὁλοσχερῆ, καθ' ἣν ἅπας σχεδὸν ὁ στρατὸς αὐτοῦ «ἔργον τῆς σκυθικῆς μαχαίρας γέγονεν». Ἀλλὰ πόλιν Ἀχελὼν οὔτε ὁ Νικηφόρος οὔτε ὁ Θεοφάνης ἀναφέρουσι καὶ ἔτι ὀλιγώτερον μνημονεύουσι τῆς φοβερᾶς ἐκείνης τοῦ στρατοῦ πανωλεθρίας περὶ Ἀχελὼν πόλιν. Πῶς δὲ νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ Νικηφόρος καὶ αὐτὸς ὁ Θεοφάνης ἐλησμόνησαν νὰ παραθέσωσι τοιοῦτο σπουδαῖον γεγονὸς ἐν τῇ συνεχείᾳ τῶν ἱστοριῶν αὐτῶν, ἔπειτα δὲ ὁ Νικηφόρος ἐν μόνῃ τῇ ἀνακεφαλαιώσει τῆς τοῦ Κωνσταντίνου βασιλείας ἐνόμισεν εὔλογον νὰ μνημονεύσῃ τοῦ γεγονότος ἐκείνου; Καὶ ἔπειτα οὐδὲ ἄλλως γινώσκομεν πόλιν Ἀχελὼν καλουμένην, ὥστε πολὺ ὑποπτεύομεν ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἡ παραφθορὰ τῆς Ἀγχιάλου, περὶ ἣν καὶ ὁ Νικηφόρος καὶ ὁ Θεοφάνης λέγουσιν ὅτι δὶς συνήντησε τοὺς Βουλγάρους ὁ Κωνσταντῖνος. Δυστυχῶς ὅμως διὰ τὴν προκειμένην περικοπήν, τὴν μὲν πρώτην φορὰν ἀμφότεροι λέγουσιν ὅτι οἱ Βούλγαροι κατὰ κράτος ἡττήθησαν, τὴν δὲ δευτέραν οὐδέτερος ἀναφέρει μάχην, ὁ δὲ Νικηφόρος βεβαιοῖ ὅτι οἱ Βούλγαροι καταπτοηθέντες ἀπὸ τὸ μέγεθος τῆς ὑπὸ τοῦ βασιλέως συγκεντρωθείσης πεζικῆς δυνάμεως «εἰς συμβάσεις τῷ βασιλεῖ ἐτράποντο». Ἐξ ὅλων τούτων συμπεραίνομεν ὅτι ἡ εἰς τὸν Νικηφόρον ἀποδιδομένη ἐκείνη κρίσις οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ κακόβουλον καὶ ἀνεπιτήδιον ἐπινόημα μεταγενεστέρου τινὸς ἐμπαθεστάτου καὶ ἀμαθεστάτου σχολιαστοῦ ἢ ἀντιγραφέως.

Ἔχει ὅμως ἡ ἀνὼ χεῖρας περικοπὴ καί τινα ἀξίαν, διότι ἐν τῷ προοιμίῳ ὁμολογεῖ γεγονός, ὅπερ ἐπιμαρτυρεῖται καὶ ὑπὸ ἑτέρου χρονογράφου, τοῦ Γεωργίου Ἁμαρτωλοῦ, καί, ὡς εἴδομεν, ὑπὸ τοῦ Θ΄ κανόνος τῆς ἐν Νικαίᾳ ἑβδόμης οἰκουμενικῆς συνόδου, ὅτι δηλαδὴ ὑπῆρχον πολλοὶ οἱ τὰ ἐναντία περὶ τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου φρονήσαντες καὶ γράψαντες. Τὰ ἔργα αὐτῶν ἐξηφανίσθησαν, ὡς μὴ ὤφελεν, ὑπὸ τῆς θρησκομανίας τῆς βραδύτερον θριαμβευσάσης ἀντιπάλου μερίδος. Ἀλλ' ἐκ τῆς ὁμολογίας τῶν δύο προαναφερθέντων χρονογράφων μανθάνομεν ὅτι πολλοὶ ὑπῆρξαν οἱ παραστήσαντες τὸν ἄνδρα ὡς ἡγεμόνα εὐτυχῆ, περιφανῆ διὰ τὰ κατὰ τῶν πολεμίων κατορθώματα, διαπρέψαντα δὲ ἐπὶ συνέσει καὶ δεινὴν ἐπαγαγόντα κατὰ τῆς δεισιδαιμονίας πληγήν. Ἡ κρίσις λοιπὸν ἣν μετὰ τοσούτου κόπου περὶ αὐτοῦ ἐξηγάγομεν ἐκ τῆς ἀντιπαραθέσεως καὶ τοῦ ἐλέγχου τῶν σῳζομένων χρονογράφων ἔχει τοὺς συμμαρτυροῦντας πολλοὺς καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν συγχρόνων. Καὶ ἄν, ἐπειδὴ αἱ μαρτυρίαι αὗται δὲν περιεσώθησαν ὁλόκληροι,

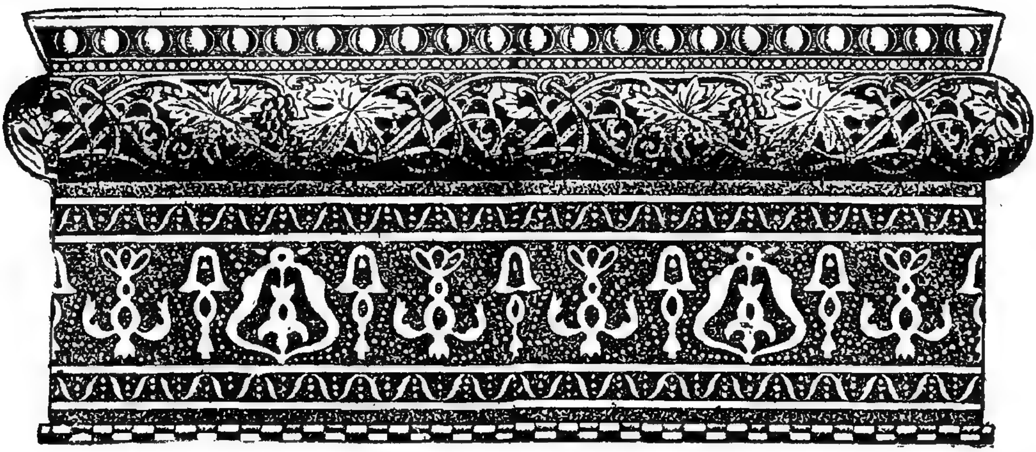
ἀδυνατοῦμεν νὰ ἐξακριβώσωμεν πλειότερον τὰ περὶ τοῦ προσωπικοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς ἰδιωτικῆς πολιτείας τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου, γεγονότα ὅμως τινά, τὰ ὁποῖα περιῆλθον ὡς ἐκ θαύματος εἰς γνῶσιν ἡμῶν χάρις ἰδίως εἰς τὴν εὐγενῆ φιλαλήθειαν τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου, παρέχουσιν ἡμῖν τὸν τρόπον τοῦ νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι ὅσα οἱ ἄλλοι χρονογράφοι φλυαροῦσι περὶ τῆς ἀπανθρωπίας καὶ τῆς θηριώδους καὶ ἀκολάστου κατ᾽ οἶκον διαίτης τοῦ βασιλέως εἶναι ἐντελῶς ἀνυπόστατα. Εἴδομεν ὁπόσον εὐμενῶς καὶ φιλανθρώπως ὁ Κωνσταντῖνος ἐπολιτεύθη πρὸς τοὺς δυστυχεῖς κατοίκους τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὅσοι πολιορκουμένου ἐν αὐτῇ τοῦ Ἀρταβάσδου κατέφυγον εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ βασιλέως ἀποθνήσκοντες τῆς πείνης. Εἴδομεν μετὰ πόσης εὐλαβείας ἐπεμελήθη νὰ ἀνελκυσθῶσιν ἀπὸ τῆς θαλάσσης οἱ νεκροὶ τῶν περὶ Ἀγχίαλον (1) πνιγέντων στρατιωτῶν αὐτοῦ, ἵνα κηδευθῶσιν ἀξιοπρεπῶς. Εἴδομεν ὁπόσον ἐπιεικὴς ἀνεδείχθη πρὸς τὴν πρώτην αὐτοῦ σύζυγον Εἰρήνην καὶ τὴν θυγατέρα Ἀνθοῦσαν, καίτοι ἀμφότεραι οὐδέποτε ἐπείσθησαν ν᾽ ἀσπασθῶσι τὰ θρησκευτικὰ δόγματα τῆς μεταρρυθμίσεως. Περὶ δὲ τῶν ἠθῶν τὰ ὁποῖα ἐπεκράτουν τότε ἐν τῇ αὐλῇ μαρτυροῦσιν ἥ τε χρηστότης ὅλων τῶν συζύγων καὶ τῶν τέκνων καὶ πρὸ πάντων αἱ περίπυστοι ἀρεταὶ τῆς πρὸ μικροῦ μνημονευθείσης θυγατρός. Πρὸς τούτοις ὁ Νικηφόρος ἀναφέρει καὶ ἄλλην φιλάνθρωπον τοῦ βασιλέως πρᾶξιν, ὅτι ἐν ἔτει 769 ἐφρόντισε νὰ λυτρώσῃ διὰ δώρων ἀξιολόγων δισχιλίους καὶ πεντακοσίους αἰχμαλώτους οὓς οἱ Σλαῦοι εἶχον ἀπαγάγει ἀπὸ τῶν νήσων Ἴμβρου, Τενέδου καὶ Σαμοθράκης καὶ εἰς οὓς προσελθόντας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπεδαψίλευσε τὴν προσήκουσαν βοήθειαν. Ἐν γένει λοιπὸν δυνάμεθα θαρρούντως νὰ εἴπωμεν ὅτι, ἐνῷ οὐδεμία ἐκ τῶν ἀποδιδομένων εἰς τὸν Κωνσταντῖνον κακιῶν πιστοποιεῖται ἀποχρώντως, πολλαὶ τῶν ἀρετῶν αὐτοῦ συνομολογοῦνται καὶ ὑπ᾽ αὐτῶν τῶν ἀσπονδοτέρων τοῦ ἀνδρὸς πολεμίων. Ρίπτοντες δ᾽ ἐνταῦθα ἓν τελευταῖον βλέμμα ἐπὶ τῆς ὅλης ταύτης ἱστορικῆς εἰκόνος παρατηροῦμεν πρὸ πάντων ὅτι ἡ στρατιωτικὴ τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄ ἱκανότης εἶναι ἀναμφισβήτητος. Ὁ στρατὸς τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ὠργανώθη ὑπ᾽ αὐτοῦ ἐπιτηδειότατα καὶ πολλάκις ἐνίκησε νίκας λαμπράς. Ναὶ μὲν ὁ Κωνσταντῖνος Ε΄ δὲν εἶχε τὸ δημιουργικὸν τοῦ πατρός του πνεῦμα. Ὁ Λέων διωργάνωσε τὴν μεταρρύθμισιν, ὁ Λέων ἐξέδωκε τοὺς περὶ αὐτῆς θρησκευτικούς, ἀστικούς, ἀγροτικούς, οἰκονομικούς, κοινωνικοὺς νόμους. Ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἤθελεν ἴσως ἐκδώσει τοὺς νόμους τούτους. Ἀλλ᾽ ὡς πρὸς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως βεβαίως ἔδειξε πνεῦμα πρακτικώτερον τοῦ πατρός. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐπείθετο, ὅπως καὶ ὁ πατήρ, ὅτι ἡ κοινωνία ἐκείνη νοσεῖ ἕνεκα τῶν ἡμαρτημένων θρησκευτικῶν αὐτῆς δοξασιῶν· δὲν ἐνόησεν, ὅπως καὶ ὁ πατήρ, ὅτι τὸ κύριον τῆς νόσου ταύτης φάρμακον, ὅ ἐστι τὸ ὄργανον τῆς ὅσον ἐνδέχεται ἐκτενεστέρας διαδόσεως τῆς παιδείας εἰς τὸν λαόν, ἦτο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀνεύρετον· ἐπίστευεν, ὅπως καὶ ὁ πατήρ, ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ μεταρρύθμισις ἀρκεῖ νὰ θεραπεύσῃ τὴν καχεξίαν ταύτην· ἐπὶ πᾶσιν ἔβλεπεν, ὅπως καὶ ὁ πατήρ, ὅτι τὸ πλεῖστον τοῦ ἔθνους ἀπέκρουε τὴν προτεινομένην αὐτῷ θεραπείαν. Τούτων τεθέντων, ὁ Κωνσταντῖνος ἐνόησεν ὅ,τι ὁ πατὴρ αὐτοῦ δὲν ἤθελε νὰ ἐννοήσῃ· ὅτι δηλαδή, ἐπειδὴ εἶχεν ἔμπρός του κοινωνίαν νοσοῦσαν ἅμα καὶ δυστροποῦσαν, ἡ αὐστηρότης ἦτο κακὸν ἀναπόφευκτον. Ὁμολογοῦμεν ὅτι ἐντεῦθεν ἡ ὅλη αὐτοῦ μορφὴ δὲν παρίστησιν ἡμῖν τὴν μεγαλοφυᾶ

(1) Ὡς καλεῖται νῦν ἔτι ἡ πόλις ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ὑπὸ δὲ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Βουλγάρων Ἀχεολοῦ.

ἱλαρότητα τοῦ Λέοντος Γ΄ ἀλλὰ μᾶλλον ἀγριωπόν τινα τῇ ἀληθείᾳ δραστηριότητα. Ἀνάγκη ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν ἐνταῦτῷ ὅτι, ἐνῷ διὰ τῶν μειλιχίων τοῦ Λέοντος τρόπων ἡ ἐκκλησιαστικὴ μεταρρύθμισις εἶχε μείνει γράμμα νεκρόν; διὰ τῆς ἀδυσωπήτου ἐνεργείας τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄ προήχθη ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε, ἂν ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐλάμβανε διάδοχον ὅμοιον ἑαυτοῦ, τὸ ἔργον ἤθελε πιθανῶς τελεσφορήσει.

Σύμπλεγμα φύλλων, ἀνθέων καὶ καρπῶν, ὑπὲρ τὸ ἅγιον βῆμα τῆς ἁγίας Σοφίας
(Κατ' ἀντιγραφὴν Ε. Ἀντωνιάδου)

Διάζωμα καὶ κορωνὶς τοῦ νάρθηκος τῆς ἁγίας Σοφίας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄

ΠΡΩΤΗ ΚΑΤΑΛΥΣΙΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΩΣ

ΛΕΩΝ Δ΄, ΕΙΡΗΝΗ ΚΑΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ϛ΄

Ἀλλ' ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Λέοντος Γ΄, ἡ τροπολογηθεῖσα ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Κωνσταντίνῳ Ε΄, ἐπέπρωτο ὅλως νὰ ἐκλείψῃ ἀπὸ τὴν τρίτην γενεὰν τῆς δυναστείας ταύτης. Ὁ ὁμώνυμος τοῦ πάππου του Λέων Δ΄, ὅστις διεδέξατο τὴν ἀρχὴν τῷ 775, ἦτο χρηστὸς μὲν ἀνὴρ χαρακτὴρ δὲ ἀσθενής. Ἀνετράφη μὲν ὑπὸ τοῦ πατρὸς εἰς τὰ δόγματα τῆς μεταρρυθμίσεως ἀλλὰ δὲν εἶχε τὴν δύναμιν τῆς θελήσεως, ἥτις ἀπῃτεῖτο ἵνα συμπληρωθῇ ἡ τῶν ἀποφασισθέντων ἐκτέλεσις. Ἡ ἀντίπαλος μερίς, ἥτις εἶχεν ἐντελῶς καταβληθῇ ὑπὸ τῆς σιδηρᾶς τοῦ Κωνσταντίνου χειρός, ἤρχισε ἀμέσως πάλιν νὰ κινῆται καὶ ἀπέβη τόσῳ μᾶλλον ἐπικίνδυνος ὅσῳ ἡ βασίλισσα Εἰρήνη, παραβαίνουσα τοὺς ὅρκους οὓς εἶχε δώσει πρὸς τὸν πενθερὸν αὐτῆς, περιῆλθεν ἅμα μετὰ τὸν θάνατόν του εἰς συνεννοήσεις πρὸς τὴν μερίδα ἐκείνην. Ἐπολιτεύθησαν δὲ οἱ σύμμαχοι οὗτοι μετὰ τοσαύτης ἐπιτηδειότητος ὥστε ὁ Λέων Δ΄ εὐχερῶς ἐνέπεσεν εἰς τὰς παγίδας τὰς ὁποίας ἔστησαν αὐτῷ.

Οἱ πολέμιοι τῆς νέας τῶν πραγμάτων καταστάσεως δὲν ἀπεκάλυψαν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ὁλόκληρον αὐτῶν τὸ βούλευμα, δὲν ὡμίλησαν περὶ καταργήσεως τῶν δογμάτων καὶ τῶν νόμων τῆς μεταρρυθμίσεως, διότι ἤξευρον ὅτι ὁ Λέων Δ΄ ἤθελε τὴν διατήρησιν τῶν δογμάτων τούτων καὶ τῶν νόμων καὶ εὐλόγως ὑπέθεσαν ὅτι, ἐὰν διὰ μιᾶς ἀντεστρατεύοντο κατ' αὐτῶν, ἤθελον παροξύνει μᾶλλον ἢ ἐλαττώσει τὴν ἐπιμονὴν τοῦ βασιλέως. Ὅθεν προετίμησαν νὰ παραστήσωσιν αὐτῷ ὅτι τὰ κατὰ τελευταῖα ἔτη

τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄ ἐνεργηθέντα ὑπερέβαλον τὰ γράμμα τῶν ὑπὸ τοῦ Λέοντος Γ΄ καὶ ὑπ᾽ αὐτῆς τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου ψηφισθέντων καὶ ὅτι, ἵνα καταπαύσῃ ἡ ἐντεῦθεν προκύψασα πολλὴ δυσαρέσκεια, ὁ βασιλεὺς δὲν εἶχεν εἰμὴ νὰ ἐπιστρέψῃ ἐντὸς τῶν ὁρίων τῶν τεθέντων ὑπὸ τοῦ πάππου του καὶ αὐτῆς τῆς συνόδου. Οἱ λόγοι οὗτοι εἶχον ἐπαγωγόν τι πρόσχημα, διότι ἀληθῶς εἰπεῖν οὔτε ὁ Λέων Γ΄ οὔτε ἡ σύνοδος ἐψήφισαν τὴν κατάργησιν τῶν μοναστηρίων καὶ τοῦ μοναχικοῦ τάγματος. Ἀλλ᾽ ἦτο ἐπίσης ἀληθὲς ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Ε΄ ἐπιχειρήσας νὰ ἐκτελέσῃ τὰ κατὰ τῶν εἰκόνων ὑπὸ τοῦ Λέοντος Γ΄ καὶ τῆς συνόδου ὁρισθέντα συνήντησε τοσαύτην ἀντίστασιν παρὰ τοῖς μοναχοῖς ὥστε ἐνόησεν ὅτι, ἐὰν δὲν ἐπέπρωτο νὰ μείνωσι γράμμα νεκρὸν τὰ ἀποφασισθέντα, ἦτο ἀνάγκη νὰ τεθῇ ἐκ μέσου τὸ πρόσκομμα τοῦτο. Ἡ κατάργησις λοιπὸν τῶν μοναστηρίων ὑπῆρξε παρακολούθημα ἀπαραίτητον τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ὁρισθέντων, τὰ ὁποῖα ἢ ἔπρεπε νὰ ἐκτελεσθῶσι καὶ ἐπὶ τούτῳ νὰ καταβληθῇ τὸ κώλυμα ἢ νὰ μὴ ἐφαρμοσθῶσι ποτέ, ἐὰν ἡ βασιλεία ὑπεχώρει ἐνώπιον τοῦ κωλύματος. Ὁ Λέων Δ΄ ὅμως, ὅστις δὲν εἶχε τὸ θάρρος νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ πατρός του ἀρξαμένην πάλην, ἔδωκε προθύμως ὦτα ἀκροάσεως εἰς τὰς γενομένας πρὸς αὐτὸν εἰσηγήσεις, νομίζων ὅτι τοιουτοτρόπως θέλει ἅμα μὲν τηρήσει τὰ ἀποφασισθέντα ἅμα δὲ ἀπαλλαγῇ τῶν κραυγῶν καὶ ἀντενεργειῶν τῆς ἰσχυρᾶς ἀντιπάλου μερίδος. Ὅθεν ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς μοναχοὺς νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ καταγώγια αὐτῶν ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅτι θέλουσι διάγει ἐν εἰρήνῃ καὶ πλὴν τούτου ἐπέτρεψε νὰ προάγωνται οὗτοι εἰς τὰ ὕπατα τῆς ἐκκλησίας ἀξιώματα, ὅπερ ὁ πατήρ του εἶχεν ἀπαγορεύσει.

Ἀλλ᾽ οἱ ἀντιμεταρρυθμισταὶ δὲν ἠρκέσθησαν εἰς τοῦτο. Ὁ Λέων Δ΄ εἶχεν οὐ μόνον ἀσθενῆ χαρακτῆρα ἀλλὰ καὶ κρᾶσιν ἀσθενῆ. Οἱ ἀντιμεταρρυθμισταὶ λοιπὸν ἐφοβοῦντο μήπως ἀποθάνῃ πρὶν ἡλικιωθῇ ὁ νεαρὸς αὐτοῦ υἱὸς Κωνσταντῖνος, ἡ δὲ ἀρχὴ περιέλθῃ εἰς τοὺς θείους αὐτοῦ, οἵτινες ἐφαίνοντο μᾶλλον τοῦ Λέοντος Δ΄ διατεθειμένοι καὶ δυνάμενοι νὰ στηρίξωσι τὴν σημαίαν τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἦσαν δὲ οἱ θεῖοι οὗτοι οἱ ἀπὸ τῆς τρίτης γυναικὸς Κωνσταντίνου Ε΄ γεννηθέντες πέντε υἱοί· Χριστόφορος καὶ Νικηφόρος, οἱ ζῶντος ἔτι τοῦ πατρὸς ἀναγορευθέντες καίσαρες· Νικήτας, εἰς ὃν ὡσαύτως ὁ πατὴρ εἶχεν ἀπονείμει τὸ τοῦ νωβελισσίμου ἀξίωμα, καὶ Ἄνθιμος καὶ Εὐδόκιμος ἢ Εὐδόξιος. Ὅθεν, ἵνα ἐξασφαλισθῶσιν ἀπὸ τούτων, συνεβούλευσαν τὸν Λέοντα Δ΄ ν᾽ ἀναγορεύσῃ ἀμέσως τὸν υἱὸν αὐτοῦ βασιλέα καί, ἵνα προσοικειωθῇ ἐπὶ τούτῳ τοὺς πολλούς, νὰ διανείμῃ εἰς αὐτοὺς δωρεὰς δαψιλεῖς ἐκ τῶν ταμιευθέντων ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ χρημάτων. Ἐννοεῖται ὅτι ταῦτα πάντα ἐνηργοῦντο ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τῆς Εἰρήνης, ἥτις εἶχε μέγιστον εἰς τοῦτο συμφέρον, πεποιθυῖα ὅτι ἤθελεν εἶναι παντοδύναμος βασιλεύοντος τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ ἦσαν τόσον σύμφωνα πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν δύο εἰκονομάχων βασιλέων (διότι ὅ τε Λέων Γ΄ εἶχε στέψει τὸν Κωνσταντῖνον μονοετῆ ἔτι ὄντα καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Ε΄ ὡσαύτως μονοετῆ εἶχε στέψει τὸν Λέοντα Δ΄) ὥστε οἱ ἄρχοντες τῶν θεμάτων, ἤτοι οἱ γενικοὶ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν, καίτοι ἀφωσιωμένοι εἰς τὴν μεταρρύθμισιν, οὐδαμῶς ὑπέλαβον ἄτοπον νὰ συμπράξωσιν εἰς τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Κωνσταντίνου. Ἐννοεῖται ὡσαύτως ὅτι ἡ περὶ τούτου πρότασις δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ εἶναι σφόδρα ἀρεστὴ εἰς τὸν Λέοντα Δ΄. Καὶ ὅμως εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι ἐδίστασεν ἐφ᾽ ἱκανὸν χρόνον νὰ παραδεχθῇ αὐτήν. Διένειμε μὲν εἰς τὸν λαὸν χρήματα οὐκ ὀλίγα ἀλλ᾽ ὅτε ὁ λαὸς οὗτος, προϊσταμένων τῶν ἀρχόντων, καθυπέβαλεν αὐτῷ ἐπισήμως τὴν περὶ ἀναγορεύσεως τοῦ νεαροῦ Κωνσταντίνου αἴτησιν, ἀπεκρίθη ὅτι, ἕνα μόνον ἔχων υἱόν, φοβεῖται νὰ πράξῃ τοῦτο μήπως, ἂν ἀποθάνῃ πρὶν ἢ ἐκεῖνος ἡλικιωθῇ, ἐκλέξωσιν ἄλλον βασιλέα καὶ θανατώσωσι τὸν υἱὸν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἄρχοντες καὶ λαὸς ἐβε-

βαίωσαν μεθ' ὅρκων ὅτι οὐδέποτε θέλουσιν ἐκλέξει ἄλλον βασιλέα, ἐγένετο τελευταῖον ἡ ἀναγόρευσις ἐν πανηγυρικῇ τελετῇ, καθ' ἣν ὁ Λέων Δ΄, ἵνα ἀποδείξῃ ὅτι οὐδεμίαν εἶχε δυσπιστίαν πρὸς τοὺς ἑτεροθαλεῖς ἀδελφούς, ἀπένειμε συγχρόνως τὸ τοῦ νωβελισσίμου ἀξίωμα εἰς τοὺς δύο νεωτέρους ἐξ αὐτῶν, οἵτινες δὲν εἶχον ἔτι λάβει τὸ ἀξίωμα τοῦτο. Ταῦτα πάντα ἐγένοντο περὶ τὰ μέσα Ἀπριλίου τοῦ 776 ἔτους, 7 μῆνας μετὰ τὴν ἀνάβασιν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Λέοντος Δ΄.

Ἐνῷ ὅμως ταῦτα ἐνηργοῦντο ὑπὸ τῶν ἀντιμεταρρυθμιστῶν, δὲν ἔμεινεν ὅλως ἄπρακτος καὶ ἡ μερὶς τῆς μεταρρυθμίσεως. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ ἄρχοντες τῶν θεμάτων οἱ εἰς τὴν μερίδα ταύτην ἀνήκοντες εἶχον συμπράξει εἰς τὴν τοῦ νέου Κωνσταντίνου ἀναγόρευσιν καὶ διότι τὸ πρᾶγμα ἦτο ἐκ τῶν εἰθισμένων καὶ διότι ὁ Λέων Δ΄ ἐφάνη μὲν κατά τι ἐπιεικέστερος περὶ τὴν ἐκτέλεσεν τῶν νέων νόμων καὶ δογμάτων ἀπεήφνατο ὅμως συγχρόνως ὅτι θέλει τηρήσει τὰ ὑπὸ τοῦ πάππου καὶ τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου ὁρισθέντα· ἀλλ' ὑπῆρχον, φαίνεται, ἐν Κωνσταντινουπόλει ἄνδρες τινὲς ἀνήκοντες ἰδίως εἰς τὸν στρατόν, οἵτινες ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἐδυσπίστησαν πρὸς τὸν Λέοντα Δ΄ καὶ ὑπώπτευσαν ὅτι ἡ ἀναγόρευσις τοῦ Κωνσταντίνου δὲν ἦτο τόσον ἀθῷα ὅσον ὑπελήφθη ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τῶν θεμάτων. Ὅθεν μὴν εἰσέτι δὲν εἶχε παρέλθει ἀπὸ τῆς ἀναγορεύσεως ἐκείνης ὅτε τινὲς τῶν ἀνωτέρων τοῦ στρατοῦ ἀξιωματικῶν καὶ τῶν αὐλικῶν συνώμοσαν ἵνα ἀναβιβάσωσιν εἰς τὸν θρόνον τὸν ἑτεροθαλῆ τοῦ Λέοντος Δ΄ ἀδελφόν, τὸν καίσαρα Νικηφόρον. Ἀνακαλυφθείσης δὲ καὶ περισταλείσης τῆς συνωμοσίας ὁ Λέων Δ΄ ἔδειξεν αὖθις τὴν πρᾳότητα αὐτοῦ καὶ δικαιοσύνην, διότι δὲν ἔκρινε τοὺς ἐνόχους αὐτογνωμόνως, ἀλλὰ συγκαλέσας Σιλέντιον ἀνέθηκεν εἰς τοὺς ἐπιφανεστάτους τοῦ κράτους ἄρχοντας τὴν ἀνάκρισιν καὶ τὴν κρίσιν τῆς ὑποθέσεως. Καὶ ἔκριναν μὲν οὗτοι ἀξίους θανάτου τοὺς ἐνόχους συνεφώνησε δὲ εἰς τοῦτο καὶ ὁ λαὸς σύμπας, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἀπεποιήθη τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ποινῆς ταύτης συγχωρήσας τὸν ἀδελφὸν καὶ ἐξορίσας ἁπλῶς μετά τινας ἐλαφρὰς ποινὰς τοὺς συνεργοὺς αὐτοῦ εἰς Χερσῶνα, ὑπὸ αὐστηρὰν νομικὴν ἐπιτήρησιν.

Ἡ συνωμοσία αὕτη, ὅσῳ εὐχερῶς καὶ ἂν κατεβλήθη, ἀπέδειξεν εἰς τοὺς ἀντιμεταρρυθμιστὰς ὅτι ὁ ἐπικινδυνότερος αὐτῶν πολέμιος ἦτο ὁ στρατός. Ὅθεν ἀπεφάσισαν νὰ συμβουλεύσωσι τὸν Λέοντα Δ΄ νὰ ἐπιχειρήσῃ μεγάλην τινὰ στρατείαν, ἐν μέρει μὲν ἵνα ἀπασχολήσωσι μακρὰν τῆς πρωτευούσης τὰ ἀντίπαλα ἐκεῖνα τάγματα ἐν μέρει δὲ ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ταῦτα τριβόμενα ἐν τῇ ἐπιχειρήσει ταύτῃ θέλουσιν ἀνανεωθῆ, καὶ ὅτι ἡ ἀνανέωσις θέλει ἐνεργηθῆ ἐξ ἀνθρώπων ὁμοφρόνων. Ὁ εὐλογώτερος πόλεμος ἦτο ὁ κατὰ τῶν Βουλγάρων, διότι ὁ Κωνσταντῖνος Ε΄ δὲν προέφθασε νὰ διεξαγάγῃ τὸ τελευταῖον αὐτοῦ ἐπιχείρημα κατ' αὐτῶν. Ἀλλ' οἱ ἀντιμεταρρυθμισταὶ δὲν ἤθελον τὸν πόλεμον τοῦτον. Ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ ὁ στρατὸς οὔτε ἀρκετὰ μακρὰν τῆς πρωτευούσης ἤθελεν εἶναι οὔτε πολυχρόνιον στρατείαν προέκειτο νὰ ἐπιτελέσῃ. Εἶχον δὲ πρόφασίν τινα εὐπρόσωπον, ἵνα ἀποφύγωσι τὸν βουλγαρικὸν πόλεμον· διότι ἐν ἔτει 777 ὁ τῶν Βουλγάρων κύριος Τζέριγος κινδυνεύσας, ἴσως ἕνεκα τῶν πολλῶν φόνων οὕς, ὡς εἴδομεν, διέπραξε, κατέφυγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου δεξιωθεὶς εὐμενῶς ὑπὸ τοῦ Λέοντος Δ΄ ἐδέχθη τὸ ἅγιον βάπτισμα, ἀνηγορεύθη πατρίκιος καὶ ἔλαβε σύζυγον τὴν ἐξαδέλφην τῆς βασιλίδος Εἰρήνης. Ἀλλ' αὐτὸ δὴ τοῦτο τὸ γεγονὸς ἔπρεπε νὰ προκαλέσῃ νέαν κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐκστρατείαν, οἵτινες, στερηθέντες τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν καὶ διηρημένοι ὄντες ὡς ἐκ τούτου εὐχερέστερον ἠδύναντο νὰ καταβληθῶσιν. Ἐπαναλαμβάνομεν δ' ὅτι ἡ εἰς Κωνσταντινούπολιν προσφυγὴ αὕτη τοῦ Τζερίγου δυσκόλως συμβιβάζεται μὲ τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους ἱστορούμενα, ὅτι αὐτὸς ἀπατήσας τὸν πατέρα τοῦ

Λέοντος Δ΄ καὶ μαθὼν παρ᾽ αὐτοῦ τίνας ἔχει φίλους ἐν Βουλγαρίᾳ ἐθανάτωσε τούτους ἅπαντας. Ἂν τοῦτο ἦτο ἀληθές, ἂν δηλαδὴ ὁ Τζέριγος πρὸ μικροῦ ἔτι δι᾽ ἀπάτης αἰσχρᾶς ἤθελε καταφέρει πληγὴν τοσοῦτο καιρίαν εἰς τὴν ἐν Βουλγαρίᾳ ἐπιρροὴν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας, ὁ Λέων Δ΄ ἠδύνατο μὲν πάντοτε νὰ δεχθῇ τὸν πρόσφυγα διὰ λόγους πολιτικοὺς ἀλλὰ δὲν ἐννοοῦμεν διατί ἤθελεν ἐπισωρεύσει εἰς αὐτὸν τοσαῦτα ἐξαιρέτου εὐνοίας δείγματα καὶ πρὸ πάντων διατί ἤθελε συνδεθῇ μετ᾽ αὐτοῦ διὰ στενοῦ συγγενείας δεσμοῦ.

Ὁπωσδήποτε ὁ Λέων Δ΄ ἐπείσθη νὰ ἐκπέμψῃ τὸν στρατὸν οὐχὶ κατὰ τῶν Βουλγάρων ἀλλὰ κατὰ τῶν Ἀράβων, οἵτινες ἐπεχείρουν πάντοτε ἐπιδρομάς τινας εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, οὐδὲν ὅμως ἔπραξαν ἱκανὸν νὰ ἐπιστήσῃ τὴν ἰδιάζουσαν τοῦ βασιλέως προσοχήν. Ἅπαντα τῆς μικρᾶς Ἀσίας τὰ στρατιωτικὰ σώματα συμποσούμενα εἰς 100 χιλ. ἀνδρῶν καὶ τεθέντα ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην ἡγεμονίαν τοῦ Μιχαὴλ Λαχανοδράκοντος ἐνέβαλον τῷ 778 εἰς τὴν Συρίαν καὶ ἐπολιόρκησαν τὴν Γερμανίκειαν. Καὶ τὸ μὲν φρούριον τοῦτο δὲν ἐκυρίευσαν ἀλλὰ δεινῶς ἐλεηλάτησαν πᾶσαν τὴν Συρίαν, παρέλαβον πλεῖστα λάφυρα καὶ πλείστους αἰχμαλώτους καὶ κατετρόπωσαν τὸν ἀραβικὸν στρατόν, τὸν ἀγωνισθέντα νὰ ἀντιταχθῇ κατ᾽ αὐτῶν· ὥστε ἡ προσδοκία ἐφ᾽ ᾗ συνεβουλεύθη ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἐματαιώθη ὁλοσχερῶς, ὁ δὲ βασιλεύς, ὅστις ὑπενέδιδε μὲν εἰς τὰς εἰσηγήσεις τῶν μεταρρυθμιστῶν ἀλλὰ τὸ καθ᾽ ἑαυτὸν ἔπραττεν εἰλικρινῶς, ἀντήμειψε τὸν Μιχαὴλ Λαχανοδράκοντα, ἐπιτρέψας αὐτῷ νὰ θριαμβεύσῃ μετὰ τῶν συναγωνιστῶν τὰ ἐπινίκια ἐν Κωνσταντινουπόλει. Κατὰ δὲ τὸ ἑπόμενον ἔτος ὁ καλίφης Μαχαδῆς, ἵνα ἐκδικήσῃ τὴν ἧτταν ἣν εἶχε πάθει, ἐξέπεμψε στρατὸν πολυάριθμον εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ὅστις προελάσας μέχρι τῆς Φρυγίας ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν τοῦ Δορυλαίου. Ὁ Λαχανοδράκων εἴτε οἴκοθεν εἴτε ἐκ διαταγῆς τοῦ βασιλέως, ὡς λέγεται, ἀπέφυγε πᾶσαν ἐκ τοῦ συστάδην πρὸς τὸν στρατὸν τοῦτον μάχην· περιζώσας δ᾽ αὐτὸν πανταχόθεν καὶ διακωλύσας πᾶσαν αὐτοῦ τροφοδότησιν ἔφερεν αὐτὸν εἰς πολλὴν ἀμηχανίαν καὶ ἠνάγκασεν ἐντὸς 17 ἡμερῶν νὰ ἐπανέλθῃ ἄπρακτος καὶ κακῶς ἔχων ἐν Συρίᾳ. Πάλιν δὲ τῷ 780 ὁ καλίφης ἐξέπεμψε τοὺς δύο αὐτοῦ υἱούς, τὸν Ἀαροὺν καὶ τὸν Ὀθμάν, εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν· ἐκ τούτων ὁ Ἀαρούν, ἐμβαλὼν εἰς τὸν Πόντον, κατηνάλωσεν ἅπαν τὸ θέρος εἰς τὴν πολιορκίαν φρουρίου τινός· καὶ ἐγένετο μὲν κατὰ Σεπτέμβριον κύριος αὐτοῦ διὰ συνθηκῶν ἀλλ᾽ ὁ στρατὸς οὐ προΐστατο ἐξασθενήσας οὐδὲν ἕτερον ἠδυνήθη νὰ διαπράξῃ. Τὸν δὲ Ὀθμὰν ἄγοντα 50.000 ἀνδρῶν συνήντησεν ὁ Μιχαὴλ Λαχανοδράκων καὶ ὁλοσχερῶς κατετρόπωσεν ἐν μάχῃ καθ᾽ ἣν ἔπεσε πρὸς τοῖς ἄλλοις αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ τοῦ καλίφου υἱός.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ πολεμία τῆς μεταρρυθμίσεως μερὶς δὲν ἔπαυσεν ἐπιδιώκουσα τὰ βουλεύματα αὐτῆς. Ἡ μερὶς αὕτη, ἥτις ἀνέκαθεν ἦτο πολυάριθμος, διότι περιελάμβανεν ἐκτὸς τῶν μοναχῶν ὅλον τὸν κοινὸν λαὸν ,καὶ ὅλας τὰς γυναῖκας, ἤρχισεν ἀπό τινος χρόνου νὰ προσλαμβάνῃ ὀπαδοὺς πολλοὺς καὶ μεταξὺ τῶν ἀνωτέρων καὶ λογιωτέρων τοῦ ἔθνους τάξεων. Ἐπειδὴ ἐν διαστήματι πεντήκοντα ἐτῶν δὲν κατωρθώθη ἡ ἀναμόρφωσις νὰ γίνῃ ἀσπαστὴ παρὰ τῷ λαῷ οὐδὲ νὰ παραγάγῃ τοὺς ἐξ αὐτῆς προσδοκωμένους ἀγαθοὺς καρπούς, πολλοὶ τῶν κατ᾽ ἀρχὰς ἀποδεξαμένων τὴν δοξασίαν ταύτην κατήντησαν νὰ διστάζωσιν ἂν τὸ ἐπιχείρημα δύναται νὰ ἔχῃ πρακτικήν τινα ὠφέλειαν. Ἄλλοι πάλιν, ὡς προϋπεδείξαμεν ἐπὶ Κωνσταντίνου Ε΄, ἄνδρες πολυπράγμονες καὶ φίλαρχοι, βλέποντες ὅτι δύνανται νὰ ἐπιτύχωσι τοὺς πολιτικοὺς αὐτῶν σκοποὺς διὰ τῆς ἀντιθέτου μᾶλλον μερίδος, ἐλιποτάκτησαν πρὸς αὐτήν. Τελευταῖον τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἀρχὴ περι-

ἦλθεν εἰς χεῖρας βασιλέως ἀσθενοῦς, ἀγομένου καὶ φερομένου ὑπὸ γυναικὸς ἥτις ἦτο γνωστὸν ὅτι ἐπροστάτευσε τοὺς ἀντιμεταρρυθμιστάς, ἔτι μᾶλλον ηὔξησε φυσικῷ τῷ λόγῳ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν. Πολυειδῶς λοιπὸν ἐνισχυθέντες δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους ἐπέβαλον ἤδη χεῖρα καὶ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον· ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 780, ἀποθανόντος τοῦ πατριάρχου Νικήτα, οἱ ἀντιμεταρρυθμισταὶ ἐπέτυχον νὰ προχειρισθῇ διάδοχος αὐτοῦ ὁ φίλος αὐτῶν Παῦλος ὁ κύπριος. Ἀλλ' ὁ βασιλεύς, εἰ καὶ ἐπιτρέψας τὴν τοιαύτην ἐκλογήν, ἀπήτησε παρὰ τοῦ νέου πατριάρχου νὰ καταδικάσῃ πανηγυρικῶς τὴν τῶν εἰκόνων λατρείαν· καὶ ὁ Παῦλος, ὅστις ἦτο ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων οἵτινες ἐπιθυμοῦσι νὰ εὐχαριστήσωσιν ὅλον τὸν κόσμον, ἔπραξε κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ βασιλέως. Ἐνῷ ὅμως ὁ Λέων Δ' ἐνόμιζεν ὅτι τοιουτοτρόπως πολιτευόμενος ἀπέφευγε μὲν νὰ τυραννήσῃ τοὺς ἀντιδοξοῦντας ἐτήρει δὲ τὸ καθ' ἑαυτὸν τοὺς ὁρισμοὺς τῆς μεταρρυθμίσεως, αἴφνης μανθάνει ὅτι αὐτὴ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Εἰρήνη εἶχε καὶ προσεκύνει εἰκόνας καὶ ὅτι δύο εἰκόνες εὑρέθησαν ἐν τῷ προσκεφαλαίῳ αὐτῆς κεκρυμμέναι. Ἡ ἀπάτη αὕτη παρώξυνε τὸν ἄλλως τοσοῦτο μετριοπαθῆ Λέοντα Δ'. Ἀνακρίσεως δὲ γενομένης καὶ βεβαιωθέντος ὅτι αἱ εἰκόνες ἐκομίσθησαν εἰς τὰ βασίλεια ὑπό τινων κληρικῶν καὶ λαϊκῶν ἀξιωματικῶν τῆς αὐλῆς, τούτους μὲν ἐφυλάκισε τὴν δὲ σύζυγον σφοδρῶς ἐπέπληξεν ὡς παραβᾶσαν τοὺς ὅρκους οὓς εἶχεν ὀμόσει ἐπὶ τῶν φρικτῶν καὶ ἀχράντων μυστηρίων εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ Κωνσταντῖνον. Ἡ Εἰρήνη ἠθέλησε νὰ προφασισθῇ ὅτι δὲν ἐγίνωσκεν ὅτι αἱ εἰκόνες ἦσαν κεκρυμμέναι ἐν τῷ κοιτῶνι αὐτῆς, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἀμετάπειστος γενόμενος ἔπαυσεν ἔκτοτε πᾶσαν πρὸς αὐτὴν σχέσιν καὶ ἤθελεν ἴσως ἀφαιρέσει ἀπ' αὐτῆς τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ νεαροῦ Κωνσταντίνου, ἐὰν δὲν ἀπέθνησκεν αἴφνης μετὰ πέντε περίπου μῆνας, ἐν ἀρχῇ τοῦ Σεπτεμβρίου μηνὸς τοῦ 780. Ἑκατέρα τῶν δύο ἀντιπάλων μερίδων ἐξήγησε κατ' ἴδιον τρόπον τὸν θάνατον τοῦτον τοῦ βασιλέως Λέοντος, ὅστις ἦτο μόλις τριακοντούτης. Οἱ ἀντιμεταρρυθμισταὶ εἶπον ὅτι ὁ Λέων ἀγαπῶν εἰς ὑπερβολὴν τοὺς πολυτίμους λίθους ἀφήρεσεν ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ἓν στέμμα πολύτιμον, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἄλλοτε ἀφιερώσει εἰς αὐτὸ ὁ Μαυρίκιος, καὶ ὅτι φορέσας τὸ στέμμα τοῦτο εἰσῆλθεν εἰς τὰ βασίλεια, ἀλλ' ἐν τῷ ἅμα ἐξῆλθον ὡς ἐκ θαύματος ἄνθρακες ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ καὶ αὐθημερὸν ἀπεβίωσεν. Οἱ δὲ μεταρρυθμισταὶ πάλιν ἠξίωσαν ὅτι ὁ Λέων ἐφαρμακεύθη ὑπὸ τῆς Εἰρήνης. Τὸ καθ' ἡμᾶς νομίζομεν ὅτι ἡ Εἰρήνη, ἡ πολλὰ ἀθεμιτουργήματα διαπράξασα, δὲν ἤθελεν ἐν ἀνάγκῃ διστάσει νὰ ἐκτελέσῃ καὶ τοῦτο· ἀλλ' ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ περὶ τοῦ προκειμένου φήμη δὲν ἀποδεικνύεται ἀποχρώντως. Ὁ Λέων ἀνέκαθεν ἀσθενοῦς ὢν κράσεως ἠδύνατο ν' ἀποθάνῃ νέος καὶ ἄνευ κακουργίας καὶ ἄνευ θαύματος. Ὁ δὲ φυσικὸς αὐτοῦ θάνατος εἶναι τόσῳ μᾶλλον πιθανὸς ὅσῳ αἱ δυσχέρειαι, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων εὑρέθη, ἐπλήγωσαν καιρίως τὴν ἐξ ἴσου ἀσθενῆ αὐτοῦ ·αρδίαν καὶ διάνοιαν.

Ἡ ἀρχὴ περιῆλθε τότε εἰς τὸν δεκαετῆ Κωνσταντῖνον Ϛ' ἐπιτροπευόμενον ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Εἰρήνης. Ἆρά γε ὑπῆρχον διαθῆκαι τοῦ Λέοντος Δ' ἀναθέτουσαι τὴν ἐπιτροπείαν εἰς αὐτὴν ἢ αὐτογνωμόνως ἥρπασε τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν ἡ τολμηρὰ καὶ φιλόδοξος γυνή; Ὁπωσδήποτε ἡ ἀλλοτρίωσις αὐτῆς πρὸς τὴν μεταρρύθμισιν ἦτο ἤδη γνωστή. Ὅθεν μετ' ὀλίγας ἡμέρας οἱ ἡγεμόνες τοῦ στρατοῦ καὶ οἱ πλεῖστοι συγκλητικοὶ ἐζήτησαν ν' ἀναγορεύσωσι βασιλέα τὸν καίσαρα Νικηφόρον. Τὸ πρᾶγμα ὅμως προελήφθη ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τῆς βασιλίδος, ἥτις τοὺς μὲν κυριωτάτους συνεργοὺς τοῦ Νικηφόρου ἐξώρισεν εἰς διαφόρους τόπους τὸν δὲ Νικηφόρον καὶ τοὺς ἄλλους αὐτῆς ἀνδραδέλφους κείρασα κατηνάγκασε νὰ δεχθῶσι τὸ ἱερατικὸν σχῆμα καὶ νὰ τελέσωσι

πανδήμως ἱερουργίαν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Τὸ ἱερατικὸν σχῆμα ἐπεβλήθη καὶ ἄλλοτε ὡς ποινὴ ἐν τῷ μεσαιωνικῷ ἡμῶν κράτει· ἀλλὰ χρεωστοῦμεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι τὸ σκάνδαλον τοῦτο ἐγένετο σπανιώτατα, ἡ δὲ ἀνανέωσις αὐτοῦ ὑπὸ τῆς Εἰρήνης κατεδικάσθη καὶ ὑπό τινων νεωτέρων, οἵτινες ἀνεδείχθησαν κατὰ τἆλλα θερμότατοι αὐτῆς ὑπέρμαχοι.

Καίτοι δὲ περισταλείσης τῆς συνωμοσίας, ἡ Εἰρήνη δὲν ἐπεχείρησεν ἀμέσως τὴν ὁλοσχερῆ κατάργησιν τῶν ὁρισμῶν τῆς μεταρρυθμίσεως ἀλλὰ προέβη εἰς τοῦτο κατὰ μικρόν. Τὸ καθ' ἑαυτὴν δὲν ἔπραξε κατ' ἀρχάς τι τὸ δυνάμενον νὰ λογισθῇ ὡς ῥητὴ παράβασις τῶν ὁρισμῶν ἐκείνων. Ἀπέδωκεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας τὸ στέμμα τοῦ Μαυρικίου, ἐπανέφερεν ἐκ Λήμνου πανηγυρικῶς εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ λείψανον τῆς πανευφήμου μάρτυρος Εὐφημίας, τὸ ὁποῖον ὁ Κωνσταντῖνος Ε' εἶχε διατάξει νὰ ῥιφθῇ εἰς τὴν θάλασσαν, ὡς ἐκ θαύματος δὲ λέγεται ὅτι περιεσώθη εἰς τὴν νῆσον ἐκείνην. Τὰ δὲ λοιπὰ κατέλιπεν εἰς τὴν αὐθόρμητον ἐνέργειαν τῶν ἀντιμεταρρυθμιστῶν, οἵτινες ὠφελούμενοι ἐκ τῆς ἀνοχῆς τῆς κυβερνήσεως ἐκήρυττον πρὸ πάντων ἀναφανδὸν τὸ θρησκευτικὸν αὐτῶν δόγμα, ἀνίδρυον αὖθις τὰ καταργηθέντα μοναστήρια, ἀνεστήλουν που καί που τὰς εἰκόνας, ἰδίως ὑπεκίνουν τὰ πνεύματα τοῦ ὄχλου διὰ διαφόρων ὑποτιθεμένων θαυμάτων, οἷον, λόγου χάριν, ὅτι εἰς τὰ μακρὰ τείχη τῆς Θρᾴκης ἄνθρωπος ὀρύττων εὗρε λάρνακα καὶ ἐν αὐτῇ ἄνδρα κείμενον μέγαν καὶ γράμματα ἐγκεκολαμμένα καὶ διαλαμβάνοντα «Χριστὸς μέλλει γεννᾶσθαι ἐκ παρθένου καὶ πιστεύω εἰς αὐτόν· ἐπὶ δὲ Κωνσταντίνου καὶ Εἰρήνης πάλιν, ὦ ἥλιε, ὄψει με».

Νόμισμα Εἰρήνης καὶ Κωνσταντίνου ϛ'

(Εἰρήνη καὶ Κωνσταντῖνος παιδίον. Ἐπὶ τῆς ἑτέρας ὄψεως ὁ πρόπαππος, ὁ πάππος καὶ ὁ πατὴρ τοῦ αὐτοκράτορος. Τὰ ὀνόματα τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς μητρός του «CONSTANTINOS καὶ EIR....»

Ἀλλ' ἂν ἡ Εἰρήνη οὐδὲν εἰσέτι ἀπ' εὐθείας ἔπραττε πρὸς ἀνατροπὴν τῆς μεταρρυθμίσεως ἐζήτει ἐντούτοις ἐξωτερικοὺς καὶ ἐσωτερικοὺς ἐπὶ τούτῳ συμμάχους, καί, τὸ δεινότερον, ἵνα ἐπιτύχῃ τοὺς συμμάχους τούτους, δὲν ἐδίστασε νὰ θυσιάσῃ τὰ κυριώτατα τοῦ κράτους συμφέροντα. Ὁ ἀναγνώστης ἠξεύρει πῶς εἶχον ἀπὸ τῆς μεταρρυθμίσεως τὰ κατὰ τὴν Ἰταλίαν πράγματα. Οἱ πάπαι, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι ἀνθίστανται εἰς τὰ κατὰ τῶν εἰκόνων δόγματα, ἐζήτησαν νὰ ἀποβάλωσι τὴν κυριαρχίαν ἣν ἐνήσκει ἔτι ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἐπὶ τῆς μέσης Ἰταλίας καὶ ἰδίως ἐπὶ τῆς Ῥώμης. Συγχρόνως οἱ πάπαι εἶχον ν' ἀπαλλαγῶσι καὶ ἀπὸ ἄλλου πολεμίου, ἀπὸ τῶν Λομβαρδῶν, οἵτινες ὁρμώμενοι ἐκ τῆς ἄνω καὶ ἐν μέρει ἐκ τῆς κάτω Ἰταλίας εἶχον καταλάβει πολλὰς τῆς μέσης χερσονήσου χώρας καὶ ἠπείλουν νὰ καθυποτάξωσι καὶ αὐτὴν τὴν Ῥώμην. Οἱ πάπαι λοιπὸν ἔδει νὰ διαφύγωσι δύο κινδύνους καὶ ἵνα κατορθώσωσι τοῦτο ἐζήτησαν τὴν ἐπικουρίαν τοῦ ἰσχυροῦ ἡγεμόνος τῶν Φράγκων, Πιπίνου τοῦ μικροῦ, ὅστις ταπεινώσας καὶ περιορίσας τοὺς Λομβαρδοὺς καθυπέβαλε τὰς παρ' αὐτῶν ἀφαιρεθείσας πόλεις ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ πάπα καὶ ἔδωκεν οὕτω τὴν πρώτην ἀφορμὴν εἰς τὰ περὶ κοσμικῆς ἐξουσίας ἀξιώσεις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης. Ὁ Κωνσταντῖνος Ε' εἶχεν ἀγωνισθῇ δι' ἐπανειλημμένων πρεσβειῶν πρὸς τὸν Πιπῖνον νὰ ἀποσπάσῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς μετὰ τοῦ πάπα συμμαχίας καὶ νὰ προσαγάγῃ εἰς τὸ τῆς μεταρρυθμίσεως δόγμα. Ἀλλ' εἴδομεν τοὺς ποικίλους λόγους δι' οὓς ἐματαιώθησαν αἱ προσπάθειαι αὗται. Ἔκτοτε τὰ πράγματα δὲν μετεβλήθησαν. Ὁ ἐν ἔτει 768 διαδεξάμενος τὴν

ἀρχὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Πιπίνου Κάρολος, ὁ ἐπικληθεὶς βραδύτερον μέγας, ἐξηκολούθησε τὴν αὐτὴν πολιτικήν· κατεπολέμει δηλαδὴ τοὺς Λομβαρδοὺς καὶ καθυπέβαλλε τὰς ἀπ᾿ αὐτῶν ἀφαιρουμένας χώρας ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην τοῦ πάπα προστασίαν. Ἐντεῦθεν οἱ Λομβαρδοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ζητήσωσι τὴν ἐπικουρίαν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας καὶ εἷς μάλιστα τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν, ὁ Ἄδαλγις, κατέφυγεν ἐπὶ τούτῳ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας τοῦ Λέοντος Δ΄. Καὶ εἰς μὲν τὴν ἄνω Ἰταλίαν, ὁλοσχερῶς ἐν τῷ μεταξὺ ὑπὸ τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου καταληφθεῖσαν, οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ πράξῃ ὁ Λέων, ἀλλὰ κύριος ὢν τῆς Σικελίας καὶ μέρους τῆς κάτω χερσονήσου συνέδραμε τοὺς ἐν τούτῳ τῆς χερσονήσου τῷ τμήματι λομβαρδοὺς δοῦκας, κατὰ τὸν ἀδιάλειπτον αὐτῶν πρὸς τὸν πάπαν καὶ τοὺς Φράγκους ἀγῶνα. Εἶναι πρόδηλον ὅτι ὁ Λέων Δ΄ ἐπολιτεύθη κατὰ τὸ ἀληθὲς συμφέρον τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους. Οἱ ἐπικινδυνότεροι τοῦ κράτους τούτου ἐχθροὶ ἐν Ἰταλίᾳ σαν ὁ πάπας καὶ οἱ Φράγκοι· ὁ μὲν πάπας ἕνεκα τῶν κυριαρχικῶν ἀξιώσεων, τὰς ὁποίας ρχισε νὰ προτείνῃ ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπ᾿ αὐτῆς τῆς μοναρχίας τῆς Ἀνατολῆς, οἱ δὲ Φράγκοι, διότι οἱ ἡγεμόνες αὐτῶν παρεσκευάζοντο ν᾿ ἁρπάσωσι τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς Δύσεως στέμμα καὶ νὰ παρασταθῶσι τοὐλάχιστον ὡς ὁμοταγεῖς, ἂν ὄχι καί τι πλέον, τῆς ἡμετέρας βασιλείας. Οἱ Λομβαρδοὶ δὲν ἐπεζήτουν εἰμὴ τὴν κατοχὴν χωρῶν τινων ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν τῇ ἀσθενείᾳ αὐτῶν ἐπιζητοῦντες τὴν προστασίαν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας ἦσαν πρόθυμοι νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τοὺς ὅρους τοὺς ὁποίους ἤθελεν ἐπιβάλει εἰς αὐτοὺς ἡ μοναρχία αὕτη· τούτου ἕνεκα ἦσαν οἱ φυσικώτεροι αὐτῆς σύμμαχοι. Καὶ ὅμως ἡ Εἰρήνη ἀπεφάσισε νὰ συνδεθῇ μετὰ τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου, ὅ ἐστι νὰ θυσιάσῃ μὲν τοὺς φυσικοὺς αὐτῆς ἐν τῇ Δύσει συμμάχους νὰ ἐνισχύσῃ δὲ τὰς ἀξιώσεις τοῦ πάπα καὶ τῶν Φράγκων· καὶ τοῦτο ἵνα ὠφεληθῇ ἐκ τῆς συνδρομῆς αὐτῶν πρὸς ἀνόρθωσιν τῶν εἰκόνων ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ὅθεν ἐν ἔτει 781 ἔπεμψε πρεσβείαν πανηγυρικὴν πρὸς τὸν Κάρολον, διατρίβοντα τότε ἐν Ῥώμῃ, ἵνα ζητήσῃ ὡς σύζυγον τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Κωνσταντίνου τὴν πρεσβυτέραν τοῦ Καρόλου θυγατέρα Ροτρούδην, ἣν οἱ Βυζαντινοί, μεθερμηνεύοντες τὸ ὄνομα, ἀποκαλοῦσιν Ἐρυθρώ. Ὁ Κάρολος ἀπεδέχθη, ἐννοεῖται, τὴν πρότασιν καί, ἐπειδὴ μὲν ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο ἑνδεκαέτης ἡ δὲ Ἐρυθρὼ ὀκταέτις, ἡ κόρη ἔμεινε παρὰ τῷ πατρὶ καὶ παρέμεινε παρ᾿ αὐτῇ σοφός τις Ἕλλην ὀνόματι Ἐλισσαῖος, ἵνα μέχρις οὗ τελεσθῇ ὁ γάμος διδάξῃ αὐτὴν τήν τε ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ φιλολογίαν καὶ τὰ ἤθη τῆς ἡμετέρας βασιλείας.

Συγχρόνως ἡ Εἰρήνη τοσοῦτο σκανδαλωδῶς ἐπροστάτευε τοὺς φίλους τῶν εἰκόνων, οἵτινες δυστυχῶς ἦσαν ἐνταὐτῷ πολέμιοι ὅλης τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ ἀδεξίως κατέτρεχε τοὺς ἀντιπάλους αὐτῶν, ὥστε τὸ κράτος, τὸ ὁποῖον ἦτο ἐν τοσαύτῃ ἀκμῇ ἐπὶ τῶν τριῶν τελευταίων βασιλέων, ἤρχισε νὰ παραλύῃ, διότι οἱ ἀντιμεταρρυθμισταί, μηδεμίαν κεκτημένοι τῶν πραγμάτων πεῖραν, πόρρω ἀπεῖχον τοῦ νὰ ἔχωσι τὴν ἱκανότητα τῶν ἀνδρῶν τῶν διὰ μακροῦ παιδευθέντων ἐν τῇ γενναίᾳ καὶ μεγαλόφρονι σχολῇ τῶν βασιλέων τῆς μεταρρυθμίσεως· ὁ Μιχαὴλ Λαχανοδράκων δὲν ἦτο πλέον γενικὸς ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ Εἰρήνη δὲν ἐτόλμησε μὲν εἰσέτι νὰ καταστήσῃ αὐτὸν ἐκποδών, διετήρησεν αὐτῷ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Θρακησίων, ἀλλ᾿ ἀνέθηκε τὴν ὑπερτάτην διεύθυνσιν τοῦ στρατοῦ εἰς τὸν φίλτατον αὐτῆς εὐνοῦχον Σταυράκιον, ὅστις προχειρισθεὶς λογοθέτης τοῦ δρόμου εἶχε τὴν ἀξίωσιν νὰ ὁδηγῇ εἴτε αὐτοπροσώπως εἴτε διὰ διαταγῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐκδιδομένων τοὺς ἀγερώχους παλαιστράτους τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄. Καὶ ἐνῷ καθ᾿ ὅλην τὴν δυναστείαν τοῦ Ἡρακλείου καὶ ἔτι μᾶλλον καθ᾿ ὅλην τὴν δυναστείαν τῶν βασιλέων τῆς μεταρρυθμίσεως δὲν ἀνεφέροντο πλέον εὐ-

νοῦχοι πρωταγωνιστοῦντες, ἐπέπρωτο τότε νὰ ἴδωμεν αὖθις εὐνοῦχον προαγόμενον εἰς τὸ ὕπατον τῶν ἀξιωμάτων, διότι ὁ λογοθέτης τοῦ δρόμου, ὅστις, κατ' ἀρχὰς ἦτο γενικὸς διευθυντὴς τῶν ταχυδρομείων, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶχεν ἀποβῆ γραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας καὶ πρωθυπουργὸς τοῦ κράτους (¹). Πλὴν τούτου ἡ Εἰρήνη, ἂν δὲν καθήρεσε τὸν Μιχαὴλ Λαχανοδράκοντα, ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ τιμωρήσῃ τὸν στρατηγὸν τῆς Σικελίας Ἐλπίδιον, φίλον διατελέσαντα, ὡς φαίνεται, τῶν ἀνδραδέλφων αὐτῆς καισάρων. Ἔπεμψε λοιπὸν εἰς Σικελίαν τῷ 781 τὸν σπαθάριον Θεόφιλον, ἵνα συλλάβῃ καὶ φέρῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν στρατηγὸν ἐκεῖνον. Ἀλλ' ὁ Ἐλπίδιος ἐπερειδόμενος εἰς τὸν ἐν Σικελίᾳ στρατὸν καὶ λαόν, ἀφωσιωμένον αὐτῷ ὄντα, ἀντέστη. Ἡ δὲ Εἰρήνη ἀφ' ἑνὸς μὲν ἔδειρε καὶ ἐκούρευσε καὶ ἐφυλάκισε τὴν γυναῖκα καὶ τοὺς υἱοὺς τοῦ στασιαστοῦ, ἐν Κωνσταντινουπόλει ὄντας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐξαπέστειλεν εἰς Σικελίαν τὸν πατρίκιον Θεόδωρον μετὰ στρατοῦ συγκροτηθέντος ἐκ ταγμάτων ληφθέντων ἐξ Ἑλλάδος καὶ μικρᾶς Ἀσίας. Τὰ ἀποτελέσματα ὅλων αὐτῶν τῶν διατάξεων ὑπῆρξαν ὀλέθρια. Ὁ μὲν Θεόδωρος κατετρόπωσε τελευταῖον μετὰ πεισματώδη ἀγῶνα τὸν Ἐλπίδιον, ὅστις κατέφυγε πρὸς τοὺς ἐν Ἀφρικῇ Ἄραβας, ἀλλ' ἐν μὲν τῇ Ἑλλάδι καὶ τῇ Πελοποννήσῳ οἱ Σλαῦοι, ὠφελούμενοι ἐκ τοῦ ὅτι αἱ ἐπαρχίαι αὗται ἐστερήθησαν τῶν φρουρῶν αὐτῶν, ἕνεκα τοῦ ἐν Σικελίᾳ γενομένου ἐμφυλίου πολέμου, ἐπεχείρησαν δεινὴν λεηλασίαν καὶ δῄωσιν τῆς χώρας καὶ τῶν κατοίκων, ἐν δὲ τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ οἱ Ἄραβες, βλέποντες ὅτι ἕνεκα τῆς αὐτῆς αἰτίας τὰ ὄρη δὲν ἐφυλάττοντο δι' ἀποχρώσης δυνάμεως, ἐνέβαλον τῷ 782 εἰς Κιλικίαν καὶ προήλασαν ἐντὸς ὀλίγου ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Ἀαροὺν μέχρι τῆς Χρυσοπόλεως, ἀντικρὺ τῆς βασιλευούσης, ἐνῷ ἄλλαι τοῦ ἀραβικοῦ στρατοῦ μοῖραι ἐπολιόρκουν μὲν διάφορα τῆς χερσονήσου φρούρια, ἐπετήρουν δὲ τὸν ἐξασθενήσαντα στρατὸν τοῦ Μιχαὴλ Λαχανοδράκοντος. Ὁ γηραιὸς οὗτος τοῦ κράτους πρόμαχος ἔπραξεν ὅ,τι ἦτο δυνατὸν ἵνα ἀναχαιτίσῃ τὴν πρόοδον τῶν πολεμίων. Καὶ δὲν ἠδυνήθη μὲν νὰ διαλύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Νακολίας ἀλλὰ καταλαβὼν ἐπιτηδείως τὰς ὀρεινὰς παρόδους διέκοψε πᾶσαν μεταξὺ τοῦ Ἀαροὺν καὶ τῆς Συρίας κοινωνίαν, ὅτε αἴφνης ὁ στρατηγὸς τῶν Βουκελλαρίων Τατζάτης ηὐτομόλησε πρὸς τοὺς Ἄραβας, μὴ δυνάμενος νὰ ἀνεχθῇ πλειότερον τὸν ἄλλως παρὰ παντὸς τοῦ στρατοῦ μισούμενον καὶ περιφρονούμενον εὐνοῦχον Σταυράκιον. Ἡ αὐτομόλησις αὕτη παρέλυσε φυσικῷ τῷ λόγῳ ἔτι μᾶλλον τὸν στρατόν, καὶ τότε ἡ καταπτοηθεῖσα Εἰρήνη συνωμολόγησε πρὸς τὸν Ἀαροὺν συνθήκας ἐπονειδίστους. Οἱ Ἄραβες ἐξεχώρησαν μὲν ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἀλλὰ παρέλαβον ἀκωλύτως πᾶσαν τὴν λείαν αὐτῶν καὶ ἅπαντας τοὺς αἰχμαλώτους. Ἡ Εἰρήνη ὑπεχρεώθη νὰ πληρώσῃ ἐν τῷ διαστήματι τῶν τριῶν ἐτῶν, καθ' ἃ ἔμελλον νὰ διαρκέσωσιν αἱ σπονδαί, φόρον 70.000 χρυσῶν. Τὸ δὲ χείριστον, ἐπετράπη εἰς τὸν Τατζάτην, ὅστις ἔμεινε παρὰ τοῖς Ἄραψι, νὰ παραλάβῃ ἐλευθέρως τήν τε οἰκογένειαν αὐτοῦ καὶ τὴν περιουσίαν. Εἰς τοιαύτην ταπείνωσιν καὶ παραλυσίαν ἔφερε τὸ κράτος ἡ ἀφροσύνη καὶ ἡ κακοβουλία τῆς Εἰρήνης. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τῷ 783 ὁ εὐνοῦχος κατελθὼν μετὰ δυνάμεως πολλῆς ἐπὶ τὰς ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς ἐπαρχίαις σλαυικὰς ἀποικίας περιέστειλεν αὐτὰς περί τε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Πελοποννήσῳ, πολλοὺς ἀπαγαγὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν αἰχμαλώτους καὶ πολλὰ λάφυρα, καὶ ὅτι κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 784 ἐτέλεσεν ἐπὶ τούτῳ θρίαμβον ἐν τῇ βασιλευούσῃ· ἀλλ' ὁμολογητέον ὅτι ὁ θρίαμβος οὗτος ἦτο ὁπωσοῦν γελοῖος μετὰ τὰς συμφορὰς τὰς ὁποίας ὑπέστη τὸ κρά-

(¹) Ὁ λογοθέτης τοῦ δρόμου ἦτο μᾶλλον ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν, καὶ τῆς Συγκοινωνίας· ὁ τῶν Ταχυδρομείων ἐκαλεῖτο λογοθέτης τοῦ «ὀξέος δρόμου».

τος πρὸ ὀλίγου ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, καὶ τὰς ἐπονειδίστους συνθήκας, οἵτινες συνωμολογήθησαν πρὸς τοὺς Ἄραβας. Ἡ δὲ κυριωτάτη ἴσως ἀξία τοῦ γεγονότος τούτου εἶναι ἡ καὶ ἄλλοτε παρ' ἡμῶν σημειωθεῖσα, ὅτι ἀναιρεῖ οὐσιωδῶς μίαν τῶν περικοπῶν τῆς μαρτυρίας τοῦ πατριάρχου Νικολάου, καθ' ἣν ἐν διαστήματι 228 ἐτῶν, ὅ ἐστι πρὸς τοῖς ἄλλοις καθ' ὅλην τὴν ὀγδόην ἑκατονταετηρίδα, μηδὲ πόδα ρωμαῖος ἀνὴρ ἠδυνήθη νὰ βάλῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Καὶ ἐνῷ τὸ κράτος οὕτω κακῶς εἶχεν ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς· ἐνῷ ἡ Ἰταλία ἐγκατελείπετο εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ πάπα καὶ τῶν Φράγκων· ἐνῷ ὁ στρατὸς παρέλυε καὶ οἱ ἡγεμόνες αὐτοῦ ηὐτομόλουν πρὸς τοὺς πολεμίους, καὶ οἱ μωαμεθανοὶ ἐπέβαλλον εἰς ἡμᾶς ἐπονειδίστους συνθήκας· ἐνῷ τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς προοιμιώδους καὶ προεισαγωγικῆς ἐνεργείας πρὸς τὴν τῶν εἰκόνων ἀναστήλωσιν καὶ τὴν τῆς μεταρρυθμίσεως ἐν γένει ἀνατροπήν, ἡ Εἰρήνη ἐπέμενεν οὐχ ἧττον εἰς τὴν διεξαγωγὴν τοῦ βουλεύματος αὐτῆς καὶ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 784 ἤρχισε νὰ πράττῃ ἐπὶ τούτῳ συστηματικώτερον, εἰ καὶ ἐζήτει ἔτι νὰ καλύπτῃ μέχρι τινὸς τὴν ἰδίαν αὐτῆς εὐθύνην.

Νόμισμα τοῦ Κωνσταντίνου μόνου

Τῇ 31 Αὐγούστου τοῦ ἔτους τούτου διεδόθη αἴφνης ὅτι ὁ πατριάρχης Παῦλος ἀσθενήσας κατέλιπε τὸν θρόνον καὶ κατελθὼν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Φλώρου ἔλαβε τὸ μοναχικὸν σχῆμα. Ἡ βασίλισσα μαθοῦσα τοῦτο ἀπροσδοκήτως, κατὰ Θεοφάνην, ἐπορεύθη ἀμέσως πρὸς τὸν Παῦλον «σὺν τῷ υἱῷ λυπουμένη καὶ καταβοῶσα αὐτοῦ ὅτι διὰ τί τοῦτο ἐποίησας; Ὁ δὲ μετὰ θρήνων πολλῶν ἔφη πρὸς αὐτήν· εἴθε μηδὲ πρότερον ἐκάθισα ἐν τῷ τῆς ἱερωσύνης θρόνῳ, τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τυραννουμένης καὶ ἐσχισμένης οὔσης ἐκ τῶν λοιπῶν καθολικῶν θρόνων καὶ ἀναθεματιζομένης. Ἡ δὲ προσκαλεσαμένη τούς τε πατρικίους κα τοὺς τῆς συγκλήτου λογάδας ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν ἀκοῦσαι τὰ παρ' αὐτοῦ λεγόμενα. Ὁ δὲ εἶπε πρὸς αὐτούς· Ἐὰν μὴ σύνοδος οἰκουμενικὴ γένηται καὶ τὸ σφάλμα τὸ ὂν ἐν τῇ μέσῃ ὑμῶν διορθωθῇ, οὐκ ἔχετε σωτηρίαν. Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ· καὶ ἵνα τί ὑπέγραψας ἐν τῷ χειροτονεῖσθαί σε τοῦ μὴ προσκυνεῖν εἰκόνας; Ὁ δὲ ἔφη ὅτι διὰ τοῦτο θρηνῶ καὶ πρὸς μετάνοιαν κατέφυγον, δεόμενος τοῦ Θεοῦ, ὅπως μὴ ὡς ἱερέα με κολάσῃ σιγήσαντα ἕως τοῦ νῦν καὶ μὴ κηρύξαντα τὴν ἀλήθειαν τῷ φόβῳ τῆς μανίας ὑμῶν»· καὶ ταῦτα εἰπὼν ἐπέμεινεν εἰς τὴν παραίτησιν αὐτοῦ. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἥ τε παραίτησις καὶ ἡ δικαιολόγησις αὐτῆς ἐγένοντο ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τῆς Εἰρήνης καὶ τῶν ταύτης ὀπαδῶν. Εἰς μάτην ὁ Θεοφάνης βεβαιοῖ ὅτι ὁ Παῦλος κατέλιπε τὸν θρόνον «χωρὶς εἰδήσεως τῆς βασιλίσσης». Ὁ πατριάρχης ἦτο ἀρχαῖος φίλος τῆς φατρίας τῶν ἀντιμεταρρυθμιστῶν καὶ ἤξευρεν ὅτι ὅσα ἔμελλε νὰ πράξῃ καὶ νὰ εἴπῃ ἦσαν σφόδρα ἀρεστὰ τῇ βασιλίσσῃ καὶ τῆς περὶ αὐτὴν καὶ συντελεστικὰ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ πρὸ καιροῦ βυσσοδομουμένου βουλεύματος· διατί λοιπὸν ἤθελε πολιτευθῇ ἐν ἀγνοίᾳ αὐτῶν; Καὶ ἔπειτα ἐξ ὅλων τῶν ἑπομένων γεγονότων καταφαίνεται ὅτι εἶχε παρασκευασθῇ ὁλόκληρόν τι ἐπὶ τοῦ προκειμένου σύστημα ἐνεργείας, τοῦ ὁποίου ἡ πρώτη πρᾶξις ἔπρεπεν ἀπαραιτήτως νὰ εἶναι ἠτιολογημένη παραίτησις τοῦ πατριάρχου Παύλου καὶ ἡ δημοσίευσις τῶν λόγων αὐτοῦ, ἵνα ἐξάψωσιν ἔτι μᾶλλον τὸν πρὸ καιροῦ πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως ὑπεκκαιόμενον ζῆλον τῶν ὀπαδῶν τῆς τῶν εἰκόνων προσκυνήσεως. Τῷ ὄντι δέ, κατὰ τὸν Θεοφάνην,

ἔκτοτε ἤρχισε παρρησίᾳ ν' ἀναφέρεται ὑπὸ πάντων ἡ ἀνάγκη τῆς τῶν εἰκόνων ἀναστηλώσεως. Ἀλλὰ τὰ πράγματα μετ' ὀλίγον ἀπέδειξαν ὅτι ἡ διεξαγωγὴ τοῦ ἔργου δὲν ἦτο τόσον εὔκολος ὅσον ἐφαίνετο, διότι ὅσῳ καὶ ἂν περιεστάλη ἡ μερὶς τῆς μεταρρυθμίσεως ἦτο πάντοτε πολυάριθμος καὶ ἰσχυρά.

Ὁ πατριάρχης Παῦλος ἀπέθανε μετ' οὐ πολύ, μεταξὺ Σεπτεμβρίου καὶ Δεκεμβρίου

Ὁ Παῦλος εἰς τὴν ὁδὸν τῆς Δαμασκοῦ· μικρογραφία ἐν χειρογράφῳ Κοσμᾶ τοῦ Ἰνδικοπλεύστου
(Εἰκονογραφία τοῦ Ζ' αἰῶνος)

μηνός· καὶ τότε, ἐπειδὴ ἐδέησε νὰ προχειρισθῇ διάδοχος αὐτοῦ, φίλος μὲν τῶν εἰκόνων ἱκανὸς δὲ νὰ ἐπαρκέσῃ πρὸς τὴν δυσχέρειαν τῶν περιστάσεων, ἐφάνη ἀριδήλως ὁπόση ἦτο εἰσέτι ἡ ὑπεροχὴ τῶν μεταρρυθμιστῶν οὐ μόνον ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐν τῷ στρατῷ ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ κλήρῳ. Ἐνῷ οἱ βασιλεῖς τῆς μεταρρυθμίσεως εὗρον ἀείποτε προχείρως μεταξὺ τοῦ κλήρου ἀνθρώπους ἐπιτηδείους νὰ ἀναβιβασθῶσιν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, ἡ Εἰρήνη δὲν ἠμπόρεσε νὰ ἀνακαλύψῃ μεταξὺ πολλῶν ἑκατοντάδων ἀρχιερέων οὐδὲ ἕνα. Καὶ τοῦτο δὲν ἤρκεσεν. Οὔτε μεταξὺ τῶν ἡγουμένων οὔτε μεταξὺ τῶν μοναχῶν ἠδυνήθη νὰ ἐπιτύχῃ κατάλληλον ὑποψήφιον. Ὄχι ὅτι οἱ τοιοῦτοι δὲν ἦσαν ὅλοι σχεδὸν ἕτοιμοι νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν τῶν εἰκόνων ἀναστήλωσιν ἀλλὰ διότι ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ ζῆλος μόνον δὲν ἤρκει, ἀπῃτεῖτο καὶ προσωπικὸν ἀξίωμα ἐξαίρετον καὶ παιδεία πολλὴ καὶ νοῦς ἔξοχος καὶ τόλμη περὶ τὸ πράττειν. Ὅθεν ἡ Εἰρήνη ἠναγκάσθη νὰ ἐκλέξῃ τὸν πατριάρχην αὐτῆς μεταξὺ τῶν λαϊκῶν. Δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι ἀποφασίσασα ἅπαξ νὰ ἐξέλθῃ τοῦ κύκλου τῶν κληρικῶν, ἐπέτυχε τὸν ἐπιτηδειότατον πρὸς τὴν παροῦσαν ἀνάγκην ἄνθρωπον. Ὁ Ταράσιος εἷλκε τὸ γένος ἐκ γονέων ἐπιφανῶν, τοῦ πάλαι ποτὲ ἐπάρχου τῆς πόλεως Γεωρ-

γίου καὶ τῆς ἐκ πατρικίων καταγομένης Εὐκρατίας. Διαπρεπέστατος δὲ καὶ αὐτὸς γενόμενος ἐπί τε παιδείᾳ καὶ χρηστότητι βίου προήχθη εἰς τὰ ὕπατα τῶν ἀξιωμάτων καὶ διετέλει ἤδη ἀσηκρῆτις τῆς βασιλίσσης, ὅ ἐστι τῶν ἀπορρήτων αὐτῆς γραμματεύς. Ὁ Ταράσιος ἦτο ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων οἵτινες, ἀπελπισθέντες περὶ τῆς ἐπιτυχίας τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως, περιῆλθον εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι οὐδ᾽ ἀπαραίτητος πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ὅλης ἀναμορφώσεως ἦτο ἡ ἀνατροπὴ πολλῶν τῆς ἐκκλησίας ἕξεων, παραδόσεων καὶ θεσμῶν καὶ ὅτι ἀπ᾽ ἐναντίας ἡ μεταρρύθμισις ἠδύνατο μᾶλλον νὰ κινδυνεύσῃ διὰ τῆς τοιαύτης εἰς τὰ τῆς ἐκκλησίας πράγματα ἐπεμβάσεως, ἥτις προσβάλλουσα τὴν συνείδησιν πολλῶν καὶ ἰσχυρῶν τοῦ ἔθνους τάξεων ἦτο φυσικὸν νὰ προκαλέσῃ ἐπὶ τέλους ἀντίδρασιν ἐπιτηδείαν νὰ συμπαρασύρῃ μετὰ τοῦ περὶ τῶν εἰκόνων ζητήματος καὶ ἅπαντας τοὺς ἄλλους πρακτικωτέρους τῆς μεταβολῆς θεσμούς. Ἀσπασάμενος δὲ ἅπαξ τὴν δοξασίαν ταύτην ἐπεδίωξε τὸν θρίαμβον αὐτῆς διὰ παντὸς τρόπου. Ἀλλ᾽ ἂν ὁ ὑπὲρ αὐτῆς ζῆλος τοῦ ἀνδρὸς ἐξώκειλε μέχρι τῆς ῥαδιουργίας καὶ τῆς ἀνομίας ἡ σύνεσις αὐτοῦ ἀντέστη ὅσον ἠδύνατο εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τῶν ἀρχαίων τῆς εἰκονολατρείας ἀτοπημάτων.

Ἅμα ὡς ἀπέθανεν ὁ Παῦλος, συνήγαγεν ἡ βασίλισσα τὸν λαὸν καὶ τοὺς ἐν τέλει εἰς Μαγναύραν καὶ ἐλάλησε πρὸς αὐτούς, κατὰ Θεοφάνην, ὡς ἑξῆς· «Γινώσκετε, ἀδελφοί, τί πεποίηκεν ὁ Παῦλος πατριάρχης. Καὶ εἰ μὲν ἔζη, οὐκ ἂν κατεδεξάμεθα τοῦτον ἀφεῖναι τὸν τῆς ἀρχιερωσύνης θρόνον, εἰ καὶ μοναχικὸν σχῆμα περιεβάλλετο. Ἐπεὶ δέ, ὡς τῷ Θεῷ ἀρεστὸν ἦν, τοῦ βίου μετέστη, φροντίσωμεν ἀνθρώπου, ὅστις δύναται ποιμᾶναι ἡμᾶς καὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ ἐπιστηρίξαι λόγοις διδασκαλικοῖς». Ἐνταῦθα ὁ Θεοφάνης ἐπιφέρει ὅτι πάντες ὁμοφώνως ἀνεκήρυξαν τὸν Ταράσιον ὡς τὸν μόνον ἐπιτήδειον ἄνδρα καὶ ὅτι ἡ βασίλισσα ἐπεδοκίμασε μὲν τὴν ψῆφον προσέθηκε δὲ ὅτι ὁ Ταράσιος ἀπειθεῖ. Ἀλλὰ πρῶτον ἐν τῷ μετ᾽ ὀλίγον παρατεθησομένῳ λόγῳ αὐτοῦ ὁ Ταράσιος διαρρήδην λέγει ὅτι ἦτο πρὸ πάντων ὑποψήφιος τῆς βασιλίσσης, ὄχι τῆς συνελεύσεως· καὶ ἔπειτα εἶναι δύσκολον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁμοφώνως ἐπεδοκιμάσθη ὑπὸ τῆς συνελεύσεως, ἐνῷ ἕνεκα τῆς μετριότητος τῶν φρονημάτων αὐτοῦ ὕποπτος ὢν βεβαίως εἰς τοὺς ἀπολύτους τῆς μεταρρυθμίσεως φίλους δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιδοκιμάζεται καὶ ὑπὸ τῶν ἀπολύτων τῆς ἀρχαίας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τάξεως ὀπαδῶν. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι προταθέντος ὑπὸ τῆς Ε ρήνης τοῦ Ταρασίου πολλοὶ μὲν εἴτε μὴ εἰδότες τὸν ἄνθρωπον εἴτε καὶ μὴ ἀκούσαντες τὸ ὄνομα τοῦ προταθέντος, ἐσιώπησαν, ἄλλοι δὲ παρεσκευασμένοι ὄντες καὶ πλησιέστερον εἰς τὴν βασίλισσαν ἱστάμενοι ἀνευφήμησαν μετὰ θορύβου τὸν ὑποψήφιον αὐτῆς. Ἀλλὰ τότε ἡ βασίλισσα παρετήρησεν, ὡς προείπομεν, ὅτι ὁ Ταράσιος ἀπειθεῖ, καὶ προσεκάλεσεν αὐτὸν ἀμέσως νὰ ἐξηγήσῃ τίνος ἕνεκα ἀπειθεῖ. «Καὶ εἰπάτω, ἀνεφώνησε, κατὰ Θεοφάνην, δι᾽ ἣν αἰτίαν οὐ δέχεται τὴν ψῆφον τῆς βασιλείας καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ· ὁ δὲ ἀπελογήσατο τῷ λαῷ λέγων· Οἱ τῆς ἀμωμήτου πίστεως ἡμῶν τῶν χριστιανῶν φύλακες καὶ ζηλωταὶ τῶν εἰς δόξαν Θεοῦ γινομένων πιστοὶ βασιλεῖς ἡμῶν, πάντων τῶν εἰς ἀρέσκειαν αὐτοῦ καὶ συμφέρον ἡμῶν τὴν φροντίδα ποιούμενοι, μάλιστα δὲ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ νῦν ἐπιμελῶς διαμεριμνήσαντες καὶ διανοηθέντες τοῦ ἀρχιερέα προχειρισθῆναι ἐν ταύτῃ τῇ βασιλίδι αὐτῶν πόλει, ἐπὶ τὸν εὐσεβῆ αὐτῶν νοῦν με ἀνέλαβον καὶ φανερῶς μοι τὸ βεβουλευμένον αὐτοῖς ἐξειπεῖν ἐκέλευσαν. Ἐμοῦ δὲ πρὸς τοῦτο ἀνάξιον ἐμαυτὸν ἀποφηναμένου καὶ μηδεμίαν συγκατάθεσιν ποιησαμένου εἰς τὸ ζυγὸν τοῦ φορτίου μὴ δυνάμενόν με βαστάσαι ἢ ὑπενεγκεῖν, ἐκέλευσάν με προσαγαγεῖν εἰς τὸ πρόσωπον ὑμῶν· διότι καὶ σύμψηφοι γεγόνατε τῇ βουλῇ ταύτῃ. Καὶ νῦν, ὦ ἄνδρες, φοβούμενοι

τὸν Θεὸν καὶ ἔχοντες αὐτὸν ἀεὶ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, οἱ τῇ Χριστοῦ κλήσει τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν ὀνομαζόμενοι, χριστιανοὶ λέγω, ἀκούσατε βραχὺν λόγον ἀπολογίας παρὰ τῆς ἡμετέρας ἀτελείας καὶ οὐθενότητος. Ἐγὼ μὲν εἴ τι τοῖς εὐσεβέσιν ἡμῶν βασιλεῦσι καὶ κατὰ πάντα ὀρθοδόξοις ἀπελογησάμην καὶ ἐνώπιον ὑμῶν προσαπολογοῦμαι· φόβῳ συνέχομαι συγκαταθέσθαι ἐπὶ τῇ ψήφῳ ταύτῃ καὶ εὐλαβοῦμαι ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ προσδραμεῖν οὕτως καὶ ὡς ἔτυχεν ἀπερισκέπτως, ἵνα μὴ ὑποπέσω φοβερῷ κατακρίματι. Εἰ γὰρ ὁ θείων φωνῶν ἀκροασάμενος, οὐρανόν τε ἐσχηκὼς παιδευτήριον καὶ παραδείσου θεωρὸς γενόμενος, ἀκούσας τε ἄρρητα ῥήματα καὶ βαστάσας τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἐνώπιον ἐθνῶν καὶ βασιλέων, Παῦλος ὁ θεῖος ἀπόστολος, Κορινθίοις γράφων ἔλεγε· μήπως ἄλλοις κηρύξας αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι, πῶς ἐγώ, ὁ τῷ κόσμῳ συναναστρεφόμενος καὶ μετὰ λαϊκῶν ἠριθμημένος καὶ στρατευόμενος ἐν βασιλικαῖς ὑπηρεσίαις, οὕτως χωρὶς ἀνακρίσεως καὶ περισκέψεως δύναμαι εἰσπηδῆσαι εἰς τὸ τῆς ἱερωσύνης μέγεθος; Φοβερὸν τὸ ἐγχείρημα πρὸς τὴν ἐμὴν σμικρότητα, θρασὺ τὸ ἐπιτήδευμα. Ἡ δὲ αἰτία τοῦ φόβου καὶ τῆς ἐμῆς παραιτήσεως ἐστὶν αὕτη. Ὁρῶ καὶ βλέπω τὴν ἐπὶ τὴν πέτραν Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν τεθεμελιωμένην ἐκκλησίαν αὐτοῦ διεσχισμένην νῦν καὶ διῃρημένην καὶ ἡμᾶς ἄλλοτε ἄλλως λαλοῦντας καὶ τοὺς τῆς Ἀνατολῆς ὁμοπίστους ἡμῶν χριστιανοὺς ἑτέρως, καὶ συμφωνοῦντας αὐτοῖς τοὺς τῆς δύσεως· ἀλλοτριουμένους δὲ ἡμᾶς ἐκείνων ἁπάντων καὶ καθ' ἑκάστην ὑπ' αὐτῶν ἀναθεματιζομένους· δεινόν ἐστι τὸ ἀνάθεμα, πόρρω τοῦ Θεοῦ βάλλει καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐκδιώκει ἀπάγον εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον. Οὐκ οἶδεν ὁ τῆς ἐκκλησίας ὅρος καὶ νόμος ἔριν καὶ φιλονεικίαν ἀλλ' ὥσπερ οἶδεν ἓν βάπτισμα, μίαν πίστιν, οὕτω καὶ συμφωνίαν μίαν ἐπὶ παντὸς πράγματος ἐκκλησιαστικοῦ. Οὐδὲν γάρ ἐστιν ἀπόδεκτον καὶ εὐάρεστον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ὡς τὸ ἑνωθῆναι ἡμᾶς καὶ γενέσθαι μίαν καθολικὴν ἐκκλησίαν, καθ' ἃ καὶ ἐν τῷ συμβόλῳ τῆς εἰλικρινοῦς ἡμῶν πίστεως ὁμολογοῦμεν, καὶ αἰτοῦμεν, ἀδελφοί, (οἶμαι δὲ καὶ ὑμεῖς, ἐπειδὴ γινώσκω τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ ἔχειν ὑμᾶς), παρὰ τῶν εὐσεβεστάτων καὶ ὀρθοδόξων βασιλέων ἡμῶν σύνοδον οἰκουμενικὴν συναθροισθῆναι, ἵνα γενώμεθα οἱ τοῦ ἑνὸς Θεοῦ ἕν, καὶ οἱ τῆς τριάδος ἡνωμένοι καὶ ὁμόψυχοι καὶ ὁμότιμοι, οἱ τῆς κεφαλῆς ἡμῶν Χριστοῦ σῶμα ἓν συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον, οἱ τοῦ ἁγίου πνεύματος οὐ κατ' ἀλλήλων, ἀλλὰ σὺν ἀλλήλοις, οἱ τῆς ἀληθείας τὸ αὐτὸ φρονοῦντες καὶ λέγοντες καὶ μὴ ᾖ ἔρις καὶ διχοστασία ἐν ἡμῖν, ὅπως ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν φρουρήσῃ πάντας ἡμᾶς. Καὶ εἰ μὲν κελεύουσιν οἱ τῆς ὀρθοδοξίας πρόμαχοι βασιλεῖς ἡμῶν ἐπὶ τῇ ἐμῇ αἰτήσει ἐπινεῦσαι, συγκατατίθημι κἀγὼ καὶ τὴν κέλευσιν αὐτῶν ἐκπληρῶ καὶ ὑμῶν τὴν ψῆφον ἀσπάζομαι· εἰ δὲ μήγε, ἀδυνάτως ἔχω τοῦτο ποιῆσαι, ἵνα μὴ ὑποβληθῶ τῷ ἀναθέματι, καὶ εὑρεθῶ καταδεδικασμένος ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ κριτοῦ τῆς δικαιοσύνης, ἔνθα οὔτε βασιλεύς, οὔτε ἱερεύς, οὔτε ἄρχοντες, οὔτε πλῆθος ἀνθρώπων δύνανταί με ἐξελέσθαι. Καὶ εἴ τί ἐστιν ἀρεστὸν ὑμῖν, ἀδελφοί, δότε τῆς ἐμῆς ἀπολογίας, φράσατε δὲ μᾶλλον αἰτήσεως ἀπόκρισιν».

Ἐνταῦθα καταπαύσαντος τοῦ λόγου τοῦ Ταρασίου, ὁ Θεοφάνης ἀξιοῖ πάλιν ὅτι πάντες ἤκουσαν ἀσμένως τὰ λεχθέντα καὶ συνεφώνησαν νὰ συγκροτηθῇ ἡ σύνοδος. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ταρασίου, ὃν συνέγραψεν ὁ Ἰγνάτιος, καὶ ἔτι μᾶλλον ἐκ τῶν πρακτικῶν τῆς δευτέρας ἐν Νικαίᾳ συνόδου, περὶ ἧς μετ' ὀλίγον, δηλοῦται ὅτι πολλαὶ φωναὶ ἠγέρθησαν ἐν τῇ συνελεύσει κατὰ τῶν δοξασιῶν τὰς ὁποίας ἐξήνεγκεν ὁ ὑποψήφιος τῆς βασιλίσσης. Τοῦτο συνάγεται προσέτι καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν λόγων, οὕς, κατὰ Θεοφάνην, ἐπήνεγκεν ὁ Ταράσιος. Τῷ ὄντι ὁ χρονογράφος, ἅμα εἰπὼν ὅτι πάντες

Η ΕΠΙΔΡΑΣΙΣ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΕΝ ΙΣΠΑΝΙΑ:
ΤΟ ΤΕΜΕΝΟΣ ΤΗΣ ΚΟΡΔΟΥΗΣ

(Τὰ μωσαϊκὰ κατεσκευάσθησαν ὑπὸ τεχνιτῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως.)

ἐπεδοκίμασαν τοὺς λόγους τοῦ ὑποψηφίου, ἐπιφέρει· «ὁ δὲ Ταράσιος πάλιν πρὸς τὸν λαὸν διαλεγόμενος ἔφη· ὅτι Λέων ὁ βασιλεὺς κατέστρεψε τὰς εἰκόνας καὶ ἡ σύνοδος, ὅτε ἐγένετο, κατεστραμμένας αὐτὰς εὗρεν· καὶ διότι διὰ βασιλικῆς χειρὸς κατεστράφησαν, πάλιν ζήτησιν ἔχει τὸ κεφάλαιον, ὅτι ἀρχαίαν συνήθειαν παραδεδομένην ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ κατετόλμησαν, ὡς ἔδοξεν αὐτοῖς, ἀφανίσαι· ἀλλ' ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ οὐ δέδεται, ἀποστολικῶς εἰπεῖν». Ἂν ὁ λόγος τοῦ Ταρασίου ἐνεκρίνετο ὑφ' ὅλων τῶν παρόντων, τίς ἦτο ἡ ἀνάγκη τῆς τοιαύτης κατὰ προσθήκην ἐξηγήσεως καὶ δικαιολογίας; Ἡ πρόθεσις αὐτοῦ ἦτο σαφὴς καὶ πλήρης. Ὁ Ταράσιος προέτεινε τὴν συγκρότησιν συνόδου οἰκουμενικῆς ἵνα καταπαύσῃ ἡ ἐπικρατοῦσα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἔρις καὶ διχοστασία καὶ εἶπεν ὅτι μόνον ἐπὶ τῷ ὅρῳ τούτῳ δέχεται τὴν πατριαρχίαν. Τεθέντος ὅτι ὁ ὅρος ἐγένετο δεκτός, ἡ συνέλευσις δὲν εἶχε παρὰ νὰ διαλυθῇ ἄνευ περαιτέρω λόγων. Ἀλλ' ἐξ ἐναντίας πολλοί, ὡς φαίνεται, παρετήρησαν ὅτι εἶναι περιττὴ ἡ συγκρότησις νέας συνόδου, ἀφοῦ πρὸ τριάκοντα μόλις ἐνιαυτῶν εἶχε συγκροτηθῇ οἰκουμενικὴ σύνοδος καὶ εἶχεν ἀποφανθῇ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, καταργήσασα τὴν τῶν εἰκόνων προσκύνησιν. Οὕτω καὶ μόνον τοὐλάχιστον ἐξηγεῖται πῶς ὁ Ταράσιος ἠναγκάσθη αὖθις λαβὼν τὸν λόγον νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ σύνοδος δὲν κατέλυσε τὰς εἰκόνας, ὅτι εὗρεν αὐτὰς καταλυθείσας, ὅτι ἡ κατάλυσις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ βασιλέως Λέοντος καὶ ὅτι, ἐπειδὴ αὐτογνωμόνως ἔπραξαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου οἱ βασιλεῖς, πρέπει πάλιν νὰ ἐξετασθῇ τὸ ζήτημα ἵνα θριαμβεύσῃ ἡ ἀλήθεια. Ἡ ἀπάντησις αὕτη δὲν ἦτο πολὺ ἰσχυρά, διότι εἶχε μὲν καταλύσει τὰς εἰκόνας ὁ Λέων ἀλλ' ἡ ἐπελθοῦσα οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἥτις ἦτο παντοδύναμος καὶ ἠδύνατο νὰ καταργήσῃ τὸν τόμον τοῦ Λέοντος, ἀπ' ἐναντίας ἐπεκύρωσεν αὐτόν. Ἀλλὰ λέγεται μὲν ὅτι ἡ βασίλισσα συνήγαγε τὸν λαὸν καὶ τοὺς ἐν τέλει εἰς Μαγναύραν τὸ πιθανώτερον ὅμως εἶναι ὅτι ἐφρόντισε νὰ συγκροτήσῃ τὴν συνέλευσιν εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἔχῃ τὴν πλειονοψηφίαν αὐτῆς. Ὅθεν ἡ φωνὴ τῶν ἀντιδοξούντων ἐκαλύφθη ὑπὸ τῆς φωνῆς τῶν ὀπαδῶν τῆς βασιλίσσης· καὶ ἡ συνέλευσις διελύθη, ἀφοῦ ἐσημειώθη εἰς τὰ πρακτικὰ ὅτι ἐξελέξατο πατριάρχην τὸν Ταράσιον καὶ ὅτι ἐπέτρεψεν αὐτῷ νὰ συγκαλέσῃ οἰκουμενικὴν σύνοδον, ἵνα ρυθμίσῃ τὸ περὶ τῶν εἰκόνων ζήτημα.

Τῇ 25 Δεκεμβρίου 784 ἐχειροτονήθη ὁ Ταράσιος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐν τῷ ἅμα ἤρχισε νὰ παρασκευάζῃ τὴν συγκρότησιν τῆς συνόδου. Πρὸ πάντων ἐδέησε νὰ ἐπαναληφθῶσιν αἱ σχέσεις μετὰ τῶν ἐπισκόπων τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς, δηλαδὴ μετὰ τοῦ πάπα Ρώμης καὶ τῶν πατριαρχῶν Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καὶ Ἀλεξανδρείας. Ἐπειδὴ ἅπαντες οὗτοι οἱ ἀρχιερεῖς ἦσαν ζηλωταὶ τῆς τῶν εἰκόνων προσκυνήσεως, ὁ δὲ Ταράσιος προεχειρίσθη ἵνα καθιερώσῃ τὴν τῶν εἰκόνων ἀναστήλωσιν, αἱ πρὸς αὐτοὺς σχέσεις τοῦ νέου οἰκουμενικοῦ πατριάρχου δὲν ἠδύναντο νὰ εἶναι εἰμὴ εὐκολώταται. Ὡς πρὸς τὸν πάπαν ὅμως ἀνεφύησαν δυσκολίαι τινές, αἱ ὁποῖαι κατ' ἀρχὰς ᾠκονομήθησαν, ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου ἔμελλον νὰ παραγάγωσι νέας ἀφορμὰς διενέξεων. Εἰς τὸν τότε ἀρχιερατεύοντα ἐν Ρώμῃ Ἀδριανὸν Α΄ ἔπεμψεν ὁ Ταράσιος ὡς ἀποκρισιάριον τὸν ἱερέα Γεώργιον καὶ διὰ τούτου τὰ συνοδικὰ αὐτοῦ γράμματα καὶ τὸν λίβελλον, ἤτοι τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Ϛ΄ καὶ ἡ Εἰρήνη ἔπεμψαν εἰς τὸν αὐτὸν ἀρχιερέα ἐπιστολήν, δι' ἧς μετὰ πλείστης πρὸς αὐτὸν εὐλαβείας ὁμιλοῦντες προσεκάλουν αὐτὸν νὰ παρευρεθῇ αὐτοπροσώπως εἰς τὴν μέλλουσαν νὰ συγκροτηθῇ σύνοδον, ἐν περιπτώσει δὲ κωλύματος νὰ στείλῃ ἐπιτηδείους πρὸς τοῦτο πρεσβευτάς. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ πάπας ἥρπασε προθύμως τὴν εὐκαιρίαν

ταύτην, ἵνα ἐπαναλάβῃ καὶ ἐνισχύσῃ τὰς κυριαρχικὰς αὐτοῦ ὡς πρὸς τὴν Ἀνατολὴν ἀξιώσεις. Τοιαύτη τῷ ὄντι ὑπῆρξεν ἡ κυριωτάτη ἔννοια τῆς ἀπαντήσεως τὴν ὁποίαν ἔπεμψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν διὰ τοῦ οἰκονόμου τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ Πέτρου καὶ τοῦ ἡγουμένου τοῦ ἁγίου Σάββα, Πέτρου ὡσαύτως καλουμένου, οὓς καὶ πρεσβευτὰς αὐτοῦ διώρισεν. Εἰς τὴν βασίλισσαν καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς ἔγραψε τῇ 27 Ὀκτωβρίου 758 διὰ μακρῶν περὶ τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῆς σημασίας τῆς τῶν εἰκόνων προσκυνήσεως, ἐπήνεσε τὴν περὶ αὐτῶν γενομένην ἀπόφασιν, ἣν καὶ αὐτὸς καὶ οἱ προκάτοχοί του εἶχον πρὸ καιροῦ ἐπιμόνως συμβουλεύσει, καὶ ὑπέδειξε πῶς ἔδει νὰ πραγματευθῇ τὸ ζήτημα ἐν τῇ προκειμένῃ συνόδῳ. Ὑπέσχετο δὲ τῇ βασιλείᾳ νέαν λαμπρότητα καὶ περιφανεῖς κατὰ τῶν βαρβάρων νίκας, ἂν κατορθώσῃ τὴν δικαίαν καὶ θεάρεστον τῶν εἰκόνων ἀναστήλωσιν, ὡς ὑπόδειγμα, οὕτως εἰπεῖν, ἀναφέρων τὸν ἡγεμόνα τῶν Φράγκων Κάρολον, ὅστις διὰ τῆς εὐλαβείας αὐτοῦ καὶ τῆς εἰς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης ἀφοσιώσεως ἠξιώθη ἐν ἅπασι τῆς τοῦ Θεοῦ εὐλογίας. Ἐνταῦθα ὅμως ὁ Ἀδριανὸς Α΄ προέτρεψε τὸν Κωνσταντῖνον καὶ τὴν Εἰρήνην νὰ σέβωνται τὴν ρωμαϊκὴν ἐκκλησίαν ὡς πνευματικὴν μητέρα, ὡς κεφαλὴν ὅλων τῶν ἐκκλησιῶν, ὅπως ἔπραξαν ἅπαντες οἱ ὀρθόδοξοι αὐτῶν προκάτοχοι. Διότι, ἐπιφέρει, ὁ ὕπατος τῶν ἀποστόλων Πέτρος, ὅστις πρῶτος ἐκάθισεν ἐπὶ τῆς ἀποστολικῆς ταύτης ἕδρας, κατέλιπε τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ εἰς τοὺς διαδόχους ὅσοι μέχρι συντελείας τοῦ αἰῶνος μέλλουσι νὰ καθίσωσιν ἐπὶ τῆς ἕδρας ἐκείνης καὶ διεβίβασεν εἰς αὐτοὺς τὴν παντοδυναμίαν ἣν παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἔλαβεν. Οὐδὲ ἠρκέσθη ὁ Ἀδριανὸς εἰς τὴν γενικὴν ταύτην ἀξίωσιν ἀλλ' ἀκριβέστερον ὁμιλήσας πρῶτον ἀπήτησε ν' ἀποδοθῶσιν εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἕδραν τὰ ὑπὸ τῶν τῆς μεταρρυθμίσεως βασιλέων βιαίως ἀφαιρεθέντα ἀπ' αὐτῆς πατριμόνια τοῦ ἁγίου Πέτρου καὶ τὰ χρήματα ὅσα ἐστέλλοντο ἄλλοτε εἰς Ῥώμην πρὸς συντήρησιν καὶ διακόσμησιν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἡ ἐπὶ πολλῶν ἑλληνικῶν χωρῶν δικαιοδοσία, ἵνα συμπληρωθῇ τοιουτοτρόπως τὸ ἔργον τῆς ἀποκαταστάσεως καὶ τῆς συνδιαλλαγῆς. Δεύτερον ἐπερειδόμενος εἰς ὅσα καὶ οἱ προκάτοχοι αὐτοῦ ἔπραξαν ἐμέμφθη τὸν ἐν τῇ βασιλικῇ ἐπιστολῇ ἀποδοθέντα τῷ Ταρασίῳ τίτλον τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου καὶ τὴν ἐκ τοῦ παραχρῆμα ἀπὸ λαϊκοῦ εἰς ἀρχιερέα ἀναγόρευσιν αὐτοῦ. Ὡσαύτως καὶ ἐν τῇ ἀποκρίσει ἣν συγχρόνως ἔπεμψε πρὸς τὸν Ταράσιον ἀπεδοκίμασεν ὁ Ἀδριανὸς τὴν ἀντικανονικήν, ὡς ἠξίου, προχείρισιν αὐτοῦ ἀπὸ λαϊκοῦ εἰς ἐπίσκοπον, ἀφορῶν ὅμως εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν τοῦ νέου πατριάρχου καὶ εἰς τὴν δυσχέρειαν τῶν περιστάσεων συναινεῖ ἐπιεικῶς εἰς τὰ γενόμενα. Προτρέπει δ' αὐτὸν ν' ἀσχοληθῇ μετὰ ζήλου εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀποκαταστάσεως, ἀπαιτεῖ ἰδίως νὰ καταδικασθῇ ἐν τῇ νέᾳ συνόδῳ ἡ ψευδοσύνοδος τοῦ 754 καὶ δὲν λησμονεῖ νὰ ὑπομνήσῃ καὶ εἰς τὸν Ταράσιον τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας, ἣν ρητῶς ἀποκαλεῖ κεφαλὴν ὅλων τῶν ἐκκλησιῶν. Ἐπὶ πᾶσι συνιστᾷ ὁ Ἀδριανὸς εἰς τὸν Ταράσιον τοὺς πρεσβευτὰς αὐτοῦ, οὓς εἶχε συστήσει καὶ εἰς τὴν βασίλισσαν. Παρὰ δὲ τῶν πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς, πρὸς τοὺς ὁποίους εἶχε γράψει συγχρόνως ὁ Ταράσιος, οὐδεμία ἦλθεν ἀπάντησις. Οἱ πατριάρχαι οὗτοι, οἵτινες ἦσαν τότε Ἀλεξανδρείας μὲν Πολιτιανός, Ἀντιοχείας δὲ Θεοδώρητος, Ἱεροσολύμων δὲ Ἠλίας, εἶναι ἄδηλον ἂν ὅλως ἔλαβον τὰ ἐπισταλέντα αὐτοῖς γράμματα. Καὶ ὅμως προσῆλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν δύο μοναχοί, Θωμᾶς καὶ Ἰωάννης καλούμενοι, ὧν ὁ μὲν ἦτο ἱερεὺς καὶ ἀββᾶς μονῆς τινος ἐν Αἰγύπτῳ ὁ δὲ ἱερεὺς καὶ σύγκελλος ἐν Ἀντιοχείᾳ, οἵτινες παρέστησαν ὡς ἀντιπρόσωποι ἕκαστος τῶν τριῶν ἐκείνων ἀρχιερέων. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ θερμότατοι τῶν εἰκόνων ὀπαδοὶ ἐκ τῶν νεωτέρων ὁμολογοῦσιν ὅτι οὐδεμίαν εἶχον πρὸς τοῦτο πληρεξουσιότητα.

Ὅτε ἐν ἀρχῇ τοῦ 786 ἔφθασαν εἰς Κωνσταντινούπολιν οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα καὶ οἱ ὑποτιθέμενοι ἐκεῖνοι ἐπίτροποι τῶν τριῶν ἀνατολικῶν θρόνων, ἡ Εἰρήνη καὶ ὁ υἱὸς αὐτῆς ἀπεδήμουν εἰς Θρᾴκην, ἀλλ' ὁ Σταυράκιος ἐπειγόμενος νὰ τελειώσῃ τὸ παρασκευαζόμενον παρ' αὐτοῦ ἔργον προέτρεψε τὸν Ταράσιον νὰ προσκαλέσῃ τοὺς ἀρχιερεῖς εἰς σύνοδον, μὴ περιμένων τὴν ἐπάνοδον τῶν βασιλέων. Καὶ ἤρχισαν λοιπὸν νὰ συνέρχωνται οἱ προσκληθέντες, ὧν ὅμως οἱ πλεῖστοι δὲν ἦσαν παντάπασι διατεθειμένοι νὰ συμπράξωσι μετὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τοῦ λογοθέτου. Ὅθεν συνῆλθον εἰς προπαρασκευαστικὰς συνεδριάσεις, ἵνα βουλευθῶσι πῶς ἔχουσι νὰ πολιτευθῶσι πρὸς ἀνατροπὴν τῶν διενεργουμένων, πᾶσα δὲ ἡ πόλις δεινῶς ἐκ τούτου ἐταράχθη. Ἀλλ' ὁ Ταράσιος ἀντιπαρέστη διὰ πολλῆς τόλμης καὶ δεξιότητος. Κατὰ τὰ ἀνέκαθεν κεκανονισμένα καὶ μέχρι τῆς σήμερον παρ' ἡμῖν ἰσχύοντα σύνοδος ἢ καὶ πᾶσα ἄλλη ἱερατικὴ πρᾶξις δὲν ἐπιτρέπεται παρ' ἐνορίαν, ὅ ἐστι ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ κατὰ τόπον ἀρχιερέως. Ὅθεν ὁ Ταράσιος, ὡς ἀρχιερεὺς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπεφήνατο τὰς συναθροίσεις ἐκείνας παρανόμους καὶ ἠπείλησεν ἀφορισμὸν κατὰ παντὸς ὅστις ἤθελε λάβει μέρος εἰς τοιαύτας παρασυναγωγάς. Συγχρόνως δ' ἐπανελθούσης καὶ τῆς βασιλίδος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὥρισε τὴν 17 Αὐγούστου 786 ὡς ἡμέραν τῆς συγκροτήσεως τῆς νέας οἰκουμενικῆς συνόδου ἐν τῷ ναῷ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀπεδείχθη τρανῶς ὁπόσον ἰσχυρότεροι ἠθικῶς τε καὶ ὑλικῶς ἦσαν οἱ ὀπαδοὶ τῆς μεταρρυθμίσεως, ὁσηδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ προσωπικὴ ἀξία τοῦ Ταρασίου. Ἔτι ἀπὸ τῆς προτεραίας κατέλαβεν ὁ στρατὸς τὰ περὶ τὴν ἐκκλησίαν, ἀποφηνάμενος ὅτι πράττει τοῦτο ἵνα προστατεύσῃ τοὺς προμάχους τῆς μεταρρυθμίσεως ἐπισκόπους κατὰ πάσης βιαιοπραγίας τῆς αὐλῆς. Ὁ γενναῖος Ταράσιος δὲν ἐπτοήθη ἐκ τούτου· προσελθὼν κατὰ τὴν ὡρισμένην ἡμέραν καὶ ὥραν εἰς τὸν ναὸν μετὰ τῶν ἐπισκόπων εἰσῆλθεν εἰς τὸν χορόν, διέταξε νὰ κλείσωσι τὰς πύλας καὶ ἐκήρυξε τὴν ἔναρξιν τῆς συνόδου. Τότε ὅμως φοβερὸς ἠγέρθη περὶ τὴν ἐκκλησίαν θόρυβος· οἱ στρατιῶται ἠπείλησαν ὅτι θέλουσι διαρρήξει τὰς πύλας, ἐὰν δὲν ἐπιτρέψωσιν αὐτοῖς νὰ εἰσέλθωσιν· ὥστε ἐδέησε νὰ ἐνδώσωσιν εἰς τὴν ἀπαίτησιν ταύτην καὶ ν' ἀρχίσωσι τὴν συνεδρίασιν αὐτῶν παρόντων. Παρευρίσκοντο δὲ εἰς αὐτὴν καὶ οἱ βασιλεῖς θεωροῦντες τὰ γινόμενα ἐκ τῶν κατηχουμένων. Ἀρξαμένης λοιπὸν οὕτω τῆς συνεδριάσεως, οἱ περὶ τὸν Ταράσιον ἀρχιερεῖς προέτειναν ν' ἀναγνωσθῶσι πρὸ πάντων ἀρχαῖαί τινες συνοδικαὶ πράξεις διαγορεύουσαι ὅτι σύνοδος οἰκουμενικὴ δὲν δύναται νὰ συγκροτηθῇ ἄνευ συμφωνίας ὅλων τῶν πατριαρχῶν. Ὁ σκοπὸς ἦτο νὰ προσβληθῇ οὕτως ἐκ πρώτης ἀφετηρίας τὸ κῦρος τῆς τελευταίας

Ὁ ἅγιος Δημήτριος καὶ προσκυνητής
(Ψηφιδωτὸν τοῦ Ϛ´ αἰῶνος. Ἅγιος Δημήτριος Θεσσαλονίκης)

συνόδου, ἐν ᾗ, ὡς γνωρίζομεν, δὲν παρεκάθισαν οὔτε αὐτοπροσώπως οὔτε δι' ἐπιτρόπων ὁ πάπας καὶ οἱ ἀνατολικοὶ πατριάρχαι. 'Αλλ' οἱ μεταρρυθμισταὶ ἀντιπαρετήρησαν ὅτι, τούτου δοθέντος, οὔτε ἡ παροῦσα σύνοδος δύναται νὰ λογισθῇ νομίμως συγκεκροτημένη, διότι οἱ μοναχοὶ Θωμᾶς καὶ 'Ιωάννης δὲν ἠδύναντο νὰ ἐκληφθῶσι σπουδαίως ὡς ἐπίτροποι τῶν τριῶν ἀνατολικῶν θρόνων καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα ἦσαν μὲν πρεσβευταὶ αὐτοῦ ἀλλὰ δὲν ἐφωδιάσθησαν διὰ πληρεξουσιότητος ἀποχρώσης, ἵνα γίνωσι δεκτοὶ ἐν τῇ συνόδῳ ὡς ἀντιπρόσωποι ὅλων τῶν δυτικῶν ἐκκλησιῶν. Τὸ στρατιωτικὸν ἀκροατήριον ἐπεκρότησεν εἰς τὴν ἔνστασιν ταύτην, ἡ δὲ Εἰρήνη, βλέπουσα ὅτι οὔτε ν' ἀναιρέσῃ τὸ ἐπιχείρημα ἐκεῖνο ἠδύνατο οὔτε νὰ ἐκφοβίσῃ τὴν πλειονοψηφοῦσαν ἀντιπολίτευσιν εἶχε τρόπον, ἔπεμψεν ἀπὸ τῶν κατηχουμένων ἕνα τῶν περὶ αὐτὴν ἀξιωματικῶν πρὸς τὸν Ταράσιον ἵνα προτρέψῃ αὐτὸν νὰ ἐνδώσῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος. Ὅθεν ὁ πατριάρχης μετὰ τῶν ὁμοδόξων ἐπισκόπων ἐγερθέντες ἀπεχώρησαν ἀμέσως. 'Αλλ' οἱ πολυάριθμοι αὐτῶν ἀντίπαλοι παρέμειναν συνεδριάζοντες, ἀνέγνωσαν καὶ ἐνεκωμίασαν τὰς ἀποφάσεις τῆς προηγουμένης συνόδου καὶ δὲν διελύθησαν εἰμὴ ἀφοῦ ἐκύρωσαν καὶ αὖθις τὰ πρακτικὰ αὐτῆς. Ἴσως ἠδύναντο νὰ προβῶσι περαιτέρω, ἴσως ἠδύναντο νὰ δικάσωσι καὶ νὰ καταδικάσωσι τὸν Ταράσιον καὶ νὰ προκαλέσωσι τὴν ἐκλογὴν νέου πατριάρχου· ἀλλὰ ταῦτα πράττουσα ἡ παροῦσα σύνοδος ἤθελε περιέλθει εἰς ῥῆξιν ἄσπονδον πρὸς τὴν βασιλείαν, ὅπερ ἠθέλησε νὰ ἀποφύγῃ, ἐνῷ περιορισθεῖσα εἰς τὸ νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀδυναμίαν ταύτης καὶ νὰ κυρώσῃ τὴν προηγουμένην σύνοδον ἐνόμισεν ὅτι ἔλυσεν εἰρηνικῶς καὶ ὁριστικῶς τὸ ζήτημα. Τὴν περὶ τοῦ προκειμένου μετριοπάθειαν τῶν ὀπαδῶν τῆς μεταρρυθμίσεως ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ καὶ αὐτὸς ὁ Θεοφάνης, διότι, ἀφοῦ ἐβεβαίωσε τὴν νίκην αὐτῶν, ἐπιφέρει· «καὶ τοῦ Θεοῦ χάριτι οὐδένα ἠδίκησαν οἱ μανιώδεις ἐκεῖνοι καὶ ἀπάνθρωποι καὶ οὕτω διαλυθείσης τῆς συνόδου ἀπῆλθεν ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια». Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οὐδὲν ἧττον ὑβρίζει αὐτούς· λησμονεῖ ὅμως ὅτι παρέχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐρωτήσωμεν τίς ἄρα εἶναι ὁ μανιώδης καὶ ὁ ἀπάνθρωπος, ὁ οὐδένα ἀδικήσας κατὰ τὴν ὁμολογίαν τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ ἢ ὁ ἀποκαλῶν μανιώδη καὶ ἀπάνθρωπον τὸν οὐδένα ἀδικήσαντα;

'Η μεταρρύθμισις λοιπὸν ἐφαίνετο θριαμβεύουσα καὶ ἤθελε τῷ ὄντι θριαμβεύσει, ἐὰν ἡ Εἰρήνη δὲν ἀπεφάσιζε νὰ καταβάλῃ αὐτὴν διὰ παντὸς τρόπου, ἔστω καὶ διὰ τῆς θυσίας τῶν πολυτιμοτάτων τοῦ κράτους συμφερόντων. 'Εκ τῶν πρὸ μικροῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει γενομένων ἡ βασίλισσα ἐπείσθη ὅτι τὸ κύριον πρὸς τοῦτο κώλυμα ἦτο ὁ στρατός. Αὕτη δὲ τοῦ στρατοῦ ἡ ὑπὲρ τῆς ἀναμορφώσεως ἀφοσίωσις εἶναι ἓν τῶν περιεργοτέρων καὶ διδακτικωτέρων φαινομένων τῆς ἱστορίας τῶν χρόνων τούτων. Ὁ στρατὸς ἐκπροσωπεῖ πάντοτε τὸ πρακτικώτερον πάσης κοινωνίας μέρος, ὁσάκις, ὅπως συνέβαινε κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, δὲν διετέλει ἐν ἀργίᾳ ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἀδιαλείπτως ἠγωνίζετο ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης. Στρατὸς τοιοῦτος εἶναι φυσικώτατον νὰ συναισθάνεται ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην κοινωνικὴν τάξιν τὴν ἀξίαν τῆς προσωπικῆς ἐνεργείας καὶ ἀρετῆς. 'Αλλ' αὐτὴν δὴ ταύτην τὴν ἀξίαν προσέβαλλον ἄρδην τὰ δόγματα τῶν ἀντιπάλων τῆς μεταρρυθμίσεως, ἰδίως τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως, ἥτις ἡρμήνευε πᾶν ὅ,τι γενναῖον ἢ ἀγεννὲς πράττεται ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ οὐχὶ διὰ τῆς δραστηριότητος ἢ τῆς ἀδρανείας τοῦ ἀνθρώπου ἀλλὰ διὰ τῆς ἀκαταμαχήτου ἐπιδράσεως θαυματουργοῦ τινος δυνάμεως, ἣν ἀπέδιδεν εἰς τὰ ἐξωτερικὰ τῆς πίστεως σύμβολα. 'Η δὲ ἀντίθεσις αὕτη τῶν δύο δογμάτων ἦτο καταφανεστέρα εἰς τὸν στρατιώτην, ὅστις καθημέραν ἐλάμβανε πεῖραν ὅτι ἡ τύχη αὐτοῦ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς ἰδίας ἐνεργείας ἢ εἰς πάντα ἄλλον

πολίτην, ὅστις ὡς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἐπαγγέλματος ὅπερ μετήρχετο δὲν εἶχεν ἀδιάλειπτον τὴν συνείδησιν τῆς τοιαύτης ἀληθείας. Κατὰ τοῦτο ὁ στρατὸς ἐπεῖχεν ἐν τῇ κοινωνικῇ μερίδι ἥτις ἠσπάζετο τὴν ἀναμόρφωσιν ἣν τάξιν ἐπεῖχον οἱ μοναχοὶ ἐν τῇ κοινωνικῇ μερίδι ἥτις ἀπέκρουε πᾶσαν καινοτομίαν, διότι, ἂν ὁ στρατὸς διῆγε τὸν δραστηριώτερον καὶ πρακτικώτερον τῆς κοινωνίας βίον, οἱ μοναχοὶ διῆγον τὸν ἀδρανέστερον καὶ θεωρητικώτερον.

Ἐντεῦθεν, ἐπειδὴ σύνθημα τῆς μεταβολῆς ἦτο ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος, φυσικὸν ἦτο νὰ πρωταγωνιστῇ τῆς μεταβολῆς ὁ στρατός, ὅστις ἦτο ἡ ἐνσάρκωσις, οὕτως εἰπεῖν, τῆς δραστηριότητος ταύτης· πάλιν δέ, ἐπειδὴ σύμβολον τῆς παλινορθώσεως ἦτο ἡ περιστολὴ πάσης ἀνθρωπίνης δραστηριότητος, φυσικὸν ἦτο νὰ πρωταγωνιστῇ τῆς παλινορθώσεως τὸ μοναχικὸν τάγμα, ὡς ἐνσάρκωσις οὕτως εἰπεῖν τῆς ἀνθρωπίνης ἀδρανείας. Τούτων ἕνεκα τὸ πνεῦμα τῆς μεταρρυθμίσεως ἴσχυσεν ἀείποτε ἐν τῷ Ἀνατολικῷ κράτει εἰς τὸν στρατὸν μᾶλλον ἢ εἰς τὰς ἄλλας ὁμόφρονας κοινωνικὰς τάξεις καὶ τἀνάπαλιν τὸ πνεῦμα τῆς παλινορθώσεως ἴσχυσε μᾶλλον εἰς τὸ μοναχικὸν τάγμα ἢ εἰς τὰς ἄλλας ὁμόφρονας κοινωνικὰς τάξεις. Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ἐπὶ τῆς Εἰρήνης ὁ στρατός, ὡς ὀργανωθεὶς καὶ ἐκπαιδευθεὶς ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς μεταρρυθμίσεως, ἐφρόνει ὅσα ἐφρόνει ἐν μέρει καὶ διὰ τὴν ἐπιρροὴν ἣν ἔσῳζεν ἐπ' αὐτοῦ ἡ μνήμη τῶν βασιλέων ἐκείνων. Ἀλλὰ τοσοῦτον εἶναι βέβαιον ὅτι τὸ φρόνημα τοῦτο ἐνέκειτο φύσει εἰς τὸν στρατὸν ὥστε ἡ Εἰρήνη, καίτοι προσπαθήσασα νὰ προσοικειωθῇ αὐτόν, δὲν ἠδυνήθη νὰ μεταβάλῃ τὴν διάθεσίν του. Καὶ ἤδη ἀπελπισθεῖσα ἀπεφάσισε μὲν τὴν διάλυσιν αὐτοῦ καὶ τὴν συγκρότησιν νέου ἐκ στρατευσίμων τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν, ὅπου αἱ ἰδέαι τῆς μεταρρυθμίσεως ἐπεκράτουν ὀλιγώτερον ἢ ἐν Ἀσίᾳ, ἀλλὰ καὶ τοῦτο διαπράξασα οὐδὲν ἐπὶ τέλους κατώρθωσε, διότι κατὰ μικρὸν τὸ πνεῦμα τῆς ἀναμορφώσεως ἐπεκράτησεν ἐν τῷ νέῳ στρατῷ, ὅπως εἶχεν ἐπικρατήσει ἐν τῷ παλαιῷ.

Ἐννοεῖται ὅτι ἡ διάλυσις τῶν παλαιστράτων ἐκείνων, οἵτινες τοσάκις ἐνικηφόρησαν ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης καὶ τοσάκις ἐταπείνωσαν Μωαμεθανοὺς καὶ Βουλγάρους, ἔμελλε νὰ καταφέρῃ τραῦμα καίριον εἰς τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν τιμὴν τοῦ κράτους. Ἀλλ' ἡ Εἰρήνη ἦτο ἐκ τῶν κυβερνητῶν ὅσοι, ἵνα ἐπιτύχωσι τοῦ σκοποῦ, οὐδενὸς φείδονται τρόπου. Παρέχει δὲ ἡμῖν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὡς καὶ καθ' ἅπασαν αὐτῆς τὴν πολιτείαν τὸν ἀληθῆ τύπον τῶν αἰσθημάτων καὶ διανοημάτων ὑπὸ τῶν ὁποίων ἐφέροντο οἱ πλεῖστοι τῶν ἀντιμεταρρυθμιστῶν. Τί ἐκίνει τῷ ὄντι αὐτὴν εἰς τὸ νὰ ἀγωνισθῇ μετὰ τοσαύτης τέχνης καὶ μετὰ τοσούτου ζήλου εἰς τὴν κατάλυσιν τῶν δυνάμεων τῆς πολιτείας, ἐνῷ ἠδύνατο νὰ μεταχειρισθῇ τὴν ἀληθῶς ἀκοίμητον αὐτῆς δραστηριότητα εἰς τὸ νὰ παγιώσῃ μᾶλλον τὸ ἐνεστὼς καὶ τὸ μέλλον τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος; Μήπως εἶχε προσωπικόν τι συμφέρον νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τῶν ἀντιμεταρρυθμιστῶν, μὴ δυναμένη νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἰδίαν ἀρχὴν καὶ τὸ ἴδιον ἀξίωμα; Ἀλλ' εἴδομεν ὅτι ἡ μερὶς τῆς μεταρρυθμίσεως ἀπεδέχετο ἢ τοὐλάχιστον ἠνείχετο τὴν ἀρχὴν τῆς Εἰρήνης, καθ' ἧς δὲν ἀντηγωνίσθη ἐπὶ τέλους εἰμὴ ἀφοῦ αὕτη μὴ ἀρκεσθεῖσα εἰς τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων ἐκήρυξεν ἄσπονδον καθ' ὅλης τῆς μεταρρυθμίσεως πόλεμον. Προσωπικὸν ἄρα συμφέρον δὲν εἶχεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ Εἰρήνη, ὑπεκινεῖτο δὲ ὑπὸ ἑτέρου τινὸς ἐλατηρίου καί, ἵνα κατανοήσωμεν τὸ ἐλατήριον τοῦτο, δέον νὰ ἀνακαλέσωμεν εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν τὰς ποικίλας ἀποχρώσεις τῶν διαμαχομένων τούτων μερίδων. Ἀφ' ἑνὸς ἵσταντο οἱ πρεσβεύοντες ὅτι, ἵνα σωθῇ τὸ κράτος καὶ τὸ ἔθνος, ἀπαραίτητος ἦτο οὐ μόνον ἡ κοινωνικὴ ἀλλὰ καὶ ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις. Ταύτης τῆς μερίδος προΐσταντο οἱ ἀρχαῖοι τοῦ στρατοῦ ἡγεμόνες καὶ πολλοὶ τῶν ἀρχιερέων. Ἔπειτα ἤρχοντο

ὅσοι ἀναλογιζόμενοι τὴν ἐπίμονον τοῦ μεγάλου πλήθους ἀποστροφὴν πρὸς πᾶσαν ἐκκλησιαστικὴν μεταβολήν, περιῆλθον εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἀρκεῖ ἡ κοινωνικὴ μεταρρύθμισις, διατηρουμένων ἀπαραμειώτων τῶν ἐκκλησιαστικῶν παραδόσεων. Ταύτης τῆς μερίδος προΐστατο ὁ πατριάρχης Ταράσιος. Τελευταῖον εἰς τὴν ἄλλην ἄκραν ἀντιπαρίσταντο οἱ ἐπιζητοῦντες τὴν ἀνατροπὴν τῆς ὅλης μεταρρυθμίσεως· ταύτης τῆς μερίδος προΐστατο ὁ εὐνοῦχος Σταυράκιος. Ἀλλ' ὅλοι τῆς τελευταίας ταύτης μερίδος οἱ ὀπαδοὶ δὲν ἐκινοῦντο ὑπὸ τῶν αὐτῶν αἰσθημάτων καὶ διανοημάτων. Οἱ μὲν ἐπόθουν τὴν *κατάλυσιν τῆς μεταρρυθμίσεως, κυρίως διότι δι' αὐτῆς προσεβάλλοντο ποικίλα αὐτῶν* συμφέροντα· τοιοῦτοι ἦσαν ἐξαιρέτως οἱ μοναχοὶ καὶ οἱ εὐνοῦχοι. Ἀλλ' ὁ ὄχλος καὶ αἱ γυναῖκες, τοὺς ὁποίους ἦγον καὶ ἔφερον οἱ μοναχοὶ καὶ οἱ εὐνοῦχοι, οὐδὲν εἶχον, ἐννοεῖται, προσωπικὸν συμφέρον, ἐκινοῦντο δὲ ὑπὸ θρησκευτικοῦ τινος αἰσθήματος· θρησκευτικοῦ αἰσθήματος τὸ ὁποῖον ἤθελεν εἶναι σεβαστόν, ἐὰν δὲν ἐνοθεύετο ὑπὸ δεινῆς δεισιδαιμονίας.

Αὕτη λοιπὸν ἡ δυστυχῶς διεστραμμένη θρησκευτικὴ πεποίθησις εἶναι ἡ κατακυριεύσασα τὴν ψυχὴν τῆς Εἰρήνης καὶ τῶν πλείστων αὐτῆς ὀπαδῶν καὶ τυφλώσασα αὐτοὺς ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε διὰ τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὴν μερίδα ταύτην ἀνθρώπους ἡ καταπάτησις παντὸς θείου καὶ ἀνθρωπίνου νόμου, ἡ καταστροφὴ τῆς ἐθνικῆς ὑπάρξεως καὶ ἀνεξαρτησίας, ἡ ὑποταγὴ τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν εἰς τὸν πάπαν, ὁ ἐξευτελισμὸς τοῦ ἔθνους ἐνώπιον τῶν μωαμεθανῶν ἦσαν ἀδιάφορα, ἤρκει μόνον ν' ἀναστηλωθῶσιν αἱ εἰκόνες ἐν ταῖς ἐκκλησίαις. Ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τῷ ἀγῶνι ὃν διεξήγαγε κατὰ τοῦ Λέοντος Γ' δὲν ἐδίσταζε νὰ ἀνακηρύττῃ τὸν ἀρχιερέα τῆς Ρώμης «στῦλον τῶν ἐκκλησιῶν, κορυφαιότατον τῆς νέας διαθήκης, κοσμήτορα τῆς παγκοσμίου ἐκκλησίας, πέτραν τῆς πίστεως, στερρὸν θεμέλιον τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας» καὶ τὰ τοιαῦτα, τὰ ὁποῖα ὅλα ἔτεινον εἰς τὸ νὰ ἐνισχύσωσι τὰς κυριαρχικὰς ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς ἀξιώσεις τοῦ πάπα. Οἱ δὲ μοναχοὶ Θωμᾶς καὶ Ἰωάννης, οἱ αὐτογνωμόνως παραστάντες ἐν τῷ προκειμένῳ ἀγῶνι, ὡς ἀντιπρόσωποι τῶν τριῶν ἀνατολικῶν θρόνων, συνεπήγαγον ἀντὶ πληρεξουσιότητος τῶν θρόνων τούτων ἔγγραφόν τι δοθὲν αὐτοῖς ὑπό τινων μοναχῶν τῆς Ἀνατολῆς ἐν ᾧ ἐλέγετο πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι ἡ ἀπουσία τῶν τριῶν πατριαρχῶν ἐκ τῆς συνόδου ἥτις ἔμελλε νὰ συγκροτηθῇ κατ' οὐδὲν ἠδύνατο νὰ προσβάλῃ τὸ κῦρος αὐτῆς, διότι τὸ αὐτὸ τοῦτο συνέβη καὶ ἐπὶ τῆς ἕκτης συνόδου, «μάλιστα τοῦ ἀποστολικοῦ πάπα Ρώμης συμφωνήσαντος αὐτῇ καὶ συνευρεθέντος διὰ τῶν οἰκείων ἀποκρισιαρίων». Ὅ ἐστι κατ' αὐτοὺς ἡ ψῆφος τοῦ πάπα ἤρκει ν' ἀναπληρώσῃ τὰς ψήφους τῶν τριῶν πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλὰ μήπως αὐτὴ ἡ Εἰρήνη χάριν τῶν εἰκόνων δὲν ἐγκατέλιπεν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ πάπα καὶ τῶν Φράγκων τὴν Ἰταλίαν, δὲν ἠνάγκασε τοὺς ἡγεμόνας τοῦ στρατοῦ ν' αὐτομολήσωσι πρὸς τοὺς πολεμίους, δὲν ὑπέγραψεν ἐπονειδίστους πρὸς τοὺς μωαμεθανοὺς συνθήκας; Ὁ μετριοπαθὴς καὶ συνετὸς πατριάρχης Ταράσιος ἀπετροπιάζετο πάντα ταῦτα καὶ θέλομεν ἴδει αὐτὸν ἀγωνιζόμενον μὲν ν' ἀνορθώσῃ τὰς ἀρχαίας τῆς ἐκκλησίας παραδόσεις καὶ ἕξεις ἀγωνιζόμενον ὅμως ἐνταυτῷ νὰ περιστείλῃ τὰς ἀξιώσεις τοῦ πάπα καὶ τὰς καταχρήσεις τῶν μοναχῶν καὶ τῶν εὐνούχων. Ἀλλὰ τὰ στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ πράγματα ἦσαν εἰς χεῖρας τῆς Εἰρήνης καὶ τοῦ Σταυρακίου, τῶν ὁποίων τὰ δεισιδαίμονα πάθη ἐζημίωσαν τὸ κράτος ὅσον οὐδέποτε ἐζημιώθη ὑπὸ τῆς ἀφροσύνης τῶν χειροτέρων αὐτοῦ βασιλέων καὶ ὑπουργῶν.

Ἅμα διαλυθείσης τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συνόδου, ἡ Εἰρήνη ἔπεμψεν εἰς τὰς περὶ τὴν Θρᾴκην ἐπαρχίας τὸν Σταυράκιον, παραγγείλασα αὐτῷ νὰ στρατολογήσῃ μὲν

αὐτόθι νέα τάγματα νὰ πέμψῃ δὲ ἐν τῷ μεταξὺ ἄνευ ἀναβολῆς εἰς τὰ πέριξ Κωνσταντινουπόλεως τὰ προϋπάρχοντα ἐν ταῖς δυτικαῖς ἐπαρχίαις στρατιωτικὰ σώματα, τὰ ὁποῖα ἦτο γνωστὸν ὅτι δὲν ἦσαν τοσοῦτον ἀφωσιωμένα εἰς τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν ὅσον ἡ φρουρὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἰδίως τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ μέρος, οἱ καλούμενοι σχολάριοι (¹) καὶ ἐξκουβιτάριοι (²), ἤτοι ἡ βασιλικὴ φρουρά. Τὰ τάγματα τῶν ἐπαρχιῶν ἐπλησίασαν εἰς τὴν πρωτεύουσαν περὶ τὰ τέλη *Σεπτεμβρίου· καὶ τότε ἐξῆλθε μέχρι Μαλαγίνων τῆς Θρᾴκης ἡ βασίλισσα συνεπαγομένη* τήν τε αὐλὴν αὐτῆς καὶ τὴν βασιλικὴν φρουράν, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι οἱ μωαμεθανοὶ ἐπεχείρησαν ἐπιδρομήν τινα ἐντὸς τοῦ κράτους καὶ ὅτι ἡ βασίλισσα ἐσκόπει νὰ διαπεράσῃ εἰς Ἀσίαν μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτῆς, ἵνα ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τῶν πολεμίων. Ἐνῷ δὲ ἡ βασίλισσα προέβαινε μέχρι Μαλαγίνων ὁ Σταυράκιος εἰσήρχετο ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος μετὰ τῶν ταγμάτων αὐτοῦ εἰς τὴν βασιλεύουσαν. Ἐν τῷ ἅμα ἡ Εἰρήνη διέταξε τὸν περὶ *αὐτὴν στρατὸν* νὰ περάσῃ εἰς τὴν Ἀσίαν ἄνευ ὅπλων ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι τὰ ὅπλα θέλουσι μετακομισθῇ δι' ἄλλων πλοίων. Ὁ στρατὸς ὑπήκουσεν ἀδιστάκτως, διότι οὐδόλως ὑπώπτευε τὰ μελετώμενα καὶ διετέλει εὐπειθὴς εἰς τὴν Εἰρήνην, ὁσάκις δὲν προέκειτο περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος. Μόλις ὅμως διαπεραιωθέντος αὐτοῦ εἰς τὴν ἀντικρὺ παραλίαν ἀνεγνώσθη βασιλικὸν διάταγμα, δι' οὗ διελύοντο τὰ σώματα ἐκεῖνα καὶ παρηγγέλλοντο οἱ συγκροτοῦντες αὐτὰ ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται ν' ἀπέλθωσιν ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια. Καὶ οὕτως ἐστερήθη τὸ κράτος μαχητῶν ἀρίστων, παθὸν μετ' οὐ πολὺ τὰ πάνδεινα ἐκ τούτου ἀπό τε Μωαμεθανῶν καὶ Βουλγάρων.

Ἀλλὰ πρὸ πάντων δέον νὰ ἱστορήσωμεν τὰ κατὰ τὴν σύνοδον δι' ἧς κατωρθώθη τελευταῖον τὸ βούλευμα τῆς Εἰρήνης καὶ τῆς ὁποίας τὰ πρακτικὰ σῴζονται πολὺ πληρέστερα ἢ τὰ τῆς συνόδου τοῦ 754. Ἂν καὶ ἡ διάλυσις τοῦ ἀρχαίου στρατοῦ ἐγένετο ἐν ἀρχῇ Ὀκτωβρίου 786, ἡ ἐγκύκλιος ἡ *καλέσασα* τοὺς ἀρχιερεῖς εἰς νέαν *σύνοδον* δὲν ἐξεδόθη εἰμὴ κατὰ μῆνα Μάϊον τοῦ ἑπομένου ἔτους· καὶ τοῦτο διότι δὲν ἤρκει ν' ἀνατραπῇ ἡ ὑλικὴ τῆς μεταρρυθμίσεως δύναμις, ἔπρεπε νὰ οὐδετερωθῇ καὶ ἡ δύναμις αὐτῆς ἡ ἠθική, νὰ ματαιωθῇ ἡ ὑπὲρ αὐτῆς πλειονοψηφία τῶν ἀρχιερέων καὶ ν' ἀπαρτισθῇ πλειονοψηφία ἀντίθετος. Ἂν ἡ νέα σύνοδος συνεκροτεῖτο ἐκ τῶν εἰς τὴν προηγουμένην ἑδρευσάντων ἀνδρῶν, ἡ μεταρρύθμισις πάλιν ἤθελεν ἔχει τὴν πλειονοψηφίαν· καὶ ἐστερεῖτο μὲν ἤδη τῆς ὑλικῆς τοῦ στρατοῦ ὑποστηρίξεως, ἀλλ' ἐὰν ἡ κυβέρνησις δὲν μετεχειρίζετο τὴν βίαν κατὰ τῶν ἀντιδοξούντων, ἐκινδύνευεν αὖθις νὰ ἡττηθῇ. Ἐὰν δὲ ἐποίει χρῆσιν τοῦ στρατοῦ, ἵνα καταναγκάσῃ τοὺς ἀντιδοξοῦντας νὰ μεταβά-

(¹) **Σχολάριος** εἶναι ὄνομα ἑλληνολατινικόν (ὄνομα δηλονότι ἑλληνικὸν μετὰ καταλήξεως ἐπιθετικῆς λατινικῆς-αριος) παραγόμενον ἐκ τοῦ **σχολή**. Ἡ λέξις σχολὴ σημαίνουσα ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ σύστημα, αἵρεσιν, τάξιν φιλοσοφικήν, ἐν τοῖς ῥωμαϊκοῖς χρόνοις, ἀπὸ τῆς φιλοσοφίας μετέστη καὶ εἰς τὴν πολιτείαν καὶ εἰς τὸν στρατόν. Schola δὲ ἐν τοῖς εἰρημένοις χρόνοις ἐσήμαινεν *ἐν τῇ πολιτικῇ γλώσσῃ τῆς Ῥώμης οἱονδήποτε* πλῆθος πολιτικῶν ὑπαλλήλων ἀποτελούντων ἰδίαν τάξιν, ἰδίαν ὑπηρεσίαν, ἐν τῷ στρατῷ δὲ ἡ λέξις ἐσήμαινε γενικώτερον μὲν τάγμα (ἐντεῦθεν ἐν Βυζαντίῳ, σχολαὶ τῆς Ἀνατολῆς = τὰ τάγματα τὰ ἀσιατικά, σχολαὶ τῆς Εὐρώπης ἢ τῆς Δύσεως = τὰ τάγματα τὰ ἐν Εὐρώπῃ ἢ τὰ τῆς Εὐρώπης), εἰδικώτερον δὲ τὰ τάγματα τὰ ἐπίλεκτα, ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὰ αὐτοκρατορικά. Ὅθεν **σχολάριοι** ἐκαλοῦντο οἱ στρατιῶται τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς.

(²) **Ἐξκουβιτάριοι.** Εἶναι λέξις λατινοβυζαντινή, σημαίνουσα κυριολεκτικῶς (ἐκ τοῦ λατ. e x c u b e r e = κοιμᾶσθαι ἔξω, excubiae = ἡ **ἔξω κοίμησις, νυκτερινὴ φυλακή**) τὸν **κοιμώμενον ἔξω**, εἶτα δὲ τὸν **πρόκοιτον** ἢ **κοιτωνίτην**, νυκτοφύλακα, καὶ ἐν Βυζαντίῳ τὸν σωματοφύλακα τοῦ αὐτοκράτορος.

λωσι γνώμην, ἤθελε προκύψει σκάνδαλον μέγα, ὅπερ ὁ Ταράσιος ἐπεθύμει ν' ἀποφύγη. Ὅθεν ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου μέχρι τοῦ Μαΐου μηνὸς ἠσχολήθη νὰ προπαρασκευάση τὸ προσωπικὸν τῆς νέας συνόδου. Οἱ ἀντιπολιτευόμενοι ἀρχιερεῖς διηρέθησαν εἰς δύο τάξεις, τοὺς δυναμένους πιθανῶς νὰ μεταπεισθῶσι καὶ τοὺς ἀμεταπείστους, ἐξ ὧν μόνον οἱ πρῶτοι προσεκλήθησαν εἰς τὴν σύνοδον, οἱ δὲ ἄλλοι ἀπεκλείσθησαν, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι παρανόμως ἐχειροτονήθησαν. Ἀλλὰ τότε παρέστη ἑτέρα δυσκολία. Οἱ οὕτω πως καθαρισθέντες ἀρχιερεῖς ἦσαν πολὺ ὀλιγώτεροι ἐκείνων οἵτινες εἶχον συγκροτήσει τὴν οἰκουμενικὴν σύνοδον τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄ καὶ οἵτινες συνεποσοῦντο εἰς 348. Ἵνα ἀπαρτισθῇ λοιπὸν ὁ αὐτὸς περίπου ἀριθμὸς τῶν ψηφοφόρων, ἀπεφασίσθη νὰ κληθῶσιν εἰς τὴν σύνοδον καὶ 132 ἡγούμενοι καὶ μοναχοὶ ὡς πρωταγωνισταὶ καὶ μάρτυρες τοῦ ὑπὲρ τῶν εἰκόνων θεσμοθετήματος, ὅπερ πρόκειται αὖθις νὰ καθιερωθῇ. Ἐν τούτοις δὲ διέλαμπε καὶ ὁ ἡμέτερος χρονογράφος, ὁ τοσάκις παρ' ἡμῶν μνημονευθεὶς καὶ μνημονευθησόμενος Θεοφάνης. Τελευταῖον, καίτοι τοσαύτης προνοίας περὶ πάντων τούτων γενομένης, ἐνομίσθη ἐπισφαλὲς νὰ συνέλθῃ ἡ νέα σύνοδος πάλιν ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῆς ὁποίας αἱ πολυάριθμοι ἀνώτεραι τάξεις ἐνέμενον εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ ὡρίσθη ὡς τόπος καταλληλότερος ἡ πολὺ μικροτέρα πόλις τῆς Νικαίας, ἥτις εἶχε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸ προτέρημα ὅτι ἐν αὐτῇ εἶχεν ἑδρεύσει ἡ πρώτη οἰκουμενικὴ σύνοδος.

Ἀφοῦ παρεσκευάσθησαν οὕτω τὰ πράγματα, ἐξεδόθησαν κατὰ μῆνα Μάϊον τοῦ 787 αἱ ἐγκύκλιοι, δι' ὧν ἐκλήθησαν νὰ συνέλθωσι περὶ τὸν Σεπτέμβριον εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην τῆς Βιθυνίας πόλιν, πρὸς συγκρότησιν τῆς ἑβδόμης οἰκουμενικῆς συνόδου, ὅσοι ἀπεφασίσθη κατὰ τὰ ἀνωτέρω νὰ κληθῶσιν. Ὁ πάπας Ἀδριανὸς ἔδωκε τὴν συναίνεσιν αὐτοῦ εἰς τὴν μετάθεσιν ταύτην, οἱ δὲ ἤδη ἀπελθόντες ἐκ Κωνσταντινουπόλεως πρεσβευταὶ αὐτοῦ ἐπέστρεψαν αὖθις εἰς τὴν πρωτεύουσαν ταύτην καὶ ἐν ἀρχῇ Σεπτεμβρίου ἀπῆλθον ἐκεῖθεν μετὰ τοῦ πατριάρχου Ταρασίου καὶ τῶν λεγομένων ἀντιπροσώπων τῶν τριῶν ἀνατολικῶν θρόνων εἰς Νίκαιαν, ὅπου ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον συρρεύσει πολλοὶ ἐκ τῶν προσκληθέντων. Πρὸς ἀσφάλειαν τῆς συνελεύσεως καὶ ἐν ἀνάγκῃ πρὸς σωφρονισμὸν τῶν ἀντιδοξούντων ἔστειλεν ἡ βασίλισσα εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην καὶ περὶ αὐτὴν ἱκανὰ ἐκ τῶν νεωστὶ στρατολογηθέντων ταγμάτων, δύο δὲ ἀξιωματικοί, ὁ ἀρχηγὸς τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς Πετρωνᾶς καὶ ὁ λογοθέτης τοῦ στρατιωτικοῦ λογοθεσίου [1] Ἰωάννης, ἐπετράπησαν νὰ παρευρίσκωνται ἐν ὀνόματι αὐτῆς εἰς τὰς συνεδριάσεις. Καὶ ὑπετίθετο μὲν ὅτι ἡ σύνοδος προεδρεύεται ὑπὸ τῶν πρεσβευτῶν τοῦ πάπα Ρώμης, οἵτινες καὶ ἐν ἀρχῇ τῶν πράξεων καὶ ἐν ταῖς ὑπογραφαῖς τὴν πρώτην ἐπεῖχον τάξιν, πράγματι ὅμως αἱ συζητήσεις διηυθύνοντο ὑπὸ τοῦ Ταρασίου, ὄχι μόνον διότι εἶχεν ἀσυγκρίτῳ πλειοτέραν ἐπιτηδειότητα ἢ οἱ δύο ἀντιπρόσωποι τοῦ ἀρχιερέως τῆς Δύσεως ἀλλὰ καὶ διότι ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν, ὁ ἀρχιπρεσβύτερος Πέτρος, οὐδόλως ἐγίνωσκε τὴν ἑλληνικήν. Τῇ 24 Σεπτεμβρίου συνεκροτήθη ἡ πρώτη συνεδρίασις, εἰς ἣν ἀπηγορεύθη κατ' ἀρχὰς νὰ παρευρεθῶσιν οἱ ἀρχιερεῖς ὅσοι δὲν ἐδήλωσαν ἐγκαίρως τὸ ὑπὲρ τῶν εἰκόνων φρόνημα αὐτῶν. Ἤρχισε δὲ ἡ συνεδρίασις διὰ συντόμου λόγου τοῦ Ταρασίου, ὅστις ἐξήγησε τίνος ἕνεκεν διελύθη ἡ προηγουμένη σύνοδος καὶ κατέδειξε τὸν σκοπὸν δι' ὃν ἐκλήθη ἡ παροῦσα. Τότε ἐγερθεὶς ὁ ἐπίσκοπος Κύπρου Κωνσταντῖνος ἐξητήσατο παρὰ τῆς συνελεύσεως νὰ ἐπιτρέψῃ συγ-

---

[1] Ἤτοι τοῦ γραφείου (τοῦ ὑπουργείου καθ' ἡμᾶς) τοῦ λογοθέτου τοῦ στρατοῦ. Περὶ λογοθετῶν καὶ λογοθεσίων ἐκτενέστερος γενήσεται λόγος κατωτέρω ἐν οἰκείῳ τόπῳ (ἐν τῷ Δ' τόμῳ ἐν τοῖς περὶ τῶν ἀνωτέρων ἀρχόντων τῆς πολιτείας).

γνώμην εἰς τοὺς μετανοήσαντας ἕνεκα τῆς προτέρας αὐτῶν σκανδαλώδους διαγωγῆς ἐπισκόπους, ἐξ ὧν ἀνέφερεν ὀνομαστὶ τρεῖς, τὸν Ἀγκυρας Βασίλειον, τὸν Μύρων Θεόδωρον καὶ τὸν Ἀμορίου Θεοδόσιον. Ἡ πρότασις ἦτο παράδοξος, διότι ἡ σύνοδος δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐπιληφθῇ τοῦ ζητήματος ὅπερ προέκειτο νὰ λυθῇ καὶ ἔτι ὀλιγώτερον εἶχε καταδικάσει τὴν κατάργησιν τῆς τῶν εἰκόνων προσκυνήσεως. Ἡ ἐκκλησία διείπετο εἰσέτι

Ἡ Ἑκατομπυλιανή, ναὸς ἐν Πάρῳ κτισθεὶς τῷ 700 μ. Χ.

ὑπὸ τῶν ὁρισμῶν τῆς τελευταίας, ἐπὶ Κωνσταντίνου Ε', ἐν Κωνσταντινουπόλει συγκροτηθείσης συνόδου καὶ οἱ ἀρχιερεῖς ὅσοι ἐνέμειναν πιστοὶ εἰς τοὺς ὁρισμοὺς τῆς συνόδου ταύτης οὐδαμῶς ἠδύναντο νὰ λογισθῶσιν ὡς ἁμαρτήσαντες· ἀπ' ἐναντίας οἱ παραβάται τῶν ὁρισμῶν τῆς συνόδου ἐκείνης ἔπρεπε μᾶλλον νὰ ὑποληφθῶσιν ὡς παρὰ τὰ κεκανονισμένα πολιτευθέντες. Ἀλλὰ πάντα ὅσα κατὰ τὴν ἐνεστῶσαν σύνοδον ἐγένοντο καὶ ἰδίως τὰ κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς συνεδρίασιν διαπραχθέντα μαρτυροῦσιν ὅτι οὐδεμία ἐπετράπη ἐλευθέρα συζήτησις, ὅτι τὰ πάντα ἦσαν προαποφασισμένα εἰς τρόπον τοιοῦτον, ὥστε οὔτε τὸ πρόσχημα τοὐλάχιστον τῆς διασκέψεως καὶ ἀποφάσεως ἐτηρήθη, ἀλλὰ τὸ ζήτημα ἐξελήφθη ὡς ἐκ προοιμίου λελυμένον.

Τῷ ὄντι, ἅμα ὡς ἐγένετο ἡ πρότασις τοῦ ἐπισκόπου Κύπρου, οἱ δύο παρὰ τῇ συνόδῳ βασιλικοὶ ἐπίτροποι, οἱ ἐν τοῖς πρακτικοῖς καλούμενοι ἄρχοντες, διέταξαν ἕνα τῶν γραμματέων ν' ἀναγνώσῃ ἐπιστολὴν τῶν βασιλέων Κωνσταντίνου καὶ Εἰρήνης πρὸς τοὺς ἀθροισθέντας ἁγιωτάτους ἐπισκόπους, δι' ἧς ἐν ἀρχῇ μὲν ἐλέγετο ὅτι ἐπιτρέπεται εἰς πάντας νὰ ἐκφέρωσιν ἐλευθέρως τὴν γνώμην αὐτῶν, ἐν τέλει ὅμως προετρέποντο οἱ ἱεροὶ ἄνδρες νὰ καταβάλωσιν εἰς ἔδαφος πᾶσαν καινοτομίαν καὶ νὰ καταδικάσωσιν εἰς τὸ πῦρ τῆς αἰωνίου κολάσεως πάντας τοὺς ἕτερα διδάσκοντας καὶ δοξάζον-

τας. Ἡ ἔννοια τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἦτο ὅσον ἐνδέχεται σαφής. Ἀφοῦ ἐπεβάλλετο εἰς τὴν σύνοδον τὸ καθῆκον νὰ ψηφίσῃ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων καὶ νὰ ἐπιβάλῃ τὰς αὐστηροτέρας τῶν ἐκκλησιαστικῶν ποινῶν κατὰ τῶν ἑτεροφρονούντων, οὐδεμία ἐπετρέπετο ὁμολογουμένως ἐλευθερία γνώμης. Τὸ πολὺ ἡ σύνοδος ἠδύνατο νὰ συγχωρήσῃ τοὺς μετανοήσαντας καὶ τοῦτο ἔπραξεν ὡς πρὸς τοὺς τρεῖς προμνημονευθέντας ἐπισκόπους, οἵτινες ἀναγνόντες τὴν ἐπιβληθεῖσαν αὐτοῖς ὁμολογίαν, ἐν ᾗ ἐπανειλημμένως διεβεβαίουν τὴν πρὸς τὰς εἰκόνας πίστιν αὐτῶν, ἐγένοντο δεκτοὶ εἰς τὴν σύνοδον. Τότε παρέστησαν καὶ ἕτεροι ἐπίσκοποι ἐξ ἐκείνων ὅσοι ἐκλήθησαν μὲν καὶ προσῆλθον εἰς Νίκαιαν ἀλλ' ὡς ὕποπτοι κακοδοξίας δὲν ἐγένοντο ἀμέσως δεκτοί, ἐξ ὧν ὀνομαστὶ δὲν ἀναφέρονται εἰμὴ ἑπτά· ὁ Νικαίας Ὑπάτιος, ὁ Ρόδου Λέων, ὁ Πεισιδίας Γρηγόριος, ἕτερος Γρηγόριος ὁ Πεσσηνοῦντος, ἕτερος Λέων ὁ Ἰκονίου, ὁ Ἱεραπόλεως Νικόλαος καὶ τρίτος Λέων ὁ Καρπάθου, οἵτινες προέτειναν νὰ δώσωσι τὴν αὐτὴν ὁμολογίαν πίστεως, ἐὰν ἀξιωθῶσι τῆς αὐτῆς συγγνώμης. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι, ἐνῷ οἱ πρῶτοι ἐγένοντο δεκτοὶ ἅμα δηλώσαντες τὴν μετάνοιαν αὐτῶν, περὶ τῶν δευτέρων ἐξερράγη μακρὰ καὶ πεισματώδης συζήτησις καθ' ἣν προετέθη εἰς μέσον τὸ ζήτημα ἂν αἱ ἐν τοῖς προηγουμένοις χρόνοις κατὰ τῶν αἱρέσεων ἐκδοθεῖσαι διατάξεις δὲν ἐφηρμόζοντο καὶ εἰς τὴν προκειμένην καὶ ἂν ἐπιτρέπεται νὰ δοθῇ συγγνώμη εἰς τοὺς περὶ ὧν ὁ λόγος ἐπισκόπους. Οἱ κατηγορούμενοι ἀπήντησαν εὐλόγως ὅτι τὰ περὶ τῶν προηγουμένων αἱρέσεων ὁρισθέντα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐφαρμοσθῶσιν εἰς αὐτούς, διὰ τὸν λόγον ὅτι, ἀφ' ἧς ἤρχισαν ν' ἀνατρέφωνται καὶ νὰ παιδεύωνται, οὐδεμίαν ἄλλην δόξαν ἤκουσαν ὡς κῦρος ἔχουσαν εἰμὴ τὴν δόξαν ἣν μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης ἐπρέσβευον. Οὐδὲν ἧττον εἷς τῶν λεγομένων ἐπιτρόπων τῶν ἀνατολικῶν θρόνων ἐπέμενεν ὅτι ἡ παροῦσα αἵρεσις εἶναι πονηροτέρα πάσης ἄλλης καὶ ὅτι δὲν ἦτο πρέπον νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐκείνους νὰ ἑδρεύσωσιν ἐν τῇ συνόδῳ. Ἀλλ' οἱ περὶ τὸν Ταράσιον μετριώτεροι πατέρες ἀπῄτησαν τὴν παραδοχὴν τῶν κατηγορουμένων, ἣν ἐπὶ τέλους ἐψήφισεν ἡ σύνοδος, ἀναλογισαμένη ὀρθῶς ὅτι ἤθελεν εἶναι ἄτοπον νὰ πολιτευθῇ ὡς πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τούτους ἄλλως ἢ ὅπως ἐπολιτεύθη πρὸς τοὺς πρώτους.

Κατὰ τὰς τρεῖς ἑπομένας συνεδριάσεις ἀνεγνώσθησαν καὶ ἐσυζητήθησαν αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ πάπα Ἀδριανοῦ καὶ αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Ταρασίου πρὸς τοὺς τρεῖς πατριάρχας τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὸ τόπον ἐπέχον πληρεξουσιότητος τοῦ Θωμᾶ καὶ τοῦ Ἰωάννου ἔγγραφον μοναχῶν τινων τῆς Ἀνατολῆς, περὶ οὗ ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ εἴπωμεν ὀλίγας τινὰς λέξεις ἀνωτέρω. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι ἐν τῷ κειμένῳ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀδριανοῦ, ὅπερ ἀνεγνώσθη ἐν τῇ συνόδῳ, ὁ Ταράσιος ἔλαβε τὴν πρόνοιαν ν' ἀφαιρέσῃ τὰ χωρία ὅσα κατεμέμφοντο τὴν ἀπὸ λαϊκοῦ ἄμεσον αὐτοῦ προχείρισιν· ὅσα ἀπῄτουν τὴν ἀπόδοσιν τῶν κτημάτων καὶ τῶν προσόδων τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀρχαίας αὐτῆς δικαιοδοσίας ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν· ὅσα ἔψεγον τὸν τίτλον τοῦ οἰκουμενικοῦ καὶ ἐξύμνουν τὴν ἀρετὴν τοῦ ἡγεμόνος τῶν Φράγκων Καρόλου. Πλὴν τούτων δὲ καὶ τὰ περὶ τῶν πρωτείων τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἐξεδηλώθησαν ἐν τῇ ἑλληνικῇ μεταφράσει πολὺ ἐπιεικέστερον ἢ ὅπως εἶχον ἐν τῷ λατινικῷ πρωτοτύπῳ. Ταῦτα δὲ πάντα ἐγένοντο διότι ὁ καιρὸς μὲν δὲν ἦτο πρόσφορος νὰ συζητηθῶσιν αἱ ἀξιώσεις τοῦ πάπα· ἐὰν δὲ κατεγράφοντο ἄνευ παρατηρήσεως οὐδεμιᾶς εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου, ἠδύνατο νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἐγένοντο δεκταί, ἔστω καὶ ἐμμέσως, ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, ὅπερ ὁ Ταράσιος δὲν ἐνόει παντάπασι νὰ ἐπιτρέψῃ. Μόλις δὲ ἀπὸ τῆς πέμπτης συνεδριάσεως ἐπελήφθη ἡ σύνοδος τοῦ κυρίου ζητήματος. Καὶ πρῶτον μὲν ἀνεγνώσθησαν διάφορα χωρία τῆς Γραφῆς καὶ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, ἅτινα ἐλο-

γίζοντο συνηγοροῦντα ὑπὲρ τῆς τῶν εἰκόνων προσκυνήσεως· ἔπειτα ἀνῃρέθησαν αἱ ἀποφάσεις τῆς ἐπὶ Κωνσταντίνου Ε΄ συνόδου, ἀνεθεματίσθησαν ὡς αἱρετικοὶ οἱ πατριάρχαι Ἀναστάσιος, Κωνσταντῖνος καὶ Νικήτας καὶ πάντες οἱ ὁμόφρονες αὐτῶν· ἀποκατεστάθη ἡ μνήμη τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ καὶ τοῦ Γεωργίου τοῦ Κυπρίου καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἐκανονίσθη ὁ περὶ τῶν εἰκόνων ὅρος ὡς ἑξῆς· «Ὁρίζομεν σὺν ἀκριβείᾳ πάσῃ καὶ ἐμμελείᾳ, παραπλησίως τῷ τύπῳ τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ, ἀνατίθεσθαι τὰς σεπτὰς καὶ ἁγίας εἰκόνας ἐν ταῖς ἁγίαις τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαις καὶ ἱερεῖς σκεύεσι καὶ ἐσθῆσι, τοίχοις τε καὶ σανίσιν, οἴκοις τε καὶ ὁδοῖς (ὅσῳ γὰρ συνεχῶς δι' εἰκονικῆς ἀνατυπώσεως ὁρῶνται, τοσοῦτον καὶ οἱ ταύτας θεώμενοι διανίστανται πρὸς τὴν τῶν πρωτοτύπων μνήμην τε καὶ ἐπιπόθησιν) καὶ ταύταις ἀσπασμὸν καὶ τιμητικὴν προσκύνησιν ἀπονέμειν (οὐ μὴν τὴν κατὰ πίστιν ἡμῶν ἀληθινὴν λατρείαν, ἣ πρέπει μόνῃ τῇ θείᾳ φύσει, ἀλλ' ὃν τρόπον τῷ τύπῳ τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ καὶ τοῖς ἁγίοις εὐαγγελίοις καὶ τοῖς λοιποῖς ἱεροῖς ἀναθήμασι) καὶ θυμιαμάτων καὶ φώτων προσαγωγὴν πρὸς τὴν τούτων τιμὴν ποιεῖσθαι, καθὼς καὶ τοῖς ἀρχαίοις εὐσεβῶς εἴθισται. ἡ γὰρ τῆς εἰκόνος τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει καὶ ὁ προσκυνῶν τὴν εἰκόνα προσκυνεῖ ἐν αὐτῇ τοῦ ἐγγραφομένου τὴν ὑπόστασιν».

Ὁ ὅρος οὗτος, εἰ καὶ μετ' οὐ πολὺ κατηργήθη πάλιν, ἔπειτα ὅμως ἐπεκράτησεν ἐκ νέου καὶ ἰσχύει μέχρι τῆς σήμερον ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῶν εἰκόνων παρ' ἡμῖν τε καὶ ἐν τῇ ρωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ· ὅθεν ἐπιστήσωμεν ἐπὶ μικρὸν τὴν προσοχὴν ἐνταῦθα. Ὁ ὅρος τῆς Ζ΄ *οἰκουμενικῆς συνόδου* δὲν καθιέρωσε τὴν λατρείαν τῶν εἰκόνων, ἄπαγε· ἀπ' ἐναντίας ρητῶς ἀπηγόρευσε πᾶσαν πρὸς αὐτὰς λατρείαν, ἥτις [ἔπρεπε μόνῃ τῇ θείᾳ φύσει. Διέταξε δὲ ἁπλῶς τὴν ἀνάρτησιν τῶν εἰκόνων, ἵνα οἱ ταύτας θεώμενοι διανίστανται πρὸς τὴν τῶν πρωτοτύπων μνήμην τε καὶ ἐπιπόθησιν. Ἡ διάταξις αὕτη καθιέρωσεν ἀρχὴν συνᾴδουσαν πρὸς τὴν εὐλάβειαν ἣν ἡ ἐκκλησία ἡμῶν ἀπονέμει εἰς τοὺς πρωταγωνιστὰς τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ πρὸς τὴν ἀσθένειαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἥτις ἔχει χρείαν τοιούτων ἐξωτερικῶν σημείων, ἵνα μὴ λησμονῇ τὰ ἀντικείμενα ἐκεῖνα τῆς εὐλαβείας. «Ὑπόμνημα γάρ ἐστιν εἰκών, εἶπε κάλλιστα ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός· καὶ ὅπερ τοῖς γράμμασι μεμυημένοις ἡ βίβλος, τοῦτο καὶ τοῖς ἀγραμμάτοις ἡ εἰκών· καὶ ὅπερ τῇ ἀκοῇ ὁ λόγος, τοῦτο τῇ ὁράσει ἡ εἰκών· νοητῶς δὲ αὐτῇ ἑνούμεθα». Οἱ διαμαρτυρόμενοι δὲν παραδέχονται τὴν ἀρχὴν ταύτην ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτῶν, ἀλλὰ δὲν δύνανται εὐλόγως νὰ ἀποδοκιμάσωσιν αὐτὴν καθ' ὁλοκληρίαν, ἀφορῶντες μάλιστα εἰς τὸν ἰδιάζοντα χαρακτῆρα ἐθνῶν τινων καὶ ἐξαιρέτως τῶν μεσημβρινῶν ἐθνῶν, παρ' οἷς, ὡς πολλάκις εἴπομεν, ἡ λογικὴ δύναμις οὖσα ἀσθενεστέρα τῆς φανταστικῆς δεῖται τοῦ ὑποβοηθήματος ἐκείνου, ἵνα δι' αὐτοῦ, ὡς διὰ κλίμακός τινος, προσαναβαίνῃ μέχρι τοῦ ὑπερτάτου ὄντος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ ὅρος περιέχει καί τινας δευτερεούσας διατάξεις, αἵτινες ἀφ' ἑνὸς μὲν εἶναι δεκτικαὶ παρεξηγήσεων ὡς πρὸς τὴν τιμὴν τὴν ἀποδοτέαν εἰς τὰς εἰκόνας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἠδύναντο νὰ μὴ περιληφθῶσιν ἐντὸς τοῦ ὅρου χωρὶς νὰ ἐλαττώσωσι τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ εἰς ὃν ἀπέβλεπεν ἡ σύνοδος· τοιαῦται εἶναι ὁ ἀσπασμός, ἡ προσκύνησις, ἡ προσαγωγὴ θυμιαμάτων καὶ φώτων, ὧν ἕνεκεν οἱ ἁπλούστεροι τῶν ἀνθρώπων εὐχερῶς ἐξολισθαίνουσιν εἰς τὴν λατρείαν ἐκείνην ἣν αὐστηρότατα ἀπηγόρευσεν ὁ προκείμενος ὅρος. Πλὴν τούτου ἡ σύνοδος δι' ἑτέρων αὐτῆς διατάξεων ἀνενέωσεν ἔθιμά τινα, τῶν ὁποίων ἡ ἐκτέλεσις ἦτο δεκτικὴ πολλῶν καταχρήσεων· ὥρισε λόγου χάριν ἐν τῷ ἑβδόμῳ αὐτῆς κανόνι ὅτι, ἐπειδὴ οἱ χριστιανοκατήγοροι «καὶ ἕτερά τινα ἔθη παρελελοίπασιν, ἃ χρὴ ἀνανεωθῆναι», διὰ τοῦτο «ὅσοι σεπτοὶ ναοὶ καθιερώθησαν ἐκτὸς ἁγίων λειψάνων μαρτύρων, ὁρίζομεν

ἐν αὐτοῖς κατάθεσιν γενέσθαι λειψάνων μετὰ καὶ τῆς συνήθους εὐχῆς»· ἐνῷ ἔκτοτε οὐδεμία ὑπῆρχε βεβαιότης περὶ τῆς τῶν λειψάνων τούτων γνησιότητος. Ἀλλ' ἡ σύνοδος, ἀφοῦ διέστειλεν ἐπιμελῶς τὴν τιμητικὴν προσκύνησιν ἀπὸ τὴν λατρείαν καὶ ρητῶς ἀπηγόρευσε τὴν λατρείαν τῶν εἰκόνων τῶν ἁγίων καὶ τῶν μαρτύρων, ἐνόμισεν ὅτι προέλαβεν οὕτω πάντα παρεξηγήσεως κίνδυνον καὶ ἐστοχάσθη ἤδη συνετὸν νὰ διατηρήσῃ ἀρχαῖά τινα τῆς ἐκκλησίας ἔθη, τῶν ὁποίων ἡ κατάργησις, καθ' ὃ προσβάλλουσα προαιωνίους ἕξεις τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος, ἠδύνατο νὰ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς πολλὴν τῶν πνευμάτων ταραχήν. Σημειωτέον προσέτι ὅτι καὶ ἐν τῷ ὅρῳ ὁμιλοῦσα περὶ ἀσπασμοῦ καὶ προσκυνήσεως καὶ θυμιαμάτων καὶ φώτων προσαγωγῆς καὶ ἐν τῷ ζ' κανόνι ἐν ᾧ λόγος γίνεται περὶ τῆς καταθέσεως τῶν ἁγίων λειψάνων ἡ σύνοδος χαρακτηρίζει ἐπανειλημμένως ταῦτα πάντα ὡς ἔθη ἁπλᾶ.

Ἡ σύνοδος συνεπλήρωσε τὸ ἔργον αὐτῆς ἐντὸς ἑπτὰ συνεδριάσεων ἢ μᾶλλον ἐντὸς τῶν τριῶν τελευταίων, διότι αἱ πρῶται τέσσαρες, ὡς εἴδομεν, κατηναλώθησαν εἰς ζητήματα προεισαγωγικά. Ἡ δὲ ὀγδόη καὶ τελευταία συνεδρίασις, ἥτις ἐγένετο κατὰ μῆνα Νοέμβριον, συνεκροτήθη οὐχὶ πλέον ἐν Νικαίᾳ ἀλλ' ἐν Κωνσταντινουπόλει, διότι ἡ Εἰρήνη ἠθέλησε νὰ περιποιήσῃ ὅσον ἐνδέχεται πλειοτέραν λαμπρότητα καὶ ἐπισημότητα εἰς τὰς πράξεις τῆς συνόδου ταύτης, κυροῦσα αὐτὰς καὶ ἀνακηρύττουσα ἐντὸς τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων. Διετάχθησαν δὲ τὰ πάντα εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ συμβῇ διατάραξίς τις τῆς συνεδριάσεως, ἀνάλογος τῆς κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος γενομένης. Ὁ Σταυράκιος εἶχε συμπληρώσει τὴν στρατολογίαν καὶ τὸν ὀργανισμὸν τοῦ νέου στρατοῦ, τοῦ ὁποίου πολυάριθμα τάγματα ἐστάθμευον ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ ὄχλος ἦτο ὑπὲρ τῆς συνόδου, αἱ δὲ ἀνώτεραι τάξεις δὲν ἠδύναντο ν' ἀντιπράξωσιν εἰς τὴν ὑπέροχον ἐκείνην δύναμιν τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ προκειμένου περὶ μιᾶς μόνης συνεδριάσεως οὐδὲ καιρὸν εἶχον νὰ παρασκευάσωσι σπουδαίαν ἀντίπραξιν. Ὅθεν ὁ πατριάρχης Ταράσιος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐπίσκοποι μετέβησαν ἐν ἀρχῇ Νοεμβρίου εἰς Κωνσταντινούπολιν, κατὰ ρητὴν τῆς βασιλίσσης πρόσκλησιν καὶ συνῆλθον εἰς Μαγναύραν, ὅπου παρέστη σύμπασα ἡ πόλις καὶ πάντα τὰ στρατιωτικὰ τάγματα. Ὁμιλήσαντος πρὸ πάντων τοῦ πατριάρχου, οἱ συνοδικοὶ ἀνεβόησαν θριαμβικῶς «νέου Κωνσταντίνου καὶ νέας Ἑλένης αἰωνία ἡ μνήμη!» καὶ τότε ἀνεγνώσθησαν οἱ κανόνες τῆς συνόδου, 22 τὸν ἀριθμόν, καὶ ἀνεθεματίσθησαν οἱ ἑτεροδοξοῦντες. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ πατριάρχης καθυπέβαλεν ἀντίγραφον τῶν κανόνων, τὸ ὁποῖον ὑπέγραψαν ὅ τε βασιλεὺς καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ ἔπειτα πάλιν ἀπέδωκαν εἰς τὸν πατριάρχην διὰ τοῦ Σταυρακίου. Νέαι ἐπευφημίαι ἐπεσφράγισαν τὴν συνεδρίασεν ταύτην. Ἡ Εἰρήνη μεγαλαυχοῦσα ἐπὶ τῷ κατορθώματι ἐπεδαψίλευσε πολυτελῆ εἰς τοὺς ἐπισκόπους δῶρα, ὁ δὲ Ταράσιος ἔσπευσε ν' ἀναγγείλῃ *τὰ γενόμενα εἰς τὸν πάπαν. Τότε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἡ Εἰρήνη* διέταξε νὰ σχεδιασθῇ αὖθις διὰ ψηφιδίων ἐπὶ τῆς πύλης τῆς Χαλκῆς ἡ τοῦ Σωτῆρος εἰκών, ἥτις ἄλλοτε ἀποτελοῦσα χαλκῆν στήλην εἶχε καθαιρεθῇ ἐπὶ Λέοντος Γ' (Βιβ. Ι' Κεφ. Β' τοῦ παρόντος τόμου). Ἡ τῆς εἰκόνος ταύτης ἀνέγερσις ἐγένετο μετὰ παρατάξεως ἱκανῆς καί, ἵνα διαιωνισθῇ ἡ μνήμη τοῦ γεγονότος, ἐπεγράφη ἐπὶ τῆς πύλης· ἣν καθεῖλε πάλαι Λέων ὁ δεσπόζων, ἐνταῦθα ἀνεστήλωσεν Εἰρήνη.

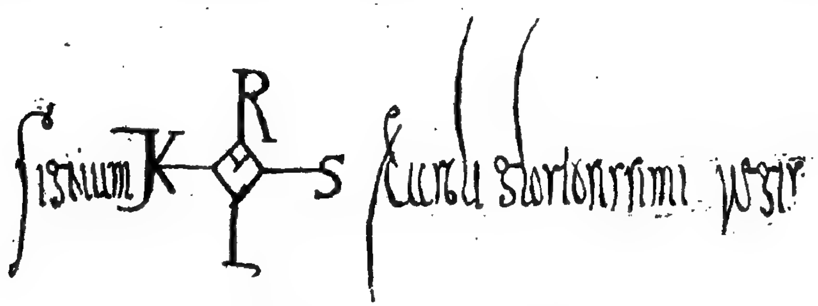
Ἀλλ' ἡ ἀγαλλίασις αὕτη δὲν διήρκεσε πολύ. Ἵνα ἐπιτύχῃ ἡ διὰ τῆς Ζ' οἰκουμενικῆς συνόδου ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων, εἶχον ἑνωθῇ αἱ δύο ἐκ τῶν τριῶν προαναφερθεισῶν μερίδων, ἡ ἀρκουμένη εἰς μόνην τὴν κατάργησιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως ἧς προΐστατο ὁ Ταράσιος, καὶ ἡ ἐπιζητοῦσα τὴν ἀνόρθωσιν τῶν εἰκόνων, ὡς

πρῶτον βῆμα πρὸς τὴν ὁλοσχερῆ τῆς μεταρρυθμίσεως ἀνατροπήν, ἧς προΐστατο ὁ Σταυράκιος. Αἱ δύο αὗται μερίδες, συμπράξασαι ὡς πρὸς τὸ ζήτημα εἰς ὃ συνεφώνουν, κατέβαλον τὴν τρίτην. Ἅμα ὅμως ἐπιτυχοῦσαι τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου, διεφώνησαν, διότι οἱ μὲν περὶ τὸν Ταράσιον ἐπρέσβευον ὅτι δέον νὰ ἀρκεσθῶσιν εἰς τὰ ὑπὸ τῆς Ζ΄ οἰκουμενικῆς συνόδου ἀποφασισθέντα, οἱ δὲ περὶ τὸν Σταυράκιον ἐξ ἐναντίας ἐφρόνουν ὅτι πρέπει νὰ προβῶσι περαιτέρω καὶ νὰ καταργήσωσι πᾶσαν τὴν μεταρρύθμισιν. Ἐντεῦθεν αἱ δύο αὗται μερίδες περιῆλθον εἰς ῥῆξιν, ἥτις κατὰ μικρὸν ἀπέβη δεινοτάτη καὶ ἐπὶ τέλους ἐπήγαγεν αὖθις τὸν θρίαμβον τῆς ὁλοσχεροῦς μεταρρυθμίσεως. Ἐν πρώτοις οἱ μοναχοὶ ἤλεγξαν τὸν Ταράσιον διὰ τὴν εὐκολίαν μὲ τὴν ὁποίαν ὁ μετριοπαθὴς οὗτος ἀνὴρ ἀποκατέστησεν εἰς τοὺς θρόνους αὐτῶν ἅπαντας τοὺς ἀρχιερεῖς, ὅσοι διατελέσαντες ἄλλοτε ὀπαδοὶ τῆς μεταρρυθμίσεως ἀπεδέχθησαν νῦν τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Καὶ αὕτη μὲν ἡ ἔρις κατέπαυσε μετὰ μικρόν, διότι ὁ Ταράσιος ἀντιπροέτεινε τὴν ἀπόφασιν τῆς συνόδου τὴν ἀποδεξαμένην πάντας τοὺς μετανοήσαντας ἀρχιερεῖς. Ἀλλ' οἱ μοναχοί, οἵτινες ἤθελον νὰ ἐξοντώσωσιν, εἰ δυνατόν, ὅλους τοὺς ἑτεροδοξοῦντας, δὲν ἠδύναντο νὰ ὑποφέρωσι τὴν πρὸς τούτους ἀνοχὴν τοῦ Ταρασίου. Ὅθεν κατηγόρησαν πάλιν τὸν πατριάρχην ὅτι πολλοὺς ἀρχιερεῖς, περὶ ὧν ἐλέγετο ὅτι σιμωνιακῶς ἐχειροτονήθησαν, ἐτιμώρησε δι' ἐτησίου μόνον ἐπιτιμίου, μεθ' ὃ ἔμελλον νὰ ἀναλάβωσι τὸ ἀξίωμα αὐτῶν παρὰ τοὺς κανόνας. Ὁ πατριάρχης κατ' ἀρχὰς ἐνδοιάσας ὀλίγον ἠρνήθη ὅτι ἐσκόπει νὰ ἀποκατάστήσῃ τοὺς τοιούτους, ἔπειτα ὅμως, συνευδοκούσης, ὡς φαίνεται, τῆς βασιλίσσης, συνελειτούργησε μετὰ τῶν τιμωρηθέντων, ἀφοῦ ἐτελείωσε τὸ ἔτος τοῦ ἐπιτιμίου αὐτῶν. Οἱ καταπτοηθέντες ἐκ τούτου μοναχοὶ δὲν ἔδειξαν πολλὴν εἰς τὸ φρόνημα αὐτῶν ἐγκαρ-

Κάρολος ὁ μέγας (Εἰκὼν τοῦ Δύρερ)

τέρησιν· διότι, ἀφοῦ κατεκραύγασαν κατὰ τῶν γενομένων ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι παρεβίαζον ὅλας τὰς ἐκκλησιαστικὰς διατάξεις, ἀφοῦ προσέβαλον καὶ αὐτὴν τὴν σύνοδον, τῆς ὁποίας αἱ ἐξηγήσεις ἐφαίνοντο κυροῦσαι τὴν ἀνοχὴν ἐκείνην· ἀφοῦ ἰσχυρίσθησαν ὅτι, ἐπειδὴ ἡ παπικὴ ἐπικύρωσις δὲν ἐπῆλθεν ἔτι, ἡ δὲ ἐκπροσώπησις τῶν ἀνατολικῶν θρόνων ἦτο ἀμφιβολωτάτη, ἡ σύνοδος δὲν ἦτο οἰκουμενικὴ ἀλλὰ τοπική, ἔπειτα εἷς τῶν ἐπιφανεστέρων ἀντιπάλων τοῦ Ταρασίου, Θεόδωρος ὁ ἐπιλεγόμενος Στουδίτης, τὸν ὁποῖον ἀπὸ τοῦδε βλέπομεν ἐπὶ μακρὸν πρωταγωνιστοῦντα τῆς μοναχικῆς μερίδος, ἐδέχθη χειροτονίαν παρ' αὐτοῦ, συνεβιβάσθη πρὸς αὐτὸν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς

Ὑπογραφὴ Καρόλου τοῦ μεγάλου

σιμωνίας καὶ ἐπείσθη ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος ἦτο οἰκουμενική, οὐχὶ δὲ τοπική, ὡς πρὸς ὀλίγον ἐβεβαίου. Ἐν τούτοις *εἶναι βέβαιον ὅτι, ἄν, ἵνα θεωρηθῇ ἡ σύνοδος* αὕτη ὡς οἰκουμενική, ἀπῃτεῖτο πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἡ τοῦ πάπα κύρωσις, οἱ ἀμφισβητοῦντες τὸν οἰκουμενικὸν χαρακτῆρα τῆς συνόδου εἶχον μέχρι τινὸς δίκαιον, διότι ἡ ἐπικύρωσις ἐκείνη ἀνεβλήθη ἐφ' ἱκανὸν χρόνον.

Τῷ ὄντι, ἂν καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ εἰρήνη μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἐφαίνετο ἀποκατασταθεῖσα διὰ τῆς παρ' ἡμῖν ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων, ὑπῆρχον ὅμως διαφοραί τινες ἔτι μὴ συμβιβασθεῖσαι καὶ πρὸ πάντων ὁ πάπας δὲν ἔπαυεν ἐπιδιώκων τῇ συνδρομῇ τῶν Φράγκων τὸν μέγαν σκοπὸν τῆς συγκροτήσεως πολιτικοῦ κράτους, τοῦ λεγομένου κοσμικοῦ αὐτοῦ κράτους [1], ἐντεῦθεν δὲ ὑπεθάλποντο αἱ διενέξεις καὶ αἱ διχόνοιαι. Ὁ Κάρολος ὁ μέγας εἶχεν ἔλθει τετάρτην ἤδη φορὰν εἰς τὴν Ἰταλίαν κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος καθ' ὃ ἡ Εἰρήνη συνεκρότει τὴν Ζ΄ οἰκουμενικὴν σύνοδον καὶ εἶχεν ἀπαγάγει μεθ' ἑαυτοῦ εἰς Γαλλίαν τὸν υἱὸν τοῦ δουκὸς Βενεύεντου Ἀρίχιδος, ἐξ οὗ ὁ δοὺξ οὗτος δεινῶς προσεβλήθη. Ὅθεν, ἅμα ἀναχωρήσαντος τοῦ Καρόλου, ἔπεμψεν ὁ Ἄριχις πρέσβεις εἰς Κωνσταντινούπολιν προτείνων αὐτὸς μὲν ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἑλληνικὴν κυριαρχίαν ἑδρεύων ἐν Νεαπόλει, τὸ δὲ Βενεύεντον νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν Ἄδαγλιν ἐκεῖνον ὅστις πρὸ καιροῦ, ὡς γνωρίζομεν, διετέλει πρόσφυξ ἐν Κωνσταντινουπόλει, μετωνομάσθη Θεόδοτος καὶ ὑπέσχετο πάντοτε νὰ ἐξελληνίσῃ τοὺς Λομ-

[1] Τοῦ ἐν Ρώμῃ δηλονότι καὶ ἐν εὐρείᾳ περὶ ταύτην περιοχῇ παπικοῦ κράτους, οὗτινος τὰς βάσεις ἔθηκεν ὁ φράγκος ἡγεμὼν Πιπῖνος, ἐλευθερώσας τὴν εἰρημένην χώραν ἀπὸ τῶν Λογγοβαρδίων καὶ θεὶς αὐτὴν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ πάπα, οὐχὶ ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, ὡς ἰσχυρίζονται οἱ ἐν τῇ παπικῇ Ρώμῃ, ὅστις δῆθεν μεταθεὶς τὴν πρωτεύουσαν εἰς Βυζάντιον τὴν Ρώμην τὴν ἀρχαίαν κατέλιπεν εἰς τὸν πάπαν.

βαρδούς, ἐὰν ἐδίδετο εἰς αὐτὸν ἀποχρῶσα βοήθεια. Πρὸ ἑπτὰ ἐτῶν ἡ Εἰρήνη προπαρασκευαζομένη τότε νὰ καταβάλῃ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μεταρρύθμισιν καὶ ἔχουσα ἀνάγκην πρὸς τοῦτο τῆς συνδρομῆς τοῦ πάπα καὶ τῶν Φράγκων ἐθυσίασεν ὅλα τὰ ἄλλα συμφέροντα τοῦ κράτους χάριν τοῦ σκοποῦ ἐκείνου, ἐγκατέλιπε τοὺς Λομβαρδούς, προσήγγισε πρὸς τὸν πάπαν καὶ τὸν Κάρολον τὸν μέγαν καὶ ἐμνήστευσε τὸν υἱὸν αὐτῆς Κωνσταντῖνον μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἡγεμόνος τῶν Φράγκων, ἥτις ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν ἡμετέρων Ἐρυθρῴ (1). Ἀλλὰ νῦν, ὅτε εἶχε ψηφισθῆ ἡ τῶν εἰκόνων ἀναστήλωσις, ἡ Εἰρήνη ἐνόμισε πρέπον νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἀρχαίαν τοῦ κράτους πολιτικήν, πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ διότι ἡ μερὶς τοῦ Ταρασίου ἐπέμενεν εἰς τοῦτο, ἡ δὲ Εἰρήνη συνῃσθάνετο τὴν ἀνάγκην νὰ μὴ δυσαρεστήσῃ τὴν μερίδα ταύτην, ἥτις ἦτο φυσικὴ αὐτῆς σύμμαχος ἐν τῇ ἐνδεχομένῃ πάλῃ εἴτε πρὸς τοὺς ἄκρως μεταρρυθμιστὰς εἴτε πρὸς τοὺς ἄκρως ἀντιμεταρρυθμιστάς. Δυστυχῶς δὲν ἤρκει νὰ μεταβάλῃ πολιτικήν, ἵνα ἐπιτύχῃ, διότι δὲν εἶχε περιορισθῆ εἰς τὴν τῶν εἰκόνων ἀναστήλωσιν, εἶχε συγχρόνως διαλύσει τοὺς παλαιστράτους τῶν προτέρων χρόνων, εἶχε συγκροτήσει στρατὸν νέον ἀγόμενον ὑπὸ ἀξιωματικῶν ἀνικάνων, εἶχε παραλύσει ὅλην τὴν ὑπηρεσίαν διὰ τῆς ἀποπομπῆς πολλῶν ἐμπείρων ὀπαδῶν τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ νῦν ἔμελλε νὰ τιμωρηθῇ, ἢ μᾶλλον ἔμελλε νὰ τιμωρηθῇ τὸ κράτος διὰ τὴν τοσαύτην ἐκείνην ἀφροσύνην καὶ κακοβουλίαν. Πρὸ πάντων ἡ Εἰρήνη διέλυσε τὴν μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Καρόλου μνηστείαν τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Κωνσταντίνου, ὃν συνέζευξε ἄκοντα μετὰ τῆς ἀρμενίας τὸ γένος Μαρίας, κατὰ Νοέμβριον τοῦ 778 (2). Ἐνταῦτῷ δὲ καίτοι

(1) Καὶ εἶναι τὸ ὄνομα ἀκριβῶς ἡ εἰς τὸ ἑλληνικὸν μετάφρασις τοῦ φραγκογερμανικοῦ ὀνόματος τῆς κόρης Rotrudis.

(2) Ἡ **Μαρία** δὲν ἦτο ἀρμενία ἀλλὰ ἑλληνὶς Καππαδόκισσα. Ὁ Παπαρρηγόπουλος ἀτυχῶς συγχέει τὸ **Ἀρμενιακὸς** πρὸς τὸ **Ἀρμένιος**. Τὴν **Μαρίαν** καλεῖ ὁ Θεοφάνης «Κόρην ἐκ τοῦ Ἀρμενιακοῦ», ὁ δὲ Παπαρρηγόπουλος τὸ Ἀρμενιακὸν ἐξέλαβε καὶ ἐνταῦθα καὶ ἀλλοῦ πολλαχοῦ ταυτόσημον πρὸς τὸ **Ἀρμενία**. Ἀλλ' οὐχ οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα. Ἀρμενιακὸν ἐκαλεῖτο ἡ Ποντικὴ Καππαδοκία περιλαμβάνουσα καὶ τὴν Σινώπην. Ἀπὸ τῶν χρόνων περίπου τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου, λέγει ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος (περὶ Θεμ. 3), ἡ Καππαδοκία διῃρέθη εἰς τρία θέματα, α' τὴν τοῦ **Χαρσιανοῦ** μετὰ πρωτευούσης **Καισαρείας** Καππαδοκίας, τὴν τῆς δευτέρας Καππαδοκίας μετὰ πρωτευούσης, ὡς φαίνεται, **Τυάνων**, «τὸ δὲ κάτω καὶ πρὸς θάλασσαν (τὸν Εὔξεινον πόντον) ἐκλήθη **Ἀρμενιακόν** (λέγει ὁ Κ. Πορφυρ.) **διὰ τὸ εἶναι αὐτὸ πλησιόχωρον** τῶν **Ἀρμενίων**». Ὁ αὐτὸς δὲ λέγει αὐτόθι· «τῆς δὲ Καππαδοκίας, ἥτις **ὠνομάζετο Ἀρμενιακόν**, εἰσὶ πόλεις **Ἀμάσεια**, **Ἶβυρα**, **Ἀμισός**, **Νεοκαισάρεια**, **Σινώπη**». Ἐκ τούτων λοιπὸν καθίσταται συμφανέστατον ὅτι τὸ **Ἀρμενιακὸν** οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν ἐθνολογικὴν πρὸς τοὺς **Ἀρμενίους**, εἶναι μάλιστα γνωστὸν ὅτι διηνεκὲς καὶ ἄσπονδον ὑφίστατο μῖσος μεταξὺ **Ἀρμενιακῶν** καὶ **Ἀρμενίων**, ἰδίως ἐν Κωνσταντινουπόλει. Πότε ἐδόθη τὸ ὄνομα **Ἀρμενιακὸν** εἰς τὴν πρὸς Πόντῳ Καππαδοκίαν δὲν εἶναι γνωστόν. Λέγει δὲ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος· «οὔτε γὰρ ὁ Στράβων ὁ γεωγράφος τῆς τοιαύτης ἐπωνυμίας ἐμνήσθη, καίτοι **Καππαδόκης ὢν τὸ γένος**, ἐξ Ἀμασείας τῆς πόλεως». Καὶ ὑποθέτει μὲν ὁ Κ. Π. ὅτι ἴσως ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου, ὁπότε, ὡς φαίνεται, ἐγένετο καὶ ἡ εἰς θέματα διαίρεσις τοῦ Κράτους, ἐδόθη τὸ ὄνομα, ἀλλ' εἶναι γνωστὸν ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α' καὶ πρότερον ἔτι τὸ ὄνομα τῆς **Ἀρμενίας** εἶχεν ἐπεκταθῆ καὶ εἴς τινα μέρη τῆς Καππαδοκίας. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ **Ἀρμένιοί** τινες ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, ἕνεκα τῆς αὐτῆς περὶ τὰ ὀνόματα πλάνης, εἰς ἣν ἔπεσεν ὁ Παπαρρηγόπουλος, ἠξίωσαν καὶ ἀξιοῦσι δικαιώματα ἐπὶ τὴν ἐθνότητα μεγάλων καὶ ἐπιφανῶν ἑλλήνων **Καππαδοκῶν**, τοῦ μεγάλου ῥήτορος Προαιρεσίου, Ἀρεταίου τοῦ ἐξόχου ἰατροῦ καὶ αὐτοῦ δὴ τοῦ **Στράβωνος**. Καὶ ὅμως οἱ λεγόμενοι **Ἀρμενιακοὶ** ἦσαν ἄσπονδοι ἐχθροὶ τῶν Ἀρμενίων, ἡ δὲ Μαρία ἡ ἐκ τοῦ Ἀρμενιακοῦ κόρη ἦν οὐχὶ Ἀρμενία, ἀλλὰ **Καππαδόκισσα** ἐκ τῆς πρὸς Πόντῳ Καππαδοκίας.

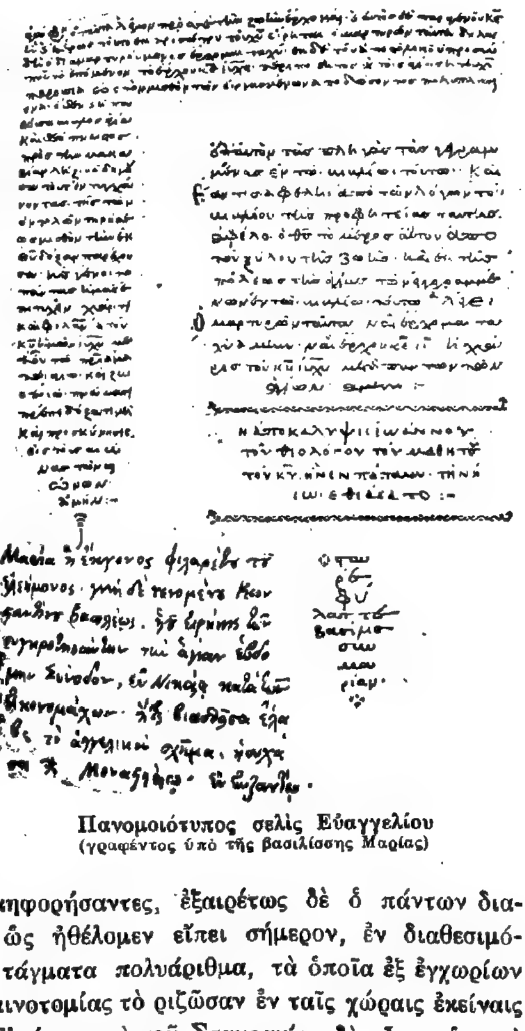
τὰ νεοσύλλεκτα αὐτῆς τάγματα ἔπαθον ἥττας δεινὰς ἐν Ἀσίᾳ μὲν παρὰ τῶν Ἀράβων ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Διογένην ἐν Θράκῃ δὲ παρὰ τῶν Βουλγάρων ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Φιλητόν, ἐξαπέστειλεν οὐδὲν ἧττον τῷ 789 εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν τὸν σακελλάριον καὶ λογοθέτην τοῦ στρατιωτικοῦ Ἰωάννην, ἵνα ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὸν Ἄδαγλιν καὶ τὸν πατρίκιον τῆς Σικελίας Θεόδωρον καταπολεμήσῃ τοὺς Φράγκους. Εἶχε δὲ πέμψει προηγουμένως πρὸς τὸν Ἄριχιν δύο ἐκ Σικελίας ἄνδρας κομίσαντας αὐτῷ τὸν ἑλληνικὸν ἱματισμὸν ὃν ὤφειλε νὰ περιβληθῇ, τὸ δίπλωμα τοῦ πατρικίου καὶ τὸν τύπον καθ' ὃν ἔδει νὰ κείρῃ τὴν κόμην αὐτοῦ. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἀποθνήσκει ὁ Ἄριχις, οἱ δὲ βενευεντῖνοι ὄχι μόνον δὲν ἐδέχθησαν τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν ἀλλὰ καὶ ἡτοιμάσθησαν νὰ πολεμήσωσιν αὐτὸν τῇ συνδρομῇ τῶν Φράγκων· συγκροτηθείσης δὲ μάχης, ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης ἡττήθη καὶ ἐφονεύθη. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ πάπας ἔκτοτε συνεδέθη ἔτι στενώτερον μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Φράγκων, διὰ τῆς προστασίας τοῦ ὁποίου ἐξησφάλιζε καὶ ηὔξανε τὸ ἐκκλησιαστικὸν αὐτοῦ κράτος[1] οἱ δὲ ἡμέτεροι ἥκιστα ἦσαν διατεθειμένοι ν' ἀποδώσωσι τὰ δημευθέντα κτήματα καὶ τὰς ἀφαιρεθείσας διοικήσεις· ὁ πάπας δὲν ἐξαπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὴν ἐπικύρωσιν τῆς συνόδου· ὁ ἡγεμὼν τῶν Φράγκων Κάρολος ὠργίσθη ὡσαύτως διὰ τὴν διάλυσιν τῆς μνηστείας· ἕνεκα δὲ πάντων τούτων αἱ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως σχέσεις ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον διελύοντο.

Ἐν τῇ πάλῃ λοιπὸν ταύτῃ μεταξὺ τῆς μερίδος τοῦ Ταρασίου καὶ τῶν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ κράτους ἀντιμεταρρυθμιστῶν ἡ Εἰρήνη ἐτάσσετο μετὰ τοῦ Ταρασίου, ὅτε αἴφνης ἐκινδύνευσεν ὑπὸ τοῦ ἰδίου υἱοῦ. Ἐν ἔτει 790 ὁ Κωνσταντῖνος ς' ἦτο ἤδη εἰκοσαετὴς περίπου, καὶ ὅμως ἡ μήτηρ αὐτοῦ οὐδεμίαν ἐπέτρεπεν εἰς αὐτὸν πραγματικὴν ἐξουσίαν. Τὸ μὲν ὄνομα αὐτοῦ προετάσσετο τοῦ τῆς Εἰρήνης ὀνόματος εἰς ἅπαντα τὰ βασιλικὰ διατάγματα καὶ νομοθετήματα· ἀλλὰ κατὰ τὰ ἄλλα τοσοῦτον ὀλίγη ἦτο ἡ ἀληθὴς αὐτοῦ δύναμις ὥστε, κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Θεοφάνους, οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ συχνάσῃ τῷ βασιλεῖ, ὅλοι δὲ προσήρχοντο πρὸς τὸν λογοθέτην Σταυράκιον τὸν τὰ πάντα κατέχοντα. Τὸν Κωνσταντῖνον λέγει ὁ αὐτὸς χρονογράφος ρωμαλέον καὶ ἱκανόν· ρωμαλέος ἴσως ἦτο, ἱκανὸς δὲ βεβαίως δὲν ἀνεδείχθη ὑπὸ τῶν πραγμάτων. Εἶχεν ὅμως, φαίνεται, τὴν συνείδησιν τοῦ ἐξευτελισμοῦ εἰς ὃν κατεδικάζετο ὑπὸ τῆς μητρὸς καὶ τὴν συνείδησιν ταύτην ὑπέτρεφον οἱ εἰς αὐτὸν ἀφωσιωμένοι ὀλίγοι ἄνδρες, ὁ μάγιστρος Πέτρος, καὶ οἱ πατρίκιοι Θεόδωρος ὁ Καμουλιανός, καὶ ὁ Δαμιανός, ἐνῷ ἡ πολυάριθμος σπεῖρα τῶν περὶ τὴν βασίλισσαν αὐλικῶν, ὧν προΐστατο ὁ λογοθέτης Σταυράκιος, ὠφελούμενοι ἀπὸ τὴν φιλαρχίαν καὶ δεισιδαιμονίαν τῆς Εἰρήνης, εἶχον καταπείσει ἀπ' ἐναντίας αὐτήν, ὡς ἐκ τῶν προγνωστικῶν πληροφορηθέντες ὅτι οὐκ ἔστιν ὡρισμένον παρὰ Θεοῦ νὰ καταλάβῃ ὁ υἱὸς αὐτῆς τὴν βασιλείαν, ἀλλ' ὅτι ἡ βασιλεία ἀνήκει εἰς αὐτὴν ἐκ Θεοῦ αὐτῇ δεδομένη. Κατὰ τὸ σύνηθες τὰ ἑκατέρωθεν συμφέροντα ὑπέθαλπον τὴν ἔριν, διότι οἱ περὶ τὸν Κωνσταντῖνον ἄνδρες ἤλπιζον ὅτι αὐτοῦ ἄρξαντος θέλουσι περιέλθει εἰς χεῖρας αὐτῶν ἅπαντα τὰ ὠφελήματα ὅσα ἐνέμοντο οἱ περὶ τὴν Εἰρήνην καὶ τὸν Σταυράκιον. Ὅθεν κατέπεισαν τὸν νέον βασιλέα ν' ἁρπάσῃ τὴν πρώτην ἐπιτηδείαν πρὸς τοῦτο περίστασιν, ἵνα συλλαβὼν τὴν βασίλισσαν καὶ ἐξορίσας εἰς

[1] Αὐτὸ δηλαδή, ὅπερ πρὸ ὀλίγου ὁ συγγραφεὺς ὠνόμασε **κοσμικὸν** καὶ **πολιτικὸν** κράτος τοῦ πάπα. Ἐνταῦθα μετέφρασε τὸ ὄνομα πιθανῶς ἐκ τοῦ γερμανικοῦ Kirchenstaat=τὸ παπικὸν κράτος, τὸ κράτος τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας τὸ πολιτικόν.

Σικελίαν, καταλάβῃ αὐτὸς τὴν πραγματικὴν ἀρχήν. Ἐφάνη δὲ δοθεῖσα μετ' οὐ πολὺ ἡ εὐκαιρία αὕτη, διότι τῇ 7 Φεβρουαρίου 790, συμβάντος σεισμοῦ φοβεροῦ, ἡ βασίλισσα ἐξῆλθε μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς εἰς τὸν ἅγιον Μάμαντα, προάστειον παρὰ τὸν λιμένα κείμενον, καὶ κατῴκησεν αὐτόθι ὑπὸ σκηνάς, ὥστε οἱ συνωμόται ἐνόμισαν ὅτι δύνανται νὰ ἐκτελέσωσιν ἤδη τὸ βούλευμα αὐτῶν εὐκολώτερον ἢ ἐνόσῳ ἡ βασίλισσα διέτριβεν εἰς τὰ ἀσφαλῶς ὠχυρωμένα καὶ φρουρούμενα ἀνάκτορα. Ἀλλ' ὁ Σταυράκιος ἔμαθε τὰ μελετώμενα παρὰ τῶν κατασκόπων, δι' ὧν εἶχε περιεζωσμένον τὸν βασιλέα καὶ ἡ βασίλισσα προλαβοῦσα τοὺς φίλους τοῦ υἱοῦ αὐτῆς συνέλαβεν αὐτούς, τοὺς ἔδειρε, τοὺς ἐκούρευσε καὶ ἔπειτα ἄλλους μὲν ἐξώρισεν ἄλλους δὲ ἐφυλάκισεν ἐν ταῖς ἰδίαις αὐτῶν οἰκίαις. Τὸν δὲ υἱὸν μετεχειρίσθη ὡς ἀληθῆ παῖδα, διότι ἐρράπισεν αὐτὸν καὶ ὕβρισε καὶ περιώρισεν ἐφ' ἱκανὰς ἡμέρας εἰς τὰ βασίλεια.

Ἀλλ' ἐνῷ ἄχρι τοῦδε ἡ ἔρις διεξήγετο μεταξὺ τῶν δύο μερίδων αἵτινες εἶχον συμπράξει πρὸς συγκρότησιν τῆς Ζ' οἰκουμενικῆς συνόδου, μικρὸν μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς προεκτεθείσης συνωμοσίας ἀνεμίχθη εἰς τὴν πάλην καὶ ἡ μερὶς τῆς ὁλοσχεροῦς μεταρρυθμίσεως ἐκπροσωπουμένη πάλιν ὑπὸ ἀξιολόγου τινὸς τοῦ στρατοῦ μερίδος. Διότι ναὶ μὲν οἱ παλαίστρατοι τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς καὶ τῆς φρουρᾶς τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχον διαλυθῆ καὶ ἀντικατασταθῆ διὰ νεοσυλλέκτων ταγμάτων ἀφωσιωμένων εἰς τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν· ὡσαύτως καὶ ὅλοι οἱ στρατηγοὶ οἱ ἐπὶ Κωνσταντίνου Ε' τοσάκις ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης νικηφορήσαντες, ἐξαιρέτως δὲ ὁ πάντων διαπρεπέστατος Λαχανοδράκων, διετέλουν, ὡς ἠθέλομεν εἴπει σήμερον, ἐν διαθεσιμότητι· ἀλλ' ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ὑπῆρχον τάγματα πολυάριθμα, τὰ ὁποῖα ἐξ ἐγχωρίων στρατολογούμενα ἔσῳζον τὸ πνεῦμα τῆς καινοτομίας τὸ ριζῶσαν ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις τοσοῦτον ὥστε αἱ ἀσθενεῖς ἐνέργειαι τῆς Εἰρήνης καὶ τοῦ Σταυρακίου δὲν ἦσαν ἱκαναὶ νὰ καταστρέψωσιν αὐτὸ διὰ μιᾶς. Τὰ ἀρμενιακὰ τάγματα πρὸ πάντων καὶ τὰ τῶν Κιβυρραιωτῶν οὐδόλως μετέβαλον τὸ ἀρχαῖον φρόνημα καὶ ἐξηκολούθουν μαρτυροῦντα εἰς πᾶσαν περίστασιν ὅτι ἕνεκα τοῦ φρονήματος ἐκείνου ἐνεφοροῦντο ὑπὸ τῶν γενναιοτέρων ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τοῦ καθήκοντος αὐτῶν αἰσθημάτων. Πρὸ μικροῦ ἔτι οἱ Κιβυρραιῶται ἔδωκαν δεῖγμα ἀξιομνημόνευτον τῆς στρατιωτικῆς αὐτῶν τόλμης καὶ τῆς πρὸς τὴν πίστιν ἀφοσιώσεως. Τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀράβων εἶχεν ἀναλάβει πρὸ τετραετίας ὁ πολυθρύλητος Ἀαρούν, οὗ ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ μνημονεύσωμεν καὶ ὅστις ἔμελλε ν' ἀναδειχθῇ παρὰ τοῖς Μωαμεθανοῖς οὐδὲν ἧττον μεγαλώνυμος ἢ

Πανομοιότυπος σελὶς Εὐαγγελίου
(γραφέντος ὑπὸ τῆς βασιλίσσης Μαρίας)

ὁ Κάρολος παρὰ τοῖς χριστιανοῖς τῆς Δύσεως. Ἐν τέλει δὲ τοῦ 790 προσέβαλε διὰ στόλου ἰσχυροῦ τὴν Κύπρον καὶ ἄλλα παράλια τοῦ κράτους καὶ ἀπήρχετο συνεπαγόμενος πολλοὺς αἰχμαλώτους, ἐνῷ ὁ ἑλληνικὸς στόλος ὁλόκληρος διετέλει παρατεταγμένος μὲν ἐνώπιον αὐτοῦ ἀλλ' ἀπρακτῶν. Τότε ὁ τῶν Κιβυρραιωτῶν στρατηγὸς Θεόφιλος, μὴ δυνηθεὶς νὰ ὑποφέρῃ τὸ ὄνειδος τοῦτο, ἐξώρμησεν ἐπὶ τοὺς πολεμίους μετὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν μοίρας καὶ ἠγωνίσθη τοσοῦτον περιφανῶς ὥστε, ὅτε ἐπὶ τέλους ἐνδοὺς εἰς τὴν ὑπεροχὴν τῶν ἀντιπάλων ᾐχμαλωτεύθη καὶ ἀπήχθη πρὸς τὸν Ἀαρούν, ὁ καλίφης θαυμάζων τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀνδρὸς προσεπάθησε νὰ προσοικειωθῇ αὐτὸν διὰ δώρων καὶ ὑποσχέσεων καὶ νὰ προσλάβῃ εἰς τὴν ἰδίαν ὑπηρεσίαν. Ἀλλ' ὁ γενναῖος καὶ χρηστὸς Θεόφιλος ἀπέκρουσε τὴν προσφοράν, περιεφρόνησεν ἔπειτα τὴν ἀπειλὴν καὶ τελευταῖον ὑπέστη τὸν διὰ τοῦ ξίφους θάνατον, προτιμήσας νὰ γίνῃ μάρτυς τῶν πεποιθήσεων αὐτοῦ μᾶλλον ἢ νὰ προδώσῃ αὐτὰς ἀντὶ τιμῶν καὶ ὠφελημάτων.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε ἡ Εἰρήνη, μὴ εὐχαριστηθεῖσα εἰς τὴν ἀνατροπὴν τῆς συνωμοσίας τῶν περὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς αὐλικῶν, ἐνόμισεν ὅτι θέλει ἐξασφαλίσει ἑαυτὴν πλειότερον ἐὰν ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ στρατοῦ ὅρκον διαλαμβάνοντα ὅτι, ἐν ὅσῳ αὕτη ζῇ, οὐδέποτε θέλουσιν ἐπιτρέψει εἰς τὸν υἱὸν αὐτῆς νὰ καταλάβῃ τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν. καὶ οὐδὲ εἰς τοῦτο ἀρκουμένη ἤρχισε νὰ προτάττῃ τοῦ ὀνόματος τοῦ υἱοῦ τὸ ἴδιον ὄνομα εἰς ἁπάσας τὰς δημοσίας τῆς κυβερνήσεως πράξεις. Καὶ ἡ μὲν βασιλικὴ φρουρά, ὁ στρατὸς Θράκης καὶ ὀλίγα τινὰ τῶν ἀνατολικῶν ταγμάτων ὤμοσαν τὸν ἀπαιτηθέντα ὅρκον ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τοῦ ἀνατολικοῦ στρατοῦ δὲν ἦτο διατεθειμένον νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὰς περὶ τούτου διαταγάς, ὅτε πρῶτον τὸ ἀρμενιακὸν σῶμα κατεξανέστη κατὰ τῶν περὶ τοῦ προκειμένου ὅρκου παραινέσεων τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ Νικηφόρου, ἐξ οὗ ἡ Εἰρήνη ἠναγκάσθη ν' ἀποστείλῃ ἕνα τῶν ἐπιθεωρητῶν τοῦ στρατοῦ, ἵνα ἐπιχειρήσῃ ἀνάκρισιν καὶ συλλάβῃ τοὺς πρωταιτίους. Εἶναι δὲ περίεργον ὅτι ὁ ἀπεσταλμένος οὗτος, τοῦ ὁποίου τὸ κύριον ὄνομα ἦτο Ἀλέξιος, ἐπωνομάζετο Μουσελὲμ καὶ τὸ ἐπώνυμον αὐτοῦ τοῦτο, ὅπερ προδήλως ἦτο ἁπλῆ ἀλλοίωσις τῆς προφορᾶς τοῦ ὀνόματος Μοσλὲμ [1], μαρτυρεῖ ὅτι ἢ μουσουλμάνος ὢν εἶχεν ἐπιστρέψει εἰς τὸ χριστιανικὸν θρήσκευμα ἢ τοὐλάχιστον ἐγεννήθη ἐν χώραις μουσουλμανικαῖς. Ὁπωσδήποτε ὁ Ἀλέξιος οὐ μόνον δὲν ἠδυνήθη νὰ καταπαύσῃ τὴν στάσιν ἀλλ' ἀνέλαβεν ἑκὼν ἢ ἄκων τὴν ἡγεμονίαν τοῦ στρατοῦ ἐκείνου, ὅστις ἀποβαλὼν ἤδη πᾶσαν ὑποταγὴν πρὸς τὴν Εἰρήνην ἀνευφήμησε μόνον βασιλέα τὸν Κωνσταντῖνον Ϛ'. Τὸ αὐτὸ δὲ ἔπραξαν ἀμέσως οἱ τῶν λοιπῶν τῆς μικρᾶς Ἀσίας θεμάτων στρατοί, διώξαντες μὲν τοὺς στρατηγοὺς τοὺς ὁποίους εἶχον ἐπιβάλει εἰς αὐτοὺς ὁ Σταυράκιος καὶ ἡ Εἰρήνη, ταχθέντες δὲ ὑπὸ τοὺς ἀρχαίους αὐτῶν ἡγεμόνας, τοὺς προμάχους τῆς μεταρρυθμίσεως, ἐν οἷς διέπρεπεν ὁ δαφνοστεφὴς Λαχανοδράκων. Καὶ τότε τὰ πλησιέστερα εἰς τὴν πρωτεύουσαν τάγματα συνελθόντα εἰς Ἀτρῴαν ἐπανέλαβον κοινῇ γνώμῃ τὴν ἀπαίτησιν ἣν εἶχον ν' ἀναλάβῃ τὴν βασιλείαν ὁ ἐνῆλιξ ἤδη γενόμενος Κωνσταντῖνος. Ὁ Σταυράκιος οὐδ' ἐφαντάσθη ν' ἀντιπαραταχθῇ μετὰ τῶν νεοσυλλέκτων αὐτοῦ ταγμάτων κατὰ τῶν ὑπερμάχων τῆς μεταρρυθμίσεως, ἡ δὲ καταπτοηθεῖσα Εἰρήνη ἠναγκάσθη νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν υἱὸν αὐτῆς ν' ἀπέλθῃ πρὸς τὸν ἐν Ἀτρῴᾳ στρατόν, ὅστις, ἀποδεξάμενος τὸν νέον βασιλέα ἐν ἀνευφημίαις, αὐτὸν μὲν ἐκύρωσεν αὐτοκράτορα ἀπεκήρυξε δὲ τὴν τούτου μητέρα. Ἐπειδὴ τὰ πόρρω στα-

[1] Τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβές. Μουσελέμ, ἀραβιστὶ δὲν εἶναι τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ Μοσλέμ (εἰ καὶ ἀμφότεραι αἱ λέξεις ἐκ τῆς αὐτῆς παράγονται ῥίζης;) ἀλλ' εἶναι λέξις σημαίνουσα τεταγμένος, διωρισμένος, ἐμπεπιστευμένος, ἐπίτροπος, μουσελὲμ=ἐπίτροπος, ὑποδιοικητής.

θμεύοντα ἀρμενιακὰ τάγματα δὲν εἶχον προσέλθει εἰς Ἀτρῴαν, ὁ βασιλεὺς ἐξαπέστειλεν ἀμέσως πρὸς ταῦτα τόν τε Μιχαὴλ Λαχανοδράκοντα καὶ τὸν ἀρχηγὸν τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς Ἰωάννην, ἵνα δεχθῶσι τὸν κατὰ τῆς Εἰρήνης ὅρκον τῶν ταγμάτων ἐκείνων, αὐτὸς δ' ἐπέστρεψε κατὰ μῆνα Δεκέμβριον εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου καθήρεσε καὶ ἐτιμώρησε τόν τε Σταυράκιον καὶ τοὺς ἄλλους ὀπαδοὺς καὶ φίλους τῆς μητρὸς αὐτοῦ, ταύτην ὅμως ἐσεβάσθη ἐπιτρέψας ν' ἀπέλθῃ εἰς τὸ παλάτιον ὅπερ εἶχε κατασκευάσει ἑαυτῇ παρὰ τὸν λιμένα τοῦ Ἐλευθερίου καὶ ἐν τῷ ὁποίῳ εἶχε κατακρύψει τὰ πλεῖστα τῶν χρημάτων αὐτῆς.

Αὕτη ἡ πρὸς τὴν μητέρα αὐτοῦ ἐπιείκεια τοῦ Κωνσταντίνου Ϛ' ἤθελεν εἶναι τῷ ὄντι ἀξιέπαινος, ἐὰν ἦτο ἱκανὸς νὰ προλάβῃ ἢ νὰ περιστείλῃ τὰ πιθανὰ ἀποτελέσματα τῆς μετριοπαθείας αὐτοῦ. Δυστυχῶς τὰ πράγματα ἀπέδειξαν μετ' ὀλίγον ὅτι ἐγένετο παίγνιον καὶ θῦμα τῆς φιλάρχου ἐκείνης γυναικός. Οἱ ἐν τῇ πρωτευούσῃ πολέμιοι τῆς μεταρρυθμίσεως ἀδιακόπως ῥαδιουργούμενοι καὶ ὑποκινούμενοι ὑπὸ τῆς Εἰρήνης ἀφορμὴν μόνον ἐζήτουν ἵνα καταβάλωσι τοὺς ἀντιπάλους· καὶ ἐν τῷ μεταξύ, ἵνα ταράξωσι τὰ πνεύματα ἐν Κωνσταντινουπόλει, διέπραξαν μεγάλην τινὰ πυρκαϊάν, καθ' ἣν πλεῖσται οἰκίαι κατεκάησαν καὶ σὺν τοῖς ἄλλοις ὅ τε τρίκλινος τοῦ πατριαρχείου ὁ λεγόμενος Θωμαΐτης καὶ αἱ ὑποκάτω αὐτοῦ καμάραι, ἔνθα ἐφυλάττοντο, παρεκτὸς ἄλλων πολυτίμων βιβλίων, πολλὰ τοῦ Χρυσοστόμου χειρόγραφα, διὰ παντὸς τότε ἀπολεσθέντα.

Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἡ ἀνικανότης καὶ ἡ κενοδοξία τοῦ Κωνσταντίνου Ϛ' παρέσχον εἰς τὴν Εἰρήνην καὶ εἰς τοὺς ὀπαδοὺς αὐτῆς εὐκαιρίαν νὰ διαπράξωσι πολὺ σπουδαιότερα τολμήματα. Οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Ἄραβες δὲν ἔπαυον ἐπιχειροῦντες ἐπιδρομάς, ἑκάτεροι εἰς τὰς ὁμόρους αὐτοῖς ἐπαρχίας τοῦ κράτους, καὶ ἔπρεπε βεβαίως νὰ περισταλῶσιν. Ὁ Κωνσταντῖνος ὅμως, ἀντὶ νὰ ἐπιτρέψῃ τὸ ἔργον εἰς τοὺς δεδοκιμασμένους στρατηγοὺς ὑφ' ὧν περιεστοιχίσθη καὶ οἵτινες ἤθελον πρὸ πάντων φροντίσει ν' ἀναδιοργανώσωσι τὰ κάκιστα ἔχοντα εὐωρπαϊκὰ τοῦ στρατοῦ τάγματα, ἀπεφάσισεν ἀπ' ἐναντίας νὰ ἐκστρατεύσῃ ὁ ἴδιος καὶ νὰ ἐκστρατεύσῃ πρὶν περιποιήσῃ εἰς τὸν στρατὸν τὴν ἀρχαίαν ἠθικὴν καὶ ὑλικὴν δύναμιν.

Καὶ πρῶτον ἀπῆλθεν ἐπὶ τοὺς Βουλγάρους κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον 791, ἀλλὰ μόλις μικρὸν συνάψας ἀγῶνα πρὸς τὸν κύριον τῆς Βουλγαρίας Κάρδαμον περὶ τὸ φρούριον τὸ ἐπιλεγόμενον τοῦ Προβάτου καὶ κείμενον παρὰ τὸ ῥυάκιον τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐτράπη διὰ νυκτὸς εἰς φυγὴν καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Κατὰ δὲ Σεπτέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους προήλασεν ἐπὶ τοὺς Ἄραβας, οἵτινες ἐλεηλάτουν τὴν Κύπρον καὶ τὴν Κιλικίαν· ἀλλ' οὐδ' ἐνταῦθα κατώρθωσε λόγου τι ἄξιον, ἡ δὲ Εἰρήνη ὠφεληθεῖσα ἐν τούτοις ἐκ τῆς ἀπουσίας αὐτοῦ καὶ τῆς ἀποτυχίας ἐνήργησεν ὥστε οἱ ὀπαδοὶ αὐτῆς νὰ ζητήσωσιν ἀναφανδὸν τὴν ἐπάνοδόν της εἰς τὴν ἀρχήν. Ὁ βασιλεὺς μαθὼν τὰ ἐνεργούμενα ἔσπευσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἀλλ' ὅτε ἀφίκετο περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους εὗρε τὰ πράγματα ὡριμάσαντα, οὐδ' ἠδυνήθη ν' ἀνθέξῃ εἰς τὰς ῥαδιουργίας τῆς μητρὸς καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ ἐπομένου ἔτους ἠναγκάσθη ν' ἀναγορεύσῃ αὐτὴν πάλιν συμμέτοχον τῆς βασιλείας. Ἐννοεῖται ὅτι συγχρόνως ἀνεκλήθη ἐκ τῆς ἐξορίας ὁ Σταυράκιος, οἱ δὲ δύο οὗτοι πονηροὶ τοῦ κράτους δαίμονες ἠσχολήθησαν ἀμέσως εἰς τὸ πῶς νὰ καταστήσωσιν ἐν τῷ μέλλοντι ἀσφαλεστέραν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἔσω καὶ διὰ τῆς θυσίας τῶν πολυτιμοτάτων δημοσίων συμφερόντων. Πρὸ πενταετίας, ὄντες κύριοι τῶν πραγμάτων, εἶχον διαλύσει τοὺς παλαιμάχους τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς καὶ τῆς φρουρᾶς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀναπληρώσαντες αὐτοὺς διὰ νεοσυλλέκτων, οἵτινες εἴδο-

μεν ὑπόσων συμφορῶν ἐγένοντο παραίτιοι. Ἀλλὰ γινώσκομεν ἤδη ὅτι μέγα τοῦ στρατοῦ μέρος ἐνεπνέετο ἔτι ὑπὸ τῶν φρονημάτων τῆς μεταρρυθμίσεως, μάλιστα δὲ τὰ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ στρατολογούμενα καὶ σταθμεύοντα τάγματα. Ἀφ' ἧς δὲ ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν ὁ Κωνσταντῖνος Ϛ' μόνος, ἐπειδὴ ἀνεκάλεσεν εἰς ἐνέργειαν πολλοὺς τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν τοῦ ἀρχαίου στρατοῦ, τὸ πνεῦμα τῆς μεταρρυθμίσεως ἤρχισεν ἀναπτερούμενον καὶ εἰς αὐτὰ τὰ εὐρωπαϊκὰ τάγματα, ὥστε κίνδυνος ὑπῆρχε μήπως ἀφηνιάσαντα ματαιώσωσιν ὅλας τὰς προσπαθείας δι' ὧν ἡ Εἰρήνη καὶ ὁ Σταυράκιος ἐπέτυχον αὖθις νὰ ὑπεισέλθωσιν εἰς τὴν ἐξουσίαν. Ὅθεν ἀπεφάσισαν νὰ ἐξοντώσωσιν ἐκ παντὸς τρόπου τοὺς ἀντιπάλους ἐκείνους καὶ ἤρχισαν ἀπὸ τοῦ Ἀλεξίου, τοῦ γνωστοῦ εἰς ἡμᾶς στρατηγοῦ τῶν Ἀρμενιακῶν. Τὸν Ἀλέξιον τοῦτον εἶχε προηγουμένως ἔτι ἀνακαλέσει εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ Κωνσταντῖνος Ϛ', ἴσως διότι ἐδυσπίστει πρὸς αὐτόν, ἐνόσῳ διετέλει ἄγων τὰ ἀγέρωχα ἐκεῖνα τάγματα· ἀλλ' εἶχε περιποιηθῇ τὸν ἄνδρα τιμήσας αὐτὸν διὰ τῆς τοῦ πατρικίου ἀξίας. Νῦν δέ, ἐπειδὴ τὸ θέμα τῶν Ἀρμενιακῶν ἀπεποιήθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν γενομένην περὶ τὴν στρατηγίαν αὐτοῦ μεταβολήν, καί, ὡς λέγεται, ἐζήτησε νὰ ταχθῇ αὖθις ὑπὸ τὸν Ἀλέξιον, ἡ Εἰρήνη καὶ ὁ Σταυράκιος κατηγόρησαν αὐτὸν ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ καὶ ἐκούρευσαν καὶ ἐφυλάκισαν, μετ' οὐ πολὺ δὲ συμπληροῦντες τὴν κακοβουλίαν ἐτύφλωσαν τὸν δυστυχῆ ἄνθρωπον. Ἡ εὐκολία μὲ τὴν ὁποίαν ὁ Κωνσταντῖνος Ϛ' ἀπεφάσισεν, ὑπενδίδων εἰς τὰς ἐπιβούλους εἰσηγήσεις τῆς μητρός του καὶ τοῦ φίλου αὐτῆς, νὰ θυσιάσῃ ἄνδρα εἰς ὃν κυρίως ὤφειλε τὴν ἀπὸ τῆς ταπεινώσεως εἰς ἣν εἶχε περιέλθει ἀπαλλαγήν, μαρτυρεῖ τὴν ὀλεθρίαν τοῦ νέου ἐκείνου ἀδυναμίαν, ἥτις ἔμελλε ν' ἀποβῇ πολλῶν ἔτι δεινῶν πρόξενος.

Οὐδὲ ἠρκέσθησαν οἱ τῶν πραγμάτων κυβερνῆται εἰς τὸ πρῶτον τοῦτο θῦμα ἀλλ' ἀπεφάσισαν νὰ καταστήσωσιν ἐκ μέσου ἅπαντας τοὺς ἐπισημοτέρους στρατηγοὺς τοῦ ἀρχαίου στρατοῦ. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ὠφελήθησαν κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος 792 ἀπὸ νέας τινὸς ἐπιδρομῆς ἣν ἐπεχείρησεν ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Κάρδαμος καὶ ἔπεισαν τὸν βασιλέα νὰ ἐκστρατεύσῃ μετὰ τῶν εὐαρίθμων καὶ ἀπειροπολέμων ταγμάτων τῆς Κωνσταντινουπόλεως συνεπαγόμενος καὶ ἅπαν τὸ ἐπιτελεῖον αὐτοῦ. Ψευδοπροφῆται ἀνήγγελλον ὅτι ἡ νίκη εἶναι βεβαία, ὥστε ὁ βασιλεὺς θαρρήσας παραλόγως ἐξώρμησεν ἀσκόπως καὶ ἀτάκτως, ὡς λέγει ὁ Θεοφάνης, κατὰ τῶν πολεμίων, οἵτινες εἰδοποιήθησαν, ὡς φαίνεται, περὶ ἀσθενείας τοῦ ἐπερχομένου στρατοῦ καὶ ἀσφαλισθέντες εἰς τὰ ὀχυρώματα αὐτῶν περιέμενον τὸν Κωνσταντῖνον Ϛ'. Τῷ ὄντι γενομένης τῆς ἐφόδου ὑπὸ τοῦ γενναιοτέρου ἀλλὰ καὶ εὐαρίθμου μέρους τοῦ στρατοῦ, ἀγομένου ὑπὸ στρατηγῶν ἐπιφανῶν, ἀπεκρούσθη αὕτη, ἀφοῦ ἔπεσον οἱ κράτιστοι τῶν ἀνδρῶν, καὶ τότε ἐξελθόντες οἱ Βούλγαροι τῶν ὀχυρωμάτων ὥρμησαν κατὰ τῶν λοιπῶν καὶ ἐπήνεγκον δεινοτάτην εἰς αὐτοὺς φθοράν. Ἡ ἧττα αὕτη ὑπῆρξε μία τῶν ὀλεθριωτέρων ὅσας ὑπέστη ποτὲ τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ἐκεῖ ἔπεσεν ὁ γηραιὸς Μιχαὴλ Λαχονοδράκων, ὁ πάλαι ποτὲ διατελέσας δεξιὸς βραχίων τοῦ Κωνσταντίνου Ε', ἐκεῖ ὁ ἀρμένιος Βάρδας, ὁ ἡγεμὼν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς Στέφανος, ὁ Χαμέας, ὁ Νικήτας, ἅπαντες στρατηγοὶ πρὸς τοὺς ὁποίους μεθ' ὑπερηφανείας καὶ πίστεως ἀπέβλεπον ὁ στρατὸς καὶ ἡ πολιτεία. Περιῆλθε δὲ καὶ ἅπασα ἡ ἀποσκευὴ καὶ πλῆθος αἰχμαλώτων εἰς χεῖρας τῶν πολεμίων, οἵτινες εὐτυχῶς δὲν ἐφάνησαν ἐπιτήδειοι νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς τοιαύτης νίκης. Οὐδὲν ἧττον ἡ ζημία ὑπῆρξεν ἀνυπολόγιστος καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς ὀλέθρια ἕνεκα τῶν δεινῶν ἐσωτερικῶν κλονισμῶν ἐξ ὧν ἐσείσθη τὸ κράτος.

Τὰ λείψανα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ στρατοῦ περισυναχθέντα εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου εἶχεν ἐπανέλθει κακῶς ἔχων καὶ ὁ βασιλεύς, ἐνόησαν ἴσως τὴν ἐπιβουλὴν ἧς ἐγέ-

νοντο θῦμα, βεβαίως δὲ ᾐσθάνθησαν τὸν ἐξευτελισμὸν εἰς ὃν περιῆλθον ὑπὸ τὴν ἀγεννῆ κυβέρνησιν τοῦ Κωνσταντίνου Ϛ' καὶ ἐνθυμηθέντες τὰς ἐνδόξους ἡμέρας τοῦ πάππου αὐτοῦ ἀπεφάσισαν ν' ἀναγορεύσωσι βασιλέα ἕνα τῶν περιλιπομένων ἐκείνου υἱῶν, τὸν Νικηφόρον. Ἀλλ' ἡ ἀπόπειρα αὕτη δὲν ἐχρησίμευσεν εἰμὴ εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ δυσχερεστέρους τοὺς ταλαιπώρους γόνους τοῦ μεγάλου ἀνδρός. Ὁ Κωνσταντῖνος Ϛ' ἢ μᾶλλον ἡ Εἰρήνη καὶ ὁ Σταυράκιος, προλαβόντες τὸν μὲν Νικηφόρον ἐτύφλωσαν ἅπαντας δὲ τοὺς τέσσαρας αὐτοῦ ἀδελφούς, Χριστόφορον, Νικήταν, Ἄγθιμον καὶ Εὐδόκιμον, ἐγλωσσοκόπησαν. Καί, ἐπειδὴ τὰ ἀρμενιακὰ τάγματα ἀναφανδὸν ἤδη ἐστασίασαν, ὁ βασιλεὺς ἐξεστράτευσε κατ' αὐτῶν ἐν ἔαρι τοῦ 793 μετὰ στρατοῦ, ὅστις βεβαίως δὲν ἤθελε τολμήσει νὰ μετρηθῇ πρὸς τοὺς παλαιμάχους ἐκείνους ἄνδρας, ἐὰν διὰ προδοσίας δὲν ἐγίνοντο οἱ βασιλικοὶ κύριοι τοῦ φρουρίου Καμάχου, ὅπου οἱ Ἀρμένιοι εἶχον στήσει τὸ στρατήγιον αὐτῶν. Παρεισελθόντες λοιπὸν λαθραίως οἱ βασιλικοὶ εἰς τὸ φρούριον τοῦτο καὶ ἐπιπεσόντες ἀδοκήτως κατὰ τῶν ἀντιπάλων ἐνίκησαν νίκην εὐχερῆ. Αἱ δὲ ἐκδικήσεις εἰς τὰς ὁποίας ἐξετράπησαν ὑπῆρξαν φοβεραί. Οἱ ἀρχηγοὶ τῆς στάσεως ἐθανατώθησαν ἢ ἄλλως ἐτιμωρήθησαν καὶ αἱ περιουσίαι αὐτῶν ἐδημεύθησαν. Ἵνα δὲ διαδοθῇ σωτήριος τρόμος παρὰ τοῖς ὀπαδοῖς τῆς μεταρρυθμίσεως, κατὰ συμβουλὴν τῆς Εἰρήνης καὶ τοῦ Σταυρακίου, χίλιοι ἐκ τῶν Ἀρμενίων ([1]) ἐκείνων ἀπαχθέντες εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπέκυψαν εἰς ποινὴν ἀλλόκοτον, διότι ἐπὶ τοῦ μετώπου ἑκάστου αὐτῶν ἐπεγράφησαν μέλανι κεντητῷ, ὡς λέγει ὁ Θεοφάνης, αἱ λέξεις ἀρμενιακὸς ἐπίβουλος· μεθ' ὃ διεσπάρησαν οὗτοι εἰς Σικελίαν καὶ εἰς τὰς λοιπὰς νήσους, ὡς μαρτύρια ζωντανὰ τῆς τιμωρίας ἥτις περιέμενε πάντας ὅσοι ἤθελον τολμήσει νὰ ὑψώσωσι τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως κατὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει γυναικοκρατίας καὶ μοναχοκρατίας.

Εἰρήνη μόνη,
ἐπὶ νομίσματος ἐν μεγενθύσει

Ἀλλ' ἡ Εἰρήνη, ἀφοῦ μετεχειρίσθη τὸν ἄθλιον αὐτῆς υἱὸν Κωνσταντῖνον Ϛ' ἵνα καταστρέψῃ ὅλους ὅσοι εἶχον ζητήσει νὰ περιποιήσωσιν αὐτῷ τὴν ἀρχήν, ἔπειτα, ζηλοτυποῦσα πάντοτε κατὰ τοῦ υἱοῦ, ἐπεχείρησε νὰ ποιήσῃ καὶ τοῦτον ἐκποδών, ἐπὶ τούτῳ δὲ ἔπραξε τὰ ἀνοσιώτατα τῶν πραγμάτων. Ὁ Κωνσταντῖνος Ϛ', ὅστις εἶχεν ἄκων νυμφευθῇ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Μαρίαν, ἀπέπεμψεν αὐτὴν ἄνευ οὐδενὸς λόγου καὶ ἠνάγκασε νὰ λάβῃ τὸ μοναχικὸν σχῆμα, ἔπειτα δὲ ἀμέσως ἔλαβεν ἄλλην σύζυγον, μίαν τῶν θαλαμηπόλων τῆς Εἰρήνης, ὀνόματι Θεοδότην, ἣν καὶ μετ' ὀλίγον Αὐγοῦσταν ἀνηγόρευσεν. Ὁ Θεοφάνης ὁμολογεῖ ὅτι ἡ Εἰρήνη, ἥτις πρὸ ἑπτὰ ἐτῶν εἶχεν ὑποχρεώσει τὸν υἱόν της παρὰ τὴν θέλησίν του νὰ νυμφευθῇ τὴν Μαρίαν, ἔπειτα οὐ μόνον δὲν ἀπέτρεψεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ σκανδαλώδους τούτου χωρισμοῦ καὶ νέου γάμου ἀλλ' ἐνεθάρρυνεν ἀπ' ἐναντίας αὐτὸν εἰς ταῦτα, κατανοοῦσα ὅτι διὰ τοιαύτης διαγωγῆς θέλει οὗτος ἐπισύρει τὴν κοινὴν κατάκρισιν καὶ θέλει εὐκολύνει τὴν πτῶσιν αὐτοῦ Τὸ γεγονὸς τοῦτο τῷ ὄντι παρήγαγε πολλὴν ταραχήν. Ὁ πατριάρχης Ταράσιος

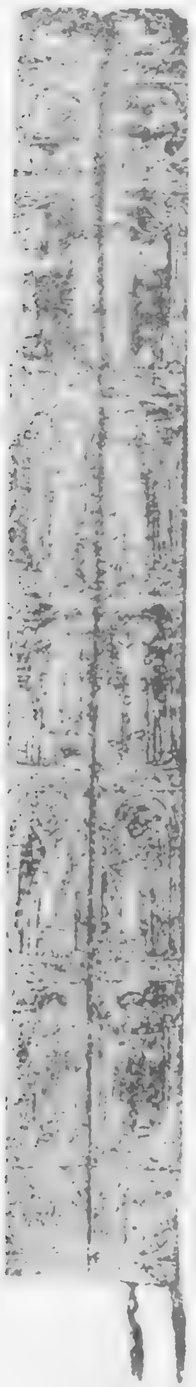
([1]) Πλημμελῶς λέγεται Ἀρμενίων, ἀντὶ Ἀρμενιακῶν, ἤτοι Καππαδοκῶν ἢ Ποντικῶν.

κατ' ἀρχὰς ἠθέλησεν ἐντόνως νὰ ἀποδοκιμάση τό τε διαζύγιον καὶ τὸν γάμον, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐσιώπησεν, ἀπειλήσαντος, ὡς λέγουσι, τοῦ βασιλέως ὅτι, ἂν δὲν γίνη ἡ θέλησίς του, κατ' ἄλλους μὲν μέλλει νὰ ἀνοίξη τοὺς ναοὺς τῶν εἰδώλων κατ' ἄλλους δέ, ὅπερ πιθανώτερον, θέλει διατάξει αὖθις τὴν τῶν εἰκόνων καθαίρεσιν. Τὸ δὲ ἔτι πιθανώτερον εἶναι ὅτι ὁ Ταράσιος δὲν ἐφοβήθη τὰς ἀπειλὰς τοῦ Κωνσταντίνου Ϛ', τὸν ὁποῖον καλῶς ἐγίνωσκεν ὄντα ἀσθενεστάτου χαρακτῆρος καὶ μηδὲν δυνάμενον νὰ τολμήση παρὰ τὴν θέλησιν τῆς μητρός, ἥτις βεβαίως δὲν ἔμελλε νὰ ἐπιτρέψη οὔτε τῶν εἰδώλων τὴν ἀνέγερσιν οὔτε τὴν καθαίρεσιν τῶν εἰκόνων. Ὁ πατριάρχης ἐνέδωκε πρὸ πάντων ἵνα ἀποφύγη τὰ σκάνδαλα. Καὶ δὲν ἐπείσθη μὲν νὰ εὐλογήση τὸν γάμον ἀλλά, ἀφοῦ ἐτελέσθη ὑπὸ τοῦ οἰκονόμου Ἰωσήφ, ἠνέσχετο τὰ γενόμενα. Ἄλλως ὅμως ἐφρόνουν ὅ τε γέρων ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Σακκουδίωνος Πλάτων καὶ ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, καίτοι συγγενεῖς ὄντες τῆς νέας βασιλίσσης Θεοδότης. Οἱ δύο οὗτοι μοναχοὶ κατεξανέστησαν μετὰ πολλῆς τόλμης καὶ ἐπιμονῆς κατὰ τῆς ἀνομίας τοῦ βασιλέως, ὃν καὶ νέον Ἡρώδην ἀπεκάλεσαν, πικρῶς δὲ ἤλεγξαν τὸν Ταράσιον διὰ τὴν ὀλίγην αὐτοῦ εὐστάθειαν. Εἰς μάτην οἱ περὶ τὸν βασιλέα ἠγωνίσθησαν ἢ νὰ πτοήσωσιν αὐτοὺς δι' ἀπειλῶν ἢ νὰ προσοικειωθῶσι δι' ὑποσχέσεων καὶ τιμῶν. Ἀμφότεροι οὐ μόνον τὸν βασιλέα ἀφώρισαν ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν πατριάρχην Ταράσιον ἔπαυσαν πᾶσαν κοινωνίαν, διότι δὲν ἐπεδείξατο ἀποχρῶντα ζῆλον κατὰ τῆς ἀθέσμου τοῦ βασιλέως διαγωγῆς, διότι ἐξηκολούθει δεχόμενος αὐτὸν ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῆς ἐκκλησίας, διότι ἐπέτρεψε νὰ περιβληθῇ τὸ μοναχικὸν σχῆμα ἡ πρώην βασίλισσα Μαρία καὶ διότι, ὡς ἠξίουν, οὐδὲ τὸν οἰκονόμον Ἰωσὴφ ἀπηγόρευσε νὰ εὐλογήση τὸν γάμον. Δὲν ἠρκοῦντο εἰς τὸ ὅτι ὁ Ταράσιος ἀπεποιήθη νὰ δώση μὲν τὴν ῥητὴν αὐτοῦ συναίνεσιν, νὰ τελέση δὲ αὐτὸς τὴν τοῦ γάμου ἱεροπραξίαν. Τὰ κατ' οἰκονομίαν παρ' αὐτοῦ πραχθέντα ἐστηλίτευσαν ὡς ἀξιοκατάκριτον ἀδυναμίαν καὶ ὡς ἔμμεσον πρὸς πᾶσαν ἀκολασίαν προτροπήν. Ἀφορίσαντες δὲ καὶ πάντας ὅσοι ἀνεγνώρισαν τὸν μοιχικὸν τοῦ βασιλέως γάμον ἐκάλεσαν τὸν κλῆρον εἰς ἀντίστασιν, ἠξίωσαν ὅτι καὶ οἱ κατώτεροι τῆς ἐκκλησίας λειτουργοὶ δικαιοῦνται νὰ καταδικάσωσι τοὺς παραβάτας τῶν καθηκόντων αὐτῶν ἐπισκόπους, καὶ ἐκτὸς ἄλλων πολλῶν ἐπιχειρημάτων καὶ λόγων ἔφερον πάλιν εἰς μέσον τὴν ἀντικανονικὴν ἐκ λαϊκοῦ εἰς πατριάρχην χειροτονίαν τοῦ Ταρασίου. Ἐὰν ὁ Κωνσταντῖνος Ϛ' εἶχε τὸ ἥμισυ τῆς τόλμης τοῦ πάππου αὐτοῦ ἢ τοῦ ἀρχιηγέτου τῆς δυναστείας ταύτης, ἤθελεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας, αὐστηρῶς πολιτευόμενος, περιστείλει τὴν αὐθάδειαν τῶν δύο τούτων μοναχῶν. Ἀλλ' ὁ μὲν Κωνσταντῖνος ἦτο ἄνθρωπος μαλακὸς ἡ δὲ μοχθηρὰ αὐτοῦ μήτηρ ὑπέθαλπε τὴν ταραχήν, ἵνα ἐξευτελίση αὐτὸν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον. Ἡ Θεοδότη καὶ ὁ βασιλεὺς αὐτὸς κατεδέχθησαν νὰ ἐπισκεφθῶσι μετὰ δώρων τὸν Θεόδωρον τὸν Στουδίτην ἀλλ' εἰς μάτην. Τότε τελευταῖον συνελήφθησαν ὅ τε Πλάτων καὶ ὁ Θεόδωρος καὶ οἱ κυριώτατοι τῶν συνεργῶν αὐτῶν μοναχῶν· καὶ ὁ μὲν Πλάτων ἐφυλακίσθη ἐν Κωνσταντινουπόλει οἱ δὲ λοιποὶ ἐξωρίσθησαν εἰς Θεσσαλονίκην. Ἡ δὲ Εἰρήνη, ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς ὑπηγόρευσεν εἰς τὸν υἱόν της τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ἵνα αὐξήση τὸ κατ' αὐτοῦ μῖσος τῶν μοναχῶν καὶ τῶν κληρικῶν, ἀφ' ἑτέρου συνενοεῖτο κρυφίως μετὰ τῶν καταδιωκομένων καὶ ἐμετρίαζε τὴν αὐστηρότητα τῶν διαταχθέντων ἵνα διατηρῇ ἀκμαίαν τὴν πρὸς αὐτὴν εὔνοιαν τῆς πολυαρίθμου καὶ ἰσχυρᾶς ἐκείνης τῶν ἀνθρώπων τάξεως. Κατώρθωσε δὲ νὰ παραγάγη εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ της ὑπονοίας καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ πατριάρχου Ταρασίου, καίτοι τοσοῦτον ἐπιεικοῦς ἀναδειχθέντος πρὸς αὐτὸν κατὰ τὴν δυσχερῆ ταύτην περίστασιν, καὶ κατέπεισε τὸν

Κωνσταντῖνον ϛ' νὰ καθυποβάλῃ τὸν Ταράσιον εἰς ἀδιάκοπόν τινα κατασκοπείαν καὶ σχεδὸν νὰ περιορίσῃ τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ.

Ἀλλ' ὁσαδήποτε καὶ ἂν ἦσαν τὰ ἁμαρτήματα εἰς τὰ ὁποῖα ἐξώθησεν ἡ Εἰρήνη τὸν υἱὸν αὐτῆς ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ μισήσῃ καὶ περιφρονήσῃ αὐτὸν ἡ κοινὴ γνώμη, ἡ ἐπιτυχία τοῦ τελικοῦ αὐτῆς σκοποῦ ἔμελλε νὰ ἀναβληθῇ ἐπί τινα ἔτι χρόνον. Ὁ στρατὸς ἔσῳζε πάντοτε τὴν ἀφοσίωσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν ἀπόγονον βασιλέων οἵτινες εἶχον περιποιήσει τοσοῦτο κλέος καὶ τοσαύτην δύναμιν εἰς τὸ κράτος. Ἡ Εἰρήνη ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ πεισθῇ περὶ τούτου, ὅτε κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 796 μετέβη μετὰ τοῦ υἱοῦ της εἰς τὰ θερμὰ λουτρὰ τῆς Προύσης. Ὁ Κωνσταντῖνος ϛ' μαθὼν μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὅτι ἡ Θεοδότη, ἥτις εἶχε μείνει εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔτεκεν υἱὸν ὀνομασθέντα Λέοντα, ἔσπευσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν βασιλεύουσαν· ἡ δὲ Εἰρήνη νομίσασα τὸν καιρὸν ἐπιτήδειον ἵνα ἐπιτύχῃ τὴν καθαίρεσιν αὐτοῦ, ἠγωνίσθη ἐκ παντὸς τρόπου νὰ κερδήσῃ διὰ δωρεῶν καὶ ὑποσχέσεων τοὺς ἄρχοντας τῶν ταγμάτων, ἀλλ' οὐδὲν κατώρθωσε. Καὶ μετ' ὀλίγους μῆνας κατὰ Μάρτιον τοῦ 797, ὁ Κωνσταντῖνος ϛ' ἐκστρατεύει μετὰ 20.000 ἀνδρῶν λογάδων καὶ προθύμων ἐκ τῶν τῆς μικρᾶς Ἀσίας θεμάτων κατὰ τῶν Ἀράβων, οἵτινες εἶχον ἐμβάλει εἰς τὴν χώραν ταύτην. Ἡ Εἰρήνη ἐνόησεν ὅτι τὸ ἐπιχείρημα ἠδύνατο νὰ εὐδοκιμήσῃ καὶ ὅτι, ἂν ὁ Κωνσταντῖνος ϛ' ἐπανήρχετο νικηφόρος, αὐτὴ ἤθελε τρέξει τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Ὅθεν πείθει τὸν υἱόν της νὰ παραλάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ τὸν Σταυράκιον, συνεννοεῖται δὲ μετὰ τοῦ ἀθλίου τούτου εὐνούχου ἵνα διὰ πάσης μηχανῆς ματαιώσῃ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην. Καὶ τῷ ὄντι οἱ περὶ τὸν Σταυράκιον, δωροδοκήσαντες τοὺς στρατηγοὺς τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς, ἔπεισαν αὐτοὺς νὰ ἀναγγείλωσι ψευδῶς ὅτι οἱ Ἄραβες ἔφυγον εἰς τὰ ἴδια, ὥστε γενομένου συμβουλίου ἀπεφασίσθη ὅτι εἶναι περιττὴ ἡ ἐξακολούθησις τῆς ἐκστρατείας, ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἄπρακτος καὶ τόσῳ μᾶλλον τεθλιμμένος ὅσῳ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος στρατεύσας ὡσαύτως ἐπὶ τοὺς Βουλγάρους, ἐπειδὴ οὗτοι ὑπεχώρησαν εἰς τὰ δάση αὐτῶν καὶ τὰ ἕλη, εἶχεν ἐπιστρέψει παρομοίως μηδὲν πράξας ἀντάξιον τῆς παρασκευῆς. Ἐν τούτοις ἡ ἀδιάκοπος αὕτη ἐπιβουλὴ τῆς μητρὸς κατὰ τοῦ υἱοῦ ἔμελλεν ἐπὶ τέλους νὰ ἐπιτύχῃ.

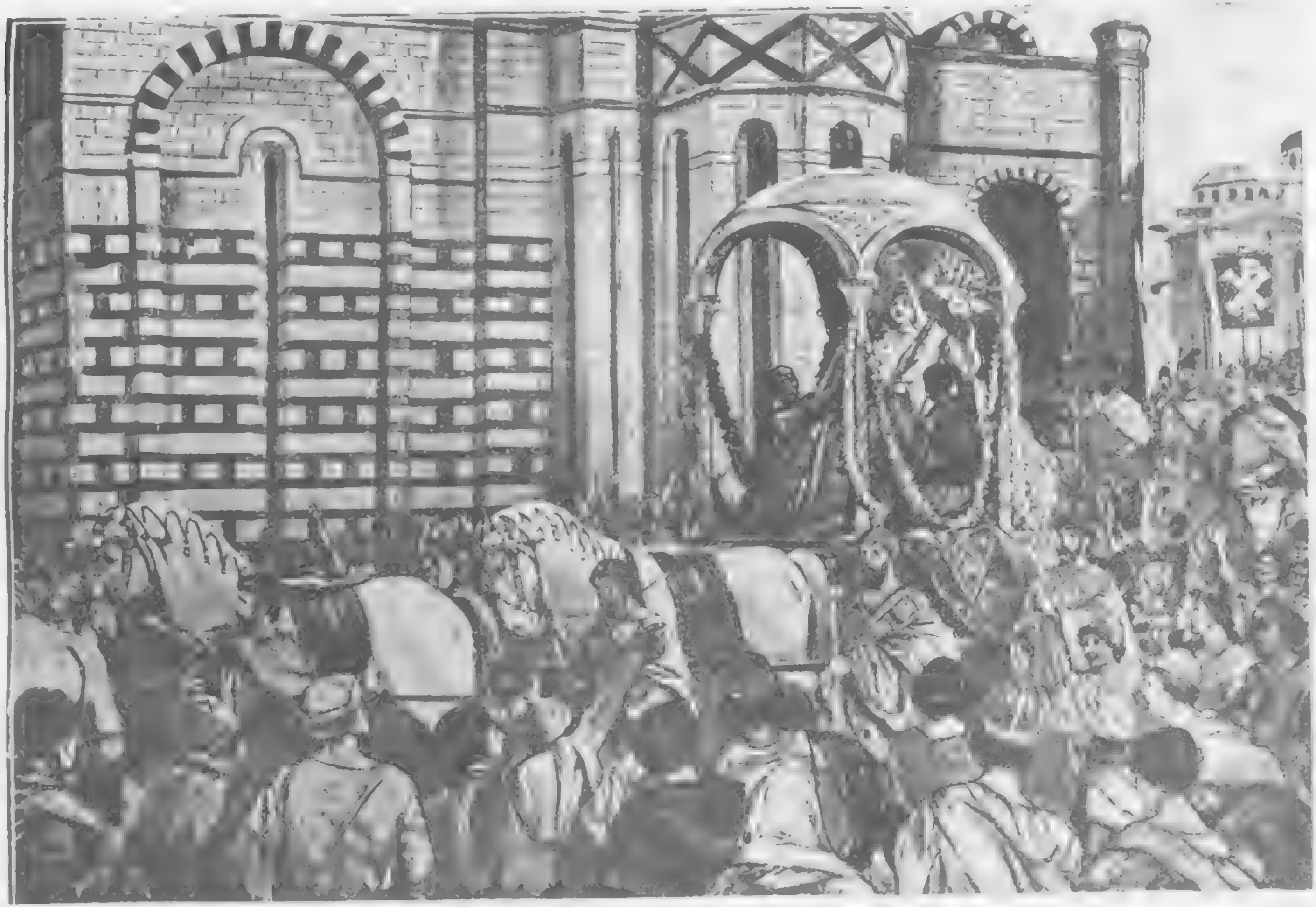
Τὸν Ἰούλιον τοῦ 797 ὁ Κωνσταντῖνος ϛ' εἶχε μεταβῇ εἰς Γαλατᾶν ἵνα παρευρεθῇ εἰς ἱππικόν τινα ἀγῶνα, ὅτε ἀνηγγέλθη αὐτῷ ὅτι ἐπῆλθον συγχρόνως καί τινες ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ ἐπιτετραμμένοι νὰ συλλάβωσιν αὐτόν. Ὁ βασιλεὺς ἔσπευσε νὰ περάσῃ διὰ χελανδίου εἰς Πύλας καὶ ἐκεῖθεν εἰς Τρίτωνα παρὰ τὴν Προποντίδα, ὅπου προσῆλθε πρὸς αὐτὸν καὶ ἡ Θεοδότη. Ὁ σκοπὸς αὐτῶν ἦτο νὰ καταφύγωσιν εἰς τὸ θέμα τῶν Ἀνατολικῶν, τοῦ ὁποίου τὰ γενναῖα τάγματα προετίμων πάντοτε αὐτόν, ὅσον ἄθλιος καὶ ἂν ἦτο, τῆς μητρός, ἣν ἀπετροπιάζοντο. Ἡ ἀγγελία αὕτη κατεθορύβησε τὴν Εἰρήνην, ἐννοήσασαν ὅτι οὐδεμία ὑπολείπεται αὐτῇ ἐλπὶς σωτηρίας, ἐὰν ὁ υἱός της προφθάσῃ νὰ περιστοιχισθῇ ὑπὸ τοῦ πιστοῦ ἐκείνου στρατοῦ. Ὅθεν διεμήνυσεν εἰς τοὺς περὶ τὸν βασιλέα ἄρχοντας, ἐξ ὧν πολλοὶ ἦσαν συννενοημένοι μετ' αὐτῆς, ὅτι, ἐὰν δὲν συλλάβωσιν ἀμέσως αὐτὸν καὶ δὲν ἀπαγάγωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν, θέλει συμβιβασθῇ μετ' αὐτοῦ καὶ ἀποκαλύψασα ὅσα ὑπέσχοντο θέλει ἐπιφέρει τὴν καταστροφήν των. Ἡ ἀπειλὴ ηὐδοκίμησεν· ὁ δυστυχὴς Κωνσταντῖνος συνελήφθη ἐνῷ προσηύχετο καὶ ἀπήχθη διὰ χελανδίου εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐτελέσθη ἤδη μία τῶν τραγῳδιῶν ἐκείνων αἵτινες ἐνθυμίζουσι τὰ μυθικὰ ἀνοσιουργήματα τοῦ Ἀτρέως καὶ τοῦ Θυέστου. Ὁ Κωνσταντῖνος ϛ', ὁ μονογενὴς τῆς Εἰρήνης υἱός, κατεκλείσθη ἐν τῇ πορφυρᾷ ἐκείνῃ αἰθούσῃ ἐν ᾗ ἔλαβε τὴν ἀτυχίαν νὰ γεννηθῇ ἐξ ἀσπλάγχνου

'Επιτραχήλιον τοῦ Θ' αἰῶνος (Βυζαντινὸν Μουσεῖον 'Αθηνῶν)

μητρός, ἐκεῖ δὲ μετ' ὀλίγας ὥρας, ἐκ διαταγῆς τῆς ἀποτροπαίου ταύτης γυναικός, ἐτυφλώθη τοσοῦτο δεινῶς καὶ ἀνιάτως ὥστε μικροῦ ἐδέησε ν' ἀποθάνῃ· καὶ δὲν ἀπέθανε μέν, ἀλλὰ καίτοι ἐπέζησεν ἔτη πολλά, ἀπέβη ἐντελῶς ἀνεπιτήδειος εἰς τὸ ν' ἀναλάβῃ ποτὲ τὴν ἀρχήν. 'Ο νεαρὸς αὐτοῦ υἱὸς Λέων εἶχεν ἀποθάνει πρὸ μικροῦ, ἡ δὲ Θεοδότη δὲν ἠξεύρομεν τί ἀπέγινεν.

'Ο γερμανὸς 'Εργενροῖθερ ἐξέδωκε τῷ 1867 καὶ 1869 τρίτομον συγγραφὴν ἐπιγραφομένην Φώτιος, ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, διαπρέπουσαν μὲν ἐπὶ πολυμαθείᾳ ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ὑπερβαλλούσῃ αὐστηρότητι κατὰ παντὸς προμάχου τῶν δικαιωμάτων τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας καὶ ἐπὶ ὑπερμέτρῳ ἐπιεικείᾳ πρὸς πάντας ὅσοι ἐθυσίασαν τὰ δικαιώματα ταῦτα χάριν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης. 'Ο ἐπιφανὴς οὗτος ἀνὴρ ἠθέλησε πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ σώσῃ τὴν Εἰρήνην ἀπὸ τῆς καταδίκης ἣν ἐψήφισαν κατ' αὐτῆς, ἕνεκα τῆς μυσαρᾶς ἐκείνης πράξεως μιᾷ φωνῇ ὅλοι οἱ ἀρχαῖοι χρονογράφοι καὶ οἱ νεώτεροι ἱστορικοί, φίλοι καὶ ἐχθροὶ τῆς μεταρρυθμίσεως, ὀρθόδοξοι, καθολικοὶ ἢ διαμαρτυρόμενοι. Δύο δὲ ἀνέφερε πρὸς τοῦτο ἐπιχειρήματα· ὅτι εἰς ἓν τῶν χειρογράφων Γεωργίου τοῦ 'Αμαρτωλοῦ φέρεται τῆς μητρὸς αὐτοῦ μὴ παρούσης μήτε γινωσκούσης τὴν βουλήν· καὶ ὅτι ὁ ἐγκωμιάσας αὐτὴν Θεόδωρος ὁ Στουδίτης ἦτο ἀδύνατον νὰ πράξῃ τοῦτο, ἐὰν ἐγίνωσκεν αὐτὴν δολοφόνον τοῦ ἰδίου υἱοῦ. Ὅθεν συμπεραίνει ὅτι οἱ συνωμόται ὑπερέβαλον τὰς διαταγὰς τῆς Εἰρήνης τυφλώσαντες τὸν υἱὸν αὐτῆς. 'Αλλ' εἰς ἕτερα τοῦ 'Αμαρτωλοῦ χειρόγραφα λείπουσιν ἐκ τῆς περικοπῆς ἐκείνης ἥ τε λέξις μήτε καὶ τὰ τρία πρῶτα γράμματα (γιν) τῆς λέξεως γινωσκούσης· ὅθεν ἡ συμπλήρωσις ἡ γενομένη ἐν τῷ ἑνὶ χειρογράφῳ δὲν παρέχει τὰ πιστὰ ὅτι ἐκδηλοῖ ἀναμφισβητήτως τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τοῦ Γεωργίου τοῦ 'Αμαρτωλοῦ. 'Η δὲ γνώμη τοῦ Στουδίτου οὐδὲν ἀποδεικνύει, διότι τὰ πάθη τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν ἦσαν τοιαῦτα ὥστε καθὼς ἐπενόουν κατηγορίας ἀνυπάρκτους κατὰ τῶν ἐχθρῶν οὕτως ἠδύναντο ν' ἀποσιωπήσωσι τὰ δεινότερα κακουργήματα τῶν ὁμοδόξων. 'Αλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἔχομεν μαρτυρίαν ἀνεπίδεκτον ἀμφιβολίας, τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θεοφάνους, κατὰ τῆς ἀφοσιώσεως τοῦ ὁποίου πρὸς τὴν ἀναστηλώσασαν τὰς εἰκόνας Εἰρήνην οὐδεμία ἐπιτρέπεται νὰ ἐγερθῇ ἀμφιβολία. 'Ο Θεοφάνης λοιπὸν λέγει ῥητῶς· «καὶ περὶ ὥραν ἐνάτην ἐκτυφλοῦσιν αὐτὸν δεινῶς καὶ ἀνιάτως πρὸς τὸ ἀποθανεῖν αὐτόν, γνώμῃ τῆς μητρὸς αὐτοῦ καὶ τῶν συμβούλων αὐτῆς». Καὶ δὲν λέγει τοῦτο ἅπαξ. Ὅτε ἱστόρησε τὴν ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου ς' διαπραχθεῖσαν τύφλωσιν τοῦ 'Αλεξίου, ἐπέφερε τὰ ἑξῆς· «'Αλλ' οὐκ εἰς μακρὰν ἡ θεία δίκη ἀνεκδίκητον εἴασε τὴν ἄδικον ταύτην πρᾶξιν. Μετὰ γὰρ πενταετῆ χρόνον τῷ αὐτῷ μηνὶ καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τοῦ Σαββάτου τυφλοῦται ὑπὸ τῆς ἰδίας μητρὸς ὁ αὐτὸς Κωνσταντῖνος». Καὶ οὐδὲ τὴν

Ο ΘΡΙΑΜΒΟΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΕΙΡΑΣ ΕΙΡΗΝΗΣ

(Εἰκὼν Μπαρχὶ) (Γ΄ β΄ 13)

ἰδίαν μόνον γνώμην περὶ τοῦ ἀνοσιουργήματος τούτου ἐκφέρει ἀλλά, ἀφοῦ βεβαιοῖ ὅτι ἐν μέσῳ τοῦ μηνὸς Ἰουλίου ὁ ἥλιος ἐσκοτίσθη καὶ ἐπὶ 17 ὅλας ἡμέρας οὐδεμίαν ἐξέπεμψεν ἀκτῖνα ἐπὶ τῆς συνήθως τοσοῦτο κατὰ τὴν ὥραν ταύτην τοῦ ἔτους λαμπρῶς φωτιζομένης Κωνσταντινουπόλεως, προστίθησιν ὅτι πάντες ἔλεγον καὶ ὡμολόγουν διὰ τὴν τοῦ βασιλέως τύφλωσιν γενομένην τὴν ἐξαφάνισιν ταύτην τῶν τοῦ ἡλίου ἀκτίνων. Ὥστε κοινὴ ὑπῆρχε γνώμη περὶ τοῦ κακουργήματος τῆς Εἰρήνης οὐδὲ εἶναι ἐπιτετραμμένον ν' ἀμφισβητηθῇ σήμερον τὸ γεγονὸς ἐπὶ τῇ βάσει ἀμφιβόλου τινὸς διορθώσεως ἑνὸς χειρογράφου καὶ τῆς ἔτι μᾶλλον ἀσημάντου ἀποσιωπήσεως ἑνὸς προκατειλημμένου μοναχοῦ.

Μετὰ 17 ἐτῶν ἀδιαλείπτους καὶ ποικίλους ἀγῶνας ἡ Εἰρήνη κατώρθωσε λοιπὸν νὰ μοναρχήσῃ. Ἀλλὰ δὲν ἐφάνη τοὐλάχιστον ἀξία τῆς ἀρχῆς ἣν μετὰ τοσαύτης ὑποκρίσεως, ἐπιβουλῆς καὶ κακουργίας ἐπεδίωξε καὶ ἐπέτυχε. Πρὸ πάντων ἐδέησεν αὖθις νὰ κακουργήσῃ. Φαίνεται ὅτι ὁ ἀκρωτηριασμὸς ὃν ἐκ διαταγῆς αὐτῆς εἶχον ὑποστῆ πρὸ πενταετίας οἱ ἀτυχεῖς αὐτῆς ἀνδράδελφοι δὲν ὑπῆρξε καίριος, οὐδὲ κατέστησεν αὐτοὺς ἐντελῶς ἀκινδύνους. Οἱ ἓξ ἀδελφοὶ ἐφρουροῦντο ἔκτοτε εἰς τὰ βασίλεια τὰ καλούμενα Θεραπείας, ὅτε κατὰ Νοέμβριον τοῦ 797 τινὲς τῶν ὀπαδῶν τῆς μεταρρυθμίσεως ἔπεισαν αὐτοὺς νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, ἐπὶ τῷ λόγῳ μὲν νὰ ζητήσωσιν ἀσφάλειαν κατὰ τῆς νέας τῆς Εἰρήνης καταδρομῆς πράγματι δὲ ἵνα ἐκ τῆς προφάσεως ταύτης ἀναγορευθῇ εἷς ἐξ αὐτῶν βασιλεύς. Τούτου γενομένου καὶ πολλοῦ λαοῦ συρρεύσαντος εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὁ εὐνοῦχος καὶ πρωτοσπαθάριος Ἀέτιος, ὅστις μετὰ τὸν Σταυράκιον ἦτο ὁ ἐπισημότατος τῶν φίλων καὶ συνεργῶν τῆς Εἰρήνης, πλησιάσας πρὸς τοὺς βασιλόπαιδας καὶ δοὺς αὐτοῖς πολλὰς ἀπατηλὰς ὑποσχέσεις ἐξήγαγεν ἐκ τῆς ἐκκλησίας, μεθ' ὃ ἐξωρίσθησαν ἀμέσως εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου ἡ Εἰρήνη ἤλπισεν ὅτι, ἐπιτηρούμενοι ὑπὸ τῶν συγγενῶν αὐτῆς καὶ τῶν ὅλως ἀφωσιωμένων κατοίκων τῆς πόλεως ταύτης, δὲν θέλουσι πλέον δυνηθῆ νὰ ἐπιχειρήσωσι σπουδαῖόν τι κατὰ τῶν καθεστώτων. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ κάτοικοί τινες τῆς ἄλλης Ἑλλάδος διενοήθησαν νὰ ἐξαγάγωσι τοὺς υἱοὺς τοῦ Κωνσταντίνου ἐξ Ἀθηνῶν, ἵνα προχειρίσωσιν ἕνα ἐξ αὐτῶν βασιλέα, ἐπὶ δὲ τούτῳ παρέλαβον συνεργόν, ὡς λέγει ὁ Θεοφάνης, Ἀκάμηρον τὸν ἄρχοντα τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ Σλαύων τῆς Βελζητίας. Ἡ δὲ Εἰρήνη μαθοῦσα τὰ ἐνεργούμενα ἀπέστειλεν ἀμέσως εἰς τὰς Ἀθήνας τὸν ἀνεψιὸν αὐτῆς σπαθάριον Θεοφύλακτον, υἱὸν τοῦ πατρικίου Κωνσταντίνου Σεραντάπηχου, ὅστις συμπληρώσας τὴν τύφλωσιν τῶν βασιλοπαίδων μετήγαγεν αὐτοὺς εἰς Πάνορμον, λιμένα κείμενον ἐν τῇ μεσημβρινῇ ἄκρᾳ τῆς Θρακικῆς χερσονήσου, ὅπου ἠδύναντο νὰ φρουρῶνται ἀσφαλῶς. Τὸ γεγονὸς τοῦτο εἶναι ἀξιομνημόνευτον, οὐ μόνον διότι διδασκόμεθα ἐξ αὐτοῦ νέαν τινὰ περιπέτειαν τῆς οἰκτρᾶς τύχης τῶν υἱῶν τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄, ἀλλὰ καὶ διότι ἐξ αὐτοῦ ὑποφαίνεται ὅτι αἱ ἰδέαι τῆς μεταρρυθμίσεως εἶχον ἀρχίσει νὰ ἐπικρατῶσιν ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι, ἀφοῦ καὶ συνωμοσία ἐγένετο ἐν αὐτῇ ὑπὲρ τῶν τελευταίων γόνων τῆς τοῦ Λέοντος Γ΄ δυναστείας.

Ἐν τούτοις οἱ μωαμεθανοὶ ἔπραττον ὅ,τι ἤθελον ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ἡ Εἰρήνη, ἅμα ὡς ἐμονάρχησεν, ἀπέστειλε Δωρόθεον, τὸν ἡγούμενον Χρυσοπόλεως, καὶ Κωνσταντῖνον τὸν χαρτοφύλακα τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, πρὸς τὸν Ἀβδαλμελίκ, ὅστις ἐλεηλάτει τὴν Καππαδοκίαν καὶ τὴν Γαλατίαν, προτείνουσα εἰς αὐτὸν σπονδάς, ἀλλ' ὁ Ἀβδαλμελὶκ ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν καὶ ἐξακολουθήσας τὰς ἐπιδρομὰς προήλασε μέχρι τοῦ Βοσπόρου, ἀντικρὺ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου ἦσαν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἱππο-

στάσια τῆς βασιλίσσης καὶ τοῦ Σταυρακίου, ὧν οἱ πολέμιοι ἀπήγαγον ἅπαντας τοὺς ἵππους. Ἕτεροι δὲ μωαμεθανοὶ ἐλεηλάτουν τὴν Λυδίαν καὶ εἰσβαλόντες εἰς τὸ θέμα τοῦ Ὀψικίου ἐπήγαγον δεινὴν καταστροφὴν τῶν ἐν αὐτῷ ἀρχόντων καὶ ταγμάτων, μέχρις οὗ κατωρθώθη, φαίνεται, νὰ συνομολογηθῇ πρὸς τοὺς μωαμεθανοὺς τετραετὴς ἀνακωχὴ ἐπὶ πληρωμῇ φόρου.

Τί δὲ ἔπραττον ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ οἱ περὶ τὴν Εἰρήνην στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ ἄνδρες; Εἶναι λυπηρὸν νά το εἴπωμεν· ἀλλ' ἀφοῦ διέλυσαν τοὺς παλαιμάχους τῆς μεταρρυθμίσεως, ἀφοῦ ἐπέτυχον τὴν καταστροφὴν τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν ἀξιωματικῶν οἵτινες ἀνετράφησαν ἐν τῇ σχολῇ τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄, ἀφοῦ κατεδίωξαν πᾶσαν ἱκανότητα, ἀφοῦ κατέπνιξαν πᾶν γενναῖον φρόνημα, νῦν ἀντὶ νὰ ἀποδείξωσι τοὐλάχιστον ὅτι ἡ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων δὲν ἐσήμαινε τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ πάσης ὑποχρεώσεως τοῦ νὰ ἀποκρούσωσι τοὺς πολεμίους τοῦ κράτους, κατέτριβον τὸν χρόνον περὶ μάταια θεάματα καὶ ὀλεθρίας ἔριδας καὶ ἀντιζηλίας. Τῇ 1 Ἀπριλίου 799, ἥτις ἦτο ἡ δευτέρα τῆς Διακαινησίμου τοῦ ἔτους τούτου, ἐνῷ οἱ μωαμεθανοὶ ἐδῄουν τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἡ Εἰρήνη ἐνόμισε πρέπον νὰ περιέλθῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐπὶ ὀχήματος χρυσοῦ ὑπὸ τεσσάρων μὲν λευκῶν ἵππων συρομένου κρατουμένου δὲ ὑπὸ τῶν τεσσάρων πρώτων πατρικίων τοῦ κράτους, ῥίπτουσα ἄφθονα εἰς τὸν ὄχλον χρήματα. Τὸ δὲ μόνον σπουδαῖον ζήτημα τὸ ὁποῖον ἐνησχόλει τοὺς περὶ αὐτὴν ἄνδρας ἦτο τίς θέλει καταλάβει τὴν ἀπόλυτον τῆς βασιλίσσης εὔνοιαν καὶ τὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτῆς ἐνάσκησιν ἁπάσης τῆς ἀρχῆς, ὁ Σταυράκιος ἢ ὁ Ἀέτιος. Ὁ Σταυράκιος κατέχων πρὸ καιροῦ τὰ πράγματα εἶχε πολὺ πλείονας ὀπαδούς, ἀλλ' ὁ Ἀέτιος ἔλαβε προσφάτως ἰσχυρὸν δικαίωμα εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς βασιλίσσης διὰ τῆς δραστηριότητος δι' ἧς ἐματαίωσε τὸ ἐπιχείρημα τῶν ἀνδραδέλφων αὐτῆς. Ἑκάτερος κατηγόρει τὸν ἕτερον ὅτι ἐνεργεῖ νὰ καταλάβῃ καὶ αὐτὴν τὴν βασιλείαν· ἀλλ' ἡ Εἰρήνη ἐπίστευε μᾶλλον εἰς τὴν ἐπιβουλὴν τοῦ Σταυρακίου ἢ εἰς τὴν τοῦ Ἀετίου ἐπιβουλήν. Κατὰ μῆνα Μάιον τοῦ 799 ἡ βασίλισσα νοσήσασα βαρέως ἀπῆλθεν ἐκ τῆς πόλεως εἰς τὰ βασίλεια τοῦ Ἱερείου ἵνα ἀναρρώσῃ. Διαρκούσης τῆς νόσου ἡ μεταξὺ τῶν δύο εὐνούχων ἔρις ἐκορυφώθη. Ἀλλ' ὁ Ἀέτιος προσλαβὼν σύμμαχον καὶ τὸν Πατρίκιον Νικήταν, ἀρχηγὸν ὄντα τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, ἀπέβαινεν ὁσημέραι ἰσχυρότερος τοῦ Σταυρακίου καὶ ἀναλαβούσης τῆς βασιλίσσης κατώρθωσαν οἱ δύο σύμμαχοι νὰ παραγάγωσι τοσαύτας εἰς τὸ πνεῦμα αὐτῆς ὑπονοίας ὥστε καλέσασα τὸν Σταυράκιον εἰς τὰ βασίλεια τοῦ Ἱερείου ἤλεγξεν αὐτὸν καὶ ἠπείλησεν ὅτι θέλει καθαιρεθῇ τῆς ἀρχῆς, ἐὰν δὲν παύσῃ κινῶν ταραχὰς καὶ στάσεις. Καὶ τότε μὲν διέφυγεν ὁ λογοθέτης τὸν κίνδυνον ἀπολογηθεὶς ὅπως ἠδύνατο, ἀλλ' ἐνόησεν ἤδη ὅτι ἐπὶ τέλους θέλει καταστραφῇ, ἐὰν δὲν ἀναρρίψῃ τὸν κύβον. Ὅθεν κατὰ Φεβρουάριον τοῦ ἐπομένου ἔτους προσοικειωθεὶς διὰ χρημάτων καὶ δωρεῶν πολλοὺς ἐκ τῶν τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς παρεσκεύασεν ἀναφανδὸν στάσιν· τότε ἡ Εἰρήνη συγκροτήσασα Σιλέντιον ἐν τῇ μεγάλῃ τοῦ Ἰουστινιανοῦ αἰθούσῃ κατηγόρησεν αὐτὸν ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ ἐνώπιον τῶν μεγιστάνων τοῦ κράτους. Τὸ δεινότατον τοῦτο τῶν κακουργημάτων ἔπρεπε νὰ τιμωρηθῇ διὰ τῆς δεινοτέρας τῶν ποινῶν, ἀλλὰ τοσοῦτοι ἦσαν οἱ φίλοι καὶ ὀπαδοὶ τοῦ Σταυρακίου ἐν τῷ συμβουλίῳ καὶ τοσαύτη ἡ ἀδυναμία τῆς Εἰρήνης ὥστε ἠρκέσθη ν' ἀπαγορεύσῃ εἰς πάντα στρατιωτικὸν τοῦ νὰ πλησιάσῃ τὸν Σταυράκιον. Εὐτυχῶς διὰ τὸν Ἀέτιον, τὸν Νικήταν καὶ αὐτὴν τὴν Εἰρήνην, ὁ Σταυράκιος ἀπέθανε μετά τινας μῆνας ἐκ καρδιακοῦ νοσήματος καὶ οὕτω κατέπαυσεν ἐπὶ μικρὸν ἡ ἐσωτερικὴ αὕτη ἔρις.

Εἰς τοιαύτην ἀθλίαν κατάστασιν περιήγαγον τὰ πράγματα ἐν Κωνσταντινουπόλει

οἱ ἄνθρωποι οἱ ἀνατρέψαντες τὸ μέγα ἔργον τοῦ Λέοντος καὶ τοῦ Κωνσταντίνου, ἐνῷ ἡ μὲν τῶν καλιφῶν ἀρχὴ περιῆλθε πρὸς Ἀνατολὰς εἰς χεῖρας τοῦ περιωνύμου Ἀαροὺν-ἀλ-ρασίδ, ὅ ἐστιν Ἀαροὺν τοῦ δικαίου, ἅπασα δὲ σχεδὸν ἡ Δύσις καθυπετάσσετο ὑπὸ τὸν ἰσχυρὸν βραχίονα τοῦ ἔτι ἐνδοξοτέρου Καρόλου τοῦ μεγάλου. Καὶ ὁ μὲν Ἀαροὺν-ἀλ-ρασὶδ ἀπετράπη ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὑπὸ τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων καὶ περιπετειῶν τοῦ κράτους αὐτοῦ νὰ ἐπιτεθῇ σπουδαίως κατὰ τῶν ἡμετέρων. Ἐν τῇ Δύσει ὅμως συνέβη κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος 800, καθ' ὃ ἡ Εἰρήνη ἐνόμισεν ὅτι ἠσφάλισε τὴν ἀρχὴν αὐτῆς διὰ τῆς καθαιρέσεως καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Σταυρακίου, γεγονὸς μέγα τὸ ὁποῖον, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἔμελλε νὰ ἐπενεργήσῃ πολυειδῶς εἰς τὴν τύχην τοῦ ἑλληνισμοῦ.

ὅμισμα τοῦ Ἀαροὺν-ἀλ-ρασίδ

Εἴδομεν ὅτι ὁ πάπας δὲν ηὐχαριστήθη εἰς μόνην τὴν τῶν εἰκόνων ἀναστήλωσιν ἣν ἐψήφισεν ἡ Ζ' ἐν Νικαίᾳ οἰκουμενικὴ σύνοδος. Ὁ ἀρχιερεὺς Ρώμης εἶχε πολλὰς ἄλλας ἀξιώσεις θετικωτέρας τοῦ περὶ ὑπάρξεως ἢ μὴ ὑπάρξεως τῶν εἰκόνων ζητήματος. Ἀνέκαθεν ἑρμηνεύων τὰ πρεσβεῖα ἢ πρωτεῖα τῆς πόλεως αὐτοῦ, οὐχὶ ὡς ἁπλοῦν σημεῖον τιμῆς ἀπονεμόμενον εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην πρωτεύουσαν, ὅπως ἐνόουν τοῦτο οἱ ἡμέτεροι, ἀλλ' ὡς παρέχοντα αὐτῷ τὸ δικαίωμα τῆς ὑπερτάτης ἐπὶ τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου κυριαρχίας, εἶχεν ἁρπάσει ἐπὶ Λέοντος Γ' τὸ τῶν εἰκόνων ζήτημα καθ' ἃ ἔπραττεν εἰς ἅπαντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα ὅσα συνετάραξαν τὴν Ἀνατολὴν ὡς ἁπλῆν πρόφασιν ἵνα καταστήσῃ πρᾶγμα τὴν ἀξίωσιν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲν εὗρεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν ἐπιείκειαν ἢ τὴν ἀδυναμίαν τῶν βασιλέων τῆς ἕκτης καὶ τῆς ἑβδόμης ἑκατονταετηρίδος. Ἐπειδὴ προέβη μέχρι στάσεων, ὁ ἀρχηγέτης τῆς μεταρρυθμίσεως ἐτιμώρησεν αὐτὸν δημεύσας μὲν τὰ ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις κτήματα τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἀφαιρέσας δὲ ἀπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ ὅλας τὰς κυρίως ἑλληνικὰς χώρας καὶ αὐτὴν τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ αὐτὴν τὴν Σικελίαν. Ἡ δὲ Εἰρήνη ἐπανέλαβε μὲν τὴν ἀρχαίαν πρὸς αὐτὸν εὐλαβῆ σχέσιν καὶ τῇ συνδρομῇ αὐτοῦ καὶ τῇ συμπράξει διενήργησε τὴν τῶν εἰκόνων ἀναστήλωσιν ἀλλ' οὐδ' αὐτὴ ἡ Εἰρήνη ἐπείσθη ν' ἀποδώσῃ αὐτῷ τὰ δημευθέντα κτήματα καὶ πρὸ πάντων τὴν ἀφαιρεθεῖσαν δικαιοδοσίαν. Ὅθεν καὶ ὁ πάπας ἀφ' ἑτέρου δὲν ἐκοινοποίησεν αὐτῇ τὴν ἐπικύρωσιν τῶν πρακτικῶν τῆς ἑβδόμης οἰκουμενικῆς συνόδου, ἡ δὲ μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἔρις δὲν ἔπαυσεν ἀλλ' ἐξηκολούθει ὑφισταμένη.

Ἡ ἔρις αὕτη ἤθελε πιθανῶς ἀπολήξει εἰς τὴν περιστολὴν τῶν ἀξιώσεων τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης, ἐὰν συγχρόνως δὲν συνέβαινον ἐν τῇ Δύσει πολιτικὰ γεγονότα περιποιήσαντα οὐ μικρὰν ὑλικὴν δύναμιν εἰς τὸν πάπαν. Τῷ 768 ἡ ἀρχὴ τῶν Φράγκων περιῆλθεν εἰς τὸν Κάρολον τὸν μέγαν, ὅστις δι' ἀγώνων ἀτρύτων ἐγένετο κύριος προσέτι τῶν πλείστων γερμανικῶν χωρῶν καὶ τῆς ἄνω Ἰταλίας. Ἤδη ὁ πατὴρ αὐτοῦ Πιπῖνος ὁ βραχὺς εἶχε προστατεύσει τὸν πάπαν κατὰ τῶν Λομβαρδῶν καί, ἀφαιρέσας ἀπὸ αὐτῶν πολλὰς πόλεις, παρεχώρησεν αὐτὰς εἰς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ρώμης, δοὺς οὕτω τὴν πρώτην ἀφορμὴν εἰς νέαν τινὰ τοῦ ἀρχιερέως τούτου ἀξίωσιν, τοῦ νὰ συγκροτήσῃ καὶ ἴδιον κοσμικὸν κράτος. Ὁ Κάρολος ὁ μέγας ἐξηκολούθησε τὸ αὐτὸ σύστημα, ἀναπτύξας μάλιστα αὐτὸ καὶ συμπληρώσας. Εἰς μάτην ἡ Εἰρήνη ἠγωνίσθη νὰ προσοικειωθῇ αὐτὸν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ γυμνώσῃ τὸν πάπαν τῆς ἰσχυρᾶς ἐκείνης προστασίας. Τὰ ἀντίθετα

πολιτικὰ συμφέροντα τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως ἠνάγκασαν καὶ αὐτὴν τὴν Εἰρήνην νὰ διαλύσῃ μετ' οὐ πολὺ τὸν συνομολογηθέντα μεταξὺ τῆς θυγατρὸς τοῦ Καρόλου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς γάμον καὶ νὰ περιέλθῃ εἰς πολεμίας ἐν τῇ Ἰταλίᾳ σχέσεις πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Φράγκων. Ἐκ τούτων ὠφελούμενος ὁ ἐν ἔτει 795 ἀρχιερατεύσας πάπας Λέων (1) ἀπεφάσισε νὰ διαρρήξῃ πάντα πολιτικὸν δεσμὸν μετὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας καὶ νὰ ἐλπίσῃ τὰ πάντα ἀπὸ μόνου τοῦ Καρόλου. Ἐκ τῆς πείρας πολλῶν ἑκατονταετηρίδων ὁ παπισμὸς εἶχε πεισθῆ ὅτι ὁ ἀνατολικὸς κόσμος δὲν ἀπεδέχετο τὰς κυριαρχικὰς αὐτοῦ ἀξιώσεις καὶ ὅτι πολλάκις μάλιστα περιέστειλε καὶ ἐτιμώρησεν αὐτόν. Ἐνῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐβασίλευε γυνή, ἥτις ἐφαίνετο ἐντελῶς αὐτῷ ἀφωσιωμένη, οὐδὲν ἧττον τὸ πνεῦμα τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὰ πράγματα ἐν γένει ἦσαν τοσοῦτο πολέμια εἰς τὰς ἀξιώσεις ἐκείνας ὥστε οὐ μόνον δὲν ἠδυνήθη ν' ἀναλάβῃ τὴν ἀφαιρεθεῖσαν δικαιοδοσίαν ἀλλὰ καὶ ἐκ ποικίλων ἄλλων περιστάσεων ἐνόει ὅτι δὲν εἰσακούεται ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἰδίως δὲ ἐκ τοῦ ἀξιοσημειώτου γεγονότος ὅτι αἱ ἐνστάσεις αὐτοῦ κατὰ τοῦ οἰκουμενικοῦ τίτλου τοῦ πατριάρχου καὶ κατὰ τῆς ἀμέσου ἐκ λαϊκῶν χειροτονίας τοῦ Ταρασίου οὐδὲ ἀνεγνώσθησαν ἐνώπιον τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου. Ἀφ' ἑτέρου ὁ πάπας ἔβλεπε προαγομένην ἐν τῇ Δύσει νέαν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν δύναμιν, ἥτις οὐ μόνον οὐδὲν συμφέρον εἶχε νὰ διαμφισβητήσῃ τὰ ἐκκλησιαστικὰ αὐτοῦ πρωτεῖα ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας περιέβαλεν αὐτὸν καὶ ἐπὶ τέλους ἠδύνατο ν' ἀποτρέψῃ μὲν πάντα ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς κίνδυνον νὰ ἐπιβάλῃ δὲ ἴσως εἰς αὐτὴν καὶ διὰ τῆς βίας τὰς κυριαρχικὰς ἀξιώσεις, αἵτινες ὑπῆρξαν τὸ ἀΐδιον τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας ὄνειρον. Τὸ βούλευμα ἦτο τεχνικώτατα νενοημένον, ἂν καὶ τοσοῦτον ἐνέκειτο ἐν τῇ φύσει τῶν πραγμάτων αὐτῶν ὥστε ἠμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν ὅτι ὑπῆρχε φυσικὸν προϊὸν τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως καὶ ἀναπτύξεως τῶν δυτικῶν λαῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἀφ' ἑτέρου μᾶλλον ἢ ἔργον τῆς μεγαλοφυΐας τῶν παπῶν. Ἀπὸ τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, ἤτοι ἀπὸ τῆς καταλύσεως τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, αἱ φραγκικαὶ καὶ αἱ γερμανικαὶ χῶραι εἶχον περιπέσει εἰς δεινὴν βαρβαρότητα καὶ ἀναρχίαν, κύριος δὲ τοῦ πολιτισμοῦ ἀντιπρόσωπος εἶχε μείνει ἐν τῷ κόσμῳ μόνον τὸ ἀνατολικὸν κράτος, ἐν ᾧ περιεσώθησαν πολὺ πλείονα στοιχεῖα τοῦ ἀρχαίου διανοητικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου, τὰ ὁποῖα ἠγωνίζοντο διὰ τοῦ συνδυασμοῦ αὐτῶν μετὰ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας νὰ διαμορφώσωσι τὸν νέον τῆς ἀνθρωπότητος βίον. Ἀλλ' ἐνῷ ἡ διαμόρφωσις αὕτη, ἥτις κατ' ἀρχὰς ἐπηγγέλλετο ἀγαθοὺς καρπούς, ἔμελλεν ἐπὶ τέλους νὰ ματαιωθῇ ἐνταῦθα διὰ λόγους τοὺς ὁποίους πολλάκις ἤδη ἐξεθέσαμεν καὶ ὧν πολλάκις ἔτι θέλομεν μνησθῆ, ἀπ' ἐναντίας ἐκ τοῦ ἐν τῇ Δύσει κατ' ἀρχὰς ἐπικρατήσαντος χάους εἶχεν ἀρχίσει νὰ παράγεται νέα τις εὐρυθμοτέρα πραγμάτων κατάστασις, ἀφ' ἧς ἔπέπρωτο νὰ προκύψῃ καὶ νὰ καρποφορήσῃ τὸ μέγα δένδρον τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, τὸ ὁποῖον τοσοῦτο πρωίμως ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐμαράνθη. Τὰ πρῶτα αὐτοῦ σπέρματα ἐβλάστησαν κατὰ τὴν ὀγδόην ταύτην ἑκατονταετηρίδα ἐν ᾗ εὑρισκόμεθα· ὅ,τι ἔλειπεν ἔτι πρὸ πάντων ἀπὸ τῆς Δύσεως ἦτο ὑπερτάτη τις ἀρχὴ ἐπιτηδεία νὰ συμπυκνώσῃ καὶ νὰ χειραγωγήσῃ τὰς ἀκμαζούσας μὲν ἀλλ' ἀκατασκεύους καὶ ἀρρύθμους δυνάμεις τῶν γερμανικῶν καὶ φραγκικῶν λαῶν. Καὶ εἶχε μὲν ὁ Κάρολος ὁ μέγας παρασκευάσει διὰ τῶν ἄθλων αὐτοῦ τοιαύτην τινὰ ἀρχὴν ἀλλ' ἔλειπε πάλιν ἀπὸ αὐτῆς ἔτι κύρωσίς τις ἐπιτηδεία νὰ καταστήσῃ αὐτὴν διαρκῆ καὶ ἱεράν. Ταύτην

(1) Γενόμενος δηλονότι πάπας· διότι εἶχε πρὸ πολλοῦ ἀρχιερατεύσει, τῷ δὲ 795 ἐγένετο πάπας.

τὴν κύρωσιν ἀπεφάσισεν ὁ Λέων νὰ περιποιήσῃ εἰς τὸν Κάρολον τὸν μέγαν· καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως τοῦ ἔτους 800 περιέβαλεν αὐτὸν ἐν τῇ μεγάλῃ τῆς Ρώμης ἐκκλησίᾳ διὰ τῶν παρασήμων τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀξίας.

Αὕτη τῆς δυτικῆς αὐτοκρατορίας ἡ ἵδρυσις ἀπέβη τῷ ὄντι γεγονὸς σπουδαιότατον, οὐ μόνον ὡς πρὸς τὴν τύχην τῶν λαῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν τύχην τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους. Ἐνῷ ἀπὸ τῆς Ζ΄ ἑκατονταετηρίδος τὸ κράτος τοῦτο δὲν εἶχε νὰ ἀντιπαλαίσῃ εἰμὴ πρὸς ἕνα ἰσχυρῶς ὠργανωμένον πολέμιον, τὸν ἔτι ἀνατολικώτερον ἐγερθέντα μωαμεθανισμόν, ἀπὸ τοῦδε καὶ ἐφεξῆς διεμορφώθη ἐν τῇ Δύσει καὶ ἕτερος φοβερὸς ἀντίπαλος. Δὲν λέγομεν ὅτι ὁ ἀντίπαλος οὗτος ὑπῆρξεν αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἡ δυτικὴ ἐκείνη αὐτοκρατορία. Ἡ ἀρχὴ αὕτη περιελθοῦσα μετ' οὐ πολὺ εἰς χεῖρας ἀσθενεῖς καὶ μεταβιβασθεῖσα βραδύτερον ἀπὸ τοὺς Φράγκους εἰς τοὺς Γερμανούς, παρ' οἷς ἁπλῶς προΐστατο πολυκεφάλου ἀμφικτυονίας (¹), οὐδέποτε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου ἐκτήσατο τὴν συμπεπυκνωμένην δύναμιν, δι' ἧς καὶ μόνης ἠδύνατο ν' ἀποβῇ ἐπιθετική. Ἀλλ' ὁ παπισμὸς ὁ δημιουργήσας τὴν αὐτοκρατορίαν ταύτην, εἰς ἀνταλλαγὴν τῆς προστασίας καὶ τῆς δυνάμεως ἣν ἔλαβε διὰ τοῦ Πιπίνου καὶ τοῦ Καρόλου, ὠφελήθη ἔπειτα ἀπὸ τῆς ἐπελθούσης ἀδυναμίας τῶν διαδόχων αὐτῶν καὶ ἀπὸ τῆς ἠθικῆς ὑπεροχῆς ἣν ἡ ἐκκλησία δὲν ἔπαυσεν ἔχουσα ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας ἐν τῇ Δύσει (Κεφ. Β΄, Βιβλ. Θ΄ τοῦ παρόντος τόμου), ἵνα προσλάβῃ, παρεκτὸς τῆς θρησκευτικῆς καὶ αὐτὴν τὴν πολιτικὴν τῆς Εὐρώπης κυριαρχίαν, ἄγων καὶ φέρων κατὰ τὸ δοκοῦν τὰ κράτη αὐτῆς καὶ τὰ ἔθνη. Ἐντεῦθεν δὲ οὐ μόνον ἐκτήσατο αὐτοτελῆ καὶ ὅλως ἀνεξάρτητον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας καὶ ἐκκλησίας ὕπαρξιν, οὐ μόνον κατέπαυσε πᾶσαν αὐτῶν ἐνέργειαν ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπιθετικὸς ἀπέβη πρὸς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἐπὶ τέλους ἐξεγείρας ὅλα τὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης ἐπὶ τῶν λεγομένων σταυροφοριῶν ἐπέτυχεν ἐπί τινα χρόνον τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ διαρκοῦς αὐτοῦ βουλεύματος διὰ τῆς καθυποτάξεως τῶν ἀνατολικῶν λαῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης. Μὴ νομίσῃ τις ἐν τούτοις ὅτι τὴν τοιαύτην σπουδαιότητα τοῦ ἐν ἔτει 800 διαπραχθέντος ἐν Ρώμῃ γεγονότος ἐνόησαν οἱ σύγχρονοι συγγραφεῖς. Πρῶτος ὁ μετὰ τρεῖς ἑκατονταετηρίδας ἀκμάσας Μανασσῆς ἀντελήφθη τοῦ ἀληθοῦς αὐτοῦ χαρακτῆρος, οὕτω πως παραστήσας τὸ πρᾶγμα ἐν τῇ διὰ στίχων ἱστορικῇ αὐτοῦ συνόψει·

> «Ἐντεῦθεν ἀμειβόμενος τὸν Κάρουλον ὁ Λέων
> ἀναγορεύει κράτορα τῆς παλαιτέρας Ρώμης
> καὶ στέφος περιτίθησιν ὡς οἱ Ρωμαίων νόμοι.
> Οὐ μὴν ἀλλὰ χρησάμενος καὶ νόμοις Ἰουδαίων,
> ἐκ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν ἐλαίῳ τοῦτον χρίει,
> οὐκ οἶδα τίσι λογισμοῖς ἢ ποίαις ἐπινοίαις.
> Οὕτως ὁ πρώην σύνδεσμος τῶν πόλεων ἐρράγη
> οὕτω μητρὸς καὶ θυγατρὸς μέσον ἐπέστη σπάθη
> διχάζουσα καὶ τέμνουσα μετὰ θυμοῦ ρομφαίας
> νεᾶνιν τὴν εὐπρόσωπον, τὴν νεωτέραν Ρώμην,
> ἐκ τῆς ρυσσῆς καὶ παλαιᾶς καὶ τριπεμπέλου Ρώμης».

(¹) Πολυκέφαλος Ἀμφικτυονία ἐννοεῖται ἡ φεουδαλικὴ πολυαρχία μεγάλων δουκῶν, μαρκησίων, κομήτων, βαρώνων, ἱπποτῶν, τὸ λεγόμενον φεουδαλικὸν σύστημα τοῦ μεσαίωνος. Οὐχὶ εὔστοχος ἐνταῦθα ἡ χρῆσις τοῦ **ἀμφικτυονία**.

Ὁ δὲ σύγχρονος Θεοφάνης, ἀδιαφόρως ὁπωσοῦν μνημονεύει τοῦ πράγματος, εἰπὼν ἁπλῶς ὅτι ὁ Λέων ἀνταμείβων τὸν Κάρολον δι' ἣν ἔλαβε παρ' αὐτοῦ προστασίαν ἔστεψεν αὐτὸν εἰς βασιλέα Ῥωμαίων (¹) ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Πέτρου, χρίσας ἐλαίῳ ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν καὶ περιβαλὼν βασιλικὴν ἐσθῆτα καὶ στέφος (²). Οὐδὲ εἶναι παράδοξος ἡ τοιαύτη τῶν συγχρόνων συγγραφέων ἀδιαφορία· πιθανώτατα οὔτε ὁ Λέων οὔτε αὐτὸς ὁ Κάρολος εἶχον τὴν συνείδησιν τῶν μεγάλων ἀποτελεσμάτων τῆς πράξεως αὐτῶν, βεβαίως δὲ τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα δὲν ἐπῆλθον εἰμὴ μετὰ χρόνον μακρόν, ἂν καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς βασιλίσσης Εἰρήνης ἐπῆλθε γεγονός τι ἐπιτήδειον νὰ ὑποδείξῃ ποῦ ἔτεινεν ἡ νέα αὕτη τῶν πραγμάτων κατάστασις, ὡς θέλει δηλωθῆ ἐκ τῆς ἐξιστορήσεως τῶν ἐπιλοίπων τῆς βασιλείας ταύτης συμβεβηκότων, εἰς ἣν ἐπανερχόμεθα.

Μετὰ τὴν καθαίρεσιν καὶ τὸν θάνατον τοῦ Σταυρακίου ὁ εὐνοῦχος Ἀέτιος ἀπέβη παντοδύναμος ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει. Καὶ αὐτὸς μὲν προεχειρίσθη ἡγεμὼν ἅπαντος τοῦ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν στρατοῦ, ἐν ᾧ συγκατελέγετο καὶ ἡ αὐτοκρατορικὴ φρουρά, τὸν δὲ ἀδελφὸν αὐτοῦ Λέοντα, ὃν εἶχε σκοπὸν νὰ συζεύξῃ μετὰ τῆς Εἰρήνης καὶ ν' ἀναγο-

(¹) **Βασιλέα Ῥωμαίων** ἐννοεῖ ὁ χρονογράφος Θεοφάνης κατὰ τὴν παρὰ τοῖς ἡμετέροις ἐπικρατοῦσαν ἔννοιαν καὶ χρῆσιν τοῦ ὀνόματος **βασιλεύς**, αὐτοκράτορα δηλονότι, οὐχὶ δὲ κατὰ τὴν παρὰ Εὐρωπαίοις ἔννοιαν τῶν παρ' αὐτοῖς roi, re κλπ., ἅτινα σημαίνουσιν ἡγεμόνα ἀξιώματος ἠθικῶς ὑποδεεστέρου καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς Φράγκοις τοῦ τοῦ λεγομένου παρ' αὐτοῖς **ρωμαίου αὐτοκράτορος** τοῦ ἁγίου ρωμαϊκοῦ κράτους. Βασιλεὺς δὲ (rex) Ῥώμης ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς Δυτικοῖς ὁ ἀνεγνωρισμένος μέλλων διάδοχος τοῦ παρ αὐτοῖς αὐτοκράτορος, διὰ τοῦτο καὶ ὁ τοῦ Ναπολέοντος Α' υἱὸς ἐκλήθη **βασιλεὺς τῆς Ῥώμης** (roi de Rome) ὡς διάδοχος αὐτοῦ ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ αὐτοῦ ἀξιώματι, ἅτε τῆς Ῥώμης κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον ὑπαχθείσης ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ Ναπολέοντος, ὅστις ἄλλως δὲν προσηγορεύετο αὐτοκράτωρ ρωμαῖος, ἀλλ' ἁπλῶς αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων.

(²) Τὸ χρίειν τοὺς βασιλεῖς παρέλαβεν ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία ἀπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑβραίων, παρ' οἷς ἐχρίοντο ἐλαίῳ δοκιμαζόμενοι οἱ προφῆται, οἱ ἱερεῖς, ἔπειτα δὲ καὶ οἱ βασιλεῖς. Ἡ χρίσις, ὡς ἐγίνετο, ἦτο ἔλεγχος τοῦ θεαρέστου τῆς ἐκλογῆς, καὶ διὰ τοῦτο ὁ κεχρισμένος ἤτοι **Χριστός** (=μεσσιὰ ἑβραϊστί) ἐθεωρεῖτο ἐκλεκτὸς τοῦ Κυρίου (πρβλ. τὸ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ μέχρι νῦν κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν ἰσαποστόλων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης ψαλλόμενον ἀντίφωνον «ὕψωσα ἐκλεκτὸν ἐκ τοῦ λαοῦ μου, εὗρον Δαυὶδ τὸν δοῦλόν μου, ἐν **ἐλαίῳ μου ἁγίῳ ἔχρισα αὐτόν**»). Οὕτως ὁ Σαοὺλ ἐχρίσθη ὑπὸ τοῦ Σαμουὴλ πρὸ τοῦ γενέσθαι βασιλεύς, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ δὲ ἐχρίσθη καὶ ὁ Δαυίδ. Ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως δὲ τῆς βασιλείας τὸ ὄνομα **Χριστὸς** ἐπεκράτησε παρὰ τῷ λαῷ Ἰσραήλ, πρὸ πάντων περὶ τῶν βασιλέων. Εἰ δὲ καὶ παρὰ τοῖς χριστιανοῖς **Χριστὸς** ἐκαλεῖτο κατὰ χριστιανικὴν ἔννοιαν, αὐτὸς ὁ ἐνσαρκωθεὶς καὶ ἐν ἀνθρώποις φανεὶς υἱὸς καὶ λόγος τοῦ Θεοῦ, ὅμως καὶ οὕτως ἐδίδετο ἡ ἱερὰ ἐπωνυμία τοῖς βασιλεῦσι καὶ πρῶτος ὑπὸ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας **Χριστὸς** προσωνυμηθεὶς εἶναι αὐτὸς ὁ καὶ πρῶτος βασιλεὺς ὑπὸ τῶν χριστιανῶν προσαγορευθεὶς Κωνσταντῖνος. Εἶτα δὲ πάντες οἱ διάδοχοι αὐτοῦ καλούμενοι **Χριστοὶ** τοῦ Κυρίου (ἐνῷ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς καλεῖται **Κύριος Χριστός**). Ἀλλ' ἐν Κωνσταντινουπόλει οἱ βασιλεῖς ἐλέγοντο μὲν **Χριστοὶ** τοῦ Κυρίου ἀλλὰ δὲν ἐχρίοντο. Τοὐναντίον ἐν τῇ Δύσει οἵ τε αὐτοκράτορες τοῦ ἁγίου ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας καὶ ἄλλων χωρῶν ἐχρίοντο ἐλαίῳ. Τὸ τοιοῦτον ἐπὶ Φραγκοκρατίας ἐγένετο ἅπαξ παρ' ἡμῖν, ὅτε ὁ Δεσπότης Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας Θεόδωρος ἐχρίσθη ἐν Θεσσαλονίκῃ βασιλεὺς αὐτοκράτωρ, ὅτε καὶ προυκάλεσε διαμαρτυρίαν σφοδρὰν τοῦ ἐν Νικαίᾳ πατριάρχου. Καθόλου δὲ οἱ ἡμέτεροι βασιλεῖς ἐστεφανοῦντο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ δὲν ἐχρίοντο διὰ μύρου. Μόνον δὲ ἐν τοῖς μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς Φραγκοκρατίας χρόνοις τῶν Παλαιολόγων κατὰ μίμησιν φραγκικὴν πρὸ τῆς στέψεως **ἠλείφοντο** εὐχελαίῳ σταυροειδῶς. Τοῦτο δὲ γίνεται ἀκριβῶς σήμερον καὶ ἐν Ῥωσίᾳ. Ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ὄθωνος ἐπὶ μίαν στιγμὴν μελετηθὲν καὶ εὐτυχῶς ἐγκαταλειφθὲν (διὰ τὸ ἀλλόθρησκον δῆθεν τοῦ ἡγεμόνος) σχέδιον χρίσεως διὰ μύρου ἦν ἀλλότριον πρὸς τὴν ἡμετέραν Ἐκκλησίαν.

ρεύσῃ βασιλέα, διώρισε μονοστράτηγον Μακεδονίας καὶ Θράκης, συμπυκνώσας οὕτως εἰς χεῖρας αὐτοῦ ὁλόκληρον τὴν πραγματικὴν τοῦ κράτους δύναμιν. Τοῦτο ἦτο φυσικώτατον νὰ ταράξῃ τὴν Εἰρήνην, διότι σαφῶς ὑπεδήλου ὅτι ἐκινδύνευε νὰ στερηθῇ ὑπὸ τοῦ Ἀετίου πάσης ἐξουσίας. Καὶ ἐνταῦθα ἀπεδείχθη ὁπόσον ἀλλόκοτος ὑπῆρξεν ἡ τύχη τῆς γυναικὸς ταύτης καὶ ὁπόσον ἀσύνετος ἡ πολιτεία. Διὰ νὰ καταβάλῃ τοὺς ἄκρους μεταρρυθμιστάς, ἐθυσίασε τὰ πολυτιμότερα τοῦ κράτους συμφέροντα. Ἔπειτα συνέχεται ὁπωσοῦν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ταρασίου, ἀλλὰ κατεξανίσταται κατ' αὐτῆς ὁ ἴδιος υἱός· καὶ τότε αὕτη, διὰ νὰ κατισχύσῃ, συμπληροῖ τὴν θυσίαν τῶν δημοσίων συμφερόντων παραδοθεῖσα εἰς τοὺς ἄκρους ἀντιμεταρρυθμιστὰς καὶ εἰς τὸν Σταυράκιον. Νικήσασα δὲ τὸν υἱὸν βλέπει ἐξεγειρόμενον κατ' αὐτῆς τὸν Σταυράκιον· καταβάλλει καὶ τοῦτον διὰ τοῦ Ἀετίου, ἀλλ' ἤδη φοβεῖται τὸν Ἀέτιον καί, ἀντὶ νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τοῦ συνετοῦ καὶ μετριοπαθοῦς Ταρασίου, παραδίδεται ἔτι μᾶλλον εἰς τοὺς ἄκρους ἀντιμεταρρυθμιστὰς καὶ εἰς τὴν χειρίστην αὐτῶν τάξιν, ἤτοι τοὺς μοναχούς, δι' ὧν εἶχε τὴν ἀδυναμίαν νὰ πιστεύῃ πάντοτε ὅτι θέλουσι σωθῇ τό τε κράτος καὶ αὐτή. Ὅθεν ἀπέλυσε τῆς φυλακῆς τὸν Πλάτωνα, κατηνάγκασε τὸν πατριάρχην νὰ ψηφίσῃ τὸν ἀφορισμὸν τοῦ ἱερέως Ἰωσήφ, τοῦ τελέσαντος τὸν δεύτερον τοῦ υἱοῦ αὐτῆς γάμον, καὶ ἀνεκάλεσεν ἐκ Θεσσαλονίκης τὸν Θεόδωρον, ἐξελθοῦσα μάλιστα πανηγυρικῶς εἰς προϋπάντησιν αὐτοῦ. Ἔπειτα δὲ ἐγκατέστησεν αὐτόν τε καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν μοναχοὺς ἐν τῇ πολυτελεῖ μονῇ τοῦ Στουδίου καὶ τοῦτο διότι ἡ τοῦ Σακκουδίωνος μονή, εἰς ἣν πρότερον ἀνῆκον, κειμένη οὐ μακρὰν μὲν τῆς πόλεως ἀλλ' ἐκτὸς τῶν τειχῶν αὐτῆς, δὲν παρεῖχεν ἀποχρῶσαν ἀσφάλειαν ἕνεκα τῶν ἐχθρικῶν ἐπιδρομῶν· εἰς τοιαύτην ἀθλιότητα εἶχε καταντήσει τὸ κράτος. Ἡ μονὴ τοῦ Στουδίου ἠγείρετο πλησίον τῆς σημερινῆς πύλης Ναρλὺ καὶ σῴζεται μέχρι τοῦδε μετασκευασθεῖσα εἰς τουρκικὸν εὐκτήριον οἶκον, ὀνομαζόμενον Ἐμὶρ-Ἀχὼρ-Τζαμισί ([1]). Ἐγένοντο μὲν ἔκτοτε ἐν αὐτῇ πολλαὶ προσθῆκαι καὶ ἐπισκευαὶ ἀλλὰ διακρίνεται πάντοτε τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς σχῆμα καὶ οὐκ ὀλίγοι ἵστανται ἔτι πολυτελεῖς αὐτῆς κίονες. Ἡ μονὴ εἶχεν ὀνομασθῇ οὕτως ἀπὸ τοῦ πρώτου κτίτορος, τοῦ πατρικίου καὶ ὑπάτου Στουδίου, ἑνὸς τῶν ἀπὸ τῆς παλαιᾶς εἰς τὴν νέαν Ῥώμην ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου μετοικισθέντων συγκλητικῶν. Ἐφημίζετο δὲ διά τε τὴν ἀρχαιότητα αὐτῆς καὶ τὰ πολύτιμα κειμήλια τὰ ὁποῖα περιεῖχε· δι' ὃ πολλοὶ ἐτάφησαν ἐν αὐτῇ ἐπίσημοι ἄνδρες· καὶ ἐκεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀνεπαύετο ὁ περιφανὴς μάγιστρος Βῶνος, ὁ ἐπὶ Ἡρακλείου τοσοῦτο συντελέσας εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως, κατὰ τὴν πολιορκίαν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ἀβάρων καὶ τῶν Περσῶν. Ἐπὶ Κωνσταντίνου Ε', ὅτε, ἂν δὲν κατηργήθησαν τὰ μοναστήρια περιεστάλη ὅμως πολὺ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν αὐτοῖς βιούντων ἀργῶν ἀνθρώπων, δὲν παρέμειναν ἐν τῇ μονῇ ἐκείνῃ εἰμὴ δώδεκα μόνον μοναχοί. Νῦν δὲ διὰ τῆς προστασίας τῆς Εἰρήνης συνεσωρεύθησαν πάλιν αὐτόθι 1000 περίπου ἄνδρες, ἐγκαταλιπόντες τὰ καθήκοντα τοῦ πρακτικοῦ βίου καὶ ἰδίως τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, ἐνῷ τὸ κράτος ἔπασχε τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν πολεμίων.

Πλὴν τοῦ μοναχικοῦ τάγματος ἡ Εἰρήνη ἐνόμισεν ὅτι ὀφείλει νὰ περιποιηθῇ ἐκ παντὸς τρόπου καὶ τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὄχλον. Ὅθεν ἐδωρήσατο εἰς τοὺς κατοίκους τῆς πρωτευούσης μέρος τῶν ὀφειλομένων φόρων καὶ κατέστησεν ἐν αὐτῇ μετριωτέρας τὰς τιμὰς τῶν ἐμπορευμάτων καὶ τῶν τροφίμων, καταργήσασα τὰ τέλη τὰ ὁποῖα ἐπλήρωνον πρότερον πάντα ταῦτα καταπλέοντα διὰ τοῦ Βοσπόρου μὲν ἐν τῷ τελωνείῳ

[1]) Τῆς νῦν ἔτι εἰς τέμενος (τζαμίον) μεταβεβλημένης ἐκκλησίας σῴζεται ἀκέραιος ὁ μέγας ὑπόγειος μοναστηριακὸς ναός.

τοῦ Ἱεροῦ διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου δὲ ἐν τῷ τελωνείῳ τῆς Ἀβύδου. Ἀλλ' ἡ παράλογος αὕτη πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς πρωτευούσης ἐλευθεριότης καὶ ἡ οὐδὲν ἧττον ἄτοπος ἐμψύχωσις τοῦ μοναχικοῦ τάγματος, ἀντὶ νὰ σώσωσι τὴν Εἰρήνην, ἀπ' ἐναντίας ἐπέσπευσαν τὴν καταστροφὴν αὐτῆς. Ἡ δυσαρέσκεια τοῦ στρατοῦ ηὔξησε διὰ τὴν ὑπερβολικὴν ἀνάπτυξιν τὴν δοθεῖσαν ἐκ νέου εἰς τὸν μοναστηριακὸν θεσμόν, τὸν ὁποῖον ὁ Κωνσταντῖνος Ε΄ εἶχε τοσοῦτον περιστείλει χάριν τῶν σπουδαιοτέρων τοῦ κράτους συμφερόντων. Οἱ δὲ ἐπιφανέστεροι τῆς πολιτείας λειτουργοὶ διετέλουν πρὸς τούτοις δυσηρεστημένοι διὰ τὴν κατάργησιν ἐκείνην πόρων τοσούτῳ μᾶλλον ἀναγκαίων τότε εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον ὅσῳ τὸ ταμεῖον τοῦτο ἐστερεῖτο πολλῶν ἐκ τῶν εἰσπράξεων αὐτοῦ, ἕνεκα τῶν ἀδιαλείπτων κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἀραβικῶν ἐπιδρομῶν. Ὅθεν, ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς ὁ εὐνοῦχος Ἀέτιος ἐγύμνου τὴν Εἰρήνην ἀπὸ πάσης πραγματικῆς ἀρχῆς, ἀφ' ἑτέρου ὁ γενικὸς λογοθέτης Νικηφόρος, ὁ δομέστικος (1) τῶν σχολῶν ἤτοι ἀρχηγὸς τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς Νικήτας καὶ ἄλλοι πλεῖστοι πατρίκιοι καὶ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ, οἱ ἀποτελοῦντες τὴν μερίδα τῶν μετρίων μεταρρυθμιστῶν, παρεσκεύαζον τὴν ὁλοσχερῆ αὐτῆς καθαίρεσιν. Ἐπετάχυνε δέ, ὡς φαίνεται, τὴν καθαίρεσιν ταύτην γεγονός τι συνδεόμενον μετὰ τῆς πρὸ μικροῦ μνημονευθείσης ἀνιδρύσεως τῆς δυτικῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ Κάρολος ὁ μέγας, ἅμα στεφθεὶς ἐν Ρώμῃ τῷ 800 (2), ἀπεφάσισεν, ἀντὶ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὰς κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἐχθροπραξίας, νὰ συζευχθῇ μᾶλλον μετὰ τῆς Εἰρήνης, ἵνα ἑνώσῃ τὰ ἑῷα καὶ τὰ ἑσπέρια, ὡς λέγει ὁ Θεοφάνης. Καὶ ἔπεμψε τῷ ὄντι ἐπὶ τούτῳ πρεσβείαν τῷ 802 εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τοῦτο τοὐλάχιστον λέγουσιν οἱ ἡμέτεροι, διότι οἱ δυτικοὶ χρονογράφοι δὲν μνημονεύουσι τοῦ πράγματος, οἱ δὲ νεώτεροι ἱστορικοὶ διστάζουσι νὰ ὑπολάβωσιν αὐτὸ ὡς βέβαιον. Ἀλλὰ τὸ καθ' ἡμᾶς δὲν βλέπομεν διατί νὰ δυσπιστήσωμεν πρὸς τὴν πρότασιν τοῦ Καρόλου, ἀφοῦ τοσοῦτο σαφῶς καὶ ἐπανειλημμένως βεβαιοῦται ὑπὸ τοῦ συγχρόνου Θεοφάνους καὶ τῶν μεταγενεστέρων Κεδρηνοῦ καὶ Ζωναρᾶ. Οἱ δυτικοὶ χρονογράφοι ὁμολογοῦσιν ὅτι συνεχεῖς ἦσαν ἀπό τινων ἐνιαυτῶν αἱ μεταξὺ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Καρόλου σχέσεις καὶ ἀναφέρουσι διαφόρους ἀμοιβαίας πρεσβείας, ἰδίως δὲ τὴν ἐν ἔτει 802 σταλεῖσαν πρὸς τὴν Εἰρήνην· ἡ δὲ ἀποσιώπησις τῆς εἰδικῆς περὶ γάμου προτάσεως ἐξηγεῖται ἐκ τῆς ἐπελθούσης ἀποτυχίας τῆς περὶ τούτου διαπραγματεύσεως.

Ὁπωσδήποτε ὁ Θεοφάνης βεβαιοῖ ὅτι ἡ βασίλισσα ἦτο πρόθυμος ν' ἀποδεχθῇ τὴν πρότασιν· ἀλλὰ τοῦτο δὲν συνέφερεν εἰς κανένα τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγιστάνων. Ὅθεν ὁ μὲν Ἀέτιος ἐζήτησε νὰ βιάσῃ αὐτὴν νὰ συζευχθῇ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Λέοντος, οἱ δὲ περὶ τὸν Νικηφόρον προλαβόντες τὸν εὐνοῦχον διέπραξαν τὸ τόλμημα αὐτῶν τῇ 31 Ὀκτωβρίου 802, περιορίσαντες μὲν τὴν βασίλισσαν διὰ φρουρῶν ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ Ἐλευθερίου, ὅπου συνέβη νὰ διατελῇ τὴν νύκτα ἐκείνην, ἀναγορεύσαντες δὲ βασιλέα τὸν Νικηφόρον ἐν τῷ μεγάλῳ παλατίῳ, ὅπου μετέφεραν τὸ πρωὶ καὶ κατέκλεισαν τὴν Εἰρήνην. Μετ' ὀλίγον δέ, συνελθόντος ἅπαντος τοῦ πλήθους εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, ἐστέφθη ὁ Νικηφόρος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ταρασίου, ὅστις, καίτοι δημιούργημα ὢν τῆς Εἰρήνης, ἐγκατέλιπεν αὐτήν, πειθόμενος ὅτι, ἐὰν ἐξηκολούθει κυβερνῶσα τὰ πράγματα, τό τε ἔθνος καὶ ἡ ἐκκλησία ἤθελον ἐκτεθῇ εἰς τὸν ἔσχα-

(1) Δομέστικος εἶναι λέξις λατινικὴ domesticus—οἰκεῖος, εἶτα ἐπιμελητής, φροντιστής, ἀρχηγός. Περὶ τῶν σχολῶν ἐγένετο ἤδη λόγος ἐν τοῖς ἔμπροσθεν.

(2) Δηλαδή, κατὰ τὴν ἡμετέραν ἀντίληψιν, κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, τὴν τοῦ 799, ἀλλ' ἡ ἡμέρα αὕτη ἐλογίζετο τότε ὡς ἀρχὴ τοῦ νέου ἔτους (800 μ. Χ)

τον κίνδυνον· ὅθεν ἀδίκως ὁ Θεοφάνης καὶ ὁ Κεδρηνὸς καλοῦσιν αὐτὸν ἕνεκα τούτου ἐπάρατον. Ἐν τούτοις ὁ Νικηφόρος τὴν ἐπιοῦσαν παραλαβών τινας τῶν πατρικίων προσῆλθε πρὸς τὴν πρώην βασίλισσαν καὶ βεβαιώσας ὅτι προεχειρίσθη ἄκων εἰς τὸ ὑπέρτατον ἀξίωμα ὑπεσχέθη ὅτι θέλει περιποιηθῇ αὐτὴν ἐκ παντὸς τρόπου· ἡ δέ, καταπτοηθεῖσα, προσεκύνησεν αὐτὸν ὡς βασιλέα καὶ παρεκάλεσε, φειδόμενος τῆς ἀσθενείας αὐτῆς, νά τῃ ἐπιτρέψῃ νὰ παραμείνῃ εἰς τὰ Ἐλευθερίου βασίλεια. Ὁ Νικηφόρος συνήνεσεν, ὡς λέγουσι, κατ' ἀρχὰς εἰς τοῦτο, ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅτι αὕτη θέλει ἀποκαλύψει ὅλους τοὺς θησαυροὺς αὐτῆς. Ἅμα ὅμως τούτου γενομένου, ὁ νέος βασιλεύς, ὅστις ἤξευρεν ἐκ μακρᾶς πείρας ὅτι ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει διατριβὴ τῆς Εἰρήνης οὐδεμίαν ἐπηγγέλλετο αὐτῷ ἀσφάλειαν, ἐξώρισεν αὐτὴν εἰς Πρίγκηπον καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας εἰς Λέσβον, ὅπου ἡ Εἰρήνη ἀπέθανε τῇ 9 Αὐγούστου τοῦ ἀκολούθου ἔτους.

Ἡ Εἰρήνη γεννηθεῖσα καὶ ἀνατραφεῖσα ἐν Ἀθήναις, ἤτοι ἐν πόλει ἥτις ἦτο τὰ μάλιστα ἀλλοτρία πρὸς πᾶσαν θρησκευτικὴν καινοτομίαν, συνεπήγαγε μεθ' ἑαυτῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν πεποιθήσεις αἵτινες ἐπενήργησαν εἰς ἅπαντα αὐτῆς τὸν βίον. Εἴπομεν καὶ ἄλλοτε ὅτι δὲν γνωρίζομεν τοὺς λόγους δι' οὓς ὁ Κωνσταντῖνος Ε΄ ἐξελέξατο αὐτὴν ὡς νύμφην ἐπὶ τῷ υἱῷ καὶ διαδόχῳ τῆς βασιλείας, ἀλλ' ἐὰν ἤλπισεν ὅτι ἡ νέα ἐκείνη, γνωρίσασα ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰς αἰτίας αἵτινες ὑπηγόρευσαν τὴν μεταρρύθμισιν καὶ τὰ ἀγαθὰ ὅσα αὕτη ἐπηγγέλλετο εἴς τε τὴν θρησκείαν καὶ τὴν πολιτείαν, θέλει ἔπειτα διαδώσει διὰ τῶν οἰκείων καὶ τῶν φίλων τὰς νέας δοξασίας ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι, ἐπλανήθη παραδόξως. Ἡ Εἰρήνη οὐ μόνον οὐδέποτε ἠσπάσθη ἐγκαρδίως τὰς ἀρχὰς τῆς μεταρρυθμίσεως ἀλλὰ καὶ ἀείποτε ἠγωνίσθη νὰ ἐπαναγάγῃ τὴν ἀρχαίαν ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν, ἣν ὑπελάμβανε τοσοῦτον ἀπαραίτητον εἰς σωτηρίαν τῆς τε ἑαυτῆς ψυχῆς καὶ τοῦ κόσμου ὁλοκλήρου, ὥστε κατήντησε νὰ νομίζῃ ὅτι δικαιοῦται νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ἀνατροπὴν τῶν ἐπιγενομένων καινοτομιῶν διὰ παντὸς τρόπου ἀγαθοῦ ἢ πονηροῦ, πεποιθυῖα ὅτι ἡ ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ τούτου ἦτο ἱκανὴ νὰ ἐξαγοράσῃ πᾶσαν οἱανδήποτε παράβασιν τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων νόμων χάριν τοῦ σκοποῦ ἐκείνου γενομένην. Ὅθεν ἐλθοῦσα εἰς Κωνσταντινούπολιν δὲν ἐδίστασε νὰ ὑποκριθῇ ἐνώπιον τοῦ πενθεροῦ ὅτι ἀποδέχεται τὰς δοξασίας αὐτοῦ καὶ νὰ ὁρκισθῇ μάλιστα ὅτι θέλει τηρήσει αὐτὰς ἀπαρασαλεύτως. Ἔπειτα δέ, θανόντος τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄, ὠφελήθη ἐκ τοῦ ἀσθενοῦς χαρακτῆρος τοῦ συζύγου αὐτῆς Λέοντος Δ΄ ἵνα ὑποσκάψῃ ἀφανῶς τὸ νέον οἰκοδόμημα, μέχρις οὗ ἐκλιπόντος καὶ τοῦ Λέοντος ἐπεχείρησεν ἀπροκαλύπτως τὴν καθαίρεσιν ὁλοκλήρου τοῦ ἔργου ἐκείνου. Ἐπὶ τούτῳ δέ, ἐπειδὴ ἔβλεπε τούς τε ἀνδραδέλφους αὐτῆς καὶ τὸν ἴδιον υἱὸν ὀρεγομένους νὰ καταλάβωσι τὴν ἀρχὴν καὶ ἐπερειδομένους κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐπὶ τῶν ὀπαδῶν τῆς μεταρρυθμίσεως, κατέστησεν ἀλληλοδιαδόχως ἐκποδὼν ἅπαντας τούτους τοὺς οἰκείους, μὴ ἐνδοιάσασα νὰ ἐπιβάλῃ χεῖρα καὶ εἰς ὅ,τι ἱερώτατον καὶ ἀγαπητότατον ἔχει μήτηρ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Τοσοῦτο δὲ ἀλλόκοτοι ἦσαν αἱ θρησκευτικαὶ αὐτῆς δοξασίαι ὥστε, ἂν πιστεύσωμεν τὸν Μιχαὴλ Γλυκᾶν, ἤλπισε ν' ἀποπλύνῃ ἑαυτὴν τῆς ἁμαρτίας ἐκείνης πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ διὰ τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν κατοίκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ πολλῶν καὶ ποικίλων φόρων.

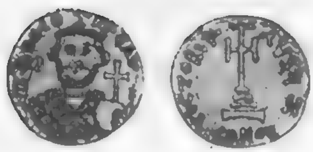
Καὶ τοῦτο μὲν τὸ κατὰ τοῦ ἰδίου υἱοῦ ἀνοσιούργημα αὐτοὶ οἱ φίλτατοι αὐτῆς χρονογράφοι, ὅ τε πρὸ μικροῦ μνημονευθεὶς Γλυκᾶς καὶ ὁ Θεοφάνης καὶ ὁ Κεδρηνός, μάλιστα δὲ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Μανασσῆς, κατεδίκασαν πικρότατα. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἄλλη αὐτῆς πολιτεία εἶναι πρέπον νὰ κατακριθῇ οὐδὲν ἧττον αὐστηρῶς. Τῷ ὄντι, ἂν εἴχομεν

ἔτι χρείαν ἀποδείξεως τοῦ πόσον ἀναγκαία ἦτο ἡ μεταρρύθμισις, ἀρκεῖ νὰ ρίψωμεν ἓν τελευταῖον βλέμμα εἰς τὴν ὀλεθρίαν κατάστασιν, εἰς ἣν ἔφερε τὸ κράτος ἡ ἐπιχειρήσασα ν' ἀνατρέψῃ τὸ ἔργον τοῦ Λέοντος Γ' καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Ε' βασίλισσα Εἰρήνη. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τῆς ἀνορθώσεως τῶν εἰκόνων. Ἡ ἀνόρθωσις τῶν εἰκόνων ὅπως ἐγένετο ὑπὸ τῆς Ζ' οἰκουμενικῆς συνόδου οὐδόλως προσέβαλλε τὰς οὐσιώδεις ἀρχὰς τῆς μεταρρυθμίσεως, τοὐλάχιστον τῶν μετριωτέρων αὐτῆς ὀπαδῶν. Ἀλλ' ὁ Λέων Γ' καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Ε', παρεκτὸς τῆς τῶν εἰκόνων καταργήσεως, ἐπεχείρησαν καὶ ἄλλας πολλὰς καινοτομίας ἐπιτηδείας νὰ τονώσωσι τὰς δυνάμεις τοῦ ἔθνους καὶ ν' ἀνορθώσωσιν αὐτὸ ἀπὸ τῆς ποικίλης ἐκλύσεως εἰς ἣν εἶχε περιπέσει. Ἐπεχείρησαν τὴν ἐλάττωσιν τῶν μοναστηρίων, τὴν ἐκ μέσου ἀφαίρεσιν πολλῶν περὶ τὰ ἐξωτερικὰ τῆς πίστεως σύμβολα καταχρήσεων, τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ κλήρου, τὴν κατάλυσιν τῆς δουλοπαροικίας, τὴν ἐπὶ τὸ εὐαγγελικώτερον ρύθμισιν τῆς οἰκογενείας, τὴν καθιέρωσιν τῆς ἀνεξιθρησκίας, τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἀπομάκρυνσιν τῶν εὐνούχων, τὴν ἀπὸ τῆς ξενικῆς τοῦ πάπα δικαιοδοσίας ἀφαίρεσιν πολλῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ στρατοῦ καὶ τὴν εἰσαγωγὴν ἀρχῶν ὑγιεστέρων εἰς τὴν ἔγγειον φορολογίαν. Ἂν ἡ Εἰρήνη ἠρκεῖτο εἰς τὸ ν' ἀνορθώσῃ τὰς εἰκόνας κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ γράμμα τῆς Ζ' οἰκουμενικῆς συνόδου, ὄχι μόνον δὲν ἤθελεν ἐλαττώσει τὰ πλεονεκτήματα τῶν ἄλλων ἐκείνων καινοτομιῶν ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἤθελεν ἴσως ἀσφαλίσει τοὺς καρποὺς αὐτῶν, κατευνάζουσα τὸν ὑπὸ τῆς καθαιρέσεως τῶν εἰκόνων παραχθέντα μέγαν σάλον. Δυστυχῶς δὲν περιωρίσθη εἰς μόνον τὸ τῶν εἰκόνων ζήτημα ἀλλὰ παρέλυσε τὸν στρατόν, ἐθυσίασε τὰ σπουδαιότερα ἐξωτερικὰ τοῦ κράτους συμφέροντα, κατήργησε παραλόγως πολλοὺς ἀπαραιτήτους φόρους, ἐπολλαπλασίασε τὰ μοναστήρια, κατέστησε τὴν κυβέρνησιν ὑποχείριον τῶν μοναχῶν καὶ παρέδωκε τὰ πράγματα εἰς χεῖρας ἀνδρῶν ἀνικάνων καὶ πρὸ πάντων εἰς πολλοὺς εὐνούχους, τῶν ὁποίων αἱ καταχρήσεις καὶ αἱ ραδιουργίαι οὐκ ὀλίγον συνετέλεσαν εἰς τὴν πτῶσιν αὐτῆς, καθ' ἃ ὀρθῶς παρατηροῦσιν ὅλοι οἱ χρονογράφοι, ἰδίως δὲ ὁ Κεδρηνός, ὅστις ἐν τῇ ἀγανακτήσει αὐτοῦ κατὰ τῶν ὀλετήρων ἐκείνων τῆς πολιτείας ἐπιφέρει τοὺς ἀξιομνημονεύτους τούτους λόγους· «οὕτως αἱ τῶν κακίστων εὐνούχων βουλαὶ τοὺς οἰκείους δεσπότας καὶ εὐεργέτας διαλυμαίνονται, ὥστε Χρυσαόριον τὸν πάλαι θαυμασιώτατον εἰπεῖν πρός τινα τῶν μεγάλων ὅτι, εἰ μὲν ἔχεις εὐνοῦχον φόνευσον, εἰδ' οὐκ ἔχεις ἀγόρασον καὶ φόνευσον». Ὁ ἀναγνώστης ἠξεύρει ἤδη τὰ ἀποτελέσματα τοῦ τοιούτου τῆς Εἰρήνης πολιτεύματος. Ἡ μικρὰ Ἀσία περιῆλθεν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Ἀράβων, ἡ Θράκη εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Βουλγάρων, ἐν τῇ Δύσει ἱδρύθη νέα ἰσχυρὰ αὐτοκρατορία (1), ὁ πάπας ἐκυριάρχησε τῆς μέσης Ἰταλίας, τὸ

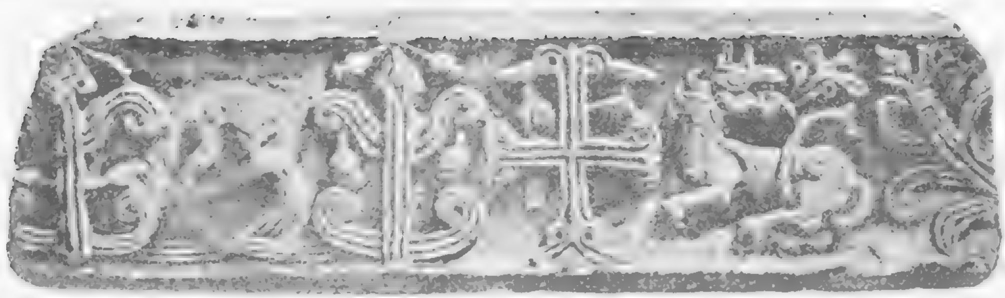
(1) Ἰσχυρὰ οὐχὶ πολιτικῶς καὶ στρατιωτικῶς ἀλλὰ ἠθικῶς ἡ δυτικὴ αὐτοκρατορία ἢ ἡ αὐτοκρατορία τοῦ ἁγίου ρωμαϊκοῦ κράτους «λεγομένη κατ' οὐσίαν γερμανικὴ βασιλεία, πλὴν τῆς αἴγλης τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς συμβολικῆς ἐννοίας τῆς ἰδεώδους πολιτικῆς ἑνότητος τῆς Εὐρώπης ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ ἀξιώματι οὐδεμίαν εἶχε σπουδαιότητα καὶ δύναμιν πολιτικὴν πραγματικήν. Τοὐναντίον δὲ ἦτο πηγὴ ἀδυναμίας πολιτικῆς διά τε τοὺς ἔχοντας αὐτὴν ἡγεμόνας καὶ διὰ τὸ ἔθνος εἰς ὃ ἀνῆκον οὗτοι. Ἐν Γερμανίᾳ ἡ δύναμις τοῦ γερμανοῦ βασιλέως καὶ μετὰ ταύτης ἡ ἑνότης τοῦ κράτους ἐθυσιάσθησαν εἰς τὸ κενὸν ὄνομα τοῦ «ρωμαίου αὐτοκράτορος», ἐντεῦθεν δὲ κυρίως προῆλθεν ἡ μεγάλη πολιτικὴ διαίρεσις καὶ ἀδυναμία τῆς Γερμανίας κατὰ τοὺς τελευταίους μεσαιωνικοὺς καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Ἡ λεγομένη αὕτη «ἁγία ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία» τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους κατεπολεμεῖτο πρώτιστα καὶ μάλιστα ὑπ' αὐτῆς τῆς δημιουργησάσης αὐτὴν ἀρχῆς, τῆς παπωσύνης, ἥτις ἤθελεν αὐτὴν ὡς ἁπλῆν σκιὰν τῆς

δημόσιον ταμεῖον ἦτο κενὸν καὶ τὸ κράτος περιέστη εἰς τοσαύτην ἀτονίαν καὶ τοσοῦτον ἐξευτελισμὸν ὥστε αὐτὸς ὁ Ταράσιος ἐνόμισε καθῆκον αὐτοῦ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν καθαίρεσιν τῆς ἀνικάνου καὶ θρησκομανοῦς ἐκείνης κυβερνήσεως.

ἑαυτῆς κοσμοκρατορίας, ὑποκειμένην εἰς τὰ νεύματα αὐτῆς. Ἡ νῦν γερμανικὴ αὐτοκρατορία εἶναι πάντη πάντως διάφορος τῆς τῶν μέσων αἰώνων, τῆς κληροδοτηθείσης ἐμμέσως ἀπὸ τοῦ 15 αἰῶνος εἰς τὸ αὐστριακὸν κράτος (μέχρι τοῦ 1806, ὅτε ἐξέλιπεν).

Νόμισμα Λέοντος Γ'

Βυζαντιακὸν ἀνάγλυφον εἰς Δρένοβον τῆς Βουλγαρίας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

ΔΕΥΤΕΡΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΩΣ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ. ΜΙΧΑΗΛ Α

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ μερὶς τῆς ἄκρας μεταρρυθμίσεως ἦτο σφόδρα διεσπασμένη καὶ τεταπεινωμένη. Ἐκ τῶν ὀπαδῶν αὐτῆς, οἵτινες ἐπὶ Κωνσταντίνου Ε΄ ἦσαν τοσοῦτο πολυάριθμοι καὶ ἰσχυροὶ ἐν τῷ στρατῷ, ἐν τῷ κλήρῳ καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ ὑπηρεσίᾳ, οἱ μὲν ἐξέλιπον οἱ δὲ συνεβιβάσθησαν πρὸς τοὺς ἀντιδοξοῦντας, εἴτε ἀπελπισθέντες εἴτε ἕνεκα προσωπικῶν συμφερόντων. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἴσχυσεν ἡ ἰδέα ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ μεταρρύθμισις δὲν ἦτο ἀπαραίτητος εἰς τὴν σωτηρίαν τοῦ κράτους καὶ ὅτι ἤρκει πρὸς τοῦτο ἡ διοικητικὴ καὶ οἰκονομική. Οἱ πρεσβεύοντες τὴν δοξασίαν ταύτην ἄνθρωποι εἶναι οἱ καταβαλόντες τὴν Εἰρήνην καὶ καταλαβόντες ἤδη τὰ πράγματα διὰ τοῦ προϊσταμένου αὐτῶν Νικηφόρου. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν διαζήσωσιν ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς τοὺς ἄκρους ἀντιμεταρρυθμιστάς, ἡ δὲ μεταξὺ τῶν δύο τούτων μερίδων πάλη ἀποτελεῖ τὸν κύριον χαρακτῆρα τῆς ὅλης τοῦ Νικηφόρου βασιλείας.

Πρὸ πάντων ὁ νέος βασιλεὺς ἐδέησε νὰ κανονίσῃ τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὸν μέγαν τῆς Δύσεως δυνάστην, τοῦ ὁποίου οἱ πρὸς τὴν Εἰρήνην πρέσβεις ἦσαν ἔτι ἐν Κωνσταντινουπόλει ὅτε συνέβη ἡ καθαίρεσις τῆς βασιλίσσης ταύτης. Ὡς πρὸ μικροῦ εἴπομεν, οἱ πρέσβεις οὗτοι σκοπὸν εἶχον, τοὐλάχιστον καθ' ἃ ἱστοροῦσιν οἱ ἡμέτεροι χρονογράφοι, νὰ προτείνωσι τὸν γάμον τοῦ Καρόλου μετὰ τῆς Εἰρήνης· οἱ δὲ δυτικοὶ τοῦτο μὲν ἀποσιωπῶσι, λέγουσι δὲ ὅτι ἡ πρεσβεία αὕτη ἦλθεν ἵνα κανονίσῃ τὰς μεταξὺ Φράγκων καὶ Ἑλλήνων σχέσεις εἰς τὰς μεθορίους χώρας τῆς Ἰστρίας, τῆς Δαλματίας καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας. Ὁπωσδήποτε περὶ τοῦ πρώτου ζητήματος δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ γίνῃ λόγος, ἡ δὲ ρύθμισις τοῦ δευτέρου δὲν κατωρθώθη ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἴτε διότι οἱ ἀντι-

πρόσωποι τοῦ ἡγεμόνος τῶν Φράγκων δὲν εἶχον πᾶσαν πρὸς τοῦτο πληρεξουσιότητα εἴτε δι' ἄλλην αἰτίαν. Ὅθεν ὁ Νικηφόρος, ἀφοῦ περιεποιήθη διὰ πλουσίων δώρων τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ Καρόλου, διώρισε τρεῖς ἰδίους πρέσβεις, τὸν μητροπολίτην Μιχαήλ, τὸν ἀββᾶν Πέτρον καὶ τὸν πατρίκιον Κάλλιστον, τοὺς ὁποίους συνεξέπεμψε μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἡγεμόνος τῆς Δύσεως ἵνα, μεταβάντες παρ' αὐτῷ, συμβιβάσωσι τὰς ὑφισταμένας διαφοράς. Οἱ πρέσβεις εὗρον τὸν Κάρολον διατεθειμένον εἰς πᾶσαν εὔλογον πρὸς τὸν Νικηφόρον παραχώρησιν, διὰ τὸν λόγον ὅτι ἐπεθύμει καὶ ἤλπιζε νὰ ἐπιτύχῃ παρὰ τούτου τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ νέου αὐτοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος. Συνωμολογήθη λοιπὸν εὐχερῶς συνθήκη, δι' ἧς ἐπετράπησαν εἰς τὸν Νικηφόρον αἱ παράλιαι τῆς Ἐνετίας καὶ τῆς Δαλματίας πόλεις καὶ ἡ εἰρηνικὴ τῆς κάτω Ἰταλίας κατοχή, διατηροῦντος τοῦ Καρόλου τὰς λοιπὰς αὐτοῦ κατακτήσεις. ἀλλὰ περὶ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Δύσεως οὐδεὶς ἐγένετο ἐν τῇ συνθήκῃ ταύτῃ λόγος. Τινὲς εἰκάζουσιν ὅτι ἐδόθησαν περὶ τούτου προφορικαὶ ὑποσχέσεις. Τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι ὁ Νικηφόρος οὐδέποτε ἀνεγνώρισεν ἐπισήμως τὴν δυτικὴν αὐτοκρατορίαν.

Οὐδὲν ἧττον κατεπείγουσα ἦτο ἡ εὕρεσις χρηματικῶν πόρων, διότι τὸ δημόσιον ταμεῖον ἦτο παντελῶς κενόν. Ἐκ τοῦ προχείρου ἐχρησίμευσαν εἰς τοῦτο οἱ θησαυροὶ τῆς Εἰρήνης, συγχρόνως δὲ ὁ Νικηφόρος ἔστησε δικαστήριον ἐν Μαγναύρᾳ, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἐκάλεσε πάντας ὅσοι ἠδικήθησαν διὰ τῶν καταπιέσεων καὶ τῶν καταχρήσεων τῶν φίλων τῆς Εἰρήνης, ἀναγκάσας τοὺς παραβάτας τούτους τῶν καθηκόντων αὐτῶν ἄρχοντας νὰ πληρώσωσι τὰ παρανόμως εἰσπραχθέντα. Ἡ δικαιοσύνη τῆς πράξεως ταύτης ἤθελεν ἀποβῆ βεβαίως πληρεστέρα, ἐὰν τὰ χρήματα ἀπεδίδοντο εἰς ἐκείνους παρ' ὧν ἐλήφθησαν· διὰ τὰς κατεπειγούσας ὅμως ἀνάγκας τοῦ ταμείου ὁ βασιλεὺς ἐνόμισεν ὅτι δικαιοῦται νὰ τιμωρήσῃ τὴν κατάχρησιν πρὸς ὄφελος τοῦ δημοσίου καὶ οὐχὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ συμφέροντος.

Ἀλλ' οἱ ἄκροι ἀντιμεταρρυθμισταὶ δὲν ἔδωκαν αὐτῷ καιρὸν νὰ προχωρήσῃ περαιτέρω· περὶ τὰ μέσα τοῦ 803 κατέπεισαν τὸν στρατηγὸν τῶν ἀνατολικῶν Βαρδάνιον νὰ ὑψώσῃ τὴν σημαίαν τῆς στάσεως καὶ ἀναγορευθῇ βασιλεύς. Ὁ στρατηγὸς Βαρδάνιος, ὅστις ἔφερε τὸ παράδοξον τότε ἐπώνυμον Τοῦρκος καὶ εἶχε πρὸ μικροῦ διαπρέψει εἰς τὸν κατὰ τῶν Ἀράβων ἀγῶνα, ἦτο κατὰ τὰ ἄλλα ἀνὴρ χρηστὸς ἀλλ' οὐδεμίαν ἔδειξε περὶ τὴν διάπραξιν τοῦ ἐπιχειρήματος εἰς ὃ ἠθέλησαν νὰ μεταχειρισθῶσιν ἐπιτηδειότητα καὶ ἰδίως οὐδόλως, ὡς φαίνεται, ἐγίνωσκε τὸ πνεῦμα τοῦ στρατοῦ τοῦ ὁποίου προΐστατο. Οἱ παρασκευάσαντες τὴν στάσιν ταύτην ἐχθροὶ τοῦ Νικηφόρου, συνεννοηθέντες μετά τινων ἀξιωματικῶν τοῦ ἀνατολικοῦ στρατοῦ, κατώρθωσαν μὲν νὰ ἀναγορευθῇ ὁ Βαρδάνιος ἐκ συναρπαγῆς βασιλεὺς ὁ στρατὸς ὅμως οὗτος, ὅστις δὲν ἤθελε παντάπασι νὰ γίνῃ ὄργανον τῶν ἐχθρῶν τῆς μεταρρυθμίσεως, ἅμα ἐνόησε περὶ τίνος πρόκειται, οὐδόλως ἐπέμεινεν εἰς τὴν σκευωρίαν ταύτην. Πρῶτα τὰ ἀρμενιακὰ τάγματα ἐγκατέλιπον ἀμέσως τὸν ἀρχαῖον αὐτῶν στρατηγόν, τὰ δὲ λοιπὰ παρηκολούθησαν μὲν αὐτὸν μέχρι Νικομηδείας ἀλλ' ἀντεπεξελθόντος τοῦ βασιλέως Νικηφόρου ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ δυνάμεως ἀποχρώσης οἱ ἐπισημότατοι τῶν στρατηγῶν τοῦ ἀνατολικοῦ στρατοῦ προσῆλθον πρὸς αὐτόν, ὁ δὲ Βαρδάνιος ἠναγκάσθη δύο μόλις μῆνας ἀπὸ τῆς ἀναγορεύσεώς του νὰ ζητήσῃ ἀμαχητὶ συγγνώμην. Καὶ ἐδόθη μὲν αὐτῷ πᾶσα περὶ ἀπαθείας ὑπόσχεσις, ἐφ' ᾗ ἐπερειδόμενος ἀπῆλθεν οὗτος, ἀφοῦ ἐνεδύσατο μοναχικὴν στολὴν καὶ μετωνομάσθη Σάββας, εἰς μοναστήριόν τι, ὅπερ ἐν τῇ νήσῳ Πρώτῃ εἶχεν οἰκοδομήσει, καὶ ἀπεφάσισε νὰ διαζήσῃ αὐτόθι ἐν εἰρήνῃ, ἀλλὰ μετά τινας μῆνας στρατιῶται λυκαόνιοι μεταβάντες εἰς τὴν νῆσον ἐτύφλωσαν τὸν δυστυχῆ ἄνθρωπον. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐπροξένησε θλι-

βερὰν ἐντύπωσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὅ τε πατριάρχης Ταράσιος καὶ πᾶσα ἡ σύγκλητος εἶχον προσυπογράψει ἐν τῷ περὶ ἀπαθείας ἐγγράφῳ τὸ ὁποῖον ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος ἀπέστειλεν εἰς τὸν Βαρδάνιον. Ναὶ μὲν ὁ Νικηφόρος διέταξεν ἀμέσως αὐστηρὰν ἀνάκρισιν κατὰ τῶν λυκαονίων ἀξιωματικῶν καὶ πολλὴν ἐπεδείξατο θλῖψιν διὰ τὴν οἰκτρὰν ταύτην τῶν συντεθειμένων παραβίασιν, κατακλεισθεὶς ἐπὶ ἑπτὰ ὅλας ἡμέρας εἰς τὰ βασίλεια, ἀλλ' οἱ πλεῖστοι τῶν χρονογράφων βεβαιοῦσιν ὅτι τὸ κακούργημα ἐκεῖνο διεπράχθη κατ' εἰσήγησιν αὐτοῦ καὶ ὅτι ἡ θλῖψις ἣν ἐπεδείξατο ἦτο οἰκτρὰ προσποίησις καὶ ὑποκρισία.

Ἐν γένει δὲ ἱστοροῦσι τὰ κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Βαρδανίου εἰς τρόπον ἐπιτήδειον ν' ἀμαυρώσῃ τὴν ὑπόληψιν τοῦ βασιλέως. Ἀξιοῦσι λόγου χάριν ὅτι τὴν στάσιν προεκάλεσεν ἡ δυσαρέσκεια τοῦ λαοῦ ἕνεκα τοῦ φόρου τοῦ καλουμένου μὲν δικέρατον (1) ἐπιβληθέντος δὲ χάριν τῆς ἐπισκευῆς τοῦ πολλαχοῦ καταπεσόντος μακροῦ τείχους (2). Περὶ τοῦ φόρου τούτου, περὶ οὗ ἄλλως τε συγκεχυμέναι ὑπάρχουσιν εἰδήσεις, θέλομεν ὁμιλήσει κατωτέρω ἐκτενέστερον, ἐνταῦθα δὲ παρατηροῦμεν μόνον ὅτι δὲν ἐννοοῦμεν διατί ὁ στρατὸς ἤθελε δυσαρεστηθῇ ἕνεκα φόρου ὅστις σκοπὸν εἶχε νὰ καταστήσῃ ὀλιγώτερον ἐπίπονον τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ὁ φόρος οὗτος ἦτο ἄδικος. Ἄλλοι πάλιν προτείνουσιν ὡς ἀφορμὴν τῆς στάσεως οὐχὶ τὸν εἰδικὸν ἐκεῖνον φόρον ἀλλ' ἐν γένει τοὺς ἐπαχθεῖς δῆθεν φόρους δι' ὧν ἐπίεσεν, ὡς ἀξιοῦσιν, ὁ Νικηφόρος τὸ ὑπήκοον. Μετ' οὐ πολὺ θέλομεν τῷ ὄντι ἰδεῖ ὅτι ὁ Νικηφόρος ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς ποικίλας φορολογικὰς διατάξεις, ἵνα θεραπεύσῃ τὴν οἰκονομικὴν παραλυσίαν εἰς ἣν ἔφερε τὸ κράτος ἡ ἀφροσύνη τῆς Εἰρήνης. Αἱ διατάξεις ὅμως αὗται δὲν εἶχον ἔτι ἐκδοθῇ ὅτε ἐγένετο ἡ τοῦ Βαρδανίου στάσις, καὶ ὑποτιθεμένου δὲ ὅτι ἦσαν ἐκδεδομέναι δὲν ἐννοοῦμεν πάλιν διατί ὁ ἀνατολικὸς στρατὸς ἤθελε στασιάσει ἕνεκα φόρων οἵτινες σκοπὸν πρὸς τοῖς ἄλλοις εἶχον νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τὰς ἰδίας αὐτοῦ χρείας. Τελευταῖον λόγον τοῦ κινήματος ἀναφέρουσιν ὅτι ὁ Νικηφόρος ἐστέρησε δῆθεν τὸν στρατὸν τῆς ὀφειλομένης αὐτῷ μισθοδοσίας. Τοῦτο, ἂν ἦτο ἀληθές, ἠδύνατο καὶ μόνον νὰ ἐξηγήσῃ τὸ κίνημα τοῦ Βαρδανίου, ἀλλὰ δὲν φαίνεται παντάπασι πιθανόν. Ὁ Νικηφόρος, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, διὰ τοῦ στρατοῦ κυρίως ἤλπισε ν' ἀνορθώσῃ τήν τε ἐσωτερικὴν τάξιν καὶ τὸ ἐξωτερικὸν ἀξίωμα τοῦ κράτους· πῶς ἄρα ἦτο δυνατὸν νὰ δυσαρεστήσῃ ἐκ πρώτης ἀφετηρίας τὸ κύριον ἐκεῖνο τῆς ὅλης αὐτοῦ βασιλείας ἔρεισμα; Καὶ ἔπειτα διατί τὰ ἀρμενικὰ στρατεύματα ἐγκατέλιπον ἀμέσως τὸν Βαρδάνιον, ἅμα εἶδον αὐτὸν στασιάσαντα κατὰ τοῦ βασιλέως; μήπως τὰ τάγματα ταῦτα ἦσαν εὐχαριστημένα διότι ἐστερήθησαν τοῦ ὀφειλομένου αὐτοῖς μισθοῦ; καὶ διατί ὁ ἐπίλοιπος στρατὸς οὐδὲν ἔπραξεν ἵνα ὑποστηρίξῃ τὸν Βαρδάνιον; Ὅλα ταῦτα ὑποδεικνύουσιν ἀποχρώντως ὅτι ὁ στρατὸς δὲν διέκειτο δυσμενῶς πρὸς τὸν Νικηφόρον, ἐκ δὲ τῶν πρώτων τῆς βασιλείας αὐτοῦ πράξεων καὶ τῆς ἐπιμόνου ἀπεχθείας τῶν χρονογράφων καθίσταται πρόδηλον ὅτι τὴν στάσιν παρεσκεύασαν οἱ κατ' αὐτοῦ δυσηρεστημένοι παλαιοὶ ὀπαδοὶ τῆς Εἰρήνης, οἵτινες ἐνόμισαν ὅτι, οἰκειούμενοι τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἀνατολικοῦ στρατοῦ, θέλουσι παραπείσει ὁλόκληρον τὸν στρατὸν τοῦτον, ἀλλ' ἠπατήθησαν εἰς τὰς ἐλπίδας αὐτῶν.

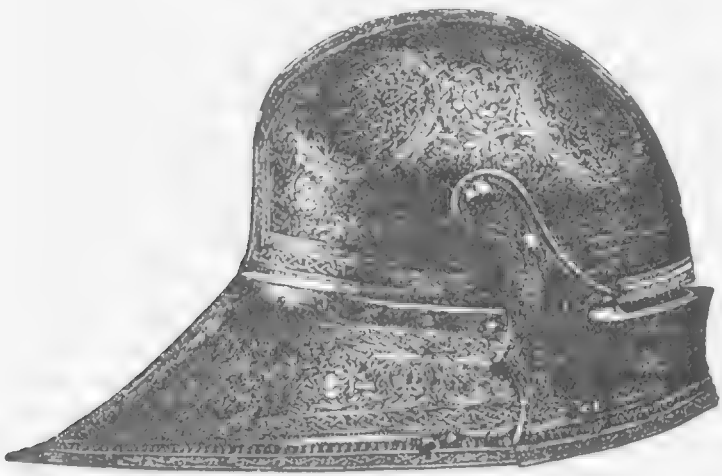
(1) **Δικέρατον**, δύο κεράτια δηλονότι. Τὸ κεράτιον ἦν τὸ ἥμισυ τοῦ **μιλιαρισίου**, περιεῖχε δὲ δώδεκα φόλλες, ὥστε τὸ μιλιαρίσιον εἶχε 24 φόλλες (φόλλες ἦν κατωτάτη μονὰς νομισματική), 12 δὲ μιλιαρίσια ἢ 24 κέρατα ἀπετέλουν ἓν νόμισμα (15 περίπου δραχμάς).

(2) Κατὰ τὴν ἔμμετρον χρονογραφίαν τοῦ Μανασσῆ «πρὸς ἀνανέωσιν τειχῶν τῶν γηρασάντων».

Πλὴν τούτου ὁ Θεοφάνης βεβαιοῖ ὅτι ὁ Νικηφόρος, ἀφοῦ ὑπέσχετο εἰς τὸν Βαρδάνιον πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι δὲν θέλει ἐπιβάλει χεῖρα εἰς τὴν περιουσίαν αὐτοῦ, ἔπειτα ἐγύμνωσεν αὐτὸν τῆς περιουσίας, ἐνῷ ἡ Χρονογραφία ἡ συγγραφεῖσα ἐκ προστάγματος τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἡ περιγράψασα ἐν ἐκτάσει τὸν ἀσκητικὸν βίον ὃν διήγαγεν ἔκτοτε ὁ Βαρδάνιος, ρητῶς λέγει ὅτι οὗτος διένειμεν ἅπαντα τὸν πλοῦτον αὐτοῦ εἰς τοὺς πτωχούς. Ἐπὶ τέλους περὶ τῆς εἰς τὸν Νικηφόρον ἀποδιδομένης τυφλώσεως τοῦ Βαρδανίου παρατηροῦμεν πρὸ πάντων ὅτι, ἐπειδὴ ὡρισμένον τι γεγονὸς δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἀνταποκρινόμενον εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ ἡγεμόνος, ἐκ τούτου καὶ μόνου δὲν ἕπεται ὅτι ἐπράχθη ὑπ' αὐτοῦ. Τεθείσης τῆς ἐναντίας ἀρχῆς ἔπρεπε νὰ παραδεχθῶμεν ὡς ἀναμφισβήτητον ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Λέοντος Δ΄ διενηργήθη ὑπὸ τῆς Εἰρήνης, ἥτις ἤθελε τρέξει τὸν ἔσχατον κίνδυνον, ἂν ὁ θάνατος ἐκεῖνος δὲν συνέβαινε τοσοῦτον ἐγκαίρως. Καὶ ὅμως τὸ καθ' ἡμᾶς ἐπιστεύσαμεν ὅτι τοιαύτην κακουργίαν δὲν εἶχε διαπράξει ἡ Εἰρήνη, διότι οὐδεμία ἄλλη ἔνδειξις ὑπῆρχε περὶ τῆς ἐνοχῆς αὐτῆς. Ἐνώπιον δὲ τῆς συστηματικῆς τῶν χρονογράφων καταδρομῆς κατὰ τοῦ Νικηφόρου ἐπιτρέπεται τῇ ἀληθείᾳ νὰ ἐπέχωμεν περὶ τῶν κατηγοριῶν αὐτῶν ὁσάκις δὲν περιβάλλονται δι' ἀποχρώντων βεβαιωμένων ἀποδείξεων. Μήπως οἱ μεταγενέστεροι χρονογράφοι δὲν εἶπον ὡς βέβαιον ὅτι ὁ μικρὸν μετὰ τὴν ἀνάρρησιν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Νικηφόρου αἰφνιδίως ἀποθανὼν Νικήτας ὁ δομέστικος τῶν σχολῶν, ὁ συμπράξας μετ' αὐτοῦ κατὰ τῆς Εἰρήνης, ἐτελεύτησε, φαρμακευθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ φίλου; Καὶ ὅμως αὐτὸς ὁ Θεοφάνης δὲν ἐτόλμησε ν' ἀναφέρῃ τὴν κατηγορίαν ταύτην εἰμὴ ὡς φήμην ἁπλῆν. Ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς τυφλώσεως τοῦ Βαρδανίου ὁ Γενέσιος λέγει ὅτι οἱ Λυκαόνιοι διέπραξαν αὐτὴν «εἴτε ἀπαυθαδιζόμενοι, εἴτε βασιλείῳ συνευδοκήσει, καὶ αὐτῷ τῷ βασιλεῖ Νικηφόρῳ ἀρέσαι βουλόμενοι», ὅ ἐστι λέγει ὅτι δὲν εἶναι παντάπασι βέβαιον ὅτι τὸ ἁμάρτημα ἐξετελέσθη κατ' εἰσήγησιν τοῦ βασιλέως καὶ ὑποδεικνύει διαφόρους ἐναντίας γνώμας, αἵτινες φαίνονται τόσῳ μᾶλλον πιθανώτεραι ὅσῳ ὁ Νικηφόρος ἀνεδείχθη καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ στάδιον ἀνὴρ γενναῖος καὶ μεγαλόφρων.

Τῷ ὄντι ἅμα ἀσφαλίσας ὁπωσοῦν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐπολιτεύθη πρὸς τοὺς δύο δεινοτέρους ἐξωτερικοὺς πολεμίους, τοὺς Φράγκους καὶ τοὺς Ἄραβας, εἰς τρόπον μαρτυροῦντα ὅτι ἐνόει τὴν τιμὴν τοῦ κράτους καὶ ἤθελε νὰ τηρήσῃ τὴν τιμὴν ταύτην ἀλώβητον. Ἂν δὲν ἐπέτυχε πάντοτε, τὸ λάθος δὲν ὑπῆρξεν ἰδικόν του. Διὰ τὴν παραλυσίαν εἰς ἣν ἡ Εἰρήνη εἶχε φέρει τὰ πράγματα τὸ κράτος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀντιταχθῇ ἐπιτυχῶς εἰς τηλικούτους ἀντιπάλους. Ἀλλὰ τὸ καθ' ἑαυτὸν τοὐλάχιστον ὁ Νικηφόρος ἠγωνίσθη ἐκθύμως, μὴ φεισθεὶς οὔτε τῆς ζωῆς αὐτοῦ οὔτε τῆς ἡσυχίας. Οὐδέποτε συναινέσας ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν αὐτοκρατορίαν τῶν Φράγκων ἀπηγόρευσεν εἰς τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην νὰ ἔχῃ τὴν ἐλαχίστην σχέσιν πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ρώμης, ὅστις ἀποβαλὼν τὴν κυριαρχίαν τοῦ μονάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐτόλμησε νὰ ἀπονείμῃ εἰς ἕτερον τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα. Πρὸς δὲ τὸν Ἀαροὺν ἔγραψεν ἐπιστολὴν σύντομον, δι' ἧς ἀνήγγειλεν αὐτῷ ὅτι δὲν ἔχει σκοπὸν νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν πληρωμὴν τοῦ ὑπὸ τῆς Εἰρήνης συνομολογηθέντος φόρου· εἰς ὃ ὁ Ἀαροὺν ἀπήντησεν οὐδὲν ἧττον λακωνικῶς ὅτι θέλει κομίσει αὐτὸς τὴν ἀπάντησιν. Δυστυχῶς ἡ ἀνωμαλία εἰς ἣν ἔφερε τὸν ἀνατολικὸν στρατὸν ἡ τοῦ Βαρδανίου στάσις διηυκόλυνε τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ἀαρούν, ὅστις, ἂν πιστεύσωμεν τοὺς ἄραβας χρονογράφους, διότι οἱ Ἕλληνες οὐδὲν περὶ τούτου λέγουσι, προήλασε μέχρι τῆς ἐν Βιθυνίᾳ Ἡρακλείας, οὐδὲ ἐπείσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰμὴ ἐπὶ χρήμασιν. Ἅμα ὅμως ἐπιστρέψαντος τοῦ

'Ααρούν εἰς Συρίαν, ὁ Νικηφόρος, πάντοτε κατὰ τοὺς Ἄραβας, ἔλυσε τὰς γενομένας συμφωνίας καὶ τότε ὁ καλίφης διαπεράσας ἐν μέσῳ χειμῶνι τὸν χιονοσκεπῆ Ταῦρον ἐνέβαλεν αὖθις εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ὅπου ἀντεπελθόντος καὶ τοῦ Νικηφόρου συνεκροτήθη περὶ Κρᾶσον τῆς Φρυγίας μάχη μεγάλη. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ὁ βασιλεύς, καίτοι μηδέποτε πρότερον διατελέσας στρατιωτικός, δὲν ἐδίστασε νὰ ἐκθέσῃ ἑαυτὸν εἰς τοὺς ἐσχάτους τῶν κινδύνων, ἔλαβε τρεῖς πληγάς, δὲν ἐσώθη εἰμὴ χάρις εἰς τὴν ἀνδρείαν τῶν περὶ αὐτὸν ἀξιωματικῶν καὶ ἡττήθη μὲν ἐπὶ τέλους ἀλλ' ἀφοῦ ἠγωνίσθη τοσοῦτο πεισματωδῶς ὥστε ἀπέβαλε κατὰ τοὺς Ἄραβας τετρακισμυρίους ἄνδρας. Ἡ μάχη αὕτη εἶναι ἡ μόνη ἣν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀναφέρουσιν οἱ ἡμέτεροι χρονογράφοι. Καὶ ἐπειδὴ οὗτοι οὐδεμίαν εἶχον συμπάθειαν πρὸς τὸν Νικηφόρον, νομίζομεν ὅτι δὲν ἤθελον διστάσει ν' ἀναφέρωσι τὴν πρώτην τοῦ Ἀαροὺν ἐπιδρομήν, τὴν ταπείνωσιν τοῦ Νικηφόρου καὶ τὴν λύσιν τῶν συνθηκῶν· ὅθεν ἐπιτρέπεται ν' ἀμφιβάλλωμεν ἂν ταῦτα πάντα συνέβησαν ἀληθῶς ὅπως ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἐκτίθενται. Ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν περὶ Κρᾶσον μάχην διαφωνοῦσιν οὗτοι πρὸς τοὺς ἡμετέρους. Οἱ Ἄραβες λέγουσιν αὐτὴν συγκροτηθεῖσαν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χειμῶνος, ἐνῷ κατὰ τοὺς Ἕλληνας χρονογράφους οἱ δύο στρατοὶ ἀντηγωνίσθησαν κατὰ μῆνα Αὔγουστον τοῦ 804 ἔτους. Πλὴν τούτου ὁ μὲν Θεοφάνης λέγει ὅτι ὁ Νικηφόρος ἀπέβαλε πολλούς, ὁ δὲ ἐμπαθέστερος, εἰ δυνατόν, Κεδρηνὸς βεβαιοῖ ὅτι μετ' αἰσχύνης ἡττηθεὶς ὑπέστρεψεν, οὐδεὶς ὅμως ἀναφέρει ὅτι ἔπεσον αὐτόθι 40.000 ἄνδρες, ὅπερ, ἂν ἦτο ἀληθές, προθύμως ἤθελον διασαλπίσει οἱ χρονογράφοι μας. Καὶ ἔπειτα, ἂν ἡ νίκη τοῦ Ἀαροὺν ἦτο ὁλοσχερής, διατί νὰ ἐπιστρέψῃ οὗτος εἰς τὰ ἴδια ἀντὶ νὰ προελάσῃ μέχρι Κωνσταντινουπόλεως ὠφελούμενος ἐκ τῆς φοβερᾶς ἐκείνης πανωλεθρίας; Κατὰ τοὺς Ἄραβας ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Συρίαν, διότι ἐξερράγησαν αὐτόθι ἐπικίνδυνοι ἐμφύλιοι ταραχαί. Ἀλλ' ὅσον ἐπικίνδυνοι καὶ ἂν ἦσαν αἱ ταραχαὶ αὗται δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ δώσωσιν αὐτῷ καιρὸν νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὸν Νικηφόρον νέους τινὰς ἐπαχθεῖς ὅρους, εἰς τοὺς ὁποίους οὗτος ἤθελε βεβαίως ὑποκύψει μετὰ τοσοῦτο δεινὴν ἧτταν, ἐὰν τῷ ὄντι ἡ ἧττα ἦτο τοσοῦτο δεινή. Ἀπ' εναντίας δὲ βλέπομεν τὸν καλίφην ἐπανακάμπτοντα μὲν εἰς τὰ ἴδια μηδὲν δὲ λαβόντα ἀπὸ τῆς νίκης κέρδος. Καί, ἐπειδὴ μετὰ τὰς πρώτας ἐκείνας ἐν Συρίᾳ ταραχὰς ἐπῆλθον ἕτεραι ἀνωμαλίαι ἐν τῷ μωαμεθανικῷ κράτει, ὁ Νικηφόρος ἐξεδικήθη τὰς προηγουμένας τοῦ Ἀαροὺν δηώσεις ἐπιχειρήσας εἰς τὴν περὶ Μόψου ἑστίαν καὶ Ἀνάζαρβον χώραν, ἐπέκεινα τοῦ Ταύρου, ἐπιδρομὴν μεγάλην. Μόλις δὲ μετὰ δύο ἔτη, ἤτοι

Ἀραβικὸν κράνος (Μουσεῖον Μαδρίτης)

τῷ 806, ὁ Ἀαροὺν ἀπαλλαγεὶς τῶν ἐσωτερικῶν περισπασμῶν εἰσήλασεν αὖθις εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν μετὰ 130.000 ἀνδρῶν κατὰ τοὺς Ἄραβας, κατὰ δὲ τὸν Θεοφάνην μετὰ 300.000. Εἰς τὴν ὑπέρογκον ταύτην δύναμιν δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀντιταχθῇ ἐκ τοῦ συστάδην ὁ Νικηφόρος, οὐδὲ νὰ διακωλύσῃ τὴν ὑπ' αὐτῆς κατάληψιν πόλεών τινων καὶ φρουρίων, οὐχ ἧττον ὅμως προεκινδύνευσε περιφανῶς, ἔσωσεν οὐκ ὀλίγας πόλεις, ἔστησε πολλὰ τρόπαια κατὰ τὴν ῥητὴν τοῦ Θεοφάνους ὁμολογίαν καὶ τότε μόνον καθυπέβαλε προτάσεις περὶ εἰρήνης. Ὅσῳ δὲ βαρεῖαι καὶ ἂν ὑπῆρξαν αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ Ἀαρούν, ὁ Νικηφόρος ἐνόμισε συνετὸν νὰ ὑποκύψῃ ἐπὶ μικρὸν εἰς αὐτὰς ἐξαγοραζόμενος τὸν καιρόν. Ὅθεν συνωμολογήθη εἰρήνη ἐπὶ τοῖς ἑξῆς ὅροις· ὅτι οἱ Ἕλληνες θέλουσιν ἐγκαταλείψει τὰς ἐπέκεινα τοῦ Ταύρου τῆς Συρίας χώρας, ὅτι δὲν θέλουσιν ἀνεγείρει τὰ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ καταστραφέντα φρούρια, ὅτι θέλουσι πληρώνει κατ' ἔτος 30.000 χρυσᾶ νομίσματα καί, τὸ δεινότερον, ὅτι τρία νομίσματα θέλει καταβάλει ἰδίᾳ ὁ βασιλεὺς καὶ τρία ἕτερα ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὡς κεφαλικὸν φόρον. Ὁ τελευταῖος οὗτος ὅρος ἦτο τῇ ἀληθείᾳ ταπεινωτικός, διότι ὁ κεφαλικὸς φόρος κατεβάλλετο ἐντὸς τοῦ μωαμεθανικοῦ κράτους ὑπὸ τῶν χριστιανῶν αὐτοῦ ὑπηκόων ὡς σημεῖον τῆς ὑποταγῆς αὐτῶν· ὥστε ὁ Καλίφης Ἀαροὺν ἠδυνήθη νὰ καυχηθῇ ὅτι καθυπέταξε τὸ ἀνατολικὸν κράτος, ἀφοῦ ὁ ἡγεμὼν αὐτοῦ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἡγεμόνος καθυπεβλήθησαν εἰς τὴν πληρωμὴν τοῦ φόρου ἐκείνου. Ἀλλ' αἱ συνθῆκαι αὗται δὲν διήρκεσαν πολύ. Ἅμα ἀπελθόντος τοῦ καλίφου ὁ Νικηφόρος ἤρχισε παραυτίκα ν' ἀνορθοῖ τὰ ἐντὸς τοῦ Ταύρου καταστραφέντα φρούρια. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ Ἀαρούν, μαθὼν τὰ πραττόμενα ἐξαπέστειλε στρατόν, ὅστις ἀνέτρεψεν αὖθις ἓν τῶν φρουρίων ἐκείνων, τὴν Θήβασαν, ὁ δὲ στόλος αὐτοῦ ἐπιχειρήσας ἐπιδρομὴν εἰς Κύπρον ἀπήγαγεν ἐξ αὐτῆς πολλοὺς αἰχμαλώτους, καὶ πάλιν κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος, 807, ἕτερος στόλος ἐδήωσε τὴν ὕπαιθρον τῆς Ῥόδου χώραν, ἀλλ' ἐπὶ πολλὰ μετέπειτα ἔτη οὐδεμία ἄλλη σπουδαία ῥῆξις μεταξὺ μωαμεθανῶν καὶ χριστιανῶν ἀναφέρεται ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ὁ δὲ Νικηφόρος ἐπέτυχεν ἐπὶ τέλους τὸν ἀρχικὸν αὐτοῦ σκοπόν, διότι ἀπήλλαξε τὸ κράτος τοῦ φόρου ὃν ἐπὶ Εἰρήνης ἐτέλει πρὸς τὸν καλίφην.

Αἱ ποικίλαι δυσχέρειαι τὰς ὁποίας ἐκληροδότησεν ἡ βασίλισσα ἐκείνη εἰς τὸν διάδοχον αὐτῆς, ἀνεφάνησαν καὶ εἰς τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα οὐδὲν ἧττον ἢ εἰς τὰς ἐξωτερικὰς σχέσεις. Τῇ 25 Φεβρουαρίου 806 ἀπεβίωσεν ὁ πατριάρχης Ταράσιος, ἀφοῦ ἐπὶ εἴκοσι καὶ ἓν ἔτη ἐποίμανε τὴν ἐκκλησίαν μετὰ πάσης μετριοπαθείας καὶ συνέσεως. Ὁ πατριάρχης Ταράσιος συνέπραξε μὲν μετὰ πλείστου ζήλου εἰς τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων ἀλλ' ἐφρόντισεν ὥστε διὰ τοῦ ὅρου τῆς ἑβδόμης οἰκουμενικῆς συνόδου ἡ τῶν εἰκόνων προσκύνησις ν' ἀποβάλῃ ὅσον ἔνεστι πάντα χαρακτῆρα λατρείας ἀσυμβιβάστου πρὸς τὸ ἀληθὲς πνεῦμα τῆς χριστιανικῆς πίστεως· ἐνόμισε μὲν πρέπον νὰ ἐπαναλάβῃ ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία τὰς σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης, ἀλλ' ὡς οὐδεὶς ἄλλος ἠγωνίσθη νὰ περιστείλῃ τὰς ἀξιώσεις τοῦ ἀρχιερέως τούτου, καί, ὅταν εἶδεν αὐτὸν στασιάσαντα κατὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας καὶ ἀνακηρύξαντα ἕτερον αὐτοκράτορα τῆς Δύσεως, διέκοψε πᾶσαν πρὸς τὸν ἀδιόρθωτον ἐκεῖνον συνάδελφον κοινωνίαν. Δὲν ἐνόησε δὲ ποτὲ νὰ γίνῃ ὄργανον τῶν ὀλεθρίων ἀπαιτήσεων τοῦ μοναχικοῦ τάγματος καὶ εἰς πάσας τούτου τὰς ἔριδας πρὸς τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν συνετάχθη μετὰ τῆς ἀρχῆς ταύτης. Τελευταῖον δὲν συνέπραξεν εἰς τὴν ὁλοσχερῆ τῆς μεταρρυθμίσεως ἀνατροπήν, καὶ ἐγκατέλιπεν αὐτὴν τὴν Εἰρήνην, ἅμα ἐπείσθη ὅτι ἐκ τῆς πολιτικῆς αὐτῆς τὸ κράτος περιέστη εἰς ἐμφανῆ κίνδυνον.

Ἡ στέρησις τοιούτου πατριάρχου κατετάραξε τὸν βασιλέα Νικηφόρον, ὅστις ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἐξετίμα τὰς χριστιανικὰς καὶ πολιτικὰς τοῦ ἀνδρὸς ἀρετὰς καὶ ἐγίνωσκεν ὁπόσον δυσχερὴς θέλει ἀποβῆ ἡ ἀντικατάστασις αὐτοῦ. Μετά τινα σκέψιν ἐξελέξατο τὸν ὑποψήφιον αὐτοῦ, οὐχὶ μεταξὺ τῶν μοναχῶν, τοὺς ὁποίους ἐγίνωσκεν ἅπαντας ἀσπόνδους πολεμίους τῆς μεταρρυθμίσεως, καὶ οὔτε μεταξὺ τῶν ἀρχιερέων, ὧν ἄλλοι μὲν ἐτάσσοντο μετὰ τῆς μιᾶς καὶ ἄλλοι μετὰ τῆς ἑτέρας μερίδος, ἀλλὰ θέλων νὰ ἐγχειρίσῃ τοὺς οἴακας τῆς ἐκκλησίας εἰς ἄνδρα ἐντελῶς ἐκ τῶν προτέρων ἀμέτοχον τῆς διενέξεως ἥτις ἐτάραττε τὰ πνεύματα ἐπέστησε τὴν προσοχὴν εἰς ἕνα τῶν περὶ αὐτὸν λαϊκῶν. Ἐν τούτοις καίτοι προαιρούμενος νὰ περιστείλῃ τὰς καταχρήσεις τῆς μοναχικῆς φατρίας ἤθελε νὰ οἰκονομήσῃ αὐτὴν ὅσον ἐνδέχεται, καὶ ἐπὶ τούτῳ κατ' ἀρχὰς συνεβουλεύθη τὸν παρ' αὐτῇ ἰσχυρότατον Θεόδωρον, ἐρωτήσας αὐτὸν τίνα νομίζει ἄξιον νὰ διαδεχθῇ τὸν μακαρίτην Ταράσιον, χωρὶς ν' ἀποκαλύψῃ τίνα εἶχεν ὁ ἴδιος κατὰ νοῦν. Ὁ Θεόδωρος ἀπήντησεν ὅτι δὲν γνωρίζει κανένα, ἀλλὰ παρετήρησεν ὅτι καλὸν ἦτο νὰ γίνῃ ἐλευθέρα ἐκλογὴ προσκαλουμένων ἐπὶ τούτῳ καὶ μοναχῶν καὶ ἐρημιτῶν. Ὁ Νικηφόρος εὗρε τὴν γνώμην ταύτην ἄτοπον, καὶ εὐλόγως· διότι ἐκλογὴ τοιουτοτρόπως γενομένη ἤθελεν ἀναδείξει πατριάρχην ἄνδρα θρησκομανῆ καὶ ἐπιτήδειον μόνον νὰ συμπληρώσῃ τὴν καταστροφὴν τοῦ κράτους. Ἀφήσας λοιπὸν κατὰ μέρος τὸν Θεόδωρον ἐτράπη πρὸς τὸν γέροντα Πλάτωνα καὶ διεκοίνωσεν εἰς αὐτὸν εἰλικρινῶς τίνα ἔχει ὑποψήφιον· ὁ δὲ ἐνέκρινεν αὐτὸν πληρέστατα καὶ ἔγραψε μάλιστα εἰς συγγενῆ ὃν εἶχεν ἐν τῇ αὐλῇ προτρέπων αὐτὸν νὰ συμπράξῃ εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἀνδρός. Ταύτην λαβὼν τὴν συναίνεσιν ὁ βασιλεὺς συνεκάλεσε τοὺς ἐπισκόπους καὶ ψήφῳ αὐτῶν καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ προεχειρίσατο ἕνα τῶν ἐπιφανεστέρων τοῦ κράτους ἀρχόντων, τὸν πρῴην βασιλικὸν γραμματέα Νικηφόρον, ὅστις μετά τινας δισταγμοὺς ἀπεδέχθη τὸ ἀξίωμα καὶ ἀφοῦ ἐκάρη μοναχὸς ἐχειροτονήθη οἰκουμενικὸς πατριάρχης τῇ 12 Ἀπριλίου, ἤτοι ἀνήμερα τοῦ Πάσχα τοῦ 806 ἔτους.

Ὁ πατριάρχης Νικηφόρος εἶναι πρὸ καιροῦ γνωστὸς εἰς τὸν ἀναγνώστην ἡμῶν, διότι αὐτὸς εἶναι ὁ χρηστὸς ἐκεῖνος καὶ μετριοπαθὴς χρονογράφος τὸν ὁποῖον τοσάκις ἀντετάξαμεν εἰς τὸν Θεοφάνην καὶ διὰ συνδρομῆς τοῦ ὁποίου ἠδυνήθημεν ν' ἀνεύρωμεν μέχρι τινὸς τὴν ἀλήθειαν περὶ τῶν χρόνων ἐκείνων. Ὁ Νικηφόρος κατήγετο ἐξ ἐπιφανοῦς οἰκογενείας καὶ αὐτὸς οὗτος διετέλεσεν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ἐξ ἀπορρήτων τῆς βασιλίσσης Εἰρήνης καὶ εἷς τῶν ἐπιτρόπων αὐτῆς παρὰ τῇ ἑβδόμῃ οἰκουμενικῇ συνόδῳ. Πρό τινος ὅμως χρόνου παραιτηθεὶς τῆς πολιτικῆς ὑπηρεσίας ἐπεδόθη εἰς τὴν καλλιέργειαν ἀγροτικοῦ κτήματος ὅπερ εἶχε παρὰ τὸν Βόσπορον καὶ εἰς τὴν σπουδὴν τῆς μαθηματικῆς καὶ τῶν ἄλλων πρακτικῶν ἐπιστημῶν, τοσαύτην διατηρήσας εὐλαβείας καὶ φιλανθρωπίας ὑπόληψιν ὥστε ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος εἶχεν ἀναθέσει αὐτῷ πάλιν τὴν ἀνωτάτην ἐπιμέλειαν τοῦ μεγάλου πτωχοκομείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἅμα δὲ ἐχήρευσεν ἡ θέσις τοῦ πατριάρχου, εἰς αὐτὸν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἐνόμισεν ὅτι πρέπει νὰ ἀποδοθῇ τὸ ὕπατον ἐκεῖνο ἀξίωμα, ὡς μόνον ἐπιτήδειον νὰ συμβιβάσῃ τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰς τὰ πνεύματα δεινὴν διάστασιν, ἐξ ἴσου ἀποκρούων τήν τε θρησκομανίαν τῶν μοναχῶν καὶ τὰς ὑπερβολὰς τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν ἐκείνων οἵτινες μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὰς διοικητικάς, οἰκονομικάς, στρατιωτικάς, ἐκπαιδευτικὰς καὶ κοινωνικὰς μεταρρυθμίσεις ἐπέμειναν ζητοῦντες καὶ ἐκκλησιαστικὰς καινοτομίας.

Ἡ ἐκλογὴ ὑπῆρξεν ἀρίστη καὶ τόσῳ μᾶλλον ἀρίστη ὅσῳ εὐθὺς ἤρχισεν ἡ πάλη ἣν προέβλεπεν ὁ βασιλεύς. Πρῶτοι δὲ ἤγειραν τὸν κατὰ τοῦ Νικηφόρου ἀγῶνα οἱ μοναχοί,

ὧν προΐσταντο ὅ τε Θεόδωρος καὶ αὐτὸς ὁ γέρων Πλάτων, καίτοι κατ' ἀρχὰς συναινέσας καὶ συμπράξας εἰς τὴν ἐκλογήν. Καὶ πρώτην πρόφασιν τῆς ἀντιπολιτεύσεως αὐτῶν εὗρον «τὸ μὴ δεῖν ἀπὸ λαϊκοῦ ἀθρόως εἰς ἐπίσκοπον ἀνατρέχειν». Ἡ κατηγορία αὕτη εἶχεν ἤδη προταθῆ κατὰ τοῦ Ταρασίου καὶ εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι ἀμφοτέρων τῶν πατριαρχῶν τούτων, καθ' ὧν τοσοῦτος τότε ἐγένετο θόρυβος ὅτι τούτου ἕνεκα οὐ κατ' ἐκκλησιαστικὸν θεσμὸν διεξήχθη ἡ χειροτονία, ἄχρι τοῦδε τελεῖται εὐλαβῶς ὑπὸ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας ἡ μνήμη, τοῦ μὲν Ταρασίου τῇ 25 Φεβρουαρίου, τοῦ δὲ Νικηφόρου τῇ 2 Ἰουνίου. Ὁ βασιλεὺς ἀγανακτήσας εὐλόγως διὰ τὴν ἀνυπόστατον ταύτην ἀντίστασιν καὶ μάλιστα διὰ τὴν παλιμβουλίαν τοῦ Πλάτωνος, ἠθέλησε κατ' ἀρχὰς νὰ ἐξορίσῃ τῆς πόλεως τοὺς Στουδίτας καὶ νὰ διαλύσῃ τὴν μονὴν ταύτην, ἀλλ' ἀπετράπη ἔπειτα τοῦ σκοποῦ τούτου, διότι παρετηρήθη αὐτῷ ὅτι ὁ νέο-πατριάρχης ἤθελε κατακριθῆ δεινῶς, ἐὰν ἐγίνετο αἰτία τοιαύτης κατὰ τοῦ μοναχικοῦ τάγματος καταδρομῆς. Ὅθεν περιωρίσθη νὰ φυλακίσῃ ἐπὶ 24 ἡμέρας τὸν Πλάτωνα, ἐλπίσας ὅτι τοῦτο ἤθελεν ἀρκέσει νὰ σωφρονίσῃ τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους καὶ ν' ἀφαιρέσῃ ἐκ μέσου τὴν σκανδαλώδη αὐτῶν ἀντίστασιν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ πολλοὶ τῶν θερμοτέρων αὐτῶν φίλων δὲν ἀπεδέχοντο, ὡς φαίνεται, τὸ πολίτευμα ἐκεῖνο· διότι ὁ Θεοφάνης λ. χ. λέγει ὅτι «οὐκ ἦν τὸ πρᾶγμα ξένον τῆς ἐκκλησίας καὶ προσφάτως ἐπινοηθέν, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀπὸ λαϊκῶν ἐπεσκόπησαν ἀξίως τῆς ἀξίας τῷ Θεῷ ἱερατεύσαντες». Ἐπέπρωτο ὅμως ἡ ἔρις ν' ἀποβῇ ἔτι μᾶλλον δεινοτέρα ἐξ ἄλλης ἀφορμῆς.

Ἡ μονὴ τοῦ Στουδίου

Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται ὅτι ὁ υἱὸς τῆς Εἰρήνης Κωνσταντῖνος Ϛ' εἶχε παρανόμως διαζευχθῆ ἀπὸ τῆς συζύγου αὐτοῦ Μαρίας, ὅτι εἶχεν ἔλθει εἰς δεύτερον γάμον πρὸς τὴν Θεοδότην, ὅτι ὁ πατριάρχης Ταράσιος εἶχε κατ' ἀρχὰς ἀντισταθῆ εἴς τε τὸ διαζύγιον καὶ εἰς τὸν δεύτερον γάμον, ὅτι ὅμως ἔπειτα, τελεσθέντος τοῦ γάμου ὑπὸ τοῦ ἱερέως καὶ οἰκονόμου Ἰωσήφ, ὁ πατριάρχης Ταράσιος θέλων νὰ προλάβῃ πλειότερα σκάνδαλα οὔτε τὴν κοινωνίαν αὐτοῦ πρὸς τὸν βασιλέα διέκοψεν οὔτε τὸν οἰκονόμον Ἰωσὴφ ἀφώρισεν, ἐξ οὗ δεινὸν ἤγειραν κατ' αὐτοῦ πόλεμον ὁ Πλάτων καὶ ὁ Θεόδωρος, κατευνασθέντα ἔπειτα ἐπὶ τῆς μοναρχίας τῆς Εἰρήνης διά τε τῶν ἄλλων αὐτῆς παραχωρήσεων καὶ ἰδίως διὰ τοῦ ἀφορισμοῦ, ὃν ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους νὰ καταψηφίσῃ κατὰ τοῦ εἰρημένου ἱερέως ὁ Ταράσιος. Ἀλλ' αἴφνης ἀνερριπίσθη αὖθις ἡ περὶ τούτου ἔρις, διότι ἐπὶ τῇ αἰτήσει τοῦ βασιλέως ὁ νέος πατριάρχης συνήνεσε νὰ ἄρῃ ἐκ μέσου τὸν ἀφορισμὸν

ἐκεῖνον καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ τῷ 806 εἰς τὸν οἰκονόμον Ἰωσὴφ τὴν τέλεσιν τῆς ἱερατικῆς αὐτοῦ λειτουργίας. Ὁ βασιλεὺς παρεκινήθη εἰς τοῦτο ἐκ τοῦ ὅτι ὁ ἱερεὺς Ἰωσὴφ προσήνεγκε πολλὰς εἰς τὸ κράτος ὑπηρεσίας καὶ ἰδίως συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν διάλυσιν τῆς τοῦ Βαρδανίου στάσεως. Ἀλλὰ τούτου μάλιστα ἕνεκα παρωργίσθησαν ὅ τε Πλάτων καὶ ὁ Θεόδωρος κατὰ τοῦ πατριάρχου, ἀπεφήναντο τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ κατὰ παράβασιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς πειθαρχίας γενομένην καὶ ἠπείλησαν ὅτι θέλουσι παύσει πᾶσαν πρὸς αὐτὸν κοινωνίαν, ἂν δὲν ἐπαναλάβῃ τὸν ἐπὶ Ταρασίου ἀπαγγελθέντα κατὰ τοῦ Ἰωσὴφ ἀφορισμόν. Ὁ πατριάρχης ἐπιθυμῶν νὰ μὴ ἐνεργήσῃ αὐτογνωμόνως ἐπὶ τοῦ προκειμένου συνεκάλεσε τοπικὴν σύνοδον, εἰς ἣν ἐπετράπη καὶ τῷ Θεοδώρῳ νὰ ἐμφανισθῇ καὶ νὰ ὑποβάλῃ τοὺς λόγους αὐτοῦ. Οἱ λόγοι οὗτοι δὲν ὑπῆρξαν ἰσχυροί. Ὁ πατριάρχης δὲν ἠρνεῖτο τὸ ἁμάρτημα τοῦ Ἰωσήφ, ἀλλὰ παρετήρησεν εἰς τὴν σύνοδον ὅτι ἐνόμιζεν αὐτὸν ἀποχρώντως τιμωρηθέντα δι' ὀκταετοῦς ἀργίας, ἀφοῦ μάλιστα ἐδήλωσε τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ. Εἰς τὴν φιλάνθρωπον ταύτην καὶ ὄντως χριστιανικὴν δικαιολογίαν τῶν πεπραγμένων ὁ Θεόδωρος δὲν ἠδύνατο ν' ἀντιτάξῃ εἰμὴ σοφιστείας καὶ παρεξηγήσεις τῶν κανόνων, ὥστε ἡ σύνοδος ἐπεκύρωσε τὰ γενόμενα. Ἀλλ' ὁ δύστροπος ἐκεῖνος μοναχὸς καὶ ἡ πολυάριθμος σπεῖρα τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ ἠθέλησαν κατ' ἀρχὰς νὰ μὴ ἀποδεχθῶσι τὰ γενόμενα, ὁ δὲ Θεόδωρος ἰδίως ἔγραψε τὴν ἐπιοῦσαν πρὸς τὸν πατριάρχην ἐπιστολήν, δι' ἧς διεμαρτύρετο κατὰ τῶν ἀποφασισθέντων, καὶ ἠπείλει ὅτι δὲν θέλει ἐπαναλάβει τὴν πρὸς αὐτὸν κοινωνίαν, ἐνόσῳ οὗτος ἐπιτρέπει εἰς τὸν Ἰωσὴφ νὰ ἐπιτελῇ τὴν ἱερατικὴν αὐτοῦ λειτουργίαν καὶ μάλιστα ἐν αὐτῇ τῇ πρωτευούσῃ ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτοῦ, δηλαδὴ τοῦ Θεοδώρου τοῦ τοσοῦτο θερμοῦ τῆς πίστεως προμάχου. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἤθελεν εἶναι γελοία, ἂν δὲν ἦτο ἀξιόποινος· καὶ ὅμως ὁ πατριάρχης ἐνόμισεν ὅτι χάριν τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης πρέπει νὰ περιφρονήσῃ αὐτήν. Τότε ὁ Θεόδωρος ἐζήτησε συνέντευξιν παρὰ τοῦ βασιλέως, ὅστις, ἐννοεῖται, δὲν ἐδέχθη ὡσαύτως αὐτόν. Καὶ ἤδη ὁ Θεόδωρος ἀπελπισθεὶς νὰ εἰσακουσθῇ παρὰ τῇ ἐκκλησιαστικῇ καὶ τῇ πολιτικῇ ἀρχῇ ἤρχισεν ἀναφανδὸν νὰ στασιάζῃ κατ' αὐτῶν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Θεσσαλονίκης Ἰωσήφ, διατρίβοντος κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου τὸ διάστημα εἰς Κωνσταντινούπολιν. Μοναχοὶ καὶ ἡγούμενοι ἐκινήθησαν ὑπ' αὐτῶν καὶ πολὺς παρήχθη θόρυβος, ὁ δὲ βασιλεὺς ἀπεφάσισε πάλιν νὰ ἐξώσῃ ἅπαντας ἐκ τῆς πρωτευούσης. Καὶ ἀπετράπη μὲν αὖθις ἀπὸ τούτου διὰ τῶν παρατηρήσεων τῶν ὑπουργῶν ἀλλ' ὁ Θεόδωρος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν νοήσαντες ἐπὶ τέλους ὅτι, ἂν ἐπιμείνωσι ταράττοντες τὰ πνεύματα, ὁ βασιλεὺς δὲν θέλει διστάσει νά τους τιμωρήσῃ, ἐσιώπησαν καὶ περιωρίσθησαν μόνον νὰ μὴ κοινωνῶσι τῶν ἐπισήμων ἱεροτελεστιῶν ἐν αἷς παρίστατο ὁ πατριάρχης. Οὕτω παρῆλθον δύο ἔτη καὶ ἡ ἔρις ἐκείνη ἐφαίνετο σιγήσασα, ὅτε ὁ λογοθέτης τοῦ δρόμου (¹) καλέσας παρ' ἑαυτῷ τόν τε ἀρχιεπίσκοπον τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τὸν Θεόδωρον ἠρώτησεν αὐτοὺς τίνος ἕνεκα δὲν παρευρίσκονται ποτὲ ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, ἱερουργοῦντος τοῦ πατριάρχου. Ἡ ἔρις εἶχεν, ὡς προείπομεν, κατευνασθῇ, ἀλλὰ μέγα ὑφίστατο σκάνδαλον, ἡ δὲ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ καὶ αὐτὴ ἡ πολιτικὴ δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀνεχθῶσι ἐπ' ἄπειρον τὴν σιωπηρὰν μὲν ἀλλ' ἐπίμονον ἐκείνην διαμαρτύρησιν ὑποδεεστέρων τῆς πίστεως λειτουργῶν κατὰ τοῦ ὑπερτάτου αὐτῆς ἄρχοντος, διαμαρτύρησιν ἥτις ἠδύνατο νὰ συνεπαγάγῃ τὴν ὁλοσχερῆ παραλυσίαν τῆς ἐκκλησιαστι-

(1) Ἤτοι ὑπουργὸς τῆς συγκοινωνίας τοῦ κράτους, κατασταθεὶς ἐντεῦθεν οἱονεὶ ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν, ὡς ἐρρήθη ἀνωτέρω. Ἰδὲ περὶ τούτου ἐκτενέστερον ἐν τοῖς περὶ λογοθετῶν καθόλου ἐν ἀρχῇ τοῦ Δ' τόμου.

κῆς πειθαρχίας. Τούτου ἕνεκεν οἱ πρωταίτιοι τῆς ἀνωμαλίας ἐκλήθησαν νὰ δώσωσι τὰς προαναφερθείσας ἐξηγήσεις. Ὁ Θεόδωρος ἀπήντησεν ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ σεβασθῇ τὴν σύνοδον εὐαρίθμων ἀρχιερέων ἐπὶ τοσοῦτο σπουδαίου ζητήματος, εἰς ὃ ὁ λογοθέτης τοῦ δρόμου ἀνταπήντησεν ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως ὅτι μέχρι νεωτέρας διαταγῆς ὁ μὲν ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης πρέπει ν' ἀπέλθῃ εἰς τὴν οἰκίαν του καὶ νὰ μείνῃ κατάκλειστος ἐν αὐτῇ ὁ δὲ Θεόδωρος νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν μονὴν αὐτοῦ. Ἡ νέα αὕτη αὐστηρότης κατεπτόησε πάλιν τοὺς δύο ἀδελφούς, οἵτινες κατανοήσαντες ὅτι ἠπειλοῦντο κατ' αὐτῶν ἔτι δεινότερα ἠγωνίσθησαν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ προλάβωσι τὴν παρασκευαζομένην θύελλαν· ἔγραψαν πρὸς τοὺς ὑπουργούς, μετεχειρίσθησαν τὸ ὄνομα τοῦ γηραιοῦ Πλάτωνος, ἔστειλαν πρὸς τὸν βασιλέα μεσίτας, ἀλλὰ τὰ πάντα ἀπέβησαν μάταια· ὁ βασιλεὺς εἶχε σταθερὰν ἀπόφασιν νὰ παύσῃ τὸ προκείμενον σκάνδαλον, θέλων δὲ νὰ πολιτευθῇ ὅσον ἐνδέχεται πανηγυρικῶς συνεκάλεσεν ἐν ἀρχῇ τοῦ 809 νέαν μεγαλυτέραν τῆς προηγουμένης σύνοδον, εἰς ἣν παρευρέθησαν καὶ τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων οἱ ἐπιφανέστατοι καὶ εἰς ἣν ὑπεχρεώθη νὰ παραστῇ ὁ γηραιὸς Πλάτων.

Δυστυχῶς τὰ καθέκαστα τῶν ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ ἀποφασισθέντων δὲν γνωρίζομεν εἰμὴ ἐκ τῶν τοῦ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου ἐπιστολῶν, ὅστις ἀνέφερε τὰ περὶ αὐτῆς εἰς τρόπον δόντα ἀφορμὴν εἰς δεινὰς κατὰ τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν κατηγορίας. Κατὰ τὸν Θεόδωρον ἡ σύνοδος ἀπεφήνατο 1) τὸν μεταξὺ Κωνσταντίνου Ϛ' καὶ Θεοδότης γάμον (ἤ, καθὼς λέγει ὁ Θεόδωρος, ζευξιμοιχίαν) ἐπιτραπέντα κατ' οἰκονομίαν· 2) ὅτι ἐπὶ τῶν βασιλέων δὲν ἰσχύουσιν οἱ θεῖοι νόμοι (ἐπὶ τῶν βασιλέων τοὺς θείους νόμους μὴ κρατεῖν· καὶ ἀλλαχοῦ· μὴ ἐπίσης τοὺς νόμους Θεοῦ κεῖσθαι ἐπὶ πᾶσιν, ἀλλ' ἐπὶ τῶν βασιλέων ὑποχωρεῖν καὶ καινοτομεῖσθαι)· 3) ὅτι οἱ ἱεράρχαι ἔχουσιν ἐξουσίαν νὰ πράττωσι παρὰ τὰ κεκανονισμένα ἐν τοῖς θείοις κανόσι καὶ νὰ μεταχειρίζωνται τοὺς κανόνας κατὰ τὸ αὐτοῖς δοκοῦν· 4) ὅτι οἱ μὴ συγκατατιθέμενοι εἰς ταῦτα ἀναθεματισμῷ ὑπόκεινται. Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Θεοδώρου ἦτο φυσικώτατον νὰ ταράξωσιν οὐ μόνον τοὺς συνήθεις ἡμῶν πολεμίους ἀλλὰ καὶ πάντα γνήσιον χριστιανόν, μάλιστα δὲ σκανδαλῶδες καὶ δικαίως ἐλογίσθη τὸ ἀξιούμενον ὅτι ἡ σύνοδος ἀπεφήνατο τοὺς βασιλεῖς ἀνωτέρους παντὸς νόμου καὶ αὐτῶν τῶν θείων τῆς θρησκείας νόμων. Ὁ Σλόσσερ ἰσχυρίσθη ὅτι ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία οὐδέποτε ἔπαυσεν ὑποκειμένη εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ βασιλέως καὶ ἐβεβαίωσεν ὅτι ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος δὲν ἐκίνησεν ἐξ ἀρχῆς ἅπαν τοῦτο τὸ περὶ ἀποκαταστάσεως τοῦ ἱερέως Ἰωσὴφ ζήτημα εἰμὴ μόνον ἵνα κυρωθῇ τὸ ὑπέρογκον ἐκεῖνο τῆς βασιλείας δικαίωμα. Μήπως καὶ μέχρι τῆς σήμερον δὲν ἐπικρατεῖ καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην ἡ δόξα ὅτι ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ ὁ βασιλεὺς εἶναι ἀνώτερος τῶν ἐκκλησιαστικῶν νόμων καὶ ὁ μόνος τῆς Ἐκκλησίας πραγματικὸς ἀρχηγός; Ἂν τοῦτο ἦτο ἀληθές, βεβαίως ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἤθελεν εἶναι ἀξία π..σης κατακρίσεως καὶ καταδίκης, καθ' ὃ καθιεροῦσα ἀρχὴν ἥτις μεταβάλλει αὐτὴν εἰς ὄργανον δουλικὸν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἀντὶ ἀνεξαρτήτου καὶ αὐθυποστάτου θρησκευτικοῦ συστήματος, κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ θείου αὐτῆς ἱδρυτοῦ καὶ τῶν ἀποστολικῶν λόγων καὶ πράξεων. Ἀλλ' εὐτυχῶς τὴν ὀλεθρίαν ἐκείνην ἀρχὴν οὐδέποτε ἀνεγνώρισεν ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία, καθιερώσασα ἐξ ἐναντίας τὰ ὑγιέστατα περὶ διακρίσεως τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας δόγματα. Τὰ δόγματα ταῦτα δὲν πρέπει ν' ἀναζητῶνται εἰς τὰς ἀποφάνσεις μικρῶν τινων τοπικῶν συνόδων καὶ μάλιστα ὅταν δὲν εἶναι παντάπασι βέβαιον ὅτι καὶ αὐταὶ αἱ ἀποφάνσεις διεβιβάσθησαν εἰς ἡμᾶς ἀπαθῶς καὶ ἀκριβῶς. Τὰ θεμελιώδη δόγματα τῶν μεταξὺ Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας σχέσεων καθιερώθησαν παρ' ἡμῖν διὰ νόμων ἐπισήμων, οἵτινες ἴσχυσαν καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ καθ'

οὓς καὶ μόνους δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἀσφαλῶς περὶ τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ζητήματος. Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι κατ' ἀρχὰς τὸ ρωμαϊκὸν δημόσιον δίκαιον εἶχε καθιερώσει, ὡς πρὸς τὴν παντοδυναμίαν τῆς βασιλείας, δόγμα τι παρεμφερὲς τοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου ἀναφερομένου, διότι διελάμβανεν ὅτι ὁ βασιλεὺς τοῖς νόμοις οὐχ ὑπόκειται, καὶ ὅπερ ἀρέσει τῷ βασιλεῖ νόμος ἐστίν. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὡς εἰς πολλὰ ἄλλα, ὁ μεσαιωνικὸς Ἑλληνισμὸς ἐμετρίασε τὴν ἀγριότητα καὶ τὴν αὐθαιρεσίαν τῆς καθαρᾶς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς καὶ καθιέρωσεν ἀρχὰς ὑγιεστέρας καὶ σωφρονεστέρας. Ὁμολογοῦμεν ὅτι τὸ προαναφερθὲν ἀπόλυτον δόγμα εἰσεχώρησε καὶ εἰς τὸ Ἰουστινιάνειον δίκαιον καὶ εἰς αὐτὰ τὰ Βασιλικά, ἀλλὰ μετεβιβάσθη εἰς τοὺς νόμους τούτους ὡς παράδοσις μᾶλλον ἢ ὡς ἐν ἰσχύι δίκαιον. Τὸ δὲ ἐν ἰσχύι τοῦτο δίκαιον πρὸ καιροῦ ἐν τῇ πράξει τροπολογηθὲν καθιερώθη τελευταῖον πανηγυρικῶς ἐν τῇ λεγομένῃ Ἐπαναγωγῇ, ἥτις ἐξεδόθη περὶ τὰ τέλη τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος. Ταύτης τῆς Ἐπαναγωγῆς ὁ δεύτερος τίτλος ὁ πραγματευόμενος περὶ βασιλέως, δηλαδὴ περὶ καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων τοῦ βασιλέως, διαλαμβάνει ἐν τῷ τετάρτῳ αὐτοῦ ἄρθρῳ ἐπὶ λέξεως τάδε· «Ὑπόκειται ἐκδικεῖν καὶ διατηρεῖν ὁ βασιλεὺς πρῶτον μὲν πάντα τὰ ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ γεγραμμένα, ἔπειτα δὲ καὶ τὰ παρὰ τῶν ἑπτὰ ἁγίων συνόδων δογματισθέντα, ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἐγκεκριμένους ρωμαϊκοὺς νόμους». Ἡ διάταξις αὕτη εἶναι, νομίζομεν, ὅσον ἐνδέχεται σαφὴς καὶ ἄντικρυς ἐναντία τῶν ὁρισθέντων ὑπὸ τῆς ἐπὶ Νικηφόρου ἐν Κωνσταντινουπόλει συγκροτηθείσης μικρᾶς συνόδου, ἐὰν τῷ ὄντι ἡ σύνοδος αὕτη ἐδογμάτισε τὰ ἀποδιδόμενα εἰς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου. Ἡ Ἐπαναγωγὴ εἶναι ὁ ἐπίσημος νόμος ὁ ρυθμίσας πρὸς τοῖς ἄλλοις τὰς μεταξὺ Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας σχέσεις. Κατὰ δὲ τὴν Ἐπαναγωγὴν ὁ βασιλεὺς οὐ μόνον δὲν εἶναι ἀνώτερος οὐδενὸς νόμου, καὶ ἐξαιρέτως τῶν θείων νόμων, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας ἐπιβάλλεται αὐτῷ τὸ καθῆκον νὰ διατηρῇ αὐτὸς τοὺς νόμους τούτους καὶ νὰ ἐπιμελῆται τὴν ὑπὸ τῶν ἄλλων διατήρησιν αὐτῶν. Ποῦ λοιπὸν ἡ θρυλουμένη ἐκείνη ὑπεροχὴ τῆς Βασιλείας ὡς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν; Ἀλλὰ συνέβη πολλάκις καὶ ἐπὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ οἱ βασιλεῖς νὰ ἐπιβάλωσι τὴν θέλησιν αὐτῶν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν· τοῦτο εἶναι κατάχρησις καὶ οὐχὶ δόγμα καὶ ἀρχή. Ἐὰν δὲ προέκειτο νὰ κρίνωμεν περὶ τῶν σχέσεων τῆς Πολιτείας πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τῶν μυρίων καταχρήσεων εἰς τὰς ὁποίας ἐξετράπη ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος ἡ πολιτικὴ ἀρχή, ἠδυνάμεθα κάλλιστα ν' ἀνταποδώσωμεν εἰς τοὺς δυτικοὺς τὴν κατηγορίαν ἣν ἐκσφενδονίζουσι καθ' ἡμῶν ἀδίκως περὶ τῆς ὑποτιθεμένης παρ' ἡμῖν ὑπεροχῆς τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ὡς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν. Καὶ σημειωτέον ὅτι οὐδὲν λέγομεν περὶ τοῦ παρὰ τοῖς καθολικοῖς ἐπικρατήσαντος ἀντιθέτου δόγματος, τῆς ὑπεροχῆς τῆς ἐκκλησίας ὡς πρὸς τὴν Πολιτείαν, ὅπερ εἶναι οὐδὲν ἧττον ὀλέθριον, ἂν ὄχι ὀλεθριώτερον τοῦ εἰς ἡμᾶς ἀποδιδομένου. Ἀλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου συγκροτηθεῖσαν σύνοδον.

Παρεκτὸς τοῦ δόγματος ὅτι οἱ βασιλεῖς εἶναι ἀνώτεροι τῶν θείων νόμων, ἡ σύνοδος αὕτη ὥρισε, κατὰ τὸν Θεόδωρον καὶ ἑτέραν ἀρχήν, ὅτι οἱ ἱεράρχαι ἔχουσιν ἐξουσίαν νὰ μεταχειρίζωνται τοὺς θείους κανόνας κατὰ τὸ αὐτοῖς δοκοῦν. Τοῦτον δὲ τὸν ὁρισμὸν μεταφράζοντες οἱ εὐρωπαῖοι ἱστορικοὶ λέγουσιν ὅτι κατὰ τὴν προκειμένην σύνοδον οἱ ἐπίσκοποι ἡμῶν ἔχουσιν ἐπὶ τῶν κανόνων τὸ δικαίωμα τῆς ἀφέσεως dispense, τὸ δικαίωμα δηλαδὴ τοῦ νὰ ἐπιτρέπωσι ρητῶς τὴν παράβασιν αὐτῶν, ὅπως ἐν τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ δικαίωμα οὐδέποτε ἐπέτρεψεν ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία εἰς τοὺς ἱεράρχας ἡμῶν ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν νόμων. Ἡ λεγομένη παρ' ἡμῖν οἰκο-

νομία δὲν εἶναι ρητὴ ἄδεια πρὸς παράβασιν κανόνος ἐκκλησιαστικοῦ ἀλλὰ σιωπὴ ἐπὶ γενομένης τοιαύτης παραβάσεως ὁσάκις ὑπάρχουσι λόγοι σπουδαῖοι, δι' οὓς ἡ τιμωρία τῆς παραβάσεως ἤθελεν ἀποβῆ ἐπιβλαβεστέρα τῆς παραβλέψεως. Ὁ γερμανὸς Ἰ. Ζίσμανν, ὅστις ἐξέδωκεν ἐν ἔτει 1864 ἀρίστην περὶ τοῦ γάμου κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν συγγραφήν, ἀπέδειξε μετὰ πολλῆς πολυμαθείας καὶ ἀκριβείας τὴν προειρημένην ἀλήθειαν, προσθεὶς ὅτι ἰδίως ἐπὶ τοῦ γάμου, περὶ οὗ καὶ ἐνταῦθα πρόκειται, ρητὴ ἄδεια παραβάσεως δὲν ἐπιτρέπεται παρ' ἡμῖν εἰμὴ μόνον ἐπὶ νόμων τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας. Ἐπὶ παραδείγματος οἱ ἀστικοὶ ἡμῶν νόμοι ἀπαγορεύουσι τὸν γάμον τοῦ κηδεμόνος μετὰ τῆς κηδεμονευομένης πρὶν ἢ οὗτος δώσῃ λόγον τῆς διαχειρίσεως αὐτοῦ· ἀπαγορεύουσι τὸν γάμον πρὸ τῆς παρελεύσεως τοῦ πενθίμου ἔτους καὶ πρὸ τῆς συμπληρώσεως ὡρισμένης ἡλικίας τῶν μελλόντων συζύγων καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Εἰς τοιαύτας περιστάσεις δύναται νὰ ἐπιτραπῇ παρ' ἡμῖν ὁ γάμος παρὰ τὰ νενομοθετημένα. Τῶν δὲ ἐκκλησιαστικῶν νόμων καὶ κανόνων ἡ παράβασις οὐδαμῶς διὰ ρητῆς ἀδείας ἐπιτρέπεται· καί, ἄν ποτε συνέβη τοιοῦτό τι, λογίζεται κατάχρησις οὐχὶ δὲ πρᾶξις θεμιτή, ὅπως ἐν τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ.

Ὁ πάπας Λέων Γ' καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Κάρολος ὁ μέγας γονυπετεῖς πρὸ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου
Μωσαϊκὸν τοῦ τρικλίνου τοῦ Λέοντος Γ' (Λατερανὸν Μουσεῖον Ρώμης)

Τοιαῦται εἶναι αἱ ἀρχαὶ τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν καὶ τῆς Πολιτείας ὡς πρὸς τὰ ζητήματα τὰ ὁποῖα, κατὰ Θεόδωρον τὸν Στουδίτην, ἐπραγματεύθη ἡ ἐν ἔτει 809 συγκροτηθεῖσα ὑπὸ τοῦ βασιλέως Νικηφόρου σύνοδος λύσασα αὐτά, κατὰ τὸν αὐτὸν Θεόδωρον, εἰς τρόπον ὅλως ἀντίθετον πρὸς τὰ παρ' ἡμῖν ἀείποτε ἰσχύσαντα. Ἔπραξεν ἆρά γε τοιοῦτό τι ἀληθῶς ἡ σύνοδος αὕτη ; Τὸ κατ' αὐτῆς μῖσος τοῦ Θεοδώρου ἐκδηλοῦται ἀπροκαλύπτως εἰς ὅλας αὐτοῦ τὰς ἐπιστολάς, διότι ὀνομάζει αὐτὴν ἁπανταχοῦ συνέδριον μοιχωμένων, σύνοδον ὡς ἀληθῶς ἀθεμίτων, μοιχοσύνοδον καὶ ἄλλα παραπλήσια ἀπονέμει αὐτῇ ὀνόματα· ὥστε δὲν εἶναι ἀπίθανον ν' ἀπέδωκεν εἰς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ πάθους αὐτοῦ παραφερόμενος δόγματα, ἀποφάνσεις, ὁρισμούς, ἅτινα πάντα οὐδέποτε παρ' αὐτῆς ὡς τοιαῦτα διετυπώθησαν. Τοιαύτην τινὰ εἰκασίαν ὡς γνώμην αὐτοῦ τοῦ πάπα Λέοντος Γ' ἐξήνεγκεν ὁ Ἑργενροῖθερ ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ

περὶ Φωτίου συγγραφῇ αὐτοῦ. Ἴσως ἐν ταῖς συζητήσεσι περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς γενομένης οἰκονομίας ὡς πρὸς τὸν γάμον τοῦ Κωνσταντίνου ϛ´ καὶ τῆς Θεοδότης οἱ ἀγορεύοντες, ὑπὸ τῆς ῥύμης τοῦ λόγου παρελαυνόμενοι, ἔφερον εἰς μέσον ἀρχάς τινας κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ὑπερβολικὰς περὶ τῆς ἐξουσίας τῶν βασιλέων καὶ ἐπισκόπων, τὰς ὁποίας ἔπειτα, ἐπειδὴ ἡ ἐπικυρωθεῖσα ὑπὸ τῆς συνόδου οἰκονομία ἐφαίνετο ἐπελθοῦσα ὡς συμπέρασμα τοιούτων ἀρχῶν, ὁ Θεόδωρος παρέστησεν ὡς ῥητῶς καθιερωθείσας καὶ δογματισθείσας. Ἀλλ᾿ ὅτι δογματικῶς τοιαῦται ἀρχαὶ διετυπώθησαν εἶναι παντάπασιν ἀπίθανον, καθότι οὕτω πολιτευομένη ἡ σύνοδος ἤθελεν ἀντιστρατευθῇ καθ᾿ ὅλων τῶν ἐν ἰσχύι πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ὁρισμῶν, καὶ τοῦτο ἄνευ ἀνάγκης. Περὶ τίνος τῇ ἀληθείᾳ προέκειτο καὶ τίνος ἕνεκα συνεκλήθη ἡ σύνοδος αὕτη; Συνεκλήθη ἵνα ἐπιδοκιμάσῃ τὸ κατ᾿ οἰκονομίαν πολίτευμα τοῦ πατριάρχου Ταρασίου μέχρι τινὸς καὶ ἔπειτα πάλιν τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου ἐπὶ τοῦ γάμου τοῦ Κωνσταντίνου ϛ´ καὶ τῆς Θεοδότης· ὅ ἐστι, τὴν σιωπὴν ἣν ἐτήρησαν ὡς πρὸς τὴν διὰ τοῦ γάμου τούτου γενομένην παράβασιν τῶν θείων κανόνων καὶ τὴν μὴ τιμωρίαν τοῦ μετασχόντος τῆς παραβάσεως ταύτης ἱερέως Ἰωσήφ. Πρὸς τοῦτο ἡ σύνοδος οὐδεμίαν εἶχε χρείαν νὰ ἀνατρέψῃ τοὺς ἐν ἰσχύι περὶ τῆς ἐξουσίας τῶν βασιλέων καὶ τῶν ἱεραρχῶν ὁρισμοὺς καὶ νὰ δογματίσῃ νέους ἀνυπάρκτους. Ἤρκει ν᾿ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ οἰκονομία ὑπῆρξεν ἀπαραίτητος, ἵνα μή, ἀκυρουμένου τοῦ βασιλικοῦ γάμου, προκύψωσι σκάνδαλα ἱκανὰ νὰ διασείσωσιν ἐκ θεμελίων τήν τε Πολιτείαν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν. Τοῦτο δὲ ἦτο ἀληθὲς καὶ εὐαπόδεικτον, ὥστε οὐδεμίαν ἡ σύνοδος εἶχεν ἀνάγκην νὰ προστρέξῃ εἰς ἕτερα ἐπιχειρήματα. Καὶ ἐπειδή, ἅμα ἡ οἰκονομία ἐλογίσθη χρήσιμος ἐπὶ τοῦ προκειμένου, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τιμωρηθῇ εὐλόγως ὁ ἱερεὺς Ἰωσήφ, φυσικώτατον ἦτο σύνοδος νὰ ἐπικυρώσῃ προσέτι τὴν πρᾶξιν δι᾿ ἧς ὁ πατριάρχης Νικηφόρος ἦρεν ἐκ μέσου τὴν τιμωρίαν, ἣν περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου ὁ Ταράσιος εἶχεν ἐπιβάλει εἰς τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος ἱερέα, οὐχὶ ἐξ οἰκείας προαιρέσεως ἀλλὰ κατηναγκασμένος ὑπὸ τῆς Εἰρήνης καὶ τῆς μοναχικῆς φατρίας.

Ἀλλ᾿ εἶχεν ἡ σύνοδος καὶ ἕτερόν τι οὐδὲν ἧττον σπουδαῖον ν᾿ ἀποφασίσῃ. Ἐπὶ δέκα καὶ ἐπέκεινα ἔτη ἡ φατρία τῶν μοναχῶν δὲν ἔπαυσε ταράττουσα τὴν πολιτείαν, πρόφασιν λαμβάνουσα τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν, πράγματι δὲ ἀγανακτοῦσα διότι ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος δὲν ἐνόει νὰ παραδώσῃ εἰς αὐτὴν τὴν τῶν πραγμάτων διαχείρισιν, ὅπως ἡ Εἰρήνη. Συμβουλαί, προτροπαί, ἀπειλαὶ τοῦ πατριάρχου καὶ τοῦ βασιλέως, ἀπέβησαν μάταιαι. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ περισταλῶσιν αὐστηρότερον οἱ ταραξίαι αὐτοὶ τῆς δημοσίας τάξεως, καὶ κατ᾿ ἀπόφασιν τῆς συνόδου ἐπεβλήθη εἰς αὐτοὺς καὶ πρὸ πάντων εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτῶν Πλάτωνα καὶ Θεόδωρον καὶ Ἰωσήφ, τὸν ἀρχιεπίσκοπον Θεσσαλονίκης, ἡ προσήκουσα τιμωρία. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος καθῃρέθη καὶ ἔπειτα αὐτός τε καὶ οἱ δύο συνέταιροι αὐτοῦ ἐξωρίσθησαν ἕκαστος χωριστὰ εἰς τρεῖς τῶν παρὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν νήσων, ἡ δὲ μονὴ τοῦ Στουδίου διελύθη. Ταῦτα τοὐλάχιστον λέγει περὶ τῆς προκειμένης συνόδου ὁ Θεοφάνης, μηδὲν μνημονεύων περὶ καινοφανῶν δογμάτων καὶ ὁρισμῶν.

Ἀλλ᾿ οὔτε ἡ καταψηφισθεῖσα ὑπὸ τῆς συνόδου καταδίκη οὔτε ἡ ἐκτέλεσις αὐτῆς ἐπτόησε τὸν ἀτρόμητον Θεόδωρον, τοῦ ὁποίου ἡ καρτερία ἦτο ἀξία ἀγαθωτέρων προαιρέσεων καὶ σπουδαιοτέρων σκοπῶν. Ἀπελπισθεὶς ἀπὸ τὴν μοναρχίαν καὶ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀνατολῆς ἐτράπη πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης, καίτοι ἐγίνωσκεν ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς οὗτος ἐλογίζετο στασιαστὴς ἐν Κωνσταντινουπόλει (1), δι᾿ ὃ πᾶσα συνεν-

(1) Ἀλλ᾿ ὁ ἡμέτερος βασιλεὺς δὲν εἶχε κηρύξει ἐπισήμως ἀντάρτην τὸν πάπαν οὔτε

νόησις μετ' αὐτοῦ δὲν ἦτο δυνατὸν εἰμὴ νὰ ὑποληφθῇ ὡς ἔγκλημα ἐσχάτης προδοσίας. Ἀλλ' ὁ Θεόδωρος ἦτο ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων οἵτινες πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν βουλευμάτων αὐτῶν οὐδενὸς φείδονται τρόπου. Ὅθεν δὲν ἐδίστασε νὰ γράψῃ ἐπανειλημμένως ἐκ τῆς φυλακῆς πρὸς τὸν πάπαν Λέοντα Γ' ἐπικαλούμενος τὴν προστασίαν αὐτοῦ καὶ τὴν συνδρομήν. Οὐδὲ ἠρκέσθη εἰς τοῦτο ἀλλ' ἀφοῦ κατεκόσμησε τὰς ἐπιστολὰς ἐκείνας διὰ τῶν εὐτελεστέρων κολακειῶν, ἀποκαλῶν τὸν πάπαν θειοτάτην τῶν ὅλων κεφαλῶν κεφαλήν, κορυφαιότατον πατέρα πατέρων, ἰσάγγελον, μακαριώτατον καὶ ἀποστολικὸν πατέρα, τελευταῖον ὡρισμένως τὰ μάλιστα καὶ εὐκρινῶς ἀνωμολόγησε καὶ ἀνεκήρυξε τὰ θεόθεν πρωτεῖα τοῦ πάπα, τὴν θείαν αὐτοῦ πρωταρχίαν, ὡς ἔλεγε, τὴν κορυφαιότητα αὐτοῦ, βεβαιῶν ὅτι αὐτὸς ἐδέχθη τὰς κλεῖς τοῦ Εὐαγγελίου πρὸς Χριστοῦ διὰ μέσου τοῦ τῶν ἀποστόλων πρωτοστάτου. Τοιαῦτα ἦσαν τὰ πάθη τῆς μοναχικῆς ἐκείνης φατρίας καὶ τοσαύτη ἡ τύφλωσις αὐτῆς! Ἵνα ἄρξωσιν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐθυσίαζον τὰς ἱερωτέρας παραδόσεις τῆς Ἐκκλησίας ὡς πρὸς τὸ σπουδαιότατον τοῦτο ζήτημα καὶ κατεπρόδιδον τὰ τιμαλφέστερα τοῦ ἔθνους συμφέροντα.

Ὁσφδήποτε ὅμως καὶ ἂν ἐξηυτελίσθησαν, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιτύχωσι τὴν ξενικὴν ἐκείνην ἐπέμβασιν. Ὁ πάπας ἦτο βεβαίως παρωργισμένος κατά τε τοῦ βασιλέως Νικηφόρου καὶ κατὰ τοῦ πατριάρχου. Εἴδομεν ἤδη ὅτι ὁ βασιλεὺς εἶχεν ἀπαγορεύσει πᾶσαν τοῦ πατριάρχου Ταρασίου πρὸς τὸν στασιάσαντα ἐκεῖνον ἀρχιερέα κοινωνίαν. Καὶ ὁ πατριάρχης Νικηφόρος εἶχεν ὡσαύτως διακωλυθῆ νὰ πέμψῃ συνοδικὰ γράμματα πρὸς τὸν πάπαν Λέοντα. Ἀλλ' ὁ ἀρχιερεὺς Ῥώμης ἤξευρε πάντοτε νὰ καθυποτάσσῃ τὰ θρησκευτικὰ δόγματα εἰς τὰ πολιτικὰ αὐτοῦ συμφέροντα· συμφέροντα δὲ πολιτικὰ ἐπέβαλον αὐτῷ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν ὑποχρέωσιν νὰ πολιτευθῇ σωφρόνως καὶ μετριοπαθῶς. Ὁ πάπας εἶχε μὲν ἀναγορεύσει καὶ χρίσει νέον αὐτοκράτορα τῆς Δύσεως καὶ εἶχε βάλει τὰ θεμέλια τῆς κοσμικῆς αὐτοῦ ἐξουσίας ἀλλὰ δὲν ἤθελεν ἀφ' ἑτέρου ν' αὐξήσῃ τὰς ἀφορμὰς τῶν διενέξεων πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ἀνατολῆς καὶ νὰ περιέλθῃ εἰς ἐντελῆ πρὸς τοῦτον ῥῆξιν· μὴ προβλέπων ἔτι μέχρι τίνος ἤθελε προαχθῆ ἐν τῇ Δύσει τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ ἐφοβεῖτο εὐλόγως, μάλιστα ἐνώπιον ἀνδρὸς ἰσχυροῦ, οἷος ἦτο ὁ Κάρολος, μήπως διαφυγὼν τὴν ὑπερτάτην κυριαρχίαν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας ἐμπέσῃ εἰς ἑτέραν παγίδα, τὴν ὑπερτάτην κυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως. Ὅθεν ἐνόμισε συνετὸν νὰ μὴ ἀλλοτριωθῇ καθ' ὁλοκληρίαν τὸν βασιλέα τῆς Ἀνατολῆς, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν προστασίαν καὶ τὴν συνδρομὴν ἦτο ἐνδεχόμενον ν' ἀναγκασθῇ ποτε νὰ προστρέξῃ. Πλὴν τούτου καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ Κάρολος ὁ μέγας ἐπεζήτει ὅσον ἔνεστιν εἰρηνικὰς πρὸς τὸν Νικηφόρον σχέσεις, διότι, ὡς ἠξεύρομεν, ἐπόθει νὰ ἴδῃ ἀναγνωριζόμενον καὶ κυρούμενον τὸ νέον αὐτοῦ ἀξίωμα ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας. Ὅθεν, ὁσαιδήποτε καὶ ἂν ἦσαν αἱ ἀφορμαὶ τῶν διενέξεων τὰς ὁποίας ἦτο φυσικώτατον νὰ ἔχῃ πρὸς τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Ἀνατολῆς, προθύμως πάντοτε πρὸς αὐτὴν συνεβιβάζετο· καὶ ἀφοῦ μικρὸν μετὰ τὴν ἐν ἔτει 803 συνομολογηθεῖσαν εἰρήνην ἐπανελήφθησαν αἱ μεταξὺ τῶν δύο ἡγεμόνων ἔριδες, τῷ 810, δηλαδὴ ὅτε ὁ Θεόδωρος ἐπεκαλεῖτο τὴν ἐπέμβασιν τοῦ πάπα, ὁ Κάρολος ὁ μέγας περιῆλθε πρὸς τὸν Νικηφόρον εἰς εἰρηνικὰς διαπραγματεύσεις, περὶ ὧν θέλομεν εἴπει πλειότερα ὁμιλοῦντες περὶ τῆς βασιλείας τοῦ διαδόχου τοῦ Νικηφόρου, διότι ἐπὶ τῆς βασιλείας τούτου συνεπληρώθησαν.

αἱ ἐπίσημοι σχέσεις ἐπισήμως εἶχον διακοπῆ, οὔτε αὐτοῦ τοῦ πάπα ἡ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα πολιτεία εἶχε χαρακτηρισθῆ ὡς ἔγκλημα ἐσχάτης προδοσίας.

Ἀμφοτέρων λοιπῶν τῶν μεγάλων τῆς Δύσεως δυναστῶν, τοῦ τε πνευματικοῦ καὶ τοῦ κοσμικοῦ, τὰ ἰδιάζοντα συμφέροντα ἀπηγόρευον αὐτοῖς νὰ παροξύνωσι τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίαν. Καὶ ἐκ τούτου ἐξηγεῖται ἡ ὀλίγη προθυμία ἣν ἔδειξεν ὁ πάπας ν' ἀναλάβῃ τὴν προστασίαν τῆς καταφυγούσης πρὸς αὐτὸν μοναχικῆς φατρίας, καίτοι κολακευθεὶς βεβαίως εἰς ὑπερβολὴν ὑπὸ τῶν τίτλων οὓς αὕτη ἀπένειμεν αὐτῷ. Δὲν λέγομεν ὅτι δὲν ἔπραξε τίποτε, ἀλλ' ἀντὶ νὰ πολιτευθῇ ἀγερώχως, ὅπως οἱ προκάτοχοι αὐτοῦ εἰς παρομοίας περιπτώσεις, ἀντὶ νὰ ἀποδοκιμάσῃ τὴν σύνοδον καὶ τὸν πατριάρχην καὶ νὰ ἐνθαρρύνῃ εἰς τὴν ἀντίστασιν αὐτῶν τοὺς ἀναφερομένους, ἐξ ἐναντίας ἀπεδοκίμασε τὴν διαγωγὴν τῶν Στουδιτῶν, εὗρεν ὅτι ἡ ἀποκατάστασις τοῦ ἱερέως Ἰωσὴφ δὲν ἦτο καθόλου ἀντικανονικὴ καὶ περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ παραμυθήσῃ τοὺς καταδικασθέντας ἕνεκα τῶν παθημάτων αὐτῶν. Ὅθεν ὁ Θεόδωρος καὶ οἱ συνέταιροι αὐτοῦ ἠναγκάσθησαν νὰ κύψωσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος αὐχένα εἰς τὰ ἀποφασισθέντα. Δὲν ἔπαυσαν μὲν συνεννοούμενοι καὶ γράφοντες ἀλλὰ σπουδαιότερον οὐδὲν ἐπεχείρησαν ἐπί τινα χρόνον, μέχρις οὗ ἐπὶ τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ θέλομεν ἴδει αὐτοὺς αὖθις προκύπτοντες εἰς μέσον καὶ θριαμβεύοντας.

Ἐνῷ δὲ ὁ Νικηφόρος διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς κατέβαλλε τοὺς ἀσπονδοτέρους τῆς μεταρρυθμίσεως πολεμίους, διὰ τῆς ἑτέρας ἠνώρθου καὶ συνεπλήρου αὐτήν, μὴ ἀφήσας ἄθικτον εἰμὴ τὸ τῶν εἰκόνων ζήτημα. Καθ' ὅλα τὰ λοιπὰ ἐπεχείρησεν ὁλοσχερῆ ἀναδιοργάνωσιν τοῦ κράτους, τοῦ τοσοῦτο παραλύσαντος ἐπὶ τῆς εἰκοσαετοῦς κυβερνήσεως τῆς Εἰρήνης, ἥτις ἀνέτρεψε πάντα τὰ σοφὰ νομοθετήματα τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ ἰδίως διέλυσε μὲν τὸν ἀρχαῖον στρατόν, ἀναπληρώσασα αὐτὸν διὰ νεοσυλλέκτων, εὐαρίθμων ἅμα καὶ κακῶς ὠργανωμένων καὶ στρατηγουμένων, κατεσπατάλησε δὲ τὸν δημόσιον θησαυρὸν ὑπὲρ τῶν παντοδυνάμων παρ' αὐτῇ ἀντιμεταρρυθμιστῶν, καὶ ἐξαιρέτως πρὸς ἀνόρθωσιν καὶ πλουτισμὸν τῶν μοναστηρίων, κατήργησε δὲ πολλοὺς τῶν ὑφισταμένων φόρων ἵνα περιποιηθῇ τὸν ὄχλον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κυρίως ἐπηρείδετο ἡ ἀντίπαλος τῆς μεταρρυθμίσεως μερίς, ἧς ἡ βασίλισσα προΐστατο. Τὸ ἔργον τοῦ Νικηφόρου ὑπῆρξε δυσχερές, διότι προέκειτο νὰ προσβάλῃ ποικίλα συμφέροντα ὅλων σχεδὸν τῶν τάξεων τοῦ ἔθνους, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἐπεδόθη εἰς τὸ ἔργον τοῦτο μετὰ καρτερίας καὶ συνέσεως, ἥτις ὑπὸ ὀλίγων ἄχρι τοῦδε ἱστορικῶν ἐξετιμήθη.

Καὶ πρῶτον θέλομεν εἴπει ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν στρατιωτικῶν αὐτοῦ διατάξεων, ἐφ' ὅσον διεσώθησαν περὶ αὐτῶν εἰδήσεις. Οἱ στρατολογικοὶ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους νόμοι δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστοί. Κατ' ἀρχὰς (Βιβλ. Θ' Κεφ. Γ' τοῦ παρόντος τόμου) ὁ στρατὸς δὲν ἀπηρτίζετο διὰ στρατολογίας ἀμέσως ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐνεργουμένης ἀλλὰ διὰ στρατευσίμων πενήτων μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παρεχομένων δὲ ὑπὸ τῶν εὐπορωτέρων κατοίκων καὶ ὑπὸ τῶν ἀνωτέρων τοῦ κράτους λειτουργῶν, οἵτινες ὤφειλον νὰ ἐπαρκῶσι καὶ εἰς τὸν πρῶτον τῶν στρατευσίμων ἐξοπλισμόν. Ἐκ τῶν ὑποχρέων τούτων εἰς τὸ νὰ δίδωσι στρατευσίμους οἱ μὲν παρεῖχον πλείονας τοῦ ἑνός, οἱ δὲ ἀνὰ ἕνα, οἱ δὲ πολλοὶ σύναμα ἕνα. Βραδύτερον ὅμως ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ἐν τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι διατάξεις καθ' ἃς ὁ μὲν ἱππεὺς ὤφειλεν ἔχειν περιουσίαν ἀκίνητον λιτρῶν πέντε ἢ τοὐλάχιστον τεσσάρων, ὅ ἐστι δραχμῶν 5.400 ἢ 4.470, ὁ δὲ ναυβάτης ὡσαύτως ἀκίνητον περιουσίαν λιτρῶν τριῶν, ὅ ἐστι δραχ. 3.240· οἱ δὲ στρατευόμενοι ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ ἐπαρκῶσιν ἐξ ἰδίων εἰς τὰ ἔξοδα τῆς ἀποσκευῆς αὐτῶν· καὶ μόνον εἰς τοὺς πένητας ἐδίδοντο συνδόται, ὅ ἐστι δύο ἢ τρεῖς ἠναγκάζοντο νὰ συντελῶσι μετὰ τοῦ στρατευομένου

εἰς τὴν δαπάνην, οἱ δὲ παντελῶς ἄποροι, οἱ μὴ δυνάμενοι «οὐδὲ μετὰ τῶν διδομένων αὐτοῖς συνδοτῶν τὴν ἰδίαν στρατείαν ἐξυπηρετεῖν», κατετάσσοντο εἰς τοὺς ὑπηρέτας τοῦ στρατοῦ ἢ τοὺς ψιλῶς ὡπλισμένους. Ἐκ τῶν διατάξεων τούτων συνάγεται ὅτι ἐν τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι ἐνηργεῖτο ἄμεσος στρατολογία ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐξ ἀνθρώπων ὑποχρέων ὄντων εἰς προσωπικὴν ὑπηρεσίαν. Ἀλλ' ἆρά γε αἱ διατάξεις αὗται ἴσχυον ἐν ἀρχῇ τῆς ἐνάτης; Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Νικηφόρος ὥρισεν εἰς 18 χρυσᾶ, ἤτοι εἰς δρ. 270, τὸ ποσὸν τὸ καταβλητέον πρὸς ἐξοπλισμὸν τοῦ στρατευσίμου καὶ ὅτι κατέστησαν ἀλληλεγγύως ὑπευθύνους τοὺς ὀφείλοντας νὰ καταβάλωσι τὸ ποσὸν τοῦτο. Ἐκ δὲ τῶν ὁρισμῶν τούτων ὑποδεικνύεται ὅτι ἡ δαπάνη τῆς ἀποσκευῆς ἐπληρώνετο εἰς χρήματα ὑπὸ τῶν στρατευσίμων ἢ τῶν συνδοτῶν, ἡ δὲ προμήθεια τῆς ἀποσκευῆς ἐγίνετο ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως· ὅτι πρὸ τοῦ Νικηφόρου δὲν ὑπῆρχεν ὡρισμένον ἢ ἀποχρώντως ὡρισμένον τὸ ποσὸν τῆς καταβλητέας δαπάνης καὶ ὅτι πολλοὶ συνδόται ἠρνοῦντο ἢ ἀπέφευγον νὰ πληρώσωσι τὴν ἐπιβάλλουσαν αὐτοῖς μερίδα, δι' ὃ ἐδέησε νὰ κηρυχθῶσιν ἀλληλεγγύως ὑπεύθυνοι. Δὲν ἠμποροῦμεν ὅμως νὰ εἴπωμεν ἂν τὰ 18 χρυσᾶ ἦσαν ἡ δαπάνη παντὸς στρατιώτου καὶ τίνος· διότι ὡς πρὸς μὲν τὸν πεζὸν φαίνονται πολλὰ ὡς πρὸς δὲ τὸν ἱππέα ὀλίγα, ἂν ἔδιδεν ἐξ ἰδίων καὶ τὸν ἵππον. Προσέτι αἱ διατάξεις αὗται δὲν λύουσι τὸ προτεθὲν ζήτημα, ἂν ἐν ἀρχῇ τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος ἴσχυεν ἡ ἄμεσος ἢ ἔμμεσος στρατολογία, διότι ἠμποροῦν ἐξ ἴσου νὰ ἐφαρμοσθῶσιν εἴς τε ταύτην καὶ εἰς ἐκείνην. Τὸ βεβαιότερον εἶναι ὅτι ὁ Νικηφόρος ὠργάνωσε περὶ ἁπάσας τὰς σλαυικὰς ἀποικίας ἐν Θρᾴκῃ, ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἐν Ἑλλάδι διαρκεῖς ἐξ ἰθαγενῶν στρατιωτικὰς ἀποικίας, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ περιστέλλῃ τὰς ληστρικὰς ἐπιδρομὰς τῶν ἐν τῷ κράτει κατασταθέντων ἐκείνων ξένων. Αἱ στρατιωτικαὶ αὗται ἀποικίαι ἦσαν κληρονομικαὶ καὶ ἀντὶ μισθοδοσίας ἐλάμβανον παρὰ τοῦ δημοσίου γαίας (στρατιωτικὰ κτήματα στρατιωτοτόπια). Συνετέλεσαν δ' οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν περιστολήν, τὴν κατατρόπωσιν καὶ ἐπὶ τέλους τὴν ἐντὸς τοῦ ἰθαγενοῦς στοιχείου ἐντελῆ συγχώνευσιν πολλῶν ἐκ τῶν σλαυικῶν ἐκείνων ἀποικιῶν. Καὶ ἐν τούτοις οἱ χρονογράφοι μαίνονται κατὰ τῆς διατάξεως ταύτης τοῦ Νικηφόρου, βεβαιοῦντες ὅτι οἱ ἀπαρτίσαντες τὰ μόνιμα ταῦτα στρατιωτικὰ σώματα ἄνδρες ὑπέλαβον τὸ πρᾶγμα ὡς αἰχμαλωσίαν μᾶλλον καὶ ἐξορίαν ἢ ὡς δημόσιον λειτούργημα, διότι ἠναγκάζοντο νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν γενέθλιον γῆν καὶ νὰ ἐκποιήσωσι τὰ ἴδια ἐν αὐτῇ κτήματα. Ἀλλ' ὅτι αἱ κατηγορίαι αὗται ἦσαν ἄδικοι καὶ ὑπηγορεύοντο ὑπὸ τοῦ μίσους τὸ ὁποῖον εἶχον οἱ χρονογράφοι κατὰ τοῦ Νικηφόρου ὡς μὴ συνταχθέντος μετὰ τῶν ἀντιμεταρρυθμιστῶν εἶναι πρόδηλον. Ἡ θεσμοθεσία τῶν στρατιωτικῶν ἀποικιῶν δὲν ἦτο ἐπινόημα τοῦ Νικηφόρου, ἀνατρέχει μέχρι τῶν πρώτων χρόνων τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἐκεῖθεν μεταβιβασθεῖσα εἰς τὸ ἀνατολικὸν κράτος καὶ ἰσχύουσα ἐν αὐτῷ ἀπὸ τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος μέχρι σχεδὸν τῆς καταλύσεως αὐτοῦ. Ὁ Νικηφόρος δὲν ἔπραξεν ἄλλο εἰμὴ νὰ ἐφαρμόσῃ αὐτὴν πρὸς περιστολὴν τῶν σλαυικῶν ἀποικιῶν, καὶ κατὰ τοῦτο ὑπῆρξε βεβαίως ἐπαίνου ἄξιος οὐχὶ δὲ κατακρίσεως. Οὐδὲ τὸ θρυλούμενον ὅτι μετὰ θρήνων καὶ κλαυθμῶν ἀπήρχοντο δῆθεν οἱ ἄνθρωποι εἰς τὰς στρατιωτικὰς ἀποικίας ἠμπορεῖ νὰ εἶναι ἀπολύτως ἀληθές, διότι ὅλοι δὲν εἶχον κτήματα νὰ ἐγκαταλείψωσιν εἰς τὰς πατρίδας αὐτῶν, ἐνῷ ὅλοι ἀπ' ἐναντίας ἐπροικοδοτοῦντο ἐν τῇ νέᾳ αὐτῶν καταστάσει διὰ δημοσίων κτημάτων, τὰ ὁποῖα μάλιστα ἰδιαζόντως ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπροστατεύοντο.

Ἔτι δὲ μᾶλλον ἀξιομνημόνευτοι ὑπῆρξαν αἱ οἰκονομικαὶ τοῦ βασιλέως Νικηφόρου διατάξεις. Καὶ αὗται αἱ διατάξεις δὲν ἐπενοήθησαν ὑπ' αὐτοῦ, ἐκτὸς ὀλίγων τινῶν.

Δύο, αἱ περὶ τῶν εὑρεθέντων θησαυρῶν καὶ περὶ τοῦ τέλους τοῦ πληρωνομένου ὑπὸ τῶν κληρονομιῶν, ἀνέτρεχον εἰς χρόνους ἀρχαιοτάτους, τὰς δὲ πλείστας τῶν λοιπῶν ἐψήφισαν οἱ πρῶτοι τῆς μεταρρυθμίσεως βασιλεῖς, ἔπειτα κατήργησεν ἡ Εἰρήνη καὶ ἤδη ὁ Νικηφόρος ἐνόμισεν ἀπαραίτητον ν' ἀνανεώση. 'Αλλ' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι μετὰ τοσαύτης ἐπιμονῆς ἐπεδίωξε τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν, μαρτυρεῖ ὅτι σύστημα ὁλόκληρον διοικητικὸν ἐπεκράτει τότε περὶ τῶν νέων τῆς κοινωνίας ἀναγκῶν, σύστημα τὸ ὁποῖον ἠσπάζετο πᾶς βασιλεὺς αἰσθανόμενος τὸ καθῆκον τοῦ νὰ θεραπεύσῃ τὰς ἀνάγκας ταύτας. 'Εν πρώτοις ὁ Νικηφόρος ἀνενέωσε τοὺς ὑπὸ τῆς Εἰρήνης παραλόγως καταργηθέντας τελωνιακοὺς δασμοὺς τοῦ Βοσπόρου καὶ τοῦ 'Ελλησπόντου, αὐξήσας ἴσως τινὰς τῶν δασμῶν τούτων καὶ τοὐλάχιστον ἰδίως ὁρίσας ὅτι δι' ἕκαστον δοῦλον εἰσαγόμενον εἰς Κωνσταντινούπολιν θέλει πληρώνεται τέλος δύο χρυσῶν νομισμάτων, ἤτοι δραχ. 34. Ἦτο νέος ὁ θεσμὸς οὗτος; δέν το γνωρίζομεν· ἀναφέρεται ὅμως ὡς τοιοῦτος· καί, ἂν τοῦτο εἶναι ἀληθές, περιποιεῖ τῇ ἀληθείᾳ πλείστην ὅσην τιμὴν εἰς τὸν Νικηφόρον, διότι ἐψηφίσθη ἐπὶ τῷ προδήλῳ σκοπῷ τοῦ νὰ περιορίσῃ ὅσον ἔνεστι τὸν ὀλέθριον τῆς δουλείας θεσμόν. Πλὴν τούτου ὁ βασιλεὺς διέταξε τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ ἐγγείου φόρου καὶ τὴν ἀκριβεστέραν αὐτοῦ πληρωμήν. Ἆρά γε διὰ τῆς ἀναθεωρήσεως ταύτης κατηργήθη ὁ προηγούμενος πάγιος φόρος καὶ ὡρίσθη ἕτερος, ἀναλόγως τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τῶν κτημάτων; ἀπῃτήθη ἁπλῶς ἀκριβέστερον ὁ ἀρχῆθεν ὁρισθεὶς πάγιος φόρος περὶ τὴν εἴσπραξιν τοῦ ὁποίου εἶχον πιθανῶς εἰσχωρήσει πολλαὶ καταχρήσεις πρὸς βλάβην τοῦ δημοσίου ταμείου; 'Εκ τῶν κειμένων δὲν ἐξάγεται ἀναμφισβητήτως τί ἐγένετο. 'Ο βασιλεὺς διέταξε, λέγουν, «ἐποπτεύεσθαι πάντας καὶ ἀναβιβάζεσθαι τὰ τούτων τέλη». 'Ανεβιβάσθησαν λοιπὸν τὰ τέλη, ἀλλ' ἐρωτῶμεν καὶ πάλιν· ἀνεβιβάσθησαν διὰ νέου προσδιορισμοῦ ἢ δι' ἀκριβεστέρας ἀπαιτήσεως τοῦ ἀρχῆθεν ὡρισμένου φόρου; Τὸ δεύτερον φαίνεται διὰ πολλοὺς λόγους πιθανώτερον. 'Η κατάστασις τῶν κτημάτων ἐν γένει δὲν ἐβελτιώθη ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀνωμάλων περιστάσεων τοῦ κράτους καὶ τῶν ἀδιακόπων ἐπιδρομῶν εἰς ἃς ἦτο ἐκτεθειμένον, ὥστε ὁ νέος προσδιορισμὸς ἤθελεν ἀποβῆ εἰς τὸ δημόσιον ὀλιγώτερον λυσιτελὴς τοῦ ἀρχαίου. Καὶ ἔπειτα τὸ δημόσιον εἶχε πάντοτε, ὡς ἐξηγήσαμεν ἄλλοτε, τὸν τρόπον τοῦ νὰ αὐξάνῃ τὸν πάγιον φόρον διὰ προσθέτων ἐπιταγῶν, τοῦτο δὲ καὶ ἐγένετο ἐν τῇ παρούσῃ περιπτώσει· διότι οἱ χρονογράφοι, ἑρμηνεύοντες οὕτως εἰπεῖν τὸν προαναφερθέντα ἀναβιβασμὸν τῶν τελῶν, προσεπιλέγουσιν ὅτι εἰς ἕκαστον νόμισμα τοῦ φόρου προσετέθη δικέρατον, ἤτοι δραχ. 1 καὶ 40 λεπτὰ περίπου. Τὸ δικέρατον τοῦτο προσετέθη κατά τινας μὲν πρὸς ἀνόρθωσιν τοῦ πολλαχοῦ χρήζοντος ἐπισκευῆς μακροῦ τείχους κατὰ δὲ τοὺς πλείστους ἕνεκα χαρτιατικοῦ, δηλαδὴ λόγῳ τῶν γραφικῶν ἐξόδων τῆς τῶν φόρων εἰσπράξεως· πιθανῶς δὲ οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ ἁπλῆ ἐπανάληψις τοῦ ἐπὶ Λέοντος Γ΄ (Κεφ. Β΄ βιβλ. Ι΄) ἐπιβληθέντος προσθέτου φόρου, ὅστις σως κατηργήθη, ὡς πολλοὶ ἄλλοι, ἐπὶ Εἰρήνης, καὶ ἤδη ἐφηρμόσθη πάλιν ὑπὸ τοῦτο ἐκεῖνο τὸ ὄνομα. Διότι, ἂν ἐκτὸς τοῦ παλαιοῦ δικεράτου προσετίθετο καὶ ἕτερον, οἱ χρονογράφοι δὲν ἤθελον ἀμελήσει νά το εἴπωσιν, ἐνῷ ἐξ ἐναντίας τινὲς ἐξ αὐτῶν ῥητῶς λέγουσιν ὅτι τὸ νέον ἦτο ἁπλῆ τοῦ ἀρχαίου ἀνανέωσις. 'Ωσαύτως ὁ βασιλεὺς κατήργησεν ἅπαντας τοὺς λεγομένους κουφισμούς, ἤτοι διέταξε τὴν αὐστηρὰν τῶν καθυστερούντων εἴσπραξιν· ἀνενέωσε τοὺς εἰς ἀχρηστίαν πεσόντας ἀρχαίους νόμους, καθ' οὓς μέρος παντὸς εὑρεθέντος θησαυροῦ ἀνῆκεν εἰς τὸ δημόσιον, καὶ διέταξε τὴν ἐκτέλεσιν τῶν νόμων τούτων κατὰ τὰ ἀμέσως προηγηθέντα εἴκοσιν ἔτη, ὅπερ ὑποδεικνύει ὅτι ἰδίως ἐπὶ τῆς ἐπελθούσης κατὰ τὴν βασιλείαν τῆς Εἰρήνης παραλυσίας ἔπεσον οὗτ εἰς ἀχρηστίαν. Προσέτι ἀνενέωσε τοὺς

νόμους καθ' οὓς ἐπεβάλλετο ὡρισμένον τέλος πληρωτέον εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον ἐπὶ πάσης κληρονομίας καὶ τούτων τῶν νόμων παρομοίως τὴν ἐκτέλεσιν ἐπεχείρησε καθ' ὅλα τὰ προηγηθέντα εἴκοσιν ἔτη. Τὸ δὲ περιεργότατον ἐσύστησεν εἶδός τι ναυτικῆς τραπέζης, ἥτις ἐδάνειζεν εἰς ἕκαστον τῶν ἐπισήμων πλοιάρχων μέχρι δώδεκα λιτρῶν χρυσίου, ἐπὶ πληρωμῇ τόκου 4 κερατίων ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ νομίσματος, καὶ προσέτι διηυκόλυνε τὴν παρὰ τῶν ναυτιλλομένων ἀγοράν, ἰδίως εἰς τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας, κτημάτων τοῦ δημοσίου. Ἀλλ' ἡ πασῶν σπουδαιοτέρα καὶ χαρακτηριστικωτέρα τῆς οἰκονομικῆς ταύτης ἀναδιοργανώσεως διάταξις ὑπῆρξεν ἡ κανονίσασα τὰ κατὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα. Διότι ὁ Νικηφόρος καθυπέβαλεν εἰς ὅλους τοὺς φόρους τὰ μοναστηριακὰ καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα, τὰ ὁποῖα πρότερον δὲν ἐτέλουν εἰμὴ μόνον τὸν ἔγγειον φόρον καὶ ἀφαιρέσας τινὰ τῶν κτημάτων τούτων κατέλεξεν αὐτὰ μεταξὺ τῶν δημοσίων· ὥρισε δὲ προσέτι ὅτι, ὁσάκις στρατιωτικὰ ἀποσπάσματα ἐστάθμευον εἰς χώρας ὅπου ὑπῆρχον ἐπισκοπικὰ ἢ μοναστηριακὰ κτήματα, τὰ ἀποσπάσματα ἐκεῖνα ἔμελλον νὰ ἑδρεύωσιν ἐντὸς τῶν εἰρημένων κτημάτων καὶ νὰ συντηρῶνται διὰ τῶν προσόδων αὐτῶν.

Ἐννοεῖται ὅτι ὅλαι αὗται αἱ διατάξεις ἐκίνησαν τὴν χολὴν τοῦ ἱερατείου καὶ τοῦ μοναχικοῦ τάγματος, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ Νικηφόρος ἀπεδοκίμαζεν, ὡς φαίνεται, ἐν γένει τὰ πολλὰ εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ μοναστήρια ἀφιερώματα, ἐξ ὧν ἐπεσωρεύθησαν ἀπ' αἰῶνος εἰς τὰ ἱδρύματα ἐκεῖνα ἀνυπολόγιστοι χρυσοῖ καὶ ἀργυροῖ θησαυροί, καὶ ἐπρέσβευεν ὅτι τὰ πλεῖστα τούτων ἔπρεπε νὰ ἐκποιηθῶσι πρὸς ὄφελος τοῦ δημοσίου. Ἐντεῦθεν οἱ σῳζόμενοι χρονογράφοι καὶ ἰδίως ὁ Θεοφάνης, ὁ Κεδρηνὸς καὶ ὁ Ζωναρᾶς, δὲν εὑρίσκουσι λόγους ἵνα κατακρίνωσι καὶ στιγματίσωσιν ἅπαν τὸ οἰκονομικὸν τοῦ Νικηφόρου σύστημα, τὸ ὁποῖον εἰς πολλὰ παρεξηγοῦσι καὶ ἐν γένει ἀξιοῦσιν ὅτι συνεπήγαγε τὰς φοβερωτέρας τῶν καταχρήσεων καὶ τῶν καταπιέσεων. Βεβαιοῦσι λ. χ. ὅτι ὠφελούμενος ἐκ τοῦ ἀνανεωθέντος περὶ θησαυρῶν φόρου ὁ Νικηφόρος κατηνάγκαζε πάντας τοὺς ἐπὶ τῆς προηγηθείσης εἰκοσαετίας αἰφνιδίως πλουτήσαντας νὰ τελῶσιν εἰς τὸ δημόσιον μέρος τῆς περιουσίας αὐτῶν ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι ἐπλούτησαν ἐκ καταχρήσεων, βραβεύων τοὺς διαβάλλοντας καὶ δίδων οὕτως ἀφορμὴν εἰς μυρίας συκοφαντίας. Ρητὸν ὅμως γεγονὸς δὲν ἀναφέρουσιν ἅπαντες, εἰμὴ ἓν καὶ μόνον, ὅτι καλέσας ποτὲ φορολογικόν τινα ὑπάλληλον εὐπορήσαντα ἐκ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ, ὡς λέγουσιν, εἶπεν αὐτῷ· «θὲς τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τὴν κεφαλήν μου, καὶ ὅμοσον πόσος χρυσός σοι ἐστίν». Ὁ δὲ ἀπεκρίθη ὅτι ἔχει λίτρας ἑκατόν, ὅ ἐστιν 108.000 περίπου δραχμῶν. Τότε ὁ βασιλεὺς διέταξε νὰ φέρῃ αὐτὰς ἀμέσως καὶ τούτου γενομένου εἶπε πρὸς τὸν ἄνθρωπον· «Τί ἀνάγκη νὰ φροντίζῃς περὶ τοσούτων χρημάτων; κάθισε νὰ συμφάγωμεν καὶ ἔπειτα ἄπελθε λαβὼν νομίσματα ἑκατόν, τὰ ὁποῖά σοι ἀρκοῦσιν».

Τὸ καθ' ἡμᾶς δὲν ἀξιοῦμεν οὔτε ὅτι ὅλαι αἱ οἰκονομικαὶ τοῦ Νικηφόρου διατάξεις ἐγένοντο κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἀπολύτου δικαίου οὔτε ὅτι κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν δὲν συνέβησαν καταχρήσεις καὶ καταπιέσεις. Ἀλλ' ὅτι οἱ χρονογράφοι ὑπὸ τοῦ πάθους αὐτῶν παραφερόμενοι ὑπερεξώγκωσαν τὰ τυχὸν παρεμπεσόντα ἀτοπήματα εἶναι πρόδηλον ἐκ τούτου, ὅτι μαίνονται καθ' ὅλων ἐν γένει τῶν διατάξεων καὶ αὐτῶν τῶν προφανῶς εὐλόγων καὶ δικαίων. Καὶ ὅμως τί εὐλογώτερον τῇ ἀληθείᾳ καὶ δικαιότερον ἢ ἡ ἀνανέωσις τῶν ἀτόπως καταργηθέντων ἢ εἰς ἀχρηστίαν πεσόντων πόρων τοῦ δημοσίου; ἢ τίς θέλει ἀρνηθῇ σήμερον ὅτι ἦτο ἀτοπώτατον νὰ μένωσι κατὰ μέγα μέρος ἀφορολόγητα τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα, ἐνῷ ὁ πενέστερος τῶν γεωργῶν, τῶν βιομηχάνων, τῶν ναυτιλλομένων ἠναγκάζετο νὰ συντελῇ ἐκ τοῦ ὑστερήματός του εἰς τὴν συντήρησιν

τῆς πολιτείας; Ἢ τίς θέλει κατακρίνει τὸν φόρον τὸν ἐπιβληθέντα εἰς τὴν ἐν τῇ πρωτευούσῃ εἰσαγωγὴν δούλων; Ἡ δὲ σύστασις τῆς ναυτικῆς τραπέζης μαρτυρεῖ τὴν ἔξοχον πρόνοιαν ἣν ὁ βασιλεὺς ἐλάμβανε πρὸς ἐμψύχωσιν τῆς ναυτιλίας καὶ συντήρησιν τοῦ στοιχείου ἐκείνου τὸ ὁποῖον οὐδέποτε ἔπαυσε ν' ἀποτελῇ μίαν τῶν κυριωτάτων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους δυνάμεων. Καὶ ἐν γένει εἰπεῖν πᾶσαι αἱ προειρημέναι τοῦ Νικηφόρου διατάξεις μαρτυροῦσι τὸ συνετὸν ἅμα καὶ τολμηρότατον κυβερνητικὸν πνεῦμα τὸ ὁποῖον ἐπεκράτει τότε παρ' ἡμῖν, πνεῦμα ἄξιον τῶν νέων ἑκατονταετηρίδων μᾶλλον ἢ τῆς ὀγδόης καὶ ἐνάτης, ἐν ᾗ βλέπομεν αὐτὸ παραδόξως ἐνώπιον ἡμῶν ἀναπτυσσόμενον.

Πήλινον ἔκτυπον ὁμοίωμα τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου, Ε' αἰῶνος (Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν)

Τὰ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα τῆς δραστηριότητος τῆς εἰσαχθείσης ὑπὸ τοῦ βασιλέως Νικηφόρου εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τῆς διοικήσεως ἀνεφάνησαν ἰδίως ἐν τῇ τῶν Σλαύων τῆς Πελοποννήσου περιστολῇ. Τὰ τοῦ γεγονότος τούτου γνωρίζομεν ἀκριβῶς ὁπωσοῦν ἔκ τινος ἐκθέσεως τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, περιεχομένης ἐν τῇ πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανὸν συγγραφῇ, ἐκθέσεως ἧς καὶ ἄλλοτε ἐμνημονεύσαμεν ἀλλ' ἐν παρόδῳ μόνον.

Περὶ τὸ 807 ἔτος οἱ ἐν τῷ θέματι τῆς Πελοποννήσου Σλαῦοι, λέγει ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, ἀποφασίσαντες ν' ἀποστατήσωσι, πρῶτον μὲν ἐπεχείρησαν τὴν ἐκπόρθησιν καὶ τὴν διαρπαγὴν τῶν οἰκιῶν τῶν γειτόνων αὐτῶν Γ ρ α ι κ ῶ ν, ἔπειτα δὲ ὁρμήσαντες καὶ κατὰ τῶν οἰκητόρων τῆς πόλεως Πατρῶν κατέστρεψαν τὰ πρὸ τοῦ τείχους πεδία, καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν πόλιν ἐπολιόρκησαν, οὐ μόνον ἀπὸ ξηρᾶς ἀλλὰ καὶ ἀπὸ θαλάσσης, διότι εἶχον ἐπικούρους καὶ μωαμεθανοὺς ἔκ τε τῆς Ἀφρικῆς καὶ ἐκ τῆς Συρίας ἐπελθόντας. Ἡ πολιορκία αὕτη ἐξηκολούθησεν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον καὶ δεινὴ ἐπεκράτησεν ἐντὸς τοῦ τείχους σπάνις τροφῶν καὶ ὕδατος, οἱ δὲ τῶν Πατρῶν ἄρχοντες εἶχον μὲν εἰδοποιήσει ἐγκαίρως περὶ τῶν γενομένων τὸν ἐν Κορίνθῳ ἑδρεύοντα στρατηγὸν τοῦ θέματος ἀλλ' οὐδεμίαν λαβόντες παρ' αὐτοῦ συνδρομὴν ἤρχισαν νὰ σκέπτωνται περὶ συμβιβασμοῦ πρὸς τοὺς πολεμίους ἀποφασίσαντες καὶ νὰ ὑποτάξωσιν εἰς αὐτοὺς τὴν πόλιν, ἐὰν λάβωσιν ἀποχρῶσαν περὶ ἀπαθείας ὑπόσχεσιν. Ἐν τούτοις πρὶν ὑποκύψωσιν εἰς τὴν θλιβερὰν ταύτην ἀνάγκην ἐνόμισαν πρέπον, ἐπειδὴ ἤλπιζον πάντοτε ὅτι δὲν θέλουσιν ἐγκαταλειφθῇ ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ, νὰ ἐπιστείλωσι σκοπὸν εἰς τὰ ἀνατολικώτερα τῶν ὀρέων, ἵνα ἐπισκοπήσῃ μήπως πλησιάζῃ ὁ στρατηγός· παρήγγειλαν δὲ εἰς τὸν ἀπεσταλμένον εἰ μὲν ἴδῃ ἐρχομένην τὴν βοήθειαν νὰ ἐπιστρέψῃ ἀμέσως κλίνων τὴν σημαίαν ἣν ἐκράτει, ὡς σημεῖον τῆς ἐλεύσεως τοῦ στρατηγοῦ, ἐὰν δὲ οὐδένα ἴδῃ παραγενόμενον, νὰ ἐπιστρέψῃ διατηρῶν ὀρθὴν τὴν σημαίαν. Ὁ σκοπὸς ἀπῆλθεν εἰς τὸ μέρος ὅπου διετάχθη νὰ μεταβῇ καὶ ἐπανήρχετο κρατῶν ὀρθὴν τὴν σημαίαν, ὅτε αἴφνης ὀλισθήσαντος τοῦ ἵππου καὶ πεσόντος τοῦ ἐπιβάτου ἔκλινεν ἡ σημαία· ὥστε οἱ ἄρχοντες τῆς πόλεως, οἵτινες κατώπτευον τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ὑψηλοτέρων τοῦ φρουρίου πύργων, ἰδόντες τὸ συμφωνηθὲν σημεῖον ἐνόμισαν ὅτι πλησιάζει ἐξάπαντος ὁ στρατηγός, καὶ ἐμπλησθέντες θάρρους διέτρεξαν τοὺς κατοίκους νὰ ἀνοίξωσι τὰς πύλας τοῦ φρουρίου, ἐξῆλθον ἅπαντες ἀκατάσχετοι κατὰ τῶν Σλαύων, ἔτρεψαν αὐτοὺς κατὰ κράτος καὶ διεσκόρπισαν καὶ ἀπήλασαν μακρὰν τῆς πόλεως. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος βεβαιοῖ ἐνταῦθα ὅτι τὸ κατόρθωμα ἐγένετο ἰδίως διὰ

πρεσβειῶν τοῦ ἀποστόλου Ἀνδρέου τοῦ προστάτου τῆς τῶν Πατρῶν πόλεως, ὅτι τούτου ἕνεκεν ηὐδόκησεν ὁ Θεος νὰ ὀλισθήσῃ ὁ ἵππος τοῦ ἀποσταλέντος σκοποῦ καὶ νὰ κλίνῃ ἡ σημαία, καὶ ὅτι οἱ κάτοικοι ὀφθαλμοφανῶς εἶδον τὸν πρωτόκλητον ἀπόστολον Ἀνδρέαν στρατηγοῦντα τῆς ἐπιγενομένης μάχης, ἵππῳ ἐπικαθήμενον καὶ δρόμῳ ἐπερχόμενον κατὰ τῶν βαρβάρων. Ὁπωσδήποτε ὁ ἐν Κορίνθῳ στρατηγὸς δὲν εἶχε κωφεύσει εἰς τὰς δεήσεις τῶν Πατρέων· ἂν ἀνέβαλε τὴν ἄφιξίν του, ἀνέβαλεν αὐτήν, ἵνα συγκροτήσῃ ἀποχρῶσαν δύναμιν, τούτου δ' ἕνεκα δὲν ἔφθασεν εἰς Πάτρας εἰμὴ τὴν τρίτην μετὰ τὸ τρόπαιον ἡμέραν. Ἐκεῖ μαθὼν ἀκριβῶς τὰ γενόμενα ἔγραψε τὴν πρὸς τὸν βασιλέα Νικηφόρον ἔκθεσίν του, δι' ἧς ἀνήγγειλεν αὐτῷ τήν τε ἔφοδον τῶν Σλαύων καὶ τὴν λεηλασίαν καὶ αἰχμαλωσίαν καὶ καταστροφὴν καὶ ὅσα ἄλλα δεινὰ ἐπροξένησαν, ἔτι δὲ τὴν πολυήμερον πολιορκίαν καὶ τὴν κατὰ τοῦ φρουρίου διηνεκῆ ἐπίθεσιν, καὶ ἐπὶ πᾶσι τὴν ἔξοδον τῶν πολιορκουμένων καὶ τὴν ὁλοσχερῆ ἧτταν ἣν ἐπήγαγον εἰς τοὺς πολεμίους διὰ τῆς προστασίας καὶ ἀρωγῆς τοῦ ἀποστόλου Ἀνδρέου. Ὁ δὲ βασιλεὺς ταῦτα μαθὼν διέταξεν ὅτι, «ἐπεὶ καὶ τὸ τρόπαιον καὶ ἡ κατὰ κράτος νίκη παρὰ τοῦ ἀποστόλου γέγονεν, ὀφειλόμενον καθέστηκε πᾶσαν τὴν ἐκστρατείαν τῶν πολεμίων καὶ τὰ λάφυρα καὶ τὰ σκῦλα αὐτῷ ἀποδοθῆναι». Ὅθεν ἐπὶ τούτῳ πάντες οἱ Σλαῦοι οἱ μετασχόντες τῆς στάσεως ταύτης μεθ' ὅλων τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν, τῶν συγγενῶν καὶ τῶν ὑπηρετῶν, ἔτι δὲ καὶ ἅπασα ἡ κινητὴ καὶ ἀκίνητος περιουσία αὐτῶν, ἀφωρίσθησαν εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἀποστόλου ἐν τῇ μητροπόλει Πατρῶν ὡς ἰδιοκτησία αὐτοῦ. Ἐξ ἄλλης δὲ πηγῆς, ἤτοι ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Νικολάου πρὸς τὸν βασιλέα Ἀλέξιον Κομνηνόν (ἧς ἐμνημονεύσαμεν ἐν Κεφ. Δ΄ βιβλίου Θ΄ τοῦ παρόντος τόμου), μανθάνομεν ὅτι τότε πρῶτον καὶ ἕνεκα τοῦ προειρημένου θαύματος ἡ ἐπισκοπὴ Πατρῶν προεβιβάσθη εἰς τάξιν μητροπόλεως καὶ ὑπετάχθησαν εἰς αὐτὴν αἱ τρεῖς ἐπισκοπαὶ Μεθώνης, Κορώνης καὶ Λακεδαίμονος.

Ἡ ἐπανάστασις αὕτη τῶν Σλαύων τῆς Πελοποννήσου εἶναι μία οὐ μόνον τῶν γνωστοτέρων εἰς ἡμᾶς ἀλλὰ καὶ τῶν σπουδαιοτέρων βεβαίως· διότι μετέσχον αὐτῆς ἅπαντες, ὡς φαίνεται, οἱ ξένοι ἐκεῖνοι τῆς χερσονήσου ἄποικοι. Τοῦτο συνάγεται πρῶτον ἐκ τῆς ἐκθέσεως τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, καθ' ἣν λέγεται ὅτι ἐπανέστησαν οἱ ἐν τῷ θέματι τῆς Πελοποννήσου Σλαῦοι οὐχὶ δὲ μοῖρά τις αὐτῶν, ὥς τινες ὑπέθεσαν. Συνάγεται πρὸς τούτοις ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ ἀποστατήσαντες περιῆλθον εἰς σχέσεις μετὰ τῶν Ἀράβων καὶ ἐπέτυχον ναυτικὴν παρὰ τούτων ἐπικουρίαν· εἶναι δὲ δύσκολον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὀλίγαι τινὲς σλαυικαὶ κοινότητες ἐπεχείρησαν τοιαύτας ἐξωτερικὰς σχέσεις αἵτινες δὲν εἶναι πιθαναὶ εἰμὴ ἐφ' ὁλοκλήρου τῆς ὁμάδος τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Σλαύων. Σημειωτέον δ' ἐνταῦθα ὅτι, ἐπειδὴ ἐν ἔτει 806 καὶ 807 μεγάλαι ναυτικαὶ Ἀράβων μοῖραι ἐπετέθησαν, ὡς προϊστορήσαμεν, κατὰ τῆς Κύπρου καὶ τῆς Ρόδου, οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ εὐλόγως ὑπέθεσαν ὅτι ἐκ τῶν στόλων τούτων πιθανῶς ἀπεσπάσθη ἡ σταλεῖσα εἰς τοὺς Σλαύους τῆς Πελοποννήσου ἐπικουρία καὶ τούτου ἕνεκεν ὥρισαν ὅτι ἡ ἐπανάστασις αὕτη ἐγένετο τῷ 807. Ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐπικυροῖ τὴν γνώμην ὅτι ἐπανέστησαν τότε ἅπαντες οἱ ἐν Πελοποννήσῳ Σλαῦοι, ἡ διπλῆ μαρτυρία περὶ τῆς καθυποτάξεως εἰς τὴν ἄλλοτε ἁπλῆν ἐπισκοπὴν Πατρῶν, τὴν ἀναβιβασθεῖσαν τότε εἰς τάξιν μητροπόλεως, κατὰ μὲν τὸν Πορφυρογέννητον ὅλων τῶν ἀποστατησάντων Σλαύων, κατὰ δὲ τὸν πατριάρχην Νικόλαον τῶν ἐπισκοπῶν Μεθώνης, Κορώνης καὶ Λακεδαίμονος. Διότι ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν δύο τούτων μαρτυριῶν ἀναγκαίως συνάγεται ὅτι τῆς ἐπαναστάσεως μετέσχον, παρεκτὸς τῶν Σλαύων τῆς Ἀχαΐας καὶ Ἤλιδος, καὶ οἱ τῆς Μεσσηνίας καὶ τῆς Λακεδαίμονος, ὅ ἐστιν ὅλης

τῆς χερσονήσου οἱ Σλαῦοι. Ἄξιον ὡσαύτως παρατηρήσεως εἶναι ὅτι ὁ Πορφυρογέννητος ὀνομάζει τοὺς ἰθανενεῖς Γραικοὺς καὶ οὐχὶ Ἕλληνας· ἐξ οὗ δῆλον ὅτι ἐν τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι ἀπέφευγον ἔτι νὰ μεταχειρισθῶσι τὸ ὄνομα Ἕλλην ὡς ἐθνικὸν ὄνομα, διότι ἐσήμαινεν ἀκόμη μᾶλλον τὸν εἰδωλολάτρην. Ἐπιστήσωμεν ἐπὶ πᾶσι τὴν προσοχὴν ἡμῶν ἐπὶ μικρὸν εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἅπαντες οἱ ἀποστατήσαντες ἀφωρίσθησαν εἰς τὸν ἐν Πάτραις ναὸν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου ὡς ἰδιοκτησία αὐτοῦ, ἐν ἄλλαις λέξεσι κατετάχθησαν εἰς τάξιν κληρικοπαροίκων. Ἐκ πρώτης ὄψεως τὸ γεγονὸς τοῦτο δὲν φαίνεται συμβιβαζόμενον οὔτε πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς μεταρρυθμίσεως γενομένην κατάργησιν τῆς δουλοπαροικίας οὔτε πρὸς τὸν ὀλίγον τοῦ Νικηφόρου ζῆλον ὑπὲρ τοῦ πλουτισμοῦ τῶν ἐκκλησιῶν. Ἀλλά, πρῶτον, ἐνταῦθα δὲν προέκειτο περὶ συνήθων τοῦ κράτους ὑπηκόων, προέκειτο περὶ ξένων ἀλλοθρήσκων καὶ ἀδιακόπως στασιαζόντων ἀποίκων, οἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ προσοικειωθῶσι τῇ πολιτείᾳ, νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τοὺς νόμους αὐτῆς καὶ οὕτω διαρκῶς νὰ δαμασθῶσιν εἰμὴ παραδεχόμενοι τὸ χριστιανικὸν θρήσκευμα· ἵνα δὲ παραδεχθῶσι τὸ χριστιανικὸν θρήσκευμα, συντελεστικώτατον ἦτο νὰ συναρμολογηθῶσι διὰ συνεχοῦς τινος δεσμοῦ μετὰ τοῦ προειρημένου ναοῦ. Αὕτη λοιπὸν ἡ δουλοπαροικία ὡρίσθη ἐκτάκτως χάριν ἰδιάζοντος πολιτικοῦ σκοποῦ καὶ ἐπὶ ξένων μᾶλλον ἢ ὑπηκόων. Ὅτι δὲ οἱ ἄνθρωποι οὗτοι δὲν καθυπεβλήθησαν εἰς θεσμὸν συνήθη καὶ κοινῶς τότε ἰσχύοντα, ἐξάγεται πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκ τοῦ ὅτι εἰδικὰ σιγίλλια ὥρισαν τὸ τί ὤφειλον νὰ παρέχωσιν εἰς τὸν μητροπολίτην, ἐνῷ, ἂν προέκειτο περὶ καταστάσεως ἀνεγνωρισμένης ὑπὸ τῶν ἐπικρατούντων νόμων, οἱ νόμοι οὗτοι ἤθελον κανονίζει τὰς ὑποχρεώσεις αὐτῶν, οὐδὲ ἤθελεν εἶναι χρεία εἰδικῶν περὶ τούτου διατάξεων. Πρὸς τούτοις ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος ἀντὶ τῆς δωρεᾶς ταύτης ἐπέβαλεν εἰς τὸν μητροπολίτη, νὰ συντηρῇ τοὺς στρατηγοὺς καὶ τὰ στρατιωτικὰ σώματα καὶ τοὺς ξένους πρέσβεις, καθ' ὅσον πάντες οὗτοι διερχόμενοι διὰ Πατρῶν ἤθελον παραμένει ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, ὅπερ συνᾴδει ἐπὶ τέλους πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν ἄλλων τοῦ Νικηφόρου διατάξεων ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων.

Αἱ περὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἀναδιοργανώσεως καὶ ἐξασφαλίσεως τοῦ κράτους φροντίδες τοῦ Νικηφόρου διεκόπτοντο συνεχῶς σχεδὸν ὑπὸ τῶν ἀγώνων οὓς ἠναγκάζετο νὰ διεξάγῃ πρὸς τοὺς ἐξωτερικοὺς πολεμίους, τοὺς Μωαμεθανοὺς καὶ τοὺς Βουλγάρους. Ἱστορήσαμεν ἤδη τὰς περιπετείας τῶν κατὰ τὰ πρῶτα τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔτη πολέμων πρὸς τοὺς Μωαμεθανούς. Ἅμα δὲ ἀπαλλαγεὶς τῶν ἐχθρῶν τούτων ἐδέησε νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν εἰς τοὺς Βουλγάρους. Οἱ Βούλγαροι, ὠφεληθέντες ἐκ τῆς παραλυσίας εἰς ἣν περιέστη τὸ κράτος ἐπὶ τῶν τελευταίων εἴκοσι καὶ πέντε ἐνιαυτῶν, ἀνέκυψαν ἐκ τῆς ταπεινώσεως εἰς ἣν εἶχε καθυποβάλει αὐτοὺς ὁ Κωνσταντῖνος Ε΄ καὶ ἀπέβησαν πάλιν ἐπικίνδυνοι ὑπὸ τὸν νέον αὐτῶν ἡγεμόνα Κροῦμμον, ὅστις ἦρχεν οὐ μόνον τῶν ἐντεῦθεν τοῦ Ἴστρου Βουλγάρων ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν Οὐγγαρίᾳ καὶ Τρανσυλβανίᾳ κατασταθέντων. Ὅθεν ἔτι ἀπὸ τοῦ 807 ἠναγκάσθη ὁ Νικηφόρος νὰ στρατεύσῃ κατ' αὐτῶν καὶ εἶχεν ἤδη καταλάβει τὴν Ἀδριανούπολιν, ὅτε μαθὼν ὅτι σπουδαία κατ' αὐτοῦ ἐσκευωρεῖτο συνωμοσία ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπέστρεψεν εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἀναθεὶς τὴν ἡγεμονίαν τοῦ στρατοῦ εἰς τὸν σπαθάριον Βαρδάνιον τὸν Ἀνεμᾶν, ὅστις ὅμως, ὡς φαίνεται, δὲν ἐνέβαλεν εἰς τὴν χώραν τῶν πολεμίων ἀλλ' ἠρκέσθη ν' ἀσφαλίσῃ ὅσον ἔνεστι τὰ μεθόρια. Τὴν συνωμοσίαν ἐκείνην, ἥτις προληφθεῖσα κατὰ τὸ 807 ἀνέθορε κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, καὶ πάλιν περιεστάλη διὰ τῆς συλλήψεως καὶ τῆς τιμωρίας τῶν ἐνόχων, ὑπεκίνει ἡ μοναχικὴ φατρία. Ὁ Νικηφόρος δὲν ἐπέβαλε μὲν

χεῖρα εἰς τὰ ὑπὸ τῆς ἑβδόμης οἰκουμενικῆς συνόδου περὶ ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων θεσπισθέντα ἀλλ' ἐπέμενεν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν ὅλων τῶν λοιπῶν νέων θεσμῶν, τους οποίους εἰς πολλὰ συνεπλήρωσε καὶ ἀνέπτυξεν· ἐξαιρέτως δὲ ἠσπάσθη τὴν αρχὴν τῆς ανεξιθρησκίας ἐπιτρέψας πᾶσαν ἄνεσιν καὶ ἐλευθερίαν συζητήσεως εἴς τε τοὺς ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν 'Ασίᾳ Παυλιανίτας καὶ εἰς ὅλους ὅσοι ἐπέμενον πρεσβεύοντες τὰ ὁρισθέντα παρὰ τῆς εἰκονομαχικῆς συνόδου τοῦ 754. Ταῦτα πάντα ἠρέθιζον τοὺς μοναχοὺς ἰδίως, οἵτινες δὲν ἔπαυσαν διενεργοῦντες τὴν καταστροφὴν τοῦ Νικηφόρου. 'Εν ἔτει δὲ 810 εἷς ἐξ αὐτῶν δὲν ἐδίστασε νὰ καταφύγῃ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν δολοφονίαν ἵνα ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ. ἂν καὶ δὲν ἐπρόφθασε νὰ ἐκτελέσῃ τὸ κακούργημα, συλληφθεὶς ἀφοῦ ἐπλήγωσε δύο τῶν περὶ τὸν βασιλέα ἀνδρῶν. Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι τοῦ ἀδιακόπου τούτου κατὰ τοῦ Νικηφόρου πολέμου μετεῖχον καί τινες τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχόντων· αἱ αὐστηραὶ οἰκονομικαὶ τοῦ βασιλέως διατάξεις ἦτο φυσικώτατον νὰ προσβάλωσι ποικίλα συμφέροντα. 'Αλλ' οἱ κύριοι αὐτοῦ ἀντίπαλοι ἦσαν οι μοναχοί, τῶν ὁποίων τὰ πάθη ἐπενόησαν πρὸς τοῖς ἄλλοις τὰς φοβερὰς ὕβρεις καὶ συκοφαντίας τὰς περισωθείσας εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους καὶ τοῦ Κεδρηνοῦ. Καὶ ὅμως ἀμφότεροι οὗτοι οἱ χρονογράφοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διαστρέψωσι τὰς ὀργανικὰς τοῦ Νικηφόρου διατάξεις ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἡ ἀμερόληπτος καὶ δικαία τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἱστορία νὰ μὴ διακρίνῃ ἐν αὐταῖς τὸ μεγαλεπήβολον καὶ ἐλευθέριον τοῦ Νικηφόρου πνεῦμα· δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀποκρύψωσιν ὅτι οἱ ἀντίπαλοι αυτοῦ κατήντησαν νὰ ἐπιβουλεύσωσι τὴν ζωὴν αὐτοῦ διὰ δολοφόνου φέροντος τὸ μοναχικὸν σχῆμα· δὲν ἠδυνήθησαν νὰ παραμορφώσωσι τὰ πράγματα εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ καταφαίνεται ἀριδήλως ἡ εὐγενὴς τοῦ ἡγεμόνος φ[illegible]λανθρωπία. Τῷ ὄντι ὁ μὲν δολοφόνος ἐκεῖνος συ[illegible] κλε[illegible]ν φρενοκομείῳ ὡς

'Ο Κροῦμμος
(Εἰκὼν κατὰ φαντασίαν Β. 'Αντωνωφ)

παράφρων· οὐδεὶς δὲ τῶν ἐν ἔτει 807 φωραθέντων ἐνόχων ὑπεβλήθη εἰς τὴν νενομισμένην θανατικὴν ποινήν, ἀλλὰ πάντες ὑπέκυψαν εἰς ἐπιεικεστέρας σχετικῶς τιμωρίας.

Ἅμα δὲ περιστείλας τὰς ἐσωτερικὰς ἐκείνας ἀποπείρας πρὸς ἀνατροπὴν τῶν καθεστώτων ὁ Νικηφόρος ἐστράτευσεν αὖθις ἐπὶ τοὺς Βουλγάρους οἵτινες ἀπέβαινον ὁσημέραι αὐθαδέστεροι. Ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 809 ὁ βασιλεὺς εἶχεν ἐκπέμψει ἀξιόλογον χρηματικὸν ποσὸν πρὸς πληρωμὴν τῆς μισθοδοσίας τῶν περὶ τὸν Στρυμόνα ποταμὸν σταθμευόντων ταγμάτων. Ἐνῷ δὲ ἐγίνετο πληρωμή, ἐπιπεσόντες οἱ Βούλγαροι καὶ φονεύσαντες ἱκανοὺς τῶν φρουρούντων τὸ στρατιωτικὸν ταμεῖον, ἀφήρπασαν ἐξ αὐτοῦ 1100 λίτρας χρυσίου, ἤτοι 1.188.000 περίπου δραχμῶν, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἄλλην ἀποσκευήν, μεθ' ὃ ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν Κροῦμμος ἐκυρίευσε, πρὸ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, αἰφνιδίως τὴν Σαρδικὴν ἐντεῦθεν τοῦ Αἵμου κατασφάξας, ἂν πιστεύσωμεν τὸν Θεοφάνην, 6.000 στρατιώτας χωρὶς τοῦ ἄλλου τῶν κατοίκων πλήθους. Ἡ Σαρδικὴ ἡ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων μετονομασθεῖσα Τριαδίτσα, σήμερον δὲ καλουμένη Σόφια, ἀπετέλει πιθανῶς μέρος τοῦ τμήματος τὸ ὁποῖον εἶχεν ἄλλοτε (Κεφ. Ϛ' βιβλ. Θ' τοῦ παρόντος τόμου) παραχωρηθῇ εἰς τοὺς Βουλγάρους· ἀλλὰ φαίνεται ὅτε ἀπεδόθη ὑπ' αὐτῶν, ὅτε τοσοῦτο δεινῶς ἐταπεινώθησαν ἐπὶ Κωνσταντίνου Ε'. Νῦν δέ, ἐπειδὴ ἐκυριεύθη πάλιν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ὁ Νικηφόρος, στρατεύσας ἐπὶ τοὺς πολεμίους τούτους, ἐνέβαλεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας αὐτῶν καὶ ἀπεφάσισε νὰ διαχειμάσῃ αὐτόθι καὶ νὰ ὀχυρώσῃ τὴν Σαρδικήν, ἀναγγείλας ταῦτα εἰς τὴν σύγκλητον. Ἀλλ' οἱ ἀντιμεταρρυθμισταὶ ἠνάγκασαν αὐτὸν πάλιν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Μὴ ἐπιτυχόντες κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος ἐν τῇ βασιλευούσῃ ἀπεφάσισαν νῦν νὰ ῥαδιουργήσωσιν αὐτὸν τὸν στρατόν, καὶ πρὸς τοῦτο ὠφελήθησαν ἐκ διαφόρων περιστάσεων. Τὰ ἐπὶ τοὺς Βουλγάρους ἤδη στρατεύσαντα εὐρωπαϊκὰ τάγματα ἔσῳζον, ὡς φαίνεται, ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Εἰρήνης πνεῦμα πολέμιον τῆς μεταρρυθμίσεως. Τότε δὲ οὐ μόνον εἰς δεινὴν ἐξετέθησαν κακοπάθειαν ἀλλὰ καὶ εἰς αὐστηρὰν καθυπεβλήθησαν πειθαρχίαν ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου, ὅστις πληρώνων τακτικῶς τὴν μισθοδοσίαν αὐτῶν καὶ ἐπαρκῶν εἰς ἁπάσας τὰς ἄλλας χρείας ἐνόμισεν ὅτι δικαιοῦται νὰ διατάξῃ τὴν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰσφορὰν ἁπάσης τῆς λείας τοῦ πολέμου. Προσέτι δὲ εἶχε φανῇ ἀδυσώπητος πρὸς τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ στρατοῦ τῆς Σαρδικῆς, οἵτινες δὲν εἶχον ἐκπληρώσει ἀποχρώντως τὸ καθῆκον αὐτῶν, ὥστε πολλοὶ τῶν ἀξιωματικῶν ἐκείνων, ἐν οἷς καὶ ὁ σπαθάριος τοῦ μηχανικοῦ Εὐθύμιος, ηὐτομόλησαν πρὸς τοὺς πολεμίους. Ὅθεν διὰ τῆς συνδρομῆς ὅλων αὐτῶν τῶν αἰτίων παρεσκευάσθη ἐν τῷ στρατοπέδῳ στάσις, ἣν ὅμως ἀνεκάλυψεν ὁ βασιλεύς, ὅστις τιμωρήσας τοὺς πρωταιτίους ἀνήγγειλεν ἐνταυτῷ τὰ συμβάντα εἰς τὴν σύγκλητον καὶ κατηγόρησε τὸν στρατὸν ἐπισήμως, καὶ δικαίως τῇ ἀληθείᾳ, ὅτι ἕνεκα τῆς ὀλίγης αὐτοῦ προθυμίας καὶ ἀταξίας διεκωλύθη νὰ καταλάβῃ τὴν τοῦ Κρούμμου αὐλήν. Ἀλλὰ τότε πολλοὶ τῶν ἀξιωματικῶν ἀφορῶντες εἰς τὴν δυσμένειαν ταύτην τοῦ βασιλέως καὶ φοβούμενοι μήπως ἡ πρότερον εἰς ὀλίγους περιορισθεῖσα τιμωρία ἐπεκταθῇ καὶ εἰς αὐτοὺς διενήργησαν νέαν καὶ δεινοτέραν τῆς προηγουμένης ἐπιβουλήν, καθ' ἣν ὁ Νικηφόρος ἀνέπτυξε τόλμην καὶ ἀταραξίαν ψυχῆς ἀξιοσημείωτον. Ἦτο ἤδη ἐξώρας καὶ ὁ βασιλεὺς ἐκάθητο εἰς τὴν τράπεζαν, ὅτε ἀνηγγέλθη ὅτι οἱ στρατιῶται διαρρήξαντες τὰς σκηνὰς ἀφηνίασαν· μετ' ὀλίγον δὲ εἶδεν αὐτοὺς περιστοιχίσαντας τὴν βασιλικὴν σκηνὴν καὶ ἤκουσε τὰς ὕβρεις αὐτῶν καὶ τὰς ἀράς, ἀξιούντων ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποφέρωσι πλέον τὴν δυστροπίαν αὐτοῦ καὶ φιλαργυρίαν, διότι αὕτη μάλιστα ἡ τελευταία τῆς φιλαργυρίας κατηγορία ἦτο ἡ συνήθως γινομένη κατὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὅστις ἠγωνίζετο ἅμα μὲν διὰ δικαίας καὶ ἀκριβοῦς τῶν φόρων εἰσπράξεως

ἅμα δὲ διὰ τῆς περὶ τὴν δαπάνην τάξεως καὶ οἰκονομίας νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν οἰκονομικὴν τοῦ κράτους παραλυσίαν. Ὁ Νικηφόρος οὐδένα εἶχε πρόχειρον ἕτερον στρατὸν ἵνα κατατροπώσῃ τοὺς ταραξίας· τὸ πᾶν ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τῆς ἀκαριαίας αὐτοῦ ἀποφάσεως καὶ συνέσεως, καὶ ἡ ἀπόφασις ὑπῆρξεν ὅσον ἔνεστι συνετή. Γινώσκων ὅτι τὸ πλῆθος, ἅμα κατευνασθῇ ἡ πρώτη αὐτοῦ ὁρμή, εὐχερῶς μεταβάλλει γνώμην, διέταξε τοὺς πατρικίους Νικηφόρον καὶ Πέτρον νὰ ὑποσχεθῶσιν εἰς τοὺς ταραξίας τὰ πάντα, προτρέποντες αὐτοὺς μόνον νὰ περιμείνωσι μέχρι τῆς πρωίας. Καὶ οἱ μὲν πλεῖστοι ἡσύχασαν οἱ δὲ πεισματωδέστεροι χωρισθέντες τοῦ λοιποῦ στρατοῦ κατέλαβον παρακείμενόν τινα λόφον. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι ὁ Θεοφάνης ὑβρίζει τοὺς στασιαστὰς ὡς τρισαθλίους, διότι κύριοι ὄντες νὰ καταστρέψωσι τὸν βασιλέα δὲν ἔπραξαν τοῦτο, ἀλλὰ προσανέβησαν εἰς τὸν βουνὸν ἐκεῖνον ἀναβοῶντες τὸ «Κύριε ἐλέησον» ὡς ἂν προέκειτο, λέγει, περὶ σεισμοῦ τινος ἢ ἀνομβρίας. Αἱ ἀρχαὶ τοῦ μοναχοῦ αὐτοῦ χρονογράφου δὲν ἦσαν, ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, πολὺ συντηρητικαί. Ὁ δὲ βασιλεύς, ὠφεληθεὶς ἐκ τῆς νυκτὸς ἐκείνης, καθησύχασεν ἔτι μᾶλλον τὰ πνεύματα δι' ἐπιτηδείων πρὸς πολλοὺς ἀξιωματικοὺς δωρεῶν, καὶ τὴν ἐπιοῦσαν προσελθὼν αὐτὸς ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὄχλων συνεπλήρωσε τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως διὰ νέων ὑποσχέσεων καὶ περιποιήσεων, μεθ' ὅ, καταλιπὼν τὴν ἡγεμονίαν εἰς τὸν πατρίκιον Θεοδόσιον Σαλιβαρᾶν, ἐπέστρεψεν αὐτὸς εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐκεῖ ἀφικόμενος δὲν ἐνόμισεν ὅτι πρέπει νὰ ἀφήσῃ ἀτιμώρητον τὴν πρὸ μικροῦ γενομένην παραβίασιν ὅλων τῶν νόμων τῆς στρατιωτικῆς πειθαρχίας. Ὅθεν προσεκάλεσεν ἀμέσως εἰς τὴν βασιλεύουσαν ἰσχυρὸν ἀπόσπασμα τοῦ ἀσιανοῦ στρατοῦ, εἰς τοῦ ὁποίου τὰ φρονήματα εἶχε πᾶσαν πεποίθησιν, καὶ ἔπειτα διέταξε τὰ κατὰ τῶν Βουλγάρων στρατεύσαντα τάγματα νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ σταθμεύσωσιν εἰς τὸ προάστειον τοῦ ἁγίου Μάμαντος παρὰ τὸν λιμένα τοῦ Κερατίου κόλπου, ἐπὶ τῷ λόγῳ τοῦ νὰ λάβωσι τοὺς μισθοὺς αὐτῶν. Ἅμα ὅμως ἦλθον αὐτόθι, ἀνήγγειλεν εἰς αὐτὰ ὅτι ἡ μισθοδοσία θέλει διανεμηθῇ εἰς Γαλατᾶν καὶ διέταξε νὰ διαπεράσωσι ἐπὶ τούτῳ εἰς τὸ ἕτερον τοῦτο προάστειον ἄνευ ὅπλων. Ἐκεῖ περιεστοιχίσθησαν οἱ ἀπειθεῖς οὗτοι στρατιῶται ὑπὸ τῆς πιστῆς ἀσιανῆς μοίρας καί, ἀφοῦ οἱ πρωταίτιοι ἐτιμωρήθησαν διὰ δαρμῶν καὶ κουρῶν καὶ ἐξοριῶν, οἱ λοιποὶ πάντες διεβιβάσθησαν εἰς Χρυσόπολιν, ὅπου ἀνεγνώσθη βασιλικὸν διάταγμα δι' οὗ διελύοντο καὶ προσεκαλοῦντο νὰ προνοήσωσιν ἕκαστος οἴκοθεν περὶ τῆς ἰδίας συντηρήσεως. Ἕνεκα δὲ ταύτης τῆς συμφορᾶς, λέγει ὁ Θεοφάνης, οἱ παθόντες αὐτὴν προσηγόρευσαν τὸ μεταξὺ Γαλατᾶ καὶ Χρυσοπόλεως πέραμα π ύ ρ ι ν ο ν π ο τ α μ ό ν.

Κατ' αὐτὸ τοῦτο τὸ 809 ἔτος, ἵνα προσοικειωθῇ ὅσον ἔνεστι πλειότερον τὸν στρατόν, ὁ Νικηφόρος προεχειρίσατο τὸν ἐκ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Προκοπίας ἔγγονον Νικήταν, εἰ καὶ παῖδα ἔτι ὄντα, ἡγεμόνα τῶν Ἱ κ α ν ά τ ω ν, οἵτινες ἀπετέλουν κράτιστόν τι σῶμα τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, συγκείμενον καθ' ὁλοκληρίαν ἐκ λογάδων καὶ ἱκανῶν ἀνδρῶν καὶ τούτου ἕνεκεν ἱκανάτων ἐπονομαζομένων. Τῷ δὲ 810 ἐνησχολήθη ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῶν προεκτεθεισῶν στρατιωτικῶν καὶ οἰκονομικῶν αὐτοῦ διατάξεων, ὥστε μόλις τῷ 811 ἐστράτευσεν αὖθις κατὰ τῶν Βουλγάρων. Ἡ ἐπιμονὴ αὐτοῦ εἰς τὸν προκείμενον πόλεμον ἐξηγεῖται εὐκόλως ὅταν ἀναλογισθῶμεν ἔνθεν μὲν τοὺς ἀπὸ τοῦ ἔθνους ἐκείνου καθ' ἑκάστην προαγομένους κινδύνους ἔνθεν δ' ὅτι ἕνεκα τοῦ θανάτου τοῦ Ἀαρούν, τῷ 809, καὶ τῶν ἐμφυλίων διενέξεων, εἰς ἃς ὡς ἐκ τούτου περιεπλάκησαν οἱ Ἄραβες, ὁ Νικηφόρος εἶχεν ἀπαλλαγῇ πάσης ἀπὸ τοῦ μέρους

τούτου μερίμνης. Ὅθεν διέταξε πάνδημον στρατολογίαν κατὰ τῶν Βουλγάρων ὑποχρεώσας καὶ τῶν. πενήτων πολλοὺς ν' ἀπέλθωσιν ἐκτάκτως εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην «ἰδίοις ὀψωνίοις, λέγει ὁ Θεοφάνης, σφενδόναις καὶ ῥάβδοις ὡπλισμένους», ὅπερ δὲν δύναται νὰ σημαίνῃ ἄλλο εἰμὴ ὅτι εἰς τὴν ἔκτακτον ταύτην στρατείαν ἐκλήθησαν καὶ ἐκ τῶν ἀπορωτέρων ὅσοι ἠδύναντο νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τὴν ἰδίαν συντήρησιν καὶ ὅπλισιν ὡς ψιλοὶ στρατιῶται. Μετὰ τοῦ πολυαρίθμου λοιπὸν τούτου στρατοῦ ἐνέβαλεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν χώραν τῶν πολεμίων καὶ κατὰ μῆνα Ἰούλιον ἐστρατοπέδευσε περὶ Μαρκέλλαν, ὅτε ὁ καταπτοηθεὶς Κροῦμμος ἐξητήσατο εἰρήνην διὰ πάσης θυσίας. Ἀλλ' οἱ βασιλεῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοσάκις ἠπατήθησαν ὑπὸ τοῦ ἔθνους ἐκείνου

Νόμισμα τοῦ Νικηφόρου παριστάνον τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὸν δεσπότην Σταυράκιον υἱὸν αὐτοῦ

ὥστε ὁ Νικηφόρος δὲν ἐδέχθη τὰς προτάσεις ταύτας καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἐπαγάγῃ τὴν ὁλοσχερῆ, εἰ δυνατόν, καταστροφὴν τοῦ ἀντιπάλου του. Ἐπὶ τούτῳ δὲ προήλασεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Βουλγαρίας ἀναζητῶν τὴν αὐλὴν τοῦ Κρούμμου καὶ μετὰ τριήμερον δυσχερῆ ἐν μηνὶ Ἰουλίῳ πορείαν ἐντὸς χώρας πολλάκις ἑλώδους καὶ ἐρήμου, ἔφθασε τελευταῖον εἰς τὸ μέρος ὅπου ἐστάθμευεν ὁ τῶν Βουλγάρων ἡγεμών, ἐκυρίευσε τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ καὶ εὗρεν ἐν αὐτῷ θησαυροὺς μεγάλους. Ὁ Κροῦμμος διεσώθη μὲν περιῆλθεν ὅμως εἰς τοιαύτην ἀπόγνωσιν ὥστε προέτεινε πάλιν εἰς τὸν Νικηφόρον νὰ εἰρηνεύσῃ παραλαμβάνων οὐ μόνον τὴν λείαν ὅσην συνέλεξεν ἀλλὰ καὶ εἴ τι ἄλλο ἦν αὐτῷ ἀρεστόν. Τὰ ἐπακολουθήσαντα γεγονότα εἶναι δυσερμήνευτα. Ἡ ἅλωσις τῆς αὐλῆς τοῦ Κρούμμου, ἐξ ἧς οὗτος περιῆλθεν εἰς δεινὴν ἀμηχανίαν καὶ ταπείνωσιν, συνέβη τῇ 20 Ἰουλίου, τῇ δὲ 25 βλέπομεν αἴφνης τὸν Νικηφόρον πολιορκούμενον ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτοῦ καὶ εἰς τὸν ἔσχατον διατελοῦντα κίνδυνον. Πῶς ὁ πρὸ μικροῦ ἀπηλπισμένος Κροῦμμος ἀπέβη ἐντὸς 5 ἡμερῶν φοβερώτατος; Εἶναι ἀληθὲς ὅτι πολλοὶ χριστιανοὶ ἀξιωματικοὶ εἶχον αὐτομολήσει πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων κατά τε τὰς προηγουμένας στρατείας καὶ μικρὸν πρὸ τῆς παρούσης. Οἱ δὲ ἀξιωματικοὶ οὗτοι συνέδραμον αὐτόν, ὡς λέγεται, εἰς τὸ νὰ περιχαρακώσῃ καὶ νὰ διασταυρώσῃ πάσας τὰς διόδους καὶ νὰ καταστήσῃ οὕτω δυσχερεστάτην πᾶσαν ὀπισθοχώρησιν. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ νὰ ἐξηγήσῃ πῶς ὁ Κροῦμμος κατώρθωσεν ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν νὰ συγκροτήσῃ νέαν δύναμιν τοσαύτην ὥστε νὰ μεταβάλῃ καθ' ὁλοκληρίαν τὴν ὄψιν τῶν πραγμάτων. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Νικηφόρος εὑρέθη ἀπροσδοκήτως εἰς δεινὴν ἀμηχανίαν καὶ ὅτι περιχαρακωθεὶς ἀπὸ τὴν προτεραίαν ἀπεφάσισε νὰ περιμένῃ τὴν ἔφοδον τῶν πολεμίων ἵνα ἀποθάνῃ μαχόμενος. Πολλοὶ ἐγκατέλιπον τὸν στρατὸν ἐν τῇ κρισίμῳ ταύτῃ ὥρᾳ διασκορπισθέντες τῇδε κἀκεῖσε· οὐδὲ παρέμειναν ἐν τῷ στρατοπέδῳ εἰμὴ τὰ κράτιστα τῶν ταγμάτων καὶ οἱ ἄριστοι τῶν ἀξιωματικῶν, εἰς οὓς ὁ Νικηφόρος εἶπε καθαρὰ «ὅτι κἂν πτερωτοὶ γενώμεθα μηδεὶς ἐλπίσῃ διαφυγεῖν τὸν ὄλεθρον». Τὴν πρωίαν τῆς 25 οἱ Βούλγαροι ἐπιπεσόντες παρέλαβον σύμμαχον τὸ πῦρ διὰ τῆς ἐμπρήσεως τοῦ περιχαρακώματος δι' οὗ περιεστοιχίζετο τὸ στρατόπεδο· ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐπολέμησαν γενναίως ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὑπέκυψαν. Ὁ Νικηφόρος καὶ πεντήκοντα τῶν

περὶ αὐτὸν μεγιστάνων, ἐν οἷς οὐκ ὀλίγοι πατρίκιοι, οἱ στρατηγοὶ τῶν ἀνατολικῶν καὶ τῆς Θράκης, προσέτι δὲ καὶ πολλοὶ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται ἔπεσον ἡρωικῶς περὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ σημαίαν. Οἱ βάρβαροι ὑπέσχοντο τὸ ζῆν εἰς πάντα ὅστις ἤθελεν ἐξομόσει τὴν χριστιανικὴν πίστιν ἀλλὰ πολλοὶ δὲν ἦσαν, ὡς φαίνεται, οἱ ἀποδεξάμενοι τὴν τοιαύτην σωτηρίαν, πᾶσά τε ἡ τῶν χριστιανῶν καλλονὴ διεφθάρη, λέγει ὁ Θεοφάνης, τά τε ὅπλα πάντα ἀπώλοντο καὶ τὰ τῆς βασιλείας σκεύη.

Νόμισμα τοῦ Σταυρακίου

Ἐν τούτοις κατὰ τὴν ὀλεθρίαν ταύτην συμφορὰν δὲν κατεστράφη ὁλόκληρος ὁ στρατός· τοῦ ἀγῶνος μετέσχε καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Νικηφόρου Σταυράκιος, ὅστις καίτοι πληγωθεὶς βαρέως ἠδυνήθη νὰ διαφύγῃ μετ' ἀξιολόγου μοίρας εἰς Ἀδριανούπολιν. Πιθανῶς ἐπὶ τῇ πρώτῃ ἀγγελίᾳ τῆς καταστροφῆς τοῦ χριστιανικοῦ στρατοῦ τινὲς τῶν παρόδων ἐγκατελείφθησαν ὑπὸ τῶν φρουρῶν αὐτῶν ἐπειγομένων νὰ συμμετάσχωσι τῆς λείας· καὶ ἠδυνήθη οὕτω νὰ διέλθῃ ἡ μοῖρα ἐκείνη. Ἅμα ἀφικόμενος εἰς Ἀδριανούπολιν ὁ Σταυράκιος, τὸν ὁποῖον ὁ πατὴρ εἶχε παραλάβει πρὸ καιροῦ ὡς συμβασιλέα, ἀνηγορεύθη ὑπὸ τοῦ περισωθέντος στρατοῦ εἰ καὶ ὀλίγας παρέχων ἐλπίδας ὅτι θέλει ἐπιζήσει ἕνεκα τοῦ τραύματος αὐτοῦ. Περὶ τοῦ Σταυρακίου οἱ χρονογράφοι λέγουσιν ὅσα καὶ περὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, προστιθέμενοι ὅτι ἦτο ἀσθενὴς τό τε σῶμα καὶ τὸν νοῦν. Μὴ δυνάμενοι ἕνεκα τοῦ προώρου αὐτοῦ θανάτου νὰ κρίνωμεν μέχρι τίνος αἱ περὶ τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ κατηγορίαι ἦσαν ἀληθεῖς, τοῦτο μόνον παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ ἀπόφασις τοῦ Νικηφόρου νὰ παραλάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ ἐν τῇ ἐπικινδύνῳ ταύτῃ στρατείᾳ τὸν μόνον υἱὸν τὸν ὁποῖον εἶχε καὶ ἡ ἀνδρεία μεθ' ἧς ἠγωνίσθη ὁ νέος οὗτος δὲν συντελοῦσιν εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι τὰς κατηγορίας ἐκείνας πιθανωτέρας τῶν προηγουμένων. Ὁ νέος βασιλεὺς ἦλθεν ἐπὶ φορείου εἰς Κωνσταντινούπολιν, κακῶς ἔχων ἐκ τοῦ τραύματος καὶ οὐδὲν ἧττον ἀδιακόπως ὑπὸ τῶν χρονογράφων ὑβριζόμενος. Λέγεται λοιπὸν ὅτι εἶχε τὴν δεινὴν φιλαργυρίαν τοῦ πατρός, ἂν καὶ δὲν ἔλαβε τὸν καιρὸν νὰ ἀποδείξῃ τὴν φιλαργυρίαν ταύτην, διότι τὸ μόνον πρὸς ἀπόδειξιν αὐτῆς θρυλούμενον, ὅτι ὁ πατριάρχης Νικηφόρος συνεβούλευσεν αὐτῷ νὰ περιποιηθῇ διὰ χρηματικῶν δωρεῶν τοὺς πολιτικοὺς καὶ κληρικοὺς μεγιστᾶνας, ὅσων ὁ πατὴρ αὐτοῦ εἶχε τιμωρήσει τὰς καταχρήσεις, ὁ δὲ δὲν ἀπεφάσισε νὰ δαπανήσῃ πρὸς τοῦτο εἰμὴ τρία τάλαντα, ἤτοι 300 λίτρας χρυσίου, ἤτοι 314.000 περίπου δραχμῶν, οὐδὲν ἄλλο μαρτυρεῖ, καὶ ἂν τὸ γεγονὸς ὑποτεθῇ ἀληθές, εἰμὴ ὅτι ὁ νέος βασιλεὺς ἐνόμιζε δικαίας τὰς ἐπιβληθείσας τιμωρίας καὶ ἄτοπον πλειοτέραν ἀποζημίωσιν ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου. Λέγεται πρὸς τούτοις ὅτι δὲν ἔπαυσεν ὑβρίζων τόν τε μάγιστρον τοῦ παλατίου, ἤτοι ἐπιμελητὴν τῶν ἀνακτόρων, Θεόκτιστον, καὶ τὸν ἀρχηγὸν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς Στέφανον, οἵτινες πρῶτοι εἶχον ἀναγορεύσει αὐτὸν βασιλέα ἐν Ἀδριανουπόλει, καὶ τὸν ἐπ' ἀδελφῇ Προκοπίᾳ γαμβρὸν Μιχαὴλ τὸν Κουροπαλάτην, ὅστις μετασχὼν τῆς τελευταίας ἐκστρατείας καὶ ἀβλαβὴς ἐκεῖθεν περισωθεὶς ἦτο ἐν τῇ πιθανῇ περιπτώσει τοῦ θανάτου τοῦ Σταυρακίου ὁ φυσικὸς τῆς βασιλείας διάδοχος. Διότι τὸν Σταυράκιον εἶχε μὲν νυμφεύσει πρὸ τριῶν καὶ ἡμίσεος ἐτῶν ὁ Νικηφόρος μετὰ συγγενοῦς τινος τῆς Εἰρήνης, ὀνόματι Θεοφανοῦς, ἥτις εἶναι ἡ δευτέρα Ἀθηναία ἡ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἐν τῷ βραχεῖ διαστήματι ἐτῶν τεσσαράκοντα, ἀναβιβασθεῖσα εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως· ἀλλ' ἐκ τοῦ γάμου τούτου δὲν εἶχε γεννηθῇ τέκνον. Λέγεται δ' ὡσαύτως ὅτι ὁ Σταυράκιος ἐπεχεί-

ρησε νὰ τυφλώσῃ τὸν γαμβρὸν αὐτοῦ Μιχαήλ, ὅτι ἤθελε νὰ περιποιήσῃ τὴν ἀρχὴν εἰς τὴν Θεοφανώ, ὅτι ἐν ἀποτυχίᾳ τούτου ἡτοιμάζετο ν' ἀνακηρύξῃ δημοκρατίαν καὶ ἄλλα παραπλήσια. Τὸ δὲ πιθανώτερον εἶναι ὅτι καὶ ὁ Σταυράκιος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἔβλεπον ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιζήσῃ· καὶ ὁ μὲν Σταυράκιος, ἕνεκα τῆς στοργῆς αὐτοῦ πρὸς τὴν Θεοφανώ, ἐπεθύμει νὰ διαβιβάσῃ εἰς αὐτὴν τὴν βασιλείαν ὁ δὲ πατριάρχης Νικηφόρος καὶ ὁ δομέστικος τῶν σχολῶν Στέφανος καὶ ὁ μάγιστρος Θεόκτιστος ὑπελάμβανον ἐπισφαλὲς νὰ παραδοθῇ ἡ βασιλεία εἰς χεῖρας γυναικὸς κατὰ τοὺς κρισίμους ἐκείνους καιρούς, μάλιστα μετὰ τὸ ὀλέθριον προηγούμενον τῆς Εἰρήνης. Ὅθεν συνεφωνήθη ν' ἀναγορεύσωσι τὸν Κουροπαλάτην Μιχαήλ. Καί, ἐπειδὴ περὶ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου ἡ κατάστασις τῆς ὑγείας τοῦ Σταυρακίου ἐχειροτέρευσε τοσοῦτον ὥστε δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιμελῆται τῶν δημοσίων πραγμάτων, ἀπεφάσισαν ν' ἀνακηρύξωσιν ἄνευ ἀναβολῆς τὸν Μιχαήλ, ὅπερ καὶ ἔπραξαν τῇ 2 Ὀκτωβρίου, ὅτε ὁ Σταυράκιος μετὰ δίμηνον περίπου βασιλείαν ἔλαβε τὸ μοναχικὸν σχῆμα καὶ ἀπῆλθεν εἰς μονήν τινα ἐν ᾗ ἀπεβίωσε μετ' ὀλίγον τῇ 12 Ἰανουαρίου 812. Ἐμόνασε δὲ ἔκτοτε καὶ ἡ χήρα αὐτοῦ Θεοφανώ. Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν ἐπὶ μικρὸν εἰς τὸν βασιλέα Νικηφόρον, ὃν κατελίπομεν πεσόντα ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης τῇ 25 Ἰουλίου 811.

Ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Κροῦμμος ἐκκόψας τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐκρέμασεν ἐπὶ ξύλου ἱκανὰς ἡμέρας, ἐπιδεικνύων τὸ τρόπαιον εἴς τε τοὺς ὑπηκόους καὶ τοὺς συμμάχους καὶ τοὺς αἰχμαλώτους, μετὰ δὲ ταῦτα λαβὼν αὐτὴν ἐγύμνωσε τὸ ὀστοῦν, ἐνέδυσεν ἀργυρίῳ καὶ ἔπινεν ἀγερώχως ἐν τῷ ποτηρίῳ ἐκείνῳ, συνεστιάζων τοὺς περὶ αὐτὸν ἄρχοντας Βουλγάρους τε καὶ Σλαύους. Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος ἀνδρὸς ὅστις διαγαγὼν τὸ πλεῖστον τῆς ζωῆς ἐν πολιτικαῖς ὑπηρεσίαις δὲν ἐδίστασεν ἔπειτα ὡς βασιλεὺς νὰ ἐκτεθῇ εἰς τοὺς ἐσχάτους τῶν κινδύνων καὶ νὰ λάβῃ τὸν ἔντιμον τοῦ στρατιώτου θάνατον. Πολλάκις κατεδείξαμεν τὴν κατ' αὐτοῦ δεινὴν τῶν χρονογράφων καταφοράν· ἰδίως ἐπεσώρευσαν κατ' αὐτοῦ τὰς φοβερωτέρας τῶν ὕβρεων ἕνεκα τῆς φιλοχρηματίας, ἣν ἀπέδιδον αὐτῷ ὀνομάσαντες τὸν ἄνδρα νέον Ἀχαὰβ καὶ Φαλάριδος καὶ Μίδου ἀπληστότερον· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἀσεβείᾳ αὐτὸν ἐστιγμάτισαν καὶ ἐπὶ ποικίλῃ ἄλλῃ κακουργίᾳ καὶ ἐπὶ ἀσελγείᾳ ἐσχάτῃ. Τὸ δὲ παραδοξότερον καὶ αὐτοὶ οἱ νεώτεροι παρέστησαν τὸν ἄνθρωπον ὡς ἀλλόκοτόν τι τέρας, καὶ τοῦτο οὐ μόνον οἱ καθολικοὶ ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ διαμαρτυρόμενος Γίββων, ὅστις κατὰ γράμμα ἀποδεξάμενος τὰς ἐμπαθεῖς φλυαρίας τοῦ Θεοφάνους καὶ τοῦ Κεδρηνοῦ βεβαιοῖ ὅτι ὑπῆρξαν μὲν ἴσως εἰς τὸν κόσμον τύραννοι ἀγριώτεροι τοῦ Νικηφόρου οὐδένα ὅμως ἀπεστράφη δημοτελέστερον ὁ λαός· ὅτι τρεῖς κακίαι μυσαραὶ ἐμόλυνον τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ, ἡ ὑποκρισία, ἡ ἀγνωμοσύνη, ἡ πλεονεξία· ὅτι οὐδεμίαν εἶχεν ἱκανότητα ἐπιτηδείαν ν' ἀναπληρώσῃ τὴν ἔλλειψιν τῆς ἀρετῆς καὶ οὐδὲν κοινωνικὸν προτέρημα ἐπιτήδειον ν' ἀναπληρώσῃ τὴν ἔλλειψιν τῆς ἱκανότητος· ὅτι διετέλεσεν ἀδέξιος καὶ δυστυχὴς ἐν πολέμοις καὶ ὅτι ὁ θάνατος αὐτοῦ ἐλογίσθη τηλικοῦτον εὐτύχημα ὥστε ἀντεζύγισεν ἐν τῇ κοινῇ γνώμῃ τὴν ἀπώλειαν ὁλοκλήρου τοῦ στρατοῦ. Ταύτην τοῦ μεγάλου ἄγγλου ἱστορικοῦ τὴν κρίσιν διερχόμενος ὁ ἀναγνώστης καὶ ἀντιπαραβάλλων πρὸς τὴν παρ' ἡμῶν γενομένην ἐκτίμησιν τῶν πραγμάτων θέλει ἀπορήσει ἐπὶ τῇ τοσαύτῃ διαφωνίᾳ καὶ ὑποθέσει ἴσως ὅτι ἑτέρας εἴχομεν ὑπ' ὄψιν πηγάς· ὄχι τῇ ἀληθείᾳ. Δυστυχῶς αἱ πηγαὶ ἡμῶν εἶναι αἱ αὐταί, διότι, καθὼς πολλάκις εἴπομεν, πάντες οἱ ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως γράψαντες σύγχρονοι συγγραφεῖς ἠφανίσθησαν, περιεσώθησαν δὲ μόνον οἱ ἀντίπαλοι τῆς μεγάλης ἐκείνης μεταβολῆς. Μαρτυρίας λοιπὸν ἑτέρας, μάλιστα ἐπὶ τῆς προκειμένης βασιλείας, δὲν

εἴχομεν. Ἀλλ' ὁ Γίββων περιῆλθεν εἰς τὰ ἀντίθετα ἐκεῖνα συμπεράσματα, τὸ μὲν διότι οὐδεμίαν εἶχεν εἴδησιν περὶ τῆς μεταρρυθμίσεως, ἧς ὁ Νικηφόρος ἐγένετο εἷς τῶν κυριωτάτων λειτουργῶν, τὸ δὲ διότι περιφρονῶν ἐν γένει τοὺς μεσαιωνικοὺς ἡμῶν χρόνους ἀπεδέχετο πᾶσαν κατ' αὐτῶν κατηγορίαν, καὶ ἐπὶ πᾶσι διότι ἕνεκα τούτων πάντων δὲν ἐφρόντισε νὰ ἐξετάσῃ ἀκριβῶς οὔτε τοὺς λόγους τῆς δυσμενοῦς πρὸς αὐτὸν διαθέσεως τῶν σῳζομένων χρονογράφων οὔτε τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τῶν ἀποδιδομένων αὐτῷ πράξεων, ἀνεξαρτήτως τῆς κρίσεως ἣν περὶ αὐτῶν ἐξήνεγκον οἱ χρονογράφοι ἐκεῖνοι. Ἐπὶ ὑποκρισίᾳ κατηγορήθη ὁ Νικηφόρος κυρίως ἕνεκα τῆς θλίψεως ἣν ἔδειξε διὰ τὴν τύφλωσιν τοῦ Βαρδανίου, διαπραχθεῖσαν ἐν τούτοις, ὡς βεβαιοῦσι, κατ' εἰσήγησιν αὐτοῦ. Ἐπὶ ἀγνωμοσύνῃ δὲ διότι ἐφαρμάκευσε πολλοὺς ἐξ ἐκείνων οἵτινες συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ λάβῃ τὴν βασιλείαν. Τὸ τελευταῖον τοῦτο λέγεται, καθὰ προείπομεν, ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους ἁπλῶς ὡς ᾀδόμενον (ὥς φασι). Οἱ δὲ πολὺ μεταγενέστεροι Κεδρηνὸς καὶ Ζωναρᾶς ἱστοροῦντες τὸ πρᾶγμα ὡς βέβαιον ἀποδεικνύουσι μόνον τὸ μῖσος ὅπερ εἶχον κατὰ τοῦ ἀνδρός, καὶ δι' ὃ δὲν καθίστανται τῇ ἀληθείᾳ πολὺ μᾶλλον ἀξιόπιστοι. Περὶ δὲ τῆς πρώτης αἰτιάσεως διὰ μακροῦ λαλήσαντες ἐν οἰκείῳ τόπῳ ἐνταῦθα παρατηροῦμεν μόνον ὅτι ἤθελεν εἶναι ἄδικον νὰ παραδεχθῶμεν ἀδιστάκτως τὰ γεγονότα ὅπως ἐκτίθενται ὑπὸ χρονογράφων ἐμπαθῶν καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν νὰ στιγματίσωμεν ὁλόκληρον τοῦ βασιλέως τὸν χαρακτῆρα. Μήπως ὁ Θεοφάνης δὲν συλλαμβάνεται ἐπανειλημμένως ἐπ' αὐτοφώρῳ ψευδόμενος περὶ Νικηφόρου; Εἴδομεν ὅτι λέγει αὐτὸν δημεύσαντα τὴν περιουσίαν τοῦ Βαρδανίου, ἐνῷ ἡ ἐκ προστάγματος τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου συγγραφεῖσα χρονογραφία ρητῶς ἀναιρεῖ τὴν κατηγορίαν ταύτην. Ἀλλ' ὁ Θεοφάνης λέγει πρὸς τούτοις ὅτι ὁ Νικηφόρος διέζευξε τὴν ἀθηναίαν Θεοφανὼ ἀπὸ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, ἵνα δώσῃ αὐτὴν εἰς τὸν Σταυράκιον. Ἐν τούτοις ὁ γάμος τοῦ Σταυρακίου ἐτελέσθη κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 807, κατὰ δὲ Ἰανουάριον τοῦ 809, ἤτοι μετὰ ἓν ἔτος καὶ πλέον, συνεκροτήθη ἡ πολυθρύλητος ἐκείνη σύνοδος ἡ διὰ μακρῶν ἐξετάσασα τὰ τοῦ διαζυγίου τοῦ Κωνσταντίνου Ϛ' καὶ ἐν ᾗ οὐδὲν ἀναφέρεται ρηθὲν περὶ τῆς παρανομίας τοῦ γάμου τοῦ Σταυρακίου. Εἶναι δυνατὸν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Θεόδωρος ὁ Στουδίτης καὶ οἱ περὶ αὐτόν, οἱ τοσαῦτα κατακραυγάσαντες κατ τοῦ διαζυγίου τοῦ Κωνσταντίνου, οὐδὲ λέξιν ἤθελον εἴπει περὶ τοῦ διαζυγίου τῆς Θεοφανοῦς, ἐὰν ἀληθῶς τοῦτο συνέβαινεν; Ἢ τίνος πίστεως ἄξιος εἶναι ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ Θεοφάνης, ὅστις, ἐπειδὴ ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ὁ Νικηφόρος πεσὼν ἐκ τοῦ ἵππου συνέτριψε τὸν δεξιὸν πόδα, ἀναγγέλλει τὸ γεγονὸς τοῦτο χαρμοσύνως εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεὰς καὶ ἀποδίδει αὐτὸ εἰς τὴν θείαν πρόνοιαν (¹);

Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον ἐνταῦθα εἶναι ἂν ἁπλῇ τῷ ὄντι πλεονεξία καὶ χρηματικὴ ἀπληστία ὑπηγόρευσε τὰς ἀκριβέστερον ὁπωσοῦν γνωστὰς κυβερνητικὰς τοῦ Νικηφόρου πράξεις. Ὁ ἐπὶ τῶν δούλων φόρος, ἡ σύστασις τῆς ναυτικῆς τραπέζης, ἡ φορολογία τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων, ὁ περιορισμὸς τῶν εἰς τὰ μοναστήρια, εἰς τὰς ἐκκλησίας, εἰς τὰς ἐπισκοπὰς ἀφιερωμάτων, ἡ αὐστηρὰ ἐν τῇ διοικήσει οἰκονομία, εἶναι διατάξεις αἵτινες ἤθελον τιμήσει τὸν ἄριστον τῶν βασιλέων. Ἂν οἱ χρονογράφοι ἔχουσι τὴν ἀνοησίαν ν' ἀναφέρωσιν αὐτὰς καὶ νὰ χαρακτηρίζωσιν ὡς ἄλλας πληγὰς τοῦ Φαραώ, εἰς ἡμᾶς δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μὴ διακρίνωμεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν ἀλήθειαν

(¹) Ἀλλ' οἱ χρονογράφοι Θεοφάνης καὶ Ζωναρᾶς κατηγοροῦσι κατὰ τοῦ Νικηφόρου καὶ ἄλλην αἰσχρὰν πρᾶξιν, ὅτι δύο παρθένους ὡραίας ἐξ Ἀθηνῶν τῆς ἀκολουθίας τῆς Θεοφανοῦς ἠτίμασε κατὰ τοὺς γάμους τοῦ Σταυρακίου καὶ τῆς Θεοφανοῦς.

καὶ νὰ μὴ ἀποδώσωμεν τὴν ὀφειλομένην εἰς τὰς ἀγαθὰς τοῦ Νικηφόρου διαθέσεις δικαιοσύνην. Ὁ Σλόσσερ, ὅστις ἐξήτασεν ἐπιμελέστερον ταῦτα πάντα, ἐξήνεγκεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου κρίσιν ὅλως ἀλλοίαν τῆς τοῦ Γίββωνος καὶ βεβαίως ὀρθοτέραν. Ἀλλὰ τὸ περίεργον εἶναι ὅτι ἐκ τῶν ἀρχαίων χρονογράφων ὁ Θεοστήρικτος, ὅστις ἔζη ἐπὶ τοῦ μετ' ὀλίγον βασιλεύσαντος Λέοντος Ε΄, λέγει περὶ τοῦ Νικηφόρου ὅτι ἦτο ὀρθόδοξος, εὐσεβέστατος, φιλόπτωχος καὶ φιλομόναχος μάλιστα, ἐξ ὧν συνάγεται ὅτι ἡ αὐστηρότης

Ἡ κεφαλὴ τοῦ Νικηφόρου φέρεται πρὸς τὸν Κροῦμμον
(Εἰκὼν κατὰ φαντασίαν Μ. Μπάρτον)

ἣν ὁ βασιλεὺς οὗτος ἔδειξε πρὸς περιστολὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῶν μοναχικῶν καταχρήσεων, πλὴν τῶν ἄλλων, ἐξετιμᾶτο προσηκόντως κ[illegible] ἐκ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ, οὐδὲ ὑπελαμβάνετο ὡς τεκμήριον φιλοχρηματίας καὶ κακοβουλίας.

Ἐν πολέμοις ὁ Νικηφόρος ἀνεδείχθη μὲν πολλάκις ἀτυχὴς καὶ ἴσως ἐνίοτε ἀδέξιος· ἀλλὰ μὴ λησμονήσωμεν ὅτι δὲν ἦτο στρατιωτικὸς ἐξ ἐπαγγέλματος, ὅτι εὗρε τὸν στρατὸν εἰς τὴν ἐσχάτην παραλυσίαν, ὅτι δὲν ἔλαβε καιρὸν νά τον ἀναδιοργανώσῃ καὶ ὅτι, ἐνῷ ἐπιέζετο ἀκαταπαύστως ὑπὸ ἐξωτερικῶν πολεμίων, οἱ ἐσωτερικοὶ ἀντίπαλοι τῆς μεταρρυθμίσεως ἐπεβούλευον αὐτὸν οὐδὲν ἧττον ἀδιακόπως. Ἐν τῷ μέσῳ τοιούτων περιστάσεων ἔπραξεν ὅ,τι ἦτο δυνατὸν νὰ πράξῃ· ἐν ἔπ[illegible]μενος ὡς ἁπλοῦς στρατιώτης, δὲν ἐφείσθη τῆς ζωῆς οὐδὲ τοῦ ἰδίου υἱοῦ Σταυρακίου, οὐδὲ τοῦ ἰδίου ἐπὶ θυγατρὶ γαμβροῦ Μιχαήλ, οὐδὲ τοῦ ἰδίου ἐγγόνου Νικήτα, καὶ ἐπὶ τέλους ἔπεσεν ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης. Ταῦτα πάντα δὲν ἀποδεικνύουσι βεβαίως ψυχὴν ἀγεννῆ. Ἀλλὰ περὶ τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν σεβασθεὶς τὰ καθιερωθέντα ὑπὸ τῆς ἑβδόμης οἰκουμενικῆς συνόδου καὶ ἀφ' ἑτέρου κυβερνήσας κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν ὑγιεστέρων τῆς μεταρρυθμίσεως ἀρχῶν ὑπῆρξε μετὰ τὸν ἱδρυτὴν αὐτῆς Λέοντα Γ΄ ὁ συνετώτερος καὶ ἴσως ὁ πρακτικώτερος τῶν βασιλέων ὅσοι ἐπεδίωξαν τὴν ἠθικὴν καὶ ὑλικὴν τοῦ κράτους ἀναβίωσιν.

Δυστυχῶς ἡ μεταρρύθμισις προσέβαλλε τοσαῦτα συμφέροντα ὥστε, ἵνα εὐδοκιμήσῃ ὁριστικῶς, ἀπῃτεῖτο ἡ ὑπερτάτη ἀρχὴ νὰ διεξάγηται ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὑπὸ ἀνδρῶν ἐπιτηδείων ἅμα καὶ γενναίων καὶ καρτερικῶν. Ὁ δὲ μετὰ τὴν δίμηνον τοῦ Σταυρακίου βασιλείαν διαδεξάμενος αὐτὸν Μιχαὴλ ὑπῆρξεν ἄνθρωπος ἀσθενεστάτου χαρακτῆρος. Ὁ Μιχαήλ, καταγόμενος ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ῥαγκαβέ, ἀνῆκεν ὡς ἐκ τῶν πατρικῶν αὐτοῦ παραδόσεων εἰς τὴν μερίδα τῶν μᾶλλον ἀποτόμων ὀπαδῶν τῆς θρησκευτικῆς καὶ κοινωνικῆς μεταβολῆς, διότι ὁ πατὴρ αὐτοῦ Θεοφύλακτος ἦτο εἷς τῶν μεγιστάνων οἵτινες, τῷ 780, στασιάσαντες κατὰ τῆς Εἰρήνης, ἐπεχείρησαν ν' ἀναβιβάσωσιν εἰς τὸν θρόνον τὸν υἱὸν τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄ Νικηφόρον· καὶ ἴσως ἕνεκα τῆς ὁμοφροσύνης ἐγένετο γαμβρὸς τοῦ πρὸ μικροῦ ἐν Βουλγαρίᾳ πεσόντος βασιλέως ἐπὶ τῇ θυγατρὶ Προκοπίᾳ. Εἰς τὴν προτίμησιν αὐτοῦ ὑπὸ τῆς νέας ταύτης εἶχον συντελέσει πιθανῶς καὶ ἄλλαι περιστάσεις· διότι ὁ Μιχαὴλ ἦτο ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας καὶ εὐειδής, ὡς φαίνεται, ὢν κατὰ τὸν χρονογράφον, στρογγυλοπρόσωπος, σιτόχρους καὶ ἔχων μέλαιναν τὴν κόμην καὶ μέλαν τὸ γένειον· τὸ δὲ ἐξωτερικὸν τοῦτο κάλλος ἐπεκόσμει ψυχὴν μαλακωτάτην. Ἀλλ' ἂν ἡ ἀσθένεια τοῦ χαρακτῆρος δὲν εἶναι προτέρημα οὐδ' ἐν αὐτῷ τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ ὡς πρὸς τὸν δημόσιον ἄνθρωπον ἀποβαίνει πολλάκις δεινὸν ἐλάττωμα. Ὁ Μιχαήλ, πτοηθεὶς ἐκ τῆς ἰσχυρᾶς κατὰ τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ ἀντιπράξεως τῶν τε μοναχῶν καὶ τοῦ ἱερατείου ἐν γένει καὶ τῶν μεγιστάνων ὅσοι, ἐξοκείλαντες εἰς μυρίας καταχρήσεις ἐπὶ Εἰρήνης, εἶχον τιμωρηθῇ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Νικηφόρου, ἀπηλπίσθη ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ ἐμμείνῃ εἰς τὸ τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου πολίτευμα· καὶ αὐτός, ὁ υἱὸς καὶ γαμβρὸς ἐπιφανῶν τῆς μεταρρυθμίσεως προμάχων, παρέδωκεν αὐτὴν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἐχθίστων αὐτῆς πολεμίων. Τὸ πρῶτον θῦμα τῆς ὀλεθρίας ταύτης συμμορίας ὑπῆρξε τὸ δημόσιον ταμεῖον, τὸ ὁποῖον ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος εἶχε συμπληρώσει μετὰ τοσαύτης ἐπιτηδειότητος καὶ οἰκονομίας. Οἱ ἐν αὐτῷ συλλεγέντες θησαυροὶ διεσκορπίσθησαν (αὐτὴ εἶναι ἡ λέξις ἣν ἐπὶ τοῦ προκειμένου μεταχειρίζεται ἡ ἀνώνυμος περὶ Λέοντος τοῦ ἀρμενίου συγγραφή) ἐντὸς ὀλίγου εἰς τὰς ἐκκλησίας, εἰς τὰ μοναστήρια, εἰς τοὺς ἀσκητάς, εἰς τὸν δῆμον, εἰς τὴν σύγκλητον, εἰς τὸν στρατὸν καὶ εἰς τοὺς μᾶλλον διαβεβοημένους ἐπὶ καταχρήσεσι μεγιστᾶνας, οἵτινες πλὴν τῶν δοθέντων αὐτοῖς χρημάτων ἀνέλαβον καὶ πολλὰ τῶν δικαίως προαφαιρεθέντων ἀπ' αὐτῶν κτημάτων. Εἰς τὸν πατριάρχην ἐχορηγήθησαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς πεντήκοντα λίτραι χρυσίου καὶ εἰς τὸν κλῆρον εἰκοσιπέντε· μετ' οὐ πολὺ δὲ στέψαντος τοῦ Μιχαὴλ τὸν ἴδιον υἱὸν Θεοφύλακτον βασιλέα, ἐδόθησαν εἰς μὲν τὸν κλῆρον 100 λίτραι χρυσίου εἰς δὲ τὸν πατριάρχην εἴκοσι πέντε, ἤτοι ἐν ὅλοις 225.000 περίπου δραχμῶν, παρεκτὸς τῶν πολυτίμων ἐκκλησιαστικῶν ἀφιερωμάτων. Ὁ Θεοφάνης λέγει ὅτι πρὸς τοῖς ἄλλοις κατεπλούτισαν τήν τε χήραν τοῦ Σταυρακίου, μονάσασαν, καὶ τοὺς συγγενεῖς αὐτῆς, ὡσαύτως εἰς μοναστήριον κατακλεισθέντας, ὅπερ δὲν σημαίνει ἄλλο εἰμὴ ὅτι οἱ δυστυχεῖς ἐκεῖνοι ἄνθρωποι ἐχρησίμευσαν ὡς πρόφασις πλουτισμοῦ πολλῶν μοναχῶν. Τελευταῖον, ἵνα ἐξευμενισθῇ ἔτι μᾶλλον ὁ στρατός, ἐδωρήθησαν εἰς τὰς γυναῖκας τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ πεσόντων προσφάτως ἀνδρῶν πέντε τάλαντα, δηλαδὴ κεντηνάρια, χρυσίου, ἤτοι 560.000 περίπου δραχμῶν. Τὰ χρήματα ἐμοιράζοντο ὑπὸ τῆς Προκοπίας· «αὐτὴ γὰρ ἦν διατιθοῦσα πάντα τὰ τῆς βασιλείας», λέγει ὁ Ἀνώνυμος, προσεπιφέρων ὅτι οἱ ὄχλοι ἐμέλισαν ποιήματα καθ' ἕκαστον ἦχον πρὸς εὐφημίαν καὶ πᾶσαν κολακείαν τῆς ἀφειδῶς ὑπὲρ αὐτῶν δαπανώσης ἐκείνης κυβερνήσεως.

Ἀλλ' ἡ μοναχικὴ φατρία δὲν ἤρκεῖτο εἰς τὰ χρήματα ὅσα ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ δημοσίου

ταμείου· ἤθελε ν' ἀνακτήσῃ τὸ ἐπὶ τῆς Εἰρήνης τοσοῦτο μέγα ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀξίωμα αὐτῆς καὶ τὰ συμπαρομαρτοῦντα αὐτῷ κτήματα καὶ ὠφελήματα. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἔδει νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸ πάντων μετὰ τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου. Εἴδομεν ὅτι ὁ καλὸς κἀγαθὸς οὗτος ἀνὴρ εἶχε συμπράξει μετὰ τοῦ προηγουμένου βασιλέως εἰς περιστολὴν τῶν παραλόγων ἀξιώσεων τῆς φατρίας ἐκείνης. Ἴσως ὅμως περὶ τὰ τέλη τῆς τοῦ Νικηφόρου βασιλείας ὁ πατριάρχης, εἴτε ὑπολαμβάνων οἴκοθεν ὑπερβολικὰς τὰς ὑποχρεώσεις εἰς ἃς ὁ βασιλεὺς καθυπέβαλεν οὐ μόνον τὰ μοναστηριακὰ ἀλλὰ καὶ ἐν γένει τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα εἴτε δυσωπούμενος ὑπὸ τῶν παραπόνων τὰ ὁποῖα ἤρχοντο ἕνεκα τούτου πρὸς αὐτὸν παρὰ τῶν πλείστων ἀρχιερέων τοῦ κράτους, εἶχεν ἀρχίσει νὰ διαφωνῇ ὡς πρὸς τὰς διατάξεις ταύτας πρὸς τὸν βασιλέα. Τοὐλάχιστον λέγεται ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νικηφόρου εἶχε συμβουλεύσει τὸν Σταυράκιον νὰ ἐξευμενίσῃ τὸν κλῆρον διὰ ἐπιεικεστέρου πολιτεύματος καὶ ὅτι συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Μιχαήλ, παρὰ τοῦ ὁποίου, ὡς πρὸ ὀλίγου εἴπομεν, ἐπέτυχεν ἱκανὰς χρηματικὰς δωρεὰς ὑπὲρ ἀρχιερέων καὶ μοναχῶν. Τὸ πνεῦμα λοιπὸν τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου ἦτο παρεσκευασμένον εἰς προσεγγισμόν τινα πρὸς τὴν μοναχικὴν φατρίαν· καὶ ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς Μιχαήλ, τὸν ὁποῖον ἡ φατρία ἐκείνη εἶχε κατακυριεύσει, ἐπέμεινε παρὰ τῷ πατριάρχῃ περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ παύσῃ ἡ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐπικρατοῦσα διάστασις, ἐπῆλθεν ἐπὶ τέλους ἡ ζητουμένη συνδιαλλαγή, καθ' ἣν ὅμως ὁ πατριάρχης ὑπεχώρησεν, ὡς μὴ ὤφελε, καθ' ὅλα, ἡ δὲ μοναχικὴ φατρία ἐθριάμβευσε λαμπρῶς. Τῷόντι ὁ πατριάρχης καθήρεσεν αὖθις τὸν ἱερέα Ἰωσήφ, ἀνεκάλεσεν ὅλας τὰς κατὰ τῶν στασιασάντων μοναχῶν ἀποφάσεις αὐτοῦ καὶ ἐζήτησε νὰ ἐξηγήσῃ τὴν προτέραν διαγωγὴν διὰ τοῦ φόβου τὸν ὁποῖον εἶχον ὅ τε προηγούμενος βασιλεὺς καὶ αὐτός, μήπως διὰ πλείονος αὐστηρότητος ἐπέλθωσι μείζονα δεινά· οἱ δὲ μοναχοί, ὧν προΐσταντο πάντοτε ὁ γέρων Πλάτων καὶ ὁ ἡγούμενος τοῦ Στουδίου Θεόδωρος καὶ ὁ ἀδελφὸς τούτου Ἰωσήφ, ἀρχιεπίσκοπος τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ οἵτινες ἀνέκτησαν ἤδη ὅλα αὐτῶν τὰ ἀξιώματα καὶ κτήματα καὶ ὅλην τὴν ἐν τῇ αὐλῇ ἐπιρροήν, ηὐδόκησαν νὰ βεβαιώσωσιν ὅτι λησμονοῦσι τὰ ἐν τῷ μεταξὺ «ὡς ὁμότροπα τοῖς πάλαι ἐπὶ τῶν θεοφόρων πατέρων συμβεβηκόσι καὶ ὡσαύτως οἰκονομικῶς παροραθεῖσι», καὶ ὅτι τούτου ἕνεκα παραχωροῦσιν αὐτὰ «τῷ κυρίῳ τῷ ἐξεταστῇ καὶ ἀποδότῃ τῶν πρακτέων καὶ τῶν ῥητέων».

Ἡ μοναχικὴ φατρία παντοδύναμος ἐντεῦθεν γενομένη ἐτράπη ἤδη καθ' ὅλων ὅσοι δὲν ἠσπάζοντο τὸν καθιερωθέντα ὑπὸ τῆς ἑβδόμης οἰκουμενικῆς συνόδου ὅρον, ἤτοι κατὰ τῶν θερμοτέρων τῆς ὅλης μεταρρυθμίσεως ὀπαδῶν, τοὺς ὁποίους συνέχεε μετὰ τῶν ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀσίᾳ παυλιανιτῶν καὶ τῶν ἄλλων ῥιζικωτέρων αἱρέσεων. Τοσοῦτο δὲ ἴσχυε παρὰ τῷ βασιλεῖ, ὥστε κατέπεισεν αὐτὸν νὰ ἐκδώσῃ διάταγμα δι' οὗ ἐπεβάλλετο κεφαλικὴ τιμωρία καθ' ὅλων τῶν ἑτεροδοξούντων. Κατ' εὐτυχίαν ὑπῆρχον εἰσέτι ἐν τῇ κυβερνήσει ἢ ἐν τῇ συγκλήτῳ μετριοπαθέστεροί τινες καὶ συνετώτεροι ἄνδρες, οἵτινες ἀντέστησαν εἰς τὴν ὀλεθρίαν ταύτην ἀπόφασιν, ἀξιοῦντες ὀρθῶς ὅτι οὔτε ἡ Πολιτεία οὔτε ἡ Ἐκκλησία δικαιοῦνται νὰ καταναγκάζωσι τὰς συνειδήσεις διὰ σωματικῶν ποινῶν· διὰ δὲ τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν ἀνεκλήθη τὸ διάταγμα ἐκεῖνο. Σημειωτέον ὅτι κατὰ Θεοφάνην ἡ πρώτη περὶ θανατικῆς ποινῆς ἀπόφασις εἶχε γίνει «ταῖς Νικηφόρου τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου καὶ ἄλλων εὐσεβῶν εἰσηγήσεσιν». Καὶ ὅμως τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ὁ πατριάρχης ἐνδοὺς ἐπὶ μικρὸν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ἄλλων εὐσεβῶν, δηλαδὴ τῆς μοναχικῆς φατρίας, μετέβαλε μετ' οὐ πολὺ γνώμην, διότι, ἂν ἐπέμενε, δὲν ἐννοοῦμεν πῶς ἤθελε παλινῳδήσει ὁ Μιχαήλ, ὅστις ἐπὶ τοσοῦτον ὑπεδουλώθη εἰς τοὺς ἀντιμεταρρυθμιστὰς ὥστε μετ' ὀλίγον θέλομεν ἴδει αὐτὸν ἐφαρμόζοντα κατὰ

μέρος τὴν πρώτην ἀπόφασιν, καίτοι ἐντελῶς ἀνακληθεῖσαν. Ὑποθέτομεν λοιπὸν ὅτι οἱ συνετοὶ τῆς μεταρρυθμίσεως ὀπαδοὶ κατώρθωσαν πρὸ πάντων νὰ μεταπείσωσι τὸν πατριάρχην καὶ δι' αὐτοῦ ἔπειτα τὸν Μιχαήλ, ἡ δὲ μοναχικὴ φατρία, ἥτις ἀπαύστως περιεστοίχιζε τὸν βασιλέα, ἐπέτυχε βραδύτερον εἴς τινας περιστάσεις τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ποινικοῦ νόμου κατὰ τῶν ἑτεροδοξούντων.

Ἐννοεῖται ὅτι ἡ μοναχικὴ φατρία ἀπεφάσισε συγχρόνως νὰ περιποιηθῇ ὅσον ἔνεστι τόν τε πάπαν καὶ τοὺς Φράγκους, ἂν καὶ ἐπὶ τῶν πρὸς τὸν Νικηφόρον διενέξεων αὐτῆς δὲν εἶχε λάβει παρὰ τῶν ξένων ἐκείνων τὴν ἰσχυρὰν προστασίαν τὴν ὁποίαν ἤλπιζεν. Ἀλλ' ἡ φατρία ἐνόει ὅτι ἐν γένει ὁ πάπας ἦτο πάντοτε πρόθυμος νὰ ὑποστηρίξῃ πάντα ὅστις ἤθελε νὰ καθυποβάλῃ τὴν Πολιτείαν εἰς τὸ τῆς Ἐκκλησίας κράτος, ὅτι οἱ Φράγκοι ἐξηκολούθουν προστατεύοντες τὸν πάπαν καὶ ὅτι τούτου ἕνεκεν ἀμφότεραι αἱ δυνάμεις αὗται ἦσαν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως φυσικοὶ αὐτῆς σύμμαχοι. Εὗρον δὲ καὶ τὸν πατριάρχην Νικηφόρον εἰς τοῦτο πρόθυμον, ἂν ὄχι διὰ τὸν αὐτον λόγον, τοὐλάχιστον διὰ τὴν ἐπιθυμίαν ἣν εἶχε νὰ ἴδῃ ἀποκατασταθεῖσαν τὴν μεταξὺ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας εἰρήνην. Ὅθεν μικρὸν μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν τοῦ Μιχαὴλ ὁ πατριάρχης ἔπεμψε πρὸς τὸν ἀρχιερέα Ῥώμης Λέοντα γράμματα συνοδικά, δι' ὧν διεβίβασε τὸ σύμβολον τῆς πίστεως αὐτοῦ καὶ ἐδικαιολογήθη διότι δὲν ἔπραξε τοῦτο πρότερον ἐπιρρίπτων τὴν εὐθύνην εἰς τὸν προηγουμένως βασιλεύσαντα Νικηφόρον. Συγχρόνως ὁ βασιλεὺς Μιχαὴλ ἀνέφερεν εἰς τὸν αὐτὸν ἀρχιερέα, ὡς εἰς μεσίτην καὶ διαλλακτήν, τὰ περὶ τῆς διενέξεως τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν μοναχῶν καὶ τὰ περὶ τοῦ ἐπιγενομένου συμβιβασμοῦ. Εἰς ταῦτα ὁ πάπας ἀπήντησε κυρῶν μὲν τὰ κατὰ τὴν προκειμένην συνδιαλλαγὴν γενόμενα ἐπαινῶν δὲ τὴν ὀρθοδοξίαν τοῦ πατριάρχου καὶ ἐπαγγελλόμενος τὴν τήρησιν τῆς εἰρήνης πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ἐνταῦθα ὅτι ὁ πάπας δὲν ἐπανῆλθε παντάπασιν εἰς τὰς ἀρχαίας αὐτοῦ ἀπαιτήσεις· δὲν προσέβαλε τὸν τίτλον τοῦ οἰκουμενικοῦ ὃν ἔφερεν ὁ ἡμέτερος πατριάρχης· δὲν ἐκίνησε τὸ ζήτημα τῆς ἀμέσου ἀπὸ τοῦ λαϊκοῦ ἀναρρήσεως τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου, δὲν ἀπήτησε τὴν ἀπόδοσιν τῆς ἀρχαίας δικαιοδοσίας ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ ἐν γένει δὲν ἔφερεν εἰς μέσον τὰς κυριαρχικὰς ἐκείνας ἀξιώσεις, αἵτινες καὶ πρότερον καὶ ἔπειτα ἔμελλον νὰ παραγάγωσι τοσαῦτα σκάνδαλα. Ἡ μετριοπάθεια ἣν καθ' ὅλα ταῦτα ἔδειξεν ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης δὲν ἐξηγεῖται εἰμὴ διὰ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου, ὅστις ἐπιθυμῶν πάντοτε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν παρὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας ἀναγνώρισιν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ αὐτοῦ ἀξιώματος, ἤθελε ν' ἀποφύγῃ πᾶσαν ἀφορμὴν διενέξεων πρὸς τὴν μοναρχίαν ταύτην. Εἴδομεν τῷ ὄντι ὅτι ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ὁ Νικηφόρος εἶχε συνομολογήσει πρὸς τὸν Κάρολον τὸν μέγαν εἰρήνην, δι' ἧς ἐπετράπησαν εἰς τὴν μοναρχίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως αἱ παράλιαι τῆς Ἐνετίας καὶ τῆς Δαλματίας πόλεις καὶ ἡ τῆς κάτω Ἰταλίας κατοχή, διατηροῦντος τοῦ Καρόλου τὰς λοιπὰς αὐτοῦ κατακτήσεις· ἀλλὰ περὶ ἀναγνωρίσεως τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Δύσεως οὐδεὶς ἐγένετο λόγος ἐν τῇ συνθήκῃ ταύτῃ. Μικρὸν ἔπειτα ἐπανελήφθησαν αἱ περὶ Ἐνετίας καὶ Δαλματίας μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Φράγκων διενέξεις καὶ ἱκαναὶ ἐγένοντο ἕνεκα τούτων ἐχθροπραξίαι ἐν τῇ Ἀδριατικῇ θαλάσσῃ, μέχρις οὗ ὁ Νικηφόρος περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔπεμψε τὸν πρέσβυν Ἀρσάφιον πρὸς τὸν κυβερνῶντα τὴν Ἰταλίαν υἱὸν τοῦ Καρόλου Πιπῖνον, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ διαπραγματευθῇ αὖθις περὶ εἰρήνης. Ἔπεμψε δὲ αὐτὸν πρὸς τὸν Πιπῖνον καὶ ὄχι πρὸς τὸν Κάρολον ἵνα ἀποφύγῃ τὸ περὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος ζήτημα. Ὅταν ὁ Ἀρσάφιος ἔφθασεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὁ Πιπῖ-

νος εἶχεν ἀποθάνει, ὁ δὲ Κάρολος καλέσας τὸν νέον πρέσβυν εἰς Γερμανίαν ὑπεδέξατο αὐτὸν φιλικῶς, ὑπέσχετο τὴν ἀπόδοσιν πολλῶν κατακτήσεων καὶ ἐνεχείρισεν αὐτῷ ἐπιστολὴν πρὸς τον Νικηφόρον δι' ἧς ἐπανελάμβανε τὴν περὶ ἀναγνωρίσεως τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος ἐπιθυμίαν, ἀπονέμων πολλάκις τὸ τοῦ ἀδελφοῦ ὄνομα εἰς τὸν βασιλέα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Συναπέστειλε δὲ μετὰ τοῦ Ἀρσαφίου εἰς τὴν βασιλεύουσαν τρεῖς πρέσβεις, οἵτινες ὅμως φθάσαντες ἐν αὐτῇ εὗρον ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενον ἤδη τὸν Μιχαήλ. Εὐτυχεστέραν μεταβολὴν πραγμάτων δὲν ἠδύναντο οὗτοι νὰ ἐπιποθήσωσιν. Ὁ Μιχαήλ, ὅστις ἦτο δοῦλος τῶν γνωστῶν διαθέσεων τῆς μοναχικῆς φατρίας, ἔσπευσε ν' ἀνταποστείλῃ πρὸς τὸν Κάρολον τὸν ἐπίσκοπον Μιχαήλ, τὸν Ἀρσάφιον καὶ τὸν πατρίκιον Θεόγνωστον ἵνα συνομολογήσωσιν ὁριστικὴν εἰρήνην καὶ ἀναγνωρίσωσι τὸ αὐτοκρατορικὸν τοῦ ἡγεμόνος τῆς Δύσεως ἀξίωμα, ζητήσας προσέτι ὡς νύμφην ἐπὶ τῷ υἱῷ αὐτοῦ Θεοφυλάκτῳ μίαν τῶν συγγενῶν τοῦ Καρόλου. Οἱ πρέσβεις εὗρον τὸν Κάρολον εἰς Ἀκουίσγρανον (Aix-la-Chapelle), ἀνεγνώρισαν αὐτὸν ὡς αὐτοκράτορα ἐν τῇ καθεδρικῇ ἐκκλησίᾳ τῆς πόλεως ταύτης καὶ ἀπῆλθον ἔπειτα εἰς Ρώμην ἵνα κυρώσωσι καὶ αὐτόθι τὴν νέαν συμμαχίαν.

Ἡ καθεδρικὴ ἐκκλησία τοῦ Ἀκουισγράνου (συγχωνευθεῖσα ὡς παράρτημα γοτθικοῦ ναοῦ)

Περὶ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἠσχολήθη ὁ Μιχαὴλ κατὰ τοὺς ἐννέα πρώτους μῆνας τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἤτοι ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου 811 μέχρις Ἰουνίου τοῦ 812. Καὶ ὁ ἀναγνώστης ἐρωτᾷ βεβαίως πῶς ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Κροῦμμος μετὰ τὴν ὁλοσχερῆ αὐτοῦ νίκην ἀφῆκε τὸν βασιλέα ἐκεῖνον νὰ μοιράζῃ ἐν ἀνέσει τὰ χρήματα τοῦ δημοσίου ταμείου, νὰ ἐνθρονίζῃ τοὺς μοναχοὺς εἰς τὰ δημόσια πράγματα καὶ νὰ περιποιῆται ἐκ παντὸς τρόπου τὸν πάπαν καὶ τοὺς Φράγκους. Φαίνεται ὅτι ὁ Κροῦμμος διεκωλύθη κατ' ἀρχὰς ἕνεκεν αἰτιῶν τὰς ὁποίας δὲν γνωρίζομεν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐμβάλῃ ἀμέσως ἐντὸς τοῦ κράτους καὶ ὅτι ἔπειτα ἐνόμισε φρονιμώτερον ν' ἀσφαλίσῃ τὰ κεκτημένα πλεονεκτήματα διὰ συνομολογήσεως εἰρήνης. Ὅθεν ὑπέβαλε περὶ τούτου προτάσεις. Ὁποῖαί τινες ἦσαν αἱ προτάσεις αὗται δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς, διότι ὁ Θεοφάνης ὁ λεπτομερέστερον τῶν ἄλλων γράψας περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ οὐδὲν περὶ αὐτῶν λέγει ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Δὲν ἀναφέρει μάλιστα ἐνταῦθα οὔτε ὅτι ἐγένοντο προτάσεις. Ἐπειδὴ ὅμως μετὰ τὴν πρώτην ἐπανάληψιν τῶν ἐχθροπραξιῶν ἱστορεῖ ὅτι ὁ Κροῦμμος ὁ τῶν Βουλγάρων ἀρχηγός, ἐπρεσβεύσατο αὖθις τὰ περὶ τῆς εἰρήνης πρὸς τὸν Μιχαὴλ τὸν βασιλέα, συνάγομεν ἐκ τούτου ὅτι ὁ Βούλγαρος εἶχε καὶ προηγουμένως ἔλθει εἰς διαπραγματεύσεις. Ἐν τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ περιόδῳ ὁ Θεοφάνης ανα-

φέρει καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν προτάσεων τῶν τότε γενομένων. Καὶ ἴσως αἱ αὐταὶ ἢ παραπλήσιαι εἶχον γίνει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τοῦ Κρούμμου ἀλλὰ δὲν μνημονεύομεν αὐτῶν ἐνταῦθα, διότι δὲν εἶναι βέβαιον ἂν καὶ μέχρι τίνος αἱ προηγούμεναι ἦσαν ἀπαράλλακτοι πρὸς τὰς μεταγενεστέρας.

Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι δὲν ἐγένοντο δεκταὶ καὶ ὅτι τῇ 17 Ἰουνίου 812 ὁ Μιχαὴλ ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν ἐμβαλόντων ἤδη εἰς τὴν Θράκην Βουλγάρων, συνοδευθεὶς ὑπὸ τῆς Προκοπίας μέχρι Τσουρουλοῦ, ἥτις κεῖται νοτιοανατολικῶς τῆς Ἀδριανουπόλεως ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἐκεῖθεν εἰς Σηλυβρίαν καὶ Βυζάντιον. Ἀλλὰ διὰ τὴν παρουσίαν τῆς Προκοπίας ἡ ἐκστρατεία ἔβαινεν ὁπωσοῦν βραδέως καὶ ὁ στρατός, ὅστις δυσμενῶς εἶδε τὴν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Νικηφόρου γενομένην εἰς τὰ πράγματα τροπὴν καὶ ἀπέδιδεν αὐτὴν εἰς τὴν βασίλισσαν, ἔτι μᾶλλον δυσηρεστήθη διὰ τὴν ἀξίωσιν ἣν αὕτη ἐπεδείκνυε νὰ ἀναμιγνύεται καὶ εἰς τὰ πολεμικὰ ἐπιχειρήματα. Ὅθεν ἠναγκάσθη ἡ Προκοπία νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκ Τσουρουλοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Κροῦμμος ἐκυρίευσε τὴν Δεβελτόν, πόλιν ἀρχαίαν κειμένην ἐν τῇ ἀνατολικῇ Θράκῃ, μετονομασθεῖσαν βραδύτερον Ζαγορᾶν, ὅπως καὶ σήμερον καλεῖται, καὶ αἰχμαλωτεύσας τοὺς κατοίκους αὐτῆς σὺν τῷ ἐπισκόπῳ μετῴκισεν αὐτοὺς εἰς Βλαχίαν (1). Ἡ περὶ τούτου ἀγγελία ηὔξησε τὴν δυσαρέσκειαν τοῦ στρατοῦ, ὅστις ἀφ' ἧς ὁ Νικηφόρος διέλυσε τὸ πολέμιον τῆς μεταβολῆς μέρος αὐτοῦ συνέκειτο τὸ πλεῖστον ἐξ ὀπαδῶν τῆς μεταρρυθμίσεως, παυλιανιτῶν καὶ εἰκονομάχων, ὡς ἔλεγον αὐτοὺς οἱ ἀντίπαλοι, ὡς ἐκ τούτου δὲ οὐδεμίαν εἶχε συμπάθειαν πρὸς τὰ φρονήματα τοῦ Μιχαὴλ οὐδὲ πεποίθησιν εἰς τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ ἱκανότητα. Τὰ τάγματα τοῦ ὀψικίου καὶ τῶν Θρακησίων ἐτράπησαν εἰς ὕβρεις κατὰ τοῦ βασιλέως, ὅστις, ἀφοῦ κατεσίγασεν αὐτὰ διὰ δωρεῶν καὶ παραινέσεων, ἔπειτα ἀντὶ νὰ προελάσῃ κατὰ τῶν πολεμίων, ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καταλιπὼν τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν εἰς τὴν τύχην αὐτῶν. Τότε τὰ στρατεύματα ἐμιμήθησαν τὸ παράδειγμα τοῦ ἡγεμόνος ὑποχωρήσαντα ἢ διαλυθέντα, πρὸς τοῖς ἄλλοις δὲ καὶ αὐτὰ τὰ τάγματα τῶν στρατιωτικῶν ἀποικιῶν, αἵτινες εἶχον συγκροτηθῆ ἐπὶ Νικηφόρου εἰς τὰς Σκλαβινίας. Ἐντεῦθεν δ' ὠφελούμενοι οἱ Βούλγαροι εὐχερῶς ἐλεηλάτησαν πᾶσαν τὴν χώραν περὶ Ἀγχίαλον καὶ τὸ Κάστρον Προβάτου καὶ Βέροιαν καὶ Νίκαιαν (σημ. Κουλελῆ) καὶ Φιλιππούπολιν καὶ Φιλίππους καὶ Στρυμόνα (τὴν πάλαι Ἀμφίπολιν, νῦν δὲ Κοντέσσαν ἢ Ραντίνναν).

Ὁ Μιχαὴλ ἐπιστρέψας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἠσχολεῖτο ἐν τούτοις εἰς τὸν σωφρονισμὸν τῶν ἀντιδοξούντων, ὅπερ δὲν ἦτο εὔκολον, διότι, κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Θεοφάνους, ὅ τε στρατὸς καὶ οἱ πλεῖστοι κάτοικοι τῆς Θράκης καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπρέσβευον τὰ τῆς μεταρρυθμίσεως, ἀναφανδὸν κατεκραύγαζον κατὰ τῶν εἰκόνων καὶ τῶν μοναχῶν, ἀναφανδὸν ηὐλόγουν τὴν μνήμην τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄, μακαρίζοντες αὐτόν, ὡς κατὰ Βουλγάρων ἀριστεύσαντα δι' ἣν εἶχεν εὐσέβειαν καὶ ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ αὐτῶν εἶχον ἀποφασίσει νὰ καταφύγωσιν εἰς τοὺς υἱοὺς τοῦ μεγάλου ἀνδρός, καίτοι τυφλοὺς ὄντας, καὶ νὰ μεταφέρωσιν αὐτοὺς εἰς τὸ στρατόπεδον ἀπὸ τοῦ ἐν τῇ μεσημβρινῇ ἄκρᾳ τῆς Θρᾳκικῆς χερσονήσου Πανόρμου, ὅπου ἐφρουροῦντο, ὡς γνωρίζομεν. Ὁ Μιχαὴλ σοφὸν διανοηθείς, ὡς ἀξιοῖ ὁ Θεοφάνης, πολλοὺς τῶν νεωτεριστῶν διὰ πληγῶν κατεπτόησεν· ἔπειτα ἐγλωσσοκόπησε μέχρι θανάτου τὸν ἐρημίτην Νικόλαον τὸν ἐξακιονίτην, ὅστις πανδήμως ἠγόρευε κατὰ τῶν εἰκόνων· ἕτερον δέ τινα Νικόλαον ὡσαύτως καλούμενον κατ' ἀρχὰς ὁμόφρονα ἐκείνου ὄντα καὶ μετὰ ταῦτα βεβαιώσαντα

(1) Εἰς τὴν πολλῷ βραδύτερον δηλονότι Βλαχίαν κληθεῖσαν χώραν.

ὅτι μετανοεῖ, περιήγαγεν ἐν θριάμβῳ ἐξομολογούμενον τὰ ἑαυτοῦ ἁμαρτήματα καὶ ἐπὶ τέλους δυσπιστῶν πάλιν κατέκλεισεν εἰς μοναστήριον· ἐξώρισεν ἐνταῦτῷ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως πολλοὺς παυλιανίτας τῆς Θράκης καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, μετέφερε τοὺς ταλαιπώρους υἱοὺς τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄ ἀπὸ Πανόρμου εἰς Ὀφιοῦσσαν μικρὰν τῆς Προποντίδος νῆσον (ἥτις καλεῖται σήμερον Ἀφξία καὶ ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους ἤδη ὠνομάζετο Ἀφουσία) ἵνα φρουρῶνται αὐτόθι ἀσφαλέστερον· καὶ ἐπὶ πᾶσι συγκαλέσας τὰ περιλιπόμενα τοῦ στρατοῦ τάγματα εἰς Μαγναύραν ἐπεχείρησε νὰ σωφρονίσῃ αὐτὰ διὰ θεολογικῶν ἀγορεύσεων καὶ παραινέσεων.

Εἰκὼν ἐκ Μεσημβρίας μὲ ἑλληνικὴν ἐπιγραφὴν
(Μουσεῖον τῆς Σόφιας)

Ἀλλὰ ταῦτα πάντα κατ᾽ οὐδὲν συνετέλουν εἰς τὸ ν᾽ ἀναχαιτίσωσι τοὺς Βουλγάρους, οἵτινες ἐξηκολούθησαν ἀνέτως τὰς ἐν τῇ Θράκῃ καὶ ἐν τῇ Μακεδονίᾳ δῃώσεις ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου μηνὸς μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου. Τότε ὁ Κροῦμμος ἔπεμψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἕνα τῶν περὶ αὐτὸν ἀρχόντων, ὀνόματι Δαργαμηρόν, ὅστις προέτεινε πρὸ πάντων τὴν ἀνανέωσιν τῶν σπονδῶν, αἵτινες ἐγένοντο ἐπὶ Θεοδοσίου Γ΄ τοῦ ἐν ἔτει 716 ἐπ᾽ ὀλίγους μῆνας βασιλεύσαντος (κεφ. ϛ΄ βιβ. Θ΄ τοῦ παρόντος τόμου). Αἱ σπονδαὶ αὗται διελάμβανον, ὡς λέγει ὁ Θεοφάνης, ὅτι τὰ ὅρια τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους θέλουσιν ἄρχεσθαι ἀπὸ Μηλεώνων τῆς Θράκης καὶ ὅτι ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κυβέρνησις θέλει τελεῖ εἰς τὸν ἄρχοντα τῶν Βουλγάρων ἐσθῆτας καὶ κόκκινα δέρματα μέχρι τῆς ἀξίας 30 λιτρῶν χρυσίου κατ᾽ ἔτος, ἤτοι 33.000 περίπου δραχμῶν. Καὶ λέγονται μὲν αἱ συνθῆκαι αὗται συνομολογηθεῖσαι καὶ ἄλλοτε πρὸ μιᾶς περίπου ἑκατονταετηρίδος ἀλλὰ κατὰ πρῶτον νῦν ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν χρονογράφων, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ ὑφ᾽ ἡμῶν ἐμνημονεύθησαν ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Γ΄, εἶναι δὲ καὶ ἀσαφεῖς, διότι δὲν γνωρίζομεν τὴν θέσιν τῶν Μηλεώνων, ἂν καὶ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι διὰ τῶν ὁρίων τούτων ἐθυσιάζετο ἀξιόλογον τῆς Θράκης μέρος, ἀφοῦ ὁ Κροῦμμος, ὁ μέχρι τῆς Μακεδονίας προελάσας, καὶ ἐν ἐσχάτῃ ἀμηχανίᾳ γινώσκων τὸν ἀντίπαλον, ηὐχαριστεῖτο εἰς τοῦτο τὸ σύνορον· ἐπὶ πᾶσιν ἴσως συνωμολογήθησαν τοιαῦται συνθῆκαι ἐπὶ τοῦ ἀθλίου ἐκείνου βασιλέως, ἀλλὰ μικρὸν ἔπειτα διέρρηξαν βεβαίως αὐτὰς οἱ βασιλεῖς τῆς μεταρρυθμίσεως. Ὁπωσδήποτε, τούτων τῶν συμβάσεων τὴν ἀνανέωσιν ἐπρότεινεν ὁ Κροῦμμος, προσθεὶς ὅμως εἰς αὐτὰς νῦν δύο νέους ὅρους· πρῶτον τὴν ἀμοιβαίαν ἀπόδοσιν τῶν

προσφύγων εἴτε πολιτικῶν εἴτε μή· δεύτερον τὴν ὑποχρέωσιν τῶν ἐμπορευομένων ἐν ἑκατέραις ταῖς χώραις νὰ δηλῶσι τὰ παρ' αὐτῶν εἰσκομιζόμενα ἐμπορεύματα εἰς τὰς ἁρμοδίας ἀρχάς, αἵτινες ἔμελλον νὰ ἐξελέγχωσι τὰς δηλώσεις ταύτας καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τοιαύτης δηλώσεως νὰ ἐπιβάλλωσι τὸ πληρωτέον τέλος. Διεμήνυσε δὲ ὁ Κροῦμμος τῷ βασιλεῖ ὅτι, ἂν δὲν σπεύσῃ νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην, θέλει ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς πόλεως Μεσημβρίας. Ὁ βασιλεὺς δὲν ἐνόμισε πρέπον νὰ παραδεχθῇ τὰς προτάσεις ταύτας, κυρίως ἵνα μὴ ἀποδώσῃ τοὺς πρόσφυγας, καὶ κατὰ τοῦτο ἔπραξε καλῶς, ὡς θέλομεν ἐξηγήσει μετ' οὐ πολὺ ἀκριβέστερον· ἀλλ' ὤφειλεν ἀμέσως νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν τῆς Μεσημβρίας, ἣν ἐπολιόρκησεν ὁ Κροῦμμος μεσοῦντος τοῦ Ὀκτωβρίου, ἅμα δηλαδὴ μαθὼν ὅτι αἱ περὶ εἰρήνης προτάσεις αὐτοῦ ἀπεκρούσθησαν. Δυστυχῶς ὁ βασιλεὺς οὐδὲν ἔπραξεν ὑπὲρ τῆς πόλεως ἐκείνης, ἥτις ἐκινδύνευε τὸν ἔσχατον κίνδυνον, διότι Ἄραψ τις μηχανικὸς ἄριστος, ὅστις εἶχε καταφύγει κατ' ἀρχὰς πρὸς τοὺς ἡμετέρους, ἐπ' ἐσχάτων δὲ ηὐτομόλησεν ἀπὸ τῶν ἡμετέρων πρὸς τοὺς Βουλγάρους, κατεσκεύασε παρ' αὐτοῖς τὰς ἀναγκαίας πολιορκητικὰς μηχανὰς καὶ διηύθυνεν αὐτὰς ἐπιτηδειότατα.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε τὴν 1 Νοεμβρίου ὁ βασιλεύς, ἀντὶ νὰ ἐπιχειρήσῃ τι πρὸς διάλυσιν τῆς πολιορκίας ἐκείνης, ἀπεφάσισε πάλιν νὰ συζητήσῃ τὰς προτάσεις τοῦ Κρούμμου, καὶ ἐπὶ τούτῳ συνεκρότησε συμβούλιον πολὺ μεγαλύτερον τοῦ προτέρου, ἐν ᾧ παρῆσαν καὶ οἱ μητροπολῖται Νικαίας καὶ Κυζίκου. Ἐν τῷ συμβουλίῳ τούτῳ ἐγένοντο μακραὶ καὶ ἐναγώνιοι συζητήσεις. Οἱαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ περὶ τῶν ὁρίων ἀπαίτησις, τὸ συμβούλιον δὲν ἐδυσκολεύθη, φαίνεται, νὰ παραδεχθῇ αὐτήν. Ἡ περὶ τῶν ἐτησίων δώρων ἀξίωσις, εἰ καὶ προσέβαλλε τὴν τιμὴν τοῦ κράτους, ἐγένετο οὐδὲν ἧττον ὡσαύτως δεκτή. Ἡ περὶ ἐξελέγξεως τῶν εἰσαγομένων ἐμπορευμάτων ὑποχρέωσις ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἀκριβοῦς τῶν τελῶν πληρωμῆς ἐλέγετο μὲν ἀμοιβαία πράγματι ὅμως ἔμελλε ν' ἀποβῇ πολὺ ἐπαχθεστέρα εἰς τοὺς ἡμετέρους ἢ εἰς τοὺς Βουλγάρους, διότι ἡ Βουλγαρία ἐδέχετο ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐμπορεύματα πολὺ πλειότερα τῶν ὅσα ἐξέπεμπεν εἰς αὐτήν. Καὶ τοῦτον ὅμως τὸν ὅρον ἐφάνη εὐδιάθετον τὸ συμβούλιον νὰ παραδεχθῇ, ἡ δὲ συζήτησις περιεστράφη κυρίως εἰς τὴν περὶ ἀμοιβαίας ἀποδόσεως τῶν προσφύγων πρότασιν. Δὲν ἠξεύρομεν ἂν οἱ ἐκ Βουλγαρίας πρόσφυγες ἦσαν πολυάριθμοι. Ὁ μὲν Θεοφάνης λέγει αὐτοὺς ὀλίγους ὄντας ἄλλοι δὲ ἀξιοῦσιν ὅτι ἦσαν πολλοὶ καὶ ὅτι μάλιστα ὁλόκληρος βουλγαρικὴ φυλή, φεύγουσα τὴν κυριαρχίαν τοῦ Κρούμμου καὶ ἐγκατασταθεῖσα ἐντὸς τοῦ κράτους, προέκειτο ἤδη ν' ἀποδοθῇ. Ἀλλ' εἴτε πολλοὶ εἴτε ὀλίγοι ἦσαν οἱ πρόσφυγες οὗτοι εἶχον ἀσπασθῇ τὸ χριστιανικὸν θρήσκευμα, ὥστε ἀποδιδόμενοι εἰς τοὺς ὁμοφύλους ἔμελλον πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ τιμωρηθῶσι καὶ διὰ τοῦτο, εἰς τοῦτο δὲ πρὸ πάντων καὶ εὐλόγως ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κυβέρνησις ἐδίστασε νὰ συναινέσῃ. Αἱ γνῶμαι διηρέθησαν. Ἀφ' ἑνὸς ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης καὶ οἱ μητροπολῖται ἠξίουν νὰ συνομολογήσωσιν εἰρήνην διὰ πάσης θυσίας ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ κακοὶ σύμβουλοι, κατὰ Θεοφάνην, ἐπρέσβευον ὅτι τὸ κράτος ἤθελεν ἐξευτελισθῇ δεινῶς καὶ ἡ θρησκεία καιρίως προσβληθῇ, ἂν ἀπεδίδοντο οἱ χριστιανοὶ ἐκεῖνοι πρόσφυγες. Εἶναι πρόδηλον ὅτι τὴν εἰρήνην ἐπεζήτει ἐκ παντὸς τρόπου ἰδίως ἡ κληρικὴ μερίς, ἥτις μικρόν, ὡς πάντοτε, φροντίζουσα περὶ τῆς τιμῆς τοῦ κράτους καὶ τοῦ ἀληθοῦς χριστιανικοῦ καθήκοντος ἤθελε ν' ἀποφύγῃ τὸν πόλεμον, ἵνα μὴ τυχὸν νικήσαντος τοῦ στρατοῦ ὑπερισχύσῃ αὖθις δι' αὐτοῦ τὸ πνεῦμα τῆς μεταρρυθμίσεως. Τοῦτο μαρτυρεῖται ἐκ τοῦ ὑπερβολικοῦ ζήλου ὃν ὑπὲρ τῆς εἰρήνης ἐπεδείξατο ὁ Θεοφάνης καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὑπὲρ τῆς εἰρήνης ἐψήφισαν ὁ βασιλεύς, ὁ πατριάρχης καὶ οἱ μητροπολῖται, οὓς ἅπαντας εἶχε κατακυριεύσει, ὡς γνωρίζομεν, ἡ κληρικὴ μερίς.

Ναὶ μὲν ὁ Θεοφάνης, ἀφοῦ ἀνέφερεν ὅτι οἱ κακοὶ σύμβουλοι ἀντέστησαν εἰς τὴν ἐπὶ τοῖς ὅροις ἐκείνοις συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης, συγκαταλέγει μεταξὺ αὐτῶν καὶ ὡς προεξάρχοντα τῆς τοῦ πολέμου γνώμης παρίστησι τὸν Θεόδωρον τὸν Στουδίτην, ὅστις ἐν τούτοις ἦτο εἷς τῶν στύλων τῆς κληρικῆς μερίδος. Ἀλλὰ τοιοῦτό τι συμβαίνει πολλάκις καὶ εἰς τὰ κάλλιστα πειθαρχοῦντα πολιτικὰ συστήματα, συμβαίνει δηλαδὴ νὰ διαφωνήσῃ τις ἐπὶ ὡρισμένου ζητήματος πρὸς τοὺς ἰδίους φίλους καὶ νὰ συνταχθῇ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου μετὰ τῶν ἀντιπάλων. Καὶ ἔπειτα ἐγένετο ἆρά γε τοιαύτη λιποταξία τοῦ Στουδίτου εἰς τὴν προκειμένην περίστασιν; Ἡ ἐκ προστάγματος τοῦ Πορφυρογεννήτου συνταχθεῖσα χρονογραφία ὁμιλοῦσα περὶ τῶν ὑπὲρ τοῦ πολέμου ψηφισάντων οὐδόλως ἀναφέρει τὸ ὄνομα τοῦ Στουδίτου, λέγει δὲ ρητῶς ὅτι κύριος τῆς γνώμης ταύτης πρόμαχος ἦτο ὁ μάγιστρος Θεόκτιστος. Πλὴν τούτου ἀπίθανον φαίνεται ὅτι ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης, οἵτινες παντελῶς εἶχον ὑποκύψει εἰς τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Στουδίτου, ἐπέμειναν οὐδὲν ἧττον ἐπὶ τοσοῦτο σπουδαίου ζητήματος ἀντιλέγοντες εἰς αὐτόν. Ἀλλ' ὁ Θεοφάνης παρίστησι τὸν Στουδίτην ὡς ἀντίπαλον· ναί. Ὁ Θεοφάνης ὅμως δὲν ἔδειξε ποτὲ πολλὴν πρὸς αὐτὸν συμπάθειαν· ὁσάκις ἀνέφερεν αὐτόν, ἀνέφερεν ἢ ἀποδοκιμάζων δόξαν αὐτοῦ τινα ἢ ἀδιαφορῶν καὶ ἐπιχαίρων μάλιστα ἐπὶ τοῖς παθήμασιν αὐτοῦ. Ὅθεν ἐπιτρέπεται νὰ ὑποπτεύσωμεν ὅτι, καίτοι ἀνήκων εἰς τὴν αὐτὴν μερίδα, εἶχε προσωπικήν τινα ἀφορμὴν δυσαρεσκείας πρὸς αὐτόν· καί, ἐπειδὴ ἦτο ἄνθρωπος ἐμπαθὴς οὐδὲ ἐδίστασέ ποτε νὰ μεταχειρισθῇ τὸ ὅπλον τῆς συκοφαντίας κατὰ παντὸς πολεμίου, ἴσως ὠφελήθη ἀπὸ τῆς προκειμένης περιστάσεως, ἵνα παραστήσῃ τὸν Στουδίτην ὡς ὑπέρμαχον γνώμης τὴν ὁποίαν αὐτὸς ὑπελάμβανεν ἐπὶ τοσοῦτον ὀλεθρίαν ὥστε, ἀφοῦ ἐπολέμησεν αὐτὴν διὰ πολλῶν ἐπιχειρημάτων, κατεστιγμάτισεν ἔπειτα τοὺς ὑπὲρ αὐτῆς τασσομένους διὰ ποικιλωτάτων ὀνομάτων, ἀποκαλῶν αὐτοὺς κακοὺς συμβούλους, κακοσυμβούλευς, παρασυμβούλους, παρασυμβουλευτάς, αἰτίους τῆς κοινῆς ἀπωλείας καὶ ὑπὸ ψυχολέθρου οἰήσεως ἐμφορουμένους.

Αἱ γνῶμαι λοιπὸν διῃρέθησαν ἐν τῷ συμβουλίῳ ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὑπερίσχυσαν αὖθις οἱ πρεσβεύοντες ὅτι δὲν πρέπει ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ παραδώσωσι τοὺς πρόσφυγας. Ἡ ἀπόφασις ἦτο γενναία, ἔπρεπεν ὅμως νὰ παρακολουθήσῃ αὐτὴν ἀμέσως ἐπιχείρημά τι ἐπιτήδειον νὰ σώσῃ τὴν Μεσημβρίαν. Καὶ ὑπῆρχεν εἰσέτι πρὸς τοῦτο καιρός, ἂν ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἀναβολῆς διετάσσοντο τὰ ἀπαιτούμενα. Ἀλλὰ διὰ νὰ κατορθωθῇ τι τοιοῦτον ἔπρεπε ν' ἄρχῃ τοῦ κράτους ἀνὴρ οἷος ὁ Κωνσταντῖνος Ε´ καὶ οὐχὶ ὁ Μιχαήλ, ὅστις πρὸ πάντων φοβούμενος τὸν ἴδιον στρατὸν ἔμεινε πάλιν μὲ χεῖρας ἐσταυρωμένας προσδοκῶν τὴν ἔκβασιν τῆς πολιορκίας, μέχρις οὗ τῇ 5 Νοεμβρίου ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἡ ἐλεεινὴ τῆς ἐκβάσεως ταύτης ἀγγελία. Οἱ Βούλγαροι ἐγένοντο κύριοι τῆς πόλεως καὶ κατέλαβον αὐτήν, ὅπως τὴν Δεβελτόν. Εὗρον δ' ἐν αὐτῇ πλῆθος χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις οὐκ ὀλίγην προμήθειαν ὑγροῦ πυρὸς καὶ 36 σίφωνας χαλκοῦς δι' ὧν ἐξηκοντίζετο τὸ ὑγρὸν τοῦτο πῦρ.

Οὐδὲν ἧττον ἀπὸ Νοεμβρίου μέχρι Φεβρουαρίου οὐδεμία ἀναφέρεται νέα τῶν Βουλγάρων ἐχθροπραξία εἴτε ἕνεκα τοῦ χειμῶνος εἴτε δι' ἄλλην αἰτίαν ἄγνωστον εἰς ἡμᾶς. Ὁ βασιλεὺς Μιχαὴλ ἤρχισε τότε νὰ παρασκευάζεται, ἵνα δυνηθῇ τὴν ἄνοιξιν τοὐλάχιστον νὰ ἀντιπαραταχθῇ κατὰ τῶν πολεμίων, καὶ ἐπὶ τούτῳ διέταξε γενικὴν εἰς ὅλα τὰ θέματα στρατολογίαν, ἰδίως δὲ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἐξηκολούθει πολιτευόμενος εἰς τρόπον ἥκιστα ἐπιτήδειον νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν στρατὸν

καὶ ἐν γένει τοὺς φίλους τῆς μεταρρυθμίσεως. Περὶ τοὺς χρόνους τούτους πολυάριθμοι μοναχοὶ τῆς Συρίας, φεύγοντες τὴν καταδρομὴν τῶν μωαμεθανῶν, προσῆλθον εἰς Κύπρον καὶ ἐκεῖθεν πάλιν πολλοὶ συνέρρευσαν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἡ κυβέρνησις ἐδωρήσατο εἰς τοὺς τελευταίους, τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει προσφυγόντας, μοναστήριον ἐπίσημον, λέγει ὁ Θεοφάνης, εἰς δὲ τοὺς ἐν Κύπρῳ ἐναπομείναντας, παρεκτὸς τῶν ἄλλων ἐξαιρέτων περιποιήσεων, ἀπεστάλη τάλαντον χρυσίου, ἤτοι 100 λίτραι, ἰσοδυναμοῦσαι πρὸς 108.000 δραχμῶν. Πλὴν τούτου, ἀποθανόντος τότε τοῦ γηραιοῦ Πλάτωνος, ἐτελέσθη λαμπρὰ καὶ πανηγυρικὴ αὐτοῦ κηδεία. Ταῦτα δὲ πάντα ἠρέθιζον τὴν ἀντιμοναχικὴν μερίδα.

Σφραγὶς διευθυντοῦ τοῦ «σκρινίου τῶν βαρβάρων» τοῦ ἐντεταλμένου νὰ διεξάγῃ τὰς συνεννοήσεις πρὸς τοὺς πρεσβευτὰς τῶν ξένων ἐθνῶν.

Κατὰ μῆνα Φεβρουάριον τοῦ 813 δύο χριστιανοὶ φυγόντες ἐκ Βουλγαρίας ἀνήγγειλαν εἰς τὸν βασιλέα ὅτι ὁ Κροῦμμος παρασκευάζει νέαν γενικὴν ἐπιδρομήν. Τότε, ἐξῆλθεν ὁ Μιχαὴλ ἐκ τῆς πόλεως μετὰ τῶν ταγμάτων ὅσα ἔφθασαν νὰ συγκεντρωθῶσιν ἐν αὐτῇ καὶ προεχώρησε μέχρις Ἀδριανουπόλεως, μὴ λαβὼν χρείαν νὰ προβῇ περαιτέρω, διότι νόσος λοιμώδης διαδοθεῖσα ἐν τῷ στρατῷ τοῦ Κρούμμου καὶ ἐπαγαγοῦσα εἰς αὐτὸν πολλὴν φθορὰν ἠνάγκασε τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων νὰ ὀπισθοδρομήσῃ εἰς τὰ ἴδια. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Μιχαὴλ κακῶς ὠφελήθη ἐκ τοῦ ἀπροσδοκήτου τούτου πλεονεκτήματος. Δὲν θέλομεν ἐλέγξει αὐτόν, ὅπως ὁ Σλόσσερ, διότι δὲν κατεδίωξε τοὺς πολεμίους· χειμῶνος ἔτι ἐπικρατοῦντος καὶ τοῦ στρατοῦ μὴ ἀπαρτισθέντος, πᾶσα ἐπιδρομὴ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Βουλγαρίας ἤθελεν εἶναι ἐπισφαλής, ὁσηνδήποτε καὶ ἂν ὑποθέσωμεν τὴν ζημίαν ἣν ἔπαθεν ὁ Κροῦμμος. Ἀλλ' ὁ Μιχαὴλ ἠδύνατο καὶ ὤφειλε νὰ περιποιηθῇ ὅσον ἔνεστι τὸν ὁσημέραι συνερχόμενον ἐν Κωνσταντινουπόλει στρατὸν καὶ νὰ ἐπαρκέσῃ δαψιλῶς εἰς τὰς χρείας αὐτοῦ, ἵνα ἔχῃ αὐτὸν πρόθυμον εἰς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ προσεχοῦς ἔαρος. Ἀντὶ ὅμως τούτων πάντων ἐπιστρέψας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπέδωκε τὸ τελευταῖον εὐτύχημα εἰς τὰς μεσιτείας τοῦ πατριάρχου Ταρασίου καὶ ἀπελθὼν θριαμβικῶς μετὰ τῆς Προκοπίας εἰς τὸν τάφον τοῦ ὁσίου ἀνδρὸς ἐτέλεσε λαμπρὰ αὐτοῦ μνημόσυνα καὶ ἠμφίασε τὸν τάφον ἐκεῖνον διὰ πετάλων ἀργυρῶν λιτρῶν 95. Βεβαίως οἱ μεταρρυθμισταὶ ηὐλαβοῦντο τὴν μνήμην τοῦ Ταρασίου ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ δὲν ἐπεδοκίμαζον τὴν ματαίαν ταύτην τῶν χρημάτων χρῆσιν, πολὺ δὲ περισσότερον ἐγόγγυσεν ὁ στρατός, παρὰ τῷ ὁποίῳ ἐπεκράτει πάντοτε τὸ φρόνημα τῆς ἄκρας μεταρρυθμίσεως.

Κατὰ τοὺς μῆνος Μάρτιον καὶ Ἀπρίλιον συνῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὅλος ὁ στρατός, τοῦ ὁποίου ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου τοῦ προηγουμένου ἔτους διετάχθη ἡ συγκέντρωσις. Ὁ στρατὸς οὗτος ἦτο πολυάριθμος, διότι, παρεκτὸς τῶν εὐρωπαϊκῶν ταγμάτων καὶ τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, προσῆλθον ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἅπαντα τὰ τάγματα τῶν Λυκαόνων, τῶν Κιλίκων, τῶν Ἰσαύρων, τῶν Καππαδόκων, τῶν Γαλατῶν καὶ τῶν Ἀρμενίων (1). Ἦτο δὲ καὶ καλῶς συγκεκροτημένος, ἂν κρίνωμεν ἐκ τῶν γνω-

(1) Λέγε Ἀρμενιακῶν ἤτοι Ποντίων. Τάγματα Ἀρμενίων, τάγματα συγκείμενα δηλαδὴ ἐξ ἀρμενίων στρατιωτῶν, δὲν ὑπῆρχον. Εἰς τὴν πλημμελῆ ταύτην ἀντίληψιν παρήγαγε τὸν συγγραφέα πάλιν ἡ σύγχυσις τοῦ Ἀρμενιακὸς πρὸς τὸ Ἀρμένιος· ὥστε περὶ ταγμάτων ἀρμενιακῶν ἤτοι καππαδοκικῶν ἢ ποντικῶν μόνον δύναται νὰ γίνῃ λόγος ἐνταῦθα.

στῶν αὐτοῦ ἀνωτέρων στρατηγῶν. Τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ ἡγεῖτο ὁ Ἰωάννης Ἀπλάκης, περὶ οὗ ἄλλο μὲν οὐδὲν ἠξεύρομεν εἰμὴ ὅτι μετ' οὐ πολὺ ἀγωνισθεὶς μετὰ πολλῆς ἀνδρείας ἔπεσεν ἡρωικῶς ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἀλλὰ τοῦτο ἀρκεῖ ἵνα μαρτυρήσῃ τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀνδρός. Ὁ δὲ στρατηγὸς τῶν ἀνατολικῶν Λέων εἶλκε τὸ γένος ἐξ Ἀρμενίων πιθανῶς καὶ ἦτο υἱὸς τοῦ πατρικίου καὶ στρατηγοῦ ὡσαύτως τῶν Ἀρμενιακῶν διατελέσαντος Βάρδα, ὅστις μετασχὼν τῆς κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου Ϛ´ καὶ τῆς Εἰρήνης ἐν ἔτει 780 γενομένης συνωμοσίας ἐμαστιγώθη τότε καὶ ἐξωρίσθη. Ὁ Λέων καταταχθεὶς ἔπειτα ἐν τῷ ἀνατολικῷ στρατῷ διεκρίθη ἕνεκα τῆς ἀξίας αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ τότε στρατηγοῦ τῶν ἀνατολικῶν Βαρδανίου τοῦ ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας τοῦ Νικηφόρου στασιάσαντος καὶ ἐπὶ τῆς στάσεως ἦτο ἤδη εἷς τῶν ὑποστρατήγων τοῦ Βαρδανίου, ἔχων συναδέλφους τὸν Μιχαὴλ τὸν ἐπιλεγόμενον μὲν Τραυλὸν καταγόμενον δὲ ἐξ Ἀμορίου τῆς Φρυγίας καὶ Θωμᾶν τὸν γεννηθέντα παρὰ τὴν λίμνην τοῦ Γαζουροῦ τῆς Καππαδοκίας. Ἐπειδὴ οἱ τρεῖς οὗτοι ἄνδρες ἐπρωταγωνίστησαν βραδύτερον ἐν τῷ κράτει, πολλὰ κατὰ τὴν συνήθειαν ἐπενοήθησαν καὶ ἱστορήθησαν περὶ τοῦ προτέρου αὐτῶν βίου διηγημάτια καὶ ἰδίως ἐθρυλεῖτο ὅτι ὁ Βαρδάνιος μέλλων νὰ στασιάσῃ εἶχε συμβουλευθῆ περὶ τῶν μελετωμένων ὑπ' αὐτοῦ μοναχόν τινα, ὅστις αὐτὸν μὲν ἠγωνίσθη ἐκ παντὸς τρόπου ν' ἀποτρέψῃ τοῦ ἐπιχειρήματος, προειπὼν ὅτι θέλει ἀποτύχει, περὶ δὲ τῶν τριῶν ὑποστρατήγων αὐτοῦ προεφήτευσεν ὅτι ὁ μὲν Λέων καὶ ὁ Μιχαὴλ θέλουσι βασιλεύσει ὁ δὲ Θωμᾶς θέλει μὲν ἐπιβάλει ὡσαύτως χεῖρα ἐπὶ τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, ἀλλὰ πέπρωται νὰ τιμωρηθῇ διὰ τοῦτο οἰκτρῶς. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπὶ τῆς στάσεως τοῦ Βαρδανίου ὁ μὲν Θωμᾶς δὲν ἐχωρίσθη ἀπὸ αὐτοῦ μέχρι τέλους ὁ δὲ Λέων καὶ ὁ Μιχαὴλ ἔσπευσαν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ συνεννοηθῶσι μετὰ τοῦ Νικηφόρου καὶ συνετέλεσαν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ματαίωσιν τοῦ ἐπιχειρήματος ἐκείνου. Ὁ Νικηφόρος ἀντήμειψε τότε τὴν πίστιν αὐτῶν, χαρίσας εἰς ἕκαστον ἀνὰ ἕνα βασίλειον οἶκον καὶ διορίσας αὐτοὺς εἰς ἀνώτατα ἐν τῷ στρατῷ ἀξιώματα. Κατόπιν ὁ Λέων στρατηγῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ εἶχε διαπρέψει εἰς διαφόρους κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἀγῶνας, ἀλλὰ νέος ὢν καὶ πρὸς τὰς ἡδονὰς ἔκδοτος κατελήφθη ἀπροσδοκήτως ἐν μηνὶ Φεβρουαρίῳ 811 ὑπὸ μοίρας τινὸς τῶν πολεμίων καὶ μόλις διασωθεὶς ἀπώλεσε τὸ στρατιωτικὸν αὐτοῦ ταμεῖον, περιέχον 1300 λίτρας, ἤτοι 1.404.000 δραχμῶν, δι' ὃ ἐτιμωρήθη ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου. Ἅμα ὅμως βασιλεύσαντος τοῦ Μιχαὴλ Ραγκαβέ, ὁ Λέων ἀνεκλήθη διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ φίλου αὐτοῦ Μιχαὴλ τοῦ Τραυλοῦ καὶ προεχειρίσθη στρατηγὸς τῶν ἀνατολικῶν. Ὡς τοιοῦτος δὲ ἦγεν ἤδη μεγάλην καὶ κρατίστην τοῦ στρατοῦ μοῖραν, ἐνῷ ὁ Μιχαὴλ προΐστατο τῶν λεγομένων φοιδεράτων, ἤτοι τῶν ξένων μισθοφόρων. Οἱ στρατηγοὶ λοιπὸν ἦσαν ἄνδρες δεδοκιμασμένοι καὶ ὁ στρατὸς πολυάριθμος, ἀλλ' ὁ στρατὸς οὗτος οὐδεμίαν εἶχε πίστιν πρὸς τὸν βασιλέα Μιχαὴλ καὶ ἐντελῶς ἀπεδοκίμαζε τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ σύστημα, εἰς ὃ εὐλόγως ἀπέδιδε τήν τε παραλυσίαν τοῦ κράτους καὶ τὴν ὑπὸ τῶν ἐξωτερικῶν πολεμίων ταπείνωσιν αὐτοῦ. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα καὶ τὰ πνεύματα, ὅτε τῇ 12 Μαΐου ὁ βασιλεὺς Μιχαὴλ ἐπεχείρησε νέαν καὶ μεγάλην κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐκστρατείαν. Δυστυχῶς ἡ Προκοπία ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ συνοδεύσῃ πάλιν τὸν σύζυγον αὐτῆς καί, τὸ χείριστον, ἀφικομένη περὶ τὴν Ἡράκλειαν ἐπεχείρησε νὰ συστήσῃ τὸν βασιλέα εἰς τὸν στρατόν, προτρέπουσα αὐτὸν ν' ἀγωνισθῇ μὲν γενναίως νὰ διαφυλάττῃ δὲ καὶ σκέπῃ τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα. Ἡ ἄτοπος αὕτη τῆς βασιλίσσης ἐπέμβασις, ἥτις κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος ἐγένετο πρόξενος πολλῆς δυσαρεσκείας, παρώξυνεν αὖθις τοὺς στρατιώτας τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ δὲν ἠδύναντο νὰ λησμονήσωσιν ὅτι αὕτη ἦτο ἡ ἰδιάζουσα προστάτις τῆς μερίδος ἥτις ἀνέτρεψε τὴν μεταρρύθμισιν. Ἐντεῦθεν γενικὴ

ἐπεκράτησε κατακραυγὴ καὶ πολλαὶ ἠκούσθησαν λοιδορίαι καὶ δυσφημίαι κατὰ τοῦ Μιχαὴλ καὶ τῆς Προκοπίας, ἥτις ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλ' ἡ ἀποχώρησις τῆς βασιλίσσης δὲν κατηύνασε τὰ πνεύματα. Τὴν ταραχὴν αὐτῶν ηὔξησεν ἔκλειψις ἡλίου συμβᾶσα τῇ 4 Μαΐου. Τὰ δὲ νέα στρατιωτικὰ ἁμαρτήματα εἰς τὰ ὁποῖα περιέπεσεν ὁ βασιλεὺς δὲν ὑπῆρξαν ἐπιτήδεια νὰ ἐλαττώσωσι τὴν ἐκ τοσούτων αἰτιῶν κορυφωθεῖσαν ἀθυμίαν τοῦ πλήθους. Τῷ ὄντι ἀντὶ νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἵνα διακωλύσῃ τὸν Κροῦμμον ἀπὸ τοῦ ν' ἀνορθώσῃ τὴν συμφορὰν ἣν ἔπαθε πρὸ τριῶν μηνῶν, ἀντὶ τοὐλάχιστον νὰ πολιορκήσῃ τὴν Μεσημβρίαν, ἵνα ἀνακτήσῃ τὸ ἀξιόλογον τοῦτο φρούριον καὶ περισπάσῃ τὸ κοινὸν πνεῦμα δι' ἐνεργοῦ τινος ἐνασχολήσεως, ὁ Μιχαὴλ διήγαγεν ἅπαντα τὸν Μάιον μῆνα περιφερόμενος εἰς τὴν Θράκην καὶ μεταδίδων τὴν δυσαρέσκειαν τοῦ στρατοῦ εἰς τοὺς κατοίκους τῆς εὐρείας ἐκείνης χώρας διὰ τῶν πολυειδῶν καταπιέσεων εἰς τὰς ὁποίας οὗτοι ἐξετέθησαν. Καὶ ἐν τούτοις περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰουνίου ὁ Κροῦμμος συγκροτήσας νέον στρατὸν ἐνέβαλεν εἰς τὴν Θράκην καὶ ἐστρατοπέδευσεν εἰς Βερσινικίαν, δέκα περίπου λεύγας ἀπέχουσαν τοῦ βασιλικοῦ στρατοπέδου.

Τὰ ἐντεῦθεν ἐπακολουθήσαντα γεγονότα εἶναι μὲν ἐν γένει γνωστὰ ἀλλὰ περὶ τὰ καθέκαστα αὐτῶν ἐπικρατεῖ τοσαύτη εἰς τοὺς διαφόρους χρονογράφους σύγχυσις καὶ ἀντίφασις ὥστε εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον ν' ἀνεύρωμεν ἐν αὐτοῖς ὁλόκληρον τὴν ἀλήθειαν, καὶ μόνον νὰ προσεγγίσωμεν ἴσως δυνάμεθα πρὸς αὐτήν. Ὁ πάντων πλησιέστερος εἰς τὰ πράγματα Θεοφάνης βεβαιοῖ ὅτι οἱ ἀπειροπόλεμοι τοῦ βασιλέως σύμβουλοι, ἀφοῦ πρὸ ἑνὸς μηνὸς κατέπεισαν αὐτὸν νὰ μὴ ἐπιχειρήσῃ τι κατὰ τῶν πολεμίων ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι οὗτοι δὲν θέλουσι τολμήσει νὰ προσβάλωσι τὸν Μιχαὴλ ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ χώρᾳ, νῦν ἐμβαλόντος τοῦ Κρούμμου, πάλιν ἀπέτρεπον τὸν βασιλέα ἀπὸ τοῦ νὰ ἀνταγωνισθῇ πρὸς αὐτόν, ἐνῷ οἱ στρατηγοί, καὶ ὀνομαστὶ ὁ τῶν ἀνατολικῶν Λέων καὶ ὁ τῆς Μακεδονίας Ἰωάννης Ἀπλάκης, προεθυμοῦντο ἀπ' ἐναντίας νὰ πολεμήσωσιν. Ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐκτίθενται ταῦτα πάντα εἶναι μέχρι τινὸς δυσεξήγητος. Ἀνωτέρω ὁ Θεοφάνης ὁμιλῶν περὶ τῶν κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον τοῦ προηγουμένου ἔτους γενομένων ὑπὸ τοῦ Κρούμμου περὶ εἰρήνης προτάσεων ψέγει πικρῶς τοὺς συμβουλεύσαντας τὸν πόλεμον καὶ δικαιολογεῖ τοὺς ὑπὲρ τῆς εἰρήνης γνωματεύσαντας, νῦν δὲ ἐπαινεῖ τοὺς στρατηγοὺς τοὺς ἐπιμείναντας ν' ἀγωνισθῶσιν ἐκ παρατάξεως καὶ ὀνομάζει κακοὺς συμβούλους τοὺς ἐξενεγκόντας τὴν ἀντίθετον γνώμην. Πλὴν τούτου ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ καθ' ὅλας τὰς περιλιπομένας ἔτι ὀλίγας τῆς χρονολογίας αὐτοῦ σελίδας ἐγκωμιάζει τὸν Λέοντα, ὅστις μετ' οὐ πολὺ βασιλεύσας ὕψωσεν αὖθις τὴν σημαίαν τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ ἔφερεν εἰς μέσον κατάστασιν πραγμάτων οὐχὶ βεβαίως εὐχάριστον εἰς τὸν Θεοφάνην. Ἡ δὲ ἐκ προστάγματος τοῦ Πορφυρογεννήτου συνταχθεῖσα χρονολογία παρίστησι τὸν Λέοντα ὡς ἐξ ἐπιβουλῆς προτρέψαντα τὸν Μιχαὴλ νὰ πολεμήσῃ, ὡς πρῶτον φυγόντα ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης καὶ ἐν γένει ὡς πολιτευθέντα ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐπαγάγῃ ἐκ παντὸς τρόπου τὴν πτῶσιν τοῦ βασιλέως καὶ τὴν ἑαυτοῦ ἀντ' ἐκείνου ἀνάρρησιν. Ἡ αὐτὴ ὅμως χρονογραφία ἐπιφέρει ἐπὶ λέξεως καὶ τὰ ἑξῆς· «Καὶ οὕτω μὲν ταύτην γενέσθαι τὴν μάχην τινὲς ἡμῖν ἐγγράφως παραδεδώκασιν· εἰσὶ δ' οἳ καὶ τὰς δυνάμεις μᾶλλον τῷ Λέοντι διδόασι διασῶσαι καὶ καρτερῶς ἀγωνίσασθαι, τῶν βασιλικῶν ταγμάτων ἐθελοκακησάντων καὶ τὴν οἰκείαν προδεδωκότων παράταξιν, ἀλλ' οὐ τοῦ κατὰ τὸν Λέοντα μέρους». Ὡσαύτως καὶ ὁ Γενέσιος ἀναφέρει μὲν τὰ κατὰ Λέοντος θρυλούμενα ἐπιφέρει ὅμως «ὡς δέ τινες ἔφησαν, ὅτι μόνος ὁ Λέων καθ' ἕν τι μέρος προσβαλὼν

τοὺς Βουλγάρους γενναίως κατηγωνίζετο, ὡς ἐνθένδε μεγίστην ἀποίσασθαι εὔκλειαν. Ὁ δὲ βασιλεὺς τὴν πρὸς ὑποστροφὴν τρίβον ἐστήριξε, τῶν ὑπηκόων πλεῖστα καταιτιώμενος, ὡς μὴ πεφροντικότων τῶν ἐγγράφων ὅρκων αὐτῶν». Πάντες δὲ οἱ λοιποὶ χρονογράφοι, ὅ τε Ἰγνάτιος ἐν βίῳ τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου, καὶ ἡ ἀνωνύμως γραφεῖσα περὶ Λέοντος τοῦ ἀρμενίου χρονογραφία, καὶ ὁ Σκυλίτζης, καὶ ὁ Κεδρηνός, καὶ ὁ Ζωναρᾶς, καὶ ὁ Μανάσσῆς, καὶ ὁ Γλυκᾶς ἐπιρρίπτουσι τὴν εὐθύνην τῶν ἐπιγενομένων εἰς τὸν Λέοντα καὶ βεβαιοῦσιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον θετικώτερον ὅτι οὗτος ἐξ ἀρχῆς ἐπεβουλεύθη τὸν Μιχαὴλ ἵνα καταλάβῃ τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Ἐν τοιαύτῃ τῶν μαρτυριῶν καταστάσει νομίζομεν ὅτι ὁ πλειότερον τῶν ἄλλων ἀξιόπιστος ὁδηγὸς εἶναι ὁ Θεοφάνης ὡς πλησιέστερος εἰς τὰ πράγματα καὶ διότι ἡ γνώμη τὴν ὁποίαν περὶ Λέοντος ἐκτίθησι φέρει πάντα τὰ ἐσωτερικὰ τῆς ἀληθείας τεκμήρια. Ἂν δυσκόλως ἠμποροῦμεν νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ἀντίθεσιν εἰς ἣν ὑποπίπτει ἐπαινῶν ἤδη τοὺς συμβουλεύσαντας νὰ πολεμήσωσιν, ἐνῷ προηγουμένως εἶχε κατακρίνει αὐτούς, ἡ πρὸς τὸν Λέοντα εὐμενὴς διάθεσις δὲν ἠμπορεῖ νὰ σημαίνῃ ἄλλο εἰμὴ ὅτι ἡ χρονογραφία συνετάχθη πρὶν ἢ ὁ Λέων ἀποκαλύψῃ ὁλόκληρον τὸ θρησκευτικὸν αὐτοῦ δόγμα. Ἂν ὁ Θεοφάνης ἔγραφεν ἀφοῦ ὁ Λέων ἀνεδείχθη τοσοῦτο σφοδρὸς τῆς μεταρρυθμίσεως ὑπέρμαχος, βεβαίως ἤθελε ζωγραφήσει αὐτὸν δι' ἑτέρων χρωμάτων, ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ἔγραψεν ἐνῷ ἦτο ἔτι ὅλως πρὸς τὸν ἄνδρα ἀδιάφορος, ὑπάρχει ἐγγύησις ὅτι ἐξέθηκε τὰ πράγματα ὅπως ἀληθῶς συνέβησαν καὶ ὅπως ἐν γένει ὑπὸ τῶν συγχρόνων ἐπιστεύοντο. Δύο ἐκ τῶν ἀμέσως ἑπομένων χρονογράφων, οἵτινες ἔγραψαν ἀφοῦ ἀνεφάνη ἡ ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως προαίρεσις τοῦ Λέοντος, καὶ ἀφοῦ παρήχθη μεγάλη μερὶς συμφέρον ἔχουσα νὰ συκοφαντήσῃ τὸν ἄνδρα, ἀναφέρουσι μὲν ἤδη τὰ παραχθέντα κατ' αὐτοῦ θρυλήματα ἀναφέρουσιν ὅμως συγχρόνως, ὡς εἴδομεν, καὶ τὴν πρώτην ὑπὲρ αὐτοῦ ἐπικρατήσασαν γνώμην, ὅπως εἶχεν ἱστορηθῇ ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους. Ἔπειτα δέ, καὶ μάλιστα καθ' ὅσον οἱ χρονογράφοι ζῶσιν ἀπωτέρω τῶν χρόνων οὓς ἱστοροῦμεν, δὲν εὑρίσκομεν παρ' αὐτοῖς εἰμὴ τὴν περὶ Λέοντος δαξασίαν, ἥτις συνέφερεν εἰς τὴν καταβαλοῦσαν τὴν μεταρρύθμισιν μερίδα. Μετὰ τὰς ἀπαραιτήτους ταύτας περὶ τῆς χρήσεως τῶν μαρτυριῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐξηγήσεις ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν ἀφήγησιν τῶν γεγονότων.

Ἐπελθόντος τοῦ Κρούμμου εἰς Βερσινικίαν, οἱ στρατηγοὶ Ἰωάννης Ἀπλάκης καὶ Λέων ὁ Βάρδας ἡτοιμάσθησαν νὰ πολεμήσωσιν, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἐδίστασε ν' ἀγωνισθῇ ἐκ παρατάξεως. Διατί ἐδίστασε, δὲν ἐξηγεῖται σαφῶς. Ἡ ἀνώνυμος χρονογραφία βεβαιοῖ ὅτι ὁ βασιλικὸς στρατὸς ἦτο δεκαπλάσιος τοῦ στρατοῦ τῶν πολεμίων· ἀλλὰ καὶ ἂν δὲν ἐκλάβωμεν κατὰ γράμμα τὴν εἴδησιν ταύτην πρέπει πάντοτε νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἦτο πολυπληθέστερος ἔκ τε τῆς εἰδήσεως ἐκείνης καὶ ἐξ ὅσων προείπομεν περὶ τῶν πολυαρίθμων σωμάτων τὰ ὁποῖα συνεκάλεσε περὶ ἑαυτὸν ὁ βασιλεὺς Μιχαήλ. Παρεκτὸς δὲ τούτων ἡ μάχη ἔμελλε νὰ συγκροτηθῇ ἐν χώρᾳ οἰκείᾳ, ὅπερ παρεῖχε πολλὰ πλεονεκτήματα εἰς τὸν βασιλικὸν στρατόν. Ἐδίστασεν ἆρά γε ὁ Μιχαὴλ διότι ἐγίνωσκε τὰ τάγματα ἐκεῖνα δυσμενῶς πρὸς αὐτὸν διακείμενα καὶ τούτου ἕνεκα μέλλοντα, ἂν ἤθελον νικήσει, νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τοῦ κατορθώματος τούτου ἵνα καθαιρέσωσιν αὐτὸν τῆς ἀρχῆς; Τὸ ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι ἀνέβαλε τὸν ἀγῶνα, ὅτι ὑπεχώρησε μάλιστα μέχρις Ἀδριανουπόλεως καὶ ὅτι ἐν διαστήματι δεκαπέντε ἡμερῶν ὁ στρατὸς ἀνωφελῶς παρατεταγμένος ἔπαθε πολλὴν φθορὰν ἀνθρώπων καὶ κτηνῶν ἕνεκα τοῦ θερινοῦ καύσωνος, ἐκ τούτου δὲ ἡ δυσαρέσκεια αὐτοῦ ὑπερέβαλε πᾶν μέτρον. Ἐν τῷ μεταξὺ εἰς

Κωνσταντινούπολιν ἐτελοῦντο δεήσεις ὑπὲρ τῆς κατευοδώσεως τῶν βασιλικῶν ὅπλων· καὶ ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν λιτανεύοντος τοῦ πλήθους μετὰ τοῦ πατριάρχου ἐν τῷ ναῷ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων συνέβη γεγονός τι τὸ ὁποῖον προσεπιμαρτυρεῖ ὅτι ἡ ἀθυμία τοῦ στρατοῦ εἶχε μεταδοθῆ εἰς τοὺς κατοίκους τῆς πρωτευούσης καὶ ὅτι πάντες δὲν ἤλπιζον θεραπείαν τῶν πραγμάτων εἰμὴ ἐκ τῆς ἐπανορθώσεως τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἐν τῷ ναῷ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων ἀνεπαύετο πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Ε΄, ὁ δαφνοστεφὴς υἱὸς τοῦ Λέοντος Γ΄. Τελουμένης λοιπὸν τῆς λιτανείας αἴφνης ἠνεῴχθη μετὰ κτύπου ὁ τάφος τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ πλῆθος ἀνθρώπων εἰσπηδήσαντες ἐντὸς αὐτοῦ

Βασιλεὺς κοιμώμενος. Ὁ βασιλεὺς παρίσταται φέρων τὴν στολὴν αὐτοῦ. Παραπλήρως οἱ σπαθάριοι.
(Ἐκ χειρογράφου Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Παρισίων)

προσέπιπτον εἰς τὸ μνῆμα ἐπικαλούμενοι τὴν ἀρωγὴν τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἀνακράζοντες· «ἀνάστηθι καὶ βοήθησον τῇ πολιτείᾳ ἀπολλυμένῃ». Ἐννοεῖται ὅτι ἡ βιαία τοῦ τάφου ἄνοιξις ἐξελήφθη ὡς θαῦμα ὑπὸ τοῦ πολλοῦ ὄχλου, ἤρχισε δὲ νὰ διαφημίζεται ὅτι ὁ νεκρὸς ἀνέστη καὶ πορεύεται ἔφιππος ἵνα πολεμήσῃ τοὺς Βουλγάρους. Ὁ ἔπαρχος τῆς πόλεως συνέλαβέ τινας τῶν κραυγασάντων, κατηνάγκασεν αὐτοὺς διὰ τῆς βίας νὰ ὁμολογήσωσι τὴν ἀπάτην καὶ ἐπόμπευσεν ἔπειτα δημοσίᾳ. Καὶ προστίθησι μὲν ὁ Θεοφάνης ὅτι πολλοὶ τῶν βλασφημησάντων ἦσαν κατὰ σχῆμα μόνον χριστιανοὶ τῇ δὲ ἀληθείᾳ παυλικιανοί, ὠφεληθέντες ἐκ τῆς περιστάσεως ἵνα ἀπατήσωσι τοὺς ἀμαθεῖς καὶ μακαρίσωσιν ὡς προφήτην καὶ νικητὴν τὸν Κωνσταντῖνον, ὅστις ἠσπάζετο δῆθεν τὴν ἀνατρεπτικὴν τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας κακοδοξίαν αὐτῶν, ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ὁ Θεοφάνης ἀναγκάζεται νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ἅπας ὁ στρατὸς καὶ ὁ λαὸς αὐτὸς ἐν μέρει ἀπέδιδον τὰς δημοσίας συμφορὰς εἰς τὴν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐπικράτησιν τοῦ μοναχικοῦ τάγματος, ἤτοι εἰς τὴν ἀνατροπὴν ὅλων τῶν ἀρχῶν τῆς μεταρρυθμίσεως.

Τούτων δὲ γενομένων ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁ στρατὸς ἐξηκολούθει ἀπρακτῶν περὶ Ἀδριανούπολιν καὶ πάσχων τὰ πάνδεινα, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου οἱ Βούλγαροι πλησιάσαντες εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην δὲν ἐτόλμων νὰ ἐπιτεθῶσιν ἀλλ' ἐπερίμενον τί ἤθελον πράξει οἱ ἀντίπαλοι. Τελευταῖον, μετὰ δεκαπέντε ἡμερῶν ἀνωφελῆ καὶ ἐπονείδιστον ταλαιπωρίαν, ὁ στρατηγὸς Ἀπλάκης, ὅστις ἦγε τὴν μίαν τοῦ στρατοῦ ἄκραν, τοὺς μακε-

δόνας καὶ τοὺς θρακησιανούς, ἀπολέσας τὴν ὑπομονὴν καὶ συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ Λέοντος προσῆλθε πρὸς τὸν βασιλέα καὶ εἶπε μετὰ θάρρους· «ἕως πότε θέλομεν ἀπρακτεῖ ἐπὶ ματαίῳ καταστρεφόμενοι; τὸ κατ' ἐμὲ ἀπεφάσισα πρῶτος ν' ἀρχίσω τὸν ἀγῶνα ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Θεοῦ, καί, ἂν ἅπαντες συναγωνισθῶσι μετὰ προθυμίας, ἔχομεν βεβαίαν τὴν νίκην, διότι εἴμεθα δεκαπλάσιοι τῶν πολεμίων». Δὲν ἠξεύρομεν τί ἀπήντησεν ὁ βασιλεύς· ἀλλὰ φαίνεται ὅτι οὔτε ἐπέτρεψε τὴν ἐκ παρατάξεως μάχην οὔτε ἀπηγόρευσεν αὐτὴν ὁριστικῶς· διότι τῳ όντι τῇ 22 Ἰουνίου ὁ Ἀπλάκης ἐξώρμησεν ἐπὶ τοὺς Βουλγάρους καὶ ἤρχισε νὰ προξενῇ εἰς αὐτοὺς οὐ μικρὰν φθοράν, καίτοι ὠχυρωμένους ὄντας. Δυστυχῶς ἐξ ὅλου τοῦ ἄλλου στρατοῦ δὲν ἐμιμήθη τὸ παράδειγμα τοῦ γενναίου ἀνδρὸς εἰμὴ ὁ Λέων ὁ Βάρδας, ὅστις προσέβαλε συγχρόνως τοὺς Βουλγάρους ἀπὸ τῆς ἄλλης ἄκρας μετὰ τῶν ἀνατολικῶν ταγμάτων. Ὁ δ' ἐν τῷ μέσῳ ἱστάμενος βασιλεὺς μετὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς καὶ τῶν ξένων μισθοφόρων ἔμεινε κατ' ἀρχὰς ἀργὸς τῶν γενομένων θεατής. Τὰ δύο προσβαλόντα σώματα ἤθελον οὐδὲν ἧττον πιθανῶς ἀρκέσει ἵνα καταβάλωσι τοὺς Βουλγάρους, ἂν ὁ βασιλεὺς δὲν προσέθετεν εἰς τὸ ἁμάρτημα τῆς ἀπραξίας ἕτερον δεινότερον ἁμάρτημα. Ἅμα δὲ ὡς εἶδε τὰς πτέρυγας συμπλακείσας ἠγανάκτησεν ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι παρηκούσθησαν αἱ διαταγαὶ αὐτοῦ καὶ ἔδωκεν ὁ ἄθλιος τὸ σημεῖον τῆς ὑποχωρήσεως. Ἡ περὶ τῆς ὑποχωρήσεως ταύτης ἀγγελία κατετάραξε, φυσικῷ τῷ λόγῳ, τὰ ἀγωνιζόμενα τάγματα, καὶ πρῶτοι οἱ περὶ τὸν Ἀπλάκην ἤρχισαν ἐνδοιάζοντες· ἐκ τούτου ὠφελούμενοι οἱ Βούλγαροι ἀντετάχθησαν γενναιότερον πρὸς τοῦτο τὸ μέρος καὶ ἀπὸ ἀμυνομένων ἀπέβησαν ἐπιθετικοί. Τότε πολλοὶ τῶν μακεδόνων καὶ τῶν θρακησιανῶν, βλέποντες ἑαυτοὺς ἀφ' ἑνὸς δεινῶς πιεζομένους καὶ ἀφ' ἑτέρου ὅλως ἐγκαταλειφθέντας ὑπὸ τοῦ κέντρου, ἐτράπησαν ὡσαύτως εἰς φυγήν· καὶ ὁ μὲν στρατηγὸς Ἀπλάκης, μένων πιστὸς εἰς τὸν ὅρκον αὐτοῦ, ἠγωνίσθη μετὰ τῶν ὀλίγων ὅσοι ἐτήρησαν περὶ αὐτὸν τὴν τάξιν ν' ἀναχαιτίσῃ ἔτι τοὺς πολεμίους, ἀλλ' ἔπεσεν ἡρωικῶς ἐν τῇ ἀνίσῳ ταύτῃ πάλῃ, πᾶσα δὲ ἡ ἀριστερὰ πτέρυξ διεσκορπίσθη τότε τῇδε κἀκεῖσε. Ὁ Κροῦμμος δὲν ἠδύνατο νὰ πιστεύσῃ εἰς τὸν θρίαμβον αὐτοῦ, ἀλλ' ἐνόμιζεν ἐφ' ἱκανὸν ὅτι πᾶσα ἡ φυγὴ ἐκείνη εἶναι προσποιητὴ καὶ ἐγίνετο ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ παρασύρῃ αὐτὸν εἰς ἐνέδραν τινά· ὅθεν διέταξε τὴν παῦσιν τῆς διώξεως, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἀπὸ τῆς ἄλλης ἄκρας ὁ Λέων ἐξηκολούθει γενναίως ἐπιτιθέμενος. Ἐπὶ τέλους ὅμως καὶ ὁ Λέων μαθὼν τὴν ὑποχώρησιν τοῦ βασιλέως καὶ τὴν ὁλοσχερῆ τροπὴν τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος ἐνόησεν ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιμείνῃ μόνος πλειότερον καὶ ἤρχισε νὰ ὑπενδίδῃ κατὰ μικρόν. Καὶ ἡ μὲν ὑποχώρησις πρὸς τὸ μέρος τοῦτο ἐγένετο ἐν τάξει, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἅμα ἀρξαμένης αὐτῆς, ὁ Κροῦμμος προσδιορίσας μίαν τοῦ στρατοῦ μοῖραν πρὸς ἐπιτήρησιν τοῦ Λέοντος, ἐξαπέλυσεν ἁπάσας τὰς λοιπὰς δυνάμεις κατὰ τοῦ κέντρου καὶ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος. Ἡ δίωξις πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἀπέβη ἀκατάσχετος καὶ ἡ ζημία ἣν ἐπροξένησεν εἰς τὸν βασιλικὸν στρατὸν ἀνυπολόγιστος. Ἐπὶ ὥρας πολλὰς οἱ Βούλγαροι δὲν ἔπαυσαν συλλέγοντες ὅπλα, αἰχμαλώτους, κτήνη, ἐλαφυραγώγησαν δὲ καὶ πᾶσαν τὴν ἀποσκευήν, οὐδὲ ἔπαυσαν διώκοντες εἰμὴ ὅτε εἶδον τὰ ἐλεεινὰ λείψανα τοῦ πολυαρίθμου τούτου στρατοῦ ζητήσαντα ἄσυλον ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς Ἀδριανουπόλεως.

Εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν εἶχεν εἰσέλθει καὶ ὁ βασιλεὺς Μιχαὴλ μετὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς καὶ τῶν ξένων μισθοφόρων καὶ ὁ στρατηγὸς Λέων μετὰ τῶν ὑποχωρησάντων ἀνατολικῶν ταγμάτων. Ἐπειδὴ δ' ἅπαντα τὰ σώματα ταῦτα εἶχον πάθει μικρὰν ζημίαν, ὁ στρατὸς οὗτος, ἂν ἐπιτηδείως ἀναδιωργανοῦτο ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἐκείνης, ἠδύνατο ἔτι ν' ἀναχαιτίσῃ καὶ νὰ καταστρέψῃ μάλιστα τοὺς εὐαρι-

θμοτέρους Βουλγάρους. 'Αλλ' έννοεῖται ὅτι ὁ Μιχαήλ, ὅστις ὑπεχώρησεν ἀμαχητί, ἐνῷ εἶχεν ἀκεραίαν τὴν ὅλην δύναμιν, οὐδὲ ἐφαντάσθη νὰ πράξῃ τι γενναῖον μετὰ τὴν ὁλοσχερῆ διάλυσιν τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος. Ἡ πρώτη ἐπελθοῦσα αὐτῷ ἰδέα ὑπῆρξε νὰ παραιτήσῃ τὴν ἀρχήν, καὶ τὴν περὶ τούτου ἐπιθυμίαν αὐτοῦ διεκοίνωσεν ἀμέσως εἰς τοὺς στρατηγούς, προτείνας τὸν Λέοντα ὡς ἐπιτηδειότατον διάδοχον. Τούτου δὲ ἀρνηθέντος νὰ δεχθῇ τὸν βασιλείαν ὁ Μιχαὴλ ἐπέτρεψεν αὐτῷ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ στρατοῦ καὶ ἀνεχώρησεν ἄνευ ἀναβολῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἔφθασε κατεσπευσμένως μετὰ δύο ἡμέρας, παραπονούμενος ἀδιακόπως κατὰ τῶν ὑπηκόων καὶ κατὰ τοῦ στρατοῦ, ἐνῷ ἦτο ἀναμφισβήτητον ὅτι πάντες ἐξεπλήρωσαν τὸ καθῆκον αὐτῶν ἐκτὸς αὐτοῦ. Εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἀφικόμενος ἐπανέλαβεν εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν τὴν ἀπόφασιν τοῦ νὰ ἀποθέσῃ τὴν ἀρχὴν καὶ νὰ προχειρίσῃ ἕτερον βασιλέα. 'Αλλ' ἐνῷ ὁ καλὸς κἀγαθὸς πατριάρχης Νικηφόρος, πολιτευόμενος ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅπως ὁ Ταράσιος εἶχε πολιτευθῆ ὡς πρὸς τὴν Εἰρήνην, προθύμως ἠσπάσθη τὴν γνώμην ταύτην, παρατηρήσας πρὸς ἐνίσχυσιν αὐτῆς ὅτι, ἂν ὁ Μιχαὴλ διορίσῃ ὁ ἴδιος τὸν διάδοχον, θέλει οὕτω σώσει οὐλάχιστον ἑαυτὸν καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ, ἡ μοναχικὴ μερίς, ἥτις προῃσθάνετο ἑαυτὴν. κινδυνεύουσαν, καὶ ἡ φίλαρχος Προκοπία, ἥτις κατ' οὐδένα λόγον δὲν ἤθελε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν ἀρχήν, ἀπέτρεψαν τὸν ἀσθενῆ ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν μόνην τσυνετὴν τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἀπόφασιν, παραιτούμενος ἐγκαίρως, ἀξιοπρεπῶς καὶ ἀσφαλῶς

'Εν τούτοις τὰ ἐν 'Αδριανουπόλει μείναντα σώματα ἅμα συνελθόντα ἐκ τῆς πρώτης ταραχῆς καὶ πληροφορηθέντα τὴν ἐπονείδιστον τοῦ βασιλέως διαγωγὴν προέτειναν τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν εἰς τὸν στρατηγὸν Λέοντα. Ὁ δὲ πάλιν ἀπεποιήθη ἀποβλέπων εἰς τὴν δυσχέρειαν τῶν περιστάσεων «καὶ τὸ πρὸς τοὺς βασιλεύοντας φυλάττων ὀρθὸν καὶ ἀνεπιβούλευτον». Μετά τινας ὅμως ἡμέρας ἀπεδέχθη τελευταῖον τὴν βασιλείαν, κατὰ μὲν τὸν Θεοφάνην, διότι ἔβλεπε τὸν ἔσχατον τῆς πόλεως κίνδυνον ἀπὸ τῶν ἐπερχομένων κατ' αὐτῆς Βουλγάρων, κατὰ δὲ τοὺς ἄλλους χρονογράφους, διότι ὁ στρατηγὸς Μιχαὴλ ὁ Τραυλὸς ἠπείλησεν αὐτὸν ὅτι θέλει τὸν φονεύσει, ἐὰν δὲν ἐκπληρώσῃ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν συναγωνιστῶν. Ἅμα δὲ ἀποδεξάμενος τὴν ἀρχὴν ἔγραψε πρὸς τὸν πατριάρχην Νικηφόρον ἐκθέτων τοὺς λόγους δι' οὓς ἠναγκάσθη νὰ πράξῃ τοῦτο, διαβεβαιῶν τὸν ἱεράρχην περὶ τῆς ὀρθοδοξίας αὐτοῦ καὶ ἐξαιτούμενος τὴν εὐχὴν καὶ τὴν ἐπίνευσίν του, μεθ' ὃ ἀνεχώρησε συνεπαγόμενος τὸν στρατὸν πρὸς τὴν βασιλεύουσαν, ὅπου ἔφθασε τῇ 10 'Ιουλίου. Πρὶν εἰσέλθῃ εἶδε προσερχομένους ἅπαντας τοὺς ἐν τέλει καὶ τὸν πατριάρχην Νικηφόρον καὶ ἀνηγορεύθη αὖθις ὑπό τε τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ἀρχόντων «ἐννομώτατος βασιλεὺς Ρωμαίων» ἀναδειχθείς, λέγει ὁ Θεοφάνης. Καὶ οἱ μὲν πλεῖστοι τῶν ἄλλων χρονογράφων, οἵτινες ἅπαντες παριστῶσι τὸν Λέοντα ὡς ἐπίβουλον τῆς ἀρχῆς ἅρπαγα, λέγουσιν ἐπὶ τοῦ προκειμένου πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι ὁ πατριάρχης Νικηφόρος πρὶν ἀναγνωρίσῃ αὐτὸν ἀπήτησε καὶ ἔλαβεν ὑπογεγραμμένον τόμον περιέχοντα τὴν δήλωσιν τῆς ἀκριβοῦς αὐτοῦ εὐσεβείας. 'Ολίγοι δέ τινες, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς ὁ τὸν βίον τοῦ Νικηφόρου συγγράψας 'Ιγνάτιος, ὁμολογοῦσιν ὅτι ὁ Λέων ἀπεποιήθη νὰ ὑπογράψῃ τὸν τόμον τοῦτον. Ὅτι οἱ τελευταῖοι οὗτοι εἶναι μᾶλλον ἀξιόπιστοι, καθίσταται πρόδηλον ἐκ τοῦ ὅτι κατὰ τὰ λοιπὰ εἶναι πολέμιοι τοῦ ἀνδρὸς τοὐλάχιστον ὅσον καὶ οἱ ἄλλοι. Ἔχει δὲ ἡ διευκρίνησις τοῦ γεγονότος τούτου σπουδαιότητά τινα, διὰ τὸν λόγον ὅτι, ἐπιχειρήσαντος μετ' οὐ πολὺ τοῦ Λέοντος τὴν τῶν εἰκόνων καθαίρεσιν, κατὰ μὲν τὴν γνώμην τῶν πλείστων χρονογράφων ἀπέβη οὗτος ἐπίορκος, κατὰ δὲ τὴν γνώμην ἐκείνων ὅσοι λέγουσιν αὐτὸν ἀποποιηθέντα νὰ ὑπογράψῃ τον

τόμον παρίσταται ὁ ἀνὴρ ὡς ἐκ προοιμίου καὶ εἰλικρινῶς ὑποδείξας ὅτι ἐσκόπει νὰ προκαλέσῃ μεταρρύθμισίν τινα περὶ τὰ καθεστῶτα τῆς Ἐκκλησίας.

Βυζαντινὴ αὐτοκράτειρα
(Εἰκὼν βυζαντινοῦ χειρογράφου παριστῶσα τὴν Ἁγ. Ἑλένην ἐνδεδυμένην ὡς αἱ αὐτοκράτειραι τοῦ Θ΄ αἰῶνος)

Τί συνέβαινεν ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὰ βασίλεια, ὅπου ἀφήσαμεν πρό τινων ἡμερῶν τὸν Μιχαὴλ πρόθυμον μὲν ὄντα νὰ ἀποθέσῃ τὴν ἀρχὴν ἀποτραπέντα δὲ ἀπὸ τούτου ὑπὸ τῆς Προκοπίας καὶ τῆς κληρικῆς μερίδος; Ἀναγγελθείσης τῆς ἐπισήμου τοῦ Λέοντος ἀναγορεύσεως, ἡ Προκοπία καὶ οἱ ὀλίγοι αὐτῆς ὀπαδοὶ ἠξίουν εἰσέτι ὅτι πρέπει ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἀντισταθῶσιν, ὡσὰν ὑπῆρχε τρόπος ἀντιστάσεως καὶ ὡσὰν ἦτο ὁ Μιχαὴλ ἄνθρωπος ν' ἀντισταθῇ. Ὁ δὲ Μιχαὴλ βλέπων τὸν ἀρχικὸν αὐτοῦ πόθον ἐκπληρούμενον ἔσπευσε νὰ στείλῃ πρὸς τὸν Λέοντα τὰ βασιλικὰ σύμβολα, προέτρεψε μάλιστα, ὡς βεβαιοῦσι, τὴν σύγκλητον ν' ἀπέλθῃ εἰς προϋπάντησιν τοῦ νέου βασιλέως καὶ ἐπειδὴ ἡ Προκοπία ἔξω φρενῶν γενομένη καὶ οἷον ἐκβακχευθεῖσα «δεινόν γε δεινόν, ἀνέκραξεν, ἂν ἡ τοῦ τυράννου Λέοντος σύζυγος περιβάλῃ τὸν μοδίολον», δηλαδὴ τὸ βασιλικὸν ἱμάτιον, προσονομάσασα αὐτὴν καὶ Βάρκαν, ἥτις ἦτο, φαίνεται, λέξις ὑβριστική, καθαπτομένη τῆς τιμῆς τῆς γυναικὸς ἐκείνης, ὁ Μιχαὴλ παραμυθήσας αὐτὴν διὰ φρονίμων λόγων ἀπήντησεν ὅτι «καλὸν τῇ τοῦ κυρίου δοκήσει συνέπεσθαι τὰ γινόμενα». Ἐνῷ δὲ οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν τοῖς βασιλείοις, εἰσῆλθεν ὁ Λέων διὰ τῆς Χρυσῆς Πύλης εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως παραπεμπόμενος ὑπὸ τοῦ στρατοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἀνευφημούμενος ἐπλησίασεν εἰς τὴν λεγομένην Χαλκῆν, ἤτοι τὰ προπύλαια τῶν ἀνακτόρων, προσεκύνησε τὴν ἐπ' αὐτῆς ἀναστηλωθεῖσαν ὑπὸ τῆς Εἰρήνης εἰκόνα τοῦ Σωτῆρος καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῶν βασιλείων Μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης ὁ Μιχαὴλ καὶ ἡ Προκοπία περιέμενον αὐτόθι μετὰ τῶν τέκνων αὐτῶν, ὡς ἂν ἤλπιζον ἀπροσδόκητόν τινα ἀντίληψιν· ἀλλ' ἤδη μαθόντες ὅτι ὁ Λέων διελθὼν τὰ προπύλαια πλησιάζει ἔκειραν ἀμέσως τὰς κεφαλὰς καὶ κατέφυγον ὡς ἱκέται εἰς τὸν εὐκτήριον οἶκον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, τὸν κατονομαζόμενον Φάρον. Ὁ νέος βασιλεὺς προσηνέχθη ἐπιεικῶς πρὸς ἅπασαν αὐτὴν τὴν οἰκογένειαν, διότι οἵ τε γονεῖς καὶ τὰ τέκνα λαβόντες τὸ μοναχικὸν σχῆμα οὐδὲν ἕτερον, ὡς φαίνεται, ἔπαθον. Λέγεται μὲν παρὰ τοῦ ἀνωνύμου χρονογράφου ὅτι ὁ Λέων ἐστέρησεν αὐτοὺς τῶν ἀναγκαίων καὶ ἄλλας πολ-

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
ΕΝ ΤΗ ΑΡΧΗ ΤΟΥ 9ΟΥ ΑΙΩΝΟΣ
ΚΡΑΤΟΣ ΤΩΝ ΦΡΑΓΚΩΝ
ΚΡΑΤΟΣ Τ
ΠΑΠΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ
ΑΔΡΙΑΤΙΚΟΝ ΠΕΛΑΓΟΣ
ΣΕΡΒΙΑ
ΚΟΡΣΙΚΗ
ΣΑΡΔΗΝΙΑ
Ρώμη
ΔΟΥΚΑΤΟΝ ΒΕΝΕΒΕΝΤΟΥ
Νεάπολις
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ
Έδεσσα
Βέρροια
ΗΠΕΙΡΟΣ
ΚΕΡΚΥΡΑ
Νικόπολις
ΣΙΚΕΛΙΑ
Μεσσήνη
ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ
ΙΟΝΙΟΝ ΠΕΛΑΓΟΣ
ΖΑΚΥΝΘΟΣ
Συράκουσαι
ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΜΕΛΙΤΗ
Ν. ΚΡΗΤΗ
ΘΑΛ
ΚΡΑΤΟΣ ΤΟΥ ΚΑΪΡΒΑΝ ΗΤΟΙ ΤΩΝ ΑΓΛΑΒΙΤΩΝ
ΠΕΡΙΓΡΑΜΜΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΩΝ ΒΟΥΛΓΑΡΩΝ
Κλίμαξ 1:15.000.000
20 Ανατολ. του Γρινουηνσίου

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ" ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

λὰς ἐπήνεγκεν αὐτοῖς θλίψεις, ἀλλ' ὁ Γενέσιος καὶ ἡ κατὰ παραγγελίαν τοῦ Πορφυρογεννήτου συγγραφεῖσα χρονογραφία βεβαιοῦσιν ἀπ' ἐναντίας ὅτι τακτικῶς καὶ δαψιλῶς ἐπήρκει εἰς συντήρησιν αὐτῶν καὶ πᾶσαν ἄλλην ἄνεσιν ζωῆς ἐπέτρεψε. Λέγεται ὡσαύτως παρά τινων ὅτι ἀμφότεροι οἱ υἱοὶ τοῦ Μιχαήλ, ὅ τε Θεοφύλακτος καὶ ὁ Νικήτας, οἱ μετονομασθέντες Εὐστράτιος καὶ Ἰγνάτιος, εὐνουχίσθησαν· οὔτε ὁ Θεοφάνης ὅμως οὔτε ὁ Λέων ὁ γραμματικὸς ἀναφέρουσί τι τοιοῦτο· καὶ ἐξ ἐκείνων οἵτινες τὸ ἀναφέρουσι τινὲς διαφωνοῦσι πάλιν πρὸς ἀλλήλους, οἱ μὲν λέγοντες τὸν Εὐστράτιον οἱ δὲ τὸν Ἰγνάτιον ὑποστάντα τὸ πάθημα· ὥστε τὸ γεγονὸς εἶναι ἀμφισβητήσιμον καὶ τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ λόγος ὃν ἀναφέρει ὁ Γλυκᾶς, ὅτι ὁ Λέων ἐφοβήθη μήπως οἱ νέοι ἐκεῖνοι γεννήσωσιν υἱοὺς δυναμένους ν' ἀναλάβωσι τὴν ἀρχήν, εἶναι παντάπασιν ἀνυπόστατος. Τῷ ὄντι ὁ Λέων ἠδύνατο μᾶλλον νὰ φοβηθῇ αὐτοὺς τούτους τοὺς νέους, τοὺς ὁποίους ἀφῆκε ζῶντας, ἢ τοὺς ἀπογόνους αὐτῶν. Καὶ ἔπειτα διατί ἡ τοσαύτη ἐκείνη πρόνοια νὰ μὴ ἐπεκταθῇ καὶ μέχρι τοῦ Μιχαήλ, ὅστις ἦτο ἔτι ἐν ἀκμῇ τῆς ἡλικίας; Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Μιχαὴλ ἐπέζησε τριάκοντα καὶ δύο ὅλα ἔτη καὶ ἂν δὲν ἔμελλε νὰ ἴδῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Νικήταν ἢ Ἰγνάτιον, τὸν ἐν τῇ νεότητι λαμπρὸν ἡγεμόνα τῶν Ἱκανάτων, δὶς πατριαρχεύσαντα, εἶδεν ὅμως τὸν Λέοντα μετὰ ἔνδοξον ἑπταετῆ βασιλείαν δολοφονηθέντα, εἶδε τὰς πολυταράχους βασιλείας τῶν διαδόχων τοῦ Λέοντος, Μιχαὴλ τοῦ Τραυλοῦ καὶ Θεοφίλου τοῦ Μιχαήλ. Ὅλα δὲ ταῦτα τὰ θεάματα δὲν ὑπῆρξαν ἐπιτήδεια νὰ ἐξεγείρωσι παρ' αὐτῷ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἀρχῆς, ὑποτιθεμένου ὅτι τὸ αἴσθημα τοῦτο ἐνεφώλευσέ ποτε ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Καὶ ἐνῷ ἐπέπρωτο νὰ παρευρεθῇ, τοῦ καιροῦ προϊόντος, εἰς τοσαύτας οἰκτρὰς τῆς τύχης μεταβολάς, εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἄλλας ἔτι οἰκτροτέρας. Διότι, ὅτε ἔπεσεν ἐκ τῆς ἀρχῆς, ἔζη ἔτι ὁ Κωνσταντῖνος Ϛ', τὸ ταλαίπωρον θῦμα τῶν ἀγρίων τῆς ἰδίας μητρὸς παθῶν, τὸ ὁποῖον ἤκουσεν, ἂν δὲν εἶδε, τὸν θάνατον τῆς Εἰρήνης, τὸν θάνατον τοῦ Νικοφόρου, τὴν καθαίρεσιν τοῦ Μιχαήλ, καὶ ἔμελλε πρὸς τούτοις ν' ἀκούσῃ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος. Ἔζη ἔτι ὁ κατὰ τοῦ Νικηφόρου στασιάσας Βαρδάνιος καὶ ἔζη ὡσαύτως ὁ ἀρχηγὸς τῆς κατὰ τοῦ αὐτοῦ Νικηφόρου γενομένης συνωμοσίας Ἀρσαβήρ, ὅστις ἦτο καὶ τοῦ Λέοντος πενθερός. Ὁμολογητέον ὅτι ἐν τῷ θεάτρῳ τῆς ἱστορίας σπανίως συναπαντῶσι τοσοῦτοι πρωταγωνισταὶ μεταβληθέντες εἰς θεατάς, καὶ ὅτι, ἂν ὑπάρχῃ τις παραμυθία ἐν τοιαύταις τοῦ βίου μεταβολαῖς, αἱ περιπέτειαι εἰς τὰς ὁποίας παρευρίσκοντο οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι ἦσαν ἐπιτήδειαι τῇ ἀληθείᾳ νὰ παράσχωσι τὴν παραμυθίαν ταύτην.

Ἡ Χρυσῆ Πύλη

Ἐνταῦθα δὲ ἀπολήγει καὶ ἡ μεγάλη τοῦ Θεοφάνους χρονογραφία. Ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ἐκθέσωμεν ἐπανειλημμένως τά τε ἐλαττώματα καὶ τὰ προτερήματα

τῆς χρονογραφίας ταύτης. Ὅσῳ ὅμως μεγάλα καὶ ἂν ἦσαν τὰ ἐλαττώματα αὐτῆς, οὐδὲν ἧττον τὸ ἔργον τοῦ Θεοφάνους θέλει εἶναι ἀείποτε βοήθημα πολύτιμον παντὸς τοῦ μελετῶντος τὴν μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος μεσαιωνικὴν ἡμῶν ἱστορίαν. Οἱ κυριώτατοι τῶν νέων ὁδηγῶν τοὺς ὁποίους ἀπὸ τοῦδε μέχρι τέλους τῆς παρούσης περιόδου θέλομεν ἔχει εἶναι ὁ ἀνώνυμος χρονογράφος τοῦ Λέοντος τοῦ ἀρμενίου, ὁ Ἰωσὴφ Γενέσιος, ἡ κατὰ παραγγελίαν τοῦ Πορφυρογεννήτου χρονογραφία, ὁ Συμεὼν Μάγιστρος καὶ ὁ Γεώργιος Μοναχός, ὧν οἱ δύο πρῶτοι ἔγραψαν κατὰ τὴν ἐνάτην, οἱ δὲ ἄλλοι τρεῖς κατὰ τὴν δεκάτην ἑκατονταετηρίδα, ὥστε εἶναι πάντων πλησιέστεροι εἰς τὰ πράγματα. Δυστυχῶς οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν εἶναι μάρτυς ἀσφαλής, διότι πάντες ἦσαν πολέμιοι τῆς μεταρρυθμίσεως· τούτου δ' ἕνεκα διαστρέφουσι πολλάκις δεινῶς τὴν ἀλήθειαν. Ὁπωσδήποτε ἀντιπαραβάλλοντες αὐτοὺς πρὸς ἀλλήλους τε καὶ πρὸς τοὺς μεταγενεστέρους, καὶ προτιμῶντες ἑκάστοτε τὰς πιθανωτέρας εἰδήσεις, καὶ ἐκτιμῶντες τὰ γεγονότα ἀνεξαρτήτως τῆς περὶ αὐτῶν ἐμπαθοῦς κρίσεως τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, καὶ ὠφελούμενοι ἐπὶ πᾶσιν ἔκ τινων ἀληθειῶν αἵτινες ἐκ διαλειμμάτων διαφεύγουσι τὸ ἕρκος τῶν ὀδόντων αὐτῶν, ἐπιχειροῦμεν τὴν ὅσον ἔνεστιν ἀκριβεστέραν ἐξιστόρησιν τῶν ὑπολειπομένων τῆς μεταρρυθμίσεως χρόνων.

Θωρακεῖον τῆς Φιάλης τῆς Μεγίστης τοῦ Ἁγίου Ὄρους

Μωσαϊκὰ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ϛ'

ΔΕΥΤΕΡΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΩΣ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

ΛΕΩΝ Ε. ΜΙΧΑΗΛ Β'. ΘΕΟΦΙΛΟΣ

Τῇ 11 Ἰουλίου 813 ὁ βασιλεὺς Λέων ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς μεγάλης ἐκκλησίας· καὶ ἀμέσως ἐφάνη ὅτι χεὶρ στιβαρὰ καὶ γενναία ἀνέλαβε τὴν τῶν πραγμάτων διεξαγωγήν. Διαταγαὶ ἐδόθησαν ἵνα τὰ τείχη τῆς πόλεως φρουρηθῶσι νυκτὸς καὶ ἡμέρας, αὐτὸς δὲ ὁ βασιλεὺς ἐπεμελεῖτο τὴν ἐκτέλεσιν τῶν παραγγελθέντων, περιπολεύων καὶ διεγείρων τὸ θάρρος τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ λαοῦ. Κυριωτάτους συνεργοὺς εἰς τὸ μέγα ἔργον τῆς σωτηρίας τοῦ κράτους παρέλαβε τοὺς δύο ἀρχαίους αὐτοῦ συναγωνιστάς, τοὺς στρατηγοὺς Μιχαὴλ καὶ Θωμᾶν, προχειρισάμενος μὲν τὸν πρῶτον πατρίκιον καὶ ἀρχηγὸν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς καὶ ἀνάδοχος γενόμενος τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ καταστήσας δὲ τὸν δεύτερον ἀρχηγὸν τῶν ξένων μισθοφόρων. Ἀλλὰ καὶ πρὸς Μανουὴλ τὸν πρωτοστράτορα τοῦ προκατόχου αὐτοῦ προσηνέχθη μετ' ἀληθοῦς μεγαλοφροσύνης. Ὁ πρωτοστράτωρ ἐκεῖνος ἦτο Ἀρμένιος, ὅπως καὶ ὁ Λέων, καὶ φίλος αὐτοῦ παλαιός. Τηρῶν δὲ τὸν ὅρκον ὃν εἶχε δώσει πρὸς τοὺς πεσόντας βασιλεῖς εἶχε μείνει μέχρι τέλους πιστὸς εἰς αὐτούς. Ὁ Λέων καλέσας τὸν Μανουὴλ ἠθέλησε κατ' ἀρχὰς νὰ ἐλέγξῃ αὐτὸν ἕνεκα τῆς διαγωγῆς ταύτης. «Οὐκ ἔδει

σε, τῷ εἶπε, πρὸς τὸν κατ' ἐμοῦ ὁπλίζεσθαι πόλεμον, σύμβουλον τοῦ βασιλέως καὶ τῆς Προκοπίας γενόμενον». Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Μανουὴλ ἀπήντησε μετὰ θάρρους· «ἀλλ' οὐδὲ σὲ ἔδει κατὰ τοῦ εὐεργέτου, ἔτι δὲ καὶ συντέκνου σου, χεῖρα ἀνταῖραι», ὁ Λέων, ἐκτιμήσας τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀνδρός, δὲν ἐδίστασε νὰ προχειρίσῃ αὐτὸν πατρίκιον καὶ στρατηγὸν τῶν *Ἀρμενίων* (¹).

Μόλις ὅμως εἶχον παρέλθει πέντε ἡμέραι ἀπὸ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Λέοντος καὶ ὁ Κρούμμος ἐπεφάνη πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μετὰ τὴν ἀπροσδόκητον νίκην τῆς 22 Ἰουνίου ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων ἀνέπαυσεν ἐπί τινας ἡμέρας καὶ συνεπλήρωσε τὸν στρατὸν δι' ἐπικούρων ἐκ Βουλγαρίας προσελθόντων, μεθ' ὃ ἐπιτρέψας εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀδριανουπόλεως ἀπῆλθε μετὰ τοῦ πλείστου τῆς δυνάμεως ἐπὶ τὴν βασιλεύουσαν. Ἐνταῦθα ἀφικόμενος τῇ 16 Ἰουλίου ἐτέλεσε θρησκευτικήν τινα καὶ θριαμβικὴν πανήγυριν κατὰ τὰ ἔθη τῆς εἰδωλολατρείας, ἣν ἐπρέσβευε, καὶ τοῦ βαρβάρου βίου, ὃν διῆγεν ἔτι τὸ ἔθνος ἐκεῖνο. Ἔθυσεν ἔξω τῆς Χρυσῆς Πύλης ἀνθρώπους καὶ κτήνη, ἔβρεξεν εἰς τὸν αἰγιαλὸν τῆς θαλάσσης τοὺς πόδας αὐτοῦ καὶ τὴν κεφαλήν, ἐῤῥάντισε τὸν στρατὸν καὶ διῆλθεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν παλλακίδων αὐτοῦ προσκυνούμενος καὶ ἀνευφημούμενος ὑπὸ τῶν ταγμάτων. Ἀλλὰ μετὰ τὴν τελετὴν ταύτην παρατηρήσας τὰ τείχη καὶ τὴν γενομένην πρὸς ἄμυναν αὐτῶν παρασκευὴν ἐπείσθη ὅτι δὲν δύναται νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν. Οἱ Βούλγαροι ἐγίνωσκον κάλλιστα τὰς συμφορὰς ἃς ὑπέστησαν οἱ μωαμεθανοὶ κατὰ τὰς δύο αὐτῶν πολιορκίας, καίτοι ἔχοντες οὐ μόνον πεζικὴν δύναμιν μεγάλην ἀλλὰ καὶ στόλον ἀξιόλογον καὶ μηχανὰς πολιορκητικὰς ἐπιτηδείας.

Ὁ δὲ Κροῦμμος, ὅστις ἐστερεῖτο παντάπασι στόλου καὶ μηχανῶν, τοὐλάχιστον μηχανῶν ἱκανῶν νὰ καταβάλωσι τοιαῦτα τείχη, ἐνόησεν ὅτι ἔχει ἔτι ὀλιγωτέρας πιθανότητας ἐπιτυχίας καὶ ἀφοῦ ἐπί τινας ἡμέρας ἐλεηλάτησε τὰ πέριξ τῆς πόλεως καθυπέβαλε προτάσεις εἰρήνης, ἀπαιτῶν ἐτησίαν χρηματικὴν εἰσφορὰν καὶ μέγαν ἀριθμὸν ἱματισμῶν καὶ κοράσιά τινα ἐκλεκτά, ἐπὶ δὲ πᾶσι τὴν ἄδειαν τοῦ νὰ ἔλθῃ ἔφιππος νὰ πήξῃ τὸ δόρυ αὐτοῦ κατ' αὐτῆς τῆς Χρυσῆς Πύλης ὡς σημεῖον τῆς ὑποταγῆς τῆς πόλεως. Ὁ Λέων εὑρέθη εἰς δεινὴν θέσιν. Εἶχε μὲν προφθάσει νὰ καταστήσῃ δυσπόρθητον τὴν πόλιν, καὶ ὁπόσον κατέστησεν αὐτὴν ἀσφαλῆ ἐξάγεται ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Κροῦμμος μὴ δυνάμενος νὰ πλησιάσῃ εἰς τὴν Χρυσῆν Πύλην ἐζήτησεν ἄδειαν ἐπὶ τούτῳ, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς δὲν ἔλαβε καιρὸν ν' ἀναδιοργανώσῃ καὶ ν' αὐξήσῃ τὸν παραλύσαντα καὶ ἀκρωτηριασθέντα στρατόν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ δυνηθῇ μετά τινος πιθανότητος ἐπιτυχίας ν' ἀγωνισθῇ ἐκ παρατάξεως. Ἀφ' ἑτέρου ἐνόμιζεν ἐπονείδιστον ν' ἀποδεχθῇ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Κρούμμου τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἦτο πεπεισμένος ὅτι ὁ πολέμιος οὗτος, καὶ ἂν συνωμολογοῦντο αἱ συνθῆκαι τὰς ὁποίας προέτεινεν, ἤθελεν οὐδὲν ἧττον δῃώσει πᾶσαν τὴν χώραν ἀπερχόμενος. Ἐν τῇ ἀμηχανίᾳ ταύτῃ κατέφυγεν εἰς ἐπιβουλήν, ἥτις καθ' ἑαυτὴν κρινομένη ἦτο τῇ ἀληθείᾳ ἀσύγγνωστος. Προσποιηθεὶς ὅτι δέχεται νὰ ἔλθῃ εἰς λόγους περὶ τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ Κρούμμου προέτεινεν αὐτῷ νὰ μεταβῇ εἰς χῶρόν τινα μεταξὺ τοῦ στρατοπέδου καὶ τῶν τειχῶν, πλησίον τῆς πύλης τῶν Βλαχερνῶν κείμενον, ὅπου ἔμελλον νὰ ἐξέλθωσι καὶ οἱ τοῦ βασιλέως πληρεξούσιοι, ἵνα συνομολογήσωσι καὶ ὑπογράψωσι τὰς συνθήκας. Δεξαμένου δὲ τοῦ Κρούμμου τὴν πρότασιν, τρεῖς

(¹) Καὶ ἐνταῦθα πάλιν σύγχυσις Ἀρμενίων πρὸς Ἀρμενιακούς. Πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ διορισθῇ ὁ Μανουὴλ στρατηγὸς Ἀρμενίων, ἀφοῦ οὔτε ἡ Ἀρμενία ἦν τότε χώρα ὑποκειμένη εἰς [illegible]ράτος οὔτε τάγματα συγκείμενα ἐξ Ἀρμενίων ὑπῆρχον;

ἔνοπλοι ἄνδρες τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ διετάχθησαν νὰ κρυβῶσιν εἰς παρακειμένην τινὰ οἰκίαν ἵνα, ἅμα δοθῇ σημεῖον εἰς αὐτούς, ἐπιπέσωσι κατὰ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων καὶ φονεύσωσιν αὐτόν. Ὁ Κροῦμμος προσῆλθε μετὰ τριῶν μόνον, ἤτοι τοῦ λογοθέτου αὐτοῦ, τοῦ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβροῦ τοῦ Κωνσταντίνου, Ἕλληνος πρὸ πολλῶν ἐτῶν αὐτομολήσαντος πρὸς τοὺς Βουλγάρους, καὶ τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ τοῦ Κωνσταντίνου τούτου. Ἀντεπεξῆλθον δὲ εἰς τὸν ὡρισμένον χῶρον ἰσάριθμοι χριστιανοί. Ἅπαντες ἦσαν ἔφιπποι, ἀλλ' ἄοπλοι, καὶ ἀφιππεύσαντες ἐκάθισαν κατὰ γῆς, ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου ἐκράτει τὸν ἵππον τοῦ Κρούμμου ὄπισθεν αὐτοῦ κεχαλινωμένον καὶ ἐστρωμένον. Τότε ἤρχισεν ἡ συνδιάλεξις, καί, ταύτης γενομένης, εἷς τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ βασιλέως ἐποίησε τὸ συμπεφωνημένον σημεῖον ἀποσκεπάσας διὰ τῆς χειρὸς τὴν κεφαλήν. Ὁ Κροῦμμος ὑπώπτευσεν ἀμέσως ἀπαίσιόν τι καὶ ἐγερθεὶς καὶ ἱππεύσας ἐτράπη εἰς φυγήν, ὁ δὲ στρατός, ὅστις ἔβλεπεν ἀπὸ τῶν τειχῶν τὰ πάντα, ἤρχισεν ἤδη νὰ κράζῃ· «Σταυρὸς ἐνίκησεν». Τῷ ὄντι οἱ ἐνεδρεύσαντες στρατιῶται ἐξορμήσαντες ἀπέλυσαν τὰ βέλη αὐτῶν, ἀλλ' ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων ἔφθασε σῷος εἰς τὸ ἴδιον στρατόπεδον, μόνοι δὲ συνελήφθησαν οἱ τρεῖς αὐτοῦ σύντροφοι, ἐξ ὧν ὁ μὲν λογοθέτης ἐθανατώθη πάραυτα ὁ δὲ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἀπήχθησαν αἰχμάλωτοι εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Ἡ διαγωγὴ τοῦ Λέοντος ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὑπῆρξε βεβαίως λυπηρά, καὶ τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ ἀνὴρ δὲν ἐστερεῖτο οὔτε μεγαλοφροσύνης οὔτε χρηστότητος. Ἀλλ' ὅταν ἀναλογισθῶμεν τὰς φοβερὰς σφαγάς, αἰχμαλωσίας καὶ δῃώσεις εἰς ἃς δὲν ἔπαυον ἐκτρεπόμενοι οἱ Βούλγαροι, τὰς ὑπ' αὐτῶν γενομένας ἐπανειλημμένως παραβιάσεις τῶν συνθηκῶν καὶ τὸν ἄγριον τρόπον καθ' ὃν προσηνέχθη ὁ Κροῦμμος πρὸς τὸν ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης πεσόντα Νικηφόρον, θέλομεν ἴσως ἐξηγήσει μέχρι τινὸς τὴν ἀλλόκοτον σύγχυσιν τῶν ἰδεῶν ἥτις ἐπεκράτει τότε εἰς τὰς πρὸς τὸ ἔθνος ἐκεῖνο σχέσεις.

Νόμισμα Λέοντος Ε΄
«LEON EN CRISTO BACILEUS ROMEON»

Πρὸ πάντων ὅμως ἐννοεῖται ὅτι ὁ Κροῦμμος ἀπέβη εἴπερ ποτὲ ἀγριώτερος. Ἐν τῇ ἀκμῇ ταύτῃ τῆς ὀργῆς διέταξε τὴν καταπυρπόλησιν καὶ τὴν καταστροφὴν ὅλων τῶν πέριξ τῆς πόλεως καὶ καθ' ἅπασαν τὴν εὐρωπαϊκὴν παραλίαν τοῦ Βοσπόρου ἐκκλησιῶν, μοναστηρίων, παλατίων, οἴκων, ἐμπορείων, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον παρῃτήθη τῆς πολιορκίας καὶ ἀναζεύξας ὑπεχώρησεν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι, ἂν πιστεύσωμεν τὸν Ἀνώνυμον καὶ τὸν ἀντιγράψαντα αὐτὸν ἐπὶ τοῦ προκειμένου Συμεῶνα Μάγιστρον, ἐπὶ ἐννέα μῆνας, ἤτοι ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου 813 μέχρι τῶν μέσων Ἀπριλίου 814, δὲν ἔπαυσε πορθῶν καὶ λεηλατῶν τὴν Θράκην· ὅτι ἐκυρίευσε πάμπολλα φρούρια καὶ αὐτὴν τὴν Ἀδριανούπολιν· ὅτι δὲν διέκοψε τὰς ὀλεθρίας αὐτοῦ ἐπιδρομὰς οὐδὲ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χειμῶνος, ὅστις συνέπεσε κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο μαλακώτατος, καὶ ὅτι ἀπήγαγεν εἰς τὴν ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ Ἴστρου Βουλγαρίαν ἀναρίθμητα πλήθη αἰχμαλώτων καὶ λαφύρων. Ἀλλ' ἡ ἐξιστόρησις αὕτη τοῦ Ἀνωνύμου περιέχει πολλὰς ὑπερβολάς. Ὁ Γενέσιος καὶ ἄλλοι χρονογράφοι ἐκθέτουσι τὰ πράγματα ὀλιγώτερον τραγικῶς· καὶ πλὴν τούτου ὁ Ἀνώνυμος ψεύδεται προδήλως περὶ κεφαλαιώδη τινὰ γεγονότα. Καθὰ προείπομεν, ἐπὶ τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης ὁ Κροῦμμος δὲν εἶχε πολιορκητικὰς μηχανάς, δὲν εἶχε τοὐλάχιστον ἀποχρώσας τοιαύτας μηχανάς· τοῦτο ἐξάγεται ἐκ τοῦ ὅτι δὲν ἐκυρίευσε τὴν Ἀδριανούπολιν κατὰ Σεπτέμβριον εἰμὴ διὰ λιμοῦ, ὅτι δὲν εἶχε πολιορκήσει τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ὅτι κατὰ τὴν ἐν ἔαρι τοῦ ἐπομένου ἔτους ἐπιστρατείαν λέγει ὁ Ἀνώνυμος αὐτὸν

κατασκευάσαντα ἑλεπόλεις, καὶ χελώνας, καὶ κριούς, καὶ σφαίρας, καὶ μοχλούς, καὶ βελοστάτας καὶ ἄλλα μηχανήματα. Τούτου δὲ τεθέντος, τεθέντος δηλαδὴ ὅτι κατὰ τὴν πρώτην ἐπιδρομὴν ἐστερεῖτο πάντων τῶν ἀναγκαίων πρὸς ἐκπόρθησιν φρουρίων, πῶς πρὸ τοῦ Σεπτεμβρίου, ὅτε, καθ' ἃ πρὸ μικροῦ εἴπομεν, ἐγένετο διὰ λιμοῦ κύριος τῆς Ἀδριανουπόλεως, κατώρθωσεν ἐν τούτοις νὰ καταστρέψῃ τὰ φρούρια τοῦ Ἀθήρα, τῆς Σηλυβρίας, τῆς Δαώνης, τῆς Ραιδεστοῦ, τοῦ Ἄπρου καὶ πάντα τὰ φρούρια ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου μέχρι τῆς Ἀδριανουπόλεως; Πρὸ τούτοις ὁ Ἀνώνυμος οὐδὲ ἀναφέρει μάχην πρὸς τοὺς Βουλγάρους, ἐνῷ ὅλοι οἱ ἄλλοι χρονογράφοι ἱστοροῦσιν ὅτι ὁ Κροῦμμος ἡττήθη ἐπὶ τέλους κατὰ κράτος ὑπὸ τοῦ βασιλέως· τούτου δὲ μάλιστα τοῦ γεγονότος ἡ ἀποσιώπησις ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Ἀνώνυμος καὶ ὁ ἀντιγράψας αὐτὸν Συμεών, πνέοντες μῖσος ἄσπονδον κατὰ τοῦ ἀνορθωτοῦ τῆς μεταρρυθμίσεως, δὲν διστάζουσι νὰ διαστρέψωσι καὶ τὰ παρὰ πάντων ὁμολογούμενα πράγματα, ἐξ οὗ συμπεραίνομεν ὅτι δὲν ἐδίστασε νὰ ὑπερεξογκώσῃ τὰς ἐπενεχθείσας ὑπὸ τοῦ Κρούμμου δῃώσεις, ἁλώσεις καὶ αἰχμαλωσίας ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ καταστήσῃ μισητότερον τὸν Λέοντα, ὅστις οὐδὲν δῆθεν ἔπραττε πρὸς ἀπαλλαγὴν τοῦ τόπου ἀπὸ τοιαύτας συμφοράς. Τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι ὁ Λέων, ἀφοῦ ἐξησφάλισε τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἀπεποιήθη νὰ ὑπογράψῃ συνθήκας ἐπονειδίστους, ἀνέβαλε μέχρι τοῦ ἔαρος τοῦ ἑπομένου ἔτους νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τοὺς Βουλγάρους, διότι ᾐσθάνετο ὅτι ἀπὸ τὴν ἔκβασιν τῆς μάχης ἥτις ἔμελλε νὰ συγκροτηθῇ ἐξηρτᾶτο ἡ τύχη τοῦ κράτους, καὶ δὲν ἤθελε νὰ διακινδυνεύσῃ τὴν τύχην ταύτην πρὶν ἢ παρασκευασθῇ ἀποχρώντως. Ὁ στρατὸς τὸν ὁποῖον παρέλαβε παρὰ τοῦ Μιχαὴλ ἦτο καθ' ὁλοκληρίαν παραλελυμένος ἠθικῶς τε καὶ ὑλικῶς. Ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ ἔκλυσις, ἀδιαλείπτως προαγομένη κατὰ τὴν διετῆ περίπου προηγουμένην βασιλείαν, ἐκορυφώθη μετὰ τὴν οἰκτρὰν περὶ Ἀδριανούπολιν μάχην. Ἀμέσως μετὰ τὴν μάχην ταύτην διεσκορπίσθη τὸ τρίτον τοῦ στρατοῦ, τὰ δὲ ἐπακολουθήσαντα γεγονότα, ἡ καθαίρεσις τοῦ βασιλέως, ἡ ἀναγόρευσις βασιλέως ἑτέρου, ἡ ἐν τῇ χώρᾳ παρουσία τοῦ νικηφόρου στρατοῦ τῶν πολεμίων, δὲν ἦσαν ἐπιτήδεια νὰ συσφίγξωσι τοὺς δεσμοὺς τῆς πειθαρχίας, ὥστε κατὰ τὴν ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως εἰς Κωνσταντινούπολιν πορείαν τοῦ Λέοντος διελύθη πιθανώτατα καὶ τὸ ἕτερον τοὐλάχιστον τρίτον τῆς δυνάμεως ἐκείνης. Εἰς τοιαύτην κατάστασιν πραγμάτων ὁ Λέων ὤφειλε πρὸ πάντων νὰ ἐπιχειρήσῃ νέαν στρατολογίαν. Οἱ πλεῖστοι τῶν νεοσυλλέκτων ἦλθον ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν κατοίκων τῆς Θρᾴκης φεύγοντες τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Βουλγάρων κατετάχθησαν εἰς τὸν στρατόν. Ἡ πρώτη αὕτη τῆς ἀναπληρώσεως αὐτοῦ ἐργασία ἀπήτησεν ἀναγκαίως χρόνον οὐ μικρόν. Ἔπειτα ὅμως ἐδέησε νὰ γυμνασθῶσιν οἱ νεοσύλλεκτοι καὶ νὰ ἐμπνευσθῇ εἰς τὸν νέον στρατὸν τόλμη καὶ πεποίθησις, ὧν ὅλως ἐστεροῦντο τὰ λείψανα τοῦ προηγουμένου. Ταῦτα δὲ πάντα ἐξηγοῦσιν ἀρκούντως διατί ὁ Λέων ἀνέβαλε μέχρι τοῦ ἑπομένου ἔαρος τὴν κρίσιμον ἐκστρατείαν.

Τότε ἀνηγγέλθη ὅτι ὁ Κροῦμμος παραλαβὼν ἐπικουρίας ἰσχυρὰς Σλαύων καὶ Ἀβάρων καὶ κατασκευάσας ποικίλας πολιορκητικὰς μηχανὰς ἡτοιμάζετο νὰ προσβάλῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τῆς πύλης τῶν Βλαχερνῶν, ὅπου τὰ τείχη ἦσαν μᾶλλον εὐπόρθητα. Ὁ Λέων διέταξεν ἀμέσως τὴν κατασκευὴν νέας τάφρου καὶ νέου τείχους πρὸς τὸ μέρος τοῦτο τῆς πόλεως. Ἐνταῦθα δ' ἐν ἀρχῇ τοῦ Ἀπριλίου μηνὸς ἐξεστράτευσε πρὸς τὴν Μεσημβρίαν, ὅπου ηὗρε συγκεντρωθείσας τὰς δυνάμεις τῶν πολεμίων ἵνα ἀγωνισθῇ ἐκ παρατάξεως πρὸς αὐτούς. Ἀφικόμενος περὶ τὴν πόλιν ταύτην ἔστησε τὸ στρατόπεδόν του οὐ μακρὰν τῶν Βουλγάρων εἰς θέσιν ὀχυράν, ἣν κατέστησε διὰ τῆς τέχνης ἔτι ὀχυρωτέραν, καὶ ἐφρόντισε νὰ ἔχῃ πολλὴν τροφῆς δαψίλειαν. Οἱ πολέμιοι ἐξ ἐναν-

τίας ἔπαθον μετ᾽ ὀλίγον δεινὴν κατὰ τοῦτο στέρησιν, διότι αἱ μὲν πλησιέσταται χῶραι εἶχον ἐρημωθῆ ἀπωτέρω δὲ δὲν ἐτόλμων νὰ προέλθωσιν εἰς ἀναζήτησιν ἐπιτηδείων. Ἐντεῦθεν ἐπεκράτησε παρ᾽ αὐτοῖς πολλὴ ἀθυμία, ὅπερ πληροφορηθεὶς ὁ Λέων ἀπεφάσισε νὰ καταφέρῃ εἰς αὐτοὺς πληγὴν καιρίαν. Τὴν νύκτα τῆς 12 πρὸς τὴν 13 Ἀπριλίου, παραλαβὼν τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ καὶ μὴ διακοινώσας τὸ βούλευμα εἰμὴ εἰς εὐαρίθμους τινὰς καὶ πιστοτάτους ἀξιωματικούς, καταλαμβάνει εἰς τὰ νῶτα τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου ὕψωμά τι εἰς τρόπον ὥστε παρέμενεν ἀφανὴς εἰς τοὺς πολεμίους. Τὴν ἐπιοῦσαν, διαδοθέντος ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀνεχώρησε, πάντες, χριστιανοί τε καὶ Βούλγαροι, ἐνόμισαν ὅτι πτοηθεὶς ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὅθεν οἱ μὲν χριστιανοὶ ἐταράχθησαν σφόδρα οἱ δὲ Βούλγαροι ἐξετράπησαν εἰς ὑπέρμετρον θάρρος καὶ ἐνόμιζον ὅτι δὲν εἶχον εἰμὴ νὰ ὁρμήσωσι κατὰ τῶν ἀντιπάλων ἵνα γίνωσι κύριοι αὐτῶν. Ἐνῷ ὅμως τὸ ἑσπέρας τῆς 13 ἀμερίμνως καὶ ἐν πολλῇ ἀταξίᾳ διέτριβον ἐν ταῖς σκηναῖς αὐτῶν, ἀναβαλόντες εἰς τὴν ἐπαύριον τὴν ἐπίθεσιν, ἐπελθούσης τῆς νυκτὸς ἐπιπίπτει αἴφνης ὁ Λέων ἐκ τοῦ ἐπικαίρου χώρου ὃν εἶχε καταλάβει καὶ ἐπάγεται εἰς αὐτοὺς ἀληθῆ πανωλεθρίαν. Μάχη σχεδὸν δὲν ἐγένετο ἀλλὰ σφαγὴ ἀδιάκοπος. Ὁ Λέων εἶχεν ἀπαγορεύσει νὰ λαμβάνωνται αἰχμάλωτοι· καὶ αὐτοὶ οἱ παῖδες καὶ αὐταὶ αἱ γυναῖκες ἐθανατώθησαν, ὀλίγιστοι δὲ διεσώθησαν μετὰ τοῦ Κρούμμου, ὅστις ὅμως μετ᾽ οὐ πολὺ ἐτελεύτησεν ἐκ τῆς πληγῆς ἣν ἔλαβε κατὰ τὴν ἀπαισίαν ἐκείνην νύκτα, εἴτε ἐξ ἀποπληξίας εἴτε ὑπὸ τῶν ὑπηκόων ἀπαγχονισθείς, διότι καὶ οὕτω καὶ οὕτως ἀναφέρεται τὸ πρᾶγμα. Ἡ καταστροφὴ ὑπῆρξε τοσαύτη ὥστε ἐπὶ μίαν καὶ ἐπέκεινα ἑκατονταετηρίδα, καθάπερ βεβαιοῖ ἡ κατὰ παραγγελίαν τοῦ Πορφυρογεννήτου χρονογραφία, «οἱ ἀεὶ ἐκεῖσε διαβιβαζόμενοι τῶν Βουλγάρων τὴν κεφαλὴν ἐπισείοντες δακτυλοδεικτοῦσι καὶ λήθην λαμβάνουσι τῶν τότε κακῶν οὐδαμῶς». Ὁ δὲ βουνὸς ἐκεῖνος ἐπωνομάσθη βουνὸς Λέοντος. Ὁ βασιλεὺς ἐπανῆλθε τροπαιοῦχος εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐν τῷ ἅμα διεδήλωσε διὰ προκηρύξεως εἰς ἅπαν τὸ κράτος τὸ κατόρθωμα. Καὶ εἶχε τῇ ἀληθείᾳ δίκαιον νὰ μεγαλοφρονῇ ἐπὶ τῷ ἔργῳ. Ἐν διαστήματι μιᾶς καὶ ἡμισείας ἑκατονταετηρίδος οἱ Βούλγαροι διετέλουν ἀπειλοῦντες καὶ πολλάκις λεηλατοῦντες τὸ κράτος. Ναὶ μὲν εἶχον περισταλῆ ἐπὶ Λέοντος Γ΄ καὶ νικηθῆ πολλάκις ἐπὶ Κωνσταντίνου Ε΄ ἀλλ᾽ οὐδέποτε τοσοῦτον ὁλοσχερῶς ὥστε νὰ μὴ δύνανται νὰ ἀνακύψωσι, κατὰ δὲ τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν δὲν ἔπαυσαν σχεδὸν ἐπαγόμενοι συμφορὰς δεινοτάτας εἰς τοὺς χριστιανούς. Νῦν δὲ ἐν μάχῃ μιᾷ ἔπαθον καταστροφὴν ἐξ ἧς τὰ πράγματα μετέβαλον ἐντελῶς ὄψιν. Οὐ μόνον πάντες οἱ ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτῶν εὑρεθέντες αἰχμάλωτοι ἠλευθερώθησαν καὶ πάντα τὰ λάφυρα περιέπεσον εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν καὶ αἱ ἐντεῦθεν τοῦ Αἵμου καταληφθεῖσαι ὑπ᾽ αὐτῶν χῶραι καὶ πόλεις ἀνεκτήθησαν ἀλλ᾽ ὁ διαδεξάμενος τὴν ἀρχὴν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κρούμμου ἔσπευσε νὰ συνομολογήσῃ πρὸς τὸν βασιλέα ἀνακωχὴν τριακονταετῆ. Διὰ δὲ τὴν φθορὰν ἣν ἔπαθον καὶ τὸν τρόμον ὃν ᾐσθάνθησαν καὶ πολὺ μετὰ τὴν προθεσμίαν ταύτην ἐπὶ ἑβδομήκοντα καὶ πέντε περίπου ἐνιαυτούς, οἱ Βούλγαροι, ἐκτὸς μικρᾶς τινος περὶ τὸ 852 ἐχθροπραξίας, δὲν ἐτόλμησαν πλέον νὰ ἄρωσιν ὅπλα κατὰ τοῦ βασιλέως τῶν χριστιανῶν. Ὁ κατὰ παραγγελίαν τοῦ Πορφυρογεννήτου χρονογράφος καὶ ὁ Ἰγνάτιος ἐν βίῳ Νικηφόρου τοῦ πατριάρχου λέγουσιν ὅτι οἱ ὅρκοι οἱ γενόμενοι ἐπὶ τῆς εἰρήνης ταύτης ἐτελέσθησαν διὰ τρόπου παραδόξου. Τὰ συναλλαττόμενα μέρη δὲν ὤμοσαν ἕκαστον κατὰ τὰ ἔθη τῆς ἰδίας θρησκείας ἀλλὰ τἀνάπαλιν ὁ μὲν βασιλεὺς τῶν χριστιανῶν κατὰ τοὺς τύπους τῆς βουλγαρικῆς εἰδωλολατρείας, ὅ ἐστιν ἐπιχύσας κατὰ γῆς ὕδωρ ἐκ κύλικος καὶ ἀναστρέψας ἵππων ἐπισάγματα καὶ ὑψώσας χόρτον καὶ διὰ πάντων τούτων ἑαυτὸν ἐπαρώμενος, οἱ δὲ Βούλγαροι κατὰ τοὺς τύπους τῆς χρι-

στιανικῆς πίστεως, ὅ ἐστιν ἐπιθέντες τὰς χεῖρας ἐπὶ τῶν ἡμετέρων θείων συμβόλων καὶ κατὰ τῆς αὐτῶν δυνάμεως ἐπομόσαντες. Δὲν ἠξεύρομεν μέχρι τίνος ταῦτα πάντα εἶναι ἀληθῆ, διότι οἱ ἄλλοι χρονογράφοι οὐδὲν τοιοῦτο λέγουσι καὶ διότι ὁ Κεδρηνός, μὴ ἀρκούμενος εἰς τὰ ἀνωτέρω κατὰ τὸν Ἰγνάτιον ἀναφερθέντα, προστίθησιν ὅτι ὁ βασιλεὺς καὶ κύνας ἐπεκαλέσατο μάρτυρας τῶν συνομολογηθέντων (1), ἀλλ' ὁπωσδήποτε καὶ ἂν ἐτελέσθησαν οἱ ὅρκοι τὸ ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι οἱ Βούλγαροι ἐπὶ μακρότατον χρόνον ἀφῆκαν ἥσυχον τὸ κράτος. Καὶ ἐπειδὴ συγχρόνως ἡ Σικελία, ἥτις πρό τινος καιροῦ προσεβάλλετο ὑπὸ τῶν ἐν Ἱσπανίᾳ Ἀράβων, ἀπηλλάγη πάσης ἐξ αὐτῶν ἐνοχλήσεως διὰ τῆς συμμαχίας τοῦ βασιλέως Λέοντος μετὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἀφρικῆς, πολεμίων ὄντων πρὸς τοὺς ἐν Ἱσπανίᾳ ὁμοθρήσκους, βαθεῖα ἐπεκράτησεν ἁπανταχοῦ εἰρήνη, ἐξ ἧς ὠφελούμενος ὁ Λέων ἐπεδόθη ἀνενδότως εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ἐπὶ τριάκοντα ὅλα ἔτη πολυειδῶς ἐκλυθείσης ἐσωτερικῆς διοικήσεώς.

Λέγομεν ἐπὶ 30 ὅλα ἔτη, διότι ἡ παραλυσία ἐκείνη, ἀρξαμένη ἀφ' ἧς ἐβασίλευσεν ἡ Εἰρήνη, δὲν ἔπαυσε κυρίως εἰπεῖν καταβιβρώσκουσα τὰ σπλάγχνα τῆς πολιτείας μέχρι τῆς τοῦ Λέοντος Ε΄ ἀναγορεύσεως, καίτοι ἐν τῷ μεταξὺ βασιλεύσαντος τοῦ Νικηφόρου. Ὁ Νικηφόρος ἀνεκάλεσεν εἰς τὸ εἶναι καὶ ἐν μέρει συνεπλήρωσε τοὺς θεσμοὺς τῆς μεταρρυθμίσεως, ἀλλ' ἀδιαλείπτως σχεδὸν περισπώμενος ὑπὸ τῶν μωαμεθανικῶν καὶ τῶν βουλγαρικῶν πολέμων καὶ ὑπὸ ἐσωτερικῶν στάσεων καὶ συνωμοσιῶν δὲν ηὐκαίρησε νὰ ἐκτελέσῃ σπουδαίως τοὺς σωτηρίους ἐκείνους θεσμούς. Ὁ δὲ Λέων ἀνενέωσεν ἤδη τὸ κῦρος αὐτῶν καὶ τὴν ἰσχύν, ἀπεμάκρυνε τῶν πραγμάτων τὴν κληρικὴν μερίδα, εἰσήγαγε περὶ τὰ καθέκαστα τῆς διοικήσεως πνεῦμα χρηστότητος καὶ δικαιοσύνης καὶ ἐν γένει ἐβάδισεν ἐπὶ τὰ ἴχνη τοῦ ἀρχηγέτου τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου Ε΄.

Τρία τινὰ ἐπέστησαν ἰδιαζόντως τὴν προσοχήν του, ἡ διεξαγωγὴ τῆς δικαιοσύνης, ἡ διαχείρισις τῶν οἰκονομικῶν καὶ ὁ ὀργανισμὸς τοῦ στρατοῦ. Οὐδέποτε ὁ στρατὸς καθυπεβλήθη εἰς πειθαρχίαν αὐστηροτέραν· ὁ Λέων αὐτὸς ἄγων καὶ γυμνάζων αὐτὸν ἐγίνωσκε τὴν ἀξίαν ἑκάστου στρατηγοῦ καὶ ἑκάστου ἀξιωματικοῦ καὶ κατὰ τὴν ἀξίαν ταύτην ἐβράβευεν ἢ ἐτιμώρει. Ἡ ἀδυσώπητος αὕτη δικαιοσύνη καὶ ἡ πεποίθησις ἣν ἐνέπνεεν εἰς τοὺς συναγωνιστάς, διά τε τὰ ἀρχαῖα κατορθώματα καὶ ἕνεκα τῶν προσφάτων περὶ Μεσημβρίαν ἄθλων, συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ καταστήσωσιν αὐτὸν ἀγαπητὸν παρ' αὐτοῖς, ἐκορύφωσε δὲ τὴν ἀφοσίωσιν καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἡ ὑπ' αὐτοῦ ψηφισθεῖσα αὖθις καθαίρεσις τῶν εἰκόνων, περὶ ἧς μετ' ὀλίγον θέλομεν εἴπει πλειότερα καὶ ἣν ὁ στρατὸς κατήντησε νὰ ὑπολαμβάνῃ ὡς τὸ ἀσφαλέστατον ἐχέγγυον τοῦ θριάμβου τῆς μεταρρυθμίσεως. Ὁ Λέων ἐφημίζετο ὡς χρημάτων κρείσσων

(1) Ἡ κατὰ μαρτυρίαν τοῦ Κεδρηνοῦ γενομένη ἐπίκλησις τῶν κυνῶν ἀνήκει πάντως εἰς τὸν μυσαρὸν τρόπον τῆς ἐν συνθήκαις ὁρκωμοσίας τὸν εἰθισμένον τότε παρὰ τοῖς εἰδωλολάτραις ἔτι Βουλγάροις. Παράδειγμα τούτου παρέχουσιν οἱ Κουμάνοι καὶ οἱ Φράγκοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκ τῆς ἐπὶ τοῦ φράγκου αὐτοκράτορος Κωνσταντινουπόλεως Βαλδουίνου Β΄ μεταξὺ Φράγκων καὶ Κουμάνων γενομένης συνθήκης συμμαχίας, ὅτε ὁ Βαλδουῖνος καὶ ὁ πρωθυπουργὸς αὐτοῦ Narjot de Toucy καὶ οἱ ἄλλοι φράγκοι μεγιστᾶνες ὁμοῦ μετὰ τῶν ἀρχηγῶν τῶν βαρβάρων ἐκείνων οὐ μόνον ἀνοίξαντες τὰς ἀρτηρίας αὐτῶν καὶ ἀναμίξαντες τὸ αἷμα ἀλλήλων καὶ τὸ κρᾶμα τοῦτο μετὰ ὕδατος καὶ οἴνου ἔπιον ἐξ αὐτοῦ ἀλλ' εἶτα καὶ κύνα καταμελίσαντες κατηράσθησαν ἀλλήλων τὴν τοῦ καταμελιζομένου κυνὸς τύχην ἐὰν ἤθελον ἀθετήσει τὰς γινομένας συνθήκας (ἰδ. Schlosser, Weltgeschichte τόμ. 7 σελ. 184).

καὶ ὡς διαχειριστὴς φειδωλὸς τοῦ δημοσίου πλούτου, δι' ὅπερ ἠδυνήθη ν' ἀνεγείρῃ ἐκ βάθρων ὅλας τὰς πόλεις τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης ὅσαι κατεστράφησαν ἐκ τῶν προηγουμένων βουλγαρικῶν ἐπιδρομῶν, νὰ περιποιήσῃ νέαν ζωὴν εἰς τὴν γεωργίαν, τὴν βιομηχανίαν καὶ τὴν ἐμπορίαν καὶ ν' αὐξήσῃ οὕτω τοὺς πόρους τῆς πολιτείας. Ἐξαιρέτως ὅμως θαυμάζεται ἐπὶ τῇ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ. Περιπορευόμενος τὰς ἐπαρχίας ἀνεκάλυπτε καὶ ἐτιμώρει ἰδιογνωμόνως καὶ ἀνηλεῶς τὰς καταχρήσεις. Εἰδήμων δὲ ὢν τῶν νόμων προήδρευεν ἐνίοτε αὐτοπροσώπως τῶν δικαστηρίων τῆς πρωτευούσης. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα πολλάκις ἔνεμεν αὐθεκάστως δικαιοσύνην. Οἱ χρονογράφοι διηγοῦνται ὅτι ἐξερχομένου αὐτοῦ ποτὲ τῶν ἀνακτόρων ἐπλησίασεν ἄνθρωπος καὶ ἐπέδωκεν ἀναφορὰν δι' ἧς παρεπονεῖτο ὅτι ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἡρπάγη πρὸ καιροῦ ὑπό τινος τῶν συγκλητικῶν, ὅτι ἐνεκάλεσε τὸ ἀνόμημα εἰς τὸν ἔπαρχον, ἀλλ' ὅτι οὐδεμιᾶς ἠξιώθη παρὰ τούτου δικαιοσύνης. Ὁ βασιλεὺς διέταξεν ἀμέσως ἕνα τῶν θεραπόντων νὰ καλέσῃ τὸν ἔπαρχον καὶ τὸν ἐγκαλούμενον εἰς τὰ ἀνάκτορα, ὅπου, εἶπε, θέλει νὰ εὕρῃ αὐτοὺς μετὰ τοῦ ἀναφερομένου ὅταν ἐπανέλθῃ. Ἐπιστρέψας δὲ προσήγαγε καὶ τοὺς τρεῖς ἐνώπιόν του, καὶ πρὸ πάντων ἐκάλεσε τὸν ἐγκαλοῦντα νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν κατηγορίαν. Ἐπειδὴ δὲ οὔτε ὁ ἐγκαλούμενος ἠδυνήθη ν' ἀρνηθῇ τὴν πρᾶξιν οὔτε ὁ ἔπαρχος νὰ μὴ ὁμολογήσῃ ὅτι οὐδὲν ἔπραξε πρὸς τιμωρίαν αὐτοῦ, τοῦτον μὲν ἔπαυσεν ἀμέσως τοῦ ἀξιώματος τὸν δὲ ἔνοχον ἐτιμώρησεν ὡς μοιχόν. Ἡ συνοπτικὴ αὕτη διαδικασία δὲν συμβιβάζεται βεβαίως μὲ τὰς παρούσας ἡμῶν περὶ διαχειρίσεως τῆς δικαιοσύνης ἰδέας καὶ ἴσως ἐνίοτε ὁ Λέων ἐπέβαλλε ποινὰς ὑπερβολικάς, ὡς βεβαιοῦσιν οἱ χρονογράφοι, ἂν δύνανται νὰ λογισθῶσιν ἄξιοι πίστεως· ἀλλ' ἡ κατάχρησις, ἡ καταπίεσις, ἡ ἀδικία εἶχον τοσοῦτον ὑπερεκχειλίσει ὥστε ἡ ὑπερβολὴ τῆς αὐστηρότητος εἶχε καταντήσει δεινὸν ὀλιγώτερον τῆς ὑπερβολικῆς ἐπιεικείας. Ὁπόση δὲ πρέπει νὰ ἦτο ἡ τοῦ Λέοντος ἀρετή, ὅτε βλέπομεν τὸν ἔχθιστον αὐτῷ Γενέσιον ἀνακράζοντα «οὗτος δὲ Λέων ὁ βασιλεύς, κἂν δυσσεβής, ἀλλὰ τῶν δημοσίων πραγμάτων ἦν ἀντιληπτικώτατος ὡς μηδὲν τῶν ὀνησιφόρων παραλιμπάνειν ἀπρόοπτον, ὡς καὶ μετὰ τὴν αὐτοῦ τελευτὴν Νικηφόρον τὸν πατριάρχην τοιαῦτα εἰπεῖν, ὡς ἄρα ἡ πολιτεία Ρωμαίων, κἂν δυσσεβῆ, ἀλλ' οὖν γε μέγαν προμηθευτὴν ἀπολώλεκεν». Τὰ αὐτὰ ἀπαραλλάκτως λέγει καὶ

Σφραγῖδες τῶν κομμερκίων

Τοῦ θέματος Θεσσαλονίκης

Τοῦ Ἑλλησπόντου

Τοῦ θέματος τῆς Ἑλλάδος

τὴν αὐτὴν τοῦ Νικηφόρου κρίσιν ἐπαναλαμβάνει ὁ Κεδρηνός, ἡ δὲ μαρτυρία αὕτη τοῦ ἀοιδίμου πατριάρχου τιμᾷ τόσῳ μᾶλλον τόν τε δι' αὐτῆς ἐγκωμιαζόμενον καὶ ἐξαιρέτως τὸν ἐγκωμιάζοντα ὅσῳ οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες περιῆλθον δυστυχῶς εἰς δεινὴν ἀμοιβαίαν ῥῆξιν, καθ' ἃ πρόκειται νὰ ἱστορήσωμεν.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶχε συμβῆ πάλιν βαθμηδὸν νέα εἰς τὰ πνεύματα τροπή. Ἐνῷ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος Δ΄ ἡ μερὶς τῆς ἄκρας μεταρρυθμίσεως εἶχεν ἐντελῶς σχεδὸν διαλυθῆ, νῦν βλέπομεν αὐτὴν αὖθις προκύπτουσαν εἰς μέσον καὶ ἀποβαίνουσαν ἰσχυροτάτην. Τὴν μεταβολὴν ταύτην παρήγαγεν ἡ ἐν τῷ μεταξὺ ἐπελθοῦσα ἀποτυχία τῆς μετρίας μεταρρυθμίσεως. Ἐπὶ μὲν τῆς Εἰρήνης πολλοὶ τῶν νεωτεριστῶν, ἀποβλέποντες εἰς τὸ ὅτι τὸ πλεῖστον τοῦ ἔθνους ἀπεδοκίμαζε πᾶσαν περὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ καινοτομίαν καὶ ἐκ τούτου ἀπελπισθέντες περὶ τῆς ὁλοσχεροῦς ἐφαρμογῆς τῶν δοξασιῶν αὐτῶν περιῆλθον εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἔπρεπε ν' ἀφήσωσιν ἄθικτον τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα καὶ νὰ περιορισθῶσιν εἰς τὴν ἄλλην μεταρρύθμισιν· τἀνάπαλιν δὲ νῦν πεισθέντες ἐκ τῶν πραγμάτων ὅτι ἡ παραχώρησις ἐκείνη εἰς οὐδὲν ὠφέλησε καὶ ὅτι οἱ ἀντίπαλοι αὐτῶν ἅμα ἐπιτυχόντες τὴν ἐκκλησιαστικὴν παλινόρθωσιν ἐζήτησαν νὰ ἐπαναγάγωσι μετ' αὐτῆς καὶ ὅλας τὰς ἀρχαίας καταχρήσεις ἤρχισαν ἐκ νέου νὰ πρεσβεύωσιν ὅτι ἡ τύχη τῆς τοῦ κράτους ἀναμορφώσεως εἶναι ἀναποσπάστως συνδεδεμένη μετὰ τῆς καταργήσεως τῶν εἰκόνων καὶ ὅτι ἡ μεταρρύθμισις δὲν ἠμπορεῖ νὰ εὐδοκιμήσῃ ὁριστικῶς εἰμὴ ἐὰν ἐπιβληθῇ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐκκλησίαν. Ἡ δοξασία αὕτη ἐπεκράτησε μὲν κατὰ τὸ σύνηθες ἐξαιρέτως εἰς τὸν στρατὸν ἀλλ' ἐπρεσβεύθη καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων ἀνωτέρων κοινωνικῶν τάξεων καὶ ὑπὸ πολλῶν ἐκ τῶν τοῦ ἀνωτέρου κλήρου, τὸ δὲ παραδοξότερον, καὶ ὑπὸ μοναχῶν οὐκ ὀλίγων. Αὐτὸς ὁ Λέων, ὡς ἀνήκων ἐκ πρώτης νεότητος εἰς τὸν στρατόν, εἶχε τὰς πεποιθήσεις ἐκείνας καὶ ὁ ἀνώνυμος χρονογράφος βεβαιοῖ ὅτι ὁμιλῶν ἅμα βασιλεύσας πρὸς τοὺς ὁμόφρονας περὶ τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων ἐσυμπέρανεν ὅτι ἡ καχεξία αὐτῶν ἀφορμὴν εἶχε τὴν τῶν εἰκόνων προσκύνησιν καὶ εἰς ἀπόδειξιν προσεπέφερεν ὅτι ὅσοι βασιλεῖς ἐδέξαντο καὶ προσεκύνησαν αὐτὰς ἀπέθανον οἱ μὲν ἐκδιωχθέντες οἱ δὲ ἐν πολέμῳ πεσόντες, μόνοι δὲ οἱ μὴ προσκυνήσαντες αὐτὰς ἰδίῳ θανάτῳ ἕκαστος εἰς τὰ βασίλεια ἐτελεύτησε καὶ μετὰ δόξης προσκομισθεὶς εἰς τὰ τῶν βασιλέων κοιμητήρια ἐτάθη ἐν τοῖς Ἀποστόλοις (δηλαδὴ ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων). Ἀλλ' ἐνῷ ὁ βασιλεὺς Λέων τοιαῦτα ἐπρέσβευε περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ὅταν ἦλθεν ἡ ὥρα νὰ ἐφαρμόσῃ τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ, ἐδίστασεν ἐπὶ μακρόν, ὅπως πάλαι ποτὲ ὁ Λέων Γ΄, οὐδ' ἐνέδωκεν εἰμὴ ὅτε ἐπείσθη ὅτι ἡ ἀνάγκη εἶναι ἀναπόδραστος.

Δύο πρὸ πάντων ἄνδρες ἀναφέρονται ὡς ἐπενεργήσαντες πολὺ εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ βασιλέως ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὁ Θεόδοτος Μελισσηνὸς καὶ ὁ Ἰωάννης Γραμματικός. Ὁ τῶν Μελισσηνῶν οἶκος ἦτο εἷς ἐκ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁ δὲ Θεόδοτος ἦτο υἱὸς τοῦ Μιχαὴλ Μελισσηνοῦ, ἀδελφοῦ τῆς Εὐδοκίας ἐκείνης ἣν συνεζεύχθη εἰς τρίτον γάμον ὁ Κωνσταντῖνος Ε΄ καὶ ἐξ ἧς ἐγέννησε τοὺς πέντε υἱούς, τῶν ὁποίων τὴν τραγικὴν τύχην ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ παρακολουθήσωμεν ἐπὶ Εἰρήνης καὶ Μιχαὴλ τοῦ Ραγκαβέ. Ὁ Θεόδοτος λοιπὸν ἦτο ἀνεψιὸς ἐκ κηδεστίας ἑνὸς τῶν μεγάλων προμάχων τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ πρῶτος ἐξάδελφος τῶν ταλαιπώρων αὐτοῦ γόνων, ὧν τὸ ὄνομα, καὶ ἀφοῦ ἐτυφλώθησαν, δὲν ἔπαυσεν ἐπὶ πολὺν χρόνον χρησιμεῦον ὡς σημαία εἰς πᾶν κατὰ τῆς μοναχικῆς φατρίας κίνημα. Ἀλλ' ὁ Θεόδοτος, καίτοι ὢν τοσοῦτο στενὸς αὐτῶν συγγενής, οὐδεμίαν προέτεινεν ἐπὶ τῆς βασιλείας ἀξίωσιν,

προσηλώθη εἰλικρινῶς εἰς τὸν Λέοντα καὶ ὑπηρέτει αὐτὸν πιστῶς ὡς ἀνώτερος ἀξιωματικὸς τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς. Ἐπέμεινε δὲ μόνον εἰς τοῦτο, ὅτι ὁ Λέων δὲν θέλει ἀρκεσθῆ, ὅπως ὁ Νικηφόρος, εἰς μόνην τὴν διοικητικὴν μεταρρύθμισιν ἀλλ' ὅτι κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτῆς καὶ τοῦ θείου τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄ θέλει ἐπισφραγίσει τὸ ἔργον διὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Θεόδοτος, ἂν δὲν ἐκληρονόμησε τὰ ἐπὶ τῆς βασιλείας δίκαια τῶν ἐξαδέλφων αὐτοῦ, διεδέξατο ὅμως τὸ μέγα αὐτῶν ἀξίωμα ἐν τῇ μερίδι τῆς μεταρρυθμίσεως, ὁ Λέων δὲν ἠδύνατο νὰ δώσῃ ὦτα ἀκροάσεως εἰς τὰς παραστάσεις τηλικούτου ἀνδρός. Οἱ χρονογράφοι, οἵτινες δὲν εἶναι φυσικῷ τῷ λόγῳ εὐμενεῖς πρὸς τὸν Θεόδοτον, ἐπισωρεύουσι κατ' αὐτοῦ πολλὰς ὕβρεις καὶ συκοφαντίας· λέγουσιν αὐτὸν ὑποκριτήν, ἔκδοτον εἰς πᾶσαν ἀκολασίαν καὶ ἡδονήν, ἄλογον ἄνδρα, ἀνδράποδον, ἰχθύων ἀφωνότερον καὶ μηδὲν ἄλλο τῆς ἀσεβείας ἐπιστάμενον. Πλὴν δὲ τούτων πάντων, ἐνῷ ἦτο βέβαιον ὅτι κατήγετο ἐξ οἴκου περιφανοῦς καὶ ἦτο στενὸς συγγενὴς τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄, ἠξίουν ὅτι μετήρχετο ἄλλοτε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ γανωτοῦ καὶ ἐπωνόμασαν αὐτὸν Κασσιτερᾶν.

Ὁ ναὸς τῶν Ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου ἐν Κωνσταντινουπόλει

Ἐξ ἐπιφανοῦς ὡσαύτως οἴκου τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ οἴκου τῶν Μωροχαρζαμίων εἷλκε τὸ γένος καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ ἐπικληθεὶς Γραμματικός, ἕνεκα τῆς πολλῆς αὐτοῦ παιδείας. Λαβὼν νεώτατος τὸ μοναχικὸν σχῆμα προήχθη πρωίμως εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς τῶν μαρτύρων Σεργίου καὶ Βάκχου καὶ κατηριθμήθη εἰς τὸν βασιλικὸν κλῆρον, ὅ ἐστιν εἰς τὸν κλῆρον ὅστις ἐτέλει ἐν τοῖς ἀνακτόροις τὰ τῆς θείας λατρείας. Διέπρεπε δὲ ἐπί τε εὐλαβείᾳ καὶ κοσμιότητι τῶν τρόπων, ἀλλ' ἐνταὐτῷ ἐπὶ ζήλῳ ἀκράτῳ ὑπὲρ τῆς τῶν εἰκόνων καθαιρέσεως. Ὅθεν ἐπέσυρε καθ' ἑαυτοῦ ποικίλας ὕβρεις καὶ συκοφαντίας. Καὶ πρῶτον οἱ χρονογράφοι παρεμόρφωσαν τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννης κατ' ἀρχὰς εἰς Ἰάννης καὶ μετὰ ταῦτα εἰς Ἰαννῆς, αἰνιττόμενοι πιθανῶς τὸν Ἰαννῆν, περὶ οὗ ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐν τῇ β΄ πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολῇ λέγει ὅτι ἀντέστη τῷ Μωϋσῇ· καὶ τῇ ἀληθείᾳ ἦτο ἄνθρωπος κατεφθαρμένος τὸν νοῦν καὶ ἀδόκιμος περὶ τὴν πίστιν· καὶ ἴσως ἡ παραφθορὰ ἐκείνη τοῦ ὀνόματος Ἰωάννης εἰς Ἰάννης ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἀφορμὴ τῆς ἀλλοιώσεως ἣν ἔλαβεν ἐν τῇ ὁμιλουμένῃ γλώσσῃ τὸ ὄνομα Ἰωάννης. Ἐπεκλήθη πρὸς τούτοις καὶ λεκανόμαντις, ὡς ἀσχολούμενος δῆθεν

περὶ τὴν μαντικὴν διὰ χαλκῆς τινος λεκάνης καὶ Ὑλζελᾶς, ὅπερ, ὡς βεβαιοῦσιν, ἑβραϊστὶ ἑρμηνεύεται πρόδρομος καὶ συνεργὸς τοῦ διαβόλου. Τὸ δὲ παραδοξότερον, ἐνῷ ἦτο ὁμολογουμένως εὐπατρίδης, ἐρρήθη ὅτι ἦτο υἱὸς σκιαστοῦ, ἤτοι κατασκευαστοῦ κεχρωματισμένων ὑφασμάτων, ἀναλόγως τῶν περὶ Θεοδότου Μελισσηνοῦ μυθολογηθέντων. Ἀλλὰ καὶ δι' ἐσχάτην περὶ τὸν βίον ἀκολασίαν κατεκρίθη καὶ δι' ἕτερα παραπλήσια, ὧν τὰ πλεῖστα, ἂν ὄχι ἅπαντα, ἦσαν, ἐννοεῖται, διαστροφαὶ τῆς ἀληθείας ἀνάλογοι τῆς περὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ γενομένης διαστροφῆς.

Οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες, ἀδιαλείπτως παρὰ τῷ βασιλεῖ διατρίβοντες, δὲν ἔπαυον παριστῶντες τὴν ἀνάγκην νὰ συμπληρώσῃ τὸ ἔργον τῆς μεταρρυθμίσεως διὰ τῆς καθαιρέσεως τῶν εἰκόνων. Ὑπῆρχον μὲν καὶ ἄλλοι παρ' αὐτῷ τὰ αὐτὰ φρονοῦντες καὶ ἐνεργοῦντες, οἷον ὁ λογοθέτης, ὁ γραμματεὺς Εὐτυχιανός, ἀλλ' ἐκεῖνοι ἦσαν οἱ ἐπιφανέστεροι. Καίτοι δὲ ἦσαν τοιοῦτοι καὶ προσέτι ἐλάλουν ἐν ὀνόματι τῶν ἀνωτέρων κοινωνικῶν τάξεων; ἐν ὀνόματι τοῦ στρατοῦ καὶ ἐν ὀνόματι αὐτοῦ τοῦ κλήρου ὁ βασιλεὺς οὐδὲν ἧττον ἐχρονοτρίβει, διότι ἐγίνωσκεν ὅτι ἐπιβάλλων χεῖρα εἰς τὸ ζήτημα ἐκεῖνο θέλει μὲν θεραπεύσει σπουδαίαν κοινωνικὴν ἀπαίτησιν, θέλει εὐχαριστήσει μεγάλην τοῦ ἔθνους μερίδα, θέλει ὅμως ἐνταυτῷ δυσαρεστήσει μερίδα ἑτέραν μείζονα καὶ παραγάγει εἰς τὰ πνεύματα τῆς τελευταίας ταύτης ταραχὴν ἐπικίνδυνον. Ὅθεν κατ' ἀρχὰς παρέπεμψε τοὺς φίλους αὐτοῦ καὶ συμβούλους εἰς τὸ τέλος τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου, μετὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ πολέμου τούτου προέτεινεν εἰς αὐτοὺς τὸ φάσμα τῆς τοῦ μοναχικοῦ τάγματος ἀντιπολιτεύσεως, τοῦ ὁποίου γνωστὴ ἦτο ἡ ἐπὶ τοῦ πολλοῦ ὄχλου ἐπιρροή. Ἀλλ' ὁ Θεόδοτος καὶ ὁ Ἰωάννης ἀντιπροέτειναν ὅτι καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ μοναχικοῦ τάγματος οὐκ ὀλίγοι ἠσπάζοντο τὴν μελετωμένην καινοτομίαν καὶ προσήγαγον τῷ ὄντι τὴν περὶ τῆς γνώμης αὐτῶν ἐπιδοκιμασίαν τοῦ τε Σαββατίου, μοναχοῦ τῆς τοῦ Φιλομηλίου μονῆς, ὀνομαστοῦ ἐπὶ προφητικῷ δωρήματι, καὶ ἑτέρου τινὸς μοναχοῦ ἐξ ἴσου φημιζομένου ἐπὶ πνεύματι προορατικῷ. Οἱ χρονογράφοι μάλιστα βεβαιοῦσιν ὅτι εἷς τῶν προφητικῶν ἐκείνων ἀνδρῶν, ἐν τῇ ὑπερβολῇ τοῦ ζήλου αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς καινοτομίας, ὠνόμασε τὰς μὲν εἰκόνας εἴδωλα, τὴν δὲ βασίλισσαν Εἰρήνην παρδὼ καὶ θυάδα, τὸν δὲ Ταράσιον ταράξιον. Τότε ὁ Λέων ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ αἰτιολογηθῇ τὸ πρᾶγμα δι' ἐπιχειρημάτων ἐξ αὐτῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἐξαγομένων, καὶ μὴ ἀρκούμενος εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου Ε´ γενομένης συνόδου, τὰ ὑποβληθέντα αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Γραμματικοῦ, προσεκάλεσεν αὐτὸν ν' ἀνερευνήσῃ τὰς βιβλιοθήκας καὶ νὰ καθυποβάλῃ ἔκθεσιν ἀκριβῆ περὶ τοῦ τί ἐφρόνουν οἱ ἀρχαῖοι τῆς Ἐκκλησίας πατέρες ὡς πρὸς τὰς εἰκόνας, διότι περὶ τῆς παλαιᾶς γραφῆς οὐδεμία ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ ὡς πρὸς τοῦτο ἀμφιβολία. Ὁ Ἰωάννης ὁ Γραμματικός, παραλαβὼν συνεργὸν τὸν ἐπίσκοπον Συλαίου Ἀντώνιον, ἐνησχολήθη μετ' αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου μέχρι τοῦ Δεκεμβρίου 814 περὶ τὴν ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος καὶ περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους ἐκείνου καθυπέβαλεν εἰς τὸν βασιλέα ἔκθεσιν μακρὰν κατὰ τῆς τῶν εἰκόνων προσκυνήσεως, ὑπὸ πολλῶν καὶ ποικίλων μαρτυριῶν κεκυρωμένην. Ὁ βασιλεὺς ἀναγνοὺς τὴν ἔκθεσιν ἐπείσθη τελευταῖον ὅτι ἔχει ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν καὶ καλέσας τὸν πατριάρχην Νικηφόρον καθυπέβαλεν αὐτῷ μετὰ πολλῆς μετριότητος τὴν γνώμην του. «Ὁ λαὸς (δηλαδὴ ὁ στρατός, διότι οἱ ἡμέτεροι ὠνόμαζον τότε συνήθως τὸν στρατὸν λαόν, κατὰ τὴν ἀρχαιοτάτην τῆς λέξεως ταύτης σημασίαν), ὁ λαός, εἶπε, σκανδαλίζεται διὰ τὰς εἰκόνας, λέγοντες ὅτι κακῶς αὐτὰς προσκυνοῦμεν καὶ ὅτι διὰ τοῦτο τὰ ἔθνη κυριεύουσιν ἡμῶν. Συγκατάβα τι μικρὸν καὶ ποίησον οἰκονομίαν εἰς τὸν λαόν, καὶ τὰ χαμηλὰ περιέλωμεν (ἤτοι ἀφαιρέσωμεν ἐκ μέσου τὰ μικροῦ

λόγου ἄξια)· εἰ δὲ μὴ βούλει, πεῖσον ἡμᾶς δι' οὗ ἕνεκα ἐκεῖνα προσκυνεῖται, τῆς γραφῆς μὴ ἐχούσης ρητῶς πώποτε». Ὁμολογητέον ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ἠδύνατο νὰ ὁμιλήσῃ μετριοπαθέστερον, ὁ δὲ Νικηφόρος δὲν ἠθέλησε ν' ἀκούσῃ τίποτε ἐπὶ τοῦ προκειμένου μήτε νὰ ἔλθῃ εἰς καμμίαν περὶ αὐτοῦ συζήτησιν, ἀλλ' ἀπήντησεν ἁπλῶς· «ἡμεῖς αὐτὰ καλῶς ἐξ ἀρχῆς καὶ ἀνέκαθεν ὁρισθέντα ὑπό τε τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν πατέρων οὔτε παρασαλεύομεν οὔτε περισσότερόν τι ἐν αὐτοῖς οἰκονομοῦμεν·» καὶ ταῦτα ἀπαντήσας ἀπῆλθεν εἰς τὸ πατριαρχεῖον.

Ὁ Νικηφόρος, ὡς γνωρίζομεν, ἦτο ἄνθρωπος σώφρων, ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς προδήλως ἐπεθύμει ν' ἀποφύγῃ πᾶσαν βίαν, ἴσως ἤθελεν εὑρεθῆ ἐπὶ τέλους τρόπος συμβιβασμοῦ, οἷον λ. χ. νὰ ἐλαττωθῇ τὸ πλῆθος τῶν εἰκόνων ἢ νὰ τεθῶσιν ὑψηλότερα ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον. Ἀλλ' ὄπισθεν τοῦ Νικηφόρου ἐνήδρευεν ἡ μεγάλη μοναχικὴ μερίς, ἥτις οὐδεμίαν ἐδέχετο παραχώρησιν καὶ τῆς ὁποίας προΐστατο ὁ πολυθρύλητος Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, ὁ γνωστὸς ἤδη εἰς ἡμᾶς διὰ τὴν πεισματώδη ἐπιμονὴν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ὅπερ ὑπελάμβανεν ὡς ἀναποσπάστως συνδεδεμένον μετὰ τοῦ ἀξιώματος καὶ τῆς ἰσχύος τῆς τάξεως αὐτοῦ. Ὅθεν οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ παρέσυραν τὸν καλὸν κἀγαθὸν πατριάρχην εἰς βιαίας ἀποφάσεις· καὶ ἅμα ἐπανελθόντα ἐκ τῶν βασιλείων τὸν κατέπεισαν νὰ συγκαλέσῃ ἐκ τοῦ προχείρου ἐκκλησιαστικὴν σύνοδον, εἰς ἣν συνέρρευσαν πλεῖστοι ὅσοι μοναχοὶ καὶ ἥτις συνελθοῦσα τὸ ἑσπέρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ἐτέλεσε παννυχίδα πανηγυρικὴν ὡς προοίμιον τῶν συνεδριάσεων αὐτῆς. Ὁ βασιλεὺς μαθὼν διὰ νυκτὸς τὰ γενόμενα ἔπεμψεν ἀμέσως πρὸς τὸν πατριάρχην ἕνα τῶν αὐλικῶν θεραπόντων, ὅστις ἤλεγξε πικρῶς τὸν ἀρχιερέα, ὡς παρασκευάζοντα ταραχάς, καὶ προσεκάλεσεν αὐτόν τε καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν νὰ προσέλθωσιν ἄνευ ἀναβολῆς εἰς τὰ βασίλεια. Οἱ καταπτοηθέντες ἱερωμένοι, ἀφοῦ ἤκουσαν παραμυθητικούς τινας λόγους παρὰ τοῦ Νικηφόρου, ἐπορεύθησαν πρὸς τὸν Λέοντα, ὅστις ἐδέχθη αὐτοὺς δυσμενῶς, ἐμέμφθη τὸν πατριάρχην ὅτι παράγει ἄνευ λόγου σκάνδαλα, ὅτι συνεκρότησε σύνοδον παρὰ πάντας τοὺς νόμους καὶ ὅτι πολιτεύεται πρὸς τὸν βασιλέα σχεδὸν ὡς πρὸς αἱρετικὸν πρὶν ἢ ἀναιρέσῃ τοὺς λόγους αὐτοῦ. Ὁ πατριάρχης δὲν ἠθέλησε πάλιν νὰ ἔλθῃ εἰς συζήτησιν πρὸς τοὺς περὶ τὸν βασιλέα ἱερωμένους· καὶ τότε αὐτὸς ὁ Λέων ἐπεχείρησε μακρὰν πρὸς τὸν Νικηφόρον συνδιάλεξιν περὶ τοῦ ἀνὰ χεῖρας ζητήματος, μηδὲν ὅμως κατορθώσας. Ἀποτυχούσης δὲ καὶ ταύτης τῆς ἀποπείρας προσεκλήθησαν τὰ ἄλλα τῆς συνόδου μέλη νὰ συζητήσωσι τὸ πρᾶγμα μετὰ τῶν φίλων τοῦ βασιλέως· ἀλλ' ἐπὶ τῆς συζητήσεως ταύτης, εἰς ἣν ἐπὶ τέλους ἔλαβε μέρος καὶ ὁ πατριάρχης, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι οἱ ὀπαδοὶ τῆς τῶν εἰκόνων προσκυνήσεως δὲν προέτειναν ἰσχυρὰ ἐπιχειρήματα. Ὁ μὲν Νικηφόρος διηγήθη θαύματα τῶν εἰκόνων ὁ δὲ μητροπολίτης τῶν Σάρδεων Εὐθύμιος ἠπείλησε τοὺς ἀντιλέγοντας διὰ τοῦ πυρὸς τῆς κολάσεως. Μόνος ὁ Θεόδωρος ὁ Στουδίτης ἐλάλησε λογικῶς εἰπὼν «μὴ παρασάλευε, βασιλεῦ, κατάστασιν ἐκκλησιαστικήν. Σοὶ μὲν γὰρ ἡ τῆς πολιτείας κατάστασις καὶ ἡ τοῦ στρατοπέδου ἐπιστεύθη· τούτων φρόντιζε, τὴν δὲ ἐκκλησίαν ἄφες». Ἀλλὰ πολλάκις παρετηρήσαμεν ὅτι ἡ ἀπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἀποχή, ἥτις σήμερον λογίζεται ὡς καθῆκον ἀπαραίτητον τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς, δὲν ἠδύνατο τότε νὰ ἰσχύσῃ χωρὶς νὰ ἐκθέσῃ τὴν πολιτείαν εἰς κινδύνους δεινούς. Τοῦτο εἶναι τόσον βέβαιον ὥστε ὁ Λέων αὐτός, ὅστις δὲν ἐπεθύμει νὰ θίξῃ τὸ ἀνὰ χεῖρας θορυβῶδες ζήτημα καὶ ἀνέβαλεν ὅσον ἠδύνατο νὰ ἐνεργήσῃ τι περὶ αὐτοῦ, ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους ὑπὸ τῆς κραυγῆς τοῦ στρατοῦ καὶ ὑπὸ τῶν εἰσηγήσεων πολλῶν ἐξ αὐτοῦ τοῦ κλήρου καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ μοναχικοῦ

τάγματος ν' ἀναλάβῃ τὸν δυσχερῆ αὐτὸν ἀγῶνα. Τὸ ἐπιχείρημα λοιπὸν τοῦ Στουδίτου, ὅσῳ λογικὸν καὶ ἂν ἦτο καθ' ἑαυτό, δὲν ἠδύνατο νὰ θεραπεύσῃ τὴν ὑφισταμένην δυσχέρειαν. Καὶ ἐπειδὴ οἱ περὶ αὐτὸν ἀπεφήναντο ὅτι ἐπιμένουσιν εἰς τὸν ἀφορισμὸν τοῦ ἐπισκόπου Συλαίου Ἀντωνίου, ὃν προηγουμένως εἶχον καταψηφίσει, ὁ Λέων παροργισθεὶς ἀπήλασεν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν βασιλείων, τοὺς διέταξεν ἀμέσως διὰ τοῦ ἐπάρχου νὰ ἀπέλθωσιν ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια ἐν πάσῃ ἡσυχίᾳ, νὰ μὴ ἐπαναλάβωσι τὰς συνεδριάσεις αὐτῶν, νὰ μὴ δηλώσωσι τίποτε δημοσίᾳ περὶ πίστεως καὶ νὰ ὑπογράψωσιν ὅτι θέλουσι τηρήσει ταῦτα πάντα ἀπροφασίστως. Πολλοὶ ἐξετέλεσαν τὰς διαταγὰς τοῦ βασιλέως καὶ ἴσως ἤθελον ὅλοι πράξει τοῦτο, ἂν δὲν ἤθελον ἀποτραπῆ ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, ὅστις ἀντενήργησε διὰ πολλῆς δραστηριότητος εἰς τὰ διαταχθέντα γράφων, προτρέπων, ἐνθαρρύνων καὶ ἀπειλῶν. Παράδοξος ἦτο κατὰ τὴν περιπέτειαν ταύτην ἡ ἀμοιβαία θέσις τοῦ Νικηφόρου καὶ τοῦ Λέοντος· ἀμφότεροι ἐπεθύμουν νὰ διαφύγωσι τὴν ρῆξιν καί, εἰ δυνατόν, νὰ συνεννοηθῶσι πρὸς ἀλλήλους, παρασυρόμενοι δὲ ὑπὸ τῶν ἀκρατήτων παθῶν τῆς ἰδίας ἕκαστος μερίδος περιῆλθον εἰς διένεξιν, ἥτις ἀπέβαινεν ὁσημέραι δεινοτέρα. Μετὰ τὰ προεκτεθέντα ὁ πατριάρχης περίλυπος ὢν καὶ καταβεβλημένος ἔγραψε πρὸς τὴν βασίλισσαν, πρὸς τὸν λογοθέτην, πρὸς τὸν παντοδύναμον γραμματέα Εὐτυχιανόν, ἐπικαλούμενος θεραπείαν τινὰ τοῦ πράγματος, καὶ ἴσως ἠδύνατο νὰ ἐνδώσῃ κατά τι, ἀλλ' ὁ Θεόδωρος δὲν ἔπαυεν ἐπισείων ἐνώπιον αὐτοῦ τὸ φάσμα τῆς ὀρθοδοξίας καὶ ἀπαιτῶν νὰ τηρήσῃ ἀναλλοίωτα τὰ καθεστῶτα. Ἀφ' ἑτέρου ὁ βασιλεύς, ὅστις ἔβλεπε καὶ κατενόει τὴν ἀγωνίαν εἰς ἣν εὑρίσκετο ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκκλησίας, ἐνόμισεν ὅτι θέλει ἀνακουφίσει αὐτὸν κατά τι ἀναλαμβάνων αὐτὸς τὴν καθαίρεσιν τῶν ἐπισκόπων καὶ ἡγουμένων ὅσοι παρήκουσαν τὰ διαταχθέντα. Οἱ χρονογράφοι μάλιστα βεβαιοῦσιν ὅτι προέβη ἔτι πλέον, προσκαλέσας αὐτὸν νὰ μὴ τελῇ δημοσίᾳ τὴν θείαν μυσταγωγίαν μηδὲ νὰ κηρύττῃ ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος, καὶ ἀφαιρέσας ἀπὸ αὐτοῦ τὴν ἐπιστασίαν τῶν ἱερῶν τῆς ἐκκλησίας σκευῶν, ὅ ἐστιν ἐπέβαλεν αὐτῷ εἶδός τι ἀργίας. Ἀλλ' ἂν ὁ βασιλεὺς ἔπραξε καί τι τοιοῦτον, ἵνα ἀπαλλάξῃ τὸν ἀρχιερέα ὅσον ἐνδέχεται πάσης εὐθύνης ἐπὶ τοῦ προκειμένου, βεβαίως μετ' ὀλίγον ἀνεκάλεσε τὰ διαταχθέντα, διότι θέλομεν ἴδει ὅτι, μετά τινας ἡμέρας, ὁ πατριάρχης ἀνέλαβε τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ ὑψηλοῦ αὐτοῦ λειτουργήματος. Τὸ πάντων ὅμως δεινότερον ἦτο ὅτι καθὼς ὁ Νικηφόρος ἐπιέζετο ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου οὕτως ὁ Λέων ἐπιέζετο ὑπὸ τοῦ στρατοῦ. Ὁ στρατός, ὅστις ἔβλεπε παρατεινομένην τὴν πάλην καὶ ἐφοβήθη μήπως ἐνδοιάσῃ αὖθις ὁ βασιλεύς, ἀπεφάσισε νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν κρίσιν καὶ συσσωρευθεὶς περὶ τὴν Χαλκῆν ἤρχισε νὰ λιθοβολῇ καὶ ἄλλως νὰ ἐξυβρίζῃ τὴν εἰκόνα τοῦ Σωτῆρος, ἥτις καθαιρεθεῖσα ἀπὸ τῆς πύλης ἐκείνης ὑπὸ τοῦ Λέοντος Γ' ἀνεστηλώθη ἐπὶ Εἰρήνης. Ὁ βασιλεὺς μαθὼν τὰ γενόμενα καὶ ἀναλογιζόμενος μὲν ὅτι δὲν δύναται νὰ τιμωρήσῃ ὁλόκληρον τὸν στρατόν, μὴ θέλων δὲ νὰ παραταθῇ τὸ σκάνδαλον, διέταξε ν' ἀφαιρεθῇ ἡ εἰκὼν τῆς Χαλκῆς. Συγχρόνως δὲ ἠναγκάσθη νὰ δώσῃ τὴν ἄδειαν εἰς τὸν Ἰωάννην Γραμματικὸν καὶ εἰς τὸν Συλαίου Ἀντώνιον νὰ καθαιρέσωσι τὰς εἰκόνας παντοῦ, ὅπου ἠδύνατο τοῦτο νὰ γίνῃ ἄνευ πολλῆς ταραχῆς. Τούτων ὅμως γινομένων, οἱ ἱερωμένοι τῆς ἀντιπάλου μερίδος ἀπελπισθέντες συνῆλθον παρὰ πάντα τὰ πρὸ μικροῦ ἔτι διαταχθέντα καὶ ἐπεσφράγισαν τὴν κατὰ τοῦ βασιλέως ἀντίστασιν διὰ τῆς τῶν ὀνομάτων αὐτῶν ὑπογραφῆς.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε ἐπλησίασεν ἡ ἑορτὴ τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως. Ὅσα καὶ ἂν συνέβησαν μεταξὺ Νικηφόρου καὶ Λέοντος μέχρι τοῦδε, ὁριστικὴ ὅμως μεταξὺ αὐτῶν ρῆξις δὲν εἶχεν ἐπέλθει ἔτι· τοσοῦτον οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες ἤθελον ν' ἀποφύγωσιν αὐτήν. Τούτου δ' ἕνεκα ὁ πατριάρχης φοβηθεὶς μήπως κατὰ τὴν προσεχῆ ἐκεί-

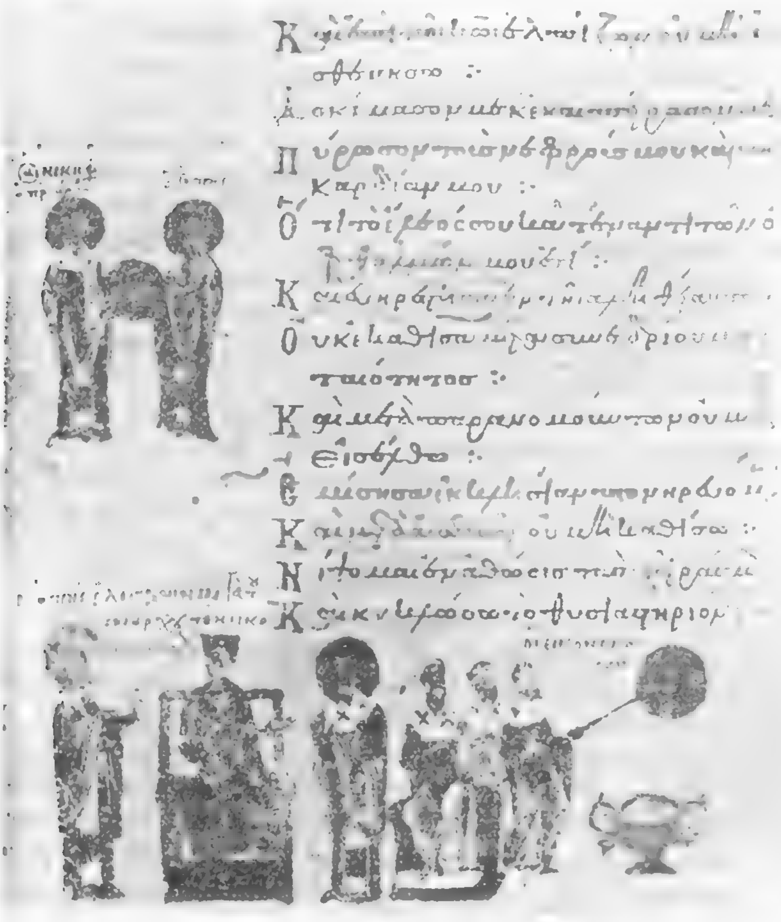
νην ἑορτήν, προσερχομένου πανηγυρικῶς τοῦ βασιλέως εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, συμβῇ μεγαλύτερόν τι κατὰ τῶν εἰκόνων ἄτοπον, ἀπῆλθεν εἰς τὰ βασίλεια καὶ παρεκάλεσε τὸν Λέοντα νὰ μὴ ἐπιμένῃ προσβάλλων τὴν ἐκκλησίαν, ἣν διὰ πολλοῦ κόπου οἱ πατέρες ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει ἐπῳκοδόμησαν· προσέθηκε δὲ ὅτι «εἰ δι' ἐμὲ γίνονται ταῦτα τὰ σκάνδαλα κατὰ τῆς ὀρθῆς πίστεως, ἐμὲ ἐξεώσασθε καὶ εἴ τινα βούλεσθε ποιήσατε, μόνην τὴν πίστιν μὴ παρασαλεύσητε». Ταῦτα ἀκούσας ὁ βασιλεύς, ὅστις ἦτο ἀληθῶς εὐλαβὴς ἄνθρωπος καὶ ἐσέβετο τὸν Νικηφόρον, ἐξεπλάγη διὰ τὰς ἐσφαλμένας αὐτοῦ ἰδέας. «Καὶ τίς, εἶπε, τολμᾷ καθελεῖν ἢ ἐξεῶσαι τὸν πατριάρχην, τὸν πατέρα ἡμῶν, ἢ τὴν ἐκκλησίαν παρασαλεῦσαι· μικρὸν ἠρευνήσαμεν διὰ τοὺς λαλοῦντας, ἐπεὶ ὡς πιστεύει ἡ ἐκκλησία κἀγὼ πιστεύω»· καὶ ἐκβαλὼν τοῦ κόλπου σταυρὸν ἔχοντα εἰκόνα προσεκύνησεν αὐτόν. Ἂν ὁ Λέων εἶπε τῷ ὄντι ὅτι δὲν ἐνεργεῖ ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἰμὴ ἵνα κατευνάσῃ τὰ πνεύματα τῶν ἀντιδοξούντων καὶ ἂν προσεκύνησε σταυρὸν ἔχοντα εἰκόνα, ὡς ἀξιοῖ ὁ ἀνώνυμος χρονογράφος, δὲν ἠξεύρομεν. Εἶναι πιθανώτατον ὅτι εἶπε πολλὰ ἐπιτήδεια νὰ καθησυχάσωσι τὸν ἀρχιερέα καὶ ἴσως ἔδωκε τὸ δεῖγμα ἐκεῖνο τῆς εὐλαβείας πρὸς τὸν σταυρόν, διότι ἡ ἐκκλησιαστικὴ μεταρρύθμισις οὐδέποτε ἀπηγόρευσε τὴν τοῦ σταυροῦ προσκύνησιν. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι αἱ ἑορταί, τῶν ὁποίων μετέσχε καὶ ὁ πατριάρχης μετὰ τοῦ κλήρου αὐτοῦ, παρῆλθον χωρὶς νὰ συμβῇ νέον τι ἄτοπον. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς δὲν ἠδυνήθη νὰ προλάβῃ σκάνδαλον ἀπροσδοκήτως ἐκ τοῦ κλήρου αὐτοῦ προελθόν. Διότι τελουμένης ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἐκείνων τῆς θείας ἀκολουθίας καὶ ἐκφωνηθέντος τοῦ ῥητοῦ τοῦ Ἡσαΐου τοῦ λέγοντος «τίνι ὡμοιώσατε Κύριον καὶ τίνι ὁμοιώματι ὡμοιώσατε αὐτόν; μὴ εἰκόνα ἐποίησε τέκτων ἢ χρυσοχόος χωνεύσας χρυσίον περιεχρύσωσεν αὐτόν, ὁμοίωμα κατεσκεύασεν αὐτόν;» ὁ πρωτόπαπας τῆς αὐλῆς ἀνεφώνησε γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ· «σύνες ὅ,τι λέγει, ὦ βασιλεῦ, τὸ ἱερὸν λόγιον· καὶ μηδείς σοι μετάμελος ἐπὶ τοῖς ἐναρχθεῖσιν ἔστω, ἀλλ' ἅπαν θεῖον δοκοῦν ἐκποδὼν ποιήσας εἰκόνισμα τῆς ὀρθῆς ἔχου λατρείας τῶν μὴ σεβομένων αὐτά». Ἐννοεῖται ὅτι ὁ βασιλεὺς πανταχόθεν οὕτω περιελαυνόμενος δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ ἐπιμείνῃ ἀπαιτῶν παρὰ τοῦ πατριάρχου παραχώρησίν τινα. Ὅθεν παρεκάλεσεν αὖθις αὐτὸν ν' ἀποφανθῇ ἐντὸς ὡρισμένης προθεσμίας· ὁ δὲ ἀπεποιήθη ὅπως ἄλλοτε καὶ καταβληθεὶς ὑπὸ τῆς πολλῆς αὐτοῦ ταραχῆς ἐνόσησε. Τότε διεκόπη πᾶσα ἐνέργεια, μέχρις οὗ, ἀναλαβόντος τοῦ ἀρχιερέως κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 815, οἱ περὶ τὸν βασιλέα ἀπεφάσισαν νὰ ἐκβιάσωσι τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ βουλεύματος αὐτῶν. Ἀπόσπασμα στρατιωτῶν ὑποκινούμενον ὑπὸ τοῦ λογοθέτου καὶ τοῦ ἀρχιγραμματέως ἐπεχείρησε τὴν ἐκπόρθησιν τοῦ πατριαρχείου καὶ ἀπεκρούσθη μὲν ὑπὸ τῶν πολυαρίθμων μοναχῶν οἵτινες περιεστοίχιζον τὸν ἀρχιερέα ἀλλ' ἐν τούτοις κατέστρεψεν ὅλας τὰς ἐν τῷ πατριαρχικῷ καταλύματι εἰκόνας τῶν ἁγίων καὶ αὐτὰς τὰς εἰκόνας τῶν προτέρων πατριαρχῶν. Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου ἤρχισεν ὁ βασιλεὺς νὰ φοβῆται μήπως ἐπὶ τέλους διακινδυνεύσῃ καὶ ἡ ζωὴ αὐτὴ τοῦ ἀρχιερέως, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ φρουρήσῃ τὸ πατριαρχεῖον διὰ πιστοῦ τινος ἀποσπάσματος καὶ ἐνταυτῷ συνεκάλεσε σύνοδον ἀρχιερέων, ἵνα διεξαχθῇ τὸ ζήτημα ὁπωσοῦν τακτικώτερον. Συνελθούσης δὲ τῆς συνόδου προσεκλήθη ὁ Νικηφόρος νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιον αὐτῆς, ἀλλὰ δὲν συνήνεσεν. Οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ μαθόντες τοῦτο καὶ παροξυνθέντες συνέρρευσαν περὶ τὸ πατριαρχεῖον πολυάριθμοι, ἐκφέροντες ὕβρεις καὶ ἀπειλάς, ἡ δὲ σύνοδος ἀναθεματίσασα αὐτόν τε καὶ τοὺς προκατόχους αὐτοῦ Γερμανὸν καὶ Ταράσιον ἀπηγόρευσε τοῖς πᾶσιν ἐπὶ ποινῇ ἀφορισμοῦ ν' ἀποκαλῶσιν αὐτὸν ἐπίσκοπον καὶ πατριάρχην. Εἰς τοῦτο περιελθόντος τοῦ πράγματος, ὁ Νικηφόρος διεμαρτυρήθη ἕνεκα τῆς γενομένης κατ' αὐτοῦ βιαιοπραγίας καὶ προσέθηκεν ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν βασιλέα ὅτι «ἵνα

ἄτοπον μὴ γένηται μηδὲ ἁμαρτία ἀναδράμῃ εἰς τὸ κράτος ὑμῶν, ἀνάγκη πᾶσα μεταστῆναι ἡμᾶς τοῦ θρόνου ἡμῶν». Μεθ' ὃ ἀποχαιρετίσας τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ ἐπέρασε διὰ νυκτὸς τὸν Βόσπορον καὶ ἀπῆλθεν εἰς ἐξορίαν ἔν τινι μονῇ. Ταῦτα ἐγένοντο περὶ τὰ μέσα Μαρτίου καὶ πιθανώτατα τῇ 13 τοῦ μηνὸς τούτου.

Τὴν ἐπιοῦσαν ὁ βασιλεὺς ἀνήγγειλεν ὅτι ὁ πατριάρχης ἐγκατέλιπε τὴν ἐκκλησίαν, διότι προσκληθεὶς νὰ συζητήσῃ καὶ νὰ διασαφήσῃ τὸ περὶ εἰκόνων ζήτημα, οὗ ἕνεκα τοσαύτη ἀνωμαλία ἐπεκράτει εἰς τὰ πνεύματα, οὐδεμίαν ἠθέλησε νὰ δώσῃ πρὸς τοῦτο ἀπάντησιν, ὅθεν ἀνάγκη παρέστη νὰ προχειρισθῇ ἕτερος ἱεράρχης. Ὁ βασιλεὺς ἐπεθύμει ν' ἀναθέσῃ τὸ ἀξίωμα τοῦτο εἰς τὸν Ἰωάννην τὸν Γραμματικόν, καὶ ἡ ἐκλογὴ αὕτη ἤθελεν εἶναι βεβαίως ἀρίστη, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ σύγκλητος προέτεινε κατ' αὐτοῦ ἐνστάσεις τινάς, ἄδηλον ἀκριβῶς τίνας, προετιμήθη ὁ Θεόδοτος Μελισσηνός, ὅστις ἦτο τῇ ἀληθείᾳ πολὺ ὀλιγώτερον τοῦ Ἰωάννου κατάλληλος. Ὄχι διότι ἦτο λαϊκὸς καὶ ἀνώτερος τοῦ στρατοῦ ἀξιωματικὸς καὶ πρὸς τούτοις ἔγγαμος· τοιοῦτοί τινες κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ὑπῆρξαν ὅ,τε Ταράσιος καὶ ὁ Νικηφόρος, οἱ συγκαταλεγέντες μεταξὺ τῶν ἐπιφανεστέρων ἱεραρχῶν· ἀλλὰ διότι κυρίως μηδεμίαν ἔχων τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων πεῖραν ἐστερεῖτο πρὸς τούτοις τῆς μετὰ τῆς πείρας ταύτης συνήθως συνδεομένης μετριοπαθείας, ἥτις ἦτο τοσοῦτον ἀναγκαία εἰς τὰς κρισίμους περιστάσεις δι' ὧν προέκειτο νὰ διέλθῃ αὖθις ἡ ἐκκλησία. Ὁ Θεόδοτος χειροτονηθεὶς πατριάρχης ἀνήμερα τοῦ Πάσχα, 1 Ἀπριλίου 815, συνεκρότησεν ἀμέσως εἰς Βλαχέρνας σύνοδον, εἰς ἣν προσεκάλεσε τὸν Θεόδωρον τὸν Στουδίτην καὶ τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ. Οἱ δυτικοὶ ὅλοι, μὴ ἐξαιρουμένου τοῦ Σλόσσερ, ἀποθαυμάζουσι τὸ θάρρος καὶ τὴν καρτερίαν τοῦ Θεοδώρου ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Τοῦτο δὲ διότι ὁρμῶνται ἀπὸ τῆς δοξασίας ὅτι ὁ κλῆρος ἡμῶν ὑπῆρξε τυφλὸν ὄργανον τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς καὶ κατ' ἀκολουθίαν πρεσβεύουσιν ὅτι ὁ Θεόδωρος διετέλεσεν εἷς ἐκ τῶν ὀλίγων ὅσοι ἐνέμειναν πιστοὶ εἰς τὴν ὑγιᾶ ἀρχὴν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ πολλάκις ἐξηγήσαμεν ὅτι ἐν τῇ Ἀνατολῇ κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου τὸ διάστημα ἡ ἀρχὴ αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ ἐφαρμοσθῇ ἄνευ ἐσχάτων κινδύνων τῆς τε πολιτείας καὶ τοῦ χριστιανικοῦ θρησκεύματος. Ἰδίως δὲ ἐνταῦθα παρατηροῦμεν ὅτι, ἂν ὁ Θεόδωρος ἐπέμενεν ἁπλῶς εἰς τὸ περὶ προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων ζήτημα, ἠθέλομεν σεβασθῆ τὴν περὶ τούτου πεποίθησιν αὐτοῦ καὶ τὴν εὐστάθειαν τοῦ χαρακτῆρος, ἣν ἔδειξε πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πεποιθήσεως ταύτης· δυστυχῶς ὅμως, καθὰ ἠξεύρομεν ἤδη, μετεχειρίσθη τὸ τῶν εἰκόνων ζήτημα ὡς μέσον ὅπλοῦν ἵνα καταστήσῃ παντοδύναμον τὸ μοναχικὸν τάγμα, ἵνα περιποιήσῃ αὐτῷ τὴν διαχείρισιν τῶν κοινῶν πραγμάτων καὶ ἵνα φέρῃ τὸ κράτος εἰς τὴν ἐλεεινὴν κατάστασιν, εἰς ἣν εἶχε περιέλθει ἐπὶ Εἰρήνης καὶ Μιχαὴλ Ραγκαβέ. Τούτου δ' ἕνεκα δὲν δυνάμεθα εἰμὴ ν' ἀποδοκιμάσωμεν τὴν διαγωγὴν αὐτοῦ καθ' ὅλας ταύτας τὰς περιπετείας.

Ἔτι πρὸ τῆς χειροτονίας τοῦ Θεοδότου ὁ Θεόδωρος εἶχε τελέσει, κατὰ τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων, εἰς τὰς περὶ τὴν μονὴν τοῦ Στουδίου ὁδοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πανηγυρικὴν μετὰ εἰκόνων λιτανείαν, ἣν παρηκολούθησαν πολυάριθμοι μοναχοὶ καὶ καθ' ἣν ἐψάλησαν ὕμνοι πρὸς τιμὴν τῶν εἰκόνων. Ὁ βασιλεὺς πρὸς ἀποφυγὴν σκανδάλων εἶχε προλαβόντως ἀπαγορεύσει τὴν εἰς τὰ δημόσια μέρη ἔκθεσιν τῶν εἰκόνων· ὥστε ὁ Θεόδωρος διὰ τῆς λιτανείας αὐτοῦ παρεβίασεν ἀναφανδὸν τὴν ἀστυνομικὴν ταύτην διάταξιν καὶ ἠδύνατο διὰ τοῦτο νὰ τιμωρηθῇ. Ἀλλ' ὁ βασιλεύς, ἐπιεικῶς πάντοτε πολιτευόμενος, παρέβλεψε τὸν ἐμπαιγμὸν τοῦτον

τοῦ νόμου· καί, συγκροτηθείσης μετὰ τὸ Πάσχα νέας συνόδου, ἐπέτρεψε νὰ προσ-
κληθῇ εἰς αὐτὴν ὁ Θεόδωρος καὶ οἱ περὶ αὐτόν. Ὁ Θεόδωρος ὅμως δὲν παρέστη· καὶ
οὐ μόνον δὲν παρέστη ἀλλ' ἔγραψε πρὸς αὐτὴν ἐπιστολὴν αὐθάδη, δι' ἧς ἐβεβαίου
ὀνόματι ὅλων τῶν ἡγουμένων ὅτι δὲν δύνανται νὰ παρακαθίσωσιν εἰς σύνοδον ἧς

Εἰκονοκλάσται καταστρέφοντες ἱερὰν εἰκόνα
('Ἐκ Ψαλτηρίου εὑρισκομένου εἰς τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον)

προΐσταται πατριάρχης, διότι δὲν ἀναγνωρίζουσιν ὡς νόμιμον πατριάρχην εἰμὴ μόνον τὸν Νικηφόρον. Ἡ σύνοδος, εἰς ἣν ἐν τούτοις παρεκάθισαν οὐκ ὀλίγοι ἡγούμενοι, ἀδιαφορήσασα διὰ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, προέβη εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἔργου αὐτῆς· κατήργησε τὰς ἀποφάσεις τῆς δευτέρας ἐν Νικαίᾳ συνόδου, ἀνεκήρυξεν ὡς ἑβδόμην οἰκουμενικὴν σύνοδον τὴν ἐν ἔτει 754 ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Ε' συγκροτηθεῖσαν καὶ ἐπεκύρωσε τὰ περὶ τῶν εἰκόνων ὑπ' αὐτῆς ὁρισθέντα. Τότε ὁ Θεόδωρος διεμαρτυρήθη ἐν ὀνόματι τῶν ἡγουμένων ὅσοι παρευρέθησαν καὶ ὅσοι δὲν παρευρέθησαν εἰς τὴν σύνοδον. Ἡ δὲ νέα αὕτη αὐτοῦ πρόκλησις δὲν ἴσχυσε νὰ παροξύνῃ τὸν βασιλέα πέρα τοῦ μετρίου. Ὁ Θεόδωρος συλληφθεὶς ἀπήχθη μὲν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἐφυλακίσθη εἴς τι φρούριον πλησίον τῆς Ἀπολλωνίας ἀλλὰ τοσοῦτον ἀνέτως ἐν αὐτῷ διέτριβεν ὥστε

ἠδυνήθη νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν μετὰ τῶν φίλων αὐτοῦ ἀλληλογραφίαν. Πρὸς δὲ τοὺς ἄλλους ἡγουμένους καὶ μοναχοὺς ὁ βασιλεὺς προσηνέχθη μετὰ πλείστης πραότητος, ἀγωνισθεὶς ἐκ παντὸς τρόπου νὰ μεταπείσῃ αὐτούς· καὶ ἐπειδὴ ἐνταῦτῷ ὁ πατριάρχης Θεόδοτος δι' ἰδίου ὁρισμοῦ διέταξε τὴν τοῦ σταυροῦ προσκύνησιν πολλοὶ τῷ ὄντι ἐκ τῶν τοῦ μοναχικοῦ τάγματος εἶχον ἀρχίσει νὰ προσέρχωνται εἰς τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν ἀναγνωρίσαντες τὸν ἱεράρχην ἐκεῖνον. Ἐντεῦθεν ἐξεμάνη ὁ Θεόδωρος καὶ δι' ἐγκυκλίων ἐπιστολῶν ἐπεχείρησε νὰ ἐλέγξῃ, ν' ἀπειλήσῃ καὶ νὰ προτρέψῃ εἰς ἀντίστασιν τοὺς παλαιοὺς αὐτοῦ φίλους. Ἐνώπιον τῶν ἐπιστολῶν τούτων ὁ βασιλεὺς δὲν ἠδύνατο βεβαίως ν' ἀδιαφορήσῃ ἐπὶ πλέον καὶ διέταξε ν' ἀπαχθῇ μὲν ὁ Θεόδωρος ἀπωτέρω εἰς ἐξορίαν, καθ' ἃ δὲ λέγεται, καὶ νὰ μαστιγωθῇ ὡς στασιαστής, ἀλλ' ἡ διαταγὴ αὕτη δὲν ἐξετελέσθη ὡς πρὸς τὴν μαστίγωσιν· τοιαύτην οὐδόλως ἔπαθεν ὁ Θεόδωρος κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν, καὶ ἀπὸ τῆς ἀπωτέρω δὲ κειμένης ταύτης φυλακῆς ἐξηκολούθησεν ἀλληλογραφῶν οὐδὲν ἧττον συνεχῶς ἢ πρότερον, ἂν οὐχὶ τοσοῦτον ἀναφανδόν. Ἔγραφε δὲ οὐ μόνον πρὸς μοναχοὺς ἀλλὰ καὶ πρὸς γυναῖκας πολλάς, διότι, ὡς πάντοτε, οὕτω καὶ τότε αἱ γυναῖκες ἦσαν θερμῶς προσηλωμέναι εἰς τὴν τῶν εἰκόνων προσκύνησιν. Περίεργον δὲ μάλιστα εἶναι ἓν τῶν ζητημάτων περὶ ἃ ἐστρέφετο κυρίως ἡ ἀλληλογραφία αὕτη. Οἱ τῶν εἰκόνων ἀντίπαλοι ἠξίουν ὅτι οἱ πάσχοντες ἕνεκα τῆς εἰς αὐτὰς ἀφοσιώσεως δὲν δύνανται νὰ λογισθῶσιν ὡς μάρτυρες, διότι ἄλλο εἶναι τὸ προκινδυνεύειν ὑπὲρ τῆς τοῦ Θεοῦ λατρείας καὶ ἄλλο περὶ τῆς λατρείας τῶν εἰκόνων. Ὁ δὲ Θεόδωρος ἠξίου ἀπ' ἐναντίας ὅτι οἱ ὁμόφρονες αὐτοῦ ἦσαν οἱ ἀληθεῖς τῆς ὀρθοδοξίας στῦλοι καὶ ὅτι οὐρανὸς καὶ γῆ ηὐφραίνοντο ἐπὶ τῇ ἀντιστάσει αὐτῶν εἰς τὴν ὀλεθρίαν ἐκείνην αἵρεσιν.

Ἐν τῇ φυλακῇ ἐν ᾗ διέτριβεν ὁ Θεόδωρος συνέταξε πρὸς τούτους συγγραφὴν ὁλόκληρον κατὰ τῶν εἰκονομάχων καὶ ἔγραψε πρὸς τρεῖς πατριάρχας τῆς Ἀνατολῆς καὶ πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ρώμης ἐπιστολὰς ἐκδηλούσας τὴν θλῖψιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀγωνίαν. Ἂν οἱ πατριάρχαι ἀπήντησαν ἢ ἄλλο τι ἔπραξαν εἶναι ἄδηλον· ὁ δὲ ἀρχιερεὺς τῆς Ρώμης ἦλθεν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ, ἂν καὶ ὄχι μετὰ τοῦ ζήλου τὸν ὁποῖον ἄλλοτε εἰς ἀναλόγους περιστάσεις εἶχε δείξει. Ὁ βασιλεὺς Λέων καὶ ὁ πατριάρχης Θεόδοτος εἶχον πέμψει εἰς Ρώμην πρεσβείαν ἐπιτετραμμένην νὰ διαβιβάσῃ εἰς τὸν ἀρχιερέα αὐτῆς τὰς κατὰ τῶν εἰκόνων ἀποφάσεις τῆς τελευταίας ἐν Κωνσταντινουπόλει συνόδου καὶ ἐνταῦτῷ νὰ χαιρετίσῃ αὐτὸν ἐν ὀνόματι τοῦ νέου πατριάρχου. Ὁ πρὸ μικροῦ τότε προχειρισθεὶς πάπας Πασχάλιος τὴν μὲν πρεσβείαν ταύτην δὲν ἐδέχθη ἐδεξιώθη δὲ ἐξ ἐναντίας εὐμενῶς τοὺς μοναχοὺς τοὺς ἀποσταλέντας ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ, περιορισθεὶς ὅμως εἰς προφορικήν τινα πρὸς τὸν Θεόδωρον ἀπάντησιν. Ἡ ἀπάντησις αὕτη, ὅσον καὶ ἂν ηὔφρανε τὸν Στουδίτην, δὲν ἐφάνη αὐτῷ ἀρκετὰ τελεσφόρος· ὅθεν ἔγραψε νέαν πρὸς τὸν πάπαν ἐπιστολήν, ἐν ᾗ βαρυαλγῶν ὡμολόγει ὅτι πολλοὶ κληρικοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ συναινέσωσιν εἰς τὴν ἐξαφάνισίν τινων εἰκόνων καὶ ἐπεζήτει ἐκ νέου τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Δύσεως. Ὁ Πασχάλιος κατ' ἀρχὰς ἐδίστασε νὰ πράξῃ τι πλειότερον καὶ ἠρκέσθη νὰ ἱδρύσῃ ἐν Ρώμῃ ὑπὲρ τῶν προσφύγων εἰκονολατρῶν τῆς Ἀνατολῆς μοναστήριον, τὸ ὁποῖον ἐπροίκισε δαψιλῶς καὶ εἰς τὸ ὁποῖον ἡ θεία λειτουργία ἐτελεῖτο ἑλληνιστί. Ὁ δὲ Θεόδωρος, ὅστις περιέμενεν ἄλλα καὶ ἄλλα, ἐξαπέστειλεν αὖθις εἰς Ρώμην ἕνα τῶν πιστοτέρων αὐτοῦ ὀπαδῶν, τὸν Ἐπιφάνιον, ἵνα ἀπαιτήσῃ σπουδαιοτέραν ἐνέργειαν. Τότε τελευταῖον ὁ Πασχάλιος ἔπεμψε πρὸς τὸν Λέοντα πρεσβείαν, ἥτις δὲν ἴσχυσε νὰ μεταβάλῃ τὴν γνώμην τοῦ βασιλέως ἀλλὰ διὰ τῆς παρουσίας αὐτῆς συνετέλεσεν εἰς παραμυθίαν τῶν ἀντιδοξούντων.

Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Λέοντος ἀξιοῦσιν ὅτι οὗτος ἐπεχείρησε τότε μέγαν καὶ δεινὸν διωγμὸν καὶ ἀναφέρουσιν ὡς παθόντας οὐ μόνον ἐπισκόπους, ἡγουμένους καὶ μοναχοὺς ἀλλὰ καὶ γυναῖκας καὶ κόρας καὶ συγκλητικοὺς καὶ πατρικίους. Τὰ πράγματα ὅμως μαρτυροῦσιν ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ἀπέβαλε μέχρι τέλους τὴν ἐπιείκειαν, ἧς τοσαῦτα προηγουμένως ἔδωκε δείγματα. Αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονός, ὅτι ἐδέχθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν πρεσβείαν τοῦ Πασχαλίου, ἐνῷ ὁ Πασχάλιος δὲν εἶχε δεχθῆ τὴν ἐπίσημον τοῦ βασιλέως πρεσβείαν, ἀποδεικνύει πρὸ πάντων ὁπόσον ὁ Λέων ἦτο μετριοπαθέστερος ἐκείνων οἵτινες ἀξιοῦσι νὰ παρασταθῶσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὡς ἐλεεινὰ αὐτοῦ θύματα. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Θεόδωρος διετέλει ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον αὐστηρότερον φρουρούμενος καὶ καθυποβαλλόμενος εἰς πολλὰς στερήσεις, ἐπὶ τέλους δέ, ὡς αὖθις βεβαιοῦσι, καὶ εἰς σωματικὰς τιμωρίας. Ἀλλ᾽ ὁ Θεόδωρος ἐτιμωρεῖτο οὐχὶ ἕνεκα τῆς θρησκευτικῆς αὐτοῦ δοξασίας, ἐτιμωρεῖτο διότι προεκάλει ἐπανάστασιν κατὰ τῆς ἀρχῆς. Παρεκτὸς ὅλων τῶν προηγουμένων αὐτοῦ περὶ τούτου ἐνεργειῶν, πρὸ μικροῦ ἔτι περιέπεσεν εἰς χεῖρας τοῦ βασιλέως ἐπιστολὴ τοῦ Θεοδώρου στασιαστική, ἥτις καὶ μόνη ἤθελεν ἀρκέσει ἵνα ἐπιβληθῇ κατ᾽ αὐτοῦ ἡ ἐσχάτη τῶν ποινῶν δυνάμει τῶν ὑφισταμένων νόμων. Ὁ βασιλεὺς ἐπέδειξεν εἰς αὐτὸν δι᾽ ἑνὸς τῶν ὑπασπιστῶν αὐτοῦ τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην καί τον προέτρεψεν αὖθις εἰς μετριωτέραν διαγωγήν, ἀλλ᾽ αὐτὸς ἔμεινεν ἀκατάπειστος. Τί ἄλλο λοιπὸν ὀλιγώτερον ἠδύνατο νὰ πράξῃ ὁ Λέων ἢ νὰ κρατῇ περιωρισμένον τὸν πολέμιον τοῦτον τῆς πολιτείας; Οἱ ἀντιδοξοῦντες ἠδύναντο νὰ ὀνομάζωσι τοῦτο διωγμόν, ἀλλὰ πᾶς δίκαιος ἄνθρωπος θέλει ὁμολογήσει ὅτι ὁ Λέων δὲν ἔπραξεν ἄλλο εἰμὴ νὰ ἐφαρμόσῃ τοὺς νόμους τοῦ κράτους καὶ τούτους ὄχι αὐστηρῶς. Ἀπόδειξις δὲ τρανοτάτη ὅτι δὲν ἐπεχείρησε νὰ ἐκβιάσῃ τὰς συνειδήσεις ε ναι ὅτι μέχρι τέλους δὲν ἔπαυσεν ἀγωνιζόμενος νὰ μεταπείσῃ τοὺς ἕτερα φρονοῦντας διὰ πραότητος καὶ ἐπαγγελιῶν κατορθώσας πολλάκις τὸν σωτήριον τοῦτον σκοπόν. Ἐκ δὲ τῶν δυστροπούντων οἱ μὲν ἔφευγον εἰς Ἰταλίαν καὶ ἰδίως εἰς Ρώμην οἱ δὲ ἀρκούμενοι εἰς τὴν τήρησιν τοῦ φρονήματος αὐτῶν ἔμενον ἀνενόχλητοι, μόνοι δὲ ἐτιμωρήθησαν ὅσοι ἐπροξένουν ἐντὸς τοῦ κράτους σκάνδαλα, ἀναφανδὸν προτρέποντες τοὺς πιστοὺς εἰς παρακοὴν καὶ ἀντίστασιν. Καὶ λέγεται μὲν ὅτι τοιοῦτοι ὑπῆρξαν πάμπολλοι, ὀνομαστὶ ὅμως ἀναφέρονται εὐάριθμοι καὶ μεταξὺ τούτων ἐπίσκοποι τρεῖς καὶ μόνοι, ἐξ ὧν οἱ δύο ἁπλῶς ἐξωρίσθησαν. Ἵνα ἐννοήσωμεν δὲ ὁποῖαι ὑπερβολαὶ ὑπάρχουσι περὶ τὴν ἐξιστόρησιν τοῦ θρυλουμένου τούτου διωγμοῦ, ἀρκεῖ νὰ εἴπωμεν ὀλίγα περὶ τῶν τελευταίων περιπετειῶν τοῦ χρονογράφου Θεοφάνους. Περὶ αὐτοῦ φημίζεται ὅτι ἀπήχθη δέσμιος ἐκ τῆς μονῆς ἐν ᾗ διετέλει εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅτι ἐκεῖ μὴ πειθόμενος νὰ μεταβάλῃ γνώμην ἐρρίφθη εἰς φυλακήν, ὅπου διέμεινεν ἐπὶ δύο ἔτη βασανιζόμενος, καὶ ἐπὶ τέλους ἐξορισθεὶς εἰς Σαμοθράκην ἀπεβίωσεν ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ ὀλίγας ἀπὸ τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ ἡμέρας, ἐκ τῶν κακουχιῶν ἃς προηγουμένως ὑπέστη. Ἐν τούτοις ἐν τῷ βίῳ τοῦ Θεοφάνους, ὅστις προτάσσεται συνήθως τῆς χρονογραφίας αὐτοῦ, καταφαίνεται μὲν βεβαίως ἡ προαίρεσις τοῦ νὰ παρασταθῇ ὁ ἀνὴρ ὡς μάρτυς ἀλλ᾽ οὔτε περὶ δεσμῶν οὔτε περὶ βασάνων γίνεται λόγος. Ἱστορεῖται ἀπ᾽ ἐναντίας ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν «οὐ τυραννικῇ καὶ βιαίᾳ χειρὶ ἀλλὰ θωπείαις ἐκμαλασσόμενος» καί, ἐπειδὴ ὁ Θεοφάνης ἐπέμενεν εἰς τὸ φρόνημα αὐτοῦ, ἐδόθησαν αὐτῷ ς κατοικίαν τὰ ἀνάκτορα τοῦ Ἐλευθερίου, μετὰ διετῆ δὲ αὐτόθι διατριβήν, καθ᾽ ἣν οὐδεμία ὡρισμένως κάκωσις ἀναφέρεται, μετεκομίσθη εἰς Σαμοθράκην, ὅπου ἀπεβίωσεν ἐκ τῆς πρὸ πολλῶν ἐτῶν κατατρυχούσης αὐτὸν νεφρίτιδος. Ἑτέρα ἀνυπόστατος ἐξελεγχομένη κατηγορία

εἶναι ὅτι ἐξωρίσθη δῆθεν αὐτὴ τῆς βασιλίσσης Θεοδοσίας ἡ μήτηρ ἡ ἀπὸ Κωνσταντίνου Ϛ΄ διαζευχθεῖσα Μαρία, ἐνῷ εἶναι βέβαιον ὅτι μήτηρ τῆς βασιλίσσης ἦτο ἡ σύζυγος τοῦ Ἀρσαβήρ, καὶ οὐδὲν ἧττον βέβαιον ὅτι ὁ Ἀρσαβὴρ δὲν ἠδύνατο νὰ γεννήσῃ τὴν Θεοδοσίαν ἐκ τῆς Μαρίας, πρῶτον διότι ἡ Μαρία εἶχε γίνει μοναχὴ καὶ δεύτερον διότι ὁ Λέων ἐνυμφεύθη τὴν Θεοδοσίαν ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας τοῦ Νικηφόρου, 7 ἢ 8 ἔτη μόλις ἀπὸ τοῦ 795, ὅτε ἡ Μαρία διεζεύχθη ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Ϛ΄. Ἐπιμαρτυρεῖ προσέτι τὴν μετριοπάθειαν τοῦ Λέοντος τοῦτο, ὅτι οὐδὲ ἓν μοναστήριον λέγεται καταργήσας· καὶ αὐτὸ δὲ τὸ μοναστήριον τοῦ Στουδίου, τὸ κυριώτατον τοῦ Θεοδώρου στήριγμα, διετήρησε, διορίσας μόνον ἕτερον ἡγούμενον αὐτοῦ, τὸν μοναχὸν Λεόντιον, ὅστις εἶχεν ἀποδεχθῆ τὸν νέον περὶ εἰκόνων ὁρισμόν.

Οὕτως ὅμως ἐπιεικῶς πολιτευόμενος πρὸς τοὺς ἐναντιοδοξοῦντας ὁ βασιλεὺς Λέων ἐπέμενεν οὐδὲν ἧττον εἰς τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφασισθέντων ὑπὸ τῆς τελευταίας ἐν Κωνσταντινουπόλει συνόδου. Ἐπὶ τούτῳ ἀφήρεσεν ἐκ μέσου ἁπανταχοῦ τὰς εἰκόνας, ἐξαιρέσει τοῦ στρατοῦ, κατήργησε πάντα τὰ εἰς αὐτὰς ἀναφερόμενα ᾄσματα καὶ τροπάρια, ἐπήγαγεν ἕτερα συντεταγμένα ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ νέου δόγματος καί, τὸ κυριώτερον πάντων, ἐζήτησε νὰ ἐπενεργήσῃ εἰς τὸ πνεῦμα τῆς νεολαίας διὰ νέου ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος καὶ νέων διδακτικῶν βιβλίων. «Παραστέλλονται, λέγει ἀγανακτῶν ὁ Στουδίτης, παραστέλλονται ψαλμῳδίαι ἀρχαιοπαράδοτοι, ἐν αἷς περὶ εἰκόνων ᾄδεταί τι· ἀντᾴδετα τὰ ἀσεβῆ νέα δόγματα εἰς πρεῦπτον κείμενα, ἄλλα τοῖς παισὶ πρὸς τῶν διδασκάλων παραδιδόμενα... τὰ νήπια ἐν τοῖς τῆς ἀσεβείας δόγμασιν ἀνατρέφονται, τῷ δοθέντι τόμῳ τοῖς διδασκάλοις». Ἐπὶ τέλους δέ, συγκεφαλαιῶν τὴν μεγάλην ταύτην ἀναμόρφωσιν, «καὶ μεταστοιχείωσις τῶν ἁπάντων ἀθεωτάτη!» ἀνακράζει· Δυστυχῶς οὔτε τὰ νέα ᾄσματα διεσώθησαν εἰς ἡμᾶς οὔτε τὰ νέα διδακτικὰ βιβλία, οὔτε ἐξηγεῖ ὁ Στουδίτης μέχρι τίνος τὸ ἐπὶ Λέοντος Ε΄ εἰσαχθὲν ἐκπαιδευτικὸν σύστημα ἦτο ἁπλῆ ἀνανέωσις τῶν περὶ τούτων διαταχθέντων ἐπὶ τῶν πρώτων τῆς μεταρρυθμίσεως βασιλέων. Καὶ ἔτι ὀλιγώτερον παρέχει ἡμῖν τὸν τρόπον τοῦ νὰ ἐννοήσωμεν μέχρι τίνος ἡ ἐκπαίδευσις αὕτη ἐπενήργησεν εἰς τὸ πνεῦμα τῆς κοινωνίας. Περὶ τούτου δὲ μάλιστα τοῦ τελευταίου ζητήματος ἤθελεν εἶναι εὐκταῖον νὰ δυνηθῶμεν νὰ σχηματίσωμεν ἔννοιάν τινα. Διότι ἡ καθαίρεσις τῶν εἰκόνων, ἡ εἰς τὴν προηγουμένην τῆς εἰκονομαχίας περίοδον διαταχθεῖσα περιστολὴ τῶν μοναστηρίων, ὁ περιορισμὸς τῆς χρήσεως τῶν ἁγίων λειψάνων, ὁ νέος ἀστικὸς κῶδιξ, ἡ κατάργησις τῆς δουλοπαροικίας καὶ αἱ εἰσαχθεῖσαι εἰς τὴν οἰκονομικὴν καὶ στρατιωτικὴν διοίκησιν μεταβολαί, ἦσαν βεβαίως γεγονότα σπουδαιότατα· ἀλλὰ τὸ πάντων σπουδαιότερον ἤθελεν εἶναι νὰ γνωρίζωμεν τίνα ἄρά γε ἐπιρροὴν ἔσχον πᾶσαι αὗται αἱ μεταβολαὶ εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν διανοητικὴν ἀναβίωσιν τοῦ ἔθνους καὶ προσέτι ἂν παρήχθησαν ἔργα τινὰ μαρτυροῦντα τὴν τοιαύτην ἀναβίωσιν. Οἱ θεσμοὶ τῆς μεταρρυθμίσεως κατὰ τοῦτο ἰδίως ἤθελον ἔχει ἀξίαν καθ' ὅσον ἤθελον συντελέσει εἰς τὸ νὰ μετεωρίσωσι καὶ νὰ εὐρύνωσι τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν, εἰς τὸ νὰ ἐπικρατύνωσι τὰς δυνάμεις αὐτῆς καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν, εἰς τὸ νὰ αὐξήσωσι τὸν πόθον καὶ νὰ πολλαπλασιάσωσι τὰ ὄργανα τῆς γνώσεως. Ἡ μεταρρύθμισις τῆς ἑκκαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος δὲν ὑπῆρξε γεγονὸς μέγα, διότι ἐκαινοτόμησε κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον περὶ τὰ δόγματα καὶ τοὺς τύπους τοῦ θρησκεύματος, ἀλλὰ διότι ἔλυσεν ἀπὸ τῶν δεσμῶν αὐτοῦ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, διότι ἐνεθρόνισεν ἐν τῷ κόσμῳ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐλευθέρας καὶ ἀπηκριβωμένης ἐρεύνης, διότι ἠνέῳξεν οὕτω τὴν ὁδὸν ἐν ᾗ εἰσῆλθεν ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη διατρέχουσα αὐτὴν βήματι ἀσφαλεῖ, διότι καθιέρωσε τὴν

πεποίθησιν τῆς ἀδιαλείπτου προόδου, διότι παρήγαγε τὸν Βάκωνα, τὸν Καρτέσιον, τὸν Λεϊβνίτιον, τὸν Λόκκιον, διότι παρεσκεύασε τὴν μεγάλην διανοητικὴν κίνησιν τῆς ὀκτωκαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος καὶ τὴν ἔτι μείζονα πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος. Ναὶ μὲν τοσοῦτο δαψιλεῖς καρποὺς δὲν δικαιούμεθα ν' ἀπαιτήσωμεν ἀπὸ τοῦ δένδρου τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος, τοῦ ὁποίου ἡ ζωὴ ὑπῆρξε βραχυχρόνιος, ἀλλὰ τελευταῖον ἡ μεταρρύθμισις αὕτη ἢ τοὐλάχιστον ἡ παραγαγοῦσα αὐτὴν κίνησις διήρκει ἤδη ἐπὶ μίαν ἑκατονταετηρίδα· ἆρά γε ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ τὸ πνεῦμα τῆς κοινωνίας ἡμῶν παρέμεινε δεσμευμένον ὑπὸ τῶν ἀλύσεων τῆς δεισιδαιμονίας, ὅπως ἀναφαίνεται ἐν τοῖς ἔργοις τῶν προτέρων χρόνων καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς σῳζομένοις ἔργοις τῆς περιόδου περὶ ἣν ἐνδιατρίβομεν; ἆρά γε δὲν ὑπῆρξαν ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ παρ' ἡμῖν διάνοιαι μετεωρισθεῖσαι ἀπὸ τοῦ ζοφεροῦ κόσμου τῆς σχολαστικῆς καὶ τῆς τυπικῆς μεθόδου εἰς τὰς φωτεινοτέρας χώρας τῆς ἐλευθέρας συνειδήσεως καὶ ἐρεύνης; Ζητήματα περιεργότατα, τῶν ὁποίων τὴν λύσιν κατέστησαν δυσχερεστάτην οἱ ἄνθρωποι οἱ ἐκ συστήματος ἐξαφανίσαντες πάντα σχεδὸν τὰ διανοητικὰ τῶν ὀπαδῶν τῆς μεταρρυθμίσεως ἔργα. Ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι δὲν δικαιούμεθα νὰ ἔχωμεν μεγάλας ἀξιώσεις περὶ τῶν ἔργων τούτων· ἀλλ' ἐὰν περιήρχοντο εἰς ἡμᾶς ἠθέλομεν ἴδει ὅτι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα εἶχεν ἀποβάλει ἐν μέρει τοὐλάχιστον τὰς πέδας αὐτοῦ, εἶχεν ἀρχίσει νὰ γυμνάζεται εἰς πορείαν ἐλευθέραν, καί, ἂν ἐνίοτε προσέκοπτεν εἰσέτι, ἐπηγγέλλετο ὅμως ἐν τῷ μέλλοντι τολμηροτέραν καὶ ἀσφαλεστέραν τὴν πτῆσιν. Λέγομεν τοῦτο θετικῶς ὁπωσοῦν, διότι ἄλλως δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν πῶς καὶ μετὰ τὴν ὁριστικὴν τῆς μεταρρυθμίσεως κατάλυσιν ὁ Φώτιος, ὡς θέλομεν, ἴδει τοσοῦτον ἐλευθερίαζεν εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος διδασκαλίαν· πῶς ὁ Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς ἀπηγόρευε τὴν ἵδρυσιν νέων μοναστηρίων καὶ τὴν εἰς τὰ ὑπάρχοντα ἀφιέρωσιν νέων περιουσιῶν· πῶς ὁ συγγραφεὺς τοῦ Διαλόγου «Φιλόπατρις ἢ Διδασκόμενος» ὡμίλει ὅπως ὡμίλει περὶ τοῦ δόγματος τῆς Τριάδος καὶ τῆς κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως καὶ καταστιγματίζων τοὺς μοναχοὺς ἀνῆγε τὴν πίστιν αὐτοῦ εἰς τὸν ἐν Ἀθήναις ἄγνωστον Θεόν· πῶς καὶ ἐν αὐτῇ τῇ 11 ἑκατονταετηρίδι ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνὸς ἐδήμευε πολλὰ μοναστηριακὰ κτήματα, ὁ δὲ ἱστορῶν ταῦτα Ἰωάννης Σκυλίτζης δεινῶς στηλιτεύων τὰς ἐπὶ τῇ διατάξει ταύτῃ μεμψιμοιρίας τῆς κληροκρατικῆς μερίδος ηὔχετο ὅπως ἡ δήμευσις ἐπεκταθῇ εἰς ἅπαντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα.

Ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν χρόνων τῆς μεταρρυθμίσεως περιεσώθη εἰς ἡμᾶς ὡς ἐκ θαύματος ποιημάτιόν τι χαρακτηριστικώτατον τῆς διανοητικῆς τῶν χρόνων ἐκείνων κινήσεως. Τὸ ποιημάτιον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἐμπαίζει τὴν πολυειδῆ κατάχρησιν, τὴν παρεισαχθεῖσαν περὶ τὴν χρῆσιν καὶ τὴν ἐμπορείαν τῶν ἁγίων λειψάνων, ἐδημοσίευσε πρῶτον ὁ γάλλος Βοασσονὰδ εἰς τὰ σχόλια τοῦ ἐθνικοῦ σοφιστοῦ Εὐναπίου. Καὶ ἐπιγράφεται μὲν ἔργον «τοῦ Μυτιλήνης, πρός τινα μοναχὸν τὰ τῶν ἰδιωτῶν λείψανα ὡς ἅγια ἐξωνούμενον», ἀλλ' ἐν τῷ τέλει ὁ ποιήσας Χριστοφόρος αὐτὸς ἑαυτὸν ὀνομάζει ἀπογραφέα τῶν βασιλέων. Ἐντεῦθεν δὲ ἄλλοι μὲν ὑπέλαβον τὸν συγγράψαντα γραμματέα βασιλέως τινὸς ἄλλοι δὲ ἐπίσκοπον Μυτιλήνης. Ἴσως ὅμως ἀμφότεραι αἱ ἰδιότητες αὗται συμβιβάζονται κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ Χριστοφόρος, καθ' ὃν μὲν καιρὸν ἔγραφε διετέλει ἔτι ἐν τῇ προμνησθείσῃ πολιτικῇ ὑπηρεσίᾳ βραδύτερον δὲ ἐχειροτονήθη ἀρχιερεὺς Μυτιλήνης. Ὁπωσδήποτε ἐν τῇ μεγάλῃ ἐνδείᾳ ἐν ᾗ εὑρισκόμεθα σήμερον τῶν διανοητικῶν προϊόντων τῆς εἰκονομαχικῆς περιόδου τὸ ποιημάτιον τοῦτο εἶναι ἄξιον ἀναγνώσεως διὰ τὴν τόλμην, τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν χάριν μεθ' ἧς εἶναι γεγραμμένον καὶ τῆς ὁποίας ματαίως ἠθέλομεν ζητήσει ἴχνη εἰς τὰ προϊόντα τῶν τε προτέρων καὶ τῶν

μεταγενεστέρων χρόνων. Ὁ Χριστοφόρος ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν μοναχὸν Ἀνδρέαν λέγει·

Πολλοὶ λέγουσιν (εἰ δ' ἀληθεῖς οἱ λόγοι
Οὐκ οἶδα), πλὴν λέγουσι καὶ πείθουσί με,
Ὡς σφόδρα χαίρεις, ὦ μοναστὰ καὶ πάτερ,
Εἴ τις σε σεπτοῖς δεξιοῦται λειψάνοις
Ἀνδρῶν μαρτύρων ἢ σεβαστῶν μαρτύρων,
Θήκας δὲ πολλὰς λειψάνων θείων ἔχεις,
Ἃς ἐξανοίγων τοῖς φίλοις σου δεικνύεις·
Τοῦ Προκοπίου μάρτυρος χεῖρας δέκα,
Θεοδώρου δὲ πέντε καὶ δέκα γνάθους,
Καὶ Νέστορος μὲν ἄχρι τῶν ὀκτὼ πόδας,
Γεωργίου δὲ τέσσαρας κάρας ἅμα,
Καὶ πέντε μαστοὺς Βαρβάρας ἀθληφόρου·
Καὶ νῦν μὲν ὀστᾶ δώδεκα βραχιόνων
Τοῦ καλλινίκου μάρτυρος Δημητρίου,
Νῦν τ' αὖ καλάμους εἴκοσι σκελῶν ὅλων
Τοῦ Παντελεήμονος (ὢ τῆς πληθύος .
Λέγεις δὲ πίστει ταῦτα πάντα λαμβάνειν,
Οὐκ ἀμφιβάλλων, οὐκ ἀπιστῶν οὐδ' ὅλως,
Αἰδῶ τε πολλὴν τοῖς κιβωτίοις νέμεις,
Καὶ προσκυνεῖς ὡς ὄντα Χριστοῦ μαρτύρων.
Βαβαὶ ζεούσης πίστεώς σῆς, Ἀνδρέα,
Ἥτις σε πείθει τοὺς μὲν ἀθλητὰς ὕδρας
Τοὺς μάρτυρας δὲ θήρας οἴεσθαι κύνας,
Τοὺς μὲν κεφαλὰς μυρίας κεκτημένους
Τὰς δ' αὖ γε μαστῶν πλῆθος, ὥσπερ οἱ κύνες
Ἐκ πίστεως σῆς καὶ πρὸς ἰχθὺν ἐτράπη
Νέστωρ ὁ μάρτυς, ὀκτάπους δεδειγμένος.
Καὶ Προκόπιον πίστις ἡ σὴ δεικνύει
Βριάρεων κομῶντα χειρῶν πληθύϊ!
Λέγεις ὁ σεμνὸς καὶ Θέκλας τῆς πρωτάθλου
Ὀδόντας ἑξήκοντα (φεῦ πλάνης!) ἔχειν,
Καὶ τοῦ μεγίστου Προδρόμου λευκὰς τρίχας
Αὐχεῖς δὲ καὶ σὺ πάσας ὡς νῦν ἐπρίω
Ἐκ τῶν γενείων τῶν σφαγέντων νηπίων
Ἐν Βηθλεέμ, πρὶν τῆς Ἰουδαίας πόλει.
Φάσκεις δὲ τιμᾶν ταῦτα, πιστοῖς, ὡς νόμος.
Ὦ πίστις ὀρθή, πίστις ἠνθρακωμένη,
Ἡ τοὺς πατρῴους οὐκ ἀπαρνεῖται νόμους,
Τῶν Μακκαβαίων τὸ ζέον μιμουμένη!
Ὦ πίστις μῶμον οὐκ ἔχουσα οὐδένα,
Τάξεις ἀνατρέπουσα καὶ φύσεις μόνον,
Νῦν μὲν γυναῖκα δεικνύουσα πρεσβῦτιν,
Ὕλην ὀδόντων σχοῦσαν ἑξηκοντάδα,

Νῦν δ' αὖ γε λευκαίνουσα τὴν κόμην νέῳ,
Καὶ νηπίοις διδοῦσα πωγώνων πλάτη!
Καὶ ταῦτα πιστῶς ὡς ἀληθῆ προσδέχῃ,
Καὶ χρημάτων νέμεσιν ἡδέως ἔχῃ.
Οὐκ ἄν γέ τοι λείψῃ σε πλῆθος λειψάνων·
Ἔσται γὰρ ἔσται λειψάνων ἔτι πρᾶσις,
Ἕως ἂν ἠχήσειε σάλπιγξ ἐσχάτη
Ἑνοῦσα ταῦτα καὶ συναθροίζουσά πως,
Ἄφθαρτον εἰς σύμπηξιν ἄλλης οὐσίας·
Σφίγγουσα τὰ πρὶν ἐσκορπισμένα,
Πνοὴν διδοῦσα πᾶσιν ἐκπεπνευκόσιν,
Καὶ πάντας εἰς τὸ βῆμα συγκαλουμένη·
Τὸ φρικτὸν ὄντως βῆμα καὶ φοβούμενον,
Ἐν ᾧπερ αὐτὸς πράξεως οὐκ ἐνθέου
Ὀρθῶς ὑπόσχῃ ἀξίαν τιμωρίαν,
Ἀνθ' ὧν παρηνόμησας οὕτως ἀφρόνως,
Ὀστᾶ βεβήλων οἷα σεπτῶν μαρτύρων
Ὠνούμενός τε καὶ κατακλείων πίθῳ.
Τί καὶ τοσοῦτον ἐκκενοῖς σὺν χρυσίον;
Ἔξεστι καὶ γὰρ δωρεάν σε λαμβάνειν,
Πρὸς τοὺς τάφους τρέχοντα τοὺς ἐν τῇ πόλει·
Εἴ περ σὺ μισθὸν οὐ κομίζεσθαι λέγεις
Ὧν ὀστᾶ προῖκα λαμβάνεις ἐκ μνημάτων,
Ἴθι πρὸς ἐξώνησιν, ἡδέως ἴθι·
Ῥᾷον κενώσεις ἅπαν τὸ σὸν χρυσίον,
Ἢ τοὺς τάφους ἅπαντας οἱ νεκροπράται.
Ἔγωγε τοίνυν ταῦτα θαυμάζειν ἔγνων
Πῶς οὐκ ἀπιστεῖς τοῖς πράταις τῶν ὀστέων,
Τοὐναντίον δὲ καὶ προσηνῶς προσδέχῃ·
Ἅπαντας αὐτοὺς καὶ μεθ' ἡδονῆς ὅσης!
Ἤκουσα δ' αὐτὸς πρός τινος τῶν σῶν φίλων
Ὡς γνοὺς πλάνος τις πίστεως σῆς τὸ ζέον,
Ὀστοῦν προβάτου μηριαῖον λαμβάνει,
Ἅπαν δὲ κύκλῳ βάμματι χρίσας κρόκου,
Καὶ θυμιάσας καὶ περιστείλας ἅμα,
Πρόσεισιν εὐθὺς καὶ δίδωσί σοι λέγων·
«Ὀστοῦν ὑπάρχει τοῦτο μάρτυρος Πρόβου,
(Τὸ δ' ἦν προβάτου μᾶλλον ἀλλ' οὐχὶ Πρόβου)
Δεῖ τοιγαροῦν σοι χρυσίνων δέκα».
Λαβεῖν τι χρῆμα θεῖον ᾠήθης, πάτερ,
Ἐκ πίστεως καὶ τοῦτο ποιήσας τάχα.
Πολλὴ γάρ ἐστι πίστις ἡ σὴ καὶ λίαν,
Καὶ μὴν δυνηθῇ καὶ καθιστᾶν τὴν κτίσιν·
Ὅπου γὰρ μικρὰ πίστις ἀκραιφνεστάτη,
Ὡς κόκκος εἰς νάπυος, ὁ Χριστὸς λέγει,

Ὄρη μεθιστᾶν εὐκολώτερον σθένει.
Πλὴν ἀλλ' ἐπεί σε πιστὸν ἔγνων εἰς ἄκρον,
Οὐκ ἀμφιβάλλειν οὐδὲ διστάζειν ὅλως
Πρὸς τὰς δόσεις θέλοντα τὰς τῶν λειψάνων,
Παρέξομαί σοι προῖκα χρῆμά τι ξένον,
Ἐνὼχ τὸν ἀντίχειρα τοῦ τρισολβίου,
Καὶ γλουτὸν αὐτὸν Ἡλίου τοῦ Θεσβίτου.
Βούλει, παράσχω λειψάνοις τούτοις ἅμα
Καὶ δάκτυλόν σοι Μιχαὴλ ἀρχαγγέλου;
Ἔσται· παράσχω τοῦτον ἐκ Χώνων ἔχων.
Μόνον σύ μοι πίστευε ταῦτα λαμβάνων,
Ὡς εἰσὶ τούτων ὧν ἐγώ, διδούς, λέγω.
Δώσω σὺν αὐτοῖς καὶ βραχύ, πάτερ, μέρος
Τοῦ Γαβριὴλ σοι τοῦ μεγίστου τῶν νόων·
Ἐν Ναζαρὲτ γὰρ κατελθὼν πρὶν τῇ πόλει,
Πτερορρυήσας ἐξανέπτη πρὸς πόλον·
Ἤχθησαν οὖν ἐκεῖθεν ὧδε τὰ πτίλα·
Ἐγὼ δὲ ταῦτα πάντα ἔχων ἐσχάτως
Καί σοι παράσχω, πιστὲ λειψάνων φίλε!
Ἀλλ' οὐκ ἐκείνων φείσομαι τῶν κρειττόνων,
Οὕτω σε πιστεύοντα πρὸς ταῦτα βλέπων,
Τὸν ἡδὺν ὄντως ἐν μοναστοῖς Ἀνδρέαν,
Δώσω δέ σοι κἀκεῖνα σὺν προθυμίᾳ.
Ἑνὸς χερουβὶμ τριῶν ὀμμάτων κόρας,
Καὶ τῆς φλογίνης χεῖρα ῥομφαίαν μίαν,
Ἣν ἐξανάψας ἐν μέσῳ τῶν λειψάνων
Ἄλλου παρ' αὐτὴν οὐ δεηθήσῃ λύχνου·
Φλὸξ οὖσα, καὶ γὰρ οἶδε καὶ φῶς ἐκφέρειν,
Καὶ πάντα νικᾷ φῶτα λαμπρῶν ἀστέρων·
Ἕξεις ἐκείνην τοιγαροῦν σὺ καὶ λύχνον
Καὶ λείψανον κάλλιστον ὑπὲρ ἄλλο τι.
Καὶ πάντα ταῦτα προῖκα καὶ χωρὶς πόνου
Λοιπαῖς συνάξας σὺν ἀπείροις λειψάνοις,
Θήσεις με πρῶτον τοῦ χοροῦ τῶν σῶν φίλων,
Εὐεργέτην καλῶν πάντα τὸν χρόνον.
Οὕτω γάρ ἐστιν, ὥσπερ οἶμαι, καὶ πρέπον.
Ἀπογραφεύς σοι ταῦτα τῶν βασιλέων,
Ὁ Χριστοφόρος, ὃν καὶ γινώσκειν ἔχεις,
Ἀγχοῦ μὲν οἰκῶν τοῦ νεὼ Προστασίου,
Ἀμφ' αὐτὸ φημὶ τὸ στρατήγιον, πάτερ,
Ποθῶν δὲ καὶ γνώριμον σχεῖν καὶ φίλον,
Ὡς ἂν γελῴην ἡδέως καθ' ἡμέραν,
Τῶν θλίψεων εὑρών σε φάρμακον μέγα.

Ὁμολογητέον ὅτι οὐδεὶς τῶν πρωτουργῶν τῆς ἐν τῇ ἑκκαιδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι

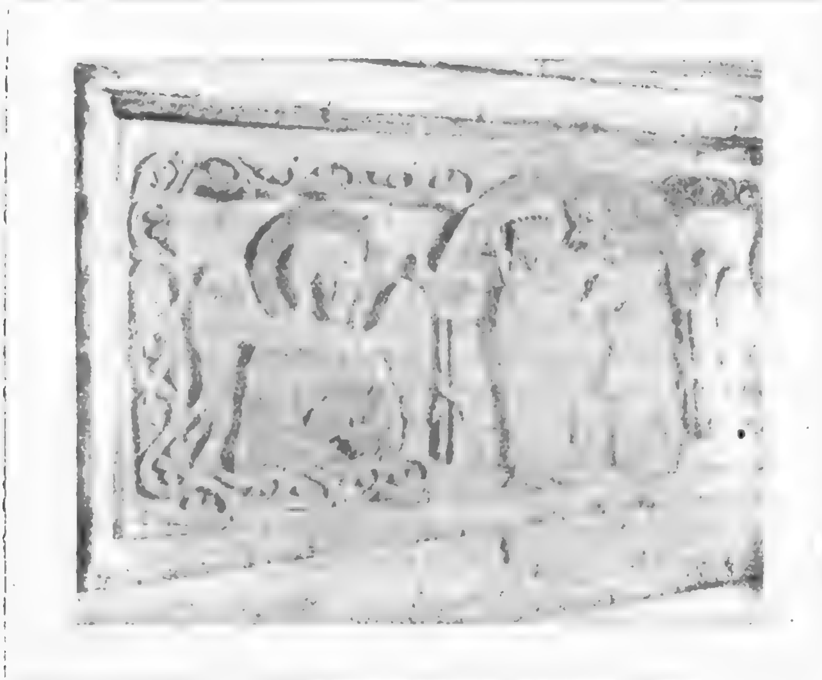
μεταρρυθμίσεως ἐπολέμησε δριμύτερον, ἐπιτηδειότερον καὶ ἐπαγωγότερον τὰς καταχρήσεις τῶν ὁποίων τότε, ὡς πάλαι ποτὲ παρ' ἡμῖν, ἐπεζητεῖτο ἡ θεραπεία· καὶ ὅτι, ἂν τὸ νέον ἐκπαιδευτικὸν σύστημα, τοῦ ὁποίου ἀμυδρά τινα ἴχνη ἠδυνήθημεν ν' ἀνεύρωμεν ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ε΄, ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιταθῇ τότε εἰς ὅλας τοῦ ἔθνους τὰς τάξεις, ἤθελε τῷ ὄντι ἐπέλθει ἡ μεταστοιχείωσις τῶν ἁπάντων, ἧς τὸ φάσμα κατετρόμαζε τὸν Θεόδωρον τὸν Στουδίτην, ἡ δὲ κοινωνικὴ τῆς Ἀνατολῆς ἀναμόρφωσις ἤθελε προηγηθῇ πολὺ τῆς μεγάλης δυτικῆς ἀναμορφώσεως, ἐξ ἧς ἐβλάστησεν ἅπας ὁ νεώτερος πολιτισμός (1).

Ἀλλ' ἐνῷ ὁ Λέων ηὐδοκίμει περὶ πάντα αὐτοῦ τὰ ἐπιχειρήματα ἐπέπρωτο νὰ καταλύσῃ τὸ ζῆν πρωίμως, θῦμα γενόμενος ἀνδρὸς ὅστις εἶχε συντελέσει εἰς τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ. Ὁ Λέων εἶχε τιμήσει καὶ περιποιηθῇ πολυειδῶς τὸν στρατηγὸν Μιχαὴλ τὸν ἐξ Ἀμορίου. Ἀλλ' ὁ στρατηγὸς οὗτος συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ ὑποσκελίσῃ τὸν φίλον ἐκεῖνον καὶ εὐεργέτην. Ἐπειδὴ δέ, καίτοι εἶχε τὸ φυσικὸν ἐλάττωμα τῆς γλώσσης ἐξ οὗ ἐπωνομάσθη Τραυλός, ἦτο φλύαρος καὶ ὑβριστής, ἐξετραχηλίσθη εἰς δεινὰς κατὰ τοῦ βασιλέως κατηγορίας, μὴ φειδόμενος οὐδὲ τῆς τιμῆς τῆς βασιλίσσης Θεοδοσίας. Ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ὁ βασιλεὺς παρέβλεψε τὰ τοιαῦτα, τὸ μὲν διότι ἀπέδιδε τὰς φωνασκίας ταύτας εἰς τὴν ἀθυροστομίαν τοῦ ἀνθρώπου τὸ δὲ διότι ἐνεθυμεῖτο πάντοτε τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ καὶ ἐτίμα τὰ στρατηγικὰ προτερήματα. Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου παρετήρησεν ὅτι ἡ κακολογία αὐτοῦ ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ συστηματικώτερον χαρακτῆρα. Ἀφ' ἑνὸς μὲν διεδίδοντο προφητεῖαι ἐπαγγελλόμεναι τὸν θρόνον εἰς τὸν Μιχαὴλ ἀφ' ἑτέρου δὲ οὗτος ἀπεδοκίμαζε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὸ περὶ τῶν εἰκόνων πολίτευμα τοῦ Λέοντος ὄχι βέβαια ἐκ πεποιθήσεως (διότι ὁ Μιχαὴλ ὄχι μόνον εἰς εἰκόνας ἀλλ' εἰς τίποτε δὲν ἐπίστευεν) ἀλλ' ἁπλῶς ἵνα προσοικειωθῇ τὴν μεγάλην τῶν εἰκονολατρῶν μερίδα. Καὶ πάλιν ὅμως ὁ βασιλεύς, ὅστις ἠξεύρομεν ἤδη πόσον ἦτο ἐπιεικὴς καὶ μετριοπαθής, ἠθέλησε νὰ δώσῃ εἰς τὸν ἀρχαῖον συνάδελφον καιρὸν καὶ τρόπον μετανοίας· ὅθεν ἐν ἀρχῇ τοῦ 820 παρήγγειλεν αὐτῷ νὰ μεταβῇ εἰς Ἀσίαν, ἵνα ἐπιθεωρήσῃ καὶ συμπληρώσῃ τὸν στρατόν· ἀλλ' ὁ Μιχαὴλ ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς ἀποστολῆς ταύτης ἀδιόρθωτος καὶ ἐξηκολούθησε τὴν ἐπίβουλον αὐτοῦ ἀντιπολίτευσιν. Τότε τελευταῖον ὁ βασιλεύς, πιστοποιήσας γεγονότα τινά, ἐξ ὧν προδήλως συνήγετο ἡ ἐνοχὴ τοῦ ἀνδρός, διέταξε τὴν σύλληψιν αὐτοῦ, καὶ συγκροτήσας τῇ 24 Δεκεμβρίου 820 δικαστήριον μέγα καὶ πανηγυρικὸν ἐδίκασε τὸν Μιχαὴλ ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ καὶ κατεδίκασεν αὐτὸν εἰς θάνατον τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ βεβαιοῦται ὅτι αὐτὸς ὁ Μιχαήλ, μὴ δυνάμενος ν' ἀναιρέσῃ τὰς προσαχθείσας κατ' αὐτοῦ ἀποδείξεις, ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι παρεσκεύασε τῷ ὄντι συνωμοσίαν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ καταλάβῃ τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν.

Τὰ ἐπακολουθήσαντα γεγονότα ἐξετέθησαν ὑπὸ τῶν χρονογράφων ἐπὶ τὸ μυθικώτερον μᾶλλον ἢ ἐπαξίως τῆς ἱστορικῆς ἀκριβείας καὶ πιθανότητος. Ὁ Μιχαὴλ λέγεται ὅτι κατεδικάσθη οὐχὶ εἰς τὸν κοινὸν θάνατον ἀλλ' ἀπήχθη εἰς τὸ τοῦ παλατίου λουτρόν, ἵνα γίνῃ παρανάλωμα τοῦ καμινιαίου πυρός. Ἐνῷ δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς αὐτὸς ἡτοιμάζετο νὰ παρευρεθῇ εἰς τὸ θέαμα τοῦτο ἡ βασίλισσα μαθοῦσα τὰ γινόμενα προσέπεσεν

(1) Ὁ νεώτερος πολιτισμὸς ἐβλάστησε πρὸ πάντων ἐκ τῆς περιόδου τῆς Ἀναγεννήσεως (Renaissance), τῆς σπουδῆς δηλονότι τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου, τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας καὶ μάλιστα τῆς φιλοσοφίας, ἐκ τῶν πανεπιστημίων, ἔτι δὲ ἐκ τῆς ἐφευρέσεως τῆς τυπογραφίας, ἔν τινι δὲ μέτρῳ μόνον ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως.

εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ παρακαλοῦσα ν' ἀναβάλῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ποινῆς ἐπί τινας ἡμέρας διὰ τὴν ἱερότητα τῆς ἐπερχομένης ἑορτῆς. Ὁ Λέων ἐνέδωκεν εἰς τὴν αἴτησιν, ἀλλά, «ὦ γύναι, προσεφώνησε, τὴν μὲν ἐμὴν ψυχὴν τῆς ἐκεῖθεν σήμερον δίκης ἀπήλλαξας καὶ τῆς ζωῆς με συντόμως ἴσως στερήσεις. Σὺ δὲ καὶ τὰ τέκνα ἡμῶν θεάσεσθε τὸ ἀποβησόμενον». Καλέσας δὲ τὸν ἀρχιφύλακα τοῦ παλατίου διέταξε νὰ κρατήσῃ τὸν κατάδικον

Ἡ σαρκοφάγος τῆς Ἁγίας Θεοδώρας ἐν Ἄρτῃ

δέσμιον εἰς ἓν τῶν ὑπηρετικῶν δωματίων, ζητήσας καὶ παρ' αὐτῷ φυλάξας τὴν κλεῖδα τῶν ἐπιβληθεισῶν εἰς τὸν Μιχαὴλ σιδηροπεδῶν. Καὶ πάλιν ὅμως δὲν ἠδύνατο νὰ ἡσυχάσῃ ἀναλογιζόμενος τόν τε ἀρχαῖον ἐκεῖνον χρησμὸν τὸν προειπόντα ὅτι ὁ Μιχαὴλ θέλει ποτὲ βασιλεύσει καὶ ἄλλας νεωτέρας προφητείας. Ὅθεν ἐγερθεὶς ἐν μέσῃ νυκτὶ ἠθέλησε νὰ βεβαιωθῇ ἂν ὁ κατάδικος ὑπάρχει ἐν τῇ φυλακῇ ἐν ᾗ κατεκλείσθη καὶ εἰσελθὼν ἐπὶ τούτῳ εἰς αὐτὴν ἠπόρησεν εὑρὼν τὸν Μιχαὴλ βεβυθισμένον εἰς ὕπνον ἀτάραχον ἐπὶ τῆς κλίνης τοῦ ἀρχιφύλακος, τοῦτον δὲ πλησίον αὐτοῦ κατὰ γῆς κοιμώμενον. Ἐντεῦθεν ὑπέλαβε συνεννόησίν τινα ὑπάρχουσαν μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀνθρώπων καὶ ἐξῆλθεν ἀθορύβως μὲν ἐκδηλῶν ὅμως τὴν ἀγανάκτησιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀπειλήν. Ὑπῆρχε δὲ ἐν τῷ δωματίῳ καὶ εὐνουχικόν τι παιδάριον, τὸ ὁποῖον ὑπηρέτει παρὰ τῷ Μιχαὴλ καὶ τὸ ὁποῖον ἅμα ἀκοῦσαν προσερχόμενόν τινα ἐκρύβη ὑπὸ τὴν κλίνην, παρετήρησεν ἐκεῖθεν πάντα τὰ περιστατικὰ τῆς ἐπισκέψεως, ἀνεγνώρισε τὸν βασιλέα ἐκ τῶν ἐρυθρῶν πεδίλων καὶ ἅμα ἀπελθόντος αὐτοῦ ἐξυπνίσαν τόν τε ἀρχιφύλακα καὶ τὸν ἴδιον δεσπότην διηγήθη εἰς αὐτοὺς τὰ γενόμενα. Τότε οὗτοι ὑπολαβόντες ὅτι ἡ ἐκτέλεσις τῆς ποινῆς δὲν θέλει ἀναβληθῇ ὅσον κατ' ἀρχὰς ἀπεφασίσθη ἐβουλεύθησαν νὰ κινήσωσι πάντα λίθον ἵνα ἀποφύγωσι τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Προφασίζεται λοιπὸν ὁ Μιχαὴλ ὅτι ἔχει ἀνάγκην ἐξομολογήσεως καὶ παρακαλεῖ τὸν βασιλέα νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς ἕνα τῶν

φίλων αὐτοῦ, τὸν Θεόκτιστον, νὰ προσέλθῃ πρὸς αὐτόν, ἵνα δι' αὐτοῦ διαμηνυθῇ ὁ μέλλων νὰ δεχθῇ τὴν ἐξαγόρευσιν πνευματικός. Ἦτο δὲ ὁ Θεόκτιστος οὗτος αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ἐπὶ Σταυρακίου καὶ Μιχαὴλ Ραγκαβὲ μάγιστρος, ὅστις ἐκπεσὼν τῆς ἀρχῆς ἐπὶ Λέοντος ἐγένετο φίλος τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Τραυλοῦ. Ὁ βασιλεὺς ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Θεόκτιστον νὰ προσέλθῃ· ὁ δὲ λαβὼν τὰς ὁδηγίας τοῦ Μιχαὴλ τρέχει πρὸς τοὺς φίλους καὶ λέγει ὅτι

Ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Θεοδώρας ἐν Ἄρτῃ

οὗτος θέλει καταγγείλει τὴν συνενοχὴν πάντων ἐὰν δὲν ἐπιχειρήσωσί τι ἀμέσως πρὸς σωτηρίαν αὐτοῦ. Καὶ λοιπὸν οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἐκπλαγέντες ὑπὸ τῆς ἀπειλῆς συνεννοήθησαν δι' ὅλης τῆς ἡμέρας τῆς Χριστοῦ γεννήσεως περὶ τοῦ πῶς ἠδύναντο νὰ ἐπιτύχωσι τοῦ σκοποῦ. Ὁ ἱερὸς τῆς βασιλικῆς ἐκκλησίας κλῆρος δὲν διέτριβε τότε ἐντὸς τῶν βασιλείων, ὅπως ἀπεφασίσθη νὰ γίνεται μετὰ τὸ συμβὰν τοῦ ὁποίου διηγούμεθα τὰς περιπετείας, ἀλλ' ἕκαστος τῶν κληρικῶν παρέμενεν οἴκοι, περὶ δὲ τὴν τετάρτην τῆς πρωίας ὥραν εἰσήρχοντο πάντες διὰ τῆς ἐλεφαντίνης καλουμένης πύλης ἵνα ψάλωσι τὴν ἑωθινὴν ἀκολουθίαν, εἰς τὴν ὁποίαν πάντοτε σχεδὸν παρευρίσκοντο οἱ βασιλεῖς. Ὁ Λέων μάλιστα, ὅστις, ὅσον καὶ ἂν λέγεται δυσσεβής, ἦτο ἀκριβέστατος περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν χριστιανικῶν καθηκόντων, ποτὲ σχεδὸν δὲν ἔλειπεν ἀπὸ τὸν ὄρθρον καὶ ἰδίως ἐτέρπετο πλησίον τοῦ χοροῦ ἱστάμενος νὰ προεξάρχῃ τῶν ᾠδῶν διὰ φωνῆς, τὴν ὁποίαν οἱ χρονογράφοι δὲν ἠξεύρομεν πῶς ἐγελάσθησαν καὶ ὡμολόγησαν ἡδυτάτην. Τὴν πρωίαν λοιπὸν τῆς δευτέρας τῆς Χριστοῦ γεννήσεως οἱ συνωμόται μετημφιεσμένοι εἰς κληρικοὺς καὶ φέροντες ἐγχειρίδια ὑπὸ μάλης παρεισέδυσαν ὠφελούμενοι ἐκ τοῦ σκότους μετὰ τοῦ λοιποῦ κλήρου εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ περιέμενον αὐτόθι ἐν παραβύστῳ τὸ σύνθημα περὶ οὗ συνεφώνησαν. Ἦτο δὲ τὸ σύνθημα νὰ ἐπιπέσωσι κατὰ τοῦ βασιλέως ὅτε κατὰ τὸ ἔθος αὐτοῦ ἤθελε κατάρξει τῆς ᾠδῆς τοῦ φίλου αὐτοῦ εἱρμοῦ, τοῦ λέγοντος «Τῷ Παντάνακτος ἐξεφαύλισαν πόθῳ». Τῷ ὄντι, ἅμα ἀντηχήσαντος τοῦ ναοῦ ὑπὸ τῆς τοῦ Λέοντος φωνῆς, οἱ κακοῦργοι ἐφορμῶσιν ἐπὶ τὸν χορόν, καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν πλανηθέντες ὑπὸ τοῦ σκότους ἐπλήγωσαν τὸν ἔξαρχον τοῦ κλήρου ἀλλ' ἀποκαλύ-

ψαντος τούτου ἀμέσως τὴν φαλακρὰν κεφαλὴν ἐνόησαν τὴν ἀπάτην καὶ ἐτράπησαν ἐπὶ τὸν βασιλέα. Ὁ Λέων καταφυγὼν εἰς τὸ ἱερὸν δὲν ἠθέλησε νὰ σωθῇ ἐκεῖθεν, ἀλλὰ ἀτρόμητος ὡς πάντοτε ὢν ἁρπάζει τὴν τοῦ θυμιατηρίου σειράν, ἢ κατ' ἄλλους σταυρὸν βαρύν, καὶ ἀγωνίζεται δι' αὐτοῦ ν' ἀποκρούσῃ τοὺς δολοφόνους· οὗτοι ὅμως ἦσαν πολλοὶ καὶ ἀπηλπισμένοι, ὥστε, ὅσον γενναίως καὶ ἂν ἀντεπάλαισεν, ἤρχισε μετ' οὐ πολὺ νὰ καταβάλλεται ὑπὸ τῶν πληγῶν· καὶ διὰ τῆς φωνῆς ἐκείνης ἥτις τοσάκις ἐβόησεν εἰς τὰ πεδία τῆς μάχης ἐξώρκισε τὰ περὶ αὐτὸν ἀγεννῆ θηρία νὰ μὴ ἐπιμένωσι βεβηλοῦντα τὸν ἄσυλον τοῦ ναοῦ περίβολον. Ἀλλὰ τὴν στιγμὴν ταύτην εἷς τῶν κακούργων, πελώριος τὸ ἀνάστημα, ἕλκων τὸ γένος ἐκ τῆς τῶν Κραμβονιτῶν γενεᾶς, ἀνέκραξεν «οὐχ ὅρκων ἀλλὰ φόνων καιρός»· καὶ ἐπαγαγὼν πληγὴν καιρίαν ἀπέκοψε τὸν δεξιὸν τοῦ βασιλέως βραχίονα· ἕτερος δὲ ἀποτέμνει τὴν κεφαλήν. Καὶ ἐν τῷ ἅμα οἱ δολοφόνοι διαιροῦνται, οἱ μὲν σύρουσι τὸν ἠκρωτηριασμένον νεκρὸν τοῦ βασιλέως εἰς τὸν ἱππόδρομον οἱ δὲ τρέχουσι πρὸς τὸν Μιχαήλ· καὶ οὐδὲ τῶν δεσμῶν ἀπαλλάξαντες, διότι ἐν τῷ θορύβῳ ἐκείνῳ δὲν εὑρέθη πρόχειρος σιδηρουργὸς ἵνα λύσῃ αὐτά, ἁρπάζουσιν αὐτὸν εἰς τοὺς βραχίονας, φέρουσιν εἰς τὴν μεγάλην τῶν βασιλείων αἴθουσαν, ἀνακηρύττουσι βασιλέα καὶ δέσμιον οὕτως ἔχοντα ἔτι καθίζουσιν ἐπὶ τοῦ θρόνου!

Πολλαὶ τῶν περιπετειῶν τῆς τραγῳδίας ταύτης φαίνονται ἀπίθανοι. Ἂν ἦτο ἀληθὲς ὅτι ὁ Λέων διετέλει ἐν τοσαύτῃ ἀγωνίᾳ περὶ τῆς ἐνδεχομένης δραπετεύσεως, ἢ ἄλλης σωτηρίας τοῦ Μιχαήλ, πῶς ἐξηγεῖται ὅτι περιώρισεν αὐτὸν ἐντὸς ὑπηρετικοῦ δωματίου τῶν ἀνακτόρων, ἀντὶ νὰ κατακλείσῃ ἐντὸς φυλακῆς ἀσφαλεστέρας, οἷαι δὲν ἔλειπον βεβαίως ἐν Βυζαντίῳ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀνακτόροις; Πῶς τὸ δωμάτιον ἐκεῖνο ἦτο ἀνοικτόν, ἀφοῦ ὁ βασιλεὺς ἠδυνήθη νὰ εἰσέλθῃ χωρὶς νὰ ἐννοηθῇ ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῷ κοιμωμένων; Πῶς ἐπέτρεψε νὰ ἔχῃ ὁ Μιχαὴλ παρ' ἑαυτῷ τὸν ἴδιον ὑπηρέτην καὶ νὰ κοινωνήσῃ μετ' ἀνθρώπου ἔξωθεν ἐλθόντος, μετ' ἀνθρώπου μάλιστα ἐπισημοτάτου καὶ ἐχθρικῶς πρὸς τὸν Λέοντα διακειμένου, ἐνῷ ἡ πρόφασις ἣν λέγεται ὅτι προέτεινεν ὁ Μιχαὴλ τοῦ νὰ καλέσῃ διὰ τοῦ Θεοκτίστου πνευματικὸν ἦτο μειρακιώδης, διότι ὁ Μιχαὴλ ἠδύνατο νὰ ὁρίσῃ οἱονδήποτε πνευματικὸν καὶ ὁ πνευματικὸς οὗτος νὰ προσκληθῇ ἀμέσως ὑπὸ τοῦ βασιλέως; Ἀναμφιβόλως δὲ ἀνυπόστατος εἶναι ἡ καταδίκη τοῦ Μιχαὴλ εἰς τὸν διὰ πυρὸς θάνατον. Τοιαύτην θανατικὴν ποινὴν οἱ νόμοι τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους δὲν ἀναφέρουσιν, οὐδὲ ἐπέβαλε ποτὲ κανεὶς τῶν βασιλέων τοῦ κράτους τούτου, καὶ αὐτῶν τῶν ἀγριωτέρων βασιλέων οἵτινες δὲν ἐδίστασαν ν' ἀκρωτηριάσωσι τοὺς ἀντιπάλους αὐτῶν οἰκτρῶς διὰ τιμωριῶν, αἱ ὁποῖαι ὡς μὴ ὤφελε, παρεισέδυσαν ἐντὸς τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ποινικῆς νομοθεσίας. Πῶς λοιπὸν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Λέων, ὅστις δι' ἅπαντος αὐτοῦ τοῦ βίου ἀνεδείχθη μετριοπαθής, ἐπιεικὴς καὶ πρᾶος, ἐξετραχηλίσθη διὰ μιᾶς εἰς τοσαύτην ὠμότητα καὶ ὅτι πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐπεθύμησε νὰ γίνῃ αὐτόπτης μάρτυς τοῦ ἐλεεινοῦ ἐκείνου θεάματος; Ὅλα ταῦτα δύνανται εὐλόγως νὰ κινήσωσι δυσπιστίαν πρὸς τὸ διήγημα τῶν χρονογράφων. Ἀλλ' ὑπάρχει γεγονός τι ἐπιτηδειότατον νὰ πείσῃ ἡμᾶς ὅτι τὸ διήγημα εἶναι παντελῶς μυθῶδες. Ὁ Θεόφιλος, υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Μιχαήλ, ἅμα βασιλεύσας, ἐτιμώρησε διὰ θανάτου πάντας ὅσοι μετέσχον τοῦ κακουργήματος ἐκείνου, τοῦ διαπραχθέντος ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ ναοῦ περιβόλῳ. Ἀλλ' ἐὰν ἦτο ἀληθὲς ὅτι διὰ τῆς πράξεως ταύτης ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐσώθη ἀπὸ φοβερωτάτης ποινῆς, ἔστω καὶ ἀπὸ μόνης τῆς τοῦ ἁπλουστέρου θανάτου ποινῆς, ὁ Θεόφιλος ἦτο ἀδύνατον νὰ τιμωρήσῃ τοὺς σωτῆρας τοῦ ἰδίου πατρός. Αἴσθημα δικαιοσύνης σπανιώτατον ἠδύνατο νὰ ὑπαγορεύσῃ εἰς τὸν Θεόφιλον τὸ καθῆκον τοῦ νὰ μὴ ἐξακολουθήσῃ εὐνοῶν καὶ προάγων ἀνθρώπους ἱεροσύλους· ἀλλ' ὁμολογητέον ὅτι πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν αἴσθημα ὑπεράν-

θρωπον, παραδεχόμενοι ὅτι ὁ υἱὸς ἐπέβαλε τὴν ἐσχάτην τῶν ποινῶν εἰς ἀνθρώπους οἵτινες ὁπωσδήποτε ἀπήλλαξαν τὸν πατέρα ἀπὸ θανάτου οἰκτίστου. Ἐκ τούτων πάντων καὶ ἐκ τοῦ ἀνέτου τρόπου καθ' ὃν διετέλεσε περιωρισμένος ὁ Μιχαὴλ μετὰ τὴν καταδίκην ἐπιτρέπεται ἴσως νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὸ μὲν δικαστήριον ἐπέβαλε θανατικὴν ποινὴν εἰς τὸν ἀποδειχθέντα ἔνοχον ἐσχάτης προδοσίας, ὅτι ὅμως ὁ Λέων ἐν τῇ συνήθει αὐτοῦ ἐπιεικείᾳ δὲν εἶχε σκοπὸν νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ποινήν, ἐλπίζων νὰ μεταβάλῃ διὰ τῆς ἁπλῆς ἀπειλῆς τὸ φρόνημα καὶ τὸ πολίτευμα τοῦ ἀρχαίου φίλου καὶ συναγωνιστοῦ, ὅτι ἐπὶ τούτῳ διέταξε νὰ περιορισθῇ ἁπλῶς καὶ ἐν πάσῃ ἀνέσει ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων, ὅτι οὐδὲν ἧττον ὁ Μιχαὴλ τὸ μὲν ἐπιμένων εἰς τὴν ἀρχαίαν προαίρεσιν, τὸ δὲ φοβούμενος μήπως ἐκτελεσθῇ ἡ ποινή, τὸ δὲ παροτρυνόμενος ὑπὸ τῆς κληρικῆς μερίδος, ἥτις μένεα πνέουσα κατὰ τοῦ βασιλέως οὐδὲν εἶχεν ἱερὸν καὶ ὅσιον, συνεννοήθη μετὰ τῶν ἔξω φίλων, οἵτινες παρεισελθόντες εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν ἀνακτόρων διέπραξαν τὸ ἀνοσιούργημα. Πάντα δὲ τὰ λοιπά, ἤτοι ὁ ἀπειληθεὶς διὰ τοῦ πυρὸς θάνατος, ἡ μεσολάβησις τῆς βασιλίσσης ἡ ἀγωνία τοῦ βασιλέως, τὰ ἐπιβληθέντα εἰς τὸν Μιχαὴλ δεσμά, ἡ κρατηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Λέοντος κλεὶς τῶν δεσμῶν τούτων καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι δέσμιον ἐκάθισαν εἰς τὸν θρόνον τὸν Μιχαήλ, ἐπενοήθησαν ὑπὸ τῆς ἐπιτυχούσης μερίδος καὶ διακοσμηθέντα πολυτρόπως ἐγένοντο προθύμως δεκτὰ ὑπὸ τῶν χρονογράφων, οἵτινες ἀποστρεφόμενοι τὸν Λέοντα ὡς καθαιρέτην τῶν εἰκόνων δὲν ἐδίσταζον ν' ἐπαναλάβωσιν ἀνεξετάστως πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο νὰ καταστήσῃ τὴν μνήμην αὐτοῦ μισητὴν καὶ ἀποτρόπαιον. Λεπτόν τι τῆς ἀληθείας ἴχνος ὑποφαίνεται ἐν τούτοις εἰς αὐτοὺς τοὺς λόγους ἑνὸς τῶν χρονογράφων ἐκείνων τοῦ Γενεσίου, ὅστις βεβαιοῖ ὅτι ἡ Θεοδοσία συνεβούλευσε τὸν Λέοντα οὐχὶ ἁπλῶς ν' ἀναβάλῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ποινῆς ἀλλὰ νὰ ἐξετάσῃ τὰ κατ' αὐτὸν ἀκριβέστερον, ν' ἀνεύρῃ τοὺς συνενόχους καὶ τότε νὰ ἐπιβάλῃ τὰς προσηκούσας ποινάς. Ἐπὶ πᾶσι παρατηροῦμεν ὅτι οὔτε ὁ Γεώργιος μοναχὸς οὔτε ὁ Λέων ὁ Γραμματικὸς ἀναφέρουσί τι περὶ τοῦ διὰ πυρὸς θανάτου, ἁπλῶς δὲ λέγουσιν ὅτι προέκειτο νὰ θανατωθῇ ὁ Μιχαήλ· καὶ οὔτε ὅτι δέσμιος ἀνεβιβάσθη ἐπὶ τοῦ θρόνου ἱστοροῦσι, λέγοντες μόνον ὅτι ἀντὶ δεσμοφόρου στεφηφόρον εἰσήγαγον αὐτὸν ἐν ἑορτῇ οἱ φονεῖς. Ἡ δὲ ἑρμηνεία ἣν δίδομεν οὐ μόνον ἐξηγεῖ τὴν μεταγενεστέραν διαγωγὴν τοῦ Θεοφίλου, ὅστις ἠδύνατο τελευταῖον εὐλόγως νὰ τιμωρήσῃ ἀνθρώπους οἵτινες ἄνευ ἐσχάτης ἀνάγκης διέπραξαν ἐντὸς τοῦ ναοῦ τὸ ἀνοσιούργημα ἐκεῖνο· ἡ ἑρμηνεία αὕτη ἐξηγεῖ καὶ ἕτερον περιστατικόν, ἄλλως δυσκατανόητον. Ἂν ἦτο ἀληθὲς ὅτι ὁ Λέων ἐκράτει τὸν Μιχαὴλ ἐν τοῖς ἀνακτόροις ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ θανατώσῃ αὐτὸν ἐντὸς δύο ἢ τριῶν ἡμερῶν καὶ ὅτι διετέλει ἐν πολλῇ ἀγωνίᾳ περὶ τῆς ἐκβάσεως τοῦ βουλεύματος τούτου, ἤθελε βεβαίως ὡς ἔμπειρος στρατιωτικὸς διατάξει τὴν ἀσφαλεστέραν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ ἐπιτήρησιν τῶν ἀνακτόρων καὶ διπλασιάσει τὴν ἐν αὐτοῖς φρουράν· τούτων δὲ γενομένων, ἦτο ἀδύνατον νὰ διαπραχθῇ τὸ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ κακούργημα χωρὶς νὰ ἐννοηθῇ ὑπὸ τῆς κατεχούσης τὰς διόδους φρουρᾶς καὶ νὰ προκαλέσῃ τὴν ἐπέμβασιν αὐτῆς τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἡ πρᾶξις δὲν ὑπῆρξεν ἀκαριαία ἀλλά, κατ' αὐτὴν τῶν χρονογράφων τὴν διήγησιν, διήρκεσεν ἐφ' ἱκανὴν ὥραν καὶ συνωδεύθη ὑπὸ πολλοῦ θορύβου καὶ δεινῶν κραυγῶν.

Μιχαὴλ ὁ Β΄
ἐπὶ νομίσματος

Ὁ Μιχαὴλ Β΄ ἐγεννήθη εἰς Ἀμόριον, πόλιν τῆς ἄνω Φρυγίας, ἐκ γονέων εὐτελῶν.

Καταταχθεὶς ἐν τῷ στρατῷ νεώτατος ἔτι ἠξιώθη τῆς εὐνοίας τοῦ ἀρχηγοῦ ὑπὸ τὸν ὁποῖον ὑπηρέτει, πλουσιωτάτου ὄντος, καὶ συνεζεύχθη τὴν θυγατέρα τούτου Θέκλαν, ἐξ ἧς ἐγέννησεν ἐκτὸς ἄλλων τέκνων τὸν βραδύτερον βασιλεύσαντα υἱὸν ὀνόματι Θεόφιλον. Ἠξεύρομεν ἤδη ὅτι προϊόντος τοῦ χρόνου προαχθεὶς εἰς τὰ ἀνώτερα τοῦ στρατοῦ ἀξιώματα ὑπῆρξεν εἷς τῶν ὑποστρατήγων τοῦ Βαρδανίου ἐπὶ τῆς κατὰ τοῦ Νικηφόρου στάσεως, ὅτι ἐγκατέλιπεν, ὡ αὶ ὁ Λέων, τὸν στρατηγὸν ἐκεῖνον συνταχθεὶς μετὰ τοῦ βασιλέως, ὅτι ἐτιμήθη ἕνεκα τούτου δαψιλῶς, ὅτι παρέμεινε παντοδύναμος ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Ραγκαβέ, καὶ ὅτι ἐπὶ τέλους ὡς οὐδ ς ἄλλος συντελέσας εἰς τὴν πτῶσιν τοῦ Μιχαὴλ καὶ εἰς τὴν τοῦ Λέοντος ἀναγόρευσιν ἐπεβουλεύθη κατόπιν καὶ τοῦτον, προκαλέσας δὲ τὴν δολοφονίαν αὐτοῦ κατέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Ἐκ τοῦ ἁπλοῦ τούτου σκιαγραφήματο τῶν προτέρων τῆς ζωῆς αὐτοῦ περιπετειῶν δηλοῦται ὅτι ἦτο ἄνθρωπος πολυπράγμων, φίλαρχος καὶ μηδενὸς φειδόμενος τρόπου πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοπουμένου. Καὶ ὁ Λέων Ε΄ εἶχε βασιλεύσει καθαιρέσας τὸν προκάτοχον· ἀλλ' ὁποία διαφορὰ περὶ τὰ καθέκαστα τῆς ὡς πρὸς τοῦτο πολιτείας τῶν δύο ἀνδρῶν! Ὁ Λέων ἐξεπλήρωσε μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς εὐλαβῶς καὶ πιστῶς τὸ καθῆκον αὐτοῦ πρὸς τὸν Μιχαὴλ Ραγκαβέ. Προτραπεὶς ὑπ' αὐτοῦ τούτου νὰ δεχθῇ τὴν ἀρχὴν ἀπεποιήθη, καίτοι ἔβλεπεν ὅτι τὸ κράτος ἐκινδύνευεν ἐκ τῆς ἐσχάτης ἀνικανότητος τοῦ ἀθλίου ἐκείνου βασιλέως· οὐδ' ἐνέδωκεν εἰμὴ καταναγκασθεὶς ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης, καὶ πάλιν τότε προσηνέχθη ὅσον ἔνεστιν ἐπιεικῶς πρὸς τὸν ἐκπεσόντα τῆς ἀρχῆς ἄνθρωπον. Ὁ δὲ Μιχαὴλ Β΄ ἐπεβουλεύθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸν σωτῆρα καὶ ἀνορθωτὴν τῆς πολιτείας· συγχωρηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ ἐπανειλημμένως ἐπέμεινε πονηρὰ βουλευόμενος, οὐδ' ἐδίστασε νὰ ἐνεργήσῃ τὴν δολοφονίαν αὐτοῦ. Παρεμφερῆ τινα ἀναλογίαν ἅμα καὶ ἀντίθεσιν παρίστησιν ἡ βασιλεία ὁλόκληρος τοῦ Μιχαὴλ Β΄ ἀντιπαραβαλλομένη πρὸς τὴν τοῦ Λέοντος Ε΄ βασιλείαν. Ὁ Μιχαὴλ Β΄ δὲν ἐζήτησε νὰ ἀνατρέψῃ ἐκ συστήματος τὸ ἔργον τοῦ προκατόχου ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων, ἀλλὰ ἕνεκα τῆς θρησκευτικῆς αὐτοῦ ἀδιαφορίας καὶ ἀπιστίας περιήγαγε τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα εἰς πληρεστάτην ἀναρχίαν, ἐνέπαιζεν ἐξ ἴσου καὶ φίλους καὶ ἐχθροὺς τῶν εἰκόνων καὶ ἐπρέσβευε δόγματα ἀνατρεπτικὰ τοῦ ὅλου χριστιανισμοῦ, μὴ ἀναγνωρίζων τὴν τρισυπόστατον θεότητα καὶ μὴ πιστεύων εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Ἰησοῦ. Ἐντεῦθεν δὲ δυσηρέστησεν ἀμφοτέρας τὰς μερίδας, ὅπερ οὐ μικρὸν συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ ἐξεγείρῃ κατ' αὐτοῦ δεινοτάτην λαίλαπα. Καὶ ὁ Μιχαὴλ Β΄ ὅπως ὁ Λέων Ε΄ ἦτο στρατηγὸς διακεκριμένος καὶ ἔμελλε νὰ ἀναδείξῃ κατὰ τοῦτο ἀρετὰς οὐδόλως τῇ ἀληθείᾳ τῶν τοῦ προκατόχου ὑποδεεστέρας· ἀλλ' αἱ ἀρεταὶ αὗται ἐνοθεύοντο παρ' αὐτῷ ὑπὸ δυστροπίας καὶ τραχύτητος καὶ ἀγριότητος, ἐξ ὧν ὑπεγράφησαν ὡσαύτως αἱ ἐπισκήψασαι κατ' αὐτοῦ καὶ κατὰ τοῦ κράτους συμφοραί· ὥστε, ἀντὶ νὰ μεταχειρισθῇ τὰ πολεμικὰ αὐτοῦ προτερήματα, ὅπως ὁ Λέων, πρὸς κατατρόπωσιν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν καὶ παγίωσιν τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ εἰρήνης, ἠναγκάσθη νὰ καταναλώσῃ αὐτὰ πρὸς περιστολὴν φοβερᾶς ἐμφυλίου στάσεως καὶ νὰ ἴδῃ τὰς ὡραιοτέρας ἐπαρχίας τοῦ κράτους ὑπὸ τῶν μωαμεθανῶν διαρπαζομένας. Δὲν λέγομεν ὅτι πᾶσαι αὐτοῦ αἱ πράξεις ἦσαν ἐξ ἴσου ἀξιοκατάκριτοι, ἀπ' ἐναντίας θέλομεν λάβει πολλάκις ἀφορμὴν νὰ ἐπαινέσωμεν τὸν ἄνδρα· ἐκ προοιμίου δὲ παρατηροῦμεν ὅτι, καίτοι ἦτο ἀπαίδευτος, κατενόει τὸ τῆς παιδείας πλεονέκτημα, ἀναθεὶς τὴν ἀνατροφὴν τοῦ υἱοῦ Θεοφίλου εἰς τὸν σοφώτατον τῶν ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Ἰωάννην τὸν Γραμματικόν· καὶ ᾐσθάνετο πρὸς τούτοις τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ καταστήσῃ τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς νεολαίας πρακτικωτέραν καὶ ἀνδρικωτέραν, ζητήσας ἐπὶ τούτῳ ν' ἀφαιρέσῃ αὐτὴν ὅσον ἔνεστιν ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ κλήρου καὶ τῶν μοναχῶν. Ἀλλὰ τοῦ μὲν Λέοντος ἡ εὐφυΐα ἐχειραγωγεῖτο ὑπὸ χρηστότητος καὶ

συνειδήσεως· ἰδίως δὲ ὡς πρὸς τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα ἐπεδίωκε μὲν τὴν περιστολὴν τῶν καταχρήσεων ἐπίστευεν ὅμως εἰλικρινῶς εἰς τὰ θεμελιώδη τοῦ χριστιανισμοῦ δόγματα. Ἐνῷ ὁ Μιχαὴλ ἐφαίνετο μὲν ὀπαδὸς τῆς μεταρρυθμίσεως πράγματι ὅμως οὐδόλως ἦτο χριστιανὸς καὶ ἐν γένει ἐστερεῖτο πάσης ἠθικῆς πυξίδος, ἧς ἄνευ τὰ κράτιστα τῶν προτερημάτων ναυαγοῦσιν ἐκτρεπόμενα τῆς ὡρισμένης ὁδοῦ. Ἐντεῦθεν αἱ πλεῖσται τῶν ἀρετῶν αὐτοῦ οὐδετεροῦντο ὑπὸ κακιῶν τινων· ἐντεῦθεν ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ ἦτο σφόδρα ἀνώμαλος, ἡ δὲ βασιλεία ἀπέβη οὐδὲν ἧττον ἀνώμαλος ἢ ὁ χαρακτήρ. Καί, ἐνῷ παρέλαβε τὸ κράτος ἔξωθεν μὲν ἠσφαλισμένον ἐσωτερικῶς δὲ ἄριστα κατηρτισμένον, κατέλιπεν αὐτὸ μετὰ ἐννεαετῆ περίπου βασιλείαν πανταχόθεν μὲν αὖθις ἀκρωτηριασθὲν εἰς δεινὴν δὲ περιελθὸν ταραχήν.

Πρὸς τοὺς συγγενεῖς τοῦ Λέοντος Ε' ὁ Μιχαὴλ Β' προσηνέχθη ἐπιεικῶς. Οἱ συγγενεῖς οὗτοι ἦσαν μήτηρ, σύζυγος, τέσσαρες υἱοί, ὁ Σαββάτιος, ὁ Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος, ὁ Θεοδόσιος, καὶ εἷς ἐξ ἀδελφοῦ ἀνεψιός, Γρηγόριος ὡσαύτως καλούμενος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ τέσσαρες υἱοὶ εὐνουχίσθησαν καὶ ὅτι εἷς ἐξ αὐτῶν ἔμεινεν ἄφωνος ἐπί τινα χρόνον ἕνεκα τοῦ παθήματος τούτου· ἀλλὰ δὲν εἶναι βέβαιον ἂν ὁ ἀκρωτηριασμὸς οὗτος ἐγένετο ἐκ διαταγῆς τοῦ νέου βασιλέως ἢ ὑπὸ τῶν ἄλλων συνωμοτῶν ἐν τῇ πρώτῃ τῆς παραφορᾶς ὁρμῇ, καθ' ἣν καὶ πολλὰ ἀπαίσια διέπραξαν ἐπὶ τοῦ νεκροῦ τοῦ Λέοντος. Τὸ ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι, ἐνῷ κατὰ τὸ ἔθος τῶν χρόνων τούτων πᾶσα ἡ ἰδιωτικὴ περιουσία τοῦ καθαιρεθέντος ἢ φονευθέντος βασιλέως ἀνῆκεν αὐτοδικαίως εἰς τὸν διάδοχον, ὁ Μιχαὴλ ἀφήρεσεν ἐκ τῆς περιουσίας ταύτης δούλους ἱκανοὺς τὸν ἀριθμὸν καὶ προσδιώρισεν αὐτοὺς εἰς ὑπηρεσίαν τῶν ἐπιζησάντων τῆς ἀτυχοῦς ἐκείνης οἰκογενείας μελῶν, ἐξ ὧν οἱ μὲν τέσσαρες υἱοὶ ἔζησαν ἐν τῇ νήσῳ Πρώτῃ ἡ δὲ σύζυγος καὶ ἡ μήτηρ ἀπεχώρησαν εἰς τὴν τῶν Δεσποτῶν λεγομένην μονήν· καὶ προσέτι ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐπεμελεῖτο ἵνα ἀκριβῶς καταβάλλωνται αὐτοῖς τὰ ἀναγκαῖα πρὸς συντήρησιν χρήματα. Τὸ δὲ Γρηγόριον τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Λέοντος, ὅστις κατὰ τοὺς χρονογράφους ἐπελέγετο Πτερωτός, καὶ τὸν ὁποῖον ὁ θεῖος αὐτοῦ εἶχε πολλάκις μεταχειρισθῆ εἰς τὰ δημόσια πράγματα, ἀφῆκε κατ' ἀρχὰς ὁ Μιχαὴλ εἰς ἣν κατεῖχε θέσιν. Ἀλλ' αὐτὸς φύσει ὀξὺς ὢν δὲν ἔπαυσε μετὰ πολλῆς πικρίας ὁμιλῶν κατὰ τοῦ νέου βασιλέως. Ὁ Μιχαὴλ ἐκάλεσεν αὐτὸν καὶ εἰπὼν ἀταράχως ὅσα ἤκουσε προσέθηκεν ὅτι ἐννοεῖ τὸ μέγεθος τῆς λύπης αὐτοῦ, ὅτι συγχωρεῖ τούτου ἕνεκα τὰ γενόμενα, προτρέπει ὅμως αὐτὸν νὰ εἶναι τοῦ λοιποῦ προσεκτικώτερος. Οὐδὲν ἧττον ὁ Γρηγόριος δὲν ἠδυνήθη νὰ κρατήσῃ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ, ὥστε ὁ Μιχαὴλ ἠναγκάσθη νά τον ἐξορίσῃ εἰς τὴν νῆσον Σκῦρον, ὅπου οὗτος διέτριψεν ἐπί τινα χρόνον ἐν πάσῃ ἐλευθερίᾳ. Τὸ δὲ μετέπειτα πολίτευμα τοῦ Γρηγορίου, περὶ οὗ μετ' ὀλίγον θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν, μαρτυρεῖ ὅτι ὁ βασιλεὺς εἶχε δίκαιον νά τον ἀπομακρύνῃ.

Ἀλλ' ἡ πρώτη μεγάλη δυσκολία, πρὸς ἣν ἐδέησε νὰ παλαίσῃ ὁ Μιχαήλ, ὑπῆρξε τὸ τῶν εἰκόνων ζήτημα. Ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν συνωμοτῶν τῶν ἐπαγαγόντων τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος ἀνῆκον εἰς τὴν μερίδα ἥτις ἐζήτει τὴν τῶν εἰκόνων ἀναστήλωσιν φαίνεται πιθανώτατον. Οἱ χρονογράφοι δὲν λέγουσι τοιοῦτό τι, ἀποδίδοντες τὰ πάντα εἰς τὴν θείαν δίκην. Ἀλλὰ τί ἐννοοῦσι διὰ τῆς θείας δίκης ἀποδεικνύεται ἀποχρώντως ἐκ τῶν πραγμάτων. Ὁ Λέων, ὡς ἐκ τοῦ πράου αὐτοῦ χαρακτῆρος, προσωπικοὺς ἐχθροὺς δὲν εἶχεν· ὁ στρατὸς διὰ πολλοὺς λόγους ἦτο ἀφωσιωμένος εἰς αὐτόν, καὶ οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες δὲν ἠδύναντο εἰμὴ ν' ἀγαπῶσι καὶ νὰ θαυμάζωσι τὴν σύνεσιν, τὴν δεξιότητα καὶ τὴν μετριοπάθειαν αὐτοῦ. Ὁ Μιχαὴλ ὡς στρατηγὸς ἀρχαῖος ἠδύνατο νὰ ἔχῃ μεταξὺ

τῶν στρατιωτικῶν φίλους τινάς, ἀλλ' οἱ στρατιωτικοὶ ἰδίως, ὁσηδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ πρὸς τὸν Μιχαὴλ οἰκειότης αὐτῶν, δυσκόλως ἤθελον ἐπιβάλει χεῖρα κατὰ τοῦ βασιλέως, ὅστις ὡς οὐδεὶς ἄλλος ἠνώρθωσεν, ἐκλέισε καὶ περιεποιήθη τὸν στρατόν· δυσκόλως τοὐλάχιστον ἤθελον ἐκτραπῇ εἰς τὰ κατὰ τοῦ νεκροῦ αὐτοῦ ἀσεβήματα, ἐξ ὧν καταφαίνεται ὅτι οἱ διαπράξαντες τὸ ἔγκλημα εἶχον πάθη ἄγρια κατὰ τοῦ ἀνδρός, ὑπὸ τῶν ὁποίων δὲν παρεφέρετο τότε, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, εἰμὴ μόνη ἡ κληρικὴ μερίς. Εἶχεν ἆρά γε συνεννοηθῇ ἀμέσως μετ' αὐτῆς ὁ Μιχαὴλ ἢ εἶχεν αὕτη ὠφεληθῇ ἁπλῶς ἀπὸ τῆς ὀλεθρίας μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ βασιλέως διενέξεως, ἵνα ἐξωθήσῃ τὰ πράγματα μέχρι τῆς δολοφονίας; Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἅμα βασιλεύσας ἐπέτρεψεν εἰς ἅπαντας τοὺς ἐπὶ Λέοντος ἐξορισθέντας νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια, μὴ ἐξαιρουμένων τοῦ Νικηφόρου καὶ τοῦ Θεοδώρου· καὶ ἂν δὲν ἀπέδωκεν εἰς τὸν πρῶτον τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, ἐπέτρεψεν εἰς τὸν δεύτερον ν' ἀναλάβῃ αὖθις τὴν ἡγουμενίαν τῆς τοῦ Στουδίου μονῆς. Ταῦτα πράττων ὁ Μιχαὴλ σκοπὸν εἶχε νὰ περιποιηθῇ προσωπικῶς τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς μερίδος ἥτις συνετέλεσεν ὁπωσδήποτε εἰς τὴν ἀναγόρευσιν αὐτοῦ, οὐχὶ νὰ μετακινήσῃ κατ' οὐσίαν τὰ ἐσχάτως περὶ εἰκόνων ἀποφασισθέντα. Καὶ ἤλπιζε νὰ ἐπιτύχῃ συμβιβασμόν τινα τῶν δύο ἀντιπάλων δοξασιῶν, πρὸ πάντων διότι αὐτός, μὴ ἔχων καμμίαν θρησκευτικὴν πεποίθησιν καὶ πολιτευόμενος μόνον κατὰ τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον, ἐνόμιζεν ὅτι καὶ πάντες οἱ ἄλλοι ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐλατηρίου κινούμενοι θέλουσι στέρξει τὰ γενόμενα· οἱ μὲν ὀπαδοὶ τῆς τῶν εἰκόνων καθαιρέσεως διότι ἤθελον ἐξακολουθεῖ κατέχοντες, ἂν ὄχι ὅλα, τὰ πλεῖστα τῶν ἀξιωμάτων τὰ ὁποῖα κατέλαβον, οἱ δὲ ὀπαδοὶ τῆς τῶν εἰκόνων προσκυνήσεως διότι ἤθελον ἀνακληθῇ ἀπὸ τῆς ἐξορίας καὶ ἀναλάβει τινὰ τῶν ἀξιωμάτων τὰ ὁποῖα ἄλλοτε κατεῖχον. Ἀλλὰ πρώτη ἡ κληρικὴ μερὶς δὲν ηὐχαριστήθη εἰς τὰς παραχωρήσεις ταύτας. Ὁ Νικηφόρος μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν ἐκ τῆς ἐξορίας ἀνάκλησιν ἔγραψεν ἀμέσως πρὸς αὐτὸν ἐπιστολήν, δι' ἧς ἐπ' ὀφθαλμοῖς ἄγων αὐτῷ τὰ δεσμὰ καὶ τὸν σώσαντα καὶ τὴν τοῦ τυράννου διακενῆς ἀνομήσαντος αἰσχύνην τε καὶ καθαίρεσιν καὶ τὴν ἐν οἷς ἐξήμαρτε τόποις κατάλυσιν», ἔτι δὲ «σκιαγραφῶν αὐτῷ τὴν ἀληθῆ καὶ πατροπαράδοτον τῶν ἱερῶν μορφωμάτων ἐκτύπωσιν», ἐπεζήτει τελευταῖον τὴν ἀνόρθωσιν τῆς τῶν εἰκόνων προσκυνήσεως καὶ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ἐν τῷ πατριαρχικῷ θρόνῳ ἀποκατάστασιν. Εἰς ταῦτα ὁ Μιχαὴλ ἀπήντησεν ὅτι «ὅσοι τῶν ἐκκλησιαστικῶν πρὸ ἡμῶν ἐν ἐρεύνῃ δογμάτων γενόμενοι, αὐτοὶ τὸν περὶ αὐτῶν λόγον εἰσπραχθήσονται ἢ εὖ ἢ καὶ ἑτέρως ἐθέσπισαν· ἡμεῖς δὲ ἐν ᾧ τὴν ἐκκλησίαν εὕρομεν βαδίζουσαν, ἐν τούτῳ καὶ διαφυλάττειν προκρίνομεν. Τοῦτο δὲ ἐπακριβοῦντες διαβεβαιοῦμεν ὡς μὴ θαρρεῖν τινα κατ' εἰκόνων ἢ ὑπὲρ εἰκόνων παρρησίᾳ τὴν γλῶτταν κινεῖν. Ἀλλ' ἐκποδὼν ἔστω καὶ οἰχέσθω καὶ ἡ Ταρασίου σύνοδος καὶ ἡ Κωνσταντίνου τοῦ πάλαι καὶ ἡ νῦν ἐπὶ Λέοντος κροτηθεῖσα, καὶ σιγῇ βαθείᾳ τῆς τῶν εἰκόνων μνήμης ἕνεκεν ἐμπολιτευέσθω τὸ σύνολον». Ἐπὶ τοῖς ὅροις αὐτοῖς ὑπέσχετο νὰ βοηθήσῃ τὸν Νικηφόρον εἰς τὸ ν' ἀναλάβῃ τὸ ὕπατον τῆς ἐκκλησίας ἀξίωμα. Ἀλλ' οἱ ὅροι οὗτοι ἦσαν ὁπωσοῦν ἀσαφεῖς· Τεθεισῶν ἐκ μέσου ὅλων τῶν συνόδων ὅσαι συνεκροτήθησαν κατὰ καὶ ὑπὲρ τῶν εἰκόνων ἐπανερχόμεθα εἰς τὰ πρὸ αὐτῶν καθεστῶτα. Τίνα ὅμως ἦσαν τὰ καθεστῶτα ταῦτα; Ἆρά γε τὰ ὑπὸ τοῦ Λέοντος Γ΄ θεσπισθέντα; Ἀλλὰ ταῦτα καθῄρουν τὰς εἰκόνας. Προέκειτο ν' ἀναδράμωμεν μέχρι τῆς πρὸ τοῦ Λέοντος Γ΄ καταστάσεως; Ἀλλὰ τότε ἔπρεπε ν' ἀναστηλωθῶσιν αἱ ἀφαιρεθεῖσαι εἰκόνες· τοῦτο δὲ πῶς ἠδύνατο νὰ γίνῃ σιγῆς βαθείας ἐπικρατούσης περὶ τῆς τῶν εἰκόνων μνήμης καὶ ἀπαγορευομένου παντὸς λόγου ὑπὲρ ἢ κατὰ τῶν εἰκόνων; Ὅθεν δὲν εἶναι ἄπορον ὅτι ἡ ἀπάντησις ἐκείνη τοῦ Μιχαὴλ δὲν ηὐχαρίστησε τὸν πρώην πατριάρχην καὶ ἔτι ὀλιγώτερον τὸν Θεόδωρον,

ὅστις καίτοι ἀποκατασταθεὶς ἐν τῷ ἀξιώματι τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου εἶχεν ὑπολάβει τοῦτο ὡς πρῶτον βῆμα πρὸς τὸν ὁλοσχερῆ τῆς μερίδος αὐτοῦ θρίαμβον. Μετ᾽ ὀλίγον δέ, ἐπειδὴ ὁ Μιχαὴλ ἐμμένων εἰς τὸ δυσκατόρθωτον περὶ συμβιβασμοῦ τῶν δύο ἀντιπάλων δοξασιῶν σύστημα συνεκάλεσεν εἰς σύνοδον ὅλους τοὺς ἐπισημοτέρους ἱερωμένους τούς τε φίλους καὶ τοὺς πολεμίους τῶν εἰκόνων ἵνα συζητήσωσιν ἐν εἰρήνῃ πρὸς ἀλλήλους, ὁ Θεόδωρος καὶ ὁ ὑπ᾽ αὐτοῦ πάντοτε ἀγόμενος καὶ φερόμενος Νικηφόρος, συναθροίσαντες περὶ ἑαυτοὺς τοὺς εὐαρίθμους ἐπισκόπους ὅσους εἶχον ὁμόφρονας, ἀπῆλθον εἰς τὰ βασίλεια ἵνα παραστήσωσι τῷ βασιλεῖ ὅτι δὲν δύνανται νὰ παρευρεθῶσιν εἰς τὴν σύνοδον ἐκείνην διότι οἱ κανόνες ἀπαγορεύουσιν εἰς τοὺς ὀρθοδόξους πᾶσαν μετὰ αἱρετικῶν κοινωνίαν. Ὁ βασιλεὺς ἤκουσε ταῦτα ἐπιεικῶς, ἐλάλησε μετά τινος εἰρωνείας, εἶπεν ἐν τούτοις ὅτι ἠμποροῦν κατ᾽ ἰδίαν νὰ φρονῶσιν ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ νὰ τελῶσι τὰ τῆς λατρείας ὅπως ἂν θέλωσιν, ὅτι ὅμως δὲν θέλει ἐπιτρέψει νὰ προσκυνῶσι δημοσίᾳ τὰς εἰκόνας. Καὶ δὲν ἠνάγκασε μὲν αὐτοὺς νὰ προσέλθωσιν εἰς τὴν προκηρυχθεῖσαν σύνοδον, ἥτις οὐδὲ συνεκροτήθη, συγκαλέσας δ᾽ ἀντ᾽ αὐτῆς σιλέντιον καὶ ἐπεξηγήσας κατά τι τὴν προηγουμένην ἀπόφανσιν εἶπεν ἐν αὐτῷ ὅτι δὲν καταλαμβάνει παντάπασι τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἐκείνας φιλονεικίας, ὅτι ἑπομένως τὸ φρονιμώτερον εἶναι νὰ ἐξακολουθήσωσιν ἰσχύουσαι αἱ ἀποφάσεις τῶν προηγουμένων συνόδων, εἰς τρόπον ὅμως ὥστε ἕκαστος νὰ δοξάζῃ ὅ,τι βούλεται ἐν τῇ ἰδίᾳ οἰκίᾳ καὶ μονῇ, μὴ ταράττων ἐπ᾽ οὐδενὶ λόγῳ τὴν κοινὴν εἰρήνην. Καὶ ὄχι μόνον ζῶντος τοῦ Θεοδότου δὲν ἀποκατέστησε τὸν Νικηφόρον εἰς τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ ἀποθανόντος μετ᾽ οὐ πολύ, 821, τοῦ πατριάρχου ἐκείνου πάλιν δὲν παρέδωκε τὴν πατριαρχίαν εἰς τὸν Νικηφόρον, προτιμήσας αὐτοῦ τὸν Ἀντώνιον, τὸν Συλαίου ἐπίσκοπον καὶ γνωστὸν ἡμῖν συνεργάτην τοῦ Ἰωάννου τοῦ Γραμματικοῦ. Ταῦτα δὲ πάντα ἀφ᾽ ἑνὸς δυσηρέστουν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τοὺς φίλους τῶν εἰκόνων, οἵτινες καθ᾽ ὃ εἶχον ἔθος προσεκόλλησαν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ νέου πατριάρχου τὸ ἐπώνυμον τοῦ Βυρσοδέψου καὶ τοῦ Κασσυματᾶ ἀπὸ τὸ κάσσυμα (πέλμα, γνάρι), ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ τὸ πολίτευμα τοῦ Μιχαὴλ δὲν ηὐχαρίστει οὐδὲ τοὺς ἐναντιοδοξοῦντας, οἵτινες ἐπρέσβευον ὅτι ἡ τῶν εἰκόνων προσκύνησις εἴτε δημοσίᾳ εἴτε κατ᾽ ἰδίαν γινομένη ὑπέτρεφε πολλὰς καὶ ὀλεθρίας προλήψεις, τούτου δ᾽ ἕνεκεν ἐπεζήτουν τὴν ὁλοσχερῆ αὐτῶν ἐξαφάνισιν.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε αἴφνης ἐξερράγη ἀπ᾽ ἀνατολῶν δεινὴ κατὰ τοῦ Μιχαὴλ Β´ στάσις. Ὁ ἀναγνώστης βεβαίως ἐνθυμεῖται τὸν συνάδελφον τοῦ Λέοντος καὶ τοῦ Μιχαὴλ στρατηγὸν Θωμᾶν, ὅστις εἶχε μείνει πιστὸς εἰς τὸν Βαρδάνιον ἐπὶ στάσεως αὐτοῦ κατὰ τοῦ Νικηφόρου, ἐνῷ οἱ δύο ἄλλοι στρατηγοὶ ἔσπευσαν ἀμέσως νὰ συνεννοηθῶσι μετὰ τοῦ βασιλέως ἐκείνου. Διαλυθείσης μετ᾽ ὀλίγον τῆς τοῦ Βαρδανίου στάσεως, ὁ Θωμᾶς ἐξηκολούθησεν ὑπηρετῶν ἐν τῷ βασιλικῷ στρατῷ, μὴ ἐπέχων ὅμως πλέον τὴν αὐτὴν τῶν δύο ἄλλων τάξιν ἀλλὰ διατελῶν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Μιχαήλ. Ὁ Θωμᾶς ἦτο ἔκτοτε δυσηρεστημένος διὰ τὴν τοιαύτην τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ μείωσιν, ὁ δὲ δύστροπος καὶ σαρκαστικὸς τοῦ νέου ἀρχηγοῦ του χαρακτὴρ δὲν ἦτο ἐπιτήδειος νὰ ἐξαλείψῃ τὴν δυσαρέσκειαν ταύτην. Ἀπ᾽ ἐναντίας ἠρέθιζεν αὐτὴν ὁσημέραι, ὥστε ἐπὶ τέλους ἐν τῇ ὑπερβολῇ τῆς ἀγανακτήσεως ὁ Θωμᾶς λιποτακτήσας ηὐτομόλησε πρὸς τοὺς Ἄραβας. Ἐνόσῳ ἔζη ὁ Λέων, ὁ Θωμᾶς ἠρκεῖτο εἰς μικράς τινας κατὰ τὰ μεθόρια ἐπιδρομάς, ἀποθανόντος ὅμως τοῦ Λέοντος, κατώρθωσε νὰ προσοικειωθῇ τινα τῶν ταγμάτων καὶ τῶν δημοσίων ταμείων τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ νὰ καταλάβῃ ἀξιόλογον αὐτῆς μέρος. Ταῦτα μαθὼν ὁ τότε χαλίφης Ἀλμαμούν, ὁ υἱὸς καὶ δεύτερος διάδοχος

τοῦ 'Ααροὺν ἀλ-Ρασίδ, ἐνόμισε πρόσφορον τὴν περίστασιν νὰ καταφέρῃ πληγὴν καιρίαν εἰς τὸ ἀνατολικὸν κράτος καὶ καλέσας παρ' ἑαυτῷ τὸν στρατηγὸν Θωμᾶν εἰς Βαγδάτιον ὑπέσχετο αὐτῷ πᾶσαν συνδρομὴν καὶ ἐπέτρεψε νὰ στεφθῇ ἐν 'Αντιοχείᾳ ὑπὸ τοῦ τότε πατριάρχου αὐτῆς 'Ιώβ. 'Εκεῖθεν λοιπὸν ὁρμώμενος καὶ παραλαβὼν ἀξιόλογον 'Αράβων στρατὸν καὶ στόλον οὐ μικρὸν ἐκ Κιλικίας καὶ ἐκ Συρίας ὁ Θωμᾶς ἐνέβαλεν αὖθις εἰς τὴν μικρὰν 'Ασίαν τῷ 822 καὶ ἐγένετο κύριος ἁπάσης τῆς ὑπαίθρου χώρας καὶ αὐτῶν τῶν παραλίων τοῦ Αἰγαίου καὶ αὐτῶν τῶν νήσων, τόσῳ εὐχερέστερον ὅσῳ ἔλεγεν ἑαυτὸν Κωνσταντῖνον υἱὸν τῆς Εἰρήνης καὶ ἐφαίνετο ὡς ἐκ τούτου ἐρχόμενος ν' ἀνορθώσῃ τὸ κράτος τῶν εἰκόνων. "Οθεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας εἶδε προθύμως συρρέοντας περὶ ἑαυτὸν πολλοὺς τοῦ δόγματος τούτου ὀπαδούς. Τὴν σήμερον ἠμπορεῖ νὰ φαίνεται ἄπορον, πῶς οἱ ὄχλοι ἐπίστευσαν τὸν Θωμᾶν ὡς Κωνσταντῖνον, ἐνῷ ὁ Κωνσταντῖνος πρὸ 25 καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτῶν εἶχε τυφλωθῇ ὑπὸ τῆς μητρὸς εἰς τρόπον καταστήσαντα αὐτῷ ἀδύνατον πᾶσαν ἐργασίαν καὶ πρὸ πάντων στρατηγίαν. 'Αλλὰ τοσαύτη ἦτο τότε ἡ ἀμάθεια τοῦ λαοῦ, τοσαύτη ἡ δυσκολία περὶ τὴν διάδοσιν τῶν ἀληθῶν εἰδήσεων καὶ τοσαύτη ἡ ἐντύπωσις ἣν ἐπροξένησεν ἡ στέψις τοῦ Θωμᾶ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου 'Αντιοχείας ὥστε ἐπὶ τέλους ἡ ἐπί τινα χρόνον ἐπικράτησις τῆς πλάνης ἐκείνης δὲν εἶναι ὅλως διόλου ἀνεξήγητος. Εἰς δὲ τὴν πρώτην ταύτην μεγάλην τοῦ Θωμᾶ ἐπίδοσιν συνετέλεσε καὶ τοῦτο, ὅτι κατ' ἀρχὰς ὁ Μιχαὴλ δὲν κατενόησε τὴν σπουδαιότητα τοῦ στασιαστικοῦ ἐπιχειρήματος. 'Ενῷ ὁ Θωμᾶς ἦγεν, ὡς λέγεται, 80 χιλιάδας ἀνδρῶν, ὁ Μιχαὴλ ἐξέπεμψε κατ' αὐτοῦ εὐάριθμόν τι στρατιωτικὸν σῶμα, ὅπερ ἐν μέρει κατεστράφη ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς στάσεως καὶ ἐν μέρει συνετάχθη μετ' αὐτοῦ. Περὶ τὰ μέσα λοιπὸν τοῦ 822 τὰ κατὰ τὸν Θωμᾶν ἐφαίνοντο παραδόξως εὐδοκιμοῦντα. Παρεκτὸς τοῦ στόλου ὃν συνεπήγαγεν ἐκ Συρίας καὶ Κιλικίας ἤθροισε καὶ ἑτέραν ἀξιόλογον ναυτικὴν δύναμιν ἔκ τε τῶν λιμένων τῆς μικρᾶς 'Ασίας καὶ ἐκ τῶν νήσων, καταστήσας τὴν Λέσβον κοινὸν τοῦ ὅλου ἐπιχειρήματος ὁρμητήριον. 'Ο ἐν Σκύρῳ ἐξόριστος Γρηγόριος Πτερωτὸς εἶχε προσέλθει πρὸς αὐτὸν καὶ εἶχεν ἤδη προαποσταλῇ εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας μετὰ δεκακισχιλίων ἀνδρῶν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Θωμᾶς ἦτο ἕτοιμος νὰ διαπεράσῃ μετὰ τοῦ ἐπιλοίπου στρατοῦ εἰς Θράκην. "Ητο δὲ ἀνὴρ ῥέκτης, καίτοι χωλὸς τὸν ἕτερον πόδα. Καὶ ἐκ τῶν δύο μερίδων, μεταξὺ τῶν ὁποίων διῃρεῖτο τότε τὸ ἀνατολικὸν κράτος οἱ μὲν φίλοι τῶν εἰκόνων δυσμενῶς πρὸς τὸν Μιχαὴλ διέκειντο, οἱ δὲ ἐναντιοδοξοῦντες δὲν εἶχον πολὺν ὑπὲρ τοῦ βασιλέως ζῆλον, ὥστε τὰ πάντα ἐκ πρώτης ὄψεως προεμήνυον προσεχῆ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ, ὅστις ἐφρόντισε νὰ προσλάβῃ καὶ υἱὸν θετόν, ἐπειδὴ ἴδιον δὲν εἶχε, νέον τινά, ὃν μετωνόμασε Κωνστάντιον.

'Αλλ' ἀκριβέστερον ἐξεταζομένη ἡ στάσις αὕτη πολλὰ καὶ δυσυπέρβλητα εἶχεν εἰσέτι νὰ ὑπερνικήσῃ κωλύματα ὅπως θριαμβεύσῃ. 'Ο Θωμᾶς ἦτο κύριος ἁπάσης σχεδὸν τῆς ὑπαίθρου χώρας, οὐχὶ ὅμως καὶ τῶν φρουρίων, ὧν τὰ πλεῖστα, καὶ ἰδίως ἡ Κωνσταντινούπολις, ἔμειναν πιστὰ εἰς τὸν Μιχαήλ. Πολλὰ αἴτια συνετέλεσαν εἰς τοῦτο. "Οσην ἀδιαφορίαν καὶ ἂν εἶχε δείξει ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ περὶ τῶν εἰκόνων ζήτημα, πράγματι οἱ ἐπιζητοῦντες τὴν καθαίρεσιν αὐτῶν διετέλουν ἐν κατοχῇ ὅλων τῶν ἀξιωμάτων καὶ ὅλης τῆς ἐξουσίας. "Αν δὲν ἐδυσχέραινον ἕνεκα τῆς προκηρυχθείσης ἀνοχῆς τῶν εἰκόνων ἐν ταῖς οἰκίαις καὶ ἐν ταῖς μοναῖς, δὲν ἦτο δυνατὸν ἐπὶ τέλους νὰ μὴ προτιμήσωσι τὸν Μιχαὴλ τοῦ Θωμᾶ, ὅστις ἐφαίνετο ἀναφανδὸν ἐπερειδόμενος ἐπὶ τῆς ἀντιθέτου μερίδος. Καὶ τοῦτο τὸ πνεῦμα ἐπεκράτει ἰδίως ἐν τῷ στρατῷ. 'Αλλὰ πλὴν τούτου ὁ Θωμᾶς προήλαυνε παρακολουθούμενος ὑπὸ μυριάδων βαρβάρων στρατολογηθέντων ἐν

τῷ μωαμεθανικῷ κράτει, Ἀγαρηνῶν, Ἰνδῶν, Αἰγυπτίων, Ἀσσυρίων, Μήδων, Ἀβασίων [1], Ζηχῶν, Ἰβήρων, Καβήρων, Σλαύων, Οὔννων, Βανδήλων, Γετῶν καὶ παντοίων ἄλλων ἐθνῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἀπαρίθμησις ἐνθυμίζει ὁπωσοῦν τὴν στρατιὰν τοῦ Ξέρξου, μεθ᾽ οὗ τῷ ὄντι παρεβάλλετο ὁ ἀρχηγὸς τῆς μεγάλης ταύτης στάσεως. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ ἰθαγενὴς στρατὸς δὲν ἠδύνατο ν᾽ ἀποβλέψῃ εἰμὴ μετ᾽ ἀγανακτήσεως πρὸς τὸν συρφετώδη αὐτὸν ὄχλον, ὅστις, ἐὰν ὑπερίσχυεν ὁ Θωμᾶς, ἤθελεν ἔχει τὴν ἀξίωσιν νὰ κυριαρχήσῃ τῆς χώρας καὶ νὰ λάβῃ τὰ πρῶτα τοῦ στρατοῦ μάλιστα ἀξιώματα. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ὁ Θωμᾶς ἔπραξε τὸ μέγα λάθος ἐπερχόμενος ἐπὶ τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ν᾽ ἀφήσῃ εἰς τὰ ὀπίσθια αὐτοῦ ὄχι μόνον πολλὰ φρούρια ὑπὸ τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων κατεχόμενα ἀλλὰ καὶ δύο ὁλόκληρα θέματα τῆς μικρᾶς Ἀσίας, τὸ τοῦ Ὀψικίου καὶ τὸ τῶν Ἀρμενιακῶν, τῶν ὁποίων οἱ στρατηγοὶ Κατάκυλας καὶ Ὀλβιανὸς κατὰ νῶτον αὐτοῦ ἐνεργοῦντες ἠδύναντο νὰ ἐπαγάγωσιν ἐπικινδύνους ἀντιπερισπασμούς. Τοῦτο δὲ συνέβη πρωιμώτατα. Ὁ Ὀλβιανὸς κατεῖχε τὰ περὶ τὴν Προποντίδα ὄρη, ὅτε ὁ Θωμᾶς ἐξέπεμψε τὸν θετὸν αὐτοῦ υἱὸν μετὰ μικροῦ στρατιωτικοῦ σώματος ἵνα προσβάλῃ φρούριόν τι κατὰ τὴν χώραν ἐκείνην κείμενον. Ὁ νέος οὗτος προβαίνων ἀπερισκέπτως εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἐπιτραπέντος αὐτῷ ἔργου ἐμπίπτει εἰς ἐνέδραν ὑπὸ τοῦ Ὀλβιανοῦ παρασκευασθεῖσαν καὶ ὁ μὲν στρατὸς αὐτοῦ καταστρέφεται, φονεύεται δὲ καὶ αὐτός, ἡ δὲ κεφαλὴ αὐτοῦ ἀποστέλλεται πρὸς τὸν Μιχαήλ, ὅστις κατὰ τὴν συνήθη αὐτοῦ χλευαστικὴν ἀγριότητα ἔσπευσε νὰ διαβιβάσῃ τὸ τρόπαιον πρὸς τὸν θετὸν πατέρα. Ὁ Θωμᾶς παρέλαβε τότε ἕτερον υἱὸν καὶ βοηθὸν Ἀναστάσιόν τινα (ὅστις κατ᾽ ἀρχὰς μοναχὸς γενόμενος ἔπειτα ἀπέβαλε τὸ σχῆμα τοῦτο καὶ ἠκολούθησε τὸ πολιτικὸν καὶ στρατιωτικὸν στάδιον)· οὐδ᾽ ἀπετράπη ὑπὸ τοῦ ἀτυχήματος ἐκείνου νὰ διαπεράσῃ εἰς Θράκην καὶ νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐν ἀρχῇ τοῦ φθινοπώρου τὴν πολιορκίαν τῆς βασιλευούσης. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦτο δὲν ἦτο εὐχερές. Παρεκτὸς τῶν δυσπορθήτων τῆς πόλεως τειχῶν, τὸ πνεῦμα τῆς φρουρᾶς ἦτο, ὡς γνωρίζομεν, ἄριστον. Τὸ δ᾽ αὐτὸ πνεῦμα ἐπεκράτει καὶ παρὰ τοῖς πολίταις, ἐξ οὗ καταφαίνεται ὅτι οἱ πλεῖστοι αὐτῶν ἦσαν εἰλικρινῶς ἀφωσιωμένοι εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν μεταρρύθμισιν. Τοὐλάχιστον ὁ Γεώργιος μοναχός, ὅστις βεβαίως δὲν ἦτο φίλος τοῦ φρονήματος τούτου καὶ θρηνεῖ ἐπὶ τῇ θεοστυγεῖ δυσσεβείᾳ τοῦ Μιχαήλ, ἀναγκάζεται νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι οἱ πολῖται ἠγωνίσθησαν μετὰ πολλῆς καρτερίας καὶ ἀνδρείας ὑπὲρ τοῦ βασιλέως τειχομαχοῦντες, πεζομαχοῦντες καὶ ναυμαχοῦντες. Τὸ δὲ πάντων σπουδαιότατον, ὁ Μιχαὴλ ἦτο στρατηγὸς ἐπιτήδειος καὶ ηὐτύχησε νὰ ἔχῃ ἐν τῇ κρισίμῳ ταύτῃ περιστάσει συναντιλήπτορα κράτιστον, τὸν γενναῖον αὐτοῦ υἱὸν Θεόφιλον. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ ἅλυσις δι᾽ ἧς ὁ Μιχαὴλ ἔφραξε τὸν Κεράτιον κόλπον δὲν ἠδυνήθη ν᾽ ἀνθέξῃ εἰς τὴν ἐπίθεσιν τοῦ στόλου τοῦ Θωμᾶ, ὅστις εἰσπλεύσας εἰς τὸν κόλπον προέβη μέχρι Βλαχερνῶν καὶ συνεπλήρωσεν οὕτω τὸν ἀποκλεισμὸν τῆς πόλεως· ἀλλ᾽ ὁ ἀποκλεισμὸς δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπα-

[1] **Ἀβασγοὶ** (οὐχὶ Ἀβάσιοι) καὶ Ζῆχοι καὶ Ἴβηρες (Γεωργιανοί) εἰσὶ λαοὶ τοῦ Καυκάσου, ὧν οἱ Ἀβασγοὶ καὶ Ἴβηρες φέρουσιν ἔτι νῦν τὰ ὀνόματα αὐτῶν ταῦτα. Ἀλλ᾽ οἱ Ἀσσύριοι καὶ Καβῆροι ἢ Κάβαροι (τὸ οὕτω καλούμενον δηλονότι ἀσιατικὸν ἔθνος) καὶ Οὖνοι καὶ Βανδῆλοι καὶ Γέται εἶχον πρὸ πολλοῦ ἐξαφανισθῆ ὀνόματι καὶ πράγματι ἐκ τῆς ἱστορίας (τῶν Οὔννων τὰ λείψανα συνεχωνεύθησαν μετὰ τῶν Βουλγάρων, καθ᾽ ὃν χρόνον ὁ Θωμᾶς ἐπήρχετο κατὰ τοῦ Μιχαὴλ Β´ καὶ οἱ χρονογράφοι ἔγραφον ταῦτα). Ἀλλ᾽ οἱ βυζαντινοὶ χρονογράφοι συνηθίζουσιν οὐ μόνον τὰ νεώτερα ἔθνη τόπου τινὸς νὰ ὀνομάζωσι διὰ τῶν ὀνομάτων ἄλλων ἐν τῇ ἀρχαιοτέρᾳ ἱστορίᾳ γνωστῶν λαῶν τοῦ τόπου ἐκείνου ἀλλὰ καὶ νὰ σωρεύωσιν ἀκρίτως ὅσα γινώσκουσιν ἐκ τῆς ἱστορίας ὀνόματα, προκειμένου μάλιστα περὶ βαρβάρων ἐθνῶν.

γάγη τὴν ἅλωσιν εἰμὴ διὰ χρόνου μακροῦ, ἕνεκα δὲ τοῦ προσεγγίζοντος χειμῶνος ὁ Θωμᾶς ἐνόμισεν ἀπαραίτητον νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐξ ἐφόδου ἐκπόρθησιν. Αἱ μηχαναὶ ὅμως τὰς ὁποίας ἐπὶ τούτῳ παρεσκεύασεν ἦσαν ἀτελεῖς, διότι ὁ Θωμᾶς οὐδένα εἶχε παρ'

Τὸ παρὰ τὴν Προποντίδα τμῆμα τοῦ μεγάλου τείχους τῆς Κωνσταντινουπόλεως

ἑαυτῷ ἐπιτήδειον μηχανικόν. Προσέτι ὁ μὲν στόλος αὐτοῦ ἦτο πολυάριθμος καὶ ἀσυγκρίτως ἀνώτερος τῶν ὀλίγων πλοίων τὰ ὁποῖα ὁ βασιλεὺς ἠδυνήθη νὰ διασώσῃ εἰς τοὺς διαφόρους μικροὺς περὶ τὰ θαλάσσια τείχη λιμένας, ἀλλ' ὁ Μιχαὴλ εἶχεν εἰς τὴν διάθεσίν του τὸ φοβερὸν ὅπλον τοῦ ὑγροῦ πυρός, τοῦ ὁποίου παντάπασιν ἐστερεῖτο ὁ τοῦ Θωμᾶ στόλος καὶ στρατός. Ὅθεν γενομένης τελευταῖον ἐφόδου κατὰ Ὀκτώβριον ἢ Νοέμβριον μῆνα, ἀπεκρούσθη αὕτη ὁλοσχερῶς ἀπό τε ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης, πολλῆς ἐπιγενομένης φθορᾶς εἴς τε τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ πλοῖα καὶ τὰς μηχανὰς τῶν πολιορκητῶν.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς πρώτης ταύτης ἐφόδου ὁ Θωμᾶς ἐνόμισε συνετὸν νὰ λύσῃ ἐπί τινας μῆνας τὴν ἀπὸ ξηρᾶς πολιορκίαν καὶ νὰ διαχειμάσῃ εἰς τὰς παρακειμένας πόλεις, εἰς τὰς ὁποίας διένειμεν ἐπὶ τούτῳ τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ἡ ἀνάμνησις τῶν συμφορῶν ὅσας ὑπέστησαν οἱ μωαμεθανοὶ κατὰ τὴν δευτέραν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πολιορκίαν πρὸ μιᾶς περίπου ἑκατονταετηρίδος, διότι ἐπέμενον δι' ὅλου τοῦ χειμῶνος ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτῶν, συνετέλεσε βεβαίως οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἀπόφασιν ἐκείνην τοῦ ἀποστάτου. Ἀλλ' ἡ λύσις τῆς πολιορκίας, ἔστω καὶ προσωρινή, συνεπήγαγεν ἕτερα δεινὰ ἀποτελέσματα καθὸ δοῦσα καιρὸν εἰς τὸν Μιχαὴλ νὰ εἰσαγάγῃ ἐν τῇ πόλει νέας τροφὰς καὶ στρατιωτικὰς δυνάμεις καὶ ματαιώσασα οὕτω πάντας τοὺς προηγουμένους τοῦ

Θωμᾶ ἀγῶνας. Ναὶ μὲν ὁ στόλος αὐτοῦ ἠδυνήθη νὰ διαχειμάσῃ ἐντὸς τοῦ Κερατίου κόλπου, ὥστε ἀπὸ θαλάσσης ἐξηκολούθησεν ὁ ἀποκλεισμός, καὶ οὗτος ὅμως ἐν μέρει μόνον, διότι ἡ παραλία τῆς Προποντίδος, ἦτο ἐλευθέρα, ὥστε ὁ Μιχαὴλ ἠδυνήθη νὰ μεταβιβάσῃ ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ πλοῖα καὶ τάγματα καὶ προμηθείας. Τὰ δὲ πλοῖα οὐ μόνον εἰς τοὺς περὶ τὰ πελάγια τείχη λιμένας ἠδυνήθησαν νὰ προσπελάσωσιν ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τοῦ Κερατίου παρεισδύσαντα ἐνίσχυσαν τοὺς πρὸς τοῦτο τὸ μέρος λιμενίσκους οὐδὲν ἧττον ἢ τοὺς ἔξω τοῦ κόλπου. Τότε δέ, ὡς φαίνεται, εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν καὶ οἱ στρατηγοὶ Ὀλβιανὸς καὶ Κατάκυλας μετὰ τοῦ πλείστου τῶν ὑπ' αὐτοὺς ταγμάτων· διότι, μεταβιβασθέντος ἅπαντος τοῦ ἀγῶνος ἐν Θρᾴκῃ καὶ προκειμένου νὰ κριθῇ περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, περιττὸν ἐλογίσθη νὰ σταθμεύωσιν αἱ δυνάμεις ἐκεῖναι ἐν Ἀσίᾳ. Ὅταν λοιπὸν τὴν ἄνοιξιν τοῦ 823 ὁ Θωμᾶς ἐπανέλαβε τὴν πολιορκίαν τῆς βασιλευούσης καὶ ἠθέλησεν ἀμέσως νὰ ἐπιχειρήσῃ ἔφοδον, ὁ Μιχαὴλ ἐξορμήσας ἐκ τῶν ἀπὸ ξηρᾶς πυλῶν καὶ ἐκ τῶν περὶ τὰ θαλάσσια τείχη λιμένων ὁλοσχερῶς πάλιν ἀπέκρουσε τὸ ἐπιχείρημα τῶν πολεμίων. Καὶ ἐπειδὴ συγχρόνως ὁ Μιχαὴλ ἐπηγγέλλετο ἀμνηστίαν εἰς τοὺς στασιαστάς, οὐκ ὀλίγοι ἐξ αὐτῶν ηὐτομόλησαν πρὸς τὴν πόλιν ἀπό τε τοῦ κατὰ ξηρὰν στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου. Ταῦτα δὲ ἀναλογιζόμενος καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Πτερωτός, καὶ ἴσως δυσαρεστηθεὶς ἐπὶ τέλους διὰ τὴν παρὰ τῷ Θωμᾷ ὑπεροχὴν τῶν περιστοιχιζόντων αὐτὸν βαρβάρων, ἐχωρίσθη μετὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν μοίρας ἀπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς στάσεως καὶ καταλαβὼν εἰς τὰ νῶτα αὐτοῦ λόφον ἐπίκαιρον διεμήνυσε τὰ πάντα εἰς τὸν βασιλέα. Καὶ κατετροπώθη μὲν καὶ ἐφονεύθη ὁ Γρηγόριος ὑπὸ τοῦ Θωμᾶ, ὅστις διαδώσας ψευδῶς ὅτι ἐνίκησε καὶ αὐτὸν τὸν Μιχαὴλ κατώρθωσε νὰ προσαγάγῃ ἐκ τῶν λιμένων τῆς Ἑλλάδος 350 πλοῖα πολεμικὰ καὶ σιταγωγά, ἀλλ' ὁ Μιχαὴλ ἐπέτυχε μετ' οὐ πολὺ νὰ κυριεύσῃ ἢ νὰ καταπυρπολήσῃ τὰ πλεῖστα τῶν πλοίων τούτων· ἔκτοτε δὲ θαλασσοκρατήσαντος αὐτοῦ ἡ πολιορκία ἐξηκολούθησεν ἀπὸ μόνης τῆς ξηρᾶς. Ἐνταῦθα δὲν ἔπαυσαν γενναίως ἐπιτιθέμενοι μὲν οἱ περὶ τὸν Θωμᾶν, ἀντιτασσόμενοι δὲ οἱ στρατηγοὶ Ὀλβιανὸς καὶ Κατάκυλας, ὁ μάγιστρος Χριστοφόρος, οἱ δύο αὐτοῦ υἱοὶ καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς μετὰ τοῦ υἱοῦ Θεοφίλου, ἀλλ' ἡ ἔκβασις κατέστη πρόδηλος, διότι ἡ πολιορκία δὲν ἠδύνατο νὰ εὐδοκιμήσῃ ἀπὸ μόνης τῆς ξηρᾶς διεξαγομένη, ἡ δὲ ἀτελέσφορος αὕτη τῆς στάσεως παράτασις ἀναγκαίως ἔμελλε νὰ ἐπαγάγῃ ἐπὶ τέλους τὴν παραλυσίαν τοῦ στρατοῦ αὐτῆς.

Τοιαύτην εἶχον λάβει τὰ πράγματα τροπήν, ὅτε ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Μορτάγων διεβίβασεν εἰς τὸν Μιχαὴλ προτάσεις ἐπικουρίας, τὰς ὁποίας οὗτος γενναιοφρόνως ἀπεποιήθη, μὴ θέλων ν' ἀναλάβῃ ὑποχρεώσεις πρὸς τοὺς βαρβάρους ἐκείνους καὶ νὰ δώσῃ εἰς αὐτοὺς ἀφορμὴν νὰ εἰσέλθωσιν ἐντὸς τοῦ κράτους. Ὁ Μορτάγων ἐν τούτοις, ὅστις κύριον σκοπὸν εἶχε νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τοῦ ἐμφυλίου τούτου ἀγῶνος, ἵνα λαφυραγωγήσῃ, προήλασε, καίτοι μὴ γενομένης δεκτῆς τῆς προτάσεως αὐτοῦ, μέχρι τοῦ μεγάλου ὑδραγωγείου, ἠνάγκασε τὸν Θωμᾶν ν' ἀντιπαραταχθῇ, ἔτρεψεν αὐτὸν καὶ ἐγένετο κύριος πολλῶν αἰχμαλώτων καὶ πραγμάτων. Ἀλλὰ ζωηρᾶς ἔτι οὔσης τῆς μνήμης τῆς περὶ Μεσημβρίαν πανωλεθρίας οἱ Βούλγαροι ἔσπευσαν μετὰ τὴν μάχην ταύτην νὰ ἐπανακάμψωσιν εἰς τὰ ἴδια ἀπαγαγόντες μὲν τὴν λείαν μηδεμίαν δ' ἄλλην ἀφορμὴν δυσαρεσκείας δόντες εἰς τὸν Μιχαήλ. Μετὰ τὴν νέαν ταύτην τοῦ Θωμᾶ συμφορὰν ηὐτομόλησαν πρὸς τὸν βασιλέα καὶ τὰ λείψανα τοῦ στόλου· ὥστε ἄπορον εἶναι πῶς ὁ Θωμᾶς, βλέπων ὀφθαλμοφανῶς ἐπικειμένην τὴν καταστροφήν, δὲν ἐφρόντισεν ἐγκαίρως νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸς τὸν Μιχαήλ, ἵνα σώσῃ τοὐλάχιστον τὴν ζωὴν αὐτοῦ. Ἴσως αἱ ἐπανειλημμέναι περὶ ἀμνηστίας προτάσεις τοῦ Μιχαὴλ δὲν περιελάμβανον τοὺς ἐκ Συρίας καὶ ἀλλαχόθεν

τῆς Ἀσίας στρατολογηθέντας ὑπὸ τοῦ Θωμᾶ βαρβάρους, ὁ δὲ ἐδίσταζε νὰ παραδώσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ νικητοῦ. Ἴσως τὸ προσωπικὸν κατὰ τοῦ Μιχαὴλ πάθος τοῦ Θωμᾶ ἀπέτρεπεν ἀπ' αὐτοῦ πᾶσαν ἄλλην σκέψιν. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἧτταν ἣν ὑπέστη παρὰ τῶν Βουλγάρων ἐπεχείρησε ν' ἀντιπαραταχθῇ αὖθις κατὰ τοῦ βασιλέως, ἀλλ' ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἐτράπη εἰς φυγήν, καὶ κατὰ μέγα μέρος παρεδόθη εἰς τὸν Μιχαήλ, δύο δὲ μικραὶ μοῖραι κατέφυγον ἡ μὲν μετὰ τοῦ Θωμᾶ εἰς Ἀδριανούπολιν ἡ δὲ μετὰ θετοῦ αὐτοῦ υἱοῦ εἰς Βιζύην. Ὁ Μιχαὴλ ἐπολιόρκησεν ἀμέσως τὰς δύο ταύτας πόλεις· καὶ ἐπειδὴ τροφαὶ ἐν αὐταῖς δὲν ὑπῆρχον οἱ στασιασταὶ ὑπεχρεώθησαν νὰ παραδώσωσι τόν τε Θωμᾶν καὶ τὸν Ἀναστάσιον τὸν υἱόν του ἵνα σώσωσι τὴν ἰδίαν ζωήν. Ἡ τιμωρία ἣν ὁ Μιχαὴλ ἐν τῇ ἀγριότητι αὐτοῦ ἐπέβαλεν εἰς ἀμφοτέρους αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους ὑπῆρξε φοβερά, διότι ἀκρωτηριάσας αὐτοὺς τούς τε πόδας καὶ τοὺς βραχίονας διέταξεν ἔπειτα ν' ἀνασκολοπισθῶσι. Λέγεται δὲ ὅτι ἐν τῇ τελευταίᾳ αὐτοῦ ἀγωνίᾳ ὁ Θωμᾶς, ἀποβαλὼν τὴν ἀρχαίαν ἰσχυρογνωμοσύνην, ἀνεβόησεν ὁ ταλαίπωρος· «ἐλέησόν με ἀληθῶς βασιλεῦ»· καὶ λέγεται πρὸς τούτοις ὅτι ὁ Μιχαὴλ ἠθέλησε νά τον ἐρωτήσῃ ἂν εἶχε συνεννοήσεις μετά τινων τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγιστάνων, ἀλλ' ὅτι ὁ συνετὸς πατρίκιος Ἰωάννης Ἐξαβούλιος παρετήρησε τῷ βασιλεῖ ὅτι δὲν εἶναι πρέπον νὰ πιστεύῃ ἐχθροῖς κατὰ φίλων, ὥστε δὲν προσετέθησαν καὶ ἄλλα θύματα εἰς τὴν οἰκτρὰν ἐκείνην τραγῳδίαν.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῆς ὀλεθρίας ταύτης στάσεως, τὰ δὲ ἀποτελέσματα αὐτῆς ὡς πρὸς τὴν ὅλην τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ τύχην ἀπέβησαν ἔτι σπουδαιότερα. Ἐνῷ πρὸ μιᾶς ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐπέκεινα οἱ μωαμεθανοί, ἕνεκα τοῦ κατακερματισμοῦ τοῦ ἀχανοῦς αὐτῶν κράτους εἰς πολλὰς δυναστείας καὶ ἕνεκα τῶν ἐμφυλίων διενέξεων εἰς ἃς περιῆλθον αἱ δυναστεῖαι αὗται, οὐδεμίαν νέαν μεγάλην κολόβωσιν ἠδυνήθησαν νὰ ἐπαγάγωσιν εἰς τὸ χριστιανικὸν τῆς Ἀνατολῆς βασίλειον, ἤδη ἐλάχισταί τινες αὐτῶν μοῖραι ὠφελούμεναι ἐκ τοῦ μεταξὺ Θωμᾶ καὶ Μιχαὴλ πολέμου κατώρθωσαν νὰ ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τὸ βασίλειον τοῦτο τὰς δύο μεγαλυτέρας καὶ ὡραιοτέρας αὐτοῦ νήσους, τὴν Κρήτην καὶ τὴν Σικελίαν.

Ἡ Κρήτη ἐπὶ τῆς μεγάλης τῶν ἐθνῶν, κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, ἀλληλομαχίας εἶχε διασώσει ἀθίκτους μέχρι τῶν χρόνων τούτων τοὺς ἀρχαίους αὐτῆς κατοίκους. Λέγεται μὲν προσβληθεῖσα τῷ 623 ὑπὸ σλαυικῶν πλοιαρίων ἀλλ' ἡ ἐγκατάστασις τῶν ἀλλοφύλων τούτων οὐδ' ἀναφέρεται οὐδ' ἀναφαίνεται. Τῷ 651 ἐδῃώθη ὑπὸ τοῦ Μωαυιᾶ. Τῷ 674 διεχείμασαν ἐν Κρήτῃ δύο ἄραβες ναύαρχοι. Πρώτην δὲ φορὰν κατελήφθη ὁριστικῶς ἐπὶ μακρὸν ἡ νῆσος ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἐπὶ τῆς προϊστορηθείσης μεγάλης στάσεως τοῦ Θωμᾶ. Ἡ ἱστορία τῆς ὑπὸ τῶν μωαμεθανῶν κατακτήσεως τῆς Κρήτης, ἤ, ὅπως οὗτοι διαστρέφοντες κατὰ τὸ σύνηθες τὸ ὄνομα τῆς νήσου ταύτης ἔλεγον αὐτήν, τῆς «Ἀκρίτας», καὶ αἱ περιπέτειαι τῆς δυναστείας τῶν Ἀβουχαβζίων, ἥτις ἔκτοτε ἦρξε τῆς νήσου ταύτης ἐπὶ 138 ἔτη μέχρι τοῦ 961, ὅτε αὕτη ἀνεκτήθη πάλιν ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας, εἶναι ἄχρι τοῦδε ἀτελέστατα γνωσταί. Τὸ βέβαιον φαίνεται ὅτι ἐν ἔτει 823, ἐνῷ ἡ ναυτικὴ τῆς Ἑλλάδος δύναμις ἔπλεεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ παραγγελίαν τοῦ στρατηγοῦ Θωμᾶ, ἐγένετο ὑπὸ μωαμεθανῶν τυχοδιωκτῶν ἐξ Ἱσπανίας κατ' ἀρχὰς ὁρμηθέντων, ἡ πρώτη ἐπὶ τῆς Κρήτης ἀπόβασις, ἡ ἐπαγαγοῦσα ἐντὸς ὀλίγου τὴν ὁλεσχερῆ αὐτῆς δούλωσιν. Τοὺς τυχοδιώκτας τούτους ἦγεν ὁ Ἀβού-Χαφς-Ὀμὰρ Α΄ (Ἀπόχαψις κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρονογράφους), ὅστις γεννηθεὶς οὐ μακρὰν τῆς ἐν Ἱσπανίᾳ Κορδύβης εἶχε πρό τινων ἐνιαυτῶν στασιάσει κατὰ τῆς ἐν τῇ χερσονήσῳ

ἐκείνη δυναστείας τῶν Ὀμμεϊαδῶν, καὶ ἐξωσθεὶς ὑπ' αὐτῶν ἐτράπη περὶ τὸ 815 μετά τινος μοίρας ἀνδαλουσίων πειρατῶν ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον. Ἀφοῦ δὲ ἐπὶ 8 ἔτη διετέλεσε λαφυραγωγῶν τὴν πλουσίαν ταύτην χώραν, ἥρπασεν ἔπειτα τῷ 823 τὴν εὐκαιρίαν τοῦ νὰ ἱδρύσῃ ἐν Κρήτῃ ἰδίαν δυναστείαν. Ἐπὶ τὴν νῆσον ταύτην ἐπέπλευσε μετὰ 40 πλοίων καὶ ἐγένετο κύριος ἐντὸς ὀλίγου ὅλων αὐτῆς τῶν πόλεων, θανατώσας μὲν τὸν ἀρχιεπίσκοπον Κύριλλον, μὴ πεισθέντα νὰ ἐξομόσῃ, τοὺς δὲ κατοίκους τοσοῦτο πιέσας περὶ τὴν τέλεσιν τοῦ πατρίου δόγματος ὥστε, ὅτε μετὰ 138 ἔτη ἀνεκτήθη ἡ νῆσος, ἀμυδρὰ ἐν αὐτῇ ὑπελείποντο χριστιανισμοῦ ἴχνη. Ὁ βασιλεὺς Μιχαήλ, μόλις ἀνακύψας ὁπωσοῦν ἀπὸ τῶν ἄλλων συμφορῶν ὅσας ἐπήγαγεν εἰς τὸ κράτος ἡ τοῦ Θωμᾶ στάσις, ἔπεμψε τῷ 825 κατὰ τῶν ἐν Κρήτῃ μωαμεθανῶν τὸν στρατηγὸν Φωτεινόν, ὅστις ὁρμώμενος ἀπὸ τοῦ νησιδίου τῆς Δίας, ὅπερ, παρακείμενον εἰς τὴν μεγάλην νῆσον, εἶχε παραμείνει εἰς χεῖρας τῶν χριστιανῶν, ἐπεχείρησε νὰ προσβάλῃ τοὺς πολεμίους, ἀλλ' ἡττήθη κατὰ κράτος. Τότε ὁ Μιχαὴλ ἐξαπέστειλεν εἰς τὸ κατὰ πόδας ἔτος τὸν στρατηγὸν τῶν Κιβυρραιωτῶν Κρατερόν, μετὰ 70 πλοίων καὶ ἱκανῆς ἀνδρῶν δυνάμεως. Ὁ Κρατερὸς κατ' ἀρχὰς ἐνίκησεν ἐκ παρατάξεως τοὺς μωαμεθανούς, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον καταληφθεὶς ὑπ' αὐτῶν ἀδοκήτως κατετροπώθη ὡσαύτως ὁλοσχερῶς. Διὰ τῶν ἐπανειλημμένων τούτων κατορθωμάτων ἐξησφαλίσθη ἡ ἐπὶ τῆς Κρήτης κυριαρχία τῶν μωαμεθανῶν. Ὁ δὲ Ὀμὰρ καλέσας αὐτόθι ἐξ Ἱσπανίας, ἐξ Αἰγύπτου καὶ ἐκ Συρίας ἀποίκους ἵδρυσεν οὐ μακρὰν τῆς ἄκρας τοῦ Χάρακος νέων πρωτεύουσαν, ἣν ὠνόμασε Χάνδακα (Χανδάκ), ἐξ ἧς παρήχθη τὸ ὑπὸ τῶν νεωτέρων δοθὲν τῇ νήσῳ ὄνομα Κανδία. Καὶ οὐ μόνον τῆς μεγάλης ταύτης νήσου ἐγένοντο κύριοι οἱ μωαμεθανοὶ ἀλλ' ἐπεχείρησαν ἐκεῖθεν ἀδιακόπους τῶν ἄλλων νήσων δῃώσεις, ὥστε ὁ βασιλεὺς Μιχαὴλ ἠναγκάσθη νὰ ἐξαποστείλῃ κατ' αὐτῶν νέαν στρατιὰν ὑπὸ ἡγεμόνα τὸν Ὠορύφαν. Ἵνα δὲ ἐμψυχώσῃ τὴν ἐπὶ τούτῳ διαταχθεῖσαν στρατολογίαν, διέταξε νὰ δοθῶσιν εἰς ἕκαστον στρατιώτην καὶ ναύτην ἀνὰ 40 χρυσᾶ νομίσματα, ἤτοι 600 δραχμαί, δι' ὃ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν καὶ ταύτης τῆς ἐπιχειρήσεως ἐπωνομάσθησαν οἱ ἐπανακάμψαντες οὗτοι ἀγωνισταὶ χλευαστικῶς τεσσαρακοντάριοι. Τῷ ὄντι ὁ Ὠορύφας ηὐτύχησε μὲν νὰ ἐξώσῃ ἀπὸ τῶν ἄλλων νήσων τοὺς πολεμίους ἀλλ' ὅτε ἐπετέθη κατὰ τῆς Κρήτης αὐτῆς ἡττήθη ὅπως καὶ οἱ δύο προλαβόντως ἐπὶ τούτῳ πεμφθέντες στρατηγοί. Ἐν τούτοις δὲν ἀπέβη ὅλως ἀτελέσφορον τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Ὠορύφα, διότι ἐπὶ δύο ἔτη δὲν ἠκούσθησαν πλέον νέαι τῶν μωαμεθανῶν ἐπιδρομαί, περιορισθέντων εἰς μόνην τὴν Κρήτην. Μόλις δὲ περὶ τὰ τέλη τοῦ 829 ἤδη βασιλεύσαντος τοῦ Θεοφίλου βλέπομεν αὐτοὺς αὖθις ἐπιτεθέντας κατὰ τῆς Θρᾴκης, ἀλλὰ τότε ἡττήθησαν ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ θέματος τούτου Κωνσταντίνου Κοντομύττου.

Συγχρόνως ἐδῃώθη καὶ ἐκυριεύθη ἡ Σικελία, ἂν ὄχι καθ' ὁλοκληρίαν, κατὰ μέγα μέρος, ὑπὸ τῶν μωαμεθανῶν. Οἱ Ἀγλαβῖται τῆς Ἀφρικῆς, οἱ καὶ πρότερον πολλάκις ἐπιστρατεύσαντες κατά τε τῆς νήσου ἐκείνης καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας ὠφεληθέντες ὡσαύτως ἐκ τοῦ μεταξὺ Μιχαὴλ καὶ Θωμᾶ ἀγῶνος ἐπεφάνησαν αὖθις εἰς τὰ παράλια ταῦτα. Πολλοὶ τῶν χρονογράφων ἱστοροῦσιν ὅτι Εὐφήμιός τις, τουρμάρχης [1] ἐν Σικελίᾳ διατελῶν, εἶχεν ἀπαγάγει μοναχήν, καὶ φοβούμενος μήπως τιμωρηθῇ ἕνεκα τούτου ἐκάλεσε τοὺς Ἄραβας εἰς τὴν νῆσον. Ἀλλὰ τὸ μυθικῶς ὁπωσοῦν διεσκευασμένον τοῦτο διήγημα δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Γενεσίου, ἐκ δὲ τῶν σικελικῶν πηγῶν συνάγεται μᾶλ-

[1] Τουρμάρχης ἀρχηγὸς τάγματος ἢ μοίρας στρατιωτικῆς, ἐκ τοῦ ἀρχαίου λατ. turma, ὅπερ ἐσήμαινε κυρίως οὐλαμὸν ἢ ἴλην ἱππικοῦ.

λον ὅτι ὁ Εὐφήμιος, Συρακούσιος ὢν ἐπιφανής, εἴτε ἔγημε εἴτε δὲν ἔγημε μοναχήν, ἀνέλαβεν ἐπὶ Μιχαὴλ τὴν ἡγεμονίαν στάσεως, τῶν Σικελῶν δυσαρεστηθέντων ἕνεκα διαταγμάτων τινῶν τοῦ βασιλέως, ἐκδοθέντων ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ μαγίστρου ἢ πρωθυπουργοῦ. Τούτου ἕνεκα λέγεται ὅτι, ἀναγγελθείσης τῆς στάσεως εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ βασιλεὺς Μιχαήλ, ὅστις ἠγάπα νὰ παίζῃ περὶ τὰ σπουδαιότερα πράγματα καὶ νὰ ἐμπαίζῃ τοὺς περὶ αὐτόν, εἶπε πρὸς τὸν πρωθυπουργὸν αὐτοῦ· «Συγχαίρω σοι, μάγιστρε (1), ὅτι ἡ Σικελία ἐμούλτευσεν», ἤτοι ἐστασίασεν. Ὁ δὲ καταπλαγεὶς καὶ προσβληθεὶς ἕνεκα τοῦ ἀκαίρου τῇ ἀληθείᾳ ἀστεϊσμοῦ αὐτοῦ πρὸς μὲν τὸν βασιλέα ἀπήντησεν ἐμβριθῶς «τοῦτο ξένον χαρᾶς ἐστι, δέσποτα» ἔπειτα δὲ ὑποχωρήσας μικρὸν καὶ στραφεὶς πρὸς ἕνα τῶν μεγιστάνων προσέθηκεν·

> «Ἀρχὴ κακῶν γε πεσεῖται τῇ χθονὶ
> Ὅταν κατάρξῃ τῆς Βαβυλῶνος δράκων
> Δύσγλωσσος ἄρδην καὶ φιλόχρυσος λίαν».

ὅπερ ἐλέγετο ὅτι ἦτο χρησμὸς πρὸ καιροῦ περὶ Μιχαὴλ ῥηθείς.

Ὁπωσδήποτε οἱ Συρακούσιοι ἐπανέστησαν ὁμοθυμαδόν, ἐφόνευσαν τὸν πατρίκιον Γρηγορᾶν καὶ ἀνηγόρευσαν πιθανῶς τὸν Εὐφήμιον ἡγεμόνα. Ὁ Μιχαήλ, ὅστις εἶχεν ἀνὰ χεῖρας τὸν Κρητικὸν πόλεμον, ἔπεμψεν οὐχ ἧττον τῷ 826 κατὰ τῶν στασιαστῶν τούτων τὸν στρατηγὸν Φωτεινόν, ὅστις εὐτυχέστερος ἀναδειχθεὶς ἐνταῦθα ἢ κατὰ τὴν ἐπὶ Κρήτης στρατείαν τοῦ προηγουμένου ἔτους καθυπέταξε τὴν Σικελίαν καὶ ἰδίως τὴν τῶν Συρακουσῶν πόλιν· καὶ τότε ὁ Εὐφήμιος καταφυγὼν πρὸς τοὺς Ἀγλαβίτας μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν παίδων ἐζήτησε τὴν ἐπικουρίαν τῶν μωαμεθανῶν. Οἱ Ἀγλαβῖται ἐπῆλθον τῷ ὄντι τῷ 827 μετὰ ναυτικῆς καὶ πεζικῆς δυνάμεως ἀξιολόγου ἐπὶ τὰς Συρακούσας καὶ ἐπεχείρησαν τὴν πολιορκίαν αὐτῆς, ἣν ἐξηκολούθησαν καὶ μετὰ τὸν ἐν τῷ μεταξὺ συμβάντα θάνατον τοῦ Εὐφημίου. Οἱ πολιορκούμενοι βλέποντες ὅτι κινδυνεύουσι κατέπεισαν τοὺς μωαμεθανοὺς ν' ἀπέλθωσι διὰ τῆς εἰς αὐτοὺς καταβολῆς 50 χιλιάδων χρυσῶν, ἤτοι 750,000 δραχμῶν. Ἀλλ' ἅμα ὡς ἀπέθανεν ὁ Μιχαὴλ ἐπανέλαβον τὰς ἐπιδρομάς, ἐκυρίευσαν ἀλληλοδιαδόχως τὴν Μεσσήνην καὶ τὸ Πάνορμον καὶ δὲν ἔπαυσαν ἔκτοτε ἐξαπλούμενοι εἰς τὴν λοιπὴν νῆσον, ἐν ᾗ μόναι αἱ Συράκουσαι ἀντέστησαν ἐπὶ μακρὸν χρόνον.

Ἐπὶ τέλους ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μεταξὺ Θωμᾶ καὶ Μιχαὴλ πολέμου ἀπέστησαν οἱ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Δαλματίας ζουπάνοι, διαφόρων σλαυικῶν φυλῶν, τὸ δὲ χείριστον, συνα-

---

(1) **Μάγιστρος** (ἐκ τοῦ λατ. magister=ἄρχων, **ἐπιστάτης**) δὲν εἶναι πρωθυπουργὸς ἀλλ' «ἡγεμὼν τῶν ἐν τῇ αὐλῇ τάξεων», «ἀρχηγὸς τῶν ἐν πολιτείᾳ ταγμάτων», «ἡγούμενος τῶν ἐν τῇ αὐλῇ ταγμάτων»· ὡς ἐκ τοῦ ἀξιώματος τούτου ὁ **μάγιστρος** ἦν ἐν ἀρχῇ τρόπον τινὰ ὁ ἀνώτατος μετὰ τὸν βασιλέα ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἐξηρτῶντο καὶ οἱ δύο **δομέστικοι** ἤτοι ἀρχιστράτηγοι τῶν σχολῶν (ταγμάτων) τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως. Ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου ἡ τοῦ **μαγίστρου** *ἀρχὴ περιεστάλη, τῶν δομεστίκων καταστάντων* αὐτοτελῶν ἀρχόντων, μάγιστρος δὲ κατὰ μικρὸν κατέστη ἁπλοῦν τιμητικὸν ἀξίωμα, ὅπως τὸ τοῦ **Πατρικίου** ἀξίωμα· διὸ καὶ πολλοὶ ἔφερον τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν προσωνυμίαν τιμητικῶς μᾶλλον (ἰδὲ περὶ μαγίστρων ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ Δ' τόμου). Ἐκ τοῦ μάγιστρος παρήχθη τὸ παρ' ἡμῖν **μαΐστωρ** (μαΐστορος) ἐξ οὗ καὶ μάστορις. Ὑπῆρχε δὲ ἐν τῇ μεσαιωνικῇ ἑλληνικῇ καὶ **μαγίστερ** κατὰ λατινικὸν ἀκραιφνῶς τύπον σημαῖνον τὸν **διδάσκαλον** ὅπως καὶ ἡ λατ. λέξις ἐσήμαινε, πρὸς τοῖς ἄλλοις, διδάσκαλος (πρβλ. καὶ τὸ Γαλλ. maître (ἐκ τοῦ magister) σημαῖνον καὶ **Κύριος** καὶ **διδάσκαλος**.

πέστησαν καὶ αἱ παράλιαι τῆς χώρας ἐκείνης πόλεις, αἵτινες ἦσαν μέχρι τῶν χρόνων τούτων ἑλληνικαί. Οὐδ' ἐπεχείρησεν ὁ Μιχαὴλ νὰ καθυποτάξῃ τὰς πόλεις καὶ τοὺς Σλαύους τῆς Δαλματίας, ἥτις μόλις μετὰ 50 περίπου ἔτη ἀνεγνώρισεν αὖθις τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας, ἐπὶ Βασιλείου τοῦ μακεδόνος.

Ἐν τῷ μέσῳ τοιούτων συμφορῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν διήρχετο ἡ τοῦ Μιχαὴλ βασιλεία. Καὶ ὡς ἂν μὴ ἤρκουν τὰ δεινὰ ταῦτα ὁ βασιλεὺς οὗτος εἶχε συγχρόνως νὰ παλαίσῃ πρὸς τὰς μεταξὺ τῶν εἰκονοφίλων καὶ εἰκονομάχων ἔριδας. Εἴδομεν ὅτι ἡ χαρὰ τὴν ὁποίαν ᾐσθάνθησαν οἱ πρῶτοι ἕνεκα τῆς ἀπὸ τῆς ἐξορίας ἀνακλήσεως αὐτῶν δὲν διήρκεσε πολύ. Ὁ Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, ὅτε προσῆλθε πρὸς τὸν βασιλέα ἵνα δηλώσῃ ὅτι οἱ περὶ αὐτὸν δὲν δύνανται νὰ συνέλθωσι μετὰ αἱρετικῶν εἰς σύνοδον, ἐτόλμησε πρὸς τούτοις ν' ἀπαιτήσῃ ν' ἀφαιρεθῶσιν αἱ ἐκκλησίαι ἀπὸ τῆς ἀντιπάλου μερίδος καὶ ν' ἀποδοθῶσιν εἰς αὐτούς. Ὁ βασιλεὺς ἀπήντησεν ὅτι ὡς στρατιωτικὸς οὐδέποτε προσεκύνησεν εἰκόνα οὐδ' ἐπιτρέπει τοιοῦτό τι ἐν τῇ βασιλευούσῃ, ὅτι ὅμως ἐπαινεῖ τὸν Θεόδωρον καὶ τοὺς φίλους αὐτοῦ ἐπὶ τῇ αὐτῶν εὐσταθείᾳ καὶ συγχωρεῖ νὰ διατηρήσωσιν ὅσας εἰκόνας θέλουσιν, οὐχὶ ὅμως καὶ δημοσίᾳ νά τας προσκυνῶσιν οὐδὲ νὰ συζητῶσι περὶ αὐτῶν, προσθεὶς ὅτι, ἐὰν δὲν σιωπήσωσι, πρέπει ν' ἀπέλθωσιν ἐκ τῆς πρωτευούσης. Τῷ ὄντι ὁ Θεόδωρος καὶ οἱ Στουδῖται ἀπῆλθον εἰς τὴν ἀντικρὺ ἀσιανὴν παραλίαν καὶ ἔμειναν ἐκεῖ ἀνενόχλητοι, ἐνόσῳ διετέλουν ἥσυχοι, ἕτεροι δὲ μοναχοὶ ἠναγκάσθησαν διὰ τῆς βίας νὰ ρυθμίσωσι τὸ πολίτευμα αὐτῶν κατὰ τοὺς νόμους τοῦ κράτους. Ὁ Θεόδωρος ἐνόμισε συνετὸν νὰ σιωπήσῃ ἐπί τινα χρόνον καὶ ἔπαυσε γράφων πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ διεγερτικὰς ἐπιστολάς. Ὅταν ἔπειτα ὁ Θωμᾶς ἐπλησίασεν εἰς τὴν πόλιν, ὁ Θεόδωρος ἐγένετο δεκτὸς εἰς αὐτήν, ὁ δὲ Μιχαὴλ μὴ θέλων νὰ προσθέσῃ εἰς τὸν ἔξωθεν κίνδυνον ἐσωτερικὰς ἔριδας ἀνέθηκεν εἰς τὸν τότε σακελλάριον [1], ἤτοι ἕνα τῶν ἐπιφανεστάτων τῆς ἐκκλησίας λειτουργῶν, τὴν ἐντολὴν τοῦ νὰ ἐπαγάγῃ συμβιβασμόν τινα μεταξὺ τῶν δύο μερίδων. Ἀλλ' ὁ Θεόδωρος ἀπηύθυνεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν σακελλάριον διαλαμβάνουσαν ὅτι ὁ Μιχαὴλ πολιτεύεται ἤδη ὅπως εἶχε πολιτευθῆ ὁ Λέων, ὅτι ἀναμιγνύεται εἰς πράγματα ἀλλότρια τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ ὅτι ἡ λύσις τῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων προσήκει εἰς τοὺς πατριάρχας, ὧν πρώτιστον πάντων καὶ κορυφὴν τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ ἔλεγεν, ὡς καὶ ἄλλοτε, τὸν Ρώμης ἐπίσκοπον, εἰς ὃν ἐπὶ τέλους προέτεινε ν' ἀνατεθῇ ἡ ὁριστικὴ ρύθμισις τῆς προκειμένης δυσχερείας. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Μιχαὴλ δὲν ἠδύνατο ν' ἀκούσῃ τοιαύτας προτάσεις καὶ πρὸ πάντων τὴν πρότασιν τοῦ νὰ παραδώσῃ εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης τὴν τύχην τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ μοναρχίας. Ἐπειδὴ δ' ἐν τῷ μεταξὺ κατεβλήθη ἡ τοῦ Θωμᾶ στάσις καὶ αἱ ἐνέργειαι τοῦ Θεοδώρου ἀπέβησαν ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνοι, ὁ βασιλεὺς πάλιν ἐντελῶς ἠδιαφόρησε πρὸς τὴν μερίδα ταύτην. Ὁ δὲ Θεόδωρος εἴτε οἴκοθεν εἴτε βιασθεὶς ἐγκατέλιπεν αὖθις τὴν βασιλεύουσαν ταύτην καὶ ἀπῆλθεν εἰς μίαν τῶν νήσων, ὅπου διατρίβων ἐπανέλαβε τὰς ἐγκυκλίους αὐτοῦ ἐπιστολάς, προτρέπων πάντας τοὺς ὁμόφρονας νὰ ἐμμείνωσι πιστοὶ εἰς τὸ δόγμα αὐτῶν. Πρὸς τοῖς ἄλλοις

---

[1] **Σακελλάριος** ἀρχῆθεν ἦτο ἀξίωμα αὐλικόν, ἐκαλεῖτο δὲ οὕτως ὁ ταμίας τῆς αὐλῆς, ὁ ἐπὶ τῆς βασιλικῆς **σακέλλης** (ἐκ τοῦ λατ. sacellum=θησαυρὸς τῶν ἱερῶν σκευῶν, σκευοφυλάκιον). Μέγας δὲ σακελλάριος ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ ἐκαλεῖτο ὁ ἐκ μέρους τῆς ἐκκλησίας τεταγμένος ἐπόπτης τῶν μοναστηρίων, τῶν τε ἀνδρῴων καὶ τῶν γυναικείων, ἐλέγχων καὶ τὰς δαπάνας αὐτῶν· εἶτα **σακελλάριος** ἐκλήθη καὶ ὁ ἐπὶ τῶν σκευῶν καὶ ἀμφίων τῆς ἐκκλησίας (νῦν **σκευοφύλαξ** καλούμενος).

δὲ εἶχεν ἀλληλογραφίαν καὶ μετὰ τῆς χήρας τοῦ Λέοντος Θεοδοσίας, δι' ἧς ἐπληροφορεῖτο περὶ πάντων καὶ ἣν ἐνίσχυεν εἰς τὴν πρὸς τὰς εἰκόνας ἀφοσίωσιν αὐτῆς. Ὁ βασιλεὺς μαθὼν τὰ ἐνεργούμενα ἔδωκεν εἰς αὐτὸν νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἡ ἀλληλογραφία αὕτη ἀντιβαίνει εἰς τοὺς κειμένους πολιτικοὺς νόμους, εἰς ὃ ὁ Θεόδωρος ἀπήντησε διὰ μακρᾶς πρὸς τὸν Μιχαὴλ καὶ τὸν υἱόν του Θεόφιλον ἐπιστολῆς, δι' ἧς ἐζήτει πάλιν νὰ δικαιολογήσῃ τὸ ἴδιον φρόνημα, παρατιθέμενος πολλὰ χωρία τῶν γραφῶν, τὰ ὁποῖα ἢ οὐδὲν ἀπεδείκνυον ἢ παρηρμηνεύοντο ὑπ' αὐτοῦ. Τότε ὁ Μιχαὴλ βλέπων ὅτι δὲν δύναται νὰ μεταπείσῃ τὸν ἄνθρωπον καὶ νὰ ἐπιτύχῃ οἴκοθεν τὴν κατάπαυσιν τῆς ταραχῆς ἣν οὗτος ὑπέτρεφεν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀπεφάσισε νὰ ζητήσῃ ἐκτὸς τοῦ κράτους ἰσχυρὸν ἐπὶ τούτῳ σύμμαχον.

Λουδοβῖκος Α' ὁ Εὐσεβής
(Εἰκὼν ἐκ χειρογράφου τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βιέννης)

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους οἱ Φράγκοι, ὡς καὶ ἄλλοτε εἴπομεν, δὲν ἀπεδέχοντο τὴν τῶν εἰκόνων προσκύνησιν. Ἐν ἔτει 790 ὁ Κάρολος ὁ μέγας εἶχε παραγγείλει τὴν σύνταξιν συγγραφῆς ((libri Garolini) ἀναιρετικῆς τῶν ἐν τῇ ἑβδόμῃ οἰκουμενικῇ συνόδῳ δογματισθέντων καὶ ὁρισθέντων, καὶ μηδόλως εὐχαριστηθεὶς ἐκ τῆς εἰς τὴν συγγραφὴν ταύτην ἀπαντήσεως τοῦ πάπα Ἀδριανοῦ συνεκάλεσεν ἐν Φραγκοφορτίῳ τῷ 794 σύνοδον, ἐν ᾗ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς Ἀγγλικῆς Ἐκκλησίας ἀπεδοκίμασε τὴν τῶν εἰκόνων προσκύνησιν. Ὅθεν ὁ Μιχαὴλ Β' ἤλπισε νὰ ἐπενεργήσῃ διὰ τῶν Φράγκων εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ πάπα καὶ νὰ καταπείσῃ τὸν ἀρχιερέα τῆς Ρώμης νὰ παύσῃ παρέχων προστασίαν καὶ συνδρομὴν εἰς τοὺς φίλους τῶν εἰκόνων. Αἱ πρὸς τοὺς Φράγκους σχέσεις ὑπῆρξαν ἀπό τινος χρόνου, ἂν ὄχι ἀδιάκοποι, ὁπωσοῦν ὅμως συχναί, ὡς γνωρίζομεν ἤδη. Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Α' ἀναγνώρισιν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου ὁ ἰσχυρὸς οὗτος τῆς Δύσεως δυνάστης εἶχε πέμψει εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρεσβείαν, ἥτις παρευρέθη εἰς τὴν πτῶσιν τοῦ Μιχαὴλ Α' καὶ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Λέοντος Ε'. Ὁ δὲ νέος βασιλεὺς ὠφελήθη ἐκ τούτου ἵνα ἀποστείλῃ πρὸς τοὺς Φράγκους ἄλλην πάλιν πρεσβείαν ἐπιτετραμμένην νὰ συνομολογήσῃ πρὸς αὐτοὺς συνθήκην κατὰ τῶν Βουλγάρων. Τοὺς πρέσβεις τούτους ὑπεδέξατο οὐχὶ πλέον ὁ Κάρολος ὁ μέγας ἀλλ' ὁ διαδεξάμενος τὴν ἀρχὴν τῷ 814 υἱὸς αὐτοῦ Λουδοβῖκος ὁ Εὐσεβής, ὅστις ἤκουσε προθύμως τὰ προτεινόμενα καὶ ἔπεμψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπεσταλμένους ἵνα διαπραγματευθῶσι μετὰ τοῦ Λέοντος. Ἀλλ' ἡ διαπραγμάτευσις αὕτη εἰς οὐδὲν ἀπέληξεν ὁριστικὸν ἀποτέλεσμα, τὸ μὲν διότι τῷ 815 ὁ Λέων ἀπηλλάγη τῶν Βουλγάρων τὸ δὲ διότι ὁ Λουδοβῖκος πολὺ ἀπεῖχε τῆς τοῦ πατρὸς δραστηριότητος, περὶ τὴν διεξαγωγὴν τῶν πολιτικῶν πραγμάτων κλίνων μᾶλλον πρὸς ἔργα εὐσεβῆ, ἐξ ὧν καὶ ἀπεδόθη αὐτῷ τὸ ἐπώνυμον. Ἐκ τούτου δὲ ὠφελούμενος ὁ Μιχαὴλ Β' ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν τῷ 824 νέαν πρεσβείαν κομίζουσαν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Λουδοβῖκον καὶ δῶρα πλούσια πρὸς αὐτόν τε καὶ πρὸς τὸν πάπαν. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἐκείνῃ ὁ Μιχαὴλ διηγεῖται τὰ τῆς στάσεως τοῦ Θωμᾶ, ἧς ἕνεκα δὲν ηὐκαίρησεν, ὡς ἔλεγε, ν' ἀναγγείλῃ

ἐπισήμως εἰς τὸν δυνάστην τῆς Δύσεως ἐπὶ τετραετίαν τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασίν του. Ἔπειτα δὲ ἐρχόμενος εἰς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων καὶ μεταβάλλων τρίτην φορὰν γνώμην περὶ αὐτοῦ ἀξιοῖ ὅτι δὲν προαιρεῖται νὰ καταργήσῃ ἐντελῶς τὰς εἰκόνας ἀλλὰ μόνον ν' ἀπομακρύνῃ αὐτὰς ἀπὸ τοῦ κατωτέρου τῶν ἐκκλησιῶν χώρου ἵνα ἀποτρέψῃ πᾶσαν κατάχρησιν. Ἀποφαίνεται τὰς κατὰ τῶν εἰκόνων συνόδους ἁπλῶς τοπικάς, οὐδόλως μνημονεύει τῆς ἐν Νικαίᾳ Β' συνόδου, ἀσπάζεται τὰς ἓξ πρώτας καὶ ἐκτίθησιν ὁμολογίαν πίστεως συνᾴδουσαν καθ' ὅλου εἰπεῖν πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν Φράγκων πρεσβευόμενα, ἐπὶ πᾶσι δὲ ἐρχόμενος εἰς τὸ κύριον ἀντικείμενον τῆς ἐπιστολῆς παρακαλεῖ τὸν Λουδοβῖκον νὰ προτρέψῃ τὸν πάπαν νὰ μὴ ἀποδέχεται μὲν εἰς Ῥώμην ὅλους τοὺς αὐτόθι προσφεύγοντας ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους εἰκονολάτρας νὰ συναινέσῃ δὲ εἰς συμβιβασμόν τινα ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ἡ πρεσβεία καίτοι ἀναχωρήσασα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως κατ' Ἀπρίλιον μῆνα δὲν ἔφθασεν εἰς τὴν φραγκικὴν αὐλὴν εἰμὴ κατὰ Ὀκτώβριον καὶ ἠναγκάσθη νὰ περιμείνῃ αὐτόθι τὸν εἰς ἐκστρατείαν τινὰ ἀπησχολημένον Λουδοβῖκον μέχρι τοῦ ἑπομένου μηνός, ὅτε ὁ ἡγεμὼν τῶν Φράγκων ἐκάλεσε περὶ ἑαυτὸν τὸν κλῆρον αὐτοῦ, ἀφοῦ ἀνήγγειλε τὸ γεγονὸς καὶ εἰς τὸν πάπαν. Ἐν ἀρχῇ τοῦ ἑπομένου ἔτους 825 συνῆλθον οἱ φράγκοι ἐπίσκοποι εἰς μίαν τῶν αἰθουσῶν τῶν ἐν Παρισίοις ἀνακτόρων, ἐπεκύρωσαν τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Φραγκοφορτίῳ συνόδου, τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ἐδογμάτισαν καὶ πλειότερα τῶν ὅσα ἐζήτει ὁ Μιχαήλ, διότι οὐδεμίαν ἀπεδέχοντο προσκύνησιν τῶν εἰκόνων, εἴτε δουλεία εἴτε λατρεία ἤθελεν αὕτη ὀνομασθῇ. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἀπεδοκίμασαν τοὺς ἰδίως καλουμένους εἰκονομάχους, ἀφ' ὧν ἔλεγε καὶ ὁ Μιχαὴλ ἑαυτὸν ἀποκεχωρισμένον ἐν τῇ πρὸς τὸν Λουδοβῖκον ἐπιστολῇ, προσθέντες ὅτι τιμῶσι τὸν σταυρὸν ὡς σύμβολον τῆς διὰ τοῦ Χριστοῦ τελεσθείσης σωτηρίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἔψεγον πικρῶς τὴν διὰ τῶν εἰκόνων ἀσκουμένην εἰδωλολατρείαν, ἔψεγον τὴν τοῦ πάπα Ἀδριανοῦ ἐπιστολὴν πρός τε τὴν Β' ἐν Νικαίᾳ σύνοδον καὶ πρὸς τὴν Εἰρήνην, ἔψεγον αὐτὴν ταύτην τὴν σύνοδον καὶ ἐπὶ τέλους διεβίβασαν εἰς τὸν Λουδοβῖκον ἐπιστολὴν παρακαλέσαντες νὰ πέμψῃ αὐτὴν εἰς τὸν πάπαν Εὐγένιον ἵνα οὗτος γράψῃ κατὰ τὴν αὐτῆς ἔννοιαν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν. Ὁ Λουδοβῖκος εὑρὼν ταῦτα πάντα συνετὰ καὶ πρὸς τὰς ἰδίας αὐτοῦ δοξασίας συνᾴδοντα ἐξαπέστειλεν ἀμέσως τρεῖς ἐκ τῶν ἐπισκόπων, τοὺς πολεμιωτάτους τῶν εἰκόνων ἀναδειχθέντας, πρὸς τὸν πάπαν ἵνα ἀπαιτήσωσιν ἐπιμόνως παρ' αὐτοῦ νὰ διαβιβάσῃ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ἀνατολῆς τὴν προταθεῖσαν ἐπιστολὴν καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτῷ νὰ πράξῃ ὡς πρὸς τὰς εἰκόνας κατὰ τὴν ἔννοιαν αὐτῆς. Ἐν τούτοις ἐσύστησε πολὺ εἰς τοὺς πρέσβεις; τῶν ὁποίων ἐγίνωσκε τὴν κατὰ τῶν εἰκόνων καταφοράν, νὰ πολιτευθῶσι πρὸς τὸν πάπαν πρᾴως ἵνα μὴ προκαλέσωσιν ἀνεπανόρθωτον ἀντίστασιν ἐκ μέρους αὐτοῦ. Ὁ πάπας δὲν ἐτόλμησε μὲν ν' ἀποδοκιμάσῃ ἀναφανδὸν τὸν Λουδοβῖκον καὶ τὸν κλῆρον αὐτοῦ ἀλλ' ὅμως ἀπέφυγε τὴν ἀποστολὴν τοῦ ζητουμένου γράμματος καὶ ἐπειδὴ μετ' οὐ πολὺ ἐξερράγησαν ἐν τῷ φραγκικῷ κράτει ταραχαί, ἀπετράπη ἀλλαχοῦ ἡ τῶν Φράγκων προσοχὴ καὶ ἐματαιώθη οὕτως ἡ τοῦ Μιχαὴλ Β' διαπραγμάτευσις. Τὸ δὲ ζήτημα τῶν εἰκόνων παρέμεινε παρ' ἡμῖν εἰς πληρεστάτην ἀναρχίαν. Οὐδεὶς ἤξευρεν ἀκριβῶς τί ἰσχύει καὶ τί δὲν ἰσχύει περὶ αὐτοῦ οὐδὲ μέχρι τίνος βαθμοῦ ἐπετρέπετο ἢ δὲν ἐπετρέπετο ἡ ἀνάρτησις αὐτῶν καὶ προσκύνησις· διότι ὁ Μιχαήλ, ἀφοῦ εἶπεν ὅτι ἐκποδὼν ἔστωσαν αἱ ὑπὲρ καὶ κατὰ εἰκόνων σύνοδοι χωρὶς νὰ ὁρίσῃ ἂν προέκειτο νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν ἐπὶ Λέοντος Γ' ἢ τὴν πρὸ αὐτοῦ κατάστασιν, μετ' οὐ πολὺ ἀπεφήνατο ὅτι ἰσχύουσιν αἱ σύνοδοι αὗται εἰς τρόπον ὅμως ὥστε ἕκαστος νὰ δοξάζῃ κατ' ἰδίαν ὅ,τι βούλεται, μὴ ταράττων τὴν κοινὴν εἰρήνην, καὶ τελευταῖον ἔγραψε

πρὸς τοὺς Φράγκους ὅτι ἐπέτρεπε τὴν ἐν ὑψηλοτέρῳ χώρῳ τῆς ἐκκλησίας ἀνάρτησιν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Μιχαὴλ Β´ ἀπηλλάγη τῶν δύο κυριωτάτων αὐτοῦ ἀντιπάλων ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος. Τῇ 11 Νοεμβρίου 826 ἀπεβίωσεν εἰς ἡλικίαν 67 ἐτῶν ὁ πολυπράγμων Θεόδωρος Στουδίτης, ὃν διεδέξατο, ὡς ἡγούμενος τῆς πολυθρυλήτου ταύτης μονῆς, ὁ ἀγαπητὸς αὐτοῦ μαθητὴς Ναυκράτιος. Τῇ δὲ 2 Ἰουνίου 828 ἐτελεύτησεν ὁ καλὸς κἀγαθὸς Νικηφόρος, ὅστις, ἂν εἶχε δύναμιν θελήσεως ἀνάλογον τῆς συνέσεως καὶ τῆς μετριοπαθείας αὐτοῦ, ἠδύνατο μόνος σῶς ν' ἀπαλλάξῃ τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν πολιτείαν ἡμῶν ἀπὸ τῶν δυσχερειῶν ὑφ' ὧν δὲν ἔπαυσαν κατατρυχόμεναι. Διότι καίτοι ἀποθανόντων τῶν ἀνδρῶν τούτων αἱ δυσχέρειαι ἐξηκολούθησαν· ἡ κληρικὴ μερὶς ἀνέδειξε νέους προμάχους, οἵτινες ἐπέμενον ἀνταγωνιζόμενοι τόσῳ μᾶλλον ἐπιμονώτερον ὅσῳ ὁ Μιχαὴλ εἶχε δώσει εἰς αὐτοὺς εὐπρόσωπον αἰτίαν κατακρίσεως. Μετὰ τὸν θάνατον τῆς πρώτης αὐτοῦ γυναικὸς ὁ βασιλεὺς συνεζεύχθη περὶ τὰ τέλη τοῦ 823 τὴν θυγατέρα τοῦ Κωνσταντίνου Ϛ´, τοῦ υἱοῦ τῆς Εἰρήνης, ὀνόματι Εὐφροσύνην. Τὸ ἄτοπον τοῦ γάμου τούτου δὲν ἦτο ὅτι ἡ ἐκκλησία ἀπεδοκίμαζε τὸν δεύτερον γάμον, διότι οἱ ἀστικοὶ νόμοι ἐπέτρεπον καὶ τὸν β´ καὶ τὸν γ´, ὅπως ἄχρι τοῦδε· ὅθεν οὐδεὶς σπουδαῖος ἄνθρωπος ἠδύνατο νὰ κατακρίνῃ τὸν βασιλέα διότι ἐτέλεσε β´ γάμον, ἀλλὰ τὸ ἄτοπον ἦτο ὅτι ἡ Εὐφροσύνη εἶχεν ἀσπασθῆ τὸν μοναχικὸν βίον, ἡ δὲ παρ' αὐτοῦ ἐκλογὴ τῆς μοναχῆς ταύτης ὡς συζύγου παρεβίαζε τῷ ὄντι σκανδαλωδῶς οὐ μόνον τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας ἀλλὰ καὶ τὰς κοινοτέρας θρησκευτικὰς πεποιθήσεις. Τοῦτο αἰσθανόμενος ὁ βασιλεὺς εἶχε φροντίσει ὥστε ἡ σύγκλητος οὐχὶ μόνον νὰ παρακαλέσῃ ἀλλὰ καὶ δι' ἀπειλῶν νὰ βιάσῃ αὐτὸν εἰς ἐπιτέλεσιν τοῦ β´ τούτου γάμου, ὅπερ ὅμως δὲν ἠδυνήθη νὰ κατευνάσῃ τὴν ἐντεῦθεν προκύψασαν εἰς τὰ πνεύματα ταραχήν.

Μὴ λησμονήσωμεν ἐπὶ τέλους ν' ἀναφέρωμεν ὅτι ὁ Μιχαὴλ Β´ ἀπήλλαξε τοῦ λεγομένου καπνικοῦ, ὅστις ἦτο εἶδος φόρου ἐπὶ τῶν οἰκοδομῶν, καθ' ὁλοκληρίαν τὰ θέματα τοῦ Ὀψικίου καὶ τῶν Ἀρμενιακῶν, τὰ τοσοῦτο πιστὰ εἰς αὐτὸν μείναντα τῆς ἐπὶ στάσεως τοῦ Θωμᾶ, κατὰ τὸ ἥμισυ δὲ πάντα τὰ λοιπὰ θέματα. Καθ' ἑαυτὸν ὁ φόρος οὗτος δὲν ἦτο βαρύς, διότι πᾶσα οἰκία ἐπλήρωνε πρότερον δύο μιλιαρίσια, ἤτοι τὸ ἕκτον τοῦ χρυσοῦ, ἰσοδυναμοῦν πρὸς δραχμὰς δύο καὶ ἡμίσειαν, ἤδη δὲ εἰς τὰ θέματα ὅπου διετηρήθη ὁ φόρος πᾶσα οἰκία κατέβαλλε τὸ ἥμισυ τοῦ ποσοῦ τούτου, ὅπερ δὲν ἦτο βεβαίως πολύ. Ἀλλ' εἴτε διὰ τὴν συνδρομὴν τῶν ἄλλων φόρων εἴτε διὰ τὸν τρόπον τῆς εἰσπράξεως τὰ καπνικὸν ἐλογίζετο πάντοτε ἐπαχθές. Πλὴν τούτου ὁ Μιχαὴλ ἐφρόντισε περὶ τῆς ἀνοικοδομήσεως πολλῶν καταστραφεισῶν πόλεων καὶ περὶ τῆς ἐμψυχώσεως τῆς πολλὰ παθούσης βιομηχανίας. Βασιλεύσας δὲ ἐπὶ 8 ἔτη καὶ μῆνας 9 ἀπεβίωσε τῷ 829 καταλιπὼν τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν υἱὸν Θεόφιλον, πρὸ πολλοῦ συμβασιλέα ἀνακηρυχθέντα.

Ὁ Θεόφιλος ἐξεπαιδεύθη, ὡς γνωρίζομεν ἤδη ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Γραμματικοῦ καὶ ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος εἶναι τὸ κάλλιστον μαρτύριον τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀρετῆς τοῦ ἀνδρὸς τούτου, περὶ οὗ τοσαύτας φλυαρίας ἀναγινώσκομεν ἐν τοῖς σῳζομένοις χρονογράφοις. Ἡ περὶ τὰ πράγματα δεξιότης τοῦ Ἰωάννου τοῦ Γραμματικοῦ γίνεται πρόδηλος ἐκ τοῦ ὅτι, ἀφοῦ διετέλεσε κυριώτατος τοῦ Λέοντος Ε´ σύμβουλος, διετήρησε τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἐπί τε Μιχαὴλ τοῦ Β´ καὶ ἐπὶ Θεοφίλου, διεξαγαγὼν μὲν πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅλας τὰς συζητήσεις τῶν συνόδων ὑπερμαχήσας δὲ μετὰ δεξιότητος, πολυμαθείας καὶ εὐγλωττίας ὑπὲρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως, δι' ἃς καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς ἀντιπάλοις ὑποφαίνονται ἴχνη τινὰ εὐλαβείας πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ ἀνδρός. Ὁ Ἰωάννης

ὁ Γραμματικὸς δὲν ἠδυνήθη νὰ μεταβάλῃ τὸν φύσει ὀξύτατον χαρακτῆρα τοῦ Θεοφίλου, ἀλλ' ἐχειραγώγησεν ἐπιτηδείως τὴν ὀξύτητα ταύτην. Αὐτὸς ἰδίως ἐδίδαξε τὸν Θεόφιλον ὅτι ἡ δικαιοσύνη εἶναι ἡ πρώτη τοῦ κυβερνήτου ἀρετὴ καὶ κατώρθωσεν ὥστε ὁ μαθητὴς αὐτοῦ οὐδέποτε ἐν γνώσει νὰ παρεκκλίνῃ τοῦ καθήκοντος τούτου δι' ἅπαντος τοῦ βίου, ἂν καὶ ἡ δικαιοσύνη αὕτη, διὰ τὸν συνδυασμὸν αὐτῆς ἀφ' ἑνὸς μὲν μετὰ χαρακτῆρος ἀποτόμου ἀφ' ἑτέρου δὲ μετὰ ἐξουσίας ἀπολύτου, ὑπῆρξεν ἐνίοτε πέρα τοῦ μετρίου αὐστηρὰ καὶ αὐτογνώμων. Αὐτὸς ὡσαύτως ἐξήγειρε τὸν ἔρωτα τοῦ νέου τούτου πρὸς τὴν θύραθεν παιδείαν καὶ πρὸς τὴν καλὴν τέχνην, ἥτις ἤκμασεν ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων ὅσον οὐδέποτε ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει, παραγαγοῦσα ἔργα ἀξιόλογα ἀρχιτεκτονικῆς, ἀγαλματοποιίας, ζωγραφικῆς καὶ μάλιστα μηχανικῆς.

Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ μιᾶς τῶν πρώτων τοῦ Θεοφίλου πράξεων, περὶ τῆς διὰ θανατικῆς ποινῆς τιμωρίας τῶν δολοφόνων τοῦ Λέοντος Ε'. Ἡ πρᾶξις αὕτη, ὅπως ὑπὸ τῶν χρονογράφων ἱστορεῖται, ἔχει βεβαίως ἐν τῇ φοβερᾷ αὐτῆς δικαιοσύνῃ ἀγριότητά τινα ἀξίαν ἀσιανοῦ δεσπότου μᾶλλον ἢ ἡγεμόνος κράτους χριστιανικοῦ καὶ εὐνομουμένου. Διότι οὐ μόνον λέγεται ὅτι οἱ διὰ τῆς ἐσχάτης τῶν ποινῶν τιμωρηθέντες ἐκεῖνοι ἄνθρωποι εἶχον ἀπαλλάξει τὸν πατέρα τοῦ Θεοφίλου ἀπὸ βεβαίου καὶ οἰκτροῦ θανάτου ἀλλὰ προστίθεται ὅτι ὁ Θεόφιλος διὰ τοῦ ψεύδους καὶ τῆς ὑποκρισίας ἐζήτησε νὰ γνωρίσῃ ἅπαντας τῆς ἱεροσυλίας ἐκείνης τοὺς συνενόχους. Ἐὰν πιστεύσωμεν τοὺς χρονογράφους, ὁ Θεόφιλος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαὴλ Β' συνεκάλεσε σιλέντιον καὶ εἶπεν ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ μὴ προφθάσας νὰ βραβεύσῃ προσηκόντως πάντας τοὺς βοηθήσαντας αὐτὸν ν' ἀναλάβῃ τὴν ἀρχὴν ἐπέτρεψε τῷ υἱῷ νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν προαίρεσιν ταύτην, καὶ ὅτι ἐπὶ τούτῳ συνεκρότει τὸ παρὸν συνέδριον, ἵνα μάθῃ τίνες ἔχουσι δικαίωμα εἰς τοιαύτην ἀμοιβήν. Τότε ἀναστάντων ἱκανῶν ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων ἀνδρῶν τῆς πολιτείας ὁ Θεόφιλος διέταξε νὰ φέρωσι τὸν σταυρὸν τὸν ὁποῖον ἐκράτει ὁ ἐκκοπεὶς τοῦ Λέοντος βραχίων καὶ ἀποφηνάμενος ὅτι ἄνθρωποι ἐπιβαλόντες χεῖρα ἐπὶ τὸν χριστὸν τοῦ Κυρίου καὶ ἐν αὐτῷ τοῦ Κυρίου τῷ ναῷ δὲν πρέπει νὰ μείνωσιν ἀτιμώρητοι παρέδωκαν αὐτοὺς εἰς τὸν ἔπαρχον, ἵνα ἐκτελέσῃ τὰ κατὰ νόμον. Ὁ Σλόσσερ καίτοι παραδεχόμενος τὸ ἱστόρημα τοῦτο ὅπως διεσκευάσθη ὑπὸ τῶν χρονογράφων καὶ ὁμολογῶν ὅτι ἔχει τὸ ἀποτρόπαιον ἡ τοιαύτη διαδικασία δὲν ἀποδοκιμάζει ἐν τούτοις καθ' ὁλοκληρίαν τὴν πρᾶξιν. Ἀλλὰ τὸ καθ' ἡμᾶς πεπείσμεθα ὅτι τὸ γεγονὸς διεστράφη. Ἐξεθέσαμεν ἤδη τοὺς λόγους δι' οὓς φρονοῦμεν ὅτι δὲν προέκειτο ὄχι μόνον διὰ τοῦ πυρὸς νὰ θανατωθῇ ὁ Μιχαὴλ Β' ἀλλ' οὐδόλως νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ κατ' αὐτοῦ ψηφισθεῖσα ποινή· ὥστε καθ' ἡμᾶς ὁ Θεόφιλος, τιμωρῶν τοὺς φονεῖς τοῦ Λέοντος Ε', δὲν ἐτιμώρει ἀνθρώπους πρὸς οὓς ὁ πατήρ του ὤφειλε τὴν ζωήν. Πλὴν τούτου τίνα χρείαν εἶχεν ὁ Θεόφιλος νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν ἀποδιδόμενον αὐτῷ δόλον ἵνα γνωρίσῃ τοὺς αὐτουργοὺς τοῦ φόνου. Ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ εἶναι οὗτοι γνωστοὶ καὶ πασίγνωστοι, ἐνῷ ἠξίουν ὅτι ἔχουσι δικαίωμα εἰς τὴν ἀμοιβὴν καὶ τὴν εὔνοιαν τοῦ Μιχαὴλ Β'; Ἢ τίνος πίστεως ἄξιον εἶναι τὸ προστιθέμενον ὅτι ὁ Μιχαὴλ Β' εἶχε συμβουλεύσει τὸν Θεόφιλον ν' ἀπαλλαγῇ ἀνθρώπων οἵτινες κατέχοντες τὰ ὕπατα τῶν ἀξιωμάτων ἦσαν ἱκανοὶ νὰ τολμήσωσι τὰ πάντα κατ' αὐτοῦ, ὅπως ἄλλοτε κατὰ τοῦ Λέοντος Ε' ἐτόλμησαν; Ὁ Μιχαὴλ βασιλεύσας 9 περίπου ἔτη, ἐντὸς τῶν ὁποίων μυριάκις ἠδύνατο ν' ἀπαλλαγῇ οὕτως ἢ ἄλλως τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, οὐδεμίαν εἶχεν χρείαν νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ ἔργον εἰς τὸν υἱὸν μετὰ παρέλευσιν μάλιστα τοσούτου χρόνου. Καὶ οὐδὲν ἧττον ἀνυπόστατον εἶναι τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ὁ Μιχαὴλ δὲν ἠδύνατο νὰ τιμωρήσῃ τοὺς δολοφόνους εἰμὴ δεινὴν ἐπιδεικνύων ἀγνωμοσύνην· διότι ὑποτιθε-

μένου ὅτι ὁ Μιχαὴλ Β΄ ὤφειλε τὴν βασιλείαν εἰς τὸ τόλμημα τοῦτο, οὐδ᾿ ὁ Θεόφιλος ἤθελεν ἄνευ τούτου βασιλεύσει. Τὸ συμπέρασμα ἡμῶν εἶναι ὅτι ὁ Θεόφιλος ἐγίνωσκε κάλλιστα ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ δὲν προέκειτο νὰ θανατωθῇ. Ἐγίνωσκε κάλλιστα ὅτι ἡ μερὶς ἡ ἀντιπολιτευομένη εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν μεταρρύθμισιν ὠφελήθη ὑπὸ τῆς ἀτυχοῦς διενέξεως εἰς ἣν περιῆλθεν ὁ Μιχαὴλ πρὸς τὸν Λέοντα, ἀπὸ τῆς περὶ αὐτῆς γενομένης δίκης καὶ τῆς προσωρινῆς κρατήσεως τοῦ Μιχαὴλ εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἵνα ἀπαλλαγῇ διὰ δολοφονίας τοῦ προστάτου ἐκείνου τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἐγίνωσκε κάλλιστα τίνες ἦσαν οἱ διαπράξαντες τὴν δολοφονίαν ταύτην καὶ ἔχων τὴν συνείδησιν ὅτι παρεβίασαν θείους καὶ ἀνθρωπίνους νόμους, πολὺ δὲ ἰσχυρότερον τοῦ πατρὸς τὸ αἴσθημα τῆς δικαιοσύνης, καθυπέβαλε τὸ ζήτημα εἰς τὴν σύγκλητον καὶ προεκάλεσε τὴν ἐπιψήφισιν τῆς προσηκούσης ποινῆς. Ἴσως ἄλλος ἤθελεν ἀρκεσθῇ ν᾿ ἀπομακρύνῃ αὐτοὺς τῶν πραγμάτων, ἀναλογιζόμενος ὅτι προσωπικῶς εἶχε λόγον τινὰ συγγνώμης πρὸς τοὺς ἐνόχους, καθόσον ἕνεκα τῆς κακουργίας ταύτης περιῆλθεν εἰς αὐτὸν ἡ βασιλεία. Ἀλλ᾿ ὑπεδείξαμεν ἤδη, καὶ ὅλη ἡ ἱστορία τῆς βασιλείας ταύτης θέλει καταστήσει πρόδηλον, ὅτι ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ Θεοφίλου τὸ αἴσθημα τοῦ δικαίου ἦτο ἀκέραιον καὶ ἀνεπίδεκτον διαιρέσεως ἢ συμβιβασμοῦ. Οἱ δολοφόνοι τοῦ Λέοντος ἦσαν ἔνοχοι ἢ δὲν ἦσαν· ἐὰν ἦσαν ἔνοχοι, ἔπρεπε νὰ τιμωρηθῶσιν. Οὕτως ἐσκέφθη καὶ ἔπραξεν ὁ Θεόφιλος, καὶ οὕτω κρινόμενος παρίστησιν ἡμῖν ἕνα τῶν εὐγενεστέρων ἅμα καὶ ἀκαμπτοτέρων χαρακτήρων ἐξ ὅσων ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Πιθανώτατα δ᾿ ἐνισχύθη εἰς τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ ταύτην καὶ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Γραμματικοῦ, ὅστις δὲν ἠδύνατο πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ λησμονήσῃ ὅτι οἱ δολοφόνοι τοῦ Λέοντος ἦσαν πολεμιώτατοι τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ ὅτι ὁ ἀγαπητὸς αὐτοῦ Θεόφιλος, ὃν ἐγίνωσκε μέλλοντα ν᾿ ἀναδειχθῇ πρόμαχον ἀδυσώπητον τῆς νέας τῶν πραγμάτων καταστάσεως, ἠδύνατο νὰ κινδυνεύσῃ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων οὐδὲν ἧττον ἢ ὁ πρῶτος αὐτῆς ἀνορθωτής.

Ἐν γένει δὲ εἰς ὅλας τὰς πράξεις τοῦ Θεοφίλου συνεπλέκετό τις τραχύτης τοῦ τρόπου μετὰ τῆς εὐγενείας τοῦ φρονήματος. Τοῦτο ἀνεφάνη πρὸς τοῖς ἄλλοις εἰς τὰ κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῆς συζύγου αὐτοῦ, ὅπως τοὐλάχιστον ὑπὸ τῶν χρονογράφων ἱστοροῦνται, οἵτινες, καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἐνταῦθα περὶ τὰ καθέκαστα λέγουσιν ἀληθῆ, ὡς πρὸς τὸν χρόνον ὅμως τοῦ γάμου ὁμολογουμένως σφάλλονται· διότι βεβαιοῦσιν αὐτὸν γενόμενον ἀφοῦ ὁ Θεόφιλος ἐβασίλευσεν, ἐνῷ ὁ Θεόφιλος δὲν ἐβασίλευσεν εἰμὴ 12 ἔτη, καὶ ἐν τούτοις ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ ἀναφέρεται ὑπανδρεύσας αὐτὴν τὴν προτελευταίαν θυγατέρα αὐτοῦ Μαρίαν. Ὁπωσδήποτε λέγεται ὅτι ἡ μητρυιὰ αὐτοῦ Εὐφροσύνη, ἥτις συνῃσθάνετο ὅτι ὁ δεύτερος τοῦ Μιχαὴλ γάμος, ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἀτοπημάτων, εἶχε καὶ τοῦτο τὸ ἀπρεπές, ὅτι ἦτο πολὺ εὐλογώτερον νὰ δοθῇ σύζυγος εἰς τὸν πρὸ πολλοῦ ἐνήλικα αὐτοῦ υἱόν, καὶ ἐπεθύμει νὰ ἐξευμενίσῃ τὸν νέον τοῦτον, δυσηρεστημένον ὄντα κατὰ τοῦ γάμου αὐτῆς δι᾿ ἣν οὗτος προεκάλεσε κοινὴν κατάκρισιν, ἀπεφάσισε νὰ προεδρεύσῃ εἰς τὴν ἐκλογὴν τῆς νύμφης διὰ κομψοῦ τινος τρόπου. Ὅθεν συνεκάλεσε παρ᾿ ἑαυτῇ τὰς καλλίστας καὶ ἐπιφανεστάτας τῶν κορῶν, διαμηνύσασα δὲ καὶ εἰς τὸν πρόγονον νὰ προσέλθῃ ἐνεχείρισεν αὐτῷ μῆλον χρυσοῦν, ἵνα τὸ παραδώσῃ εἰς ἐκείνην τῶν παρισταμένων ἣν ἤθελε ν᾿ ἀναβιβάσῃ εἰς τὸν λαμπρότερον τῆς οἰκουμένης θρόνον. Ὁ Θεόφιλος κρατῶν εἰς χεῖρας τὸ περιζήτητον σύμβολον διῆλθεν ἐν τῷ μέσῳ τῆς περιστοιχισάσης αὐτὸν ἀνθοδέσμης καὶ ἐστάθη ἔμπροσθεν τῆς Εἰκασίας, ἧς τὸ κάλλος ἔτρωσεν αὐτόν. Ἀλλὰ τότε θέλων πιθανῶς νὰ δοκιμάσῃ τὸ πνεῦμα τῆς κόρης αὐτῆς εἶπε πρὸς τὴν Εἰκασίαν παραδόξως τῇ ἀληθείᾳ χαριεντιζόμενος· «ὡς ἄρα διὰ γυναικὸς

ἐρρύη τὰ φαῦλα»· ἐννοῶν τὴν Εὔαν. Ἡ Εἰκασία ἐνόμισεν ὅτι ἡ τύχη της ἀπεφασίσθη, καὶ ἤθελε τῷ ὄντι ἐπιτύχει τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα, ἐὰν ἠδύνατο ν' ἀνθέξῃ εἰς τὸν πειρασμὸν τοῦ ν' ἀποδείξῃ τὸ πνεῦμα αὐτῆς καὶ δὲν ἀπήντα ἀμέσως ἐρυθριῶσα· «ἀλλὰ καὶ διὰ γυναικὸς (τῆς Παναγίας) πηγάζει τὰ κρείττονα». Ἡ ἀπάντησις αὕτη, ὅσον προσφυὴς

Ἡ ἐκλογὴ τοῦ Θεοφίλου (Πίναξ Βάλ Πρίνσεπ)

καὶ ἂν ἦτο, καὶ ἴσως μάλιστα διὰ τοῦτο, ὅτι ἦτο προσφυεστάτη, δυσηρέστησε τὸν Θεόφιλον, καθὸ ἀποδείξασα ὅτι ἡ νέα αὕτη εἶχεν εὐφυΐαν πλειοτέραν τῆς προσηκούσης εἰς σύζυγον, οἵαν αὐτὸς ἐπεθύμει· ὅθεν προχωρήσας ὀλίγα ἔτι βήματα προσέφερε τὸ μῆλον εἰς τὴν σεμνὴν καὶ εὐλαβῆ Θεοδώραν. Ἡ Εἰκασία δὲν ἠθέλησε πλέον νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸν κόσμον ἀλλὰ κτίσασα μοναστήριον διέζησεν ἐν αὐτῷ τὸ ἐπίλοιπον τοῦ βίου προσευχομένη καὶ ἐκφράζουσα διὰ πολλῶν ἐμμέτρων καὶ μὴ ἐμμέτρων συγγραφῶν τὴν πρὸς τὸν Θεὸν εὐλάβειαν καὶ τὴν περὶ τῆς ματαιότητος τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων πεποίθησιν. Εἰς αὐτὴν παρεκτὸς τῶν ἄλλων ἀποδίδεται καὶ τὸ περίφημον τροπάριον· «Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή», τὸ ψαλλόμενον τὴν ἑσπέραν τῆς τρίτης τῆς ἑβδομάδος τῶν Παθῶν (¹) καὶ εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ ὁποίου ἀναμιγνύει ἡ παράδοσις ἐπίσκεψίν τινα τοῦ Θεοφίλου, ὅστις, ὡς φαίνεται, δὲν ἠδυνήθη νὰ λησμονήσῃ τὰς χάριτας τῆς κόρης ἐκείνης καὶ ἐζήτησεν αὖθις νὰ ἴδῃ αὐτήν, ἀλλ' ἀπέτυχε. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ Εὐφροσύνη, ὅσον καὶ ἂν περιεποιήθη τὸν Θεόφιλον, δὲν ἠδυνήθη νὰ παραμείνῃ εἰς τὰ βασίλεια, ὅπως ἐπεθύμει, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ ἀπέλθῃ εἰς

(¹) Ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ δηλονότι τοῦ ὄρθρου τῆς μεγάλης Τετάρτης, τῇ ψαλλομένῃ συνήθως ἀπὸ τῆς ἑσπέρας τῆς μεγάλης Τρίτης.

τὴν μονὴν τὴν λεγομένην τῶν Γαστρίων, εἴτε διότι ὁ Θεόφιλος δὲν ἠνείχετο τὴν ἐπέμβασιν αὐτῆς εἰς τὰ πράγματα εἴτε διότι ἠθέλησε νὰ εὐχαριστήσῃ τὴν κοινὴν γνώμην, τὴν ἀνέκαθεν ἀποδοκιμάσασαν τὸν δεύτερον τοῦ πατρός του γάμον.

Ἡ Θεοδώρα ἐγεννήθη εἰς Παφλαγονίαν καὶ ἴσως ἀνῆκεν εἰς τὸν περίπυστον τῶν Μαμιγονιανῶν οἶκον, ὅστις φημίζεται ἕλκων τὸ γένος ἀπὸ τῶν ἀρχαίων βασιλέων τῆς Ἀρμενίας. Ἀλλ' ὁ πατὴρ αὐτῆς Μαρῖνος οὐδέποτε εἶχε λάβει βαθμὸν ἀνώτερον τοῦ δρουγγαρίου (1) ἢ τουρμάρχου (2), ἡ δὲ μήτηρ Θεοκτίστη δὲν διεκρίνετο εἰμὴ ἐπὶ εὐλαβείᾳ καὶ τῇ φροντίδι ν' ἀναθρέψῃ τὰ τέκνα αὐτῆς εἰς τὰ δόγματα τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἤδη ὅμως ὅλοι τῆς Θεοδώρας οἱ συγγενεῖς ἔλαβον χάρις εἰς αὐτὴν πολλὰ ὠφελήματα καὶ ἀξιώματα. Ἡ Θεοκτίστη ἐτιμήθη διὰ τοῦ ἀξιώματος τῆς πατρικίας, τὸ ὁποῖον ἀπεδίδετο καὶ εἰς γυναῖκας, προχειρισθεῖσα προσέτι ζωστή, ἥτις ἦτο ἡ ἐπιμελουμένη τὰ κατὰ τὸν στολισμὸν τῆς βασιλίσσης κυρία τῆς αὐλῆς. Αἱ τρεῖς ἄλλαι αὐτῆς θυγατέρες, Σοφία, Μαρία καὶ Εἰρήνη, ἔλαβον συζύγους ἐπιφανεῖς μαγίστρους, ἰδίως δὲ ἡ Εἰρήνη ὑπανδρεύθη Σέργιον τὸν ἀδελφὸν τοῦ μετέπειτα τοσοῦτο πολυθρυλήτου πατριάρχου Φωτίου. Μάλιστα ὅμως ὠφελήθησαν ἀπὸ τῆς τύχης τῆς Θεοδώρας οἱ δύο αὐτῆς ἀδελφοί, ὁ Βάρδας καὶ ὁ Πετρωνᾶς, ἐξ ὧν ὁ Βάρδας κατήντησε βραδύτερον νὰ γίνῃ παντοδύναμος καῖσαρ ἐπὶ τοῦ ἀνεψιοῦ του Μιχαὴλ Γ', ὁ δὲ Πετρωνᾶς ἀνεδείχθη βραδύτερον ὡσαύτως ἀρχηγὸς τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς.

Τὰ τοιαῦτα εὐνοίας δείγματα τὰ ἀπονεμηθέντα εἰς τοὺς περὶ τὴν Θεοδώραν μαρτυροῦσιν ἀποχρώντως τὴν πρὸς αὐτὴν ἀγάπην τοῦ Θεοφίλου, ἧς δὲν ἠδυνήθη νὰ κατισχύσῃ οὐδ' ἡ θρησκευτικὴ διαφωνία ἥτις ἐπεκράτει μεταξὺ τῶν δύο συζύγων· διότι, ἐνῷ ὁ βασιλεὺς ἠσπάσθη εἰλικρινῶς τὴν ἀρχὴν τῆς μεταρρυθμίσεως, ἡ βασίλισσα, ὅπως ὅλαι αἱ γυναῖκες, διετέλει ἀφωσιωμένη εἰς τὴν τῶν εἰκόνων λατρείαν. Ἓν μόνον αἴσθημα ὑπῆρξε κρεῖττον τῆς ἀγάπης ἐκείνης, τὸ αἴσθημα τοῦ δικαίου, τῆς ἰδίας τιμῆς καὶ τῆς τῶν ὑπηκόων εὐημερίας, ὅπερ ἀείποτε ὑπῆρξεν ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ Θεοφίλου καθυπέρτερον πάσης στοργῆς καὶ εὐνοίας. Ὁ Θεόφιλος εἶχε κατασκευάσει παρὰ τὴν Προποντίδα, περὶ τὸν λιμένα τοῦ Παλατίου (τὸν τότε μὲν ποικίλα φέροντα ὀνόματα νῦν δὲ καλούμενον Κατεργα-λιμανί), παραδείσους μέχρι τοῦ θαλασσίου τείχους ἐκτεινομένους καὶ ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν σκιάδα, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἡ ἄποψις ἦτο μαγευτική. Τὸ βλέμμα ἐπλανᾶτο ἐκεῖθεν ἐλευθέρως, ἔνθεν μὲν ἐπὶ τοῦ Βοσπόρου ἔνθεν δὲ ἐπὶ τῆς Προποντίδος καὶ ἀντικρὺ ἐπὶ τῆς ζωγραφικῆς ἀσιανῆς παραλίας. Μίαν λοιπὸν θερινὴν ἑσπέραν ὁ Θεόφιλος δειπνῶν ἐν τῇ σκιάδι ταύτῃ εἶδεν εἰσπλέουσαν πλησίστιον εἰς τὸν λιμένα ναῦν ἐμπορικὴν μεγάλην καὶ κατάφορτον. Λαβὼν τὴν περιέργειαν νὰ ἐρωτήσῃ τίνος ἦτο τὸ πλοῖον τοῦτο ἔμαθεν ὅτι καὶ τὸ πλοῖον καὶ τὸ φορτίον ἀνῆκον εἰς τὴν βασίλισσαν καὶ ὅτι τὰ ἐμπορεύματα προήρχοντο ἐκ Συρίας. Ὁ βασιλεὺς τότε ἐσιώπησεν, ἀλλὰ μετά τινας ἡμέρας πορευθεὶς εἰς τὸν λιμένα καὶ ἀναβὰς εἰς τὴν πρύμναν τοῦ πλοίου ἐκείνου ἠρώτησε τοὺς περὶ αὐτὸν ἄρχοντας τίς ἐξ αὐτῶν ἔχει χρείαν ἐδωδίμων ἢ οἴνου ἢ ἄλλων χρησίμων εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ πραγμάτων. Καὶ ἐπειδὴ εἶδεν αὐτοὺς ἀποροῦντας «ἀλλ' οὐκ ἴστε δή, εἶπε μειδιῶν, ὅτι με ὑπὸ Θεοῦ βασιλέα γεγενημένον ἡ Αὐγοῦστά μου καὶ σύμ-

(1) **Δρουγγάριος.** Περὶ δρουγγαρίου ἐγένετο ἤδη λόγος ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Ἡ λ. προέρχεται ἐκ τοῦ λατ. drunga=στίφος. Ἐνταῦθα σημαίνει ἁπλῶς ὕπαρχος στρατιωτικὸς ἔχων ἀξίωμα κατώτερον τοῦ στρατηγοῦ. Σημειωτέον δὲ ὅτι δρουγγάριοι ὑπῆρχον οὐ μόνον ἐν τῷ στρατῷ τῷ χερσαίῳ ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ναυτικῷ.

(2) **Τουρμάρχης,** ἀρχηγὸς τάγματος ἢ μοίρας στρατιωτικῆς, ἐκ τοῦ λατ. turma, ὅπερ ἐσήμαινε κυρίως ἴλην ἱππικοῦ.

βιος ναύκληρον ἀπειργάσατο;» Ἔπειτα δὲ διέταξε τοὺς ἀνθρώπους τοῦ πληρώματος ν᾿ ἀπαγάγωσι πᾶν ὅ,τι εἰς αὐτοὺς ἀνῆκε καὶ ἀπελθόντων αὐτῶν παρέδωκε τὸ πλοῖον εἰς πῦρ, παραινέσας τὴν Θεοδώραν νὰ παύσῃ μετερχομένη τοῦ λοιποῦ τὴν ἐμπορίαν, διότι ὡς ἐκ τούτου ἀδικοῦνται οἱ ὑπήκοοι καθυποβαλλόμενοι μὲν εἰς φόρους βαρεῖς στερούμενοι δὲ τοῦ κέρδους ὅπερ ἠδύναντο νὰ προσπορισθῶσιν αὐτοὶ τὸ ἔργον ἐκεῖνο ἐνασκοῦντες.

Ἓν ἔτι θέλομεν ἀναφέρει παράδειγμα χαρακτηριστικὸν τοῦ τρόπου καθ᾿ ὃν ὁ Θεόφιλος ἐνόει καὶ ἐξεπλήρου τὸ καθῆκον τῆς ὑπερτάτης δικαιοσύνης, ὅπερ ἦσαν τότε περιβεβλημένοι οἱ ἡγεμόνες. Ὁ ἀδελφὸς τῆς Θεοδώρας Πετρωνᾶς ὑπηρέτει ὡς ἀξιωματικὸς ἐν τῇ βασιλικῇ φρουρᾷ ἀλλ᾿ ἐπερειδόμενος ἐπὶ τῆς εὐνοίας ἣν ὁ βασιλεὺς ἐπεδείκνυε πρὸς τὴν σύζυγον αὐτοῦ ἐξετρέπετο πολλάκις εἰς πολλὴν αὐθάδειαν καὶ ὕβριν. Πρὸς τοῖς ἄλλοις κατεσκεύασεν ἑαυτῷ οἰκίαν πολυτελῆ, ἣν τοσοῦτον ὕψωσεν ὥστε ἀφήρεσε σχεδὸν ὅλως διόλου τὸ φῶς τῆς παρακειμένης οἰκίας πτωχῆς τινος χήρας καὶ κατέστησεν αὐτὴν ἀκατοίκητον. Ἡ χήρα, ἀφοῦ παρεκάλεσε τὸν ἰσχυρὸν αὐτῆς γείτονα νὰ μὴ ἐπιμένῃ προξενῶν αὐτῇ τοιαύτην ἀδικίαν, ἢ τοὐλάχιστον ν᾿ ἀποζημιώσῃ αὐτὴν καὶ δὲν εἰσηκούσθη, ἀνεφέρθη εἰς τὸν βασιλέα. Ὁ δὲ προσκαλέσας τὸν Πετρωνᾶν καὶ ἐξετάσας τὸ πρᾶγμα καὶ βεβαιωθεὶς ὅτι εἶχεν ὅπως ὑπὸ τῆς χήρας ἐλέγετο εἶπεν εἰς τὸν γυναικάδελφον αὐτοῦ ὅτι ὀφείλει ν᾿ ἀποζημιώσῃ τὴν ἀναφερομένην καὶ ἔλαβεν ὑπόσχεσιν ὅτι ἡ ἀποζημίωσις, ἄλλως τε λόγου μικροῦ ἀξία οὖσα, θέλει πληρωθῇ. Τότε ὁ βασιλεὺς συνεβούλευσε τὴν χήραν νὰ ἔχῃ ὀλίγην ὑπομονὴν καὶ ἂν τυχὸν δὲν λάβῃ τὸ δίκαιόν της ν᾿ ἀναφερθῇ αὖθις εἰς αὐτόν. Ὁ Πετρωνᾶς, ὅστις ἐπέμενε φαντεζόμενος ὅτι δύναται νὰ τολμήσῃ τὰ πάντα ἀτιμωρητί, δὲν ἐξετέλεσε τὴν διαταγὴν τοῦ βασιλέως καὶ ἐνταυτῷ ἐφρόντισεν ὥστε ἡ πτωχὴ ἐκείνη γυνὴ νὰ μὴ ἠμπορέσῃ νὰ πληροφορήσῃ περὶ τούτου τὸν ὑπέρτατον ἄρχοντα. Ἀλλὰ διερχομένου ποτὲ τοῦ Θεοφίλου διὰ τῶν ὁδῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατώρθωσεν ἡ γυνὴ νὰ παρασταθῇ ἐνώπιόν του καὶ νὰ ἐπαναλάβῃ τὰ παράπονα αὐτῆς. Ὁ Θεόφιλος ἐστάθη ἀμέσως εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ ἔπεμψε μὲν δύο ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν συγκλητικῶν ἐπὶ τόπου ἵνα βεβαιώσωσιν ὅτι οὔτε τροπολογίαν τινὰ ἐπήνεγκεν ὁ Πετρωνᾶς εἰς τὸν οἶκόν του ἐπιτηδείαν νὰ παύσῃ ἐπισκοτίζων τὴν καλύβην τῆς χήρας, οὔτε ἀποζημίωσιν ἐπλήρωσεν εἰς αὐτήν, παρήγγειλε δὲ εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους νὰ ἐπιστρέψωσιν αὐθωρεὶ κομίζοντες τὴν ἀπάντησιν αὐτῶν. Ἐπανελθόντων λοι[illegible]ν τῶν συγκλητικῶν, ἐπειδὴ οὗτοι ἀνέφεραν ὅτι οὐδὲν ἀπεδόθη δίκαιον εἰς τὴν γυναῖκα, ὁ Θεόφιλος ἐτιμώρησεν ἄνευ ἀναβολῆς τὸν ἔνοχον, μηδαμ[illegible]ς ἀναλογιζόμενος μήτε τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀνδρὸς μήτε τὴν ἰδίαν πρὸς αὐτὸν συγγένειαν, διότι διέταξε νὰ μαστιγωθῇ μὲν δημοσίᾳ νὰ κατεδαφισθῇ δὲ ἡ οἰκία αὐτοῦ καὶ νὰ δοθῶσιν εἰς τὴν χήραν τό τε οἰκόπεδον καὶ τὸ ὑλικόν.

Οἱ δυτικοὶ χρονογράφοι ἀποροῦσι διὰ τὴν ἐξευτελιστικὴν ταύτην τιμωρίαν τὴν ἐπιβληθεῖσαν ἐνώπιον ὅλου τοῦ λαοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὸν γυναικάδελφον τοῦ βασιλέως· καὶ οἱ ἀναγνῶσται ἡμῶν συμμερίζονται βεβαίως τὴν ἀπορίαν ταύτην, διότι ἀληθῶς ἡ ποινὴ ἐκείνη ἦτο οὐ μόνον ἀλλοτρία εἰς τὰ ἤθη καὶ τὰς δοξασίας παντὸς ὁπωσοῦν πεπολιτισμένου κράτους ἀλλὰ καὶ ὅλως δυσανάλογος πρὸς τὴν γενομένην ἀδικίαν. Ὁ Πετρωνᾶς ἔπταισε μὲν ἀλλ᾿ ἤθελε τιμωρηθῆ ἀποχρώντως, ἂν κατηναγκάζετο νὰ πληρώσῃ εὔλογόν τινα ἀποζημίωσιν. Μὴ λησμονῶμεν ὅμως περὶ τὰς κρίσεις ἡμῶν ὡς πρὸς τὰ τοιαῦτα γεγονότα τῆς μεσαιωνικῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἱστορίας ὅτι τὸ ἀνατολικὸν κράτος ἦτο κρᾶμα ποικίλων παραδόσεων, θεσμῶν καὶ ἕξεων οὐ μόνον ἑλληνικῶν

καὶ ρωμαϊκῶν ἀλλὰ καὶ βαρβαρικῶν καὶ ἀσιανῶν [1]. Τούτου ἕνεκα παρίστησι πολλὰ μὲν ἐξαίρετα νόμιμα περί τε τὴν διοίκησιν καὶ τὴν νομοθεσίαν πολλὰ δὲ ἀποτρόπαια, ἅτινα παρὰ τῆς ἄρκτου παρέλαβε, καὶ ταπεινωτικά, ἅτινα παρεισέφρησαν ἐν αὐτῷ ἐκ τῆς μετὰ τοῦ ἀσιανοῦ βίου ἐπιμιξίας. Ὅταν ὁμιλήσωμεν ἐν τῷ ἑπομένῳ βιβλίῳ περὶ τῆς αὐλικῆς τοῦ κράτους ἐκείνου ἐθιμοταξίας, θέλομεν ἀναφέρει πολλὰς τοιαύτας ἀσιανὰς ἕξεις. Ἐνταῦθα δὲ περιοριζόμενοι εἰς μόνον τὸ ἀνὰ χεῖρας γεγονὸς παρατηροῦμεν ὅτι καὶ ὁ ἐξευτελισμὸς οὗτος τῆς ἀτομικῆς τοῦ ἐνόχου ἀξίας ἦτο ἔθος ἀσιανόν, διότι εἰς τὰ ἀσιανὰ κράτη, ὡς γνωστόν, ἡ ἰδέα τῆς ἀτομικῆς ἀξίας καὶ ἐλευθερίας δὲν ὑπάρχει, πάντες δὲ μικροὶ καὶ μεγάλοι εἶναι δοῦλοι ἐνώπιον τοῦ ἡγεμόνος, ὅστις φέρεται πρὸς αὐτοὺς ὅπως ἤθελε φερθῆ πρὸς δούλους. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲ ἐξηγεῖται μέχρι τινὸς ἡ διαγωγὴ τοῦ Θεοφίλου καὶ διὰ δύο ἄλλων ἐξαιρετικῶν περιστάσεων, διά τε τοῦ προσωπικοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος, τοῦ ὁποίου ἡ ὀξύτης οὐδένα ἐσέβετο φραγμόν, ὁσάκις ἐπείθετο ὅτι ἔπρεπε νὰ ἱκανοποιηθῇ ἡ προσβληθεῖσα δικαιοσύνη, καὶ προσέτι διὰ τούτου, ὅτι ὁ Πετρωνᾶς δὲν ἠδίκησε μόνον τὴν πτωχὴν ἐκείνην χήραν ἀλλ' ἀπεποιήθη νὰ ἐκτελέσῃ τὴν πρώτην τοῦ βασιλέως ἀπόφασιν.

Ἀλλ' ἐνῷ ἀποδοκιμάζομεν ἐν τῇ μεσαιωνικῇ ἡμῶν ἱστορίᾳ πᾶν ὅ,τι νομίζομεν μομφῆς ἄξιον ἄτοπον εἶναι, μιμούμενοι τοὺς πλείστους δυτικοὺς ἱστοριογράφους, νὰ καταδικάζωμεν ἀθρόαν τὴν περίοδον ἐκείνην, μὴ πειθόμενοι νὰ διακρίνωμεν τὰς ἀγαθὰς ἀπὸ τῶν πονηρῶν πράξεων καὶ θεσμοθεσιῶν· τὸ δὲ χείριστον, νὰ ἐπιλαμβανώμεθα πάσης ἀφορμῆς, ἵνα ἀνεξετάστως ἐπιφέρωμεν κρίσιν καταδικαστικήν, ὡς ἀρχὴν ἔχοντες ὅτι ἐν ἀμφιβολίᾳ τὸ τεκμήριον πρέπει πάντοτε νὰ ἑρμηνεύεται κατὰ τῶν τότε ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων, οὐδέποτε δὲ ὑπὲρ αὐτῶν. Τοιοῦτό τι δὲ συνέβη κατὰ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος περίστασιν. Ὁ Σλόσσερ, μὴ ἀρκούμενος νὰ ψέξῃ δικαίως τὴν ὄντως ἀξίαν ἀσιανοῦ δεσπότου αὐστηρότητα μεθ' ἧς ἐτιμωρήθη ὁ Πετρωνᾶς, προσεπιφέρει ὅτι ὁ ἀδελφὸς οὗτος τῆς βασιλίσσης, ἀφοῦ ἐμαστιγώθη δημοσίᾳ, διετήρησεν οὐδὲν ἧττον τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ ἐν τῇ βασιλικῇ φρουρᾷ, καὶ μετ' οὐ πολὺ μάλιστα προεχειρίσθη ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου στρατηγὸς τῆς Ταυρικῆς χερσονήσου. Ἂν τοῦτο ἦτο ἀληθές, ἤθελεν ἐξευτελίσει ἔτι μᾶλλον εἰς τὰ ὄμματα ἡμῶν τὴν πολιτείαν ἐκείνην, καθὸ παριστῶσαν αὐτὴν ἐντελῶς ἀπεστερημένην παντὸς αἰσθήματος τιμῆς καὶ εὐπρεπείας. Ἀλλ' ἐν μέρει μὲν εἶναι ἀμφίβολον ἐν μέρει δὲ δὲν εἶναι ἀληθές· διότι οὐδεὶς τῶν χρονογράφων λέγει ὅτι ὁ Πετρωνᾶς ἐξηκολούθησεν ἐπὶ Θεοφίλου ὑπηρετῶν εἰς τὸν στρατόν. Τὸ δὲ ἀξιούμενον ὑπὸ τοῦ Σλόσσερ, ὅτι καὶ στρατηγὸς τῆς Ταυρικῆς χερσονήσου προεχειρίσθη παρὰ τοῦ βασιλέως τούτου στηρίζεται ἐπὶ προφανῶς ἡμαρτημένης ἑρμηνείας τῶν κειμένων. Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται ποίαν ἐμπορικὴν σπουδαιότητα ἐξηκολούθει ἔχουσα ἡ ἐν τῇ Ταυρικῇ χερσονήσῳ κειμένη πόλις τῆς Χερσῶνος, ἐπὶ τοῦ χώρου ὅπου νῦν ἐγείρεται ἡ Σεβαστούπολις. Ἡ πόλις αὕτη ἦτο ἑλληνική, ἀλλ' ἡ πέριξ αὐτῆς χώρα εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ χαζάρων, οἵτινες ὁτὲ μὲν ἀνεγνώριζον ὁτὲ δὲ ἀπέπτυον τὴν κυριαρχίαν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ μέχρι Θεοφίλου δὲν ἐστέλλετο αὐτόθι στρατηγὸς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ τὸ λεγόμενον θέμα τῆς Χερσῶνος διῳκεῖτο ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων τῆς πόλεως ταύτης ἀρχῶν, ἤτοι τοῦ καλουμένου π ρ ω τ ε ύ ο ν τ ο ς, καὶ τῶν ὀνομαζομένων π α τ έ ρ ω ν τ ῆ ς π ό λ ε ω ς. Περὶ τοὺς χρόνους ὅμως τούτους οἱ χαζάροι πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν ἐντεῦθεν τοῦ Τανάιδος ποταμοῦ οἰκούντων Πατζινακιτῶν ἔπεμψαν τῷ 833 πρὸς τὸν βασιλέα Θεόφιλον πρεσβείαν ἵνα παρακαλέσωσιν αὐτὸν νὰ κτίσῃ κατὰ

---

[1] Παρὰ τῶν βορείων δηλονότι βαρβάρων σκυθικῶν λαῶν.

τὸν Τάναϊν φρούριόν τι ἐπιτήδειον ν' ἀναχαιτίζῃ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν πολεμίων ἐκείνων. Καὶ ὁ βασιλεὺς Θεόφιλος ἔπεμψε τῷ ὄντι εἰς Χερσῶνα μετὰ πολλῶν χελανδίων καὶ τοῦ Κατεπάνω τῆς Παφλαγονίας ἕνα τῶν ἀνωτέρων τοῦ στρατοῦ ἀξιωματικῶν, ὅστις ἀναπλεύσας τὸν Τάναϊν κατεσκεύασεν εἰς χῶρον ἐπίκαιρον τὸ ἀναγκαῖον φρούριον, ὅπερ ὠνομάσθη κατὰ τὴν γλῶσσαν τῶν χαζάρων Σάρκελ, ἤτοι λευκὸν οἴκημα, καὶ κατελήφθη ὑπὸ φρουρᾶς 300 χαζάρων. Ἐπιστρέψας δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν παρετήρησεν εἰς τὸν βασιλέα ὅτι, ἐὰν θέλῃ νὰ καταστήσῃ πραγματικὴν τὴν ἐν τῇ Ταυρικῇ χερσονήσῳ κυριαρχίαν αὐτοῦ, δέον νὰ πέμψῃ εἰς Χερσῶνα στρατηγὸν ἴδιον, καὶ οὐχὶ ν' ἀναθέτῃ τὴν διοίκησιν τοῦ θέματος εἰς τὰς ἀσθενεῖς καὶ πολλάκις ἰδιοτελεῖς χεῖρας τοῦ πρωτεύοντος καὶ τῶν πατέρων τῆς πόλεως. Ἡ πρότασις ἐγένετο δεκτὴ καὶ πρῶτος στρατηγὸς ἐστάλη αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ἀνώτερος ἀξιωματικός. Ἔκτοτε δὲ ἐπεκράτησε νὰ πέμπεται τακτικῶς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως στρατηγὸς εἰς τὸ θέμα Χερσῶνος, ὅπως καὶ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα θέματα τοῦ κράτους. Ὁ ἀνώτερος ἐκεῖνος ἀξιωματικὸς τοῦ στρατοῦ ὠνομάζετο μὲν Πετρωνᾶς ἀλλὰ δὲν ἦτο ὁ ἀδελφὸς τῆς βασιλίσσης Πετρωνᾶς. Ὁ Κεδρηνὸς ἱστορῶν τὸ γεγονὸς τοῦτο λέγει ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀπέστειλεν εἰς Χερσῶνα Πετρωνᾶν τινα, ὅπερ δὲν ἤθελεν εἴπει, ἂν ἐπρόκειτο περὶ τοῦ κάλλιστα γνωστοῦ ἀδελφοῦ τῆς βασιλίσσης. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος καὶ ὁ ἐκ διαταγῆς αὐτοῦ συγγράψας τὴν μετὰ Θεοφάνην χρονογραφίαν, πραγματευόμενοι ἀμφότεροι περὶ αὐτοῦ τοῦ γεγονότος, λέγουσιν ὅτι ὁ βασιλεὺς ἔστειλεν εἰς Χερσῶνα Πετρωνᾶν τὸν Καματερόν, ὥστε οὐδεμίαν καταλείπουσιν ἀμφιβολίαν ὅτι ἄλλος ἦτο ὁ Πετρωνᾶς οὗτος καὶ ἄλλος ὁ τῆς βασιλίσσης ἀδελφός. Ἐν τούτοις ὁ Σλόσσερ, μὴ προσέξας εἰς τὴν διαφορὰν αὐτὴν καὶ προχείρως παρασυρθεὶς ἐκ τῆς ταυτότητος τοῦ κυρίου ὀνόματος, προσέθηκεν εἰς τὸ ἀτόπημα τῆς ὑπερβολικῆς τιμωρίας τὸ ἔτι μεγαλύτερον ἀτόπημα τοῦ διορισμοῦ τοῦ Πετρωνᾶ εἰς ἓν τῶν ἀνωτέρων ἀξιωμάτων τοῦ κράτους. Ἐπὶ Θεοφίλου ὁ Πετρωνᾶς ὁ τῆς βασιλίσσης ἀδελφὸς οὐδὲν φαίνεται πλέον λαβὼν ἀξίωμα, ἐπανῆλθε δὲ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἐπὶ τῆς ἀθλίας κυβερνήσεως τοῦ Μιχαὴλ Γ'. Ἀλλ' ἀρκοῦσι ταῦτα ἵνα χαρακτηρίσωσι τὸν Θεόφιλον· *φύσις ὀξεῖα καὶ ἐξουσία ἀπόλυτος ἀνέδειξαν αὐτὸν πολλάκις ἀντάξιον τῶν τῆς Ἀσίας δεσποτῶν μᾶλλον ἢ τῶν τῆς Εὐρώπης βασιλέων*· ἀλλὰ τυχὼν ἀνατροφῆς δεξιᾶς καὶ προϊστάμενος κράτους εὐνομουμένου ὁ δεσπότης οὗτος ὑπῆρξεν ἄνθρωπος χρηστός, λόγιος, φιλόκαλος καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀληθῶς δίκαιος. Καιρὸς δὲ εἶναι νὰ ἱστορήσωμεν τὰ ποικίλα τῆς βασιλείας αὐτοῦ γεγονότα.

Σφραγὶς στρατηγοῦ τοῦ θέματος τῆς Χερσῶνος
(Ἐπιγραφὴ συγκεκομμένη «Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Νικηφόρῳ πρωτοσπαθαρίῳ στρατηγῷ Χερσῶνος τῷ Κασσιτερᾷ»)

Ἡ πρώτη ὑπόθεσις εἰς ἣν ἐνησχολήθη ἦτο ἡ κατάπαυσις τῆς ἀναρχίας ἥτις ἐπεκράτησεν ἐπὶ τοῦ πατρός του ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων. Ὁ Θεόφιλος δὲν εἶχε τὴν θρησκευτικὴν ἀδιαφορίαν ἢ μᾶλλον ἀπιστίαν τοῦ Μιχαὴλ Β', πολλοῦ γε δεῖ. Ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρός του δὲν ἠδύνατο νὰ πρεσβεύῃ τίποτε ἀπαθῶς· ὡς ἐκ τῆς ἀνατροφῆς δέ, ἧς ἐπεστάτησεν ὁ Ἰωάννης ὁ Γραμματικός, ἐπείθετο ὅτι ἡ σωτηρία τοῦ κράτους ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοῦ θριάμβου τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως. Ἐντεῦθεν καθίσταται δῆλον ὁποίαν ὁδὸν ἠκολούθησεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου· ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ ὡς πρὸς τοῦτο

ἐνέργειαι αὐτοῦ ἐγένοντο οὐχὶ συνεχῶς ἀλλ' ἐκ διαλειμμάτων καὶ συνδέονται στενώτερον μὲ τὰς τελευταίας τῆς ζωῆς του περιπετείας, ἵνα μὴ διακόψωμεν τὴν περὶ τοῦ θρησκευτικοῦ ζητήματος ἀφήγησιν ἡμῶν, προτάσσομεν τὰ λοιπὰ τῆς βασιλείας ταύτης συμβεβηκότα. Ὁ Θεόφιλος διεξήγαγε πολλοὺς πρὸς τοὺς μωαμεθανοὺς πολέμους, ἐξ ὧν περὶ τοὺς πρώτους δὲν θέλομεν ἐνδιατρίψει, τὸ μὲν διότι δὲν γνωρίζομεν αὐτοὺς ἀκριβῶς τὸ δὲ διότι δὲν μετέβαλον τὰ πρὸς ἀνατολὰς μεθόρια τοῦ κράτους. Ὁ βασιλεὺς ἐπεχείρησε τοὺς πολέμους τούτους ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῶν ἀδιακόπων ἐμφυλίων διενέξεων, ὑπὸ τῶν ὁποίων κατετρύχοντο οἱ μωαμεθανοὶ ἐν Ἀσίᾳ καὶ ὡς ἐκ τῶν ὁποίων εἷς τῶν ἡγεμόνων τοῦ Χορασᾶν κατέφυγε μετὰ 14.000 Περσῶν πρὸς αὐτόν, καὶ ἀποδεξάμενος τὸν χριστιανισμὸν καὶ μετονομασθεὶς Θεόφοβος διετέλεσε μὲν εἷς τῶν κυριωτάτων τοῦ Θεοφίλου στρατηγῶν ἔδωκε δὲ ἀφορμὴν εἰς τὰς πρώτας αὐτοῦ πρὸς τὸν καλίφην Ἀλ-Μαμοὺν ἐχθροπραξίας τῷ 830. Ἀλλὰ μετὰ τριῶν ἐτῶν ἀμφιρρόπους ἀγῶνας ὁ Θεόφιλος ἐνόμισε προτιμότερον νὰ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν καλίφην· τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ περὶ τὰ τέλη τοῦ 831 ἔπαθεν, ἕνεκα τῆς ὀξύτητος τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ ὅ,τι ὁ καλίφης εἶχε πάθει προηγουμένως ἕνεκα τῶν ἐμφυλίων διενέξεων· ἐστερήθη δηλαδὴ ἕνα τῶν κυριωτάτων ἡγεμόνων τοῦ στρατοῦ, τὸν ἀρμένιον Μανουήλ, ἐκεῖνον ὃν εἴδομεν ἔτι ἐπὶ Μιχαὴλ Α΄ διατελέσαντα εἰς τὰ ὕπατα τῶν ἀξιωμάτων καὶ ὅστις συκοφαντηθεὶς νῦν ὅτι ἐπιβουλεύει τὸν Θεόφιλον ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ πρὸς τοὺς μωαμεθανούς, συνεπαγόμενος ἀξιόλογον στρατιωτικὴν μοῖραν ἀνδρῶν ὅλως εἰς αὐτὸν ἀφωσιωμένων. Ἡ πρεσβεία ἣν τότε ἔπεμψεν ὁ Θεόφιλος πρὸς τὸν καλίφην εἶναι πολὺ ἀκριβέστερον γνωστὴ εἰς ἡμᾶς ἢ οἱ προηγηθέντες αὐτῆς πόλεμοι· εἶναι δὲ τφόντι περιεργοτάτη ὡς καταδεικνύουσα τὸν χαρακτῆρα τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Ἡ πρεσβεία αὕτη ἀνετέθη εἰς τὸν Ἰωάννην τὸν Γραμματικόν, ὄντα ἔτι σύγκελλον τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου. Καὶ εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι αἱ διπλωματικαὶ διαπραγματεύσεις διεξήγοντο τότε συνήθως ὑπὸ ἱερωμένων. Ἐν τῇ Δύσει τὸ τοιοῦτον ἠμπορεῖ νὰ ἐξηγηθῇ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκ τοῦ ὅτι ἐκεῖ ἡ παιδεία πᾶσα εἶχε περιορισθῇ εἰς μόνον τὸν κλῆρον, παρ' ἡμῖν ὅμως ὁ λόγος οὗτος δὲν ὑπῆρχεν. Ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει ἡ δημοσία ὑπηρεσία, πολιτική, δικαστική, οἰκονομικὴ καὶ στρατιωτική, ἔβριθεν ἀνδρῶν λογίων, ὥστε ἡ εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα ἀνάμιξις τοῦ κλήρου οὐδὲν ἄλλο μαρτυρεῖ εἰμὴ ὅτι ὁ διαχωρισμὸς τῆς πνευματικῆς ἀπὸ τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας δὲν ὑπῆρχε κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου τοσοῦτον ὁριστικῶς διαγεγραμμένος ὅσον εἶναι τὴν σήμερον. Ἐντεῦθεν δὲ πάλιν συνάγεται ὅτι ἡ πολλάκις γενομένη κατὰ τῆς ἡμετέρας μεσαιωνικῆς βασιλείας κατηγορία ἕνεκα τῆς ἐπεμβάσεως αὐτῆς εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα δὲν εἶναι εὔλογος, παρεκτὸς τῶν ἄλλων καὶ διὰ τοῦτο ὅτι, ἂν ἡ πολιτεία ἀνεμιγνύετο εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά, ἡ ἐκκλησία ἀνεμιγνύετο οὐδὲν ἧττον εἰς τὰ πολιτικά. Ἵνα δὲ περιορισθῶμεν εἰς τὴν σύγχυσιν ἥτις ἐπεκράτει περὶ μόνα τὰ πρόσωπα, ἀρκεῖ ν' ἀναφέρωμεν ὅτι, ἂν πολλάκις λαϊκοὶ ἀνεδείχθησαν διὰ μιᾶς πατριάρχαι, πολλάκις ὡσαύτως ἱερωμένοι ἀνέλαβον ἐπισήμους πολιτικὰς ὑπηρεσίας.

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ βασιλεὺς Θεόφιλος δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ δεξιώτερον ἀντιπρόσωπον, καθότι ὁ Ἰωάννης ὁ Γραμματικός, πλὴν τῆς συνέσεως καὶ τῆς περὶ τὰ πράγματα ἐξαιρέτου δεξιότητος, ἐγίνωσκεν ἄριστα τὴν ἀραβικὴν καὶ προσέτι ἕνεκα τῆς περὶ τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας ἐμπειρίας ἦτο προσφορώτατος νὰ προξενήσῃ βαθεῖαν ἐντύπωσιν εἰς τὸν καλίφην Μαμούν, ὅστις, ὅπως καὶ ὁ μετ' ὀλίγον διαδεξάμενος αὐτὸν Μοτασσέμ, ἐπεδείξατο ἰδιάζουσαν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν εὔνοιαν. Ὁ Θεόφιλος ἐφιλοτιμήθη νὰ ἐνισχύσῃ πάντα ταῦτα τὰ προτερήματα, περιβαλὼν τὴν πρεσβείαν ταύ-

την καὶ διὰ μεγαλοπρεπείας ἐπιτηδείας νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν μέγαν δυνάστην τοῦ μωαμεθανικοῦ κράτους· διότι ἐκτὸς τῶν πολυτελῶν καὶ πολυαρίθμων δώρων ὅσα ἔδωκεν εἰς τὸν ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ ἵνα προσφέρῃ εἰς τὸν Μαμοὺν καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν μεγιστᾶνας καὶ αὐλικούς, ἐπεχορήγησεν εἰς αὐτὸν καὶ τέσσαρα χρυσίου κεντηνάρια, ἤτοι 430.000 περίπου δραχμῶν. Ὑπάρχει μάλιστα κείμενόν τι καθ' τὰ κεντηνάρια ἀναβιβάζονται εἰς 30, ὅπερ ὅμως φαίνεται ἐντελῶς ἀπίθανον. Ὁ Ἰωάννης ὁ Γραμματικὸς ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐν ἔαρι τοῦ 831. Ἅμα φθάσας εἰς τὰ σύνορα τῆς Συρίας εὗρεν αὐτόθι ἐπιτρόπους τοῦ καλίφου ἀποσταλέντας εἰς προϋπάντησιν αὐτοῦ καὶ ἐρωτήσαντας πῶς ἔχει ὁ βασιλεύς. Τὰ δῶρα τὰ ὁποῖα πρὸς τούτοις προσήνεγκε καὶ ἡ δαψίλεια μεθ' ἧς ἔσπειρε τὸ χρυσίον, ἄμμου δίκην, ὡς λέγει ἡ ἐκ προστάγματος τοῦ Πορφυρογεννήτου συνταχθεῖσα χρονογραφία, περιεποίησαν ἀμέσως αὐτῷ τὴν εὔνοιαν τῶν ἀνέκαθεν πολλὴν εἰς τοιαῦτα ἀξίαν ἀποδιδόντων μωαμεθανῶν. Ἐπισήμου δὲ τυχὼν δεξιώσεως καθ' ὅλην τὴν ὁδοιπορίαν εἰσῆλθε πανηγυρικῶς εἰς Βαγδάτιον, παρέστη ἐνώπιον τοῦ καλίφου, ἀπήγγειλε τοὺς παρὰ βασιλέως λόγους καὶ ἀπῆλθεν ἐν παρατάξει εἰς τὸ προσδιορισθὲν δι' αὐτὸν κατάλυμα. Πρὶν ἢ ἐπιχειρήσῃ τὰς κυρίας διαπραγματεύσεις, ὁ πρέσβυς ἠθέλησε νὰ προσοικειωθῇ μέν τι μᾶλλον τοὺς περὶ τὸν καλίφην μεγιστᾶνας ν' ἀξιωθῇ δὲ τῆς προσωπικῆς εὐνοίας τοῦ ὑπερτάτου ἄρχοντος. Ἡ μεγαλοπρέπεια ἣν ἐπεδείξατο καθ' ὅλην τὴν διατριβήν του εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ ἀραβικοῦ κόσμου συνετέλεσεν εἰς τοῦτο οὐκ ὀλίγον. Καὶ ἐπετηδεύθη εἰς τὸ μέρος αὐτὸ τῆς διαγωγῆς ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε τὴν σήμερον ὁ τρόπος αὐτοῦ ἤθελε νομισθῇ μειρακιώδης, ἀλλὰ τότε ἦτο πρόσφορος εἰς τοὺς ἀνθρώπους πρὸς οὓς εἶχε νὰ πολιτευθῇ. Οὐδεὶς τῶν πρὸς αὐτὸν φοιτώντων ἐφ' οἱᾳδήποτε αἰτίᾳ μεγάλῃ ἢ μικρᾷ ἀπήρχετο χωρὶς νὰ λάβῃ σκεῦος ἀργυροῦν χρυσίου πλῆρες. Λέγουσι δὲ ὅτι συνεστιώμενός ποτε μετὰ πολλῶν ἐκ τῶν μεγιστάνων διέταξε τοὺς ὑπηρέτας νὰ φέρωσι τὴν λεκάνην εἰς ἣν ἐσυνήθιζε νὰ πλύνῃ τὰς χεῖρας· ἡ λεκάνη αὐτη, ἥτις εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν ὠνομάζετο χερνιβόξεστον, ἦτο χρυσῆ καὶ διὰ πολυτίμων λίθων κεκοσμημένη. Οἱ συνεστιώμενοι Ἄραβες εἶχον ἰδεῖ αὐτὴν πολλάκις καὶ εἶχον θαυμάσει τὸ κάλλος καὶ τὴν πολυτέλειαν τοῦ σκεύους. Ἀλλ' αἴφνης ὁ ὑπηρέτης ἐπανελθὼν ἀνήγγειλεν ὅτι ἀπωλέσθη. Πολὺς τότε θόρυβος ἐγένετο παρὰ τοῖς ξένοις καὶ κίνησις ἵνα εὑρεθῇ τὸ κλαπέν· ὁ δὲ πρέσβυς παρεκάλεσε νὰ παύσῃ ἡ ταραχὴ καὶ διέταξε νὰ φέρωσιν ἕτερον σκεῦος ἐπίσης λαμπρόν, προσθεὶς ὅτι πρέπει τελευταῖον νὰ μεταχειρισθῇ καὶ τοῦτο. Τὸ παραδοξότερον εἶναι ὅτι, ἂν πιστεύσωμεν τοὺς χρονογράφους, ὁ Ἰωάννης ὁ Γραμματικὸς εἶχεν αὐτὸς παραγγείλει τοὺς ὑπηρέτας νὰ ἐξαφανίσωσι τὸ ἓν τῶν χερνιβοξέστων, διὰ νὰ παραστήσῃ τὴν κωμῳδίαν ταύτην, ἥτις πολὺν οὐχ ἧττον ἐπροξένησε κρότον καὶ βαθεῖαν ἐντύπωσιν εἰς ὅλον τὸ Βαγδάτιον. Ἄλλοτε πάλιν ὁ Μαμούν, ὅστις ἀντιφιλοτιμούμενος εἶχε πέμψει πρὸς αὐτὸν ἄπειρα δῶρα, διέταξε πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ σταλῶσιν εἰς τὸν πρέσβυν ἑκατὸν ἄνδρες ἐκ τῶν χριστιανῶν αἰχμαλώτων, τοὺς ὁποίους ἐφρόντισε καὶ νὰ ἐνδύσῃ εὐπρεπῶς. Ὁ Ἰωάννης ὁ Γραμματικὸς ἔσπευσε νά τον εὐχαριστήσῃ, ἀλλὰ δὲν ἐδέχθη τὴν δωρεὰν μέχρις οὗ πέμψας εἰς Κωνσταντινούπολιν προσήγαγεν ἰσαρίθμους μωαμεθανοὺς τοὺς ὁποίους εἰς ἀντάλλαγμα τῶν ὁμοδόξων παρέδωκε τῷ μονάρχῃ τῶν Ἀράβων. Δὲν περιωρίζετο δὲ εἰς μόνας τὰς ἐπιδείξεις ταύτας, δὲν ὠφελεῖτο μόνον ἐκ τούτου, ὅτι οἱ ἰσχυροὶ δυνάσται τῆς Ἀσίας ἀπεθαύμαζον πάντοτε τὴν ἀφιλοκέρδειαν, τὴν μεγαλοδωρίαν καὶ αὐτὴν τὴν ἀσωτίαν, ὠφελεῖτο καὶ ἀπὸ τὸ φιλόμουσον καὶ φιλότεχνον τῶν νεοφύτων ἐκείνων τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ μάλιστα τοῦ μεγάλου κυριάρχου παρ' ᾧ ἐξεπροσώπει τὸν βασιλέα τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Ὅθεν οὐδεμίαν παρημέλει εὐκαι-

ρίαν ἵνα καταπλήξῃ τοὺς ἀνθρώπους αὐτούς, ὁμιλῶν εὐκόλως περὶ τῶν σπουδαιοτέρων ζητημάτων καὶ ἰδίως περὶ τῶν φιλοσοφικῶν καὶ μαθηματικῶν, τῶν τοσοῦτον εἰς τὸν καλίφην Μαμοὺν περισπουδάστων. Ὁ Μαμοὺν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον δελεαζόμενος ἤρχισε νὰ μεταχειρίζεται τὸν πρέσβυν ἐπὶ τὸ οἰκειότερον, νά τον μετακαλῇ συνεχῶς, νὰ ἐπισκέπτεται μετ' αὐτοῦ ἅπαντα τὰ καταστήματα τοῦ Βαγδατίου, νά τον συμβουλεύεται περὶ τῶν ἀπαιτουμένων βελτιώσεων καὶ νὰ πείθεται περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ περιέλθῃ εἰς εἰρηνικωτέρας σχέσεις πρὸς τὸ κράτος ἐκεῖνο, τοῦ ὁποίου καὶ μόνου ἠδύνατο νὰ ζηλεύσῃ τὴν περὶ τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας ὑπεροχήν.

Ἐν τῷ μέσῳ ὅμως τοσοῦτον εὐμενῶν περιστάσεων πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ἀποστολῆς ἐκείνης ὁ Μαμοὺν ἀπεβίωσε κατὰ Ἰούλιον τοῦ 833. Ὁ Ἰωάννης ὁ Γραμματικὸς παρέμειν εν ἔτι ἐπὶ ἕνα μῆνα παρὰ τῷ διαδόχῳ αὐτοῦ Μοτασσέμ, ἀλλ' ἕνεκα τῶν ποικίλων περισπασμῶν τοῦ νέου ἡγεμόνος ἐνόησεν ὅτι ὁ καιρὸς δὲν ἦτο πρόσφορος πρὸς συνομολόγησιν συνθήκης· ὅθεν μεγαλοπρεπῶς παραπεμφθεὶς ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἡ πρεσβεία ὅμως αὕτη δὲν ἀπέβη ἐντελῶς ἀτελέσφορος. Μία τῶν ἐντολῶν αὐτῆς ἦτο νὰ ἐπιτύχῃ τὴν εἰς τὰ ἴδια ἐπάνοδον τοῦ ἀρμενίου Μανουήλ. Ὁ Θεόφιλος εἶχεν ἐννοήσει τὸ λάθος τὸ ὁποῖον ἔπραξε νὰ δώσῃ ὦτα ἀκροάσεως εἰς ἀνυποστάτους κατ' αὐτοῦ κατηγορίας· λάθος διπλοῦν, διότι οὐ μόνον ἐστερήθη ἐξ αὐτοῦ ἑνὸς τῶν ἀρίστων στρατηγῶν, καὶ ἴσως τοῦ ἐμπειροτάτου, ἀλλ' ἐμάνθανεν ὅτι ἐκ τῆς ἐμπειρίας ταύτης ὠφελοῦντο πολυειδῶς οἱ πολέμιοι. Ὅθεν καθ' ἣν ἔλαβε παραγγελίαν ὁ Ἰωάννης ὁ Γραμματικὸς κατώρθωσε νὰ πείσῃ τὸν Μανουὴλ εἰς τὸ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ὁ ἀδικηθεὶς ἐκεῖνος στρατηγὸς ἠξιώθη τῶν μεγίστων τιμῶν καὶ προσήνεγκεν ἀξιολόγους εἰς τὸν βασιλέα καὶ εἰς τὴν πολιτείαν ὑπηρεσίας. Πλὴν τούτου δέ, εἰ καὶ μὴ συνομολογηθείσης ὁριστικῆς συνθήκης, ἐπεκράτησεν ὅμως ἐπὶ τριετίαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ πραγματικὴ εἰρήνη, εἰς ἥν, παρεκτὸς τῶν ἐσωτερικῶν περισπασμῶν τῆς μωαμεθανικῆς χώρας, συνετέλεσε προδήλως καὶ ἡ πολύκροτος ἐκείνη πρεσβεία καὶ ἀπὸ τῆς ὁποίας ὠφελήθη ἤδη ὁ Θεόφιλος ἵνα πράξῃ πολλὰ πρὸς ἐπίδοσιν τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης.

Εἴπομεν ἤδη ὅτι αὐτός τε καὶ ἔτι μᾶλλον ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ Ἰωάννης ὁ Γραμματικὸς εἶχον οὐ μικρὰν περὶ ταῦτα πάντα ἐμπειρίαν· ἀλλὰ καὶ τρίτος ἀναφαίνεται αὐτῶν συνεργός, ὁ φιλόσοφος καὶ μαθηματικὸς Λέων, περὶ οὗ πολλὰ θαυμάσια διηγοῦνται οἱ χρονογράφοι. Καὶ εἶναι μὲν τὰ διηγημάτια ταῦτα ἀπίθανα περὶ τὰ καθέστατα οὐχὶ ὅμως καὶ ὅλως ἀνυπόστατα· ὅθεν θέλομεν μνημονεύσει αὐτῶν τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ σπανίως κατὰ δυστυχίαν ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ ἐξαιρέτου τινὸς παιδείας, καὶ μάλιστα περὶ παιδείας ὁπωσοῦν πρακτικῆς. Ὁ Λέων ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ σπουδάσας αὐτόθι τὰ γραμματικὰ καὶ τὰ ποιητικὰ ἐπορεύθη ἔπειτα εἰς Ἄνδρον ἵνα ἀκροασθῇ τῶν περὶ φιλοσοφίας καὶ ρητορικῆς καὶ μαθηματικῆς παραδόσεων ὀνομαστοῦ τῆς νήσου ἐκείνης διδασκάλου, Μιχαὴλ τοῦ Ψελλοῦ. Ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη τοῦ ἀνδρὸς τούτου δὲν ἤρκεσε νὰ κορέσῃ τὴν φιλομάθειαν τοῦ Λέοντος, ὅστις, ἀφοῦ ἔμαθε παρ' αὐτοῦ ὅσα ἠδύνατο νὰ μάθῃ, περιῆλθε τὰ μοναστήρια ἀνερευνῶν τὰς βιβλιοθήκας αὐτῶν καὶ ἀντιγράφων τὰ χρησιμώτερα τῶν βιβλίων. Ἐντεῦθεν γενόμενος ὁ ἐπιτηδειότατος ἴσως τοῦ αἰῶνος ἐκείνου γεωμέτρης καὶ ἀστρονόμος ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἵδρυσεν αὐτόθι σχολήν, ἥτις ἀπέβη μετ' ὀλίγον περιώνυμος καὶ εἵλκυσε πλῆθος πολὺ νέων ἀκροατῶν. Τούτων τῶν νέων εἷς ᾐχμαλωτεύθη ὑπὸ τῶν μωαμεθανῶν, ὅτε ὁ καλίφης Μαμοὺν ἐπεχείρησε μικρὸν πρὶν ἀποθάνῃ τὸ μέγα ἔργον

ὅπερ εἰς τοὺ. νεωτάτους χρόνους ἀκριβῶς ἐξετελέσθη, τὸν προσδιορισμὸν τῆς περιφερείας τῆς γῆς διὰ τῆς καταμετρήσεως μιᾶς μοίρας τοῦ ἰσημερινοῦ καὶ ἐπὶ τούτῳ ἠθέλησε νὰ μεταχειρισθῇ πρὸς τοῖς ἄλλοις τοὺς περὶ τὰ μαθηματικὰ ἐμπειροτέρους τῶν παρ' αὐτῷ αἰχμαλώτων, ἐν οἷς καὶ τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος νέον. Ἡ ἐπιστήμη τοῦ Ἕλληνος τούτου ἐπροξένησε πολλὴν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς μωαμεθανοὺς γεωμέτρας, οἵτινες ἐρωτήσαντες αὐτὸν ποῦ ἐδιδάχθη ἐπληροφορήθησαν ὅτι ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Λέοντος. Ταῦτα ἀκούσας ὁ καλίφης ἔπεμψεν ἀμέσως ἐπιστολὴν πρὸς τὸν σοφὸν διδάσκαλον προσκαλῶν αὐτὸν παρ' ἑαυτῷ καὶ πλείστας ὑποσχόμενος δωρεὰς καὶ τιμάς· ἔδωκε δὲ ἐπιστολὴν εἰς τὸν νέον, πρὸς ὃν ὡσαύτως ὑπέσχετο πολλὰς ἀμοιβάς, ἂν καταπείσῃ τὸν Λέοντα νὰ ἔλθῃ, καὶ ἀπήτησε καὶ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι αὐτὸς τοὐλάχιστον θέλει ἐπιστρέψει εἰς Βαγδάτιον. Ὁ Λέων, πρὶν ἀποφασίσῃ τι, ἀνήγγειλε τὸ πρᾶγμα διὰ τοῦ λογοθέτου τοῦ δρόμου Θεοκτίστου εἰς τὸν βασιλέα, ὅστις ἀντιφιλοτιμούμενος πρὸς τὸν καλίφην δὲν ἠθέλησε νὰ στερηθῇ ἡ πρωτεύουσα αὐτοῦ τηλικούτου ἀνδρὸς καὶ περιποιηθεὶς αὐτὸν καὶ πλουτίσας ὥρισεν εὐρυχωρότερον διδασκαλίας τόπον, τὸν ναὸν τῶν Τεσσαράκοντα καλλινίκων μαρτύρων. Οἱ χρονογράφοι βεβαιοῦσιν ὅτι τότε κατὰ πρῶτον ὁ Θεόφιλος ἐγνώρισε τὸν Λέοντα, ἀλλὰ τοῦτο φαίνεται παντάπασιν ἀπίθανον, διότι ὁ Λέων, ὢν πρῶτος ἐξάδελφος τοῦ Ἰωάννου τοῦ Γραμματικοῦ, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἶναι καὶ πρότερον ὅλως ἄγνωστος εἰς τὸν βασιλέα. Ὁ καλίφης μαθὼν ὅτι ὁ Λέων δὲν συγκατατίθεται νὰ καταλίπῃ τὴν πατρίδα αὐτοῦ, καθυπέβαλεν αὐτῷ ἀπορίας τινὰς ζητημάτων γεωμετρικῶν καὶ ἀστρονομικῶν καὶ παρεκάλεσε νὰ λύσῃ αὐτὰς καὶ διευκρινήσῃ. Ὁ δὲ οὐ μόνον τὰ ζητήματα ἔλυσεν ἀλλά, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν τότε σύγχυσιν τῆς καθαρᾶς ἐπιστήμης μετὰ τῆς ἀστρολογικῆς νοθείας, προσέθηκε καί τινα σημεῖα προγνωστικὰ τῶν μελλόντων. Τότε ὁ καλίφης, ποθήσας ἔτι μᾶλλον νὰ γνωρίσῃ τὸν ἄνδρα, ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν τὸν Θεόφιλον πρεσβείαν, ἵνα ἐξαιτηθῇ τὴν εἰς Βαγδάτιον ἀποστολὴν τοῦ Λέοντος, ὑποσχόμενος ἀντὶ τούτου τὴν συνομολόγησιν εἰρήνης μακρᾶς καὶ τὴν καταβολὴν ὑπερόγκου χρηματικοῦ ποσοῦ. Ἐννοεῖται ὅτι ταῦτα πάντα ἀδύνατον νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς ἀληθῆ, ἐνδέχεται ὅμως νὰ ἔχωσιν ἀρχήν τινα ὑποστάσεως καὶ τούτου τεθέντος ὑπῆρξαν ἴσως ἡ κυρία ἀφορμὴ τῆς προαναφερθείσης ἐκτάκτου πρεσβείας τοῦ Ἰωάννου τοῦ Γραμματικοῦ. Κατὰ τοὺς χρονογράφους ὁ Θεόφιλος δὲν ἠθέλησε καὶ αὖθις νὰ παραδώσῃ εἰς τοὺς ἀλλοφύλους τὸ ἐγκαλλώπισμα τοῦτο τῆς βασιλείας αὐτοῦ καὶ ἀπεποιήθη εὐσχήμως τὴν αἴτησιν τοῦ καλίφου. Τὸ δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι βραδύτερον ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ Ἰωάννου τοῦ Γραμματικοῦ ὁ Λέων ἐχειροτονήθη ἀρχιερεὺς Θεσσαλονίκης καὶ ἐτιμήθη πλεῖστον ὑπὸ τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ διά τε τὴν σοφίαν καὶ τὴν ἄλλην ἀρετήν. Συνέβη τότε ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Θεσσαλονίκης ἀφορία τοιαύτη ὥστε οἱ κάτοικοι περιῆλθον εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμηχανίαν καὶ πολλοὶ ἡτοιμάζοντο ν' ἀποδημήσωσιν. Ὁ Λέων παραμυθήσας αὐτοὺς ἐβεβαίωσεν ὅτι τὸ κακὸν δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι εἰμὴ πρόσκαιρον καὶ προέτρεψε νὰ μὴ ἐγκαταλείψωσι τὰς γεωργικὰς ἐργασίας, διότι ἀφεύκτως μετὰ τὴν ἀκαρπίαν θέλει ἐπέλθει εὐφορία, μέλλουσα ν' ἀποζημιώσῃ αὐτοὺς διὰ τὰ παρελθόντα παθήματα, ὅπερ συνέβη τῷ ὄντι καὶ ἔτι μᾶλλον ηὔξησε τὴν πρὸς τὸν ἀγαθὸν ποιμενάρχην εὐλάβειαν τῶν Θεσσαλονικέων. Ταῦτα φημίζονται περὶ τοῦ ἀνδρός, ὅστις ὢν ἔτι λαϊκὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει προσελήφθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Γραμματικοῦ ὡς συνεργάτης περὶ τὴν κατασκευὴν πολλῶν χρησίμων καὶ ἄλλων ἁπλῶς πολυτελῶν ἔργων, τὰ ὁποῖα ηὔξησαν τὴν ἀσφάλειαν, τὴν εὐπρέπειαν καὶ τὴν λαμπρότητα τῆς βασιλευούσης. Ὁ Θεόφιλος ὕψωσε τότε καὶ ἐκάλλυνε τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἄβατα ποιήσας αὐτὰ τοῖς ἐχθροῖς καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον τὸ

ὄνομα αὐτοῦ ἐγγεγραμμένον ἐπὶ τῶν τειχῶν τούτων ἀνεμίμνησκεν εἰς μὲν τοὺς κατοίκους τὸν σωτῆρα αὐτῶν εἰς δὲ τοὺς πολεμίους τὸν αἴτιον τῆς ἀποτυχίας. Μετέβαλεν εἰς νοσοκομεῖον πολυτελὲς οἴκημα μέγα, τὸ ὁποῖον πρότερον ἐχρησίμευεν ὡς κατάλυμα γυναικῶν αἵτινες οὐκ οἴδασι σωφρονεῖν καὶ διὰ πλουσίων δωρεῶν προικίσας τὸ εὐεργετικὸν τοῦτο κατάστημα, μετωνόμασε τὰ Θεοφίλου. Ἡ ἐπιτηδειότης καὶ ἡ τόλμη τῶν τεχνιτῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀποδεικνύεται πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν λέγεται ὅτι ἐπεσκευάσθη ὁ ἐν Αἰγύπτῳ ἔφιππος ἀνδριὰς τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Τὸ ἐξ ἐπιχρύσου χαλκοῦ κατεσκευασμένον τοῦτο τεχνούργημα ἵστατο ἐπὶ στήλης ὑψηλῆς, καταιγὶς δὲ κατέβαλέ ποτε τὸν χρυσοῦν λόφον τῆς περικεφαλαίας τοῦ ἀνδριάντος, ἤ, καθὼς λέγουσιν οἱ χρονογράφοι, τὴν χρυσῆν τοῦφαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ὅθεν παρεσκευάζετο ἤδη ἰκρίωμα μέγα ἵνα φθάσῃ μέχρι τῆς κορυφῆς ταύτης, ὅτε σκαλωτὴς τεχνίτης ἀνελθὼν εἰς τὴν στέγην τοῦ παρακειμένου ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ἀφῆκεν ἐκεῖθεν βέλος μετὰ σχοινίου εἰς τὸν χάλκινον ἀνδριάντα, καί, παγέντος ἀσφαλῶς τοῦ βέλους ἐπ' αὐτοῦ, διαδραμὼν διὰ τοῦ σχοινίου, προσήρμοσε τὴν τοῦφαν, μέγα θάμβος προξενήσας τοῖς παρισταμένοις καὶ δαψιλῶς ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου εὐεργετηθείς.

Ἐκ τῶν πολυαρίθμων πολυτελῶν οἰκοδομημάτων ὅσα ἤγειρεν ὁ Θεόφιλος ἄξια μνήμης εἶναι μάλιστα τὰ λεγόμενα ἀνάκτορα τοῦ Βρύου, τὰ κατὰ μίμησιν τῶν ἐν Βαγδατίῳ λαμπρῶν παλατίων κατασκευασθέντα ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος Ἰωάννου Πατρικίου, ὅστις εἶχε καὶ τὸ τοῦ πατρικίου ἀξίωμα. Ἐπεκόσμησαν δὲ τὰ ἀνάκτορα ταῦτα παράδεισοι θαυμαστοὶ καὶ πέντε ἐκκλησίαι, ἐξ ὧν μία ἰδίως μεγαλοπρεπεστάτη. Ἡ εἰς τὸ προαύλιον τῶν ἀνακτόρων αὐτῶν καλλιτεχνηθεῖσα αὕτη ἐκκλησία ὠνομάζετο τρίκογχος ἐκ τοῦ σχήματος· διότι τρεῖς κόγχαι, ἤτοι θόλοι, μετεωρίζοντο ἐπ' αὐτῆς. Οἱ θόλοι ἦσαν περίχρυσοι καὶ ἐστηρίζοντο ἐπὶ κιόνων ἐκ θετταλικοῦ, τοῦ καὶ πρασίνου λίθου, τοὺς τοίχους ἐπεκόσμουν ποικίλα μάρμαρα, ἐκ δὲ τῶν τριῶν πυλῶν ἡ μὲν μέση ἦτο κατεσκευασμένη ἐξ ἀργύρου αἱ δὲ ἑκατέρωθεν ταύτης ἐκ γεγανωμένου χαλκοῦ. Ἀντικρὺ τῆς ἐκκλησίας ταύτης ὑψοῦτο ὁ περίστυλος ὁ καλούμενος Σίγμα, ἀπὸ τῆς πρὸς τὸ στοιχεῖον ὁμοιότητος, ἐρειδόμενος δὲ ἐπὶ πεντεκαίδεκα κιόνων λίθου φρυγίου, τὴν αὐτὴν δὲ φέρων εἰς τοὺς τοίχους ἐπανθοῦσαν ὡραιότητα οἵαν καὶ τὸ τρίκογχον. Εἰς τὸ Σίγμα ἦτο προσηρτημένον οἰκοδόμημά τι τετράσερον, ὡς λέγουσιν οἱ χρονογράφοι, μᾶλλον δὲ τετράσειρον, τὸ ὁποῖον ὠνομάζετο μυστήριον· διότι ἦτο οὕτω κατεσκευασμένον ὥστε, ἐὰν ἱστάμενός τις εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἢ τὴν δυτικὴν αὐτοῦ ἄκραν ἤθελε πλησιάσει εἰς τὸν τοῖχον καὶ ψιθυρίσει ὁσονδήποτε ταπεινὴ καὶ ἂν ἦτο ἡ φωνή του, ὁ λόγος του ἠκούετο ὑπὸ τοῦ κατὰ τὴν ἀντίθετον ἄκραν ἐπιθέντος τὸ οὖς εἰς τὸν τοῖχον. Πρὸ τοῦ Σίγμα ὑπῆρχε πλατεῖα, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁποίας ὑψοῦτο κρήνη, ἔχουσα διάχρυσον μὲν στροβίλιον φιάλην δὲ ἤτοι δεξαμενὴν χαλκῆν, ἧς τὸ χεῖλος ἦν ἐξ ἀργύρου ἐστεμμένον. Ἐν καιρῷ τῶν ὀπωρῶν ἡ φιάλη αὕτη ἐπληροῦτο ἀντὶ ὕδατος ὑπὸ ὀπωρικῶν παντὸς εἴδους, τὰ ὁποῖα παρεδίδοντο εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ πλήθους. Ἡ πλατεῖα τότε μετεβάλλετο εἰς τόπον κοινῆς θυμηδίας καὶ διαχύσεως. Ἄπειροι συνέρρεον εἰς αὐτὴν ὀρχησταί, μῖμοι, μουσικοί. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐν χρυσῷ καὶ διαλίθῳ θρόνῳ, ὅστις ἵστατο ἐπὶ λαμπροῦ ἀμφιθεάτρου, ἐθεώρει ἀπὸ τοῦ ὕψους ἐκείνου τὴν δημοτελῆ πανήγυριν. Κάτω τοῦ θρόνου παρίστατο ἡ βασιλικὴ φρουρά, οἱ ἐν τέλει, οἱ δήμαρχοι, ἤτοι οἱ ἀρχηγοὶ τῶν φατριῶν τοῦ ἱπποδρομίου, ὁ δήμαρχος τῶν βενέτων καὶ ὁ δήμαρχος τῶν πρασίνων, αἱ δὲ λοιπαὶ βαθμίδες κατείχοντο ὑπὸ τοῦ πλήθους. Πέριξ τῆς πλατείας ἠγείροντο ἄπειρα πολυτελῆ καὶ κομψὰ κτίρια, τὰ ὁποῖα δύσκολον καὶ ἐπαχθὲς ἤθελεν εἶναι νὰ περιγρά-

ψωμεν ἐνταῦθα. Εἰς ἓν ἐξ αὐτῶν διεχειρίζετο ἡ δικαιοσύνη, προεδρεύοντος συνήθως αὐτοῦ τοῦ Θεοφίλου. Ἕτερον, καλούμενον ἄγνωστον πόθεν Ἔρως, ἐχρησίμευεν ὡς ὁπλοθήκη. Ἕτερον πάλιν ὠνομάζετο Πορφύρα· διότι ἐν ἀρχῇ τοῦ χειμῶνος ἡ δέσποινα καλοῦσα εἰς αὐτὸ τὰς ἀρχοντίσσας τῆς αὐλῆς διένεμεν εἰς αὐτὰς ἱμάτια πορφυρᾶ· καὶ οὕτω καθεξῆς.

Μὴ παραλείψωμεν ν' ἀναφέρωμεν μεταξὺ τῶν ἔργων τῆς τέχνης τὰ ὁποῖα τότε κατεσκευάσθησαν κατὰ τὰς ὁδηγίας ἰδίως τοῦ μαθηματικοῦ Λέοντος δύο υσᾶ καὶ διὰ πολυτίμων λίθων κεκοσμημένα μουσικὰ ὄργανα, ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἄχρι τοῦδε κατ' ἐξαίρεσιν ὀνομάζονται ὄ ρ γ α ν α καὶ εἶναι ἐν χρήσει εἰς τὰς δυτικὰς ἐκκλησίας. Τοιαῦτα ὄργανα εἶχον κατασκευασθῆ καὶ πρότερον ἐν Κωνσταντινουπόλει, καθὰ ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ἱστορήσωμεν. Τὰ ἔργα ὅμως τοῦ Λέοντος διεκρίνοντο αὐτῶν οὐ μόνον διὰ τὴν πολυτέλειαν ἀλλὰ κα τὴν πλειοτέραν τελειότητα μεθ' ἧς ἐφιλοτεχνήθησαν. Ἀξία προσέτι μνείας εἶναι καὶ μία χρυσῆ πλάτανος, ἥτις ἐνθυμίζει τὴν ἐν τοῖς βασιλείοις τοῦ ἀρχαίου περσικοῦ κράτους πλάτανον (Κεφ. Β', βιβλ. Ϛ' τοῦ δευτέρου τόμου). Ἐπὶ τῶν κλάδων τῆς πλατάνου ἐκείνης ὑπῆρχον διάφορα πτηνὰ ἐκ βαρυτίμων μὲν μετάλλων καὶ λίθων κατεσκευασμένα διὰ μηχανῆς δέ τινος ἁπλοῦντα αἴφνης τὰ πτερὰ καὶ κελαδοῦντα ἐναρμονίως. Ἐν γένει φαίνεται ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐτελειώθη πρὸς τοῖς ἄλλοις ἡ μουσική, ἰδίως ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσική. Καὶ πολλαὶ μὲν τότε συνετάχθησαν ἐκκλησιαστικαὶ μελῳδίαι πολλοὶ δὲ ἀναφέρονται ἀξιόλογοι περὶ αὐτὰς τεχνῖται, ἐν οἷς ὅ τε Λέων Ε' καὶ αὐτὸς ὁ Θεόφιλος.

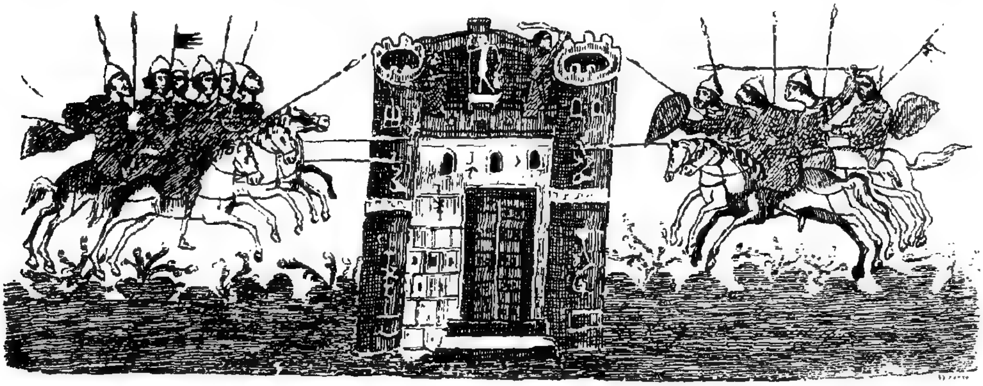

Σφραγὶς πρωτοδημάρχου τῶν φατριῶν

Ἐκ πάντων τῶν προεκτεθέντων συνάγεται ἀποχρώντως ὅτι δὲν εἶναι ἀληθῆ τὰ πολλάκις ὑπὸ τῶν νεωτέρων θρυληθέντα περί τε τῆς δεινῆς ἀμαθείας ἥτις ἐπεκράτει δῆθεν ἐπὶ τῶν λεγομένων εἰκονομάχων βασιλέων καὶ περὶ τῆς χρηματικῆς ἀμηχανίας εἰς ἣν ἐν γένει οἱ βασιλεῖς τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἔτι ἀπὸ τῆς ἕκτης ἑκατονταετηρίδος περιέστησαν ἕνεκα τοῦ πλημμελοῦς αὐτῶν φορολογικοῦ συστήματος. Ἄνδρες οἷοι ὁ Ἰωάννης ὁ Γραμματικός, ὁ Λέων, ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς καὶ ἄλλοι, τοὺς ὁποίους κατωτέρω θέλομεν ἀναφέρει, μαρτυροῦσιν ὅτι καὶ ζῆλος οὐ μικρὸς ὑπῆρχε πρὸς τὴν παιδείαν καὶ διδακτήρια δὲν λειπον ὑποθάλποντα καὶ προάγοντα τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην. Ἐὰν δὲ προσέτι ἀναλογισθῶμεν ὅτι ὁ Θεόφιλος διεξήγαγε διαφόρους πολέμους, ὡς εἴδομεν καὶ ὡς θέλομεν ἰδεῖ μετ' οὐ πολύ, ὅτι καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν κυβέρνησιν ὑπῆρξε πολυτελὴς καὶ μεγαλοπρεπὴς καὶ ὅτι, ἀφοῦ τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα ᾠκοδόμησεν ἔργα, κατέλιπεν οὐδὲν ἧττον ἀξιόλογον ἐν τῷ δημοσίῳ ταμείῳ περίσσευμα, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι οἱ πόροι τοῦ κράτους ἐκείνου ἦσαν ἔτι δαψιλεῖς.

Ὁ Θεόφιλος θελε πράξει φρονίμως, ἐὰν ἐξηκολούθει ἔχων μὲν εἰρηνικῶς πρὸς τοὺς μωαμεθανοὺς ἀσχολούμενος δὲ περί τε τὰ λαμπρὰ ἐκεῖνα ἔργα καὶ μάλιστα περὶ τὴν τελειοτέραν ρύθμισιν τῆς τοῦ κράτους διοικήσεως. Ἀλλ' αἱ περιστάσεις παρέσυραν αὐτὸν εἰς νέας ἐχθροπραξίας. Ἐνῷ οἱ ἐν Μελιτηνῇ οἰκοῦντες μωαμεθανοὶ δὲν ἔπαυον τὰς περὶ τὰ μεθόρια ἐπιδρομὰς αὐτῶν, ὁ καλίφης Μοτασσὲμ διετέλει ἀδιακόπως σχεδὸν περισπώμενος ὑπὸ ἐμφυλίων διενέξεων. Ὅθεν ὁ Θεόφιλος ἐνόμισεν ἐπιτήδειον τὸν καιρὸν νὰ

ταπεινώσῃ τοὺς πολεμίους τούτους καὶ τῷ 836, ἀφοῦ ἐσωφρόνισε τοὺς ἐν Μελιτινῇ ἐνέβαλε μετ' ἀνδρῶν δεκακισμυρίων εἰς τὴν Συρίαν αὐτήν, κείρων καὶ πορθῶν τὴν χώραν, προήλασε μέχρι τοῦ Εὐφράτου, ἐκυρίευσε καὶ ἐλεηλάτησε τὴν πρωτεύουσαν τῆς Κομμαγηνῆς, τὴν πατρίδα τοῦ Λουκιανοῦ, τὰ Σαμόσατα, κείμενα παρὰ τὴν δυτικὴν τοῦ ποταμοῦ ὄχθην, ἔπειτα δὲ ἐπολιόρκησε τὴν Σφζόπετραν, ἑτέραν πόλιν τῆς Κομμαγηνῆς, ἐν ᾗ εἶχε γεννηθῇ ὁ καλίφης. Τότε ἔλαβεν ἐπιστολὴν τοῦ Μοτασσέμ, ἐν ᾗ οὗτος παραπονούμενος διὰ τὰς γενομένας βιαιοπραγίας παρεκάλει τὸν Θεόφιλον νὰ φεισθῇ

Βυζαντινοὶ ἱππεῖς προσβάλλοντες φρούρια
(Εἰκὼν ἐκ βυζαντιακοῦ χειρογράφου τοῦ Ι' ἢ ΙΑ' αἰῶνος).
('Εθνικὴ Βιβλιοθήκη Παρισίων)

τῆς ἰδιαιτέρας αὐτοῦ πατρίδος καὶ προέτεινε λόγους εἰρήνης. 'Αλλ' ὁ Θεόφιλος περιφρονήσας τὴν αἴτησιν καὶ τὴν πρότασιν ἐκυρίευσε τὴν Σφζόπετραν, κατέβαλεν αὐτὴν εἰς ἔδαφος, ἐθανάτωσεν ἢ ἐξηνδραπόδισε τοὺς κατοίκους καὶ μετὰ ταῦτα διατάξας τὸν στρατὸν νὰ διαχειμάσῃ ὑπὸ τὸν Θεόφοβον ἐν τῇ μικρᾷ 'Ασίᾳ ἐπέστρεψε μετὰ τοῦ Μανουὴλ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐτέλεσεν ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ θρίαμβον λαμπρόν. 'Εκεῖ παρέστη ἐποχούμενος μὲν ἐπὶ ἅρματος συρομένου ὑπὸ ἵππων λευκῶν περιβεβλημένος δὲ μανδύαν τῆς τῶν βενέτων μερίδος, ἤτοι πράσινον, καὶ νικήσας ἅρματι ἐχαιρετίσθη ὑπὸ τοῦ ἐνθουσιῶντος πλήθους διὰ τοῦ ἐπιφωνήματος· «καλῶς ἦλθες, ἀσύγκριτε φακτονάρη!» (ἤτοι σταδιοδρόμε). 'Αλλ' ἔμελλε νὰ πληρώσῃ βαρεῖαν ποινὴν τοῦ ἀγερώχου ὕφους δι' οὗ προσηνέχθη μὲν πρὸς τὸν καλίφην ἐπανηγύρισε δὲ τὴν νίκην αὐτοῦ. 'Ο Μοτασσὲμ ὤμοσε νὰ ἐκδικήσῃ τὴν γενομένην εἰς αὐτὸν ὕβριν. 'Επὶ τούτῳ δὲ συνεκρότησε δι' ὅλου τοῦ ἔτους 837 στρατόν, οἷον διὰ τὸ πλῆθος καὶ τὴν παρασκευὴν οἱ καλίφαι δὲν εἶχον πρὸ καιροῦ παρασκευάσει· διότι συνέκειτο ἐκ διακοσίων πεντήκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν, ἐν οἷς, ἐὰν πιστεύσωμεν τοὺς ἄραβας χρονογράφους, ὑπῆρχον 130.000 ἱππεῖς. 'Η στρατολογία αὐτῶν διενηργήθη εἰς τὴν Βαβυλωνίαν, τὴν Φοινίκην, τὴν Κοίλην Συρίαν, τὴν Παλαιστίνην, τὴν Αἴγυπτον καὶ πρὸς καταρτισμὸν τοῦ πλήθους τούτου ἐδαπανήθησαν δεκακισμύριαι λίτραι χρυσίου, ἤτοι ὑπὲρ τὰ 108 ἑκατομμύρια δραχμῶν. Τοιαύτην παρασκευάσας δύναμιν ἀπεφάσισε ν' ἀνταποδώσῃ τὰ ἴσα εἰς τὸν Θεόφιλον, κυριεύων καὶ καταστρέφων τὸ 'Αμόριον, ὅπου ἤξευρε γεννηθέντα τὸν πατέρα τοῦ Θεοφίλου Μιχαήλ. Καὶ ἵνα οἱ στρατιῶται αὐτοῦ καὶ οἱ ἀντίπαλοι συγχρόνως γινώσκωσι καὶ ἔχωσιν ἀείποτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν κύριον τῆς ἐκστρατείας σκοπὸν διέταξε νὰ ἐπιγραφῇ ἐπὶ ὅλων τοῦ στρατοῦ τῶν ἀσπίδων ἡ λέξις 'Αμό-

ριον [1]. Ἐνέβαλε δὲ ἐν ἀρχῇ τοῦ 838 ἀπὸ τριῶν σημείων εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, δεξιᾷ μὲν ἀπὸ τῆς Ἀρμενίας δι' ἑνὸς τῶν ὑποστρατήγων ἀριστερᾷ δὲ ἀπὸ Ταρσοῦ δι' ἑτέρου ὑποστρατήγου, ὁρμήσας αὐτὸς ἐν τῷ μέσῳ μετὰ τοῦ κυρίου σώματος ἐπὶ Τύανα.

Ὁ Θεόφιλος εἶχε διαφύγει πρὸ μικροῦ δεινόν τινα κίνδυνον. Οἱ πέρσαι ἐπίκουροί του, οἵτινες εἶχον συμποσωθῆ διὰ προσφύγων ἀδιακόπως ἐκ τοῦ μ ωαμεθανικοῦ κράτους προσερχομένων εἰς τριάκοντα χιλιάδας ἀνδρῶν καὶ ἐστάθμευον περὶ Σινώπην, ἠθέλησαν, ἐπερειδόμενοι εἰς τὸ πλῆθος αὐτῶν ν' ἀναγορεύσωσιν ἴδιον βασιλέα, τὸν Θεόφοβον. Ὁ δὲ μένων πιστὸς πρὸς τὸν δεξιωθέντα αὐτὸν καὶ προστατεύσαντα Θεόφιλον ἀπεποιήθη τὴν πρότασιν, ὑπέμνησεν εἰς τοὺς στασιαστὰς τὰς εὐεργεσίας τοῦ βασιλέως καὶ συγχρόνως ἀνήγγειλε τὰ πάντα εἰς τοῦτον, παρατηρήσας ὅτι ὁ μόνος τρόπος τοῦ νὰ παύσῃ τὸ κακὸν εἶναι τὸ νὰ δοθῇ ἀμνηστία εἰς τοὺς ἁμαρτήσαντας. Ὁ Θεόφιλος ἐπείσθη, ἐπέτρεψε συγγνώμην διὰ τὰ γενόμενα καὶ ἡ στάσις ἐκείνη διελύθη· ἀλλὰ τοῦ λοιποῦ οἱ πρόσφυγες οὗτοι, ἀντὶ ν' ἀπαρτίζωσι σῶμα ἕν, διενεμήθησαν ἀνὰ δισχιλίους εἰς διάφορα ἰθαγενῆ τοῦ στρατοῦ θέματα, ἐξ οὗ αἱ ἶλαι τοῦ ἐλαφροῦ ἱππικοῦ τῶν σωμάτων τούτων ὠνομάσθησαν Περσῶν Τοῦρμαι, διατηρήσασαι τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην καὶ ἀφοῦ ἔπαυσαν τοῦ νὰ συγκροτῶνται ἐκ Περσῶν. Μόλις δὲ ρυθμισθέντος οὕτω τοῦ στρατοῦ, ὡς ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης, ἔμαθεν ὁ Θεόφιλος τὴν μεγάλην τοῦ καλίφου εἰσβολὴν καὶ ἐννοήσας ὅτι εἶναι ἀδύνατον ν' ἀγωνισθῇ ἐκ παρατάξεως κατὰ τοσαύτης δυνάμεως τὸν μὲν στρατηγὸν τῶν ἀνατολικῶν Ἀέτιον διέταξε νὰ καταλάβῃ ἀσφαλεῖς θέσεις περὶ τὰ ὄρη δι' ὧν ἔμελλε νὰ διέλθῃ τὸ κύριον τῶν πολεμίων σῶμα, μὴ κατερχόμενος εἰς τὴν πεδιάδα, μὴ ἐμπλεκόμενος εἰς μάχην τινὰ πρὸς τὸν καλίφην καὶ περιοριζόμενος εἰς τὸ νὰ ἐπιτηρῇ αὐτόν· αὐτὸς δὲ μετὰ τοῦ Μανουὴλ καὶ τοῦ Θεοφόβου ἐστράτευσεν εἰς τὰ πρὸς βορρᾶν κείμενα ὄρη, ἵνα ἐπιτεθῇ ἐκεῖθεν κατὰ τοῦ ἀποσπάσματος τοῦ ἐξ Ἀρμενίας ἐμβάλλοντος καὶ νικήσας, ὡς ἤλπιζε, νὰ στραφῇ πρὸς τὸν καλίφην, παρενοχλῶν αὐτὸν κατὰ νώτου. Τὸ σχέδιον ἦτο ἄριστα νενοημένον· ἀλλ' ὁ καλίφης, ἐννοήσας αὐτό, εἶχεν ἐνισχύσει τοσοῦτο τὸ διὰ τῆς Ἀρμενίας ἐμβαλὸν ἀπόσπασμα ὥστε ὁ Θεόφιλος, καίτοι ἐκθύμως ἀγωνισάμενος περὶ Δασμενδὰν ἢ Τσαμανδὸν (ὅπερ Δαζιμόνα καλοῦσιν οἱ χρονογράφοι) [2], δὲν ἠδυνήθη νὰ καταβάλῃ τοὺς πολεμίους, καὶ ἀπ' ἐναντίας ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Χιλιόκωμον τοῦ Πόντου, οὐ μακρὰν τῆς Ἀμασείας, ὅπου ὁ συγκεντρωθεὶς στρατὸς ἐστερήθη τὸν στρατηγὸν Μανουήλ, ἀποθανόντα ἐκ τῶν πληγῶν τὰς ὁποίας ἔλαβεν ἡρωικῶς τῇ ἀληθείᾳ πολεμήσας εἰς Τσαμανδὸν καὶ ἐπανειλημμένως σώσας κατὰ τὴν μάχην ταύτην τὴν ζωὴν τοῦ βασιλέως.

Οὕτως, ἀποτυχόντος τοῦ ἀρχικοῦ βουλεύματος, ὁ Θεόφιλος δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ

---

[1] Ἀλλὰ πρὸ πάντων διότι τὸ Ἀμόριον ἦν τὸ ὀχυρώτατον καὶ σημαντικώτατον τῶν φρουρίων τῆς μ. Ἀσίας τῶν γνωστῶν ἐν τῷ μωαμεθανικῷ κόσμῳ (ἰδὲ κατωτέρω).

[2] Τοῦτο εἶναι πάντως πλημμελές, πρῶτον **Δαζιμὼν** πόλις ὅσον ἐγὼ γινώσκω δὲν ἀναφέρεται ὑπ' οὐδενὸς ἀρχαίου χρονογράφου, **Δαζιμονῖτις** δὲ χώρα κατὰ Στράβωνα (ΙΒ'—547) ἦτο πλησίον τῶν Κομάνων τῶν Ποντικῶν (**Ἶρις** ποτ. ἔρρει διὰ πόλεως μέσης Κομάνων τῶν Ποντικῶν) καὶ διὰ τῆς Δαζιμονίτιδος, εὐδαίμονος πεδίου, ἐνῷ **Δασμένδα** κατὰ Στράβωνα (ΙΒ' 540) ἔκειτο ἐν τῇ δυτικωτάτῃ χώρᾳ τῆς μεγάλης Καππαδοκίας κατὰ τὰ ὅρια τῆς Φρυγίας, Χαμμαμηνῆς ἢ Χαμμανηνῆς («ἐφ' ἧς (Χαμμανηνῆς) ἵδρυται φρούριον ἀπότομον Δασμένδα» Πιθανωτάτη δὲ φαίνεται ἡ ταυτότης τῆς **Δασμένδης** ταύτης πρὸς τὴν **Τσαμανδὸν** τὴν κειμένην ἐν τῇ δυτικῇ ταύτῃ μεγάλῃ Καππαδοκίᾳ ἐπὶ τῶν πρὸς Φρυγίαν ὁρίων «ἐν ἀποκρήμνῳ πέτρᾳ» (πρβλ. Στράβ. «φρούριον ἀπότομον περὶ Δασμένδαν») *πολυάνθρωπος*, πλούτῳ περιβριθής», ὡς λέγει ὁ Κεδρηνός. Πλημμελεστάτη δὲ πάντως ἡ γνώμη τῶν ζητούντων τὴν **Δασμένδαν** καὶ **Τσαμανδὸν** ἐν τῇ νῦν **Ζαμάντᾳ** ἢ **Ζαμάντια** καλουμένῃ χώρᾳ τῆς ἀνατολικῆς Καππαδοκίας.

ἀναχαιτίσῃ τὸν καταπλημμυρήσαντα τὰ πεδία τῆς μικρᾶς Ἀσίας καλίφην. Καὶ ὅταν μετ' οὐ πολὺ ὁ Μοτασσέμ, ἑνωθεὶς μετὰ τῆς ἀπὸ Ταρσοῦ ἐμβαλούσης μοίρας, ἤρχισε τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀμορίου, ὁ βασιλεὺς ἠρκέσθη νὰ ἐμβάλῃ φρουρὰς εἰς τὰς παραλίας πόλεις καὶ νὰ ἐνισχύσῃ ὅσον ἔνεστι τοὺς προμάχους τοῦ Ἀμορίου, καταλαβὼν ὄπισθεν τῆς πόλεως ταύτης περὶ Δορύλαιον θέσιν τινὰ ἐπίκαιρον, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ παράσχῃ κατὰ τὰς περιστάσεις ἐπικουρίαν τινὰ εἰς τὸ κινδυνεῦον φρούριον. Τὸ Ἀμόριον, περὶ ὃ ἔμελλε νὰ διεξαχθῇ εἷς τῶν μᾶλλον ἀξιομνημονεύτων μεταξὺ μωαμεθανισμοῦ καὶ χριστιανισμοῦ ἀγώνων, ἔκειτο εἰς τὸ ἀνατολικώτατον μέρος τῆς Φρυγίας παρὰ τὰ μεθόρια τῆς Γαλατίας, εἰς ἣν καὶ ἀνῆκε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, 47 μίλια πρὸς μεσημβρίαν τῆς Πεσσινοῦντος, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἥτις ἔφερε πρὸς Λαοδίκειαν. Τὰ δὲ ἐρείπια αὐτοῦ ἀναζητοῦνται σήμερον ὑπὸ τῶν τοπογράφων ἢ εἰς Τσακτελοῦ ἢ εἰς Σεργιαν-Καλέ. Οἱ ἄριστοι τῶν χριστιανῶν εἰσῆλθον εἰς τὸ φρούριον τοῦτο προθύμως, ἵνα ἀναλάβωσι τὴν ἄμυναν. Αὐτὸς ὁ στρατηγὸς τῶν ἀνατολικῶν Ἀέτιος ἐστρατήγει τῆς φρουρᾶς, ἔχων ὑποστρατήγους τὸν Κρατερόν, τὸν Κάλλιστον, τὸν Κύριλλον, τὸν Μελισσηνόν, ἄνδρας ὀνομαστοὺς ἐν τῷ ἑλληνικῷ στρατῷ. Ἡ πολιορκία ἤρχισε κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου τοῦ 838· καὶ οἱ μὲν πολιορκούμενοι ἀντέστησαν πεισματωδῶς, ὁ δὲ Θεόφιλος ἐπεχείρει ἀδιακόπως ἐπιθέσεις κατὰ τῶν πολεμίων, οἵτινες κατήντησαν ν' ἀπολέσωσιν, ὡς βεβαιοῦται, περὶ τὰς 70.000 ἀνδρῶν. Τότε ὁ καλίφης ἐπεχείρησε τὴν ἔφοδον, ἔφοδον φοβεράν, καθ' ἣν μωαμεθανοὶ καὶ χριστιανοὶ ἐπάλαισαν μανιωδῶς τρεῖς ὅλας ἡμέρας ἐπὶ τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ τείχους, οἱ δ' Ἄραβες ἠναγκάσθησαν τελευταῖον νὰ ὑποχωρήσωσιν. Ἀλλ' ὁ Θεόφιλος οὐδεμίαν ἄμεσον ἠδύνατο νὰ δώσῃ εἰς τοὺς πολιορκουμένους συνδρομήν. Τὸ ῥῆγμα ἀπέβη μέγα· αἱ δυνάμεις αὐτῶν ἐξηντλήθησαν. Ὅθεν ὁ ἐπίσκοπος καὶ τρεῖς τῶν προκρίτων τῆς πόλεως προσελθόντες εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ καλίφου προέτειναν εἰς αὐτὸν συνθήκας παραδόσεως, ἀλλ' ὁ παρωργισμένος μονάρχης τῶν μωαμεθανῶν ἀπέρριψε πᾶσαν συνθήκην καὶ ἡτοιμάζετο νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν ἔφοδον, ὅτε διὰ προδοσίας ξένου τινὸς μισθοφόρου οἱ πολέμιοι εἰσῆλθον ἀμαχητὶ εἰς τὴν πόλιν, διαπράξαντες ἐν τῇ πρώτῃ τῆς ἐκδικήσεως παραφορᾷ σφαγὴν δεινοτάτην. Ποταμοὶ ἀληθεῖς αἱμάτων κατέκλυσαν τὴν δυστυχῆ πόλιν, ὅτε ὁ Μοτασσέμ, θέλων νὰ διατηρήσῃ καί τινα ζωντανὰ μαρτύρια τοῦ κατορθώματος, διέταξε τοὺς νικητὰς νὰ φεισθῶσι τῶν λοιπῶν κατοίκων καὶ ν' ἀρκεσθῶσιν εἰς τὸν ἐξανδραποδισμὸν αὐτῶν, ἀλλὰ συγχρόνως ἔβαλε πῦρ εἰς ἅπαντα τὰ κτίρια καὶ μετέβαλεν εἰς σωρὸν ἐρειπίων τὴν πόλιν ἐκείνην, ἥτις πρὸ μικροῦ ἦτο ἡ ἀκμαιοτέρα τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Οὕτω δὲ ἐκτελέσας τὸν ἀπαίσιον αὐτοῦ ὅρκον ἠδύνατο βεβαίως νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς, ὠφελούμενος ἐκ τῆς καταπλήξεως ἣν ἐπροξένησε τὸ κατόρθωμα αὐτοῦ· ἀλλ' ἠναγκάσθη ἕνεκα νέων ἐμφυλίων διενέξεων αἵτινες ἐξερράγησαν ἐν τῷ μωαμεθανικῷ κράτει νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια. Καὶ συνεπήγαγε μὲν 30.000 αἰχμαλώτων, ἐν οἷς τοὺς στρατηγοὺς Ἀέτιον καὶ Κρατερόν, ἀλλ' ὁ Θεόφιλος ἔλαβε τοὐλάχιστον καιρὸν ν' ἀναπνεύσῃ. Ἡ πρώτη αὐτοῦ φροντίς, ἀφοῦ εἶδε τὰς λαμπρὰς ἐλπίδας ὑπὸ τῶν ὁποίων ἀναπτερούμενος ἤρχισε πρὸ τριετίας τὸν ἀγῶνα τοῦτον τοσοῦτον οἰκτρῶς ματαιωθείσας, ὑπῆρξεν ἡ λύτρωσις τῶν γενναίων ἐκείνων συναγωνιστῶν. Ἐπὶ τούτῳ ἔπεμψε πρὸς τὸν καλίφην τὸν πατρίκιον Βασίλειον μετὰ διττῆς ἐντολῆς· πρῶτον νὰ προτείνῃ εἰρήνην καὶ δῶρα δαψιλῆ καὶ αἰχμαλώτους ἄραβας πολλοὺς ἐπ' ἀνταλλαγῇ ἰδίως τοῦ Ἀετίου, τοῦ ὁποίου τὴν στέρησιν ᾐσθάνετο τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ δὲν εἶχε νῦν παρ' ἑαυτῷ τὸν πολύπειρον Μανουήλ· δεύτερον δέ, ἐὰν ἀποτύχῃ ἡ ἐπιεικὴς αὕτη πρότασις, νὰ παραστήσῃ ἐντόνως τὴν ἀπόφασιν ἣν εἶχεν ὁ βασιλεὺς νὰ ἐξακολουθήσῃ διὰ πάσης θυσίας τὸν πόλεμον.

Τῷ ὄντι ὁ Μοτασσὲμ εἰς ἀπάντησιν ἀπήτησε χλευαστικῶς τόν τε Μανουήλ, τὸν ὁποῖον ἔλεγεν αὐτομολήσαντα ἀπὸ τῶν Ἀράβων εἰς τοὺς χριστιανούς, καὶ ἅπαντας τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει εὑρισκομένους μωαμεθανούς, λέγων ὅτι ἐπὶ μόνῳ τῷ ὅρῳ τούτῳ δύναται ν' ἀπελευθερώσῃ τὸν Ἀέτιον καὶ τοὺς ἄλλους στρατηγούς. Τότε ὁ Βασίλειος ἐνόμισεν ἑαυτὸν δικαιούμενον νὰ ἐγχειρίσῃ αὐτῷ τὴν δευτέραν τοῦ βασιλέως ἀπειλητικὴν ἐπιστολήν, ὁ δ' ἐξ αὐτῆς παροργισθεὶς καλίφης ἐπέστρεψε πάντα τὰ δῶρα καὶ οὐδένα ἐπείσθη ν' ἀκούσῃ περὶ εἰρήνης λόγον. Ἀλλὰ τὸ μωαμεθανικὸν κράτος ἀνεσείετο ὑπὸ ἀνωμαλιῶν ἀδιαλείπτων, ἕνεκα τῶν ὁποίων οὐδεμία ἐγένετο ἐχθροπραξία τῷ 839. Ὅτε δὲ κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος στρατὸς μωαμεθανικὸς ἐνέβαλεν αὖθις εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν οἱ Ἕλληνες αἰχμαλωτεύσαντες τὸν στρατηγὸν αὐτοῦ κατέλαβον τὴν περὶ Ἀμανὸν χώραν. Μετὰ τὴν νέαν τῶν πραγμάτων ταύτην τροπὴν ὁ βασιλεύς, γινώσκων τὸν Μοτασσὲμ ἀπησχολημένον πάντοτε ὄντα ὑπὸ ἐσωτερικῶν περισπασμῶν, ἔπεμψε νέαν πρεσβείαν ἐπιτραπεῖσαν ἰδίως τὴν τῶν αἰχμαλώτων ἀνταλλαγήν. Ἡ πρεσβεία αὕτη ὑπῆρξεν εὐτυχεστέρα τῆς πρώτης· καὶ ἀνταλλαγὴ μὲν κυρίως εἰπεῖν δὲν ἐγένετο, ἐπ τῷ λόγῳ ὅτι τὸ κοράνιον ἀπαγορεύει τὴν ἀπόδοσιν ἑνὸς πιστοῦ ἀντὶ ἑνὸς ἀπίστου; ἀλλ' ὅμως ἀπελευθερώσαντος τοῦ βασιλέως τοὺς αἰχμαλώτους ἄραβας ἀπέλυσε καὶ ὁ Μοτασσὲμ διπλάσιον ἀριθμὸν χριστιανῶν καὶ περιποιηθεὶς τοὺς πρέσβεις συνωμολόγησεν εἰρήνην.

[«Ἡ ἐπὶ τὸ Ἀμόριον στρατεία, ἡ πολιορκία καὶ ἡ ἅλωσις τοῦ φρουρίου ὑπὸ τοῦ »Μοτασσὲμ καὶ τῶν μωαμεθανῶν Ἀράβων εἶναι ἐκ τῶν γεγονότων τῶν καταλιπόν»των μεγίστην φήμην καὶ μνήμην διηνεκῆ τοῖς ἐπιγενομένοις καὶ ἐντύπωσιν βαθυτά»την τοῖς συγχρόνοις ἔν τε τῷ ἑλληνικῷ χριστιανικῷ κόσμῳ καὶ ἐν τῷ κόσμῳ τῷ μωα»μεθανικῷ ἁπάσης τῆς Ἀσίας. Πάντες σχεδὸν οἱ μετὰ τὸ γεγονὸς συγγράψαντες ἡμέτε»ροι καὶ ἄλλοι χριστιανοὶ χρονογράφοι, καὶ ὁ ὀρθόδοξος πατριάρχης Ἀλεξανδρείας »Εὐτύχιος, ὁ συγγράψας χρονογραφίαν ἀραβιστί, καὶ ὁ ἐν τῇ Συριακῇ γράψας Ἰακωβί»της ἐπίσκοπος χρονογράφος Ἀβοὺλ φαρὰδ ἢ Βαρεβραῖος, μετ πολλῆς ζωηρότητος »περιέγραψαν τὰ κατὰ τὸ τραγικὸν τέλος τοῦ Ἀμορίου, ὅπερ καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλη»σιαστικῆς ἱστορίας τὰς σελίδας ἐλάμπρυνε διὰ τῶν ὀνομάτων τῶν ὑπὲρ πίστεως καὶ »πατρίδος μαρτυρησάντων. Ἰδιαιτέρως δὲ ὡς μάρτυρες ὑπὲρ τῆς πίστεως μαρτυρήσαν»τες ἐξυμνήθησαν δύο καὶ τεσσαράκοντα πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἄρχοντες, ὧν ὀνο»μαστότατοι ἦσαν Θεόφιλος ὁ πατρίκιος, οἱ στρατηγοὶ Μελισσηνὸς καὶ Ἀέτιος, Θεό»δωρος ὁ πρωτοσπαθάριος, ὁ θαλαμηπόλυς Κρατερός, ὁ τουρμάρχης Κάλλιστος, ὁ δρουγ»γάριος Κωνσταντῖνος καὶ Βασίλ ὁ δρομεὺς καί τινες ἄρχοντες τῶν ταγμάτων. Παν»τες οὗτοι, ἀφοῦ μάτην ἐζήτησεν ὁ αὐτοκράτωρ Θεόφιλος νὰ ἐξαγοράσῃ αὐτοὺς διὰ »λύτρων, βασανισθέντες ἐν Βαγδατίῳ, ὅπου εἶχον πεμφθῆ, ἵνα ἀπαρνήσωνται τὴν »πίστιν αὐτῶν, καὶ μὴ πεισθέντες ὑπέμειναν μαρτυρικὸν θάνατον, ὃν ἡ δημώδης εὐσε»βὴς παράδοσις περιέβαλε διὰ θαυμάτων, ἐτιμωρήθη δὲ καὶ ὁ προδοὺς τὴν πόλιν Βοϊ»δίτσης, ἀποτμηθεὶς καὶ οὗτος τὴν κεφαλήν. Ἡ Ἐκκλησία κατέταξεν εἰς τὴν χορείαν »τῶν ἁγίων μαρτύρων τοὺς 42 μαρτυρήσαντας ἐν Βαγδατίῳ καὶ δι' ὕμνων καὶ ᾠδῶν, »μέχρι νῦν σῳζομένων, ἔψαλε τοὺς ἄθλους καὶ ὁ σύγχρονος Εὐόδιος ἱστόρησε τὸν βίον »αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ δημοτικὴ ποίησις φαίνεται ὅτι ἀπηθανάτισε τὰ κατὰ τὴν πτῶσιν »καὶ καταστροφὴν τοῦ Ἀμορίου· «τὸν Αὔγουστον τοῦ 838, λέγει ὁ Κ. Σάθας, ἐκκλη»σιαστικοὶ θρῆνοι καὶ ἀκολουθίαι ἐπὶ τῇ μνήμῃ μαρτύρων κα δημοτικὰ ᾄσματα διε»τραγῴδησαν τὴν εἰς τοὺς Ἄραβας προδοσίαν τῆς πατρίδος τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφί»λου»· τὸ ὄνομα τοῦ Ἀμορίου ἐσώθη ἐν τοῖς δημοτικοῖς ᾄσμασι τῆς Καππαδοκίας, »ἰδίως ἐν τῷ ᾄσματι τοῦ «Κάστρου τῆς Μαρούς», μεταποιηθέντος τοῦ ὀνόματος τῆς

»πόλεως εἰς ὄνομα ἡρωίδος, ὡς τοῦτο ἐγένετο καὶ ὡς πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ περιφήμου »καππαδοκικοῦ φρουρίου Χαρσιανοῦ (ὅπερ ἔδωκε τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς ὁλόκληρον »θέμα (Χαρσιανοῦ) ἐν τῷ ἐπυλλίῳ «Χαρτζιάνος καὶ (Ἡ) Λιογέννητη», πιθανώτατα δέ, »ὡς λέγει ὁ Σάθας, τὰ δημοτικὰ ἐκεῖνα ᾄσματα πολλῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἀπὸ Τραπε»ζοῦντος μέχρι τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Ἠπείρου τὰ ἐξυμνοῦντα τὸ «Κάστρο »τῆς Ὡριᾶς ἢ Ὡρηᾶς», ἔχουσιν ἀρχὴν κυρίως ἀπὸ τῶν περὶ Ἀμορίου παραδόσεων καὶ »ἐν τοῖς ᾄσμασι τούτοις τὸ Ἀμόριον μετεβλήθη οὐχὶ εἰς Ὡριὰν κατὰ παραφθοράν, »ὡς φρονεῖ ὁ Σάθας, ἀλλὰ εἰς Ὡρηάν (=Ὡραίαν), ἀφοῦ ἐν τῷ ᾄσματι ἤδη τοῦ »Κάστρου τῆς Μαροῦς τὸ ὄνομα τοῦ φρουρίου μετεποιήθη εἰς τὸ τῆς ὑποτιθεμένης »δεσποίνης αὐτοῦ.

»Περὶ τῶν κατὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ Ἀμορίου, ἥτις ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ χριστιανικοῦ »Ἑλληνισμοῦ παρίσταται ὡς ἡ δεινοτάτη καὶ τραγικωτάτη πασῶν τῶν μέχρι τότε »μεταξὺ μωαμεθανῶν καὶ χριστιανῶν συγκρούσεων, καὶ οἱ μωαμεθανοὶ ἔσχον παραδό»σεις ἱστορικῶς μὲν οὐχὶ ἀφισταμένας τῆς ἐκτεθείσης ἐκ τῶν ἑλληνικῶν πηγῶν ποιη»τικῶς δὲ μεγαλυνούσας καὶ ἐξυψούσας τὴν σημασίαν καὶ σπουδαιότητα τοῦ ὑπὸ »τοῦ Μοτασσὲμ τελεσθέντος ἔργου ἐν τῷ μωαμεθανικῷ κόσμῳ. Εἷς τῶν σπου»δαιοτέρων μωαμεθανῶν χρονογράφων, ὁ ἐξ Ἱσπανίας Ἀλῆ-μπὲν Θαβαθάμ, γράφει »τάδε περὶ τοῦ γεγονότος· «Ἡ βασιλεία τοῦ Ἀλ-Μοτασσὲμ ἐδοξάσθη διὰ πολέμων καὶ »κατακτήσεων. Οὗτός ἐστιν ὁ ἐκπορθήσας τὴν Ἀμουρεΐαν διὰ τήνδε αἰτίαν· »Ὁ τῶν Ἑλλήνων βασιλεὺς (μέλεκ ἐρ Ρούμ) εἰσβαλὼν εἰς τὰς μουσουλμανικὰς χώρας »ἐκυρίευσέ τινας τῶν ὀχυρῶν θέσεων τῶν μουσουλμάνων, τὴν καλουμένην Ζιπάτραν, »καὶ ἐξηνδραπόδισεν ἐνταῦθα γυναῖκας καὶ παῖδας, διεπέρασε δὲ ἐν στόματι μαχαίρας »πάντας τοὺς ἄρρενας τοὺς δυναμένους νὰ φέρωσιν ὅπλα. Λέγεται ὅτι μεταξὺ τῶν »αἰχμαλώτων ὑπῆρχέ τις γυνὴ ἐκ τοῦ οἴκου Χασσέμ, ἥτις ἠκούσθη βοῶσα· «Βοήθη»σον, ὦ Μοτασσέμ!» Ἡ εἴδησις τῶν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ρωμαίων ἐναντίον τῶν »μουσουλμάνων διαπραχθεισῶν ὠμοτήτων ἐνεποίησε φρίκην τῷ χαλίφῃ· ὅτε δὲ ἠγγέλ»θησαν αὐτῷ τὰ ὑπὸ τῆς ἐκ τοῦ οἴκου Χασσὲμ γυναικὸς βοηθέντα, ἀνέκραξεν ἐν τῷ »μέσῳ τοῦ συμβουλίου· «Ἔρχομαι εἰς βοήθειάν σου! ἔρχομαι εἰς βοήθειάν σου!» »Ἐγερθεὶς δ' ἅμα ἐβόησεν ἐν τῷ παλατίῳ αὐτοῦ· «Ἀπέλθωμεν, ἀπέλθωμεν!» Εἶτα »ἀνέβη εἰς τὸν ἵππον, ἀφοῦ προσήρτησεν ὄπισθεν τοῦ ἐφιππίου πέδικλον, πάσσαλον »σιδηροῦν, καὶ σακκίον περιέχον τὰς τροφὰς αὐτοῦ. Εἰς τὴν φωνὴν τοῦ χαλίφου τὰ »στρατεύματα ἔλαβον τὰ ὅπλα καὶ ἤρξαντο προστρέχοντα. Οὐδέποτε ἐπὶ τῶν προγε»νεστέρων χαλιφῶν εἶχεν ἰδεῖ ὁ κόσμος παρασκευὰς πολεμικὰς οὕτω φοβεράς. Ὅτε »ὁ Μοτασσὲμ εἶδε τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἕτοιμον εἰς πορείαν καὶ τὰς παρασκευὰς πεπερα»τωμένας, συνεκάλεσε τοὺς κριτάς (καδῆ) καὶ μάρτυρας, ἔμπροσθεν δὲ τούτων ὤμοσεν »ὅτι τὰ κτήματα καὶ τοὺς θησαυροὺς αὐτοῦ ἐμέριζεν εἰς τρεῖς ἴσας μερίδας, τὴν μίαν »τούτων ἀφιερῶν Θεῷ τῷ Ὑψίστῳ, τὴν δευτέραν μερίδα μεταβιβάζων εἰς τὸν υἱὸν »καὶ εἰς τοὺς συγγενεῖς καὶ τὴν τρίτην εἰς τοὺς ἀπελευθέρους αὐτοῦ.

»Μετὰ ταῦτα ἤρξατο τῆς στρατείας. Ἕλλην τις (Ρούμ) εἶχε περιπέσει εἰς τὰς χεῖ»ρας αὐτοῦ· τοῦτον λοιπὸν ἠρώτησε τίς ἦν ἡ πόλις ἡ ἄριστα ὠχυρωμένη, ἡ ἀξιολογω»τάτη καὶ σπουδαιοτάτη πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν χριστιανῶν. Ὁ Ἕλλην ἀπεκρίνατο »ὅτι ἡ Ἀμουρεία ἦτο ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ κράτους αὐτῶν. Ὁ Ἀλμοτασσὲμ οὐ »μάτην δαπανῶν χρόνον διευθύνει τὴν στρατιὰν αὐτοῦ ἅπασαν ἐναντίον τοῦ χωρίου »τούτου, πολιορκεῖ τὴν πόλιν, αἱρεῖ αὐτὴν ἐξ ἐφόδου, ἀποκτείνει μέγα πλῆθος ἀνθρώ»πων καὶ ἐν τῇ πόλει καὶ ἐν τῇ περὶ αὐτὴν χώρᾳ· μέγα δὲ πλῆθος ᾐχμαλώτισε καὶ

»αὐτὸ δὲ τὸ Ἀμόριον κατηδάφισεν ἐκ θεμελίων καὶ ἐξήλειψε τὴν μνήμην αὐτοῦ. »Ἔλαβε δὲ καὶ ἓν τῶν θυρωμάτων τῆς πόλεως ὅλως σιδηροῦν ἐξαισίου ὄγκου καὶ μετή-»νεγκεν αὐτὸ εἰς Βαγδάτην, ἔνθα καὶ νῦν ὁρᾶται ἐν μιᾷ τῶν εἰσόδων τοῦ χαλιφικοῦ »μεγάρου, καλεῖται δὲ πύλη τοῦ λαοῦ.

»Ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς στρατείας ταύτης ὁ Ἀλμοτασσὲμ εἶχεν ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ »αὐτοῦ τὸν Ἀβοῦ-τεμμὰμ ετ-ταβί, ὅστις ἐποίησεν εἰς ὕμνον τοῦ χαλίφου ποίημα »καλούμενον Ἀλ-μπα-γιά, οὗ ἡ ἀρχή

»Τὸ ξίφος εἶναι πιστότερον ἐν ταῖς διηγήσεσιν ἢ τὰ βιβλία,
»Εἰς τὴν αἰχμὴν αὐτοῦ εἶναι ἠρτημένη ἡ ἐπιτυχία
»Εἴτε σοβαρῶς ἐνεργοῦντος εἴτε ἀστεϊζομένου.

»Ἀναγινώσκονται δὲ ἐν τῷ ποιήματι τούτῳ (λέγει ὁ ἄραψ χρονογράφος) καὶ »τάδε πρὸς τὸν Μωτασσέμ·

»Τοποτηρητὰ τοῦ θεοῦ, εἴθε ὁ θεὸς ν' ἀνταμείψῃ τὸν ζῆλον ὃν ἔδειξας ὑπὲρ »τῆς πίστεως, ὑπὲρ τοῦ Ἰσλὰμ καὶ ὑπὲρ τῆς τιμῆς τῆς χώρας. Ἐνόησας τὴν ὑψίστην »εὐδαιμονίαν καὶ εἶδες ὅτι ταύτην λαμβάνει τις διὰ πόνων καὶ μόχθων.

»Ἐκ τῶν στίχων τῶν εἰκονιζόντων (λέγει ὁ ἄραψ χρονογράφοι) τὴν ὁρμὴν μεθ' ἧς »ὁ Μοτασσὲμ ἐπολέμησεν ἐναντίον τῶν μαχητῶν (τοῦ Ἀμορίου) καὶ κατέστρεψεν »αὐτοὺς παρατίθημι τάδε·

»Τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὁ ἥλιος ἀπὸ πρωίας μέχρι ἑσπέρας οὐδένα ἐφώτισεν οἰκοδε-»σπότην (οἰκογενειάρχην), οὐδένα νεαρὸν ἄνδρα. Ἡ καταστροφὴ τῆς Ἀμουρείας ἐγέ-»νετο ἐν ἔτει 223.

»Ἐκ τῶν γεγονότων τούτων τὸ Ἀμόριον ἐκτήσατο, καθὼς λέγουσιν οἱ Ἄραβες »γεωγράφοι καὶ ἱστοριογράφοι, μέγα ὄνομα ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἰδίως τοῦ μωαμεθανικοῦ »κόσμου. Ἐν τῷ ἔπει Σαϊτ-Μπατάλ, εἰς ὃ εἶναι ἄγνωστος ἡ καταστροφὴ »τοῦ Ἀμορίου, ἐξυμνεῖται τὸ Ἀμόριον, πρὸ τοῦ γεγονότος ἔτι τούτου, ὡς σπου-»δαιοτάτη πόλις τοῦ Ρούμ (τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους), ἡ δὲ περὶ αὐτὴν χώρα εἶναι »στάδιον τῶν ἡρωικῶν κατορθωμάτων τοῦ Σαΐτ, καὶ ὁ πατὴρ δὲ τοῦ ἥρωος »Χουσεῒν ἐφονεύθη ἡρωικῶς παρὰ τὸ Ἀμόριον, ἀφοῦ ἀπὸ κορυφῆς ὄρους εἶδεν »ἀκρόπολιν ὑψουμένην μέχρι οὐρανοῦ καὶ ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ ὄρους πόλιν μεγάλην »καὶ περὶ αὐτὴν στρατὸν μυριάδων ὁλοκλήρων· σκηναὶ καὶ σκιάδες ἀπὸ κυα-»νοῦ καὶ ἐρυθροῦ ὁλοσηρικοῦ ὑψοῦντο περὶ τὴν πόλιν, χρεμετισμοὶ δὲ ἵππων καὶ κραυ-»γαὶ ἀνθρώπων ἐποίουν τρέμειν τοὺς ἀκούοντας· καὶ ἀφοῦ δὲ ἐξηφανίσθη ἡ πόλις ἀπὸ »προσώπου γῆς, τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ μωαμεθανικοῦ κόσμου »ἔζησεν ἐπὶ αἰῶνας οὐχὶ πλέον ὡς φρουρίου μεγάλου ἀλλ' ὡς πρωτευούσης τοῦ ἑλληνι-»κοῦ κράτους Ρούμ, εἶτα δὲ ὡς ὄνομα αὐτοῦ τοῦ κράτους, καὶ ὡς εἴδομεν ὁ μέγας πέρ-»σης ποιητὴς Φερδούσης Ἀμουρέιαν καλεῖ αὐτὸ τὸ κράτος τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ »Ἀλεξάνδρου, αὐτὴν τὴν Ἑλλάδα. Ἀπὸ τῶν ἀσιατῶν μωαμεθανῶν διεδόθη τὸ »ὄνομα εἰς τὴν Εὐρώπην, ἐκεῖθεν δὲ ἐν τοῖς φραγκικοῖς χρόνοις ὑπὸ τύπον Ἀμου-»ρέα ἐδόθη εἰς τὴν Πελοπόννησον, μετεσχηματίσθη δὲ εἰς Μωρέας, παρὰ δὲ τοῖς Τούρ-»κοις εἰς Μόρα, ὡς καλοῦσιν οὗτοι ὄχι ἁπλῶς τὴν Πελοπόννησον ἀλλὰ καὶ πάσας τὰς »ἐν Εὐρώπῃ ἑλληνικὰς χώρας, ὡς περὶ τούτων γενήσεται περαιτέρω καὶ πάλιν λόγος».]

Καὶ νῦν ἐπιχειροῦμεν νὰ ἱστορήσωμεν τα ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου ενεργηθέντα ἐπὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος. Ὁ ἀναγνώστης ἠξεύρει τὴν σύγχυσιν ἣν ἐπὶ τοῦ προκειμένου παρήγαγεν ἡ παλίμβουλος καὶ ἀντιφατικὴ διαγωγὴ τοῦ Μιχαὴλ Β΄. Κατὰ τὰς ἀορίστους αὐτοῦ ἀποφάνσεις καὶ ἐνεργείας οἱ ἄνθρωποι κατήντησαν νὰ μὴ ἠξεύρωσι τίνες σύνοδοι ἔχουσι κῦρος καὶ τίνες οὔ, ἂν ἐπιτρέπεται ἢ δὲν ἐπιτρέπεται ἡ ἀνάρτησις καὶ προσκύνησίς τῶν εἰκόνων· ἐκ δὲ τῆς ἀμφιβολίας ταύτης δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἐπικρατήσῃ ἀδιάκοπός τις σύγκρουσις μεταξὺ τῶν δύο μερίδων, ὧν ἑκάστη δὲν ἠρκεῖτο νὰ πρεσβεύῃ τὰ ἑαυτῆς ἀλλ' ἠξίου νὰ ἐπιβάλῃ ταῦτα εἰς τοὺς ἀντιδοξοῦντας. Καθὼς καὶ ἄλλοτε εἴπομεν, ὁ ἥλιος τῆς ἀνεξιθρησκίας δὲν εἶχεν ἔτι ἀνατείλει· ὁ κόσμος δὲν εἶχεν ἔτι ἐκπαιδευθῆ ἀποχρώντως ὥστε νὰ ἐννοῇ τὴν εἰρηνικὴν τῶν δογμάτων συμβίωσιν· ἐνόσῳ δὲν ἐπενέβαινεν ἀνωτέρα τις δύναμις, ὁ ἐμφύλιος ἀγὼν ἦτο ἄφευκτος· ὅθεν ἀπαραίτητον κατέστη νὰ ἐκδοθῇ σαφής τις ὁρισμός, εἴτε ἀναγνωριζομένης ρητῶς εἴτε ἀπαγορευομένης τῆς τῶν εἰκόνων προσκυνήσεως. Εἴπομεν δὲ ἤδη καὶ προηγουμένως ὅτι ὁ Θεόφιλος ὡς ἐκ τῆς ἀνατροφῆς αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Γραμματικοῦ δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἀσπασθῇ τὴν τελευταίαν ταύτην δοξασίαν. Ἀλλ' εἶναι περίεργον ὅτι, καίτοι πρεσβεύων αὐτὴν ἐκ πρώτης νεότητος καὶ ἔχων χαρακτῆρα ἀπότομον, προέβη οὐδὲν ἧττον περὶ τὴν καθιέρωσιν τοῦ φρονήματος αὐτοῦ μετὰ δισταγμοῦ κατ' ἀρχάς, ὅπως ὅλοι οἱ ὑπέρμαχοι τῆς μεταρρυθμίσεως. Πρὸ πάντων ἠθέλησε νὰ πληροφορηθῇ πόσοι ἦσαν οἱ ὀπαδοὶ ἑκατέρας τῆς μερίδος ἐν τῷ κράτει καὶ ἐπὶ τούτῳ παρήγγειλε τοὺς εἰσπράκτορας τοῦ κεφαλικοῦ φόρου νὰ ἐρωτῶσιν ἕκαστον φορολογούμενον τί πρεσβεύει ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ἀπὸ δὲ τῆς διατάξεως ταύτης προέβη διὰ φυσικοῦ τῶν ἰδεῶν συνδέσμου εἰς ἑτέραν διάταξιν μαρτυροῦσαν ὅτι οὐδὲν καινὸν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ· διότι παρήγγειλε τὰς ἀρχὰς νὰ εἶναι ἐπιεικέστεραι πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς τῆς μεταρρυθμίσεως, ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἐζήτησε ν' αὐξήσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν ὀπαδῶν αὐτῆς διὰ κυβερνητικῶν ὠφελημάτων. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἡ πεῖρα ἀπέδειξεν ὅτι ὁ τρόπος οὗτος ἦτο ἀνεπαρκέστατος. Αἱ κυβερνητικαὶ παραχωρήσεις ἠμποροῦν νὰ δελεάσωσιν εὐαρίθμους τινὰς ὡς πρὸς τὸ ὅλον πλῆθος τοῦ λαοῦ ἀνθρώπους ἀλλὰ δὲν ἰσχύουσι ποτὲ νὰ μεταβάλωσι τὸ φρόνημα λαοῦ ὁλοκλήρου. Ὅθεν διετίαν μόλις ἀπὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως αὐτοῦ, ἤτοι τῷ 832, ὁ Θεόφιλος προέβη καθ' ἓν ἔτι βῆμα, ἀπαγορεύσας διὰ διατάγματος νὰ προστίθεται τὸ ὄνομα ἅ γ ι ο ς εἰς τὰς εἰκόνας καὶ νὰ ἐπιδεικνύεται ἡ πρὸς αὐτὰς λατρεία διὰ προσκυνήσεων, ἀσπασμῶν καὶ προσαγωγῆς φώτων, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἅγιος εἶναι μόνος ὁ Θεὸς καὶ ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν ἐξαγνίζεται ἀληθῶς εἰμὴ ὅταν αἴρεται πρὸς τὸ θεῖον καθαρὰ καὶ ἀπηλλαγμένη παντὸς ἐπιγείου θεάματος, πάσης ἐπιγείου παραστάσεως καὶ ἐνεργείας. Συγχρόνως, ἵνα ἀποδείξῃ ὅτι τὰ δόγματα ταῦτα δὲν ἀπέκλειον τὴν ἀληθῆ πρὸς τὸν Θεὸν εὐλάβειαν, ἀπήρχετο καθ' ἑκάστην ἑβδομάδα διὰ τῆς ἀγορᾶς ἔφιππος εἰς τὸν ἐν Βλαχέρναις ναόν, ἐτήρει ἀσάλευτον τὴν πίστιν αὐτοῦ πρὸς τὸν Σωτῆρα τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τὴν Πάναγνον αὐτοῦ μητέρα καὶ αὐτὸς ἐπ' ἐκκλησίας ἔψαλλεν ᾄσματα ἱερὰ μελῳδικά, ὧν πολλὰ ἦσαν ἴδιον αὐτοῦ ἔργον. Ἀλλὰ πᾶσαι αὗται αἱ θεωρίαι καὶ διακρίσεις περὶ τῆς γνησίας καὶ ἠλλοιωμένης πίστεως ἦσαν ἀκατάληπτοι εἰς τὸ πλῆθος. Ἀποθανόντος δὲ περὶ τὸ 833 τοῦ πατριάρχου Ἀντωνίου καὶ χειροτονηθέντος ἀντὶ τούτου τοῦ Ἰωάννου τοῦ Γραμματικοῦ, τοῦ πρὸ μικροῦ τότε ἐκ τῆς πολυθρυλήτου ἐκείνης πρεσβείας ἀνακάμψαντος, ὁ νέος πατριάρχης κατέπεισε τὸν βασιλέα ὅτι ἀνάγκη νὰ ἐνισχύσωσι τὸ δόγμα τῆς μεταρρυθμίσεως ἐπανερχόμενοι εἰς τὸ σύστημα τοῦ Λέοντος Ε΄ καὶ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Ε΄, ὁ δὲ Θεόφιλος, ὑπείκων

εἰς τὸν συνήθη αὐτοῦ χαρακτῆρα, ἠσπάσθη καὶ ἐξετέλεσε μετὰ πολλῆς δριμύτητος τὴν γνώμην ταύτην.

Σύνοδος συνελθοῦσα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Βλαχερνῶν ἀνεθεμάτισε τοὺς εἰκονολάτρας. Βασιλικὸν διάταγμα ἀπηγόρευσεν ἁπάσας τὰς εἰκόνας ὅσαι ἀνεφέροντο εἰς τὴν θρησκείαν καὶ διέταξε ν' ἀφαιρεθῶσι μὲν διὰ τῆς βίας ἀφ' ὅλων τῶν ἐκκλησιῶν νὰ ἀντικατασταθῶσι δὲ ἀντ' αὐτῶν ἕτερα κοσμήματα γλυπτὰ ἢ ζωγραφητά. Προσέτι παρήγγειλε συγχρόνως οἱ μὲν ἐν ταῖς πόλεσι καὶ ἐν τοῖς χωρίοις μοναχοὶ νὰ ἐξωσθῶσιν ἀπὸ τὰ μοναστήρια αὐτῶν, τὰ ὁποῖα ἔμελλον νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς ἑτέρας τοῦ δημοσίου ἀνάγκας, εἰς δὲ τοὺς μοναχοὺς ὅσων τὰ μοναστήρια ἔκειντο ἐκτὸς τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων ν' ἀπαγορευθῇ ἡ εἴσοδος εἰς τὰ συνῳκισμένα ταῦτα μέρη ἐπὶ ποιναῖς βαρείαις. Αἱ διατάξεις αὗται κατέπληξαν τὸ μοναχικὸν τάγμα ἀλλὰ δὲν ἴσχυσαν νὰ δαμάσωσιν αὐτό. Μακρὰ πεῖρα εἶχεν ἀποδείξει ὅτι δὲν ἐξετελοῦντο ἀκριβῶς καὶ ὅτι αἱ πολυάριθμοι τοῦ ἔθνους τάξεις τῶν ὁποίων προσεβάλλοντο δι' αὐτῶν τὰ συμφέροντα καὶ αἱ δοξασίαι κατώρθουν μετά τινα χρόνον νὰ κατισχύσωσιν, αἱ μὲν δραστηριώτεραι διὰ τῆς ἀντιστάσεως αἱ δὲ ἀδρανέστεραι διὰ τῆς ἀπαθείας. Οἱ μοναχοὶ λοιπὸν ἀνέλαβον αὖθις τὸν ἀγῶνα τοῦτον, ὅστις ἔμελλε νὰ εἶναι ὁ τελευταῖος· ὁ δὲ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον παροξυνόμενος βασιλεὺς ἐπίεσεν αὐτοὺς δεινῶς. Δὲν θέλομεν ἀναφέρει ἐνταῦθα οὐδὲ παραδεχόμεθα καθ' ὁλοκληρίαν ὅλας τὰς ἀποδιδομένας εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῶν χρονογράφων καὶ τῶν συναξαριστῶν βιαιοπραγίας. Ἀλλὰ φαίνεται βέβαιον ὅτι ὁ Θεόφιλος ἐπολιτεύθη κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔτη τραχύτερον ὅλων τῶν ἄλλων βασιλέων τῆς μεταρρυθμίσεως, ἂν καὶ ἀφ' ἑτέρου ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι οὔτε αὐτὸς διέπραξε φόνον τινὰ καὶ ὅτι πολλάκις ἡ εὐγένεια τοῦ χαρακτῆρός του ἐμετρίαζε τὴν ὑπερβάλλουσαν αὐστηρότητα, ὅπως ἐξάγεται ἔκ τινων παραδειγμάτων τὰ ὁποῖα θέλομεν ἀναφέρει καὶ τὰ ὁποῖα ἀνάγονται εἰς ἄνδρας ἐπιφανεῖς τῆς ἀντιπάλου μερίδος.

Ὁ Μεθόδιος ἐγεννήθη εἰς Συρακούσας ἐξ εὐπατριδῶν καὶ εἶχεν ἔλθει ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ε΄ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα λάβῃ αὐτόθι πολιτικὴν ὑπηρεσίαν· ἀλλὰ σχετισθεὶς μετὰ τῶν μοναχῶν καὶ ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῶν χρόνων ἐκείνων παρασυρόμενος ἐπείσθη νὰ μεταβάλῃ σκοπόν, νὰ διανείμῃ τὰ πλεῖστα τῶν ὑπαρχόντων εἰς τοὺς πένητας καὶ ν' ἀσπασθῇ τὸν μοναχικὸν βίον. Ὁ Μεθόδιος, ὅστις μετέπειτα ἐγένετο οἰκουμενικὸς πατριάρχης, εἶχεν οὐ μικρὰν ἐμπειρίαν καὶ δεξιότητα εἰς τὰ πράγματα καὶ ἐχρησίμευσε πολὺ εἰς τὴν μερίδα εἰς ἣν κατετάχθη γενόμενος εἷς τῶν κυριωτέρων ἀποστόλων τοῦ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου καὶ τῶν ἄλλων αὐτῆς ἀρχηγῶν, περιελθὼν πολλάκις ὡς τοιοῦτος Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν καὶ πορευθεὶς ἐπανειλημμένως εἰς Ρώμην. Ὁ Θεόφιλος, ὅστις ἐτίμα τὴν δεξιότητα παντοῦ ὅπου καὶ ἂν εὕρισκεν αὐτήν, ἐκάλεσε τὸν ἄνδρα, συνδιελέχθη μετ' αὐτοῦ, ἐπροσπάθησε νά τον μεταπείσῃ καὶ συναπήγαγε μάλιστα μεθ' ἑαυτοῦ εἰς μίαν τῶν κατὰ τῶν Ἀράβων ἐκστρατειῶν του. Ἀλλ' ὁ Μεθόδιος, μὴ δυνάμενος νὰ μετριάσῃ τὸν ὑπὲρ τῶν εἰκόνων ζῆλον ἑαυτοῦ καὶ ἐξακολουθῶν νὰ κατακρίνῃ τὰ ἀποφασισθέντα καὶ νὰ κατηχῇ πολλοὺς αὐλικούς, παρώργισε τελευταῖον τὸν βασιλέα, ὅστις διέταξε νὰ φυλακισθῇ ἐπὶ ἔτη τινὰ εἰς τὴν νῆσον τοῦ Ἀντιγόνου. Τινὲς τῶν χρονογράφων, ὁ εἷς τοῦ ἑτέρου πλειότερον ἐκτραγῳδοῦντες τὰ πράγματα, βεβαιοῦσιν ὅτι κατεκλείσθη αὐτόθι εἰς τάφον στενώτατον μετὰ δύο λῃστῶν, ὅτι ὑπέστη ἀγωνίαν φοβεράν, ἀποβιώσαντος μὲν τοῦ ἑνὸς τῶν λῃστῶν ἐν τῷ μεταξύ, καταλειφθέντος δὲ τοῦ νεκροῦ αὐτοῦ ἐν τῷ τάφῳ, καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Ἀλλ' ὁ Γενέσιος καὶ ὁ ἐκ προστάγματος τοῦ Πορφυρογεννήτου γράψας οὐδὲν ἀναφέρουσιν ἐξ ὅλων τούτων, τὰ ὁποῖα καὶ ἐκ τῶν ἑπομένων φαίνονται ἀπίθανα. Ὁ Θεόφιλος, ὅπως οἱ πλεῖστοι τῶν τότε πεπαιδευμένων

ἀνδρῶν, εἶχε πολλὴν κλίσιν πρὸς τὰς λεγομένας ἀπορρήτους ἢ ὑπερφυσικὰς ἐπιστήμας, εὑρὼν δὲ εἰς μίαν τῶν περὶ τούτων συγγραφῶν χωρίον τὸ ὁποῖον οὔτε ὁ Ἰωάννης ὁ Γραμματικὸς οὔτε ὁ Λέων ὁ Μαθηματικὸς ἠδυνήθησαν νὰ ἑρμηνεύσωσι, καὶ πληροφορηθεὶς τὴν περὶ τὰ τοιαῦτα ἐμπειρίαν τοῦ Μεθοδίου ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν τὸ βιβλίον. Ὁ δὲ τοσοῦτον ἐπιτηδείως ἐξήγησε τὰς ἀμφιβολίας τοῦ βασιλέως ὥστε οὗτος ἐξαγαγὼν αὐτὸν ἐκ τῆς φυλακῆς μετήνεγκεν εἰς τὰ βασίλεια, ὅπου διετέλεσεν ἔκτοτε ὁ Μεθόδιος ἐπιτηρούμενος ἁπλῶς. Πρὸς δύο ὅμως ἄλλους μοναχοὺς ὁ βασιλεὺς προσηνέχθη βιαιότερον. Ὁ Θεόδωρος καὶ ὁ Θεοφάνης ἦσαν ἀδελφοί, σύριοι τὸ γένος, ἐλθόντες εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπίτηδες ἐξ Ἱεροσολύμων, ἔτι ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Β΄, ἵνα στηρίξωσι τὸ δόγμα τῆς τῶν εἰκόνων προσκυνήσεως. Ὁ Θεόφιλος, μαθὼν τὴν ἀντιπολίτευσιν αὐτῶν εἰς τὰς νέας περὶ τούτου διατάξεις, δέν τους ἐτιμώρησεν ἀμέσως, ἀλλ᾽ ἐκάλεσε παρ᾽ ἑαυτῷ ἵνα συνδιαλεχθῇ πρὸς αὐτοὺς περὶ πίστεως καὶ εἰ δυνατὸν τοὺς μεταπείσῃ. Οἱ δύο ἀδελφοὶ ἀκούσαντες τὸν βασιλέα καταπολεμοῦντα τὴν τῶν εἰκόνων λατρείαν ἐτόλμησαν νὰ ὑβρίσωσιν αὐτὸν εἰπόντες· «ἐμφραχθείη τὸ στόμα τὸ κατὰ Θεοῦ λαλοῦν ἄνομα». Ὁ βασιλεὺς ἠνέσχετο καὶ τοῦτο καί τους προσεκάλεσε νὰ φέρωσι τὰς μαρτυρίας τῶν προφητῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων, ὡς ἔλεγον, ἐστήριζον τὴν δοξασίαν αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι προσήγαγον ῥησίν τινα ἐκ τῆς τοῦ Ἡσαΐου προφητείας, ἥτις δὲν εὑρίσκετο εἰς τὴν τοῦ Θεοφίλου ἱερὰν γραφήν, καὶ ἐβεβαίωσαν ὅτι οὗτος ἐνόθευσε τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος κείμενον, οὐ μόνον ἀλλὰ καὶ πάσας τὰς εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ περιελθούσας ἱερὰς βίβλους, τότε μόνον ὁ Θεόφιλος ἀποβαλὼν τὴν μακροθυμίαν κατεδίκασεν αὐτοὺς εἰς ποινὴν τῇ ἀληθείᾳ βαρυτάτην· διότι, ἀφοῦ ἐτύφθησαν, ἐνεκεντήθη, ὡς βεβαιοῦται, ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτῶν δωδεκάστιχον ἰαμβικὸν ἐπίγραμμα, διαλαμβάνον τὴν αἰτίαν τῆς τιμωρίας, συντεθὲν δέ, ὡς προστίθεται, ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου αὐτοῦ καὶ ἔχον ὡς ἑξῆς·

«Πάντων ποθούντων προστρέχειν πρὸς τὴν πόλιν,
»ὅπου πάναγνοι τοῦ Θεοῦ λόγου πόδες
»ἔστησαν εἰς σύστημα τῆς οἰκουμένης,
»ὤφθησαν οὗτοι τῷ σεβασμίῳ τόπῳ
»σκεύη πονηρὰ δεισιδαίμονος πλάνης.
»Ἐκεῖσε λοιπὸν πολλὰ ἐξ ἀπιστίας
»πράξαντες αἰσχρὰ δεινὰ δυσσεβοφρόνως
»ἐκεῖθεν ἠλάθησαν ὡς ἀποστάται·
»πρὸς τὴν πόλιν δὲ τοῦ κράτους πεφευγότες
»οὐκ ἐξαφῆκαν τὰς ἀθέσμους μωρίας.
»Ὅθεν γραφέντες ὡς κακοῦργοι τὴν θέαν
»κατακρίνονται καὶ διώκονται πάλιν.

Τινὲς τῶν χρονογράφων ἐννοήσαντες ὅτι τοσοῦτο μακρὸν ἐπίγραμμα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐγκεντηθῇ ἐπὶ μόνου τοῦ μετώπου βεβαιοῦσιν ὅτι ἐγράφη ἐπὶ ὅλου τοῦ προσώπου καὶ ἐπὶ τοῦ στήθους. Τὸ δὲ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἐστίχθησαν μὲν τὰ μέτωπα τῶν δύο ἀδελφῶν διά τινων λέξεων, ἀναλόγως τῶν γενομένων ἐπὶ Εἰρήνης εἰς τοὺς ὑπερμάχους τῆς μεταρρυθμίσεως Ἀρμενίους (1), βραδύτερον δὲ ἀνεπλάσθη ὅτι ὁλόκλη-

(1) Καὶ ἐνταῦθα νέα σύγχυσις Ἀρμενίων καὶ Ἀρμενιακῶν (Ἑλλήνων).

ρον ἐνεκεντήθη δωδεκάστιχον. Ὁπωσδήποτε μετὰ τὸ πάθημα τοῦτο οἱ δύο ἀδελφοὶ ἐξωρίσθησαν εἰς Ἀπάμειαν τῆς Βιθυνίας. Καὶ ὁ μὲν Θεόδωρος ἀπέθανεν ἐν τῇ ἐξορίᾳ ὁ δὲ Θεοφάνης ἐπιζήσας ἐχειροτονήθη μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων μητροπολίτης Νικαίας.

Ἀλλ' ὁ Θεόφιλος δὲν εἶχεν ἀντιπράττοντας μόνους τοὺς μοναχοὺς ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ ζητήματος· εἶχε καὶ ἄλλους πολεμίους, τοὺς ὁποίους δὲν ἤθελε καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ σωφρονίσῃ τοιουτοτρόπως. Ἡ πενθερὰ αὐτοῦ Θεοκτίστη, τρέφουσα, ὅπως ὅλαι αἱ γυναῖκες, ἰδιάζουσαν πρὸς τὰς εἰκόνας εὐλάβειαν, ἀπῆλθεν ἐκ τῶν βασιλείων ὅπου οὐδεμία εἰκὼν ἠδύνατο ν' ἀναρτηθῇ καὶ ἔζη εἰς γυναικεῖόν τι μοναστήριον, τὸ ὁποῖον παρ' αὐτῆς ἱδρυθὲν ἐκαλεῖτο οἶκος τῶν Γαστρίων. Προσκαλοῦσα δὲ ἐκεῖ τὰς πέντε θυγατέρας τοῦ βασιλέως, Θέκλαν, Ἄνναν, Ἀναστασίαν, Μαρίαν καὶ Πουλχερίαν, δὲν ἔπαυε προτρέπουσα καὶ νουθετοῦσα αὐτὰς εἰς τὸ νὰ μείνωσι πισταὶ πρὸς τὰ παρ' αὐτῆς πρεσβευόμενα. Ὁ Θεόφιλος τὴν παρεκάλεσε πολλάκις ν' ἀπέχῃ τῆς τοιαύτης κατηχήσεως, ἀρκουμένη εἰς τὸ ὅτι αὐτὴ ἠδύνατο νὰ πολιτεύεται ἐλευθέρως κατὰ τὰς ἰδίας δοξασίας, καὶ ἡ Θεοκτίστη ἐβεβαίωσεν ὅτι δὲν θέλει ἐπεμβῇ εἰς τὴν συνείδησιν τῶν ἐγγόνων αὐτῆς, παρήγγειλε δὲ αὐτάς, ὁσάκις ἐρωτηθῶσιν ὑπὸ τοῦ πατρός, νὰ μὴ εἴπωσι ποτὲ τί εἶδον καὶ τί ἤκουσαν παρ' αὐτῇ. Ἀλλ' ἡ νεωτέρα τῶν ἄλλων Πουλχερία, μὴ ἐννοοῦσα ἔτι τὸ σπουδαῖον τοῦ πράγματος, διηγήθη ποτὲ εἰς τὸν πατέρα, μετὰ πολλῆς εὐφροσύνης, τὰς περιποιήσεις τὰς ὁποίας ἐλάμβανον εἰς τὸ μοναστήριον καὶ τὸ πλῆθος τῶν ὀπωρῶν τὰς ὁποίας περιεῖχεν ὁ κῆπος αὐτοῦ, πρὸς δὲ τούτοις ὅτι ἡ μάμμη των εἶχεν εἰς τὸ κιβώτιόν της πολλὰ νινία καὶ ὅτι, ἀφοῦ ἔδιδεν αὐτὰ εἰς τὰς ἐγγόνας νά τα ἀσπασθῶσι, τὰ ἐπέθετεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ ἐπὶ τοῦ προσώπου αὐτῶν. Ὁ Θεόφιλος τότε ἀπηγόρευσε πᾶσαν σχέσιν μεταξὺ μάμμης καὶ ἐγγόνων, ἡ δὲ Θεοκτίστη ἤρχισεν ἀναφανδὸν ἐλέγχουσα αὐτὸν καὶ σκώπτουσα ἐπί τε τοῖς αἱρετικοῖς φρονήμασι καὶ τοῖς διωγμοῖς τῶν ὁμολογητῶν τῆς πίστεως καὶ δηλοῦσα τὴν ἕνεκα τούτων κοινὴν δυσαρέσκειαν.

Νόμισμα τοῦ Θεοφίλου·
(Αἱ τρεῖς τῶν θυγατέρων τοῦ αὐτοκράτορος, Θέκλα, Ἄννα καὶ Ἀναστασία. Θεόφιλος καὶ Θεοδώρα)

Ἀλλὰ τὸ δεινότερον ἦτο ὅτι αὐτὴ ἡ βασίλισσα ἐδιχονόει πρὸς τὸν Θεόφιλον περὶ τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα, προσκυνοῦσα λάθρα τὰς εἰκόνας. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἄγνωστον εἰς τὸν βασιλέα. Μεταξὺ τῶν πολλῶν ἐθίμων τὰ ὁποῖα ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία παρέλαβεν ἐκ τῶν Ἀσιανῶν ἦτο καὶ τὸ ἔθος τοῦ νὰ διατηρῇ γελωτοποιόν, εἰς ὃν ἦτο ἐπιτετραμμένον χάριν διασκεδάσεως τοῦ βασιλέως νὰ πράττῃ καὶ νὰ λέγῃ ὅσα οὐδ' οἱ ἰσχυρότεροι τῶν ὑπουργῶν ἐτόλμων, ἔθος τὸ ὁποῖον, ὡς πολλὰ ἄλλα, παρέλαβον κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ αἱ τῆς Δύσεως αὐλαί. Ὁ ἐπὶ Θεοφίλου λοιπὸν γελωτοποιὸς καλούμενος Δένδερις, ἀνδράριον παρακεκομμένον, ὡς λέγουσιν οἱ χρονογράφοι, καὶ τοῦ ὁμηρικοῦ Θερσίτου διαφέρον κατ' οὐδέν, εἰσπηδήσας ποτὲ εἰς τὸν κοιτωνίσκον τῆς αὐγούστης Θεοδώρας κατέλαβεν αὐτὴν ἀσπαζομένην θείας εἰκόνας καὶ μετὰ σπουδῆς προσάγουσαν αὐτὰς εἰς τὰ ἑαυτῆς ὄμματα. Ὁ Δένδερις πλησιάσας ἠρώτησε θαρρούντως κατὰ τὸ σύνηθες τί εἶναι ἆρά γε αὐτά. Ἡ δὲ «τὰ καλά μου» ἀπεκρίθη «νινία καὶ ἀγαπῶ ταῦτα πολλά». Ὁ βασιλεὺς συνέπεσε νὰ κάθηται τὴν στιγμὴν ἐκείνην εἰς τὴν τράπεζαν καὶ προσελθόντα μετ' ὀλίγον τὸν Δένδεριν ἠρώτησε πόθεν ἔρχεται, ὁ δὲ εἶπεν ὅτι ἦτο εἰς τὴν μάνναν, ἐννοῶν

τὴν Θεοδώραν, καὶ ὅτι εἶδεν αὐτὴν ἐκβάλλουσαν τοῦ προσκεφαλαίου καλὰ νινία. Ὁ Θεόφιλος ἤξευρε τί σημαίνουσι τὰ νινία αὐτά, ὅθεν ἀναστὰς τῆς τραπέζης ἐπορεύθη πρὸς τὴν βασίλισσαν καὶ ἤλεγξεν αὐτὴν διότι παραβαίνει τὰ καθεστῶτα, γινομένη ἀφορμὴ σκανδάλων καὶ παρεξηγήσεων. Ἡ Θεοδώρα, ἥτις ἠγάπα τὸν Θεόφιλον καὶ δὲν ἤθελε νά τον λυπῇ, ἔκρυψε τὸ πρᾶγμα ἀπὸ αὐτὸν καὶ «οὐ τοῦτο ἐστὶν» εἶπεν ἀμέσως, «ὦ βασιλεῦ, οὐ τοῦτο, καὶ ὡς ὑπείληφας σύ· τῷ δὲ κατόπτρῳ μου ἤμην ἀτενίζουσα, μετὰ τῶν θεραπαινίδων, καὶ τὰς ἐκεῖσε τικτομένας ἰδὼν ὁ Δένδερις μορφὰς ἐλθὼν ἀπήγγειλεν ἀφρόνως τῷ βασιλεῖ καὶ δεσπότῃ». Ἔπειτα δ' ἐσωφρόνισε τὸν γελωτοποιόν, καὶ τοσοῦτον ἐπιτηδείως τὸν ἐδίδαξε νὰ μὴ λέγῃ τι πλέον εἴς τινα περὶ τῶν καλῶν νινίων ὥστε ἐρωτήσαντός ποτε αὐτὸν τοῦ Θεοφίλου παρὰ πότον περὶ βασιλίσσης, «εἰ πάλιν ἄρα τὰ καλὰ νινία ἀσπάζεται», ὁ Δένδερις, ἐνθυμούμενος τὴν παιδείαν τὴν ὁποίαν ἔλαβε καὶ ἐπιθεὶς μὲν τὴν δεξιὰν χεῖρα τοῖς χείλεσι, τῇ δὲ ἀριστερᾷ τῶν ὄπισθεν μερῶν ἐπιλαβόμενος «σίγα» ἀπεκρίθη «σίγα περὶ τῶν νινίων, ὦ βασιλεῦ».

Καὶ ἐνῷ ὁ Θεόφιλος ἠναγκάζετο οὕτως ἕνεκα τῆς πρὸς τὴν σύζυγον στοργῆς ν' ἀνέχεται τὴν παράβασιν τῶν παρ' αὐτοῦ διατεταγμένων ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀνακτόροις· ἐνῷ δὲν ἴσχυε νὰ καταβάλῃ τὴν πεισματώδη ἀντίστασιν τοῦ μοναχικοῦ τάγματος· ἐνῷ αἱ ἀνώτεραι κοινωνικαὶ τάξεις, αἵτινες μόναι ὑπερεμάχουν ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως, ἤρχισαν ν' ἀπαυδῶσιν ἐκ τοῦ μακροῦ καὶ πολλάκις παλιμβούλου καὶ πάντοτε ἀτελεσφόρου τούτου ἀγῶνος· ἐνῷ τὰ πολιτικὰ πάθη καὶ συμφέροντα, τὰ ὁποῖα πρὸ καιροῦ παρεισήγαγον πολλὰς μεταξὺ τῶν ὑπερμάχων τούτων τῆς μεταρρυθμίσεως διαιρέσεις, ὁσημέραι ἐξησθένιζον τὰς δυνάμεις αὐτῶν, ὁ Θεόφιλος ἕνεκα ἰδιαιτέρων οἰκογενειακῶν περιστάσεων κατέφερε, μικρὸν πρ ν ἀποθάνῃ, πληγὴν ἔτι καιριωτέραν εἰς τὸ φρόνημα αὐτοῦ καὶ τὸ σύστημα. Ὁ Θεόφιλος ἐπεθύμει φυσικῷ τῷ λόγῳ νὰ διατηρήσῃ ὁ οἶκος αὐτοῦ τὴν βασιλείαν, ἀλλ' ι ὸν δὲν ἐγέννησεν εἰμὴ ἐξώρας, τῷ 839, ὅθεν παρέλαβε συμμέτοχον τῆς ἀρχῆς τὴν πρεσβυτάτην θυγατέρα Θέκλαν, ὑπάνδρευσε δὲ τὴν προτελευταίαν Μαρίαν, ἣν καὶ ὑπὲρ πάσας τὰς λοιπὰς ἠγάπα πλειότερον, μετὰ καλλίστου τινὸς καὶ γενναίου Ἀρμενίου ὀνόματι Ἀλεξίου Μουσελέ, ἐπ' ἐλπίδι ὅτι οὗτος θέλει ὑποστηρίξει καὶ τὰ δικαιώματα τῆς οἰκογενείας καὶ τὴν μεταρρύθμισιν (¹). Ὁ Ἀλέξιος προαχθεὶς διὰ τοῦ γάμου τούτου εἰς τὸ ὕπατον ἀξίωμα τοῦ Καίσαρος ἀνεδείχθη ἄξιος τῆς τοιαύτης τύχης διὰ τῆς ἀνδρείας αὐτοῦ. Καθ' ὃν χρόνον ὁ Θεόφιλος ἀπησχολεῖτο ἐν Ἀσίᾳ ἀνταγωνιζόμενος κατὰ τοῦ καλίφου Ἀλμαμοὺν οἱ Ἄραβες, οἵτινες εἶχον γίνει ἤδη πρό τινων ἐνιαυτῶν κύριοι μέρους τῆς Σικελίας, κατέκτησαν τὴν Μεσσήνην καὶ τὸ Πάνορμον, ὅπερ κατέστησαν κύριον αὐτῶν ὁρμητήριον ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ κράτος διετήρει ἐπὶ μὲν τῆς Σικελίας τὰς Συρακούσας καὶ ἐπὶ τῆς Ἀπουλίας δὲ πόλεις οὐκ ὀλίγας ὁ Θεόφιλος ἀπέστειλεν αὐτόθι τὸν ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸν ἵνα σώσῃ ὅ,τι ἦτο δυνατὸν νὰ σωθῇ. Τῷ ὄντι ὁ Ἀλέξιος, ὠφελούμενος ἀπὸ τὰς διενέξεις τῶν τε Λομβαρδῶν καὶ τῶν Ἀράβων, ηὐδοκίμησε πολὺ ἐν τῇ ἀποστολῇ ταύτῃ, ὅτε παρήχθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπόνοιαι κατ' αὐτοῦ, ὅτι μελετᾷ ν' ἁρπάσῃ τὴν κυριαρχίαν τῶν δυτικωτάτων τούτων ἐπαρχιῶν. Ἀνεκλήθη λοιπὸν ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου καὶ φοβηθεὶς νὰ ἐπιστρέψῃ παρήκουσε, μέχρις οὗ διὰ μεσιτείας τῆς Μαρίας ἀπεστάλη εἰς Σικελίαν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεόδωρος, ὁ ἐπιλεγόμενος Κρίθινος, κομίζων αὐτῷ ὑπόσχεσιν ἀσυλίας, καὶ εἰς ἀπόδειξιν τῶν λόγων αὐτὸ τοῦ βασιλέως τὸ φυλακτόν. Δυστυχῶς ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἀπεβίωσεν ἡ Μαρία καὶ ὑπερίσχυσαν αὖθις παρὰ τῷ Θεοφίλῳ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἀλεξίου, οἵτινες ἦσαν πολλοὶ

(¹) Ὁ Ἀλέξιος Μουσελὲς ἦν Ἀρμενιακὸς ἤτοι Ἕλλην Πόντιος καὶ οὐχὶ Ἀρμένιος.

καὶ ἄσπονδοι, ἕνεκα τῆς παραδόξου τοῦ νέου τούτου τύχης. Ἐντεῦθεν δὲ ὁ Θεόφιλος περιηργύρωσε μὲν πολυτελῶς τὴν λάρνακα ἐν ᾗ κατετέθη ὁ νεκρὸς τῆς Μαρίας καὶ διὰ λελαξευμένων ἐπ' αὐτῇ ἰάμβων ἔδωκε προνόμιον ἀσυλίας εἰς πάντα ὅστις ἐφ' οἱῳδήποτε ἐγκλήματι κατηγορηθεὶς ἤθελε προσφύγει ἐκεῖ, ἀφ' ἑτέρου ὅμως μετεχειρίσθη τὸν ἀγαπητὸν αὐτῆς σύζυγον, ἅμα *ἐπιστρέψαντα*, ὡς στασιαστήν, ἐμαστίγωσεν, ἐφυλάκισε καὶ προσέτι ἐδήμευσε τὰ κτήματα αὐτοῦ.

Τὸ γεγονὸς τοῦτο εἶναι νέα ἀπόδειξις τοῦ πόσον παρεφέρετο πολλάκις ὁ Θεόφιλος ἐκ τοῦ ὀξέος αὐτοῦ χαρακτῆρος. Τὰ δὲ ἐπακολουθήσαντα περιστατικὰ μαρτυροῦσιν ὁπόσον ἴσχυε πάντοτε εἰς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἡ φωνὴ τοῦ ἀρχαίου διδασκάλου του καὶ φίλου, τοῦ Ἰωάννου τοῦ Γραμματικοῦ. Μετὰ τὰ προεκτεθέντα συμβάντα, προσελθόντος τοῦ βασιλέως, καθ' ὃ εἶχεν ἔθος, εἰς τὴν ἐν Βλαχέρναις ἐκκλησίαν, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεόδωρος, ὅστις ἐτέλει κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν τὴν θείαν μυσταγωγίαν καὶ ἐδυσφόρει διὰ τὴν γενομένην τῶν λόγων αὐτοῦ παραβίασιν, προλαβὼν ἔστη ἔμπροσθεν ἐγ μέσῳ τοῦ θυσιαστηρίου καὶ ὅτε ὁ Θεόφιλος ἐπλησίασεν εἰς τὴν σωλέαν ὁ Θεόδωρος ἀνέκραξε φωνῇ μεγάλῃ· «ἔντεινε καὶ κατευοδοῦ καὶ βασίλευε· ἕνεκεν τίνος, ὦ βασιλεῦ;», ὁ δὲ βασιλεὺς στραφεὶς πρὸς τὴν παρισταμένην σύγκλητον· «ἕνεκεν ἀληθείας καὶ πραότητος καὶ δικαιοσύνης», ἀπήντησε. «Καὶ ποία δικαιοσύνη ἐν σοί;», ὑπέλαβεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος, «ὅτι δοὺς ἐνυπόγραφον λόγον Ἀλεξίῳ δι' ἐμοῦ οὐκ ἐφύλαξας τοῦτον;»· ὁ δὲ βασιλεὺς παροργισθεὶς ἐξήγαγεν αὐτὸν βιαίως τοῦ θυσιαστηρίου καὶ ἐξώρισε. Μετ' ὀλίγον ὅμως, παραγενομένου τοῦ Θεοφίλου ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ καὶ τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου τοῦ Γραμματικοῦ δημοσίᾳ ὡσαύτως ἐλέγξαντος αὐτὸν δι' ἀμφοτέρας τὰς πράξεις, ὁ Θεόφιλος ἀνεκάλεσεν ἀμέσως ἀπὸ τῆς ἐξορίας τὸν ἀρχιεπίσκοπον· καὶ ἐπειδὴ οὗτος ἐνόμισε τότε ἑαυτὸν ἀνάξιον τῆς ἱερωσύνης δι' ἣν ἔπαθεν ὕβριν διώρισεν αὐτὸν οἰκονόμον τῆς μεγάλης ἐκκλησίας. Συγχρόνως δὲ ἐκβαλὼν τῆς φυλακῆς τὸν Ἀλέξιον ἀπέδωκεν αὐτῷ τὴν περιουσίαν καὶ ἐνταῦθα τὸ ἀρχαῖον ἀξίωμα. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος μὴ θελήσας νὰ δοκιμάσῃ αὖθις τὴν ἄστατον τῆς τύχης εὔνοιαν δὲν συγκατετέθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸν κόσμον καὶ ἠσπάσθη τὸν μοναχικὸν βίον, οἰκοδομήσας, ὡς τότε εἴθιστο, ἴδιον ἑαυτῷ μοναστήριον, κατά τινας μάλιστα δύο.

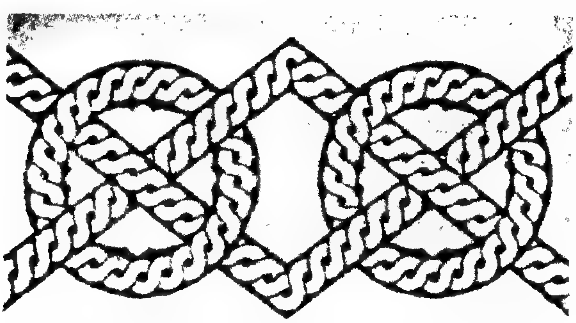
Ἐν τούτοις ταῦτα πάντα δὲν ἦσαν ἐπιτήδεια νὰ καθησυχάσωσι τὸν Θεόφιλον ὡς πρὸς τὴν τύχην τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ καὶ τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἐν ἀρχῇ τοῦ 842 νοσήσας βαρέως ἐκ τῆς ἀσθενείας ἐξ ἧς μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀπέθανεν ἔβλεπε μὲν τὸν υἱὸν Μιχαὴλ τριετῆ μόλις ὄντα ἤξευρε δὲ τὴν σύζυγον καὶ τὴν Θέκλαν ἀφωσιωμένας εἰς τὴν τῶν εἰκόνων προσκύνησιν. Συνεκάλεσε λοιπὸν περὶ τὴν κλίνην αὐτοῦ τήν τε σύγκλητον καὶ τοὺς ἐν τέλει καὶ ἠγωνίσθη διὰ φωνῆς ἥτις εἶχεν ἤδη ἐξασθενήσει νὰ προτρέψῃ αὐτοὺς νὰ μείνωσι πιστοὶ εἰς δύο ἀσυμβίβαστα πράγματα, πιστοὶ εἰς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ τὸν υἱόν, πιστοὶ δὲ καὶ εἰς τὴν μεταρρύθμισιν. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα παρ' αὐτῶν ἀπαιτήσας δὲν ἔπαυσεν ἀγωνιῶν περὶ τῆς τύχης τοῦ ἰδίου παιδός. Ὁ ἐκ Περσίας προσφυγὼν Θεόφοβος, ὃν εἴδομεν συμμετασχόντα ἁπάντων τῶν τοῦ Θεοφίλου πολεμικῶν ἐπιχειρημάτων, εἶχε πρὸ καιροῦ κινήσει τὴν δυσπιστίαν τοῦ βασιλέως, δι' ἣν ἀπελάμβανεν ἀγάπην παρά τε τοῖς πολυαρίθμοις Πέρσαις, οἵτινες εἶχον παρακολουθήσει αὐτόν, καὶ παρὰ τῷ ἰθαγενεῖ στρατῷ. Ὅθεν ἔκτοτε διετέλει περιωρισμένος ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ Βουκολέοντος, ὅτε αἴφνης ὁ Θεόφιλος, ἐνῷ ἔπνεε τὰ λοίσθια, ἐζήτησε τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Ἡ διαταγὴ τοῦ βασιλέως ἐξετελέσθη καὶ ὅτε προσήγαγον τὴν κεφαλὴν ἐκείνην «νῦν γε, εἶπε στενάξας, οὐδὲ σὺ Θεόφοβος οὐδ' ἐγὼ Θεόφιλος», καὶ θεὶς τὴν χεῖρα ἐπ' αὐτῆς ἀπεβίωσε τῇ 20 Ἰανουαρίου τοῦ 842.

Οὕτω κατέλυσε τὸν βίον ὁ Θεόφιλος· σὺν αὐτῷ δὲ κατελύθη ὁριστικῶς καὶ ἡ μεταρρύθμισις.

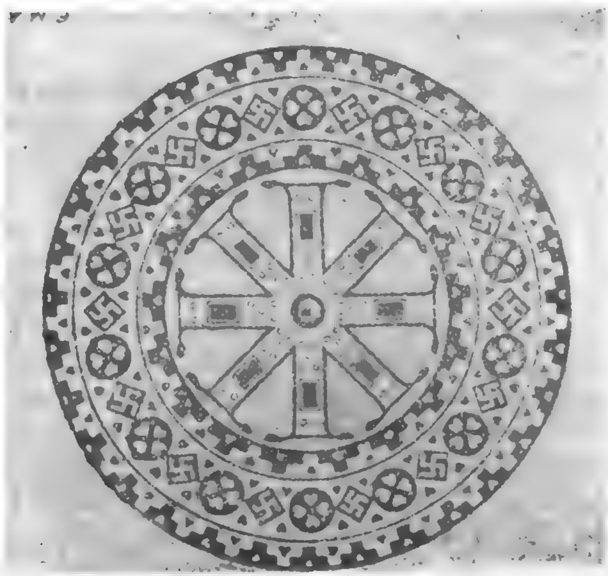
Ἐξηγήσαμεν ἤδη διὰ μακρῶν διατί ἀπέτυχε τὸ μέγα τοῦτο ἔργον. Ἀλλ' ὅσῳ καὶ ἂν ἀπέτυχε κατέλιπεν ἴχνη πολλὰ ἔν τε τῷ πνευματικῷ καὶ ἐν τῷ πολιτικῷ τοῦ ἔθνους βίῳ, ὡς προϋπεδείξαμεν καὶ ὡς θέλει ἀποδειχθῆ ὑπὸ τῶν πραγμάτων αὐτῶν κατά τε τὸ ὑπόλοιπον τοῦ παρόντος τόμου καὶ μάλιστα καθ' ἅπαντα τὸν ἑπόμενον τέταρτον τόμον. Δὲν ἀπέβη λοιπὸν ὅλως ἀτελέσφορον τὸ ἐπιχείρημα καὶ πλὴν τούτου περιεποίησεν ἐξαίρετον ἱστορικὴν τιμὴν εἰς τὸν μέσον τοῦ Ἑλληνισμοῦ αἰῶνα.

Ὁ ἀναγνώστης ἠξεύρει ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς μεταρρυθμίσεως εἶχον προσλάβει σύμμαχον ἐν τῷ ἔργῳ τὸ ὁποῖον διεξῆγον τὴν τολμηροτάτην τῶν Παυλιανιτῶν αἵρεσιν διὰ τὴν μέχρι τινὸς συγγένειαν τῶν φρονημάτων αὐτῶν πρὸς τὰ δόγματα τῆς ἐπισήμου μεταρρυθμίσεως. Οἱ δὲ Παυλιανῖται εἶναι, κατὰ τὸν Γίββωνα, οἱ μεταδόντες εἰς τὴν Ἑσπερίαν τὰ πρῶτα σπέρματα τῆς μεγάλης ἐκκλησιαστικῆς καινοτομίας, ἥτις μετὰ μακροὺς καὶ φονικωτάτους ἀγῶνας ἐθριάμβευσεν ἐπὶ τέλους ἐν Γερμανίᾳ, ἐν ταῖς Σκανδιναυικαῖς χώραις καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ (Κεφ. Ε΄, Βιβλ. Ι΄ τοῦ παρόντος τόμου). Περὶ τῶν Παυλιανιτῶν τούτων ἰδοὺ τί λέγει ὁ Μακώλαιυ, ἀκριβολογήσας πλειότερον τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ τῆς προηγουμένης ἑκατονταετηρίδος. Οἱ Ἕλληνες ἔσῳζον πάντοτε τὴν ἐξαίρετον εὐφυΐαν καὶ τὸ ζητητικὸν πνεῦμα τῶν πατέρων αὐτῶν καὶ ἠδύναντο πάντοτε ν' ἀναγινώσκωσι τὰ τελειότατα τῶν ἔργων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ ὡμίλουν πάντοτε τὴν ἰσχυροτέραν καὶ εὐκαμπτοτέραν τῶν ἀνθρωπίνων γλωσσῶν, συνεπήγοντο εἰς τὰς ἀγορὰς τῆς Ναρβώννης καὶ τῆς Τολώσσης μετὰ τῶν ἀρωμάτων, τῶν μεταξωτῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐμπορευμάτων τῆς Ἀνατολῆς θεωρίας τολμηρὰς καὶ ἀγχίνους, αἵτινες ἦσαν ὅλως ἄγνωστοι εἰς τοὺς ἀμαθεῖς Ἑσπερίους. Ἐντεῦθεν δὲ ἡ παυλιανικὴ θεολογία, ἐν ᾗ πολλαὶ δοξασίαι τῶν νεωτέρων καλβινιστῶν ἀνεμιγνύοντο μετὰ τῶν δοξασιῶν τῶν πάλαι Μανιχαίων, διεδόθη τάχιστα καθ' ἅπασαν τὴν Προβηγκίαν καὶ τὴν Λαγγεδόκην. Καὶ τὴν αὐτὴν θεολογίαν διέδωκαν βραδύτερον οἱ Παυλιανῖται, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, εἰς τὴν Βοημίαν.

Τοιουτοτρόπως ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῶν χρόνων ἐκείνων ὁ δαιμονιώτερος τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν.

Κόσμημα φατνώματος τόξων ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ

Μωσαϊκὸς ὀκτακέραιος σταυρὸς ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

ΟΡΙΣΤΙΚΗ ΚΑΤΑΛΥΣΙΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΩΣ. ΘΕΟΔΩΡΑ. ΜΙΧΑΗΛ Γ΄.

Ἡ Θέκλα, ἣν ὡς εἴδομεν εἶχε παραλάβει ὁ πατὴρ συμμέτοχον τῆς κυβερνήσεως, δὲν διετήρησεν εἰμὴ ψιλὸν τὸ ὄνομα τῆς ἀρχῆς, πᾶσα δὲ ἡ πραγματικὴ ἐξουσία περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῆς βασιλίσσης Θεοδώρας, προσλαβούσης συνεπιτρόπους τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς Βάρδαν, τὸν μάγιστρον Μανουήλ, θεῖον αὐτῆς ἐκ πατρὸς ὄντα, καὶ τὸν ἀρχαῖον λογοθέτην Θεόκτιστον. Τί ἐφρόνει ἡ Θεοδώρα περὶ εἰκόνων ἀνέκαθεν, τὸ γνωρίζομεν ἤδη· καὶ ἐννοεῖται ὅτι ὁ θάνατος τοῦ συζύγου της δὲν ἠλάττωσε τὴν πρὸς αὐτὰς εὐλάβειάν της. Κατὰ τὰ λοιπὰ ἦτο γυνὴ χρηστὴ καὶ εἶχε μάλιστα τὸ προτέρημα τῆς οἰκονομίας, διότι ηὔξησεν ἐπὶ τῆς κυβερνήσεώς της τὸ μέγα χρηματικὸν ἀποταμίευμα ὅπερ ὁ Θεόφιλος κατέλιπεν ἐν τῷ δημοσίῳ ταμείῳ. Ἀλλ' ὁ χαρακτὴρ αὐτῆς ἦτο ἀσθενὴς ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε οὐδ' ἐπὶ τῆς ἀνατροφῆς τοῦ υἱοῦ της ἠδυνήθη νὰ ἐπενεργήσῃ. Τὸ δὲ δεινότερον, καὶ οἱ ἄλλοι ἐπίτροποι οὔτε ἐξαίρετόν τινα ἱκανότητα εἶχον οὔτε εὐστάθειαν περὶ τὰς πεποιθήσεις. Εἷς μάλιστα, ὁ ἀδελφός της Βάρδας, ἦτο ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων οἵτινες μηδεμίαν πρεσβεύοντες ὑγιᾶ ἀρχὴν σκοπὸν ἄλλον δὲν ἔχουσιν εἰμὴ νὰ αὐξήσωσι τὴν δύναμιν αὐτῶν διὰ παντὸς τρόπου. Ἐνῷ δὲ τοιοῦτοι ἦσαν οἱ κυβερνῆται οἱ κληθέντες νὰ πηδαλιουχήσωσι τὴν τύχην τοῦ κράτους ἡ ἀναρχία ἡ ἐπικρατήσασα ἐπὶ Μιχαὴλ Β΄ περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος δὲν εἶχε παύσει, πολλοῦ γε δεῖ, διὰ τῶν διατάξεων τοῦ Θεοφίλου· ἰδίως δὲ ἐβλάβη ἐκ τῆς ἀναρχίας ταύτης ἡ μερὶς

τῆς μεταρρυθμίσεως, ἥτις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κατισχύσῃ τῶν πολυαρίθμων αὐτῆς ἀντιπάλων εἰμὴ διὰ τῆς περὶ τὰς πεποιθήσεις εὐσταθείας καὶ αὐστηρότητος. Ἀλλὰ περὶ τούτου δέον νὰ προσθέσωμεν ἔτι τινὰ κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην τῆς παρούσης ἱστορίας στιγμήν.

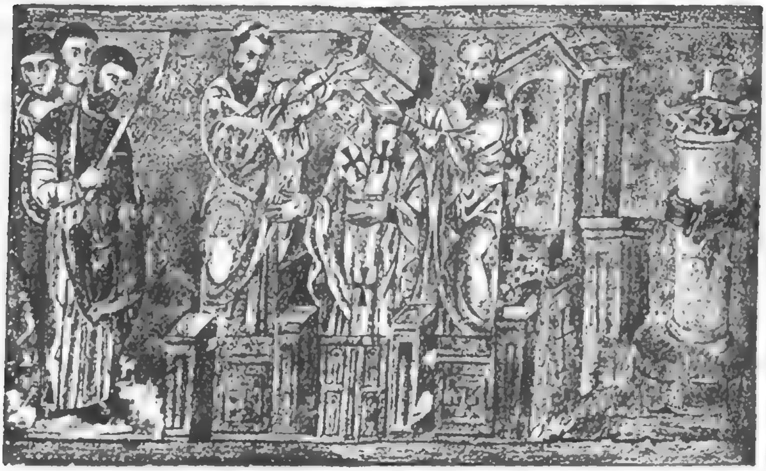
Αἱ κοινωνικαὶ μερίδες ἦσαν διῃρημέναι περὶ τὰ μέσα τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος, ὅπως καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς 8. Τὸ μέγα τοῦ λαοῦ πλῆθος ἐνέμενε προσηλωμένον εἰς τὰς ἀρχαίας αὐτοῦ πεποιθήσεις καὶ ἕξεις· ὅλαι αἱ γυναῖκες, ἀπὸ τῶν ἀνωτάτων κοινωνικῶν βαθμίδων μέχρι τῶν κατωτάτων, ἐξηκολούθουν ἀσπαζόμεναι καὶ λατρεύουσαι τὰς εἰκόνας μετὰ τοῦ αὐτοῦ ζήλου ὅπως πάλαι ποτέ. Τὸ πολυάριθμον καὶ ἰσχυρὸν μοναχικὸν τάγμα, τὸ ὁποῖον ἀείποτε τοσοῦτον ἐνθύμως καὶ πεισματωδῶς ἠγωνίσθη κατὰ πάσης καινοτομίας, δὲν ἔπαυσεν ὑποθάλπον τὰς προλήψεις τῶν δύο ἐκείνων ὁμάδων, αἵτινες βεβαίως περιελάμβανον τὸ ἀσυγκρίτως μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἔθνους. Οὔτε ἡ μετριοπάθεια τοῦ Λέοντος Γ΄, οὔτε ἡ αὐστηρότης τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄, οὔτε ἡ ἀνοχὴ τοῦ Λέοντος Δ΄, οὔτε ἡ διοικητικὴ ἐμπειρία τοῦ Νικηφόρου, οὔτε ἡ σύνεσις τοῦ Λέοντος Ε΄, οὔτε ὁ ὀξὺς χαρακτὴρ τοῦ Θεοφίλου, οὔτε αὐτὴ ἡ ἱερὰ ἐπιτηδειότης δι' ἧς ἡ Ζ΄ οἰκουμενικὴ σύνοδος ἡρμήνευσε τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων ἠδυνήθησαν νὰ τροπολογήσωσι τὰς ἡμαρτημένας τῶν ὄχλων ἐκείνων δοξασίας. Ὁ μόνος τρόπος δι' οὗ αἱ δοξασίαι αὗται ἠδύναντο νὰ καθαρισθῶσι, νὰ ὑγιασθῶσι καὶ ὄντως ν' ἁγιασθῶσιν ἦτο ἡ τῆς ὀρθῆς παιδείας εἰς τοὺς πολλοὺς διάδοσις· ἀλλὰ τοῦτο ἦτο ἀδύνατον νὰ κατορθωθῇ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Ἡ μεγάλη εὐρωπαϊκὴ μεταρρύθμισις δὲν εὐωδώθη βραδύτερον εἰμὴ διότι εἶχεν ἤδη τότε εὑρεθῇ ἡ τυπογραφικὴ τέχνη. Ἀφ' ἑτέρου αἱ ἀνώτεραι κοινωνικαὶ τάξεις ἐν μέρει ὡς μᾶλλον πεφωτισμέναι, ἐν μέρει ὡς ἐκ τοῦ πρακτικωτέρου βίου ὃν διῆγον, διδασκόμεναι τὰ ἀτοπήματα τὰ ὁποῖα συνεπήγοντο αἱ ἡμαρτημέναι ἐκεῖναι δοξασίαι, ἐπέμενον φρονοῦσαι ὅσα καὶ ἄλλοτε περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς μεταρρυθμίσεως. Καὶ οὐ μόνον ἐπέμενον φρονοῦσαι τοιαῦτα ἀλλὰ καὶ πραγματικῶς κατεῖχον τὰ πλεῖστα ἀξιώματα· διότι ὅ τε πατριαρχικὸς θρόνος καὶ πάντες οἱ ἀρχιερατικοὶ θρόνοι ἦσαν εἰς χεῖρας αὐτῶν· ἐπλειοψήφουν δὲ καὶ ἐν τῇ συγκλήτῳ καὶ ἐν τῇ ὑπαλληλίᾳ καὶ ἐν τῷ στρατῷ. Συνέβαινεν ὅμως τότε παρὰ τοῖς ὀπαδοῖς τῆς μεταρρυθμίσεως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος Ε΄ καὶ ἔτι μᾶλλον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοφίλου ἐπὶ Θεοδώρας ὅ,τι εἶχε συμβῇ παρ' αὐτοῖς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος Δ΄ ἐπὶ Εἰρήνης. Πολλοὶ δηλαδὴ ἐξ αὐτῶν ἀναλογιζόμενοι ὅτι οἱ μακροὶ καὶ ἐπανειλημμένοι ἀγῶνες, οἱ διεξαχθέντες ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἀνορθώσεως τῆς γνησίας πίστεως, οὐδόλως ἐπενήργησαν εἰς τὸ πλεῖστον τοῦ ἔθνους, καὶ ἀντὶ νὰ τονώσωσι τὰς ἠθικάς, τὰς διανοητικὰς καὶ τὰς ὑλικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, ἀπ' ἐναντίας παρήγαγον νέαν ἀφορμὴν διενέξεων καὶ ἐρίδων, ἤρχισαν νὰ διστάζωσι περὶ τῆς πρακτικῆς ἀξίας τῶν φρονημάτων αὐτῶν. Καὶ φυσικῷ τῷ λόγῳ ὁ ἐνδοιασμὸς οὗτος ἀπέβη νῦν πολὺ ἰσχυρότερος ἢ ἐπὶ τῆς Εἰρήνης· διότι ἐν τῷ μεταξὺ νέαι μὲν ἐγένοντο ἀπόπειραι ὑπὸ βασιλέων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον μεγαλοφυῶν, ὅλων δὲ δεξιωτάτων· καὶ ὅμως αἱ νέαι αὗται ἀπόπειραι, αἵτινες διήρκεσαν περὶ τὰ 40 ἔτη, ἀπέβησαν οὐδὲν ἧττον τῶν πρώτων ἀτελέσφοροι.

Ἡ μόνη δύναμις τῆς πολιτείας ἡ παραμείνασα καὶ ἤδη πιστοτέρα πάσης ἄλλης εἰς τὴν μεταρρύθμισιν ἦτο ὁ στρατός. Τὸ πνεῦμα τοῦτο τοῦ στρατοῦ ἐξηγήσαμεν καὶ ἄλλοτε. Ὁ στρατὸς ἐκπροσωπεῖ πάντοτε τὸ πρακτικώτερον μέρος πάσης κοινωνίας καὶ συναισθάνεται τούτου ἕνεκεν ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην κοινωνικὴν τάξιν τὴν ἀξίαν τῆς προσωπικῆς ἐνεργείας καὶ ἀρετῆς, ἥτις ἦτο τὸ κυριώτατον σύμβολον τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἐντεῦθεν τὸ πνεῦμα τῆς μεταρρυθμίσεως ἴσχυσεν ἀείποτε ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει

παρὰ τῷ στρατῷ μᾶλλον ἢ παρὰ ταῖς ἄλλαις κοινωνικαῖς τάξεσιν. Ὁποῖον δὲ ἦτο καὶ ἤδη τὸ πνεῦμα τοῦ στρατοῦ τούτου, ἀπεδείχθη ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοφίλου. Ὁ μάγιστρος Μανουήλ, συγκαλέσας κατὰ τὸν ἱππόδρομον πᾶσαν τὴν αὐτοκρατορικὴν φρουράν, ἐνόμισε καθῆκον νὰ συστήσῃ εἰς τοὺς στρατιώτας ἐκείνους, κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμήν, τὴν πειθαρχίαν καὶ τὴν πρὸς τοὺς ἀνωτέρους ὑποταγήν, ἐπροοιμίασε δὲ τὸν λόγον ὡς ἑξῆς· «Οἴδατε πάντες, ὦ ἄνδρες, ὁποῖα τὰ πρὸς ὑμᾶς τῆς ἀγάπης γνωρίσματα ἔν τε κηδεμονίαις ἔν τε προστασίαις φιλόφροσι, σύναμα ταύταις καὶ εὐεργεσίαις, μηδόλως ἐξισταμένων ἡμῶν. Καὶ διὰ τοῦτο χρεὼν ὑμᾶς ἡμῖν ἀποδοῦναι τὰς ἀντιχάριτας ἔν τε λόγων πειθοῖ καὶ ἔργων· καὶ ὅπερ ἂν ἡμῖν αἱρετὸν διακέκριται, τοῦτο ἑλέσθαι σπουδάζοιτε, καὶ ὃ ἐὰν ἀρέσκον κατὰ σπουδὴν καὶ προαίρεσιν, τὸ εὐπειθὲς αὐτῷ μέχρι καὶ κινδύνου παντὸς ἐπιδείξασθαι». Ὁ στρατός, ὅστις ἐγίνωσκε τὰς διαθέσεις τῆς Θεοδώρας καὶ τὴν πρὸς τὴν μεταρρύθμισιν ἀφοσίωσιν τοῦ Μανουήλ, νομίσας ἐκ τοῦ προοιμίου τούτου ὅτι ὁ μάγιστρος ἐπεζήτει τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ εἰς τὸν θρόνον ἀναγόρευσιν, δὲν ἀφῆκεν αὐτὸν νὰ τελειώσῃ τὸν λόγον, ἀλλ' ἐν τῷ ἅμα ἀνευφήμησεν αὐτὸν καὶ ὡρκίσθη ὑπακοὴν εἰς αὐτόν. Ὅτε δ' ἐκεῖνος νοήσας τὴν παρεξήγησιν ἀνέκραξε διαρρήδην «Μιχαὴλ τε καὶ Θεοδώρας τὰ ἔτη πρὸς πλεῖστον ὁδεύσειεν», ὁ Γενέσιος βεβαιοῖ ὅτι «ἐπλήσθησαν ἀθυμίας καὶ πολυειδοῦς ἐνεφορήθησαν θλίψεως, ἀλλ' ὅμως τὸ προσταγὲν ἐξεπλήρουν». Ὁ στρατὸς λοιπὸν παρέμενε πιστὸς εἰς τὸ φρόνημα τῆς μεταρρυθμίσεως, ἀλλ' ὅμως ἔχων πᾶσαν πεποίθησιν εἰς τὸν μάγιστρον Μανουὴλ ὑπήκουεν οὐδὲν ἧττον πιστὸς εἰς τὰ νεύματα αὐτοῦ.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα καὶ τὰ πνεύματα, ὅτε ἀνέλαβε τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους ἡ Θεοδώρα μετὰ τῶν τριῶν αὐτῆς συμβούλων. Εἰς τοὺς πολυαρίθμους ἀντιπάλους τῆς μεταρρυθμίσεως, εἰς τὴν παραχθεῖσαν μεταξὺ τῶν ὀπαδῶν αὐτῆς διαίρεσιν ἕνεκα τῶν προειρημένων ἀμφιβολιῶν, προσετέθη ἤδη τὸ γεγονὸς ὅτι τῆς πολιτείας προΐστατο γυνὴ ποθοῦσα τὴν παλινόρθωσιν. Καὶ τοῦτο δὲν ἤρκεσεν. Ὁ ἀδελφὸς τῆς βασιλίσσης Βάρδας δὲν ἐπίστευεν εἰς τίποτε καὶ ἔτι ὀλιγώτερον εἰς τὰς εἰκόνας, ἀλλ' ἤθελε νὰ καταλάβῃ τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν καὶ ἐνόει ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ τοῦτο εἰμὴ διὰ τῶν πολεμίων τῆς μεταρρυθμίσεως, τὸ μὲν διότι ἦσαν ἀσυγκρίτως τῶν ἀντιπάλων πολυαριθμότεροι τὸ δὲ διότι ἔμελλον ν' ἀποβῶσιν ἰσχυρότεροι διὰ τῆς προστασίας τῆς βασιλίσσης. Ἐξ ἀρχῆς ἄρα ἀπεφάσισε νὰ συμπράξῃ μετὰ τῆς ἀδελφῆς, νὰ ἐνθαρρύνῃ μάλιστα αὐτὴν εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τῶν παλαιῶν καθεστώτων, ἐπιφυλαττόμενος νά την ὑποσκελίσῃ βραδύτερον, ἵνα ἐπιτύχῃ τὸ κύριον αὐτοῦ βούλευμα. Ὁ Θεόκτιστος καὶ ὁ Μανουὴλ ἦσαν ἄλλοι ἄνθρωποι· ἄνθρωποι ἔντιμοι καὶ χρηστοί, ἀλλὰ παντάπασιν ἀπεστερημένοι τῆς εὐσταθείας τοῦ χαρακτῆρος, τῆς ἀπαραιτήτου εἰς τοιαύτας κρισίμους περιστάσεις. Ὁ Θεόκτιστος εἶχεν ἀρχίσει πρὸ καιροῦ νὰ διστάζῃ ἂν ἡ μεταρρύθμισις εἶναι δυνατὸν νὰ ἐφαρμοσθῇ πραγματικῶς καὶ νὰ κατισχύσῃ τοσούτων καὶ τηλικούτων δυσκολιῶν. Αὐτὸς ὁ Θεόφιλος εἶχεν ὑπονοήσει, ὡς φαίνεται, τὰς ἀμφιβολίας ταύτας τοῦ λογοθέτου, διότι ἐν τῷ τελευταίῳ αὐτοῦ λόγῳ ἐξώρκισεν αὐτὸν ἰδίως νὰ μὴ συναινέσῃ εἰς τὴν τῶν εἰκόνων ἀναστήλωσιν καὶ τὴν τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου καθαίρεσιν. Ἐξ ὅλων τῶν ὑπερτάτων τῆς κυβερνήσεως διαχειριστῶν μόνος ὁ θεῖος τῆς βασιλίσσης Μανουὴλ ἦτο ὁ εἰλικρινῶς ἀφωσιωμένος εἰς τὴν μεταρρύθμισιν. Δυστυχῶς καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἀνωτάτας τῆς τότε κοινωνίας τάξεις οὔτε ἡ παιδεία οὔτε ἡ πεῖρα ἴσχυον νὰ ἐκριζώσωσι πολλὰς προλήψεις τὰς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι ἐθήλαζον, οὕτως εἰπεῖν, διὰ τοῦ γάλακτος τῶν μητέρων αὐτῶν, ἐνεστερνίζοντο διὰ τῆς πρώτης ἀνατροφῆς ἣν ἐλάμβανον παρ' αὐτῶν τούτων τῶν μητέρων καὶ ἀνέπνεον διὰ τῆς ἀτμοσφαίρας ὑπὸ τῆς ὁποίας

περιεστοιχίζοντο καθ' ὅλον τὸν βίον. Μικρὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοφίλου ἐνόσησεν ὁ Μανουὴλ βαρέως, οἱ δὲ ἐπισκεφθέντες αὐτὸν μοναχοὶ τοῦ Στουδίου τὸν ἐβεβαίωσαν ὅτι δὲν θέλει ἀναρρώσει εἰμὴ ἐὰν τάξῃ τῷ Θεῷ τὴν τῶν εἰκόνων ἀνόρθωσιν. Ὁ Μανουὴλ ἔταξε τὸ ζητούμενον, καὶ ἅμα ἀναλαβὼν ἐκ τῆς νόσου ἐνόμισε καθῆκόν του νὰ ἐκτελέσῃ τὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν. Ὁμοφροσύνη λοιπὸν ἐπεκράτησε μεταξὺ ὅλων τῶν ἀνθρώπων οἵτινες εἶχον εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν τὴν τύχην τοῦ κράτους, περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν τῶν εἰκόνων ἀναστήλωσιν. Ἅμα δὲ ἀποφασίσαντες τοῦτο ἀνέλαβον τὸ ἔργον καὶ ἐπερειδόμενοι μὲν ἐπί τε τῆς μεγάλης πλειονοψηφίας τοῦ ἔθνους καὶ ἐπὶ τοῦ ἰσχυροῦ μοναχικοῦ τάγματος, ὠφελούμενοι δὲ ἐκ τῶν διαιρέσεων ὅσαι ἐνεφώλευον παρὰ τοῖς ὀπαδοῖς τῆς μεταρρυθμίσεως, ἐξετέλεσαν τὸ βούλευμα μετὰ παραδόξου ταχύτητος καὶ εὐκολίας. Ἡ ταχύτης καὶ ἡ εὐκολία αὕτη παραβαλλομένη πρὸς τὰς πολυειδεῖς δυσχερείας ὅσας συνήντησε πρὸ 60 ἐτῶν ἡ Εἰρήνη, προσεπιμαρτυροῦσιν ὁπόσον ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ εἶχεν ὡριμάσει τὸ πνεῦμα τῆς ἀνορθώσεως τῶν ἀρχαίων καθεστώτων. Ὁ στρατός, ὅστις τοσοῦτον ἀντέστη ἄλλοτε εἰς τὴν Εἰρήνην, ὑπῆρξεν ἤδη εὐπειθέστερος, τὸ μὲν διὰ τὴν ἀπεριόριστον ἐπιρροὴν ἣν εἶχεν ἐπ' αὐτοῦ ὁ μάγιστρος Μανουὴλ τὸ δὲ διότι παρεισέφρησαν βεβαίως καὶ ἐν αὐτῷ δισταγμοί τινες ἀνάλογοι τῶν παραχθέντων παρὰ τοῖς ἄλλοις ὀπαδοῖς τῆς μεταρρυθμίσεως.

Χειροτονία ἐπισκόπου
(Εἰκὼν ἐκ βυζαντιακοῦ χειρογράφου)

Ἡ ἀσθένεια καὶ ἡ ἀνάρρωσις τοῦ Μανουὴλ συνέβη ὀλίγον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοφίλου, διότι πάντα τὰ πρὸς ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων ἐνηργήθησαν καὶ αὐτὴ ἡ πρώτη ἑορτὴ τῆς Ὀρθοδοξίας ἐτελέσθη ἐντὸς ἑνὸς μηνὸς ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως. Ὁ Μανουήλ, ἅμα ἀναλαβών, συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ Βάρδα καὶ τοῦ Θεοκτίστου, οἵτινες ἦσαν πρὸ καιροῦ πρόθυμοι νὰ συμπράξωσιν εἰς τὴν καθαίρεσιν τῆς μεταρρυθμίσεως, ἀπῆλθε πρὸς τὴν βασίλισσαν Θεοδώραν καὶ παρέστησεν αὐτῇ ὅτι ἡ κοινὴ εὐχὴ ὅλων τῶν εὐλαβῶν χριστιανῶν εἶναι ν' ἀποδοθῶσιν αὖθις τῇ Ἐκκλησίᾳ αἱ ἱεραὶ εἰκόνες. Πρὶν ἡ πράξῃ τὸ διάβημα τοῦτο ὁ Μανουὴλ εἶχε προσλάβει συνεργοὺς τοῦ πράγματος τήν τε μητέρα τῆς Θεοδώρας καὶ τὰς ἀδελφὰς αὐτῆς. Ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι ἡ Θεοδώρα, καίτοι προσωπικῶς εὐλαβουμένη τὰς εἰκόνας, ἐδίσταζε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἀνόρθωσιν αὐτῶν, εἴτε διότι οἱ ὀπαδοὶ τῆς μεταρρυθμίσεως ἦσαν ἔτι ἰσχυροὶ καὶ πολυάριθμοι εἴτε διότι δὲν ἤθελε νὰ προσβάλῃ τὴν μνήμην τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, πρὸς ὃν ἔσῳζε πάντοτε πολλὴν ἀγάπην. Καίτοι δὲ οἱ χρονογράφοι διαφοροτρόπως ἐκθέτουσι τὴν

ἀπάντησιν αὐτῆς πρὸς τοὺς συνεπιτρόπους, παρ' ὅλοις ὅμως ὑποφαίνεται ὁ ἐνδοιασμὸς ἐκεῖνος τῆς βασιλίσσης. Τῷ ὄντι ὁ Ἰωσὴφ Γενέσιος, πρὸς ὃν συμφωνοῦσιν ὁ Ζωναρᾶς καὶ ὁ Σκυλίτζης, βεβαιοῖ ὅτι ἀντέλεξεν ἐπὶ μικρόν, «εἴτε διὰ τὴν τοῦ τηλικούτου μετάθεσιν πράγματος εἴτε διὰ φιλανδρίαν ἴσως παράλογον, προτιμωμένη τοῦ Θεοῦ τὰ ἀνθρώπινα». Εἶπε δὲ πρὸς τὸν Μανουὴλ ὅτι «ὁ ἐμὸς ἀνὴρ καὶ βασιλεὺς μακαρίτης σοφίας ἀρκούντως ἐξείχετο, καὶ οὐδὲν τῶν δεόντων αὐτῷ ἐλελήθει· καὶ πῶς τῶν ἐκείνου διαταγμάτων ἀμνημονήσαντες εἰς ἑτέραν διαγωγὴν ἐκτραπείημεν;» Τότε ἠπείλησεν αὐτὴν ὁ Μανουὴλ ὅτε «εἴπερ τῶν εἰκόνων μὴ φροντίσειας ἀναμορφῆς τε καὶ προσκυνήσεως, ἑτέρως τὰ τῆς εὐνοίας ἢ αὐτῆς τῆς βασιλείας, Θεοῦ εὐδοκοῦντος, διατεθήσεται»· ἐν ἄλλαις λέξεσι τῇ εἶπεν ὅτι, ἐὰν δέν το πράξῃ αὐτή, θέλουσι τὸ πράξει ἄλλοι, δι' ὃ ἐκπλαγεῖσα κατὰ τὸ φαινόμενον ἡ βασίλισσα, ἀληθῶς δὲ καὶ μάλα χαρεῖσα ἐνέδωκεν εἰς τὴν πρότασιν καὶ ἀνέλαβε νὰ ἐκτελέσῃ αὐτήν, διατάξασα νὰ παρασκευασθῶσιν ἀμέσως τὰ πάντα πρὸς τοῦτο, καὶ ἰδίως διὰ προσηκούσης συζητήσεως νὰ ὁρισθῶσι τὰ ἀναγκαῖα διατάγματα. Κατὰ δὲ τὴν ἐκ προστάγματος τοῦ Πορφυρογεννήτου γραφεῖσαν χρονογραφίαν, πρὸς ἣν συμφωνοῦσιν ὁ Συμεὼν ὁ λογοθέτης καὶ ὁ Λέων ὁ Γραμματικός, ἡ Θεοδώρα, ἀκούσασα τὴν πρότασιν τῶν ἐπιτρόπων, «τοῦτο, ἀπεκρίθη, καὶ δι' ἐπιθυμίας ἦγον ἀεὶ καὶ μελετῶσα διέλειπον οὐδαμῶς, ἀλλ' ἡ τῶν πολλῶν συγκλητικῶν καὶ τῶν ἐν τέλει τῇ τοιαύτῃ προσανακειμένων αἱρέσει πληθὺς ἐκώλυε ἄχρι τῆς σήμερον, οὐχ' ἧττον δὲ καὶ οἱ τῆς ἐκκλησίας ὑπερμαχοῦντες μητροπολῖται καὶ μάλιστα ὁ πατριάρχης. . .» Ἐκεῖνος δὲ ἀντεῖπε· «καὶ τί γοῦν οὕτω, δέσποινα, φρονούσάν σε καὶ βουλευομένην τὰ κάλλιστα, τὸ κωλῦον ἐστὶ μὴ καὶ εἰς ἔργον ταῦτα ἀχθῆναι καὶ τὴν πάνδημον ταύτην κελεῦσαι εἰς πέρας ἐλθεῖν ἑορτήν;». Μεθ' ὃ ἡ βασίλισσα διέταξε νὰ ἐνεργηθῶσι τὰ περαιτέρω. Ὁπωσδήποτε τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ βασίλισσα ἐνέδωκε. Τὸ δὲ κείμενον τῶν πρὸ μικροῦ παρατεθέντων χρονογράφων εἶναι κατὰ τοῦτο μάλιστα ἀξιοσημείωτον, ὅτι ὁμολογεῖ ἅπαντα τὸν ἀνώτερον κλῆρον ὑπερμαχοῦντα ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως.

Ὅ,τι πρὸ πάντων ἔπρεπε νὰ γίνῃ πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν προαποφασισθέντων ἦτο ἡ ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ἀπομάκρυνσις τοῦ Ἰωάννου τοῦ Γραμματικοῦ, διότι οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ, γινώσκοντες κάλλιστα τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν σταθερότητα τοῦ ἀνδρός, δὲν ἐπίστευον ποτὲ ὅτι θέλει πεισθῇ νὰ μεταβάλῃ γνώμην ἐπὶ ζητήματος τὸ ὁποῖον λόγῳ καὶ ἔργῳ ἐπρέσβευε δι' ὅλης αὐτοῦ τῆς ζωῆς. Ὅθεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἐνόησαν τὴν ἀνάγκην νὰ μεταχειρισθῶσι τὴν βίαν καὶ διέταξαν ἕνα τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, ὀνόματι Κωνσταντῖνον (τὸν πατέρα τοῦ πατρικίου Θωμᾶ, τοῦ μετὰ ταῦτα λογοθέτου τοῦ δρόμου γενομένου), νὰ μεταβῇ μετὰ ἰσχυροῦ ἀποσπάσματος εἰς τὸ πατριαρχεῖον, ἵνα διακοινώσῃ εἰς τὸν Ἰωάννην τὰ ἀποφασισθέντα. Ὁ πατριάρχης ἤξευρε πρὸ ἡμερῶν τὰ παρασκευαζόμενα· ἤξευρεν ὅτι ὁ γνωστὸς ἤδη εἰς ἡμᾶς Μεθόδιος καὶ πλεῖστοι ἄλλοι μοναχοί, περιστοιχίζοντες τὴν βασίλισσαν, εἶχον κατακυριεύσει τὸ πνεῦμα αὐτῆς, ἤξευρε τὴν ἀπιστίαν τοῦ Βάρδα, τὴν παλιμβουλίαν τοῦ Θεοκτίστου, τὰς προλήψεις τοῦ Μανουήλ· εἶχε μάθει τὴν σκηνὴν τὴν συμβᾶσαν ἐν τοῖς ἀνακτόροις καὶ βλέπων τὸν κίνδυνον τὸν ἀπειλοῦντα τὸ οἰκοδόμημα τῆς ἀναμορφώσεως, ὑπὲρ οὗ τοσοῦτον ἤθλησεν, ἀναλογιζόμενος δὲ τὰ ἀποτελέσματα ὅσα ἔμελλε νὰ ἐπαγάγῃ εἰς τὴν τύχην τοῦ ἔθνους ἡ κατάλυσις τῆς μεταρρυθμίσεως, εἶχε περιέλθει εἰς ἀθυμίαν πολλήν, εἰ καὶ οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἀπέβαλε τὰς ἀκραδάντους αὐτοῦ πεποιθήσεις. Ἦτο δὲ κατακεκλιμένος ἐπὶ σκίμποδος ἐντὸς μιᾶς τῶν μεγάλων τοῦ πατριαρχείου αἰθουσῶν, ὅτε εἰσῆλθεν ὁ ἀξιωματικὸς Κωνσταντῖνος, ὅστις ἐδήλωσεν αὐτῷ διὰ

βραχέων, κατ' ἀνωτέραν διαταγήν, ὅτι πολλοὶ πολλαχόθεν συνελθόντες μοναχοὶ καὶ εὐλαβεῖς ἄνδρες ἀπηύθυναν πρὸς τὴν βασιλείαν δέησιν ἵνα διατάξῃ τὴν τῶν πανσέπτων εἰκόνων ἀναστήλωσιν. Ἐὰν λοιπὸν συμφωνῇ εἰς τοῦτο, ἡ Ἐκκλησία θέλει ἀναλάβει τὸν ἀρχαῖον αὐτῆς κόσμον. Ἐὰν δὲ διστάζῃ καὶ ἀντιλέγῃ, δέον νὰ μεταβῇ εἰς τὰ ἐκτὸς τῆς πόλεως κτήματα αὐτοῦ, μέχρις οὗ συνέλθῃ σύλλογος τῶν ἁγίων πατέρων καὶ συσκεφθεὶς μετ' αὐτοῦ μεταπείσῃ αὐτὸν κακῶς λέγοντα καὶ φρονοῦντα. Ἡ παραγγελία αὕτη καὶ ὁ αὐθάδης τρόπος καθ' ὃν ἐξετελέσθη δὲν ἐθορύβησαν τὸν γενναῖον ἄνδρα, ὅστις ἀπήντησεν ἀταράχως ὅτι θέλει σκεφθῇ περὶ τούτου· ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος, ἔχων διαταγὴν νὰ λάβῃ διὰ παντὸς τρόπου ἢ τὴν συναίνεσιν τοῦ πατριάρχου πρὸς συγκρότησιν συνόδου ἢ τὴν παραίτησιν αὐτοῦ καὶ βλέπων αὐτὸν μὴ θέλοντα νὰ συναινέσῃ οὔτε εἰς τὸ ἓν οὔτε εἰς τὸ ἄλλο ἐτόλμησε νὰ ἐπιβάλῃ χεῖρα εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς Ἐκκλησίας, ὅστις, φαίνεται, ἀντέστη καὶ ἐπληγώθη ἐν τῇ βιαιοπραγίᾳ ταύτῃ. Ἡ περὶ τούτου ἀγγελία διαδοθεῖσα ἐν ἀκαρεῖ εἰς τὴν πόλιν, ἐτάραξε τὰ πνεύματα τῶν ἀνθρώπων οἵτινες ἤκουον θρυλούμενον ὅτι ἐνεργεῖταί τι ἀλλὰ δὲν ἤξευρον ἀκριβῶς τί τρέχει. Καθὼς δὲ συμβαίνει εἰς τοιαύτας περιστάσεις, ἦσαν εὐδιάθετοι νὰ πιστεύσωσι τὰ χείριστα καὶ ἐπίστευσαν τῷ ὄντι ὅτι ἡ βασίλισσα διέταξε νὰ σφάξωσι τὸν πατριάρχην, ὥστε ἐδέησε ν' ἀποσταλῇ αὐτὸς ὁ Βάρδας, ἵνα προλάβῃ δεινοτέραν τινὰ διατάραξιν. Ὁ Βάρδας προσελθὼν εἰς τὸ πατριαρχεῖον κατέπεισε τὸ συρρεῦσαν περὶ αὐτὸ πλῆθος ὅτι ὁ Ἰωάννης ἵνα κινήσῃ τὸν ἔλεον ἐπλήγωσεν αὐτὸς ἑαυτόν, ὅπερ, μεταβαῖνον ἀπὸ στόματος εἰς στόμα κατήντησε νὰ μεταβληθῇ εἰς φήμην ὅτι ὁ πατριάρχης ἠθέλησε νὰ γίνῃ αὐτόχειρ. Τότε μετεκλήθησαν ἐκτὸς τῆς πόλεως εἰς τὸ κτῆμα αὐτοῦ καὶ ἐν τῷ ἅμα συνεκλήθησαν ὅλοι οἱ φίλοι τῶν εἰκόνων εἰς σύνοδον, τῆς ὁποίας δὲν περιεσώθησαν δυστυχῶς τὰ πρακτικά, ἥτις ὅμως, ἐκ τῶν ὀλίγων ὅσα περὶ αὐτῆς γνωρίζομεν καὶ εὐλόγως δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, δὲν ὑπῆρξε πολὺ τακτική. Ἐν πρώτοις οὐ μόνον ὑπὸ πατριάρχου δὲν προηδεύετο ἀλλὰ συνῆλθεν εἰς τὸ κατάστημα τοῦ λογοθέτου παρὰ πάντα τὰ εἰθισμένα· διότι αἱ σύνοδοι συνήρχοντο ἢ ἐν ἐκκλησίᾳ τινί, ἢ ἐν τῷ πατριαρχείῳ, ἢ ἐν ἄλλῳ τινὶ ἱερῷ οἰκοδομήματι. Πλὴν τούτου, καθ' ἃ ἐξάγεται ἐκ τῆς ὁμολογίας τῆς βασιλίσσης ὅτι ὅλος ὁ ἀνώτερος κλῆρος ἐπρέσβευε τὰ τῆς μεταρρυθμίσεως, ὀλίγιστοι πιθανῶς ἐπίσκοποι προσεκλήθησαν εἰς τὸ συνέδριον τοῦτο. Δὲν λέγομεν οὐδείς, διότι ὑπῆρξαν βεβαίως τινὲς πρόθυμοι νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν θέλησιν τοῦ Θεοκτίστου, ἵνα μὴ ἀπολέσωσι τὰς ἐπαρχίας αὐτῶν· ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι δὲν ἦσαν πολλοί, ὡς δηλοῦται προσέτι ἐκ τῆς πληθύος τῶν μοναχῶν τῶν προχειρισθέντων μετ' ὀλίγον εἰς διαφόρους ἐπισκοπάς. Ἡ σύνοδος λοιπὸν αὕτη συνεκροτήθη κυρίως ἐκ τῶν πεισματωδῶν τούτων πολεμίων τῆς μεταρρυθμίσεως, οἵτινες ἀπὸ κοινοῦ πρὸς τοὺς εὐαρίθμους παλιμβουλήσαντας ἀρχιερεῖς ἠνώρθωσαν μὲν τὸ κῦρος τῆς Ζ′ οἰκουμενικῆς συνόδου καθήρεσαν δὲ καὶ ἀνεθεμάτισαν τὸν πατριάρχην Ἰωάννην καὶ πάντας τοὺς ὁμόφρονας αὐτῷ, ἐχειροτόνησαν δ' ἀντ' αὐτοῦ τὸν Μεθόδιον καὶ παρέδωκαν τοὺς πλείστους τῶν ἐπισκοπικῶν θρόνων εἰς ὑποψηφίους ἐκ τοῦ τάγματος αὐτῶν ληφθέντας. Συνέβη δὲ ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ γεγονός τι χαρακτηριστικώτατον τῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν τὰς ὁποίας εἶχον οἱ ἀντίπαλοι τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἡ βασίλισσα ἐπεθύμει οὐ μόνον νὰ ἐξαιρέσῃ τὸν Θεόφιλον τοῦ ἀναθεματισμοῦ ὃν ἐψήφισεν ἡ σύνοδος κατὰ τῶν ὁπωσδήποτε συμπραξάντων εἰς τὴν καθαίρεσιν τῶν εἰκόνων, ἀλλὰ καὶ ῥητὴν ὑπὲρ αὐτοῦ νὰ ἐπιτύχῃ συγγνώμην τε καὶ συγχώρησιν καὶ ἀμνηστίαν παρὰ Θεοῦ τῆς τοιαύτης διαμαρτίας. Ὅθεν ἀπῄτησε τοῦτο παρὰ τῆς συνόδου ὡς προσωπικὴν χάριν καὶ ἀνταπόδοσιν τῶν ὅσα αὕτη ἔπραξεν, ἀπειλήσασα, «ὡς εἰ μὴ τοῦτο γένηται, οὔτ' ἐμὲ σχοίητε ἐπακολουθοῦσαν ὑμῖν,

οὔτε τὴν τῶν σεπτῶν εἰκόνων προσκύνησιν καὶ ἀνάρρησιν ἀλλ' οὐδὲ τὴν τῆς ἐκκλησίας ἀνάληψιν». Ἡ πρότασις αὕτη ἦτο καθ' ἑαυτὴν ἀρκετὰ παράδοξος ἰδίως διὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἀπειλήν· ἀλλὰ τὰ ἐπακολουθήσαντα ὑπῆρξαν, εἰ δυνατόν, ἔτι παραδοξότερα. Οἱ περὶ τὸν Μεθόδιον ἀπήντησαν ὅτι ἐπεθύμουν πολὺ ν' ἀποδείξωσι τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτῶν πρὸς τὴν βασίλισσαν, ἀλλ' ὅτι ἔχουσι μὲν τὸ δικαίωμα νὰ συγχωρῶσι ζῶντας καὶ αὐτοὺς δὲ τοὺς ἀποθανόντας ὅταν τὰ σφάλματα αὐτῶν εἶναι μικρὰ καὶ ἐπῆλθε μετάνοια ἕνεκεν αὐτῶν, ἡ ἐξουσία των ὅμως δὲν προβαίνει μέχρι τοῦ νὰ διαλύσωσι τὰς εὐθύνας τῶν ἀνθρώπων ὅσοι μετέστησαν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου μετὰ τῶν πονηρῶν ἐλπίδων καὶ φέροντες πρόδηλον τὴν κατάγνωσιν. Τότε ἡ δέσποινα δὲν ἐδυσκολεύθη νὰ διαβεβαιώση ἐνόρκως τὸν ἱερὸν ἐκεῖνον θίασον ὅτι ὁ Θεόφιλος ἀκούων αὐτὴν κατολοφυρομένην διὰ τὰς συμφορὰς ὅσας ἐπήγαγε καὶ ἔμελλε νὰ ἐπαγάγη ἡ αἵρεσις μετεμελήθη μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου καὶ ζητήσας τὰς εἰκόνας κατησπάσατο αὐτὰς ζεούση ψυχῇ. Ὅτι τοῦτο ποτὲ δὲν ἐγένετο, εἶναι ἀναμφισβήτητον διότι ἀπ' ἐναντίας εἴδομεν τὸν Θεόφιλον ὀλίγας στιγμὰς πρὸ τοῦ θανάτου συνιστῶντα εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν τὴν διατήρησιν τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἡ Θεοδώρα ὡς παροῦσα ἤξευρε τοῦτο κάλλιστα, οὐδὲν ἧττον δ' ἐγνώριζον τοῦτο καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν ἐν τῇ συνόδῳ παρευρεθέντων, ἐξαιρέτως δὲ ὁ λογοθέτης Θεόκτιστος, παρὰ τῷ ὁποίῳ συνεδρίαζεν ἡ σύνοδος καὶ εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Θεόφιλος εἶχεν ἀπευθύνει τοὺς τελευταίους ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως λόγους. Καὶ ὅμως τοσοῦτο παράδοξοι ἦσαν αἱ θρησκευτικαὶ τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν ἰδέαι ὥστε ἡ μὲν Θεοδώρα δὲν ἐδίστασε νὰ ψευσθῇ ἐν γνώσει, ἵνα ἐπιτύχῃ τὴν συγγνώμην τοῦ συζύγου, ἡ δὲ σύνοδος δὲν ἐδίστασεν ὡσαύτως, ἐν γνώσει τοῦ ψεύδους, νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν αἰτουμένην συγγνώμην καὶ νὰ δώσῃ μάλιστα εἰς τὴν δέσποιναν ἐγγράφως τὴν περὶ τούτου διαβεβαίωσιν.

Τούτων γενομένων, ἐπεκύρωσεν ἡ βασίλισσα πάντα τὰ ὑπὸ τῆς συνόδου ἀποφασισθέντα, ἐχειροτονήθη ὁ Μεθόδιος οἰκουμενικὸς πατριάρχης καὶ ἀπεφασίσθη νὰ τελεσθῇ κατὰ τὴν προσεγγίζουσαν πρώτην Κυριακὴν τῶν νηστειῶν, ἥτις συνέπεσε κατὰ τὸ ἔτος 842 τῇ 19 Φεβρουαρίου, πανήγυρις εἰς τιμὴν τῆς ψηφισθείσης ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων. Ἡ περιγραφὴ τῆς τότε κατὰ πρῶτον τελεσθείσης ταύτης πανηγύρεως σῴζεται παρ' ἀνωνύμῳ τινὶ χρονογράφῳ, ἔχουσα ὡς ἑξῆς· «Ἐμήνυσε (Θεοδώρα) τῷ ἁγιωτάτῳ πατριάρχῃ Μεθοδίῳ τοῦ δηλοποιῆσαι καὶ ἐπισυνάξαι πάντα ἄνθρωπον ὀρθόδοξον ἀπό τε μητροπολιτῶν, ἀρχιεπισκόπων, ἡγουμένων, κληρικῶν καὶ κοσμικῶν, ὡς ἂν παραγένωνται ἐν τῇ μεγάλῃ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ μετὰ τιμίων σταυρῶν καὶ ἁγίων εἰκόνων τῇ πρώτῃ Κυριακῇ τῶν ἁγίων νηστειῶν. Καὶ τούτων πάντων γενομένων καὶ ἀναριθμήτου πλήθους συναχθέντος ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, παραγίνεται καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς Μιχαὴλ μετὰ τῆς ἁγίας καὶ ὀρθοδόξου αὐτοῦ μητρὸς καὶ πάσης τῆς συγκλήτου, ἀνὰ κηρὸν βασιλικὸν εἷς ἕκαστος αὐτῶν βαστάζων. Καὶ ἑνωθέντες τῷ ἁγιωτάτῳ πατριάρχῃ καὶ ὁμοῦ μετὰ λιτῆς ἅπαντες ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου μετὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων καὶ τοῦ τιμίου σταυροῦ καὶ τοῦ ἁγίου Εὐαγγελίου κατῆλθον λιτανεύοντες μέχρι τῶν βασιλικῶν πυλῶν τῶν λεγομένων Κτεναρίων. Καὶ δὴ καὶ ἐκτενοῦς εὐχῆς γενομένης καὶ μετὰ κατανύξεως καὶ δακρύων πολλῶν καὶ στεναγμῶν τὸ «Κύριε ἐλέησον» εἰπόντων, ὑπέστρεψαν ἐν τῷ ἁγίῳ ναῷ μετὰ χαρᾶς πολλῆς καὶ λαμπρότητος τὴν θείαν μυστικὴν λειτουργίαν ἐκτελέσοντες. Καὶ οὕτως ἀνεστηλώθησαν αἱ ἅγιαι καὶ σεπταὶ εἰκόνες ἐν τῷ τοῦ Θεοῦ ναῷ τοῦ τιμᾶσθαι καὶ σέβεσθαι καὶ προσκυνεῖσθαι ὑπὸ πάντων τῶν πιστῶν. Ο οὖν εὐσεβῶς κρατοῦντες μετὰ τοῦ σεβασμίου καὶ ἁγιωτάτου πατριάρχου Μεθοδίου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ μητροπολιτῶν καὶ ὁσίων ἀσκητῶν τὸ τηνικαῦτα ἐθέσπι-

σαν τοῦ ἑορτάζειν τὴν ἁγίαν καὶ σεβασμίαν ἑορτὴν ταύτην ἐτησίως λαμπρῶς ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῇ πρώτῃ Κυριακῇ τῶν ἁγίων νηστειῶν, ἥτις καὶ μέχρι τῆς δεῦρο ἑορτάζεται». Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἑορτάζεται τῷ ὄντι μέχρι τῆς σήμερον παρ' ὅλοις τοῖς χριστιανοῖς τῆς Ἀνατολῆς κατὰ τὴν πρώτην Κυριακὴν τῆς μεγάλης Τεσσαρακοστῆς (¹). Σημειωτέον ὅμως ὅτι μικρὸν ἀπὸ τῆς πρώτης ἱδρύσεως αὐτῆς προσέλαβε χαρακτῆρα πολὺ γενικώτερον καὶ σπουδαιότερον, τὸν χαρακτῆρα πανηγύρεως τελουμένης ἕνεκα τοῦ θριάμβου τῆς ὀρθῆς πίστεως κατὰ πάσης ἐν γένει αἱρέσεως. Τούτου δ' ἕνεκα ἐκλήθη πανήγυρις τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ ἀποτελεῖ μίαν τῶν κυριωτάτων ἑορτῶν τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν.

Τοιουτοτρόπως κατελύθη ἡ ἐκκλησιαστικὴ μεταρρύθμισις, διότι οὐ μόνον ἀνεστηλώθησαν αἱ εἰκόνες εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ εἰς πάντα τὰ δημόσια μέρη ἀλλ' ἀποκατεστάθησαν καὶ τὰ καταργηθέντα μοναστήρια, τὸ δὲ μοναχικὸν τάγμα ἴσχυσε πάλιν, κατ' ἀρχὰς μάλιστα, ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐν τῇ κυβερνήσει. Ἡ θρασύτης αὐτοῦ δὲν ἐσέβετο οὐδ' αὐτὴν τὴν βασιλείαν. Τῇ 19 Φεβρουαρίου 842 μετὰ τὴν τέλεσιν τῆς πρώτης ἑορτῆς τῆς Ὀρθοδοξίας ἡ Θεοδώρα εἶχε καλέσει εἰς μέγα γεῦμα τὸν Μεθόδιον καὶ ἅπαντα τὸν ἀνώτατον τῆς πρωτευούσης κλῆρον, ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Νικαίας Θεοφάνης, εἷς τῶν δύο ἐκείνων ἀδελφῶν μοναχῶν ὧν τὸ μέτωπον εἶχε στιχθῇ, ὡς προείπομεν, ἐπὶ Θεοφίλου. Ὁ διορισμὸς τοῦ Θεοφάνους εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Νικαίας εἶχε συναντήσει δυσκολίας τινὰς διὰ τὸν λόγον ὅτι ἐνομίσθη ἄτοπον ν' ἀποδοθῇ τηλικοῦτον ἀξίωμα εἰς μοναχὸν ἀμαθῆ καὶ μέχρι χθὲς πλάνητα διατελέσαντα. Ἀλλ' ἡ βασίλισσα ἐπέμεινε κυρίως ἕνεκα τοῦ τεκμηρίου ὅπερ ἔφερεν ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτοῦ καὶ ὁ Θεοφάνης ἀνεδείχθη οὕτως εἷς τῶν ὑπάτων τῆς Ἐκκλησίας λειτουργῶν. Οὐδ' ἠρκέσθη ἡ Θεοδώρα εἰς τὸ ἐξαίρετον ἐκεῖνο δεῖγμα τῆς εὐνοίας ἀλλ' ἐπὶ τοῦ μεγάλου περὶ οὗ ὁ λόγος συμποσίου ἀτενίσασα τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοφάνους καὶ θέλουσα νὰ περιποιηθῇ αὐτὸν εἶπεν ὅτι θαυμάζει τὴν καρτερίαν μεθ' ἧς ὑπέστη τὸ πάθημα καὶ οἰκτίρει τὴν πρὸς αὐτὸν σκληρότητα τοῦ δράσαντος. Ὁ δ' ἀναιδὴς μοναχός, λησμονῶν τὴν εὐγνωμοσύνην ἣν ὤφειλε πρὸς τὴν βασίλισσαν διά τε τὴν προστασίαν ἧς ἠξιώθη παρ' αὐτῆς ἀνέκαθεν καὶ τοὺς ἐπιεικεῖς λόγους οὓς αὕτη ἐξήνεγκεν, ἐτόλμησε ν' ἀποκριθῇ ὅτι «ὑπὲρ ταύτης τῆς γραφῆς μάλα τρανῶς ἐν τῷ τοῦ Θεοῦ ἀδεκάστῳ δικαστηρίῳ διαδικάσομαι σὺν τῷ ἀνδρί σου καὶ βασιλεῖ». Ἡ δυστυχὴς βασίλισσα, ἥτις πρὸ ἑνὸς μόλις μηνὸς εἶχε στερηθῇ τὸν σύζυγόν της, ἥτις ἠγάπα αὐτὸν περιπαθῶς, ἥτις ἔπραξεν ὅ,τι ἠδύνατο ἵνα ἐπιτύχῃ τὴν συγχώρησιν αὐτοῦ, καὶ ἐνόμισεν ὅτι ἀπήλλαξε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ παντὸς κινδύνου διὰ τῆς ἀπονεμηθείσης ὑπὸ τῆς συνόδου ἀμνηστίας, ἀκούσασα αἴφνης τὴν ἀπειλὴν τοῦ ἀγρίου ἐκείνου μοναχοῦ, ἐταράχθη, ἐδάκρυσε καὶ ἐγερθεῖσα ἐκ τῆς τραπέζης, τί σημαίνουσι λοιπόν, ἠρώτησεν, αἱ δοθεῖσαι εἰς αὐτὴν ἔγγραφοι ὁμολογίαι, ὅτε οὐ μόνον δι' αὐτῶν δὲν λογίζεται συγχωρηθεὶς ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀγῶνας ἐνώπιον τῆς

(¹) Ἐν τῇ Κυριακῇ ταύτῃ τῆς Ὀρθοδοξίας ἑορτάζεται πρὸ πάντων ἡ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων καὶ ὡς σύμβολον ἱερὸν τῆς τῶν εἰκόνων τιμῆς· ἐν πολλαῖς χώραις τῆς μικρᾶς Ἀσίας φέρεται ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἡ εἰκὼν τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ ὡς αὕτη ἐπὶ αἰῶνας διατηρηθεῖσα ἐν τῇ Ἐδέσσῃ τῆς Μεσοποταμίας (ὅπου εἶχε δοθῆ εἰς τὸν Αὔγαρον τὸν βασιλέα τῆς χώρας) ἐκομίσθη ἐκεῖθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ρωμανοῦ Α'. Τοιαύτη εἰκὼν ἐν ταῖς Ἑλλαδικαῖς χώραις εἶναι ἄγνωστος, ἐκτὸς τῶν μοναστηρίων ἴσως (ἰδ. περαιτέρω ἐν τῷ Δ' τόμῳ ἐκτενέστερον περὶ τῆς εἰκόνος ταύτης).

θείας δίκης ἐγκαλεῖται καὶ ἐνάγεται; Ἐννοεῖται ὅτι συγχρόνως ἠγέρθησαν καὶ πάντες οἱ παρακαθήμενοι, ὁ δὲ πατριάρχης Μεθόδιος, ὅστις ὡς ἄνθρωπος λαβὼν ἀνωτέραν ἀνατροφὴν ᾐσθάνθη τὸ ἄτοπον τοῦ πράγματος καὶ ἤξευρε προσέτι ὅτι διὰ μόνης τῆς ἰσχυρᾶς προστασίας τῆς βασιλίσσης ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ νίκην ὁριστικὴν κατὰ τῶν ὀπαδῶν τῆς μεταρρυθμίσεως, ἔσπευσε ν' ἀνακράξῃ· «οὔ, βασίλεια, οὔ, ἀλλ' ἕξει βεβαίως τὰ ἡμέτερα, τῆς ὀλιγωρίας τούτων λογιζομένης οὐδέν». Καὶ κατηυνάσθη οὕτως ἡ ὑπόθεσις αὕτη, ἀλλὰ τὰ τῆς Ἐκκλησίας δὲν παρέμειναν ἀκύμαντα, ὡς ἀξιοῖ ἡ ἐκ προστάγματος τοῦ Πορφυρογεννήτου χρονογραφία, πολλοῦ γε δεῖ.

Τὰ ἄγρια τῶν μοναχῶν πάθη, τὰ ὁποῖα δὲν ηὐλαβοῦντο οὐδ' αὐτὴν τὴν τοσοῦτον εὐεργετήσασαν αὐτοὺς βασίλισσαν, ἐπεχείρησαν διωγμὸν δεινότατον κατὰ τῶν ὀπαδῶν τῆς μεταρρυθμίσεως. Πρῶτον αὐτῶν θῦμα ἐγένετο ὁ περιφανὴς ἀνὴρ ὅστις μέχρι πρὸ ὀλίγου ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου. Ὁ Ἰωάννης ἀπαχθεὶς ἀπὸ τῶν κτημάτων αὐτοῦ εἰς μονήν τινα, κειμένην πλησίον τοῦ λιμένος τῆς πόλεως, ἐξωρίσθη ἔπειτα εἰς χώρας ἀπωτέρας· ἀλλ' οὐδ' ἐκεῖ παρέμεινεν ἀνενόχλητος. Οἱ ἀμείλιχοι αὐτοῦ ἀντίπαλοι συκοφαντήσαντες τὸν ἄνδρα ὅτι δῆθεν ἐξώρυξε τοὺς ὀφθαλμοὺς μιᾶς εἰκόνος καὶ ἐπιλαβόμενοι τῆς γελοίας ταύτης προφάσεως, κατ' ἄλλους μὲν ἀνταπέδωκαν αὐτῷ τὰ ἴσα, τυφλώσαντες τὸν ἄνθρωπον, κατ' ἄλλους δὲ περιωρίσθησαν νὰ μαστιγώσωσιν αὐτὸν διὰ διακοσίων πληγῶν, ὅσαι οὐδέποτε εἰς τοὺς χειρίστους τῶν κακούργων ἐπεβλήθησαν. Διακόσιαι πληγαὶ κατενεχθεῖσαι εἰς τὸν σοφώτερον καὶ χρηστότερον τῶν ἀνθρώπων τῶν χρόνων τούτων, τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος καρπὸς τῆς εἰς τὰ πράγματα ἐπανόδου τοῦ μοναχικοῦ τάγματος· καὶ τοῦτον παρηκολούθησαν ἀνάλογοι ἄλλοι. Ὁ πολυμαθὴς ἱεράρχης Θεσσαλονίκης, Λέων ὁ μαθηματικός, ὅστις ἦτο ἓν τῶν ἀγλαϊσμάτων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, καθῃρέθη, διορισθέντος ἀντ' αὐτοῦ ἀθηναίου τινὸς Βασιλείου, ἐπισκόπου Κρήτης ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι διατελέσαντος. Εἴδομεν δὲ ὁποίου φυράματος ἄνθρωπος ἦτο ὁ προχειρισθεὶς ἀρχιεπίσκοπος Νικαίας Θεοφάνης. Ὁ Μεθόδιος ἦτο ἄνθρωπος ὁπωσοῦν μετριοπαθής, καὶ καθῄρει μὲν τοὺς ἐπιμένοντας εἰς τὸ δόγμα αὐτῶν ὀπαδοὺς τῆς μεταρρυθμίσεως ἀπεδέχετο ὅμως μέχρι τινὸς τοὺς μετανοοῦντας. Ἀλλ' ὡς ἐκ τούτου περιῆλθεν, ὅπως πρότερον ὁ Ταράσιος καὶ ὁ Νικηφόρος, εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς μᾶλλον ἀδυσωπήτους τῶν μοναχῶν. Ἐντεῦθεν αἱ ἀντιφατικαὶ περὶ τούτου εἰδήσεις. Τὴν μετριοπάθειαν τοῦ πατριάρχου ὑποδεικνύει ὁ βιογράφος τοῦ ἀναχωρητοῦ Ἰωαννικίου. Ὁ δὲ Νικήτας Δαυίδ, ὁ βιογραφήσας τὸν μετ' οὐ πολὺ πατριαρχήσαντα καὶ πρὸς τοὺς μοναχοὺς ἐνδοτικώτερον ἀναδειχθέντα Ἰγνάτιον, παρίστησι δεινὴν τὴν ἐκ τῶν ποικίλων ἐκείνων δοξασιῶν καὶ συμφερόντων ἐπελθοῦσαν ἀναστάτωσιν. «Καθαιρεῖ δὲ πάντας καὶ κατασπᾷ τῶν ἐκκλησιῶν, λέγει περὶ Μεθοδίου ὁ Νικήτας, ὅσοι τῷ μύσει τῆς αἱρέσεως ὑπήχθησαν, ἀνίστησι δὲ ἐκκλησίαν καινήν, ἱερεῖς τε καὶ ἀρχιερεῖς ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῆς κατ' αὐτὸν ὀρθοδόξου πίστεως προεχειρίσατο». Αὐτὸς τοῦ Μεθοδίου ὁ βιογράφος ὁμολογεῖ τὸν οὐ καθήκοντα ζῆλον τοῦ πατριάρχου καὶ βεβαιοῖ προσέτι ὅτι πολλοὶ τῶν παρ' αὐτοῦ χειροτονηθέντων ἀνεδείχθησαν ἀνάξιοι τοῦ βαθμοῦ εἰς ὃν προήχθησαν, καὶ ὅτι, ἐπειδὴ πολλοὶ ὀρθόδοξοι ὑπέβαλον περὶ τούτου παραστάσεις, οἱ τοιοῦτοι ἐτιμωρήθησαν ὅπως εἶχον τιμωρηθῆ οἱ τῆς μεταρρυθμίσεως ὀπαδοί. «Καὶ καθαιροῦνται καὶ ἀφανίζονται οἱ ἐπίσκοποι καὶ ἡγούμενοι καὶ τὸ σχίσμα μεῖζον». Τὸ δὲ πάντων περιεργότερον εἶναι ὅτι οἱ λοιποὶ χρονογράφοι ἐν τῇ εἰλικρινείᾳ αὐτῶν οὐδεμίαν λέξιν ἀναφέρουσι περὶ τῆς μεγάλης ἐκείνης ἀναρχίας ἣν εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὁ θρίαμβος τῶν μοναχῶν.

Ἆρά γε τούτων τέχνασμα ἦτο καὶ ἡ κατ' αὐτοῦ τοῦ Μεθοδίου σκευωρηθεῖσα συκο

φαντία; Τῷ ὄντι μικρὸν μετὰ τὴν ἀνίδρυσίν του εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ὁ Μεθόδιος κατηγορήθη ὑπὸ γυναικός τινος ὅτι ἐζήτησε νὰ ἐπιβουλευθῇ τὴν τιμὴν αὐτῆς· ἦτο δ' ἡ γυνὴ ἐκ τῶν ἐπιφανῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, γνωστὴ ὁμολογουμένως τῷ πατριάρχῃ καὶ ἔχουσα φιλικὰς πρὸς αὐτὸν σχέσεις. Ὁ δὲ υἱὸς αὐτῆς Μητροφάνης ἀνεδείχθη βραδύτερον ἀρχιερεὺς Σμύρνης. Ἡ κατηγορία αὕτη ἐτάραξε φυσικῷ τῷ λόγῳ τὰ πνεύματα. Ὅθεν οἱ ἐπίτροποι τῆς ἀρχῆς ἀπελθόντες μετὰ τῶν συγκλητικῶν εἰς τὸ πατριαρχεῖον ἀνεκοίνωσαν τῷ ἱεράρχῃ τὴν ὑπόθεσιν, κατηφιῶντες καὶ ζητοῦντες ἐξηγήσεις. Ἀλλ' ὁ Μεθόδιος δὲν ἐδυσκολεύθη νὰ καταστήσῃ πρόδηλον τὸ ἀνυπόστατον τῆς κατηγορίας δι' ἀποδείξεώς τινος, ἣν οἱ χρονογράφοι ἱστοροῦσιν ἐν ἐκτάσει, ἡ δὲ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων αἰδημονεστέρα ἱστορία δὲν τολμᾷ ν' ἀναφέρῃ. Οὕτως ὅμως ἀποτυχούσης τῆς κατὰ τοῦ πατριάρχου σκευωρίας, ἐνομίσθη πρόσφορος ἡ περίστασις νὰ ἐνοχοποιηθῶσι τοὐλάχιστον οἱ ὀπαδοὶ τῆς μεταρρυθμίσεως· ὅθεν ἡ γυνὴ ἠπειλήθη ὅτι θέλει καθυποβληθῇ εἰς βασανιστήρια, ἐὰν δὲν ὁμολογήσῃ τὴν ἀλήθειαν. Καὶ αὐτή, ὑπείκουσα εἰς τὸ ἀκαταμάχητον τοῦτο ἐπιχείρημα, ἐβεβαίωσεν ὅτι παρεκινήθη νὰ συκοφαντήσῃ τὸν ἱερὸν ἄνδρα ὑπὸ τῶν πολεμίων τοῦ καθεστῶτος δόγματος. Τότε συνελήφθησαν πολλοὶ ἐξ αὐτῶν καὶ κατεδικάσθησαν ἐφ' ὅρου ζωῆς εἰς τὴν παράδοξον ποινήν, νὰ προπορεύωνται τῆς κατ' ἔτος τελουμένης εἰς μνήμην τῆς τῶν εἰκόνων ἀναστηλώσεως λιτανείας κρατοῦντες λαμπάδας εἰς τὰς χεῖρας καὶ ἀκούοντες ἀντηχοῦν τὸ ἀνάθεμα κατὰ τῶν φρονούντων ὅσα αὐτοὶ ἐφρόνουν περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος.

Ἄλλοι δὲ ἑτεροδοξοῦντες ἔπαθον πολὺ χείρονα. Οἱ περὶ τὴν Θεοδώραν δὲν ἐνόμισαν, φαίνεται, συνετὸν νὰ ἐπιχειρήσωσι διωγμόν τινα κατὰ τῶν Παυλιανιτῶν, τοὺς ὁποίους ὁ Κωνσταντῖνος Ε΄ μετῴκισεν ἐκ Συρίας καὶ Ἀρμενίας εἰς Θρᾴκην, ὡς προμάχους τῆς τε ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως καὶ τῆς ἀσφαλείας τοῦ κράτους κατὰ τῶν Βουλγάρων. Οἱ Βούλγαροι ἦσαν πάντοτε ἐπικίνδυνοι, ὁ δὲ ἡγεμὼν αὐτῶν Βόγορις εἶχεν ἐσχάτως ἀπαιτήσει τὴν ἐπανάληψιν τῆς πληρωμῆς τοῦ ἀρχαίου φόρου. Καὶ ἠναγκάσθη μὲν νὰ παραιτηθῇ τῆς ἀξιώσεως ταύτης διὰ τὴν σταθερότητα ἣν ἔδειξεν ὁ Μανουὴλ καὶ διότι δὲν εἶχεν ἐκλείψει ἡ ἀνάμνησις τῆς συμφορᾶς ἣν ἔπαθον οἱ Βούλγαροι ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ε΄. Ὅθεν ἀνενεώθη ἡ ἐκεχειρία καὶ συνεφωνήθη ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν ἔκπαλαι παρ' ἑκατέρῳ τῷ μέρει ὑπαρχόντων αἰχμαλώτων. Ἀντηλλάγησαν δὲ τότε πρὸς τοῖς ἄλλοις μία ἀδελφὴ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων πρὸ καιροῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὡς χριστιανὴ ἀνατραφεῖσα καὶ ὁ μοναχὸς Θεόδωρος ὁ Κουφαρᾶς, ὅστις ὡσαύτως πρὸ καιροῦ αἰχμάλωτος ἐν Βουλγαρίᾳ διατελῶν εἶχεν ἰσχύσει πολὺ παρὰ τῷ ἡγεμόνι τῆς χώρας ἐκείνης καὶ ἐκμάθει ἐντελῶς τὴν βουλγαρικὴν γλῶσσαν· ἅτινα συνετέλεσαν εἰς τὴν μετ' οὐ πολὺ παρὰ τούτων παραδοχὴν τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα δὲν ἴσχυον ν' ἀσφαλίσωσι τὸ κράτος ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους, ἐὰν οἱ Παυλιανῖται κατατρεχόμενοι ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ἤθελον ἀναγκασθῇ νὰ συνεννοηθῶσι μετὰ τῶν Βουλγάρων. Τούτου ἕνεκα ἡ κυβέρνησις τῆς Θεοδώρας ἀπέσχεν ἀπὸ πάσης βίας κατὰ τῶν ἄκρων τούτων τῆς μεταρρυθμίσεως ὀπαδῶν, ἐλπίζουσα ἴσως προσέτι ὅτι, καθὸ περιεστοιχισμένοι ὑπὸ πολυαρίθμων κατοίκων, πρεσβευόντων ἕτερα δόγματα, καὶ διατελοῦντες ἐξ ἀνάγκης εἰς ἀδιαλείπτους πρὸς αὐτοὺς σχέσεις καὶ ὑπείκοντες εἰς τὴν ποικίλην ἐπίδρασιν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, θέλουσιν οἴκοθεν κατὰ μικρὸν προσέλθει εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ὀρθοδοξίας. Δυστυχῶς ἡ κυβέρνησις τῆς Θεοδώρας δὲν προσηνέχθη μετὰ τῆς αὐτῆς συνέσεως πρὸς τοὺς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ πολυαρίθμους τῆς αὐτῆς αἱρέσεως ὀπαδούς. Ἵνα δώσωμεν ἔννοιάν τινα τῆς φοβε-

ρᾶς καταδρομῆς ἣν κατὰ τούτων ἐπεχείρησεν, ἀρκεῖ νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα τὰς ὀλίγας λέξεις ὅσας ἀναφέρει περὶ τούτου ἡ ἐκ προστάγματος τοῦ Πορφυρογεννήτου συνταχθεῖσα χρονογραφία. Κατ' αὐτὴν ἡ βασίλισσα ἀγαλλομένη δι' ὅσα ἔπραξεν ὑπὲρ τῆς Ὀρθοδοξίας «καὶ οἷον τρόπαια ἐπιθεῖναι μείζω δι' ἐφέσεως ἔχουσα καὶ τοὺς κατὰ τὴν ἀνατολὴν παυλικιανοὺς ἐπειρᾶτο μετάγειν ὡς βούλοιτο πρὸς εὐσέβειαν, ἢ ἐξαιρεῖν καὶ ἀπ' ἀνθρώπων ποιεῖν, ὃ καὶ πολλῶν κακῶν τὴν ἡμετέραν ἐνέπλησεν. Ἡ μὲν γὰρ πέμψασά τινας τῶν ἐπ' ἐξουσίας (ὁ τοῦ Ἀργυροῦ καὶ ὁ τοῦ Δουκὸς καὶ ὁ Σουδάλης οἱ ἀποσταλέντες ἐλέγοντο), τοὺς μὲν ξύλῳ ἀνήρτων, τοὺς δὲ ξίφει παρεδίδουν, τοὺς δὲ τῷ τῆς θαλάσσης βυθῷ. Ὡσεὶ δέκα μυριάδες ὁ οὕτως ἀπολλύμενος ἠριθμεῖτο λαὸς καὶ ἡ ὕπαρξις αὐτῶν τῷ βασιλικῷ ταμείῳ ἤγετο καὶ εἰσεκομίζετο». Ἑκατὸν λοιπὸν χιλιάδες ψυχαὶ ἐγένοντο ἐν μόνῃ τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ θύματα τῆς πίστεως αὐτῶν εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἄκρας μεταρρυθμίσεως. Καὶ οἱ χρονογράφοι, οἵτινες ἐμαίνοντο διὰ τὴν τιμωρίαν ἣν ὑπέστησαν ἐπὶ Κωνσταντίνου Ε' καὶ ἐπὶ Θεοφίλου ὀλίγοι τινὲς μοναχοὶ καὶ αὐτοὶ ὡς ὑβρισταὶ μᾶλλον τῆς βασιλείας καὶ συνωμόται κατὰ τῶν καθεστώτων ἢ ἕνεκα τοῦ δόγματος αὐτῶν· οἱ χρονογράφοι, οἵτινες ἐν τῇ ἀγανακτήσει αὐτῶν διὰ τὰς εὐαρίθμους ταύτας πράξεις ἀνέπλαττον τότε καὶ ἄλλας ἀνυπάρκτους κατηγορίας κατά τε τῶν δύο εἰρημένων βασιλέων καὶ κατ' αὐτῶν ἐκείνων ὅσοι ὁμολογουμένως οὐδένα διέπραξαν θάνατον, οἱ αὐτοὶ χρονογράφοι μετὰ πολλῆς ψυχρότητος καὶ ἀδιαφορίας ἀναφέρουσι τὴν ἀνασκολόπισιν, τὴν καρατομίαν, τὸν καταποντισμὸν δέκα μυριάδων ἀνθρώπων καὶ τὴν δήμευσιν τῆς περιουσίας αὐτῶν. Ἀλλ' ἡ κακουργία αὕτη δὲν ἔμελλε νὰ μείνῃ ἀτιμώρητος. Οἱ Παυλιανῖται ἦσαν ἄνδρες γενναῖοι καὶ μάχιμοι. Ἀπελπισθέντες ἐτάχθησαν ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν ἑνὸς ἐξ αὐτῶν, τοῦ Καρβέα, ἀξιωματικοῦ ἐγκρίτου παρὰ τῷ ἀνατολικῷ στρατῷ, καὶ τάχιστα συμποσωθέντες εἰς πεντακισχιλίους ἄνδρας κατέφυγον πρὸς τοὺς Ἄραβας τῆς Μελιτηνῆς. Ἐκεῖ εὗρον πολλὴν δεξίωσιν· ἔκτισαν κατ' ἀρχὰς κώμας καὶ μετ' ὀλίγον πολλαπλασιασθέντες δι' ἀδιαλείπτων προσφύγων ᾠκοδόμησαν μεταξὺ Σεβαστῆς (1) καὶ Τραπεζοῦντος πόλιν μεγάλην, τὴν Τεφρικήν, καὶ ἐπεχείρησαν κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους πόλεμον μακρὸν καὶ ἐναγώνιον, διαρκέσαντα περὶ τὰ ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα ἔτη καὶ τοῦ ὁποίου τὰς πρώτας περιπετείας θέλομεν ἀναφέρει ἐν τῷ παρόντι βιβλίῳ. Ὥστε δίκαιον εἶχεν ἡ πρὸ μικροῦ παρατεθεῖσα χρονογραφία, λέγουσα ὅτι τὸ πολίτευμα ἐκεῖνο τῆς Θεοδώρας «πολλῶν κακῶν τὴν ἡμετέραν ἐνέπλησεν». Ἡ ἀφροσύνη τῶν κυβερνήσεων τιμωρεῖται πάντοτε ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ καὶ ἡ σύνεσις πάντοτε ἀνταμείβεται. Ὅ,τι ἀπέφυγεν ἡ Θεοδώρα ἐν τῇ Θράκῃ ἠδύνατο νά το ἀποφύγῃ καὶ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ. Παρασυρθεῖσα δὲ ὑπὸ κακῶς νενοημένου θρησκευτικοῦ ζήλου ἐξέθηκεν ἑαυτήν, ἢ μᾶλλον ἐξέθηκε τὸν Χριστιανισμὸν τῆς Ἀνατολῆς, εἰς δεινοτάτας συμφοράς.

Νόμισμα Μιχαὴλ Γ'
(Μιχαὴλ καὶ ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ Θέκλα. Θεοδώρα)

Καὶ τοιαῦτα μὲν ὑπῆρξαν τὰ πρῶτα ἀποτελέσματα τὰ ὁποῖα ἐπήγαγεν ἡ κατάλυ-

(1) Γράφε, ἀντὶ Σεβαστῆς, Σεβαστείας· καὶ ὑπῆρχε μὲν πόλις Σεβαστὴ ἐν Πόντῳ ἐν τῇ θέσει τῶν ἀρχαίων Καβείρων, πρὸς τιμὴν τοῦ Αὐγούστου (Σεβαστοῦ), οὕτω κληθεῖσα ὑπὸ τῆς βασιλίσσης τοῦ Πόντου Πυθοδωρίδος, ἀλλ' αὕτη δὲν ἀναφέρεται πλέον ἐν τοῖς βυζαντιακοῖς χρόνοις.

σις τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως. Δὲν γνωρίζομεν τί ἀπεφασίσθη ἀμέσως τότε περὶ τῶν ἄλλων αὐτῆς θεσμῶν, τῶν γεωργικῶν, τῶν ἀστικῶν, τῶν οἰκονομικῶν. Ρητὴ καὶ ἐπίσημος αὐτῶν κατάργησις δὲν φαίνεται γενομένη εἰμὴ μετά τινας ἐνιαυτούς, ἐπὶ Βασιλείου τοῦ μακεδόνος. Ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς Ἐπαναγωγῆς (σελ. 599) τῆς ἐκδοθείσης ὑπὸ Βασιλείου, Λέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου, ἡ δυναστεία αὕτη λέγει ὅτι «τὰς ἐπὶ ἐναντιώσει τοῦ θείου δόγματος καὶ ἐπὶ καταλύσει τῶν σωστικῶν νόμων παρὰ τῶν Ἰσαύρων φληναφίας ἐκτεθείσας πάντη ἀποβαλομένη καὶ ἀπορρίψασα» συνέταξε τοὺς νέους αὐτῆς νόμους. Τῷ ὄντι ὁ Γεωργικὸς νόμος τῶν βασιλέων τῆς μεταρρυθμίσεως δὲν περιελήφθη παντάπασιν ἐντὸς τῶν Βασιλικῶν (ἤτοι τοῦ μεγάλου κώδικος τῆς μακεδονικῆς δυναστείας), τὰ ὁποῖα τἀνάπαλιν ἐδημοσίευσαν αὖθις τὰς περὶ ἐναπογράφων διατάξεις τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου, ὅ ἐστιν ἔθεσαν πάλιν εἰς ἐνέργειαν τὸν ὑπὸ τῆς μεταρρυθμίσεως καταργηθέντα θεσμὸν τῆς δουλοπαροικίας. Πρὸς τούτοις τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ τὰ μοναστηριακὰ κτήματα, τὰ ὁποῖα εἶχον καθυποβληθῆ ὑπὸ Νικηφόρου τοῦ ἀπὸ γενικῶν εἰς τὰς κοινὰς τῶν φόρων ὑποχρεώσεις καὶ τῶν ὁποίων οὐκ ὀλίγα ἀφαιρεθέντα τότε ἀπὸ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων κατελέχθησαν μεταξὺ τῶν δημοσίων, νῦν ἀνέκτησαν τὸ ἀρχαῖον προνόμιον, μὴ ὑποβαλλόμενα εἰμὴ εἰς μόνον τὸν ἔγγειον φόρον· διὰ ποικίλων δὲ διατάξεων ἀπηγορεύθη ἡ ἐκλαΐκευσις αὐτῶν. Ὡς ἐπὶ παραδείγματος ἀναφέρομεν τὸ ἄρθρον ια΄ τοῦ τίτλου δεκάτου τῆς Ἐπαναγωγῆς, τὸ ὁποῖον ρητῶς ἔλεγεν· «ἐπειδὴ ἔγνωμεν παρά τινων γίνεσθαι ἐκποιήσεις μοναστηρίων ἐπὶ τὸ ταῦτα ἀπὸ ἱερατικοῦ σχήματος εἰς ἰδιωτικὴν διαγωγὴν μετασχηματίζεσθαι καὶ τοῦτο πᾶσι τρόποις κωλύομεν· εἰ δέ τι τοιοῦτο γενόμενον εὑρεθείη, ὁ κατὰ τόπον ἐπίσκοπος τὸ μοναστήριον εἰς τὸ ἀρχαῖον σχῆμα ἐπαναγέτω». Ὡσαύτως ὅλαι αἱ ἀγαθαὶ περὶ τῶν οἰκογενειακῶν σχέσεων διατάξεις τῆς Ἐκλογῆς κατηργήθησαν ὑπὸ τῶν νόμων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Οὕτως ἐν τῷ Προχείρῳ, ἐν τοῖς Βασιλικοῖς καὶ ἐν τῇ Ἐπαναγωγῇ περιελήφθησαν αὖθις αἱ σκανδαλωδῶς εὐκολύνουσαι τὰ διαζύγια διατάξεις τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου. Οὕτω παρομοίως ἐπὶ τῆς γαμικῆς περιουσίας ὁ Βασίλειος ὁ μακεδὼν ἀντὶ τοῦ συστήματος τῆς Ἐκλογῆς ἀντεισήγαγε τὸ ἰουστινιάνειον δίκαιον εἴτε διὰ τῆς ἀναδημοσιεύσεως αὐτοῦ ἐν τῷ Προχείρῳ καὶ ἐν τοῖς Βασιλικοῖς εἴτε δι' ἰδίας τινὸς διατάξεως. Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ ὡς πρὸς τὰς καινοτομίας τὰς εἰσαχθείσας ὑπὸ τῆς μεταρρυθμίσεως περὶ τὰς μεταξὺ γονέων καὶ τέκνων σχέσεις, καινοτομίας ἀντὶ τῶν ὁποίων ἴσχυσεν ἐκ νέου τὸ ἰουστινιάνειον δίκαιον μετά τινων τροπολογιῶν. Τὰ Βασιλικὰ δὲν ἀπεδέχθησαν εἰμὴ τὸ ποινικὸν τῆς Ἐκλογῆς δίκαιον καὶ τὸν ναυτικὸν νόμον. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς εἰς ἡμᾶς γνωστῆς μεταγενεστέρας ἐπισήμου καταργήσεως τῶν τῆς μεταρρυθμίσεως νόμων. Ἀλλὰ τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἔπαυσαν ἰσχύοντες ἅμα μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταβολῆς. Καὶ τὸ δεινότατον πάντων ἦτο ἡ ἀνατροφὴ ἡ δοθεῖσα εἰς τὸν πρῶτον ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῆς μεταρρυθμίσεως βασιλέα, τὸν Μιχαήλ.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ 842, ὅτε ἀπέθανεν ὁ πατήρ του, ὁ Μιχαὴλ διέτρεχε τὸ τρίτον τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἔτος. Τὸ νήπιον ἐκληρονόμησεν, ὡς φαίνεται, τὰ βίαια τοῦ πατρὸς πάθη· ἀλλ' οἱαιδήποτε καὶ ἂν ἦσαν αἱ ἀφορμαὶ τῶν παθῶν τούτων, ἀνατροφὴ ἐπιτηδεία ἠδύνατο νὰ ρυθμίσῃ καὶ ἐξευγενίσῃ, ἠδύνατο, ἂν ὄχι ἄλλο, νὰ μετριάσῃ αὐτά. Τοῦτο ἦτο τὸ πρώτιστον καὶ ἱερώτατον καθῆκον τῆς Θεοδώρας, τοῦ Θεοκτίστου, τοῦ Μανουὴλ καὶ τοῦ Βάρδα. Δυστυχῶς οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἐνόησε τὸ καθῆκον τοῦτο. Ἡ μὲν Θεοδώρα, ὁ Θεόκτιστος καὶ ὁ Μανουὴλ οὐδεμίαν ἔλαβον ἐγκαίρως περὶ τούτου πρόνοιαν, ἡ δὲ ἐπιμέλεια τοῦ

πράγματος ἐγκατελείφθη εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ Βάρδα, ὅστις ἐπολιτεύθη ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐπὶ τῇ βάσει δύο ἀρχῶν· πῶς ν' ἀπαλλοτριώσῃ τὸν παῖδα πρὸς τὴν μητέρα καὶ τοὺς δύο συνεπιτρόπους, ἵνα δι' αὐτοῦ ὑποσκελίσῃ ἀλληλοδιαδόχως ἅπαντας ἐκείνους τοὺς συμμετόχους τῆς ἀρχῆς καὶ πῶς νὰ ὑποθάλψῃ καὶ παροξύνῃ τὰς ἀγεννεστέρας τοῦ παιδὸς ὁρμάς, ἵνα καταστήσῃ αὐτὸν ἐντελῶς ἀνάξιον τῆς ἀρχῆς, τὴν ὁποίαν ἤθελε νὰ σφετερισθῇ ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ μόνου. Ἐπέτυχε δὲ κατ' ἀμφότερα παραδόξως. Ἐξ αὐτῆς τῆς πρώτης ἡλικίας ὁ Μιχαὴλ διῆγε τὸν βίον περὶ κυνηγέσια καὶ συμπόσια καὶ παίγνια, ἔχων συντρόφους καὶ θεράποντας καὶ παιδαγωγοὺς τοὺς αἰσχίστους τῶν γελωτοποιῶν. Αἱ σαρκικαὶ αὐτοῦ ὀρέξεις δαιμονίως ὑπὸ τοιαύτης διαίτης καὶ τοιούτων διδασκάλων φλεγμαινόμεναι ἐξεπυρσεύθησαν τοσοῦτο πρωίμως ὥστε, ἐὰν εἶναι ἐπιτετραμμένον νὰ πιστεύσωμεν τοὺς χρονογράφους, ἐν ἔτει 848, ἤτοι εἰς ἡλικίαν ἐννέα ἐτῶν, ἡ Θεοδώρα καὶ ὁ Θεόκτιστος ἐνόμισαν ἀπαραίτητον νὰ νυμφεύσωσιν αὐτόν (ἴσως νὰ μνηστεύσωσι μᾶλλον) μετὰ τῆς Εὐδοκίας τῆς Δεκαπολιτίσσης, ἵνα τὸν ἀποτρέψωσιν ἀπὸ τῶν σχέσεων τὰς ὁποίας εἶχε μετὰ Εὐδοκίας τῆς Ἰγγερίνης ἐκ τοῦ περιφανοῦς γένους τῶν Μαρτινακίων. Κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ ἡ βασίλισσα καὶ ὁ λογοθέτης ἐνόμισαν ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἔχουσι νὰ πράξωσιν εἰμὴ νὰ διακωλύωσιν ὅσον ἐνδέχεται τὴν ἐπιχορήγησιν τῶν χρημάτων τοῦ δημοσίου ταμείου, ὅσα ἡ ἀκολασία τοῦ Μιχαὴλ ἀπήτει πρὸς θεραπείαν τῶν παθῶν αὐτῆς. Ἀλλὰ διὰ τούτου ὑπηρέτησαν ἁπλῶς τὰ σατανικὰ τοῦ Βάρδα βουλεύματα, ὅστις ὠφελούμενος ἐκ τῆς δυσαρεσκείας ἣν παρήγαγεν εἰς τὸν παῖδα ἡ φειδωλία ἐκείνη δὲν ἔπαυε διδάσκων αὐτὸν ὅτι αὐτὸς εἶναι κυρίως ὁ βασιλεύς, ὅτι ἡ μήτηρ καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ παρανόμως κατεκράτουν τὴν ἀρχήν, καὶ ὅτι ἰδίως ἡ μήτηρ ἐσκόπει ν' ἀσφαλίσῃ τὴν ἐξουσίαν αὐτῆς λαμβάνουσα σύζυγον τὸν Θεόκτιστον. Ἐπί τινα εἰσέτι χρόνον ἡ Θεοδώρα, ὁ λογοθέτης καὶ ὁ Μανουὴλ ἠδυνήθησαν ν' ἀνθέξωσιν εἰς τὴν ἀδιάκοπον ταύτην ἐπιβουλήν· ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ἐπελθοῦσα μεταξὺ Θεοκτίστου καὶ Μανουὴλ διχόνοια καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ ἀσωτία, ἡ κραιπάλη καὶ αἱ ἀγεννεῖς τοῦ Μιχαὴλ διατριβαὶ ὁσημέραι προαγόμεναι καὶ ὑπὸ τοῦ Βάρδα ὑποτρεφόμεναι προανήγγελλον ἀποχρώντως ὁποία τύχη περιέμενε τοὺς ἄλλους τοῦ κράτους κυβερνήτας. Ὅσα περὶ τούτου ἀναγινώσκομεν παρὰ τοῖς χρονογράφοις ἤθελον εἶναι τῷ ὄντι ἀπίστευτα, ἐὰν οὗτοι δὲν συνεφώνουν ἅπαντες πρὸς ἀλλήλους καὶ δὲν ἦσαν ἅπαντες φίλοι τῆς νέας τῶν πραγμάτων καταστάσεως. Οἱ ἱπποδρομικοὶ ἀγῶνες ἐτελοῦντο πάντοτε ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ πολλῆς μεγαλοπρεπείας καὶ ἀπετέλουν μίαν τῶν κυριωτάτων ψυχαγωγιῶν τῶν κατοίκων αὐτῆς. Ὁ δὲ Θεόφιλος, ἂν ὄχι καὶ ἄλλος τις προηγουμένως βασιλεύς, κατῆλθεν αὐτὸς εἰς τὸ στάδιον καὶ λαβὼν τὸ χρῶμα τῶν βενέτων συνηγωνίσθη πρὸς τοὺς ἄλλους ἁρματηλάτας. Τὸ πρᾶγμα ἦτο ἄτοπον βεβαίως, ἀλλὰ τὸ ἄτοπον τοῦτο ἐμετριάζετο, διότι ὁ Θεόφιλος ἤξευρε νὰ τηρῇ τὴν ἀξιοπρέπειαν αὐτοῦ ἐν παντί, ἐνῷ ὁ Μιχαὴλ παντελῶς ἐξηυτέλισε τὴν βασιλικὴν ἁλουργίδα ἀδιαλείπτως περὶ τοιαύτας ἁμίλλας ἀσχολούμενος καὶ ἀδιαλείπτως συνδιαιτώμενος μετὰ τῶν κοινοτέρων ἁρματηλατῶν. Ἐμπαίζων δὲ τὰς ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἀναστηλωθείσας εἰκόνας ἐλάμβανε παρὰ τῆς εἰκόνος τῆς Θεομήτορος τοὺς ἐπάθλους τῶν ἐλεεινῶν αὐτῶν ἀγώνων. Οἱ θησαυροὶ τοῦ δημοσίου ταμείου κατεσπαταλῶντο εἰς ἀμοιβὰς ἀνηκούστους πρὸς τοὺς μετ' αὐτοῦ συνηνιοχοῦντας, ὧν πολλάκις ἄλλοι μὲν ἐλάμβανον τριάκοντα, ἄλλοι τεσσαράκοντα καὶ ἄλλοι πεντήκοντα λίτρας χρυσίου, ἤτοι ὑπὲρ τὰς τριάκοντα ἢ τεσσαράκοντα ἢ πεντήκοντα χιλιάδας δραχμῶν. Καὶ προσέτι τὰ τέκνα αὐτῶν υἱοθετοῦντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐκ τοῦ θείου βαπτίσματος. Ὁ πατρίκιος Ἱμέριος, ὅστις διὰ τὴν ἀγεννῆ αὐτοῦ φυσιογνωμίαν καὶ τὴν αἰσχρολογίαν ἐπωνομάζετο ὑπὸ τοῦ κοινοῦ χοῖρος, ἔλαβέ ποτε χρυσίου λίτρας

100, ἤτοι ὑπὲρ τὰς 100.000 δραχμῶν, ἕνεκα δυσώδους τινὸς παιγνίου, τὸ ὁποῖον δὲν ὑπάρχει τέχνη λόγου ἱκανὴ νὰ παραστήσῃ ὁπωσοῦν εὐπρεπῶς εἰς τοὺς ἀναγνώστας τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Διατρίβομεν δὲ περὶ τὰ τοιαῦτα μόνον καὶ μόνον διότι ὁ Μιχαὴλ εἶναι, ἂν δὲν ἀπατώμεθα, σπάνιον καὶ ἴσως μοναδικὸν παράδειγμα τῆς ἀλλοιώσεως ἣν δύναται νὰ πάθῃ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, οὐχὶ ἐγκαταλειπομένη εἰς τὰς ἰδίας αὐτῆς ὁρμάς, τοῦτο εἶναι σύνηθες, ἀλλὰ δι' ἀνατροφῆς ἐξεπίτηδες πρὸς τοῦτο ἐργαθείσης. Ὑπῆρξαν βασιλεῖς ἄσωτοι, βασιλεῖς ἄθεοι, βασιλεῖς μωροί, ἀλλὰ παρὰ τῷ νεανίσκῳ τούτῳ συναντῶμεν ὅλας τὰς κακίας καὶ ὅλας τὰς ἀφροσύνας ἡνωμένας ὁμοῦ. Μίαν ἡμέραν λ. χ. ἐνῷ προπορευόμενος τῆς συγκλήτου διήρχετο πανηγυρικῶς διὰ τῆς πόλεως, συνήντησε καθ' ὁδὸν γυναῖκα, τῆς ὁποίας εἶχε βαπτίσει τὸν υἱὸν καὶ ἥτις ἐπανερχομένη ἐκ τοῦ βαλανείου ἐκράτει εἰς τὰς χεῖρας τὸν κάδον αὐτῆς. Ἐν τῷ ἅμα ἀποπηδήσας ἐκ τοῦ ἵππου τοὺς μὲν συγκλητικοὺς διέταξε νὰ ἀπέλθωσιν εἰς ἓν τῶν παρακειμένων ἀνακτόρων αὐτὸς δὲ παραλαβὼν τὰ ἀκόλαστα ἀνδράρια ὑφ' ὧν ἀείποτε παρηκολουθεῖτο ἀνέλαβεν ἀπὸ τῆς χειρὸς τῆς γυναικὸς τὸν κάδον αὐτῆς καὶ τῇ εἶπε νά τους ὁδηγήσῃ εἰς τὸ οἴκημά της, διότι ἔχει, εἶπεν, ὄρεξιν νὰ γευθῇ τὸν πιτυρώδη ψωμὸν καὶ τὸν ἀσβεστότυρον αὐτῆς. Ἡ καταπλαγεῖσα γυνή, ἥτις ἐνόμισε κατ' ἀρχὰς ὅτι θέλει νὰ φιλοξενηθῇ ἀντὶ τῶν 15 χρυσῶν τὰ ὁποῖα εἶχε δωρήσει εἰς τὸν σύζυγόν της, τῷ εἶπεν ὅτι δὲν εἶναι ἀξία τοιαύτης τιμῆς, ἀποροῦσα πάντων καὶ μήτε τράπεζαν μήτε τὰ ταύτην στολίζοντα ἔχουσα· ἀλλ' αὐτὸς στραφεὶς πρὸς αὐτὴν καὶ ἁρπάσας τὴν σινδόνα ἣν διάβροχον ἔτι ἐκ τοῦ βαλανείου ἐκράτει ἔστρωσεν αὐτὴν ἐπὶ τῆς τραπέζης. Ἔπειτα ἔλαβε τὴν κλεῖδα αὐτῆς, ἤνεψξε τὴν ἀποθήκην, ἐξέβαλε τὰς πενιχρὰς προμηθείας τὰς ὁποίας εἶχε καὶ καθίσας συνεγευμάτισε μετ' αὐτῆς, «τὴν μίμησιν πρὸς τὸν ἡμῶν ἀναφέρων Χριστὸν καὶ Θεόν», λέγει ὁ χρονογράφος, μεθ' ὃ ἀπῆλθεν εἰς τὰ ἀνάκτορα, ὅπου τὸν περιέμενεν ἔτι ἡ σύγκλητος καὶ εἰς ἣν διηγήθη τὰ πραχθέντα, ὡς ἀπόδειξιν τῆς εὐπροσηγορίας αὐτοῦ, πολλὰ φλυαρήσας κατὰ τῆς ἀλαζονείας καὶ τοῦ τύφου τῶν προτέρων βασιλέων.

Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου
(Βυζαντιακὸν ἐλεφαντούργημα)

Ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἦσαν μικρὰ καὶ εὐτελῆ, ἀντιπαραβαλλόμενα πρὸς τὸν αἴσχιστον

τρόπον καθ' ὃν ἐνέπαιζε τὴν θρησκείαν καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτῆς. Τῷ 846, ἀποθανόντος τοῦ πατριάρχου Μεθοδίου, προεχειρίσθη εἰς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως ὁ μοναχὸς Ἰγνάτιος, ὁ υἱὸς τοῦ πρώην βασιλέως Μιχαὴλ Α' καὶ τῆς Προκοπίας (Κεφ. Ε' Βιβλ. Ι' τοῦ παρόντος τόμου). Διὰ τῆς ἐκλογῆς τούτου ἐθριάμβευσαν ὅλα τὰ πάθη καὶ ὅλαι αἱ προλήψεις τῆς παλινορθώσεως· διότι ὁ Ἰγνάτιος ἦτο μὲν χρηστὸς ἀνὴρ ἀλλὰ πολὺ πλειότερον τοῦ Μεθοδίου ὑποχείριος τοῦ μοναχικοῦ τάγματος. Ὁ δὲ Βάρδας, ὅστις συνέπραξεν εἰς τὴν παλινόρθωσιν διὰ πολιτικὰ συμφέροντα, δὲν ἐνόει ὅμως ὡς ἐκ τούτου ν' ἀποβάλῃ τὴν περὶ τὰ φρονήματα καὶ τὰ ἤθη ἀκρασίαν, περιῆλθεν εἰς πολλὰς πρὸς αὐτὸν ἔριδας καὶ μετεχειρίζετο τὸν Μιχαήλ, ἵνα χλευάσῃ πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως τόν τε ἱεράρχην καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν μοναχούς. Ὅθεν ὁ Μιχαὴλ ἐνδύσας τοὺς ἑταίρους αὐτοῦ (σάτυροί τινες οὗτοι καὶ πρὸς πᾶσαν αἰσχρουργίαν ἀκόλαστοι, εἶπεν ἄν τις αὐτοὺς θιασώτας εἶναι Διονύσου καλῶς) ὡς ἱερεῖς, καὶ αὐτὸς περιβαλὼν τὸ ἱμάτιον τοῦ πατριάρχου παρέστη ποτὲ εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἀνήγγειλε τῇ Θεοδώρᾳ ὅτι ἔρχεται νὰ ἐπισκεφθῇ αὐτὴν ὁ Ἰγνάτιος. Ἡ εὐλαβὴς βασίλισσα ἐξελθοῦσα δρομαίως εἰς προϋπάντησιν καὶ μὴ λαβοῦσα καιρὸν νὰ παρατηρήσῃ τὴν μεταμφίεσιν ἐγονάτισεν ἀπεκδεχομένη τὴν εὐλογίαν τοῦ ἱεράρχου, ὅτε αἴφνης ἀκούει αἰσχρόν τι τοῦ παρισταμένου ἀτόπημα, στρέψαντος τὰ νῶτα, ἀκούει αὐτὸν λέγοντα· «ἡμεῖς ὅπερ ἔχομεν, κυρά, παρεχομέν σοι»· ἀκούει καγχασμοὺς ἀναιδεῖς τῶν περὶ αὐτὸν ἀνθρώπων, ἐξάγεται τῆς πλάνης, ἐννοεῖ τὴν οἰκτρὰν ἀλήθειαν καὶ δακρύουσα καταρᾶται τὸν ἀσεβῆ ἐκεῖνον παῖδα, τῆς ἐξαχρειώσεως τοῦ ὁποίου ὅμως ἔφερεν αὐτὴ κυρίως τὴν εὐθύνην, διὰ τὴν ὀλιγωρίαν ἣν ἐπεδείξατο κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ ἀνατροφήν. Τοσοῦτο δὲ ηὐδοκίμησε παρὰ τοῖς συντρόφοις τοῦ βασιλέως τὸ βλάσφημον τοῦτο παίγνιον ὥστε βραδύτερον ὁ Μιχαὴλ δὲν ἐδίστασε νὰ διακωμῳδήσῃ ἐπισήμως τὴν θείαν λατρείαν. Ἀνηγόρευσε τὸν ἀναιδέστερον τῶν ἑταίρων, Γρῦλον καλούμενον, πατριάρχην, περιέβαλεν αὐτὸν διὰ χρυσοϋφάντων ἱερατικῶν στολῶν, μετὰ τοῦ ὠμοφορίου, διώρισε παρ' αὐτῷ σακελλάριον καὶ οἰκονόμον, παρεσκεύασε δὲ ἕνδεκα ἄλλους ὡς μητροπολίτας, καταταχθεὶς καὶ αὐτὸς δωδέκατος εἰς τὴν χορείαν ταύτην. Τότε οἱ μιαροὶ οὗτοι ἄνθρωποι ἐτέλεσαν δημοσίᾳ τὴν θείαν μυσταγωγίαν, ψάλλοντες τὰς ᾠδάς, ἐν συνῳδίᾳ μουσικῆς οἵα ἐν τοῖς συμποσίοις ἐσυνηθίζετο καὶ ὡς ἀντιφωνίας ᾄσματα αἰσχρά, καὶ ἔδιδον μεταλαμβάνειν εἰς τοὺς θεατὰς ἐκ σκευῶν διαχρύσων λιθοκολλήτων, τὰ ὁποῖα ὅμως ἀντὶ οἴνου περιεῖχον ὄξος καὶ σίναπι, ἵνα προκαλῶσι μορφασμοὺς τοὺς ἀνθρώπων αὐτῶν καὶ προξενῶσι κοινὸν γέλωτα. Οὐδ' ἠρκέσθησαν νὰ πράττωσι ταῦτα ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων, ἀλλ' ὠφελήθησάν ποτε ἀπό τινος πανηγυρικῆς λιτανείας ἣν ἐτέλει ὁ πατριάρχης Ἰγνάτιος, ἐν μέσῳ τῆς πόλεως, ἵνα συναντηθῶσι μετ' αὐτοῦ καὶ καταμυκτηρίσωσι τὰς ἱερωτέρας τοῦ λαοῦ πεποιθήσεις. Ὁ Γρῦλος καθήμενος ἐπὶ ὄνου ἐν πατριαρχικῇ στολῇ καὶ ἔχων παρακολουθοῦντας τοὺς παράφρονας αὐτοῦ συντρόφους, ἐν οἷς κατελέγετο καὶ ὁ βασιλεύς, ἀντεπεξῆλθε πρὸς τὸν Ἰγνάτιον, ἐνῷ οἱ περὶ αὐτὸν ἔψαλλον ἐν συνοδείᾳ μουσικῶν ὀργάνων τὰς παρῳδίας τῶν ᾀσμάτων ἅτινα εἶχον ἀρχίσει ν' ᾄδωσιν εὐλαβῶς ὁ Ἰγνάτιος καὶ ἡ ἀκολουθία αὐτοῦ. Ἔπειτα δὲ καλπάζοντες πλησίον τῶν ἱερέων ἐνέπαιζον αὐτοὺς διὰ κακοζήλου ἀπομιμήσεως τῶν σχημάτων αὐτῶν καὶ τῶν θέσεων, ἀδιαφοροῦντες πρὸς τὴν ἐκραγεῖσαν κατ' αὐτῶν φοβερὰν κατακραυγήν.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἀνατροφὴ ἣν ἔδωκαν ἢ ἐπέτρεψαν νὰ δοθῇ οἱ ἄνθρωποι οἱ ἐπιχειρήσαντες τὴν καθαίρεσιν τῆς μεταρρυθμίσεως εἰς τὸν βασιλέα ὅστις ἔμελλε νὰ κυβερνήσῃ τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Ὁποία διαφορὰ πρὸς τὴν σύνεσιν, τὴν πρόνοιαν, τὴν δημοσίαν καὶ ἰδιωτικὴν ἀρετήν, τὴν ἀληθῆ εὐλάβειαν καὶ τὸ γεν-

ναῖον φρόνημα τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες εἶχον προεδρεύσει τοῦ ἔργου τῆς ἀναμορφώσεως! Τὸ ἔργον αὐτῶν ἐματαιώθη, ἀλλὰ βεβαίως ὑπῆρξαν ἄνδρες καλοὶ κἀγαθοί, μοχθήσαντες τὸ κατὰ δύναμιν ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας. Ὁποῖον ἦτο τὸ μέγεθος τοῦ κακοῦ πρὸς ὃ ἐπεχείρησαν ν' ἀντιπαλαίσωσι, μαρτυρεῖται ἐκ τούτου, ὅτι ὁ λαὸς αὐτὸς ὅστις ἔλεγεν ἑαυτὸν ὀρθόδοξον ἠνείχετο τὸν Μιχαὴλ καὶ τὸν Γρύλον ἐμπαίζοντας δημοσίως καὶ περιυβρίζοντας τὰ ἱερώτατα τῶν συμβόλων τῆς πίστεως. Ἡ ἀντίδρασις ἡ ἐπερχομένη μετὰ πᾶσαν θρησκευτικὴν ἢ πολιτικὴν μεταρρύθμισιν συνεπάγεται συνήθως *δεινὴν τῶν πνευμάτων καὶ τῶν ἠθῶν παραλυσίαν*· ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Κάρολος Β' καὶ ὁ θίασος τῶν διαβοήτων ἐπὶ κακοηθείᾳ συντρόφων αὐτοῦ ἦσαν ἄνδρες χρηστοί, ἀντιπαραβαλλόμενοι πρὸς τὸ ἔκτρωμα τὸ τερατουργηθὲν ὑπὸ τοῦ Βάρδα καὶ τοὺς σατύρους ὑπὸ τῶν ὁποίων περιεστοιχίζετο.

Καὶ ἤδη ἤρχισεν ὁ Βάρδας νὰ δρέπῃ τοὺς καρποὺς τῶν ἀγώνων αὐτοῦ. Πρὸ πάντων ἐπεχείρησε νὰ καταστήσῃ ἐκποδὼν τὸν σπουδαιότερον τῶν συνεπιτρόπων, τὸν λογοθέτην Θεόκτιστον. Ἐπὶ τούτῳ ἀφ' ἑνὸς δὲν ἔπαυεν ἐρεθίζων τὸν Μιχαὴλ Γ' κατὰ τοῦ Θεοκτίστου, διὰ τῆς εἰσηγήσεως ὅτι αὐτὸς πρὸ πάντων δὲν ἐπιτρέπει εἰς τὴν Θεοδώραν ν' ἀφήσῃ εἰς τὸν βασιλέα ἐλευθέραν τὴν χρῆσιν τοῦ δημοσίου θησαυροῦ· ἀφ' ἑτέρου δὲ παρέπεισε τὸν ἀφελῆ ὁπωσοῦν Μανουὴλ ὅτι ὁ λογοθέτης ἐπιβουλεύει αὐτὸν καὶ ὅτι δὲν εἶναι ἀσφαλὴς ἐν τοῖς ἀνακτόροις ὅπου κατῴκει μετὰ τῶν ἄλλων συνεπιτρόπων, ἐπιτυχὼν οὕτω δεινὴν μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν τούτων διένεξιν, ἧς ἕνεκεν ὁ Μανουὴλ ἀπελθὼν εἰς τὸ ἴδιον οἴκημα διετέλει ἔκτοτε ὑπὸ φρουρᾶς περιεστοιχισμένος ἐνταῦθά τε καὶ ὁσάκις μετέβαινεν εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἵνα παρευρεθῇ εἰς τὰ συμβούλια τοῦ κράτους. Τοιουτοτρόπως δὲ παροργίσας τόν τε βασιλέα καὶ τὸν Μανουὴλ κατὰ τοῦ Θεοκτίστου ὑπηγόρευσε τῷ 854 εἰς τὸν πρῶτον νὰ ζητήσῃ εὐθύνας παρὰ τοῦ λογοθέτου περὶ τῆς διαχειρίσεως τῶν δημοσίων χρημάτων. Ὁ Θεόκτιστος προσῆλθεν ἐπὶ τούτῳ εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἀλλ' εὑρίσκει ἀντὶ τοῦ βασιλέως τὸν Βάρδαν· καὶ ἀποποιηθεὶς νὰ δώσῃ λόγον εἰς αὐτὸν ἀπέρχεται. Καθ' ὁδὸν ὅμως προσβάλλεται ὑπὸ τοῦ Βάρδα καὶ τῶν συντρόφων αὐτοῦ, ζητήσας δὲ ν' ἀντισταθῇ συλλαμβάνεται ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως, φυλακίζεται καὶ δολοφονεῖται ἐν τῇ φυλακῇ. Ὁ θάνατος τοῦ Θεοκτίστου ἐπροξένησε βαθεῖαν θλῖψιν εἰς τὴν Θεοδώραν, τῆς ὁποίας ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος εἶχε διατελέσει πιστότατος σύμβουλος. Ὁ δὲ Βάρδας παντοδύναμος τότε γενόμενος ἐφρόντισεν ἀμέσως διὰ ποικίλων τρόπων καὶ ἰδίως διὰ πλαγίων ἀπειλῶν νὰ καταστήσῃ αὐτῇ ἀδύνατον τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἀρχῆς, ὥστε μετὰ δύο περίπου ἔτη, ἤτοι τῷ 856, ἡ Θεοδώρα βλέπουσα ἑαυτὴν κινδυνεύουσαν συνεκάλεσε τὴν σύγκλητον, καθυπέβαλεν αὐτῇ τὴν κατάστασιν τοῦ δημοσίου ταμείου καὶ ἐξῆλθε τῶν ἀνακτόρων μεθ' ὅλων αὐτῆς τῶν θυγατέρων. Καθ' ἣν ἔδωκε λογοδοσίαν, τὸ δημόσιον ταμεῖον εἶχε τὴν ἡμέραν καθ' ἣν αὕτη ἀπεχώρησεν ἐκ τῶν πραγμάτων χίλια ἐνενήκοντα κεντηνάρια χρυσοῦ, ἀργυρίου δὲ τρισχίλια κεντηνάρια, ὅ ἐστιν 140 ἑκατομμύρια περίπου δραχμῶν (Κεφ. Α' βιβλ. Ι' τοῦ *παρόντος τόμου*), ὧν τὰ μὲν πλεῖστα ἀπεθησαυρίσθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου τὰ δὲ λοιπὰ ὑπ' αὐτῆς. Ποσὸν ὑπέρογκον, τὸ ὁποῖον ἔμελλε τάχιστα νὰ κατασπαταλήσῃ ἡ ἀκόρεστος ἀσωτία τοῦ Μιχαὴλ Γ'.

Αἱ ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Θεοφίλου πολεμικαὶ τοῦ κράτους περιπέτειαι ὑπῆρξαν ὅ,τι ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρξωσιν ἐπὶ τοιαύτης ἀθλίας κυβερνήσεως. Οἱ χρονογράφοι δὲν ἀναφέρουσι τί ἐγένετο ἵνα κατευνασθῇ ἡ δυσαρέσκεια ἣν ἀναγκαίως ὁ στρατὸς συνησθάνθη ἕνεκα τῆς καταλύσεως τοῦ πολιτικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ συστήματος εἰς ὃ ἦτο τοσοῦτον

ἀφωσιωμένος. Τὴν πρώτην αὐτοῦ ὁρμὴν εἶχε περιστείλει ἡ ἀρχαία εὐλάβεια ἣν ἔτρεφε πρὸς τὸν Μανουήλ· ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ νὰ ἐξηγήσῃ πῶς ἐπὶ τέλους οὐδεμία ἐγένετο ἀντίστασις, μάλιστα ὅταν ἀναλογισθῶμεν τὴν μακρὰν καὶ πεισματώδη αὐτοῦ ἀντιπολίτευσιν ἐπὶ τῆς Εἰρήνης. Ἴσως αἱ ἐπανειλημμέναι ἀποτυχίαι τῆς μεταρρυθμίσεως ἐπενήργησαν εἰς τὸ πνεῦμα πολλῶν στρατηγῶν καὶ ἀξιωματικῶν, ὅπως ἐπενήργησαν εἰς τὸ πνεῦμα τῶν ἀνωτέρων κοινωνικῶν τάξεων, καταπείσασαι αὐτοὺς ὅτι τὸ ἔργον αὐτῶν εἶναι μάταιον. Ἴσως ὅσοι ἐξ αὐτῶν ἐνέμενον πιστοὶ εἰς τὸ φρόνημα τοῦ ἀρχαίου στρατοῦ ἐτέθησαν εἰς ἀργίαν, ὡς ἐπὶ τῆς Εἰρήνης. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Θεοφίλου τὸ κράτος ὑπέστη ἀδιακόπους σχεδὸν πολεμικὰς συμφοράς. Δύο κατὰ τῆς Κρήτης ἐπιχειρήσεις τοῦ Θεοκτίστου ἀπέτυχον οἰκτρῶς. Αἱ περιλιπόμεναι ἐν Ἀπουλίᾳ καὶ ἐν Καλαβρίᾳ κτήσεις ἀπωλέσθησαν, περιελθοῦσαι εἰς τὴν κυριότητα τῶν Φράγκων [1]. Οἱ μωαμεθανοὶ ἐξηκολούθησαν γινόμενοι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον κύριοι τῆς Σικελίας· ἡ μικρὰ Ἀσία ἦτο ἐκτεθειμένη εἰς τὰς καταδρομὰς τῶν Παυλιανιτῶν καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν Ἀράβων. Οἱ ἐν Πελοποννήσῳ Σλαῦοι ἐστασίασαν πάλιν, ἐτράπησαν εἰς τὴν λεηλασίαν τῆς χώρας καὶ ἠπείλησαν τὰς πόλεις τῆς χερσονήσου. Ὁ δὲ πρωτοσπαθάριος Θεόκτιστος, ὁ τῶν Βρυεννίων, προχειρισθεὶς στρατηγὸς τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐπελθὼν εἰς αὐτὴν τῷ 849 μετὰ τῶν ταγμάτων τῆς Θρᾴκης, τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν ἄλλων δυτικῶν ἐπαρχιῶν, καθυπέταξε τοὺς στασιαστάς· ἀλλ' ἐνῷ πρὸ 40 ἐτῶν, ἐπὶ Νικηφόρου, ἡ χείρωσις αὐτῶν ὑπῆρξεν ὁλοσχερής, ἤδη δύο σλαυικαὶ φυλαί, οἱ Μιληγγοὶ καὶ οἱ Ἐζερῖται, αἵτινες ᾤκουν εἰς τὰς δυσπροσίτους πλευρὰς τοῦ Ταϋγέτου ἤ, ὅπως ἐλέγετο τότε, τοῦ Πενταδακτύλου, διέφυγον τὴν ὑποταγήν, συνομολογήσασαι ἁπλῶς τὴν πληρωμὴν ἐτησίου φόρου, γελοίου διὰ τὴν σμικρότητα αὐτοῦ· διότι ἐν ὅλοις συνεποσοῦτο εἰς 360 χρυσᾶ κατ' ἔτος, ἤτοι εἰς 5.400 περίπου δραχμῶν. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 856 ἀνέλαβεν ὁ Βάρδας τὴν ὅλην ἐνάσκησιν τῆς ἀρχῆς ἐν ὀνόματι τοῦ Μιχαὴλ Γ΄. Λέγομεν ὁ Βάρδας μόνον, διότι ὁ Μανουὴλ ποτὲ δὲν φαίνεται λαβὼν ἐνεργὸν μετοχὴν εἰς τὴν πολιτικὴν διοίκησιν. Καὶ ἀπὸ τοῦδε μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἐπελθόντος τῷ 860, τὸ ὄνομά του δὲν ἀναφέρεται εἰμὴ εἰς τοὺς ἐν τῷ μεταξὺ κατὰ τῶν Παυλιανιτῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ διεξαχθέντας πολέμους.

Ὁ Βάρδας τότε προεχειρίσθη κουροπαλάτης, ὅπερ ἐστὶν «ἐμπεπιστευμένος τὴν φυλακὴν τῆς αὐλῆς». Βραδύτερον τὸ ἀξίωμα τοῦτο, ὡς πλεῖστα ἄλλα, ἀπέβη ἥκιστα σπουδαῖον καὶ τελευταῖον κατήντησεν ὄνομα ψιλόν. Ἀλλὰ τότε ὁ κουροπαλάτης ἦτο παντοδύναμος, καθὸ κύριος τῆς αὐλῆς καί, διὰ τῆς αὐλῆς, τῆς βασιλείας. Ὁ εἷς τῶν υἱῶν τόυ, ὁ Ἀντίγονος, διωρίσθη ἀρχηγὸς τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς· ὁ δὲ ἕτερος μονοστράτηγος εἰς τὰ δυτικὰ θέματα. Οὐδ' ἀρκούμενος ὁ Βάρδας εἰς τὴν ἀπὸ τῆς αὐλῆς καὶ τῶν πραγμάτων ἀποχώρησιν τῆς Θεοδώρας καὶ τῶν θυγατέρων αὐτῆς ἠθέλησε νά τας καταστήσῃ ἀνικάνους ν' ἀναλάβωσι ποτὲ τὴν ἀρχὴν καταναγκάζων αὐτὰς ν' ἀσπασθῶσι τὸν μοναχικὸν βίον. Περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ βουλεύματος τούτου εὐκόλως παρέλαβε συνεργὸν τὸν Μιχαὴλ Γ΄, ἐπισείων ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ τὸ φάσμα τῆς Εἰρήνης, ἥτις πολλάκις ἐκπεσοῦσα τῆς βασιλείας πολλάκις κατώρθωσε ν' ἀναλάβῃ αὐτὴν καὶ ἐπὶ τέλους ἐτύφλωσε τὸν υἱὸν Κωνσταντῖνον. Ὅθεν ὁ πατριάρχης Ἰγνάτιος διετάχθη νὰ κείρῃ

[1] Οὐχὶ πᾶσαι καὶ διὰ παντός, ὡς γενήσεται δῆλον πολλάκις ἐκ τῶν ὕστερον ἐκτεθησομένων.

αὐτάς. Καὶ ἐπειδὴ ἀνέκαθεν ὢν φίλος καὶ προστατευόμενος τῆς Θεοδώρας δὲν ἐπείσθη νὰ πράξῃ τοῦτο ἐνήργησε τὴν πρᾶξιν διὰ τῆς βίας ὁ ἕτερος τῆς Θεοδώρας ἀδελφός, ὁ γνωστὸς εἰς ἡμᾶς Πετρωνᾶς, ὅστις ἀποκείρας αὐτήν τε καὶ τὰς θυγατέρας της περιώρισεν αὐτὰς εἰς τὰ λεγόμενα ἀνάκτορα τοῦ Καριανοῦ, ὅπου διέζησαν βίον μονήρη, καθὸ ἀποστερηθεῖσαι ἁπάσης τῆς ἀξιολόγου αὐτῶν περιουσίας. Συγχρόνως ὁ Βάρδας ἀπεφάσισε ν' ἀπαλλαγῇ καὶ ἀπὸ τὸν πατριάρχην Ἰγνάτιον. Πρὸς τὸν πατριάρχην τοῦτον οὐδέποτε διετέλεσεν ἔχων φιλικῶς, ὅτε ἐδόθη ἀφορμὴ νέας καὶ δεινῆς μεταξὺ αὐτῶν ἔριδος. Ὁ Βάρδας εἶχε πρό τινος συνάψει ἄθεσμον σχέσιν πρὸς τὴν χήραν ἑνὸς τῶν υἱῶν αὐτοῦ καὶ ἀποβαλὼν τὴν νόμιμον σύζυγον ἀναφανδὸν συνέζη μετὰ τῆς ἰδίας νύμφης. Ὁ δὲ Ἰγνάτιος, ἀφοῦ πολλάκις, ἀλλ' εἰς μάτην, προέτρεψεν αὐτὸν νὰ παύσῃ τὸ σκάνδαλον τοῦτο, ἀπεφάσισε νὰ τιμωρήσῃ αὐτὸν ἐκκλησιαστικῶς καὶ προσελθόντι κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Ἐπιφανίων, τῷ 857, ἵνα κοινωνήσῃ τῶν ἀχράντων μυστηρίων, δὲν ἐπέτρεψε τὸ τοιοῦτο καὶ ἐπέμενεν ἀποποιούμενος νὰ δεχθῇ αὐτὸν ἐν τῇ θείᾳ κοινωνίᾳ, μὴ δυσωπηθεὶς μήτε ὑπὸ τῶν ἀπειλῶν μήτε ὑπὸ τῶν παρακλήσεων αὐτοῦ τε τοῦ Βάρδα καὶ τοῦ βασιλέως Μιχαήλ. Ἐντεῦθεν ὁ κουροπαλάτης μένεα πνέων κατὰ τοῦ ἱεράρχου ἀπεφάσισε νὰ καταβάλῃ αὐτὸν ἐκ παντὸς τρόπου καὶ παρέστησεν εἰς τὸν βασιλέα ὅτι ὁ Ἰγνάτιος ἐπιβουλεύει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ὅτι τούτου ἕνεκεν ἀπεποιήθη νὰ κείρῃ τὴν Θεοδώραν καὶ τὰς θυγατέρας της καὶ ὅτι ἐπὶ τούτῳ συνεννοεῖτο μεθ' ὅλων τῶν ἀντιπολιτευομένων καὶ ἰδίως συνέπραξε μετὰ τοῦ παράφρονος Γήβωνος, ὅστις λέγων ἑαυτὸν υἱὸν τῆς Θεοδώρας ἐξ ἑτέρου γάμου εἶχε προσλάβει πολλοὺς μεταξὺ τῶν δυσηρεστημένων ὀπαδούς, καὶ διὰ τοῦτο ἐφυλακίσθη, ἐτυφλώθη, ἠκρωτηριάσθη καὶ ἐθανατώθη. Ὁ δὲ Μιχαὴλ εὐχερῶς πεισθεὶς εἰς τὰς συκοφαντίας ταύτας διέταξεν ἄνευ περαιτέρω ἀνακρίσεως καὶ δίκης νὰ ἐξορισθῇ ὁ Ἰγνάτιος τῇ 23 Νοεμβρίου 857 εἰς Τερέβινθον, τὴν νῆσον τὴν καλουμένην μὲν σήμερον Ἀνδερόβιθον κειμένην δ' οὐ μακρὰν τῆς Πριγκήπου. Ἐπί τινα χρόνον ἔμεινεν οὕτως ἡ πόλις ἄνευ πατριάρχου, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὁ Βάρδας ἐνόησεν ὅτι ἔπρεπεν ἢ ν' ἀνακληθῇ ὁ Ἰγνάτιος ἢ νὰ προχειρισθῇ ἄλλος ἀντ' αὐτοῦ. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο εὔκολον, διότι τὸ ἔγκλημα τῆς ἐσχάτης προδοσίας ἦτο ἀδύνατον ν' ἀποδειχθῇ. Καὶ ἤλπισε μὲν ὁ κουροπαλάτης νὰ ἐπιτύχῃ ὁπωσδήποτε τὴν παρὰ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου καθαίρεσιν τοῦ πατριάρχου ᾐσθάνθη ὅμως ὅτι ἔδει νὰ εὕρῃ διάδοχον ἱκανὸν νὰ καλύψῃ τὸ ἀνόμημα διὰ τῆς ἐξαιρέτου αὐτοῦ ἐπιστήμης καὶ δεξιότητος, ἐπὶ τούτῳ δ' ἐξελέξατο τὸν περιώνυμον Φώτιον.

Κατὰ τὸν Ἑργενρoῖθερ, τοῦ ὁποίου τὴν νεωτάτην καὶ μεγάλην περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου συγγραφὴν ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν ν' ἀναφέρωμεν, ὁ Φώτιος ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει μεταξὺ τοῦ 816 καὶ 826 ἔτους ἐπὶ Λέοντος Ε΄ ἢ Μιχαὴλ Β΄ ἐξ οἴκου ἐπιφανοῦς· διότι ὁ πολὺς Ταράσιος, ὁ προεδρεύσας τῆς Ζ΄ οἰκουμενικῆς συνόδου, ὑπῆρξε θεῖος αὐτοῦ ἐκ πατρός, ἢ μᾶλλον μέγας θεῖος. Τίνες διετέλεσαν διδάσκαλοι αὐτοῦ εἶναι ἄδηλον, ἀλλὰ πιθανώτατα ἠκροάσατο τῶν ἐπιφανῶν ἐπὶ παιδείᾳ ἀνδρῶν, ὅσους παρήγαγον οἱ τελευταῖοι τῆς μεταβολῆς χρόνοι, καὶ ἰδίως τοῦ Λέοντος τοῦ μαθηματικοῦ, ὅστις μετὰ τὴν καθαίρεσιν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Θεσσαλονίκης ἐπανέλαβεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ διδασκαλικὸν ἔργον· ὥστε ὁ Φώτιος, ὅστις ἐπέπρωτο νὰ παγιώσῃ τὴν τῶν εἰκόνων ἀναστήλωσιν, παρέλαβε τὰ ὅπλα, δι' ὧν ὑπὲρ αὐτῶν ἠγωνίσθη, ἀπὸ τὴν σχολὴν τῆς μεταρρυθμίσεως, τῆς ὁποίας ὑπῆρξε τὸ τελευταῖον καὶ κάλλιστον προϊὸν καὶ τῆς ὁποίας τὸ ἐλευθέριον πνεῦμα ἐξήστραπτε πολλάκις εἰς τοὺς λόγους αὐτοῦ καὶ ἐνίοτε εἰς τὰς πράξεις. Κατὰ τὴν ὁμολογίαν καὶ αὐτῶν τῶν ἀντιπάλων τοῦ

Φωτίου, ὁ ἀνὴρ οὗτος προσεκτήσατο τὴν εὐρυτάτην καὶ ὑψηλοτάτην ἐπιστήμην τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ. «Γραμματικῆς μὲν γὰρ καὶ ποιήσεως, λέγει ὁ Νικήτας ἐν βίῳ Ἰγνατίου, ῥητορικῆς τε καὶ φιλοσοφίας, καὶ δὴ καὶ ἰατρικῆς, καὶ πάσης ὀλίγου δεῖν ἐπιστήμης τῶν θύραθεν, τοσοῦτον αὐτῷ τὸ περιὸν ὡς μὴ μόνον σχεδὸν φάναι τῶν κατὰ τὴν αὐτοῦ γενεὰν πάντων διενεγκεῖν, ἤδη δὲ καὶ πρὸς τοὺς παλαιοὺς αὐτὸν διαμιλλᾶσθαι». Καὶ σημειωτέον ὅτι ὁ Νικήτας Δαυΐδ, Παφλαγονίας ἐπίσκοπος, φίλος ὢν τοῦ Ἰγνατίου, δὲν διέκειτο παντάπασιν εὐμενῶς πρὸς τὸν Φώτιον. Ἄξιον ἰδίως μνείας εἶναι τὸ φιλοσοφικὸν τοῦ Φωτίου δόγμα. Ἐν τῇ ἐνάτῃ ἑκατονταετηρίδι δεινὴ εἶχεν ἐπικρατήσει παρ' ἡμῖν ἔρις μεταξὺ τῆς ἀριστοτελικῆς καὶ τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν περὶ τούτου λεγομένων ἐν τῷ χρονικῷ τοῦ Γεωργίου τοῦ Ἁμαρτωλοῦ, ὅστις ὀπαδὸς διατελέσας τῆς Ἀκαδημίας καταφέρεται κατὰ τῶν περιπατητικῶν τοσοῦτον ὀργίλως ὥστε τὸ πάθος αὐτοῦ ἠμπορεῖ σήμερον νὰ κινήσῃ τὸ μειδίαμα ἡμῶν· «Καὶ γὰρ Ἀριστοτέλης ὁ τάλας ἔτι ζῶντι Πλάτωνι προφανῶς καὶ ἀναισχύντως ἀντιπαρετάξατο, καὶ τὸν τῆς Ἀκαδημίας ἀνεδέξατο πόλεμον, καὶ οὔτε τὴν διδασκαλίαν ἐτίμησεν, ἧς φιλοτίμως ἀπέλαυσεν, οὔτε τοῦ πολυθρυλήτου ἀνδρὸς ᾐδέσθη τὸ κλέος, οὔτε τὸ ἐν λόγοις ἔδεισε κράτος, ἀλλ' ὑπερηφάνως καὶ ἀπηρυθριασμένως ὁ ἐμβρόντητος πρὸς αὐτὸν ἀντέστη, οὐκ ἀμείνοσιν ἐκείνου ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον χείροσι χρησάμενος δόγμασι. Καὶ γὰρ δὴ τὴν ψυχὴν ἐκείνου εἰπόντος τριμερῆ καὶ ἀθάνατόν τε καὶ φωτοειδῆ οὗτος θνητὴν ἔφη καὶ ἐπίκαιρον. Καὶ τὸν Θεὸν εἰρηκότος ἐκείνου προμηθεῖσθαι τῶν ἁπάντων οὗτος τὴν γῆν, ὅσον ἧκεν εἰς λόγους τῆς θείας κηδεμονίας ἐστέρησε . . . καὶ ἄλλα δὲ πάμπολλα ὁ δείλαιος πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ διδασκάλου δυσσεβῶς καὶ τολμηρῶς ἐτερατολόγησεν». Ἐν τῇ πάλῃ ταύτῃ τὸ θετικόν, τὸ πραγματικὸν πνεῦμα τοῦ Φωτίου, τὸ ὁποῖον φύσει ὀλίγην εἶχε ῥοπὴν πρὸς τὴν θεωρίαν καὶ τὴν ποίησιν, συνετάχθη μετὰ τοῦ Σταγειρίτου καὶ τῶν μεταγενεστέρων αὐτοῦ ὀπαδῶν, Πορφυρίου, Ἀμμωνίου καὶ Δαμασκηνοῦ (Κεφ. Β' Βιβλ. Ι' τοῦ παρόντος τόμου). Οὐδὲν ἧττον θέλομεν ἴδει αὐτὸν ἐκ διαλειμμάτων καταυγαζόμενον ὑπὸ τῆς αἴγλης τῆς πλατωνικῆς ἰδεολογίας. Κατὰ τὰ λοιπά, εἶναι περίεργον ὅτι ὁ Φώτιος ὀλίγον ἐσπούδασε τὰς ξένας γλώσσας· διότι οὔτε τὴν ἑβραϊκὴν οὔτε τὴν λατινικὴν ἐνόει. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου παρεκτὸς τῆς ἀνεξαντλήτου ἐκείνης θύραθεν παιδείας ἐμελέτησε πρωιμώτατα καὶ τὴν θεολογίαν, ἣν ἀπεκάλει πρώτην σοφίαν, Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀπὸ μαθητοῦ γενόμενος διδάσκαλος ἔδωκε πασιφανῆ δείγματα τῆς ποικίλης αὐτοῦ καὶ ἀχανοῦς ἐπιστήμης, τῆς ὁποίας καὶ ἡμῖν τοῖς μεταγενεστέροις κατέλιπε

Ὁ πατριάρχης Φώτιος
(Εἰκὼν βυζαντιακοῦ χειρογράφου)

τεκμήρια ἀλάνθαστα, τὴν περιώνυμον μυριόβιβλον, τὸν νομοκάνονα, τὰ ἀμφιλόχια, τὰς ἐπιστ[ο]λάς, τὸν ἐν ἔτει 1871 ἐκδοθέντα ὑπὸ Ἐργενροῖθερ λόγον περὶ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος μυσταγωγίας, τὰς ᾠδὰς καὶ πολλὰ ἄλλα. Τὸ δὲ σπουδαιότερον μετὰ τῆς θεωρητικῆς παιδείας συνηρμολόγει ἐξαίρετον πολιτικὴν καὶ πρακτικὴν δεξιότητα. «Σοφίᾳ τε κοσμικῇ καὶ συνέσει τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ στρεφομένων εὐδοκιμώτατος πάντων ἐνομίζετο», λέγει περὶ αὐτοῦ ὁ Νικήτας ἐν βίῳ Ἰγνατίου. Ὅθεν ἄπορον δὲν εἶναι ὅτι εἰσῆλθε πρωιμώτατα εἰς τὰ δημόσια πράγματα διατελέσας ἀλληλοδιαδόχως πρωτοσπαθάριος, ἤτοι εἷς τῶν ἀξιωματικῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, πρωτασηκρῆτις, ἤτοι γενικὸς γραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας, συγκλητικός, ἐν τοῖς πρώτοις μάλιστα συγκαταλεγόμενος τῆς συγκλήτου βουλῆς, καὶ πρέσβυς παρὰ τοῖς ἐν Ἀσίᾳ μωαμεθανοῖς. Εἰς τὴν τοιαύτην αὐτοῦ πρώιμον προαγωγὴν συνετέλεσε βεβαίως καὶ τοῦτο, ὅτι εἶχε συγγενεῖς ἰσχυρούς, ὧν πρὸς τοῖς ἄλλοις κηδεστὴς τοῦ βασιλικοῦ οἴκου· διότι ἡ νεωτέρα ἀδελφὴ τῆς Θεοδώρας, ἡ Εἰρήνη, εἶχε συζευχθῆ τὸν πατρίκιον Σέργιον, ἀδελφὸν ὄντα ἢ κατ' ἄλλους θεῖον ἐκ μητρὸς τοῦ Φωτίου. Ἕτερος δὲ τοῦ Φωτίου ἀδελφός, ὁ Ταράσιος, εἶχεν ὡσαύτως τιμηθῆ διὰ τῆς τοῦ πατρικίου ἀξίας. Λέγεται ὅτι καὶ ἡ πρεσβυτέρα τῆς Θεοδώρας ἀδελφὴ Καλομαρία εἶχε λάβει σύζυγον ἄλλον πάλιν τοῦ Φωτίου θεῖον. Ἀλλ' ἡ παιδεία τοῦ ἀνδρὸς καὶ αἱ ἄλλαι αὐτοῦ ἀρεταὶ ἤθελον βεβαίως ἀναβιβάσει αὐτὸν καὶ ἄνευ τῶν περιστάσεων ἐκείνων εἰς τὰ ὕπατα τῶν ἀξιωμάτων. Ἅπαντες οἱ σύγχρονοι, φίλοι καὶ ἐχθροί, ὁμολογοῦσι τὰ προτερήματα αὐτοῦ, οὕτω πως ὑπὸ τοῦ προμνημονευθέντος Νικήτα συγκεφαλαιούμενα· «Πάντα γὰρ συνέτρεχον αὐτῷ, ἡ ἐπιτηδειότης τῆς φύσεως, ἡ σπουδή, ὁ πλοῦτος, δι' ὃν καὶ βίβλος ἐπ' αὐτὸν ἔρρει πᾶσα, πλέον δὲ πάντων ὁ τῆς δόξης ἔρως, δι' ὃν καὶ αὐτῷ νύκτες ἄυπνοι περὶ τὴν ἀνάγνωσιν ἐμμελῶς ἐσχολακότι». Ἀλλὰ καὶ τῶν νεωτέρων οὐδεὶς ἀρνεῖται τὴν μεγαλοφυίαν τοῦ Φωτίου, ἂν καὶ οἱ πλεῖστοι, ἐξαιρέτως οἱ καθολικοί, κατακρίνουσιν αὐτὸν ὡς κυριώτατον παραίτιον τῆς διαιρέσεως τῶν Ἐκκλησιῶν. Λαμπροτάτην δὲ μάλιστα αὐτοῦ εἰκόνα ὑπὸ τὴν διπλῆν ταύτην ἔποψιν ἔγραψεν ὁ γάλλος Ἰαγέρ, λέγων τάδε· «Ὁ Φώτιος ἔλαβε παρὰ τῆς φύσεως ἀθρόα τὰ κάλλιστα τῶν δώρων ὅσα ἐπεδαψίλευσέ ποτε αὕτη εἰς ἄνθρωπον θνητόν. Ὕψος διανοίας, βάθος μεγαλοφυΐας, ζωηρότητα πνεύματος, ἐπιμονήν, δραστηριότητα, φιλοδοξίαν καὶ δύναμιν θελήσεως, ἅμα μὲν εὐκαμπτοτέραν τοῦ χρυσοῦ ἅμα δὲ τοῦ σιδήρου ἀκαμπτοτέραν. Ἐραστὴς ὢν τῶν γραμμάτων ἔνθερμος διῆγε νύκτας ὅλας περὶ τὴν θεραπείαν αὐτῶν καὶ ἀπέβη ῥήτωρ μὲν δεξιὸς συγγραφεὺς δὲ ἔγκριτος ἔν τε τῷ πεζῷ καὶ ἐν τῷ ἐμμέτρῳ λόγῳ, καὶ ἐνάμιλλος ἔστιν ὅτε τῶν ἀρχαίων ἀριστοτεχνῶν. Σπουδάσας ὅλας τὰς ἐπιστήμας τοῦ τε κατ' αὐτὸν αἰῶνος καὶ τῶν προηγουμένων ἀνεδείχθη καὶ περὶ αὐτὰς παντὸς ἄλλου καθυπέρτερος.... Προσθέσατε εἰς ταῦτα ὄψιν εὐειδῆ, σχῆμα ἐμβριθὲς καὶ σῶφρον, ἦθος φαιδρόν, τρόπους προσηνεῖς καὶ ἀπερίττους, λεπτοτάτην εὐπροσηγορίαν, πάντα, ἁπλῶς εἰπεῖν, τὰ ἐξωτερικὰ ἐκεῖνα κοσμήματα, τὰ προσελκύοντα καὶ δελεάζοντα τοὺς ἀνθρώπους δι' ἀνεκλαλήτου τινὸς χάριτος, καὶ θέλετε ἐννοήσει πῶς τὸ σύμπλεγμα τοῦτο τοσούτῳ λαμπρῶν καὶ σπουδαίων προτερημάτων περιεποίησεν εἰς τὸν Φώτιον παράδοξον ἐπὶ πάντων τῶν συγχρόνων ὑπεροχήν· διότι εἶχεν εἰς ὕπατον βαθμὸν τὴν τέχνην τοῦ ν' ἀγαπᾶται ὑπὸ τῶν φίλων καὶ νὰ καθιστᾷ αὐτοὺς πιστοὺς τῶν ἑαυτοῦ συμφερόντων προμάχους . . . Καὶ τί λοιπὸν ἔλειπεν ἀπὸ τὸν δαιμόνιον αὐτὸν ἄνθρωπον; Ἡ χριστιανικὴ ταπεινότης. Ἐὰν ὁ Φώτιος εἶχε τὴν πολύτιμον ταύτην ἀρετήν, ἤθελε προσφέρει τῇ Ἐκκλησίᾳ ὑπηρεσίας μεγάλας, καὶ καταστήσει τὸ ὄνομα αὐτοῦ εὐλογητὸν παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις. Ἀλλὰ κατείχετο ὑπὸ ὑπεροψίας ἀδαμάστου καὶ ἐβασανίζετο ὑπὸ φιλαρχίας φοβε-

ρᾶς. Ἐντεῦθεν αἱ πολλαὶ ἀποτυχίαι καὶ τὸ σκάνδαλον οὗ ἐγένετο πρόξενος τῇ Ἐκκλησίᾳ . . . Ἑνὶ λόγῳ ἀνευρίσκομεν παρὰ τῷ ἀνδρὶ τούτῳ πλεῖστα μὲν ὅσα προτερήματα καὶ ἐλαττώματα πάντα δὲ ἐξαίσια καὶ ὑπερβολικά· ἐπιστήμην, ἀρετήν, κακίαν».

Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Φώτιος ὑπῆρξεν ἄνθρωπος ἔξοχος. Μεταξὺ τοῦ πρώτου Κωνσταντίνου, τοῦ δόντος ἀφορμὴν εἰς τὴν ἵδρυσιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, καὶ τοῦ τελευταίου, τοῦ ὁποίου πεσόντος ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῆς Κωνσταντινουπόλεως συγκατέπεσε καὶ τὸ κράτος ἐκεῖνο, ἐν τῷ διαστήματι ἐτῶν 1000, οὐδὲν ἄλλο ὄνομα διέλαμψε λαμπρότερον ἐπὶ τοῦ ἱστορικοῦ ἡμῶν στερεώματος ἢ τὸ τοῦ Φωτίου ὄνομα, ὅστις ἐν τῷ μέσῳ ἱστάμενος τῶν δύο Κωνσταντίνων, ὧν ὁ εἷς ἐκπροσωπεῖ τὴν ἀρχήν, ὁ δὲ τὸ ὁριστικὸν τέλος τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὑπὲρ πάντα ἄλλον συνετέλεσεν εἰς τὴν διάπλασιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ τούτου. Ἐντεῦθεν ὅμως ἔχει ὄχι μόνον ὅλα τὰ προτερήματα ἀλλὰ καὶ ὅλα τὰ ἐλαττώματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐκείνου. Ἐν τῷ πολιτεύματι τοῦ Φωτίου πρέπει τφόντι νὰ διακρίνομεν ὅσα ἔπραξεν ἢ ἐπέτρεψε νὰ πραχθῶσιν, ἵνα λάβῃ καὶ διατηρήσῃ τὸ πατριαρχικὸν ἀξίωμα, ἀφ' ὅσων ἐνήργησεν ἵνα προστατεύσῃ, δικαιολογήσῃ καὶ ἀσφαλίσῃ τὰ δίκαια τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τῶν ἀδιαλείπτων ἐπεμβάσεων τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης. Τὸ πρῶτον τοῦ πολιτεύματος αὐτοῦ μέρος ὑπῆρξεν εἰς πολλὰ ἀξιοκατάκριτον· καὶ τὸ δεύτερον δὲν δύναται νὰ λογισθῇ καθ' ὅλα ἀναμάρτητον· ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ὁ ἀνὴρ ἐκτήσατο δι' αὐτοῦ δικαιώματα ἀναμφισβήτητα εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἰδίως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἐννοεῖται ὅμως τί συνέβη ἐκ τῆς διττῆς ταύτης καὶ τοσοῦτον πολλάκις ἀντιθέτου ἐνεργείας. Οἱ Δυτικοὶ ὠφελήθησαν ἐκ τῆς διαγωγῆς αὐτοῦ ὡς πρὸς τὸ πρῶτον μέρος, ἥτις δυσκόλως, τῇ ἀληθείᾳ, δύναται νὰ δικαιολογηθῇ καθ' ὅλα, ἵνα καταδικάσωσιν ἀπολύτως καὶ τὸ δεύτερον. Οἱ δὲ ἡμέτεροι πάλιν ἐν τῇ ὑπερβολῇ τῆς εὐλόγου αὐτῶν εὐλαβείας πρὸς τὸν ἀκαταγώνιστον καὶ πολυμήχανον πρόμαχον τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν καὶ τῆς ἐθνότητος ἠθέλησαν νὰ παραστήσωσιν αὐτὸν ἐν παντὶ ἄπταιστον. Ἡ ἱστορικὴ ἀκρίβεια ἀπαιτεῖ διαστολήν τινα ἐπὶ τοῦ προκειμένου· καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διαστολῆς ταύτης κρίνοντες τὸν ἄνδρα θέλομεν ἴσως ἐπιτύχει τὴν γνησίαν αὐτοῦ εἰκόνα.

Ὁσηδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἐπιτηδειότης τοῦ Φωτίου, ὁ Βάρδας δὲν ἤθελε πιθανῶς κατορθώσει τὸ σκοπούμενον, ἂν πρὸ καιροῦ ἀξιόλογος τοῦ κλήρου μερὶς δὲν διετέλει ἀντιπολιτευομένη εἰς τὸν Ἰγνάτιον. Ὁ κλῆρος εἶχεν ἀποδεχθῆ, ἑκὼν ἢ ἄκων, τὴν παλινόρθωσιν, ἀλλὰ πολλοὶ τῶν ἱεραρχῶν, καίτοι ἐνδόντες ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων, διέσῳζον ἐλευθερίαν φρονημάτων καὶ δογμάτων, μὴ συμβιβαζομένην πρὸς τὸ στενὸν τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς δεισιδαιμονίας πνεῦμα, ἣν ἠξίουν νὰ ἐνιδρύσωσιν αὖθις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ οἱ μοναχοί. Ὅθεν, ἀποθανόντος τοῦ πατριάρχου Μεθοδίου, ἡ ἐλευθεριάζουσα τοῦ κλήρου μερὶς κατεπολέμησε φυσικῷ τῷ λόγῳ ἐκ παντὸς τρόπου τὸν κατὰ τοῦτο καὶ τοῦ Μεθοδίου ταπεινότερον Ἰγνάτιον καὶ ἐζήτησε ν' ἀναβιβάσῃ εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον τὸν ἀρχιεπίσκοπον τῶν Συρακουσῶν Γρηγόριον, ἄνδρα τολμηρόν, ἀγέρωχον, πεπαιδευμένον, ῥήτορα δεινόν, ζωγράφον ἄριστον. Πλὴν τούτων, ὁ Γρηγόριος οὗτος λέγεται ὅτι ἦτο υἱὸς τοῦ βασιλέως Λέοντος τοῦ Ε΄. Εἶχε δὲ καὶ ἀδελφὸν ἐπίσκοπον ἐπίσης ὄντα, τὸν Βασίλειον, καὶ ἄλλους πολλοὺς ἐν τῇ βασιλευούσῃ ὀπαδούς, εἴτε διὰ τὴν προσωπικὴν ἀξίαν εἴτε διὰ τὸ ἐπιφανὲς τοῦ γένους, ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου πρὸς τοῖς ἄλλοις πολεμίως εἶχε πρὸς τὸν Ἰγνάτιον, υἱὸν ὄντα τοῦ Μιχαὴλ Α΄, τοῦ καθαιρεθέντος τῆς ἀρχῆς ὑπὸ τοῦ Λέοντος Ε΄. Ἀλλ' ὁ Ἰγνάτιος εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν προστασίαν τῆς Θεοδώρας, τότε ἔτι παντοδυνάμου οὔσης, καὶ προετιμήθη τοῦ Γρηγορίου. Ὑπερισχύ-

σας δὲ ἤρχισε πρῶτος τὸν κατὰ τῶν δύο ἀδελφῶν ἀγῶνα, ἀπαγορεύσας αὐτοῖς νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὴν χειροτονίαν του ἐπὶ τῇ ἑξῆς προφάσει. Ὁ Μεθόδιος εἶχε στείλει εἰς Ρώμην πρεσβύτερόν τινα Ζαχαρίαν ὀνόματι, τὸν ὁποῖον ὁ Γρηγόριος ἐχειροτόνησε παρ' ἐνορίαν καὶ ἄνευ προηγουμένης εἰδήσεως καὶ ἐγκρίσεως τοῦ πατριαρχείου εἴς τινα ἐν Σικελίᾳ ἐπισκοπήν. Ἀποδίδονται εἰς τὸν Γρηγόριον ἀορίστως καὶ ἄλλαι παραβάσεις, ἀλλ' αὕτη ὑπῆρξεν ἡ οὐσιωδεστέρα, ἧς κυρίως ἐπελήφθη ὁ Ἰγνάτιος, ἵνα καταπολεμήσῃ τὸν ἀντίπαλον. Ἡ αὐτογνώμων πρᾶξις τοῦ Ἰγνατίου ἦτο ἐπιτηδεία νὰ ἐρεθίσῃ ἄνθρωπον ὀλιγώτερον τοῦ Γρηγορίου ὀξύν. Καί, ἐπειδὴ οὗτος εἶχε πολλοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει φίλους, ἡ προσβολὴ ἣν ὑπέστη προεκάλεσε δεινὴν ταραχήν. Ὁ Ἰγνάτιος ἵνα νομιμοποιήσῃ τὰ γενόμενα συνεκάλεσε μεταξὺ 848 καὶ 854 τοπικὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδον, καὶ ἐν αὐτῇ ἀφώρισε τὸν Γρηγόριον ἐπὶ τῇ παρ' ἐνορίαν ἐκείνῃ χειροτονίᾳ· ἀλλ' ὁ ἀφορισμὸς οὗτος ἀντὶ νὰ κατευνάσῃ τὴν ταραχὴν τῶν πνευμάτων παρώξυνεν αὐτὴν τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ, ὡς εἴδομεν, ὁ Βάρδας δὲν εἶχε πολλὰς ἀφορμὰς νὰ εἶναι εὐχαριστημένος ἀπὸ τὸν Ἰγνάτιον. Ἀμφότερα τὰ μέρη ἀνεφέρθησαν εἰς τὸν τότε πάπαν Λέοντα τὸν Δ΄ ἵνα ἐπιτύχωσι τὴν ψῆφον αὐτοῦ, ὁ δὲ ἐνόμισεν ὅτι κατ' ἀρχὰς δέον νὰ ζητήσῃ ἀκριβεστέρας πληροφορίας. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἡ ἔρις ἐκορυφοῦτο ἐν Κωνσταντινουπόλει, περιπλεκομένη ὁσημέραι μετὰ τῆς γνωστῆς ἤδη ἀντιζηλίας τῶν ἐπιτρόπων τῆς ἀρχῆς. Διότι, ἂν ὁ Βάρδας συνετάσσετο ἀναφανδὸν μετὰ τοῦ Γρηγορίου, ὁ Ἰγνάτιος εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ πάντοτε τὴν Θεοδώραν. Εἰς ταύτην δὲ τὴν ἔριν ἀνεμίχθη ὁ λαϊκὸς ἔτι Φώτιος, συνταχθεὶς μετὰ τοῦ Γρηγορίου. Ὁ Φώτιος δὲν ἦτο δυνατὸν εἰμὴ νὰ κλίνῃ πρὸς τὸν Γρηγόριον διὰ τὴν παιδείαν καὶ τὸ ἐλευθέριον πνεῦμα τοῦ ἀνδρὸς τούτου, τοῦ ὁποίου διετέλεσεν, ὡς λέγεται, καὶ μαθητής. Τὸ κύριον ἀτόπημα τῆς τοιαύτης προτιμήσεως ἦτο ὅτι ἀσπασάμενος τὴν μερίδα τοῦ Γρηγορίου ἀναγκαίως συνέπραττε μετὰ τοῦ Βάρδα, τοῦ πολυειδῶς τὴν Ἐκκλησίαν ἐξυβρίσαντος· ἀλλὰ μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἐνταῦθα προέκειτο κυρίως νὰ καταπολεμηθῇ ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ δεισιδαιμονία, δὲν ὑπῆρχε δὲ λόγος νὰ παραιτηθῶσι τοῦ ἀγῶνος τούτου οἱ ἀναλαβόντες αὐτὸν ἄνδρες, διὰ μόνην τὴν αἰτίαν ὅτι ὁ Βάρδας ἠθέλησε νὰ ὠφεληθῇ ἐξ αὐτοῦ ἵνα καταβάλῃ τὸν Ἰγνάτιον. Ἑτέραν μομφὴν ἠδύνατό τις ἴσως ν' ἀποδώσῃ εἰς τὸν Φώτιον, ὅτι ἀνεμίχθη εἰς ἔριν ἥτις προεκάλεσε τὴν ἐπέμβασιν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης. Ἀλλὰ τὴν μὲν ἔριν δὲν ἐδημιούργησεν ὁ Φώτιος ἡ δὲ ἐπέμβασις οὕτως ἢ ἄλλως ἤθελεν ἐπέλθει. Τῷ ὄντι ὁ τοῦ Λέοντος Δ΄ διάδοχος Βενέδικτος Γ΄ ἀναλογιζόμενος κατάλληλον τὴν περίστασιν τοῦ νὰ λάβῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπερτάτου τῆς Ἐκκλησίας διαιτητοῦ ἀπήτησεν ἤδη ἀπὸ τὸν Γρηγόριον ν' ἀπολογηθῇ, ἐφ' ᾧ καὶ ἔπεμψεν οὗτος εἰς Ρώμην τὸν φίλον του Ζαχαρίαν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πάπας ἀπεφήνατο ὑπὲρ τοῦ Ἰγνατίου, ἡ ἡττηθεῖσα μερὶς ἀπεφάσισε νὰ κινήσῃ πάντα λίθον, ἵνα θριαμβεύσῃ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει, ἐπιτυχοῦσα εἰς τοῦτο, ὡς εἴδομεν, διὰ τῆς ἐξορίας τοῦ Ἰγνατίου.

Ὁ Βάρδας εἶχεν ἀποφασίσει πρὸ καιροῦ τίς μέλλει νὰ διαδεχθῇ τὸν Ἰγνάτιον, ἀλλ' ἀνέβαλεν ἐπὶ πολὺν χρόνον ν' ἀποκαλύψῃ τὸ ὄνομα τοῦ ὑποψηφίου του, τὸ μὲν διότι ὁ Φώτιος ἀπεποιεῖτο τὸ δὲ διότι ἡ κυβέρνησις, ἵνα πείσῃ τοὺς ἄλλους ἀρχιερεῖς, οἵτινες ἦσαν φίλοι τοῦ Ἰγνατίου, νὰ ἐγκαταλείψωσιν αὐτόν, εἶχεν ἀνάγκην νὰ προτείνῃ εἰς ἕκαστον τὴν ἐλπίδα ὅτι ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ διάδοχός του. Ὁ Ἰγνάτιος εἶχε μὲν ἐξορισθῆ ἀλλ' ἐνόσῳ ἢ δὲν παρῃτεῖτο ἢ δὲν κατεδικάζετο ὁ οἰκουμενικὸς θρόνος δὲν ἠδύνατο νὰ λογισθῇ κενός. Καὶ εἰς τὸ ἓν καὶ εἰς τὸ ἄλλο ἔπρεπε νὰ συμπράξωσιν οἱ ἀρχιερεῖς. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐπ' ἐσχάτῃ προδοσίᾳ κατηγορία ἦτο ἀδύνατον νὰ ὑποστηριχθῇ σπουδαίως, ἀπεφασίσθη νὰ ἐνεργηθῶσι τὰ δέοντα, ἵνα πεισθῇ ὁ πατριάρχης νὰ παραι-

τηθῇ. Ὅθεν μόλις τρεῖς ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Ἰγνατίου εἰς τὸν τόπον τῆς ἐξορίας του προσῆλθον αὐτόθι πολλοὶ ἐκ τῶν ἐγκρίτων ἀρχιερέων προτρέποντες αὐτὸν νὰ ἀποθέσῃ ἑκουσίως τὴν ἀρχήν. Ἀλλ' ὁ Ἰγνάτιος ἀπεποιήθη, ἐπιδείξας προσέτι περιφρόνησιν πρὸς ἀνθρώπους οἵτινες μέχρι πρὸ ὀλίγου ἐλέγοντο πιστοὶ φίλοι καὶ ἤδη τοσοῦτον ἀναισχύντως προέδιδον αὐτόν. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας προσῆλθον αὖθις οἱ ἀρχιερεῖς ἐν συνοδίᾳ πολλῶν πατρικίων καὶ ἀνωτέρων δημοσίων ἀρχόντων, ἵνα μεταπείσωσιν αὐτὸν δι' ἀπειλῶν καὶ ὑποσχέσεων, ἀλλὰ καὶ αὖθις εἰς μάτην. Τὸ πρᾶγμα ἀπέβη δεινόν. Ὁ πατριάρχης οὔτε νὰ καταδικασθῇ ἠδύνατο οὔτε νὰ παραιτηθῇ ἤθελεν. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν προέκειτο νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν θέσιν του· ὥστε ἀπεφασίσθη ἤδη τὸ ἀδύνατον νὰ γίνῃ δυνατόν, καὶ νὰ λογισθῇ αὕτη κενὴ ἄνευ καταδίκης ἢ παραιτήσεως. Ἡ σκηνή, ἥτις ἐπαίχθη τότε, ὑπῆρξε τῷ ὄντι θλιβερὰ καὶ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς πολὺν κατὰ τοῦ ἡμετέρου κλήρου ψόγον περὶ παλιμβουλίας καὶ φιλαρχίας. Ὁ δὲ ψόγος οὗτος εἶναι μέχρι τινὸς δίκαιος. Ἵνα ὅμως κρίνωμεν τοὺς ἀνθρώπους ἀσφαλῶς, πρέπει πάντοτε νὰ μὴ λησμονῶμεν τὰς περιστάσεις ἐντὸς τῶν ὁποίων ζῶσι. Παρετηρήσαμεν δὲ καὶ ἄλλοτε ὅτι αἱ περιστάσεις τῆς Ἐκκλησίας ἦσαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ διάφοροι ἢ ἐν τῇ Δύσει. Ἐν τῇ Δύσει ἡ Ἐκκλησία ἀνεπτύχθη ἐντελῶς σχεδὸν ἀνεξαρτήτως τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς· καὶ ἐν τούτοις ἐπιτρέπεται ν' ἀμφιβάλλωμεν ἂν ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ ταύτῃ ἐνεργείᾳ διετήρησε τὰς ἀρετὰς ὅσας ὤφειλε νὰ διατηρήσῃ. Ἀλλὰ περὶ τούτου δὲν πρόκειται ἐνταῦθα. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἡ Ἐκκλησία παρισταμένη ἀμέσως παρὰ τῇ πολιτείᾳ, οὐδέποτε διαμορφώσασα ὅπως ἐν τῇ Δύσει ἴδιον κράτος ἀλλ' ἀποτελοῦσα μέρος ἀναπόσπαστον πολιτικοῦ κράτους μεγάλου καὶ ἰσχυροῦ, ἀναγκαίως περιεπλάκη εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ κρ ίτους τούτου καὶ ὑπέστη τὴν ποικίλην αὐτῶν ἐπίδρασιν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ τὰ συμφέροντα ταῦτα, μὴ ὄντα πάντοτε καθαρῶς κοσμικά, ἀπαραιτήτως ἐφήπτοντο καὶ ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων σπουδαίων. Ἐν τῷ προηγουμένῳ ἐνάτῳ βιβλίῳ ἐξηγήσαμεν διὰ μακρῶν πῶς ἡ πολιτεία ἠναγκάσθη τότε νὰ ἐπιληφθῇ, λό γῳ τῆς κοινῆς σωτηρίας, τοῦ ποικίλου καὶ σφόδρα περιπεπλεγμένου ζητήματος τῶν αἱρέσεων καὶ νὰ συμπράξῃ μετὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς εἰς τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην αὐτοῦ ἐπίλυσιν. Ἅπασα δὲ τοῦ παρόντος δεκάτου βιβλίου ἡ ἱστορία οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀπόδειξις τῆς ἀκαταμαχήτου ταύτης ἀνάγκης. Τὸ μέγα ἔργον τῆς μεταρρυθμίσεως δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἐπιληφθῇ τῆς καταστάσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Ἀναγκαίως ἄρα ὁ κλῆρος περιεπλάκη εἰς τὸ πολιτικὸν τῆς μεταρρυθμίσεως ζήτημα· ἀναγκαίως διῃρέθη εἰς μερίδας· ἀναγκαίως αἱ μερίδες αὗται ἔλαβον πολιτικὸν χαρακτῆρα καὶ ἀναγκαίως ἀποβαλοῦσαι τὸ ἁγνὸν θρησκευτικὸν πολίτευμα παρεσύρθησαν ὑπὸ ποικίλων κοσμικῶν παθῶν καὶ συμφερόντων. Μήπως τὸ αὐτὸ δὲν συνέβη καὶ εἰς τὸν κλῆρον τῆς νεωτέρας εὐρωπαϊκῆς μεταρρυθμίσεως, μάλιστα δὲ ἐν Ἀγγλίᾳ; Ἐν τοιαύτῃ πραγμάτων καταστάσει τὸ ἄπορον δὲν εἶναι ὅτι ὁ κλῆρος, καθὸ ἐξ ἀνθρώπων ἐπὶ τέλους συγκείμενος, ὑπέστη πολλάκις τὰς ἀδυναμίας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· τὸ ἄπορον εἶναι πῶς εὑρέθησαν ἄνθρωποι διατηρήσαντες ἐν μέσῳ τοσούτων μεταβολῶν τῆς τύχης καὶ τῶν δοξασιῶν τὸ φρόνημα αὐτῶν καὶ προσενεγκόντες ὑπὲρ αὐτοῦ θυσίαν οὐ μόνον πάντα τῆς ζωῆς τὰ ἀγαθὰ ἀλλ' ἔστιν ὅτε καὶ αὐτὴν αὐτῶν τὴν ζωήν. Ἡ ἱστορία τοῦ παρόντος βιβλίου δὲν στερεῖται τοιούτων παραδειγμάτων. Καὶ ἵνα εἰς τὰ δύο τελευταῖα περιορισθῶμεν, μήπως ὁ πατριάρχης Ἰωάννης ὁ Γραμματικὸς δὲν προετίμησε ν' ἀποθάνῃ μᾶλλον ἢ νὰ μεταβάλῃ φρόνημα, ὁ δὲ πατριάρχης Ἰγνάτιος δὲν προετίμησε νὰ ἐκθέσῃ ἑαυτὸν εἰς ποικίλας καταδρομὰς μᾶλλον ἢ νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τὸν αἰσχρὸν τῆς Ἐκκλησίας ὑβριστὴν Βάρδαν; Βεβαίως οἱ ἰδιοτελῶς παλιμβουλήσαντες ἱεράρχαι εἶναι ἄξιοι πάσης κατακρίσεως, ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν ἕπεται

ὅτι, ὡς πολλάκις ἐρρήθη ὑπὸ τῶν Δυτικῶν, ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ὑπῆρξεν ἀείποτε ἀνίκανος νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ δόγματος αὐτῆς· ἕπεται μόνον ὅτι περιπεσοῦσα εἰς δοκιμασίας πολλάς, οἵας οὐδεμία ἄλλη χριστιανικὴ ἐκκλησία ὑπέστη ποτέ, ἐὰν ἀναλογισθῶμεν ἅπαν τὸ ἀχανὲς τῶν περιπετειῶν αὐτῆς στάδιον ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου μέχρι τῆς σήμερον, ὑπέκυψε μὲν ἐκ διαλειμμάτων εἰς ἁμαρτήματά τινα ἀναπόσπαστα ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀναριθμήτων τούτων δοκιμασιῶν δὲν ἔπαυσεν ἀναδεικνύουσα ἀρετὰς ἐνώπιον τῶν ὁποίων κλίνει τὸ γόνυ ἅπας ὁ χριστιανικὸς κόσμος· ἐμαρτύρησε δὲ τὴν ἀκαταγώνιστον αὐτῆς ἠθικὴν δύναμιν, διασώσασα μέχρι τῆς σήμερον πνεῦμα πίστεως συμφωνότερον τῇ ἀληθείᾳ παντὸς ἄλλου πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς δοξασίας τὰς εὐαγγελισθείσας ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Ὁ ἱστορικὸς λοιπὸν τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν δὲν πρέπει νὰ φοβῆται νὰ ἀποκαλύπτῃ τὰς ἀδυναμίας, διότι αὗται κατ' οὐδὲν ἐπὶ τέλους ἀλλοιοῦσι τὸν ὅλον ἱερὸν αὐτῆς χαρακτῆρα. Ἐν τῇ πεποιθήσει ταύτῃ ὡμιλήσαμεν πάντοτε περὶ αὐτῆς καὶ θέλομεν ἱστορήσει τὰ περιστατικὰ τῆς ἐν λόγῳ σκηνῆς.

Προκειμένης τέλος τῆς ἐκλογῆς τοῦ νέου πατριάρχου, ὁ Βάρδας ὑπεσχέθη κατ' ἰδίαν εἰς ἕνα ἕκαστον τῶν ἀρχιερέων τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅτι, ὅταν ὁ βασιλεὺς προτείνῃ αὐτοῖς τὸ ἀξίωμα, ἕκαστος θέλει πρὸς τὸ θεαθῆναι ἀποποιηθῇ αὐτό. Οἱ ἀρχιερεῖς ἐνέπεσον εἰς τὴν παγίδα, καὶ ὁ Μιχαήλ, ἐπιτηδείως καθοδηγηθεὶς ὑπὸ τοῦ Βάρδα, ἔλαβε κατὰ γράμμα τὴν ἀποποίησιν αὐτῶν, ἀπήντησεν ὅτι θέλει σκεφθῇ καὶ προέβη εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν πρὸ καιροῦ ἀποφασισθέντων. Αἴφνης ὁ Φώτιος, ὅστις μέχρι τῆς 20 Δεκεμβρίου τοῦ 857 ἦτο λαϊκός, πεισθεὶς τελευταῖον νὰ ἀναλάβῃ τὸν ἀγῶνα, ἐκάρη κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην μοναχός, τὴν δ' ἐπιοῦσαν ἐχειροτονήθη ἀναγνώστης, τὴν τρίτην ὑποδιάκονος, τὴν τετάρτην διάκονος καὶ τὴν πέμπτην, ἤτοι τῇ 24 Δεκεμβρίου, πρεσβύτερος. Πᾶσαι αὗται αἱ χειροτονίαι ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Συρακουσῶν Γρηγορίου, ὅστις ἀναγνωρίζων τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Φωτίου παρήτησε πᾶσαν ἰδίαν ἀξίωσιν καὶ συνέπραξε προθύμως ὑπὲρ τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ φίλου. Κατὰ δὲ τὴν ἑσπέραν τῆς 24, συγκληθέντων ἐν τοῖς βασιλείοις ὅλων τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει παρευρισκομένων ἀρχιερέων, ὑπεβλήθη τελευταῖον αὐτοῖς ὁ ὑποψήφιος τοῦ Βάρδα. Οἱ ἀρχιερεῖς καταπλαγέντες διὰ τὸ ἀπροσδόκητον τοῦ πράγματος καὶ μὴ λαβόντες καιρὸν νὰ συνεννοηθῶσι περὶ τοῦ πρακτέου ἠναγκάσθησαν νὰ προχειρίσωσιν ὁπωσδήποτε τὸν νέον πρεσβύτερον ἀρχιεπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως· ἀλλὰ συγχρόνως, ἵνα καλύψωσι τὰ ἴδια ἁμαρτήματα ἐπιδεικνύοντες εἰ καὶ βραδέως εὐλάβειάν τινα πρὸς τὸν Ἰγνάτιον, ἀπήτησαν παρὰ τοῦ Φωτίου ἔγγραφον ὑπόσχεσιν ὅτι θέλει ἀπονέμει πατρικὴν τῷ Ἰγνατίῳ τιμήν, πράττων πάντα κατὰ βούλησιν αὐτοῦ καὶ ἐν μηδενὶ τοῦτον παραλυπῶν. Μεθ' ὃ τὴν ἐπιοῦσαν, ἤτοι τῇ 25 Δεκεμβρίου, καθ' ἣν ἡμέραν πρὸ ἑβδομήκοντα καὶ τριῶν ἐτῶν εἶχε προχειρισθῇ εἰς τὸ αὐτὸ ἀξίωμα ὁ θεῖος τοῦ Φωτίου Ταράσιος, ἐχειροτονήθη οὗτος πανηγυρικῶς, προεξάρχοντος καὶ ταύτης τῆς ἱεροτελεστίας τοῦ ἀρχιεπισκόπου Συρακουσῶν Γρηγορίου.

Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀντιπάλων τοῦ Φωτίου ἀρχαιοτέρων τε καὶ νεωτέρων κατέκριναν τὴν ἐσπευσμένην ταύτην καὶ ἄμεσον ἀπὸ λαϊκοῦ χειροτονίαν. Τὸ καθ' ἡμᾶς δὲν θέλομεν ἐπιμείνει εἰς τοῦτο πολύ, διότι ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται βεβαίως οὐκ ὀλίγας τοιαύτας ἀμέσους ἀπὸ λαϊκῶν χειροτονίας ἐπιφανεστάτων τῆς Ἐκκλησίας πατριαρχῶν, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις τοῦ Ταρασίου καὶ τοῦ Νικηφόρου, εἴδομεν δὲ αὐτὸν τὸν Θεοφάνην, τὸν ζηλωτὴν τῆς ἀκριβεστάτης τῶν κανόνων τῆς Ἐκκλησίας ἐκτελέσεως, λέγοντα ὅτι

«οὐκ ἦν τὸ πρᾶγμα ξένον τῆς ἐκκλησίας καὶ προσφάτως ἐπινοηθέν, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀπὸ λαϊκῶν ἐπεσκόπησαν ἀξίως τῆς ἀξίας τῷ Θεῷ ἱερατεύοντες». Ἄλλο εἶναι ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὸ σπουδαιότερον. Τὸ σπουδαιότερον εἶναι ἂν ὁ Φώτιος, ὡς πολλάκις ὡσαύτως κατεκρίθη, συνέπραξεν εἰς ὅλα τὰ ἀτοπήματα τῆς τοιαύτης αὐτοῦ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἐκλογῆς. Εὐτυχῶς εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ὄχι μόνον δὲν ἐπεζήτησε τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀλλά, ὡς προείπομεν, καὶ ἐκ παντὸς τρόπου ἠγωνίσθη νὰ ἀποφύγῃ τὰς δεινὰς δοκιμασίας εἰς ἃς κάλλιστα προέβλεπεν ὅτι μέλλει νὰ ἐκτεθῇ ἀναλαβὼν ἅπαξ τοὺς οἴακας τῆς Ἐκκλησίας. Τοῦτο ὁμολογοῦσιν οὐ μόνον οἱ μετριοπαθέστεροι τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἱστορικοί, οἷος ὁ Νέανδρος [1], ἀλλὰ καὶ ὁ νεώτατος αὐτῆς πολέμιος Ἑργενρoῖθερ. Καὶ πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ το ὁμολογήσωσιν, ἀφοῦ σῴζεται ἐπιστολὴ τοῦ Φωτίου πρὸς τὸν Βάρδαν διαρρήδην ὑπομιμνήσκουσα αὐτῷ ὅτι ἄκων καὶ βιαζόμενος ἠναγκάσθη ν' ἀναβῇ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον; Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη προοιμιάζουσα λέγει· «Ἤδειν ἐγὼ καὶ πρὸ τῆς πείρας ἀνάξιον ἐμαυτὸν καὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ βαθμοῦ καὶ τῆς ποιμαντικῆς ἐγχειρήσεως. Διὰ τοῦτο γὰρ ἀγόμενος καὶ ἑλκόμενος ἀπεδυσπέτουν πρὸς ταῦτα· ὡς εἴθε θάνατός με τῆς τότε προβολῆς, μᾶλλον δὲ τῆς ἀφορήτου βίας, προανήρπασεν· οὐ γὰρ ἂν τοσούτων καὶ τηλικούτων κακῶν κύματα τὴν ἐμὴν καθεκάστην ἐβάπτιζον ἐπικλύζοντα τάλαιναν ψυχήν, ὧν ἡ ἐλπὶς καὶ ἡ προσδοκία (δεινὴ γὰρ ἡ τοῦ ἀνθρώπου φύσις τὰ μέλλοντα συνιδεῖν δυσχερῆ, ἂν ἐπ' αὐτὴν ἡ χαλεπότης μάλιστα φέρηται) συνετάρασσέ με τότε καὶ συνεῖχε, ὑφ' ὧν βαλλόμενος καὶ πικρῶς ἀλγυνόμενος ἔκλαιον, ἐδυσώπουν, πάντα μᾶλλον ἐποίουν ἢ τοῖς ψηφιζομένοις καὶ βιαζομένοις συγκατένευον, παρενεχθῆναι τὸ ποτήριον ἀπ' ἐμοῦ τῶν πολλῶν καὶ πολυτρόπων φροντίδων καὶ πειρασμῶν ποτνιώμενος». Εἶναι λοιπὸν ἔξω πάσης ἀμφιβολίας ὅτι ὁ Φώτιος κάλλιστα εἰδώς, παρεκτὸς ὅλων τῶν ἄλλων δυσχερειῶν, τὸν χαρακτῆρα τοῦ Βάρδα, τοῦ ὁποίου προέκειτο νὰ γίνῃ ὄργανον, ὄχι μόνον δὲν ἐπεδίωξεν ἀλλὰ καὶ πάσῃ δυνάμει ἠγωνίσθη νὰ ἀποφύγῃ τὴν τιμὴν ταύτην. Ὅ,τι μόνον δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν εἶναι ὅτι δὲν ἔδειξε περὶ τὴν ἐπιμονὴν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν ἀκαταγώνιστον ἐκείνην τῆς θελήσεως δύναμιν ἥτις τοσοῦτον ἀσφαλῶς καθωδήγησεν ἅπαντα τὸν λοιπὸν αὐτοῦ βίον, παρασχὼν οὕτω τοῖς ἀντιπάλοις τὸ ἐνδόσιμον νὰ εἴπωσιν εὐλόγως ὅτι ὑπῆρχε παρ' αὐτῷ πάθος ἰσχυρότερον τῆς προνοίας, ἰσχυρότερον τῆς συνέσεως, τὸ πάθος τῆς φιλοδοξίας, τὸ κατισχῦσαν ἁπάντων τῶν ἄλλων λογισμῶν.

Οἱ πρῶτοι μετὰ τὴν χειροτονίαν τοῦ Φωτίου δύο μῆνες διῆλθον ἐν εἰρήνῃ κατ' ἐπιφάνειαν· ἀλλὰ τὰ πάθη τὰ ὑποκώφως βρέμοντα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἐκραγῶσιν ἐπὶ τέλους. Οἱ πολυάριθμοι τοῦ Ἰγνατίου φίλοι εἶχον μὲν καταπλαγῆ τὴν ἑσπέραν τῆς 24 Δεκεμβρίου 857 καὶ καταναγκασθῆ νὰ ἐπιδοκιμάσωσι τὴν ἐκλογὴν τοῦ Φωτίου, καὶ τότε ὅμως ἐζήτησαν διὰ τῆς ὑποσχέσεως, ἣν παρὰ τοῦ νέου πατριάρχου ἀπῄτησαν, νὰ ἐξασφαλίσωσι τὴν ἡσυχίαν, τὴν τιμὴν καὶ αὐτὴν τὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐνέργειαν τοῦ Ἰγνατίου. Νῦν δὲ καὶ βιαίως ὁπωσοῦν ἑρμηνεύοντες τὴν ὑπόσχεσιν ταύτην ἠξίουν ὅτι ὁ Φώτιος ἀνέλαβε τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ νὰ εἶναι ἁπλῶς συνεπίσκοπος τοῦ πρῴην πατριάρχου καὶ ἐκτελεστὴς τῶν βουλήσεων αὐτοῦ. Ἐννοεῖται ὅτι τοιαύτην ἀπαίτησιν δὲν ἠδύ-

[1] Οἱ μετριοπαθέστεροι δηλονότι τὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας πραγματευόμενοι εὐρωπαῖοι συγγραφεῖς. Ὁ Νέανδρος (Neander) εἶναι θεολόγος γερμανὸς διαμαρτυρόμενος, ὁ δὲ Ἑργενρoῖθερ θεολόγος καθολικὸς ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων (νῦν καρδινάλις).

νατο νὰ ἀποδεχθῇ ὁ Φώτιος, καὶ μάλιστα οἱ περὶ αὐτόν, οἵτινες κατορθώσαντες ὁπωσδήποτε νὰ ἀναλάβωσι τὸ ἔγγραφον ἐξηφάνισαν αὐτό. Τοῦτο ἐγένετο κατὰ τὸν Φεβρουάριον 858. Τότε οἱ ἀντιπολιτευόμενοι συνελθόντες εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς ἁγίας Εἰρήνης ἀπέκλεισαν τὸν Φώτιον πάσης ἐπισκοπικῆς ἱερουργίας, ὡς παρανόμως πατριαρχήσαντα. Οἱ περὶ τὸν Φώτιον, συγκροτήσαντες κατά τινας μὲν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, κατά τινας δὲ ἐν τῇ ἐν Βλαχέρναις ἐκκλησίᾳ, ἀντίθετον σύνοδον, καθήρεσαν καὶ ἀνεθεμάτισαν τόν τε Ἰγνάτιον καὶ τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ. Καὶ τότε πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφάσεων τῆς συνόδου ταύτης δεινὸς ἐγένετο κατὰ τῶν καταδικασθέντων διωγμός. Πρῶτος ὁ Ἰγνάτιος πολυειδῶς ἐβασανίσθη, ἵνα καταναγκασθῇ νὰ δώσῃ παραίτησιν, ἀλλὰ καθὼς λέγει ὁ Νέανδρος, ἐν τῇ πεποιθήσει τῆς πίστεως, ἐν τῇ συνειδήσει τῆς ἀθῳότητος καὶ τοῦ δικαίου, ὁ γενναῖος ἀνὴρ δὲν ἐπείσθη νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν βίαν, δοὺς ἐν τῇ δυστυχίᾳ δείγματα ἀρετῆς τὰ ὁποῖα δὲν εἶχε δώσει ἐν ὅσῳ ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου. Συγχρόνως δὲ πάντες οἱ ὑπὲρ αὐτοῦ ψηφίσαντες καὶ οἱ ὁπωσδήποτε μετ᾽ αὐτοῦ συντασσόμενοι ἔπαθον παραπλήσια ἢ χείρονα. Ὅτι ὁ Φώτιος δὲν συνέπραττεν εἰς ταῦτα πάντα, ὅτι ἀπ᾽ ἐναντίας ἠγανάκτει ἐπὶ τοῖς πραττομένοις, ἐξάγεται ἀπὸ τῆς ἐντόνου διαμαρτυρίας ἣν ὑπὲρ ἑνὸς τῶν παθόντων ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Βάρδαν ἐν τῇ συνεχείᾳ τῆς προμνημονευθείσης ἐπιστολῆς, ἐχούσῃ ἐπὶ λέξεως ὡς ἑξῆς· «Νῦν δὲ αὐτὰ μεταδιδάσκει τὰ πράγματα καὶ τὴν [ἐμὴν] ἐλέγχει ἀναξιότητα, καὶ οὐκ ἔτι φόβος προσδοκίας, ἀλλ᾽ ὀδύνη στηριζομένη ἐπὶ τὰ καίρια, καὶ στεναγμὸς καὶ ἀμηχανία ἐπὶ τοῖς ἤδη καταλαβοῦσι. Ὅτε γὰρ ἱερεῖς, ὁποῖοι καὶ ἂν εἶεν, ὁμοῦ πάντας ἐπὶ ἑνὶ πταίσματι πάσχοντας ὁρῶ, τυπτομένους, δημοσιευομένους, φαυλιζομένους, τὴν γλῶσσαν ἐκτεμνομένους (φεῖσαι, Κύριε, τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν!), πῶς οὐ μακαρίσω τοὺς τετελευτηκότας ὑπὲρ ἐμέ; πῶς οὐ τὸ φορτίον τὸ ἐπιτεθέν μοι οὐκ εἰς ἔλεγχον τῶν ἐμῶν ἁμαρτημάτων λογίσομαι; Ἄνθρωπος ἄπορος, ἀπροστάτευτος, οὐδὲ τὸν νοῦν ἔχων ἀπαθῆ (οἷς ἔλεος μᾶλλον ἢ ἀγανάκτησις ἕπεται) ἔπαθεν ἅμα τοσαῦτα κακά· ἐπράθη, ἐτύφθη, ἐφυλακίσθη, τὸ ἀπαραμύθητον, ἐτμήθη τὴν γλῶσσαν, καὶ ταῦτα ἱερωσύνην φορῶν· ὑπὲρ οὗ πολλάκις ἐδυσώπησα, ὑπὲρ οὗ ὁ μάταιος ἐγὼ καὶ ῥήματα ἀπαθείας ἔλαβον, καὶ οἱ ἰδόντες ἐπίστανται, εἰ δὲ καὶ ἐπελάθοντο οὗτοι, τὸ θεῖον οὐκ ἐπελάθετο. Ποία λοιπὸν ἐλπὶς πρὸς τὰ ἄδηλα ὅτε περὶ τῶν φανερῶν καὶ ὑπ᾽ ὄψιν κειμένων οὕτως ἀποτυγχάνω καὶ διαπαίζομαι; Πῶς ὑπὲρ ἁμαρτιῶν καὶ ὑμῶν καὶ τοῦ λαοῦ πρεσβεύσας ἐξιλάσομαι, ὅτε πρὸς ὑμᾶς ὑπὲρ ἑνὸς πρεσβεύσας οὕτως ἐξέπεσα, οὕτω παρεκρούσθην; Ταῦτα δακρύων αἵματι ἔγραψα· ἐν σοὶ δ᾽ ἐστὶ τὸ λοιπὸν ἢ πρώτην ἢ τελευταίαν τήνδε ἐπιστολὴν δέξασθαι. Ἐγὼ γὰρ κατενώπιον Κυρίου λέγω, ὦ εἰ οὕτως ἐστὶν ὑμῖν σκοπὸς ἐν ταῖς εὐλόγοις ἡμῶν ἱκεσίαις καὶ παρακλήσεσι παρακρούεσθαι ἡμᾶς καὶ ἀποπέμπεσθαι, καὶ εἰ μή τις γένηται τῷ ἀθλίῳ ἐκείνῳ τὸν δυνατὸν τρόπον παραψυχὴ καὶ παράκλησις, οὔτε γράψω οὔτε ἄλλως πως ἐνοχλήσω, ἀλλ᾽ ἡσυχάσω ἐμαυτὸν ἐπισκοπῶν καὶ τὰ ἐμαυτοῦ ὀδυρόμενος. Εἰ γὰρ μετὰ τῶν καθημερινῶν τῶν ἔξωθεν ἡμῖν ἀναφυομένων πειρασμῶν τε καὶ περιστάσεων καὶ τὴν ἀθλίαν μοι προσαπολέσω ψυχήν, ἀθλιότερος ἂν εἴην πάντων ἀνθρώπων».

Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ὁ Φώτιος ὑποδεικνύει ὅτι θέλει προβῇ μέχρι παραιτήσεως. δὲν ἔδωκεν ὅμως παραίτησιν, ἀλλ᾽ ἠγωνίσθη δι᾽ ἄλλων τρόπων ν᾽ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἐκκλησιαστικὴν εἰρήνην. Ἐν ἔτει 860 ὁ Ἰγνάτιος, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε πάθει διαφόρους ἐξορίας, ἀνεκλήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀπεδόθη εἰς αὐτὸν ἡ περιουσία του. Ὁ σκοπὸς ἦτο πάντοτε νὰ καταπείσωσιν αὐτὸν νὰ παραιτηθῇ καί, ἂν ἐπιμείνῃ, νὰ καταδικάσωσιν αὐτὸν πάλιν συνοδικῶς, ἀλλὰ πανηγυρικώτερον ἢ προηγουμένως· ἐπὶ

δὲ τούτῳ ἐζητήθη, ἂν ὄχι ἀμέσως, τοὐλάχιστον διὰ πλαγίου τινὸς τρόπου ἡ σύμπραξις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης. Αἱ ἐπιστολαὶ τὰς ὁποίας πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ βουλεύματος τούτου ἔπεμψαν πρὸς αὐτὸν κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος 860 ὅ τε βασιλεὺς Μιχαὴλ καὶ ὁ πατριάρχης Φώτιος διελάμβανον ὅτι παραιτηθέντος τοῦ Ἰγνατίου ἐξελέγη ὁ Φώτιος· ὅτι καλὸν ἦτο νὰ πέμψῃ ὁ πάπας εἰς Κωνσταντινούπολιν τοποτηρητάς, ἵνα παρακαθίσωσιν εἰς σύνοδον ἥτις ἔμελλε νὰ συγκροτηθῇ αὐτόθι ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ καταλύσῃ ὁριστικῶς τὴν τῆς εἰκονομαχίας αἵρεσιν καὶ ὅτι ἡ αὐτὴ σύνοδος ἠδύνατο νὰ καταπαύσῃ ἀνωμαλίας τινὰς ἐπελθούσας ὡς ἐκ τῆς ἐπιγενομένης εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον μεταβολῆς. Ὁ πάπας Νικόλαος κολακευθεὶς ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τούτων ἐξαπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν δύο ἐπισκόπους, τὸν Ζαχαρίαν καὶ τὸν Ροδοάλδον, ἐπιτετραμμένους ν' ἀναγνωρίσωσι τὸν Φώτιον, ἂν εὕρωσι τὰ πάντα κατὰ τοὺς κανόνας γενόμενα. Ἐνταὐτῷ ὅμως γράφων πρὸς τὸν βασιλέα ἐπανελάμβανε τὰς ἀρχαίας κυριαρχικὰς ἀξιώσεις, ἔδιδεν αὐτῷ νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἐγίνωσκε τὴν ἀταξίαν τῶν ἐνεργηθέντων καὶ ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπικυρώσῃ τὰ γενόμενα, εἰμὴ ἂν ἀποδοθῇ αὐτῷ ἡ δικαιοδοσία ἣν εἶχεν ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ ἣν ἀφήρεσεν ἀπὸ αὐτοῦ ὁ πρῶτος βασιλεὺς τῆς μεταρρυθμίσεως· προσέτι δέ, ἂν ἀποδοθῶσιν αὐτῷ τὰ κτήματα ὅσα εἶχεν ἄλλοτε ἐν Καλαβρίᾳ καὶ τὰ ὁποῖα ὡσαύτως ἀφηρέθησαν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ βασιλέως. Οἱ πρέσβεις οὗτοι τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης ἦλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν περὶ τὰ τέλη τοῦ 860 καὶ δὲν εὗρον βεβαίως τὴν αὐτόθι κυβέρνησιν καὶ Ἐκκλησίαν εὐδιάθετον νὰ ἐνδώσῃ εἰς τοιαύτας ἀπαιτήσεις. Δὲν ἀπῆλθον ἐν τούτοις ἄπρακτοι, διότι ὁ Βάρδας κατώρθωσε νὰ πείσῃ αὐτοὺς νὰ ἀναγνωρίσωσιν ἄνευ ὅρου τὴν ἐκλογὴν τοῦ Φωτίου καὶ τὴν τοῦ Ἰγνατίου καθαίρεσιν ἐνώπιον τῆς συνόδου ἥτις ἔμελλεν ἐπὶ τούτῳ κυρίως νὰ συγκροτηθῇ, καὶ ἧς ὁ Φώτιος δὲν ἐδίστασεν ἄλλως νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτοῖς τὴν προεδρίαν. Ἡ σύνοδος αὕτη συνῆλθεν ἐν ἀρχῇ τοῦ Μαΐου 861 ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, ἀπαρτισθεῖσα ἐκ 348 ἐπισκόπων. Οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα, τοὺς ὁποίους ὁ Βάρδας εἶχεν ὅλως προσοικειωθῆ, συνήνεσαν ὥστε ἡ πεμφθεῖσα δι' αὐτῶν ἐπιστολὴ τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης νὰ μὴ ἀναγνωσθῇ εἰμὴ καθ' ὅσον δὲν προσέκρουεν εἰς τὰ δικαιώματα τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Ἰγνάτιος προσαχθεὶς προετράπη κατ' ἀρχὰς νὰ παραιτηθῇ, μὴ πεισθεὶς δὲ εἰς τοῦτο ἐδικάσθη, κατεδικάσθη καὶ καθῃρέθη. Ὁ δὲ Ζαχαρίας καὶ ὁ Ροδοάλδος ἀνεφώνησαν μετὰ τῶν ἄλλων ἐπισκόπων τὸ ἀ ν ά ξ ι ο ς καὶ ἀνεγνώρισαν τὸν Φώτιον ὡς νόμιμον πατριάρχην. Μετ' οὐ πολὺ μάλιστα, ἤτοι τῇ 25 Μαΐου, ἠθέλησαν, ἂν πιστεύσωμεν τὸν βιογράφον αὐτοῦ Νικήταν, νὰ καταναγκάσωσι προσέτι τὸν Ἰγνάτιον ν' ἀναγνώσῃ ὁ ἴδιος δημοσίᾳ ἐπ' ἐκκλησίας τὴν καθαίρεσιν αὐτοῦ· ἀλλὰ τότε οὗτος διέφυγε τὴν τελευταίαν ταύτην ὕβριν δραπετεύσας μετημφιεσμένος ὡς ἀχθοφόρος εἰς τὰς νή-

Ὁ πάπας Νικόλαος Α'
καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Λουδοβῖκος Β'
(Μικρογραφία τοῦ Θ' αἰῶνος)

σους τῆς Προποντίδος, ὅπου ἀνεζητήθη μὲν διὰ παντὸς τρόπου ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ἀλλὰ δὲν κατωρθώθη ν' ἀνακαλυφθῇ.

Τοιαύτη ἀπέβη ἡ σύνοδος ἐκείνη, ἣν ὁ Βαλσαμὼν ὀνομάζει οἰκουμενικήν, οἱ δὲ πλεῖστοι ἄλλοι συγκαταλέγουσι μεταξὺ τῶν μερικῶν ἀπονέμοντες αὐτῇ τὸ παράδοξον ἐπωνύμιον πρώτη καὶ δευτέρα, ἄδηλον ἐπὶ τέλους τίνος ἕνεκα· διότι ἐκ τῶν ποικίλων ἐξηγήσεων ὅσαι ἐδόθησαν εἰς τὸ ἐπωνύμιον τοῦτο οὐδεμία ἐπεκράτησε τῶν ἄλλων. Ὁπωσδήποτε ὁ Φώτιος ἐφαίνετο θριαμβεύων, ἀλλ' ἦτο ἐν ἀρχῇ εἰσέτι τῶν δοκιμασιῶν αὐτοῦ. Ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰ πνεύματα ἦσαν τοσοῦτο διῃρημένα ὥστε ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης ἦτο ἀδύνατος. Καθὼς ἠξεύρομεν ἤδη, ὁ Φώτιος ἦτο κυρίως ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς τάξεως ἐκείνης τῶν ἀνθρώπων οἵτινες συνήνεσαν μὲν εἰς τὴν παλινόρθωσιν ἀλλὰ διετήρουν μέχρι τινὸς καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐκκλησίᾳ τὸ ἐλευθεριάζον τῆς μεταρρυθμίσεως πνεῦμα. Ὁ δὲ Ἰγνάτιος ἦτο ἀντιπρόσωπος τοῦ μεγάλου πλήθους τῶν ἀνθρώπων οἵτινες ἐπρέσβευον ἀνέκαθεν τὰ τῆς ἀρχαίας τῶν πραγμάτων καταστάσεως μεθ' ὅλων τῶν ἀναποσπάστων ἀπ' αὐτῆς προλήψεων καὶ καταχρήσεων. Ἡ ὀλιγάριθμος μερὶς τοῦ Φωτίου δὲν ὑπερίσχυεν εἰμὴ διὰ τῆς προστασίας τοῦ Βάρδα, ἀλλ' ἡ προστασία αὕτη, ὅσον ἰσχυρὰ καὶ ἂν ἦτο, δὲν ἠδύνατο νὰ καταβάλῃ τοὺς πολὺ περισσοτέρους αὐτῆς ἀντιπάλους, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ Βάρδας μηδεμίαν ἔχων θρησκευτικὴν πεποίθησιν δὲν ὑπεστήριζε τὸν Φώτιον εἰμὴ ἐφ' ὅσον τοῦτο τῷ ἦτο ἀναγκαῖον εἰς τὰ ἀτομικὰ αὐτοῦ συμφέροντα, ὁ δὲ ἡλικιωθεὶς ἤδη Μιχαὴλ ἐνέπαιζε καὶ Φώτιον καὶ Ἰγνάτιον καὶ Βάρδαν καὶ Ἐκκλησίαν καὶ πάντα ἑνὶ λόγῳ θεῖά τε καὶ ἀνθρώπινα. Πλὴν τούτου ἡ σύνοδος τοῦ 861 δὲν περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν καθαίρεσιν τοῦ Ιγνατίου ἀλλ' ἐψήφισε πολλὰς ἀξιομνημονεύτους καὶ σωτηρίους διὰ τὴν Ἐκκλησίαν διατάξεις. Ἂν ἀφ' ἑνὸς ἐπεκύρωσε τὰ πολλάκις κατὰ τῶν εἰκονομάχων δογματισθέντα, ἀφ' ἑτέρου, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Φωτίου, ἐνεργοῦντος κατὰ τοῦτο συνῳδὰ ταῖς ἀρχαῖς τῆς μεταρρυθμίσεως, ἠγωνίσθη διὰ διαφόρων κανόνων νὰ περιστείλῃ ὅσον ἔνεστι τὴν ἀκατάσχετον πρὸς τὸν μοναχικὸν βίον ῥοπήν. Ὥρισεν ὅτι τοῦ λοιποῦ μοναστήριον δὲν δύναται νὰ ἱδρυθῇ ἄνευ τῆς συναινέσεως τοῦ ἐπισκόπου· ὅτι ὁ ἱδρυτὴς αὐτοῦ δὲν ἔχει ἄδειαν παρὰ γνώμην τοῦ ἐπισκόπου νὰ καθιστᾷ ἑαυτὸν ἡγούμενον ἢ ἀνθ' ἑαυτοῦ ἕτερον· ὅτι ἐπίσκοποι δὲν δύνανται νὰ ἱδρύσωσι μοναστήρια δαπάναις τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῶν· ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ λάβῃ τὸ μοναχικὸν σχῆμα αὐτογνωμόνως «ἄνευ παρουσίας τοῦ ὀφείλοντος αὐτὸν εἰς ὑποταγὴν ἀναδέχεσθαι»· καὶ ἄλλα τοιαῦτα, τὰ ὁποῖα ἅπαντα σκοπὸν εἶχον νὰ διακωλύσωσι τόν τε πολλαπλασιασμὸν τῶν μοναστηρίων καὶ τὴν ἀπεριόριστον αὔξησιν τῶν μοναχῶν.

Ἀλλὰ ταῦτα πάντα, μὴ ἀρέσκοντα εἰς τοὺς Ἰγνατιανούς, συνετέλουν εἰς τὸ νὰ πολεμῆται διὰ παντὸς τρόπου ἡ σύνοδος ἐκείνη καὶ νὰ ὑποθάλπεται ἡ τῶν πνευμάτων ταραχή. Μὴ παραλίπωμεν ὡσαύτως ν' ἀναφέρωμεν ὅτι ὁ Φώτιος πολλάκις ἐφιλοσόφει ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος εἰς τρόπον ὅστις δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ σκανδαλίσῃ τοὺς ἀμαθεῖς καὶ προληπτικοὺς αὐτοῦ ἀντιπάλους. Ἐν ἀρχῇ τοῦ Αὐγούστου 861 συνέβη ἐν Κωνσταντινουπόλει εἷς τῶν ἐκ διαλειμμάτων δονούντων αὐτὴν σεισμῶν, ὅστις ἐπαναληφθεὶς συχνάκις ἐπὶ ἡμέρας τεσσαράκοντα κατεφόβισε τὸ πλῆθος καὶ ἀπεδόθη ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν κατὰ τοῦ πατριάρχου Ἰγνατίου γενομένην καταδρομήν. Ὁ σοφὸς Φώτιος δὲν ἐδίστασε νὰ κηρύξῃ ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος ὅτι οἱ σεισμοὶ οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσι πρὸς τὰς ἀνθρωπίνους πράξεις καὶ ὅτι συμβαίνουσιν ἐκ φυσικῶν αἰτιῶν· «οἱ σεισμοί, εἶπεν, οὐκ ἐκ τοῦ πλήθους ἁμαρτιῶν ἀλλ' ἐκ πλησμονῆς ὕδατος γίνονται». Παρέθεσε δὲ πρὸς

Η ΒΑΠΤΙΣΙΣ ΤΟΥ ΒΟΓΟΡΙΔΟΣ (864) ΥΠΟ ΤΟΥ ΜΙΧΑΗΛ Γ΄

(Εικὼν Ι. Βάλδαν

(Γ΄β΄ 298)

τοῖς ἄλλοις τὴν πλατωνικὴν δόξαν τὴν διαστέλλουσαν δύο εἴδη ψυχῆς, τὸ μὲν θεῖον τὸ δὲ θνητόν, καὶ πρεσβεύουσαν ὅτι τοῦτο τὸ κατώτερον εἶδος, τὸ ἄλογον, ἐστὶ τὸ δι' οὗ ἁμαρτάνομεν, τὸ δὲ ὄντως θεῖον καὶ λογιστικὸν ἢ νοητικὸν παραμένει ἀείποτε διαυγές, ὅπως καὶ ἡ ἀρχικὴ αὐτοῦ πηγή. Ἐννοεῖται ὅτι τὰ φυσικὰ καὶ φιλοσοφικὰ ταῦτα δόγματα τὰ παραχθέντα ἐκ τοῦ πνεύματος τῆς μεταρρυθμίσεως δὲν ἦσαν ἐπιτήδεια νὰ πείσωσι τὸν ἀμαθῆ τῶν Ἰγνατιανῶν ὄχλον. Πολλοὶ δὲ τῶν περὶ τὸν βασιλέα γινώσκοντες τὴν ῥοπὴν ἣν εἶχε νὰ χλευάζῃ τὰ σπουδαιότερα τῶν πραγμάτων καὶ ἐνεργοῦντες κατ' εἰσήγησιν τῶν Ἰγνατιανῶν παρέστησαν αὐτῷ τοὺς λόγους τοῦ Φωτίου ἐπὶ τὸ κωμικώτερον. Ἰδίως λέγεται ὅτι ὁ πρωτασηκρῆτις ἀπελθὼν εἰς τὸν βασιλέα τὸν ἐβεβαίωσεν ὅτι ἀφ' ἧς ἡμέρας ὁ πατριάρχης εἶπεν ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἔχουσι δύο ψυχὰς οἱ δοῦλοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἤρχισαν νὰ ζητῶσι διπλῆν τῆς προτέρας κατὰ μῆνα τροφοδοσίαν, λέγοντες «ὡς ἡμεῖς ἠλπίζομεν μίαν ψυχὴν ἔχειν καὶ ἀνελαμβάνομεν ἑκάστῳ μηνὶ ἅμα ἀνὰ μοδίους δύο· νῦν δέ, ὡς διδάσκει ἀναφανδὸν ὁ πατριάρχης, δύο ψυχὰς ἔχει ἕκαστος, καὶ δεῖ ἄλλους δύο μοδίους προσθεῖναι ἡμῖν». Ταῦτα ἀκούσας ὁ βασιλεὺς ἐγέλασε καὶ ἐρωτήσας ἂν τῷ ὄντι οὕτω δογματίζει ὁ Χαζαροπρόσωπος (ἀποδίδων ἄδηλον διατί τὸ κομψὸν τοῦτο ἐπίθετον εἰς τὸν Φώτιον) [1], προσεκάλεσεν εὐθὺς τὸν πατριάρχην καὶ ἠρώτησεν αὐτὸν τοῦτον προσποιούμενος τὸν θυμωμένον· «οὕτω δογματίζεις, ὦ Μαρζούκα, δύο τὸν ἄνθρωπον ἔχειν ψυχάς;» Τὸ νέον τοῦτο χαρίεν προσηγόρημα ἐσήμαινεν, ὡς βεβαιοῦσι, κ ύ ω ν ἕ λ κ ω ν δ έ ρ μ α. Καὶ ὁ μὲν πατριάρχης, συνηθισμένος ὢν εἰς τὰς τοιαύτας χαριεντολογίας τοῦ Μιχαήλ, ἔδωκεν ἐκ τοῦ προχείρου τὰς ἀναγκαίας ἐξηγήσεις. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον, ἐπειδὴ οἱ σεισμοὶ ἐξηκολούθουν, ὁ ὄχλος κατεβόα ὅτι δὲν θέλουσι παύσει, ἐὰν δὲν ἐπιστρέψῃ ὁ Ἰγνάτιος. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ Μιχαήλ, ὅστις ἐντελῶς ἠδιαφόρει καὶ περὶ τοῦ Ἰγνατίου καὶ περὶ τοῦ Φωτίου, ἤρχισε νὰ πείθεται ὅτι ἡ κατακραυγὴ ἐκείνη δύναται ν' ἀποβῇ ἐπικίνδυνος, διότι τὸ καθ' ἑαυτὸν ἀναιδῶς ἐκήρυττεν «ὅτι ἐμὸς μὲν πατριάρχης ὁ Θεόφιλος», δηλαδὴ ὁ περίφημος σάτυρός του ὁ ἐπικαλούμενος Γρῦλος), προσεπιλέγων «ὁ Φώτιος δὲ τῷ Καίσαρι (ἤτοι τῷ Βάρδᾳ), καὶ τοῖς χριστιανοῖς ὁ Ἰγνάτιος καθέστηκεν». Ἐπὶ τέλους αὐτὸς ὁ Βάρδας ἀρχίσας ν' ἀνησυχῇ μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐνέδωκεν εἰς τὸ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ Ἰγνάτιος ἀπὸ τοῦ ἀσύλου εἰς ὃ εὑρίσκετο κεκρυμμένος καὶ ὑπέσχετο ὅτι δὲν θέλει παρενοχλήσει οὔτε αὐτὸν οὔτε ἐκεῖνον παρὰ τῷ ὁποίῳ ἐκρύπτετο. Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῶν πνευμάτων καὶ τῶν πραγμάτων, ὅτε περὶ τὰ τέλη τοῦ 861 ἐπέστρεψεν ὁ Ἰγνάτιος εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀπῆλθεν ἀνενόχλητος εἰς τὴν ἰδίαν μονήν. Ἀλλ' ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ἑπομένου ἔτους ἔμελλον νὰ δεινωθῶσιν ἔτι μᾶλλον διὰ τῆς ὁριστικωτέρας ἐπεμβάσεως τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης.

Τῳόντι ὁ πάπας Νικόλαος ἐπληροφορήθη τὰ κατὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδον διατρέξαντα ἀπὸ διαφόρους πηγάς· ἀπὸ τοὺς περὶ τὰ τέλη τοῦ 861 ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 862 ἐπιστρέψαντας εἰς Ῥώμην τοποτηρητὰς αὐτοῦ· ἀπὸ τὸν μετ' ὀλίγον ἀφικόμενον αὐτόθι βασιλικὸν γραμματέα Λέοντα, τὸν κομίσαντα τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου καὶ ἐπιστολὰς τοῦ τε βασιλέως Μιχαὴλ καὶ τοῦ πατριάρχου Φωτίου· τελευταῖον ἀπὸ τὴν ἐν ὀνόματι τοῦ Ἰγνατίου διαμαρτύρησιν, ἣν προσήγαγεν ὁπωσοῦν βραδύτερον

---

[1] Ὑπάρχει τις παράδοσις παρὰ τοῖς Λατίνοις ὅτι ὁ Φώτιος κατήγετο ἀπὸ Χαζάρων, λαβοῦσα ἴσως ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ Χαζαροπρόσωπος, δι' οὗ ὁ Μιχαὴλ Γ' σκωπτικῶς μόνον ἐκάλει τὸν Φώτιον.

ὁ ἀρχιμανδρίτης Θεόγνωστος. Ὁ Ζαχαρίας καὶ ὁ Ροδοάλδος περιωρίσθησαν ν' ἀναφέρωσιν ἐν γένει τὰ συμβάντα, ἤτοι τὴν καθαίρεσιν τοῦ Ἰγνατίου καὶ τὴν τοῦ Φωτίου ἐπικύρωσιν, σιωπήσαντες ὡς πρὸς τὰ καθ' ἕκαστα. Ἀλλ' ὁ Φώτιος ἐξέθεσε καὶ ἐδικαιολόγησε τὰ πάντα διὰ μακρῶν· μάλιστα δὲ ἀξιομνημόνευτα εἶναι τρία τῆς ἐπιστολῆς του ταύτης κεφάλαια, διὰ τὴν ἐπιρροὴν ἣν ἔσχον καί, τῇ ἀληθείᾳ, δύνανται εἰσέτι νὰ ἔχωσιν εἰς τὴν τύχην τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐπιλαβόμενος τῆς κατηγορίας ὅτι παρὰ τοὺς κανόνας πρὸς τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης ὕψος ἀπὸ λαϊκοῦ προῆλθε σχήματος καὶ ἀποδείξας ὅτι οἱ κανόνες οὗτοι ἦσαν ἄγνωστοι μέχρι τῶν χρόνων τούτων εἰς τὴν Κωνσταντινουπολιτῶν ἐκκλησίαν, τίθησι τὴν ἀρχὴν ὅτι τὰ μὲν κεφαλαιώδη τῆς πίστεως δόγματα ὀφείλουσι πάντες νὰ φυλάττωσιν ἀλλ' ὑπάρχουσι δευτερεύοντά τινα ζητήματα, περὶ τὰ ὁποῖα οἱ χριστιανοὶ ἠδύναντο νὰ διαφωνῶσι χωρὶς νὰ παύσωσι διὰ τοῦτο νὰ εἶναι χριστιανοί. Μεταξὺ δὲ τῶν δευτερευόντων τούτων ζητημάτων καταλέγει ῥητῶς, παρεκτὸς τῶν προαναφερθέντων, τὸν γάμον ἢ τὴν ἀγαμίαν τῶν ἱερέων, τὸ ξυρᾶσθαι ἢ μὴ ξυρᾶσθαι, τὰς τοιαύτας ἢ τοιαύτας προσευχάς, νηστείας καὶ ἄλλα. Ἡ ἀρχὴ αὕτη τοῦ μεγαλοφυοῦς ἀρχιερέως εἶναι κατὰ τοῦτο σωτήριος, ὅτι, ἄν ποτε κατορθωθῇ ἕνωσις τῶν χριστιανῶν, δὲν ἠμπορεῖ εἰμὴ ἐπὶ τοιαύτης βάσεως νὰ θεμελιωθῇ καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῆς ἐντελοῦς ἐξομοιώσεως, ἥτις εἶναι βεβαίως ἀνέφικτος. Πλὴν τούτου, ὁ Φώτιος ἐξηγεῖ εἰς τὸν πάπαν ὅτι ἡ σύνοδος δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποδώσῃ εἰς αὐτὸν τὴν ἀρχαίαν δικαιοδοσίαν, διὰ τὸν λόγον ὅτι «τὰ περὶ τῶν ἐνοριῶν δίκαια ταῖς πολιτικαῖς ἐπικρατείαις τε καὶ διοικήσεσι συμμεταβάλλεσθαι εἴωθεν», ἐν ἄλλαις λέξεσι, διότι τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι πολιτικὸν καὶ ὄχι καθαρῶς ἐκκλησιαστικόν, ἡ δὲ βασιλεία δὲν ἠθέλησε νὰ συναινέσῃ εἰς τὴν ζητουμένην παραχώρησιν. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ Φώτιος παραινεῖ τὸν πάπαν νὰ μὴ δέχεται καὶ προστατεύῃ, παρὰ τοὺς κανόνας, τοὺς ἀντιπολιτευομένους τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας, αὐξάνων οὕτως ἀντὶ νὰ καταπαύῃ τὰ σκάνδαλα. «Ἡ τῶν ἀληθῶν κανόνων φυλακὴ σπουδαίῳ μὲν ἐποφείλεται παντὶ πολὺ δὲ πλέον τοῖς ἐπευθύνειν τὰ τῶν ἄλλων ὑπὸ τῆς προνοίας ἠξιωμένοις καὶ τούτων ἔτι μάλιστα τοῖς ἐν αὐτοῖς τούτοις πρωτεύειν λαχοῦσιν. Ὅσῳ γὰρ ὑπερέχουσι τοσούτῳ νομοφυλακεῖν ὀφείλουσι· θᾶττόν τε γὰρ τὸ ἐκείνων ἐλάττωμα, οἷα δὴ κειμένων ἐν ὄψει, εἰς πάντας περιαγγέλλεται, κἀκεῖθεν τοὺς ἄλλους δεήσει πρὸς τὴν ἀρετὴν ἐπανάγεσθαι ἢ πρὸς κακίαν ὑποσύρεσθαι. Διὸ δεῖ καὶ τὴν ὑμετέραν πολυέραστον μακαριότητα, τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας ἐν πᾶσι φροντίζουσαν καὶ τῆς κανονικῆς ἀντεχομένην εὐθύτητος, τοὺς ἄνευ συστατικῶν γραμμάτων πρὸς τὴν τῶν Ρωμαίων ἐκκλησίαν ἐντεῦθεν ἀπαίροντας, μὴ ὡς ἔτυχεν ὑποδέχεσθαι, μηδὲ φιλοξενίας προσχήματι μισαδελφίας παραχωρεῖν καταβάλλεσθαι σπέρματα. Τὸ μὲν γὰρ καθ' ἑκάστην πρὸς τὴν ὑμῶν πατρικὴν ὁσιότητα τοὺς βουλευομένους παραγίνεσθαι καὶ τῶν τιμίων αὐτοῖς ἀπολαύειν ἰχνῶν, τοῦτο λίαν ἐμοὶ προσφιλὲς καὶ πρὸ πολλῶν ἄλλων τιμώμενον· τὸ δὲ χωρὶς τῆς ἡμετέρας εἰδήσεως καὶ συστατικῶν γραμμάτων ἄνευ, ἀποδημίας ἀτάκτους ποιεῖσθαι, οὔτε ἡμῖν οὔτε τοῖς κανόσιν, ἀλλ' οὐδὲ τῇ ὑμῶν ἀδεκάστῳ κρίσει εὐπαράδεκτον».

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη εἶναι μία τῶν ὡραιοτέρων ὅσαι ἐγράφησάν ποτε ἐπὶ τοῦ ὀλεθρίου τούτου τῶν Ἐκκλησιῶν ἀνταγωνισμοῦ, διὰ τὴν εὐρύτητα τῶν ἀρχῶν της, τὴν ὀρθότητα τῶν σκέψεων καὶ τὴν ἐπικοσμοῦσαν ταῦτα πάντα ἀπαράμιλλον τοῦ λόγου χάριν. Ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι δὲν ἔπεισε τὸν πάπαν Νικόλαον, καθὸ πολὺ ἀπέχουσα τοῦ ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ. Ὅθεν κατὰ Μάρτιον τοῦ 862 ἔγραψεν οὗτος πρὸς τοὺς πατριάρχας Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων καὶ προσέτι πρὸς ὅλους τοὺς

ἐπισκόπους καὶ τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς καὶ πρὸς τὸν βασιλέα Μιχαὴλ καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν Φώτιον (τὸν ὁποῖον ὅμως δὲν ὀνομάζει ἐπίσκοπον ἀλλ' ἁπλῶς προσαγορεύει ἄνδρα συνετώτατον) ἐπιστολὰς δι' ὧν ἀποδοκιμάζει τὰ γενόμενα καὶ ἀπαιτεῖ τὴν ἐπανόρθωσιν αὐτῶν. Μετ' οὐ πολὺ δέ, ἐπειδὴ ἡ ἀπαίτησίς του δὲν εἰσηκούσθη, προέβη ἔτι περαιτέρω, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐν τῷ μεταξὺ ἔφθασεν ὁ ἀρχιμανδρίτης Θεόγνωστος κομίζων τὴν ἐν ὀνόματι τοῦ Ἰγνατίου διαμαρτύρησιν, ἥτις ἐνεθάρρυνεν αὐτὸν εἰς τὸ νὰ τολμήσῃ πάντα. «Ἐνθυμήθητι τοὺς πρὸ σοῦ πατριάρχας, ἀνέκραζε, λέγω δὴ Φαβιανόν, Ἰούλιον, Ἰννοκέντιον, Λέοντα, ἁπλῶς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας κατὰ τῆς ἀδικίας ἀνδρισαμένους, καὶ ζήλωσον τούτους καὶ εἰς τὴν ἡμῶν ἀδικηθέντων τοσοῦτον ἐκδίκησιν διανάστηθι». Οὕτω λοιπὸν ὑπό τινων ἐκ τῶν ἡμετέρων παροτρυνόμενος καὶ ὑπὸ τῆς ἰδίας ἅμα φιλαρχίας παρορμώμενος ὁ πάπας Νικόλαος συνεκάλεσε κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 863 ἐν τῇ μητροπόλει αὐτοῦ σύνοδον, δι' ἧς καθήρεσε μὲν τὸν ἕτερον τῶν ἀπεσταλμένων αὐτοῦ, τὸν Ζαχαρίαν, ὡς ἐνεργήσαντα κατὰ παράβασιν τῆς ἐπιτραπείσης αὐτῷ πληρεξουσιότητος (διότι ὁ Ροδοάλδος ἐκπεμφθεὶς μετὰ τὴν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐπιστροφήν του εἰς νέαν τινὰ πρεσβείαν διετέλει ἔτι ἀπών), καθήρεσε δὲ καὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Συρακουσῶν Γρηγόριον καὶ τὸν Φώτιον καὶ ἅπαντας αὐτοῦ τοὺς ὀπαδούς, προσαπειλήσας ὅτι θέλουσιν ἀφορισθῇ, ἐὰν ἐπιμείνωσιν εἰς τὴν κακοβουλίαν αὐτῶν. Αἱ πράξεις τῆς ρωμαϊκῆς ταύτης συνόδου ἀφικόμεναι εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐνίσχυσαν ἀντὶ νὰ ἐξασθενίσωσι τὴν μερίδα τοῦ Φωτίου. Ὁ Βάρδας ἠδύνατο νὰ μὴ θέλῃ νὰ ἐπιτείνῃ τὴν ὑπὲρ αὐτῆς προστασίαν τῆς κυβερνήσεως, ἐνόσῳ προέκειτο περὶ ἐσωτερικῶν ἐρίδων, ἀλλ' ἅμα εἶδε ξένον ἀρχιερέα ἀναλαμβάνοντα τὴν ἀξίωσιν τοῦ νὰ ἐπιβάλῃ αὐτογνωμόνως τὴν θέλησίν του εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ᾐσθάνθη ὅτι δέον ν' ἀποκρούσῃ πάσῃ δυνάμει τὴν ἀξίωσιν ταύτην καὶ νὰ ὑπερμαχήσῃ ἐκ παντὸς τρόπου ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ὅθεν συμπράττων εἰλικρινῶς μετὰ τοῦ Φωτίου συνεβούλευσε τὸν Μιχαὴλ Γ' νὰ πέμψῃ δι' ἑνὸς τῶν λοχαγῶν τῆς φρουρᾶς αὐτοῦ εἰς Ρώμην τὴν προσήκουσαν ἀπάντησιν. Ἡ ἀπάντησις αὕτη ἦτο μὲν ὑβριστικὴ μέχρι τινὸς καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀπεκάλει τόν τε πάπαν καὶ τοὺς κατοίκους τῆς δυτικῆς Εὐρώπης βαρβάρους, καθὸ μεταχειριζομένους τὴν βάρβαρον λατινικὴν γλῶσσαν,

Λοθάριος Α'
(Ἐπιτάφιον ἀνάγλυφον)

ὡσὰν ἐγράφετο ὑπὸ Ἑλλήνων τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους ἢ τοῦ Δημοσθένους πρὸς Πέρσας ἢ Σκύθας· κατ' οὐσίαν ὅμως οἱ ἡμέτεροι εἶχον δίκαιον λέγοντες ὅτι ὁ πάπας ἐκλήθη νὰ πέμψῃ πρέσβεις, μόνον καὶ μόνον ἵνα περιποιήσῃ πλειοτέραν ἐπισημότητα εἰς τὴν τοῦ Ἰγνατίου καθαίρεσιν, οὐχὶ δὲ διότι ὁ κλῆρος τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἐν συνόδῳ συγκεκροτημένος, δὲν ἐδικαιοῦτο πληρέστατα ν' ἀποφασίσῃ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Ἀλλ' ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ρώμης, ὅστις κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἐκτήσατο διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν διαδόχων τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου ὑπερβάλλουσαν ἐν Εὐρώπῃ ὑπεροχήν, δὲν ἦτο παντάπασι διατεθειμένος νὰ ἐνδώσῃ εἰς ἀνθρώπους παρὰ τῶν ὁποίων οὐδὲν εἶχε νὰ φοβηθῇ. Ἀπεποιήθη λοιπὸν δι' ὕφους ὁμοίου, ἀπαιτήσας παρὰ τοῦ Μιχαὴλ νὰ καύσῃ ὁ ἴδιος τὴν ἐπιστολήν του καὶ ἀπειλήσας ὅτι ἄλλως θέλει αὐτὸς διατάξει νὰ καῇ ὡς βλάσφημος καὶ ὑβριστική. Ἡ ἀπάντησις αὕτη ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 866, δηλαδὴ ὅτε ἐδολοφονήθη ὁ Βάρδας, ὡς θέλομεν μετ' ὀλίγον ἱστορήσει. Ἀλλ' ὁ Μιχαὴλ Γ', ὅσῳ ἄθλιος καὶ ἂν ἦτο κατὰ τὰ ἄλλα, δὲν ἠδύνατο νὰ προδώσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ κράτους τοῦ ὁποίου προΐστατο καὶ ἐξακολουθήσας τὴν ἀντίστασιν αὐτοῦ κατὰ τοῦ πάπα ἐπεχείρησε νὰ ταπεινώσῃ αὐτὸν πολυειδῶς. Ὁ τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου ἔγγονος Λοθάριος ὁ Α' εἶχε διανείμει τότε τὸ ἀχανὲς αὐτοῦ κράτος μεταξὺ τριῶν υἱῶν, ὧν ὁ πρεσβύτατος Λουδοβῖκος ὁ Β' ἔλαβε τὴν Ἰταλίαν καὶ τὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἀξίωμα (¹). Γνωρίζομεν δὲ ὅτι ἀνέκαθεν εἷς τῶν θερμοτέρων πόθων τῶν αὐτοκρατόρων τούτων ἦτο ν' ἀναγνωρισθῶσιν ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπερ ὁ Κάρολος ὁ μέγας εἶχε κατορθώσει ἐπὶ Μιχαὴλ Ραγκαβέ, εἰς ὃ ὅμως οὐδεὶς τῶν μετὰ ταῦτα βασιλέων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἠθέλησε νὰ συναινέσῃ. Ταῦτα ἀναλογιζόμενος ὁ Φώτιος καὶ ἀφ' ἑνὸς ὀρθῶς σκεπτόμενος ὅτι, ἀφοῦ ἅπαξ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία οὔτε ἠμπόδισε τὴν ἵδρυσιν τῆς δυτικῆς αὐτοκρατορίας οὔτε ἠδύνατο νὰ καθαιρέσῃ αὐτήν, ἦτο γελοῖον νὰ ἐπιμένῃ εἰς τὸ νὰ μὴ την ἀναγνωρίζῃ· ἀφ' ἑτέρου δὲ γινώσκων ὁπόσον ἡ ἀναγνώρισις αὕτη ἔμελλε νὰ κολακεύσῃ τὸν τότε δυνάστην τῆς Δύσεως συνεβούλευσε τὸν Μιχαὴλ Γ' νὰ μεταχειρισθῇ τοῦτο κατὰ τοῦ πάπα Νικολάου τὸ ὅπλον. Δεκτῆς δὲ γενομένης τῆς γνώμης ταύτης, πρῶτον μὲν καταδικάζεται διὰ συνόδου τοπικῆς ὁ Νικόλαος ἔπειτα δὲ προτείνει ὁ Μιχαὴλ εἰς τὸν Λουδοβῖκον Β' ν' ἀναγνωρίσῃ αὐτὸν ὡς αὐτοκράτορα τῆς Ἰταλίας (²), ἐὰν οὗτος ὑπογράψῃ τὰς πράξεις τῆς συνόδου ταύτης καὶ συντελέσῃ εἰς τὴν περιστολὴν τοῦ ἀγερώχου ἐπισκόπου Ρώμης. Ὁ Λουδοβῖκος ἐφάνη πρόθυμος εἰς τοῦτο, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ παρωξύνθησαν ἔτι μᾶλλον αἱ μεταξὺ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ρώμης διενέξεις. Ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Βόγορις εἶχε περὶ τοὺς χρόνους τούτους ἀποδεχθῆ τὸν χριστιανισμὸν δι' ἐνεργειῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας. Τὸ κατόρθωμα τοῦτο παρεσκευάσθη, ὡς γνωρίζομεν ἤδη, ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Κουφαρᾶ καὶ προήχθη ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς τοῦ ἡγεμόνος, τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνατραφείσης. Συνεπληρώθη δὲ ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Μεθοδίου, σταλέντος μὲν ἐπὶ ἄλλῃ αἰτίᾳ εἰς Βουλγαρίαν καταπείσαντος δὲ ἐπὶ τέλους τὸν Βόγοριν νὰ δεχθῇ τὸ ἅγιον βάπτισμα μεθ' ὅλων τῶν Βοϊάρων, ἤτοι μεγιστάνων, καὶ ὅλου τοῦ λαοῦ. Ὁ Μιχαὴλ τότε συνωμολόγησε πρὸς αὐτὸν τὴν εἰρή-

(¹) Ἐπὶ τοῦ Λουδοβίκου Α' (υἱοῦ καὶ διαδόχου Καρόλου τοῦ μεγάλου) ἤδη οἱ τούτου παῖδες διένειμαν ἐν ἑαυτοῖς τὸ κράτος τοῦ πατρὸς καὶ ἠνάγκασαν αὐτὸν εἰς παραίτησιν.

(²) Αὐτοκράτορα οὐχὶ τῆς Ἰταλίας (αὐτοκράτωρ Ἰταλίας εἶναι ἔκφρασις πλημμελής) ἀλλὰ τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Ὁ συγγραφεὺς παρενόησε τὴν σημασίαν τοῦ ἀξιώματος τοῦ Λουδοβίκου ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ πραγματικὴ αὐτοῦ ἀρχὴ περιωρίζετο μόνον εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν.

νην καὶ ἐνδίδων εἰς τὴν αἴτησιν αὐτοῦ, ὅστις ὑπέσχετο «ἑνοποιῆσαι τὰ ἔθνη καὶ εἰρήνην ἐργάσασθαι ἀΐδιόν τε καὶ ἀμετάβλητον», παρεχώρησεν αὐτῷ μοῖραν τῆς Θράκης, ἀπὸ τῆς λεγομένης Σιδηρᾶς (ἀποτελούσης ἕως τότε τὸ μεταξὺ Βουλγάρων καὶ ἡμετέρων ὅριον) μέχρι Δεβελτοῦ, ἥτις ἔκτοτε μετωνομάσθη Ζαγορά. Ἀλλ' ὁ Βώγορις ἐμπορευόμενος τὸ νέον αὐτοῦ δόγμα, ἀφοῦ ὠφελήθη ὅσον ἠδύνατο ἀπὸ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίαν, ἠθέλησε νὰ ὠφεληθῇ καὶ ἀπὸ τοὺς Φράγκους· ὅθεν συνεννοηθεὶς μετ' αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν μετὰ τοῦ πάπα, ἐκδηλοῖ ὅτι εἶχε δῆθεν δισταγμούς τινας περὶ τῆς ὀρθότητος τῶν δογμάτων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ δὲ πάπας λαβὼν ἐντεῦθεν ἀφορμὴν ἐζήτησε ν' ἀφαιρέσῃ τὴν Βουλγαρίαν ἀπὸ τῆς δικαιοδοσίας τοῦ πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ νὰ ὑπαγάγῃ αὐτὴν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης.

Τὸ στέμμα τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Δύσεως, τὸ λεγόμενον στέμμα Καρόλου τοῦ Μεγάλου

Ἡ ἀπ' αἰώνων ὑφισταμένη ἀντιπολίτευσις τοῦ ἀρχιερέως τούτου κατὰ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας ἐκορυφώθη τοιουτοτρόπως. Ἐξηγήσαμεν ἄλλοτε διὰ μακρῶν τίνες ἦσαν αἱ ἀληθεῖς ἀφορμαὶ τῶν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ ἡμῶν ἀρχαίων τούτων διενέξεων. Καίτοι αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Χαλκηδόνος οὐδένα ἄλλον ἀνεγνώρισαν καὶ καθιέρωσαν λόγον τῶν πρωτείων τῆς Ῥώμης εἰμὴ τὸ πολιτικὸν γεγονὸς ὅτι ἡ Ῥώμη ἦτο πρεσβυτέρα τοῦ κράτους πρωτεύουσα, μετ' οὐ πολὺ δὲ ἡ Ῥώμη ἔπαυσε τοῦ εἶναι ὅλως πρωτεύουσα τοῦ κράτους, ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία καὶ μοναρχία ἐξηκολούθησαν ἀναγνωρίζουσαι τὰ πρωτεῖα ἐκεῖνα, τὸ μὲν σεβόμεναι τὰς προαιωνίους ἕξεις τοῦ χριστεπωνύμου πληρώματος τὸ δὲ διὰ τὸν πολιτικὸν λόγον τοῦ νὰ μὴ ἀπογυμνώσωσι καθ' ὁλοκληρίαν τοῦ ἀξιώματος αὐτῆς πόλιν ἣν ἠξίουν νὰ καταστήσωσιν αὖθις πρωτεύουσαν τοῦ κράτους (Κεφ. Β' Βιβλ. Θ' τοῦ παρόντος τόμου). Ἀλλ' οἱ μὲν ἡμέτεροι δὲν ἐνόουν διὰ τῶν πρωτείων τούτων εἰμὴ ἁπλῆν προεδρίαν οἱ δὲ πάπαι πλήρη κυριαρχίαν. Τούτου ἕνεκα οἱ μὲν πάπαι προέτειναν παραλόγους ἀξιώσεις οἱ δὲ ἡμέτεροι εὐκόλως ἀπέκρουον αὐτάς· ἐντεῦθεν δὲ ἡ ἀδιάκοπος ἀπὸ τῆς 5 ἑκατονταετηρίδος διένεξις, ἧς ἐξεθέσαμεν τὰς διαφόρους περιπετείας ἐπὶ Ζήνωνος (Κεφ. Β' βιβλίον Θ'), ἐπὶ Μαυρικίου (Κεφ. Δ' βιβλίον Θ'), ἐπὶ Κώνσταντος (Κεφ. Ϛ' βιβλίον Θ'), ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ Β' (Κεφάλ. Ϛ' βιβλίον Θ'), ἐπὶ Λέοντος Γ' (Κεφάλ. Β' βιβλίον Ι'), ἐπὶ Κωνσταντίνου Ε' (Κεφ. Γ' βιβλίον Ι'), ἐπὶ Εἰρήνης (Κεφάλ. Δ' βιβλίον Ι'), ἐπὶ Νικηφόρου (Κεφάλ. Ε' βιβλίον Ι'), καὶ ἐπὶ Μιχαὴλ Β' (Κεφάλ. Ϛ' βιβλίον Ι'). Ἀλλ' αἱ τελευταῖον γενόμεναι ἐπὶ Μιχαὴλ Γ', αἱ πρὸ μικροῦ παρ'

ἡμῶν ἱστορηθεῖσαι ἐνέργειαι τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης, ὑπῆρξαν βεβαίως παραλογώτεραι τῶν προηγουμένων. Ἄλλοτε ἐπὶ τῶν διενέξεων αἵτινες προέκυψαν ὡς ἐκ τῶν αἱρέσεων τῶν μονοφυσιτῶν, τῶν μονοθελητῶν, τῶν εἰκονομάχων, ὁ πάπας ἐκάλυπτε τὴν ἐπέμβασιν αὐτοῦ διὰ τῆς προφάσεως τοὐλάχιστον ὅτι ὑπερεμάχει ὑπὲρ τῆς ὀρθῆς πίστεως ἢ τῶν καθεστώτων τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου οὐδεμίαν τοιαύτην πρόφασιν προέτεινε, διότι δὲν εἶχε τὴν ἐλαχίστην ἀφορμὴν νὰ προτείνῃ· ὁ Μιχαὴλ Γ' καὶ ὁ Φώτιος ἐπρέσβευον ἀκριβῶς τὰ ὑπὸ τῶν ἑπτὰ οἰκουμενικῶν συνόδων καθιερωθέντα δόγματα. Ὅθεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ πάπας δὲν ἐνήργει ἀναφανδὸν εἰμὴ μόνον καὶ μόνον ἵνα ἐπιβάλῃ τὴν κυριαρχικὴν αὐτοῦ θέλησιν εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἐν τίνι δὲ δικαιώματι ἠξίου νὰ καθαιρέσῃ τὸν ὑπὸ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ψηφισθέντα καὶ ἀναγνωρισθέντα πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως; Καὶ δὲν ἦτο ἄτοπον νὰ θέλῃ αὐτογνωμόνως νὰ ἐπιβάλῃ χεῖρα ἐπὶ τῆς Βουλγαρίας, ἐνῷ ἡ Βουλγαρία ἐδέχθη τὸν χριστιανισμὸν ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐνῷ πρὸ μικροῦ ἔτι ἡ μεγάλη ἐν τῇ πρωτευούσῃ ταύτῃ, παρόντων τῶν ἀντιπροσώπων του, συγκροτηθεῖσα σύνοδος δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἀξίωσιν ἣν προέτεινε τοῦ νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν δικαιοδοσίαν;

Ταῦτα πάντα λοιπὸν δὲν ἠδύναντο εἰμὴ νὰ παροργίσωσι δικαίως τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐκκλησίαν καὶ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῆς. Ἀλλ' ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἔχομεν δισταγμούς τινας ἂν ὁ Φώτιος, ἐν τῇ ὑπερβολῇ τῆς ἀγανακτήσεώς του, ἐπολιτεύθη εἰς τὴν περίστασιν ταύτην συνετῶς καθ' ὅλα καὶ πρακτικῶς. Ὁ Φώτιος ἀπεφάσισεν ἐν ἔτει 867 νὰ συγκαλέσῃ σύνοδον τῶν ἀρχιερέων τῆς Ἀνατολῆς ἵνα κρίνῃ τὸν πάπαν· καὶ ἵνα κρίνῃ τὸν πάπαν οὐχὶ μόνον ὡς παρεξηγοῦντα τὰ πρωτεῖα τῆς Ρώμης ἀλλὰ πρὸ πάντων καὶ κυρίως ὡς ἐξοκείλαντα εἰς αἱρέσεις καὶ παραβάτην γενόμενον τῶν δογμάτων τῆς ὀρθῆς πίστεως. Τί ἔμελλε νὰ εἶναι τὸ πρακτικὸν ὄφελος τῆς νέας ταύτης συνόδου; Ὁ πάπας, ὅστις δὲν ὑπέκυψεν εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς συνόδου τοῦ 861, δὲν ἔμελλε φυσικῷ τῷ λόγῳ νὰ ὑποκύψῃ οὔτε εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς συνόδου τοῦ 867· καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ αὐτὴ ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἦτο δυστυχῶς διῃρημένη μεταξὺ Φωτιανῶν καὶ Ἰγνατιανῶν, ὧν οἱ τελευταῖοι δὲν ἐδίσταζον νὰ ἐπικαλῶνται τὴν προστασίαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης καὶ νὰ καταπολεμῶσιν ἐκ παντὸς τρόπου τὰ ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Φώτιον πραττόμενα. Ἔστω ὅμως ὅτι ἐνομίσθη εὔλογον ν' ἀποδοκιμασθῶσιν ἐν συνόδῳ μεγάλῃ αἱ κυριαρχικαὶ τοῦ πάπα ἀξιώσεις. Ἦτο ἆρά γε συνετὸν νὰ κατηγορηθῶσι συγχρόνως ἐπὶ σχίσματι οἱ δυτικοί;

Τῳόντι ἡ ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἀρχιερατικοὺς θρόνους, δι' ἧς ὁ Φώτιος συνεκάλεσε τῷ 867 τὴν προκειμένην σύνοδον, κατήγγειλε τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Δύσεως καὶ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῆς ἐπὶ αἱρέσει·

1ον διότι τοὺς Βουλγάρους ἐκθέσμως εἰς τὴν τῶν σαββάτων νηστείαν μετέστησαν·

2ον διότι τὴν τῶν νηστειῶν πρώτην ἑβδομάδα τῆς ἄλλης νηστείας περικόψαντες εἰς γαλακτοποσίας καὶ τυροῦ τροφὴν καὶ τὴν τῶν ὁμοίων ἀδδηφαγίαν καθείλκυσαν·

3ον διότι τοὺς ἐνθέσμῳ γάμῳ πρεσβυτέρους διαπρέποντας . . . μυσάττεσθαί τε καὶ ἀποστρέφεσθαι παρεσκεύασαν·

4ον διότι τοὺς ὑπὸ πρεσβυτέρων μύρῳ χρισθέντας ἀναμυρίζειν αὐτοὶ οὐ πεφρίκασιν καί

5ον διότι τὸ ἅγιον σύμβολον παρεγγράπτοις λόγοις κιβδηλεύειν ἐπεχείρησαν, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἐκ τοῦ πατρὸς μόνον ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι καινολογήσαντες.

Ἐν πρώτοις αἱ πλεῖσται τῶν κατηγοριῶν τούτων ἀντέβαινον εἰς τὴν ἀρχὴν ἣν αὐτὸς ὁ Φώτιος ἔθετο καὶ τοσοῦτον ἐπιτηδείως ὑπεστήριξεν ἐν τῇ τῷ 861 γραφείσῃ ἐπιστολῇ πρὸς τὸν πάπαν Νικόλαον, ἀρχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν, ὡς εἴδομεν (Κεφ. Ζ΄ βιβλ. Ι΄ τοῦ παρόντος τόμου), τὰ μὲν κεφαλαιώδη τῆς πίστεως δόγματα ὀφείλουσι πάντες νὰ φυλάττωσιν ὑπάρχουσιν ὅμως δευτερεύοντά τινα ζητήματα περὶ τὰ ὁποῖα ἡ διαφωνία δὲν ἠμπορεῖ νὰ λογισθῇ σπουδαίως ὡς ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν μεταξὺ τῶν διαφόρων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν ἕνωσιν. Τοιαῦτα δὲ δευτερεύοντα ζητήματα ρητῶς ἔλεγε τότε ὁ Φώτιος ὄντα πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν γάμον ἢ τὴν ἀγαμίαν τῶν ἱερέων καὶ τὰς τοιαύτας ἢ τοιαύτας νηστείας, ἅτινα ἤδη ὑπελάμβανε τοσοῦτο καίρια ὥστε κατέτασσεν αὐτὰ εἰς ἴσην μοῖραν πρὸς τὴν εἰς τὸ σύμβολον προσθήκην. Ἀλλὰ καὶ ἡ περὶ τῆς εἰς τὸ σύμβολον προσθήκης κατηγορία ἦτο ἄκαιρος τοὐλάχιστον ὡς πρὸς τοὺς πάπας· διότι ἡ προσθήκη αὕτη παρεισαχθεῖσα ἐν Ἱσπανίᾳ ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἕκτης ἑκατονταετηρίδος καὶ δεκτὴ γενομένη ὑπὸ τῶν Φράγκων δὲν εἶχεν ἔτι ἐπιδοκιμασθῇ ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης ὅτε ἔγραφε τὴν ἐγκύκλιόν του ὁ Φώτιος. Ἀλλ' ἀνεξαρτήτως τῶν μερικωτέρων τούτων περιστάσεων θεωροῦντες τὸ ζήτημα ἀπὸ τὴν γενικωτέραν αὐτοῦ ἔποψιν δὲν ἠμποροῦμεν εἰμὴ νὰ ἐκφράσωμεν τὴν θλῖψιν ἡμῶν διότι ὁ Φώτιος δὲν ἐπέμεινεν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπιστολῆς τοῦ 861, εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐν τῇ ποικιλίᾳ ἑνότητος. Ὅ,τι ὁ Φώτιος ὤφειλε νὰ καταπολεμήσῃ, ὅ,τι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἀνέκαθεν καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἀποκρούει καὶ δὲν δύναται εἰμὴ ν' ἀποκρούσῃ, εἶναι ἡ κυριαρχικὴ τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης ἀξίωσις· πρῶτον διότι ἀντιβαίνει εἰς τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τῆς χριστιανικῆς πίστεως· καὶ δεύτερον διότι οὐδὲν ἔθνος δύναται νὰ λογισθῇ ὑπόχρεον νὰ ὑποκύψῃ οἰκειοθελῶς εἰς ξένην κυριαρχίαν εἴτε πολιτικὴν εἴτε ἐκκλησιαστικήν. Κατὰ τὰ λοιπὰ ὅμως ἡ ὀφειλομένη ἀμοιβαία πρὸς τὰς συνειδήσεις καὶ τὰς πατροπαραδότους ἕξεις εὐλάβεια ἐπιβάλλει εἰς πάντας τοὺς χριστιανοὺς τὸ καθῆκον νὰ μὴ θέλωσι νὰ καταναγκάσωσιν ἀλλήλους εἰς ἀναίρεσιν δοξασιῶν καὶ διατυπώσεων ἃς οὕτως ἢ ἄλλως παρὰ τῶν πατέρων αὐτῶν ἑκάτεροι παρέλαβον. Ταῦτα ἐπρέσβευεν ὁ Φώτιος τῷ 861 καὶ ὁπόσον εὐρείας κατὰ τοῦτο ἐποίει παραχωρήσεις ἐξάγεται ἐκ τοῦ ὅτι συγκατέλεγε μεταξὺ τῶν δευτερευόντων ζητημάτων τὸ περὶ ἀγαμίας τῶν ἱερέων κεφάλαιον, καίτοι τοῦ κεφαλαίου τούτου κανονισθέντος ὅπως ἔχει παρ' ἡμῖν ὑπὸ τῆς ἐν Τρούλλῳ οἰκουμενικῆς συνόδου. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχῆς ταύτης ἡ ἕνωσις τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν δὲν εἶναι ἀνέφικτος, διότι ἡ κυριαρχία τοῦ πάπα εἶναι ἀδύνατον νὰ διαρκέσῃ αἰωνίως. Ἤδη ἀπὸ τῆς ἑκκαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος τὸ ἥμισυ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἀπέπτυσεν αὐτὴν καὶ δὲν εἶναι ἀπίθανον προϊόντος τοῦ χρόνου αὐτὸ τὸ λοιπὸν ἥμισυ νὰ ὁμολογήσῃ τὸ ἄτοπον τῆς ἀξιώσεως ἐκείνης. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦδε κατὰ τὴν ἀρχὴν ἣν ἔθετο ὁ Φώτιος τῷ 861 ἠδύνατο νὰ κατορθωθῇ ἡ ἐν Χριστῷ ἕνωσις τῶν διαμαρτυρομένων μετὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας· ἕνωσις ἐρειδομένη μὲν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς παρ' ἑκατέρων τηρήσεως τῶν πατρίων δογμάτων καὶ διατυπώσεων μέλλουσα δὲ οὐδὲν ἧττον νὰ ἐπαγάγῃ μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῶν λαῶν τῆς βορειοδυτικῆς Εὐρώπης σχέσεις ἀδελφικάς, μὴ δυναμένας εἰμὴ νὰ ἐπενεργήσωσιν αἰσίως καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν ἡμῶν τύχην.

Μήπως ὁ πάπας δὲν πολιτεύεται κατὰ τὴν ἀρχὴν ταύτην ὡς πρὸς τοὺς λεγομένους Οὐνίτας; Ὁ πάπας λέγει· δέχομαι ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας μου τοὺς ὀπαδοὺς τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, τηροῦντας τὰ πάτρια, ἀρκεῖ ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχικὴν ἐξουσίαν μου. Διατί λοιπὸν καὶ ἡμεῖς νὰ μὴ κηρύξωμεν ὅτι ἀσπαζόμεθα ὡς ἀδελφοὺς πάντας τοὺς χριστιανοὺς τηροῦντας τὰ πάτρια, ἀρκεῖ ν' ἀναγνωρίσωσιν ὡς κεφαλὴν τῆς

Ἐκκλησίας τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν; Τοὐλάχιστον ὁμολογητέον ὅτι οἱ πρεσβεύοντες ὅτι ἕνωσις δὲν ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ εἰμὴ ἂν προηγουμένως συνομολογηθῇ πλήρης ταυτότης δοξασιῶν καὶ διατυπώσεων ἐπιδιώκουσι πρᾶγμα προδήλως ἀκατόρθωτον.

Τούτων πάντων ἕνεκεν ἐπιτρέπεται ν' ἀμφιβάλλωμεν ἂν ὁ Φώτιος ἐπολιτεύθη συνετῶς καὶ πρακτικῶς συγκαλέσας τότε σύνοδον καὶ πρὸ πάντων ἀναμίξας μετὰ τοῦ ζητήματος τῆς κυριαρχίας τοῦ πάπα τὸ ζήτημα τῆς αἱρέσεως καὶ τοῦ σχίσματος, δηλαδὴ μεταβαλὼν τὴν ἁπλῶς διοικητικὴν πρότερον διένεξιν εἰς ἔριν δογματικήν. Ἡ σύνοδος αὕτη συνελθοῦσα ἐν θέρει τοῦ 867 καθήρεσε μὲν καὶ ἀνεθεμάτισε τὸν πάπαν Νικόλαον ἀπέκρουσε δὲ πᾶσαν κυριαρχικὴν ἐπέμβασιν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφάσεων τούτων ἐστάλησαν εἰς Ρώμην δύο ἐπίσκοποι συνεπαγόμενοι καὶ δῶρα λαμπρὰ καὶ ἐπιστολὰς κολακευτικὰς πρὸς τὸν Λουδοβῖκον Β΄ ἵνα συμπράξῃ εἰς τὴν τοῦ πάπα καθαίρεσιν. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ρώμης, ὅστις εἶχε γράψει ἔτι πρὸ τῆς συνόδου πολλὰς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὴν βασίλισσαν, πρὸς τὴν Θεοδώραν, πρὸς τὸν Ἰγνάτιον, πρὸς τὴν σύγκλητον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιστολάς, αἵτινες ὅμως δὲν ἴσχυσαν νὰ προλάβωσι τὴν καταδίκην αὐτοῦ, ἤδη ἐπεχείρησε νὰ προσοικειωθῇ ἐκ παντὸς τρόπου τὴν δυτικὴν αὐτοκρατορίαν, ταυτίζων τὴν τύχην αὐτῆς πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τύχην, ὅτε αἴφνης ἀποθανόντος τοῦ Μιχαὴλ Γ΄ ἐκτήσατο, κατὰ τὰ φαινόμενα τοὐλάχιστον, τὴν ὑπεροχὴν ἣν ἐπεζήτει ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἀλλὰ τὰ περὶ τούτου ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἀκόλουθον περίοδον. Καιρὸς δὲ εἶναι νὰ συμπληρώσωμεν τὴν περὶ τῆς παρούσης ἀφήγησιν ἡμῶν, ἱστοροῦντες δι' ὀλίγων τὰ λοιπὰ αὐτῆς γεγονότα, ἀφ' ἧς ὁ Βάρδας ἀνέλαβε μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῆς Θεοδώρας τὴν τῶν πραγμάτων διεξαγωγήν.

Ἡ κυβέρνησις τοῦ Βάρδα δύο τινὰ ἔπραξε λόγου ἄξια, ἀντέστη εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς Ρώμης καὶ ἐτελειοποίησε τὴν ἐν Μαγναύρᾳ σχολήν. Ὁ Βάρδας ἦτο ἐκ τῶν ἀνθρώπων οἵους συναντῶμεν πολλοὺς ἐν τῇ ἱστορίᾳ, οἵτινες συνδυάζουσι πολλὴν περὶ τὴν ἠθικὴν καὶ τὸν βίον ἀκολασίαν μετὰ θερμοῦ πρὸς τὰ γράμματα ἔρωτος. Ὠφεληθεὶς δὲ ἀπὸ τῆς πνευματικῆς κινήσεως ἣν κατέλιπεν ὄπισθεν αὐτῆς ἡ μεταρρύθμισις καὶ ἐπιμένων εἰς τὴν ἐκλαΐκευσιν τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, τοὐλάχιστον τῆς ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως, συνεπλήρωσε τὴν εἰς τὰ βασίλεια τῆς Μαγναύρας (1) ἀνωτέραν σχολὴν ἐν ᾗ ἐδιδάσκετο πᾶσα ἡ θύραθεν ἐπιστήμη καὶ φιλοσοφία. Τῆς σχολῆς ταύτης προΐστατο ὁ περιφανὴς Λέων ὁ μαθηματικὸς καὶ φιλόσοφος, ὅστις διατελέσας ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης ἐπὶ τῆς μεταρρυθμίσεως παρῃτήθη τῆς λειτουργίας ταύτης μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων καὶ οὐδὲν ἕτερον παθὼν διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν εὔνοιαν τοῦ Βάρδα, εἰ καὶ συγγενὴς στενὸς τοῦ πρώην πατριάρχου Ἰωάννου τοῦ Γραμματικοῦ, προεχειρίσθη διευθυντὴς τοῦ ὑπερτάτου ἐκείνου ἐκπαιδευτηρίου, διδάσκων ἰδίως τὰ φιλοσοφικὰ καὶ μαθηματικά. Καθηγητὴς τῆς γεωμετρίας διωρίσθη ὁ μαθητὴς τοῦ Λέοντος Θεόδωρος, τὴν ἀστρονομίαν ἐδίδασκεν ὁ Θεοδήγιος, τὴν δὲ ἑλληνικὴν φιλολογίαν ὁ Κομητᾶς. Οἱ καθηγηταὶ ἐπληρώνοντο ἁδρῶς ὑπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου, λαμβάνοντες καὶ ἄλλας παρὰ τῆς κυβερνήσεως εὐεργεσίας.

---

(1) Μαγναύρα ἐκαλεῖτο ἀνάκτορον κτισθὲν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Μαυρικίου στρογγύλον μετὰ μεγάλης περιφερικῆς αὐλῆς ἐκ τῶν λεγομένων ἡλιακῶν, ἤτοι ἀνάκτορον, οὗ αἱ αἴθουσαι ἦσαν ἐστραμμέναι πρὸς τὸν ἥλιον. Τὸ ὄνομα προῆλθεν ἐκ τοῦ λατινικοῦ Magna aula=μεγάλη αὐλὴ (Magnaula, καὶ διὰ τῆς συνήθους ἐν τῇ ἑλληνικῇ καὶ τῇ λατινικῇ ἀνταλλαγῆς τοῦ λ μετὰ ρ ἐκ τοῦ δημώδους Μαγναύλα προῆλθε τὸ Μαγναύρα καὶ τὸ ἑλληνικώτερον Μεγαύρα.

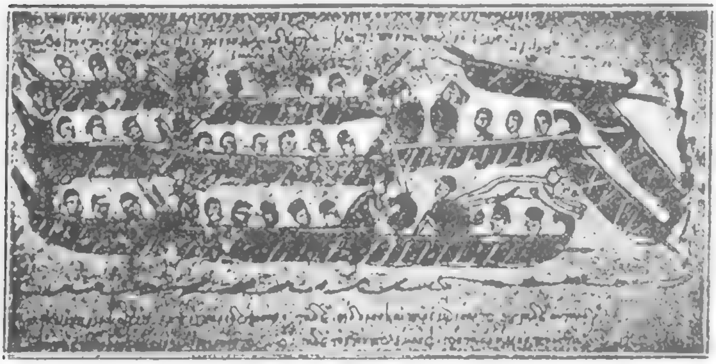
Πολυάριθμοι δὲ φοιτηταὶ ἠκροῶντο δωρεὰν τῶν παραδόσεων τούτων καὶ οἱ ἐπιμελέστεροι καὶ εὐφυέστεροι τῶν μαθητῶν πολυειδῶς ἐνεθαρρύνοντο ὑπὸ τοῦ Βάρδα, ὅστις καὶ αὐτοπροσώπως πολλάκις προσήρχετο εἰς τὴν σχολὴν ἵνα ἐπιβλέπῃ διδασκάλους καὶ διδασκομένους. Μέχρι τίνος ὁ Φώτιος μετέσχεν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως τῆς διδασκαλίας ταύτης εἶναι ἄδηλον· ἀλλὰ μεταξὺ τῶν σῳζομένων αὐτοῦ ἐπιστολῶν ὑπάρχουσί τινες, οἷον αἱ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς Λέοντα καὶ Γαλάτωνα καὶ τὸν φιλόσοφον Νικηφόρον, ἐξ ὧν συνάγεται ὅτι ἐν τῷ μέσῳ ποικίλων πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν περισπασμῶν ἐξηκολούθει ἐπιμελούμενος τὰ γράμματα, διότι βλέπομεν αὐτὸν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ταύταις ἐξετάζοντα, ἐπαινοῦντα, ἐλέγχοντα καὶ διορθοῦντα συγγραφὰς ὑποβληθείσας εἰς αὐτόν, ἐμψυχοῦντα δὲ διὰ συμβουλῶν καὶ βίβλων τοὺς ζηλωτὰς τῆς παιδείας ἄνδρας. Μάλιστα δὲ περίεργος εἶναι ἡ πρὸς τὸν φιλόσοφον Λέοντα ἐπιστολή, ἐξ ἧς συνάγεται ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθέρας ἐξετάσεως δὲν ἐδίσταζε τότε νὰ ἐπιλαμβάνηται καὶ αὐτοῦ τοῦ κειμένου τῆς ἱερᾶς γραφῆς, καὶ ὅτι ὁ Φώτιος δὲν ἠξίου ἀπολύτως νὰ κωλύσῃ τὴν ἐξέτασιν τοῦ κειμένου τούτου, ἀλλ' ἐπεχείρησεν ἁπλῶς ν' ἀναιρέσῃ τὴν τοῦ φιλοσόφου Λέοντος ἐπίκρισιν. Τοιουτοτρόπως καὶ μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς μεταρρυθμίσεως ἐπεπόλαζεν εἰσέτι τοὐλάχιστον κατὰ θεωρίαν τὸ πνεῦμα αὐτῆς καὶ ἔμελλε νὰ συντελέσῃ πολὺ εἰς τὴν ἀναβίωσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐννοοῦμεν τοῦ ἐξωτερικοῦ ἑλληνισμοῦ, ἤτοι τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, φιλολογίας καὶ ἐπιστήμης.

Κατὰ τὰ λοιπὰ τὰ πράγματα διέκειντο οἰκτρῶς ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Βάρδα. Ἐπὶ πολλὰ ἔτη οἱ περὶ τὸν Καρβέαν Παυλιανῖται ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἐλεηλάτουν ἀτιμωρητὶ τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ὁ Βάρδας ἐπεχείρησε πολλάκις νὰ περιστείλῃ τὰς ἐπιδρομὰς ταύτας, στρατεύσας καὶ αὐτὸς τῷ 859 μετὰ τοῦ βασιλέως Μιχαήλ, ἀλλὰ τὰ βασιλικὰ στρατεύματα ἀείποτε ἡττῶντο. Μόλις δ' ἐν ἔτει 862 ὁ ἀδελφὸς τοῦ Βάρδα Πετρωνᾶς ἐπέτυχε νὰ κατατροπώσῃ τοὺς Παυλιανίτας καὶ τοὺς Ἄραβας εἰς μάχην, καθ' ἣν ἔπεσεν ὁ ἐμίρης τῆς Μελιτηνῆς καὶ αὐτὸς ὁ Καρβέας, ὡς φαίνεται (1). Ἀλλὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο δὲν κατέπαυσε τὸν ὀλέθριον ἐκεῖνον πόλεμον, ὃν προεκάλεσεν ἡ θρησκομανία τῶν ἀντιμεταρρυθμιστῶν καὶ τοῦ ὁποίου τὰς περαιτέρω περιπετείας θέλομεν ἀναφέρει ἐν τῷ ἑπομένῳ βιβλίῳ. Τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ ἠθικὴ καὶ ὑλικὴ ἔκλυσις εἰς ἣν περιήγαγε τὸ κράτος ἡ μερὶς αὕτη μετὰ τὸν θρίαμβον αὐτῆς ὥστε τῷ 865 οἱ Ῥῶσοι, κατελθόντες ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου μετά τινων πλοιαρίων καὶ εἰσελθόντες εἰς τὸν Βόσπορον, οὐ μόνον ἠδυνήθησαν ἀκωλύτως νὰ διαπράξωσι δεινὴν λεηλασίαν καὶ δῄωσιν ὅλων αὐτοῦ τῶν παραλίων καὶ τῶν παρακειμένων νησιδίων ἀλλ' ἐτόλμησαν νὰ πολιορκήσωσι καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν (2). Σημειωτέον ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ πλοῖα τῶν Ῥώσων δὲν ὑπερέβαινον τὰ 200· καὶ ὅτι ὁ Νικήτας ὀνομάζει αὐτὰ τροχαντήρια ἐν τῇ περὶ τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης ἀφηγήσει του, ἐν ᾗ κατὰ πρῶτον, ὅσον ἠξεύρομεν, συναντῶμεν τὸ μέχρι τῆς σήμερον ἐν χρήσει παρὰ τῷ ἀκτοπλοϊκῷ ἡμῶν ναυτικῷ ὄνομα τῶν μικρῶν ἐκείνων πλοιαρίων. Ὁ βασιλεὺς Μιχαήλ, ὅστις εἶχεν ἐπιχειρήσει

(1) Ἡ Μελιτηνὴ εἶναι ἡ χώρα τῆς γεννήσεως τοῦ Σεΐτ - Βατάλ.

(2) Οἱ εἰδωλολάτραι οὗτοι Ρῶσοι ἦλθον ἀπὸ τοῦ Κιέβου, ἔνθα τῷ 862 π. Χ., ὡς ἐν Νοβογορόδῳ, ἱδρύθη ρωσικὸν κράτος ληστρικόν. Ἡ ὑπὸ Ρώσων πολιορκία τοῦ Βυζαντίου, περὶ ἧς λόγος ἀνωτέρω, ἦτο ἁπλῶς πειρατικὴ προσβολή, ἀλλ' ἐμπνεύσασα φόβον καὶ τρόμον τοῖς κατοίκοις καὶ δοῦσα ἀφορμὴν τῷ πατριάρχῃ Φωτίῳ νὰ συντάξῃ καὶ ἀπαγγείλῃ λόγον ἰδιαίτερον περὶ τῆς νέας ταύτης θεομηνίας, ὡς ἐχαρακτήριζεν αὐτήν.

τότε νέαν τινὰ κατὰ τῶν Ἀράβων εκστρατείαν, ἀλλὰ δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀπομακρυνθῆ τῆς βασιλευούσης, ἔσπευσεν ἅμα μαθὼν τὴν ἐπιδρομὴν νὰ ἐπιστρέψῃ καὶ μετὰ κόπου ἠδυνήθη νὰ διαπεράσῃ ἀπὸ τῆς ἀσιανῆς παραλίας εἰς τὸ Βυζάντιον. Εἰσελθὼν δὲ ἐν αὐτῷ δὲν ἐσκέφθη πῶς νὰ καταστρέψῃ τὴν εὐάριθμον τῶν πολεμίων δύναμιν, ἀλλ' ἐνῷ εἶχεν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ πόλιν ἥτις πρὸ τεσσαράκοντα ἔτι ἐνιαυτῶν ἐπὶ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ πάππου ἀντετάχθη κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν εἰς ἐχθροὺς φοβερωτάτους καὶ ἠδύνατο νὰ μεταχειρισθῇ ὅπλον τοῦ ὁποίου ἰδέαν δὲν εἶχε κανὲν ἔθνος, καὶ ἔτι ὀλιγώτερον τὸ ἔθνος τῶν Ρώσων, τὸ ὅπλον τοῦ υγροῦ πυρός, αὐτὸς «σὺν τῷ πατριάρχῃ Φωτίῳ εἰς τον ἐν Βλαχέρναις ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ μητρὸς παρεγένοντο, κἀκεῖ τὸ θεῖον ἐξιλεοῦντο καὶ ἐξευμενίζοντο. Εἶτα μεθ' ὑμνῳδίας τὸ ἅγιον τῆς Θεοτόκου ἐξαγαγόντες ὠμοφόριον τῇ θαλάσσῃ ἄκρως προσέβαψαν καὶ νηνεμίας οὔσης εὐθὺς ἀνέμων ἐπιφοραὶ καὶ τῆς θαλάσσης ἠρεμούσης κυμάτων ἐπαναστάσεις ἀλλεπάλληλοι ἐγένοντο καὶ τὰ τῶν ἀθέων Ρὼς πλοῖα κατεάγησαν, ὀλίγων ἐκπεφευγότων τὸν κίνδυνον».

Ρωσικὰ τροχαντήρια

(Εἰκὼν τῆς χρονογραφίας Σκυλίτζη, εὑρισκομένη ἐν Μαδρίτῃ)

Εἴπομεν πολλάκις ὅτι ἡ πρὸς τὸ θεῖον πεποίθησις εἶναι ἓν τῶν ἰσχυροτέρων παντὸς ἔθνους ἠθικῶν ἐλατηρίων, ἀλλ' ὅταν ἡ πεποίθησις αὕτη καταντήσῃ εἰς τὴν ὑπερβολὴν τοῦ ν' ἀποκλείῃ πᾶσαν ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν καὶ νὰ λησμονῇ τὸ ἀρχαῖον πάτριον ἡμῶν παράγγελμα «σὺν Ἀθηνᾷ καὶ χεῖρα κίνει» τὸ θεῖον ἐν τῇ παντοδυναμίᾳ αὐτοῦ ἠμπορεῖ νὰ σώσῃ ἅπαξ ἢ δὶς τὸ ἔθνος τοῦτο, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐγκαταλιμπάνει αὐτὸ εἰς τὴν τύχην του· διότι τὸ θεῖον τιμωρεῖ, δὲν βραβεύει τὴν ἀδράνειαν καὶ τὴν ἀφροσύνην. Ἵνα δὲ φέρωμεν νέας ἀποδείξεις μέχρι τίνος βαθμοῦ προέβη ἡ ἀφροσύνη τοῦ Μιχαὴλ Γ' προσθέτομεν εἰς ὅσα διὰ μακρῶν ἄλλοτε ἱστορήσαμεν ὅτι κατεσπατάλησε τὰ 150 ἑκατομμύρια δραχμῶν ὅσα εἶχε παραδώσει αὐτῷ ἡ Θεοδώρα καὶ ὅτι εἰς τοσοῦτο προέβη ἡ εἰς τὰς ἱπποδρομικὰς ἡνιοχίας μανία του ὥστε ἵνα μή, εὑρισκομένου αὐτοῦ ἐν τοιούτῳ ἀγῶνι, ἀγγελία περὶ ἐπιδρομῆς Ἀράβων ἐπελθοῦσα διὰ τοῦ τηλεγράφου, περὶ οὗ ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ παρόντος βιβλίου ὡμιλήσαμεν, ἀποτρέψῃ τὴν προσοχὴν τῶν θεατῶν ἀπὸ τῶν ἐλεεινῶν ἐκείνων αὐτοῦ κατορθωμάτων, διέταξε νὰ καταργηθῇ ὁ τηλέγραφος οὗτος.

Ἀλλ' ὅ τε Βάρδας καὶ τὸ ἀλλόκοτον δημιούργημα τῆς κηδεμονίας αὐτοῦ ἔμελλον ἐπὶ τέλους νὰ λάβωσιν ἀλληλοδιαδόχως τὰ ἐπίχειρα τῆς κακίας των. Ὁ Βάρδας ἀπὸ μὲν τοῦ 856 ὡς κουροπαλάτης, ἀπὸ δὲ τοῦ 858 ὡς καῖσαρ, διεξῆγεν ἀπολύτως τὴν ὅλην τῶν πραγμάτων κυβέρνησιν καὶ εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐλπίζῃ ὅτι ἡ βασιλεία αὕτη θέλει περιέλθει εἰς αὐτόν τε καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ· διότι ὁ Μιχαὴλ Γ' ἐκ μὲν τοῦ μετὰ τῆς Εὐδοκίας τῆς Δεκαπολιτίσσης γάμου δὲν εἶχε γεννήσει τέκνον ἕνεκα δὲ τοῦ ἀσώτου

βίου τὸν ὁποῖον διῆγε δὲν ἦτο πιθανὸν νὰ ζήσῃ πολύ. Ἐν τούτοις ὅμως ὁ καῖσαρ διὰ τὸν δεσποτικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα ἐκτήσατο πολλοὺς ἐχθρούς, καὶ τῷ 865 ἀπεφάσισε νὰ ἀπαλλαγῇ ἑνὸς ἐξ αὐτῶν, ὃν ὑπελάμβανεν ὡς ἐπικινδυνότερον τῶν ἄλλων, τοῦ παρακοιμωμένου (ἀρχιθαλαμηπόλου) Δαμιανοῦ, καὶ ὠφεληθεὶς ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Δαμιανὸς παρέβη εἴς ἐπίσημόν τινα περίστασιν τὴν ὀφειλομένην πρὸς αὐτὸν εὐλάβειαν κατέπεισε τὸν βασιλέα νὰ ἀποπέμψῃ τὸν παρακοιμώμενον. Ἀλλ' ἐνῷ ἤλπιζε νὰ διορίσῃ ἀντ' αὐτοῦ ἕνα τῶν ἰδίων φίλων αἴφνης εἶδε προχειριζόμενον εἰς τὸ ἀξίωμα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον διὰ τὴν συνεχῆ τοῦ κατέχοντος σχέσιν πρὸς τὸν βασιλέα εἶχε πολλὴν τὴν ἀξίαν, τὸν πρωτοστράτορα, ἤτοι κόμητα τοῦ ἱπποστασίου, Βασίλειον, τὸν μετέπειτα πολυθρύλητον μακεδόνα, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἀναφέρεται τότε κατὰ πρῶτον ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Βραδύτερον, ὅτε ὁ Βασίλειος ἐγένετο ἀρχηγέτης νέας δυναστείας, ἀνεπλάσθη αὐτῷ γενεαλογία ἀξιώσασα ὅτι κατήγετο ἀπὸ τῶν Ἀρσακιδῶν τῆς Ἀσίας· τὸ δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι ἐγεννήθη περὶ Ἀδριανούπολιν τῷ 812. Ὅτε κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος ὁ Κροῦμμος κυριεύσας τὴν Ἀδριανούπολιν ἀπήγαγεν εἰς Βουλγαρίαν μυρίους περίπου αἰχμαλώτους, μεταξὺ τῶν αἰχμαλώτων τούτων ἦσαν καὶ οἱ γονεῖς τοῦ Βασιλείου μετὰ τῶν τέκνων αὐτῶν. Ἐπὶ Θεοφίλου βασιλέως, τῷ 837, κατωρθώθη ἡ ἐπιστροφὴ τῶν αἰχμαλώτων τούτων ἐντὸς τοῦ κράτους, ὁ δὲ Βασίλειος, εἰκοσιπενταετὴς ἤδη ὤν, ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς ἀναζήτησιν τύχης. Ἐκεῖ, ἐπειδὴ ἦτο ρωμαλέος τὸ σῶμα καὶ γενναῖος τὴν ψυχήν, εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἑνὸς τῶν μεγιστάνων τῆς αὐλῆς ὀνόματι Θεοφιλίτση, ὡς ἱπποκόμος αὐτοῦ· καὶ ἀπελθόντος μετά τινα χρόνον τοῦ Θεοφιλίτση εἰς ἔκτακτόν τινα ἀποστολὴν ἐν Πάτραις ὁ Βασίλειος παρηκολούθησεν αὐτὸν εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην, ὅπου ἐγνώρισε καὶ προσῳκειώθη εὐγενῆ τινα καὶ πλουσιωτάτην γυναῖκα χήραν μὲν ἤδη οὖσαν καλουμένην δὲ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀνδρὸς Δανηλίδα. Ἡ Δανηλὶς προΐστατο τῆς περιφανοῦς πελοποννησιακῆς οἰκογενείας, περὶ ἧς ὡμιλήσαμεν ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ παρόντος βιβλίου, καὶ ἔπεμψε βραδύτερον πρὸς τὸν Βασίλειον, αὐτοκράτορα γενόμενον, δῶρα μαρτυροῦντα τήν τε μεγάλην αὐτῆς περιουσίαν καὶ τὴν ἐξαίρετον βιομηχανίαν τὴν τότε ἐν τῇ χερσονήσῳ ταύτῃ ἀκμάζουσαν. Διότι, παρεκτὸς πεντακοσίων μὲν δούλων, ἐν οἷς ἦσαν ἑκατὸν κάλλιστοι εὐνοῦχοι, ἑκατὸν δὲ ἐπιτηδείων εἰς τὸ κέντημα καὶ τὸν χρωματισμὸν τῶν ὑφασμάτων γυναικῶν, αἵτινες ἐκαλοῦντο εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ καιροῦ ἐκείνου γ υ ν α ῖ κ ε ς σ κ ι ά σ τ ρ ι α ι, καὶ πλείστων χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν σκευῶν, ἡ κυρία αὕτη ἔπεμψεν εἰς τὸν βασιλέα 100 ποικίλως κεκοσμημένα πορφυρᾶ ἱμάτια (σιδόνια ἔργα παμποίκιλα), 300 λινᾶ ὑφάσματα διαφόρων εἰδῶν, 100 μεταξωτά, «ὑπὲρ τὰ τοῦ ἀραχνίου νήματα εἰς λεπτότητα», τάπητα παριστῶντα οὐρὰν ταῶ καὶ ἔχοντα ἔκτασιν ἱκανὴν νὰ καλύψῃ τὸ ἔδαφος μιᾶς τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησιῶν, καὶ πλεῖστα ἄλλα τοιαῦτα ἔργα τῆς πελοποννησιακῆς βιομηχανίας. Ἀλλὰ ταῦτα βραδύτερον. Τότε δὲ ὁ Βασίλειος ἐπιστρέψας εἰς τὴν βασιλεύουσαν καὶ διαφημισθεὶς ἐπὶ ρώμῃ καὶ δεξιότητι μετέβη ἀπὸ τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Θεοφιλίτση εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ βασιλέως, ὅστις ηὐνόει ἰδιαζόντως πάντα ἔμπειρον περὶ τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἵππων ἄνθρωπον. Ὅθεν δὲν εἶναι ἄπορον ὅτι ὁ Βασίλειος προήχθη ταχέως εἰς τὰ ἀνώτερα αὐλικὰ ἀξιώματα καὶ ἐπὶ τέλους προετιμήθη παντὸς ἄλλου ὡς διάδοχος τοῦ Δαμιανοῦ. Ὁ Βάρδας ἐνόησε τὸ λάθος τὸ ὁποῖον ἔκαμε, συντελέσας διὰ τῆς τοῦ πρώην παρακοιμωμένου καταστροφῆς εἰς τὴν νέαν τοῦ Βασιλείου προαγωγήν, καὶ ἐλέγχων τοὺς προτρέψαντας αὐτὸν εἰς τὴν τοῦ Δαμιανοῦ καθαίρεσιν προσέθετεν, ὡς βεβαιοῦσιν, «οἷς ἐγὼ παρὰ τὸ δέον πεισθεὶς καὶ ἐξεώσας ἀλώπεκα λέοντα ἀντεισήγαγον, ἵνα πάντες ἡμᾶς λαφύξῃ καὶ καταβρώξηται». Ἂν τῷ ὄντι ὁ Βάρδας

εἶπε τοιοῦτό τι, καλῶς προεμάντευσε τὸ μέλλον, ἔπρεπεν ὅμως νὰ προσθέσῃ ὅτι ὁ νέος παρακοιμώμενος ἦτο λέων ἅμα καὶ ἀλώπηξ, διότι δὲν διέπρεπε μόνον ἐπὶ σώματι ἀθλητικῷ ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πανουργίᾳ παραδόξῳ, ἕτοιμος ὢν ὄχι μόνον νὰ τολμήσῃ τὰ πάντα ἀλλὰ καὶ νὰ ὑποκύψῃ εἰς πάντα πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, ἐπὶ τοσοῦτον ἀποβαλὼν πᾶσαν ἀνθρωπίνην ἀξιοπρέπειαν ὥστε ἵνα φανῇ ἀρεστὸς τῷ βασιλεῖ ἀπέπεμψε τὴν ἰδίαν σύζυγον Μαρίαν καὶ ἔλαβεν εἰς δεύτερον γάμον τῷ 865 τὴν περίφημον ἑταίραν τοῦ Μιχαὴλ Γ', Εὐδοκίαν τὴν Ἰγγερίνην, ἐπιτρέπων αὐτῇ νὰ ἐξακολουθῇ τὰς πρὸς τὸν βασιλέα ἀθέσμους σχέσεις της. Ἐντεῦθεν ἐκρατύνθη ἡ πρὸς αὐτὸν εὔνοια τοῦ Μιχαήλ, δεινὴ δὲ καὶ ὑπόκωφος πάλη ἤρχισε μεταξὺ τοῦ καίσαρος καὶ τοῦ παρακοιμωμένου. Ἑκάτερος ᾐσθάνθη ὅτι ἔπρεπεν ἢ νὰ καταβάλῃ τὸν ἀντίπαλον ἢ νὰ καταβληθῇ ὑπ' αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ὁ Βασίλειος ἔδειξεν ὅλην τὴν ἐντέλειαν τῆς σατανικῆς δεξιότητός του κατορθώσας νὰ μεταχειρισθῇ ὡς ὄργανον τῆς ἐπιβουλῆς αὐτὸν τὸν ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸν τοῦ Βάρδα Συμβάτιον. Ὁ Συμβάτιος ἦτο λογοθέτης τοῦ δρόμου, ὁ δὲ Βασίλειος τὸν ἐβεβαίωσεν ὅτι εἶχε προτρέψει τὸν Μιχαὴλ νὰ ἀναβιβάσῃ αὐτὸν εἰς τὸ ὕπατον τοῦ καίσαρος ἀξίωμα, ἀλλ' ὅτι ὁ Βάρδας διεκώλυσε τὸ πρᾶγμα. Ἐντεῦθεν ὁ Συμβάτιος ὀργισθεὶς κατὰ τοῦ πενθεροῦ καὶ περιπεσὼν ὅλως εἰς τὰς παγίδας τοῦ Βασιλείου ἐπορεύθη μετ' αὐτοῦ πρὸς τὸν βασιλέα καὶ παρέστησεν ὅτι ὁ Βάρδας ἑτοιμάζεται νά τον δολοφονήσῃ μυρίας ὅσας ἀναπλάσας λεπτομερείας περὶ τῆς παρασκευασθείσης δῆθεν ἐπὶ τούτῳ συνωμοσίας. Ὁ Μιχαὴλ δὲν ἠδύνατο νὰ δυσπιστήσῃ ἀκούων τοιαύτην κατηγορίαν ἀπὸ τοῦ στόματος στενωτάτου συγγενοῦς τοῦ καίσαρος καὶ ἀπεφάσισε τὸν θάνατον τούτου. Μὴ τολμῶν δὲ νὰ πράξῃ τὸν φόνον ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει, ὅπου ὁ Βάρδας ἦτο ἔτι παντοδύναμος, ἀνήγγειλε κατὰ συμβουλὴν τοῦ Βασιλείου ὅτι θέλει στρατεύσει κατὰ τῶν ἐν Κρήτῃ μωαμεθανῶν, καὶ ἐν μηνὶ Ἀπριλίῳ 866 ἀπῆλθε μετὰ τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, συνεπαγόμενος τόν τε Βασίλειον καὶ τὸν Βάρδαν. Πολλοὶ τῶν φίλων τοῦ Βάρδα, ἐν οἷς ὁ φιλόσοφος Λέων, καὶ αὐτὴ ἡ ἀδελφή του Θεοδώρα, ἥτις καίτοι ἀμέσως μὴ μετέχουσα τῶν πραγμάτων παρηκολούθει τὰς διαφόρους αὐτῶν περιπετείας, προέτρεψαν τὸν καίσαρα νὰ μὴ συνοδεύσῃ τὸν βασιλέα εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην. Ἀλλ' αὐτὸς ἐνδοιάσας ἐπὶ μικρὸν ἀπῆλθε τελευταῖον ἵνα ἀποδείξῃ ὅτι δὲν φοβεῖται τίποτε. Τὸ ἔργον τῆς δολοφονίας ἀνέλαβον ἓξ ἄνθρωποι, ἐν οἷς παρεκτὸς τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Μαριανοῦ ἦτο καὶ ὁ ἄθλιος τοῦ καίσαρος γαμβρὸς Συμβάτιος, ὅστις ἔμελλε μάλιστα νὰ δώσῃ τὸ πρῶτον τοῦ ἀνοσιουργήματος σύνθημα, ποιῶν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, διότι οἱ κατάπτυστοι αὐτοὶ ἄνθρωποι, οἱ ἄλλως ἐν τῇ σχολῇ αὐτοῦ τοῦ Βάρδα ἀνατραφέντες, δὲν ᾐσχύνοντο νὰ μεταχειρίζωνται τὰ ἱερώτερα τῆς πίστεως σύμβολα πρὸς κορεσμὸν παθῶν ἀγεννεστάτων. Οἱ μᾶλλον ἀφωσιωμένοι πρὸς τὸν Βάρδαν ἀξιωματικοὶ ἀπεμακρύνθησαν τοῦ στρατοπέδου ἐπὶ διαφόροις προφάσεσι, καὶ τότε τὴν πρωίαν τῆς 21 Ἀπριλίου 866, προσελθόντος τοῦ καίσαρος ἐν μεγάλῃ στολῇ εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ βασιλέως, ἵνα ἀναγγείλῃ αὐτῷ ὅτι καιρὸς εἶναι νὰ ἐπιβιβασθῇ ὁ στρατὸς

Δακτύλιος Βασιλείου τοῦ μακεδόνος ὡς παρακοιμωμένου

εἰς τὴν Κρήτην, δίδει ὁ Συμβάτιος τὸ συμπεφωνημένον σύνθημα, ἐν τῷ ἅμα δὲ ὁ Βασίλειος πρῶτος καταφέρει ἐπὶ τοῦ θύματος πληγὴν βαρεῖαν, μεθ' ὃ οἱ λοιποὶ συνωμόται συνεπλήρωσαν τὴν σφαγὴν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ τοῦ βασιλέως.

Ἡ κατάπληξις καὶ ἡ ἀγανάκτησις τοῦ στρατοῦ, παρὰ τῷ ὁποίῳ ὁ Βάρδας, ὁ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἐνασκήσας τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, εἶχε πολλοὺς φίλους, περιεστάλη διὰ τῆς καταγγελίας ποικίλων τοῦ πρώην καίσαρος κακουργημάτων, καὶ προσέτι διὰ δωρεῶν τινων καὶ τιμωριῶν. Ἐννοεῖται ὅτι λόγος πλέον περὶ τῆς εἰς Κρήτην στρατείας δὲν ἐγένετο· στρατὸς καὶ βασιλεὺς ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ ἐκεῖ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὁ Συμβάτιος ἔμαθεν ὅτι δὲν πρόκειται αὐτὸς ἀλλ' ἕτερος νὰ κληρονομήσῃ τὸ τοῦ καίσαρος ἀξίωμα. Πρῶτον ὁ Μιχαὴλ υἱοθέτησε τὸν Βασίλειον, καίτοι πολὺ πρεσβύτερον ὄντα, καὶ προεχειρίσατο αὐτὸν μάγιστρον. Μετ' ὀλίγας δὲ ἡμέρας, τὴν παραμονὴν τῆς Πεντηκοστῆς, ἥτις συνέπεσε τὸ ἔτος ἐκεῖνο τῇ 26 Μαΐου, ἀνήγγειλεν εἰς τὸν πατριάρχην Φώτιον ὅτι ἀπεφάσισε νὰ παραλάβῃ συμβασιλέα τὸν Βασίλειον καὶ ὅτι ἡ στέψις αὐτοῦ θέλει τελεσθῇ τὴν ἐπιοῦσαν Κυριακήν. Τὴν πρωίαν ἐν τούτοις τῆς ἡμέρας ταύτης πρὶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς πανηγύρεως ἐγένετο ἐν τοῖς βασιλείοις προπαρασκευαστική τις ταύτης τελετή, ἥτις, ἐὰν ἀληθεύῃ, μαρτυρεῖ μέχρι τίνος ἔφθασεν ἡ παραφροσύνη τοῦ Μιχαὴλ Γ' καὶ μέχρι τίνος ὁ Βασίλειος ἦτο πρόθυμος νὰ ὑποκύψῃ εἰς πάντα ἵνα ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ του. Διότι λέγεται ὅτι ὁ Μιχαὴλ ἐγκλείσας τὸν Βασίλειον εἰς ἕνα τῶν κοιτώνων διέταξε νά τον γυμνώσωσι, καὶ ἐμαστίγωσεν αὐτὸν ἰδίαις χερσὶν ἐπενεγκὼν τριάκοντα πληγάς, ἵνα διασώσῃ, κατὰ τὸν διηγούμενον ταῦτα Γενέσιον, ἀπαράγραπτον τὴν μνήμην τῆς πρὸς αὐτὸν φιλοστόργου προθέσεως. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐγένοντο ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ αἱ ἀπαιτούμεναι πρὸς τὴν στέψιν παρασκευαί, οἱ δὲ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες δὲν ἐγνώριζον τὰ διατρέχοντα, ἠπόρησαν ἰδόντες παρατεθειμένους δύο θρόνους, ἐνῷ ἤξευρον ὑπάρχοντα ἕνα μόνον βασιλέα. Τῇ ὡρισμένῃ ὥρᾳ ἐνεφανίσθη ὁ βασιλεὺς ἐν πανηγυρικῇ παρατάξει, ὁ δὲ Βασίλειος εἵπετο φέρων στολὴν ἁπλοῦ παρακοιμωμένου. Ὁ βασιλεὺς προχωρήσας μέχρι τῶν βασιλικῶν πυλῶν δὲν ἀπέθετο κατὰ τὸ ἔθος τὸ στέμμα, ἀλλ' εἰσῆλθε μετ' αὐτοῦ μέχρι τῶν ἁγίων θυρῶν, καὶ ἀνέβη οὕτως ἐστεμμένος τρεῖς βαθμοὺς τοῦ ἄμβωνος. Κατωτέρω τοῦ βασιλέως ἵστατο ὁ Βασίλειος, ὁ γραμματεὺς Λέων ὁ Κάστωρ, κρατῶν τόμον εἰς χεῖρας, ὁ αὐλάρχης (πραιπόσιτος) καὶ οἱ δήμαρχοι μετὰ τῶν δήμων. Τότε ὁ γραμματεὺς Λέων ἀνέγνωσε διακήρυξιν τοῦ βασιλέως διαλαμβάνουσαν ὅτι ὁ καῖσαρ Βάρδας ἐβουλεύθη νὰ δολοφονήσῃ αὐτόν, καὶ τούτου ἕνεκεν ἐξήγαγε τῆς πόλεως καὶ ὅτι, ἂν ἡ ἐπιβουλὴ δὲν κατεμηνύετο ὑπὸ Συμβατίου καὶ Βασιλείου, ὁ βασιλεὺς δὲν ἤθελεν εἶναι ἐν τοῖς ζῶσιν. Ὅθεν, προσεπέφερεν ἡ βασιλικὴ προκήρυξις, ἐκεῖνος μὲν ἔλαβε τὴν προσήκουσαν τιμωρίαν ἐγὼ δὲ θέλω «Βασίλειον παρακοιμώμενον ὡς πιστὸν ὄντα καὶ φυλάττοντα τὴν ἐμὴν βασιλείαν, καὶ τοῦ ἐχθροῦ ἐλευθερώσαντά με, καὶ πόθον πολὺν πρός με ἔχοντα, εἶναι φύλακα τῆς ἐμῆς βασιλείας καὶ προνοητήν, καὶ ὑπὸ πάντων εὐφημεῖσθαι ὡς βασιλέα». Ἐὰν πιστεύσωμεν τοὺς χρονογράφους, ὁ Βασίλειος ἐπληροῦτο δακρύων· ὁ δὲ βασιλεύς, ἄρας ἐκ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὸ στέμμα, παρέδωκεν εἰς τὸν πατριάρχην Φώτιον, ὅστις εἰσαγαγὼν ἐν τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ ἐποίησεν ἐπ' αὐτῷ εὐχήν. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἀνώτεροι τῆς αὐλῆς ἀξιωματικοὶ περιέβαλον τὸν Βασίλειον τὴν αὐτοκρατορικὴν στολήν, ὁ δέ, ἐπιθεὶς τὴν χλαμύδα, ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας τοῦ βασιλέως. Τότε ἐπέστρεψεν ὁ πατριάρχης ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ καὶ ἀπέδωκε τῷ βασιλεῖ τὸ στέμμα, ὅστις, κατακλιθέντων

τῶν σκήπτρων κατὰ τὸ ἔθος, ἔστεψε τὸν Βασίλειον, καὶ εὐφήμησαν πάντες «Μιχαὴλ καὶ Βασιλείου πολλὰ τὰ ἔτη».

Ἐνταῦθα δὲν δυνάμεθα νὰ παρασιωπήσωμεν ὅτι ἡ διαγωγὴ τοῦ Φωτίου καθ' ὅλας τὰς οἰκτρὰς ταύτας περιπετείας ὑπῆρξεν ὅλως ἀναξία τοιούτου ἀνδρός. Ὁ Βάρδας ἦτο τῇ ἀληθείᾳ ὁ αἴσχιστος τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ὅμως ὁ Βάρδας διετέλεσε φίλος αὐτοῦ καὶ συνεργὸς εἰς πολλὰ καὶ προστάτης ἐν παντί. Ἡ δολοφονία αὐτοῦ ὑπῆρξε πρᾶξις ἀποτρόπαιος, καὶ οἱ λόγοι δι' οὓς καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν καὶ οἱ ἄνθρωποι δι' ὧν αὕτη διεπράχθη ἦσαν ἄξια βεβαίως νὰ ἐμπνεύσωσι φρίκην. Ἐν τούτοις ὁ Φώτιος, μαθὼν τὴν δολοφονίαν τοῦ ἀνδρὸς τούτου, δικαιολογεῖ τὴν πρᾶξιν ἐν μιᾷ τῶν δύο σῳζομένων πρὸς τὸν Μιχαὴλ ἐπιστολῶν του, μόλις τολμῶν νὰ ὑποδείξῃ ἐλάχιστόν τινα περὶ τῆς ἐνοχῆς τοῦ ἀνδρὸς δισταγμόν· «οἷον δή τι διὰ τῶν γραμμάτων (ὡς εἴθε μὴ ὤφελον) κατεμάθομεν καὶ περὶ τὸν ταπεινὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον (οὐκ οἶδα γὰρ ὅπως ἑτέρως εἴπω, τῆς ἀνθρωπίνης μιμνησκόμενος ἀθλιότητος) πῶς ὑπὸ τῆς ὑμῶν φιλοδώρου δεξιᾶς εἰς αὐτά που τὰ σκῆπτρα τῆς βασιλείας ἀνυψωθεὶς καὶ τὴν βασίλειον, εἰ καὶ μὴ τὴν κλῆσιν, ἀλλὰ τὴν ἐξουσίαν συμμερισάμενος οὐκ ἤνεγκεν, ὥς φασι, τῆς εὐεργεσίας τὸ μέγεθος, οὐδ' ἔστερξεν οἷς ἠξίωται, οὐδ' ηὐχαρίστησεν οἷς ἀπέλαυσεν· ἀλλ' ὑπερόριον τὸν πόδα κινῶν καὶ χεῖρας ὕβρεως κατὰ τῆς εὐεργέτιδος ἀνατεινάμενος κεφαλῆς, αὐτό τε τὸ ζῆν καὶ τὰς ὑπερηφάνους ἐλπίδας, καὶ τὰ μάταια φυσήματα οἰκτρῶς, οἴμοι, καὶ ἐλεεινῶς ᾤχετο λιπών». Καὶ ἔπειτα ὁ Φώτιος περὶ οὐδενὸς ἄλλου σκεπτόμενος εἰμὴ πῶς νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν θέσιν αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τούτῳ νὰ διαλύσῃ πᾶσαν τοῦ βασιλέως ὑπόνοιαν, ἕνεκα τῆς ἀρχαίας πρὸς τὸν Βάρδαν φιλίας, ἐκτραχηλίζεται εἰς τὴν ἀηδεστέραν πρὸς τὸ τέρας ἐκεῖνο τῆς φύσεως κολακείαν. «Αὐτὸς δέ, ὦ βασιλέων καλλώπισμα, καὶ τῆς πατρίδος ἀνύψωμα, καὶ τῆς πολιτείας ὀχύρωμα, καὶ πάντων οἷς τὸ τοῦ Χριστοῦ ἐπικέκληται ὄνομα πολυάρεστον σεμνολόγημα, ἧκε πρὸς ἡμᾶς τὴν ταχίστην, ἀπόδος τοῖς ποθοῦσι τὸ ποθούμενον· ῥῦσαι πρῶτον τῆς αἰχμαλωσίας ἡμᾶς, ἣν ὑπέστημεν, σοῦ στερηθέντες», καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἐπιφέρων, τὰ ὁποῖα συμπληρῶν ἐν τῇ ἑτέρᾳ ἐπιστολῇ λέγει· «ἀπῆλθες ἀφ' ἡμῶν καὶ ἡμεῖς ἀφ' ἑαυτῶν· καὶ ζῶμεν οὐ ζῶντες καὶ κινούμεθα οὐ κινούμενοι. Ἀλλὰ πῶς γράφω θανών, καὶ σιγῶν λάλος γίνομαι; Ἓν εἰπὼν σιωπήσομαι· τάχυνον, ὦ βασιλέων, ἐμοὶ καὶ τέκνων ἐγκαλλώπισμα, ἢ τὴν Κρήτην αἰχμάλωτον ἄγων, ἢ τοὺς Βυζαντίους (τῆς σῆς γὰρ δυστυχοῦσιν ὄψεως τὴν αἰχμαλωσίαν) τῆς αἰχμαλωσίας ἐλευθερῶν». Ὁμολογητέον ὅτι, ὁσαιδήποτε καὶ ἂν εἶναι αἱ ὑπηρεσίαι τὰς ὁποίας ὁ Φώτιος προσήνεγκεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ εἰς τὸ ἔθνος ἡμῶν ἐν τῷ ἀγῶνι αὐτῷ κατὰ τῆς δυτικῆς ἐπεμβάσεως, δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τὴν σπουδαίαν ἱστορίαν νὰ καλύψῃ ἢ νὰ δικαιολογήσῃ τὸν ἔσχατον τοῦτον τῆς ἀνθρωπίνης ἀξιοπρεπείας ἐξευτελισμὸν ἐνώπιον τοῦ παραβάτου ἐκείνου ὅλων τῶν θείων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων νόμων. Ὁπόσον χρηστότεροι, ὁπόσον ἀξιώτεροι τῆς ὑπολήψεως ἡμῶν ὑπῆρξαν ἄλλοι τινὲς ἄνθρωποι τῶν χρόνων τούτων, οἵτινες δὲν εἶχον μὲν τὴν παιδείαν καὶ τὴν εὐφυΐαν τοῦ Φωτίου ἀλλ' εἶχον τὴν συναίσθησιν τῆς ἀληθείας καὶ τὸ θάρρος τοῦ νὰ λέγωσιν αὐτὴν ἀπροκαλύπτως. Ὅταν ὁ Μιχαὴλ Γ' ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ συνέρρευσε τὸ πλῆθος ἵνα ἴδῃ αὐτὸν κατὰ τὸ εἰωθός, εἷς τις μοναχικόν, ὡς λέγεται, περιβεβλημένος σχῆμα, στὰς ἐπὶ πέτρας ὑψηλῆς ἀνεφώνησε πρὸς αὐτόν· «καλὸν ταξίδιον ἐποίησας, ὦ βασιλεῦ, τὸν ἴδιον συγγενῆ καὶ τὸ πατρῷον αἷμα ἀνελών· οὐαί σοι, οὐαί σοι, ὅτι ταῦτα ἐποίησας». Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς καὶ ὁ Βασίλειος ἠθέλησαν νὰ φονεύσωσι τὸν τολμητίαν ἀλλ' ὁ λαὸς ἐπιδραμὼν διέσωσεν αὐτὸν ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι ἦτο παράφρων. Πάλιν δὲ

ὅτε ὁ Μιχαὴλ κτίσας ἱπποστάσιον, τοῦ ὁποίου ἡ ὑπερβάλλουσα πολυτέλεια ἦτο ἀξία νὰ κοσμήσῃ τὴν κατοικίαν βασιλέων μᾶλλον ἢ ἵππων, καὶ συναντήσας πένητα μέν τινα ἄνθρωπον ὀνόματι Πέτρον, λόγιον δὲ καὶ σκωπτικὸν ὄντα, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπεδείκνυε τὸ ἔργον, καὶ ἵνα προκαλέσῃ τὸ ἐγκώμιον αὐτοῦ εἶπεν ὅτι ἀείμνηστον κατέστησε τὸ ὄνομά του, ὁ καλὸς κἀγαθὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ ἀπεκρίθη· «Ἰουστινιανὸς ἔκτισε τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν κοσμήσας χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ καὶ μαρμάροις πολυτίμοις, καὶ μνήμη αὐτοῦ νῦν οὐκ ἔστιν. Σὺ δέ, βασιλεῦ, κοπροθέσιον ποιήσας καὶ ἀλόγων ἀνάπαυσιν, λέγεις μνημονεύεσθαι διὰ τοῦτο;» Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ φιλαλήθης ἀνὴρ οὐδέποτε ἔγινε πατριάρχης καὶ ὅτι τυπτόμενος καὶ συρόμενος ἐξεβλήθη τοῦ ἱπποστασίου· ἀλλὰ σπεύσωμεν ἐπὶ τὴν καταστροφὴν τῆς τραγικῆς ταύτης κωμῳδίας.

Ἡ σύζυγος τοῦ Βασιλείου Εὐδοκία Ἰγγερίνη μετὰ τῶν δύο υἱῶν αὐτῆς Λέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου
(Εἰκὼν ἐκ βυζαντιακοῦ χειρογράφου)

Ἡ δολοφονία τοῦ Βάρδα καὶ ἡ ἀναγόρευσις τοῦ Βασιλείου ὡς καίσαρος καὶ αὐγούστου δὲν ἔσωσαν τὸν Μιχαὴλ Γ΄. Ὁ μὲν Συμβάτιος, ὅστις ἀγανακτήσας διὰ τὴν ἀπάτην ἧς ἐγένετο θῦμα ἐστασίασεν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, κατετροπώθη περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους καὶ συλληφθεὶς ἠκρωτηριάσθη οἰκτρῶς· ἀλλ᾽ ἐν τῇ βασιλευούσῃ αὐτῇ ἐπῆλθε μεταβολὴ πραγμάτων, τῆς ὁποίας εὔκολον ἦτο νὰ προοιωνισθῇ τὸ τέλος. Ὁ Βασίλειος, ὅστις πρὶν ἢ στεφθῇ εἰς συμβασιλέα εἶχεν ὑποκύψει εἰς πᾶσαν φρενοπληξίαν τοῦ Μιχαὴλ Γ΄, ἅμα ἐπιτυχὼν τοῦ σκοποῦ μετέβαλε τρόπον, ἀνέλαβε τὴν ἐπιμελῆ τῶν πραγμάτων διεξαγωγήν, προσήγγισε πρὸς τοὺς σπουδαιοτέρους πολιτικοὺς καὶ ἐκκλησιαστικοὺς ἄνδρας, ὅσοι ἀπεδοκίμαζον τὴν ἀθλίαν τοῦ βασιλέως διαγωγήν, καὶ μετ᾽ ἐπιδεξιότητός τινος ἀπέφευγε τοῦ νὰ κοινωνῇ τῶν ἀκολάστων αὐτοῦ εὐωχιῶν. Ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ ὁ βασιλεὺς οὐ μόνον ἐπέμενεν εἰς τὴν μωρίαν αὐτοῦ ἀλλ᾽ ἀπό τινος χρόνου προσέθηκεν εἰς τὰ ἄλλα ἀναρίθμητα ἐλαττώματα τὴν ἀγριότητα, διατάσσων ἐνῷ ἐκραιπάλει κατὰ πᾶσαν ἑσπέραν τὸν φόνον ἢ τὸν ἀκρωτηριασμὸν πολλῶν ἀνθρώπων. Ὁ Βασίλειος ἐνόμισε χρέος του νὰ ἀπευθύνῃ πρὸς αὐτὸν ἔντονον συμβουλὴν καὶ ἀπειλήν. «Μισούμεθα, γίνωσκε, δέσποτα, τῷ εἶπε, μισούμεθα παρά τε τῆς πόλεως πάσης καὶ τῆς συγκλήτου βουλῆς, καὶ παρὰ τῶν ἀρχιερέων Θεοῦ ἐπάρατοι καθεστήκαμεν, καὶ πάντες ἡμᾶς διαβάλλουσι καὶ κακίζουσιν. Ὅταν δὲ καὶ τὸ ἐξ ἀνθρώπων εἰς οὐδὲν λογισώμεθα, δεδοικέναι καὶ τὴν ἀπὸ Θεοῦ ἀγανάκτησιν χρή, καὶ φοβεῖσθαι μὴ πειραθῆναι αὐτοῦ ὀργιζομένου καὶ χαλεπαίνοντος». Ἀλλ᾽ ὁ βασιλεὺς εἰς ἀπάντησιν, λαβὼν Βασιλικῖνόν τινα, ἄλλοτε ἐρέτην τοῦ βασιλικοῦ δρόμωνος, ἔπειτα

δὲ διὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν κολακείαν προαχθέντα εἰς τὸ τοῦ πατρικίου ἀξίωμα, ἀπεφάσισε νὰ ἀναγορεύσῃ καὶ αὐτὸν βασιλέα. Καί ποτε δειπνῶν μετὰ τοῦ Βασιλείου καὶ τῆς Εὐδοκίας διέταξε τὸν παριστάμενον Βασιλικῖνον νὰ φορέσῃ τὰ ἐρυθρὰ αὐτοῦ πέδιλα. Τοῦ δὲ διστάσαντος καὶ ἀποβλέψαντος πρὸς τὸν Βασίλειον ὁ Μιχαὴλ ὀργισθεὶς εἶπε πρὸς τοῦτον· «τί νομίζεις ὅτι τὰ πέδιλα ταῦτα δὲν πρέπουσι κάλλιον αὐτῷ ἢ σοί; ἢ μήπως φαντάζεσαι ὅτι καθὼς ἐποίησά σε βασιλέα δὲν ἔχω ἐξουσίαν νὰ ποιήσω καὶ ἄλλον;» Ἡ Εὐδοκία θορυβηθεῖσα παρετήρησεν «ὅτι τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα εἶναι μέγα, ὅτι καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἀναξίως δι' αὐτοῦ ἐτιμήθημεν καὶ ὅτι δὲν εἶναι δίκαιον νὰ καταφρονῆται». Ἀλλ' ὁ Μιχαὴλ ἀπεκρίθη νὰ μὴ ταράττεται, διότι ἡ ἀπόφασίς του εἶναι νὰ ἀναδείξῃ καὶ ἐκεῖνον βασιλέα. Καὶ βεβαιοῦσιν ὅτι προσήγαγε τῷ ὄντι τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν σύγκλητον ὡς συνάρχοντα, προσειπὼν νὰ ὁμολογήσωσιν ἂν ὑπὸ τῆς φύσεως κάλλιστος καὶ διαπρεπέστατος διαπλασθεὶς δὲν εἶναι τῇ ἀληθείᾳ ἄξιος τοῦ ὑπερτάτου ἀξιώματος, πολὺ ἀξιώτερος τοῦ Βασιλείου, ὃν μεταμελεῖται ὅτι εἶχε τοσοῦτο προαγάγει. Ἡ ἀφροσύνη λοιπὸν τοῦ Μιχαὴλ εἶχε φθάσει εἰς τὸ ἔπακρον. Τὸ ζήτημα ἐτέθη σαφέστατα· ἢ αὐτὸς ἔπρεπε νὰ λείψῃ ἢ ὁ Βασίλειος. Καὶ ὁ Βασίλειος προλαβὼν ἐδολοφόνησε τὸν Μιχαὴλ Γ' τῇ 23 7βρίου 867, μοναρχήσας ἔκτοτε καὶ ἀρχηγέτης γενόμενος νέας δυναστείας καὶ νέας πραγμάτων καταστάσεως.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ μεταβῶμεν εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῆς νέας ταύτης τῶν πραγμάτων καταστάσεως ἐπιφέρωμεν ὀλίγας ἔτι τινὰς λέξεις περὶ τῆς περιόδου ἀφ' ἧς ἀποχωριζόμεθα. Ἡ μεταρρύθμισις τῆς 8 καὶ τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος μαρτυρεῖ ὅτι ὁ νεώτερος δυτικὸς πολιτισμὸς εἶναι πολὺ οἰκειότερος πρὸς ἡμᾶς ἢ ὅ,τι ἄχρι τοῦδε ἐπρεσβεύετο. Τῷ ὄντι μέχρι τοῦδε οὐδεὶς ἠρνεῖτο ὅτι ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὁ Ἑλληνισμὸς ἔθετο τὰς βάσεις ὅλων τῶν φιλελευθέρων θεσμῶν, ὑφ' ὧν σήμερον διέπονται αἱ μᾶλλον εὐνομούμεναι πολιτεῖαι, καθιερώσας ἰδίως τὴν ἀρχὴν τῆς κοινοβουλευτικῆς κυβερνήσεως, τὴν ἀρχὴν τῆς εὐθύνης τῶν ἀρχόντων, τὴν ἀρχὴν τῆς ἐνώπιον τοῦ νόμου ἰσότητος, τὴν ἀρχὴν τῆς ἀναλογικῆς φορολογίας, τὴν ἀρχὴν τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου, τὴν ἀρχὴν τῆς δημοσιότητος τῶν δικαστικῶν συνεδριάσεων, τὴν ἀρχὴν τῶν ὁρκωτικῶν δικαστηρίων, τὴν ἀρχὴν τῆς ἐλευθερίας τῆς ὑπερασπίσεως. Οὐδὲ ἠδύνατό τις νὰ μὴ ὁμολογήσῃ ὅτι βραδύτερον ὁ Ἑλληνισμὸς ἔθετο πάλιν τὰς βάσεις τῶν θρησκευτικῶν θεσμῶν τῶν εἰσέτι διεπόντων ἅπαντα τὰ πεπολιτισμένα ἔθνη, διότι ἐκ τῶν σπλάγχνων αὐτοῦ προήχθησαν τὰ Εὐαγγέλια, αἱ Πράξεις καὶ αἱ Ἐπιστολαὶ τῶν ἀποστόλων, τὸ σύμβολον τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἀλλ' ἡ μεταρρύθμισις τῆς ὀγδόης καὶ τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος μαρτυρεῖ παρεκτὸς τούτων ὅτι παρ' ἡμῖν ὡσαύτως ἀνεκηρύχθησαν καὶ ἐπί τινα χρόνον ἐφηρμόσθησαν ὅλαι αἱ κοινωνικαί, αἱ ἀστικαὶ καὶ αἱ οἰκονομικαὶ ἀρχαί, τῶν ὁποίων τοὺς ὡριμάσαντας καὶ πολλαπλασιασθέντας καρποὺς ἔμελλον νὰ δρέψωσιν αἱ εὐτυχέστεραι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων γενεαὶ τῆς βορειοδυτικῆς Εὐρώπης καὶ τῆς βορείου Ἀμερικῆς· ἡ ἀρχὴ τῆς περιστολῆς τῶν πολλῶν ἐξωτερικῶν τῆς θρησκείας τύπων· ἡ ἀρχὴ τοῦ περιορισμοῦ τῶν πολλῶν προνομίων τοῦ κλήρου· ἡ ἀρχὴ τῆς ἐλευθέρας ἑρμηνείας· ἡ ἀρχὴ τῆς ἐκλαϊκεύσεως τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως· ἡ ἀρχὴ τῆς καταργήσεως τῆς δουλοπαροικίας· ἡ ἀρχὴ τῆς εὐαγγελικωτέρας ρυθμίσεως τῆς οἰκογενείας.

Καὶ ἐνταῦθα δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ παρατηρήσωμεν ὁπόσων ἀγαλλιάσεων καὶ ὁπόσων θλίψεων σύναμα ἔμπλεως εἶναι ἡ πάτριος ἡμῶν ἱστορία. Ἐν τῷ πολιτικῷ καὶ ἐν τῷ κοινωνικῷ τῆς ἀνθρωπότητος βίῳ δὲν ὑπάρχει ἰδέα γόνιμος ἡ μὴ προαχθεῖσα ἐκ τοῦ ἔθνους τοῦ ἑλληνικοῦ. Ἐνταυτῷ ὅμως ὅλαι ἐκεῖναι αἱ ἰδέαι, ὅλαι ἐκεῖναι αἱ ἀρχαὶ

αἵτινες προκύψασαι εἰς μέσον διὰ τῆς ἑλληνικῆς εὐφυΐας κατέστησαν εὐτυχῆ τοσαῦτα ἄλλα ἔθνη, σπανίως κατωρθώθη νὰ γίνωσι πρᾶγμα παρ' ἡμῖν. Διατί ἆρά γε τοῦτο; Διατί δὲν ἠδυνήθημεν ποτὲ νὰ καταστήσωμεν ἐπὶ μακρὸν ὁπωσοῦν χρόνον χρήσιμον καὶ εἰς ἡμᾶς τὴν ἀνεξάντλητον πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν τοῦ ἔθνους περιουσίαν, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἄχρι τοῦδε ὠφελήθη ὅλος ὁ ἄλλος πεπολιτισμένος κόσμος παρεκτὸς ἡμῶν; Μήπως διότι παρ' ἡμῖν ἡ διανοητικὴ δύναμις εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἰσχυροτέρα τῆς ἠθικῆς; Μήπως διότι μὴ ἔχοντες τὴν συνείδησιν τῆς ἀνισότητος ταύτης δὲν ἐνησχολήθημεν ποτὲ προσηκόντως νὰ φέρωμεν εἰς ἰσορροπίαν τὰς δύο ταύτας δυνάμεις; Λάβωμεν ἐκ τῶν πολλῶν πρωταγωνιστῶν τῆς ἱστορίας ἡμῶν ἄνδρας δύο, ἐξ ὧν ὁ εἷς ἐκπροσωπεῖ μᾶλλον παντὸς ἄλλου τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνισμόν, ὁ δ' ἕτερος τὸν μεσαιωνικόν. Ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Φώτιος ὑπερεμάχησαν ἀμφότεροι ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἔθνους· ἀμφότεροι ὑπῆρξαν ἄνθρωποι μεγαλοφυεῖς· οὐδέτερος εἶχε δυστυχῶς ἀποχρῶσαν τὴν ἠθικὴν ἐκείνην δύναμιν, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν κυριωτάτην τοῦ δημοσίου ἀνδρὸς ἀρετήν. Καὶ οἱ μὲν κατ' ἰδίαν ἄνθρωποι, εἰ καὶ ἀπεστερημένοι αὐτῆς, δύνανται ἐνίοτε νὰ μεγαλουργήσωσι καὶ νὰ κλεϊσθῶσιν· ἀλλὰ τὰ ἔθνη τὰ παραδίδοντα τὴν τύχην αὐτῶν εἰς ἄνδρας μὴ ἔχοντας τὴν ἀρετὴν ἐκείνην δύνανται ἆρά γε νὰ συντηρηθῶσι καὶ νὰ εὐδαιμονήσωσι; Ζήτημα καίριον διὰ τὸ ἐνεστὼς καὶ τὸ μέλλον ἡμῶν· ζήτημα τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ λυθῇ ὀρθῶς εἰμὴ ἐὰν ἀποφασίσωμεν ἐπὶ τέλους, μεγάλοι καὶ μικροί, ἄρχοντες καὶ λαός, νὰ μελετήσωμεν ἄνευ ἐθνικῶν προλήψεων τὴν πάτριον ἱστορίαν, ἵνα διδαχθῶμεν ἐξ αὐτῆς οὐ μόνον τὰ προτερήματα ἀλλὰ καὶ τὰ ἐλαττώματα ἡμῶν, τὰ ἀπαραιτήτου δεόμενα ἐπανορθώσεως.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Γ' ΤΟΜΟΥ

Βυζαντιακὸν ὕφασμα

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ Γ΄ ΤΟΜΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΒΑΘΜΙΑΙΟΣ ΕΞΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Εἰσαγωγή.

Πρόλογος τοῦ Γ΄ καὶ τοῦ Δ΄ τόμου . . . . σελ. α΄
Κατάστασις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν Εὐρώπῃ, ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Ἀφρικῇ . . . . » 1
Ἠθικαὶ καὶ ὑλικαὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ δυνάμεις . . . . » 4
Κυβέρνησις . . . . » 8
Κοινωνία. Οἰκειότης πρὸς τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνισμὸν . . . . . » 9
Διάστασις πρὸς τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνισμὸν . . . . » 13
Περιπέτειαι τοῦ τῶν Ἑλλήνων ὀνόματος . . . . » 14
Ἡ προσφορωτέρα τοῦ κράτους τούτου ἐπωνυμία . . . . . . » 18

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Τὰ μέχρις Ἰουστινιανοῦ.

Λέων Β΄. Ζήνων. Βασιλίσκος . . . . » 21
Ἐγκύκλιος Βασιλίσκου. Ἑνωτικὸν τοῦ Ζήνωνος . . . . . . » 23
Πρώτη διάστασις τῶν Ἐκκλησιῶν Ρώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως . . . . . » 26
Κυριαρχικαὶ ἀξιώσεις τοῦ πάπα. Ἐκτίμησις αὐτῶν . . . . . . » 28
Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Βασιλεία καὶ Ἐκκλησία . . . . . . » 30
Σχέσις τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν Βασιλείαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ . . . . » 33
Οἱ ἐθνικοὶ τῶν χρόνων ἐκείνων. Παμπρέπιος. Σεβηριανός . . . . » 35
Ὁ γότθος Θευδέριχος ἀπέρχεται εἰς Ἰταλίαν . . . . » 39
Θάνατος Ζήνωνος . . . . » 41
Ἀναστάσιος. Περιστολὴ Ἰσαύρων . . . . » 41
Νέαι περὶ τοῦ ἑνωτικοῦ διενέξεις. Σύνεσις Ἀναστασίου . . . . . » 43

Στάσις Βιταλιανοῦ . . . . . σελ. 45
Δημόσια ἔργα. Ἀναστασιανὸν τεῖχος . . . . . » 46
Χρυσάργυρον. Κατάργησις αὐτοῦ . . . . . » 48
Τὰ περὶ τῶν ἀμέσων φόρων ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας . . . . . » 49
Τὰ περὶ τῶν ἀμέσων φόρων ἐπὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ . . . . . » 50
Κρίσεις περὶ τοῦ τότε παρ' ἡμῖν φορολογικοῦ συστήματος . . . . . » 56
Τί συνέβαινεν ἐν Γαλλίᾳ ἐν τῷ 17 καὶ 18 αἰῶνι . . . . . » 59

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Ἰουστινιανός.

Ἰουστῖνος . . . . . » 62
Χαρακτηρισμὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ . . . . . » 64
Θεοδώρα, ἡ σύζυγος τοῦ Ἰουστινιανοῦ . . . . . » 65
Ὁ ἱστορικὸς Προκόπιος . . . . . » 66
Ἰουστινιανοῦ ἐνέργειαι ἐπὶ Ἰουστίνου . . . . . » 69
Βασιλεία Ἰουστινιανοῦ. Περσικὸς πόλεμος. Βελισάριος . . . . . » 70
Νέον μέγα νομοθετικὸν ἔργον. Ἐπίδρασις τοῦ Ἑλληνισμοῦ . . . . . » 71
Ἀνάγκη τῶν νέων νόμων. Τριβωνιανός . . . . . » 74
Κῶδιξ, Πανδέκτης, Εἰσηγήσεις, Νεαραί . . . . . » 77
Ἱππόδρομος καὶ ἱπποδρομικοὶ ἀγῶνες . . . . . » 80
Βένετοι καὶ Πράσινοι. Ἰωάννης Καππαδόκης . . . . . » 84
Στάσις τοῦ «Νίκα» . . . . . » 85
Ὁ Βανδηλικὸς πόλεμος. Βελισάριος . . . . . » 92
Γοτθικοὶ πόλεμοι. Βελισάριος. Ἀντωνῖνα . . . . . » 96
Συνέχεια τῶν γοτθικῶν πολέμων. Ναρσῆς . . . . . » 100
Ὁ στρατὸς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους . . . . . » 101
Νέοι περσικοὶ πόλεμοι . . . . . » 106
Πρώτη Βουλγάρων ἐπιδρομή . . . . . » 107
Ἄνται. Γερμανός. Χιλβούδιος . . . . . » 108
Οὖννοι καὶ Σλαῦοι . . . . . » 109
Ἀγαθίας . . . . . » 112
Φυσικαὶ συμφοραί. Μέγας λοιμός . . . . . » 113
Φθορὰ ἀνθρώπων. Ὑπερβολαὶ τοῦ Προκοπίου . . . . . » 115
Ἠθικαὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ θλίψεις. Δίκη Βελισαρίου . . . . . » 119
Κτίσματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ . . . . . » 120
Ὁ ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας. Ἀνθέμιος. Ἰσίδωρος . . . . . » 125
Αἱ ἐν Ἀθήναις σχολαί. Τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα . . . . . » 130
Θρησκευτικὸν πολίτευμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Πέμπτη οἰκουμενικὴ σύνοδος . » 135
Τελευταῖαι περὶ Ἰουστινιανοῦ κρίσεις . . . . . » 138

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Τὰ μεταξὺ Ἰουστινιανοῦ καὶ Ἡρακλείου.

Βασιλεῖς καὶ χαρακτηρισμὸς τῆς περιόδου ταύτης . . . . . » 142
Τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα . . . . . » 143

Ὁ τίτλος τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου . . . . σελ. 145
Οἱ ἀβαροσλαυικοὶ πόλεμοι . . . . » 151
Ἡ περὶ ἐξοντώσεως τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς δοξασία . . . . » 158
Οἱ ἐπὶ τῆς περιόδου ταύτης περσικοὶ πόλεμοι . . . . » 168
Οἰκτρὸν τέλος τοῦ Μαυρικίου καὶ τοῦ Φωκᾶ . . . . » 169

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Ἡράκλειος.

Καταγωγὴ τοῦ Ἡρακλείου καὶ γενικὴ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔποψις . . . . » 173
Πρώτη μεγάλη Σλαύων ἐγκατάστασις ἔνθεν τοῦ Ἴστρου . . . . » 177
Ἡ ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατεία. Θρησκευτικὸς αὐτῆς χαρακτὴρ . . . . » 182
Πρῶτον τοῦ περσικοῦ πολέμου ἔτος (622) . . . . » 183
Δεύτερον, τρίτον καὶ τέταρτον ἔτος τοῦ περσικοῦ πολέμου (623, 624, 625) . . » 185
Πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀβάρων (625) . . . . » 190
Ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος . . . . » 192
Τὰ τρία τελευταῖα τοῦ περσικοῦ πολέμου ἔτη (626, 627, 628) . . . . » 195
Ἐπιστροφὴ τοῦ Ἡρακλείου εἰς Κωνσταντινούπολιν . . . . » 202
Ἀνακεφαλαίωσις τῶν στρατειῶν τοῦ Ἡρακλείου . . . . » 203
Ἡ δύναμις τῆς θρησκείας ὡς ἐθνικοῦ ἐλατηρίου . . . . » 206
Νέοι τοῦ χριστιανισμοῦ κίνδυνοι. Ὁ Μωάμεθ καὶ τὸ κήρυγμα αὐτοῦ . . . . . » 208
Σύγκρισις τοῦ νέου θρησκεύματος πρὸς τὰ δύο ἕτερα μονοθεϊκὰ . . . . » 212
Ἅλωσις Συρίας καὶ Μεσοποταμίας ὑπὸ τῶν Ἀράβων . . . . » 215
Κυριώτατον αἴτιον τῆς νίκης τῶν Ἀράβων . . . . » 218
Αἱ αἱρέσεις . . . . » 219
Ἅλωσις Αἰγύπτου . . . . » 221
Τελευταῖά τινα περὶ Ἡρακλείου . . . . » 223

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ϛ'

Δυναστεία τοῦ Ἡρακλείου.

Ἡ βασιλὶς Μαρτῖνα . . . . » 228
Κώνστας. Οἱ πρὸς τοὺς Ἄραβας πόλεμοι . . . . » 229
Ἡ ἐν Ἰταλίᾳ διατριβὴ τοῦ Κώνσταντος. Θάνατος αὐτοῦ . . . . » 232
Κωνσταντῖνος Πωγωνᾶτος . . . . » 234
Πρώτη πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων . . . . » 236
Ἱστορικὴ σπουδαιότης τῆς κατατροπώσεως τῶν Ἀράβων . . . . » 242
Σλαῦοι καὶ Μαρδαΐται ἐπὶ τῆς πολιορκίας . . . . » 244
Ἔνδοξος πρὸς τοὺς Ἄραβας εἰρήνη . . . . » 249
Πρώτη τῶν Βουλγάρων ἔνθεν τοῦ Ἴστρου ἐγκατάστασις . . . . » 251
Ἕκτη οἰκουμενικὴ σύνοδος . . . . » 252
Διοικητικὴ μεταρρύθμισις. Ἑλληνισμὸς τῆς διοικήσεως . . . . » 254
Ἰουστινιανὸς Β'. Πόλεμος πρὸς τοὺς Ἄραβας καὶ εἰρήνη . . . . » 256

Σλαῦοι καὶ Ἄραβες . . . . σελ. 257
Ἡ ἐν τῷ Τρούλλῳ σύνοδος . . . . » 260
Πτῶσις τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β΄ . . . . » 261
Λεόντιος. Ἅλωσις καὶ καταστροφὴ τῆς Καρχηδόνος ὑπὸ τῶν Ἀράβων . . . . » 263
Τιβέριος καὶ Ἡράκλειος . . . . » 264
Δευτέρα βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ . . . . » 265
Βούλγαροι καὶ Ἄραβες . . . . » 268
Θάνατος τοῦ Ἰουστινιανοῦ . . . . » 269
Τέλος τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου . . . . » 270
Φιλιππικὸς . . . . » 271
Ἀναστάσιος Β΄ . . . . » 272
Θεοδόσιος Γ΄ . . . . » 274
Λέων Γ΄. Δευτέρα πολιορκία Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων . . . . » 276
Πανωλεθρία τῶν Ἀράβων . . . . » 279
Ἐπίλογος . . . . » 281

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

Η ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Πῶς εἶχε πολιτικῶς καὶ ἠθικῶς τὸ κράτος ἐν ἀρχῇ τῆς μεταρρυθμίσεως.

Περιστολὴ τοῦ κράτους . . . . σελ. 5
Κωνσταντινούπολις . . . . » 7
Θεσσαλονίκη . . . . » 10
Κυρίως Ἑλλάς. Πάτραι. Κόρινθος. Ἀθῆναι. Κέρκυρα . . . . » 11
Μικρὰ Ἀσία . . . . » 12
Αἱ ἐτήσιαι τοῦ ὅλου κράτους εἰσπράξεις. Σύγκρισις πρὸς τὰ σύγχρονα κράτη » 14
Ἠθικὴ κατάστασις τῆς κοινωνίας . . . . » 16
Ὁ μοναχικὸς βίος . . . . » 17
Οἱ ἐξωτερικοὶ τῆς λατρείας τύποι . . . . » 19
Ἀπόλυτος καὶ σχετικὴ λατρεία . . . . » 23
Ὀλέθρια τῶν παρεξηγήσεων τούτων ἀποτελέσματα. . . . . » 23
Ἡ μεταρρύθμισις καθόλου θεωρουμένη . . . . » 24
Οἱ ἀντιμεταρρυθμισταὶ . . . . » 27

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Λέων Γ'

Φρονήματα καὶ πολιτεία τοῦ Λέοντος Γ'. . . . . » 30
Οἱ χρονογράφοι Θεοφάνης καὶ Νικηφόρος . . . . » 34
Πρῶται κατὰ τῶν εἰκόνων πράξεις. Ὁ πάπας Γρηγόριος Β' . . . . » 36
Μεγάλη τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἐξέγερσις. Ἡ ἐν Θήρᾳ ἔκρηξις . . . . » 38
Νέαι κατὰ τῶν εἰκόνων πράξεις. Ὁ πατριάρχης Γερμανός . . . . » 40
Πρῶται κατὰ τῶν εἰκόνων βιαιοπραγίαι. Νέα τοῦ πάπα ἀντίπραξις . . . . . . » 42
Ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός . . . . » 48
Γρηγόριος Γ'. Κατάλυσις τῆς ἀρχῆς τοῦ πάπα ἐν ἑλληνικαῖς χώραις . . . . . » 49

Νίκη περὶ 'Ακροϊνόν. Δήμευσις τῶν πατριμονίων τοῦ πάπα . . . . σελ. 50
Νέον ἀστικὸν δίκαιον. 'Εκλογὴ τῶν νόμων. Νέος γεωργικὸς νόμος . . . . . . » 53
Τελευταῖαι περὶ τοῦ Λέοντος Γ' κρίσεις . . . . » 58

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Κωνσταντῖνος Ε'.

Κωνσταντῖνος Ε'. Διατί καὶ ὑπὸ τίνων ἐπωνομάσθη Κοπρώνυμος . . . . » 62
Στάσις τοῦ 'Αρταβάσδου καὶ κατατρόπωσις αὐτῆς . . . . » 63
Τὰ περὶ τῆς πολιτείας τοῦ Κωνσταντίνου Ε' μετὰ τὴν στάσιν . . . . » 65
Τὸ περὶ Κεραμέαν ναυτικὸν τρόπαιον. Λοιμός. Πάλιν Σλαῦοι . . . . » 68
'Η αἵρεσις τῶν Παυλιανιτῶν. Μετοικισμὸς αὐτῶν εἰς Θρᾴκην . . . . » 71
'Η οἰκουμενικὴ τῆς μεταρρυθμίσεως σύνοδος. 'Ορισμοὶ αὐτῆς . . . . » 74
Πρῶται περιπέτειαι τῆς ἐκτελέσεως τῶν ὁρισμῶν τῆς συνόδου . . . . » 78
Κατατρόπωσις καὶ ταπείνωσις τῶν Βουλγάρων . . . . » 81
Νέαι δυσχέρειαι τῆς μεταρρυθμίσεως. Κατάργησις μοναστηρίων . . . . » 84
Αἱ πρὸς τοὺς Φράγκους διαπραγματεύσεις περὶ εἰκόνων . . . . » 92
'Η νύμφη τοῦ Κωνσταντίνου Εἰρήνη ἡ ἀθηναία . . . . » 93
Εἰδήσεις τινὲς περὶ τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως . . . . » 95
Νέοι κατὰ τῶν Βουλγάρων θρίαμβοι. Θάνατος τοῦ Κωνσταντίνου . . . . » 97
Τελευταῖαι περὶ Κωνσταντίνου κρίσεις . . . . » 101

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Πρώτη κατάλυσις τῆς μεταρρυθμίσεως. Λέων Δ'. Εἰρήνη καὶ Κωνσταντῖνος ς'

Λέων Δ'. 'Ενέργειαι ἀντιμεταρρυθμιστῶν. Εἰρήνη. 'Αράβων ἧτται . . . . . . » 105
Αἰφνίδιος θάνατος τοῦ Λέοντος Δ'. 'Ο πατριάρχης Παῦλος . . . . » 108
Κωνσταντῖνος ς' καὶ Εἰρήνη . . . . » 108
'Αφροσύνη καὶ κακοβουλία τῆς Εἰρήνης . . . . » 110
Φανεραὶ ὑπὲρ τῶν εἰκόνων ἐνέργειαι τῆς Εἰρήνης. Ταράσιος . . . . » 113
'Απόπειρα πρὸς συγκρότησιν οἰκουμενικῆς συνόδου ματαιωθεῖσα . . . . . . » 117
Τελευταῖον κατορθοῦται ἡ Ζ' οἰκουμενικὴ σύνοδος . . . . » 120
'Αρχὴ τῆς πάλης τῶν μοναχῶν κατὰ τοῦ Ταρασίου . . . . » 128
Διάλυσις τῶν μεταξὺ Εἰρήνης καὶ Καρόλου σχέσεων . . . . » 129
'Ο στρατὸς ἀποκηρύττει τὴν Εἰρήνην . . . . » 132
'Ανικανότης Κωνσταντίνου ς'. 'Ολέθρια αὐτῆς ἐπακόλουθα . . . . » 135
'Η Εἰρήνη ποιεῖ ἐκποδὼν τὸν Κωνσταντῖνον ς' . . . . » 137
Μοναρχία Εἰρήνης. Σταυράκιος καὶ 'Αέτιος. Θάνατος Σταυρακίου . . . . . . » 141
Ἵδρυσις τῆς δυτικῆς αὐτοκρατορίας. Κάρολος ὁ μέγας . . . . » 143
Καθαίρεσις τῆς Εἰρήνης . . . . » 146
Τελευταῖαι περὶ Εἰρήνης κρίσεις . . . . » 149

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Δευτέρα τῆς μεταρρυθμίσεως περίοδος. Νικηφόρος, Μιχαὴλ Α'

'Ο Νικηφόρος ἀσφαλίζει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ . . . σελ. 152
Γενναῖοι κατὰ τῶν 'Αράβων ἀγῶνες . . . » 155
Θάνατος τοῦ Ταρασίου. 'Ο νέος πατριάρχης Νικηφόρος . . . » 157
Θεόδωρος Στουδίτης. Σχέσεις τῆς Πολιτείας πρὸς τὴν 'Εκκλησίαν . . . » 158
'Αναδιοργάνωσις τοῦ Κράτους. Στρατιωτικαὶ διατάξεις . . . » 166
'Αναδιοργάνωσις τοῦ κράτους. Οἰκονομικαὶ διατάξεις . . . » 167
Κατατρόπωσις τῶν Σλαύων τῆς Πελοποννήσου . . . » 170
Πόλεμοι πρὸς τοὺς Βουλγάρους καὶ ἐσωτερικαὶ ἀντιδράσεις . . . » 172
Νέος βουλγαρικὸς πόλεμος 'Ηρωικὸς Νικηφόρου θάνατος . . . » 175
'Η περὶ Νικηφόρου κρίσις τοῦ Γίββων. 'Ανασκευὴ αὐτῆς . . . » 178
Μιχαὴλ Α'. Παραδίδοται εἰς τὴν μοναχικὴν φατρίαν . . . » 181
Σχέσεις πρὸς τὸν πάπαν καὶ τοὺς Φράγκους . . . » 183
'Ατυχὴς πρὸς τοὺς Βουλγάρους πόλεμος . . . » 184
Νέοι ἀτυχεῖς πρὸς τοὺς Βουλγάρους πόλεμοι . . . » 188
'Ασάφειαι τῶν ἐπελθόντων γεγονότων . . . » 191
Οἰκτρὰ τοῦ Μιχαὴλ ὑποχώρησις . . . » 192
'Αναγόρευσις τοῦ Λέοντος ὑπὸ τοῦ στρατοῦ . . . » 195
Τέλος τῆς Θεοφάνους χρονογραφίας . . . » 197

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ς'

Δευτέρα τῆς μεταρρυθμίσεως περίοδος. Λέων Ε'. Μιχαὴλ Β'. Θεόφιλος.

Λέων Ε'. 'Ολοσχερὴς τῶν Βουλγάρων ἧττα περὶ Μεσημβρίαν . . . » 199
Καλλίστη ἐσωτερικὴ διοίκησις . . . » 204
Προοίμια νέας τῶν εἰκόνων καθαιρέσεως . . . » 206
'Αντίδρασις βιαία τῶν μοναχῶν. Παραίτησις τοῦ Νικηφόρου . . . » 209
'Ο νέος πατριάρχης Θεόδοτος. 'Αντίστασις τοῦ Θ. Στουδίτου . . . » 212
Οἱ θρυλούμενοι διωγμοὶ τοῦ Λέοντος Ε' . . . » 215
'Επίδρασις τῆς μεταρρυθμίσεως εἰς τὰ πνεύματα . . . » 216
Τραγικὸς τοῦ Λέοντος Ε' θάνατος . . . » 221
Μιχαὴλ Β'. Χαρακτὴρ αὐτοῦ ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν τοῦ Λέοντος Ε' . . . » 225
Τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα . . . » 227
Μεγάλη στάσις τοῦ Θωμᾶ. Κατατρόπωσις αὐτοῦ . . . » 229
Κατάκτησις τῆς Κρήτης καὶ τῆς Σικελίας ὑπὸ τῶν 'Αράβων . . . » 234
Αὖθις τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα. Καπνικόν. Θάνατος Μιχαὴλ . . . » 237
Χαρακτὴρ Θεοφίλου. Τιμωρία τῶν δολοφόνων τοῦ Λέοντος Ε' . . . » 240
Γάμος τοῦ Θεοφίλου μετὰ τῆς Θεοδώρας . . . » 242
'Ο ἀδελφὸς τῆς Θεοδώρας. 'Η πόλις Χερσών . . . » 245

Οἱ πρῶτοι πρὸς τοὺς Ἄραβας πόλεμοι. Ἰωάννης ὁ Γραμματικός . . . . σελ. 247
Τέχνη καὶ ἐπιστήμη . . . . » 250
Οἱ πρὸς τοὺς Ἄραβας ἀγῶνες . . . . » 253
Τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα . . . . » 260
Τελευταῖαι περὶ τῆς μεταρρυθμίσεως κρίσεις . . . . » 266

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄

Ὁριστικὴ κατάλυσις τῆς μεταρρυθμίσεως. Θεοδώρα. Μιχαὴλ Γ΄

Οἱ σύμβουλοι τῆς Θεοδώρας ἐπισπεύδουσι τὴν μεταβολήν . . . . » 267
Καθαίρεσις Ἰωάννου. Ἀνάρρησις Μεθοδίου. Ἑορτὴ Ὀρθοδοξίας . . . . . . » 270
Πρώτη τοῦ θριάμβου κατάχρησις . . . . » 274
Μακρὸς καὶ φοβερὸς κατὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Παυλιανιτῶν πόλεμος . . . . » 276
Κατάργησις ὅλων τῶν θεσμῶν τῆς μεταρρυθμίσεως . . . . » 277
Ὀλεθρία ἀνατροφὴ τοῦ Μιχαὴλ καὶ ὀλέθρια αὐτῆς ἀποτελέσματα . . . . » 278
Παραίτησις Θεοδώρας. Βάρδας. Πολεμικὰ ἀτυχήματα . . . . » 282
Πρῶται ἐνέργειαι τοῦ Βάρδα . . . . » 283
Καταγωγή, παιδεία καὶ μεγαλοφυΐα τοῦ Φωτίου . . . . » 284
Προπαρασκευαὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Φωτίου ἀντὶ τοῦ Ἰγνατίου . . . . » 287
Ἐκλογὴ καὶ χειροτονία τοῦ Φωτίου . . . . » 290
Σύνοδος τοῦ 861. Ὁ Φώτιος περιστέλλει τὰ μοναστήρια . . . . » 291
Ὁ Φώτιος ἐλευθεριάζει ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος . . . . » 294
Ἀξιομνημόνευτος ἐπιστολὴ τοῦ Φωτίου πρὸς τὸν πάπαν Νικόλαον . . . . . . » 295
Καθαίρεσις τοῦ Φωτίου ὑπὸ τοῦ πάπα. Ἔρις πρὸς τοὺς Βουλγάρους . . . . . » 296
Ἐγκύκλιος τοῦ Φωτίου. Καθαίρεσις τοῦ πάπα Νικολάου . . . . » 299
Κυβέρνησις τοῦ Βάρδα. Ἐμψύχωσις τῆς δημοσίας παιδεύσεως . . . . » 302
Ὀλεθρία κατὰ τὰ λοιπὰ κυβέρνησις τῶν πραγμάτων . . . . » 303
Ο νέος παρακοιμώμενος Βασίλειος. Δανηλίς. Δολοφονία τοῦ Βάρδα . . . . . » 304
Ὁ Βασίλειος ἀναγορεύεται συμβασιλεὺς τοῦ Μιχαήλ . . . . » 307
Οἰκτρὰ τοῦ Φωτίου διαγωγή . . . . » 308
Δολοφονία τοῦ Μιχαὴλ ὑπὸ τοῦ Βασιλείου . . . . » 309
Ἐπίλογος . . . . » 310

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Ἔναντι σελ. 14 ἐν πίν. ἐκτὸς κειμ.	στίχῳ 13	γραπτέον	474-491
» » » » »	» 14	»	491-518
Ἐν σελ. 45 (ὑπὸ τὴν εἰκόνα)		»	Μωσαϊκὰ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Ἀπολλιναρίου ἐν Ραβέννῃ
» 79 σημ. 1	στίχῳ 15	»	ἐκλαβόντος ταῦτα
» 79 »	» 16	»	δὲν ἐπέζησε τῇ ἀποκαλύψει τοῦ ψεύδους
» 89 » (ὑπὸ τὴν εἰκόνα)		»	κατὰ τὴν στάσιν τοῦ «Νίκα» (εἰκ. Βαγδατοπούλου)
» 177 σημ.	» 3	»	ἀδελφοὺς ἐν τῇ εἰς τὴν Βίβλον πίστει
» 191 »	» 2	»	μετέπεσεν εἰς τὴν σημασίαν
» 222 (ὑπὸ τὴν εἰκόνα)		»	τοῦ Κώνσταντος
» 242 σημ.	» 8	»	ἐφ᾿ ὅσον πυκνῶν
» 254 »	» 14	»	προσῆλθον εἰς αὐτούς

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ἐν σελ. 193 (ὑπὸ τὴν εἰκόνα)	γραπτέον	Παραπλεύρως οἱ σπαθάριοι
» 198 » » »	»	Θωράκιον τῆς Φιάλης τῆς Μεγίστης τοῦ Ἁγίου Ὄρους Λαύρας

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΝΤΟΣ ΚΑΙ ΕΚΤΟΣ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

ΕΙΚΟΝΩΝ, ΧΑΡΤΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Εἰκόνες ἐντὸς κειμένου.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Σελ.

Τὸ λεγόμενον στέμμα Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου . . . . δ'
Παραπετάσματα τῆς Ραβένης (Ϛ' αἰῶνος) ε'
Μωσαϊκὸν Ἁγίας Σοφίας . . . . . ιε'
Κιονόκρανον Ἁγίας Σοφίας 1
Τὸ μέγα Α. Μ. τεῖχος τῆς Κων/πόλεως 5
Ἡ λατρεία τῶν Μάγων 11
Ἐχῖνος Θεοδοσιακοῦ κιονοκράνου . . 19
Ξύλινος σύνδεσμος κεντρικοῦ τόξου Ἁγίας Σοφίας 20
Νόμισμα Λέοντος Β' καὶ Ζήνωνος . . 22
Νόμισμα Ζήνωνος 23
Τεμάχιον ἄμβωνος τοῦ Ε' αἰῶνος ἐν Θεσσαλονίκῃ 25
Πανηγυρισμὸς αὐτοκράτορος 29
Ἡ Θεοτόκος 34
Τὸ ἐν Ραβέννῃ ἀνάκτορον τοῦ Θευδερίχου 40
Ὁ Ἀναστάσιος ἐπὶ νομίσματος . . . 43
Μωσαϊκὰ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Ἀπολλιναρίου ἐν Ραβέννῃ 45
Τὸ μέγα Β.Α. τεῖχος τῆς Κων/πόλεως . 47
Ἡ βυζαντιακὴ τέχνη τοῦ Ε' αἰῶνος . . 51
Ἡ βυζαντιακὴ τέχνη τοῦ Ϛ' αἰῶνος . . 57
Θεοδοσιακὸν κιονόκρανον 61
Αὐτοκράτωρ γονυπετῶν πρὸ τοῦ θρόνου τοῦ Χριστοῦ 62
Ὁ Ἰουστινιανὸς ὡς στρατιώτης . . . 64
Ὁ Ἰουστινιανός (ψηφιδωτὸν ἐν Ραβέννῃ) 75
Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἐν Ραβέννῃ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Βιταλίου 78
Ἱππόδρομος Κων/πόλεως (ἐπὶ ὑφάσματος) 81
Τὸ αὐτοκρατορικὸν κάθισμα ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ 83
Ἀγωνίσματα ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ . . . 86
Ἡ Θεοδώρα διευθύνει τὴν ἀντίστασιν κατὰ τὴν στάσιν τοῦ «Νίκα» . . . 89
Ὁ κίων καὶ ὁ γιγάντειος ἀνδριὰς τοῦ Ἰουστινιανοῦ 91
Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ὁ Βελισάριος . 93
Ἡ πολιορκία τῆς Ρώμης ὑπὸ τῶν Οὐϊσιγότθων 99
Μετάλλιον κοπὲν ἐπὶ τῇ ἀνακτήσει τῆς Ἀφρικῆς 102
Ἡ Ἁγία Σοφία (ἐξωτερικὴ ἄποψις) 122
Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας 127
Ἡ Β.Α. πλευρὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας 128
Μολυβδόβουλλον τῶν πρεσβυτέρων καὶ ἐκκλησεκδίκων τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας 131
Εἰκὼν ἁγίου ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ . . . 132
Βυζαντινοὶ οἰκοδόμοι 133
Ἡ Ε' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος 136
Μωσαϊκὴ διακόσμησις τῶν ἑῴων παραθύρων τῆς Ἁγίας Σοφίας 140
Κιονόκρανον τῆς Ἁγίας Σοφίας . . . 141
Κοσμήματα κορωνίδος τῆς Ἁγίας Σοφίας 142
Πάπας Γρηγόριος ὁ Μέγας 144
Μαρμάρινον ἀνάγλυφον τοῦ Ϛ' αἰῶνος, εὑρεθὲν παρὰ τὴν Σινώπην, παριστάνον τὸν ἅγιον Πέτρον 147
Σφραγὶς πατριάρχου Κων/πόλεως . . 150
Ψηφιδωτὴ εἰκὼν τοῦ ἁγίου Πέτρου ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ 152
Νόμισμα Ἰουστίνου Β' καὶ τῆς συζύγου αὐτοῦ Σοφίας 154
Εἰκὼν ἱεράρχου τοῦ νοτίου θυριδωτοῦ τοίχου τῆς Ἁγίας Σοφίας 154
Εἰκὼν ἱεράρχου τοῦ νοτίου θυριδωτοῦ τοίχου τῆς Ἁγίας Σοφίας 155
Ὁ περίφημος σταυρὸς τοῦ Ἰουστίνου Β' σταλεὶς εἰς Ρώμην καὶ εὑρισκόμενος ἐν Βατικανῷ 159
Χειρόγραφον βασιλέως Μαυρικίου ἐπὶ παπύρου (600 μ.Χ.) 161
Νόμισμα Μαυρικίου 164
Νόμισμα Ὁρμίζδα 169
Ὁ Φωκᾶς ἀναγορεύεται αὐτοκράτωρ 170
Ὁ αὐτοκράτωρ Φωκᾶς 171
Κιονόκρανον τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου 172
Ἐπισέλιδον κόσμημα βυζαντινοῦ χειρογράφου 173
Ἀργυροῦς δίσκος τῆς Ϛ' ἑκατονταετηρίδος 175
Λινοῦς χιτὼν τῆς Ϛ' ἑκατονταετηρίδος 178
Χοσρόης ἔφιππος 181
Νόμισμα Χοσρόου 182
Ἅλωσις Ἱεροσολύμων ὑπὸ τῶν Περσῶν 183
Ὁ Ἡράκλειος 193
Κρυστάλλινον κύπελλον φέρον εἰκόνα τοῦ Χοσρόου 199
Νόμισμα Σιρόου 203
Μετάλλιον ἐπὶ ταῖς νίκαις τοῦ Ἡρακλείου 204
Ὁ ἀρχάγγελος Μιχαήλ 207
Ἀραβικὴ εἰκὼν παριστῶσα τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ θείου λόγου πρὸς τὸν προφήτην Μωάμεθ ὑπὸ τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ 209
Νόμισμα τοῦ Ἄραβος στρατηγοῦ Καλὲδ 218
Ψηφιδωτὸν τοῦ Ϛ' ἢ Ζ' αἰῶνος ἐν Ἁγίῳ Δημητρίῳ Θεσσαλονίκης 223

Σελ.

Ἐνώτιον τοῦ ς' ἢ Ζ' αἰῶνος 227
Ἐπιστύλιον ἐκ Δαμασκοῦ 228
Νόμισμα τοῦ Κώνσταντος 229
Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνᾶτος 235
Μέγα τεῖχος Κων/πόλεως, ὁρώμενον ἀπὸ Ἑπταπυργίου 238
Τὸ παλάτιον τοῦ Ἑβδόμου 240
Ἀραβικὴ χειροβολὶς ἐξ ὀπτῆς γῆς πληρουμένη ἐκρηκτικῆς ὕλης καὶ ἐκτοξευομένη 241
Πλοῖον μεταφέρον ὑγρὸν πῦρ 242
Νόμισμα τοῦ Μωαυιᾶ 244
Ἐσωτερικὸν τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου πρὸ τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ 1916 245
Ἀραβικὸς στρατός 259
Πιθανὴ ἐξωτερικὴ βάσις θόλου τῆς Ἁγίας Σοφίας 267
Χάλκινον νόμισμα Ἀβδαλμελίκ . . . 268
Νόμισμα Ἰουστινιανοῦ Β 270
Πύλη τῶν τειχῶν τῆς Νικαίας . . . 273
Λέων ὁ Γ' καταστρέφει τὸν ἀραβικὸν στόλον 278
Κιονόκρανον τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου 281

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Διάζωμα ναοῦ τοῦ Ζ' αἰῶνος 5
Βασιλεὺς θηρεύων λέοντας 6
Νορμανδικὸν πλοῖον εὑρεθὲν ἐν Σλέσβιχ 9
Βυζαντινὸν πορφυροβαφὲς ὕφασμα . . 11
Ἡ Πεντηκοστὴ (μικρογραφία ἐν Εὐαγγελίῳ ς' αἰῶνος) 20
Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου (ψηφιδωτὸν ἐν Παλέρμῳ) 27
Ψηφιδωτὸν τοῦ Η' αἰῶνος μετ' ἐπιγραφῆς (ἐκ τῆς ἀψῖδος τῆς Ἁγίας Εἰρήνης Κων/πόλεως) 29
Κίονες καὶ ἐπιστύλιον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Σεργίου ἐν Κων/πόλει 30
Λέων Γ' (εἰκὼν ἐκ νομίσματος) . . . 33
Ψηφιδωτὸν τῶν κτιτόρων τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἐν Θεσσαλονίκῃ 37
Χριστιανικαὶ τοιχογραφίαι τοῦ εἰς χριστιανικὸν ναὸν κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα μετατραπέντος Παρθενῶνος . . . 42
Χριστιανικαὶ τοιχογραφίαι τοῦ εἰς χριστιανικὸν ναὸν κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα μετατραπέντος Παρθενῶνος . . . 44
Χειρόγραφον ὁμιλιῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐκ βυζαντινοῦ χειρογράφου εὑρισκομένου ἐν Ἱεροσολύμοις . . . 48
Αὐτόγραφον Νικήτα 54
Κιονόκρανον τοῦ ς' αἰῶνος (Μονὴ τῆς Λαύρας ἐν Ἁγίῳ Ὄρει) 61
Ὁ θάνατος τοῦ Ἰσαὰκ (ἐλεφάντινον ἀνάγλυφον ΙΒ' αἰῶνος) 62
Ὁ Ἀρτάβασδος ὡς βασιλεὺς (εἰκὼν ἐκ νομίσματος) 64
Κωνσταντῖνος Ε' (εἰκὼν ἐκ νομίσματος) 69
Ἐπίσκοπος (εἰκὼν βυζαντ. χειρογράφου) 79
Κιονόκρανον τοῦ Η' αἰῶνος ἐν Στάρᾳ Ζαγορᾷ τῆς Βουλγαρίας 81

Σελ.

Ἡ μονὴ τῆς Λαύρας ἐν Ἁγίῳ Ὄρει 85
Μεταφορὰ ἁγίων λειψάνων (ἐλεφαντουργικὴ ς' αἰῶνος) 90
Ἐρείπια ὑδραγωγείου Οὐάλεντος . . 95
Βυζαντινὰ ἀνάγλυφα τοῦ Ζ' καὶ Η' αἰῶνος ἐν Στάρᾳ Ζαγορᾷ τῆς Βουλγαρίας 99
Σύμπλεγμα ἀνθέων καὶ καρπῶν ὑπὲρ τὸ Ἅγιον Βῆμα τῆς Ἁγίας Σοφίας . . 104
Διάζωμα καὶ κορωνὶς τοῦ νάρθηκος τῆς Ἁγίας Σοφίας 105
Νόμισμα Εἰρήνης καὶ Κωνσταντίνου ς' 110
» τοῦ Κωνσταντίνου μόνου . . 113
Ὁ Παῦλος εἰς τὴν ὁδὸν τῆς Δαμασκοῦ 114
Ὁ ἅγιος Δημήτριος καὶ προσκυνητής 119
Ἡ Ἑκατομπυλιανή, ναὸς ἐν Πάρῳ τοῦ 700 μ.Χ. 125
Κάρολος ὁ Μέγας 129
Ὑπογραφὴ Καρόλου τοῦ Μεγάλου . . 130
Πανομοιότυπος σελὶς Εὐαγγελίου γραφέντος ὑπὸ τῆς βασιλίσσης Μαρίας 133
Ἡ Εἰρήνη μόνη ἐπὶ νομίσματος . . . 137
Ἐπιτραχήλιον τοῦ Θ' αἰῶνος 140
Νόμισμα τοῦ Ἀαρούν-ἀλ-Ρασίδ . . . 143
Νόμισμα Λέοντος Γ' 151
Βυζαντινὸν ἀνάγλυφον ἐν Δρενόβῳ Βουλγαρίας 152
Ἀραβικὸν κράνος 156
Ἡ μονὴ τοῦ Στουδίου 159
Ὁ Πάπας Λέων Γ' καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Κάρολος ὁ Μέγας πρὸ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου 163
Πήλινον ἔκτυπον ὁμοίωμα τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου, Ε' αἰῶνος 170
Ὁ Κροῦμμος 173
Νόμισμα τοῦ Νικηφόρου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Σταυρακίου 176
Νόμισμα τοῦ Σταυρακίου 177
Ἡ κεφαλὴ τοῦ Νικηφόρου φερομένη πρὸς τὸν Κροῦμμον 180
Καθεδρικὴ ἐκκλησία τοῦ Ἀκουϊσγράνου 184
Εἰκὼν ἐκ Μεσημβρίας μὲ ἑλληνικὴν ἐπιγραφήν 186
Σφραγὶς διευθυντοῦ τοῦ «Σκρινίου τῶν Βαρβάρων» κ.λ.π. 189
Βασιλεὺς κοιμώμενος κ.λ.π. 193
Βυζαντινὴ αὐτοκράτειρα (εἰκὼν παριστῶσα τὴν ἁγίαν Ἑλένην ἐνδεδυμένην ὡς αἱ αὐτοκράτειραι τοῦ Θ' αἰῶνος) 196
Ἡ Χρυσῆ Πύλη τῆς Κων/πόλεως . . 197
Θωράκιον τῆς Φιάλης τῆς Μεγίστης τοῦ Ἁγίου Ὄρους Λαύρας 198
Μωσαϊκὰ Ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης 199
Νόμισμα Λέοντος Ε' 201
Σφραγῖδες Κομμερκίων 205
Ὁ ναὸς τῶν Ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου ἐν Κωνσταντινουπόλει 207
Εἰκονοκλάσται καταστρέφοντες ἱερὰν εἰκόνα 213
Ἡ σαρκοφάγος τῆς ἁγ. Θεοδώρας ἐν Ἄρτῃ 222
Ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Θεοδώρας ἐν Ἄρτῃ 223
Μιχαὴλ Β' (νόμισμα) 225
Τὸ παρὰ τὴν Προποντίδα τμῆμα τοῦ μεγάλου τείχους τῆς Κων/πόλεως . . 232
Λουδοβῖκος Α' ὁ εὐσεβής 238
Ἡ ἐκλογὴ τοῦ Θεοφίλου 243

Σελ.
Σφραγὶς στρατηγοῦ θέματος Χερσῶνος 247
Σφραγὶς πρωτοδημάρχου τῶν φατριῶν 253
Βυζαντινοὶ ἱππεῖς προσβάλλοντες φρούρια 254
Νόμισμα Θεοφίλου 263
Κόσμημα φατνώματος τόξων ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ 266
Μωσαϊκὸς ὀκτακέραιος σταυρὸς ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ 267
Χειροτονία ἐπισκόπου 270
Νόμισμα Μιχαὴλ Γ' 277
Ἡ κοίμησις τῆς Θεοτόκου 280
Ὁ πατριάρχης Φώτιος 285
Ὁ πάπας Νικόλαος Α' καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Λουδοβῖκος Β' 293
Λοθάριος Α' 297
Τὸ στέμμα τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Δύσεως, τὸ λεγόμενον Καρόλου τοῦ Μεγάλου 299
Ρωσικὰ τροχαντήρια 304
Δακτύλιος Βασιλείου Μακεδόνος ὡς παραχοιμωμένου 306
Ἡ σύζυγος τοῦ Βασιλείου Εὐδοκία μετὰ τῶν υἱῶν αὐτῆς Λέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου 309
Βυζαντινὸν ὕφασμα 311

Εἰκόνες ἐκτὸς κειμένου.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Μετὰ τὴν σελ.
Ἰουστινιανὸς Α' (527-565) *(τετραχρωμία ἔναντι προμετωπίδος)* . . . . . . —
Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Μαξιμιλιανοῦ, αὐλικῶν καὶ διακόνων 62
Ἡ αὐτοκράτειρα Θεοδώρα μετ' ἀκολουθίας αὐλικῶν 86
Ἄποψις τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς βασιλικῆς ἐν Parenzo (Ἰστρίας) 110
Ἡ Ἁγία Σοφία οἵα ᾠκοδομήθη ὑπὸ τοῦ Ἀνθεμίου (537-558) 126
Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐν τῇ Ε' Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ 142
Βυζαντινοὶ σταυροὶ τοῦ ϛ' αἰῶνος . . 150
Εἰκονογραφημένη σελὶς Εὐαγγελίου τοῦ ϛ' αἰῶνος 158
Βυζαντινὴ τέχνη ἐν Ἰταλίᾳ Α' . . . 166
Βυζαντινὴ τέχνη ἐν Ἰταλίᾳ Β' . . . 170
Ὁ Ἡράκλειος ἐκστρατεύων κατὰ τῶν Περσῶν 182
Ὁ Ἰουστινιανὸς Β' ὁρκίζεται ἐκδίκησιν κατὰ τῆς Χερσῶνος 270
Ἡ στέψις Λέοντος Γ' 278

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Διαπόμπευσις τοῦ πατριάρχου Κωνσταντίνου πρὸ τῆς καρατομήσεως αὐτοῦ 84
Ἡ ἐπίδρασις τῆς βυζαντινῆς τέχνης ἐν Ἱσπανίᾳ: Τὸ τέμενος τῆς Κορδούης 116
Ὁ θρίαμβος τῆς αὐτοκρατείρας Εἰρήνης 140
Ἡ βάπτισις τοῦ Βογόριδος (864) ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Γ' 292

Χάρται καὶ διαγράμματα ἐντὸς κειμένου.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Σελ.
Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία καὶ τὸ κράτος τοῦ Χοσρόου 189
Ὁ Ἰσλαμισμὸς ἀρχίζει τὴν ἐπίθεσίν του 216
Ἡ αὔξησις τῆς δυνάμεως τοῦ Ἰσλαμισμοῦ ἐντὸς 25 ἐτῶν (632-656) . . . 230

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Τὰ ἀραβικὰ κράτη κατὰ τὸν Η' καὶ Ι' αἰῶνα 15

Χάρται καὶ διαγράμματα ἐκτὸς κειμένου.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Μετὰ τὴν σελ.
Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου (324-717) 14
Χάρτης τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸ 480 . . 38
Διάγραμμα τῆς ἐπὶ τοὺς Βανδήλους στρατείας τοῦ Βελισαρίου ἐν ἔτει 533 κατὰ τὴν ἀφήγησιν τοῦ ἱστορικοῦ Προκοπίου 94
Τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ 102
Τὸ πρόσγειον διάγραμμα τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοῦ 537 ἄχρι τοῦ 1453 184

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου: Οἶκος τοῦ Λέοντος (717-867) 52
Χάρτης τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ἐν ἀρχῇ τοῦ Θ' αἰῶνος 196